Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

J. Blaeus grooten atlas, oft werelt-beschryving, in welcke 't aerdryck, de zee, en hemel, wort vertoont en beschreven : eerste deel des aerdkloots-beschryving, inhoudende de afbeeldingen en beschryvingen der landen op het aerdryck.

https://hdl.handle.net/1874/403826

VIII A.a.44

Q. Blaauw

DERDE STVCK
DER
AERDRYCKS-
BESCHRYVING,
WELCK VERVAT
DE
NEDERLANDEN.

Uytgegeven

t' AMSTERDAM,

By JOAN BLAEV.

MDCLXIIII.

BESCHEYDE
LESER.

DE Seventien Nederlantſche Provintien door den oorlogh van een geſcheurt ſijnde, hebben een andere gedaente en twee deelen gekregen, ten deele door de Unie en verbond van eenige der ſelve gemaeckt, doch meeſt door d'eeuwige Vrede tuſſchen de Catholijcke Majeſteyt van Spanje, en de Staten Generael der ſelve Geunieerde Nederlanden, te Munſter in 't jaer 1648 geſloten: derhalven hebbe ick dienſtigh geacht in deſen grooten Atlas de ſelve te volgen, en dit Stuck in twee deelen te ſcheyden; en het een onder den naem van het Koninckklijck- het ander onder die van 't Vereenighde Nederlandt uyt te geven; op dat dit werck met goede ordre, tot uwer vernoeging, ſoude aen den dagh komen.

PLVS VLTRA.

BRABANTIA.

LIMBVRGVM.

DERDE STVCKS EERSTE DEEL DER AERDRYCKS-BESCHRYVING,

WELCK VERVAT 't KONINCKLYCK NEDERLANT.

LVTZENBVRGVM.

FLANDRIA.

MARCHIONATVS S.R.IMP.

HANNONIA.

ARTESIA.

NAMVRCVM.

MACHLINIA.

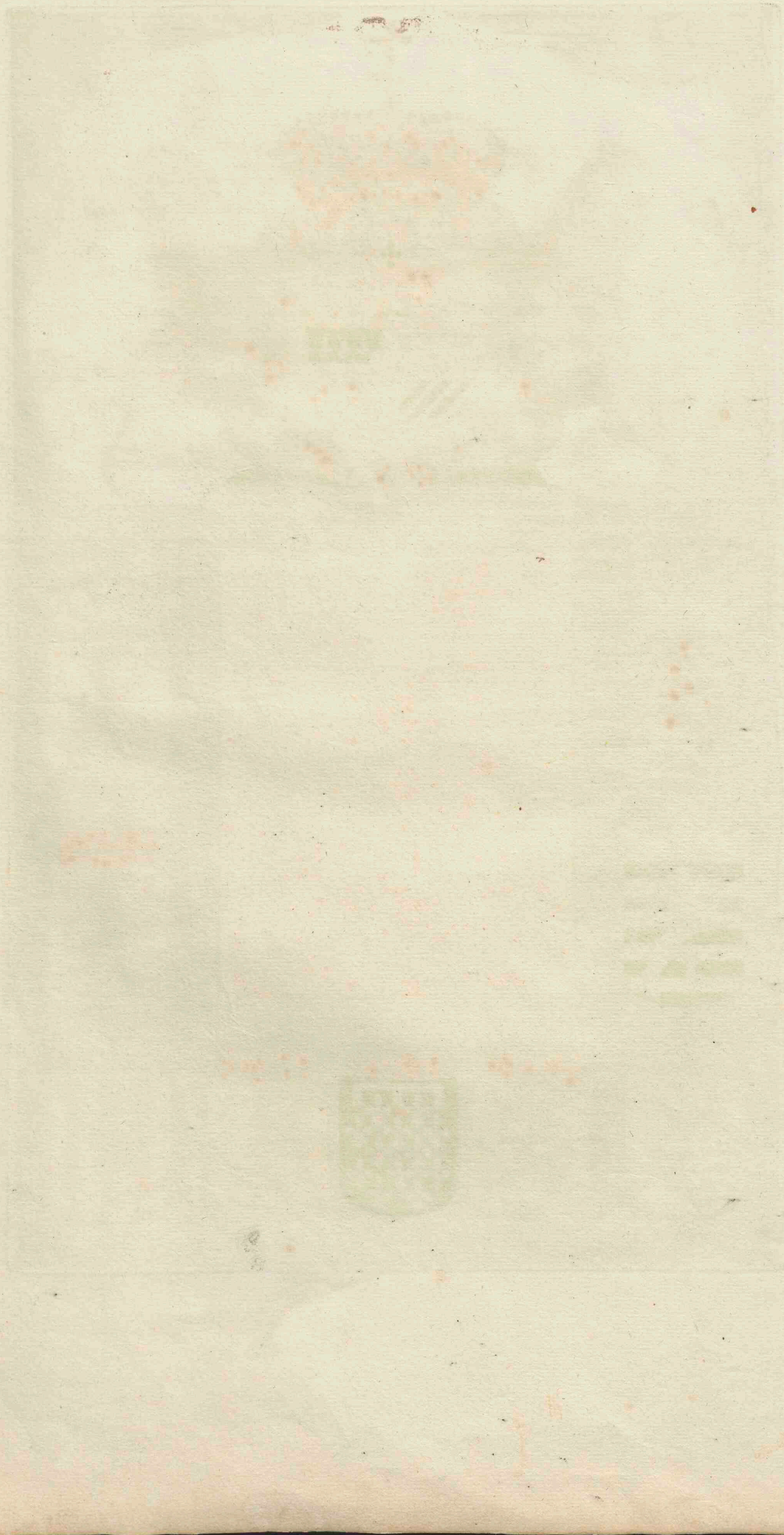

NEDERLANDT.

Naem.

DE landen, die nu gemeenlijck Nederlanden genoemt worden, ſijn XVII in getale, meer om dat men de Princen daer van ſeventhien tytelen toegeſcheven heeft, als om eenige andere aenmerckelijcke reden: Want op gemeyne vergaderingen, en alſſer van 's Princen wegen voorgeſlagen werdt van eenige contributien oft laſten, en plegen de landen in ſulcken getale niet te verſchijnen, noch te contribueren. Niet te min ſullen wy in onſe beſchryvinge de gewoonlijcke ordre van de tijtelen volgen, die de Princen van deſe landen plegen te voeren. Daer ſijn dan voor eerſt de Hertoghdommen van Brabant, Limburgh, Lutzenburgh, en van Gelderlandt. Ten tweeden de Graefſchappen van Vlaenderen, Artoys, Henegouwe, Hollandt, Zeelandt, Zutphen, en van Namen. Ten derden het Marck-graefſchap van 't H. Rijck. En ten vierden de Heerlijckheden van Vrieſland, Mechelen, Uitrecht, Over-yſſel, en van Groeningen. Welcke landen alle onder den naem van Nederlandt begrepen worden. De Italianen, Spanjaerden, en andere Weſterſche natien noemenſe *Fiandra*, ofte *Flandres*, nemende (door een oneygentlijcke wijſe van ſpreken) het deel voor ſijn geheel: om dat de ſelvige by de Franſchen alſoo geheeten werden, die meeſt met de Vlamingen te doen hadden. De Ooſterlingen daerentegen noemenſe meeſt Hollanders, met den welcken ſy ſtercker koophandel dreven dan met de andere. Men noemt deſe landen oock Neder-Duytſlandt, hoewel ſy nochtans, na de palen en grenſen by de oude geſtelt, niet onder Duytſlandt, maer onder *Gallia Belgica* ſijn gerekent geweeſt, uytgenomen alleenlijck Vrieſlandt, en weynige andere ſtucken. Doch dit heeft zyn oorſprong, om dat de Legioenen der Romeynen hier leggende, wierden geſeydt *Germaniæ Inferiores*. Eertijdts ſijnſe *Belgium* ofte *Belgica* genoemt, doch van waer die naem ſijnen oorſprong heeft, is het diſpuyt onder den geleerden noch niet geſlecht, ſullen het derhalven hier oock voorby gaen.

Palen. Dit Nederlandt is bepaelt met de Noordt-zee, met het Graefſchap van Embden, en de riviere Eems, het Graefſchap Benthem, de landen van Weſtphalen, Gulich, en Cleef, de Biſdommen van Ceulen en Trier, het Hertoghdom van Lorrayne, en 't Koningrijck van Vranckrijck. Binnen de ſelve palen is mede begrepen het Aertsbiſdom van Camerijck, het Biſdom van Luyck, en mogelijck eenige andere ſtucken, die onder de 17 Landen niet en behooren. Nae de rekeninge van Guicciardin begrijpt Nederlandt in 't ronde omtrent de 1000 Italiaenſche, dat is weynigh min oft meer als 340 Nederlandtſche mijlen. In welcken omloop men telt over de 200 bemuurde ſteden, die ſeer machtigh en vermaert ſijn. Behalven de ſteden, ſijnder noch over 150 plaetſen die ſtadts recht en privilegien hebben; ende voor deſe laetſte oorloge, die 't platte landt ſeer bedorven heeft, warender over de 63000 dorpen met klock-toorens, behalven ontallijcke veel gehuchten, heeren-huyſen, ſloten, en kaſteelen.

Macht. De macht van dit Nederlandt is al over veel jaren ſoo groot geweeſt, dat niet alleen Keyſer Karel de V, (by wiens tijden de 17 Landen eerſt alle onder een Prince gekomen ſijn) maer al lange voor hem, ſijn overgrootvader Hertogh Karel van Bourgondien, toegenaemt de Stoute, om dat hy in macht geen Koningen weeck, een Koningrijck daer af getracht heeft te maecken. Maer om dat yder landt ſouverayn was, en beſondere rechten, wetten en privilegien hadde, ſoo is ſulcks achtergebleven. Doch ſijn (nae ſommiger gevoelen) diergelijcke voorwendingen de principaelſte oorſaecke geweeſt van de langdurige oorloge naderhandt tuſſchen de landen en hare Princen gereſen. Deſe macht, als oock alle de rijckdom, neeringe en welvaert van de Nederlanden, beſtaet meeſt in de ſchipvaert en viſſcherye, ſonder welcke twee onuytputtelijcke mijnen de landen nauwelijcks en ſouden vermogen ſoo ongelooflijck getal van volck, als daer in woondt, te onderhouden. De bequaemheydt der havenen maecken principaelijck Hollandt ende Zeelandt uytnemende ſchip-rijck, ſoo dat uyt Hollandt alleen bywijlen acht oft negen hondert groote ſchepen ſeffens t'ſeyl gaen, op koopvaerdye Ooſtwaerts: behalven die Weſtwaerts op Engelandt, Vranckrijck, Spanjen, Italien, de Eylanden, en de kuſten van de Middellandtſche zee, en beyde de Indien handelen, mede ſijnde in merckelijken getale. De viſſcherye, en by namen de haring, kabeljau, en ſalm-vangſt, wordt hier ſoo ſterck gedreven, datter alleen ten haring varen etlijcke honderden ſchepen, Buyſen genaemt. By deſe zeevaert geneeren ſich niet alleenlijk het ſcheepsvolck, die ongelooflijck veel ſijn, en in behendigheydt ter zee alle natien van de wereldt te boven gaen, maer oock veel ſteden en dorpen met wijf en kindt, die ſich bemoeyen met ſchepen te timmeren, en alderley gereetſchap daer toe te maken, met netten breyen, en meer diergelijcke handt-wercken. Voor een derde mijne van deſe landen mach men wel ſtellen de kloeckheydt en neerſtigheydt der inwoonderen in het maecken van alderhande manufacturen, als wolle en linne lakenen, tapiſſeryen, ſayen, bombeſynen, fuſteynen, alderley krameryen, en andere dingen meer hier te lang om verhalen, die ſoo ter zee als te lande met groote menigte vervoert en verhandelt worden.

Locht. De locht van deſe landen is doorgaens wat grof en vochtigh, voornemelijck in Hollandt, Zeelandt, en Vrieſlandt, nochtans geſond, en bequaem tot voortteelinge van alderley gediert en vruchten.

Landouwe. De landouwe is meeſtendeel plat, met weynige heuvelen, veel min bergen, behalven in Lutzenburgh, Limburgh, Namen, en ſommige quartieren van Henegouwe, daer het tamelijck bergachtigh, en vol heuvelen is. In een goedt deel van Brabant, Duytſch-Vlaenderen, Gelderlandt, en Over-Yſſel is 't zandt-achtigh, maer voorts doorgaens wel gebout, en ſeer vruchtbaer van alderhande gewas. In Walſch-Vlaenderen, Artoys, Henegouwe, en Zeelandt waſt overvloedigh veel ſchoone tarwe, die in Gelderlandt mede niet en ontbreeckt. Wat de boom-vruchten belangt, daer waſſen over al veel peeren, appelen, pruymen en kerſſen, welcke laetſte van Plinius ſelve gepreſen worden. Moerbeſien, perſen, wal oft oker-noten, haſenoten en miſpelen ſijnder overvloedigh. In ſommige quartieren vallen oock eenige caſtanien, en meloenen. Vijgen, granaet-appelen, oranjen, olyven, en diergelijcke edele vruchten en waſſender wel niet, van wegen de koude, maer wordender genoegh uyt Spanjen en andere landen gebracht. Men vint 'er meeſt over al verſcheyden geſlachten van druyven, maer onbequaem om wijn van te perſſen, evenwel omtrent Loven, in 't landt van Namen, en in 't Hertoghdom van Lutzenburgh, vallen eenige, doch kleyne en ſuure wijnen, door dien de druyve niet tot behoorlijcke rypigheydt kan komen. Boomen om timmer-houdt en brandt-houdt af te maken vindt men hier veelerley, door de bandt ſeer hooge, ſchoon, en goedt, met namen veel linden, welcker kolen bequaem ſijn om buſkruydt mede te maken. In 't boſch van Ardennen waſſchen veel ypen, die men oock op den wegh tuſſchen Namen en Hoey vindt: hier af maeckt men ſeer ſchoone bogen, maer het ſap daer van is vergiftigh, na 't getuygeniſſe van Iulius Cæſar, welcke ſchrijft dat de Koning Cattivulcus ſich ſelven met dit vergif om 't leven gebracht heeft. Voorts hebben ſy hier eenen boom, die deſe landen ſchijnt eygen te weſen, in Nederlandtſche tale genaemt Abeelen, en is een ſoorte van witte popelier. Deſe vindt men voornemelijck veel in Brabandt, daer men 'er alderley houtwerck af draeyt, ſonderling binnen Bruſſel. Wat aengaet hof ofte moeſkruyden, die vallen hier te lande ſoo goedt en ſchoon, jae mogelijck beter als in Italien, gelijck mede verſcheyde ſoorten van pompoenen, comcommers, artiſocken, cardons, aſperges, en andere hooffſche fraeyigheden, daer van 't zaedt en de planten wel eer uyt Italien herwaerts overgebracht ſijn, maer de vruchten ſijnder althans ten minſten ſoo goedt als daer.

Vruchtbaerheydt.

NOVUS XVII INFERIORIS GERMANIÆ PROVINCIARUM TYPUS de integro multis in locis emendatus à Guliel. Blaeu.
Cautum est privilegio illustrissimorum D.D. Ordinum fœderatarum provinciarum, ne quis intra sexennij spacium hunc inf. Germ. typum ullâ ratione exsculpat aut effingat, ut liquet ex literis de hoc privilegio concessis
BRITANNICUS OCEANUS
OCEANUS GERMANICUS
De Noord See
GALLIÆ
PARS
Schouwen
TEXEL
VLIELANDT
DER SCHELLING
AMELANDT
ZUYDER ZEE
Drente
ORIENTALIS FRISIÆ PARS
Lotharingiæ Pars
Trevirensis Archiepiscopatus Pars
Gedruckt t'Amsterdam. by Willem Blaeu opt Water inde vergulde Zonnewyser.
Milliaria Germanica communia
Milliaria Belgica sive Horæ itineris
Milliaria Gallica mediocria

Vee. Daer is geenderley aert van vee, of men vindt het hier overvloedigh veel, behalven buffels. Onder andere ſijnder de oſſen ſeer groot, voornemelijck in Hollandt en Vrieslandt, ſoo ſwaer, dat men 'er dickwijls vindt die 1400 oft 1500 pond wegen. De Grave van Hoogh-ſtraten werd eens een Vrieſſchen os vereert binnen Mechelen, welcke woegh over de 2500 pondt, en werdt derhalven tot een memorie in 't inkommen van zyn Paleys nae 't leven afgeſchildert, met dagh en datum daer by. De ſchapen ſijn mede heel groot, en ſoo wel 't ſchapen als oſſen-vleeſch, goedt van ſmaeck. De peerden ſeer ſterck, ſchoon en groot, principalijck in Vlaenderen, Hollandt, Zeelandt, en Vrieſlandt. De wolle valt 'er gemeynlijck wat grof. Mijnen van goudt en ſilver heeft men hier niet, maer wel van yſer, loot, en koper. Paſtel oft andere kruyden om te verwen vallender weynigh, maer overvloedigh meede oft krape, beſonder in Zeelandt.

Rivieren. Deſe Nederlanden ſijn bewatert met veel ſchoone rivieren, waer door ſy te bequamer gelegentheydt hebben om met alle de principale landen van Europa te handelen. De voornaemſte ſijn den Rhijn, Maſe, Schelde en de Eems, die hier al te ſamen in zee vallen. De Rhijn komt af uyt het Zwitſerſche geberghte, en loopt dwars door Duytſlandt, tot dat hy eyndelijck ſijnen naem in de Maſe omtrent Crimpen verlieſt. De Maſe heeft haren oorſpronck uyt den bergh Vauge, by Cæſar genoemt *Vogeſus*, op de landpalen van Langres, niet verre van de bornen oft fonteynen daer de Seyne en Marne uyt vlieten, ende valt tuſſchen Graveſande en den Briel in de Noord-zee. De Schelde valt uyt Picardien in 't landt van Vermandois, van een bergh daer oock de Somme en Sambre uyt ſpruyten, en verdeelt haer by Saeftingen, omtrent vier mijlen van Antwerpen, in twee armen oft tacken, met den eenen vloeyt hy in zee tuſſchen Sluys in Vlaenderen, en 't Zeeuſche eylandt van Walcheren, verkrijgende tuſſchen wegen den naem van de Hondt: Met den anderen onderſcheydt hy de Zeeuſche eylanden in Beooſten en Beweſten-Scheldt, verlieſende ſijnen naem tuſſchen Schouwen en Walcheren voornoemt, daer hy ſich vermengt met de zee. De Eems heeft ſijn begin in Weſtphalen, omtrent het dorp Wiedenburgh, en valt een weynigh beneden Emden in de Noord zee. Deſe vier groote, en (om ſoo te ſpreken) Koninglijcke rivieren, ontfangen meeſt alle de andere vloeden daer de Nederlanden mede bewatert ſijn, weſende alteſamen ſeer viſch-rijck, gelijck de by-gelegen zee.

Boſſchen. Op de hooge landen is Nederland vercierd met veel ſchoone en luſtige boſſchen. Het naemkondighſte is dat van Ardennen, noch ter tijdt wel 't grootſte van heel *Gallia*, hoewel nergens na ſoo groot als voortijdts, door dien daer af veel landts bebouwt en bewoont is geworden. Daer het ſich huydenſdaegs alderwijdſt uytſtreckt en dichtſt beplant is, is van de ſtadt Theonville in Lutzenburgh af, tot omtrent Luyck, weſende 30 mijlen weeghs, weynigh meer ofte min. Dit boſch is met ontallijcke veel hooge en dicke boomen beplant, die het niet min ſchoon en genoechelijck als nut en profijtelijck maecken. De andere boſſchen gaen wy kortheydts halven voorby, dan moeten kortelijck aenroeren dat van Sonien in Brabant, dicht by Bruſſel. Dit boſch begrijpt in zyn ommeloop meer dan ſeven mijlen, te weten 8000 bunder landts, waer van alle jaers af-gehouwen worden 100 bunders, die den Prince des lants voor deſe beroerten plachten in te brengen omtrent 50000 guldens 's jaers. Daer liggen verſcheyden dorpen in en om, met veel ſchoone klooſters en Abdyen. Alle deſe boſſchagien ſijn vol alderley ſoorten van wildt, als herten, hinden, daſſen, rheen, wilde verckens, haſen, konynen en diergelijcke. Wolven, voſſchen en bonſingen en gebreeckender in ſommige quartieren niet; maer om deſe te wederſtaen is 't landt wel verſien van goede honden, als haſewinden, bracken, ſpilioenen, en diergelijcke.

Wildt.

Gevogelte. Men heeft in Nederlandt oock allerhande gevogelte, als paeuwen, reygers, ſwanen, oyevaers, ganſen, enden, hoenderen, ſoo inlandſche, als Lombaertſche en Calcoetſche, duyven, ſnippen, patrijſen, quackels, en veelderley kleyne vogelkens, roof-vogels, en daer men mede ter jacht gaet, als arenden, gieren, valcken, ſperwaerts, en allerhande watervogelen ſijnder met menighte, beſonder in Hollandt.

Het volck van Nederland is doorgaens groot, ſterck, fraey, wit, en wel gemaeckt, aerdende in elck landſchap ſoo wat na hare gebuuren, als ooſtwaerts na den Ooſterling, zuydwaerts nae den Hooghduytſch, en weſtwaerts na den Françoys. Sy ſijn dappere krijghsluyden te voet, te peerde, te water, te lande; ſonderlinge kloek in de zeevaerdt, in de koophandel ſeer vernuftigh, en behendigh om iets te vinden, arbeydtſaem en neerſtigh om 't gene ſy gevonden en geleert hebben in 't werck te ſtellen, en door oeffeninge te verbeteren. By hun is gevonden de konſt van 't Boeckdrucken, de mengingevan olye onder de verwen, de glas-ſchrijverye, en allerhande koleuren op 't glas te backen, het maken van tapiſſeryen van ſoo veelerley ſoorten, de ſaeyen, oſſetten, gefriſeerde lakenen, en meer andere fraeyigheden. Het weven en bereyden ſoo van lijnwaet, als veelerley ſoorten van wolle lakenen, hebben ſy aen dees ſijde van de bergen aldereerſt begonnen. Sy ſijn d'eerſte die de winden hare namen gegeven hebben, welcke noch huyden ten dage by alle de natien aen deſe ſijde van de Alpes gebruyckt worden. Sy ſijn de eerſte en voornaemſte weder-oprechters geweeſt van de vervallen Muſijcke. De Nederlanden geven konſtige ſchilders, figuur-ſnijders, bouwmeeſters, beeldtſnijders en diergelijcke konſtenaers. De inwoonders van deſe landen ſijn oock van natuuren koel en getempert, voorſichtigh, niet ſtaetſuchtigh, noch toornigh ofte hoovaerdigh; maer borgerlijck, mewaerdigh, vriendelijck, openhartigh, en bly-geeſtigh. In haer huys-houdinge ſijn de Nederlanders matigh en ſpaerſaem. Haren dranck is bier, 't en ſy in gaſt-malen om haer vrienden oft goede bekenden te onthalen. Hare huyſen worden ſuyver en klaer gehouden, beſonder in ſommige ſteden van Hollandt. Sy kleeden haer redelijck wel, en lichtveerdiger dan de Hooghduytſchen, volgens der gebuuren nieuwsgierigheydt.

Inwoonderen aerde.

De oude en moederlijcke tale van de Nederlanders (behalven in de Walſche quartieren, als Artoys, Henegouw, Walſch-Brabant, en Walſch-Vlaenderen, daer men gebroken Franſch ſpreeckt) is Duytſch; een tale die in oudtheyd, rijckdom, en volkomentheydt alle andere te boven gaet, maer hardt en quaedt om leeren voor de uytheemſche natien. Sy daerentegen leeren lichtelijck alderhande vreemde talen. Men vindt in Hollandt (ſeght de wijdt-beroemde Eraſmus van Rotterdam, een geboren Hollander) meer luyden van tamelijcke oft middelbare geleertheydt, als ergens anders. Hare Godt-vruchtigheydt blijckt aen ſoo vele ſchoone kercken, abdyen, klooſters, gaſthuyſen, en andere Godts-huyſen, daer de ſteden en dorpen ten platten lande doorgaens mede verciert ſijn, en ongelijck meer geweeſt hebben voor deſe leſte beroerten en inlandtſche oorlogen.

Tale.

Eer wy tot de beſchrijvinge van de politijcke regeringe deſer landen komen, dewijle ſy door de langdurige inlandtſche oorlogen in twee deelen geſpleten ſijn, ſullen wy eerſt, tot meerder licht, met korte woorden aenwijſen, onder wat Princen en Overigheden, en voort in wat ſtaet dat ſy elcks byſonder tegenwoordelijck ſtaen.

De Koning Philippus van Spanjen, de vierde van dien name, neve van Philips de tweede (eertijdts Heere van alle de Nederlanden) beſit althans eerſt de Hertogdommen van Brabant (uytgenomen de ſteden 's Hertogen-boſch, Bergen op Zoom, Breda, Grave, Steenbergen, Eyndhoven, Maeſtricht, (het welck half Luycks is) en Willemſtadt, met de juriſdictien van dien,) en Lutzenburgh; in Gelderlandt de ſtadt Gelder, met hare juriſdictie en vryheden, Venlo, Roermonde, Stralen en Stevensweerdt. Daer nae de Graefſchappen van Vlaenderen (behalven Sluys, Axele, en Aerdenburgh, met eenige ſchanſſen en ſterckten,) Artoys, (behalven Atrecht, onlancx van de Françoyſen verovert,) Henegouw, en Namen. Het Marckgraefſchap des Heyligen Rijcks, daer van Antwerpen de hooft-ſtadt is, en de Heerlijckheydt van Mechelen.

De landen onder den Koning.

De Vereenighde Nederlanden beſitten het Hertoghdom Gelderlandt, daer onder oock gerekent is het Graefſchap Zutphen. Daer nae de Graefſchappen van Hollandt, en Zeelandt, met de Heerlijckheden van Vrieſlandt, Utrecht, Over-Yſſel, en van Groeningen, en voorts de boven-genoemde ſteden en leden van Brabant en Vlaenderen, daer de Koning (ſoo geſeydt is) niet over gebiedt.

De Vereenighde Nederlanden.

De tegenwoordige ſtaet van de landen is deſe: Het Hertoghdom Brabant heeft in de oorloge veel geleden, ſoo van ſijn vyanden, als van ſijn eygen krijghs-volck, die byſonder voor

voor het twaelf-jarige beſtandt, den armen huys-luyden ten platten lande onuytſprekelijcken overlaſt gedaen hebben. Dan 't landt heeft veel goede ſteden, daer ſy haer toevlucht hebben gehadt. De ſtadt Loven is nu weder in redelijcken doen. Bruſſel heeft ſich meeſt altijdt wel geneert met het Hof, en is tegenwoordigh in goeden ſtaet. 's Hertogenboſſche, hoewel 't veel aenſtooten en belegeringen heeft geleden, is nochtans in ſtate gebleven. Maer Antwerpen, een ſtadt ſeer wijdt vermaert, en voor weynigh jaren om haren grooten koophandel van alle natien beſocht, heeft aldermeeſt geleden, is geplondert, veel afgebrand en geſchat geweeſt, en heeft noch een kaſteel moeten bouwen, dat ſy dagelijcks te ontſien heeft, ſoo dat de groote koophandel meeſtendeel aldaer vergaen is. In ſomma, Brabant is, ſtaende de oorloge, wel van de eene helft van ſijn volck en inwoonders vermindert.

Van Mechelen. Mechelen, midden in Brabant gelegen, maer nochtans een ſouverayne ſtadt en Heerlijckheydt, is tweemael ingenomen, en ſchandelijck in de grondt geplondert geweeſt. Heeft langdurige vrede van noode, om allengskens wederom te bekomen.

Lutzenburgh. Lutzenburgh is 't geheelſte gebleven van alle de Nederlanden, hebbende niet veel meer geleden dan doortochten van krijgs-volck.

Artoys, Henegouw, Namen, &c. Artoys, Henegouw, met Valencijn, Namen, Walſch-Vlaenderen, (daer by principalijck verſtaen worden de drie ſteden, Ryſſel, Douay, en Orchies, mitſgaders de ſtadt van Doornijck en het Doornijckſche,) en 't Biſdom van Camerijck (eerſt ſijn eygen Biſſchoppen toebehoort hebbende, maer nu mede ſtaende onder 't gebiedt van den Koning) hebben in 't beginſel des krijghs hare voornaemſte ſteden belegert, gedwongen, en gerantſoeneert geſien, 't platte land bedorven en opgegeten. Doch heeft haer ſulcks des te min gedeert, mitsdien ſy in de Franſche oorlogen veel meer gewent waren te lijden. Maer nae hunne verſoeninge met den Koning, hebben ſy haer te bedancken van goeden welſtandt en neeringe.

Vlaenderen. Vlaenderen heeft aldermeeſt in deſe oorloge geleden, als dickwils van een oproerige gemeente verheert geweeſt, en alle ſijne ſteden (uytgenomen Grevelingen, en ſommige andere kleyne) belegert, gewonnen, vele ooc geplondert, eenige met veel groote dorpen en vryheden tot ſteen-hoopen gemaekt, en jammerlijck vernielt geſien hebbende, en daerom de meeſte helft van ſijn inwoonders verloopen, gevlucht, en al de wereldt over verſpreydt.

Gelderlant. Aengaende de Vereenighde Nederlanden: Gelderlandt, en 't Graefſchap Zutphen hebben veel geleden door belegeren, innemen, en plonderen van haer beſte ſteden, en ſijn by de oorloge minſt geproſpereert. Dan herſcheppen tegenwoordigh haren adem.

Limburgh. Limburgh, Valckenburgh, en Dalem met hare appendentien hebben mede veel geleden; maer nu onthouden ſy hun redelijck.

Hollandt. Hollandt heeft veel groote verwoeſtingen uytgeſtaen, ſijnde eenige ſijne ſteden belegert, gewonnen en verbrandt geworden, maer is ten leſten door de oorloge gekomen tot binnenlandſche ruſte, voorſpoet en grooten rijckdom, nae dat het ſijne gebuuren tot frontieren gekregen heeft. Bloeyt nu in koophandel en ſchip-vaert verre boven alle andere landen, beſeylende de gantſche wereldt, en dagelijcks toenemende in mogentheydt en voorſpoet, 't welck voornemelijck blijckt aen de machtige koopſtadt van Amſterdam.

Zeelandt. Zeelandt hebbende veel geleden, en ſijn voornaemſte ſteden belegert, en door hongers-noot gedwongen geſien, ſijn dijcken door-geſteken, ſoo dat men met ſchuyten daer over henen voer, en 't platte landt af-geloopen en bedorven, is nochtans ten leſten uyt die groote ellenden geworſtelt, volgens ſijn devyſe oft ſpreeck-woordt, *Luctor & emergo,*

Ick worſtel (ſpreeckt de leeu, die eerſtmael ſcheen verſchoven)
En raek uyt 's waters dwang, Godt lof, allengskens boven.

Is nu door ſchipvaert, viſſcherye, en landt-neeringe, in tamelijcken goeden ſtaet.

Vrieſlandt. Vrieſlandt heeft mede veel geleden, maer ſich in de oorloge kloeckmoedigh gedragen, en in de contributien tot de ſelve wel gequeten, floreert nu meer als oyt te voren.

Vtrecht. Utrecht heeft wel ſeer groote verſmaetheyt en de meeſte tegenſpoedt geleden, onder de regeringe van den Her-

togh van Alba, ooc ſedert mede in groot gevaer geweeſt door tweedracht, maer daerom niet gelaten 't hooft boven te houden, en in ſijn vorige grootheyt en voorſpoet te blijven, ſoo het tegenwoordigh noch doet.

Over-Yſſel. Over-Yſſel en Drente hebben hare principale ſteden belegert en gewonnen geſien, ſommige meer dan eens, haer platte landen af-geloopen en verwoeſt, en altijdt veel perijckelen uytgeſtaen, dan zijn nu bevrijdt, door het veroveren van de ſteden aen die ſijde des Rhijns.

Groeningen. Groeningen en de Ommelanden hebben met hare gebuuren veel geleden. De ſtadt is meer dan eens belegert geweeſt en gedwongen. De Ommelanden afgeloopen en geplondert. Dan hebben ſedert het beſtandt ſeer toegenomen, en zijn nu, gelijck als Over-Yſſel, van vyandlijcke overlaſten bevrijdt.

De Vereenighde Nederlanden ſijn doorgaens in beteren ſtaet als de andere, meeſt door dien ſy de open vrye zee hebben, en daer by groote menighte van ſchepen, ſijnde daeren-boven ſeer volck-rijck, overmits vele uyt de andere Nederlanden haren toevlucht aldaer genomen hebben, op hope van neeringe, en ſoo om de ſchipvaert, als daer door den koophandel te genieten, mits de goede gelegenheyt van de zee en rivieren.

Politie en regeeringe van Nederlandt. De politie ofte regeeringe van de ſeventien Nederlanden, wort ſoo wel in de Provincien ſtaende onder 't gebiedt van den Koning, als in de Republijcke van de Vereenighde landen, tot noch toe ſeer gedreven op den ouden voet, eertijdts gehouden by de Princen van 't Huys van Bourgondien, welcken voet ofte forme wy eerſt uyt Guicciardin kortelijck ſullen voordragen, en daer nae oock aenwijſen de veranderinge die daer in, gedurende de voorſz beroerten, is gevallen.

onder het Huys van Bourgondien. Deſe forme dan, wat de namen belangt, en d'authoriteyt der Officieren, die de ſelve gebruycken, komt ten naeſten by over een met de politie van Polen, ſijnde 't hooghſte gebiedt in alle ſaken by de Staten van den lande altijdt geweeſt, doch wierde op de name van de Prince uytgevoert, welckers macht ſeer bepaelt binnen het voorſchrift van de privilegien en vryheden den landen van oudts her, en buyten aller menſchen gedenckeniſſe toekomende, welcke daer op meeſt loopen, dat de Prince, ſoo wanneer hy iet nieuws wil voorſtellen, als, by exempel, den landen af-vorderen eenige extraordinare ſchattinge en behulp van gelde, ofte doen publiceren eenige nieuwe wetten oft ordonnantien daer iets aen gelegen is, het ſelve niet en vermagh te doen, dan met conſent en volkomen bewilliginge van de Staten der ſelve landen, de welcke hy te dien eynde moet doen beſchrijven, en hare ſtemmen af-vragen ten beſtemden dage en plaetſe; het welcke, hoe dat het gemeynlijck toegaet, wy hier nae wijdtloopiger ſullen verhalen. De Prince dan (ſoo geſeydt is) heeft in alle ſaecken van importantie het hooghſte woordt en macht nergens nae. Alle de Hooftofficieren des landts, en by namen de Gouverneurs, ſoo van alle de landen in 't gemeyn, als van yder beſonder, de Cancelliers, Preſidenten en Raedts-heeren van ſijne Raden van Staten, Secreten, en Grooten, mitſgaders van de Cancelleryen en Hoven Provinciael, de Hoofden en andere Officieren van de Financien, de Reken-meeſters, de Biſſchoppen, Abten en andere kerckelijcke Prelaten, de Opper-jacht-meeſters, Houtveſters, Gruyers, en diergelijcke Warandenaers, de Hoogh-Bailliuwen, Ruaerden, Droſſaerts, en Schouten, de Schepenen, Raden oft Vroedſchappen, en in verſcheyden ſteden oock de Burgermeeſters: deſe, (ſegh ick) en wat 'er voor Hooft-officieren meer zijn, worden alle by den Prince beveſtight, welck hem toegelaten is geworden, om dat te meer ſoude ſchijnen de majeſteyt by hem te ruſten; want deſe alle te ſtellen was in ſijne macht niet. Hier door was het dat ſy ſchenen te bedienen hare ampten uyt ſijnen name, alle wetten, ſtatuten, en rechten gemaeckt, en uytgevoert onder ſijnen name. daer en werdt niet gedaen, wat belangt de hooft-regeringe van de landen, oft ſijn naem moeſt 'er in erkent zijn. 't Is wel waer dat de groot-machtige Princen des Huys van Ooſtenrijck, door dien ſy ſoo veel andere landen en Koningrijcken te regeeren hadden, niet en hebben perſonelijck in de Nederlanden mogen reſideeren, (ſoo die van Borgondien hier voormaels plachten) en daerom genootſaeckt zijn geweeſt hare Gouverneurs generael tot de ſelve regee-

ringe te committeeren, die dan even soo grooten macht en autoriteyt hadden, als sy selve: maer nochtans en mochtender geen Officieren gekoren, noch rechts-vorderinge gepleeght worden, dan op de naem van den Prince alleen. En dit (meen ick) sal hier van genoegh zijn.

Raedt van State. De Raedt die men gemeynlijck noemt van State, residerende by den Prince, oft in sijn afwesen by den Gouverneur generael van de landen, bestaet uyt een onseker, en somtijdts meerder, somtijdts minder getal van Raedtsheeren: onder welcke sijn eenige particuliere Gouverneuren des landts, en andere Edel-luyden, mitsgaders eenige Rechts-geleerde, die van wegen hare ervarentheyt en kloeckheyt by den Prince daer toe gekoren worden. Dese hebben een President, en met haer beraedt sich de Prince ofte Gouverneur over den generalen staet des gantschen Landts. Want in desen Raedt is dat men handelt van vrede en van oorloge: van de advertissementen oft waerschouwingen die men ontfangt uyt vreemde landen: van het bestandt en verbondt dat men heeft, ofte maken sal met uytheemsche Koningen, Vorsten, en Republijcken: van het aennemen oft af-dancken der kolonellen en kapiteynen: van de fortificatien der steden en andere plaetsen: van Ambassadeurs te ontfangen en uyt te senden; en in somma van alle gewichtige saken, den wel-standt en goede regeringe der Landen betreffende. Als 't noodt is werden in desen Raedt oock beroepen de Heeren van der Orden des gulden Vlies.

Secreten Raedt. De Secreten Raedt resideert mede neffens den Prince oft Gouverneur, bestaende uyt 10 oft 12 Raedts-heeren, meest Doctoren en Licentiaten in de Rechten, oft oock sommige Edel-luyden en Ridders; heeft mede een President, die oock bewaerder is van 't groote segel des Princen. In desen Raedt plachten eertijdts gehandelt te worden alle de saken des Hofs en der Landen; maer, door den grooten aenwas en vermeerderinge der selve, niet machtigh zijnde die alleen af te doen, heeft hy den Rade van State moeten intruymen het deel hier voren geseydt, en voor sich selven alleenlijck behouden al 't gene dat aengaet de justitie ofte rechts-voorderinge en politie der landen, mitsgaders den oppersten toesicht en kennisse over alle de Hoven Provinciael. Het is dan desen Raedt die de macht heeft privilegien, consenten, gratien, en pardoenen te verleenen: wetten, statuten, ordonnantien en placaten te maken, en van alle geschillen over de land-scheydingen, palen en grensen des landts, kennisse te nemen, en te vonnissen. In het kort, dese Raedt is als de sterckte, de borstweringe, en het bolwerck van de Iustitie.

Raedt van Financien. In de Raedt van Financien resideeren gemeynlijck drie van de voortreffelijckste Heeren des landts, die men noemt Hoofden ofte Superintendenten van de Financien, een Thresorier, en een Ontfanger Generael, en dan noch drie mannen van State, die men noemt Commisen, met twee Griffiers, en meer andere dienaers. Dese Raedt heeft de hooghste toesicht op de Domaynen en inkomsten des Princen: als oock op de Ontfangers, Rent-meesters, en andere Officieren die eenige handelinge hebben van des Princen penningen. Hier maeckt men alle de ordonnantien ofte af-schriften van de betalingen die uyt 's Princen naeme te doen staen, 't zy dan van wegen de fortificatien oft van andere ordinare onkosten, tot dienst en nut van den lande gedaen. Men verhuurter en verpachter, door middel van de Rent-meesters, en met advijs van de Reken-kamers, des Princen goederen; en om kort te vallen, desen Raedt is gelijck als de Schat-kamer des Princen, uyt den welcken hy sich altijdt versien mach in alle voorvallende nootdruftigheden, soo van oorloge als van vrede.

Provoost van den Hove. Roode-roede. Alle drie de Raden moeten des Princen Hof volgen, het zy waer hy oock gaet, gelijck mede gehouden is te doen de Provoost van den Hove, die, om dat hy een lange roode doornen roede draeght, tot een teecken van justitie, gemeynlijck genoemt wordt de Roode-roede. Dese, behalven dat hy het Hof dient, mach oock de plaetse bewaren van Provoost generael over alle de landen; want hoewel dat 'er in tijdt van vrede by-nae in een yder landtschap soodanige Roode-roeden omrijden, tot ontsagh, en straffe van de ledige landt-loopers en straet-schenders; soo is het nochtans alsoo, dat daer sy-lieden de palen van haer 's landts vryheyt niet en mogen te buyten gaen, dese, daer boven, nae eysch en gelegentheyt van saken, en volgens de commissie, hem by den Hove gegeven, mach 't geheele landt door-reysen, om soodanigh gespuys te vangen, te rechte te stellen, en nae verdienste te straffen.

Reken-kamers. Daer sijn, behalven de voor-gemelde, noch andere Vorstelijcke Raden, die als leden en aenhangsels sijn van den Raedt van Financien, en genoemt worden de Reken-kamers. Dese waren voor de inlandsche oorlogen vier in getale. De principaelste van allen hadde en heeft noch sijn residentie te Rijssel in Walsch-Vlaenderen. De tweede te Brussel in Brabant. De derde binnen 's Gravenhage in Hollandt. En de vierde jongst ingestelt tot Aernhem in Gelderlandt. In elcke Kamer is gemeynlijck een President met een seker getal van Auditeurs ofte Reken-meesters, en meer andere Officieren, en moeten aen de selve alle Rentmeesters, en Ontfangers, die eenigh bewindt hebben van des Princen oft gemeynen Lands penningen, rekeninge doen van haren ontfang en uyt-geven, quitancie van haer nemen, en daer mede bewijsen wat sy t'over oft te kort komen.

Daer heeft nu de leser alle de Raden en Officieren, die de Landts-heere placht te gebruycken, tot de generale regeringe van de seventien Nederlanden. Nu komen wy tot de particuliere Regeerders van yder landtschap in 't besonder.

Particuliere regeering. Voor eerst dan warender de particuliere Gouverneurs van de landen van Overmase, begrijpende 't Hertoghdom Limburgh, Valckenburgh, Dalem, en 's Hertogen-Rode: van Gelderlandt en Zutphen: van Vrieslandt, Over-Yssel, en Groeningen: van Hollandt, Zeelandt, en Uitrecht: van Vlaenderen, en Artoys: van Rijssel, Doway, en Orchies: van Doornick, en het Doornicksche: van Henegouwe, Lutzenburgh, Namen, en van Mechelen. Dese waren stadthouders van den Prince elck in sijn besonder quartier, en hadden aldaer het volle bewindt van alle gemeyne Lands saken, sonderling wat den oorlogh belangde; maer erkenden nochtans den Gouverneur generael voor haer Overhooft, en stonden onder sijne gehoorsaemheyt. Brabant, en het Marck-graefschap van den H. Rijcke, en hadden geene besondere Gouverneurs, maer wierden alleenlijck geregeert by den Gouverneur generael, die gemeynlijck sijn residentie plach te houden binnen de Princelijcke stadt Brussel.

Grooten Raedt. Daer nae is 'er bynae in ieder besonder landtschap eenen Raedt, die men te Mechelen noemt den Grooten Raed ofte het Parlement: in Brabant, Gelderlandt, en elders de Cancellerye; in Hollandt en andere quartieren het Hof ofte den Raedt Provinciael. Dese Raden bestaen, nae gelegentheyt van de plaetsen, uyt 8, 10, 12, 16 oft 18 Raedsheeren, Doctoren, ofte immers Licentiaten in de rechten, en een Cancelier oft President, die de eerste stemme heeft. Voorts sijnder de Advocaten Fiscael en Procureurs Generael van den Prince, de Greffieren, Secretarisen, en andere minder Officieren, die meest elck hare wedden trecken van den selven Prince. Voor dese Hoven worden gehoort alle appellen van vonnissen, gewesen by eenige laeger vierschare, onder yder Hof resorterende. En moeten aldaer, des versocht zijnde, verschijnen en te rechte staen, niet alleen de Officieren en Heeren des Landts; maer somtijdts oock de Prince selfs, oft in sijnen name den Advocaet Fiscael, en Procureur Generael, sonder dat men hem, onrecht hebbende, in 't alderminste verschoont. Het Parlement van Mechelen, de Cancelleryen van Brabant, Gelderlandt, en Vrieslandt, en de Raden Provinciael van Utrecht, en Over-Yssel, wijsen altemael diffinitivelijck, soo dat 'er van hare vonnissen geen appel meer en valt; doch wort daer in civile saken wel toe-gelaten een sekere maniere van oversieninge, oft (soo het de Practisinen noemen) revisie van den processe, tot de welcke gedeputeert worden eenige Raedts-heeren uyt de andere Hoven Provinciael des lands, die de stucken en schrifturen, ten weder-sijde by-gebracht, oversien, en dan by overstemming vonnissen, of 'er in het gestreken vonnis gedoolt is, ofte niet: maer veeltijdts gebeurt het, dat die de revisie versocht heeft, beyde kosten en moeyte verliest. Men behelpt sich in dese Hoven Provinciael, en in meest alle laege vierscharen des landts, met het Burgerlijcke recht en de geschreven Wetten der Romeynen; doch alsoo, dat de besondere handt-vestingen en

en plaetſelijcke coſtuymen van elcke ſtadt en vryheydt in haer volle kracht blijven, en de privilegien hun vergunt niet gekrenckt worden.

Het vermaken der wet in de ſteden.

De Prince, oft ſijnen Stadt-houder Generael in yder Landtſchap, ſchickt oock alle jaers ſekere Commiſſariſen naer de voornaemſte ſteden des landts, of de ſelve ſteden ſenden de hare te Hove, om de wet te vermaken, dat is, in plaets van de afgaende Burgermeeſters en Schepenen nieuwe te verkieſen, oft, by de ſteden alreede verkoren zijnde, te beveſtigen. En doen alle Gouverneurs, Cancelliers, Preſidenten, Raedts-heeren, Threſorieren, Ontfangers, en andere Officieren, eedt van getrouwigheyt aen den ſelven Prince.

Benden van ordonnantie.

In tijdt van vrede placht de Prince geen ordinaris voetvolck te houden in ſijnen dienſt: maer altijdt hield hy 3000 ſoo ſwâre als lichte paerden, die men noemde de Benden van Ordonnantie. Deſe waren verdeylt in 14 Compagnien, ſommige van 50, andere maer van 30 ruyters, en commandeerden over de ſelve de principaelſte Heeren van den Lande, als de Prince van Orangien, de Hertoge van Aerſchot, de Graven van Egmont, Hoorn, Arenberge, Mansfeld, &c. die elck haren Lieutenant en andere Officieren hadden, al t'ſamen eerlijck geappointeert, en de ruyters oock wel betaelt.

Admirael van de Zee.

Ter zee en wordt mede geen ordinaris ſcheeps-armeye gehouden, mits dien 't landt altijdt overvloedelijck verſien is ſoo van inlandſche als uytheemſche ſchepen, die men in tijdt van noodt by arreſt kan doen dienen. Doch heeft de Admirael van de Zee noch onder hem eenige ſchepen van oorloge, om ſomtijdts eenige kleyne tochten te doen. Dit Admiraelſchap is een van de voornaemſte officien des landts, en heeft de Admirael zijn gedeelte in de confiſcatien en buyten van den vyandt gehaelt: en weet wat hy treckt van ieder laſt goedts dat te water, onder 't vry geley van den Prince, naer vyanden Landen gevoert, oft van daer herwaerts over gebracht wordt. Hy is Gouverneur en Kapiteyn Generael van der Zee, en alles wat de Zee eenighſins aengaet. Daerom oock deſelve ſtaet altijdt placht bedient te worden by een van de grootſte Heeren des Landts.

Grootmeeſter van 't geſchut.

Van geſchut en alderhande ammunitie van oorloge zijn alle de voornaemſte Steden des Landts, maer inſonderheyt die op de frontieren liggen, en de kaſteelen, genoegh verſien. Doch heeft de Prince, behalven dit, zijn munitiehuys binnen Mechelen, van waer men 't bequaemlijck kan vervoeren, als bynae midden in 't Landt. Ende te dien eynde iſſer een Vorſtelijck Officier, genaemt de Grootmeeſter van d'Artillerye, die de laſt en opſicht heeft van de ſelve te doen uyt en in voeren, door ſijne Commiſen en andere dienaers; welcke Staet mede bedient wordt by iemandt van de voornaemſte Heeren des Landts, ſijnde van groote autoriteyt.

Iachtmeeſters, Houtveſters &c.

Over de jacht, vederſpel, en viſſcherye in de Rivieren, Meyren, en andere ſoete wateren, heeft de Prince in ieder Landtſchap zijn Iacht-meeſters, Houtveſters, Gruyers, Foreſtiers, en diergelijcke Officieren, Mannen van qualiteyt, en ſommige van de principaelſten Adel des Landts. Want het jagen, vliegen, en viſſchen, ſtaet een iegelijck ſonder onderſcheydt hier te Lande niet vry, uytgenomen alleen in Brabant, daer maer vijf boſſchen zijn, welcke bewaert worden voor den Prince, namelijck dat van Sonien, Zaventerloo, Grooten-hout, Grooten-heyſt, en Meerdale, mogende voorts alle geboren Brabanders heel 't landt over vryelijck jagen en vliegen, mits dat het geſchiede met hondt en pluym, niet met ſtricken oft andere practijcken.

Vergaderinge der Staten Generael.

Wy hebben hier voren een weynigh geroert van de vergaderinge der Staten des Landts, ſonder welcker bewilliginge de Prince niet vermagh iet nieuws voor te ſtellen: dit ſelve ſullen wy hier wat wijdtloopiger voordragen, met de eygen woorden van Lowijs Guicciardin, welcke onpartydigh van een vreemde Republijcke ſpreeckt, als volgt: Wanneer de Prince, oft zijn Stadthouder, begeert te vergaderen de Staten van den Lande, om haer af te vorderen 't zy geldt oft ander behulp; oft oock om iet gewichtigs voor te dragen, als van nieuwe ſchattingen en tollen op te ſtellen, oft nieuwe wetten af te kundigen: ſoo ſendt hy herwaert en derwaert ſijne brieven, en ſtelt een ſekeren dagh en plaetſe, wanneer en waer de Gedeputeerde van de Staten ſich moeten laten by-een vinden. Ten beſtemden dage en laten alle de Staten, die geroepen zijn, en de vergaderinge by-weſen moeten, niet te verſchijnen, en komen voor eerſt die van Brabant, daer nae die van Vlaenderen, Artoys, Henegouw, Valencijn, Rijſſel, Douay, en Orchies. Voorts die van Hollandt, Utrecht, Zeelandt, Namen, Doornijck en het Doornijckſche, en eyndelijck die van Mechelen. Want ſoo veel de andere Landen aengaet, als Lutzenburgh, Gelderlandt, Vrieſlandt, Over-Yſſel, en Groeningen, dewijle die ſekere vryheden hebben in hare privilegien begrepen, en oock verdragh gemaeckt hebben met den Prince, ſoo mogenſe niet gedaghvaert worden daer te verſchynen, 't en waer dan in heel hooghdringende en extraordinare ſaecken; maer vergaderen elck in haer Landt onder de autoriteyt van hare beſondere Gouverneurs uyt des Princen name. Deſe Staten beſtaen uyt de Geeſtelijckheyt, uyt den Adel, en uyt de Hooft-ſteden van ieder Landtſchap. Die van Brabant, Artoys, Henegouw, Zeelandt, en Namen, ſenden Commiſſariſen voor alle drie deſe leden, te weten, Abten voor de Geeſtelijckheyt; Graven, Marquiſen, Baender-Heeren, en andere groote Meeſters voor den Adel; en een Burgemeeſter oft twee met een Penſionaris voor elcke ſtadt, meer oft min, nae dat de ſake vereyſcht. Ick ſegge dat 'er de Abten verſchynen voor de Geeſtelijckheyt, 't welck waer is, dewyle ſy mede lidtmaten zijn van dat lichaem, maer in der daedt komenſer om haer eygen belang, want de andere kerckelijcke perſoonen en hebben noch met haer noch met de Staten Generael niet te doen, dewyle ſy, immers ten meeſtendeele, ongehouden zijn te verſchynen, en vry van alle beden en geldt-feeſten. Die van Vlaenderen deputeeren alleenlijck ſekere Commiſſariſen uyt den name van de vier leden. De Hollanders ſenden maer gedeputeerde voor de Ridderſchap en ſteden; en wat deſe beſluyten dat wordt van waerde gehouden over het gantſche Landt. Deſe Staten aldus op den Landtdagh verſchenen zijnde, en vergaderen niet al teffens, maer gemeynlijck 't een Landtſchap nae 't ander, in een groote zale van des Princen paleys, alwaer, in tegenwoordigheyt van den Gouverneur generael, de Preſident, ofte eenigen Raeds-Heer van State, uyt de naem van de Prince, proponeert 't gene hy eyſcht en verſoeckt, daer toe gebruyckende ſchijnbare reden en beleefde woorden, om de herten van de vergaderinge te winnen. De gedeputeerde verſoecken daer op dan tijdt en uyt-ſtel om ſich te beraden en te antwoorden: en, nae ſekere ceremonien die men gewoon is te onderhouden, geeft elck lidt beſonder, van wegen het Lantſchap dat haer geſonden heeft, zijn antwoordt over by geſchrifte. Waer mede indien de Prince oft Gouverneur niet te vrede en is, ſoo tracht hy zijn ſake met redenen te rechtveerdigen, en haer tot zijn voornemen te bewilligen: Want volgens hare privilegien, vermagh de Prince niet haer te dwingen, noch iet te doen, dan met reden; ende en heeft in dit quartier geen plaetſe (gelijck wel elders doet) dit tyranniſch woordt, *Sic volo, ſic jubeo*,

dat is:

Dit wil ick dus, dat ſoo, mijn wille t'allen plecken
Voor reden en voor recht alleene moet verſtrecken.

Soo dat, wanneer ſchoon alle de Gedeputeerde den Prince iet toegeſtaen en ingewilligt hadden, en maer een eenige ſtadt, als by exempel die van Antwerpen, ſich daer tegen ſtelde, ſy geheel de ſelve inwilginge ſoude te niet maken: want de Gedeputeerde inwilligen met conditie, dat de andere Staten daer toe mede een-parighlijck ſullen verſtaen: Ende moeten dien volgens gemeynlijck niet alleen de Hoofden van de Gedeputeerde, maer oock hare leden eendrachtelijck overeen ſtemmen in een ſelvige concluſie: ſoo dat het ſomtijdts gebeurt, niet tegenſtaende wat vertoogh dat 'er gedaen wordt, door dien de verſcheydenheyt en ongelijckheyt van ſtemmen ſulcks belet, dat de Prince niet krijght van 't gene hy verſoeckt: dewelcke voor dat mael gedult moet nemen, en niet meer daer van ſpreken, maer verwachten beter gelegentheyt.

Dus verre Guicciardin, uyt den welcken wy oock aenwyſen ſullen wat verdragh dat 'er in kerckelijcke ſaken is

Verdragh tusschen den Prince en de Paus van Romen, op 't stuck van kerckelijcke saken.

tusschen den Prince van dese landen, en den Paus van Romen. Dit verdragh gaet mede seer op den voet van Vranckrijck: soo dat de nominatien ofte benamingen van bequame persoonen tot de Bisdommen, Abdyen, en andere Prelaetschappen bestaen by den Prince, maer de bevestingen by den Paus: De welcke niet vermagh, onder wat pretext ofte voorwendinge dat 'et zy, eenigen persoon, het zy klerck ofte leeck, te doen dagh-vaerden buyten de landen: maer wanneer hy iets te vervolgen heeft, soo moet hy Commissarisen herwaerts over schicken, om de sake in geschille te beslechten. De Paus vermagh oock niet eenigh kerckelijck Beneficie te confereren, noch eenige bullen oft brieven af te vaerdigen, sullen sy anders stant grijpen, oft het moet den Prince oft sijnen Raedt believen. Daeren-boven heeft Keyser Karel de V een seer wel-bedachte, voorsichtige, en noodige ordonnantie gemaeckt, seght Guicciardijn, namelijck, dat de kerckelijcke persoonen, van wat staet ofte conditie sy oock zijn, voortaen niet vermogen eenige vaste ofte onroerende goederen te aenvaerden, sonder uytgedruckt consent en verlof van den Prince: midtsdien sijne Majesteyt considereerde, dat de kerckelijcke persoonen nimmermeer eenige goederen mogen verkoopen, maer altijdt wel koopen, en haren staet, by maniere van spreken, eeuwighdurigh zijnde, sy met 'er tijdt, door hare groote middelen en rijckdommen, souden geraken op te koopen byna alle de vaste goederen van de landen.

Tot noch toe hebben wy gehoort de forme van regeringe in de Nederlanden, gehouden voor de laetste troubelen: resteert nu dat wy kortelijck overloopen de tegenwoordige politie, soo in de Provincien onder 't gebiedt van den Koning, als in de Vereenighde landen, met de welcke de grootmachtige Koning van Spaenjen Philips de III, beneffens de Eertz-hertogen Albertus en Isabella, in het tractaet van den twaelf-jarigen Treves, openbaerlijck verklaert heeft te willen handelen als met Vrye Landen, op de welcke sijne Catholijcke Majesteyt en haere doorluchtige Hoogheden niet en pretenderen: uyt welck verhael de verstandige leser by sich selfs wel sal afnemen, wat veranderinge dat 'er gevallen is, soo in d'eene als in d'andere regeeringe.

Regeringe in de landen staende onder den Koning.

In de landen dan staende onder de Koning van Spaenjen Philips de IV, is nu Gouverneur Generael sijne Doorluchtige Hoogheyt den Aertz-hertogh Leopoldus Wilhelmus, soon van den Keyser Ferdinand de II, en eenighste broeder van Ferdinand de III, nu ter tijdt Roomsch Keyser; welcke, door sijne voorsichtige dapperheyt, 't gemelde ampt loffelijck bekleet. De Raden van State, Secreten, en van de Finantien, de Reken-kamers tot Rijssel en Brussel, de Groote Raed of 't Parlement van Mechelen, daer het uyterste appel valt van meest alle de selve Landen, de Cancelleryen en Hoven Provinciael, de Kapiteynen van de benden van ordonnantie, de Admirael van der zee, Groot-meester van d'artillerye, en alle andere hier voren verhaelde dienaers en Officieren, uytgesondert de particuliere Gouverneurs van yder landschap, waer in mogelijck eenige veranderinge gevallen is, sijn al t'samen in hare vorige autoriteyt en waerde. Maer staende d'inlandsche oorloge, is daer noch een Spaenschen Raed van Financien opgerecht, die men noemt *el Consejo de la Hazienda*, hebbende d'administratie en dispositie van 't geld uyt Spaenjen gesonden. Desen Raed bestaet alleenlijck uyt Spaenjaerts, en heeft in alle saken vêr het meeste gesegh en authoriteyt. Daer is oock, beneffens den Raed van State, noch een Spaensche krijghs-raedt, die meest bestaet uyt de Casteleynen en de Gouverneurs van de voornaemste steden en kasteelen.

Regering in de Vereenighde landen.

In de Vereenighde Nederlanden bestaet de vergadering van de Staten Generael uyt sulcke, en soo veel Gecommitteerde, als ieder Landtschap, soo uyt sijn Ridderschap en Edelen, als uyt de Magistraten van de steden goet vindt van tijdt tot tijdt te deputeren, welcke niet *capitatim*, dat is, by soo veel hoofden als 'er ter vergaderinge verschijnen, maer *provincialiter* stemmen, dat is, van wegen en by representatie van hare respective landschappen; en streckt hare commissie, om op de punten, daer op sy van tijde tot tijde beschreven en byeen geroepen worden, en andere voorvallende saken, t'adviseren en resolveren, sulcks sy tot 's lands dienste, welvaren en verseckeringe bevinden te strecken. De ordre die sy in 't stemmen houden, is dese: Gelderlant en 't Graefschap Zutphen gaet voor, daer na volght Hollandt en West-Vrieslandt, dan Zeelandt, Uitrecht, Vrieslandt, Over-Yssel, en eyndelijck Groeningen en de Ommelanden. Het Presidentschap wort alle weke van landschap tot landschap verandert. De President doet de propositie, vergadert de opinien, en concludeert by de meeste stemmen, in saken daer de overstemminge plaetse heeft. Soo veel belangt de souverainiteyt ofte hooge Overigheydt van ieder Landtschap, die hebben de selve Landen elcks aen haer behouden, (want het eene is soo souverain als het andere,) soo in saken van politie als justitie, met alle hare privilegien, rechten, vryheden en kostuymen, en hebben daer toe hare ordinarise Officieren en dienaers nae ouder gewoonte, alleenlijck met dese veranderinge, dat de gene die op den naem van den Landsheere plachten te dienen, nu dienen op den naem van de Staten van iegelijck Landschap. Soo wel de Heeren Staten Generael, als die van ieder landschap in 't besonder (van de welcke te sijner plaetse sal gesproken worden) committeren tot executie van hare genomen resolutien, als oock tot bestieringe van alle voorvallende saken, den welstant der landen in 't generael beroerende, eenige uyt den Edelen en Regeerders van de steden, tot Raden, de welcke haer by eede verbonden zijn. Gelijck sy oock andere hare Gecommitteerde stellen tot voorderinge, hooringe, en sluytinge van des gemeenen lands rekeningen, en andere particuliere saken, alles met gelimiteerde oft bepaelde macht en instructie.

Gouverneur van Hollandt, Zeelandt, &c.

De landen van Gelderlandt met 'et Graefschap Zutphen, Hollandt en West-Vriesland, Zeeland, Utrecht, Over-Yssel, Groeningen met de Ommelanden, en de Drente, als oock de steden en landen in Brabant en Vlaenderen, staende onder 't gebiedt van de wel-gemelte Heeren Staten Generael, hebben tot haren Gouverneur sijn Hoogheyt Wilhelm de II, Prince van Oranjen, Grave van Nassou, &c. Soon van Frederick Henrick; die oock is Generael van het leger, ofte Veld-overste, en Admirael van der zee, van alle de Vereenighde landen in 't gemeyn. Over Vrieslandt is Stadthouder Grave Wilhelm van Nassou, sone van Graef Ernest Casimir van Nassou.

Raedt van State.

De Raedts-heeren van den Raedt van State der Vereenighde Nederlanden, worden by de Heeren Staten Generael, op de benaminge van de respective Landschappen, gecommitteert, ontfangende hare commissien en instructien van de selve Staten Generael, den welcken sy haer by eede verbinden gehouw en getrouw te wesen, en sich te sullen reguleren nae de voorsz instructien. Oock reserveren de wel-gedachte Heeren Staten hun selven de vryheyt, van selve te mogen doen al 't gene sy-luyden den Raed voorsz by hare instructien belasten, wanneer sy bevinden der landen dienst sulcks te vereysschen; veranderende mede in sulcken gevalle, en verminderende oft vermeerderende de selve instructien, en die uytleggende, daer sy duysterlijck souden mogen schijnen te spreken.

Thresorier en Ontfanger Generael.

De Secreten Raedt en die van de Financien en hebben in de Vereenighde Landen geen plaetse; maer daer is een Thresorier, en een Ontfanger Generael, met eenige Reken-meesters, die 't bewind en handelinge hebben van alle de penningen, en middelen, de Generaliteyt aengaende. De Reken-kamers, soo van Gelderlandt als van Hollandt, gaen noch op den ouden Bourgoensschen voet; maer beneffens die is 'er, in den jare 1594, een nieuwe Reken-kamer opgerecht tot Middelburgh in Zeelandt.

Raden ter Admiraliteyt.

Tot de beleydinge van de saken ter zee hebben de Staten Generael, beneffens den hoogh-gedachten Vorst Wilhelm van Nassou, als Admirael Generael, gecommitteert de Raden ter Admiraliteyt, bestaende uyt sekere persoonen by de respective landen en steden daer toe genomineert, welcke volgen de lijsten en instructien haer by de Staten Generael gegeven. De Collegien ofte vergaderingen van dese Raden sijn vijf in getale, residerende d'eene tot Middelburgh, de tweede tot Rotterdam, de derde tot Amsterdam, de vierde tot Hoorn oft Enchuysen, en de vijfde tot Harlingen ofte Dockum, by beurte.

Hoven Provinciael.

De Cancelleryen van Gelderlandt en Vrieslandt, mitsgaders de Hoven ofte Raden Provinciael van Hollandt, Utrecht, en Over-Yssel, gaen al mede noch op den ouden voet. Maer in plaetse van den grooten Raed ofte 't Parlement van Mechelen, is 'er in Hollant, al van den jare 1582 af, opgerecht een oppersten Raed van justitie, genoemt den Hoogen-Raed, voor den welcken men appelleren magh van de von-

vonniſſen by den Hove Provinciael van Hollandt, Zeelandt, en Weſt-Vrieſlandt geweſen; maer van die van den voorſz. Hoogen-Raedt en valt geen voorder appel, dan magh van de ſelve alleen verſocht worden reviſie, en geproponeert erreur. In welcken gevalle de Staten van de voorſchreve Landen, neffens den ſelven Raedt, committeeren eenige Rechts-geleerden, die het getermineerde proces *ex iiſdem actis* revideren, en by hare ſententie verklaren oft het erreur heeft oft niet, nae welcke verklaringe een yder hem moet reguleren, ſonder dat verder beklagh plaetſe heeft, ofte toegelaten werdt. Deſen Hoogen-Raedt wordt mede gemaeckt by benaminge uyt de voorſz. Landen van Hollandt, Zeelandt, en Weſt-Vrieſlandt, en beſtaet gemeenlijck uyt een Preſident, en negen oft tien Raedts-Heeren.

Raedt van Brabant en Vlaenderen.

In 's Gravenhage is oock opgerecht een Raedt van Brabant, en tot Middelburgh in Zeelandt een Raedt van Vlaenderen, over de quartieren, ſteden, en dorpen, mitsgaders de ingeſetenen der ſelver van de voorſchreve Landen van Brabant en Vlaenderen, ſtaende onder 't gebiedt van de Staten Generael der Vereenighde Landen. By welcke Raden gebeſoigneert wordt even als die van de Cancelerye in Brabant, en Provincialen Raedt in Vlaenderen, van ouden tijden gewoon ſijn te doen; op dat alſoo een iegelijck by ſijn Recht en privilegien ordentlijck magh worden geregeert en gedient.

Regeringe van de ſteden in de Vereenighde Nederlanden.

De regeeringe van de ſteden der voorſz. Landen wordt nae hare particuliere Rechten en Privilegien beleydt. In elcke ſtadt is van oudts af een Officier, genaemt Droſſaert, Bailliu, ofte Schout, die by den Staten van yder Landtſchap wordt gecommitteert. Voorts ſijnder in de meeſte ſteden 24, 30, 36, ofte meer van de notabelſte en vermogenſte Borgers, ſoo van de oude geſlachten, als andere van de eerlijckſte, vredelijckſte en bequaemſte perſoonen, die men noemt Vroedtſchappen oft Raden, en repreſenteeren het geheele lichaem van elcke ſtadt, dienende haer leven lang, oft ſoo lange ſy borgers en poorters blyven. By deſe worden alle gewichtige ſaken, ſoo wel den Staet van de Landen rakende, als die van de Steden, geconſulteert en gedelibereert, en ſy verkieſen oft nomineeren jaerlijcks uyt haer Collegie twee, drie, oft vier perſoonen tot Burgermeeſters der ſelver Steden, en ſeven oft meer tot Schepenen. Het ampt van de Burgermeeſters ſtreckt principalijck tot der Steden regieringe, en onderhout van goede politie en eenigheyt onder de Burgers en Inwoonders. Dat van de Schepenen tot bedieninge van de juſtitie, ſoo in 't civil als in 't crimineel. By de voorſz. Vroedtſchappen worden mede gekoren twee oft meer Threſorieren, Fabrijck-meeſters, Wees-Heeren, en meer andere Officieren, welcker dienſt ordinaerlijck is voor een jaer alleen. De Quartieren en dorpen ten platten lande worden mede geregeert nae hare particuliere Rechten en Handt-veſten, en hebben hare Regenten, ſoo generael als particulier; te weten, in materie van Dijckagie en 't gene daer aen kleeft, Dijck-graven, en Heymraden; in crimineele ſaecken Bailliuwen oft Schouten en Welboren Mannen; en in Burgerlijcke oft civile, hare Ambachts-bewaerders en Schepenen, welcke mede letten op de politijcke ordre en adminiſtratie van der Ambachten goederen en inkomen. Daer ſijn oock veel Dorpen die hare particuliere Heeren hebben, met autoriteyt van te exerceeren hooge, middele, en lage jurisdictie, maer ſtaen niet-te-min onder de ſouveraniteyt der voorſz. Landen.

Religie der Vereenighde landen.

Nopende de openbare oeffeninge van de Religie ofte Godts-dienſt in de Vereenighde Nederlanden, die wordt alomme op eenen eenparigen voet, ſoo in de Steden als ten platten Lande, gehouden nae uytwyſen der Reformatie, in de ſelve Landen over veel jaren aengenomen, op de Belydeniſſe des Geloofs in druck uytgegeven. Die van de Confeſſie van Augs-burgh en de Mennoniten houden mede wel in eenige van de voornaemſte Steden hare openbare vergaderingen, tot de welcke men niemandt en verbiedt te gaen; maer en worden nochtans hare Dienaers oft Predicanten niet onderhouden op des gemeynen Landts koſten. Alleen het openbaer exercitie van de Roomſche Catholijcke Religie, is alhier, om gewichtige redenen, verboden; alſoo nochtans, dat noch de Roomſch-Catholijcke, noch iemandt anders gedwongen wort de Gereformeerde Religie aen te nemen; maer worden alteſamen gehandthaeft en gemainteneert onder de beſcherminge en regieringe van de Landen, ſonder in de conſcientie oft op haer Geloove onderſocht, ofte meer als de Gereformeerden beſwaert te worden. Ia ſelve den Geeſtelijcken oft Religieuſen perſoonen die te voren geweeſt, en in de Landen gebleven ſijn, wordt uyt de Geeſtelijcke goederen toegeleydt redelijcke alimentatie en onderhoudt, elck nae ſijnen ſtaet en gelegentheyt, 't zy dan datſe by de Roomſche Catholijcke religie blijven, ofte ſich begeven tot de Gereformeerde kercke.

De ſeventien Nederlanden beginnen nu weder tot haren ouden welſtant en voorſpoet te komen, door de geſogende Vrede, die tuſſchen den grootmachtigen Koning van Spanje, Philips de IV, en de doorluchtige Heeren Staten Generael der Vereenighde landen, in 't jaer 1648, voor eeuwigh geſloten is: die ick wenſch dat ten weder-ſijden onverbrekelijck en getrouwelijck onderhouden worde; op datſe niet, dan met de werelt, eyndige.

Het Hertoghdom
B R A B A N T.

ONder de Hertoghdommen in de Nederlanden, is Brabant wel het voornaemſte: maer alſoo in de tijtelen, die de Princen der ſelver landen al van oudts her toe-geſchreven worden, doorgaens voor gaet de tijtel van Lothrijck; want aldus plegen de oude Princen des huys Bourgondien ende Ooſtenrijck te ſchrijven: Philippus, ofte Karolus, by der gratien Gods, Hertoge van Bourgondien, van Lothrijck, van Brabant, van Limborgh, &c. ſoo en ſal het niet buyten propooſt zijn, maer veel eer grootelijcks dienen tot onderrechtinge van den curieuſen en outheydt-lievenden Leſer, dat wy met weynigh regels aen-wijſen, wat van deſen Lothrijckſchen tijtel zy, en van waer hy ſijnen oorſprong genomen heeft.

Lothrijck. Lothrijck dan heeft wel den naem eens Hertoghdoms behouden in den lande van Brabant, maer ſijnen ſtaet gelaten in Loreyne, een Hertoghdom wel begrepen binnen de palen van Vranckrijck, doch niet ſtaende onder de Kroone, maer hebbende ſijne beſondere ſouveraine Vorſten.

Naem. Lothrijck noemen de Latijnſche ſchrijvers *Lotharingia*; de Françoyſen (ſoo alreede geſeydt is) *Lorayne*, oft ſomtijdts *Lothier:* alle welcke namen af komen en haren oorſprong hebben van *Lotharis*, ſone van Keyſer *Lotharius*, wiens grootvader geweeſt is Karolus Magnus, Keyſer, en Koning van Vranckrijck. Deſe Keyſer Lotharius (gelijck Paulus Æmilius en andere autheuren ſchrijven) is uyt yver en devotie monick geworden in den jare 856. Doch eer hy in 't kloofter ginck, heeft hy ſijn drie ſonen de Landen en Heerlijckheden uytgedeelt, en aen Lotharis ſijnen jongſten ſone gegeven een deel van het Hertoghdom van Bourgondien, met het gantſche Landt van Auſtraſien: het welcke naderhandt nae des ſelven ſijnes Soons, oft (ſoo andere willen) na ſijnen eygenen name genoemt is geworden Lothrijck, oft Lotharine, en by den Latiniſten *Lotharingia*, begrijpende in hem ſelven het Hertoghdom, dat men noch ter tijdt noemt Loraine, en voorts de Landen van Brabant, Henegouw, Kleve, Gelderlant, en meer andere. Dit Lothrijck is by den voorſz. Hertogh Lotharis en ſijne nakomelingen, geſproten uyt den huyſe van Karolus Magnus, ſoo lange beſeten, tot dat eyndelijck in den jare Chriſti 924, de Koning van Vranckrijck, genaemt Karel de Simpele, het ſelve al te ſlechtelijck wegh ſchonck aen Keyſer Henrick de I. Ettelijcke jaren daer nae heeft Keyſer Otto den II, het landt van Lothrijck te leene gegeven aen Karel van Vranckrijck, dien hy ſocht te vervreemden van de Koning Lotharis ſijnen broeder: maer hy beſneedt de palen des lants ſeer nauwe, en gaf een goedt deel van 't ſelve aen de Biſſchoppen van Keulen en Luyck. Als nu de voorgemelde Koning Lotharis van Vranckrijck quam te ſterven, liet hy maer eenen Sone nae, genaemt Lodewijck de V, die de laetſte Koning van Vranckrijck geweeſt is uyt de ſtamme van Karolus Magnus, en maer een jaer geregeert heeft. Nae ſijn doodt quam de voorſz. Karel Hertogh van Loraine, als wettelijcke en naeſte erfgenaem van de Kroone, om de beſittinge daer van in te nemen, in Vranckrijck: maer Hugo Capet (van wiens bloede al de naevolgende Koningen van Vranckrijck tot noch toe geſproten zijn) overwon en ſtelde hem gevangen binnen Laon, daer hy in den kercker ſterf. Sijn drie Sonen en maeckten 't mede niet lange: en nae hare doodt iſſer een nieuwe oorloge gereſen om den Staet van Lothrijck, tuſſchen de Françoyſen en Hoogduytſchen, die ten leſten is neder geleyt geworden, door dien Keyſer Henrick de II, met den voorſz. Staet beleende Godefroy van Ardennen, hem gevende de ſtadt Valencijn, en ſommige andere ſtucken, mits dat hy manſchap daer van doen moeſt aen den H. Roomſchen Rijcke. Van deſen Godefroy zijn af-gekomen de Princen die Lothrijck een lange wijle daernae geregeert hebben, tot dat Keyſer Henrick de V, ontrent den jare 1106, het ſelve landtſchap gedeelt heeft in Over en Neder-Lothrijck; gevende 't eene deel, namelijck Over-Lothrijck (het welcke nu ter tijdt het Hertoghdom van Loraine is) aen Diederick des voornoemden Godefroys na-Neve; en 't ander, te weten, laegh ofte Neder-Lothrijck (dat nu Brabant is) aen Godevaert met den Baerde, Grave van Leuven, die wel ſchijnt dat van moeders wege gekomen was van den bloede des voorſz. Karels, Hertoge van Loreyne, uyt den huyſe van Vranckrijck. Deſe Godevaert dan is de eerſte geweeſt onder de Graven van Loven, die gevoert heeft den tijtel van Hertogh van Brabant, ſonder dat hy nochtans dien van Lothrijck daerom heeft laten varen, en dat overmits hy aen beyde Lothrijcken pretendeerde, hoewel hy het over-deel niet en beſat. Sijne naeſaten hebben hem hier inne gevolght, en den tijtel van Hertogen van Lothrijck altijdt gebruyckt, alſoo ſy het onderdeel, gelijck geſeydt, beſaten, het welcke nu altemael onder den naem van Brabant ſchuylt. Want Brabant in oude tijden noch niet bekent en was met dien naem: want te Gennep in Walſch-Brabant noch ter tijdt reſideert een ſeecker Leen-hof, datmen noemt het hof van Lothrijck, welck nu ſelfs is in en onder Brabant begrepen. Dus veel hebben wy goet gevonden van deſen Lothrijckſchen tijtel te verhalen.

Oorſprong des Naems Brabant. De eerſte oorſprong des naems van Brabant is t'eenemael duyſter en onſeecker. Sommige brengen hem van *Brennus* af, een vermaert Capiteyn, die den Romeynen in ſijnen tijdt ſoo veel ſpels gemaeckt heeft, als by verſcheyden autheuren te leſen is. Andere van Brabant, een ſtadt (ſoo ſy ſeggen) al over lange gedeſtrueert. Andere wederom van *Salvius Brabon*, een van de Capiteynen (ſchrijven ſy) die Iulius Cæſar gevolght hebben in ſijne Franſe oorlogen. Deſe driederley opinien zijn (mijns bedenckens) al even verſiert en fabuleus: want de redenen en getuygeniſſen, daer ſy op gegrondt zijn, en hebben gantſch geen verwe. Die den name van Brake-landt doen ſchijnen, komen de waerheyt wat naerder te raken: want in der daedt light 'er een goet deel van dit landtſchap brake, dat is, ongebout: maer 't is evenwel wat te verre gehaelt, en meer ſpitsvindigh, dan waer. Daerom ſijnder, die drijven dat de voorgemelde Godevaert met den Baerde, dit landt nae ſijnen name genoemt heeft, als oft men ſeggen wilde Baerd-landt; dan dit gaet mede ſoo vaſt als al d'andere. Veel waerſchijnlijcker ſchrijft Pontus Heuterus, als men immers tot ſulcke fabulen loopen moet, dat het ſoude ſijnen naem hebben van *Bratuſpant*, een ſtadt wel eertijts gelegen in Beauvois, waer van men meynt dat de inwoonderen, nae dat hare ſtadt verdeſtrueert was, alhier haer woonplaets genomen hebben. Ende daer ſijn eenige oude handtveſten, die deſe opinien ſchijnen te beveſtigen: doch nadien men uyt andere handtveſten, over ſes hondert en meer jaren beſchreven, dickmaels vint *Brachbantenſis Pagus*, is voorſeker de oorſprong van dit gedeelte, ten laetſten over heel Onder-Lothrijck uytgeſtreckt: even alsmen weet in Gelderlant, Hollant, en meer plaetſen geſchiet te zijn. Oft nu dit Brachbant niet en kan zijn een bedorven naem van Bratuſpant, laet ick aen het oordeel van den leſer: mijns bedunckens wy mogender naer ſlaen, maer achter de waerheyt ſullen wy niet licht geraken. Wat ons belangt, wy willen ons niet vermeten deſe ſoo duyſtere en verborgen dingen, als aen de welcke doch niet veel gelegen is, te verklaren: 't is genoegh dat men ſegge dat de naem van Brabant en ſijnen Vorſtelijcken tijtel redelijck oudt zijn, ſoo dat Ian le Maire in ſijne verlichtingen van Gaule getuygt, een geheel oudt en met der handt geſchreven boeck in Brabant geleſen te hebben, waer in verhaelt ſtondt het graffchrift van Karel Martel, vierde Hertoge van Brabant, die de groot-vader geweeſt is van Karolus Magnus, en gebloeyt heeft niet ſeer lange

Occidens
Oriens
Meridies
Septentrio
BRABANTIA
DVCATVS.
Milliaria Germanica
Amsterdami
Apud Guilielmum Blaeuw.
HANNONIÆ
PARS
FLANDRIÆ
COM. NAMUR
LEODIENSIS
EPISCOPATUS
HASPENGOU
VALKENBORG
GELDRIÆ
HOLLANDIÆ PARS
PARS
HOLLANDIÆ
Bies Boß
Graefschap Kulenborg
Graefschap Buyren
Ducat.
Cliviæ pars

lange na 't jaer 700. Dit graf-ſchrift luydt in 't Latijn aldus:

Ecce Brabantinus Dux quartus in Orbe triumphat,
Malleus in mundo ſpecialis Chriſticolarum:
Dux Dominuſque Ducum, Regum quoque Rex fore ſprevit.
Non vult regnare, ſed Regibus imperat ipſe.

Dat is:

Siet hier de vierde Vorſt van Brabandt triumpheren,
Een Hamer ſonderling van 't gantſche Chriſtenrijck:
Der Vorſten Heer en Vorſt heeft Koning te gelijck
Der Koningen te zijn verſmaet: want ſijn begeeren
En ſtreckte niet om hier als Koning te regeeren,
Den Koningen, alom geacht voor aerdtſche Goden,
Heeft hy na ſijnen wil geboden en verboden.

Om dit graf-ſchrift recht te verſtaen, ſal men weten dat deſe Karel Martel, als hem, na 't overlijden van Hilderijck Koning van Vranckrijck, de ſelfde kroone gepreſenteert werdt, den Geſanten tot antwoordt gaf, hy hadde liever den Koningen te gebieden, dan ſelfs Koning te weſen, gelijck hy dan oock datelijck in des afgeſtorvenen Koninckx plaetſe geſtelt heeft des ſelfden ſoon Dagobert, de welcke komende vier jaren daer nae te ſterven, en willende Chilperijck (beyder Koningen Neve) hem ſelven opwerpen voor Koning, heeft Martel hem ſlagh gelevert en overwonnen, waer over hy Geſanten uytſendende, om den overwinner te verbidden, heeft hem ſoo daer door beweeght, dat hy Chilperijck de kroon heeft op 't hooft geſet, die hy doch niet lange en behielt; maer haeſt overdragen moeſt aen Pepijn des voornoemden Martels ſone, Vader van Karolus Magnus, gelijck men wijtloopiger leſen mag by de beſondere Hiſtori-ſchrijvers van Brabandt, en meer andere. Doch dat men ſoude hier uyt willen betuygen, dat Brabandt ten tijden van Karel Martel een Hertogdom geweeſt is, is even waerſchijnelijck, als dat het van *Brabo* ſijn naem heeft: want alle ſchrijvers van die eeuwe gantſch geen gewagh van Brabandt maecken, ja ſelfs de voorouders van Godefroy met den Baerde, hebben ſich altijdt geſchreven Graven van Loven, niet Hertogen oft Graven van Brabandt: het welck daer uyt ſproot, dat ſy van het Hertoghdom van Loreine vervallen zijnde, rontom Loven alleen geſagh hadden. Welcke ſtadt oock daer na, om dat de Princen daer uyt geſproten waren, de eerſte hooftſtadt van Brabandt is gebleven. Wel is waer, dat ſy ſich van den tijde van Godefroy met den Baert, Hertogen hebben geſchreven, maer van Lothrijck, niet van Brabandt. Doch daer na, het Graefſchap van Loven, onder den naem van Brabandt geraeckt weſende, en ſelfs heel Neder-Lothrijck onder Brabandt, is Brabandt een Hertogdom geworden; en hebben ſy, des niet tegenſtaende, evenwel den naem van Lothrijck behouden, als oft ſy twee Hertoghdommen hadden, daer het nochtans het ſelve was: want waer 't dat ſy het hadden gedaen om de pretenſie die ſy hadden op Opper-Lothrijck, ſy en ſouden den tijtel niet verlaten hebben, toen ſy alleen Graven van Loven waren.

Grenſen. Het Hertoghdom van Brabandt is aldus bepaelt. In 't noorden ſcheydt het de Maſe ten deele van Gelderlandt, ten deele van het Graefſchap Hollandt: in 't zuyden ſtoot het aen Henegouwe, Namen, en 't Biſdom Luyck: in 't ooſten komt wederom de Maſe, en ſcheydt het van een ander quartier van Gelderlandt: en in 't weſten is het ten deele bepaelt met de Schelde, die het affondert van Vlaenderen, ten deele met het Graefſchap van Aelſt. Brabandt heeft in de lengte, van Gembloux tot by Geertruydenberge toe, 't welck is van 't zuyden naer 't noorden, twee-en-twintigh mijlen; en van Helmondt tot Bergen-op-Zoom, daer 't op ſijn breedtſte is, ontrent twintigh. In ſijn ommeloop begrijpt het tachtentig mylen weynigh meer oft min.

Locht. De locht iſſer doorgaens ſoo geſondt en wel getempert, dat als tot meermalen de peſt in de nabuurige landen gewoedt heeft, Brabandt daer af vry geweeſt is. Het aerdtrijck iſſer vlack en ſonder bergen, oock meeſtendeel vruchtbaer, behalven in de Kempen, welck quartier van natuure onvruchtbaer is, en niet en draeght dan heyde: maer den arbeydt en neerſtigheydt der inwoonders heeft de natuure ten deel overwonnen, en 't landt, door de menighte der beeſten die ſy daer op-voeden, goedt en vruchtbaer gemaeckt.

Meiren. In Brabandt zijn tamelijck veel ſtaende wateren, ofte meiren, beecken, en rivieren: maer voornemelijck is 't landt bewatert met de Maſe en Schelde, twee vermaerde en ſeer profitelijcke vloeden, en breeder beſchreven in de generale beſchrijvinge van Nederlandt.

Boſſchen. Boſſchen en zijnder oock niet gebreck, onder welcke voornemelijck uytmunten dat van Sonien, Zaventerloo, Grotenhout, Groten-heyſt, en Meerdale.

Staten. De Staten van Brabandt beſtaen uyt de Geeſtelijcke, Edelen, en de vier hooft-ſteden.

Steden. Men telt'er ſes-en-twintigh bemuurde ſteden, te weten, Loven, Bruſſel, Antwerpen, en 's Hertogen-Boſſche, de Hooft-ſteden: Thienen, Leeuwen, en Nivelle, de kleyne Hooft-ſteden: en voorts Aerſchot, Bergen-op-Zoom, Megen, Breda, Dieſt, Maeſtricht, Steenbergen, Lier, Vilvoorden, Gembloux, Iudoigne, Hanuyt, Landen, Hallen, Sichenen, Herentals, Eynd-oven, Helmont, en de Grave. Daeren-boven zijnder noch negentien plaetſen, die wel niet bemuurt en zijn; maer nochtans gelijcke privilegien genieten met de beſloten ſteden, en gemeynlijck genoemt worden Vryheden. Deſe zijn Oofterwijck, Oorſchot, Turnhout, Hoogh-ſtrate, Duffel, Waelhem, Merchten, Aſſche, Vueren, Duysborg, Over-iſche, Hulpe, Waveren, Breyne, Aleud, Gennep, Geele, Arendonck, en Dormal. Dorpen met klock-torens en Prochi-kercken zijnder ontrent ſeven hondert, daer onder eenige ſeer vermaert en groot, als met name S. Odenroye, Boxtel, Roſendale, Grimbergen, Gaesbeke, en meer andere. In Brabandt is oock begrepen de Heerlijckheydt van Raveſteyn, toebehoorende de Hertogen van Gulich, Kleef, en Bergh, die wy t'haerder plaetſe kortelijck ſullen beſchrijven. Het Marck-graefſchap des heyligen Rijcks is mede in der daedt beſloten in Brabandt, maer de Prince voert daer van eenen beſonderen tijtel, want het oock een landt op ſijn ſelven is.

Inwoonderen aert. De Brabanders zijn van natuere vrolijck en blygeeſtigh, welcken aert ſy tot in haren uyterſten ouderdom behouden.

Brabandt is gedeelt in vier quartieren, onder de vier hooft-ſteden Loven, Bruſſel, Antwerpen, en 's Hartogenboſſche, welcke wy hier volgens elck byſonder beſchrijven.

Eerſte quartier van Brabant,

welckers hooftſtadt is

L E V V E N.

Oudtheydt. ONder de Brabantſche ſteden is Leuven, oft Loven, verre de outſte, alſoo men van de ſelvige al mentie vindt over de ſeven hondert en vijftigh jaren. Eenige meynen datſe geweeſt is de Hooftſtadt van de *Levaci*, andere van de *Grudii*, volckeren by de oude Schrijvers wel bekent.

Naem. Haren naem brengt de hooghgeleerde en wijt-beroemde Iuſtus Lipſius af van Lo en Veen. Lo (ſegt hy) is een heuvel oft hoogte, tegen over een oudt Kaſteel, die noch huyden ten dage den naem van Lo-bergh en Lo-boſch draeght, hangende over een luſtigh dal aen de water-vloet, dat in oude Duytſche tale genoemt wordt Veen, gelijck de Hollanders venen noemen de gronden daer ſy haren turf uyt trecken, en is derhalven Lo-vén ſoo veel te ſeggen als een dal oft lage plaetſe, liggende onder een hooghte. Het oude en van over lange vervallen Kaſteel, nu terſtont by ons aengeweſen, willen de inwoonders dat geſticht ſy by Iulius Cæſar: andere maecken 't ouder, Lipſius jonger, vermoedende dat het eerſt gebout ſy by een van de oude Lovenſche Graven, en dat de ſelve daer op gewoont en Hof gehouden hebben.

Gelegenheydt. De ſtadt Loven is gelegen in een ſchoone en vruchtbare landtdouwe, hebbende ſoo ſoeten en wel-getemperde locht, dat ſelfs de wijn ſoo binnen haer begrijp als daer rontom waſt. Sy is bewatert met het rivierken Dele oft Dyle, en van binnen meer dan vier Italiaenſche mijlen groot in 't ronde: maer dieſe van buyten om wilde meten, ſouder meer vinden dan ſes, 't welck ſtijf ſoo veel is als twee Nederlantſche mijlen. Om eygentlijck van deſe groote verſeeckert te weſen, heeft Hertogh Philips de Stoute, uyt oorſaecke van ſeecker weddinge, gevallen tuſſchen den Heere van Bergen op Zoom en drie andere Brabantſche Baroenen, niet alleenlijck deſe, maer oock ſommige andere van wegen hare grootheyt vermaerde Steden doen meten, in den jare 1425, en werd als doen bevonden dat Loven, (begrijpende binnen den ommeloop van ſijn muuren 3691 roeden, elcke roede van veertien voeten,) grooter was dan Gent drie roeden, dan Luyck acht, dan Parijs tien, en dan Ceulen achtien. Loven heeft dubbele veſten, en ſijn de laetſte gemaeckt in 't jaer 1361. Daer liggen veel luſtige beemden, ſchoone wijngaerden, en hoven binnen, oock verſcheyden heuvelkens, en levendige wateren. Al het welcke de voorouders beweeght heeft deſe ſtadt te verkieſen tot een woonplaetſe van de Godinnen der geleertheydt; en heeft Hertogh Ian van Brabant, de vierde van dien naem, in den jare 1426, aldaer opgerecht een Univerſiteyt oft hooge Schole in alle facul- *Academie.* teyten en goede konſten, die naderhandt met meer dan twintigh heerlijcke en wel-begifte Collegien verçiert is geworden, uyt de welcke van tijdt tot tijdt verſcheyden welgeleerde en hooghbegaefde mannen ſijn voortgekomen, gelijck by Guicciardin en andere ſchrijvers breeder te ſien is. De reden welcke den Hertogh beweeghde om de Univerſiteyt op te rechten, was, dat de handeling van wolle, die daer ſoo groot was, dat haer met de ſelvige vier duyſent familien bemoeyden, ſeer ten achteren ginck door den inlandtſchen oorlogh.

Deſe ſtadt heeft acht poorten: negen plaetſen oft marcktvelden, en op haer muuren 53 torens, onder welcke een is, dien ſy noemen verloren koſt, gemaeckt van witte ſteen, en ſoo hooge, dat men daer af by klaer weder de ſtadt Antwerpen, liggende acht groote mijlen van daer, lichtelijck ſien mach. Daer ſijn te Loven 13 bolwercken, 14 watermolens, 12 ſtraten die de ſtadt overlangs kruyſſen, en 140 ſijdſtraten, 16 ſteene bruggen, en 4 publijcke fonteynen. Daer ſijn veel ſchoone Kercken, Klooſters, en andere Godshuyſen, en is de hooftkercke gewyd ter eeren van Sint Pieter; een ſoo ſchoonen ſtuck wercks, dat het geen bouwmeeſters ſonder verwonderinge aenſchouwen. Onder andere publijcke gebouwen is het ſtadthuys mede ſeer aenſienlijck, en konſtigh gemaeckt.

Loven is eertijdts een Graefſchap geweeſt, eenige ſeggen een Hertoghdom, commanderende over het meerderdeel van Brabant; en hoewel ſy van hare oude waerdigheydt namaels vervallen is, ſoo blijft ſy nochtans de eerſte hooftſtadt van Brabant, onder welcke behooren de ſteden, Thienen, Leeuwe, Gemblours, Dieſt, Halen, Sichenen, Iudoigne, Hannuyt, en Landen, waer van een deel haer appel hebben te Leuven, en van daer in de Cancelerie; een deel elders; ofte in de voorſeyde Cancelerie ſonder uytſtel.

Leuven ontfangt en doet eerſt den eedt van en aen haren Prince den Hertogh van Brabant: is vier mijlen van Mechelen en van Bruſſel.

In het quartier van Leuven leggen twee van de drie kleyne hooft-ſteden, onder welcke de eerſte is Thienen, aen het rivierken Neete, drie mijlen van Leuven, en ſoo veel van Sint Truyen, in het landt van Luyck.

Thienen is een groote ſtadt, in welcke, ſoo *Thienen.* men beſchreven vindt, eertijdts groote koop-

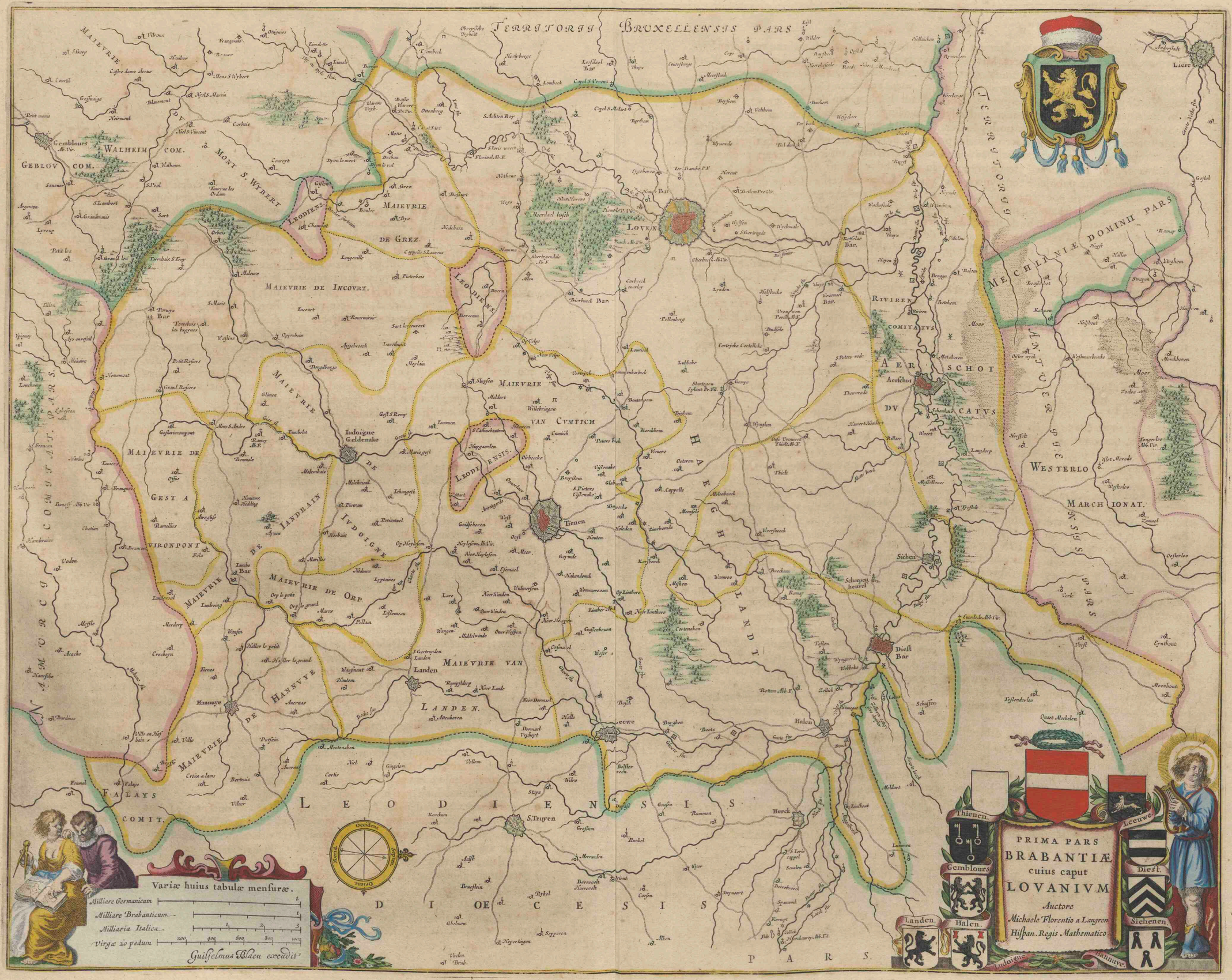

PRIMA PARS
BRABANTIÆ
cuius caput
LOVANIVM
Auctore
Michaele Florentio a Langren
Hispan. Regis Mathematico
Variæ huius tabulæ mensuræ.
Milliare Germanicum
Milliare Brabanticum
Milliaria Italica
Virgæ 20 pedum
Guilielmus Blaeu excudit
TERRITORII BRUXELLENSIS PARS
TERRITORII MECHLINIÆ DOMINII PARS
LEODIENSIS DIOECESIS PARS
LOVEN
Tienen
Leewe
Halen
Diest Bar
Sichen
Aerschot
Gemblours
Walheim
Geblov
Mont S. Wybert
Maievrie de Grez
Maievrie de Incourt
Maievrie van Cumtich
Maievrie de Iandrain
Maievrie de Orp
Maievrie van Landen
Maievrie de Hannuye
Maievrie de Gest a Vironpont
Maievrie de Falays Comit.
Hannuye
Landen
Indoigne Geldenake
Rivieren Comitatus
Aerschot Ducatus
Westerlo Marchionat.
Hagh Landt
Leodiensis
Ludoigne
Hannuye
Thienen
Gemblours
Landen
Halen
Leeuwe
Diest
Sichenen
Ludoigne
Hannuye
Occidens
Septen
Oriens
Meridi

handel gedreven is, 't welcke men daer uyt kan afnemen, dat sy driemael vergroot is. Men houd datse wel eer geweest sy de vierde hooftstadt van Brabant, en dat namaels 's Hertogenbosch in haer plaetse gekomen, en eerst vergroot is door den ondergang van dese stadt: naderhand is sy van de Fransche en de Luycksche oorlogen seer verdestrueert. Begrijpt nu in haer ommeloop omtrent een ure gaens, maer is qualijck bewoont, en seer vervallen. Heeft twaelf steene bruggen over de riviere, drie publijcke fonteynen, ses binnen, en vier buyten-poorten; soo schoonen marckt als ergens is, en ses andere marcktvelden; de kaesen aldaer gemaeckt sijn by de Brabanders in achting. Daer is een Collegie van Canoniken, in de Kercke van S. Germain, eertijdts Bisschop van Parijs.

Leeuwe. Leeuwe, de tweede van de drie kleyne hooftsteden van Brabant, light op de waterbeeck Gete, omtrent twee mijlen van Thienen, ende een van S. Truyen, wel eer een frontier-plaets tegens die van Luyck. Doch sijn sterckte op dese tijdt bestaet meest daer in, dat het de omliggende landen in het water kan setten. In dese stadt is het groote Prieurschap van de Augustijnen. Daer is oock een Collegie van Kanoniken in de hooft kercke van S. Lenardt. Men brout binnen Leeuwen een seker soorte van bier, dat veel kleyne wijntjens in kracht en goetheyt van smake te boven gaet, daeromme het oock met menighte wort vervoert. Leeuwen heeft vier groote poorten, een kleyne, 9 steene bruggen en drie Marcktvelden.

Aerschot. Onder de steden in Brabant die met haer omliggende landen bysondere subalterne Heeren hebben, voert Aerschot den hooghsten titel, light aen het rivierken Demere, drie mijlen van Leuven, en soo veel van Diest. Dese stadt, die te voren een Marck-graefschap was, heeft Keyser Karel de V in 't jaer 1549 verheven tot de waerdigheyt van een Hertoghdom, meer om de verdiensten der Heeren dien sy toekomt, en de groote macht die de selve hebben in Henegouw, als om de waerdije der plaetse, die nochtans tamelijck goedt is, en een seer oude Baronie. Haer Hertogen sijn gesproten uyt den doorluchtigen huyse van Croy, gekomen uyt Vranckrijck, maer eerstmael afgedaelt van een jonger sone van Hongaryen. De Hertog van Aerschot heeft onder de Edelen de tweede stem in de Staten van Brabant.

Diest. Diest ligt oock aen den Demere, drie mijlen van Thienen, placht wel eertijdts een schoone stadt te wesen, en in de neringe van wolle redelijck te floreren, doch is door mutinatien der soldaten tot een slechten staet gebracht: haer gebiedt en vryheyt streckt seer verre. Heeft twee Kanonicale Kercken, de eene van S. Sulpicius, de andere van S. Ian. De Baronie van Diest is seer oudt, en hare Baroenen sijn al van veel jaren herwaerts Erf-burghgraven van Antwerpen. Wort tegenwoordigh beseten by den Prince van Oranjen, wiens voorsaten Graven van Nassau de selve gehadt hebben van de Hertoge van Cleve in mangelinge van de stadt Hensbergh.

Gemblours. Gemblours, vijf mijlen van Nivelle en drie van Namen, heeft eertijdts den tijtel gehadt van Graefschap, maer is naderhandt verandert in een Abdye, wiens Abt, tot gedachtenisse van S. Hubert de eerste stichter des kloosters, noch ter tijdt in de vergaderinge van de Staten van Brabant de eerste stem heeft onder de Edelen, maer de laetste onder de Prelaten, wesende Heer in 't geestelijck en wereldtlijck van 't voorsz stedeken. De Abdye van Gemblours is groot en machtigh, hebbende onder andere een vermaerde Biblioteeck, daer veel boecken in sijn metter hant geschreven.

Iudoigne. Iudoigne ligt aen 't rivierken Gias, vier mijlen van Gemblours, hebbende een oudt Kasteel, daer men segt dat de Hertogen van Brabant hare kinderen plegen te doen opvoeden in hare jonge jaren.

Hannuyt. Hannuyt is een oudt stedeken, liggende twee mijlen van Iudoigne, in een schoone en vruchtbare landtdouwe.

Landen. Landen houden sommige voor de outste stadt van gantsch Brabant, het light twee mijlen van Hannuyt en soo veel van Thienen. Niet wijdt van daer is het groote dorp van Hougarden, daer het beste en voornaemste bier van Brabant wort gebrouwen.

Halen. Halen light op de rivier de Gete, is, om dat het soo na light by 't landt van Luyck, en niet seer verre van Gelderlant, in de oude Luycksche en Geldersche oorlogen seer verdorven, en heeft derhalven veel schoone privilegien en vryheden verkregen van sijne Princen, om sich te mogen hervatten.

Sichenen. Sichenen, oft (als sommige schrijven) Sichem, gelijck of men seggen wilde Sieckheym, om datter wel eer een vermaert sieckhuys geweest is, light op de Demere, een groote mijle van Diest, en komt toe den Prince van Oranjen. Placht wel eertijdts een redelijck stedeken te wesen; doch is nu door de inlandtsche oorloge byna te niet gegaen.

Wesemale. Wesemale by Rosselaer, twee mijlen van Leuven, is een seer edele Baenderheerlijckheyt, toebehoorende die van den huyse Schetz, welcke daer over sijn Erf-maerschalcken van Brabant.

Walheym. Walheym, een goede mijle van Gemblours, is een groot dorp gelijck een kleyne stadt, met een kasteel, en soo wijdt streckende gebiedt, dat het den tijtel voert van Graefschap.

Rosselaer. Rosselaer, omtrent twee mijlen van Leuven, is een Baronie, wiens Heere Erf-kamerlingh placht te wesen van den Hertogh van Brabant.

Tweede quartier van Brabant,

welcker Hooft-ſtadt is

B R V S S E L.

Oorſprong. BRuſſel, ſoo Iaques van Guiſe getuyght, heeft ſijnen eerſten oorſprong genomen van ſeker kaſteel, dat de *Senones*, volckeren eertijdts van groot Britannien, in deſe quartieren geſticht hebben, om met meerder gemack de landen van Gaule te mogen afloopen. Doch waer uyt hy dit ſelve ſoude konnen waer maken, kan ick niet vinden, en houde dat het voorſeker een fabeltjen is.

Gelegenheyt. De ſtadt light ten deele op en aen 't geberghte, ten deele in een dal ofte valleye, en is in der waerheyt een waerdige woonplaetſe van een groot Potentaet, liggende aen twee zijden in een ſeer vruchtbare landouwe, op een geheuvelte, het welcke ſich ſoetjens, en nu wat hooger, dan weder wat lager, een goet ſtuck weeghs uytſtreckt, langs de ſchoonſte beemden oft weyden, die men met oogen ſoude mogen ſien, ſoo dat 'er noyt lichtelijck iet en heeft ontbroken van 't gene ſoo tot lijftocht van 't Hof, als tot voeyeringe van de peerden, en andere laſt-beeſten noodigh is: al-hoe-wel men nochtans (ſoo Guicciardin verhaelt) op een ſelve tijdt binnen de ſtadt geſien heeft, ſeven gekroonde hoofden, te weten, den Keyſer Karel de V, den Koning Philips ſijnen ſone, Maximiliaen Koning van Bohemen met ſijn gemalinne, de Koninginne Eleonore van Vranckrijck, en Maria van Hongarien, Regente der Nederlanden, met den Koning van Beles in Africa, behalven den Hertogh van Savoyen, de Hertoginne van Loreynen, en veel andere groote Heeren, die t'ſamen in haren gevolge hadden tuſſchen de acht en negen duyſent paerden. De ſtadt light, tot haer groot gerief, niet boven een quartier mijls van 't groote boſch van Sonien, waer uyt ſy overvloedelijck verſien wordt van hout. Heeft veel ſchoone fonteynen, en boven al een ſeer geſonde wel-getemperde locht. Op haer muuren telt ſy onder kleyn en groot 174 torens, welcker ſommige van oudtheyt, andere door d'oorloge vervallen zijn.

De Sinne. Het rivierken de Sinne vloeyt tot verſcheyden plaetſen door de ſtadt, en is met twaelf ſteenen bruggen overleydt. Daer zijn 160 ſchoone ſtraten, ſeven groote en ſoo veel kleyne Marckt-velden, ſeven poorten, ſeven parochie-kercken, ſeven oude, edele, en geprivilegieerde geſlachten, en eyndelijck ſeven Schepenen. Heeft twee-en-vijftigh ambachten, in negen leden verdeylt, de welcke ſy gemeynelijck noemen de negen natien. Onder deſe ambachten is het harnas-maken 't alder-aenſienlijckſte, en nuttelijckſte. Nae de welcke volgen de gene die haer in alderhande tapiſſerye geneeren, die aldaer, tot verwondering toe, gemaekt worden. Men heeft 'er voorts die heerlijcke, en voor ſeventigh jaren met ſoo grooten koſten en moeyte, gegravene vaert, welcke ſpruytende uyt de Sinne, en vijf mijlen weeghs geloopen hebbende, valt in de Rupel, een riviere die haer vermengt met de Schelde; ſoo dat de ſchepen, tot groot profijt en gemack van de borgerye, konnen varen van Bruſſel af tot in de open zee. Om dit werck (dat meer dan vier hondert duyſent kroonen gekoſt heeft) te voltrecken, heeft men moeten ſlechten eenen grooten bergh, en voorts wel diep graven door ſoo grooten ſtuck weeghs; op dat ick hier niet ſpreke van de vijf Saſſen oft Sluyſen, door de welcke het water van de vaert geſchut en weder-houden wordt, dat het ſich niet en ſtorte in d'oude kille van de riviere daer het uyt komt: want daer de vaert eerſt begint, ſtaet het water 42 voet hooger dan daer hy eyndight. Van deſe vaert zijn oorſaeck die van Mechelen, welcke ſchenen al te veel tol dien van Bruſſel af te vorderen by Heffenen, alwaer ſy een ketting over de Sinne geſpannen hielden, dat 'er niemant voorby mocht.

Bruſſelſe vaert.

Bruſſel heeft Loven in 't zuydooſten, van waer het vier groote mijlen verſcheyden light. Is een groote ſtadt, en met twee ommeloopen van muuren, die tamelijck wijdt van den anderen liggen, omcingelt. Tuſſchen deſe twee muuren aen d'ooſt-zijde van der ſtadt, heeft men 't Koninglijck Paleys, niet volkomentlijck volmaeckt nae het oudt beworp, maer nochtans groot, wijdt, gerieffelijck, en bequaem voor het Hof, en ſeer wel gelegen. Hier by is een ſchoone en wijde warande, rondom bemuurt, ſtreckende tot de uyterſte ſtadts-muuren; daer in ſtaen ſommige huyſen voor den Landts-heere en voor andere: voorts oock tornoy-plaetſen open en beſloten, kaets-ſpelen, en andere Koninglijcke gerieffelijckheden: hoven en dool-hoven, ſchoone fonteynen, en eenen vyver met veel ſwanen en overvloedige viſchen. Daer-en-boven luſtige heuvelen en dalen, wijngaerden en allerley fruyt: lieffelijcke boſchkens en beemden vol van allerhande wildt-gedierte, welck men in veel plaetſen van het Paleys t'aller tijdt met groote genoeghte ſiet eten, loopen, en ſpelen. *Grenſen.* *Koninglijck Paleys.*

Men ſiet 'er voorts veel huyſen en paleyſen van groote Heeren: veel hoven, boomgaerden, beemden, en geboude ackers. De buytenſte muur is gemaeckt in 't jaer 1357, zijnde ontrent 200 ſchreden kleynder dan die van Loven, ſoo dat deſe twee ſteden in grootte niet veel en verſchillen, doch Bruſſel is veel volck-rijcker en dichter betimmert.

De hooft-kercke van deſe ſtadt is S. Goedele toegeeygent, een dochter van wijlen de godtvruchtige Princen Graef Wittart en Gravinne Amelberge, geſproten uyt den doorluchtigen bloede van Carolus Magnus. Deſe kerck is alſoo gelegen in 't hangen van een bergh, dat men van weſten komende 45 trappen of daer ontrent moet op-gaen, eer men daer in is, en in 't ooſten en gaet men maer 10 oft 12 trappen af: evenwel leyt ſy aen beyde zijden, namelijck zuyd en noord, de ſtrate gelijck, waer uyt men de berghachtige gelegenheyt der ſtadt kan afmeten. Het Stadthuys van Bruſſel is een ſchoon en heerlijck gebouw, met een hoogen tooren verçiert. Behalven 't voorſz Hof van de Hertogen, hebbender meeſt alle de principaelſte Heeren des lands hare byſondere wooningen en paleyſen, als de Prince van Oranjen, ('t welk voor eenige jaren, dewijl daer de Cardinael de la Cueva in woonde, afgebrant is,) den Hertogh van Aerſchot, de Marquis van Bergen, de Graven van Egmont, Arenberg, en meer andere, die haer veeltijts te Bruſſel onthouden, 't zy dan van wegen hare dienſten en andere affairen, oft om den Prince, als hy daer is, te verluſtigen. *S. Goedele.* *Stadthuys.* *Andere paleyſen.*

Binnen Bruſſel reſideeren oock de Raedts-heeren van de Cancellarye van Brabant, en die van de boven-geſeyde kamer van rekeninge. De Cancellarye beſtaet uyt een Cancellier en veertien oft meer Raedts-heeren, een Advocaet Fiſcael, een Procureur generael, twee Griffiers, een Audiencier, vier ordinare en negen extraordinariſe Secretariſen. Het Cancellierſchap is een ſtaet van grooter waerde en authoriteyt; want in ſaken die de Iuſtitie betreffen, is de Cancellier als Gouverneur van Brabant, en Stadthouder van den Prince. Onder deſe Brabantſche Cancellarye reſorteert oock het Hertoghdom Limburgh met de andere ſteden en leden van over-Maſe, en valt van de vonniſſen, in de ſelve geweſen, geen voorder appel. Van de Reken-kamer, alſoo die hier voren in de generale beſchrijvinge breeder beſchreven is, ſullen wy nu alleenlijck dit ſeggen, te weten, dat onder de ſelve reſorteren en behooren niet alleen 't Hertoghdom van Brabant, maer oock die van Limburg en Lutzenburg. Daer-en-boven heeft binnen Bruſſel zijn reſidentie het Leen-hof van geheel Brabant, onder 't welcke ſtaen alle de ſubalterne ofte onder-leen-bancken, aen 't ſelve Hertogdom hangende, uytgenomen alleen de bancke van Genape, geſeyt het Hof van Lothrijck, van wiens vonniſſen, in ſaken van leene geweſen, geen voorder appel en valt. *Cancellarye van Brabant.* *Reken-kamer.*

Bruſſel is de Hooft-ſtadt van het tweede quartier van Brabant, *Leenhof.*

SECVNDA PARS
BRABANTIÆ
cuius urbs primaria
BRVXELLÆ
Descr. Michaele Florentio a Langren
Mathematico Regio.

COMITATVS HANNONIÆ

PARS.

FLANDRIÆ

PARS.

Scalæ variarum mensurarum
Milliare Germanicum
Milliare Brabanticum
Milliaria Italica
Virgæ 20 pedum.
200 400 600 800 1000
Guilielmus Blaeu excudit

bant, onder 't welcke contribueren en vervat zijn de ſteden van Nivelle en Vilvorden.

Nivel. Nivel, ofte (ſoo de Walen ſpreken) Nivelle, is de derde kleyne Hooft-ſtadt van Brabant, en de Hooft-ſtadt van Wals-Brabant, alwaer de Princen in oude tijden haer woonplaetſe plachten te houden, gelegen vijf mijlen van Bruſſel, een tamelijcke ſtercke plaetſe, daer veel fijn doecks gemackt wort, dat ſchoonder, en miſſchien oock beter is, dan het Kamerijcx. Paulus Æmilius houdt Nivel te weſen een van de vier ſteden die te ſamen maken het Marckgraefſchap des H. Rijcx. De omliggende landouwe is ſeer vruchtbaer en overvloedigh van allerley lijftocht. De ſtadt heeft tegenwoordigh ſes poorten, en over de 50 ſtraten, veel ſchoone huyſen, hoven en priëelen, ſoo datſe voor geene van hare naeſte gebuuren en wijckt. De hooft-kercke is geſticht by S. Geertruyd, en nae haren name genoemt, een groot, *Abdye.* ſchoon, en ſoo van buyten als van binnen heerlijck verçiert en op-gepronckt vat. In 't welcke de ſelve heylige Vrouwe geſticht heeft die ſeer edele ordre van Ioffrouwen ofte Canonickeſſen, die tot noch toe onderhouden wort en in fleur is, beſtaende uyt een getal van 24 Religieuſen, alle Edelvrouwen en Dochters van grooten huyſe. Deſe hebben tot haer over-hooft een Abdiſſe, die men gemeynlijck noemt Mevrouwe van Nivel, overmits ſy niet alleenlijck in 't geeſtelijck, maer oock in 't wereltlijck over de ſelve ſtadt en hare vryheyt commandeert. In de ſelve kercke van S. Geertruyd is oock een Collegie van dertigh Canonicken, die over-handt gekoren worden, dan by den Paus, en dan by *Vilvorden.* Mevrouwe van Nivel.

Vilvorden light op 't rivierken Sinne, tuſſchen Bruſſel en Mechelen, van elcks drie mijlen verſcheyden, heeft een tamelijck oudt kaſteel, daer op veeltijdts gehouden worden ſekere gevangens, van de welcke de Prins alleen met ſijnen Raedt heeft te diſponeren en te oordeelen. Op 't ſelve kaſteel worden oock bewaert de originalen van de privilegien den Hertogen van Brabant, by de Pauſen, Keyſers, en andere Potentaten verleent, en van de contracten tuſſchen hun en andere Princen gepaſſeert.

Vueren. Vueren leyt aen den ingang van 't Sonien-boſch, twee mijlen van Bruſſel, en twee van Loven. Is vereert met de waerdigheyt van een Borgh-graefſchap, en heeft een ſeer ſchoon kaſteel. Daer liggen begraven drie Hertogen van Brabant, namelijck Antonis, en ſijn twee ſonen, Ian, ſtichter van de hooge Schole van Loven, en Philips, die hem in het Hertoghdom geſuccedeert heeft.

Een mijle van Vueren, en drie van Bruſſel, leydt Duys- *Duysburg.* burgh, 't welcke mede den tijtel heeft van een Borghgraefſchap, en is d'oudtſte vryheydt van Brabant.

Breine, dat den toenaem voert van Aleu ('t welck is een *Breine.* oudt Duytſch woordt, beteeckenende penſioen oft chijns) om dat 'et eertijdts te leene gegeven was, op conditie van ſekere jaerlijckſche chijns-penningen op te moeten brengen: leydt van Bruſſel drie mijlen, recht aen den ingang van 't Sonien-boſch; een kleyne maer ſeer oude vlecke, met een kaſteel daer by, genaemt Breine le Chaſteau.

Genape light een goede mijle van Nivelle, en heeft een *Genape.* oudt ſchoon kaſteel, daer de Rechtbanck van 't Hof van Lothrijck gehouden wordt, ſoo wel in civile en criminele ſaken, als oock in materie van leenen, maer appelleert aen de Cancellarye van Brabant, behalven dat in ſaken van leen de vonniſſen, hier geweſen, diffinitijf zijn, en nergens voorder betrocken en mogen worden. Doch vermogen partyen te kieſen oft ſy in dit Hof, ofte in dat van Bruſſel begeeren te procederen. Overmidts de goede locht, luſtigheyt der landouwe, gerieffelijckheyt der jacht, en andere genoeghlijckheden, heeft Lodewijck Dolphijn van Vranckrijck, namaels de XI Koning van dien naem, in deſe plaetſe ſijn wooninge gehouden met ſijn gemaelinne, die hem daer oock eenige kinderen baerde, ten tijde dat hy in de quade gratie ſtondt van ſijn vader Koning Karel de VII, en ter genade van Hertogh Philips de Goedertieren hier te lande ſijn vertreck nam, daer hy wel vijf jaren bleef.

Huckele is een mijl van Bruſſel, een vermaerde plaetſe, *Huckele.* midts dat 'er hier voortijdts de eerſte banck van rechte, en het oudſte Hof van Brabant plagh gehouden te worden, daer de Hertogh ſelve het meeſtendeel van de tijdt reſideerde, welck Hof namaels gebracht is in de ſtadt van Bruſſel; maer alſoo dat de naem van 't Hof van Huckele noch duurt, berecht wordende by ſeven Schepenen.

Gaesbeke, twee mijlen van Bruſſel, gelegen in een ſeer *Gaesbeke.* ſchoon en vruchtbaer landt, is een ſeer heerlijcke Baronnye, onder welcke ſtaen ſeventien dorpen met grooten byvang en gebiedt.

Goſelis, gelegen drie mijlen van Nivelle, is een ſeer groot *Goſelis.* dorp, gelijck een kleyne ſtadt, met een kaſteel.

Derde quartier van Brabánt,

E N

Het Marckgraeffchap des H. Rijcks,

Welcker Hooftſtadt is

A N T W E R P E N.

Eerſte inſtellinge des Marckgraefſchaps.

ANtwerpen is niet alleen de hooftſtadt van 't derde quartier van Brabant, maer oock van het Marckgraeffchap des H. Rijcks, 't welck, gelijck de geleerde Cornelius Graphæus, in ſijn leven Secretaris deſer ſtadt, ſchrijft, ingeſtelt is van den Keyſer Iuſtinianus : maer andere maken 't veel ouder. Ioannes Aventinus, een vermaerd Hoogduytſch Hiſtori-ſchrijver, vertelt, dat Util, Theodons des Vorſts van Beyeren broeder, overmits ſijne deughden, bevel gekregen heeft van Theodoric, eerſte Koning der Francken, over de landen tuſſchen de Schelde, de Maſe, den Rhijn, en de Zee, om aldaer te wederſtaen de geweldige aenvallen der Denemarckers, die ter ſelver tijdt de zee en 't landt jammerlijck afliepen en beroofden. Deſe Vorſt werde geheeten Marckgrave van d'Antwerpſche marcken oft palen, die doen ter tijdt waren de uytterſte eynden des Roomſchen Rijcks. Iean le Maire bewijſt mede, dat dit Marckgraeffchap ingeſtelt is lange voor de tijden Iuſtinianus, en genoemt het Marckgraeffchap des H. Rijcks op de Schelde, beginnende bynae in 't midden van de ſtadt Valencijn, en ſtreckende langs den ſelven vloedt tot Antwerpen toe, en van daer voorts tot de zee. Tot naeder beſcheyt van welck ſchrijven noch huydensdaeghs twee dingen binnen Valencijn worden geſien. 't Een is de Keyſerlijcke Sale, welcke haren Provooſt en andere Officieren heeft, die aldaer recht houden. Het ander, de vryheyt, ſeer verre in een deel van der ſtadt ſtreckende, genaemt de Banlieue. Deſe vryheyt is ſoo groot, dat oock de dootſlagers van alle landen daer t'allen tijden vryelijck mogen blijven en woonen, gelijck in de beſchrijvinge van Valencijn breeder verhaelt is. De voorſeyde le Maire vertelt, dat d'eerſte Marckgrave, die deſen Staet ſijnen kinderen erffelijck heeft achter gelaten, is geweeſt Anſelbertus, een Roomſch Senateur oft Raedsheer, nae den welcken Arnout ſijn ſone in 't ſelve bewint is gekomen. Doch alle deſe opinien dienden met meerder waerſchijnlijckheden beveſtight : veel beter (ſonder dat ick het nochtans voor vaſt wil houden) ſchrijft Paulus Æmilius, een vermaert Hiſtori-ſchrijver van de ſaken van Vranckrijk, dat dit Marckgraeffchap eerſt ingeſtelt is van Otto de II van dien name, Keyſer van Duytſlandt, die 't ſelve ontrent den jare 973 ten houwelijck gegeven heeft met de Koninginne Gerberte ſijn moeye, en moeder van Koning Lotharis van Vranckrijck, en ſtonden alstoen daer onder begrepen by name de ſteden van Nivelle, Loven, Bruſſel, en Antwerpen. Hoe dat 't et zy ofte niet, hier in komen ſy wel over een, dat Antwerpen de hooftſtadt van 't Marckgraeffchap des H. Rijcks is, alſoo dat al van dien tijdt af de edele heerlijckheyt deſer voortreffelijcker ſtadt bekent en vermaert is. De voorgenoemde Aventinus en le Maire komen oock hier in over een, dat dit Marckgraeffchap ten laetſten gekomen is op Anchiſes, Pepijns des tweeden vader, welcke (ſoo voren in de beſchrijvinge van Brabant geſeydt wort) de eerſte Hertogh aldaer geweeſt is, van wien namaels d'andere Hertogen afgekomen zijn. In welcke opinie men hem wel ſoo verre geloof kan geven, dat het Pepinus ſoude beſeten hebben; maer niet ſijne voor-vaderen, alſoo hy de eerſte was, die ſijn huys by de Koningen van Vranckrijck in eenige aenſienlijckheydt gebracht heeft: en dit ſelve moet oock verſtaen worden, dat Pepinus 't ſelve wel beſeten heeft als een gedeelte van Auſtraſia, maer niet als Marckgraef des H. Rijcx : veel minder is het dan te gelooven, dat ſy haren oorſprong hebben van Util, broeder van Theodon Hertogh in Beyeren. De ſelve Hertogen worden noch, als Marckgraven des H. Rijcks, t'Antwerpen beſonderlijck gehult en be-eedight, blijckende uyt de reciproque, oft over en weder gaende eeden, by wijlen den grootmachtigen Koning van Hiſpanien tot ſijnder huldinge aen de Magiſtraten van Antwerpen, en by deſen wederom aen ſijne Majeſteyt gedaen, welcke wy hier van woordt tot woordt ſullen invoegen :

Eedt des Princen aen die van Antwerpen.

Wy Philips, van Godes genade, Prince van Spaenjen, van beyde de Sicilien, van Hieruſalem, en Eertz-hertoge van Ooſtenrijck, Hertogh van Borgondien en van Brabant, Grave van Habsborg, van Vlaenderen, en Marckgrave des Heyligen Rijcks, &c. ſweeren in onſe aenkomſte en erffeniſſe, vaſt en van weerde te houden de redenen en rechten der Heyliger kercke der ſtadt van Antwerpen, en des H. Roomſchen Rijcks, en generalijck alle hare ſtatuyten, privilegien, exemptien, en vryheden, mitsgaders alle hare rechten, en uſantien, oude en nieuwe, desgelijcks oock de privilegien by ons tot onſer blijder inkomſte, den Staten van Brabant verleent en verwillight, ſonder eenige exceptie. En dat wy in geener manieren daer tegen ſullen doen, ofte doen doen, noch in 't geheel, noch ten deel. Maer dat wy al ſullen doen wat een goed en wettigh Heer ſchuldigh is te doen ſijner ſtadt van Antwerpen, den Marckgraefſchap des Heyligen Rijcks van Romen, en den goeden onderſaten en inwoonderen der ſelver. Alſoo helpe ons Godt, en alle ſijne Heyligen.

Eedt van die van Antwerpen aen den Prince.

Wy Burgermeeſteren, Schepenen en Raedt der ſtadt Antwerpen, beloven en ſweeren den Doorluchtighſten Prince van Spaenjen, en onſen toe-komenden ſekeren en ongetwijfelden Heere, hier tegenwoordigh, als Hertoge van Brabant, en Marckgrave des H. Roomſchen Rijcks, hem hulde en getrouw te weſen, en te doen al wat goede en oprechte onderſaten haren waerachtigen en gerechtigen Prince ſchuldigh zijn. Alſoo helpe ons Godt, en alle ſijne Heyligen.

Naem van Hantwerpen.

De heerlijcke en wijdt-beroemde ſtadt Antwerpen wordt van den geleerden Wereldt-beſchrijver Petrus Appianus, en ſommige andere nieuwe Schrijvers gehouden te weſen de ſelve, die Ptolemæus *Atvatucum* noemt. De oorſprong van haren tegenwoordigen naem is geheel onſeker, gelijck mede die van meeſt alle de ſteden deſer ſeventien Nederlanden, en meer andere quartieren. Sommige ſchrijven, dat ten tijde van Iulius Cæſar te deſer plaetſen op de kant van de Schelde een borght ofte ſlot geſtaen heeft, daer een grooten Reus in woonde, met name Druon, oft (ſoo andere ſeggen) Antigonus, die gewoon was de rechte helft te nemen van alle de koopmanſchappen alhier paſſerende, en als hy eenigh bedrogh vont aen den koopman, het goedt altemael verbeurt maeckte, en daer-en-boven den koopman ſijn eene handt dede af-houwen, en werpen in den voorbyvloeyenden water-ſtroom : alſoo dat van deſe afgeſneden, en in 't water geworpen handen, de geburen begonnen hebben *Hantwerpen.*

TERTIA PARS
BRABANTIÆ
qua continetur
MARCHIONAT. S.R.I.
horum urbs primaria
ANTVERPIA
Ex Archetypo
Michaelis Florentij a Langren
Reg. Maj. Mathematico.
Scalæ diversorum milliarium.
Germanicorum
Brabanticorum
Italicorum
Virgæ 20 pedum
Guiljelmus Blaeu excudit.
Zeelandiæ pars.
FLANDRIÆ PARS.
TERRITORII
BRVXELLENSIS PARS.
TERRITORII LOVANIENSIS PARS.
DIŒC. LEODIENSIS PARS.
Luycksche Kempen
MARQVIS VAN BERGEN.
TLANDT VAN RYEN.
MAIEVRIE VAN SANDHOVEN.
MECHELS.
MARQ. WESTERLOO
MAIEVRIE VAN HERENTALS.
HOOGHS COMITATVS VAN BREDA.
BARONIE VAN BREDA.
TERRITORII SYLVÆ PARS.
DVCENSIS PARS.
HOLLANDIÆ PARS.
Over Flackee.
Den Biesbos.
Voorn.
Roo vaert
Volcke rack
Hollands diep.
Princen landt.
Oudenbosch
Breda
Bergen op Zoom
Antwerpen
Liere
Herentals
Bar. Diest
Bergen op Z.
Breda
Liere.
Herentals.

den voorſeyden borght Handtwerpen te heeten, welcken naem de ſtadt behouden heeft, heetende by de Latiniſten *Antverpia*, by de Françoyſen *Anvers*, by de Spanjaerden *Amberes*, by de Italianen *Anverſa*, en by de Hooghduytſchen Antorff. Tot beveſtinge van deſes naems oorſprong toonen ſy met der daet de forme en het overblijffel van de voorſeyde borght gelegen aen de Schelde, en de wapenen van de ſtadt, welcke zijn een borght met twee afgehouwen handen. Wijſen voorts by de vierſchare, daer de borght ontrent plagh te komen, het overblijffel van een oudt ſlot, dat voor eenige jaren afgeworpen is, om andere huyſingen en wooningen te maken, op welck ſlot ſy ſeggen dat deſen Reus gewoont heeft. En beroepen ſich eyntlijck op ſommige wonderlijcke gebeenten, en een ſpoore van den ſelven Reuſe, ſoo ſy voorgeven, die op het Stadthuys bewaert en getoont worden. Daer noch by komt, dat in de twee jaerlijckſche proceſſien of ommegangen, van de beſnijdeniſſe, en van onſer vrouwen, van oudts altijt een ſeer groot beelt, na de gelijckeniſſe van den voorſeyden Reus op een wagen ſittende, met paerden voort-getrocken wordt, nae welcke dan eenige andere volgen, die de een handt afgehouwen ſchijnen te hebben. Al 't welcke te meer ſchijnt verſterckt te worden door ſekere Latijnſche veerſen, geſchreven op 't out privilegie-boeck deſer ſtadt, welcke, om den kleynen ſchijn van waerheyt, wy ſullen nalaten, en ſeggen met Guicciardin, dat, om alle deſe vonden en gedichtſelen te wederleggen, het genoegh is te ſeggen, dat men gantſch geene oprechte en geloofweerdige gedenckeniſſen hier af en vint, en dat het waerſchijnlijcker is, dat de Antorffers, volckeren uyt Hooghduytſlandt, welcke (gelijck Meyer en andere Schrijvers melden) hier te lande ontrent den jare 600, met veel andere natien van dat groote landtſchap, neder geſlagen en metter woone gebleven ſijn, den oorſprong des ſtadts en naems van Antwerpen gegeven hebben. Andere willen dat deſen naem gekomen ſy van de eygen plaets by de oude kraen, daer gemeynlijck de Schepen aen quamen en ontladen wierden, die in die tijden Werp, en naemaels met verſachtinge des woorts Werf genoemt is geworden. Maer ſommige ſcherpſinnige, van de ſtadt ſelve geboren, wederleggende met goede redenen alle deſe meyningen, houden dat de naem Antwerpen gekomen ſy van de twee Duytſche woorden Aen en Werp, welcke t'ſamen ſoo veel te ſeggen is, als Aen-werp, oft in Latijn *Adjectum*. Want het is blijckelijck en ſeker, ſoo ſy ſeggen, dat de eerſte borght, en een deel der ſtadt geſtelt en geſticht is op den Aenwas den lande van de vloet toegeworpen. Gelijck in 't jaer 1560, als men het nieu Stadthuys fondeerde, onder de aerde ſeker dick yſerwerck, en houtwerck gevonden heeft, tot een merckelijck teken, dat de Schelde eertijts plagh te koomen ter plaetſe daer nu ter tijdt de marckt ſtaet. En wat aengaet den verſierden Reus, ſeggen ſy, dat dit niet anders en is geweeſt, dan een Heer uyt Ruſlandt, welcke, alhier gekomen zijnde om te woonen, den borgt van Antwerpen gekoft, oft oock met gewelt gekregen heeft; en want hy een groot en lang man was, gelijck de Noortlanders noch huydensdaeghs zijn, overmits ſijne grootheyt, en de gelijckeniſſe des naems Ruſſen met Reuſe, ſoo hebben de nakomers gelooft dat hy een Reus geweeſt is, en op dat fondament is voorts al dat verſierde gebouw gegrondeert.

Antorffers.

Aen-werp, dat is, Werf.

Aen-Werp.

Gelegenheyt.

Antwerpen is gelegen ter rechter zijde van de Schelde naer 't Weſten, waer de ſelve riviere het Hertoghdom Brabant ſcheyt van 't Graefſchap Vlaenderen, met ſoo groote breete en diepte van water, datter allerley groote Schepen uyt der zee mogen aenkomen, tot aen de kaey, oft kraen toe, jae ſoo dicht daer by, dat menſe van de kaey, als 't hoogh water is, metter hant kan bereycken; het welcke ſoo groot een gerief en bequaemheydt is, als men ergens ſoude mogen vinden; weſende de riviere voor de ſtadt meer dan vijfhondert Antwerpſche ellen wijt, en ontrent twee-en-twintigh diep, beſonderlijck met de volle vloet, want dan wort het water gemeenlijck twaelf voeten hooger. Antwerpen light van Mechelen bynae zuyd-weſtwaerts vier mijlen verſcheyden, van Loven zuyd-ooſtwaerts, en van Bruſſel zuydwaerts ontrent acht, van Gent tien, van Brugge vijftien, van Calis in Vranckrijck drie en-dertigh, van Londen in Engelandt ontrent t'ſeſtigh, van Keulen negen-en-twintigh, van Franckfort t'ſeſtigh groote, en van Parijs en Rouanen by de t'ſeventigh mijlen. Van de mont der zee, na den loop der riviere te rekenen, is 't ontrent ſeventien mijlen, maer over landt reyſende vier mijlen min.

t'Antwerpen is noch te ſien de geſtalteniſſe met ſekere hare overblijffelen van een oude borght, gelegen op den watervloet aen de kraen, en rontsom beſet met een oude muur van gehouwen ſteen, die noch meeſtendeel overeynde ſtaet, en in zijn omloop ontrent duyſent ſchreden begrijpt, hebbende oock rondtom zijn grachten, welcke van twee zijden in de Schelde vallende, onder andere omvangen de Borght-kercke, de vierſchaer, en de Steen ofte gemeene gevanckeniſſe. Deſe borght is tot drie verſcheyde reyſen uytgeleyt, en met nieuwe ſtadts muuren omvangen, waer van de leſte een ſeer ſterck en heerlijck werck is, gemaeckt van witten gehouwen ſteen, van uytnemender hooghte en dickte, en voorts met ſeer breede, en nae advenant hooge aerde wallen geſterckt: deſe veſten zijn beplant met vier oft vijf ryen van lindeboomen, die wonderlijcke luſticheyt bybrengen: hebben tien groote en treffelijcke bolwercken, met ſeven heerlijcke poorten, van welcke de S. Joris poorte de voornaemſte is, die oock de Keyſers poort genoemt wordt, om dat Keyſer Karel de V eerſt daer door gegaen is. In ſomma, ſy is tegenwoordigh een van de grootſte en ſchoonſte ſteden van Nederlandt, en ſonder twijffel een van de ſterckſte van gantſch Europa. De ſtadt, na deſe leſte vergrootinge, begrijpt, van buyten te meten, in haren omloop ſes duyſent een hondert negen en t'ſeventigh paſſen, oft ſchreden, welcke maken ontrent vijf Italiaenſche mijlen. Hare lengde, in 't midden doorgaende, is van achtien hondert gelijcke paſſen, en de breede van duyſent en twintigh. Maer naderhandt, door de overkomſte des Hertogen van Alba in deſe Nederlanden, is aen de zuytzijde van de ſtadt het Kaſteel daer by gekomen; een ſterckte, nae 't oordeel van vele die ſich des verſtaen, overmidts de bequame gelegenheydt van de riviere, en andere hare eygenſchappen, gehouden voor een van de ſchoonſte en onverwinnelijckſte die men met oogen ſoude mogen aenſchouwen. En hier door is de Stadt ontrent een Italiaenſche mijle vergroot.

Oude Borght.

Vergroot.

Gefortificeert.

Grootte.

't Kaſteel.

Antwerpen heeft op den oever van de Schelde een ſchoone, wijde, hoogh-verheven, en gecaſſyde plaetſe oft kaye, gemeenlijck genoemt de Werf, met een fraye en konſtige krane daer op, waer mede de aenkomende en af-varende Schepen lichtelijck geloſt en geladen konnen worden; welcke, toen de ſtadt in haer fleur was, bynae ongelooflijcke veel waren. Scribanius ſeght, dat hy tot verſcheyden reyſen in de riviere geſien heeft over de vijf-en-twintigh hondert ſoo groote als kleyne en middelbare ſchepen; in voegen dat de gene die jongſt aengekomen waren, ſomtijts twee oft drie weken lang op ancker moeſten blijven, eer ſy beurt konden krijgen om te loſſen. Daer en paſſeerde oock niet eenen dagh, of daer en voerender ten minſten vijf hondert af en aen met allerley waren geladen. En wy hebben verſtaen (ſeght hy wijders) datter meer dan eens, vier hondert t'ſeffens met een getye zijn aengekomen. Voegende voorts daer by, dat 'er ten ſelven tijde niet eenen dagh voorby ging, oft daer en quamen ten minſten twee hondert vrachtwagens aen, geladen met volck; behalven noch de Hooghduytſche, Ooſterſche, Lorreynſche, en Franſche laſtwagens, welcke des weecks wel duyſent in getale waren; en de boeren wagens, die met allerley proviande in de ſtadt quamen, paſſerende wekelijcks het getal van tien duyſent. Binnen de ſtadt telt men twee-en-twintig marcktvelden, ſoo groote als kleene, waer van de meeſte is der Heeren plaetſe, oft groote merckt, gelegen voor het Stadthuys; maer de ſchoonſte, de nieuwe Beurſe, een ſeer treffelijck en heerlijck ſtuck wercks, verciert met twee toorens, en uurwercken, rontom beſloten met vier poorten, boven met luſtige galderyen oft bedeckte wandelplaetſen, eertijdts aen alle zijden vol winckels, geſtoffeert van allerhande koſtelijcke waren. Men telt oock twee-en-veertigh, ſoo kercken, klooſters, gaſt-huyſen, als andere Godts-huyſen. Welcker aller hooftkercke genoemt wort onſe L. Vrouwen kerck, een groot en koſtelijck gebouw, verciert met eenen heerlijcken tooren van gehouwen ſteenen, vier hondert en twintigh Antwerpſche voeten hoogh: deſe Kercke wordt bediendt van vierentwintigh Canoniken, en veel andere Capellanen, die tot een overhooft hebben, beneffens haren Deken, den eerwaerdigen Biſſchop van Antwerpen,

Gebouwen, &c.

Pen. De Godtsdienſt wort 'er ſeer ordentlijck en prachtigh gedaen, door dien de inkomſten der kercke ſeer groot zijn. Andere kercken en Gods-huyſen die hier veel zijn, en in alle ſeer goede ordre, gaen wy, om niet lang te maken, voorby. De gantſche ſtadt wort gedeelt in vijf Parochie-kercken, en die wederom in dertien Wijcken, binnen welcke ſtaen ontrent dertien duyſent vijf hondert huyſen. Behalven deſe borgers huyſen, die door de bant ſeer ſchoon en bequaem zijn om in te woonen, eenige oock heel groot, en çierlijck getimmert, zijnder veel publijcke oft gemeene geſtichten van uytnemender ſchoonheyt, en heerlijckheyt, als de munte, het tapiſſiers en ſilverſmits pant, het vleeshuys, de viſchmarckt, de wage, 't Hof van Liere, eertijdts den Engelſchen verleent, maer nu den Ieſuiten ingeruymt, 't huys van Aken mede beſeten by de ſelve, 't huys van Portugael, 't glashuys, 't Heſſenhuys, daer de koopmanſchap te lande uyt Hooghduytſlandt komende, placht ontladen te worden; en 't gene alle d'andere in pracht en aenſienlijckheydt verre te boven gaet, is 't Ooſterſch oft vrye Hanze-ſteden-huys, ſtaende tuſſchen twee watervlieten in de nieuwe ſtadt. In ſomma, daer en ſcheen niet anders te gebreken, om de ſtadt volkomentlijck te verçieren, als een nieu Raethuys oft Paleys voor de Magiſtract, welck oock eyndlijck gebout is, ſoo uytnemende ſchoon en treffelijck als een iegelijck weet, gekoſt hebbende, ſoo Guicciardin verhaelt, meer dan hondert duyſent kroonen. In de Spaenſche furie in 't jaer 1576, is 't gantſch afgebrant, en korts daernae wederom opgebout. Carolus Scribanius ſchrijft, dat Antwerpen meeſt bevolckt en gefrequenteert is geweeſt van den jare 1556 af, tot 1577 toe, en waren de inwoonders der ſtadt alstoen over de hondert duyſent ſterck: andere ſeggen, dat 'er in de jaren 1549, 56, 59, en 61, over de twee hondert duyſent hoofden, ſoo van inwoonders, als vreemdelingen, t'eender reyſe, getelt zijn geweeſt: het welcke dien niet ſal wonder geven, die overdenckt, hoe veel Hooghduytſchen, Spanjaerden, Portugeſen, Engelſchen, Italianen, Françoyſen, en andere natien dat alhier toen ter tijdt woonden en verkeerden. Het wordt voor de waerheyt verhaelt, dat 'er uyt Spaenjen alleen ſomtijts wel drie hondert huysgeſinnen gewoont hebben, meeſtendeel rijck en macht gh, en dat 'er des middaghs en 's avondts ordinaerlijck meer dan vijf duyſent perſoonen plachten ter Beurſe te komen.

Overvloedt van lijftocht. Deſe ſtadt is inſonderheyt wel voorſien van allerley eet en drinck-waren, ſoo tot nootdruft en onderhoud, als tot pracht en overdaet. Men heeft 'er grooten overvloet van allerhande wijnen, als Rhijnſche, Franſche, Spaenſche, Canariſche, Italiaenſche, jae tot de Malvaſie van Candien toe.

Antwerpen een Rijcksſtadt. Antwerpen is van oudts een Rijcks-ſtadt, en geniet derhalven veel heerlijcke privilegien, gelijck vele andere ſteden in Nederlandt, ſonder dat ſy nochtans daeromme den Rijcke eenigh tribuyt geven, ofte ergens inne gehouden zijn: want ſy eensdeels met gelde, eensdeels door goede dienſten, als Antwerpen, eensdeels oock door 't verloop des tijts haer gantſchelijck van deſe dienſtbaerheydt en onderdanigheyt ontſlagen hebben. Oock heeft Antwerpen een waerdigheyt, bynae gelijck de ſtadt Bruſſel, in Nederduytſch genaemt Burg-graefſchap, en in Walſch *Viſcomté*: welcken graedt en tijtel in oude tijden gegeven is geweeſt aen de Kapiteyn oft Overſten van de borcht, met ſekere vryheden en inkomſten van heerlijcke goederen, ſoo binnen als buyten der ſtadt, die hy namaels den eenen en den anderen te leen heeft gegeven, waer door daer een Leenhof is opgerecht, in 't welcke noch ter tijdt alle veertien dagen open bancke oft vierſchare gehouden wordt door des Leenheeren ſtadthouder. Des Burghgraefs officie was, bevel en toeſicht te hebben over de wacht van de Borght en Borgerye, het welcke daer uyt merckelijck blijckt, dat noch op den dagh van heden, als iemandt Borger gemaeckt wordt, men hem in de Vierſchare doet ſweeren, de ſelve woorden en termen van oudts gebruyckelijck, te weten, dat hy den Hertoge van Brabant, als Marckgrave des H. Rijcks, ſal hou en getrouw zijn, en de borght, waer by nu verſtaen wordt de ſtadt van Antwerpen en haren byvang, getrouwelijck beſchermen en bewaren, &c. Deſe ſtaet is met 'er tijdt gekomen aen den Hertogh van Kleve, als Heere van Dieſt, en eyndlijck aen den Prince van Oranjen, by wiſſelinge, die, onder andere ſijne tijtelen, oock genoemt wordt Erf-burghgrave van Antwerpen, en van Beſançon in Bourgondien.

Borghgraefſchap.

Antwerpen heeft van oudts twee vrye en grootelijcx geprivilegieerde jaer-marckten, geduurende de welcke het een iegelijck vry ſtaet in de ſtadt te komen, en ten eynde der ſelve weder naer huys te trecken, ſonder dat men hem ter ſake van civile ſchulden eenige moeyte oft beletſel magh doen, noch op de geheele gins en weder reyſe iets van hem eyſſchen. D'eene wort genoemt de Pincxter-marckt, om dat hy veertien dagen voor Pincxter begint. D'ander de Bamis-marckt, en begint den tweeden Sondagh nae Vrouwen Hemel-vaert. Elcken marckt duert ſes weken lang, en daer na volgt de betalinge van de Wiſſel-brieven en depooſten op de ſelve getrocken, te weten, die van de eerſte marckt tot op den tienden van Ooghſtmaent; d'andere den tienden November: de betalingen van de koopmanſchappen geſchieden een maent daer nae. Voorts wordender oock twee paerde-markten jaerlijcks gehouden, met twee Leer oft Huydemarckten, die elck twee oft drie dagen duuren, en van alle kanten beſocht plegen te worden, met grooten toeloop van volck. *Vrye jaermarckten.*

Van de wijdt-beroemde koop-handel deſer ſtadt, en 't gene daer aen dependeert, als de ſcheeps-vaert, de wiſſelbank, de aſſeurantien, &c. (dewijl het, gelijck Guicciardin betuyght, al te ſijnen tijde hier ſeer verloopen was,) ſullen wy niet breeder ſpreken, om dat de ſelve materie in de beſchrijvinge van Amſterdam, welcke ſtadt in deſen deele die van Antwerpen ſchijnt als geſuccedeert te weſen, genoeghſaem gehandelt wordt; maer willen den lof van Antwerpen beſluyten met de veerſen van Iulius Scaliger: *Koophandel.* *Lof der ſtadt.*

Oppida quot ſpectant oculo me torva ſiniſtro,
Tot nos invidiâ pallida tela petunt.
Lugdunum omnigenum eſt, operoſa Lutetia, Roma
Ingens, res Venetum vaſta, Tholoſa potens:
Omnigenæ merces, artes priſcæque novæque,
Quorum inſunt aliis ſingula, cuncta mihi.

Dat is:

Soo vele ſteden trots als my te deſer tijdt
Met een verkeert gelaet en ſtincker oogh aenſchouwen,
Iuyſt ſoo veel pijlen ſchiet op my de bleecke nijdt.
Lyons en ſoud men ſchier niet voller konnen ſtouwen,
Parijs wort dicht bewoont en booght op ſijn gebouwen,
Groot is de Roomſche ſtadt, Veneedjens rijck gebiedt
Streckt wijdt en breedt, ick ken 't: Tholouſe wort gehouwen
Voor machtigh. Maer wat is 't? de Waren (wien 't verdriet)
De konſten oudt en nieu, by d'andre maer genoten
Ten deele, zijn in my geheel en al beſloten.

POLICIE.

De ſtadt van Antwerpen heeft tot haren Heere en Vorſt den Hertoge van Brabant, als Marckgrave des Heyligen Rijcks, maer geniet daer beneffens ſoo veel treffelijcke en van oudts verkregene privilegien, dat ſy gelijck een vrye ſtadt en Republijck is, behoudens altijdt den Landts-heere zijn wettelijck recht en opperſte heerſchappye. Het regiment en bewint van de gantſche ſtadt en Republijcke wordt bedient by de vier Leden der ſelve, waer van 't eerſte begrijpt den opperſten Magiſtraet, beſtaende uyt Burgermeeſters, Schepenen, Threſorieren, en Rentmeeſters. Het tweede zijn de Subalterne bancken, die van de oude Burgermeeſteren en oude Schepenen bedient worden. Het derde wordt genoemt de borgerye oft poorterye, begrijpende de ſes-en-twintigh wijck-meeſteren van de borgers uyt de dertien wijcken der ſtadt, met de vier hooft-mannen over de ſelve geſtelt. Het vierde, gemeenlijck geheeten de ambachten, beſtaet uyt de vier-en-vijftigh Dekens oft Over-luyden van de ſeven-en-twintigh ambachten. Deſe vier leden maken het corpus ofte lichaem der ſtadt en Republijcke. *Vier Leden.* I. II. III. IV.

De opperſte Magiſtraet ofte Raedt, die men, ten aenſien van de afgaende, noemt de nieuwe Heeren, wordt alle jare gewoonlijck gekoſen in de May-maent, en dat op deſer maniere. De wijckmeeſters noemen eerſt negen perſoonen, welcke geſien van de Heeren in bedieninge zijnde, worden van die noch negen perſoonen genoemt, die zy waerdigh en bequaem duncken te weſen tot ſulcken graet. By deſe achtien worden de oude ofte afgaende Heeren gevoeght, ſoo dat 'er in alles ſijn ſes-en-dertigh perſoonen, om tot nieu- *I Lidt de opperſte Magiſtraet.*

we Regeerders verkoſen en aengenomen te mogen worden. Deſer namen worden naer 't Hof geſonden, daer de verkieſinge moet geſchieden, en als de Landts-heer oft ſijn Stadthoudet met ſijnen Raedt de ſelve overſien heeft, doet hy voorts de keur; maer en magh over de helft van de voorgaende Heeren niet veranderen, noch oock twee broeders oft neven inſetten. De keur gedaen zijnde, ſent hy naer de ſtadt twee Commiſſariſen, welcke Ridders van 't gulden Vlies, oft ten minſten Baender-heeren in Brabant moeten zijn, en met hen den Cancelier van Brabant. Deſe drie t'Antwerpen gekomen zijnde, doen den Raedt op 't Stadthuys verſamelen, en verklaren, na ſekere ceremonien, welcke de nieuwe Heeren oft Schepenen voor dat jaer ſullen weſen, bedanckende de afgaende voor haer getrouwen dienſt.

Burgermeeſters, Binnen, Buyten,

En deſe nieuwe Heeren aldus verkoren ſijnde, hebben dan volle macht de twee aenkomende Burgermeeſters te kieſen; welcker een, te weten den Binnen-Burgermeeſter, ſy uyt haer eygen getal nemen; den anderen, de Burgermeeſter van buyten geheeten, kieſenſe uyt 'et getal der oude en afgaende Heeren, en beſtaet alſoo het collegie van de nieuwe oft regeerende Heeren uyt twee Burgermeeſteren, en achtien Schepenen, onder deſe laetſte mede gerekent zijnde de Binnen-burgermeeſter, die met eenen oock Schepen is.

Haer ampt.

De voornaemſte en hooghwaerdighſte van de twee, is de Buyten-Burgermeeſter; want ſijn officie beſonderlijck is buyten te reyſen, en metten Hove en Staten des landts alle voorvallende ſaken te verhandelen. De ander wort de Binnen-burgermeeſter genoemt, aengeſien ſijn ampt eygentlijck is binnen de ſtadt te blijven, voor 't regiment der ſelve goede ſorge te dragen, en ſoo borgers als vreemdelingen, gehoor te verleenen, en te rechte te helpen.

Landsheeren Stadthouders.

De Lands-heere heeft binnen Antwerpen twee ſtadthouders ſitten, den eenen over criminele, dat is hals-ſaken; den anderen over civile oft borgerlijcke ſaken. Welcke twee officien gemeenlijck gegeven worden voor 't leven, en gaen de gene dieſe bedienen in waerdigheyt alle d'andere Magiſtraten te boven. De eerſte, die oock hooghſt geacht en geſien is, wort in andere plaetſen Schout oft Baillou genaemt, maer dewijl hy alhier ſeker rechts-gebiedt heeft over eenige by-gelegene dorpen, die 't Marckgraefſchap van Ryen maken, den Marckgraefſchappe des H. Rijcks toebehoorende, ſoo heeft hy oock den tijtel van Marckgrave van Ryen, en wordt daeromme geheeten de Marckgrave. Sijn officie is de quaetdoenders te doen vangen, juſtitie daer over van den opperſten Magiſtraet te begeeren, en de geweſene ſententien ter executie te ſtellen.

De Marckgrave.

De Amman.

De ſtadthouder van civile oft borgerlijcke ſaken noemt men gemeenlijck den Amman, en ſit ten geſetten dage en plaetſen ter bancke, daer ſoodanige ſaken bepleyt worden. Sijn officie zijnde, de Heeren te ſommeeren ofte manen, om recht te doen en vonnis te wijſen op koſten van ongelijck, en dan de geweſene vonniſſen uyt te voeren na behooren.

Threſorieren.

De twee Threſorieren oft Penning-meeſters en de Rentmeeſter der ſtadt, worden, ten vernoegen des volcks, t'elckens voor drie jaren gekoren, in manieren als volght: De Magiſtraet in regeeringe weſende, kieſt drie perſoonen van de laetſt-afgegane Heeren, en ſendt hare namen ſchriftelijck over aen de Dekens van de Ambachten, die dan met de meeſte ſtemmen een uyt deſe drie kieſen tot opperſte Threſorier. Daer nae geven deſe Dekens aen den regeerenden Magiſtraten drie mannen over uyt de treffelijckſte borgers van de ſtadt, en drie andere van de degelijckſte onder haer ambachten: Uyt de eerſte drie kieſt de ſelve Magiſtraet den tweeden Threſorier, en uyt de drie laetſte den Rentmeeſter. Der Threſorieren ampt is, des ſtadts inkomſten te verſamelen, en daer uyt, met ordre van Burgermeeſters en Schepenen, de gemeene ſchulden te betalen.

Rentmeeſter.

De Rentmeeſter is, om ſoo te ſpreken, als Caſſier, en houd de boecken en rekeningen; maer magh uyt eygen authoriteyt aen niemant eenige penningen uyt keeren.

Penſionariſen.

De ſtadt heeft oock twee Penſionariſen, zijnde gemeenlijck Doctoren oft Licentiaten in de rechten. Deſe ſtaen de Heeren by met haren raedt, en indiender eenige ſware ſake voorvalt, mogen ſy haer oock met andere beraden, en alsdan haer advys den Heeren verklaren. In ſomma, ſy ſolliciteren en beneerſtigen de ſaken van der ſtadt, ſoo binnen als buyten, maken de ſchriftueren, die ten Hove oft elders over te leveren zijn, en voeren 't woordt van de Republijcke; eene van hun beyde komt met den Buyten-Borgemeeſter in vergadering van de Staten van Brabandt.

Griffiers.

t'Antwerpen zijn oock vier Griffiers, welcker voornaemſte officie is, alle ſententien en andere acten ofte rechts-handelingen te ſchryven en te onderteeckenen; de aenſpraken en antwoorden van partyen te boeck te ſtellen, en de ſacken met de overgeleverde ſtucken te bewaren.

Secretariſen.

De Secretariſen, die mede vier in getale zijn, bedienen in 't afweſen der Penſionariſen byna 't ſelve officie. Houden daer-en-boven den kleynen Segel, maeckende inſtrumenten en brieven van verkoopingen en andere voorwaerden oft contracten, en onderteeckenen de acten van criminele ſaken.

Kleenen Raedt.

De regeerende Magiſtraet kieſt door hem ſelven, en ſonder wete oft conſent van den Hove, uyt het getal der Dekenen van de ambachten der ſtadt, twaelf Raedts-perſoonen, die men gemeenlijck noemt den kleenen oft minderen Raedt. Doch en hebben alle de ambachten deſe weerdigheyt niet, dat uyt hare Collegien alſulcke Raedtsmannen genomen worden. Ettelijcke hebbenſe oock maer alle drie jaren, andere maer alle twee jaren eens. Maer de ſchippers, de kramers oft meerſeniers, en de drooghſcheerders, als de outſte en voornaemſte, hebben t'elcken jare doorgaens een perſoon uyt hare reſpective ambachten in den voorſz. kleenen Raedt. Deſe twaelve komen alle maendage by de Heeren van der ſtadt ſeer ſtatelijck in den Raedt ſitten, om de requeſten der ſupplianten, en andere ſaken, de politie en gemeente aengaende, te verhooren, en hare meeninge over de ſelve vrymoedelijck uyt te ſeggen. Indien ſy oock ergens eenigh quaedt gerucht, oft iet anders de gemeyne welvaert betreffende, vernemen, geven 't ſelve den Raedt vlytelijck en getrouwelijck aen. Maer nochtans in ſware en gewichtige ſaken wordt de grooten of breeden Raedt verſamelt, gelijck hier nae breeder verklaert ſal worden.

Raedt van de Halle.

De ſelve Magiſtraet verkieſt oock den Raedt van de Halle, beſtaende uyt twee Dekens, als hoofden, twee Waerdeyns, en acht Ouder-mans, waer af de twee moeten Schepenen geweeſt hebben. Voor deſe Heeren komen alle ſaecken, de wolle en laken-bereydinge eenighſins aengaende, als van camelotten, ſargien oft deeckens, tapiſſeryen, aluyn, weedt oft paſtel, mee-krappe, en diergelijcke, in de welcke ſy vonnis wyſen, maer daer van magh men appelleren aen den opperſten Magiſtraet.

Keur-meeſters.

De welcke mede kieſt twee Keur-meeſters, daer toe nemende ſulcke perſoonen die eertijdts Schepenen geweeſt hebben. Haer officie is ſorge te dragen en toe te ſien, dat het broodt op ſijn behoorlijck gewichte gebacken, de wijnen en bieren ten betamelijcken prijſe, en het vleeſch, de viſch, en andere eedtwaren verſch en oprecht verkoft mogen worden. Des vrydaeghs, 't welck de voornaemſte marckt-dagh is, ſteldt de Keur-meeſter het gewighte en den prijs van alle roggen en ander gemeen broodt voor de aenſtaende weke, na het koren van dien dagh gelt. En alſoo wordt oock op wijn en bier een behoorlijcke prijs geſtelt, maer op 't vleeſch en andere eet-waren niet.

Weesmeeſters.

By den Magiſtraet worden oock gekoren vier Weeſmeeſters, waer af de twee moeten Schepenen geweeſt hebben, om als vooghden en beſchermers der Weeſen te zijn.

Peysmakers.

Sy kieſen oock vier Rechters met een Griffier, om alle krackeelen en vyandtſchap te beſlechten, welcke derhalven peys-makers geheeten worden. Van deſe moeten oock de twee Schepenen geweeſt zijn.

Aelmoeſſeniers.

Noch kieſt de voorſchreven Magiſtraet alle jaren twee Aelmoeſſeniers, om 't getal van viere te ververſchen, die gewoonlijck dit officie bedienen, die genomen worden uyt de rijckſte en degelijckſte borgers van de ſtadt. Deſe halen dagelijcks de aelmoeſſen om in de kercken, en andere plaetſen, beſonderlijck op hooge Feeſtdagen; en al wat haer om Godts wille gegeven wordt, 't welck meer dan hondert duyſent gulden jaerlijcks plagh te bedragen, 't ſelve deelen ſy, nae hare gewoonlijcke ordinantie, en na haer goedtduncken en conſcientie, uyt aen de arme menſchen, gaſthuyſen, en andere Godtshuyſen der ſtadt: doende voorwaer veel heylige wercken van barmhertigheydt, en verſchietende meeſtendeels een goede ſomme van penningen van den haren, om niemandt gebreck te laten lyden. Daer-en-boven onderhouden de ſelve Aelmoeſſeniers tot een ſekeren ouderdom toe, een groot getal arme kinderen, welcke ſy ver-

ſy verſcheyden ambachten en oeffeningen doen leeren, en op het eynde loflijck en eerlijck uytgeven, oft anders te rechte helpen.

Wyck-meeſters. Wyders worden by den ſelven Magiſtraet gekoren, t'elckens voor twee aenſtaende jaren, uyt elck van de dertien Wycken der ſtadt twee Capiteynen, die aldaer Wyck-meeſters heeten; en behalven de ſelve noch vier Hooft-mannen, die de Wyck-meeſters, daer het noodt is, behulpigh zijn, en hare ſaken in den Raedt verdedigen; makende te ſamen (ſoo geſeydt is) het derde Lidt van de ſtadt. En heeft elck Capiteyn onder hem ſijne hondert mannen, en deſe weder hare tiende mannen oft Corporaels. Haer officie is goede rekeninge te houden van de weerbare mannen die ſy in hare quartieren hebben, en die, als het de noodt vereyſcht, te vergaderen en te ſamen te brengen.

Dekens van de Ambachten. Eyndelijck maeckt de ſelve opperſte Magiſtraet alle jare de vier-en-vijftigh Dekens van de ſeven-en-twintigh ambachten der ſtadt, weſende 't vierde en leſte Lidt van den geheelen Staet, en deſe worden aldus verkoren. De gilde-broeders van elck Ambacht in 't beſonder vergaderen op een beſtemde plaetſe, kieſen daer ſes van de voornaemſte en bequaemſte uyt den hoop, en geven die ſchriftelijck over aen den Magiſtraet, die daer uyt dan, na ſijn believe, twee tot Dekens maeckt, en deſe nemen noch twee andere uyt den ſelven ambachte tot haer hulpe en byſtandt, die Oudermans genoemt worden, en oock den eedt van getrouwigheydt doen in des Burgermeeſters handen, en dienen ſoo wel de eene als de andere voor den tijdt van een jaer. Haer officie is mede te verſchijnen in de vergaderinge, als men op 't Stadthuys den grooten oft breeden Raedt houd, om met de andere drie Leden te helpen raden en beſluyten. Maer in 't beſonder, beſorgen ſy met malkanderen, dat de gene die in eenig ambacht wil komen, ſijn behoorlijcke proeve doe; dat'er goede vrede en eendracht onder de Gilde-broeders gehouden werde, en dat alle oneenigheden met minne verdragen en geſleten werden, &c. De ambachten (ſoo geſeydt is) zijn in getale ſeven-en-twintigh; maer onder elck van die worden verſcheyden mindere ambachten begrepen. Het oudtſte en voortreffelijckſte van allen is dat van de ſchippers; maer het rijckſte is dat van de Meerſe, waer onder begrepen zijn alle koopluyden, konſtenaers, en ambachts-luyden, die goude, ſilvere, zijde, en wolle lakenen, oft ander doeck met'er elle uytſnyden, en allerhande waren met het kleene gewichte en mate verkoopen.

Oudermans.

Medicyns. De ſtadt van Antwerpen plaght gemeenlijck in haren dienſt te houden ſeven Doctoren oft Medicijn-meeſters, waer van de twee laetſte gehouden waren twee oft driemael ter weke in de Gaſthuyſen te gaen, om de arme krancke menſchen aldaer te beſoecken en cureeren. Daer waren oock ſeven geſworen en gegageerde Chirurgijns, mede tot de ſelve viſitatie en cure verplicht. Item geſworen en geloonde landtmeter, timmerlieden, metſelaers, ſlote-makers, en meer andere ambachts-luyden, midtsgaders ſekere ſtadts Vroevrouwen, tot behulp der arme kraem-vrouwen geordineert.

Werck-lieden.

Gilden van wapenen. Daer zijn in de ſtadt ſes gilden ofte gebroederſchappen van wapenen, elck beſtaende uyt twee hondert mannen, welcke daer toe by de hooft-lieden van yder gilde gekoren worden, en gekoren zijnde, ſonder wettelijcke oorſake, niet en mogen weygeren te gehoorſamen. Van deſe ſes broederſchappen ofte ſchutteryen zijnder twee van de voet-boge, twee van de handt-boge, een van de handt-buſſe, en een van 't ſlachſwaert met bey de handen; doch is die van de oude voet-boge de voornaemſte, welcker gildebroeders, ſoo wel in deſe als in andere Brabandtſche ſteden, hare Hertogen wel eer gedient hebben voor lijf-ſchutten en archiers, ſoo wanneer dat den Hertoge wilde van Antwerpen naer Bruſſel reyſen, dan vergeſelſchapten hem de Schutters van den voet-boge aldaer tot de naeſte ſtadt, namelijck Mechelen, en die van Mechelen voorts naer Bruſſel. Overmidts welcke dienſten ſy van hare landtsheeren veel gratien en privilegien verkregen hebben. Elck gilde kieſt ſelve twee Dekens tot hooft-lieden met hare ſtadthouders, die dan van de Magiſtraet beveſtight worden, en daer-en-boven hebben-ſe elck een Edelman van der ſtadt tot een Overdeken en Beſchermheer. Alle de gildebroeders zijn ingeboren borgers van Antwerpen, oft immers ſeer weynigh vreemdelingen, en altemael van goeder qualiteyt, alſoo dat 'er op haer-

lieden niet en valt te ſeggen. Daer toe en wordt oock niemant genomen, hy en is boven de twintigh en beneden de tſeſtigh jaren oudt. Haer principaelſte officie is nu ter tijdt goede wacht te houden aen de veſten, poorten, en andere plaetſen der ſtadt, ſoo wanneerder buyten eenigh gerucht is van vyanden, oft binnen eenigh quaet vermoeden van muyterye, oploop, oft andere ongeſchicktheydt.

Styl van procederen. Aengaende de bedieninge der juſtitie, die wordt te Antwerpen in deſer manieren onderhouden. Voor den opperſten Magiſtraet oft Schepenen komen ter eerſter inſtantie alle civile en criminele ſaecken, behalven alleen die gene, welcke bepleyt worden voor den Raedt van der Hallen. De vonniſſen crimineel, ofte den lijve aengaende, by den voorſz. Magiſtraet geweſen, zijn diffinitijf, en valt op de ſelve geen reformatie oft appel: maer de civile, al is 't datſe, de aenlegger borge ſtellende, haeſt ter executie geſtelt worden, mogen nochtans in de Cancelrye van Brabandt ter reformatie gebracht worden.

In criminele ſaken. In criminele ſaken procedeert de voorſz. Magiſtraet aldus. De Marckgrave en mach ſonder des Binnen-Burgermeeſters verlof geen burger doen vangen, 't en ware dat hy hem op het feyt met 'er verſcher daedt bevonde: en hem al wettelijck gevangen hebbende, moet hem binnen drie dagen ten langhſten voor den Magiſtraet brengen, die alsdan hem voor eerſt doet uytblaſen en verkondigen met den hoorn in de oude Borght, op dat het elck een kennelijck zy. Dit gedaen zijnde, komt de Magiſtraet by een in de Vierſchare, een plaetſe ſtaende onder den blaeuwen hemel, met open deuren, ten eynde een iegelijck magh hooren, en ſien wat 'er gedaen wordt, en daer ſpreeckt de Marckgrave, oft ſijnen ſtadthouder, den gevangenen aen, in tegenwoordigheydt des volcks, hem eyſſchende den hals, oft ander ſtraffinge, nae de verdienſten der ſaken. De miſdadige daer-en-tegen heeft de macht te nemen alſulcken Advocaet als 't hem belieft, en ſich in aller voegen te verantwoorden en te verweeren, al en had hy ſchoon oock geen geldt om den ſelven te betalen; want daer zijn ſekere Advocaten van ſtadts wegen ten ſelven eynde geordineert. Is 't nu ſake dat de miſdaet kleen ofte licht is, ſoo wordt de aengeklaeghde terſtont ontſlagen, doch op cautie en met belofte van t'elckens, des vermaent zijnde, te rechte te ſtaen. Maer is de ſake ſwaer, ſoo eyſcht de Marckgrave den gevangenen ter pijnbanck, en de Schepenen ſulcks geconſenteert hebbende, moet daer na de borgerye oock daer inne bewilligen, en dan wordt hy eerſt ontpoortert, dat is, van ſijn burgerſchap afgeſet. Maer de Marckgrave en magh hem niet doen pynigen, dan in tegenwoordigheydt van ten minſten twee Schepenen, noch oock niet langer dan 't hen goedt dunckt. Als nu de miſdadige 't feyt bekent, ſoo wordt hy terſtondt uyt de gevangeniſſe gebrocht op een ſekere oude brugge, om hem ſijne bekenteniſſe voor 't volck te doen beveſtigen, 't welck gedaen hebbende, wordt hy 's anderendaegs, oft als 't den Heeren beſt gelegen is, wederom ter Vierſchare gebracht. Daer leeſt dan een van de Secretariſen met luyder ſtemmen de voorſz. bekenteniſſe; en de Wethouders, de ſaecke wel onderſocht hebbende, wijſen vonnis, 't welck de Burgermeeſter met luyder ſtemmen uytſpreeckt, en uytgeſproken zijnde, doet het de Marckgrave, tot des Landtsheeren koſten, executeren.

In civile ſaken. Aengaende civile oft burgerlijcke ſaecken, niemandt en magh, noch borger, noch vreemdelingh, binnen Antwerpen huys houdende en vaſte wooninge hebbende, arreſteeren oft gevangen doen ſetten, veel min ſijne goederen beſlaen, hy en zy eerſt en al voren voor rechte ontboden, en ordentlijck overwonnen, in deſer manieren. Men doet door een Stadts-bode oft ander ſtadts-dienaer ſijn ſchuldenaer dagen voor Schepenen, en daer wordt de aenſpraecke mondelinge oft by geſchrifte, nae gelegentheydt der ſake, door een Advocaet oft Procureur gedaen. Indien nu de aenlegger geſchrift oft openbaer bewys heeft tot laſte van den ſchuldenaer, ſoo wordt deſe haeſt gedoemt oft verweſen tot betalinge van de geeyſchte ſchult, en gedoemt zijnde, geeft men hem een korten termyn om te betalen: niet betalende, ſet men hem twee oft drie Kluyvers oft 's Heeren-dienaers in ſijne goederen, ten eynde die nergens vervoert oft verdragen en worden. Dit aldus acht oft tien dagen geduurt hebbende, en hy geen middel vindende om te betalen, ſent de Amman een Klerck uyt om ſijne haeflijcke goederen te beſchrijven; welcke opgeſchreven zijnde, binnen weynig dagen daer nae

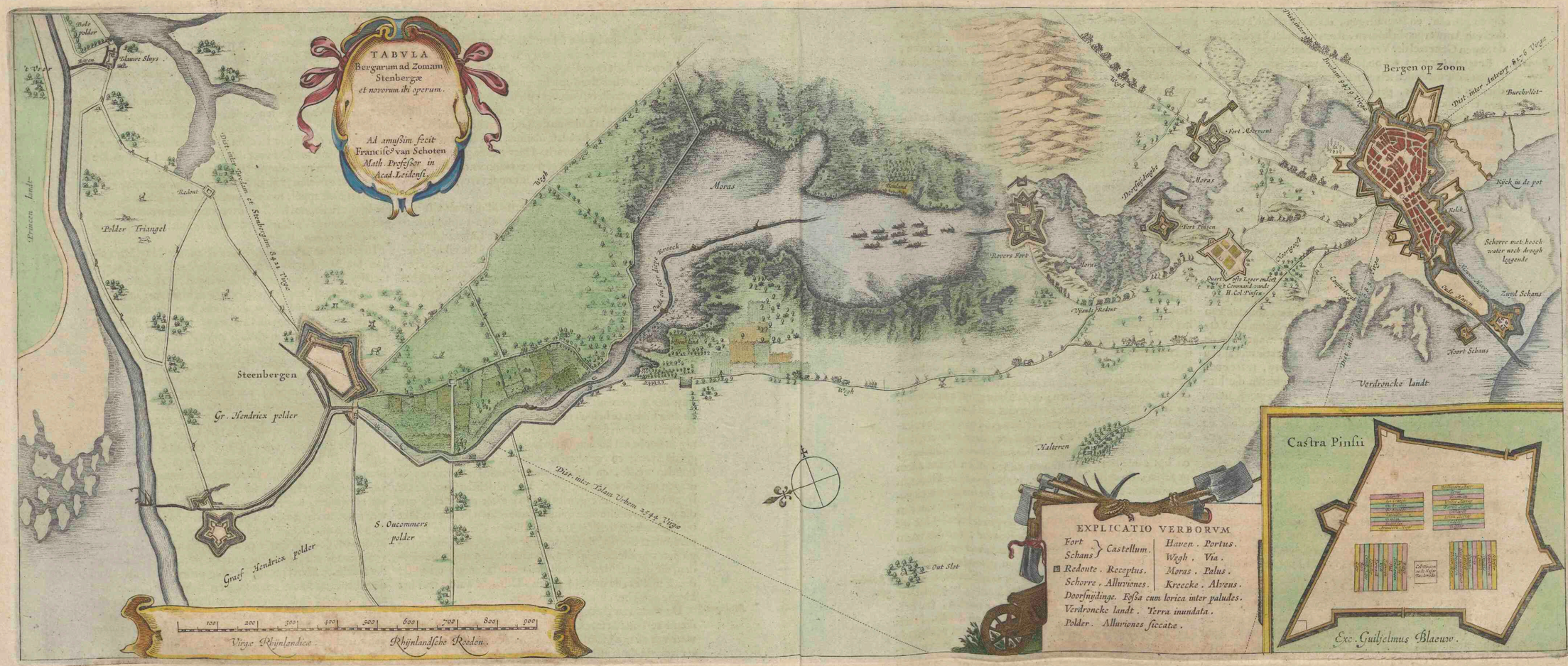

openbaerlijck verkoft worden op des ſchuldenaers ofte verweerders koſten; en indienſe niet genoeghſaem en zijn om de ſchult te betalen, ſoo worden ſijne onroerlijcke goederen terſtondt mede verkoft; en die noch niet genoegh zijnde, mach men hem lijfflijck oft in perſoone gevangen doen ſetten, als 't volkomentlijck blijckt dat hy anders geen middel en heeft om te betalen.

Tegen vreemdelingen. Een vreemdeling, die geen vaſte wooninge oft huysveſtinge in de ſtadt en houd, magh t'allen ſtonden by dage en by nachte over al gevangen worden, behalven in kercken en kloosters, die altijdt vry zijn geweeſt. Maer drie dagen geſeten hebbende, moet hy rechtelijck aengeſproken worden, oft anders wordt terſtondt uyt hechteniſſe ontſlagen. Aengeſproken zijnde, magh hy volſtaen met borge te ſtellen, en ſulcks gedaen hebbende, los en vry gaen, en ſijne ſake vervolgen voor de Magiſtraet.

Een borger oft ingeſeten van Antwerpen en magh ſijn mede-borger oft mede ingeſeten buyten de ſelve ſtadt niet doen vangen nocht te rechte beroepen, noch ſijn goederen doen beſlaen, ten zy dat de ſelve gefailleert ofte voorvluchtigh is geworden.

Eenige privilegien en coſtuymen van Antwerpen. Indien een borger oft vreemdeling binnen Antwerpen failleert, ſoo neemt ſijn huyſvrouwe haer houwelijcks goet voor uyt, oft haer kinderen trecken 't in haer ſtede, en na de ſelve komt de Landtsheere oft de ſtadt. 't Gene dat'er dan overſchiet komt den crediteuren toe, elck na behoorlijcker portie. Indien oock een crediteur met den gefailleerden niet en wilt verdragen, ſoo en magh men hem daer toe niet dwingen, maer de gefailleerde moet hem te vrede ſtellen, oft ten minſten met'er tijdt ſuffiſante borge.

Een vader en magh ſijn baſtaert-ſone niet legitimeren oft wettigh maken, ſonder des Landtsheeren authoriteyt. Maer gelegitimeert zijnde, magh de baſtaert ſijne goederen by teſtamente beſetten den genen die 't hem belieft, ofte geen teſtament makende, ſoo verſterven ſijne goederen op ſijn naeſte vrienden. Daer-en-tegen niet gelegitimeert zijnde, en vermagh hy geen teſtament te maken, maer ſijne goederen worden geappliceert tot profijte van den Landtsheer. Hy en komt oock, al ſchoon wettigh gemaeckt zijnde, in ſijns vaders goedt niet beneffens andere echte kinderen, maer behout alleenlijck 't gene dat hem de vader uytdruckelijck by teſtamente nalaet. Hy en magh oock, na de wetten van den lande, geen Magiſtraet oft officie van ſtate bedienen. Maer een baſtaert van moeders wegen gewonnen, ter wijle ſy ongebonden was, by een vry en geen geeſtelijck perſoon, heeft ſijn deel in ſijns moeders goederen, ſoo wel als ſijne echte broeders en ſuſters.

De liggende oft onroerlijcke goederen en mogen t'Antwerpen niet verkoft, verſet, oft eenighſins veralieneert worden, ten zy door middel van Schepenen-brieven. Maer roerlijcke en haefflijcke goederen, gelijck koopmanſchappen, obligatien, en diergelijcke, mogen om des gerieſs wille in allerley manieren verkoft, verſet, en verhandelt worden, 't zy door openbare oft eygene handtſchriften.

De vrouwen hebben t'Antwerpen meer voordeels dan ergens elders binnen de Nederlanden: want in andere ſteden en landen is de vrouwe, ſy zy dan edel oft onedel, verbonden in des mans ſchulden, en wederom de man in die van de vrouwe: maer in deſe ſtadt, indien de vrouwe ſelver geen koopmanſchap oft handel en doet, ('t welck hier veel geſchiet) ſoo en is ſy in des mans ſchulden niet gehouden, maer de man moet der vrouwe ſchulden betalen, 't zy dan voor oft na den houwelijcke gemaeckt. Doch en mach de vrouwe haer ſonder des mans weten en toelating niet verbinden, 't en zy datſe vrye koopmanſchap doet en openbaren winckel houdt. Is 't oock dat ſy haer verbinden wil voor den man ſelve, oft voor iemandt anders, ſoo moet ſy een Momboor oft gekoren Vooghd nemen voor den Gerechte.

Een borger, die ſijn huysvrouwe ergens buyten 't gebied van Antwerpen trouwt, en 't houwelijck volbrengt, ſonder oorlof van de Burgermeeſter, verlieſt dadelijck ſijn poorterſchap ofte burgerije, alwaer 't oock dat hy 's anderdaeghs in de ſtadt quam woonen. Van gelijcke verlieſt oock zijn poorterſchap een borger die met wijf en kinderen ſes weken lang, ſonder des Burgermeeſters weten, buyten 't gebiedt van Antwerpen blijft: maer een ongetrout geſelle mach ſonder oorlof buyten 's lands zijn, ſoo lange als 't hem belieft. Item een burger die met wijf en kinderen ſtedevaſt buyten de ſtadt gaet woonen, verlieſt mede ſijn burgers recht, 't en zy dat hy ſich verklare burger van buyten. Want hier zijn tweederley burgers, te weten van binnen en van buyten, hebbende beyde gelijcke privilegien. Die hem ſelven buyten-burger verklaert, by ſoo verre hy niet en woont buyten het quartier van Antwerpen, ofte het Marckgraefſchap des H. Rijcks, is verbonden alle jare ſijn hoogh-tijdt te komen houden binnen de ſtadt, en t'elckens een Keyſers gulden te betalen ten behoeve van de gemeene ſake. 't Welck doende, behoudt hy ſijne vryheden en privilegien ongeſchendt, ſonder iet te verbeuren.

Een burger, oft oock een Brabander, die t'Antwerpen meer dan een jaer gewoont heeft, (andere vreemdelingen ſijn hier af vry) indien hy vertreckt om in een ander ſtadt van Brabant te gaen woonen, betaelt aen 't gemeyn vijf ten hondert van alle ſijne onroerlijcke goederen. Maer is 't dat hy buyten Brabant gaet woonen, ſoo betaelt hy noch eens ſoo veel. 't En zy dan dat hy gae woonen in eenige ſtadt van Brabant, ofte daer buyten, die midts privilegie alhier verkregen, van ſulcken ſubjectie vry zy, gelijck Liere, Bergen op Zoom, Breda, Middelburgh in Zeelandt, en meer andere ſteden.

Vele andere privilegien, en beſondere coſtuymen meer, heeft deſe voortreffelijcke en wijdt-vermaerde ſtadt, die wy kortheyts halven ſullen voorby-gaen.

Hooft-ſtadt van 't III quartier van Brabant. De ſtadt Antwerpen is oock de hooft-ſtadt van het derde quartier van Brabant, ſoo wy elders geſeydt hebben, en reſorteren oft ſtaen overſulcks onder haer gebiedt de ſteden van Liere, en Herentals, met hare dorpen en platte landen. Welcke in alle beden en ſchattingen, die de Staten van Brabant haren Landts-heer inwilligen, ſich gemeyn-

meynlijck gedragen aen 't gene dat Antwerpen met de andere drie hooftſteden des landts beſluyt. Bergen op den Zoom, Breda, en Steenbergen, die mede onder 't vierendeel van Antwerpen behooren, ſtaen nu onder 't gebiet van de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden.

Bergen op Zoom. Bergen, dat men, tot onderſcheyt van verſcheyde andere ſteden, die mede den ſelven naem dragen, nae 't rivierken daer op 't gelegen is, gemeynlijck toenaemt op Zoom, is een tamelijck oude Baronie, welcke Keyſer Karel de vijfde in het jaer 1533 verheven heeft tot een Marckgraefſchap ofte Marquiſaet. Deſe ſtadt is gelegen in het weſtelijckſte quartier van Brabant, ſes mylen van Antwerpen, en acht van Middelburgh in Zeelant, en ſoo nae by der zee, datſe met recht mach getelt worden onder de Zee-ſteden, hebbende daer beneffens een ſeer goede haven. Sy plach eertijdts meer beſocht te worden by de handelaers en koopluyden, om hare grootelijcks geprivilegieerde jaer-marckten, maer ſulcks is namaels door de nagebuerſchap van Antwerpen ſeer verloopen. Nu ter tijdt is ſy een van de beſte en ſterckſte frontier-ſteden der Vereenighde Nederlanden, liggende altijdt vol garniſoen ſoo te voet als te paerde, by welcke veel borgers haer geneeren.

De ſtadt Bergen op Zoom leydt tuſſchen Brabant, Vlaenderen, Hollant, en Zeelant, waer uyt men afmeten kan hoe veel den Koning van Spaenjen, en den Staten der Vereenighde Nederlanden daer aen gelegen is: want alſſe de Staten hebben, gelijck alſſe nu doen, maeckte niet alleen den koophandel van Hollant, en Zeelant vry, maer oock Brabant onvry, door 't uytloopen van de ſoldaten die binnen de ſelve in garniſoen liggen; waerſe onder den Koning, ſy ſoude de koopmanſchap en ſcheepvaert tuſſchen Hollant en Zeelant onvry maken en beletten. De haven deelt de ſtadt in de zuyt en noort zyde, en loopt verre met een hooft buyten de ſtadt. Hierom ſijnder twee ſterckten op gemaeckt tot verſeeckeringe der ſchip-vaert in tijde van belegeringe: de eene is groot, met graften, bolwercken, en borſtweringe verſien, en heet de zuyd-ſchans, de andere leyt recht daer tegen over, en wort daerom de noord-ſchans genoemt, maer is ſoo groot niet. De ſtadt is niet ongelijck een ſchiltpad, wiens grootſte deel de buyck is, het minſte de hals en het hooft. Behalven de bolwercken aen de wallen, heeftſe noch bedeckte wegen en hoornwercken, ſoo datter niet van de vernuftige Ingenieurs vergeten is, dat tot beſcherminge der ſtadt dient. Daer is noch in de laetſte belegeringe een nieuwe en korter haven gemaeckt, van de ſtadt in de zuyd-ſchans, om een uytgang en ingang te hebben, ſoo verre de oude haven ingenomen wierde. Sy heeft ſchoone huyſen, breede ſtraten en marckten, te weten, de groote, viſch, en kooren-marckt. Een fraey gewelfde kerck. Het Paleys van de Marquis is mede heerlijck. Het klooſter van de rijcke nonnen is verandert in het Gaſt-huys, want dat buyten de ſtadt was, is door den oorlogh verwoeſt.

Zuyd-ſchans.

Noord-ſchans.

Fortificatien.

Nieuwe haven.

By nae verraſt. In 't beginſel van de Nederlantſche oorloge heeftſe onder den Koning van Spaenjen geſtaen, en was byna verraſt van de Zeeuwen, die by de zuydmeulen op de muuren geklommen waren. Nae dat de Pacificatie van Gent gebroken was, heeft het Duyts garniſoen, dat de Koning daer binnen hadde, de ſtadt aen de Vereenighde Staten gelevert. Toen de Prince van Parma Antwerpen verovert hadde, hebben de Staten der Vereenighde Nederlanden, Elizabeth Koninginne van Engelant om hulpe verſocht, die Robert Dudley Grave van Leiceſter tot Gouverneur generael van de ſelve geſonden heeft: deſe heeft den Engelſchen Ridder Philips Sidney, ſone van de Vice-roy van Ierlant, Gouverneur te Bergen geſtelt, en nae deſen Guiljam Druræus, die in 't jaer 1588 de ſelve kloeckelijck met Morgan beſchermt heeft, en den Prince van Parma de belegeringe doen opbreecken. Hier nae heeftſe de vyant dickmaels gefocht te verraſſchen, ſoo datſe ſomwijl in groot gevaer geweeſt is; maer door Godes genade, ſorge der Gouverneurs, en kloeckmoedigheyt der burgeren tot noch toe onverwonnen gebleven.

Den Staten gelevert.

Belegert van Parma.

Van Spinola. In 't jaer 1622 den 18 Iulii heeft de Marquis Spinola de ſelve belegert, als Don Louys de Valaſco, Generael van de Cavalerye, eerſt Steenbergen ingenomen hadde. De Staten ſonden terſtont volck, amonitie, en vivres om de ſtadt te voorſien, daer wierde van bey de ſyden dapper gevochten, maer van de Koningſche niet gewonnen. De Gouverneur Ryhoven, Famars, en Henderſon, hebben haer wel gequeten in de ſterckten te bewaren, onlangs buyten de ſtadt gemaeckt, die dicht by de vyandts ſchanſſen lagen. Spinola ſiende dat hy niet vorderde, en verſtaende dat Prins Maurits, en Mansfelt quamen om de ſtadt te ontſetten, brack haeſtigh ſijn leger op, en trock naer Antwerpen den derden October; een gedenckwaerdigen dagh voor de Vereenighde Nederlanden, om dat Leyden op den ſelven oock ontſet is door den watervloedt.

Niet gewonnen.

Sommige jaren daernae, als de Sereniſſima Infante Iſabella, Santvliedt, gelegen midden tuſſchen Antwerpen en Bergen op Zoom, hadde doen verſtercken, en op de ſtroom van de Schelde verſcheyde ſchanſſen doen maecken, welcke gereetſchap ſchenen te weſen om Bergen te belegeren, hebben de Vereenighde Staten nae het overgaen van Grol in 't jaer 1627 geraet-ſlaeght, hoe ſy, dies noot zijnde, de ſelve belegeringe alder-bequaemſt mochten beletten; waer toe ſy niet beter hebben bedocht, als de drie moraſſen, die tuſſchen Bergen op Zoom en Steenbergen liggen, met een graft by-een te voegen, op de openſte plaetſen drie forten te maecken, en de Sluys by Steenbergen te verſtercken, om daer mede het landt rontom in 't water te ſetten, met het rivierken de Vliet, om dat aen de noord-zyde de ſtadt Bergen op Zoom niet ſoude konnen belegert worden, oft het landt van Tertholen geſtroopt, want de zuyd-zyde was met ſchanſſen en bolwercken genoegh verſterckt. Dit werck is begonnen in Iunio 1628: de eerſte ſchanſſe gemaeckt in de Santſtraet, groot in den omloop 180 roeden; de tweede van de ſelfde groote, byna midden tuſſchen bey de andere op de ſandige heuvelen; de derde begrijpt 220 roeden, en is tot meerder ſterckte verſien met een hoorenwerck en halve mane. Om dat de vyandt dit werck niet ſoude beletten, is Pinſen, Gouverneur van Rees, daer met een deel volck geſonden: in October is het heele werck volmaeckt, en heeft de Prince van Oranjen de ſchanſſen haren naem gegeven; de eerſte Moermont, ter liefde van de Heer van Moermont, die van de Staten van Zeelant tot dit werck geſonden was; het tweede Pinſen, tot gedachteniſſe van den Gouverneur Pinſen, om dat hy den vyandt belet hadde dit werck te verſtooren; het derde de Rovere, nae den naem van de Bailjou van Dordrecht, die mede van de Staten van Hollant, om dit werck te beneerſtigen, geſonden was.

Santvliet gefortificeert.

Forten tuſſchen Bergen en Steenbergen.

Steenbergen is oock met nieuwe fortificatien ſeer verſterckt, ſoo datſe nu een lange belegeringe kan uytſtaen. Sy light aen de zee, van Tertholen 2544 roeden, van Breda 8421, ontrent twee mylen van Bergen op Zoom. Heeft eertijts een ſeer machtige ſtadt geweeſt, en een vermaerde welbeſochte haven gehadt, maer de oorlogen en tempeeſten der zee hebben 't ſeer verdorven en tot een ellendigen ſtaet gebracht. Staet tegenwoordigh onder de Vereenighde Nederlanden, en is verknocht aen de Baronie van Dieſt, toebehoorende over ſulcks den Prince van Oranjen: op het rivierken light een ſchans met vijf punten, gelijck alles in deſe Kaert te ſien is.

Steenbergen.

Alhoewel dat Hooghſtrate geen bemuurde ſtadt en is, nochtans, dewijle zijn Heere mede den tijtel voert van een Grave, ſullen wy 't ſelve hier zijn plaetſe geven. De Hooghgemelte Keyſer Karel de V, heeft deſe plaetſe, liggende ſes mylen van Antwerpen, en ſoo veel van Bergen, tot een Graefſchap verheven: en zijn hare Graven geſproten uyt het oudt en doorluchtigh huys van Lalaing, die haer wooninge plachten te houden op een ſterck en groot kaſteel, gelegen aen het rivierken Mercke, ontrent een derdendeel mijls van de plaetſe ſelfs.

Hooghſtrate.

Op de ſelve Mercke is oock gelegen Breda, een goede en luſtige ſtadt, in welcke, onder andere ſchoone gebouwen, te ſien is het heerlijcke paleys der Baroenen oft Heeren van de plaetſe, geſproten uyt den ouden en Keyſerlijcken huyſe van Naſſou. Dit paleys is eerſt gefondeert geworden by Graef Henrick van Naſſou, Oom van Willem van Naſſou, Prince van Oranjen; het heeft dobbele graften vol waters, en is gemaeckt kaſteelſche wijſe, welck, ſoo het volcrocken ware, ſoude wel een van de ſchoonſte Heeren huyſen zijn van gantſch Nederlant. De ſtadt en kaſteel is in 't jaer 1590 van de Staten der Vereenighde Nederlanden met een turfſchip verraſt, en ingenomen, en verſterckt met ravelijns, hoornwercken, halve manen, en bolwercken, ſoo dat het een van de ſterckſte frontier-ſteden was, en de

Breda.

oorſaeck

oorſaeck dat de Marquis Spinola geen gewelt op de ſelve gedaen, maer nae langhduyrige belegeringe, met honger heeft moeten overwinnen in 't jaer 1625. Doch is van zijn Hoogheyt den Prince van Oranjen in weynigh maenden met gewelt weder gewonnen in 't jaer 1637. Haer Baronie is ſeer wijtſtreckende, en van grooten inkomen, ſijnde aen de ſelve annex en verknocht de heerlijckheyt van Steenbergen, Roſendael, en Ooſterhout.

Liere. Liere is een goet en genoeghlijck ſtedeken, liggende op de riviere Nethe, twee groote mijlen van Antwerpen, en ontrent ſoo verre van Mechelen. Is ſterck van wegen ſijne gelegenheyt, maer noch ſtercker gemaeckt door menſchen handen. De inwoonders ſijn goedertieren, beleefde, en vriendelijcke luyden. Alhier plachten eertijdts Biſſchoppen te weſen, welcke daerna hare woonplaets tot Luyck genomen hebben.

Herentals. Herentals light vier kleyne mylen van Liere aen de voornoemde watervloet Nethe, en is meeſt altijt met ſterck garniſoen beſet. Is in 't jaer 1212 van Hertogh Henrick gebouwt. Geneert ſich met wolle.

Turnhout. Turnhout, ſes mylen van Antwerpen gelegen, is een ſchoone vlecke, welcke voor ettelijcke jaren toegekomen heeft de Koninginne van Hongarien, Gouvernante generael van de Nederlanden, en dat by gifte van de Keyſer haren broeder, voor haer leven lang. Deshalven ſy de ſelve plaetſe grootelijcks heeft vermeerdert en gebetert, want het een ſeer bequaem en luſtigh oort is tot der jacht, hebbende oock een redelijck fraey kaſteel tot een vertreck. In de hooft-kercke, gewyt ter eere van S. Pieter, is een Collegie van Canoniken, die ſeer rijck en wel begift ſijn. Men plach binnen Turnhout veel lakenen te maecken, maer de plaetſe is, ſtaende de troubelen, ſeer gedeclineert.

Duffel. Duffel is gelegen op den watervloedt Nethe tuſſchen Lier en Mechelen, een Baronie van groot inkomen en juriſdictie, die in drie Heerlijckheden oft bancken van rechte gedeelt is, hebbende elck onder ſich verſcheyden laetbancken, oft lager vierſcharen. D'een is genaemt de Vooghdye van Duffel, waer onder begrepen wort het gehucht van Itterbeke, ſtreckende tot na by de ſtadt van Liere. D'ander heet 't lant van Duffel in Duffel, en dit is eygentlijck de Baronnie, waer onder gelegen is het dorp van S. Katelijn-waver, ſtreckende tot by de ſtadt van Mechelen. Deſe twee heerlijckheden zijn gelegen op d'een zijde van de Nethe. De derde, op d'ander zijde des ſelfden vloedts, wort geheeten het lant van Mechelen tot Duffel. De inwoonders van Duffel, die de lantwinninge niet en oeffenden, plachten haer te geneeren met lakenen, ſargien, ofte dekens, en ander wollewerck, welck in verſcheyden landen en ſteden met groote menighte verkoft wert: maer de plaetſe is door de inlantſche oorlogen van de legers en krijghstochten, ſoo van de een als van de ander zijde, gantſchelijck afgebroken en verwoeſt.

Waelhem. Gelijcke fortuyne heeft mede geloopen die eertijdts goede en wel-bewoonde vlecke van Waelhem, liggende op den ſelven vloedt Nethe, een myl van Mechelen, en drie van Antwerpen, doch is door het twaelf-jarige beſtant allengskens wat bekomen, en weder betimmert geworden.

Roſendael. Roſendael, twee mylen van Bergen op Zoom, en vier van Breda, is een ſeer ſchoon dorp, aen een ſchiprijck water gelegen, toebehoorende den Prince van Oranjen. Dit is veeltijdts de plaetſe alwaer de Gecommitteerde van 's Konings wegen, en der Vereenighde Landen te ſamen komen, op de handelinge van de wiſſelinge der weder-zijts gevangenen, en andere voorvallende dingen.

Lille. Lillo, gelegen aen de Schelde drie mylen van Antwerpen, pleegh een goede en ſchoone heerlijckheyt te weſen; maer is in de laetſte oorloge gemaeckt tot een groot, ſterck, en genoechſaem onwinnelijck Fort, ſtaende onder 't gebiedt van de Vereenighde Nederlanden.

Cantecroy. Cantecroy, een goede myle van Antwerpen, is een ſchoon en ſterck kaſteel, onder het welcke ſtaen lacht omliggende dorpen, waer over het van Koning Philips de tweede opgerecht is tot een Graefſchap, en heeft eertijdts toegekomen den Cardinael van Granvelle.

Rumpſt. Rumpſt een groote myle van Mechelen op den waterſtroom Rupel, daer van het ſijn naem ſchijnt te krygen. Item Bierbeke, Kranendonck, Kuyck, Boutershem, Iauce, en Sombreff, ſijn alteſamen goede Baender-heerlijckheden, van welcke wy, kortheyts halven, geen breeder beſchrijvinge en ſtellen.

SANTVLIET,

En de

Schanſſen daer omtrent.

ALs de Prince van Oranjen in het jaer 1627 Grol verovert hadde, en van Zutphen, door Arnhem, in den Haegh gekomen was, begon hy acht te nemen op het gene de Spaenſche aen de Schelde maeckten: deſe rivier ontſpringt in Vermandoys, en loopt door Camerijck naer Valencijn, daer hy bevaren kan worden, voorts, vermengt en vermeerdert met de Scarpe, neemt ſijnen loop noordwaerts naer Doornick, Audenaerde, en Gent, daerſe met de Leye, Lieve, en andere wateren vergroot wordt, en met de Denre en Rupel te Dermonde en Rupelmonde; met ſoo veel rivieren verrijckt, neemt hy ſijnen wegh recht naer de heerlijcke ſtadt Antwerpen; en wordt niet verre van daer met twee ſtercke Hollandtſche ſchanſſen, als met ſloten benauwt, waer van het een Lillo genoemt, leyt op den Brabantſchen kant, had eertijdts een haven, die verſant is, waer door het ſtercker is: Het ander leyt op den Vlaemſchen kant, en heet Liefkens-hoeck. Tot hier toe ſtroomt de Schelde onverdeelt, die korts daer na tuſſchen Santvliet een Brabants, en Saftingen een Vlaemſch dorp ſich ſcheyt, en met den eenen arm of kreek ſijnen naem behoudende, ontfangt ſeven mijlen van Antwerpen dicht by Bergen-op-Zoom, het rivierken Zoom, en voortloopende deelt Zeelant in 't gene Beweſter-Schelt heet, (daer het eylandt Walcheren in is met ſijn ſteden Middelburg, Vliſſingen, Terveer, noort- en zuyd-Bevelant,) en Beooſter-Schelt, dat begrijpt het landt van Schouwen, daer Zieric-zee in leyt, en andere kleyne ſtedekens. Aen de ſlincker zijde is een anderen arm, de Honte genaemt, eertijdts van Keyſer Otto gegraven: deſe gracht was in 't beginſel enge, gelijck genoeghſaem uyt oude beſcheyden blijckt, maer met 'er tijt isſe door den vloet der zee wijt en breet geworden. Sy ſcheyt Bevelant, wiens hooftſtadt ter Goes is, als mede Walcheren, van Vlaenderen. Aen de rechter zijde niet verre onder Bergen-op-Zoom, is noch de arm Vosmeer, die aen de rechter-handt voor by het Zeeuwſche eylandt Terthoolen, in welck een ſtadt van de ſelve naem is, loopt, en valt in 't Flackee, daer veel eylanden leggen, onder 't gebiedt van de Staten van Hollant, en in vorige tijden toebehoorende de Heeren van Voorne en van Putte. Het is waerſchijnlijck dat deſe heele ſtreeck, van Vlaenderen af tot de Hollandtſche eylanden over Maes toe, vaſt landt geweeſt is, door dien de ſtranden van beyde oevers haer gelijck en even hoogh vertoonen, als men de zee, die daer tuſſchen loopt, niet aenſiet, en om dat niemant van de Roomſche Schrijvers daer eenige eylanden ſtellen. Wat groote veranderinge de lange tijdt mede brengt, leeren wy uyt het gene ons oft onſe ouders mach heugen, uyt welcke wy weten, dat 'er veel landt door den watervloet verdroncken is, veel geſcheurt dat vaſt aen malkanderen was, dat op ſommige plaetſen nieuw landt gekomen, of het oudt weder gekeert is, door het ſlijck dat de rivieren weghgenomen hadden, en de vloet weder gebracht, als oock door hulpe en vernuft der menſchen, die door ſekere inſtrumenten het ſlijck ophouden, het water toeſluyten en malen, daer in de Hollanders de kloeckſte boven alle volcken zijn. Niet alleen de eeuwen veranderen diergelijcke geſtalteniſſe, maer oock de jaren, maenden, dagen, nae dat de rivieren hun nu herwaerts, nu derwaerts draeyen, en na dat de ſtroom door de windt gedreven bedeckt dat uytſtack, oft ontbloot dat bedeckt was. Behalven deſe eylanden zijnder noch veel kleyne, veel ondiepten, veel die men qualijck eenigen naem kan geven, en nu den eenen, dan wederom den anderen toebehooren, nae dat 'er de zee aen ofte afſpoelt; welcke veranderingen de Schelde tot Gent toe onderworpen is. Men bevint dat de Hooghduytſchen alle eylanden eertijts Zeelanden noemden. Na dat 'er veel onder een regeeringe zijn gekomen, is, dat elck te voren eygen hadde, gemeen geworden en als onder een lichaem; beſonder nae dat de Graven van Hollant, de Vlamingen uyt Walcheren en de naeſtleggende plaetſen, dieſe geeygent hadden, verdreven hebben, en deſe landen met beſondere rechten en tijtel van Graefſchap beſeten. In 't beginſel van de oorlogh tegen Duc d'Alba heeft een deel van Zeelant hem met Hollant gevoegt, waer van Vliſſingen de eerſte was, welcke andere vrywilligh gevolght zijn, en Middelburgh gedwongen door honger. 't Is een kloeck volck ter zee, en meer als andere van de Spanjaerden gevreeſt om haer ſtrijtbaerheyt, tot dat onder den Commandeur Requeſens Ziericzee aen den Koning quam, welck de gemeene ſake grootelijcks benauwde, en tot het uyterſte ſoude gebracht hebben, 't en waer der Spanjaerden onverdragelijcke moetwil heel Nederlandt genootſaeckt hadde, t'ſamenderhandt met de wapenen haer in de uyterſte palen van Nederlant te jagen. Van die tijdt is Zeelandt in een vaſt en ongeſtoort beſit gebleven, en haer macht vermeerdert, nae dat Antwerpen, van Parma genomen, met de vryheydt der zeevaert den koophandel verloren heeft. In 't jaer 1600 hadde Fredericus Spinola, met de galeyen uyt Italien gebracht, ſchade gedaen en vreeſe gemaeckt; tot dat diergelijke, (tot die tijdt op de Nederlandtſche zee niet bekent) en andere oorlogh-ſchepen met ſtercken windt gedreven, die van Spinola (onbequaem by hard

TABVLA
Castelli ad Sandflitam, qua simul inundati agri, alluviones, fossæ, alvei, quæ Bergas ad Zomam et Antverpiam interjacent, annotantur.
Excudit Guiljelmus Blaeuw.
Explicatio
Notarum et verborum
Dyck Agger
Wegh Via
Huys Domus
Redout Receptus
Schans Fort Castellum
Castella Hispanica
Castella Batavorum
Polder Alluviones siccatæ
Schor Gorssen Alluviones
Kreeck Alveus
Gat Ostium
Haven Portus
Wacht Præsidium navium
BRABANTIA
Antwerpen
Berghen op zoom
Santvliet
Het Zuytlant van Santvliet
Lillo
Stabroeck
Berendrecht
Ossendrecht
Woensdrecht
Hoogherbeyde
Heyhergen
Putte
Hoeven
S. Iacop
Oosterweel
Willemerdonck
Orderen
Oordam
Kruys schans
S. Philippe
S. Maria Schans
Zwyndrecht
De Peerl ofte Calloo Schans
Kruys Polder
Calloo
t'Land van Waes
Beveren
t'Huys van Beveren
Kete: nesse
Liefkens hoeck
Nieuwen Doel
Den Doel
Den Doel Dyck
Steelandt
Antonis hoeck
FLANDRIA
Verdroncken Land van Grouwe
TERRA INUNDATA
Kieldrecht
Hulsterloo
Verbrouck
Hulst
HULSTER AMBACHT
Hulster Polder
Kruys
Saeftingen
Saeftinger gat
Vrancken Dijck
Namen
Polder van Namen
Spijers Polder
Speelmans Polder
Groote Rape
Kleyne Rape
Moer Schans
De Blomme
Ter Olen
Tolen
HET LAND VAN DER TOLEN
Ouwelandt
Schakerloo
Niewerhaven
t'Fort-Zeelant
Slyckeborch
t'Mollegat
Nassouw
Noort Schans
Zuyt Schans
S. Quiryn
Onderloopende slyck ofte weeke gorsinghen
Limosa quæ æstu inundantur
Crekegors
De Wacht
Woensdrecht gors
Papen hoeck
t'Fort op Hoogerwerve
De Dulf
Batzen toorn
Rillants Kerckhof
Rillandt
Schoudee hil
Rammerswael
Oude Scheyding of de Mossel Kreeck
Pieternians Kreeck
De Ooster Schelde
SCALDIS
FOSSA OTTONIANA vulgo De Honte ofte Wester Schelde
BEVELANDIA AVSTRALIS sive t'LAND VAN DER GOES
Valkenisse
Weerde
Onse Vrouwen Polder
Milliaria communia

weêr op de Noord-zee te gebruycken) verwonnen. Korts daer na is Sluys verovert, met al de reſterende galeyen: gelijck oock Iſendijck, ſoo dat die ſtreeck van Vlaenderen een bolwerck voor Zeelandt is, welck niet te vreeſen en hadden dan die van Hulſt, doch weynigh, om dat het geen haven oft ſchepen heeft: maer is nu t'eenemael van die vrees verloſt, alſoo niet alleen Hulſt, 't Sas van Gent, en andere ſchanſſen daer omtrent gelegen, door ſijn Hoogheyt den Prince van Orangien, zijn ingenomen. Hier nae hadden ſommige overloopers aengegeven, dat men zuyd-Bevelant konde vermeeſteren, en de ſtadt Ter-Goes met de naeſte plaetſen onder water ſetten, met het openen van de ſluyſe by Irſick, en doorgraven van het gene in den wegh was, en behouden een deel van het eylandt by de Hont gelegen, bewaert door de dijcken in tijde van peys gemaeckt tegen de vloet, die nu in tijdt van oorlogh tot beſcherminge ſoude dienen. Men wachte eenige jaren, tot dat Tergoes ontbloot was van garniſoen, de Prince met het leger beſich Grol te verſtercken, en de raedtſlagh der Spanjaerden, van de ſpions uytgebracht, door de lange tijdt vergeten: Soo heeft men dan tot Antwerpen vijftigh ſoo ſchuyten als pleyten by een gebracht, waer van een deel gevaren is achter Lillo, door een kreeck die met ſtruycken en ſpruyten van 't natte landt bedeckt is, een deel op wagens gevoert, t'ſamen beſet met twee duyſent ſoldaten, die door het verdroncken lant tuſſchen de Schelde en de Hont in zuyd-Bevelant quamen, waernemende den tijdt, dat 'er weynigh volk was, mits dat de inwoonders meeſt naer de Goeſſche merckt waren. Maer de zee, eerder alſe gehoopt hadden afloopende, hadde de aenkomende van de dijck van zuyd-Bevelant ſoo verre geſcheyden, datſe van wegen het ſlijck qualijck te voet, noch met ſchuyten te lant konden raken: traden evenwel uyt de ſchuyten en quamen aen, maer weynigh ſoldaten uyt de ſtadt geſonden, buyten den dijck haer vertoonende, en op den dijck eenige kermis-vaendelen ſtellende, hebben met deſen bedriegelijcken ſchijn de Spaenſchen verſchrickt. Daer en tuſſchen quam het volck van alle kanten in der haeſt byeen, ſoo wel de Catholijcken, die daer veel zijn, als van andere geſintheden, om t'ſamenderhandt het hare te beſchutten. Als de Spaenſche deſe geſien hadden, zijnſe t'ſcheep gegaen, en wachten by het eylandeken Rilandt den vloet om de ſchepen van den gront te krijgen, voeren ſoo door de Schelde aen een kleyn eylandeken, alleen bequaem om weynigh vee te weyden, omtrent daer de Schelde en de Hont van malkanderen ſcheyden. Dit eylandt heet Hooger-werf, aen wiens rechter zijde een arm van de Schelde loopt, dieſe Agger, en aen d'ander zijde een dieſe Cromvliet noemen. Hier hebbenſe den vierde van Ooſt-maent 1628 een ſchans begonnen te maken, en korts nader den Agger een redout, om vryer over en weder te varen, beginſelen om Lillo te benauwen: maer is van de Staten verovert, en alſoo haer voornemen daer mede gebroken. Een Zeeuws ſchip, dat daer op de wacht lagh, dede kleyne ſchade aen de overvarende, door dienſe alle plat op den buyck lagen, nam alleen vier ſchuyten leegh van volk, vol yſerwerks. De andere ſchepen uyt Zeelant geſonden, wierden van 't grof geſchut, welck op den Brabantſchen kant en in 't eylandeken was, te rugge gedreven. Maer die by Bergen-op-Zoom de wacht moeſten houden, hadden geen noot. Tot Santvliet is oock een groote en ſtercke ſchanſſe, met ſeven bolwercken, geleght aen den ouden dijck, die het vaſt landt van 't water ſcheyt, met meer andere op den wegh naer Antwerpen, eensdeels om 't gene geſeyt is, eensdeels om het loopen uyt Bergen-op-Zoom te beletten, en daer gereedt te maken, dat ſoude mogen dienen tot de belegeringe der ſelve ſtadt, ſoo verre die by der hant genomen wierde: Tot dien eynde is 'er een graft begonnen van de Kruyſchanſſe, niet verre van Antwerpen gelegen, naer Stabroeck, en voorts naer Santvliet, om de victalie en amonitie ſonder gevaer en met kleyne koſten over te voeren. Maer deſe wercken zijn verſtoort, eensdeels door ongeluck, en eeensdeels door quade aenſlagen van de Spaenſchen. Want den 2 Octob. heeft in Santvliet een onverſienigen brant al de hutten, en dat vier konde vatten, verſlint. Beneden Lillo hebben de ſtercke vloeden binnen dijcks veel ſchorren en gorſſen van een geruckt, van welck de naeſte Blaugaren heet, waer van een nieuwen dijck naer Lillo loopt. Op deſen dijck, en tuſſchen verſcheyden armen van de Schelde hebben de Vereenighde Staten veel ſchanſſen geleyt. Welck de Spaenſche navolgende hebben tegen over Santvliet, aen het Stoofgat, oock een Fort gemaeckt: Maer dit, en andere Spaenſche wercken, als oock de oude dijck daer men naer Stabroeck gaet, hebben groote ſchade geleden van de hooge vloeden. De Prince van Oranjen, verſtaende wat 'er omging, gebood dat men 't grootſte eylandt tuſſchen 't Stoofgat en Blaugaren op de rivier gelegen, ſoude met een royale ſchanſſe van vier bolwercken verſtercken, en in de graften twee ravelijns maken, de rivier wat nader leyden, om de plaets te verkleynen, die de ſoldaten met een dijck ſouden omringen. Welck geſchiet is, niet tegenſtaende dat die van Santvliet met ſchieten en uytvallen ſulcks trachten te beletten. In 't jaer 1632 heeft Graef Willem van Naſſou de Kruys, en S. Jacobs ſchanſſen verovert, en den Couwenſteynſchen dijck door geſteken, waer mede Auſtruweel, Wilmersdonck, en Orderen onder het water ſtaen, welck tot aen de muuren van de ſtadt Antwerpen vloeyt, dicht by de Roey en Slijck-poort, waer mede alle de nieuwe Spaenſche ſchanſſen in dat quartier te niet oft onnut zijn, hoewelſe die van Santvliet noch ſterck beſet houden. Is mede oorſaeck dat de Vereenighde Staten ſommige van hare Forten gedemanteleert hebben, om datſe nu tegen den vyant niet noodigh zijn.

Het Hertoghtom
LIMBVRGH,
en de Landen van
OVER-MAES.

Naem.

LImburgh is niet alleen de voornaemſte, maer oock de eenige ſtadt hares Hertoghdoms, het welcke ſy oock haren naem geeft; maer van waer ſy dien ſelfs gekregen heeft, is onſeker.

Graefſchap.

Hare Heeren hebben tot den jare 1172 toe, gevoert den naem van Graven; maer zijn alsdoen vereert met den tijtel van Hertogen by Keyſer Frederick de Eerſte, toegenaemt Barbaroſſa. Als daer na, in den jare 1291, de laetſte beſondere Hertogh van Limburgh, genaemt Hendrick, deſer werelt overleden was, ſonder mannelijck oir, is hem in dit Hertoghdom geſuccedeert Hertogh Ian de Eerſte van Brabant, de welcke, hoewel hy 't ſelve te voren gekoft hadde, heeft hy 't doen noch met den ſwaerde moeten winnen op den Grave van Gelderlandt, die het ingenomen hadde, en t'onrecht beſat; van die tijdt af is het aen den huyſe van Brabant gebleven.

Hertoghdom.

Van de oude Princen van Limburgh, geſproten uyt den huyſe van Lothrijck oft Lorraine, is voortgekomen de eerſte Koning van Portugael, gelijk men ſulcks leſen mach by de hiſtoryſchrijver Carribayus, in ſijn ſeven-en-dertighſte boeck aen het tweede capittel.

Stadt Limburgh.

De ſtadt Limburgh is gelegen aen 't rivierken Weſet, drie mijlen van Aken, en vier groote mijlen van Luyck. Sy is kleyn, maer 't gene aen de grootte ontbreekt, dat voldoet de ſterckte; want ſy heeft een goet kaſteel, gefondeert op een ſteenrotz, met diepe graften rontom, ſoo dat men 't ſeer qualijck beklimmen kan om te beſtormen. Daer-en-boven ſtaet dicht by de ſtadt het kaſteel van Henden, zijnde immer ſoo ſterck als dat van Limburgh, en mede geſticht op een levendige ſteenrotze, om de welcke uyt te hollen en bequaem te maken, het ſchijnt dat de natuur en de konſt te ſamen geloopen, en malkanderen geholpen hebben; ſoo dat alleen ſes ſoldaten, wel van alles verſien weſende, machtigh zijn het kaſteel (al waer het oock tegen een geheel leger) te beſchermen.

Myne.

Omtrent een half mijl van de ſtadt heeft men een myne ofte groeve van dien graeuwen ſteen, die veel eer metael ſchijnt te weſen als eenige andere materie. Plinius noemt hem *lapidem æroſum*, dat is, koperſteen, en *Cadmiam*. Van deſe ſteen, oft liever minerale aerde met koper gemengt, maeckt men het lattoen, het welcke wy door een oneygentlijcke wijſe van ſpreken metael noemen, en is die ſtoffe daer men de kandelaers en meer andere huysraet hier te lande van maeckt. De ſelve ſteen ofte aerde is oock goet tot verſcheyden werckingen in de medicijne, met name tot quade oogen, gelijck Plinius en Galenus in haer ſchriften verklaren.

Valckenburgh.

Valckenburgh is een tamelijcke goede ſtadt, gelegen drie groote mijlen van Aken en twee kleyne van Maeſtricht. Haer gebiedt ſtreckt over een goet deel dorpen, en een ſchoone ſtreek landts. Hertogh Ian de Derde van Brabant is de eerſte geweeſt, die de Heerlijckheydt van Valckenburgh met de wapenen verovert heeft op Reynout Heere der ſelver plaetſe, die Maeſtricht en d'omleggende landen ſonder oorſake laſtigh viel en beſchadighde.

Dalem.

Dalem is een kleyn ſtedeken met een kaſteel van kleynder waerde, leggende drie groote mijlen van Aken, en twee van Luyck: heeft den tytel eens Graefſchaps; en gebiet over ſommige Dorpen aen geene zijde van de Maſe. Hendrick de Tweede Hertogh van Brabant heeft het tot ſijne Heerlijckheden toegedaen.

's Hertogen-Rode.

't Vierde lidt van de landen van over-Maſe is 's Hertogen-Rode, by de Franſchen Rhode le Duc genaemt, een oudt kleyn ſtedeken, met een oudt kaſteel, gelegen omtrent een mijl van Valckenburgh.

Karpen.

Onder de ſelve landen wordt mede gerekent het groote dorp ofte vleck van Karpen, leggende tuſſchen 't Hertoghdom van Gulick, en 't Bisdom van Keulen. Deſe plaetſe is ſoo groot als een tamelijck ſtedeken, hebbende een collegiale oft Canonicale kercke, en een vrye jaermarckt, vermaert door den grooten toevoer van allerley waeren, en toeloop van volck. Daer-en-boven is 'er een ſterck kaſteel, dat ſijn eygen Gouverneur heeft, en altijdt wel beſet is met guarniſoen.

Staten.

De Staten, ſoo wel van 't Hertoghdom van Limburgh, als van andere leden en ſteden van over-Maſe, beſtaen uyt Prelaten, Edelen, en hooge Rechterſtoelen ofte bancken van Iuſtitie. Van de vonniſſen daer te lande voor lager vierſchare geweſen, gaen de appellen aen de Cancellarye van Brabant.

Privilegien.

Niet alleen de Brabanders, maer oock de ingeſetenen van de boven-geſchreven landen en Staten van over-Maſe, der Cancellarye van Brabant onderworpen, hebben veel ſchoone, heerlijcke, en ſeer profijtelijcke privilegien. En voor eerſt heeft Hertogh Ian de Derde, in 't jaer 1349, verworven van Keyſer Karel de Vierde, dat geen Brabander oft inboorling van de voorgemelte andere landen en mach gearreſteert, noch ſijne

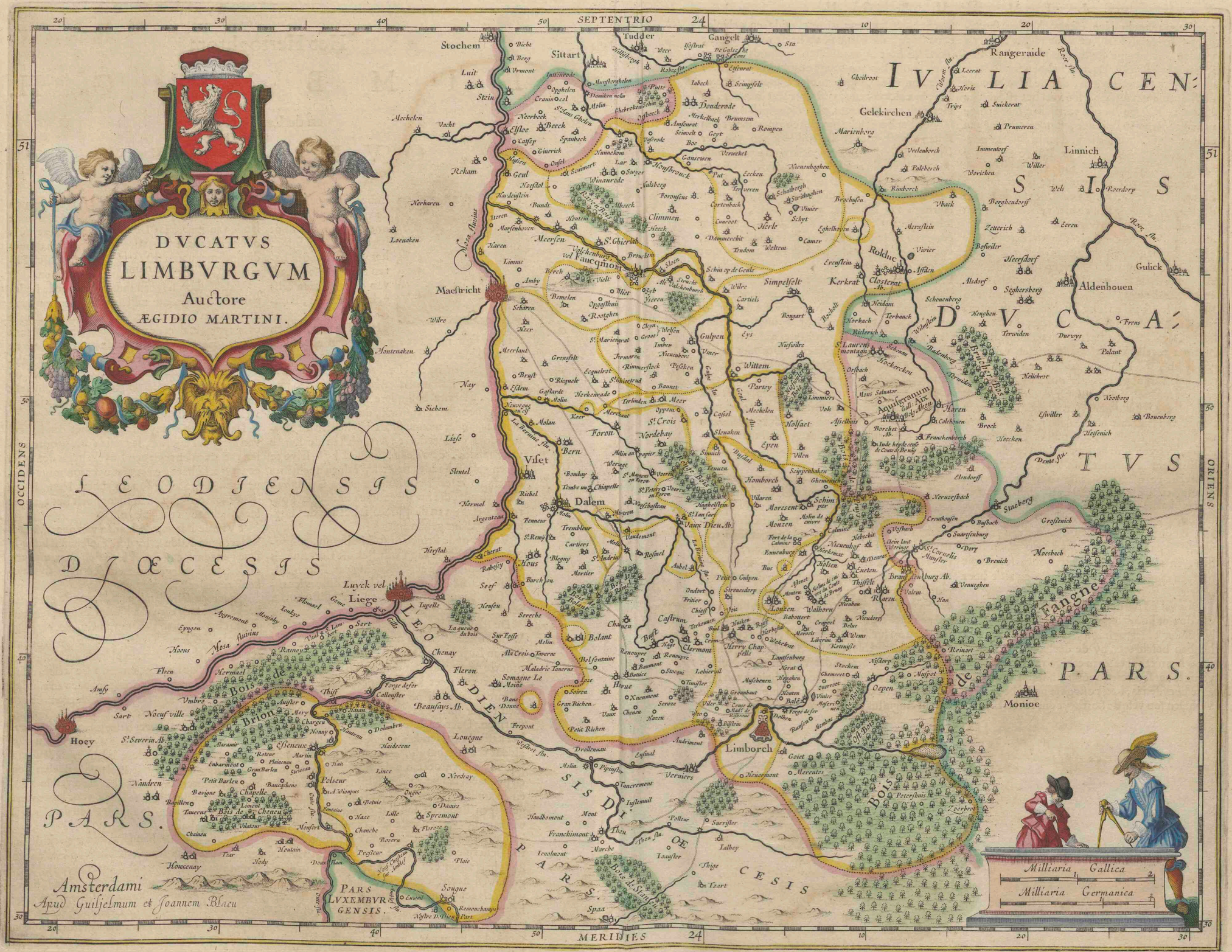
DVCATVS
LIMBVRGVM
Auctore
ÆGIDIO MARTINI.
SEPTENTRIO
MERIDIES
OCCIDENS
ORIENS
IVLIACENSIS
DVCATVS
LEODIENSIS
DIŒCESIS
PARS.
LEODIENSIS DIŒCESIS
PARS.
Bois de Brion
Bois de Fangne
Bois de Chenen
Bois de Stanfeu
Bois de Stanfeu
PARS LVXEMBVRGENSIS.
Stochem
Sittart
Tudder
Gangelt
Rangeraide
Gelekirchen
Linnich
Gulick
Aldenhouen
Maestricht
Roldue
Kerkrat
Closterat
Simpelfelt
Gulpen
Wittem
Aquisgranum
Haren
Viset
Dalem
Luyck vel Liege
Hoey
Limborch
Monioe
Oepen
Staeberg
Fleron
Chenay
Bolant
Clermont
Herry Chappelle
Franchimont
Theu
Spaa
Sougne
Louegne
Beaufays Ab.
Pipinster
Verviers
Amsterdami
Apud Guilielmum et Joannem Blaeu
Milliaria Gallica
Milliaria Germanica

goederen aengehouden, ofte oock ter eerſter inſtantie aengeſproken, en voor rechte betogen worden, in eenige ſtadt ofte plaetſe van den Roomſchen Rijcke. Daer na hebben ſy van hare eygene Princen verkregen, dat de ſelve Princen den kerckelijcken ſtaet, ſoo veel het tijdelijcke aengaet, niet en mogen verrijcken met eenige vaſte goederen ih Brabant, ſonder conſent van de hooftſtadt des quartiers, daer in alſulcke goederen zijn gelegen. Dat de Prince geenerley ſchattingen, tributen oft tollen en mach inſtellen, noch iets dat van gewichte ſy veranderen oft vernieuwen, dan met conſent van de Staten des landts. Dat de Prince niet vermach eenigen ſtaet oft officie in de voorſz. landen te laten bedienen by vreemdelingen: doch deſe regel lijdt eenige uytnemingen; want in de Cancellarye mach hy twee uytlanders nemen tot Raedtsheeren, mits datſe zijn van de Nederduytſche tale; en iemant die een Heerlijckheyt ofte Baronye in Brabant heeft, al en is hy ſelve geen Brabander, mach nochtans wel gekoren worden tot Cancellier. Dat alle de onderſaten des Hertoghs van Brabant vryelijck mogen diſponeren van hare goederen, ſoo leenen als andere, en die niet alleenlijck verkoopen, maer oock by teſtamente wegh maken, ſonder nae 't conſent van den Prince ofte iemant anders te wachten. Dat de Staten van Brabant niet en mogen beſchreven worden by den Prince, veel min vergaderen, en iets delibereren ofte beſluyten buyten de palen van Brabant. En eyndelijck, by aldien de Prince t'onrecht en met gewelt de voorſz. gratien en privilegien ſoude willen caſſeren, afſchaffen, en te niet maken, dat alsdan de Brabanders, na alle behoorlijcke proteſtatien en juſtificatien, vry, los, en ontſlagen zijn van den eed van getrouwigheydt en manſchap die ſy hem gedaen hebben, en alſoo vry geworden zijnde, ſoodanige partyen mogen aengaen en verkieſen als 't haer belieft.

MAESTRICHT. Hoewel Maeſtricht niet ſtaet onder eenige van de vier hooftſteden van Brabant, nochtans is het onder 't Hertoghdom. En nadien wy 't niet hebben beſchreven by de deelen van Brabant, alſoo het niet vervat is in eenige van die kaerten, vermits het ſoo verre door 't Biſdom Luyck daer afgeſcheyden is, heeft ons goet gedacht, hier te verhalen ſoo vele de kortheyt ons toelaet. Maeſtricht is een ſchoone, groote, oude, en welgelegene ſtadt, die haren naem heeft van de Maſe, dewelcke haer byna midden doorſnijdt, en met een ſchoone ſteenen brugge overleyt is. In deſe ſtadt zijn twee Collegiale ofte Canonicale kercken, in welcker eene, genaemt Sint Servaes, de Hertogh van Brabant altijdt Canonick is. Daer is oock het heerlijcke huys en commanderye van Bilſen, toekomende de Ridderſchap van der Duytſchen orden, in het welcke men een Koning met ſijn hofgeſin en gevolgh bequamelijck ſoude konnen logeeren. De ſtadt van Maeſtricht heeft *Regeering.* twee Heeren, en komt voor d'een helft toe den Hertogh van Brabant, voor d'ander, den Biſſchop van Luyck. Om nu de onderſaten van den eenen en anderen deſer Princen te onderkennen, volght men van oudts af deſe ordre: Trouwt iemant een vrouwe van des eenen oft anderen Princes juriſdictie, ſoo ſtaen de kinderen die hy daer by wint, onder den ſelven Prince, wiens gebied hare moeder onderworpen is. En de vreemdelingen die tot Maeſtricht komen woonen, moeten terſtont verklaren, onder welck van beyden dat ſy begeeren te ſtaen. Des niet te min heeft de Hertogh van Brabant de ſouverainiteyt van de geheele ſtadt; want hy alleen daer gelt doet ſlaen op ſijnen naem en wapenen, geeft ook alleen, als hy eerſtmael ſijn inkomſte doet, pardoen en rappel van banne, aen ſulcke perſoonen die om hare miſdaden wille uyt der ſtadt ſijn verdreven; en gebruyckt meer andere teeckenen van opperſte hoogheyt.

In 't jaer 1576, onder de regeringe van Don Ian, heeft de burgerye, met de Hooghduytſche ſoldaten, den Gouverneur gevangen, en de Spaenſche vaendelen over de Maſe te Wijck doen vertrecken: Maer gemerckt de Spanjaerden ter- *Geplondert.* ſtont van alle kanten in aentocht waren, hebben ſy de ſtadt niet konnen beſchermen; ſoo dat de Spaenſche de ſelve ingenomen, en deerlijck geplondert hebben. In 't jaer 1579 iſe van Alexander Farneſius Prince van Parma hardt belegert, *Gewonnen van Parma.* en nae veel ſtormen vechtender handt ingenomen den 29 Iunii, wanneer veel burgeren en ſoldaten doodt gebleven zijn. In 't jaer 1632 heb- *Van de Staten.* ben de Heeren Staten der Vereenighde Nederlanden de ſelve belegert, onder 't beleyt van Fredrick Hendrick Prince van Oranje, en in de maent Auguſtus met accoort ingenomen.

Het Hertoghdom
LVTZENBVRG.

Naem. DIt Hertogdom ontleent ſijnen naem van de hooftſtadt, de welcke van waer ſy den haren treckt, wy hier nae ſullen aenwijſen.

Grenſen. De grenſen ſijn in 't noorden het Biſdom Luyck en 't Graefſchap Namen: in het zuyden het Hertoghdom Lorraine: in 't ooſten de riviere de Moſel met het Aertsbiſdom Trier; en in 't weſten ten deel de ſelve Moſel, ten deel 't boſch van Ardennen.

Lands aert. Dit lant is berghachtigh en vol boſſchen, begrijpende in hem ſelfs het meeſte deel van het voorſz boſch van Ardennen, waer door oock het gantſche Hertoghdom in twee quartieren ge-
Deelinge. deelt wort. Het eene deel heet Famenne, en is vruchtbaer van koren en alderley lijftocht, heb-
Mijnen. bende oock eenige mijnen, en meerderley ſoorten van levendige ſteen, en gevende ſoo wat wijnen. Het andere noemt men Ardenne, 't welck eer onvruchtbaer geſeydt mach worden dan anders, als niet gevende dan een weynigh rogge, met wat erten, boonen, en diergelijcke. Doch deſe onvruchtbaerheydt heeft de natuere willen vergelden met een groote overvloedigheydt van
Wilde. velerhande wilt, dat in Nederlandt mogelijck ſijns gelijck niet en heeft in goetheyt; als herten, hinden, deynen oft wilde geyten, haſen en ko-
Gevogelte. nijnen: en van verſcheyden gevogelte, dat men in andere landen qualijck vindt. Onder andere zijnder ſeecker vogelkens, die ſy in haer tale noemen *Caurettes*, den quartels byna gelijck, maer geſpickelt van veeren, roodt van oogen en voeten, wit van vleeſche, en van ſoo goeden ſmaeck als men ſoude kunnen wenſchen.

Rivieren. Door dit Hertoghdom vloeyen verſcheyde rivieren, waer van de Moſel de principaelſte is, die, na een lange loop van veel mijlen weeghs, hare wateren eyndlijck recht by Covelents, een ſtadt in 't Aertsbiſdom van Trier, vermengt met den Rhijn.

Groote. Dit lant begrijpt ontrent 70 mijlen in 't rondt, en heeft twintigh bemuerde ſteden, namelijck
Steden. Lutzenburg, dat de hooftſtadt is, Arlun, Rodemachere, Theonville, anderſins Dietenhove, Gravenmachere, Koninghsmachere, Dierich, Vireton, Echternach, Vianden, oft Viandalen, Baſtonac, Mommedy, Nieu-kaſteel, Damvilliers, Marveil, Roche in Ardenne, Durby, Sint Vyt, Marche, en Salme. Daer ſijn behalven deſe noch verſcheyde andere goede plaetſen, die eertijdts ſteden geweeſt zijn, maer namaels door de Franſche oorloge, oft by verdrach van vrede hare muren verloren hebben; als met name Ivois, Chiny,
Graefſchappen. en la Ferte. Oock ſijnder veel ſchoone ſloten gelijck kleyne ſtedekens, als met name dat van

S. Ian, liggende twee mijlen van Lutzenburgh; en dat van Manderſcheyt, ontrent acht, welcke beyde den titel voeren van Graefſchappen. En dan telt men elf hondert negen en ſeſtigh dor-
Dorpen. pen, waer onder veel ſeer ſchoon en groot ſijn, als Rochette, Avio, S. Hubert, en meer andere. In dit Hertogdom ſijn ſeven Graefſchappen, verſcheyde Baronien, en veel andere Heerlijckheden. Soo dat geen lantſchap en is in alle de Nederlanden, dat, na advenant van ſijn grootè, ſoo veel Edeldoms uytlevert als dat van Lutzenburg. En leyden deſe Edelluyden, elck na ſijn ſtaet, een
Invoonderen aert. hoofſch en heerlijck leven, zijnde oprecht, deuchtſaem, geſtadigh, en haren lantsheere zeer getrouw. Hare oeffeningen ſijn de wapenen of de jacht. Sy gaen heuſchelijck en vriendelijck met malkanderen om, de een den anderen op hare Sloten en Kaſteelen dickmaels beſoeckende, en groote vrymoedigheyt over en weder gebruyckende. Vermaeghſchappen ſich gemeynlijck met haer gebueren, meer ſiende op de qualiteyt en deucht der perſoonen, dan op den rijckdom. Die onder haerluyden iets bedrijft dat ſijne achtbaerheyt oft reputatie te na gaet, wort by hun ſoo af-ſchuwelijck, dat hy ſich niet meer en derf laten vinden in eenigh goet en eerlijck geſelſchap; wort oock niet gevordert tot eenige ſtaten ofte officien, noch voor rechte, oft daer buyten, meer gelooft. Als ſy onder malkanderen eenigen twiſt oft geſchil hebben, ſoo ſtellen en gedragen ſy 't ſelve terſtont aen eenige ſeghsluyden van haren ſtaet, die 't met vrientſchap ter neder leggen, ſonder dat ſy veel Advocaten oft Procureurs daer over moeyen. In ſomma, ſy brengen haer leven geluckighlijck en met vrolijckheyt over; dan ſijn wat te veel genegen tot den wijn, en gebruycken ſulcken autoriteyt en ſtrengicheyt tegen haer Onderſaten, dat ſy de ſelve genoegh tracteeren als ſlaven, ſoo dat de arme boeren hare kinderen niet en mogen beſteden, oft uythijlicken, noch iets bedryven daer eenige macht aen hanght, ſonder voorgaende verlof en conſent van hare Heeren, welcke in deſen deele ſich niet en ſchicken nae de vryheyt die alle andere Nederlanders genieten, maer nae de oude wijſe der Belgen, waer van Iulius Cæſar in ſijne Commentarien overvloedelijck ſpreeckt.

Van Graefſchap Hertoghdom gemaeckt. De ſtadt en ſtaet van Lutzenburgh, eerſt een Graefſchap geweeſt hebbende, is tot een Hertoghdom gemaeckt, ſoo eenige ſeggen, by Wenceſlaus Koning van Romen en Bohemen; de Nederlandtſche Chronijcken willen, dat het geſchiet is by Keyſer Karel de vierde, in 't jaer 1346, welcke opinie als de waerachtighſte by alle nu ter tijdt wort aengenomen. Andere by den Keyſer Hendrick de ſevende, geſproten uyt den huyſe van Lutzenburg, en Grave van 't ſelve lant, in den jare onſes Heeren 1309. De Staten deſes

LVTZENBVRG
DVCATVS
Septentrio
Meridies
Occidens
Oriens
LIMBORG DUCAT.
LEODIENSIS PARS.
NAMURCI PARS.
LUTZENBURG
DUCAT. GULIC.
STIFT COLN.
PALATINATUS PARS.
LOTHARINGIÆ PARS.
BAR ROIS
Amsterdami
Apud Guilyelmum et
Iaannem Blaeu.
Arduenna sylva
Buillon
Diedenhoven
Metz
Sirick
Trier
Cochem
Beilstein
Cell
Bernkastel
Kerpen
Hyldesheim
Gerrestein
Schoinecken
Ulmen
Meyen
Coblentz
Alcken
Castelaun
Simmeren
Argenthal
Montzingen
Kern
Ulm
Lauterek
Zweibrucken
Limpach
Bliescassel
Sarbrucken
Forpach
Guemund
Pitlingen
Walderfang
Boson ville abbay
Beauvrains
Koningsmacheren
Frendenberg
Sarburg
Lutzenburg
Arlon
Neufchastel
Bastoigne
Clerff
Ourt
Stockem
Homsalize
Bomal
Durbuy
Franchimont
Limburg
Luyck
Namen
Dinant
Chiney
Marche
Rochefort
Bouillon
Herbemont
Esdain
Douchery
Mouson
Yvoix
La Frette
Mont medy
Astenay
Marville
Dampvillers
Dung
Estaing
Villers
Vitton
Longwy
Metz
Sarbrucken
Pitlingen
Millieria Germanica

Hertoghdoms beſtaen in drie leden, namelijck Prelaten, Edelen, en Steden.

Luzenburg. De ſtadt Lutzenburgh, die (gelijck alrede geſeyt is) het gantſche Hertoghdom den naem geeft, ontleent den haren, na dat eenige ſeggen willen, hoewel gebrokener wijſe, van den vloet Aliſuncia, in gemeyne tale genoemt de Elze, welcke door de ſtadt henen vloeyt, en 't bergachtige deel der ſelve ſcheyt van het neder-deel gelegen in een valleye: uyt deſe luyden haer ſchrijven ſoude Lutzenburgh ſoo veel geſeyt ſijn als Eltzenburg. Maer andere brengen den naem af van het half Latijnſche woort *Lucis-burgum*, dat ſoo veel te ſeggen is als een Burg des lichts. Deſe geven tot reden van haer ſeggen, dat nadien de Inwoonders van deſe quartieren hier voortijdts wonderlijck ſeer genegen zijn geweeſt tot den dienſt der Afgoden, het daer uyt is af te nemen, dat ſy hare ſteden en andere principale plaetſen genoemt hebben na de ſelve hare Goden, en inſonderheyt na de dwaelſterren ofte Planeten, en ſoude alſoo de ſtadt Lutzenburgh een Burgh des Lichts geheeten ſijn, na de Sonne, die als de fonteyne des lichts is. Gelijck Arlun, een ſtadt in dit ſelfde Hertoghdom, ſoo veel ſoude betekenen als *Ara Lunæ*, dat is, den Autaer der Mane: en Ivois, als men de *o* voor de *u* ſet, verandert in Iovis, het welck dan even ſoo veel is als de ſtadt ofte tempel van Iupiter. Dit beveſtigen ſy noch daer mede, dat men in dit ſelve Hertogdom vint de ſtadt Mars, toegenaemt in Famenne, het groote dorp Mercuri, en (dat noch het meeſte van allen is) de ſtadt Theonville, die ſy meynen dat haren naem heeft van alle de Goden. De verſtandige leſer mach uyt deſe twee opinien kieſen die hem beſt ſchijnt met de waerheyt over een te komen. Wy gaen voort, en ſeggen dat Lutzenburgh is een welgelegene, groote, ſtercke, en redelijck ſchoon betimmerde ſtadt, hoewel datter door de langduerige Franſche oorlogen veel huyſen vervallen ſijn, die de inwoonders van armoede niet en hebben wederom kunnen opbouwen, maer teffens moeten verlaten: heeft vijf poorten, daer men in en uyt gaet, alſoo de twee andere, door vreſe van een onvoorſienlijcke aenval der vyanden, geſtopt ſijn. Waer de ſtadt tegens den bergh opklimt, hebben ſy geen fonteynen: doch in plaets van dien beſorght ſich een iegelijck met een groote regeback, om het water in te vangen. De hooftkercke is gewijt ter eere van S. Niclaes; en dan iſſer noch een ſchoon klooſter van de Minnebroeders orden, dat men ſeght gefondeert te weſen by 't leven van S. François. In dit Convent light begraven Ian van Lutzenburgh, Koning van Bohemen, ſone van Keyſer Hendrick de VII, en vader van Keyſer Karel de IV, overleden in 't jaer 1348. In de ſtadt van Lutzenburg

Het Hof. reſideert oock het Hof oft Raet Provinciael van dit Lantſchap, beſtaende uyt een Preſident en ſeker getal van Raedtsheeren, Secretariſen, Griffiers, en andere mindere Officieren. Voor dit Hof pleyt men in Hooghduytſch oft Françoys, nae dat dan de partyen uyt het Duytſche oft Walſche quartier deſes landtſchaps gebooren ſijn; want in de ſteden van Lutzenburgh, Arlun, Rodemachere, Theonville, en meer andere ſpreeckt men Duytſch: daer en tegen die van Ivois, Mommedy, Marveil, en Damvilliers gebruycken de Franſche tale, en daerom moeten de Rechters en andere Officieren beyde de talen kunnen verſtaen en ſpreecken. De appellen van deſen Rade gaen aen 't Parlement van Mechelen, en worden aldaer de Hooghduytſche ſchriftueren getrouwelijck over geſet in het Franſch. Behalven het Hof Provinciael, is mede aldaer der Burgeren Richt-kamer, beſtaende in een Richter, en ſeven Schepenen, welcke niet, gelijck op veel andere plaetſen in deſe landen, alle jaers af-gaen, maer blyven daer in ſoo lang als het haer luſt.

Arlun. Arlun, van wiens name wy korts te vooren geſproocken hebben, is gelegen op de kruyne van een bergh, vier mijlen van Lutzenburgh, en ſes van Mommedy. Placht een fraye ſtadt te weſen, maer is deur de Franſche oorlogen ſeer vervallen. De forme van regering is byna even alleens als te Luxenburg. Fonteyn-water, niet tegenſtaende ſy boven op den bergh liggen, iſſer ſoo veel dat ſy 'er mede belaſt zijn.

Rodemachere. Rodemachere ligt drie mijlen van Lutzenburg, een goet kleyn ſtedeken, met een ſterck kaſteel.

Theonville. Theonville, in Duytſch Dietenhoven, van wiens name wy mede hier voren geſproken hebben, is ſeer bequamelijck gelegen aen de ſlincker kant van de Moſel, vier mijlen van Lutzenburg, en ſoo veel van Metz in Lorraine. Heeft een ſchoone brugge over de riviere, en is een goede, ſtercke, en wel verſorgde ſtadt. Regino noemtſe in 't Latijn *Theolonis Villam*, en ſeght dat Karolus Magnus daer ontrent veeltijdts plach te jagen. Is gelegen in een ſeer bequame landouwe, die niet bergachtigh is. Van nature iſſe niet, maer door menſchelijcke handen ſeer ſterck, ſoo dat de inwoonderen van Lutzenburg het voor onwinbaer ſchijnen te houden; nochtans is 't van de Françoiſen in den jare 1643 gewonnen.

Diekirch. Diekirch, gelegen aen het rivierken Sure, vijf mijlen van Lutzenburg, is eerſt bemuert van Ian van Lutzenburgh Koninck van Bohemen, en Graef van Lutzenburgh; van gelegenheydt is het ſeer vermakelijck.

Epternach. Epternach, het welcke ſy Echternach noemen, is een ſtedeken gelegen op de riviere de Saur, ontrent vijf mijlen van Lutzenburg. Deſe plaets heeft Karel Martel aen Willebrordus geſchoncken, die daer een klooſter heeft gebout, het welcke hedenſdaeghs noch daer ſijnde, deſe ſtadt veel aenſienlijcker maeckt. Sy is gelegen op een ſeer plaiſierige plaets, byna rontom in boſcagien. Binnen de mueren, die in het ront loopen, ſtaen ontrent drie hondert huyſen. Het opperſte geſach is hier by de Geeſtelijckheydt.

Vianden. Vianden, oft (ſoo andere ſchrijven) Viandalen, light op een kleyn rivierken, genaemt de Our, ſeven mijlen van de hooftſtadt des lants, en is een Graefſchap, toebehoorende den Vorſtelijcken huyſe van Naſſau, light tuſſchen bergen en rotſen in, en heeft binnen ſijn muren niet meer dan ontrent twee hondert huyſen, en twee poorten.

Baſtonach. Baſtonach light by 't boſch van Ardennen, drie mijlen van Nieu-kaſteel, en acht van Lutzenburg, een goet kleyn ſtedeken, doch ſeer wel bewoont; men noemt het gemeynlijck Parijs in Ardennen,

uyt

uyt oorſake van de groote marckt van beeſten en koren die men daer houd, op de welcke het gantſche lant ſijn waren te koop brengt, tot groot gerijf en profijt van de plaetſe. Tuſſchen deſe ſtadt, Arlon, en S. Hubert, liggen ſommige dorpen in het voorſchreven boſch, daer ick niet en weet door wat middel ingeſlopen is die ſeldſame maniere van de vrouwen in Spaenjen, die, wanneer ſy de doode lichamen van haer mannen vergeſelſchappen naer het graf, ſoo huylen, roepen, en ſchreeuwen langs der ſtraten, ja ſmijten en trecken ſich 't hayr uyt den hoofde, en krabben haer aenſicht open met de nagelen, niet anders dan oft ſy dul en uytſinnigh waren; een zede die eer den Heydenen, als den Chriſtenen betaemt.

Vierton. Vierton, gelegen ontrent ſes mijlen van Lutzenburg, is in begrijp niet ſeer groot, doch redelijck ſterck, door dien der inwoonderen kloeckheyt mede voor een muer verſtreckt.

Monmedy. Montmedy light op een hoogen bergh, onder aen den welcken vloeyt de watervloedt Chiers, ontrent negen mijlen van Lutzenburgh, en vier van Damvilliers, is een goede en ſeer ſtercke ſtadt, ſoo dat ſy ſchier voor onwinbaer wort gehouden; dit heeft ſy eensdeels door natuer, eensdeels door menſchen handen; want Karel de V, merckende de gelegenheyt van deſe plaets, heeftſe tegens der Franſchen inloop in Lutzenburgh ſeer verſterckt.

Nieu-kaſteel. Nieu-Kaſteel in Ardennen, liggende vijf mijlen van Ivois, en negen van Lutzenburgh, is een kleyn ſtedeken, maer nu niet ſoo ſterck als wel eertijdts; men meynt dat het in voortijden Negen-Kaſteel geheeten heeft, om dat de muren met negen ſtercke toorens verſien waren.

Damvilliers. Damvilliers light twaef mijlen van Lutzenburgh, en vier van Verdun in Lorraine, is gelegen rontſom in moeraſſigh landt, ſoo dat men daer naulijcks kan aenkomen. Is eerſt bemuert geworden in 't jaer 1526 van Karel de V, in de Franſche oorlogen, en met een ſterck Kaſteel verçiert, ſo dat men het nu voor onwinbaer houd.

Marveil. Marveil behoort voor de eene helft den Hertogh van Lutzenburgh toe, voor de andere die van Lorraine, en wordt daer om genoemt *Ville commune*, dat is, de gemeyne ſtadt. Light aen de Chiers, twaelf mijlen van Lutzenburgh.

La Roche. La Roche in Ardenne light twaelf mijlen van Lutzenburgh, en heeft ſoo luſtige landouwen om ſich, dat dickmaels de Graven, en naderhant de Hertogen van Lutzenburgh haer woonplaetſen voor een tijdt lang hier verkoren. Wenceſlaus mede Koning van Bohemen, verkoopende Lutzenburgh aen Antoni Hertogh van Brabant, midts hy ſijn ſuſter Eliſabeth trouwen ſoude, behielt deſe plaets voor ſich.

S. Vyt. S. Vyt is middelmaetigh, maer een ſchoon en luſtigh ſtedeken, liggende twaelf mijlen van de hooftſtadt des landts, ſoo genoemt om dat de hooftkercke ter eere van S. Vyt gewijt is. Is redelijck ſterck, te meer door dat het een ſchoon kaſteel heeft, en de inwoonders ſelfs, boven andere Lutzenburgers, voor dapper gehouden worden. Behoort toe den doorluchtigen Huyſe van Naſſau.

Salme. Twee mijlen verder van Lutzenburg dan S. Vyt light Salme, een rijcke en wel bevolckte ſtadt, die mede den tytel heeft van een Graefſchap.

Marche. Marche, ofte (ſoo andere ſeggen) Mars in Famenne, een oude en tamelijck goede ſtadt, light mede veertien mijlen van Lutzenburgh, is gelegen in een ſeer playſierige landouwe, ſoo dat de inwoonders die durven vergelijcken met die van Florence in Italien.

Durby. Durby is een ſeer wel gelegen ſtedeken, twaelf mijlen van Lutzenburgh, dragende den naem van een Graefſchap. Heeft binnen ſijn muren een Kaſteel, liggende op een rots, en veel ſchoone huyſen.

Biedburg. Biedburg leydt op de frontieren van Trier, ontrent negen mijlen van Lutzenburgh, en vier van Trier, in een ſchoone landouwe; doch de inwoonderen ſijn gantſch niet minnelijck.

Greven-macheren. Greven-macheren is gelegen aen de Moeſel, placht wel eertijdts een ſchoone ſtadt te weſen, doch light nu heel vernielt, nae dat het van den Marck-grave van Brandenburgh in 't jaer 1552 verwoeſt wierdt. Het leydt op een playſante berghachtige plaets, daer by wijlen in heete ſomers veel wijn groeyt.

Koninckx-macheren. Koninckx-macheren light mede aen de Moeſel, ontrent drie mijlen van Lutzenburgh. Is wel een ſtedeken, het welcke niet veel beſonders is, maer de landouwe rontſom is ſeer luſtigh.

Van de Kaſteelen en voornaemſte dorpen des landts van Lutzenburgh, en ſullen wy, kortheyts halven, alhier niet ſpreken; maer alleen overloopen de drie voorgenoemde, hoewel nu ontmuerde Steden, onder welcke voor eerſt is Ivois, liggende 12 mijlen van Lutzenburgh, en *Ivois.* vier van Montmedy, eertijdts een goede en ſtercke ſtadt, maer van de Françoyſen ingenomen in 't jaer 1552, en daer na weder gegeven aen Koning Philips de tweede van Spaenjen, door den pays tuſſchen hem en Vranckrijck gemaeckt, midts conditie dat men hare mueren afbreken en ſlechten ſoude, als die van Terwanen; genoegh tot een wederwrake van de ſelve plaetſe, ſonder dat menſe immermeer ſoude mogen hermaken.

Chiny. Chiny, mede liggende 12 mijlen van Lutzenburg, is oock ontmuert geworden door de oorloge, dan word allengskens gerepareert: draeght (hoewel den Hertoge toekomende) den tytel van Graefſchap, en heeft juriſdictie over ſommige andere ſteden, dorpen, en landen; ſoo dat in de mandaten, van wegen den hove Provinciael deſes Hertoghdoms uytgaende, de tytel van Grave van Chiny altijdt gevoeght wort by dien van Hertoge van Lutzenburgh.

La Ferte. Elf mijlen van Lutzenburgh op de Chiers light la Ferte, wel-eer een goede ſtadt, en ſich noch ſoo redelijck ophoudende, alhoewel ſonder mueren, gelijck mede haer kaſteel ten deele vervallen leyt.

Het Graeffchap
N A M E N.

Naem. HEt Graeffchap Namen, oft, ſoo het de inwoonders ſelfs noemen, *Namur*, het welck Juſtus Lipſius meent den rechten naem te weſen, die deſe plaets daerom niet *Namurcum*, maer *Namurum* in ſijne Schriften noemt, heeft ſijn naem ontleent van ſijn hooftſtadt, oft de hooftſtadt van het landt, want het even onſeker is: en leght

Gelegenheyt. tuſſchen Brabant, Henegouw, Lutzenburgh, en het Biſdom van Luyck: een landeken kleyn van begrijp, en eng van palen, maer vol allerley

Inwoonderen. luſtigheyt en gerief. Het volck is 'er ſeer menigvuldigh, goet, getrouw, en behendigh tot alle dingen. Den Edeldom dapper in de krijghs-

Lucht. handel, en in alle vrome edele daden. De lucht geſont en wel getempert. Door 't landt loopen veel watervloeden en beeken, onder andere de Maſe en de Sambre; dewelcke niet alleen ſeer gerieflijck zijn om allerley goederen uyt en in te voeren, van 't een landt in 't ander, maer geven oock veelderley goede viſſchen.

Vruchtbaerheyt. Daer zijn oock veel boſſchen vol van allerhande wildtvang, onder de welcke voornamentlijcken uytmunt dat van Marlaigne. Het landt in de laeghte is uytnemende vruchtbaer van tarwe en andere greynen. De bergen, die hier veel zijn, ſtaen met ſeer profijtelijke hout-waſſen beplant, en worden met veel ſchoone ſpringende fonteyn-aderen beſproeyt: Gelijck ſy dan oock van

Mynen. binnen doorwaſſen zijn met mynen van yſer en loot, en veel groeven oft kuylen hebben vol van allerley ſchoone en harde ſteenen om te bouwen, als met namen ſekere çierlijcke ſwarte marmorſteenen, en oock andere die root zijn, en met wit gemengt, treckende ſeer nae den jaſpis. Men vindt 'er oock die van verwe tuſſchen graeuw en blaeuw zijn, mede met wit doorregen, en dan noch overvloedigh veel ſlechte, bequaem om kalck af te branden. Oock heeft men hier ſedert

Steenkolen. eenige jaren herwaerts verſcheyde mynen van ſteenkolen gevonden, die in Henegouw, maer voornamentlijck in het landt van Luyck, overvloedelijck uyt der aerde gegraven worden. In

Salpeter. 't landt van Namen wordt oock veel goede ſalpeter gemaeckt, en andere diergelijcke dingen ter oorlogen dienende; ſoo dat de inwoonders met alle deſe vruchten en mynen, haer ſeer wel geneeren en rijck worden, behalven dat de geduurige berghwercken haer aftrecken van de ledigheyt, een vyandin van alle deught. En voorwaer deſe boſſchen, bergen, en wilde rotſen, met ſoo velerley mynen en ſteengroeven doorwaſſen, boven dat ſy het geheele lant groote ſterckte toebrengen, geven den Namuroyſen meer inkomens en profijts, dan de beſt-gebouwde en vruchtbaerſte velden van andere landen haren inwoonderen ſouden konnen beſchaffen. Gelijck ſy oock in der waerheyt ſeer ſubtijl en ſcherpſinnigh zijn, en oock koſt noch moeyte ſparen om deſe mynen overvloedelijck te ontdecken, als zijnde haren voornaemſten rijckdom, die haer, menſchelijcker wijſe te ſpreken, nimmermeer kan begeven. Want ſy hebben ſoo ſchoonen bequaemheyt en gerief van water en hout, om het yſer te ſuyveren, te weecken, te ſmelten, en van de eene plaetſe tot d'andere te vervoeren, dat ſy altijdt al ſoeckende vinden, en nimmermeer op en houden van arbeyden, ſlaen, gieten, ſmeden, en raffineren, in ſoo vele forneyſen, en onder ſoo veel vlammen, roock, en ſprancke-len, dat het eygentlijck ſchijnt, dat men daer komende, komt in de gloeyende winckelen en ſmiſſen van Vulcanus.

Steden. Men telt in 't Graeffchap van Namen, behalven de hooftſtadt, drie beſloten ſteden, namentlijck, Bovines, Charlemont, en Valencourt, met hondert twee-en-tachtentigh dorpen, en veel rijcke Abdyen. De Staten des landts beſtaen uyt *Staten.* de Geeſtelijckheyt, uyt den Edeldom, en uyt de Magiſtraten der ſteden.

Namen de hooftſtadt. De oorſprong van de naem der ſtadt Namen wordt by velen heel duyſter en onſeker gehouden. Maer de hooghgeleerde Juſtus Lipſius ſtelt voor vaſt, dat hy gemaeckt zy uyt de twee duytſche woordekens Na en Muur, om dat het een *Naem.* muur ofte ſtadt is, gelegen na by de Maſe. Andere meenen dat de ſelve ſtadt van de Romeynen opgebouwt zijnde, als een onverwinnelijcke ſterckte, namaels by den Françoyſen genoemt zy geworden Neufmuur, dat is Nieuwe-Muur, welck woordt allengskens in Namur, ſoo ſy noch by den Walen heet, en by den Duytſchen in Namen verandert is. Deſe twee naemſporingen hebben voorwaer meerder ſchijn van waerheyt, als die oude-wijffche fabel, met de welcke verſiert wordt, dat op een top des berghs, daer nu het kaſteel van Namen ſtaet, een beeldt ſoude geſtaen hebben van eenen Afgod geheeten Nan, het welcke daer antwoort gegeven, en byſtant ſoude gedaen hebben aen den genen die hem daerom baden. Maer gemerckt dat door de komſte onſes Salighmakers Ieſu Chriſti (gelijck alle waerſeggeryen een eynde namen, en de antwoorden van de valſche Goden haer geloove verloren) deſen Afgodt oock ophielt te antwoorden, en verſtomde, ſoo ſouden de lieden tegen malkanderen geſeyt hebben, *Nan muet*, Nan is ſtom, en daer af ſoude de ſtadt haren naem gekregen hebben. Dit zijn al Euangelien van de ſpinrock, en daerom de ſelve latende voor 't gene dat ſy zijn, ſeggen wy, dat de ſtadt Namen gelegen is tuſſchen twee bergen, op de ſlincker zijde van den waterkant van de Maſe, met welcke vloet de Sambre, een ſchoone riviere, die mede door

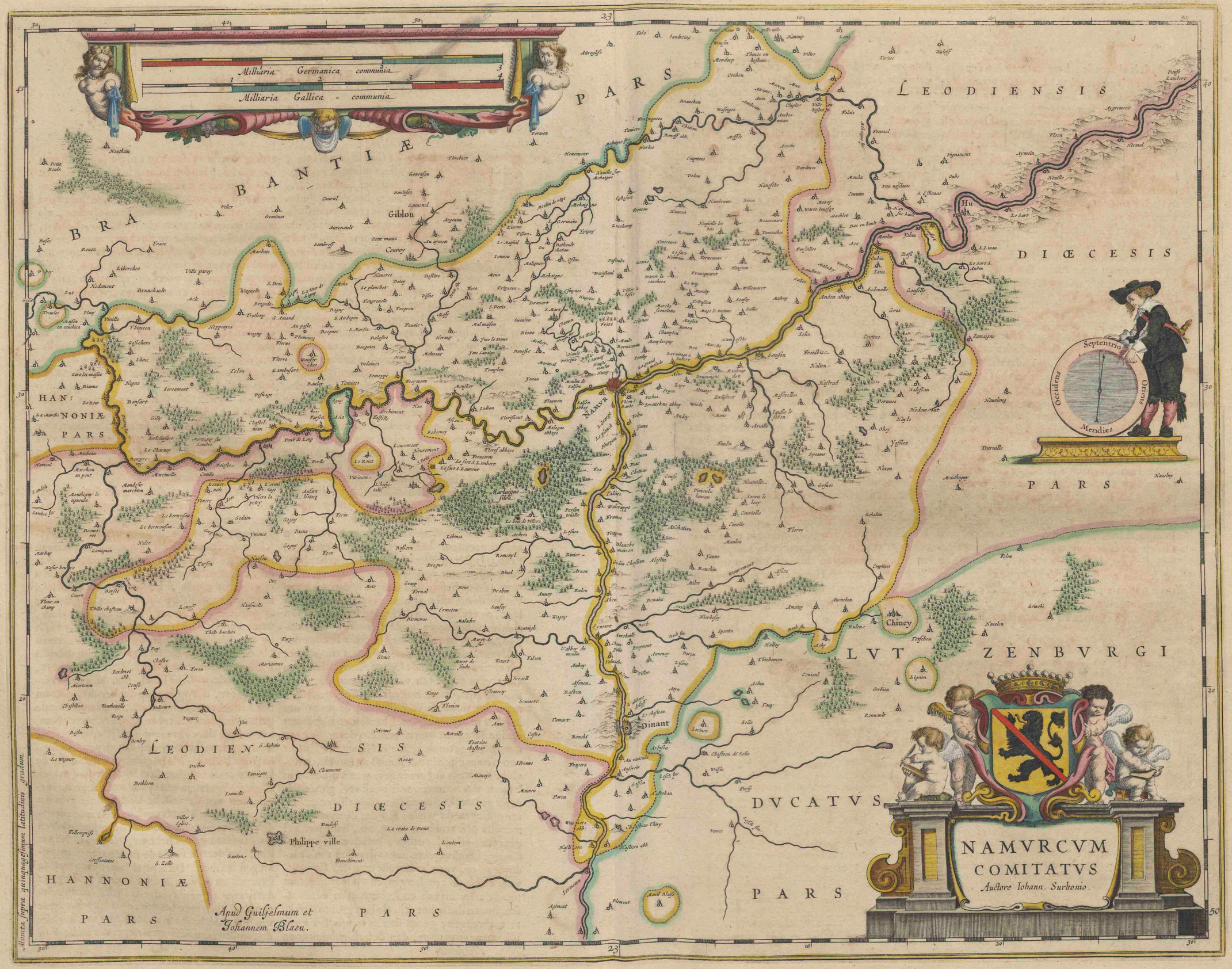

Milliaria Germanica communia
Milliaria Gallica communia
BRABANTIÆ PARS
LEODIENSIS DIŒCESIS PARS
HANNONIÆ PARS
LEODIENSIS DIŒCESIS PARS
LVTZENBVRGI DVCATVS PARS
HANNONIÆ PARS
Septentrio
Occidens
Oriens
Meridies
Giblou
Namvr
Dinant
Chiney
Philippe ville
NAMVRCVM COMITATVS
Auctore Iohann. Surhonio.
Apud Guiljelmum et Johannem Blaeu.
Minuta supra quinquagesimum latitudinis gradum

de ſtadt is vlietende, hare wateren aen den uytgang der ſelve vermengt. Luyck en Bruſſel leggen van Namen elcks tien mijlen, en Leuven acht. De ſtadt is ſeer goet en ſchoon, hebbende een ſterck Kaſteel. Daer leggen ſeven kluyſen oft heremitagien rontom, van geeſtelijcke en godtvruchtige mannen bewoont. Sy heeft van oudts den tijtel en waerdigheydt van een Graefſchap, met een groot en wijt-ſtreckende gebiedt. Daer reſideert oock de koninglijcke Raedt, beſtaende uyt een Preſident en ettelijcke Raets-perſoonen, van wiens vonniſſen men mach appelleren aen den grooten Raedt van Mechelen. En voor eenige jaren is deſe ſtadt onder andere mede verheven tot een Biſdom, haer hooftkercke gewijd zijnde ter eeren van S. Albijn. De inwoonders van Namen zijn ſtrijdtbaer en vroom ter oorlogen, haren Landts-heere ſeer toegedaen en getrouw; ſpreken de Franſche tale, maer wat bedorven en vervalſcht; zijn beleeft, en in ſommige handtwercken ſeer konſtigh, hoewel hier anders niet veel kooplieden ofte ambachtslieden zijn, maer wel Edeldoms genoegh, en onder die verſcheyden geſlachten, die haer houden voor ſeer oudt, en van edelen bloede geſproten.

Kaſteel.

Reſidentie van de Koninglijcke Raedt.

Audenne.

In 't landt van Namen, omtrent drie mijlen van de ſtadt, en twee van Hoey, een ſtedeken behoorende onder 't Biſdom van Luyck, ſtaet het dorp van Audenne, daer de oude Prooſdye van edele Canonikeſſen is, geſticht over meer dan negen hondert jaren van Begge, dochter des ouden Pepijns, en huysvrouwe van Anchiſes, den welcken Dagobert Koning van Vranckrijck het Hertoghdom van Brabant gegeven heeft; uyt welck houwelijck geſproten zijn de andere Pepijns, Karel Martel, en Karel de Groote. Deſe Orde van geeſtelijcke edelvrouwen is bynae gelijck die van Nivelle, hier voren beſchreven. En vindt men noch een ander Convent der ſelve, twee mijlen van Namen op de Sambre, in het dorp genaemt Mouſtier.

Tuſſchen Namen en Dinant, op den bergh Poluage, worden noch op den dagh van heden geſien de overblijffelen van de oude ſtadt *Chevremont*, ofte Geytenbergh, welcke door de inlantſche oorlogen van de Luyckenaers is en blijft verwoeſt.

Chevremont.

Bovines.

Bovines leyt op de ſlincker zijde van de Maſe, vier mijlen van Namen, een kleyne, maer oude ſtadt, die eertijdts wel betimmert en bewoont is geweeſt, maer door oorloge dickwils verwoeſt en bedorven geworden.

Charlemont.

Charlemont is mede een kleyne, maer wonderlijcke ſtercke ſtadt, gelegen drie mijlen van Marienborgh, en ſeven van Namen, op een berg, aen de ſlincker kant van de Maſe. Sy heeft haren naem van Keyſer Karel de Vijfde, die deſe Sterckte in het jaer 1555, tot een frontiere heeft doen maken tegen Marienborgh, als doen ingehouden by de Françoyſen.

Walcourt.

Seven mijlen van Namen leght Walcourt, ofte Valencourt, een fraey ſtedeken, met een vruchtbare en luſtige landouwe omringt.

Dave.

Op de Maſe, naer Bovines toe, is gelegen Dave, een fraey dorp met een ſterck kaſteel en groote heerlijckheydt, den naem dragende van een Burgh-graefſchap ofte Vicomté. En zijn, onder de dorpen van Namen, noch meer andere plaetſen waerdigh genoemt te worden, ſoo om hare grootheyt, als luſtigheydt en ſchoonheydt; als het dorp van Floren, gelegen vier mijlen van Namen, Vaſcie niet meer dan drie, en Sanſon twee.

Namen eerſt een Marckgraefſchap.

Omtrent den jare 1200 is de ſtadt van Namen een Marckgraefſchap geweeſt, beſeten by Philips van Vlaenderen, broeder van Grave Boudewijn, naemaels Keyſer van Conſtantinopelen; daer na is het by verſcheyden gelegentheden een Graefſchap geworden, en ten laetſten by koope gekomen in de macht van Hertogh Philips de Goedertieren, van wiens Huys het naemaels by houwelijck verſtorven is op de Princen van Ooſtenrijck, die het noch tegenwoordigh beſitten.

Het Graeffchap
HENEGOUW.

Naem. HEnegouw heeft ſijn naem van het rivierken Hene oft Haine, en het oude Duytſche woort Gouw, welck betekent een landt ofte landtſchap. Het was eertijdts genaemt Neder-Picardien, en daer te voren (ſoo eenige ſeggen) *Saltus Carbonarius*, dat is, het kool-boſch, om dat het voor een goedt deel beplant was met een ſeker wijdtſtreckend woud, in welck menighte van kolen gebrant wierden, gelijck noch ſulcks geſchiet in 't groote boſch van Mormaut, gelegen in dit Graeffchap, 't welcke ſommige houden een deel te weſen van 't oude boſch, *Silva Carbonaria* by den Romeynen genoemt.

Palen. Het Graeffchap Henegouw paelt in 't noorden aen Brabant en Vlaenderen; in 't zuyden aen Champagnen en Picardien; in 't ooſten eensdeels aen 't Graeffchap Namen, eensdeels aen 't Biſdom Luyck; en in 't weſten aen de Schelde en Wals-Vlaenderen.

Princen en Graven. De Prince van die Landen was Graef S. Vincent, toegenaemt Madelgaer, ſijn gemalin S. Waltruid, welcke hare woonplaets binnen Bergen, en het opperſte gebiedt in de landen daer rondom hadde, in den jare 651. Maer dit alles is vry onſeker; want niemant kan bewijſen, dat Raginerus de eerſte, wiens huysvrouw Albrada heete, uyt dit geſlachte voortgekomen is: deſe Raginerus liet drie ſonen nae, Gijſbert Hertogh in Lotharingen, Raginerum Longicollum oft Lang-hals, Prince van Bergen in Henegouw, en Lambert Grave van Loven. Van deſe Raginerus konnen de Graven van Henegouw haer af-komſt tellen, welcke geleeft heeft in den jare 940, doch het Graeffchap heeft niet langè aen het mannelijck oir van Raginerus gebleven; want toen de IV Ragineer van dien name, ſonder dat daer iemant van andere naem tuſſchen is geweeſt, geſtorven was, is ſijn dochter Richild in ſijn plaets gekomen, welcke eerſt getrouwt ſijnde aen Graef Herman, uyt wien ſy geen kinderen en wan, naderhandt nam Balduwijn Grave van Vlaenderen, den VI van dien name, by welcken ſy twee kinderen kreegh, waer van de oudtſte Arnold Grave van Vlaenderen en Henegouw ſoude geweeſt hebben, by aldien niet Robert de Vries, Balduwijns des VI broeder, hem om- en ſelfs Vlaenderen onder ſich gebracht hadde, waer door gebeurde, dat Balduwijn de tweede-geborene alleen Henegouw van ſijn moeders wegen beſat. Doch ten laetſten is dit Huys van Henegouw weer aen hare erve gebracht door 't houwelijck van Margriet van Elſas, Gravinne van Vlaenderen, en Balduin de Groothertige, Grave van Henegouw. Naderhandt is het weder van Vlaenderen geſcheyden, door de twiſt gereſen tuſſchen de kinderen van Margriet van Conſtantinopolen, Gravinne der ſelver landen, welcke uyt verſcheyde mans kinderen hebbende, den jongſten ſocht haren erfgename te maken: doch in deſe tijden wil ick niet treden, alſoo de ſelve genoegh bekent zijn; des gae ick in mijn beſchrijvinge voort.

Lands aert. 't Heeft een ſoete locht, en is met verſcheyde rivieren bewatert, als de Schelde, Sambre, en Denre, hebbende daer beneffens veel ſtaende wateren en fonteynen, als oock veel luſtige boſſchagien, onder andere die van Mormaut en Sint Amand. Beemden en weyden ſijnder ſeer veel, en goedt voor allerley beeſten, maer voornemelijck is de grondt ſeer vruchtbaer van koren en tarwe. Men vint 'er, op verſcheyden plaetſen, mijnen van goedt yſer, loot, ſchoone ſteenen, ſeer bequaem tot metſeleryen, en onder andere oock toetsſteen. Daer wordt veel glas geſmolten, veel levende kalck gegraven, als oock menighte van ſteen-kolen, maer ſoo goedt niet als die van Luyck.

Vruchtbaerheyt.

Steden. In Henegouw ſijn 24 beſloten ſteden, namelijck Bergen, de hooft-ſtadt van 't landt, Aeth, Valencijn ('t welcke voor een ſtadt en heerlijckheyt op hem ſelven gehouden wordt) Quenoy, Condé, Landrecy, Avennes, Chimay, Marienborgh, Philippe-ville, Beaumont, Maubeuge, Bavais, Bins, Reus, Soigny, Breyne le Comté, Engen oft Engien, Halle, Leſſine, Chevre, S. Geleyn, en Leuze. Voorts meer dan negen hondert en vijftigh dorpen; Robertus Cenalis telt twaelf hondert die toorens en klocken hebben, met noch veel kaſteelen en Heeren huyſen, onder welcke veel treffelijcke en ſchoone vlecken zijn, als Pequicourt, Fontaine, Lalaing, Montigny, Antoin, Bye, Brifeul, Ligne, Boſſu, Barlemont, Glayon, Traſegnye, Ecochinne, Trelon, Solre le Chaſteau, Barbanzon, Aimeries, en meer andere.

Staten. Henegouw heeft veel hooge en weerdige ſtaten, te weten, een Hertoghdom, drie Prinſchappen, twee Marquiſaets, tien Graeffchappen, twaelf Pairien oft Genootſchappen, twee-en-twintigh Baronnyen, ſes-en-twintig Abdyen, een Maerſchalck, een Seneſchal, een Opper-houtveſter, een Kamerling, en meer ander Officieren, welcke ampten meeſt alle beſterven op de principaelſte Heeren des landts. De Staten beſtaen in vijf leden, te weten, de twaelf Genoten, de Prelaten, den Edeldom, de vier ordinare Hooft-officiers, en de Steden. Dit kleyne maer ſeer edele en bloeyende landeken en houden de Graven van niemant te leen dan van God en de Sonne, daerom 't oock dickmaels genoemt wordt: *Pays de Henaut, tenu de Dieu & du Soleil.*

Bergen. De ſtadt Bergen, by de Walen genaemt *Mons*, en tot onderſcheyt van andere gelijcknamige ſteden toegenaemt *en Hainault*, ofte in Henegouw, heeft haren naem van de heuvel daer op ſy gelegen is. Hier hebben gewoont S. Walbert, S. Berthilde, S. Waltruyt, S. Vincent, S. Amand, en meer andere Heyligen, ſoo wegen hare deught en godtvruchtigheyt, als geſlachte, hooge af komſte, en groote heerlijckheden ſeer vermaert. Sy leydt van Engen ofte Engien vijf mijlen, en van Bruſſel tien, aen een vlietend water genaemt Trulle, ſijnen oorſprong nemende uyt verſcheyden fonteynen, niet verre van 't dorp Marpen, en van Bergen komende valt in de Hayne: is een ſtercke ſtadt, die men ſeght dat rondom in 't water geſet kan worden, en daerenboven noch beſloten is met ſtercke muuren, en drie wijde diepe graften. Heeft van binnen een oudt kaſteel, niet alleen ſchoon en groot, maer oock met fraye gebouwen en huyſen verçiert. Daer ſijn oock verſcheyde luſtige fonteynen. Onder andere geeſtelijcke perſoonen is 'er 't edele Capittel en Orden van de Canonikeſſen, geſticht by S. Waltrud. Deſe hebben een ſchoone kercke. In haer Orden mogen niet komen dan dochters van groote Heeren en Edellieden, en ſijn des voormiddaegs in 't wit gekleet als geeſtelijcke perſonen, namiddaeghs als wereltlijcke Ioffrouwen, ſoo dat ſy mogen houwelijcken, &c. De Abdiſſen van dit Convent plegen Vrouwen te weſen, ſoo wel in 't wereltlijck als geeſtelijck, niet alleen van de ſtadt Bergen, maer oock van Framerie, Cheni, en andere plaetſen in Henegouw, als mede van Hermes, Geniſtre, Herentals, Breyne Aleud, en meer andere plaetſen in Brabant. Maer tſedert de tijden van Graef Boudewijn van Henegouw, die deſe macht ontfing van de Keyſer, ſijn de Graven gebleven wereldlijcke Abten, Guardianen, Rechters, beſchermers, en voorſtanders der kercke van S. Waltruyt, en der perſoonen en goederen van 't Convent, houdende in haer plaetſen een Abdiſſe, als overſte van 't collegie, die noch ſulcken authoriteyt heeft, dat ſy den aenkomenden Grave van Henegouw ſelve ontfangt, en ſtelt in 't beſit van 't Graefſchap, de Abdye, en andere goederen, die hy van deſe kercke te leen houdt. Gelijck de Grave daer-en-tegen haer by eede belooft alle privilegien, vryheden, rechten, en koſtuymen des Convents van S. Waltruyd voor te ſtaen en te beſchermen. Binnen Bergen reſideert de Raedt Provinciael van Henegouw, tot den welcken alle de appellen gaen van 't geheele lant, uytgeſondert die van de ſtadt en heerlijckheyt van Valencijn. De vonniſſen van de voorſz Raedt ſijn definitijf, en valt van de ſelve geen voorder appel. Men doet daer goet en kort recht, en mach 'er geen eyndlijck oordeel

Gelegenheyt.

Canonikeſſen van S. Waltrud.

Hare Abdiſſen.

Raedt Provinciael.

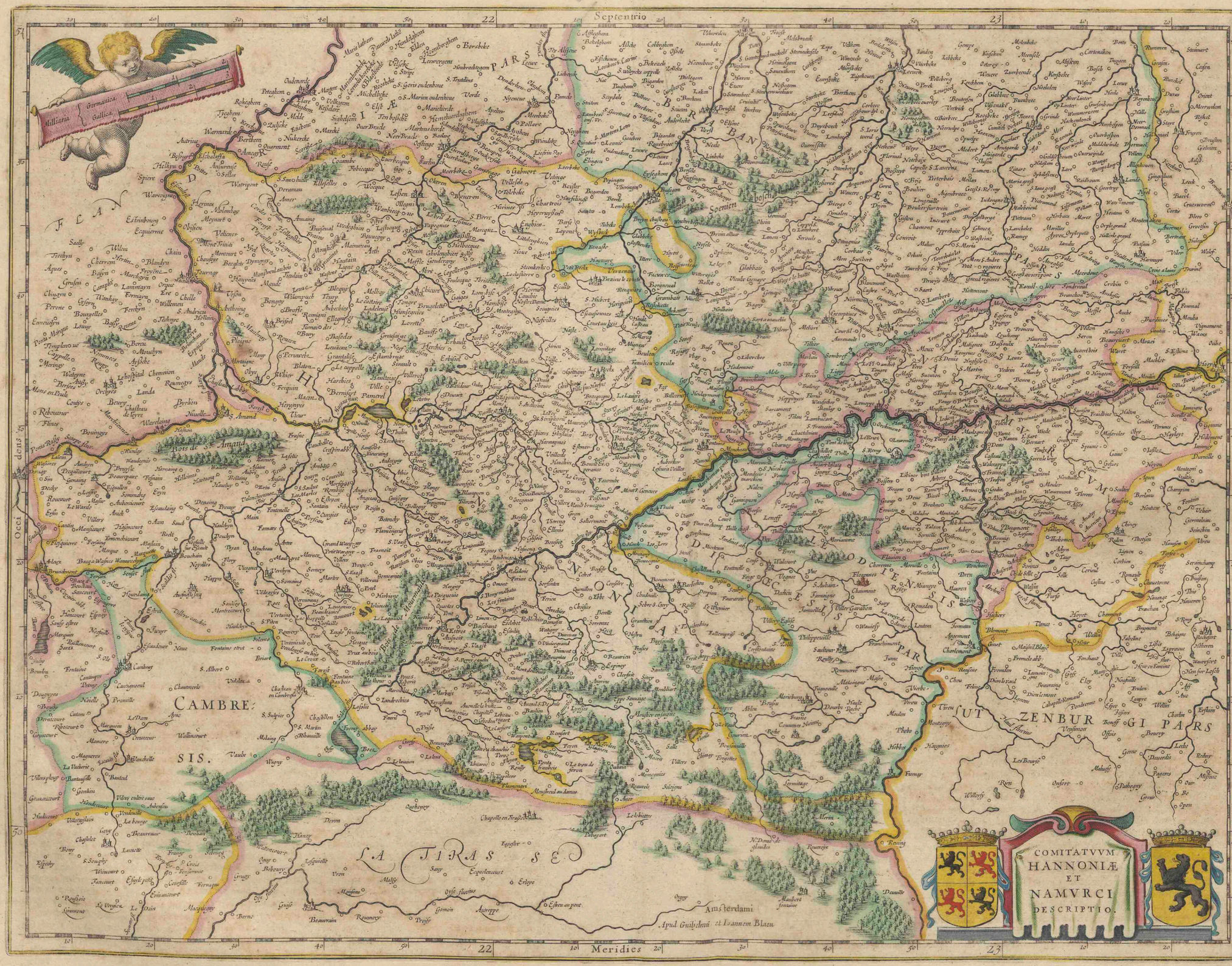
COMITATVVM
HANNONIÆ
ET
NAMVRCI
DESCRIPTIO.
Septentrio
Meridies
Occidens
Oriens
Milliaria
Germanica
Gallica
CAMBRE-
SIS.
LA TIRASSE
Amsterdami
Apud Guilhelmũ et Ioannem Blaeu
Bois de Amand
Soenien bosch
ZENBURGI PARS
22
23
51

vellen, dan in tegenwoordigheyt van den Hoogh-Baillieu van Henegouw, die des Princen Stadthouder is, soo in civile als criminele saken. Bergen is van Keyser Karel de Groote niet alleen gemaeckt tot een hooft-stadt van Henegouw, maer oock een besonder Graefschap, en heeft lange sijn eygen Graven gehadt; maer die hebben namaels weder aengenomen den ouden tytel van Graven van Henegouw, en zijn van moeders wegen gesproten uyt den doorluchtigen bloede des selven Keysers.

Aeth. Aeth is nae Bergen de eerste stadt in Henegouw, heeft de eerste stemme na Bergen in de vergaderinge der Staten: light op den Dender vyf mylen van Bergen, drie van Grandmond in Vlaenderen. 't Is een redelijcke groote stadt met een kasteel, welck is het appannaige van de eerste soon van de Graven van Henegouw, en wordt genoemt 't Graefschap van Burban; en plegen alhier de Graven ordinarise garnisoenen te houden tegen de Vlamingen. Hier worden veel sijne linne-lakenen gemaeckt, en naer Vranckrijck, Spanjen, en Duytslandt vervoert, oock blaeuwe lynwaten voor de landen van Luyck, Limburgh, Maestricht, en de nabuurige quartieren, en in de dorpen onder Aeth sorterende, vele wolle lakenen, die binnen de stadt Aeth gebracht, geverruwt en voort verhandelt worden. Aeth heeft sijnen bysonderen Gouverneur en rechtbanck, waer onder sorteeren 120 soo dorpen, als oock eenige kleyne stedekens, strecckende haer jurisdictie tot voor de poorten van Doornick, en van daer tot in Vlaenderen.

Valencijn. Waer van Valencijn haer naem heeft, disputeeren noch de geleerde, nae dien gants geene oude schrijvers gewagh daer van maken; de waerschynlijckste opinie der schryvers is, dat het komt van Keyser Valens, die gekomen zijnde in dit gewesten, en bevindende de landouwe soo schoon en vruchtbaer, de locht gesondt, en de plaetse wel gelegen, aldaer een wyle gebleven is, en, ontrent een oudt kasteel dat daer stondt, dese stadt getimmert heeft, die na sijnen name heetende *Valentiana*, als de stadt van Valens; en op dat sy mocht bevolckt worden, gaf haer onder andere een vryheydt, als Romulus den inwoonderen van sijn nieuw-gebouwde Romen, namelijck, dat die daer in quamen timmeren en woonen, niet mochten gemoeyt worden om civile noch criminele saken. Welcke vryheydt noch tegenwoordigh duurt, en genoemt wordt Banlieue; maer is soo gematight, dat soo iemandt te grof toegegaen heeft met schuldt te maken, oft eenen moetwilligen doodtslagh gedaen, kan sy hem niet helpen, maer wordt na verdienst gestraft. Valencijn light op de Schelde, seven mylen van Bergen, en soo veel van Rijssel, in een lustige dellinge. Aen de zijde van Porte Cardon vliet het rivierken Rouelle, en brengen beyde soo veel waters by, dat behalven verscheyden stercke en schoone eylandekens die sy maken, loopen sy oock bykans door alle de straten onder de huysen heen, grootelijcks tot gerief van elck inwoonder in 't besonder, en tot gemeene versterckinge der stadt, die men meestendeels op de eene zijde kan in 't water setten; op d'andere zijde heeftse sekere heuvelkens, oock wijde en diepe graften, met stercke bolwercken en muuren. Men siet 'er noch tusschen de Doornijckssche en Douaysche poorte de overblyffelen van het voorsz. out kasteel, besloten tusschen de Schelde en de bolwercken der stadt. De twee voornaemste kercken zijn die van onser Lieve Vrouwe, en S. Ians. De eerste is gesticht by Gravinne Richilde, nae de oude maniere, met veel marmeren en Porphir-steene colomnen, welcke drie wonderlijcke welffels en bogen maken, onder en boven seer breet om te wandelen, en lustigh om sien. De andere is een nieuwer gebouw, maer uytnemende cierlijck, gesticht by Pepijn Karels des Grooten vader, oft (soo andere seggen) langh te voren by Koningh Diederick van Vranckrijck. Behalven dese twee zijnder noch veel andere fraeye kercken en Godtshuysen, onder welcke dat van de Minnebroeders het schoonste en grootste is, daer veel Graven van Henegouw en Heeren van Valencijn begraven liggen. Onder andere voorname gestichten staet 'er op sekeren hoeck, niet wijdt van de Schelde, een groot oudt paleys, nu geheeten des Graven sale, eerst gebouwt oft immers hermaeckt en vermeerdert door Graef Boudewijn den Timmerman; dit Paleys met sijnen omvang, al is 't besloten in de stadt, nochtans wordt het gehouden voor het landt van Henegouw, en besonder dat deel naest de Schelde, met de tien bruggen daer over, welcke altesamen betimmert zijn met verscheyden fraye huysen, daer gemeynelijck in woonen soo wel de ontfangers van de sale, als die van 't Graefschap Henegouw. Het Raedhuys, dat boven alle wereldlijcke gebouwen van Valencijn uytsteeckt, noemen sy gemeynlijck de Halle, staet op de merckt, uytkomende met een lage streecke van gehouwen steen konstigh bearbeyt, met veel vensteren en portalen verçiert, begrijpt in een lichaem en uyt eender handt aen de eene sijde S. Peters kercke, aen de ander sijde een seer schoon en hoogh-verheven uurwerck; waer onder binnens dacks is de kooren-marckt, seer ruym en breet, en daer boven de wolle-marckt, de scherm-schole, en krijghs-bane. Oock is 'er een besondere plaets daer men laken verkoopt, met veel schoone en wijde vertreck-plaetsen voor de Heeren der stadt, het gevangen-huys, en meer andere wooningen. Soo dat dit eene Paleys byna alles begrijpt dat tot dienst van een stadt van noode is. Het wert eerst gesticht by Graef Willem van Henegouw, van Hollandt, van Zeelandt, en Heere van Vrieslandt, toegenaemt de Goede. Andere paleysen gaen wy voorby. Binnen Valencijn wordt soo goede ordre gehouden in 't stuck van de burgerlijcke regeeringe, *Regering.* dat veel vreemdelingen, en met name die van Nurenbergh wel eer daer henen gesonden hebben, om van de politie der stadt onderricht te wesen; waer uyt sy oock eenige wetten ontleent hebben, die sy noch gebruycken in hare welgeschickte Republijcke. De gemeene burgers van Valencijn geneeren haer meest met koopmanschap en hand-wercken. De voornaemste ambachten zijn lakenen te maken, mitsgaders ossetten, fijn lijnwaet gelijck Camerijcks-doeck, satijnen, taffetaf, cangeant, en byna alderley kramerye en nootsakelijcke dingen voor de gemeente. Valencijn heeft van over lange jaren den stapel van alle Fransche wijnen, die in *Stapel van Fransche wijnen.* de Nederlanden over landt gebracht worden; maeckt een Heerlijckheyt op sich selfs, (hoewel de Prince geenen besonderen tijtel daer af voert) en heeft van over veel hondert jaren sijne eygene wetten en kostuymen, seer verschillende van die van Henegouw. Welcke wetten oock gebruycken de steden Bouchain, Quenoy, en Condé, met noch 132 dorpen, resorterende onder 't kasteleynschap van Valencijn, en in kas van appell niet staende onder den Raedt Provinciael van Bergen, maer onder het hooghste Hof van Mechelen. De Staten deser Heerlijckheydt bestaen uyt Prelaten, Edelen, en Burgers.

Vryheydt der Banlieue.

Gelegenheydt.

Oudt kasteel.

Kercken.

's Graven sale.

Bouchain van Pepinus gebouwt, ter gedachtenis van de *Bouchain.* nederlage der Franschen, is gelegen op de slincke-sijde van de Schelde, tusschen Valencijn en Kamerijck, van elcks vier mijlen verscheyden, een stercke plaetse, versien met een vast en byna onwinbaer kasteel. Sy is de hooft-stadt des Graefschaps van Oostervant, het welcke als erfgoedt plach toe te komen den oudtsten sone des Graven van Henegouw.

Het stercke maer kleyne stedeken Quenoy, drie mijlen *Quenoy.* van Valencijn, plach hier voormaels te wesen d'oude woonstadt en morgen-gave der Gravinnen van Henegouw; is mede bekent door de half-zijde stoffen, die sy semoset noemen, en daer gemaeckt worden.

Twee mijlen van Valencijn, op de Schelde, is het lustige *Condé.* stedeken Condé, toekomende den doorluchtigen Huyse van Lalain.

Landrecy light op de Sambre, drie mijlen van Quenoy, *Landrecy.* en ses van Valencijn, een kleyn sterck stedeken, wel eer toegekomen hebbende den Hertogh van Aerschot, maer namaels by hem tegen den Keyser vermangelt: is bekent door de groote belegering die het uyt-gestaen heeft in den jare 1543, wanneer 't Carolus belegerde, alsoo het eerst door de Franschen ingenomen was.

De stercke frontier-stadt Avennes is gebouwt aen de He- *Avennes.* pre, vier mijlen van Landrecy, en vier van Maubeuge; is mede versien met den tijtel van een Graefschap.

Chimay is een fraey stedeken, heeft den tijtel van Prins- *Chimay.* schap, toebehoorende den Hertogh van Aerschot, die aldaer een heerlijck Paleys heeft. Het leyt in een bosch, op de Blanche, ses mijlen van Avennes.

Korts nae dat Marten van Rossem dien vermaerden tocht *Marienbourgh.* gedaen hadde door Brabant en Lutzenburgh in 't jaer 1542, heeft Vrouw Marie, Koninginne weduwe van Hongarien, en Regente van de Nederlanden, door bevel van de Keyser haren broeder, doen bouwen en nae haren name genoemt de stadt

de ſtadt Marienbourgh, drie mylen van Chimay, en tien van Bergen, tuſſchen twee rivieren, te weten, de Blanche, maer een ſteen-worp verre, en de Noire, ontrent een halve myle van daer; deſe plaetſe verſien ſijnde, wort onwinbaer gehouden.

Philippeville. Als de Françoyſen in 't jaer 1554 de ſtadt Marienbourgh, door onachtſaemheyt van 't garniſoen, ingenomen hadden, wierd Philippeville, tot een frontier-ſtadt, daer tegen gebouwt, en na den Koning Philippus ſoo genoemt, light anderhalf myle van Marienbourgh.

Beaumont. Beaumont heeft ſijn naem van den ſchoonen bergh daer 't op gebouwt is, liggende van Chimay en Bins elck vier mylen, en van Bergen ſeven. Het is een fraey ſtedeken; toebehoorende den Hertogh van Aerſchot, die onder andere ſijne tytelen hem ſchrijft Grave van Beaumont. Het plach als erfdeel toe te komen den tweeden ſone des Graven van Henegouw.

Mabeuge. Op de Sambre vier mylen van Bergen leyt Mabeuge, in welcke een Convent is van de edele Orden der Canonieſſen, gelijck te Nivel en Bergen, welck Convent, met de ſchoone kercke daer by, S. Aldegonde deed ſtichten, van de welcke het nader-handt ſijnen naem gekregen heeft. De Abdiſſe heeft, ſoo wel in 't wereltlijck als in 't geeſtelijck, de heerſchappye over deſe ſtadt en haren byvang, met privilegie van te mogen ſlaen ſekere looden penningskens, daer van de twaelve doen een Brabantſchen halven ſtuyver.

Bavais. Bavais, vijf mylen van Bergen, wort geheeten Bavais Wallonne, tot onderſcheyt van Bavais Picarde in Vranckrijck; het is nu een kleyn ſtedeken, maer dat het in oude tyden wat beſonders geweeſt moet hebben, bewyſen verſcheyden overblijffelen van treffelijcke wercken daer binnen en ontrent. Onder andere een ſteene Columne op de marckt, onder welcke men ſeght, dat beginnen alle de geſtrate wegen ofte caſſijen, die van daer af plegen te loopen naer verſcheyden quartieren van Vranckrijck, en van de Françoyſen, nae ſekere hare Koninginne, genoemt worden *les chemins de Brunehault.* Deſe wegen (ſoo Karolus Bovillus ſchrijft) hebben dit beſonders, datſe hooger ſijn dan aen wederſijde het landt is, datſe regel-recht loopen naer de voornaemſte ſteden van Vranckrijck, en datſe met ſekere kleyne keykens geſtraet ſijn, die men nochtans nergens daer ontrent vindt, ſoo dat men meynen ſoude, oft datſe van het aerdtrijck moeten opgeworpen ſijn, oft uyt den hemel geregent, oft anderſins aldaer gebracht. Dit Bavais is niet het oude vermaerde Belgium, gelijck wy elders beweſen hebben: die meer daer af begeert te weten, leſe Guicciardin.

Bins. De ſtadt Bins, by de Walen genaemt *Binche*, op den arm van de Haine, drie mylen van Bergen, heeft eertijdts toegekomen Vrouw Marie van Hongarien, dewelcke het ſelve van de Keyſer haren broeder verkregen hadde, voor den tijdt dat ſy leefde, de welcke daerom de ſelve plaets ſeer hadde vernieuwt, en met ſchoone huyſen en koſtelijcke hoven heerlijck verçiert, hebbende daer dichte by doen bouwen het hoffelijck Paleys, kaſteelwijs gemaeckt, dat nae haer geheeten wierdt Mariemont. Alwaer onder andere te ſien was een uytnemende konſtelijcke Ceres, 28 voeten lang, in eenen hof liggende. De Bergh Parnaſſus gemaeckt van peerlemoer, met de fonteyne in Helicon, en de negen Sang-Goddinnen van wit marmer daer op. Noch een porphyrſteene water-back; een bancket-tafelken wel van duyſent ſtucken in-gevoeght, in het welck de ſtadt Bins nae 't leven af-gebeeldt was met naturele koleuren: verſcheyden ſilvere af-gegoten kruydekens en bloemkens, die door den windt verwaeyden; eenen gemaeckten hemel, waer uyt het donderde, blixemde, en regende; en ſekere fonteynen ſpringende uyt konſtigh gemaeckte rooſen; daer korael-tacken uyt ſchenen te groeyen: maer alles heeft de Koning van Vranckrijck Henrick de II, nae dat hy in den jare 1554 Bins ingenomen hadde, uyt beſondere wraeckgierigheyt tegen de voorſz. Regente, om de groote brantſtichtingen die ſy hadde doen aenrechten in Picardien, en meeſtendeel om het af-branden van ſijn heerlijck paleys Follenbraije, t' allen kanten doen in brant ſteken en vernielen, ſelfs de ſtadt niet verſchoonende, ſoo dat het meeſtendeel van haer Borgers ſich naer Bergen begaven. Nu ter tijdt is ſy weder in redelijcken doene, en Mariemont allengskens wederom gerepareert by de Aertz-hertogen Albertus en Iſabella, die ſich ſomers daer veel onthielden.

Twee mylen van Bins, en drie van Bergen leyt Reux, een oude fraye ſtadt, die 't gebiedt heeft over veel dorpen, en is van Karel de V tot een Graefſchap verheven, toebehoorende die van den huyſe van Croy. *Reux.*

Soigny drie mylen vans Bins, en drie van Bergen, op de Seine, daer men houdt dat het ſijn naem af heeft, is een kleyn, maer fraey en tamelijck rijck ſtedeken, hebbende een heerlijck Collegie van Canoniken, genaemt de Heeren van S. Vincent, die 't bewint hebben over de Stadt en al haer gebiedt. Van Soigny komen inſonderheyt veel goede ſangers oft Muſicijns. *Soigny.*

Breine le Comté is drie mylen van Halle en vier van Bergen, een ſoo oude ſtadt, datmenſe houdt gebouwt te ſijn, en den naem te hebben van den hoogh-vermaerden Brennus, verwoeder van Romen, daer Titus Livius af ſchrijft in ſijn vijfde boeck: ſy wort toegenaemt *le Comté*, tot onderſcheyt van een kleyne, maer oude vlecke in Brabant genaemt Breine Aleu, aen den ingang van 't Sonien-boſch, drie mylen van Bruſſel, met een kaſteel daer by, genaemt Breine le Chaſteau. *Breine le Comté.*

Engen, dat de Walen noemen Engien, leydt vier mylen van Aeth, vijf van Bergen, en ſoo veel van Bruſſel; eer kleyn ſtedeken, daer menighte van veelderley ſchoone r piſſeryen gemaeckt worden. Heeft noch onlangs toegek men den Koning Henrick de Groote van Vranckrijck maer is uyt ſijnen name verkocht met ſeventien dorpen or der de Baronie reſſorteerende, aen de Grave van Arenberg die ſich op 't Paleys onthoud. *Engen.*

Halle, by de Walen genoemt *Noſtre Dame d'Haulx*, is gelegen aen 't voorſz. waterken Seine, het welcke daer door loopt, drie mylen van Bruſſel, op de uyterſte palen van Brabant en Henegouw: heeft een oude kercke, gewyt ter eeren van onſe Lieve Vrouwe, daer men ſeyt dat veel miraculen geſchiedt ſijn, daerom ſy oock veel verſoecks heeft, niet alleenlijck van deſe Landen, maer oock uyt Vranckrijck en andere plaetſen; deſe ſijn beſchreven door twee Nederlantſche lichten Iuſtus Lipſius, en Erycius Puteanus.

Leſſine, daer veel lijnwaedts gemaeckt wort, leydt vier mylen van Engen, en ſes van Bergen, aen de watervloedt Denre, op de frontieren van Vlaenderen, waerom die plaets dickmaels oorſaeck geweeſt is van groote oneenigheyt tuſſchen beyde de landen, alſoo de Vlamingen de ſelve onder de Graeflijckheyt van Vlaenderen meynden te trecken. *Leſſine.*

Het kleyne maer luſtige ſtedeken Chevre, 't welck den tytel heeft van Graefſchap, en toebehoort den Hertoge van Aerſchot, leydt op den Hunel, een myle van Aeth, en vijf van Bergen. *Chevre.*

S. Geleyn heeft ſijnen naem van de Abdye aldaer, wiens Abt by oudt recht Heer is in 't geeſtelijck en wereldtlijck van de ſtadt, en is dit de voornaemſte Abdye van Henegouw. De ſtadt is kleyn, light twee mylen van Bergen, en de Haine loopt daer door, waer van Henegouw den naem heeft. *Sint Geleyn.*

Leuze, een redelijck fraey ſtedeken, vijf mylen van Valencijn, wierdt voor eenige jaren bykans af-gebrant, maer naderhant luſtigh opgebouwt en gerepareert. *Leuze.*

Behalven deſe beſloten ſteden van Henegouw, is daer noch het fraye ſtedeken Fontaine l'Eveſque, op de uyterſte palen van dit Graefſchap, en 't Biſdom Luyck, ontrent een kleyne myle van de Sambre, en twee van Bins. Maer alſoo de Grave van Henegouw, en de Biſſchop van Luyck, over de Heerlijckheyt van dit ſtedeken twiſtigh ſijn, wort het onder geen van beyde gerekent. *Fontaine l'Eveſque.*

De dorpen en kaſteelen in dit landt, vereert met den tytel van Graefſchappen en Baronnien, ſijn;

Lalain, een fraey dorp met een kaſteel, groot en wijt van byvang, gelegen op de Scarpe, twee mylen van Douay, en vijf van Valencijn, is een Graefſchap, wiens Graven oock plegen te weſen Graven van Hooghſtraten in Brabant. *Lalain.*

Montigny in 't Graefſchap van Ooſtervant, ontrent twee mylen van Douay, by de Abdye van Marchenes, is een Baronnye, eertijdts toebehoorende den Heere Florent van Mommorency, Ridder van 't gulden Vlies, broeder van den onthalſden Grave van Hoorn, die in 't eerſte van de voorlede troublen door de Hertoginne van Parma naer Spaenjen geſonden ſijnde, om den Koning te informeeren van den ſtaet deſer Landen, aldaer in de gevangeniſſe geſtorven is. *Montigny.*

Antoing. Antoing, op de Schelde, een myle van Doornick, is een luſtigh dorp, met een ſchoon kaſteel, ſoo oudt dat men 't ſeyt het werck te weſen van Marcus Antonius, *Triumvir* van Romen, die met Iulius Cæſar in Vranckrijck geweeſt heeft. De Princen van Eſpinoy plegen daer gemeynlijck hof te houden.

Ligne. Ligne, een fraey dorp met een kaſteel, voor de troublen een Graefſchap; is nu tot een Prinſdom verheven, en light een myle van Chevre, en twee van Aeth.

Boſſu. Boſſu, een ſchoon dorp, met ſoo treffelijcken, alhoewel onvolmaeckt, kaſteel, als niet een in alle de Nederlanden; is mede een Graefſchap, liggende derdehalf mijl van Bergen; en vier van Valencijn. Het voorſz. kaſteel, waer van alleenlijck het vierdepart voltoyt is, heeft groot inkomen, en van binnen een wijdt vierkant pleyn met het beginſel van een galderye, waer onder een bequame ſtallinge is, voor drie hondert oft meer paerden. De galderye kan men met breede trappen oprijden, drie of vier neffens malkanderen. Op de ſelve reſpondeeren de deuren van verſcheyde kameren, bequaem om groote Heeren te logeeren, en elck op 't koſtelijckſt toegemaeckt. Beneden 't kaſteel is een uytnemende ſchoone kruydt-hof, waer in een ſeer konſtigh fonteyn-huyſken ſtaet, verçiert met drie fonteynen, en overelft met drie deelen des werelds, Europa, Aſia, en Africa, aer in men ſien kan de hanteringe van meeſt al de inwoonders van yder deel, mitsgaders veel konſtige berghwercken en gedierten. Boven dit huyſken is een kamerken met ſchelpen verwelft, eenige perſonagien af-beeldende. Ende beneffens den hof een wateringe, en viſſcherye. De Grave Iohan de Henin Lietart, Vader van Grave Maximiliaen (die namaels gevangen wiert in den ſcheep-ſtrijdt op de Zuyder-zee) heeft dit werck begonnen, en dus verre gebracht; maer na ſijn doodt en iſſer niet veel meer aen gevordert. Als Keyſer Karel de V deſen timmer quam beſichtigen, vereerde hy de ſelve met een Hercules van twaelf voeten hooge, waer mede die van Parijs hem vereert hadden in 't jaer 1539.

Barlemont, twee mylen van Landrecy, en ſoo veel van Avennes, gelegen op de Sambre, is een groot dorp met een kaſteel, by Koning Philippus de II tot een Graefſchap gemaeckt. *Barlemont.*

Ontrent een half myle van Avennes leyt Glayon, een fraey dorp met een ſterck kaſteel, en voert den tijtel van Baronnye. *Glayon.*

Traſegnie, twee mylen van Bins, is een ſeer fraey kaſteel, met een ſchoon dorp, vermaert door de oudtheyt van 't geſlacht ſijner Baronnen, die deſe Heerlijckheyt beſeten hebben over de ſes hondert jaren. *Traſegnie.*

Solre le Chaſteau is ontrent twee mylen van Avennes, en 't voornaemſte en treffelijckſte dorp van geheel Henegouw, hebbende een ſeer oudt en geweldigh ſterck kaſteel. *Solre le Chaſteau.*

Ontrent een kleyn mijl van Beaumont is Barbanzon, gelegen by een groot boſch van ypen-boomen, een rijck dorp met een kaſteel en Baronnye, toekomende den voorſz Grave van Aremberge. *Barbanzon.*

Aimeries, op de Sambre by Barlemont, en ontrent anderhalf mijl van Mabeuge, is een groot dorp met een ſchoon kaſteel, en ſeer oude Heerlijckheyt. *Aimeries.*

Staet te mercken dat in Henegouw oock gelegen ſijn de ſteden van Tovin en Covines; maer aengeſien datſe beyde den Biſſchop van Luyck toehooren, worden hier alleenlijck aengeroert, gelijck mede Valencourt, een ſtadt binnen de palen van Henegouw, reſſorterende onder het Graefſchap Namen, alwaer ſy beſchreven wort. *Tovin. Covines. Valencourt.*

In Henegouw is veel Edeldoms. Vele begeven haer in den oorloge, ſommige tot ſtudeeren, andere tot landtbouwinge, en ſeer vele tot koopmanſchappen. Het gemeyne volck geneert ſich met handt-wercken, daer in ſy kloeck ſijn. Het is door de bandt beleeft volck, maer 't graeu iſſerhatigh, nydigh, en arghliſtigh. Men ſpreeckt 'er meeſtendeel Françoys, doch ſeer grof en verdorven; in de ſteden en quartieren palende aen Brabant en Vlaenderen, ſoo wel Vlaemſch als Walſch. *Adel.*

Het Graeffchap
A R T O I S.

Artois in Nederland.

HEt Graeffchap Artois is mede een van de feventien Nederlanden, wiens hooft-ſtadt is Atrecht, bewoont van de *Atrebates*, volckeren daer Cæſar van ſchrijft, die, nae dat hy de ſelve verwonnen hadde, heeft haer Koninck gemaeckt Comium, die hem getrouwelijck en kloeckelijk geholpen hadde in den tocht naer Britannien; om welck noch meerder te loonen, heeft de ſtadt vry gemaeckt, en haer voorige wetten en rechten laten gebruycken, en de Morinen onder haer gebiedt geſtelt. Het is waerſchijnelijck, dat, nae de doot van Koninck Comius, die van Atrecht met de andere Belgen eerſt onder de Romeynen, daernae onder de Francken geſtaen hebben, tot dat Ragnacarius oft Cannacarius, Prince van Atrecht en den Vlaemſchen ſtreeck, met ſijn broeders, van Clodoveus Koninck van Vranckrijck, is omgebracht. Dat Artois onder Vlaenderen eertijts begrepen was, blijckt klaerlijck uyt de oude hiſtorien, en dat Karel de Caluwe het ſelve, met de hooft-ſtadt Atrecht, met zijn dochter Iudith ten houwelijck gegeven heeft aen Balduwijn, eerſten Grave van Vlaenderen; welcke Balduwijn de Caluwe Atrecht het hooft van 't Vlaemſche Prinſdom gemaeckt heeft, dat ſoo lang in de ſtam der Vlaemſche Princen gebleven is, tot dat Iohan van Atrecht door Balduwijn de Godtvruchtige van al ſijn goederen berooft, en uyt heel Vlaenderen verdreven is, gelijck Meyerus getuyght. Dit beſit van Artois en Vlaenderen t'ſamen, heeft ſoo lange geduert, tot de tijden van Philips van Elſaſz, die dat deel van Weſt-Vlaenderen, daer Artois in begrepen is, ten houwelijck gegeven heeft, met ſijn nichte Iſabella, aen Philips, de ſone van Louys de VII Koninck van Vranckrijck. Waer uyt groote twiſt en een vijf-jarige oorloge ontſtaen is; want de Vlamingen qualijck te vreden waren, dat de Prince het landt gedeylt hadde, ſonder bewilginge van de Staten en de gemeente. Ten laetſten, nae dat de vrede gemaeckt was tuſſchen Philips Auguſt en Balduwijn Grave van Vlaenderen en Artois, is Artois, door de uytſprake van goede mannen, Lodewijck ſone van Philips toegeweſen, die ſijn ſoon Robert erfgenaem van Artois met teſtament gemaeckt heeft; en Lodewijck de heylige heeft Artois tot een Graeffchap verheven, en aen den ſelven Robert ſijn broeder gegeven in 't jaer 1224, die het ſelfde ſijn ſone Robert nagelaten heeft. Deſe heeft ſijn ſone Philips overleeft, en is geſtorven, achterlatende een eenige dochter Mathildis, tuſſchen welcke en Robert ſone van Philips geſchil gereſen is om de Graeflijckheyt Artois: het vonnis is geweſen in 't Hof van Parijs voor Mathildis, die nu doot was, tegen haer broeders ſone Robert, die nochtans naerder was, door het recht van appennage, waer door de mans voor de vrouwen gaen; en oock van natueren, waer door de neven voor de moeyen geprefereert worden: maer om dat Robert ſich met valſche en verſierde beſcheeden in dit proces beholpen hadde, is tweemael ten voordeele van de moeye vonnis geſtreken. Sommige meynen nochtans, dat dit vonnis meer uyt gonſt geweſen is, als uyt haet van de valſcheyt, om dat Mathildis haer outſte dochter Iohanna verlooft hadde aen Philips de Lange, ſone des Koncincks. Uyt dit houwelijck is Iohanna geboren, die getrout is met Odo Hertogh van Burgundien, en naegelaten heeft Philips Hertogh en Grave van Burgundien en Artois: wiens erfgenaem was Philips de II, die ſonder kinderen geſtorven is, naulijcks houbaer. Hier mede is het Hertoghdom Burgundien gekomen aen Ian Koninck van Vranckrijck, die ſoon was van Iohanna, ſuſter van Odo Hertogh van Burgundien: maer het Graeffchap van Burgundien en Artois is gekomen op 't geſlacht der Princen van Vlaenderen, door het maeghſchap van houwelijcks wegen van Philips de Lange, wiens dochter Margarita troude met Lodewijck van Nevers Grave van Vlaenderen. Uyt dit houwelijck is gekomen Lodewijck van Male, die Vlaenderen en Artois geerft heeft, en een eenige dochter Margriet naegelaten, die beyde deſe Graeffchappen ten houwelijck gebracht heeft aen Philips van Valois, genoemt de Stoute, ſoon van Ian Koninck van Vranckrijck: Hier van is Artois gekomen op Ian; op Philips de Goede; en op Hertogh Karel de Stoute van Burgundien; en op ſijn dochter Maria, die dat, nevens andere landen, ten houwelijck gebrocht heeft aen den Aertz-hertogh Maximiliaen van Ooſtenrijck. Als de voorſz Karel de Stoute in den ſlagh by Nancy gebleven was; is Lodewijck de XI Koninck van Vranckrijck in Artois gevallen, en heeft den naem van *Atrebates* willen uytroeyen, noemende 't lant Franceſia. Maer Keyſer Maximiliaen heeft dit Graeffchap weder gewonnen, en ſijn ſoon Philips, met meer andere Nederlandtſche Hertoghdommen en Graefſchappen, achtergelaten.

Met Vlaenderen een Graefſchap.

Atrecht de Hooftſtadt.

Geſcheyden van Vlaenderen;

en een byſonder Graefſchap.

Aen't huys van Burgundien.

Beyde aen Vranckrijck.

Aen't huys Ooſtenrijck.

Artois is ten noorden bepaelt met den watervloedt Leye en de nieuwe graft, die het ſcheyden van Vlaems-Vlaenderen; ten zuyden en ten weſten grenſt het aen Picardien; en ten ooſten aen Walſch-Vlaenderen. *Palen.*

Is een ſchoon en goet Landtſchap, hebbende ſoete locht, een vette vruchtbare grondt, de welcke voortbrengt allerley nootdruft tot des menſchen onderhoudinge, behalven wijn, welck gebreck nochtans meer veroorſaeckt wort door de onachtſaemheyt der inwoonderen, als door de natuere des landts. Boven al geeft het overvloedigh veel ſchoone tarwe, daer het veel van ſijn nabueren mede ſpijſt, en met name die van Duytſch-Vlaenderen en Brabant. *Lands aert en vruchtbaerheyt.*

In het Graeffchap van Artois zijn negen Caſſelryen, met verſcheyden Abdyen en andere kloſteren. Men telt'er twaelf beſloten ſteden, te weten, Atrecht, S. Omer, Bethune, Arien, Bapaume, Heſdinfort, Renty, (dat beter een ſlot oft kaſteel dan een ſtadt mach genoemt worden) S. Pol, Perne, Lillers, Baſſee, en Lens. Behalven deſe ſiet men daer noch de verwoeſte plaetſen van de ſchoone en ſtercke afgeworpene ſteden Heſdin en Terouane. Ende voorts zijnder acht-hondert vier-en-vijftigh dorpen, van de welcke ſommige door de Franſche oorlogen ſeer verlaten en verwoeſt zijn. *Caſſelryen. Steden. Dorpen.*

De Staten van Artois beſtaen in vier leden, te weten, de Prelaten, de Capittelen en kercken, den Edeldom, en de Steden. *Staten.*

De ſtadt van Atrecht, in 't Latijn geheeten *Atrebatum*, in 't Françoys *Arras*, is al in Cæſars tijden geweeſt, en tot noch toe gebleven de hooft-ſtadt der volckeren die hy in ſijne Commentarien *Atrebates* noemt, en nu ter tijdt genoemt worden die van Artois. Want dit Graeffchap begrijpt, indien niet geheel, immers het meeſte deel van het landt, eertijdts by de voorſz volckeren bewoont. Sy is gelegen ontrent een booghſchoot weegs van de riviere Scarpe, ſes mijlen van Douay, acht van Dourlens, vijf van Kamerijck, en veertien kleyne van Amiens. Het is een ſeer groote ſtadt, maer wort in tween geſcheyden met eenen beſonderen muer. Het een deel heet *la Cité*, oft de Borcht, en behoort den Biſſchop toe; het ander *la Ville*, ofte de ſtadt, en ſtaet onder den Landtsheer. De borcht is ſeer kleyn, maer ſchoon, vaſt, en ſterck van bolwercken en ſchanſſen. In dit deel ſtaet de koſtelijcke en overſchoone Domkercke van onſer Vrouwe, met een ſeer fraye Librye van menigerley boecken met der handt geſchreven, en meeſtendeel in der Godtheyt. De eerſte Biſſchop van deſe kercke is geweeſt S. Vaſt, oft Vedaſtus, ingeſtelt in 't jaer onſes Heeren 531. Doch dit Biſdom is namaels tot een gemaeckt, en langen tijdt een gebleven met dat van Kamerijck, tot *Atrecht. La Cité. Ville. Domkercke. Librye. Biſdom. Een met Kamerijck.*

Nederlandt.

ARTESIA, COMITATVS. ARTOIS.

Septentrio

Meridies

Occidens

Orientis

Amsterdami
Apud Guilielmū Blaeuw.

Milliaria Germanica.

Milliaria Gallica.

MARE BRITANNICVM.

NORMANDIÆ PARS

PICARDIÆ PARS

HANNONIÆ PARS

CAMBRESIS

COMITE DE BOLOGNOIS

COMTE DE GUINES

COMITE DE PONTHIEU

COMITE DE VIMEUX

BAILLIAGE D'AMIENS

BAILLIAGE D'HESDIN

Terre d'Oye

Pais de la Loue

Pais de Lalleu

Boulogne

Calais

Guines

Ardres

Liques

Renty

Estaples

Monstreul

Montreul

Pont Asselane

Crotoy

Auxy

Abbeville

Pont de Remy

Blangy

Dourlens

Amiens

La Cauchie

Encre

Fernes

Arien

Berghen

Borborch

Caßel

Poperinghe

Ipren

Belle

Armentiers

Merghem

Meclene

Reſoret

Lille

Meneue

Leye flu.

Iſlers

Bethune

Auchy

Lens

Douay

Arleux

Leſchelle

Haurdain

Cambray

Bapames

Vanchelle

Wallincourt

Chaſteau en Cambreſis

Chaſtelet

Orchyes

Conde

S. Amand

Marchiennes

Valenchienes

Bois de S. Amand

Verchyn

Queſnoy

Herbigne

Le Loquinol

Ian: drechyes

Ribauville

Briaſt

Solemes

Vertaing

Vendegies au bois

Fontaine au bois

Robert Sart

Moulin a Eſchour

Prenix au bois

Villers canchie

Sancourt

Eſtrun

Marquion

Raillencourt

Noyelles

Arbre

Gomignies

Potel

Ishimets

Herbigne

Le Loquinol

Ian: drechyes

Ribauville

Briaſt

Solemes

Vertaing

Vendegies au bois

Fontaine au bois

Robert Sart

Moulin a Eſchour

Prenix au bois

Villers canchie

Sancourt

Eſtrun

Marquion

Raillencourt

Noyelles

Arbre

Gomignies

Potel

Ishimets

tot dat eyndelijck Paus Urbanus de II, om die van Kamerijck (die den Keyſer Henrick de IV tegen hem bygeſtaen hadden) te ſtraffen, de Biſſchoplijcke weerdigheydt op nieuws herſtelde binnen de ſtadt van Atrecht, in het jaer 1095. *Herſtelt.* De Biſſchop is geeſtelijck en wereltlijck Heere van de voorſchreve Borght, maer kent altijdt den Grave voor Overſte; want by den ſelven wordt hy genoemt, en van den Paus beveſtight in ſijnen ſtaet: hy hadde jaerlijcks inkomende, ten tijde van Guicciardin, vijf ofte ſes duyſent kroonen, nae dat de jaren vruchtbaer van koren waren. *Sterckte.* De ſtadt, oft ſoo de Walen ſpreecken *la Ville*, is ſoo groot en ſterck van gelegenheydt, van muuren, veſten, bolwercken, en wijde, diepe, al-hoe-wel waterlooſe, graften, dat men die houdt voor onwinbaer. De ſtraten zijnder ſchoon, en de marckt uytnemende groot en ruym. In dit deel leydt de Abdye van S. Vaſt, de rijckſte, ſoo men meynt, van gantſch Nederlandt; want de Abt hadde al voor de troublen jaerlijcks inkomende meer dan twintigh duyſent ducaten. De huyſen van de ſtadt zijn wonder bequamelijck gemaeckt, met ſeer wijde en konſtelijck geplaveyde kelders onder de aerde, in de welcke by tijdt van oorloge, en als het noodt doet, de burgers met hare huysgeſinnen haer vertreck nemen, om beſchermt te zijn van het grof geſchut der vyanden.

Handeling. De ſtadt is ſeer volck-rijck en wel bewoont. Men maeckt daer inſonderheydt ſeer veel ſayen, die wel bekent en geſocht zijn in verſcheyden quartieren van Europa. Toen Vlaenderen eerſtmael tot een Graefſchap gemaeckt werdt, en begreep al het landt gelegen tuſſchen de Schelde en Somme, was Atrecht de hooft-ſtadt des gantſchen Graefſchaps, het welcke toen ter tijdt begreep deſe ſeven voornaemſte ſteden, Atrecht, Gent, Brugge, Ypre, S. Omer, Rijſſel, en Douay: maer Artois van Vlaenderen afgeſcheyden, en tot een beſonder Graefſchap geworden zijnde, is ſy gebleven de hooft-ſtadt van Artois, en reſideert aldaer overſulcks de Raedt Provinciael van dit Graefſchap, van wiens vonniſſen men voorts appelleren mach aen den grooten Raedt oft Parlement van Mechelen. *Reſidentie van de Raedt Provinciael.*

S. Omer. Sommige, onder Welcke is de Wereldt-beſchrijver Abrahamus Ortelius, meynen, daer nu de ſtadt S. Omer ſtaet, dat daer voortijdts gelegen geweeſt zy de haven, die Iulius Cæſar noemt *Portus Iccius*, en dat ſoo wel om den ouden naem, met den welcken ſy eertijdts genoemt wierdt *Sithiu*, gelijck oft men ſeyde *Sinus Icii*, als om de gelegenheydt van de plaetſe ſelfs, de welcke laege zijnde, alhoe-wel nu eenighſins met hooghte beſloten, genoegh betoont, dat de zee daer tot anderen tijden heeft kunnen ſpelen. Wat hier van te gelooven zy, mogen de geleerde onder malkanderen diſputeeren; wy ſeggen met Guicciardin, dat deſe ſtadt haren naem heeft van eenen heyligen man, geboren van Conſtantz, en in ſijnen tijdt Biſſchop van Terwanen, door wiens vermaerde heyligheydt Aldroald, een ſeer rijck en Godtvreeſend Heere, beweeght zijnde, heeft hem gegeven een kaſteel genaemt *Sithiu*, om daer een klooſter te ſtichten: het welcke de heylige man gedaen heeft, en aldaer doen maken die koſtelijcke kercke, nae hem genoemt S. Omer, die by mans gedencken verheven is tot een Biſdom. Deſe kercke met het klooſter gemaeckt zijnde, is de heylige man daer in vertrocken, om ſijn leven voorts over te brengen, en zijn ter ſelver plaetſe by hem komen woonen veel deughdelijcke mannen, onder andere ſijn landts-man S. Bertin. En door de godtvruchtige wercken van deſe luyden, maer voornemelijck door den naem van S. Omers ſuyver leven, is 'er ſulcken menighte van volck te deſer plaetſe met 'er woone gekomen, dat 'er eyndelijck een ſtadt gebouwt werdt, die tot gedachteniſſe deſes heyligen Biſſchops den naem kreegh van S. Omer. Hy overleedt in 't jaer onſes Heeren 695, en drie jaer nae hem de voornoemde S. Bertin, die d'Abdye, noch huydensdaeghs ſijnen name voerende, geſticht heeft, waer af de kercke ſeer heerlijck getimmert is, gelijck oock het klooſter, en ſoo rijckelijck begift, dat 'er weynigh Abdyen in Vlaenderen rijcker oft ſchoonder zijn. *Abdye.* De ſtadt van S. Omer is gelegen op de riviere Aa, oft Ha, gelijcke verre van Arien en Ardres, te weten, vier mijlen. Sy is een ſeer ſtercke frontier-ſtadt tegen Vranckrijck, wel betimmert, en met veel ſchoone gebouwen van huyſen verçiert, onder welcke is de heerlijcke wooninge des voorſz Abts. De Caſſelrye van S. Omer heeft het gebiedt over veel dorpen, en eenen grooten byvang van landt.

Meir. By S. Omer is een ſeer ſchoon en groot meir, vol levende ofte ſpringende wateren, die aldaer vergaderen, en loopen voorts in de Ha. In dit lac zijn veel ſtucken landts gelijck Eylandekens, en beemden vol gras en kleyne boomkens, de welcke op het water herwaerts en derwaerts drijven, ſoo dat men een koorde vaſt makende aen een van die boomkens, het ſtuck landts trecken kan daer men wil, en zijn deſe drijvende Eylandekens wel ſoo groot, dat 'er een goedt deel koeyen en ſchapen op kan gaen weyden. Onder de ſelve vertrecken ontallijck veel viſſchen, ſoo wel ſomers als 's winters, om bevrijdt te zijn van de groote koude en hitte: En ſtaen ontrent dit lac verſcheyden huyſen ofte wooningen, onder andere een groote en uytnemende ſchoone Abdye, genoemt Clermaretz, van S. Bernards orden, de welcke (ſoo men ſeydt) hy ſelve geſticht heeft.

Bethune. Ontrent vijf mijlen van Arien en derdehalf van Lillers leydt de fraeye en ſtercke ſtadt van Bethune, in de welcke groote menighte van ſeer goede en vermaerde kaſe gemaekt wordt, en van daer voort geſonden in andere omliggende landen: de ſelve is als een koren-ſchuere van de naeſtliggende ſteden.

Een Heerlijckheyt. Deſe was eertijdts een vermaerde ſtadt, en heerlijckheydt op ſijn ſelven, eerſe onder het Graefſchap van Artois begrepen was, en wierde met een eygen tijtel de Advocaetſchap van Bethune genoemt, en haer Princen, Advocaten, dat is, Voorſpraken en beſchermers van haer landt. *Have Heeren Advocaten genaemt.* Het ſchijnt datſe haer wooninge gehadt hebben op 't oude ſlot, dat noch in de Stadt is, en daer nu ter tijdt de Gouverneur van de Koning ſijn reſidentie heeft; ſoo dat door deſe occaſie hier veel huyſen gemaeckt zijn, en ſy ten laetſten een ſtadt geworden is, die in het jaer 1137 af-brande. Uyt de hiſtorien blijckt, dat de authoriteyt van de Advocaten oft Heeren van Bethune groot geweeſt is by de Nederlandſche Princen, wiens kloecke daden over 500 jaren mede by de ſchrijvers verhaelt worden. *Haer authoriteyt.* Want Robert, Advocaet van Bethune, is in het jaer 1096 met Robert de II, Solymus genoemt, Grave van Vlaenderen, gereyſt, om het heylige landt van Paleſtinen te helpen winnen. In het jaer 1164 is een ander Advocaet van Bethune, oock Robert genaemt, met Philips van Elſaz, om de ſelve oorſake in Aſien gereyſt, en voor de ſtadt Ptolemaida met Philips gebleven. Wilhem van Bethune heeft Graef Baldewijn, die daer nae den toenaem van Conſtantinopolen voerde, in de oorloge tegen de Françoyſen geholpen, in het jaer 1198. De ſelve Wilhem, de Roſſe genaemt, en ſijn broeder Bartholomæus, hebben den ſelven Balduwijn vergeſelſchapt in den tocht naer Palæſtinen, in 't jaer 1203. Robert, ſoon van Wilhem, heeft onder Ferdinand van Portugael, Grave van Vlaenderen, in de oorloge tegen Vranckrijck, veel groote officien bedient, en is tweemael in Engelandt geſonden, om een verbondt tegen Vranckrijck te maken. Hier door *Onder Vranckrijk.* de ſoon van Lodewijck, Koning van Vranckrijck, verſtoort, heeft Bethune ingenomen, en nader-handt aen Mathilde, weduwe van Wilhem, en moeder van Robert, weder gegeven, op conditie, dat deſe Heerlijckheydt ſoude bewaert worden voor Daniel, Roberts ſoon, en Robert daer van verſteecken zijn, die in den ſlagh van Bovines gebleven is: en Daniel heeft den Koning van Vranckrijck eedt van getrouwigheyt gedaen en gedient. Robert (ſoon van Daniel ſoo men meynt) met ſijn broeder Wilhem, hebben onder andere tegens de ketters van Statin geoorlooght, in het jaer 1233, uyt welcke hy Mathildem gekregen heeft, die naderhandt de gemalinne was van Guido Dampierre, Grave van Vlaenderen, ontrent het jaer 1245, en deſe twee Heerlijckheden te houwelijck bracht. Van deſe is geboren Robert, Grave van Vlaenderen, die, na ſijns moeders Heerlijckheyt, den toenaem van Bethune hadde.

Het ſchijnt dat Bethune korts daer nae onder Vranckrijck gekomen is. Want men leeſt, dat die van Bethune haer aldereerſt over-gegeven hebben aen den Koning van Vranckrijck, Philips de Schoone genaemt, als hy tegen Guido Dampierre in Vlaenderen quam in 't jaer 1297. En behalven Rijſſel en Douay, is Bethune in de vrede beſloten, in 't jaer 1316, en aen Vranckrijck voor altijdt gegeven. In de oorloge tuſſchen Philips de Valois, en Eduard

Eduard Koning van Engelandt, is Bethunen van de Vlamingen belegert. Ten laetſten, nae verſcheyden nederlaegen en victorien, van d'een en d'andere zijde, is deſe heerlijckheyt, van de Graven van Vlaenderen, aen haer maeghſchap de Graven van Namen opgedragen, van welcke het meer als hondert jaren beſeten is, nae datſe het ſelve vermangelt hadden met de ſtadt Sluys in Vlaenderen, (welck Graef Ian van Namen gegeven hadde aen Margarita van Male, anno 1365) tot dat Philips de Goede, Hertogh van Burgundien, wederom d'oude poſſeſſie bekomen heeft, wiens ſoon Karel de Stoute, ſich Heer van Bethune ſchreef, oock in 't leven van ſijn Vader.

Aen die van Namen.

Onder Artois.

Oft Bethune de Graven van Artois, door eenigh beſonder recht, toekomt, is onſeker. Sy is de derde ſtadt van Artois. De Republijck en 't heele gebiedt wordt geregeert, eensdeels van de Gouverneur des Konings van Spaenjen, eensdeels van de Magiſtraet.

De derde ſtadt.

Arien.

Arien, by de Walen *Aire* genoemt, is gelegen op den watervloet Leye, die daer midden door loopt twee mijlen van Terouanen. Het is een goede en ſtercke ſtadt met een ſeer oudt kaſteel, en wel dicht betimmert. Hieronymus Buſlidius Prooſt tot Arien, is d'eerſte ſtichter oft fondateur geweeſt van 't Collegie der drie talen tot Leuven, waer in dat geleert worden de Hebreeuſche, Griecxſche en Latijnſche talen.

Bapaume.

Ontrent ſes mijlen van Atrecht light Bapaume, een kleyn ſtedeken, maer ſeer ſterck, en dat van wegen ſijne gelegenheydt; want daer ontrent drie mijlen in 't ronde gantſch geen vlietende water en is, waer door men het ſeer ſwaerlijck ſoude konnen belegeren. Heeft oock een ſeer ſterck kaſteel, en gebiedt over een groote ſtreecke landts.

Renty.

Renty en is maer een kaſteel met een ſchoon dorp, gelegen op een vlietend waterken, vijf mijlen van Montreuil, en vijf van Heſdinfort. De plaetſe is wonderlijck ſterck, en verçiert met den tijtel van een Marckgraefſchap, toebehoorende den doorluchtigen Huyſe van Crouy.

Nieuw Heſdin.

Om nieuw Heſdin te beſchrijven, dat de Hertoge van Savoyen, toen ter tijdt Gouverneur van de Nederlanden, den naem heeft gegeven van Heſdinfort, ſoo moet alvoren wat geſeydt worden van oudt Heſdin, uyt wiens ondergang het nieuwe, in maniere van ſpreken, is op-gekomen. Oudt Heſdin dan was gelegen op den watervloedt *Canche*, vier mijlen van S. Pol, een fraye ſtadt met een ſterck kaſteel, hebbende een groot landt-begrijp en het gebiedt over ſeer veel dorpen. Maer hoewel deſe ſtadt van wegen hare ſterckte, voortijdts pleegh te weſen de woon-ſtede der Graven van Vlaenderen en Artois, ſoo en heeft ſy nochtans met het kaſteel niet ſterck genoegh geweeſt om te weder-ſtaen de vreeſſelijcke beſtormingen, die huydensdaeghs in gebruyck zijn, en is overſulcks in de oorlogen tuſſchen Vranckrijck en Bourgoignen tot verſcheyden reyſen nu van d'een en dan van de andere zijde in-genomen. Onder andere heeftſe de voorſchreve Hertoge van Savoyen, als Opper-veldtheere van des Keyſers leger, den Françoyſen tot haere groote ſchade met geweldt en vechtender-handt af-genomen, in het jaer onſes Heeren 1553, waer van wy ergens dit jaer-dicht geleſen hebben.

Oudt Heſdin.

ReX VbI non properat rebVs sVCCVrrere feſsIs,
HeſdInVM CapItVr CæſarIs aVſpICIIs.

Dat is:

De Prins vailliant „ van't Franſche landt,
te lange toefde,
Daerom Heſdijn, Caerle, wierd dijn,
wien ſulcks bedroefde.

Nae het voorſchreve innemen beval de Keyſer, dat men de ſtadt en ſterckte van Heſdin te gronde af-werpen ſoude, om daer by te ſtichten het nieuw Heſdinfort, dat in het volgende jaer werdt gedaen. Deſe plaetſe is wonderlijck wel gelegen op den ſelven vloedt Canche, een kleyne mijl voorder naer Vranckrijck, ter plaetſe daer noch een ander rivierken genaemt Blangis, in de voorſchreve Canche valt, ſoo dat dit Heſdinfort van wegen deſe gelegenheydt en door menſchen handt-werck wordt gehouden voor de ſeeckerſte en ſterckſte frontier-ſtadt van geheel Nederlandt; en aengeſien ſy van den landts-heere de privilegien en andere voordeelen van het oude en af-geworpen Heſdin heeft verkregen, ſoo is ſy met der tijdt wel bewoont geworden, en heeft den naem van Heſdinfort laten vaeren, aennemende ſimpelijck die van Heſdin, en wordt geregeert by haren beſonderen Gouverneur. Doch is in het jaer ſeſtien hondert negen en dertigh, onder Lowijs de XIII Koning van Vranckrijck, door een ſtrenge belegeringe verovert.

Ontrent ſes mijlen van Sint Omer, en acht van Atrecht is gelegen S. Pol, welck al over lange vereert was met den tijtel van Graefſchap, en een ſeer wijdt-ſtreckende gebiedt heeft. Over deſe ſtadt pretenderen, ſoo wel die van Vranckrijck, als die van Bourgoignen, het recht van ſouverainiteyt ofte opper-hoogheyt, doch zijn die van Bourgoignen by proviſie in 't beſit der ſelve. *S. Pol.*

Perne, een fraeye plaetſe, behoorende onder 't Graefſchap van S. Pol, leydt vijf mijlen van de ſelve ſtadt verſcheyden. *Perne.*

Tuſſchen Arien en Bethune, en van elcks drie mijlen verſcheyden, is gelegen Lillers, een tamelijck ſtedeken. *Lillers.*

La Baſſee leydt ontrent twee mijlen en een halve van Lens. *La Baſſee.*

Dit laetſte is een kleyn ſtedeken, maer groot van byvangh en gebiedt, liggende ontrent vier mijlen van Atrecht.

Nu ſullen wy, volgens onſe belofte, een weynigh ſpreken van de oude verwoeſte ſtadt van Teruanen, welcke voortijdts de hooft-ſtadt geweeſt is van de volckeren *Morini*, en van de vermaerde Landt-beſchrijver Ptolemæus genoemt wordt *Taruana*. Deſe ſtadt was gelegen aen den oorſprong van de water-vloedt Leye; die dicht aen hare vervallen muuren loopt, ontrent drie mijlen van S. Omer, en vijf van Ardres. Sy was ſoo ſterck, datſe voor onwinnelijck gehouden wierdt, maer niet-te-min, nae lange belegeringe en wonderlijcke beſtorminge, is ſy, van des voorſchreve Keyſers krijghs-volck, de Françoyſen afgenomen, in 't jaer 1553, en korts daer na te gronde doen afworpen en verwoeſten. Wel is waer datſe alſoo gedeſtrueert zijnde de Françoyſen namaels, by tractaet van payſe, is weder gegeven, maer dat geſchiede met beſpreck, datſe niet meer beſloten ofte bemuurt en ſoude mogen worden. Haer Bisdom (het welck geduurt hadde van het jaer 531 af) werdt toen in tween gedeelt, en de eene helft des inkomens den nieuw in-geſtelden Biſdomme van Beunen toe-gevoeght voor de Françoyſen, d'ander helft den twee Bisdommen van Ypren en S. Omer, voor de Vlamingen en Walen. *Teruana.*

By Teruanen, Arien, en Sint Omer, is een groot Canael, dat de Walen noemen *La Foſſe neuve*, dat is, de nieuwe graft. Dit Canael ſchrijven ſommige dat gemaeckt ſoude weſen met menſchen handen, ten tijden van Graef Boudewijn, toe-genaemt de Goedertieren, om daer door te beletten den inval der vyanden. Andere willen, dat het gemaeckt zy om te dienen tot een uyterſte pael en landtſcheydinge tuſſchen Artois en Vlaenderen: Wat 'er van zy ofte niet, het is in der daedt een ſeer lange, maer enge graft, vol waters, en gelijck een arm van der zee, daer het nochtans tegenwoordelijck meer dan acht mijlen af leydt. Doch wil men ſeggen dat de zee eertijdts tot daer toe geſpoelt heeft, overmits men in 't Canael tot verſcheyden reyſen gevonden heeft ſtucken van anckers en ander ſcheepsgereetſchap. De Teruaners ofte *Morini* worden by d'oude ſchrijvers genoemt de uyterſte volckeren, gelijck te ſien is uyt dit veerſken van den Poëet Virgilius in ſijn achtſte boeck van Æneas: *La Foſſe neuve.*

Extremique hominum Morini, Rhenuſque bicornis.

Dat is:

De uyterſte van al de menſchen, die wy heten
Moeringers, en de Rhijn in hoornen twee geſpleten.

Onder de dorpen van Artois zijn oock ſommige ſeer voorname vlecken, die hare vrye jaer-marckten en andere voordeelen hebben, als Avennes le Comte, gelegen vier mijlen van Atrecht, Aſchicourt maer een half mijlken van de ſelve ſtadt, S. Venant een fraey dorp, twee mijlen van Arien. Couriers, Blangis, Ligny, Auchy en Pas, al t'ſamen wel bekende en vermaerde vlecken, gelegen op de uyterſte palen van Vranckrijck.

Die van Artois zijn eertijdts wel rijck en machtigh in koopmanſchappen geweeſt, maer door de vele en langdurige oorlogen tegen Vranckrijck byna bijſter geworden, en gedwongen den krijgh te volgen, waer toe ſy ſeer bequaem en geſchickt zijn, ſoo te voet als te paerde, haren Landtsheere wonder getrouw, en der Françoyſen doodt-vyanden. Spreken de Franſche ſprake, maer ſeer plomp en onaerdighlijck, uytgenomen die van den Adel en ſommige andere treffelijcke luyden, die hare moederlijcke tale verbeteren.

Het Graefſchap
VLAENDEREN.

Naem.

IN de Nederlanden zijn ſeven Graefſchappen, van welcke Vlaenderen het voornaemſte plagh te weſen. De oorſprong van deſen naem is ſoo duyſter en onſeker, dat liever dan de leſer met al te lang verhael over den ſelven verdrietigh te vallen, wy hem ſenden willen (ſoo hy immers daer toe beluſt is) tot Guicciardin. Doch indien 't waerachtigh is, dat Jacobus Marchantius (ſelve een Vlaming, en nauſiende Beſchrijver ſijns Vaderlandts) ſeght, namelijck, dat het gene wy nu ter tijdt Vlaenderen en Artois noemen, hier voortijdts bewoont is geweeſt niet alleen by de volckeren, die de oude Autheuren heeten *Nervios*, *Gordunos*, *Atrebatos*, *Pleumoſios*, en *Morinos*, maer oock by de *Menapios*; en dat daer beneffens (nae 't getuygeniſſe van de oude Vlaemſche Jaerboecken, bewaert in de Boeck-kamer des klooſters van Oudenburgh) het hooge en boſchachtige deel des landts, na de naem der Menapii, Menepiſcus; daer-en-tegen het lage deel, om dat het ſich naer de zeekant ſtreckt, en het overvloeyen des Oceaens onderworpen is, in de oude landts tale Flandren geheeten heeft; ſoo is de rechte oorſprong des naems gevonden, en behoeft ſich niemant meer het hooft daer over te breken; want hoewel by lanckheydt van tijde, aen d'een zijde het meeſtendeel van de boſſchagien en wilderniſſen uytgehouwen, en aen d'ander zijde de zee met groote gravingen, ſware dijcken, en andere wercken alſoo gedwongen is, dat het landt nu ſchier overal gebouwt wordt, en van ſchadelijcke tempeeſten des Oceaens genoeghſaem bevrijdt en verſekert is: ſoo blijckt nochtans klaerlijck, dat het in voorlede tijden ſoodanigen inundatien onderhavigh is geweeſt; en dat niet alleen uyt verſcheyden overblijfſels, en gedenckteekenen der zee, ſoo nu en dan te voorſchijn gekomen: maer oock uyt deſe hooghdringende en vaſte bewijs-redenen; namentlijck, dat men in Vlaenderen, tot den jare 1340 toe, in 't verſetten oft verkoopen van landt en ſant, altijdt in de voorwaerden ſtelde deſe oft diergelijcke woorden: *Indien binnen tien jaren de zee ſulcken ſtuck landts overliep, ſoo en ſal deſe koop oft contract van geener waerde zijn*, &c. Hier komt noch by, dat de Latijnſche Schrijvers van Carolus Magnus tijden, en korts daer na, dit landtſchap afdeelen in *Flandriam Nemoroſam*, dat is boſchachtigh Flaenderen, en *Flandriam Æſtuariam*, dat ſoo veel te ſeggen is, als vol meiren en ſtaende wateren. Soo dat deſe naem *Flandren*, den voorſz naem Menepiſcus verduyſtert heeft, en den gantſchen lande gemeen is geworden: gelijck dan oock, mogelijck om gelijcke oorſake, meeſt alle de Nederlanden, doch inſonderheyt de gene die naeſt aen de zee leggen, den ſelven naem gekregen hebben, en by de Weſterlingen, namelijck Italianen, Spanjaerden, en Françoyſen, als noch behouden.

Voreſtiers.

De allereerſte Heere van naem en tijtel in Vlaenderen, daer de oude Schrijvers, na den ondergang van de Roomſche Monarchie, gewach af maken, is geweeſt Liderick van Haerlebeke; den welcken, om ſijne vromigheydt en getrouwe dienſten, Carolus Magnus de landen van Vlaenderen te leen heeft gegeven, in 't jaer onſes Heeren 792. Maer toen ter tijdt was het ſelve landt noch vol boſſchen en moeraſſchen, ſoo dat de voorſz Liderick, in boerte en jock, hem ſelven noemde Foreſtier ofte Wout-meeſter van Vlaenderen: welcken tijtel ſijn ſone Engarran, en na hem Odoaker, oft (ſoo andere ſchrijven) Audaker, ſijns ſoons ſone, mede gevoert hebben; jae voor een tijdt lang oock Boudewijn des voorſz Audakers ſone, die, het ſy dan uyt oorſake van ſijn ſterckte en vromigheyt, oft om dat hy meeſt den tijdt gewapent en in 't harnas was, toegenaemt is geworden de yſere, oft met den yſeren arm. Maer deſe (gelijk Paulus Æmilius en andere Hiſtory-ſchrijvers vertellen,) is van Koning Carel, toegenaemt de Caluwe, de eerſte Grave gemaeckt van dit landtſchap, en dat uyt oorſake als volght. De Koning, die daer na mede Keyſer van Romen wierd, hadde by hem t'huys ontboden ſijn dochter Judith, weduwe des overledenen Konings Edolf van Engelandt. Boudewijn, alhoewel hy des Konings vaſſael was, nochtans met liefde bevangen, en ontſteken zijnde op de uytgeleſene ſchoonheyt van Judith, heeft haer tuſſchen wegen op zee ontſchaeckt, niet ſonder haer eygen wille; alſoo men voor vaſt houd, dat ſy ſelve kennis gehadt heeft van het gene Boudewijn in den zin hadde; en met hem gevoert naer Vlaenderen. Dit ſpeet Carel ſeer, die daerom een machtige heyrkracht vergaderde, van meeninge zijnde, Boudewijn gantſchelijck onder te brengen, en een quade doot te doen ſterven: maer namaels verbeden zijnde van ſijn eygen dochter, en beweeght door het tuſſchen-ſpreken van den Paus en andere Potentaten, heeft hy Boudewijn niet alleen de miſdaedt vergeven, maer oock aengenomen tot ſijnen behouden ſone; en in plaetſe van Foreſtier, vereert met den tijtel van Grave van Vlaenderen, welck hy hem met ſijn dochter ten houwelijck gaf, voor hem en ſijn nakomers ten eeuwigen dage, ſtellende 't ſelve te leene onder de Kroon van Vranckrijck; 't welck geſchiede in den jare 877, ſoo eenige, en ſoo andere willen ſeggen, 863. Dan ſtaet te mercken, dat de navolgende Graven van Vlaenderen, ſoo door de wel by hun verdiende miltheydt der Keyſeren, als by houwelijck, en anderſins, haren ſtaet naderhandt verbetert en vermeerdert hebben. Van deſe Boudewijn en Iudith, en dienvolgens van den doorluchtigen bloede van Carolus Magnus, zijn geſproten alle de navolgende Graven van Vlaenderen, tot op den huydigen dagh: en hebben oock het ſelve Graefſchap te leene gehouden, ten deele van de Roomſche Keyſers, maer verre voor 't meeſtendeel van de Franſche Kroone; tot 'er tijdt toe dat Keyſer Carel de Vijfde, als hy de Koning van Vranckrijck Françoys den Eerſten, in 't jaer 1524 voor Pavyen gevangen hadde, hem, onder andere articulen des verdraghs tuſſchen hun beyden gemaeckt, de ſouverainiteyt oft opper-hoogheyt van Vlaenderen dede renuncieren. De ſelve Keyſer houd men dat dit Graefſchap mede ontſlagen heeft van alle onderdanigheyt en gebiedt des Roomſchen Rijcks.

Graven.

Oude grenſen.

Vlaenderen, als het eerſt tot een Graefſchap gemaeckt wierd, was veel grooter dan 't nu wel is; want Karel de Kaluwe gaf met de voorgenoemde Iudith ſijn dochter ten houwelijck, al het landt tuſſchen de Somme, Schelde, en de zee: binnen welcke palen het gewis en ſeker is, dat oock behooren de Graefſchappen van Beunen, Calis, Teruanen, Artois, en S.Pol. Die derhalven oock beſeten zijn geweeſt onder den naem van Vlaenderen, by de nakomelingen van Graef Boudewijn met den yſeren arm, meer dan hondert jaren lang. Maer namaels, in den jare 964, heeft de gierigheyt der Françoyſen, Beunen, Calis, en Teruanen daer afgeſneden. Oock is Artois, den Koning van Vranckrijck Philippus Auguſtus in 't jaer 1179 ten houwelijck gegeven met de nichte van Philips van Elſacen Grave van Vlaenderen; en heeft, in 't jaer 1236, de Koning S. Louys het ſelve landt van Artois tot een nieuw Graefſchap gemaeckt, en ſijnen broeder te leene gegeven, van den welcken, ofte ſijn nakomers, het wel weder gekomen is op de Graven van Vlaenderen, en Princen van de reſterende Nederlanden, gelijk in de beſchrijvinge des ſelven Graefſchaps breeder geſeyt wordt, maer evenwel afgeſondert gebleven van Vlaenderen. Welck landtſchap van die tijdt af tot ſijn palen behouden heeft, in 't ooſten Brabant; in 't zuyden Henegouwe; in 't weſten Artois; en in 't noorden die zee, die wy gemeenlijcken de Noortzee, en de Latiniſten *Mare Germanicum*, dat is, de Duytſche zee noemen; zijnde op ſijn langſte een-en-dertigh Nederlandtſche mijlen, en twintigh breet.

Nieuwe palen.

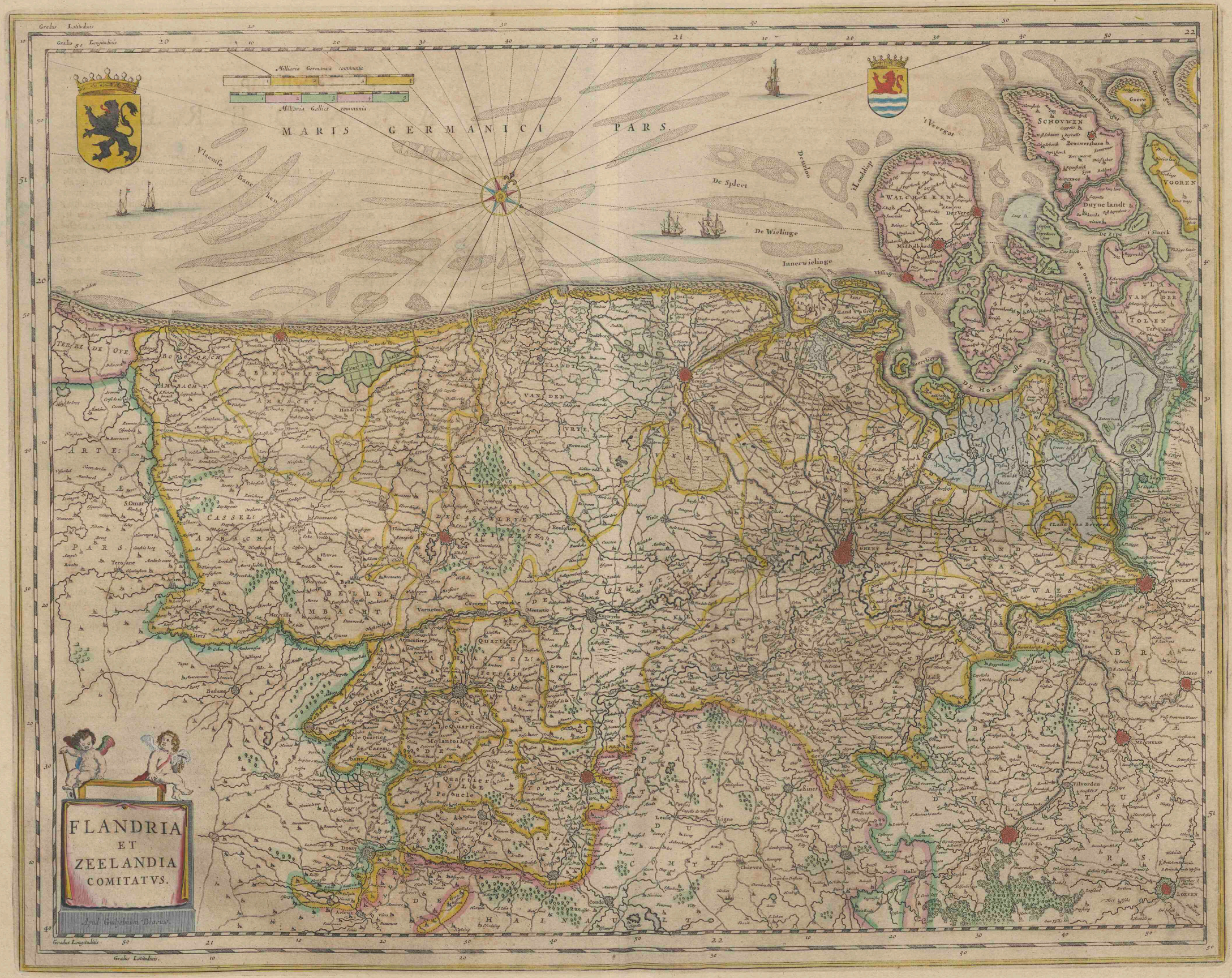
FLANDRIA
ET
ZEELANDIA
COMITATVS.
Apud Guilielmum Blaeuw.
MARIS GERMANICI PARS.
Milliaria Germanica communia
Milliaria Gallica communia
Vlaemse Banken
De Spleet
De Wielinge
Innerwielinge
Deurloo
't Veergat
't Landdiep
SCHOVWEN
Brouwershaue
Goere
VOOREN
Duyne landt
De Zype
t'Slaeck
WALCHEREN
Der Vere
Middelburch
Vlissingen
DE HONT
TERRE DE OYE
BERGHEN
AMBACHT
ARTE
CASSEL
AMBACHT
BELLE
AMBACHT
Lilers
Bethune
Douay
Arleux
Conde
Chievre
Halle
Leuse
Ligne
Nienoue
Vilvorden
Liere
Tielt
Roulers
Varneton
Armentiers
Le Quartier
Le Quartier de Carembant
Le Quartier Melantois
Le Quartier Pesuele
Orcies
Tournay
Lenin
Lachastel
Ferrain
Meenene
Kurtrycke
Gheent
Dendermonde
Aelst
Bruxelles
Lille
Lille
Gradus Latitudinis
Gradus Longitudinis

Lucht. De lucht is in Vlaenderen doorgaens goet, maer insonderheydt zuydwaerts. De landouwe meest effen en plat, *Vruchtbaerheyt.* over al redelijck vruchtbaer van kooren en boom-vruchten, doch met name naer den zee-kant, en naer Vranckrijck. Geeft veel goede ossen en paerden; goeden kaes en boter, *Inwoonders.* en overvloedigh veel houts. De inwoonders des landts zijn door den bant beleeft, hoffelijck, en wel geschickt, soo in vrede als in oorloge: daer-en-boven oock groote kooplieden, en niet min konstige als arbeytsame wercklieden, makende menighte van linnen, en wollen lakenen, tapisserye, fusteynen, grofgreynen, en seer veel andere koopmans *Tael.* waeren van allen prijse, soorte, en stoffe. Spreken overal, behalven in Walsch-Vlaenderen, de Nederduytsche sprake; en plegen, oock door de gelegenheydt van de zee en hare havens, wijt en zijd te handelen; dan sedert de laetste inlandtsche oorloge is haer neeringe seer verswackt.

Deeling. Hier voortijdts placht Vlaenderen afgedeelt te wesen in drie deelen, waer van (soo alreede geseyt is) verre het meeste en voornaemste deel was, het gene de Graven te leen plachten te houden van de Kroon van Vranckrijk, daer na 't gene sy te leen hielden van den H. Rijcke, en ten derden, het gene men noemde eygen Vlaenderen, ofte de Heerlijckheydt. Dit laetste deel en hielden sy van niemant te leen, maer waren van 't selve souveraine en absolute Heeren, sonder iemant boven haer te erkennen, anders dan Godt en het swaert. Daerom sy in hare tytelen oock plachten te schrijven, N.N. by der gratie Godts, Grave en Heere van Vlaenderen, &c. Dese afdeelinge, hoewel sy door 't voorsz verdragh, tusschen Keyser Karel de Vijfde en Koning Françoys de Eerste van Vranckrijck gemaeckt, soo nauwe niet meer onderhouden en wordt, sullen wy nochtans, om der goeder ordre wille, in dese onse beschrijvinge volgen; maer al voren noch seggen, dat de voornaemste rivieren, daer mede *Rivieren.* dit heerlijcke landtschap bewatert is, zijn de Schelde, de *Bosschen.* Leye, en de Dender. Onder de bosschen, die al tamelijck veel in getale zijn, munten uyt, dat van Niepen, en 't gene sy noemen het Nonnen-bosch. Bergen en zijnder niet, dan wel sommige schoone en lustige heuvelkens, besonder in 't Walsch quartier.

Casselryen. Voorts zijnder in geheel Vlaenderen een-en-dertigh Hoven oft hooge bancken van Rechte, in 't Latijn genoemt *Fora*, oft *Conventus juridici*, en in 't Vlaemsch Casselryen, voor de welcke het geheele Graefschap te rechte staet, wel verstaende elck inwoonder voor sijn besondere Casselrye. *Burghgraefschappen.* Wat nu aengaet de getituleerde Heeren des selven landts, daer zijn in alles vijf Burgh-graefschappen, namentlijck *Prinsschappen.* Gent, Ypre, Veurne, Winoxberge, en Haerlebeke. Drie *Baronyen.* Prinsdommen, Steenhuysen, Gavere, en Espinoy. Vier Hooft-banieren van de Beer, welcke zijn de wapenen en banieren van de vier besondere Baronyen en oude geslachten des landts, te weten, Pamele, Cisoin, Heyne, en Boelare. Iacob de Meyer Vlaemsch Cronijck-schrijver spreeckt van noch achtien Baender-heerlijckheden, maer die en zijn niet van het oude herkomen; want 'er, noch niet seer lange geleden, in Vlaenderen anders geen Baroen oft Baenderheere en was als de Grave selfs. Dit Graefschap placht *Genoten.* oock te hebben zijn twaelf Genoten, na de wijse van Vranckrijck; en hadden de Graven, in oude tijden, onder haer dese navolgende Officieren, te weten, een Constapel, twee Maerschalcken, een Opper-jager, een Cancellier, een Kamerling, vier Ontfangers, en meer andere dienaers, die, ter saken van dese hare ampten en waerdigheden, al te samen moesten Heerlijckheden hebben in 't selve landt: gelijck dit bescheydelijck blijckt uyt een seer oude schilderye in het Preeckheeren klooster te Gent, al van des eersten Graefs Boudewijns tijden af bewaert, met dit opschrift: *Institutio Comitatus Flandriæ more Quiritium*, dat is, Instellinge des Graefschaps Vlaenderen na de wijse der Romeynen.

Staten. De Staten van Duytsch-Vlaenderen bestaen wel (soo Guicciardin getuyght, uyt Prelaten, Edelen, Steden, en Casselryen: maer de drie Hooftsteden des landts, namelijck Gent, Brugge, en Ypren, mitsgaders her Vrye, die te samen maken de vier leden van Vlaenderen, hebben alleen volle macht en autoriteyt, om in gemeene landts-saken te resolveren en besluyten, sonderling als 'er gehandelt wort van eenige schattinge en tribuyten op te brengen, soldaten aen te nemen, en diergelijcke, waer inne de mindere steden en quartieren (al hebben sy anders elck hare besondere Magistraten, wetten en privilegien) de resolutie van de voorsz vier leden moeten volgen, en staen oock onder de selve in dien deele de steden, en quartieren, soo van Keyserrijcks, als van eygen Vlaenderen, gelijck wy te sijner plaetse nader sullen verklaren.

Steden. In gantsch Vlaenderen zijn, na het stellen van Guicciardin, acht-en-twintigh steden, daer onder rekenende Doornijck, Aerdenburgh, Deynse, en Lannoy; daer-en-boven *Vlecken.* meer dan dertigh onbeslote vlecken, de welcke, aengesien sy eertijdts muuren en vesten gehadt hadden, en noch in sijnen tijdt ten deele seer rijck en wel bewoont waren, even alsulcke privilegien en vryheden genoten, als de bemuurde steden. 't Getal der dorpen, was toen ter tijdt 1124 met klock-toorens, behalven ontallijcke veel sloten, Heeren huysen, en gehuchten; onder welcke dorpen vele soo *Dorpen.* groot, rijck, en wel bewoont waren, als eenige andere in gantsch Europa; maer door de oorloge zijnder veel vervallen, en jammerlijck verwoest. Daer waren oock voor de selve oorloge acht-en-veertigh Abdyen, soo van mannen als vrouwen, en dan noch veel Prioryen, en andere kloosteren, het gantsche Graefschap door; soo dat de Spanjaerden, die met Koning Philips in 't landt quamen, haer verwonderden over de groote menighte van steden, dorpen, Abdyen, kloosteren, en andere gestichten, seggende *Abdyen, &c.* dat gantsch Vlaenderen maer een eenige stadt en was.

Dat deel van Vlaenderen, welck de Graven te leen hielden van Vranckrijck, wordt weder gedeelt in Duytsch en Walsch-Vlaenderen, na de tale die in elck gesproken wordt; want dat het Walsch quartier nu sijne besondere Staten heeft, en met het Duytsche niet contribueert, heeft een ander insien en oorsaeck, gelijck wy te sijner plaets breeder verhalen.

VLAEMS-VLAENDEREN.

Palen.

Vruchtbaerheyt.

VLaems- ofte Duytſch-Vlaenderen, paelt in het noorden aen de groote zee, in 't zuyden aen den vloedt Leye, in 't ooſten aen de Schelde, en Keyſerlijck Vlaenderen, en in 't weſten aen Artois.

De landtdouwe is 'er voor een groot deel mager ende ſantachtigh, weynigh terwe voortbrengende, maer wel genoegh rogge, haver, boonen, erten, vitſen, boeckweyt, vlas, ende kennip, oock veelerley goede aertvruchten ende fruyten.

Steden.

In dit quartier ſijn ſeventien bemuurde ſteden, namelijck, Gent, Brugge, Ypre, Cortrijck, Audenaerde met Pamele, Nieupoort, Veurne, Winox-berge, Sluys, Damme, Biervliet (nu een ſteenhoop geworden) Dixmuyde, Caſſel, Duynkercke, Grevelinge, Bourborgh, en Hulſt.

Gent.

Gent, nae het gevoelen van meeſt alle de Schrijvers, en oock het gemeene ſeggen, is van Cajus Iulius Cæſar geſticht, en ſeght, onder andere, de geleerde Franciſcus Petrarcha, ſchrijvende aen den Cardinael Colonna: *Gandavum quoque Iulio conditore ſuperbum vidi*, dat is: Oock hebb' ick Gent geſien, het welcke ſich roemt van Julius Cæſar geſticht te weſen. Iacob de Meyer in het eerſte boeck ſijner Chronijcke van Vlaenderen, roert onder andere deſe veerskens aen:

Hanc Clarineam veteres dixere coloni.
Gorduni, populique truces coluere Sicambri.
Mercurio Cæſar, Chriſto ſacravit Amandus.

Dat is:

't Was Clarinea dat dees Stadt in oude tijden
Genoemt wert by het volck aldaer geſlagen neér.
Gorduners ende voorts Sicambers, fel in 't ſtrijden,
Die hebbenſe bewoont. Van Iulius wel eer
Wert ſy geheylight aen Mercurius vol liſten:
Maer S. Amand was d'eerſt dieſe gemaeckt heeft Chriſten.

Naem.

Eenige makenſe ouder, en ſeggen datſe Cæſar alleenlick geſterckt heeft, maer niet eerſtmael geſticht. Datſe naemaels Gent genoemt is geworden, acht men gekomen te ſijn van de Wandalen ofte Wenden, dieſe ſouden vermeeſtert hebben. Andere ſeggen, dat in ſeecker oudt Kaſteel, daer ontrent, eertijdts gevonden is eenen ſteen met dit opſchrift C. A N T. waer by ſommige verſtaen Cajus Antiſtius, ſommige Cajus Antonius, en dat van dit ſelfde opſchrift het Kaſteel gekregen heeft den naem van Cant, die naemaels in Gant ofte Gent ſoude verandert weſen; het welcke ſoo heel vreemt niet en is, nadien men in oude geſchreven boecken dickmael de letter G voor C ſal vinden, voornemelijck in de naem van Cajus, welcken ſy doen Gajus noemden. Watter van ſy oft niet, deſe heerlijcke ſtadt light in een goede, luſtige ende vruchtbare landouwe, ontrent vier mijlen van de zee, op drie water-vloeden, te weten, de Schelde, die daer aen komt uyt Henegouwe, de Leye uyt Artois, ende de Lieve uyt de haven van Sluys. Behalven deſe is 'er noch de Moere, komende uyt de vier Ambachten, ende meer andere levende wateren, die hier en daer niet verre van de ſtadt haren oorſprong nemen, en door de ſelve, ſoo van nature, als door toedoen van menſchen handen, geſtadigh vlieten, en van daer voorts langs eenige groote graften gebracht worden in de nieuwe vaert, tot groot gerief. Deſe nieuwe vaert is met 's Konings bewilliginge voor ettelijcke jaren gegraven, ende met groote moeyten, arbeyt, en onkoſten, gebracht wel vier groote mijlen verre tot in de Zeeuſche zee, aen den mondt genaemt het Sas, ſoo dat nu ter tijdt de middelbare Schepen door deſe vaert uyter zee konnen varen tot aen de ſtadt. De

Gelegenheyt.

welcke hoe grooten gerief, en overvloet van lijf-tocht, en andere noodruftigheden, ſy door alle deſe wateren ontfangt, men qualijck ſoude konnen gelooven. Sy heeft Antwerpen in 't noordt-ooſten, Mechelen in 't ooſten, Bruſſel in 't zuyd-ooſten, ende Middelburgh in Zeelant in 't noord-weſten, alle vier gelijcke verre van haer verſcheyden, te weten tien mijlen. Is ſeer ſterck en ſchoon, gaende in grootheyt te boven, ofte immers gelijck ſijnde de allergrootſte ſteden van Europa; want de ommeloop der laetſt-gemaeckte ſtadtsmuuren, van binnen te meten, houdt 45640 Roomſche oft Antwerpſche voeten, bedragende wat meer dan ſeve, maer van buyten te meten meer dan tien Italiaenſche, dat is over de drie Vlaemſche oft hierlandtſche mijlen; welck getal van voeten noch meerder bevonden is in de metinge gedaen in 't jaer 1397; want doen bleeck het dat Gent groot was 3688 roeden, van veertien voeten de roede, 'twelck bedraeght 51632 voeten, dat weynigh min is als acht Italiaenſche mijlen. In voegen dat Gent vergeleecken wordt by Milanen; maer is nergens na ſoo rijck van volck, als hebbende veel ledige ende onbetimmerde plaetſen, nochtans, indien men der Ouden getuygeniſſe gehoor geven wil, men ſal bevinden, datſe in voortijden voor Milanen ofte andere ſteden niet behoefde te wijcken. Ick wil overſlaen, daer men nochtans de groote menighte des volcks eenighſins uyt oordeelen kan, dat onder het gebiedt van Graef Lodewijck van Male, ſoo buyten als binnen Gent, in den tijt van tien maenden over de duyſent en vier hondert private nederlagen ſijn gedaen; maer alleen hier verhalen dat Froſſardus ſeydt, waer in ick hem nochtans ten vollen geen geloof en geef, dat op de ſelve tijden binnen de ſtadt getelt wierden 80 duyſent mans perſoonen, bequaem om wapenen te dragen, gaende van de vijftien jaren tot de feſtigh toe. Haer groote kan daer uyt lichtelijck afgenomen worden, dat een reyſer gaende van de Muyde-poorte, tot de Keyſer-poorte, die hem naer Bruſſel leydt, een ure tijdts onder weegh is. De timmer en 't gebou ſoo van kercken, als van gemeyne en beſondere huyſen, is te Gent doorgaens ſeer hoffelijck en cierlijck. Binnen de ſtadts-muuren ſijn 26 bewoonde eylandekens, door middel van water-vloeden en graften gemaeckt. Men telt 'er 600 ſtraten, en 98 groote bruggen, daer de geladen ſchepen gemackelijck onder door-varen, en dan noch 22 die kleynder ſijn. Daer ſijn ſes water-molens, en over de 100 windt-molens. Kercken, ſoo kleyne als groote, Klooſteren, Gaſt-huyſen, en ander Godts-huyſen, ſijnder in alles 55, waer onder ſeven, andere ſeggen acht Parochie-kercken, en vijf rijcke machtige Abdyen ſijn. De Hooft-kercke placht eertijdts genoemt te worden S. Jans: Maer nae dat Keyſer Karel de V, tot dwang van de inwoonders, ende ſijns ſelfs verſekeringe, ter plaetſe daer d'Abdye van S. Baefs plagh te ſtaen in 't jaer 1540 het Kaſteel getimmert heeft, dat men noch huyden ten dage daer ſiet, ſoo is de voorſz. Hooft-Kercke den Abt van S. Baefs voornoemt ingeruymt, en genoemt geworden S. Baefs: jae de Abdye ſelve is eerſt geworden tot een Canoniſye, daerna tot een Proosdye, en eyndelijck, ten verſoecke van Koninck Philips de II, verheven tot de Biſſchoplijcke waerdigheydt. In de kercke van S. Ian, ofte (ſoomen die nu ter tijdt noemt) S. Baef, is de hoogh-gemelte Keyſer Karel gedoopt, geboren ſijnde binnen de ſtadt van Gent, op den 25 Februarii in 't jaer 1500. Onder de Abdyen is de voornaemſte die van S. Pieter, gelegen op Blandijns, en heeft machtigh veel goets jaerlijcks inkomen, en niet alleen geeſtelijcke, maer oock wereldtlijcke juriſdictie over verſcheyden dorpen, en vlecken. Het getal van de kloſters is deſe voorleden jaren binnen Gent ſeer vermeerdert: want niet alleen en hebben de Ieſuiten daer een Collegie opgerecht, maer oock veel Abdyen en andere kloſters, die ſich buyten de ſtadt plegen te houden, hebben haer reſidentie binnen de ſelve genomen. Wat belangt de wereltlijcke publijcke geſtichten, men ſiet te Gent voor eerſt het Princen Hof, in het welcke getelt worden

Groote van Gent.

Gebouwen.

MARE GERMANICVM
Numeri sunt notæ orgyiarum quæ profunditatem maris notant.
ZEELANDIÆ
Walcheren Insula
PARS.
Middelburch
Vlissinghen
De Honte
Biervliet
Mauritius Fort
Land van Groede
TLANDT
VAN DEN
VRYE.
Dixmuyde
Rouselare
Tielt
Kools camp
Nivele
GHENT
FLANDRIÆ
TEVTONICÆ
PARS ORIENTALIOR
Milliaria Germanica.
Guiljelmus et Iohannes Blaeuw exc. Amsterdami.

drie hondert kamers. Daer nae twee heerlijcke Schutters hoven, en het ſchoone model van het Schepen-huys, het welcke, indien 't voltoyt ware, niet en ſoude ſijn te verbeteren. Voorts is 'er het Belfort, daer vier toornen op ſtaen, en een klocke in hangt genaemt den Roelant, die 11000 pont weeght, en ſeer verre gehoort wordt. Oock ſtaet 'er een groote koper-vergulden draeck op, die gekomen is uyt Conſtantinopolen, ten tijde dat Graef Boudewijn de achtſte van Vlaenderen de ſelve ſtadt won, en aldaer gekroont wiert Keyſer van Griecken, 't welck geſchiede in 't jaer onſes Heeren 1204. Binnen Gent ſijn 13 Marckt-velden, onder de welcke het grootſte genoemt wordt de Vrydaghsmarckt, welckers gelijcke in groote en proportie in Europa qualijck te vinden is. In het midden van deſe marckt heeft de Sereniſſime Aertz-Hertoginne Iſabella Clara Eugenia van Spaenjen, &c. laten oprechten een groot vergulden ſteenen beeldt, ter eere van haer groot-vader Keyſer Karel de vijfde.

Borghgraeffchap. Eerſte lid ende hoofsſtadt van Vlaenderen.

Gent is een Borch-graeffſchap, het eerſte lidt ende de Hooft-ſtadt van gantſch Vlaenderen, hebbende over ſulcks het voorſitten boven alle andere ſteden des ſelven Graefſchaps. Haren voys en reſolutie, in gemeene landts ſaken, moeten volgen 't landt van Aelſt, dat van Waes, de vier Ambachten, de ſteden van Cortrijcke, Oudenaerde, Dendermonde, Biervliet, Geersberge en Ninoven. Te Gent

Hof Provinciael.

heeft ſijn reſidentie het Hof Provinciael, ofte de Raedt van Vlaenderen, beſtaende uyt een Preſident, twaelf Raedtsheeren, en andere officieren. Voor deſen Raed komen de appellen van gantſch Vlaenderen, en mach men van de vonniſſen in de ſelve geweſen vorder appelleren aen den grooten Raedt ofte Parlement van Mechelen. Te Gent

Leenhof.

is oock de wettige kamer, ofte het Leen-hof van Vlaenderen, daer hoogh en laegh recht gepleeght wordt in ſaken van leene, en worden daer toe oock ſomwijlen gebruyckt de Raedtsheeren van den Hove Provinciael. Te Gent worden mede, tot een heerlijcke hoflijckheyt, altijdt opgevoedt ſommige Leeuwen, Beiren, Lochſen, en andere vreemde dieren.

Inwoonderen aert.

De Gentenaers ſijn beleefde, vriendelijcke, treffelijcke en ſtrijdtbare luyden; maer hebben by velen den naem van hooghroemende, en ſeer oproerige, gelijck uyt de Vlaemſche hiſtorie genoegh bekent is, ende voornementlijck de rebellie van Arteveld, en naderhant van Heynſius, hooft van 't Schippers gilde: gaen veel omme met koopmanſchappen, en ſijn in verſcheyden konſten, en ambachten wel ervaren. Daer ſijn in de ſtadt 52 Gilden, en boven dien het ambacht van de Wevers, begrijpende 27 orden, en maken een van de drie Staten der ſtadt. Binnen Gent wordt de gewoonlijcke juſtitie bedient, door ſeer eerweerdige Edelluyden, en eenen Graeflijcken Officier, die ſy noemen

Geſlachten.

den Hoog-bailjouw van Gent. De edelſte en outſte huyſen ofte geſlachten van Gent, ſijn die van Bets, Borluyt, Serſanders, Rijm, Damman, Grutere, Utenhove, Vaernewijck, Hembiſe, Caudenhove, Cauwerburgh, van der Camere, Trieſt, van den Eeckhoute, Baenſt, Kethulle, en Steelant. Hier mede willen wy de beſchrijvinge der voor-treffelijcker ſtadt van Gent beſluyten met den Hoogh-geleerden Eraſmus van Rotterdam, in eenen brief die hy geſchreven

Lof.

heeft aen Karel van Utenhove, borger der ſelver ſtadt: datter ſoo verre als 't Chriſtenrijck ſtreckt, geen ſtadt gevonden en wordt, die met deſe te vergelijcken ſy, het ſy dan dat men aenſie de grootte en macht der ſelve, (*in die tijden*,) ofte de politie, en den aerdt des volcks.

Brugge.

Of de ſtadt van Brugge haren name heeft van wegen de groote menighte, ſoo van ſteenen, als houten bruggen daer ſy mede verciert is, oft van een brugge alleen, genoemt

Naem.

Brugſtock, eertijdts ontrent de ſelve gelegen, tuſſchen Oudenborg en Rodenborg, (dat nu Aerdenborg heet) daer van mogen die onder malkanderen diſputeren, die den tijdt en luſt daer toe hebben. Wy ſullen alleenlijck ſeggen, dat de oudtſte plaetſe van Brugge is de Borcht, waer van de fondamenten geleydt ſijn in 't jaer 865, ten tijde van Boudewijn met den yſeren arm, en 't geheele werck door ſijnen ſone voltoyt. Van deſe Borght ſiet men noch de forme en eenige overblijfſelen ontrent S. Donaes, het ſtadthuys, en 't Huys van den Vryen. Lange daer na, te weten in

Geſterckt.

den jare 1270, heeft Margriete van Conſtantinopolen gedoogt, dat men de ſtadt verſterckt heeft met graften, van Danckers brugge af. Ende Philips de Schoone, Koning van Vranckrijck, heeftſe met ſtercke wallen en poorten verſien, alſoo datſe by ſijnen tijde van gelijcker groote geworden is met Bruſſel. Eyndelijck is ſy gereſtaureert geworden door Lowijs van Male Grave van Vlaenderen, Brugge ſtellende (ſoo hy ſeyde) op twee goude pilaren, te weten, de inlandtſche neeringe, en uytlandtſche koophandel. Sy leydt in een ſchoon effen pleyn, drie mijlen van de zee. Heeft van natuure geen water-vloet, maer wel een ſeer groote graft ofte vaert, met menſchen handen gemaeckt. Deſe deylt ſich met veel vaerbare ſtroomen door de ſtadt, de welcke uytloopende vergaderen by malkanderen, en vlieten naer Damme, Sluys, en van daer voorts in de zee. Brugge heeft Gent zuyt-ooſtwaerts, Cortrijck zuydwaerts, Veurne zuyd-weſtwaerts, en Middelburg in eelant noord-ooſtwaerts, alle ontrent acht mijlen van haer verſcheyden. Is nu noch een ſeer ſchoone en groote ſtadt, die wel eer oock uytnemende machtigh en volckrijck geweeſt heeft, jae de principaelſte koop-ſtadt van de gantſche Nederlanden; en dat tot den jare 1516 toe, wanneer de vreemde koop-luyden naer Antwerpen vertrocken, (ſoo te ſijner plaetſe breeder verhaelt ſal worden) en deſe ſtadt, niet ſonder der ſelver groote ſchade, verlieten, die noch ongelijck meer beſchadicht is geworden door de laetſt voorleden inlandtſche oorloge, dieſe by-nae in den gront geruineert en bedorven heeft. Men ſal bevinden in oude tijden, wanneer de koop-handel noch by die van Brugge was, dat de ſelve ſtadt met ſeventien publijcke huyſen van verſcheyde natien verſien geweeſt is: Onder de welcke, de Engelſche, Schotſche, Franſche, Caſtiliaenſche, Portugaelſche, Aragonſche, Navarſche, Cataloniſche, Biſcayſche, der Hanze ſteden, Venetiaenſche, Genoueſche, en Milaenſche huyſen de voornaemſte geweeſt hebben. Alle welcke natien voor verſcheyde tapiſſeryen, die by die van Brugge gemaekt wierden, allerhande waren binnen Brugge brochten. Soo dat voorſeker is, dat over de 150 jaren de ſelve ſtadt, meeſt van alle de Nederlanden in koophandel floreerde. Ende hier uyt is geſproten, dat alle deſer landen inwoonderen, nadien de uytheemſche met de Vlamingen meeſt handelden, Vlamingen wierden genoemt. Haren ommeloop be-

Groote.

grijpt 26600 Roomſche voeten, bedragende ontrent vier Italiaenſche mijlen en een vierdedeel; maer van buyten te meten, is ſy ontrent ſes gelijcke mijlen groot in 't ronde. De huyſen, ſoo tot den Godts-dienſt als tot der menſchen wooninge dienende, ſijn te Brugge door den bandt veel heerlijcker en koſtelijcker dan in eenige ſtadt des landts. De ſtraten ſijnder breet en recht, onder andere de ſes, welcke van de groote marckt beginnen te loopen, elck tot een van de ſes voornaemſte ſtadts poorten, 't welck ſeer gerieffelijck is, en luſtigh om ſien, Men telt 'er over de 60 kercken ſoo

Kercken.

kleyne als groote. De Hooft-kercke is gewydt ter eere en gedachteniſſe van S. Donaes, verciert met een heerlijck Collegie van Canonicken, die, voor deſen een Prooſt tot haer Overhooft gehad hebbende, ten verſoecke van den grootmachtigen Koning Philips de II van Spaenjen, ver-

Biſdom.

eert ſijn geworden met een Biſſchop.

Parochien.

De ſtadt Brugge wordt gedeelt in ſes deelen, en negen Parochien, dae onder begrijpende die van 't H. Kruys en S. Catharine, welcke buyten de poort leggen, maer hebben haer deel oock in de ſtadt. Op een eenige plaetſe van

Borcht.

deſe ſtadt, namelijck op de Borcht, oft (om beter te ſeggen) het Kaſteel, wordt juſtitie gedaen van wegen ſes verſcheyde Overigheden, te weten de Magiſtraet van Brugge, het Vrye, het Leenhof, de Proosdye van S. Donaes, de Heerlijckheyd van Ziſſeele, en de Heerlijckheydt van de Mandaeghſche. Onder andere merckelijcke dingen wordt te

Waterhuys.

Brugge geſien het Water-huys, ſtaende by de ſtadts-muuren tuſſchen de Sme-poort en de Boeverye-poort. In dit huys ſtaet een wiel vol eemers, en andere bequame gereetſchappen: een peerdt draeyt dit om, en ſchept dagelijcks uyt een groote ciſterne, een grooten hoop waters in een groot vat, van waer het voorts loopt in een looden buys, en ſich de gantſche ſtadt door onder d'aerde met veel armen en tacken verſpreydt, tot groote verwonderinge en luſt des aenſchouwers. Daer is oock te ſien, in het Schutters-hof van de handt-boge, een ſeer groote tafel, gemaeckt

Tafel van been.

van de graedt van een walviſch; en een huys, daer van binnen het yſerwerck al verguldt is, en meer andere fraeyigheden. De Bruggelingen ſijn van natuure ſeer vriendelijck,

Inwoonderen aerdt.

beleeft,

beleeft, gespraecksaem, en wel geproportioneert van lijve. Geneeren haer nu ter tijd meest met fusteynen, sayetten, linnen en wolle lakenen, tapisseryen en diergelijke waren te maken. De vrousperſonen sijnder soo schoon, lieffelijck, sober en matigh als in eenige stadt van de Nederlanden. De stadt wordt seer wel en ordentelijck geregeert, hebben veel *Privilegien.* heerlijcke privilegien en vryheden, en onder andere heeft Hertogh Ian van Bourgoignen, Grave van Vlaenderen, in den jare 1405, de Bruggelingen vry gemaeckt van alle confiscatien van goederen, 't sy wat, en tegen wien dat sy oock souden mogen misdaen hebben, den persone des Princen selve niet uytgenomen. In de stadt van Brugge plach hem meestendeel te onthouden de Opperbailjuw van Vlaenderen, de welcke bykans even sulcken officie heeft als de Droſt van Brabant; maer is van veel grooter aensien, en geniet oock meerder profijten. Brugge is (soo wy elders geseydt hebben) de hooft-stadt van het tweede lidt van Vlaenderen, en heeft derhalven naest Gent het voorsitten boven alle Vlaemsche steden. Onder haer contribueren in gemeene *Steden onder Brugge.* landts lasten, de steden ende quartieren van Nieupoort, Sluys, Damme, Oudenburgh, Ardenburg, Veurne, Winoxberge, Duynkercke, Grevelingen, Bourbourgh, Blanckenberge, Torout, Dixmuyde, Ghistele, Middelburgh en Loo. Tot een besluyt moeten wy dit noch seggen, dat, behalven ontallijcke veel geleerde en vermaerde mannen, in de stadt van Brugge in 't jaer 1478 geboren is de Aertzhertogh Philips van Oostenrijck, Prince van 't meestendeel deser Nederlanden, sone des Roomschen Konings en naemaels Keysers Maximiliani, en Vader van Keyser Karel de V, welcke Aertz-Hertoge naderhandt gehouwelijckt met Vrou Ioanna, dochter der Catholijcke Koningen van Spaenjen, soo veel Koningrijcken, in de oude en nieuwe wereldt, aen dese Nederlanden gehecht heeft: en mogen derhalven de Nederlanden wel genoemt worden het voornaemste fondament, daer de groote mogentheydt van den doorluchtigen Huyse van Oostenrijck opgebout is. Mede wordt dese stadt toegeschreven dat in den jare 1430, aldaer aldereerst van Philippus de Goede ingestelt is geweest de ordre der Ridderen van het Gulden Vlies, bestaende in 31 Ridders, als uyt den brief van Philippus te mercken staet, welcke wy hier by souden setten, indien wy het niet naelieten om kortheydts wille.

Ypre. De stadt van Ypre ontleent haren naem van het waterken Ypre, 't welck'er door-vliet. Sy wierdt eerst gesticht (soo Christianus Massæus schryft in 't 15 boeck sijner Chronijcke van Camerijck) by Graef Boudewijn, toegenaemt de Ionge, ontrent den jare 960; light negen mijlen van *Gelegenheyt.* Brugge, en derthien van Gent, sijnde stercker van wegen hare gelegenheyd, mits datse qualijck te beleggen is, als van vesten oft ander gemaeckte wercken. Is een schoone en tamelijcke rijcke stadt, wel behuyst en betimmert, dan de huysen hebbender meest al houte gevels, 't welck een oorsaeck is datse van buyten weinig aensiens hebben. De stadt in den jare 1173 binnen de muuren gemeten sijnde, wierdt bevonden 1173 geometrische roeden groot te wesen in't ronde, besloten met negen poorten. *Groote.* Heeft tot het jaer 1383 toe in sijn meeste fleur geweest, wanneer sy genootsaeckt sijn geworden, om dat die van Gent met de Engelsche t'samen spanden, hare buyten-steden af te werpen, op dat de selvige den vyandt niet tot voordeel souden strecken. Doch de krijgh geeyndight wesende, dachten sy de selvige wederom op te richten, indien het haer niet belet waer geweest door Hertogh Philips de Stoute, Grave van Vlaenderen. Dese wetende dat 't gemeene volck binnen Ypren seer oproerig was, en dat de muytenatie meest uyt de voorsteden begon, heeft die uyt de voorsteden in nabuurige en minder bewoonde steeden verdeelt. Waer mede hy de Magistraten binnen Ypren uyt de vreese geholpen heeft, dat sy niet weder, gelijck anno 1313 geschiedt was, uyt de vensteren souden geworpen worden, en de andere mindere steden eenighsins met wolle-neering versien. De kercken, kloosters en andere publijcke gebouwen sijnder schoon en heer- *Bisdom.* lijck, wesende de hooft-kercke gesticht ter eere van S. Marten. Koning Philips de II van Spaenjen heeft van de Paus Paulus de vierde verkregen, dat dese kercke onder meer andere verheven is tot een Bisdom. Ypren heeft een soo ruymen en overschoonen Heeren-plaetse, als eenige stadt van de Nederlanden, en staet op de selve plaetse de laken-

halle, een treffelijck en seer oudt gebou; want in dese stadt worden veel goede lakenen, saeyen, saeyjetten en diergelijke wercken gemaeckt, 't welcke redelijcke neeringe veroorsaeckt onder de Borgerye. Men seydt gemeynlijck dat Ypere de grondt van loot heeft, overmits de seer groote menighte van loode onderaerdsche goten, die men daer de gantsche stadt door vindt, om het vloedt-water bykans door alle huysen en plaetsen bequamelijck te leyden. Dese stadt heeft een Borgh-graefschap, en is de derde hooftstadt, mitsgaders het *Borghgraefschap.* derde lidt van Vlaenderen, onder haer gebiedt hebbende seven Casselryen, waer onder de Casselsche alleene wel 24 vierscharen, ofte bancken van rechte heeft. Daer is binnen Ypren, boven de gewoonlijcke Magistraet, een besonder vierschare, die men noemt de Zale van Ypren. De Yperlingen sijn goede, beleefde, en vreedsame luyden, en is 't landt rontsom de stadt leggende het beste en vruchtbaerste van geheel Duytsch-Vlaenderen. Onder 't lidt van Ypren contribueren in gemeene landts onkosten, de voorsz Casselrie van Kassel, die van Belle, de Ambachten van Ypren, Meessene, Rousselare, Poperingen, &c.

Het Vrye. Het Vrye heeft desen naem gekregen, om dat het van de onderdanigheydt van Brugge vry en ontslagen is geworden, en maeckt (soo wy stracks breeder verklaren sullen) het vierde lidt van Vlaenderen. Is eerst ingestelt uyt oorsake en om redenen hier nae volgende. Gent, Brugge en Ypren, plegen eertijdts te representeren, en verstrecken den gantschen staet van Duytsch-Vlaenderen, en wat by de Gedeputeerde van die drie steden geresolveert en besloten wierdt, dat moesten al d'ander steden en quartieren volgen: maer also de stadt van Brugge, soo door de wijdstreckende heerschappye die sy hadde van buyten, als oock om haer overgroote mogentheydt van binnen, soo hooveerdigh was geworden, datse in saken van state haer niet alleenlijck tegen Gent, Ypren, en andere steden, maer oock tegen haer eygen landts-heeren hoogmoedelijck stelde, overmidts de groote en sonderlinge privilegien, daer sy boven alle andere Vlaemsche steden mede begaeft was; so is 't op een tijdt geschiedt, dat de dorpen daer onder liggende, die seer veel in getale en machtigh waren, de stadt met lijftocht en met geldt te hulpe quamen, met alsulcken conditie en bespreck, als datse van doen voort niet en wilden gehouden wesen te rechte te staen onder de wet van de stadt, maer alleen onder den Castelleyn, toen ter tijdt van des Graven wege residerende op de Borcht van Brugge. Dit verworven, en naderhandt soo in getalle als in aensienlijckheydt van Hoofden seer toegenomen hebbende, hebben sy ootmoedelijck versocht, en oock verkregen, van Graef Philips, toegenaemt van Elsaten, (niet tegenstaende die van Brugge daer seer heftigh tegen waren) te mogen een heerlijckheydt en gerechte op haer selven hebben. En stelden voorts met bewilginge van den selven Grave, (die niet schoonder en socht als de Bruggelingen haer veeren te korten, en hare stoutigheydt te minderen) een edelen en treffelijcken wet in *Schepenen ende gerechte van den Vrye.* van 26 Schepenen, die, gekoren uyt den Edeldom, dien staet haer leven lang bedienden. Uyt dese wierden alle jaer drie Burgermeesters gekoren, en dan noch een vierde uyt de gemeente des selven landts gebiedt, die daerenboven oock haren besonderen Bailjou hadden; en was eerst geseydt dat sy al te samen moesten woonen binnen Brugge, en haer vierschare houden op den Borght aldaer, doch mogen nu ter tijdt woonen daer 't haer belieft, mits dat het sy binnen des landts gebiedt. De Casteleyn wierdt verkoren tot President van den voorschreven Raedt, en geduerde dese regeringe in sulcker wijse, tot dat de Gravinne Ioanna, Graef Boudewijns dochter, die men toenaemt van Constantinopolen, om dat hy de selve stadt, en 't Keyser-rijck van Griecken-landt geconquesteert heeft, tot dat (seg ick) de Gravinne Ioanna in 't jaer 1224, het selve heerlijcke Presidentschap kocht van Heer Iohan van Neelle, dien het toegevallen was, en die van den Vryen stelde in volkomener vryheydt, hun gevende het besit en bewindt van de gantsche heerlijckheydt van buyten, en latende voor de stadt van Brugge alleen de bedieninge van de saken van binnen. Die van 't Vrye nu dus groot van machte, en noch grooter van moede geworden sijnde, en hebben niet opgehouden, voor dat sy, niet tegenstaende alle de groote moeyte en spartelinge die de drie Hooft-steden haer aendeden, eyndelijck in het jaer 1436, van Hertogh Philips de Goede van Bour-

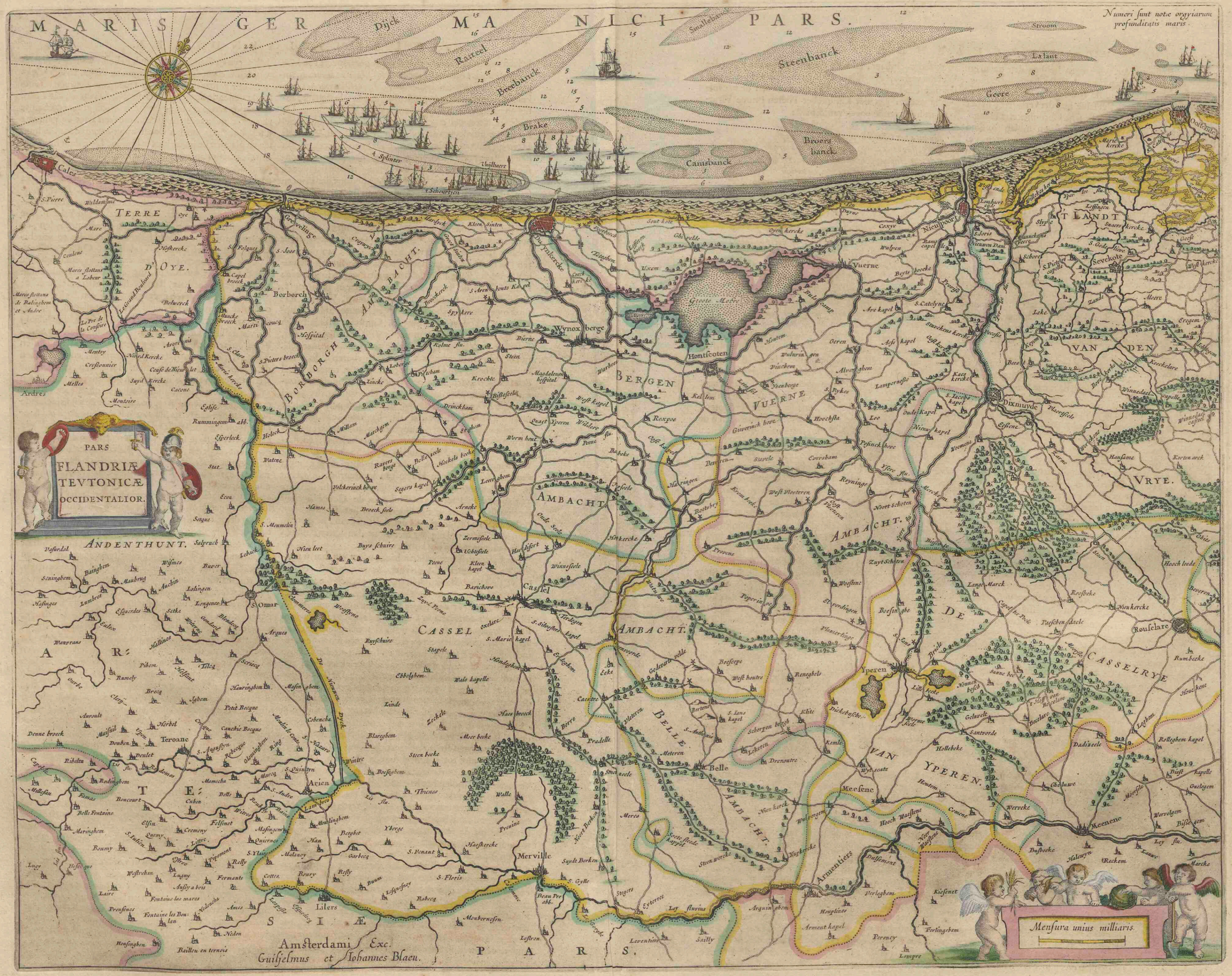
MARIS GERMANICI PARS.
Numeri sunt notæ orgyiarum profunditatis maris.
Dijck
Raneel
Breebanck
Brake
Smallebanck
Steenbanck
Camsbanck
Broers banck
Stroom
Lalant
Geere
Cales
Ardres
TERRE D'OYE.
Borborch
BORBORGH AMBACHT.
Wynoxberge
Hontscoten
BERGEN
VUERNE
Vuerne
Nieuwpoort
Dixmuyde
T LANDT VAN DEN VRYE.
Seyckote
Rouselare
PARS FLANDRIÆ TEVTONICÆ OCCIDENTALIOR.
ANDENTHUNT.
S. Omar
CASSEL
Cassel
AMBACHT.
BELLE AMBACHT.
Belle
Yperen
DE CASSELRYE
VAN YPEREN.
Meesene
Meenene
Armentiers
Teroane
Arien
Merville
Lilers
ARTESIÆ PARS.
Amsterdami Exc. Guilielmus et Iohannes Blaeu.
Mensura unius milliaris.

gondien, Brabant, &c. verkregen hebben den naem en weerdigheydt des vierden lidts van Vlaenderen; maer moeten in tijden van oorloge de baniere van Brugge volgen: gelijck Iacob de Meyer het selve breeder verklaert, in het *Ressort.* sestiende boeck van sijn Vlaemsche Chronijcke. Haer gebiedt en heerschappye streckt wel seven mijlen rondom Brugge, over seer veel dorpen en leenen, dan moeten, gelijck oock die van Brugge selfs, komen appelleren aen den Provincialen Raedt te Gent. Onder haer contribueren, in gemeene landts saken, 35 Ambachts Heerlijckheden, met *Appendentien.* haer appendenten en contribuanten, en 90 dorpen. De appendenten en contribuanten sijn 29 dorpen, yder sijnen eygen Heer onderdanigh. De ballingen van Brugge en andere steden, mogen vryelijck woonen in de jurisdictie van den Vryen, en mogen die van den Vryen nergens gevangen gehouden worden, het en sy datse eerst rechtelijck overwonnen en gecondemneert sijn. Daer hebben wy nu de beschrijvinge van drie hooft-steden, en vier leden van Duytsch-Vlaenderen, onder welcke (so geseydt is) in gemeene landts saken, oock resorteren en contribueren die van Keyser-rijcks, en eygen Vlaenderen: laet ons nu voortvaren tot de andere steden des selven quartiers, en voor eerst beschryven de vier Zee-havenen, daer van de drie begrepen sijn in 't getal der besloten steden, de vierde onder de open vlecken.

Sluys. Drie mijlen van Brugge, en vijf van Middelburgh in Zeelandt, leydt de zee-stadt Sluys, die eertijdts *Lammensvliedt* is genaemt geweest, doch daer nae Sluys geheeten, om dat aldaer een sluys gelegen was om het water te stutten. Den eersten naem bevindt men noch in swang geweest te hebben tot den jare 1331. Sy heeft eerst de Graef van Namen toegekomen, de welcke de selve plaets tot erfdeel gekregen hadde, door Guido van Namen, sone van Guido Grave van Vlaenderen. Naderhandt heeft Philips de Stoute dese plaets weder onder Vlaenderen gebracht, aen Wilhelm Grave van Vlaenderen, daer voor leverende Bethune. Dese stadt is, door twist en oneenigheydt der borgerye, haer macht, die sy in ouden tijden pleegh te hebben, quijt geworden korts voor de leste inlandtsche oorloge, den Bruggelingen, by koope tegen den Koning gedaen, toegevallen en onderdaen geworden, welcke Bruggelingen de selve oock begonnen op te bouwen, en te willen vorderen, als hebbende een van de schoonste en sekerste havenen van gantsch Europa, in de welcke wel 500 scheepen bequamelijck konden liggen, door welcke gelegenheydt bevindt men de selvighe eertijdts redelijck gefloreert te hebben; welck hier uyt mede blijckt, dat de historien betuygen in den jare 1468, in de maendt October, aldaer hondert en vijftigh schepen, met verscheyde waren geladen, aengekomen te sijn, en wesende daer beneffens een stercke stadt met dubbelde wallen, die genoeghsaem onwinbaer gemaeckt konde worden. Nu ter tijdt staetse onder 't gebiedt en gehoorsaemheydt van de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, de welcke in de quartieren daer ontrent oock besitten Axele, Ter Neuse, Ardenborgh, Ysendijke, en meer stercke plaetsen. Leydt meest vol garnisoen, en wordt allengskens betimmert en verbetert, hebbende als noch haer oudt kasteel, dat eertijdts vast aen de stadt was, maer door af brekinge van een deel huysen, daer van afgescheyden is geworden.

Cadsandt. Recht tegen over Sluys is het eylandeken van Cadsant, met een dorp mede alsoo genaemt. Dit eylandt is voortijdts veel grooter geweest, met een stadt en veel schoone rijcke dorpen daer op; maer de Zee heeft' er by langheydt van tijde meer als de helft af vernieldt.

Oostende. Oostende light twee mijlen van Oudenborgh, en wat meer dan vier van Brugge. Heeft noyt geen stadtsmuuren gehadt, maer is voor de laetste beroerten, en noch een tijdt lang staende de selve, soo in groote en getal van huysen, als menighte van inwoonders, een redelijcke stadt gelijck geweest, met een tamelijcke goede haven, dan ten laetsten door een meer dan driejarig belegh, en eyndelijcke veroveringe, genoegh tot een mols-hoop geworden, en geheel vernielt. Watter, staende de voorsz belegeringe, voor en tegen de selve gedaen is, hoe veel duysent menschen datter aen weder zyde gebleven zijn, en wat des meer mach betreffen, en is ons voornemen niet alhier te beschrijven, dewyle doch 't selve niet alleen en is buyten onse materie, maer oock soo ruchtbaer, en selfs tot aen de uyterste palen des Werelts verbreyt geworden, dat men daer op wel mach passen met een kleyne veranderinge van woorden de naevolgende veersen van der Latijnscher Poëten Prince Virgilius, in het sevende boeck van Æneas:

Quanta per Ostendæ regnis effusa Philippi
Tempestas ierit campos, quibus actus uterque
Belgicus Hispanusque animis concurrerit orbis,
Audiit, & si quem tellus extrema refuso
Submovet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.

Dat is:

Wat voor een sware storm daer uyt Philippus Rijcken
Op 't veldt gestort zy, daer Oostend' op heeft gestaen,
En met hoe arren moet de Spanjaert vol practijcken,
En 't Nederlandtsche bloedt malkand'ren vielen aen:
Heeft mogen hooren selfs die 's werelts veerste wijcken
Affond'ren van den noyt gerusten Oceaen.
Heeft mogen hooren selfs die Titans heete stralen
Staegh braden, en wijt zijn gescheyden van ons' palen.

Nieupoort. Nieupoort een fraey, sterck, en goedt stedeken, is gelegen een halve mijle van de zee, twee mijlen van Veurne, en wat meer dan drie van Oostende. Heeft een redelijck sterck kasteel, met een goede Ty-haven, en is (na sommige schrijven) vereert met den tytel van Borgh-graefschap. Was eertijdts Zand-hooft geheeten, maer in 't jaer 1383 tot een stadt geworden zijnde, en met poorten beslooten, kreegh den naem die 't nu noch voert: korts daer aen is de selvige stadt door de Engelsche en die van Gent heelendal verbrant, doch uyt sijne assche schoonder dan te vooren verresen. Daer staen, behalven de hooft-kercke, twee tamelijcke goede kloosters binnen; en ontrent anderhalf mijle daer buyten, op den wech naer Duynkercke, light de heerlijcke en machtige Abdye van S. Bernardus orden, die men gemeynlijck noemt Ten Duynen, hebbende voor de beroerte gehadt een seer rijcke en vermaerde Librye. De inwoonders plachten haer meest te geneeren in visscherye, waer toe aldaer alle behoeftigheden, als netten en andere dingen, gemaeckt worden. Omtrent een kleyn half mijle van dese stadt, en vier van Oostende, tusschen Westeynde en Willekenskercke, is die vermaerde slach geschiedt tusschen den Aertz-Hertogh Albertus, en de Staten der Vereenigde Nederlanden, onder het beleyt van Graef Mauritz van Nassou, den eersten Iulii 1600, alwaer de Staten de victorie hadden, en neffens veel groote Heeren, Don Franciso de Mendoza, Admirant van Aragon, gevangen wierde, als breeder in de historien te lesen is.

Duynkercken. Duynkercken leest men gesticht te zijn van Graef Boudewijn toe-genaemt de Ionge, omtrent het jaer 966. Heeft den naem van de kercken, die sich den Schippers boven de Duynen in zee vertoonen, en voornemelijck eene, die een hooghen tooren heeft, van den welcken men by Sonneschijn en klaer weder, de blinckende bergen sien mach neffens Doeveren in Engelandt. In de selve Kercke is oock aenschouwens waerdigh het hooge outaer, van verscheyden Marmor-steen en Albaster seer konstigh gewrocht, die boven de 2000 guldens gekost heeft. Duynkercken leyt op d'een zyde drie mijlen van Grevelingen, en ses van Cales in Vranckrijck, op d'ander zyde vyf mijlen van Nieupoort, en twaelf van Brugge. Is gedurende de oorlogen een recht roof-nest, en strenge geessel voor de zee-luyden van de Vereenigde Nederlanden, die daeromme gedurighlijck hare oorloghs-schepen voor de haven houden liggen, en hare schepen soo koop-vaerders als visschers, en andere de zee passerende, doen convoyeren, van welcke gelegenheydt wy een bysondere kaerte en beschrijvinge hier ingevoeght hebben. Dese stadt, als mede Grevelinge en Brouckburgh, komen toe den Huyse van Vendosme, welck sijnen oorsprong neemt uyt den geslachte van Bourbon.

Biervliet. Biervliet was eertijdts een goede stadt, gelegen in een eylandt, omtrent vyf mijlen van Sluys, daer is nu ter tijdt maer een Fort van de Vereenigde Nederlanden. In dese vervalle stadt is anno 1397 gestorven eenen Willem Beukelens, de welcke allereerst gevonden heeft de maniere van den haring te kaken, te zouten, en in tonnen te bewaren, gelijck nu noch 't gebruyck is.

gelijck

Winoxberge. De ſtadt Winox-berge wordt alſoo genoemt na een ſchoone Abdye, geſticht op eenen hoogen bergh ter eere van S. Winock Engels-man, daer te lande geſtorven, by Graef Boudewijn met den Baerde, oft (ſoo andere ſchrijven) Boudewijn van Rijſſel: ſy was eertijdts geheten Groenberge, en is omtrent voor anderhalf hondert jaer bemuurt geworden, liggende anderhalf mijl van Duynkercke, en ſeven van Ypre. Heeft een riviere, die ſy ophouden oft loſſen kan, met een waterleydinge op de merckt uytſpringende. Haer Caſſelrye begrijpt 32 dorpen, alle gelegen in een ſeer vruchtbare landsdouwe. De Prelaet van de voorſz Abdye beſlaet de tweede plaetſe onder de Vlaemſche Abten. Daer is oock een vrouwen Abdye, met een Predick-heeren-klooſter. Deſe ſtad is in den jare 1558 van de Franſche afgebrandt, doch korts daer nae weder opgebouwt, en in Vlaenderen bekent door het Burgh-graefſchap, en jaerlijckſe merckt.

Damme. Een mijl van Brugge en twee van Sluys, light Damme, door welcke ſtadt (ſoo geſeydt is) de oude gracht van Brugge naer de zee loopt. Men houdt datſe begonnen is geſticht te worden in 't jaer 1175, en dat by deſe gelegentheydt. Daer was door het ſware opwater, een gat in den dijck by den Dam ingebroken, alſoo dat de ſtadt van Brugge rondom in 't water ſtont. Deſe inbreucke en konde men met geen materialen van hout, aerde, oft ſteenen, ſtoppen, want het al viel oft in een grondeloſe diepte gevallen hadde. Maer Graef Floris van Hollandt, die by Philips van Elſaten Grave van Vlaenderen gevangen geſeten hadde, heeft, uyt kracht van de Vrede-handel tuſſchen hem en Graef Philips gemaeckt, verſcheyden ervarene werck-mannen over-geſonden, om den voorſz dijck te repareren. Deſe komende by den Dam, vonden onder den gebroken dijck een hondt liggen baſſen en huylen, die ſes dagen en nachten lang een afgrijſſelijck geluyt maeckte, ſonder dat de arbeyders wiſten wat het mochte beduyden. Immers wierpen in 't leſten den huylenden hondt in 't gat, en daer metter haeſt een groote menighte van aerde boven op, ſoo dat ſy grondt kregen, en 't gat geraeckte te ſtoppen. Graef Philips, ſiende dat veel arbeydts-luyden daer ſich bleven onthouden, gaf, den genen die daer blijven wilden, al het landt dat ſy van der zee in winnen en bedijcken konden, van den Dam tot Ardenburgh toe, ten eeuwigen dage te beſitten, en boven dien noch veel groote privilegien. Waeromme datter veel Hollanders en Zeeuwen gebleven zijn, en hebbender metter tijdt een ſtadt gemaeckt, die ſy nae den hondt by haer in 't gat geworpen noemden Honts-dam. Dit heeft wel eer een goede plaetſe geweeſt, maer is nu ter tijdt in ſeer ſoberen ſtaet, ſtaende meeſtendeels onder 't bedwang van Brugge.

Dixmuyde. Dixmuyde, een goed en fraey ſtedeken, light van Oudenburgh, van Nieupoort, en van Rouſſelaer bynae even verre, te weten drie mylen, op den ſtroom den Iſer genaemt, welcke uyt de bergh by Caſſel ſijn oorſprong neemt. De Vlamingen ſeggen dat hier omtrent gemaeckt wordt de leckerſte boter van alle de Nederlanden.

Veurne. Drie mylen van Dixmuyden, en vier van Duynkercke, light het ſtedeken Veurne, 't welck den tytel heeft van een Borgh-graefſchap. Werdt in 't jaer 1390 door bevel van Graef Philips de Stoute bemuurt, en ſijn grachten gewijt. Heeft drie Parochie-kercken, van de welcke die van S. Walburgh de principaelſte is, bedeckt met loot. De Caſſelrye van Veurne heeft onder haer 72 dorpen, en onder de ſelve de voorſz Abdye Ten Duyne, oft (ſoo andere ſchrijven) Van Duyne, met noch een vrouwen Abdye tot Roesbrug, onder de welcke ſtaen acht rijcke dorpen, hebbende ieder hare beſondere vierſchaer en juriſdictie.

Bourborgh. Bourborgh wordt by andere Brouckborgh geheeten van wegen het vruchtbare brouckachtigh landt, daer 't mede omcingelt en in gelegen is, een ſchoon en ſterck ſtedeken, eertijdts toebehoort hebbende de Koningen van Navarre, en liggende omtrent een mijle van Grevelingen, vierdehalf van Duynkercke, en even ſoo verre van Winoxbergh. Werdt in 't jaer 1644, na een korte belegering, door de Françoyſen ingenomen.

Grevelinge. Tuſſchen Calis en Duynkercke, drie mijlen van elcke plaetſe verſcheyden, light de ſtadt Grevelinge, niet ſeer wijdt van de zee, op den watervloedt Ha, een van de ſterckſte plaetſen van geheel Nederlandt, hebbende vijf bolwercken, waer van de vier gemaeckt zijn tot koſte van de vier leden van Vlaenderen, en het vijfde is betaelt eenſdeels van Walſch-Vlaenderen, eenſdeels van den Landts-heer ſelve. De ſtadt werdt geſticht op S. Willebrorts dorp, in 't jaer 1160, by Graef Diederick toe-genaemt van Elſacen. Sy pleegh mede toe te komen de voorſz Koningen van Navarre, gelijck oock Duynkercke, en meer andere heerlijckheden daer omtrent: is de uyterſte bemuurde plaets die Vlaenderen heeft op de frontieren van Vranckrijck: men heeft haren naem ſien vermeerderen in den jare 1558, wanneer de Graef van Egmont, die naderhandt onthooft is, den Franſchen Maerſchalck Thermus, daer omtrent, in een groote ſlagh overwon. Maer is in 't jaer 1644, nae een ſtrenge, doch korte belegering, weder gebracht aen de Kroon van Vranckrijck, daer 't eertijdts aen behoort heeft.

Caſſel. Caſſel, in oude tyden *Caſtellum* ofte *Caſletum* genoemt, light op een hoogen vruchtbaren bergh, vier mijlen van Winoxberge, en ſoo verre van Teruanen. Is een redelijck ſtedeken, dat noch eenige overblijfſelen heeft van ſijn oude waerdigheydt, en met name twee Collegien van Canoniken. De Caſſelrye van Caſſel is van groote inkomſten, onder haer hebbende 52 dorpen. In deſe contreye worden in eenen poel gevonden drie drijvende eylandekens, vruchtbaer, en daer beeſten op weyden, is oock van S. Omar, en Arien vier mijlen. In 't jaer 1644 is 't door de Françoyſen gewonnen geweeſt.

Cortrijck. Cortrijck is ſeer bequamelijck gelegen op den watervloedt Leye, van Rijſſel, Doornick, Ypre en Oudenaerde even verre verſcheyden, te weten 5 mijlen. De voorſz vloedt loopter midden deur, tot groot gerief van de laken-bereyders en verwers. De ſtadt houd men voor een van de oudſte van Vlaenderen, en light (ſo Becanus getuyght) in 't quartier dat eertijdts bewoondt hebben de *Centrones*, volckeren ſtaende onder de vryheyt en beſcherminge van de *Nervii*. Sy is wel betimmert met veel ſchoone huyſen, oock redelijck ſterck en fraey, hebbende een ſeer oudt Kaſteel. Doch een grooten naem heeft ſy verkregen door der Franſchen nederlaeg, aldaer geſchiet in den jaer 1302, waer meeſt alle de Franſche Adel dood bleef, vechtende tegens Guido van Namen, en de Vlamingen. Hare Caſſelrye begrijpt 76 dorpen, onder welcke het vermaertſte is Ingelmunſter, een Baronie, en Iſegem, by mans gedencken verheven tot een Graefſchap, daer grooten handel van lijnwaet gedreven wordt.

Audenaerde. Op de Schelde, vijf mijlen van Gent, en ſeven van Doornick, leydt de ſtercke, en neeringachtige ſtadt van Audenaerde, die men houdt alſoo genaemt te zijn van de Oude Narven ofte *Nervii*. Men maeckt hier onder andere ſeer groote menighte van tapiſſerye van allerley ſoorten en prijſen, maer boven al veel lijnwaets. In de Caſſelrye van Audenaerde telt men 33 dorpen, en light tegen over de ſtadt, aen d'ander zyde van de Schelde, het ſtedeken Pamele, met een ſchoone ſteenen brugge aen Audenaerde gelijck als vaſt. Dit Pamele is een van de vier Baronnien van de Beer, toebehoorende ſijnen eygen Heere.

Deynſe. Deynſe (dat Guicciardin onder de ſteden rekent) is een fraeye, oude, en ſtercke plaetſe, 3 mijlen van Gent, en 5 van Cortrijck, op den watervloedt Leye, tegen over het ſchoone dorp Petegem, heeft eerſt ſijne muuren verloren in deſe inlandtſche oorloge, die de Nederlanders tegens den Koning van Spanjen hebben aengenomen.

Ardenborgh. Ardenborgh, van te vooren Rodenborgh genaemt, (dat de ſelve Guicciardin mede telt onder de beſloten ſteden) light een mijl van Sluys, en drie van Brugge, tegenwoordelijck ſtaende onder het gebiedt van de Vereenighde Nederlanden, die het wonderlijck hebben doen ſtercken, en geſtadigh met goedt guarniſoen beſet houden.

Middelborgh. Middelborgh is geſticht (ſoo Olivier vander Marcke ſchrijft) in het jaer 1446, door Heer Pieter Blandelijn, Threſorier van de Ordre des Gulden Vlies, een rijck en machtigh man. Het light een mijl van Damme, en anderhalf van Brugge, heeft eertijdts beſloten geweeſt, ſoo 't aen ſommige overblijfſels wel blijckt: want 't heeft noch tegenwoordig veſten en grachten. Doch is in de inlandtſche oorloge, tuſſchen de Vlamingen en Hertogh Maximiliaen van Ooſtenrijck, naemaels Roomſch Keyſer, in den jare 1488 daer van ontbloot, door die van Brugge, die de ſelvige plaets in namen en plonderden.

Ghiſtele. Een kleyn mijlken van Oudenborgh, en twee van Brugge

Afbeeldinge vande vermaerde seeha-
ven ende stadt van Duynkercken met
der omliggende plaetsen sanden ende
droochten afgeteeckent door Capiteyn
Pieter Codde van Enchuysen

Pourtraict de la fameuse ville
et havre de Duynckercke et
places voisines, sables etc. faict
par le Capitaine Pierre Codde
d'Enchuse.

Een gemeene Duytsche Mijle — Une Lieu Commune

Wynoxbergen
Cleen Cassel
Groot Cassel
S. Goris
Cleyn Sinten
Groot Sinten
Duynkercken
Fort
Waerdijck
Grevelinge
De Hoyen
Waldamme
Het Nieulant
Scheurtyen
Wacht des Nachts
Splinter
Oude Banck
Wacht des Nachts
Admiraal met het gros
Kams
Bracke
Smalbanck
Breebanck
De Ratting
Het Ratteef
Den Dyck
De Polders

Cales
Waldamme
Het Nieulint
Cales Cliff

ge leydt Ghiſtele, een fraye plaetſe, daer veel lakenen en ſayen gemaeckt worden; daer-en-boven is 't een treffelijcke Baronnie; want de huyſen van Ghiſtele en van Halewijn, zijn van de oudſte geſlachten van Vlaenderen.

Honſcote. Honſcote heeft als in eenen driehoeck, Winoxberge Veurne, en Loo, liggende van elcks verſcheyden omtrent twee mijlen. Is een rijcke en ſchoone vlecke, daer groote menighte van ſayen gemaeckt wordt, de welcke ſeer vermaert zijn, en aen allen kanten geſonden worden. Heeft voor de troubelen getelt omtrent de twintig duyſent inwoonders, hun meeſt al geneerende met de voorſz ſayetterye.

Poperinge. Poperinge leydt twee mijlen van Ypre, en twee van Caſſel, is een fraeye, doch niet ſeer groote vlecke, met een wonder ſchoone kercke, en placht jaerlijcks te leveren een groote menighte van bayen tot voeyeringe, oock grooten handel te hebben van hoppe.

Belle. Twee mijlen van Poperinge en drie van Yperen is Belle, een groote luſtige vlecke, daer veel lakenen gemaeckt worden. Onder de Caſſelrye van Belle zijn begrepen thien dorpen, behalven die vier die ſy de Hoecken noemen.

Meeſſene. Omtrent twee mijlen van Ypre, en ſoo verre van Belle, leght Meeſſene, een fraeye plaetſe met een rijcke Abdye van Vrouwen, wiens Abdiſſe is Vrouwe van Meeſſene, ſoo wel in 't Geeſtelijcke als in 't wereldlijck.

Meenen. Meenen light op den watervloed Leye, twee mijlen van Kortrijck, en drie van Rijſſel, een redelijcke goede ſtadt, met graften, en een val-brugge tegen den aenſtoot der vyanden. Geduerende de inlandtſche oorloogen, begon men Meenen tot een ſtadt te maken, en geweldigh te ſtercken. Men maeckt 'er veel lakenen, en brouwt 'er ſekere bieren die vermaert ſijn voor de beſte van Vlaenderen.

Roeſſelaer. Roeſſelaer light van Kortrijck vierdehalf mijle, en vijfdehalf van Dixmuyde, een groote ſchoone vlecke, toekomende den Hertogh van Kleve, ſoo mede doet de oude vryheydt Torout, en 't vermaerde dorp Wynendale, met meer andere goederen, die op hem verſtorven ſijn, als erfgenaem van den eertijdts doorluchtigen Heere Philips van Raveſteyn.

Haerlebeke. Haerlebeke, liggende op de Leye, een mijle van Kortrijck, is een ſeer fraye en luſtige plaetſe, van de oudſte in Vlaenderen. Heeft een Kanonizye, met den tijtel van Borgh-graefſchap, en is het eygen Vaderlandt van Liderick, Engeran, en Audaker van Harlebeke, eerſte Woutheeren ofte Foreſtiers van Vlaenderen, ſoo hier boven geſeydt is.

Dus verre van Vlaems-Vlaenderen. En hoewel wy Duynkercken hier voren beſchreven hebben, heeft ons, om de vermaertheyt van ſijne roveryen, niet te min goet gedacht dit noch hier by te voegen, van de gelegenheydt der bancken, en het leggen der Oorloghſchepen der Vereenighde Neder-landen voor deſe plaets in tijde van Oorlogh.

Braecke. DWars van Duynkercken is een banck, genaemt de Brake, een groote half mijl van de ſtrandt, de welcke is op het Ooſt-ende de Weſterſche Cattay, oft het hooft in den tooren van Duynkercke, ofte oock Winocx-berge midts in de molens, diep negen voet met laegh water, en voorts de geheele Banck ſeven en ſes voet, behalven datter op 't weſteynde niet meer en is als vijf voet.

Vuyl-baert. Een kleyn half mijl beweſten Duynkercke leydt een banck, genaemt Vuyl-baert, de welcke ontrent een quartier mijl weſt-waert droogh valt ontrent acht voet boven water: waer van weſt-waert uyt ſtreckt de Splinter byna tot Grevelinge, komende met de ſtaert ontrent de ſtaert van Bree-banck: Doch leyt daer een weynigh van, op welcke Splinter blijft vier, vijf, en ſes vadem water, ſijnde oneffen, doch wel verſtaende, komende tot op een weynig beweſten Maer-dijck, en is niet meer als drie vadem, en als men met laegh water daer over wil ſeylen, moet men groot Sinten houden in kleyn Caſſel, ofte kleyn Sinten in Winoxbergen, en ooſtelijcker en ſoude men daer niet over mogen. Binnen de voorſz banck Vuyl-baert, voor 't Fort dat daer recht tegen over leydt, is het Scheurtjen, alwaer de ſchepen, alſſe uyt de ſtadt ſeylen, inloopen, en komen onder 't Fort ten ancker, op vierdehalf vaedem, en oock op drie vadem met laegh water, en wanneer de ſchepen uyt de ſtadt komen om daer in te ſeylen, loopen op het ſlagh van de wal tot binnen de punct van Vuyl-baert, en houden als dan de palen, de welcke beooſten de ſchans ſtaen, in het laeghſte fort, ſijnde van hout, ſtaende aen 't water, alwaer de Geul is, die nochtans met ſpringh-ſtroom droogh valt, ſoo dat men van Vuyl-baert tot aen de duynen kan gaen drooghs voet; waeromme de groote ſchepen daer niet over konnen als met ſpringh-ſtroom, gelijckſe oock niet uyt de haven van Duynkercke en konnen doen, midts de ſelve haven mede droogh valt.

Voor Maerdijck. Ontrent Maerdijck, groot Sinten in kleyn Caſſel, binnen de voorſz banck, is 't tien vadem diep met laegh water, de gront is heel weeck, ſulcks dat der Staten jachten aldaer met groot perijckel op de wacht moeten leggen, ofte hunne anckers moeten geſchoeyt ſijn.

Te ſeylen binnen de Braecke. Als men van beweſten binnen de Braecke wil ſeylen, tuſſchen Vuyl-baert en de Braecke deur, ſoo moet men de hooghſte witte duyn, ſijnde een blinckert, ten aenſien de andere bewaſſen ſijn, recht brengen in den grooten toorn van Duynkercke, de welcke als dan ooſt ten zuyden van u is, ende houden den ſelve alſoo ſtaende, tot dat ghy van 't Scheurtjen, daer men recht op aen loopt, gelight zijt, ofte dat ghy Soutcote, ſijnde het tweede toorentjen beooſten Duynkercke, 't welck wat veer om ſien is, ſiet ſtaen in den hoogen ſwarten duyn, ooſt ten noorden, en ooſt-noord-ooſt van u, en houdt het ſoo ſtaende, tot dat ghy ten ancker begeert te komen; op welck merck ghy ſult hebben tien en elf vadem, met laegh water; en komende tot dat Winox-bergen in de molens beooſten Duynkercke ſtaet, ſoo hebt ghy aldaer de beſte reede: doch nimmermeer moet het toorentjen van Soutcote gebracht worden heel van den hoogen duyn: want men als dan de Braecke te nae ſoude weſen, die ſoo ſteyl is dat men hem qualijck mach aen-looden. Vorders alomme binnen de Braecke is goede anckergront, en men mach ſoo naer de wal loopen als men goet vint, droog en vlack op.

Vyt de Braeck naer weſten. Om wederom uyt de Braecke te ſeylen naer weſten, moet men aengaen weſt ten zuyden en weſt-zuydt-weſt, op de ſelve mercken van Soutcote, en komende ſoo verre dat men het houten Fort, ſtaende aen 't water binnen 't Scheurtjen, krijght aen kleyn Sinten, ſoo is men de drooghte van de Braecke gepaſſeert, al waer men ſijn courſe als dan over een ebbe moet ſetten weſt-noordt-weſt, waer mede men geen quaet mach doen. Doch geſicht weſende, kan men de voorſz mercken van den witten blinckert in den tooren van Duynkercken gebruycken, en komen dat men S. Ioris krijght in de weſterſche duynen, de welcke beooſten Grevelinge leggen, ſoo is men vry van alle bancken en drooghten.

Al dit voorſz refereert hem tot laegh water, overmidts het ſelfde ſoo noodigh met hoogh water niet en is: want wanneer de Ebbe verloopen is, en de vloet maer eerſt begint te gaen, ſoo mach men met dertien voet al de bancken over, uyt-geſondert Vuyl-baert, dat men, al was 't ſchoon hoogh water, moet ſchouwen.

Beooſten uyt de Braeck. Om beooſten uyt de Braecke te ſeylen, moet men wederomme nemen de ſlagh van de wal, en loopen tuſſchen de Cams en de voet-ſtrandt op acht ofte ſeven vadem waters, en men moet ſich wel wachten van Broer-ſant, dan alſoo de kaert ſoo wijt om ooſt niet en ſtreckt, ſal ſulcks konnen geſien worden uyt de voorgaende kaerten: Maer willende ſeylen over het ooſteynde van de Braecke ſoo moet men verwachten met een ſchip dat veertien voet diep gaet, een voor-vloedt, 't welck als dan daer over mach, wel verſtaende dat men de weſt-Cattey ofte Winoxbergen in de molens moet houden; en alſoo kan men geen quaedt doen, en behoeven oock geen andere bancken te ſchouwen.

Broerſant.

Breebanck. Buyten de Braecke leyt Bree-banck: waer tuſſchen blijft vijftien ofte ſeſtien vadem water, doch niet ſeer wijt, en als men daer tuſſchen laveert, ſoo moet men gedencken Bree-banck niet nader te komen als acht vadem, mits de groote ſteylte: waer van men ſich tegen de Braecke oock moet wachten, op de ſelve banck en blijft niet meer op het weſteynde als vijf ofte ſes voet waters: maer om ooſt is 'er ontrent negen voet.

Ratteel. Buyten Bree-banck is 't Ratteel, dat mede meeſt in eenen doen is, behalven dat het aen de weſt in de Geul vlack is.

Buyten

Dijck. Buyten 't Ratteel leydt de Dijck, de welcke ſich langer naer 't weſten ſtreckt als eenige van de bancken en komt tot S. Joris, en de ſtaert der ſelver heel voorby Grevelinge op het drooghſte ſijnde; op de weſt-hoeck blijft niet meer als vijf ofte ſes voet, en is doorgaens wel ſoo droogh als 't Ratteel; doch blijft in de Geul mede wel ſeſtien vadem waters, en is aen de binnen kant ſteyl, gelijck de andere bancken.

Ruttings. De Ruttings is een groote vlackte, daer ontrent blijft vier ofte vijf vadem waters: Maer buyten den Dijck in de Geul blijft wel twintigh vadem.

De Polders. De Polders, als namentlijck de buytenſte, ſtreckt noordt-weſt ten weſten, en noordt-weſt van Duynkercke ende noordt-noordt-ooſt van Calis Kliff, op de ſelve blijft ontrent negen voet water.

Hoogh water. De Mane zuydt-ooſt maeckt binnen de bancken doorgaens een voor-vloet, en de Mane zuydt-weſt een voor-ebbe, met welcke voor-vloedt en voor-ebbe, men noch met een redelijck diep-gaende ſchip, al de bancken, uytgeſondert Vuyl-baert, over mach, gelijck geſeydt is: maer werdt nimmer met een voor-ebbe gedaen, als men de vloet verbeyden kan.

De Mane zuydt, en zuydt ten ooſten, oft noordt, en noordt ten weſten maeckt op de bancken en tot Duynkercke in de haven, en voorts daer ontrent, het hooghſte water.

Vallen der ſtroomen. Binnen de Braecke voor Maerdijck, Grevelinge en Calis, valt de vloedt ooſt-noordt-ooſt, en de ebbe weſt-zuydt-weſt, ende geen van beyden is ſoo haeſt in 't water, ofte breeckt t'evens deur. Doch de voor-vloet valt tuſſchen de andere Bancken, leggende buyten de Braecke ooſt zuydt-ooſt in, naer de wal, en de voor-ebbe weſt-noordt-weſt uyt; maer duurt niet langh ofte breeckt deur op ſijn kracht, en valt als dan noordt-ooſt in, en zuydt-ooſt uyt, gelijck de bancken oock ſtrecken, en is buyten de Polders van gelijcken alſoo.

Wacht voor Duynkercken. DEr Staten oorlog-ſchepen leggen ordinaris, in tijde van oorlogh, als 'er geen ſchepen in 't Scheurtjen onder 't Fort en ſijn, alteſamen binnen de Braecke voor Duynkercken, ſtellende des nachts op de wacht een jaght beooſten en een jaghte beweſten de haven, nae gelegenheydt des wints, voor 't uyt komen van eenige lichte ſchepen, die anders dicht onder de wal lichtelijk ſouden konnen uytloopen, ſonder van de ſchepen, die op de ree leggen, geſien te worden.

Ontrent Grevelingen. Worden mede geleydt twee oft drie ſchepen, en ſoo veel jaghten, ontrent Grevelingen, verſpreyt tot Waldamme, tot verhinderinge van de lorren-draeyers, die van beweſten, Duynkercken in willen: Gelijck mede een ſchip ofte jaght de wacht houdt voor Nieupoort, om het inkomen van beooſten te beletten.

Voor Nieupoort. Soo wanneer als 'er drie ſchepen onder 't Fort in het Scheurtjen komen te leggen, worden voor Maer-dijck ſoo vele ofte meer van der Staten daer tegen geſonden, om hun het uytloopen naer de weſt te beletten: Waer toe gemeenlijck een jaght ofte twee binnen de Splinter worden geleydt, om datſe by nacht niet en ſouden by de wal uyt paſſeeren, ſonder geſien te worden. Gelijck mede wordt geleyt een jaght tuſſchen Vuyl-baert en de Brake, op dat de Duynkerckers met een ooſtelijcke windt met hoogh water, niet en ſouden over de Splinter dwers in zee ſteken, dat by niemant anders en ſoude konnen geſien werden.

Binnen de Splinter.

Tuſſchen Vuyl-baert, en de Brake.

Als 'er een meerder getal van de Duynkerckers in het Scheurtjen komen te leggen, wordt de ſelve maniere van beſettinge gevolght: Eyndelijck, ſoo ſy met al hunne macht onder 't Fort ſijn gekomen, wordt de Hooft-wacht, de welcke van te voren in de Brake was gelegen, voor Maerdijk gehouden met alle de ſchepen, uytgeſondert datter een kleyn getal van ſchepen blijven leggen, om het uytkomen by nachte aen de ooſtkant van 't Scheurtjen te beletten, oock of 'er noch eenige binnen Duynkercken gereet mochten weſen, de ſelve mede te reſiſteren.

Voor Maerdijk.

Der Staten ſchepen, leggende voor Maerdijck, worden, nae goet-vinden van de Commandeur, verſpreyt byna tot Grevelingen, ten eynde, indien de Duynkerckers by nachte quamen weſt-waert uyt te loopen, der Staten ſchepen op de ſeynen en teeckens van de jachten, daer toe geordineert, in tijdts mogen vaerdigh weſen; op dat de Duynkerckers de bovenſte paſſeerende, gelijck met den doncker lichtelijck kan geſchieden, van de benedenſte ſouden mogen gemoet worden.

Verſpreyt.

De Duynkerckers, leggende met een groot getal onder 't Fort, houden gemeenlijck wacht met Chaloupen, doch niet altijdt; maer leydt ordinaris een Dreumelaer ofte een pot, gemonteert met ſes-ſware ſtucken, beweſten alle de ſchepen in 't Scheurtjen.

Duynkerckers wacht.

En om met veyligheydt hare ſchepen uyt de ſtadt in het Scheurtjen onder 't Fort te brengen, worden t'elcken op de ſtrant tuſſchen 't Fort, en de ſtadt twe Batteryen gemaeckt, een van twee, en een van drie ſtucken Canons, behalven datter noch twee halve Canons leggen op het ooſterſche Hooft ofte Cattey, en de Dreumelaer voorſchreven komt mede leggen aen de ooſt-kant van 't Scheurtjen, konnende teſamen de Brake beſchieten.

WALS-VLAENDEREN.

Onder Vranckrijck. HEt tweede deel van Vlaenderen dat eertijds onder de Kroon van Vranckrijck geſtaen heeft, en van de ſelfde te leen gehouden wierdt, is gemeynlijck geheeten Walſch-Vlaenderen, uyt oorſake dat de invoonders de Walſche ſprake gebruycken, die al van Menen af opwaerts begint. Dit quartier (hoewel eenige anders meynen) heeft van eerſten af een lichaem gemaeckt met Vlaenderen, en den Graven altijdts gehoorſaemt, ſelfs wel hondert jaren na dat Artoys van Vlaenderen afgeſcheyden is geweeſt. Maer in 't jaer 1305 is 't gebeurt, dat weſende Graef Guye, toegenaemt Dampier, met Robrecht ſijn oudtſte ſone, namaels Grave, toegenaemt van Bethunen, en veel andere Edelen gevangen van Koning Philips de vierde van Vranckrijck, en geranſoent voor 40000 ponden Tournoys, na dat die ſomme al opgebracht was, de voorſz Koning nochtans hem daer mede niet en vernoeghde, maer moeſten hem jaerlijcks beloven te betalen noch 20000 gelijcke ponden, daer voor ſy hem de ſteden en Caſſelryen van Rijſſel, Douay en Orchies verbonden en te pande ſtelden. Doch ſijn de ſelve ſteden, en leden namaels in den jare 1396, by houwelijcke wederom met haer oude lichaem vereenight, en dat ſoo vaſtelijck, datſe niet meer daer van en mochten geſcheyden worden, 't en ware by gebreke van mannelijck oir. Welcke conditie in het jaer 1420 tuſſchen Koning Karel de VI van Vranckrijck, en Hertogh Philips van Bourgondien, Brabant, &c. toegenaemt de Goede, ſoo verre is uytgebreyt, dat in de ſelfde quartieren oock de Vrouwsperſonen ſuccedeeren mogen, uytgeſondert die komen van over dwars. Het welcke van dien tijdt af niet geſchiedt weſende, ſijn de Graven van Vlaenderen tot noch toe oock Heeren gebleven van de voorſz. ſteden. Maer dewijle die, ſtaende den tijdt van de voorſz. verpandinge, genoeghſaem tot een beſonder landt geworden waren, hebben haren Gouverneur en jurisdictie apart; en contribuerende onder haer eygen Staten, hebbenſe oock na de voorſz weder-inlyvinge de ſelfde maniere van regeeringe blyven houden, en met Vlaems-Vlaenderen (behalven datſe beyde onder eenen Heer ſtonden) niet veel anders gemeen gehadt, dan datſe in kas van appellen gheſtaen hebben, en noch ſtaen onder den Hove Provinciael te Gent, waer tegens die van Vlaems-Vlaenderen wederomme ſtaen onder de Reken-kamer van Rijſſel.

Een lidt van Vlaenderen.

Daer afgeſcheurt.

Weder vereenight.

Wals-Vlaenderen ſtoot in het noorden aen Vlaems-Vlaenderen, in 't zuyden aen 't Biſdom van Camerijck, in 't ooſten heeft het de Schelde, en in 't weſten ſcheyt het de

GALLO FLANDRIA, in qua CASTELLANIÆ LILIANA, DVACENA, & ORCHIESIA, cum dependentibus; necnon TORNACVM, & TORNACESIVM. Auctore Martino Doué Gallo-Flandro.

Occidens

Meridies

Septentrio

Oriens

Punctorum in hac Tabula EXPLICATIO

His punctis Tornacum et Tornacesium comprehenduntur.

Iisce punctis Decanatus Episcopatus Tornacensis a se invicem separantur.

Hoc punctorum genere Castellania Lilensis includitur.

His lineolis quinque partes Castellaniæ Lilensis distinguuntur.

Hæ notulæ continent Balliviatus Duacensem et Orchesianam.

Milliar. Germanica communia

Milliaria Gallica.

Guilielmus Blaeu excudit.

Leye van Artois. Is wel een kleyn, maer seer goet, schoon en vruchtbaer land, besonder van terwe, en grasrijcke weyden, hebbende boven de drie voorgenoemde steden, die wy terstont sullen beschryven, noch sommige andere goede plaetsen, van de welcke mede wat breeder gesproken sal worden. De Staten van Wals-Vlaenderen bestaen in drie Hoofden, die men noemt hooge Iusticiers.

Rijssel. De stadt, die de Neder-duytschen verdorventlijck Rijssel noemen, in plaetse van Isle, oft Isel; wordt by de Françoysen en haer inwoonders eygentlijck *Lille* geheeten, dat soo veel is te seggen als eylandt. De Latinisten, haer daer in volgende, noemense *Insula.* Welcke beyde namen men daer uyt houd gesproten te wesen, datse voortijdts gelijck een eylandt gelegen heeft, in 't midden van verscheyde broecken en staende wateren, die met langheyt van tijden door der menschen behendigheyt uytgedrooght, en met aerde gevult zijn. Andere seggen dat sy den naem gekregen heeft van veel eylandekens, voormaels daer ontrent gelegen; en mogelijck hebbense beyde gelijck. Langs de stadtsvesten van Rijssel, op de sijde van het kasteel, loopt een waterken, welck sijnen oorsprong neemt by Lens in Artois, en valt by het dorp van Deulemont in de Leye. Rijssel leydt drie mylen van Meenen, vijf van Doornijck, en wat verder van Ypre. Is gesticht van Boudewijn met den Baerde, Grave van Vlaenderen, in het jaer duysent en seven. Daer na heeft sijn sone, Boudewijn, toe-genaemt de Goedertierne, oft anders oock Boudewijn van Rijssel, dese stadt, als sijn eygen Vaderlant en geboort-stede, seer bemint, gevoordert, vermeerdert, en onder andere weldaden met vesten en muuren doen besluyten in 't jaer 1066. Daer toe oock de heerlijcke kercke, en het overschoone Convent van S. Pieter, doen opbouwen, het selfde begiftende met groote renten, om de Kanonicken, die hy hier instelde, te onderhouden. Binnen Rijssel staet een fraey kasteel, daer men noch het oude overblijffel van het kasteel le Bucq siet, welck de eerste wooninge is geweest van de Forestiers, aldaer tot bewaringe van Vlaenderen door den Koning van Vranckrijck gestelt. Al van veel jaren herwaerts is dit een schoone, rijcke, en wel bewoonde stadt, die veel Adels heeft, en met name veel koop-luyden, die grooten handel doen, daer en boven veel fraye konstenaers, die groote menighte van veelderley koopmans waren maecken, maer besonderlijck sayen, half ossetten, en grofgreynen op de Turcksche wijse; soo dat dese stadt naest Antwerpen wordt gehouden voor de beste koopstadt van de Nederlanden staende onder het gebiedt van den Koning. Te Rijssel resideert de Rekenkamer van Vlaenderen, aen de welcke moeten rekenschap geven niet alleen de Rent-meesters, en ontfangers van het selve Graefschap, maer oock die van Artois, Henegouw, Valencijn, Doornick en het Doornicksche, Namen, en de Heerlijckheyt van Mechelen. De Raedt van dese Reken-kamer is alder-eerst ingestelt door Hertogh Philips van Bourgoignen toegenaemt de Koene, tot een rechtstoel om de klachten des volcks te hooren, en goet recht te doen, en met eenen op te nemen de rekeningen van des Landts-heeren erfgoederen en domeynen. Maer sijn sone Hertogh Ian, siende dat de voorsz Raedt soo veel saecken teffens niet en mocht uytrechten, heeft den selven in tween gedeylt, en 't Hof Provinciael van Vlaenderen ingestelt binnen Gent. In de Reken-kamer van Rijssel worden oock bewaert de registeren, en originalen van de privilegien den lande door sijne Graven verleent. Rijssel heeft groot gesegh, en heerschappye over verscheyden Casselryen, en veel schoone dorpen, wesende (op dat wy het kort maken) de Hooft-stadt van gantsch Wals-Vlaenderen, binnen de welcke by onsen tijden de Iesuiten een Collegie gebout hebben, dat men houd voor het schoonste van alle de Nederlanden.

Reken-kamer.

Douay. De stadt van Douay willen sommige seggen, dat gelegen sy in de quartieren eertijdts bewoont by de volckeren *Catuaci*, van de welcke Iulius Cæsar gewach maeckt in 't eerste boeck sijner Commentarien. De watervloet Scarpe loopter tot verscheyden plaetsen door, en boven dien sijnder veel schoone fonteynen. Het is een goede, tamelijck groote, en stercke stadt, wel betimmert met fraye maer oude huysen. Heeft veel kercken en kloosters, onder andere die van onse Vrouwe, gesticht (soomen seght) by Arcanaldus Constabel van Vranckrijck, ontrent het jaer onses Heeren 500, ten tijde van Koning Clovis. Daer sijn oock twee kercken die Canonicale collegien hebben, te weten S. Pieters, en S. Ayme, ofte Amatus. Te Douay is de stapel van allerley granen, die aldaer van verscheyden omliggende quartieren overvloedelijck aen-komen, waer door grooten handel valt. De Casselrye van Douay begrijpt veel goede dorpen, en streckt haer over veel omliggende platte landen. Om dese stadt te vercieren en verbeteren, heeft Koning Philips de tweede van Spaenjen, met consent van den Paus, aldaer opgerecht een Vniversiteyt oft Hooge Schole, gelijck die van Loven. Dese Vniversiteyt wordt seer besocht, door dien de studenten aldaer goede gelegentheyt hebben om met eenen de Fransche tale te leeren, die in dese Nederlanden soo dienstelijck en hooghnoodigh is. Men doet hier lessen in alle faculteyten en goede konsten. De Iesuiten hebbender groot gesegh, en sy is met veel vryheden en privilegien begaeft.

Stapel van granen.

Academie.

Drie mijlen van Douay, en vijf van Rijssel leydt Orchies, een fray en lustigh stedeken, daer sayen en veel andere diergelijcke stoffen met groote menighte gemaeckt worden. En dit sijn de drie Hooftsteden van Wals-Vlaenderen, welcker hooge Officieren, en andere gedeputeerde, maken de Staten des selven landts. In het welcke mede gelegen zijn dese naevolgende goede plaetsen.

Orchies.

Lannoy, daer veel trypen gemaeckt worden, en waer van de naem voert het oude doorluchtige huys van Lannoy, uyt het welcke gesproten was Charles de Lannoy, Onder-Koning by Keyser Karels tijden van 't Rijck van Napels, en Prince aldaer van Sulmona, welck Prinsdom sijn nakomers noch ter tijt besitten. De stercke plaetse van Lannoy komt toe den Prince van Oraenjen, als erfgenaem van den Huyse van Bueren.

Lannoy.

Espinoy, dat een seer schoon en vermaert dorp is tusschen Rijssel en Douay, voert den naem van een Prinschap, en hoort toe den doorluchtigen Huyse van Melun.

Espinoy.

Armentiers is een machtige, rijcke, en wel bewoonde vlecke, heeft privilegien als een bemuurde stadt, en levert jaerlijcks uyt, by tijdt van vrede, meer dan 2500 lakenen, voornemelijck van die soorte die men gemeynlijck noemt van vier koleuren, seer geacht en gesocht selfs tot in Constantinopolen toe. Dese plaetse leydt drie mijlen van Rijssel, en soo veel van Belle.

Armentiers.

Tusschen Armentiers en Steegers is gelegen een seer schoon landeken, vruchtbaer van granen, ooft, en andere eetwaren, genoemt het landt van Love. Dit landeken heeft vier dorpen, waer af Leventis het hooft is, een wel bevrijde vlecke gelijck een stadt, met een Proosdye die vry is van alle tribuyten, die men den Lants-heere moet geven. Dese Heerlijckheyt heeft eertijdts den Paus van Roomen toegekomen, hem gegeven wesende by een van de Graven van Vlaenderen, maer is namaels, sonder dat men weet om wat oorsake, weder gekeert aen de selfde Graven.

Leventis.

DOORNICK
en het Doornicksche.

Doornick en het Doornicksche.

DE stadt Doornick, en 't landt by den Nederduytschen genaemt het Doornicksche, by den Walen *Tournesis*, worden van Guicciardin mede beschreven onder Wals-Vlaenderen, alhoewel hy self bekent, dat sy een lidt op haer selven alleen sijn, en hare besondere Gedeputeerde op alle Landts-dagen, en Vergaderingen van de Staten Generael senden: doende selfs de Landts-heeren in 't besonder aen een Provoost, Gesworenen, Schepenen, Raden en officieren der stadt, en dese weder aen hem eedt, die alle Princen en hare ondersaten malkanderen wedersijds gewoon zijn te doen. Wy sullen Guicciardin, om der ordre wille, hier in volgen, en seggen voor eerst dat de stadt Doornick gelegen is op de grensen van Henegouw en Wals-Vlaenderen, aen de waterstroom van de Schelde, die daer bykans midden door loopt. Douay light acht mijlen van daer, en Orchies maer vier. Het is een treffelijcke, groote, machtige en stercke stadt, maer niet seer geschickt van straten oft huysen. De inwoonders dryvender grooten handel met verscheyden soorten van saeyen, en andere krameryen, die aldaer overvloedigh gemaeckt worden. Sy plegen in ouden

De stadt Doornick.

tijden

tijden seer goet Fransch te wesen, en dat overmits de groote vryheyt die sy in Vranckrijck genoten, dat sy allerley koop-manschap uyt en in voerden sonder tol ofte chijns te geven, gerievende alsoo de Neerlanders met de Fransche waren, die men by haer soo goeden koop kreegh, als in Vranckrijck. Dit maeckte datter die van Parijs, Lyons, Rouane, Rochelle, en meer andere haer packhuysen hadden, daer men alle gerief in vondt, en dat die van Doornick, in 't jaer 1187 vrywillichlijck van Vlaenderen afwijckende, haer begaven onder de gehoorsaemheyt van Koning Philips de eerste van Vranckrijck. Gelijck sy mede in't jaer 1467 aen Koning Louys de elfde, soo hy binnen de stadt quam, een gouden Lelye presenteerden, en een ieder borger sulcken Lelye in 't hart te dragen betuyghden. Naderhandt, te weten in 't jaer 1513, heeft Koning Henrick de achtste van Engelandt, de stadt op verscheyden plaetsen alsoo beschoten en bestormt, dat de borgers, vreesende voor haer uyterste verderf, sich, behoudens lijf en goedt, sonder grooten wederstandt over-gaven, en werdt de stadt van d'Engelschen niet alleenlijck met goede garnisoenen, maer oock met een sterck Slot (dat sy nieu lieten bouwen, en nu ter tijdt noch in wesen is) wel beset; maer naemaels siende dat sy haer te verre gelegen was, en te kostelijck viel om houden, hebben sylse voor een groote somme van penningen overgelaten aen de Françoysen, diese besceten hebben tot den jare 1521 toe, als wanneerse Keyser Karel de vijfde, door 't beleyt van Graef Hendrick van Nassou, by appointement heeft ingenomen, en 't afgedwaelde lidtmaet wederom met sijn vorige Vlaemsche lichaem vereenight; doch alsoo (als geseydt is) dat sy eenen besonderen staet maeckt, welcke bestaet uyt drie leden, te weten, de Geestelijckheyt, den Edeldom, en de vier hooge Richters. Van de outheyt en naem deser stadt zijn verscheyden gevoelens, maer geheel onseker, en swaer om bewijsen. Dit houd men voor ongetwijffelt, datse geweest is de hooft-stadt der straffe en strijtbare Nervien, van de welcke men lesen mach by Iulius Cæsar, in sijn tweede en vijfde boeck van de Fransche oorloge. Sy heeft veel kercken, die men meest alle met eenige trappen op gaet, maer zijn doncker, en niet al te schoon. De Opper-kercke is gesticht ter eeren de Maget Maria, door Chilperick Koning van Vranckrijck, en rijckelijck met veel renten begift. Dese kercke is een out Bisdom, wiens eerste Bisschop is geweest Eleutherius, in het jaer onses Heeren 494. Wel is waer datse daer nae meer dan 600 jaren lang onderdaen is geweest den Bisdomme van Noyon in Picardye; maer Eugenius de derde, Paus van Rome, heeft, ten versoecke van Bernardus, het Bisdom alhier weder ingestelt in 't jaer 1146, tot Bisschop kiesende eenen Anselmus, die te vooren Abt was van S. Vincent te Laon. Op de voorsz kercke staen vijf groote vierkante toornen, meest uyt eenderhant gewrocht, oock zijn de muuren van der stadt rontom soo vol toorens, dat men 'er in alles telt negen-en-negentigh, uyt welck getal sommige willen af brengen den naem van de stadt, die in 't Walsch is *Tournay*, en daer voor stellende het woordeken *cent* (hondert) soo veel beduydet als *Cent tours n'ay*, hondert toornen en heb ick niet: want het isser quansuys een min. Maer dit meyn ick zijn praetjens voor de vaeck.

Onder Vrankrijck.

Onder Engelandt.

Aen de Fransen verkoft. Van Keyser Karel ingenomen. Staet.

Oudtheyt.

Bisdom.

In het landt van Tournesis op de Schelde light Mortaigne, eertijdts een vermaerde en treffelijcke stadt, maer door de Fransche oorlogen tegen Vlaenderen seer verdorven en tot een dorp geworden, met een sterck slot tot zijner bescherminge. Welck slot Karel de V, de stadt Doornick ingenomen hebbende, heeft doen afwerpen, alsoo dat Mortaigne nu niet anders en is als een enckel dorp, liggende drie mijlen van Doornick, en toebehoorende zijnen besonderen Heere.

Mortaigne.

In het selve Doornicksche landt, ontrent vier mijlen van de stadt, is mede gelegen de schoone vlecke van S. Amand, hebbende poorten, vesten en graften gelijck een stadt, en daer beneffens een van de rijckste Abdyen van Vlaenderen, welckers Abt is Heere van de selve plaetse en van haren byvang, soo wel in 't wereldlijck als in 't geestelijck.

S. Amand.

Dese twee deelen, te weten het Vlaems en Walsch-Vlaenderen, zijn verre het meeste deel des geheelen Graeffschaps, en plegen de Graven te leen te houden van de Koningen van Vranckrijck, en deden haer manschap op dese wijse. De Koning van Vranckrijck voude de handen des Graven (die met d'een knye op de aerde lagh) met de sijne toe, en nae dat hy den eedt van getrouwigheyt gedaen hadde, dede hem opstaen, en gaf hem zijn wange te kussen; en gingen de Graven van Vlaenderen in edelheydt van geslachte, in outheyt van state, in heerlijckheyt en autoriteyt alle andere Princen van Vranckrijck te boven, ja ontsagen haer niet te dragen voor Graven, aleer sy den eedt van getrouwigheyt gedaen hadden, en voornementlijck binnen Gent.

Vlaems en Wals Vlaenderen, leenen van Vranckrijck.

RYCKS-VLAENDEREN.

Leen van 't Rijck.

DAt deel Vlaenderen, dat men Rijcks noemt, om dat de Graven het plegen te leen te houden van het H. Roomſche Rijck, is een kleyn landeken tuſſchen de Schelde en Dendre op de frontieren van Brabant. Men noemt het nu ter tijdt meeſt het landt van Aelſt, nemende een deel voor 't geheel; want anders begrijpt het, boven 't Graefſchap van Aelſt, oock de vier Ambachten, het landt van Waes, en ſommige dorpen over de Schelde.

Begrijp.

Aelſt.

Aelſt, de Hooft-ſtadt niet alleen van haer beſonder Graefſchap, maer van geheel Keyſerrijcks Vlaenderen, is een goede en ſeer ſtercke ſtadt, gelegen op den watervloedt Denre, twee mijlen van Dendermonde, vijf van Gent, vier van Bruſſel, en ſes van Mechelen. De principaelſte neeringe van haer borgers beſtaet in de hoppe, die in dit landeken overvloedelijck waſt. Sy is vereert met den tijtel van Borghgraefſchap, en placht wel eer Munt te ſlaen, maer dat recht heeft Graef Guye van daer overgedragen tot Gent. Heeft een canonicale kercke, geſticht ter eere van S. Gaugericus, met twee mannen kloosters, en een vrouwen klooster. Men leeſt dat de Graeflijckheydt des landts van Aelſt haren oorſprong gehadt heeft uyt de Graven van Nieu-kaſteel, in 't jaer 948 tot Gent gebout van Keyſer Otto de eerſte, als het Braecklandt (want alſoo wierdt dit landeken in die tijdt genoemt) gedeſtineert wert tot onderhoudt van des Keyſers garniſoen op 't voorſz Kaſteel, ende uytgegeven tot een Graefſchap. Een der ſelver Graven, ten wijve genomen hebbende de dochter van Graef Dierick van Vlaenderen, won 'er by een eenigen ſoon, mede Dierick geheeten. De welcke te overlijden komende ſonder wettige kinderen, in het jaer 1174, ſoo heeft Philips van Elſacen, Grave van Vlaenderen, middel daer door gekregen om te worden Grave van Aelſt, ende na die tijdt is 't ſelve Graefſchap noyt van Vlaenderen afgeſondert geweeſt. Sijnde, door even de ſelfde oorſake, de Grave van Vlaenderen genoemt geworden Prince des H. Roomſchen Rijcks, een van de vier krijghs-graten, ende Beſchermer des Biſdoms van Kamerijck. Onder Aelſt leggen 170 dorpen, ſoo dat deſes ſtadts gebiedt en palen ſtrecken tot aen de muuren van Gent, tot voor de poorten van Audenaerde, en op een mijle weeghs nae tot die van Dendermonde.

Onder den ſtaet en heerlijckheydt van Aelſt, is begrepen de ſtadt van Ninove, ofte Nieu-hove, liggende twee mijlen van daer, en hebbende haer beſonder recht en juriſdictie. *Ninove.*

In het landt dat men noemt de vier Ambachten liggen vier ſteden, een bemuurt, en drie ſonder muuren oft veſten, onder de welcke voor eerſt is Hulſt, een redelijck goede ſtadt, liggende vier mijlen van Rupelmonde, en met den tijtel van Borghgraefſchap verciert. *Vier Ambachten.* *Hulſt.*

Axele, mede een tamelijck ſtedeken, maer niet rondom bemuurt, light anderhalf mijl van Hulſt, en vier van Gent, ſtaende onder het gebiedt van de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden. *Axele.*

Bochoute en Aſſenede ſijn het derde en vierde van de voorſz ſtedekens, liggende elck twee mijlen van Axele. Deſe vier Ambachten hebben onder haer 30 dorpen: Hulſt twaelf, Axele en Aſſenede elck ſeven, en Bochoute vier. *Bochoute, Aſſenede, &c.*

Het landeken dat men noemt van Waes, begrijpt ſeventhien dorpen, waer van het voornaemſte is dat van S. Nicolaes. *Waes.*

Boven dien ſijnder in 't landt van Aelſt noch twee Prinſſchappen, en verſcheyden Baronyen. De Prinſſchappen ſijn Steen-huyſe, dat een fraey dorp is, hebbende ſijnen Heere: en de groote vlecke van Gavere, met een goedt en ſterck kaſteel, waer af de Grave van Egmont ſijnen eerſten tijtel plach te nemen, hem ſchrijvende Prince van Gavere. Baronyen ſijn Liedekercke, Sottegem, en meer andere. *Prinſdommen.* *Steenhuyſe.* *Gavere.*

De ceremonien, die men in oude tijden plach te gebruycken, als de Grave van Vlaenderen den Keyſer manſchap dede, ſijn gedenckens-weerdigh, en gingen toe als volght. De Keyſer in ſijnen throon ſittende, met ſijn Keyſerlijck gewaet, en de Vorſten des Rijcks daer rondom ſtaende, quam ſich de Grave, met een groote ſleep van ſijn eygen Edel-mannen, voor ſijn Majeſteyt vertoonen metten blooten hoofde, ongegort, en viel met de eene knye ter aerden. Aldus knielende ſeyde tot hem een van des Keyſers Raedtsheeren, ghy komt hier als een vaſſael en onderdaen Vorſt van den Heyligen Rijcke, ter ſaecke van den Staet en heerlijckheyt van Aelſt, van 't lant van Waes en Over-ſchelde, van de vier Ambachten, en voorts van al het gene dat ghy hebt en te leen houdt van het Keyſer-rijck, en belooft hou en trou te weſen de Keyſerlijcker Majeſteyt, en die getrouwelijck te dienen totter doot toe tegen alle vyanden. Waer op de Graef voor antwoordt gaf, jae; en opſtaende kuſte den Keyſer aen 't voorhooft, die hem dan op-ſchreef en rekende onder de Vorſten des Rijcks. *Ceremonien als de Graven den Keyſer manſchap deden.*

FLANDRIÆ Partes duæ, quarum altera PROPRIETARIA, altera IMPERIALIS vulgo dicitur.
Nob.mo Stren.mo Prud.moq. Viro D. IACOBO WIITS Exercitus Ordinum Belgicæ Fœderatæ Ephoro, et Concilii militaris Præsidi, ac præsidiariorum militum in urbe Amsteldamensi Præfecto, Viro de patria ac Reip. hujus salute præclare merito, et indies merenti, D.D. Guil. et Joh. Blaeu.
Huius tabulæ Mensuræ
Milliarica Germanica magna
Mill. Flandrica et Brabantica
CASSELRYE VAN CORTRYCKE
CASSELRYE VAN OUDENAERDE
DE VIER AMBACHTEN
'T LANDT VAN AELST
'T Landt van Dender-monde.
'T LANDT VAN WAES.
'T Landt van Beveren
HANNONIÆ PARS.
BRABANTIÆ
ZEELANDIÆ PARS.
Walcheren
Zuyd Beveland
De Honte al. Westerschelde Flu.
Scaldis flu. Vulgo de Schelde
Baronie van Bornhem
BULSCAMPVELT
Curtrycke
Oudenaerde
Ghent
Aelst
Dendermonde
Hulst
Axel
Antwerpen
Vlissingen
Middelburch
Lillo
Doel

EYGEN-VLAENDEREN.

Begrijp. HEt gene dat geſeydt wordt het Eygen ofte Domaine van Vlaenderen, begrijpt de ſteden van Dendermonde en Geertsberge, met de vlecke van Bornhem, en verſcheyden dorpen. Waerom dat dit quartier den naem voert van Eygen, hebben wy hier voren verklaert, te weten, om dat het de Vlaemſche Graven van niemandt te leen houden: maer hoe ſulcks by gekomen ſy, is velen miſſchien niet bekent, en ſullen het derhalven hier kortelijck aenwijſen. Dierick, Grave van Vlaenderen, hadde den Hertogh van Brabant groote aſſiſtentie gedaen tegen de Grimbergers, en werdt daer door van hem beſchoncken met deſen ſtaet, die te voren onder Brabant behoorde. 't Is wel waer dat hy namaels door houwelijck in Vranckrijck overgebracht, en aldaer verkocht is geworden aen Koning Philips, toegenaemt van Valoys; maer die, om te vorderen ſeker houwelijck, heeft hem in 't jaer 1347 weder gegeven aen Louys van Male Grave van Vlaenderen, en ſedert is hy altijdt gehecht gebleven aen het ſelve Graefſchap.

Denremonde. Denremonde, dat men kortheydts halven Dermonde noemt, heeft ſijn naem van den vloet Denre oft Dender, aen wiens mondt het gelegen is, juyſt daer die in de Schelde valt. Is een goede, ſtercke, en nae advenant oock rijcke ſtadt, verſcheyden ſes groote mijlen van Antwerpen; en van Gent, Mechelen en Bruſſel elck vijf. Daer is binnen een ſchoon collegie van Canonicken, en het eenige mannen kloofter in Vlaenderen van der Brigitten orden.

Geertsberge, van de Françoyſen met een gebroken woordt *Granmont* geheeten, is gelegen op de Denre, drie mijlen van Audenaerde, en vijf van Denremonde; een kleyn, maer ſeer fraey en vermakelijck ſtedeken, geſticht by Graef Boudewijn van Vlaenderen, toegenaemt van Bergen, in 't jaer onſes Heeren 1068. *Geertsberge.*

Bornhem is een fraey dorp, met een ſchoon kaſteel, en veel gehuchten, die het onderdanigh ſijn; worden t'ſamen genoemt het landt van Bornhem. *Bornhem.*

Rupelmonde heeft den naem van den watervloedt Rupel, die hier in de Schelde loopt, en is gelegen aen de ſlincker ſijde des ſelven, drie mijlen van Antwerpen. Dit Rupelmonde is een out kaſteel, op het welcke, van des Landts-heeren wege, bewaert worden de Originalen van de privilegien des Graefſchaps van Vlaenderen, en ſomtijdts oock eenige gevangenen, daer de Landtsheer alleen van diſponeert. Behalven dit Kaſteel is hier oock een groot en ſchoon dorp, in het welcke geboren is Gerardus Mercator, een voortreffelijk Wereld-beſchrijver. Geheel Rijcks-en Eygen-Vlaenderen, heeft ſeer goedt en vruchtbaer landt, en brengt onder andere voort overvloedigh veel goede krappe, oft verwers meede. *Rupelmonde.*

Tot beſluyt van de beſchrijvinge van Vlaenderen, ſeggen wy, dat het (eer Holland tot ſijnen tegenwoordigen ſtand gekomen was) gehouden werd voor het machtighſte Graefſchap van heel Chriſtenrijck, gelijck Vranckrijck voor het machtighſte Koningrijck, Milanen voor het machtighſte Hertoghdom, en Vrieſlandt (een van de 17 Nederlanden) voor de grootſte en machtighſte Heerlijckheydt.

't BISDOM VAN GHENT.

TOt hier toe hebben wy Vlaenderen in het generael, en in ſijne groote deelen vertoont en beſchreven: nu ſullen wy voortgaen met de mindere deelen, als Biſdommen, Caſſelryen, Landeryen, Heerlijckheden, en diergelijcke, om alſoo een byſondere kenniſſe van dit grootſte en voornaemſte Graefſchap der geheele weerelt te geven, tot meerder vernoeging van den naeuwkeurigen Leſer.

Inſtelling van het Biſchdom.

Philippus de Goede, Hertogh van Borgonje, Vorſt der Nederlanden, onder veel beradingen, die hy in ſijn geeſt ontwierp, om de waerdigheyt van ſijn heerſchappy in deſe geweſten te verheffen, had voorgenomen, volgens het gene, dat wy daer af verſtaen hebben, dat, dewijl 'er de Biſſchop van Atrecht alleen in ſoo veel landtſchappen was, die onder ſijn gehoorſaemheyt ſtonden, en dewijl alle d'andere plaetſen onder 't gebied van uitheemſche Biſchdommen waren, hy van de Paus nieuwe Biſſchoppen voor ſijn lantſchappen ſoude verſoecken. Maer vermits Philippus deſe ſaeck niet had konnen volbrengen, en ſijn ſoon Karel door d'oorlogen daer in verhindert was, ſoo heeft Keyſer Karel deſen raet van ſijn grootmoeders grootvader dickwils overwogen, om dat hy oordeelde dat deſe ſaeck ſeer nut voor de waerdigheydt van ſijn heerſchappy ſoude ſijn. Doch dewijl hy oock door d'oorlogen geen gelegentheyt daer toe vondt, en door d'achtbaerheyt, nu van de Cardinael Erard van der Marck, en dan van Georgius van Ooſtenrijck, ſijn vaderlijcke oom, beyde Biſſchoppen van Luyck, daer in belet wierdt, ſoo heeft hy mede, eer hy de heerſchappy overgaf, ſulcks niet konnen volbrengen. Sijn ſoon Philippus overwoogh daer na dit ſelfde voornemen. Hy beval dieshalven deſe ſaeck aen ſijn Geſant, die hy te Romen by Paus Paulus de Vierde had, en ſond oock uyt Nederlant derwaerts Franciſcus Sonnius, Theologant van Leuven, en Canonick van Uytrecht, die den Geſant hier in helpen ſoude. Toen den Paus dit voorgehouden was, ſtelde hy ſeven Cardinalen tot onderſoeck van dit voorſtel, die, alles overwogen hebbende, tot uytſpraeck gaven, dat deſe deeling geoorloft was, ſoo om redenen, in de beſchreven Rechten begrepen, als om dat dit deel van Duytslandt met ketteryen beſmet was. Dat het oock dienſtigh was in de heerſchappyen der drie Aertsbiſchdommen, en der dertien Biſchdommen, een andere ſchicking te maken, en iets te veranderen ſoo veel de grenſen van Atrecht en Doornick aenging: om dat in deſe geweſten ſoo groot een verſcheydenheyt van heerſchappy en talen was, dat men d'inwoonders daer af niet buyten hun landtſchappen te recht kon roepen; en dat ſy, daer geroepen ſijnde, van hun Biſſchoppen niet, dan door een taelman, verſtaen konden worden. Dat het getal der landtſchappen en ſteden, en de menighte der geleerde lieden daer ſoo groot was, dat deſe ſaeck ſeer nut ſoude ſijn tot de welſtant van de Kerck in 't algemeen, en van de menſchen in 't beſonder die daer woonden. Om welcke redenen Paus Paulus de Vierde ſijn opene brieven aen de Koning, en aen de Nederlanden ſond, daer in de voornaemſte en alreê geſeyde beweeghredenen van deſe inſtelling begrepen waren.

In deſer voegen dan wierd, beneffens d'andere nieuwe Biſſchoppen in Nederlandt, oock te Ghent in de kerck van S. Bavo, die te voren aen Ioannes den Dooper gewijdt, en de hooftkerck van die ſtadt was, een nieu Biſchdom opgerecht, en met de goederen van Bavoos klooſter, welcks Monicken om andere oorſaken te voren Canonicken in de ſelfde kerck gemaeckt waren, begiftight.

Verdeeling des Biſchdoms van Ghent.

Het Biſchdom van Ghent wierdt verdeelt in een Aerts-prieſterſchap van de ſelfde ſtadt, en in ſeven Buyten-dekenſchappen. Onder d'Aerts-prieſter van de ſtadt wierden tien Parochyen geſtelt. D'eerſte in de Cathedrale kerck van S. Bavo, de tweede in de Collegiale kerck van S. Pharahild, de derde in die van S. Iacob Major, de vierde in die van S. Nicolaes; de vijfde in de kerck van de heylige Maeght Maria, op den bergh Blandin; de ſeſte in die van S. Michiel d'Aerts-engel; de ſevende in die van S. Martinus in Ackerghem; d'achtſte in de kerck van onſen Salighmaecker; de negende te Ghentbrugge, daer de Biſſchop van Ghent recht van Patronaetſchap, en de Baron van Rode de weereltlijcke heerſchappy heeft; de kerck is aen d'Apoſtelen Simon en Iudas gewijd; de tiende is t'Ooſt-ackere, dewelck een kerck heeft, aen S. Amand gewijd, van de welcke het recht van patronaetſchap, en oock de wereltlijcke heerſchappy aen de Biſſchop van Ghent behoort.

Buyten-dekenſchappen,

Doch de Buyten-dekenſchappen ſijn die van Everghem, Waes, Hulſt, Dendermonde, Audenaerde, Deynſe en Tielt.

van Everghem,

Onder het Dekenſchap van Everghem ſijn vijf-en-twintigh Parochien.

Sleydinghen.	Wondelghem.
Lovendeghem.	Waerſcot.
Vinderhoute.	Ooſt-eeclo.
Somerghem.	Baſſenvelde.
Ronſele.	Bouchaute.
Ooſtwincle.	Querghem.
Mariekercke.	Zelzate.

EPISCOPATVS GANDAVENSIS.
Iohannes et Cornelius Blaeu Excudebant.
Rev.mo et Ill.mo Dño. D. ANTONIO TRIEST, Episcopo Gan: davensi, Comiti de Heverghē, Eprendonck, Mendonck; Domino territorij Sancti Bavonis, etz. hanc accuratissimam sui Episcopatus tabulam D.D. Ioh. et Corn. Blaeu.
2 Milliar. Flandr. sive 2000 Virgæ Flandr.
1000
2000
Noordzee
Oostende
Blanckenburghe
Oudenborg
Brugge
Damme
Sluys
Aerdenburg
Middelborch
Ysendyck
Biervliet
Vlißingen
ZEELANDT
ZUYD BEVER LAND
TERTOLEN.
Tolen
De Ooster Schelde
Wester Schelde
Den Hont
Ter Neuse
Axel
Hulst
Santvliet
BRABANTIA
Antwerpen
DIŒCESIS BRUGENSIS PARS.
'T VRIIE.
Ghendt
Deynse
Cortryck
Audenaerde
Aelst
Dendermonde
Nienove
Gheersberghe
Decanatus Deynsanus.
Decanatus Aldenardensis.
Decanatus Denramondanus.
LAND VAN AELST.
EPISCOPATVS
MECHLINIENSIS PARS

Eertvelde.
Cluſen.
Aſſenede.
Saffelaere.
Wincle.
Seven Eecken.
Loo Chriſti.
Deſſelberghe.
Heuſdene.
Mendonck.
Deſſeldonck.

van Waes, *Onder het Dekenſchap van Waes ſijn drie-en-twintigh Parochyen.*

Belſele.
Burcht.
Beveren.
Baſele.
Crubeke.
Dackenam.
Exaerde.
Aeſdonck.
Elverzele.
Kemſeke.
Lokeren.
Moerbeke.
Melſene.
Nienkercke.
Rupelmonde.
S. Niklaes.
S. Pauwels.
Sinay.
Stekene.
Temſche.
Tielrode.
Waesmunſter.
Swijndrecht.

van Hulſt, *Onder het Dekenſchap van Hulſt ſijn 21 Parochyen.*

Te Hulſt de kerck van S. Willebrord. De Graef van Vlaenderen heeft hier de wereltlijcke heerſchappy, en de Deken en 't Kapittel van de Maeght Maria te Kortrijck het Patroonſchap van de kerck. De Parochy ſtreckt ſich uyt buyten de muren van de ſtadt in Abſdale, Clynghe, Stoppeldijck, Dullaert, Lamſwerde en Groede.

Beooſtenblye.
Zuytdorpe.
Saemſlacht.
Axele, de heer van Heule beſit het patroonſchap van de kerck.
Olene en Triniteyt.
Willemskercke en Vrodyck.
Aendijck.
Poldere van Namen.
Saeftinge van S. Maria.
S. Ians Steene.
Saeftinghe van S. Laurens, daer af het patroonſchap aen de Biſſchop van Gent behoort.
Kildrecht.
Verrebrouck.
Calloo.
Oſſeneſſe.
Heynsdijck.
Pauwels polder.
Viacene.
S. Gillis.
Wachtbeecke.
Honteneſſe.

van Dendermonde, *Onder het Dekenſchap van Dendermonde ſijn een-en-twintigh Parochyen.*

De Collegiale en parochiale kerck van onſe L. Vrouw. De Graef van Vlaenderen heeft de heerſchappy van de ſtat. De Deken en 't Kapittel van de ſelfde kerck heeft de kerckelijcke toeſicht.

De Parochy van S. Gillis, daer d'Abdiſſe van Zwyveke het Patroonſchap heeft.

Gremberghe.
Zele.
Hamme.
Moeſche.
Nieuburg. *Maer de kerck is nu verwoeſt.*
Beerlaer.
Wtberghe.
Overmeere.
Kalckene.
Laerne.
Schellebelle.
Wettere.
Lebbeke.
Vlaſſenbrouck.
Baesroode.
S. Amand.
Manekercke.
Bornhem.
Hinghene.
Hoboke.

van Audenaerde, *Onder het Dekenſchap van Audenaerde ſijn ſes-en-twintigh Parochyen.*

Van de kerck S. Walburgh, in de ſtadt Audenaerde, van de welcke de Graef van Vlaenderen de wereltlijcke heerſchappy heeft, gelijck oock het patroonſchap van de kerck.

Desgelijcks oock in de ſtadt Pamele, daer de wereltlijcke heerſchappy aen 't geſlacht van Locquengien behoort; en het patroonſchap van de kerck aen d'Abt van Eynamen. De kerck is aen de Moedermaeght gewijd.

Beveren.
Heyne.
Heurne.
Singem.
Aſperen.
Eecke.
Gavere.
Mullem.
Auweghem.
Huyſſe.
Leda.
Wanneghem.
Kruyshautem.
Woorteghem.
Peteghem.
Elſeghem.
S. Eloys hoeve.
Olſene.
Oycke.
Nokeren.
Ghiſelbrechteghem.
Mooreghem.
Wareghem.
Zulte.

van Deynſe, *Onder het Dekenſchap van Deynſe ſijn vijf-en-twintigh Kercken.*

De Parochykerck van onſe Lieve Vrouw, en van S. Gillis in de ſtadt Deynſe heeft het recht van patronaetſchap

Zeveren.
Nevele.
Hansbeke.
Landeghem.
Bachten.
S. Martens Leerne.
Dronghene.
S. Denys.
Zwynaerde.
Melſene.
Meyghem.
Poeſele.
Merendre.
Vorſelaere.
S. Mariaes Leerne.
Baerle.
Afne.
Laethem.
Zeeverghem.
Naſareth.
Aſtene.
Machelen.
Duerle.
Peeteghem.

en van Tiele, *Onder het Dekenſchap van Tielt ſijn 22 Parochyen.*

De Kerck van Tielt, aen S. Pieter gewijdt, in de ſtadt Tielt, 't welck drie duyſent bunderen lants begrijpt, en daer buyten twee duyſent en acht hondert. Het ſtaet onder de heerſchappy des Graefs van Vlaenderen. Het Capittel van Harlebeke heeft het patroonſchap van de kerck.

Ruyſlede.
Kneſſelaere.
Bellem.
Vinct.
Aerſele.
Grammene.
Denterghem.
Oeſſelghem.
S. Bavoos hoeve.
Roosbeke.
Emelghem.
Aelteren.
Vrſele.
Loo ten Hulle.
Caneghem.
Wouterghem.
Gotthem.
Markeghem.
Waequen.
Wielsbeke.
Muelenbeke.

Maer voor eenige jaren ſijn, door de verwiſſeling der Kercken, die tuſſchen d'Aertsbiſſchop van Mechelen, en de Biſſchop van Gent gedaen is, onder de tijtel van S. Levinus in Holthem, deſe volgende kercken by 't Biſchdom van Ghent gekomen:

Ghyſtele.
S. Levins Holthem.
Merlebeke.
Ooſterzele.
Baveghem.
Gouterode.
Lemberghe.
Melle.
Vlierzele.
Lanſcoutere.

D'eer-

Biſſchoppen van Gent.

I. *Cornelius Ianſenius.*

D'eerſte Biſſchop van Gent heeft geweeſt *Cornelius Ianſenius*, te Hulſt, een ſtadt in Vlaenderen, geboren. Hy heeft te Leuven, in 't Collegie van *Caſtrum*, de Philoſophie, en daer na in 't groot Collegie der Theologanten, de Theologie geleert. Daer na bediende hy 't ampt van Leſer in Tongerlo, een Abdy van de Premonſtratenſche order in Brabant, omtrent veertien jaren lang: en hy heeft oock byna ſoo lange tijt Paſtoor van S. Martens kerck te Kortrijck geweeſt. Hy, weêr naer Leuven gekeert, wierdt met de Doctorale lauwer vereert, en met het Dekenſchap van S. Iacob begiftight. Hy wierdt van Philippus de Tweede naer Trenten geſonden; en, eyndelijck weêr in ſijn vaderlant gekeert, d'eerſte Biſſchop van Ghent verkoſen, en, van hooge ouderdom gedruckt, ſtorf in die ſtadt in 't jaer 1576.

Na de doot van Ianſenius wierdt van Koning Philippus tot Biſſchop verkoſen Ioannes Funccius, Preſident van de Nederlantſche Raet in Spanjen: maer hy ſtorf eer hy beveſtigt was. En na hem Mattheus Ruckebuſch, Deken van de hooftkerck van Kamerijck, en Vicarius generael van d'Aertsbiſſchop Barlaymont, de welcke, in de tijt dat de ſtat Kamerijck van de vyanden ingenomen wierdt, te Bergen in Henegouwen, op de 19 van April, in 't jaer 1586, uyt dit naer een beter leven verhuyſde.

II. *Wilhelmus van der Linden.*

Wilhelmus Damaſi Lindanus, te Dordrecht in Hollant uyt een edel geſlacht geſproten, te voren d'eerſte Biſſchop van de kerck te Roermondt, was de tweede Biſſchop van Ghent. Hy, noch jongeling ſijnde, had verſcheyde hooge Scholen in de Chriſtenheyt beſocht: en begaf ſich met ſoo groote yver en ernſt tot d'oeffening van de heylige Schrift, dat hy een treffelijck Profeſſor daer af wierdt in d'Academie van Dillingen in Duytſlant. Hy, van daer weêr naer Leuven gekeert, wierdt met de lauwer beſchoncken, en d'eerſte te Roermondt in Gelderlant tot Biſſchop geſtelt. Maer hy quam niet in de beſitting, dan in 't ſevende jaer na ſijn verkieſing, uyt oorſaeck van de groote beroerte der tijden, en ving aen de ſware en gevarelijcke laſt van de Geeſtelijcken te reformeren. Hy, weder balling geworden, terwijl de krijgslieden alles roofden en uytplonderden, trock, terwijl hy van ſijn ſchapen geſcheyden was, naer Romen in 't jaer 1578, en noch eens in 't jaer 1584, van daer hy in 't jaer 1588 weêrkeerde; na het welcke hy tot Biſſchop van Ghent gevordert wierd. Doch hy, naeuwelijcks in ſijn ampt getreden, ſtorf, na dat hy over de ſeſtigh jaren oudt was.

III. *Petrus Damantius.*

Petrus Damantius, van Mechelen, Doctor der beyde Rechten, volle broeder van Nikolaes Damantius, Doctor der beyde Rechten, en eertijts Cancellier van Brabant, heeft ſedert het Biſchdom met grote lof bedient. Hy was een oprecht en openhartigh man, en hadt, eer hy Biſſchop wierd, Prooſt geweeſt van S. Salvators kerck t'Uytrecht; en was oock door ſijn waerdigheyt van Deken in de kerck te Ghent vermaert. Hy ſtorf in 't jaer Chriſti 1609.

IV. *Carolus Maſius.*

Carolus Maſius, uyt d'edele en deurluchtige

Nederlandt.

ſtam der Maſien geſproten, was eerſt Deken van Antwerpen, daer na Aelmoeſſenier der deurluchtigſte Aertshartogen van Ooſtenrijck, Albertus en Iſabella, Vorſten van Nederlant; ſedert Biſſchop van Yperen; en wierdt eyndelijck tot de hoogſte trap van S. Bavoos kerck verheven. Hy was een man, met treffelijcke gaven des geeſts en des lichaems begaeft, en ſtorf in 't jaer Chriſti 1612.

V. *Henricus Franciſcus van der Burgh.*

Henricus Franciſcus van der Burgh, Licentiaet der beyde Rechten te Leuven, te Ghent geboren, en in de Parochykerck van S. Nikolaes gedoopt, was een ſoon van Jan van der Burgh, Preſident van de Secreten Raet in Nederlandt, na dat hy verſcheyde andere treffelijcke ampten in de Gemeente hadt bedient. Deſe Henricus was eerſt Deken van de Hooftkerck te Mechelen, en Vicarius generael van 't ſelfde Biſchdom; en wierdt daer na tot het Biſchdom van Ghent verheven, welck ampt hy met groote lof van voorſichtigheyt en godtvruchtigheyt bedient heeft. Hy heeft een Synodus in ſijn Biſdom gehouden, en in druck uytgegeven; en wierdt eyndelijck tot de ſtoel van Kamerijck beroepen.

VI. *Iacobus Boonen.*

Iacobus Boonen, Licentiaet der beyde Rechten van Leuven, droegh weynigh jaren, doch met groote lof, de Biſſchoplijcke mijter van Ghent. Hy ſtorf in 't twee-en-tachtighſte jaer ſijns ouderdoms, den 30 Junius, 1655.

VII. *Antonius Trieſt.*

Antonius Trieſt, Graef van Everghem, Mendoncque en Sprendocque, wereltlijck Heer der heerlijckheyt van S. Bavo, uyt oorſaeck van ſijn Biſchdom, en van meer Parochyen en andere plaetſen, onder 't gebiedt der vereenighde Landtſchappen gelegen, is geſproten uyt het Edel geſlacht der Trieſten te Ghent; want hy was de ſoon van Philippus Trieſt, Ridder van d'Order, en Heer van Auweghem, Broeder van Iodocus, Baron van Auweghem. Hy was eerſt Kanonick van de Cathedrale kerck te Ghent, en wierdt daer na van d'Aertshartogh Albertus, en van ſijn gemalin Iſabella, aengenomen tot de kapelle van 't Hof te Bruſſel, als beſonder Capellaen. Sedert wierdt hy Aertsdiaken van de ſelfde cathedrale kerck gemaeckt; en daer na, op de noeming der ſelfder Aertshartogen, tot het Dekenſchap der cathedrale kerck van S. Donaes te Brugge gevordert; en eyndelijck, in 't jaer 1617, tot Biſſchop van Brugge verkoſen, daer hy in 't ſelfde jaer in ſijn ampt tradt, en op de tweede dagh van Julius door Matthias Hovius, Aertsbiſſchop van Mechelen, in de ſelfde kerck gewijt wierd. Sedert is hy, in 't jaer 1620, van de ſelfde Aertshartogen tot Biſſchop van Ghent, welck ampt toen open ſtondt, geſchickt, in 't welck hy, na de Pauſelijcke beveſtiging, plechtelijck ontfangen werdt in 't jaer 1621, op de ſevende van April: in welck jaer men verhaelt dat hy tot uytvoerder van het Teſtament des Hartogs Albertus wierdt verkoſen, en oock van d'Aertshartogin Iſabella, die in 't jaer 1633, op d'eerſte van November, geſtorven is. Hy wierdt oock, veel jaren te voren, te weten in 't jaer 1617, in de maent van November, van d'Aertshartogen tot Geſant aen Henricus, Hartogh van Lotteringen,

geſonden, om de vordering van 't huwelijck tuſſchen Hartogh Karel, en Nicole, des ſelfs gemalin, en om andere ſaken van groot belang. Hy was in ſonderlinge gunſt by Iſabella, Infante van Spanjen, en Vorſtin van de Nederlanden, die hem, om ſijn getrouwe dienſten, in de ſwaerſte ſaken van de Gemeente lange tijdt betoont, in de Raet der Staten van Nederlandt aengenomen had.

VIII. *Karel van den Boſch.*

Carolus van den Boſch, op d'een-en-twintighſte van Maert 1597 te Bruſſel geboren, wierdt te Namen en te Roermondt opgevoedt, onder de tucht en onderwijſing van ſijn vader François van den Boſch, terwijl hy te Namen Preſident van de Raedt, en te Roermont Cancellier van Gelderlant was. Hy, in 't geſelſchap van ſijn moederlijcke oom, Philippus Maes, een vermaert man, die van de Vorſten Albertus en Iſabella tot Agent aen d'Apoſtoliſche Stoel geſonden was, naer Romen getrocken, beſteede daer veel jaren in de ſtudie; en, weêr in Nederlant gekeert, wierdt, in 't jaer 1621, te Leuven Licentiaet der beyde Rechten gemaeckt; ſedert Kapellaen van 't Hof, Kanonick van Ghent, en van Bergen; en namaels tot Deecken der Cathedrale kerck van S. Donaes te Brugge verkoſen in 't jaer 1630, de vijfde van Junius. Daer na, namelijck op de vijfde van Junius, 1651, wierdt hy tot Biſſchop van Brugge ingewijdt; en eyndelijck tot het Biſchdom van Ghent verkoſen, van 't welck hy de beſitting aengenomen heeft op d'achtſte Junius, 1660.

DE CASSELRYE VAN AUDENBURG TE GHENT.

DE Casselrye van d'oude Burght van Ghent heeft haer oorsprong van d'oude Burght, oft van 't oud Kasteel van Ghent, gelijck de naem self aenwijst. *Uyt de verwoeste Burgt van Gent*, seght Gramajus, *is noch overigh een eygendom van ses-en-veertigh dorpen, die, in vier leden gedeelt, en twee rechtbancken onderworpen sijnde, de Casselrye van Audenburgh te Ghent genoemt worden.* De welcke, gelijck de selfde Schrijver seght, na dat d'oude Burght verdelght, oft van S. Bavoos Monicken ingenomen was, naer 's Gravensteen vervoert sijn. Voorts, de Burght van Ghent was ter selfde plaets gelegen, daer eertijts het klooster, aen S. Bavo gewijd, heeft gestaen; en dieshalven wordt het dickwils met de naem van Ghent genoemt, als oft die eygen daer aen was. Dus was het in d'opene brieven van Karel de Kale, in 't jaer 865 gegeven, genoemt; gelijck oock in die van Otto, van 't jaer 976; en van Karolus Magnus, in 't jaer 794, en van anderen desgelijcks. *Het kloosler, Ghent genoemt, 't welck ter eeren van S. Pieter, de Prins der Apostelen, gebouwt is, daer oock het lichaem van Christus heerlijcke Martelaer* (te weten Bavo) *rust.* De Chronijck van S. Bavo seght oock, op 't jaer 828, dat d'overblijfselen van S. Marcellinus, en van S. Pieter gebracht sijn *in 't kloosler van Ghent, 't welck gelegen is in 't dal van de Leye, in de plaets, Ghent genaemt, daer de vloet de Schelde sich met de geseyde vloet de Leye vereenight.* Wat het kasteel van Ghent, oft oude Burght aengaet, de Graef van Vlaenderen besit daer af de heerschappy, sedert het jaer 1174, en sedert de doot van Theodoricus, Vorst van Aelst, daer gesamentlijck de leengoederen en dorpen van de Ghentsche Audenburghsche Casselrye onder begrepen sijn; in voegen dat de selfde Graef op vierderhande wijsen de heerschappy van de stadt Ghent, en 't bygelegen lant, besit. Want na dat de nieuwe Burght den Keyser afgenomen was, kreegh de Graef oock het besit van d'aenhang der Ambachten, op 't jaer 1120. Doch hy besat het gewest van 't dorp der Menapiers naer Drongene, als Graef en Advocaet. Dieshalven seght de Graef, by geschrift van 't jaer 1087, te Drongene gegeven: *Dat hy aen hem al 't gene schenckt, het welck sijn voorsaten in oude tijden van het Graefschap en Advocaetschap ingehouden hadden.* Eyndelijck, hy geboodt van oude tijden af over Blandine, en over de plaetsen, daer omtrent gelegen, onder de tijtel van 't Vorstendom van *Nederlandt.* Harlebeke, om 't welck hy, tot aen de tijdt van Karel de Vijfde, d'eedt van getrouwigheyt aen de Koning van Vranckrijck dede, en om d'andere besittingen aen den Keyser.

Gelegenheyt.

Wy hebben in deser voegen de gelegenheyt van d'Oude Burght, oft van 't Kasteel van Ghent, daer de Casselrye d'oorsprong van haer gebiedt af heeft, gevonden: maer niet van haer begin of Stichter. Doch indien wy onse historien gelooven, soo sullen wy belijden dat dese Burgt of van Cesar gebout is, of van hem de naem heeft verkregen. Meyerus, is sijn vijfde deel der Decaden van de Vlaemsche saken, segt dat de naem van Ghent in oude geschriften gevonden wordt. En dieshalven noemt Petrarcha, een Italiaensch Schrijver, in sijn brief aen de Kardinael Columna, *Ghent verwaent op haer stichter Cesar.* Dese roem is oock niet ongegront: want men vindt dagelijcks in 't landt, dat eertijts onder 't kasteel van Ghent behoorde, veel geheugteeckenen van de Roomsche aeloutheyt. Maer, gelijck wy alreê gesegt hebben, dese Casselrye wiert vervoert van de burgt Ghent naer 's Gravensteen, een burgt, van Boudewijn Yseren-arm gebout, by 't welck, of liever binnen welcks begrip, men op de kosten der inwoonders van dit lant een treffelijck en çierelijck huys heeft gebout, daer in eenige Edelen, en hooghgeachte lieden, in de selfde Casselrye leengoederen besittende, recht spreecken, en de Rechtbanck van Audenburg gehouden wordt: en veel van hen besitten oock heerlijckheden in de selfde Casselrye. Het Schouts-ampt is de voornaemste waerdigheyt in dit gewest van dese stadt. Gramajus heeft niet qualijck de dorpen in 't algemeen onderscheyden in Hof- en Leengoederen. Het Hof is opgerecht door Margareta van Konstantinopelen, voor de dorpen, die geen ander Heer erkennen dan de Graef, en dit in twee rechtbancken, de westelijcke by Sledinge, en d'oostelijcke by Desseldonck. Maer wat de Leengoederen aengaet, sy sijn als afgetrocken van de gemeene en nutte heerschappy der Graven van Vlaenderen, door de miltdadigheden der selfde Vorstin, tot gunst der Heeren van de geestelijcke en wereltlijcke ordening, om aen yder daer af de wereltlijcke heerschappy te geven. En gelijck de geestelijcke Prelaten, voornamentlijck die van S. Bavo en Blandin, de plaetsen van hun gebied vry gekregen hebben, sonder de Graef onderworpen te sijn; soo ontfangen de wereltlijcke Heeren hun erffenis te leen van 't kasteel Audenburgh, en sijn van outs de Heeren van de Burght onderworpen. Doch gelijck het tot gemeene onderstant en behulp dienstigh is, op 't welck

Stichter.

Deeling.

NOBILIBUS
AMPLISSIMISQ. DOMINIS
D' GEORGIO DE LA FAILLE
TOPARCHÆ DENEUELE etc.
PRÆTORI
TOTIQ. COLLEGIO SUPREMÆ
CURIÆ FEUDALIS REGIÆ
VETERIS BURGI GANDENSIS
Hanc Veteris Burgi novam tabulam D.D.C.
Johan. et Cornel. Blaeu.

ANNO
DÑI·M·D·
LXXX: PHILIPP DOMAS
FLANDRIÆ ET ROMANDIÆ
FILIVS THEODERICI
COMITIS ZAMBILIÆ:
HÆC TIBI ANT
PORTAM

PETRA COMITIS, vulgo het Graven Casteel

Domus Castellanie
Prætoria Auderburgensis
Ecclesia D.
Collegiata Pharahildis

VAN DEN MALDEGHEM VELDE
VRYE
CASSELRIE
AMBACHT NEDE
LANDT VAN WAES
DE CASSEL VAN AUDENAERDE
BORCHT
GANDAVUM GHENDT
DE CASSEL VAN DENDERMONDE
DENDERMONDE
DEYNSE
CURTRYCK
SELRYE
HOUTLANDT
Maldeghem
Adeghem
Lembeke
Capericke
Baßevelde
Aßenede
't Sas
Zelsate
Craven Bosch
Ter Laouen
Oost Eeckeloo
Eeckeloo
Eertvelde
Cluyse
Wachbeke
Winckele
Moerbeke
Exaerde
Synay
Saffelare
Desseldonck
Zevenheecke
Loo Christi
Oostackere
Lokeren
Dacknam
Overmeere
Calekene
Baerldonck
Wtberghe
Wychelen
Schoonaerde
Wettere
Beerveldt e Capp
Desselberghe
Hueſdene
Bernem
Oedem
Oostwinckel
Knesselare
Vresele
Ronselede
Oestine
Waerschoot
Sledinghe
Everghem
Zomerghem
Lovendighem
Bellem
Hacktert
Hansbeke
Merendere
Looten Hulle
Ruyslede
Poucke
Poesele
Landeghem
Nevele
Vynct
Meyeghem
Vorselare
Zeveren
Dronghene
Baerle
Lathem
S. Martens Lederne
S. Marc te Lederne
Afsnede
S. Denis
Bachten
Astene
Petteghem
Macchelen
Gotthem
Grammene
Marckeghem
Denterghem
Arsele
Wondelghem
Mariekercke
Zwynaerde
Meerlebeke
Zeverghem
Nazarene
Ecke
Semerlake
Meſſen
Vurſle
Gavere
Dickeluenne
Haurbeghem
Huyſſe
Synghem
Meyleghem
Ertnelghem
Berleghem
Welden
Huerne
Pauwels Lathem
Neer Zwalme
Neer Eename
Heyne
Eename
Olſem
Wacken
Vyue
Zulte
Cappelle
Haerlebeke
Ouwerghem
Schelle
Schelde fl.
Leye fl.
Lys fl.
Dender fl.
Ghende
Brugge
Audenaerde
Thielt
Courtrycke
Oudenburg
Veurne
Antwerpen
Mechelen
Brussel
Dendermonde
Hulst
Sas van Ghent
Terneuse
Middelburg
Vlissingen
Axele
Hontenisse
Philippine
Ysendyck
Hoogen heir weeh
Beveren
Tuyen
Wase
Stroo brugge
Moerbuysen brugge
Steenkens Rabot
Bulle Verbeecke Rabot
Dorekens Rabot
Blocke Rabot
Runschoot Rabot
Papingeloo
Heyre
Loyende
Ryeme
Ryemsche Heyde
Ter Dockte
Dooreſcele
Dries
Sprondonck
Witte Mulle
Nieuwel strate
Ryswch
Loo Cap.
Wieck van Ghende
Nieuw Schelde
Den Huyze
Stoute Dyck
Ter Woſt.
Culne
Coornhauwe
Wulsdonck
Exaerde
Lysdam hof
Sas
Ravenburg
S. Anthoine
Hoenburg
Wite Mulle
Ter Woſt.
Coornhauwe
Wulsdonck
Exaerde
Lysdam hof
Sas
Ravenburg
S. Anthoine
Hoenburg
Wite Mulle
Ter Woſt.
Coornhauwe
Wulsdonck
Exaerde
Lysdam hof
Sas
Ravenburg
S. Anthoine
Hoenburg
Wite Mulle
Ter Woſt.
Coornhauwe
Wulsdonck
Exaerde
Lysdam hof
Sas
Ravenburg
S. Anthoine
Hoenburg
Wite Mulle
Ter Woſt.
Coornhauwe
Wulsdonck
Exaerde
Lysdam hof
Sas
Ravenburg
S. Anthoine
Hoenburg
Wite Mulle

de voorname leden van de Caſſelrye acht nemen, ſoo hebben ſy hier toe een Rechtplaets, daer ſy alle weken vergaderen, een Treſorier, die altijt blijft, en twee Rechtsgeleerden, met een Schrijver. Voorts, deſe geheele Caſſelrye wordt gemeenelijck in vier Baljuwſchappen gedeelt, namelijck, in dat van Audenburgh, van S. Pieter, S. Bavo, en van Nevele. De dorpen, daer in gelegen, ſijn rijck van inwoonders, en overvloedigh van vruchten.

In de beſchrijving van deſe Caſſelrye ſoude nu voor af behooren te gaen die van de ſtadt Ghent ſelve; maer dewijl wy hier voren by de eerſte Kaert van Vlaems-Vlaenderen breedt genoegh daer van geſproken hebben, ſullen wy die nu voorbygaen; die meer daer van begeert te weten, beſie ons groot Tooneel der Steden van Nederlant by d'afbeelding van deſe treffelijcke ſtadt. Nu komen wy tot de vermaerde dorpen en heerlijckheden; en eerſt by

Dorpen en heerlijckheden.

Aelteren, een dorp van wonderlijcke grootheyt, dat ſich tot twee duyſent bunderen lants uytſtreckt, vier mylen van de ſtadt Ghent, beſtaende in ſaeylandt en boſſchen. Deſe heerlijckheyt behoorde aen de deurluchtige Baronnen van Praet en Woeſtyne in Vlaenderen. In deſe ſelfde plaets, en daer omtrent, leght d'adelijcke vooghdy van *Woeſtyne*, daer af het patroonſchap der kerck aen d'Abt van S. Marten te Doornick behoort. Maer de deurluchtige Baron van Tornebu Norman beſit de weereltlijcke heerſchappy van de plaets.

Afsnede, een dorp, omtrent een mijle van de ſtadt Ghent, tuſſchen de Schelde en Leye gelegen. Het heeft aen d'een ſijde berghachtige boſſchen, en aen d'andere ſijde weyden, aen de rivier de Leye gelegen, die in de Somer wonderlijck aengenaem ſijn. D'Abt van Blandin is de wereltlijcke Heer van deſe plaets, en beſit oock het patroonſchap van de kerck. In dit geweſt leght de heerlijckheyt van *Idewalle*, het geſlacht van Blaſere toebehoorende.

Baerle, een dorp in 't gebiedt van Nevele gelegen, niet verre van Drongene, heeft boulanden en weylanden, die, in de Winter door 't water van de Leye bedeckt, in de Somer ſeer aengenaem voedſel aen 't vee geven. D'Abt van Blandin heeft de weereltlijcke heerſchappy van de plaets, en beſit oock het patroonſchap van de kerck. Men ſoude 't een buert mogen noemen, want het beſlaet alleenlijck 66 bunderen lants, en heeft ſeer weynigh inwoonders.

Bachten, in 't gebiedt van Nevele gelegen, niet verre van Deynſe, aen de rivier de Leye, van welcks water het oock voorſpoedighlijck beſproeyt wordt, omtrent drie mijlen van de ſtadt Ghent. Niet verre van hier is de brugh van Rekelghem, daer eertijts een ſtrijt is gelevert, in welcke de Gekaproende van Ghent de Gravers van Brugge, (namen der partyſchappen,) met een groote nederlage verſloegen. Het geſlacht van Serclaes beſit de weereltlijcke heerſchappy.

Bellem is een dorp, omtrent drie mijlen van de ſtadt gelegen, begrijpende tnegentigh bunderen lants. Het heeft boſſchen en bouwlanden, en behoort aen 't geſlacht van Rymien.

Dronghene: daer is niets aengenamer aen de Leye, dan Drongene, het heeft ſeer vruchtbare beemden, die voornamelijck bequaem ſijn om oſſen te weyden, en is een mijl van Ghent gelegen. De voornaemſte Heer van deſe plaets is uyt het geſlacht der Cotrellen. Toen in 't jaer 1131 Drongene van de Ghentenaers door de brant verdelght, en de geeſtelijcke tucht daer niet weynigh vervallen was, ſtelde Ioannes van Aelſt, ſeven jaren daer na, hier lieden van d'ordre der Regulieren, die na de voorſchriften van S. Norbertus ſouden leven; en dit tegen wil en danck van de ſelfde Geeſtelijcken, vermits Paus Eugenius deſe ordre beveſtighde. Sedert begon Drongene als een begraefplaets der Graven van Aelſt, en der edelen van Ghent te worden. Deſe heerlijckheyt, gelijck veel anderen in Vlaenderen, was eerſt in 't geſlacht dat de ſelfde bynaem voerde: en onder Dirck van Elſas wordt Iwan van Drongene gevonden. Sy heeft oock geweeſt in 't geſlacht van Aelſt en Cortrijck, daer na van Halewijn, en ſedert van Lannoy, en eyndelijck in dat van Cotrelle, gelijck ick geſeght heb. Het ſtreckt ſich ſeer wijt uyt, namelijck tot 2600 bunderen lants.

Deſſelberghe leght omtrent vijfhondert ſchreden van Ghent, en is het eygendom des Abts van Blandin. Sijn grootheyt beſtaet in elfhondert bunderen lants. Aen de Schelde heeft het weyden, en aen d'andere ſijde dor landt. Hier is een treffelijcke burght, ſeer heerlijck gebouwt, den Baron van Rode toebehoorende.

Deſſeldonck, van dit geweſt voornamelijck komen de vette Ghentſche kalven, die door geheel Nederlandt vermaert ſijn. Dit dorp is omtrent een mijl van Ghent gelegen; en de Graef van Vlaenderen is Heer daer af. Het begrijpt omtrent 350 bunderen lants, en 100 huysgeſinnen.

S. Denys, een dorp, aen d'een ſijde boſch-achtigh, en niet ſeer vruchtbaer van gront, dewijl daer veel heyde is. Maer aen d'andere ſijde, te weten, naer de Leye, die daer langs heen vloeyt, ſijn weylanden. Het is van oudts een eygendom des Abts van Blandin.

Duerle, een dorp, omtrent twee mijlen van de ſtadt Ghent gelegen, heeft aen d'een ſijde de rivier de Leye, en de Baron van Nevele tot ſijn Heer. De Graef van Vlaenderen heeft hier oock groote heerſchappy. Hier is een Schout, en Schepenen, onder de tijtel van Schoutſchap van Duerle. De heerlijckheyt, de naem van 's *Graven-Hazelaere* voerende, ſtreckt ſich uyt in *Tuerle*, *Eecke*, *Swynaerde*, en *Nazareth*.

Eecke, een dorp, twee mijlen van Ghent, omtrent halfwege tuſſchen deſe ſtadt en Audenaerde. Het werd aen d'een ſijde van de Schelde beſpoelt, daer vruchtbare weyden, en beter dan aen de Leye ſijn.

Everghem, een mijl van de ſtadt gelegen, is het grootſte dorp van de Caſſelrye van Audenburg, het patrimonie-goet van S. Bavo genoemt, en door de tijtel van Graefſchap vermaert. In d'omkring van Everghem hebben eertijdts geweeſt, en ſijn noch heden veel treffelijcke gebouwen van Adelijcke perſoonen. Daer is oock een kaſteel, 't welck aen 't Biſchdom van Ghent behoort.

behoort. Henricus Franciſcus van der Burgh, toen Biſſchop van Ghent, heeft dat onlangs byna van nieus weder opgebouwt, vermits het door de ramp der oorlogen nedergeworpen was. Het landt daer omtrent is overal niet even vruchtbaer, doch echter bequaem tot verſcheyde vruchten. Daer ſijn boſſchen en weyden. D'inwoonders ſijn groot in getal, en dapper, gelijck deurgaens in dit geheel geweſt van Vlaenderen, die, als ſy niet met de landtbouw beeſigh ſijn, t'huys iets anders doen, en voornamelijck ſich met lijnwaet te weven geneeren; 't welck hun groote winſt toebrengt.

Kneſſelaere is een ſeer groot dorp; want het begrijpt twaelf hondert en vijftigh bunderen lants, en leght vier mijlen van de ſtadt Ghent, omtrent halfwege tuſſchen deſe ſtadt en Brugge.

Lovendeghem, een aengenaem dorp, daer boulant, weylant en boſſchen ſijn, twee mijlen van de ſtadt Ghent gelegen, eertijts onder 't huys van Bourgonjen, maer nu aen 't geſlacht van Trieſt. De nieuwe vaert van Ghent naer Brugge loopt daer deur. Hier is een treffelijck huys, en heerlijck kaſteel.

Mariekercke, een dorp, een half mijl van Ghent gelegen, heeft veel vlacke velden, en wordt aen d'een ſijde van de Leye beſproeyt, die van Drongene komt, en aen d'andere ſijde van de Lieve. De nieuwe vaert, die van Ghent naer Brugge loopt, ſnijd dat in 't midden deur. Men ſeght dat het voor veel eeuwen van d'Engelſchen is gebout, toen ſy Ghent belegert hadden.

Nazareth, hoewel het ten deel onder 't gebiedt van Cortrijck, en ten deel onder 't gebiedt van Audenaerden behoort, wort echter onder 't Kaſteleynſchap van Audenburgh gerekent. De Biſſchop van Ghent heeft het patroonſchap van de kerck; en de wereltlijcke heerſchappy behoort aen 't geſlacht der Damantien. Dit is een der grootſte dorpen van geheel Vlaenderen, doch onvruchtbaer van gront, en overal boſchachtigh. Het begrijpt 3080 bunderen lants.

Daer na volght *Nevele*, een Baronny en vleck, met een ſeer treffelijck kaſteel verſien, ſeer groot van landt, dat ſich over 12 dorpen uytſtreckt, met groot gebied. Hier ſijn Iaer- en weeckmarckten, Ambachten en Gilden, voor twee eeuwen opgerecht; oock een klooſter van Franciſcaner Maeghden, en een Gaſthuys, over 140 jaren geſticht. De dorpen, die onder 't gebiedt van Nevele ſtaen, ſijn deſe: *Pouſſele*, *Hotenhulle*, *Landeghem*, aen d'een ſijde van de rivier, en aen d'andere ſijde *Vinckt*, *Meyghem*, *Zeveren*, *Baerle*, *Vorſelaer*, *Bachten*, en de beyde *Leernes*, met het kaſteel *Oydonck*.

Het kaſteel van *Oydonck* was ſeer heerlijck voor de brant, door de Ghentenaers, in 't jaer 1491, daer in geſteken. Het leght binnen de grenſen van Marie Leerne, in 't gebiedt van Nevele, heeft vier ſeer groote torens, en is van alle ſijden met breede en diepe grachten omringt. Ia men ſou durven ſeggen, dat 'er nauwelijcks in geheel Vlaenderen eenigh heerlijcker gebouw is, 't welck rontom oock ſijn vermaeck en aengenaemheyt heeft, hoven en boomgaerden, met alderhande vruchtdragende boomen beplant, boſſchen en een bygelegen rivier, en beemden, die in de Somer ſeer aengenaem ſijn.

Somerghem, een dorp, drie mijlen van de ſtadt Ghent, en byna geheel op de hooghte gelegen; rijck van weyden, boſſchen en beemden, en vruchtbaer van koren en andere vruchten. 't Is aenmerckenswaerdigh om ſijn grootheyt.

Sleydingen, omtrent twee mijlen van Ghent, heeft een kerck, aen de heerlijcke martelaer S. Ioris gewijdt. Het landt is vet, en vruchtbaer van alderhande vruchten, en voornamelijck van ſeer goede tarwe. Het behoorde eertijts onder d'Abdy van S. Bavo, maer is nu voor een gedeelte het eygendom van de Biſſchop van Ghent; want het ander deel behoort onder 't gebiedt des Graefs van Vlaenderen, uyt oorſaeck van 't Hof, door Margareta van Konſtantinopolen daer opgerecht, het welck ſijn Schout en Schepenen heeft, en een deel van 't landt in Lovendeghem en Waerſchot beſlaet. De Magiſtraet van dit hof wordt jarelijcks door de Schout van de Caſſelrye van Audenburgh, in de naem van de Graef, geſtelt.

Waerſchot is een dorp, drie mijlen van Gent gelegen. Het behoort ten deel onder 't hof van Sleydingen, dat door Margareta, Gravin van Vlaenderen, opgerecht is. Het heeft verſcheyde boſſchen, en vruchtbare ackers, en de rivier de Lieve, langs de welcke het ſijn waren naer Ghent en elders voert. Het heeft ſijn eyge recht en vryheyt, en geen beſonder Heer. Het wierdt, in 't jaer 1404, onmiddelijck onder de Graef van Vlaenderen geſtelt door Simon Uytenhoven, een vermaert geſlacht onder de Ghentenaers.

Zwynaerde leght een mijl van de ſtadt Ghent. Deſe Heerlijckheyt behoort onder d'Abdy van Blandin. D'Abt Arſenius heeft onlangs het kaſteel, door d'oorlogen nedergeworpen, weder opgebouwt, en ſoo heerlijck gemaekt, dat het waerdigh is om van een Vorſt bewoont te worden. Hier woonde Iſabelle, de ſuſter van Keyſer Karel, gemalin van Chriſtiernus de II, Koning van Denemarcken, die derwaerts oock ſijn toevlucht nam, na dat hy, om ſijn wreetheyt, van de ſijnen verdreven was. Hier ſijn boſſchen, bouwlanden en vette beemden, die van de Schelde beſproeyt worden, de welcke daer op een wonderlijcke wijſe ſich in veel bochten en drayen keert.

D'andere dorpen van de Caſſelrye Audenburg ſijn Hansbeeke, Hueſdene, Landeghem, Lathem, Loo Chriſti, Loo ten Halle, S. Marie Leerne, S. Martens-Leerne, Mendonck, Meyghem, Merendre, Ooſtacker, Ooſtwinckel, Poeſſele, Ronſele, Saffelare, Severghem, Vorſelare, Vrſele, Vinct, Vinderhoute, Wondelghem, Zeven-eecke, en Zeveren.

Dit ſy nu genoegh tot de beſchrijving van de Caſſelrye Audenburgh, 't welck in outheyt en waerdigheyt alle d'anderen in 't Graefſchap van Vlaenderen overtreft. Het heeft oock eertijts dit voorrecht gehadt, dat, als de Ghentenaers ten oorlogh trocken, het vaendel van Audenburgh naeſt aen dat van de Ghentenaers, en van de heerlijckheyt van Bornhem was; gelijck men in de Regiſters van 't hof te Ghent, op 't jaer 1404, kan ſien.

DE CASSELRYE VAN AUDENAERDE.

Ampliſs.mo Nobiliſsimoq;
MAGISTRATVI
CASTELLANIÆ
ALDENARDENSIS

Geographicam hanc ejusdem ditionis
Tabulam Obſervantiæ ergo
D.D.D
ANT. SANDERVS Gandavenſis.

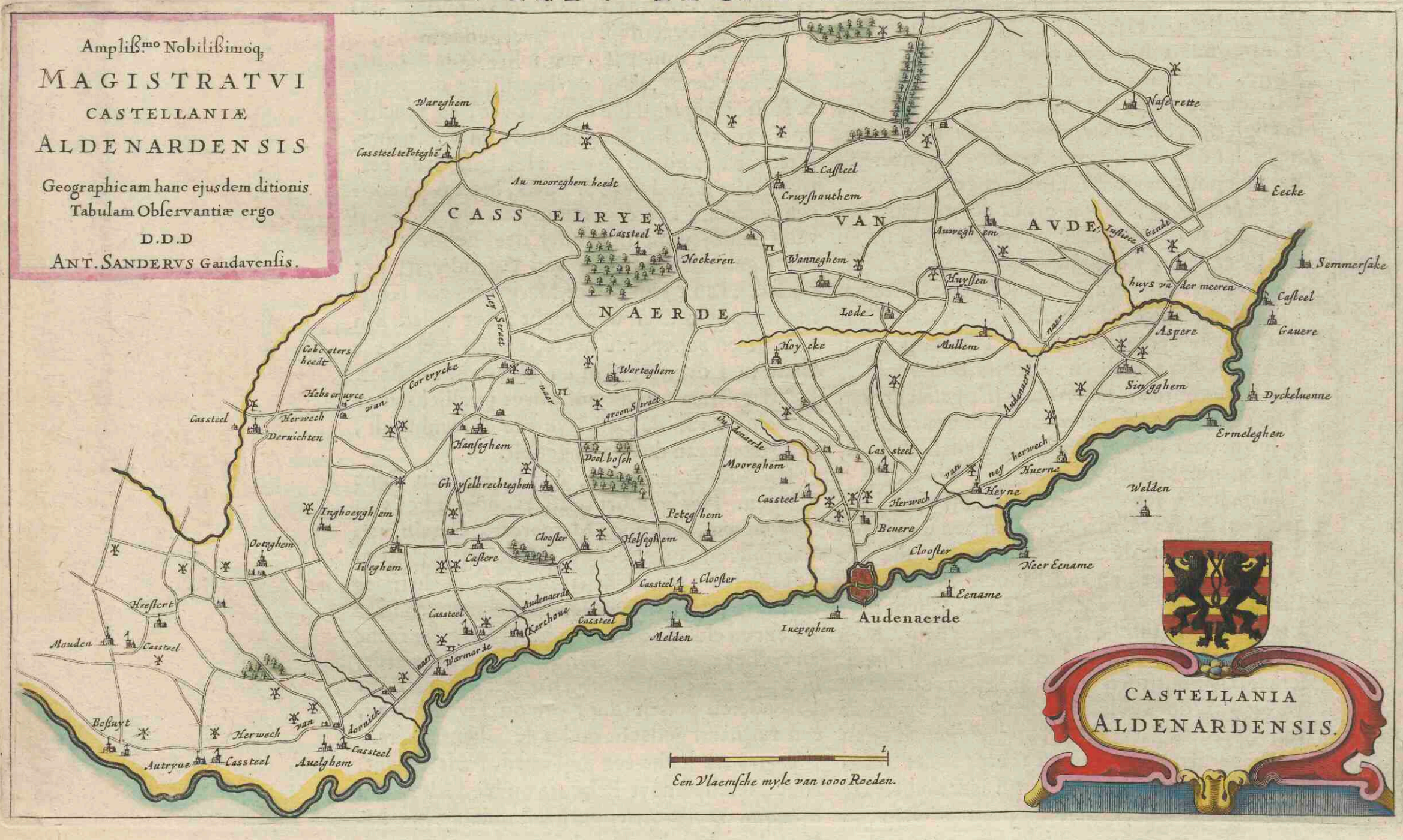

HEt gebied, of de Caſſelrye van Audenaerde, daer eenigen, op bondige redenen ſteunende, geacht hebben dat het Hof der oude Nederlanders en Nerviers geweeſt heeft, was eertijts in twee deelen, te weten, hoog en laeg, gedeelt, de welcken beyde van Opper-toeſienders wierden beheerſcht, in 't gemeen *Hoochpointers* genoemt, om dat ſy d'opperſte ſchatters waren, die de laſten over de dorpen verdeelden, en aen de welcken de verdeeling der mindere Overigheden belaſt was. D'Opperkaſſelrye begreep drie Opperſchatters, of Hoochpointers, namelijck de Heeren van *Peteghem*, *Avelghem* en *Hemsrode*: de Nederkaſſelrye vier Heeren, naemelijck *van Kruyshauthem*, *Heyne*, *Huyſſen*, *Aſpere* en *Singhem*, van de welcken de twee leſte, te ſamen gevoegt ſijnde, niet meer dan een Hoochpointer uytmaecken. Deſe twee heerſchappyen wierden ſedert tot een lighaem en vergadering gebracht, de welcke uyt de ſeven voorgenoemde Hoochpointers, een Threſoryer, en een Schrijver beſtaen. Hun gebied en macht is even ſoodanig, als die van de Hoochpointers en Schepenen van de Caſſelrye van Kortrijck. Alleenlijck verſchillen ſy hier in, dat die van Kortrijck ten langſten om de twee jaren door de gemachtigden van de Koning verandert worden, en die van Audenaerde erffelijck ſijn, en altijt blijven. Voorts, deſe Caſſelrye, de welcke ſich in een lange ſtreeck langs de ſlincke oever van de Schelde uytſtreckt, heeft veel adelijcke geſlachten, deurluchtige Heeren, treffelijcke kaſteelen, goede landen, en uytſteeckende weyden; 't welck alles haer aenmerckelijck maeckt, en beſit oock een gedeelte van 't oude dorp Kortrijck. Dit wordt getuygt door de plaetſen, aen 't kloofter van Gent geſchoncken, de welcke eertijts in 't geſeyde dorp waren gelegen, maer nu in dit gebiedt leggen, gelijck Gramajus in ſijn beſchrijving der ſaken van Kortrijck verhaelt. Doch ſijn boeck van Vlaenderen telt deſe plaetſen van de beyde Kaſteleynſchappen:

Peteghem.	Heeſtert.
Avelghem.	Beveren.
Huyſſen.	Caſtre.
Heyne.	Mouden.
Naſareth ten deel.	Mullem.
Huerne.	Autryve.
Wanneghem.	Wareghem.
Kruyshauthem.	Auweghem, Aſpere
Ghyſelbrechtegem.	en Singhem, met

28 bun-

28 bunderen lants, om 't welck eertijts geschil was met d'inwoonders van Ermelghem.
Iselmooreghem.
Bossuyt.
Ingoyghem.
Anseghem.
Ooteghem.
S. Denys Lede.
Tiedeghem.
Vichte.
Edycke, nu Oycke.
Worteghem.
Nokeren.
Waermaerde.

Doch onder d'andere Heerlijckheden van dese Casselrye, de welcken uyt sich selven geen dorp of parochy uytmaken, is geen van de minsten de Heerlijckheyt *van Aishove*, de welcke lange tijt aen 't geslacht *van Gavere* heeft behoort, en van daer overgegaen is aen de Heeren *van Rochefort*; en eyndelijck is sy, door 't huwelijck van *Catharina van Rochefort* met de Ridder *Arnulphus van Steenhuysen*, Heer van Sweveghem, gekomen aen *Margareta*, de dochter van de selfde Arnulphus, die haer, tot een huwelijcksgift toegebracht heeft haer gemael *Gerardus Descornais*, Heer van Morcourt op de Somme, en van Berchem by Audenaerde. Van desen is sy gekomen op 't geslacht van *Mastaing*, 't welck haer noch heden besit.

De Heerlijkheyt *van Hemsrode* legt oock binnen de grensen van dese Casselrye; gelijck oock de vermaerde Heerlijckheyt *van Landeghem*; desgelijcks de Heerlijckheyt *de la Marcke*. Nu is 'er noch overig, dat wy iets van de besondere plaetsen van dese Casselrye seggen. Daer in wy die ordening, de welcke de Natuur aen hen gegeven heeft, sullen volgen, en van die dorpen beginnen, de welcken sich eerst aen de genen die van Gent komen, voorby het kasteel van Gavere, vertoonen. Dese sijn *Aspere* en *Singhem*: *Ioannes Richardot*, Presidենt van de Secrete Raet, besit heden dese Heerlijckheden, die onlangs van de Vorst aen hem gegeven sijn. Niet verre van Aspere en Singhem legt *Aldenghem*, gemenelijck *Auweghem* genoemt, 't welck aen 't edel geslacht van *Triest* behoort, en de naem van sijn outheyt voert; een seer treffelijcke Heerlijckheyt, en onlangs met de tytel van Baronny vereert. Het begrijpt in sijn omkring omtrent driehondert vijf-en-seventig bunderen lants. Als men veerder gaet, koomt men aen *Kruysholtem*, dus genoemt van 't heylsaem Kruys, dat daer eertijts aengebeden wierdt. Dese Heerlijckheyt behoort aen 't geslacht *van Mastaing*, en is onlangs versien met een treffelijck kasteel, door *Karel de Iausse*, *van Mastaing* gebynaemt, gebouwt. Dit dorp streckt sich wijt en breet uyt; want het begrijpt sestien hondert en vijftig bunderen lants. Hier sijn oock heuvelen, en aengenaeme valeyen. Als men op de heuvels staet, heeft men een verre uytsicht over de landen, die in 't midden van Vlaenderen gelegen sijn.

Beveren is een dorp, naest aen de stadt Audenaerde, aen de noordsyde, gelegen. De Heer *van Nieuwenhove* besit heden de heerlijckheyt van dese plaets. In dit dorp legt de heerlijckheyt *van Bruwaer*, die groote inkomsten heeft, en met een seer heerlijck kasteel verçiert is, het welck de woonplaets is van 't geslacht *Vander Meere* genoemt.

Huysse begrijpt in sijn omkring duysent bunderen lants: een dorp, dat d'anderen, in 't selfde gewest gelegen, in grootheyt verre overtreft.

Lede is een dorp, niet seer aensienelijck om sijn grootheyt: want het begrijpt niet meer dan hondert sestig bunderen lants. Het wereltlijck recht van dese plaets behoort aen 't geslacht *der Deynarts*.

Wanneghem schijnt iets Wandalisch te beteekenen. De wereltlijcke heerschappy behoort oock aen 't geslacht *der Deynaerts*. Het dorp begrijpt driehondert vijf-en-vijftigh bunderen lants.

Huerne: het geslacht *van Mastaing* besit hier de wereltlijcke heerschappy; en 't Kapittel van Doornick het patroonschap van de kerck, die aen S. Amand gewijdt is. Het begrijpt niet meer dan twee hondert bunderen lants in sijn omring.

Oycke is een dorp, een mijl van Audenaerde gelegen. Dit heeft d'eygendom geweest van 't geslacht *van Baronage*. Het dorp begrijpt 450 bunderen lants, en is nu in 't besit van *Frederick van Marselaer*, een treffelijck man.

Heyne, een heerlijckheyt eertijts aen 't geslacht *van Landas* behoorende, maer sedert aen de stam *van Boncourt* en *van Mastaing*; niet alleenlijck seer vermaert door de tijtel van Baronny, maer oock van 't Patriciaetschap van Vlaenderen, die sy *Beren* noomen. Sy was onlangs in 't geslacht *van Langlee*, uyt het welck *Philippus*, een voornaem Schout der Ghentenaers, is gesproten, welcks dochter, aen de Graef van Hooghstraten gehuwt sijnde, dese heerschappy by huwelijcksrecht aen de *Lalainen* heeft overgebracht. Het dorp begrijpt vijfhondert bunderen lants, is seer vermakelijck, en heeft goede weyden aen de Schelde.

Nokeren, dese heerlijckheyt behoorde eertijts aen de stam van *la Vichte*, en is van daer overgegaen aen 't geslacht, *van Gras* genoemt. De Ridder *Ioannes van Gras* besit het heden by huwelijcks-recht. Het begrijpt vier hondert bunderen lants. Dit dorp heeft een kasteel, dat eertijts verwoest was, maer nu weêr heerlijcker opgebouwt is.

Worteghem is een dorp, in 't gebied van Audenaerde gelegen, tamelijck groot; want het begrijpt acht hondert bunderen lants. De Raetsheer *Bossier*, onlangs overleden, heeft, by verpanding van de Koning, de wereltlijcke heerschappy daer af verkregen.

Mooreghem is het selfde als *Iselmooreghem*. Gramajus noemt dat een kolonie der Moren, doch sonder gront, dewijl dat volck Vlaenderen nooit gesien heeft. De heerschappy hier af heeft geweest in 't geslacht *van Heurne*; doch *Karel van Spiere*, Thresorier van 't lant, besit sedert korte tijt de heerschappy daer af. Men siet hier een kerck en toren, van vaste gebacke steen gemaeckt, die getuygenis van een wonderlijcke outheyt geeft: en dieshalven achten veel dat hier eertijts het leger der Moren heeft geweest, en dat de plaets daer af de naem heeft verkregen. Maer ick soude liever gelooven dat het eenigh geheughteecken der Gotthen is.

Mullem

Mullem heeft aen 't geslacht *van Cabelliau* behoort, dat seer out, en door sijn daden in Vlaenderen vermaert is.

Elzeghem heeft de naem van Elze, dochter van Ghiselbertus, Hartogh van Lotteringen. De heerschappy van de plaets behoort nu aen het geslacht *van Aubremont*. Binnen de grensen der Parochy van Elseghem leght de heerlijckheyt van Scalde, die door de Baron van Angelmonster by leenrecht beseten wordt. Het is seer lustig en vermaeckelijck, soo in dit dorp self, als in de plaetsen daer rontom: in voegen dat d'oude Vorsten van Neder-Lotteringen, door de vermaekelijckheyt van de plaets aengelockt, hier eertijts hun wooning hebben gevest, om sich geduriglijck in de vogelvangst en jacht t'oeffenen. Voorts, in dit dorp legt oock d'oude heerlijckheyt *van Rockeghem*.

Ghyselbrechteghem is een kleyn dorp, 't welck in sijn geheele omkring niet meer dan vijstigh bunderen lants begrijpt.

Waremaere behoorde eertijts aen 't geslacht der Gruthusers. Daer sijn twee jaermarckten, doch die weynigh toeloop hebben.

Kerckhove was eertijts oock een eygendom aen 't geslacht der Gruthusers.

Ansaghem is een erfgoet van 't klooster van Blandin. De heerlijckheyt van Hemsrode, dewelcke onlangs aen het geslacht *van Marcke van Lummene* behoorde, en nu aen 't geslacht van *S. Genors*, leght binnen de grensen van dese Parochy.

Ingoyghem is een erffenis van het geslacht *de la Mote*.

Mouwe word alleenlijck ten deel onder het gebied van Audenaerde gereekent. Het is een eygendom van 't geslacht van *Baronage*. Hier is een Paleys, dat çierlijck en aengenaem is.

Avelghem heeft een kasteel, dat in veel dingen voortreffelijck is. De Geestelijcken van 't klooster te Blandin besitten het te leen, met groote heerschappy. Het behoort aen de Baron *de la Chaux*, oft aen sijn erfgenamen.

Tiedeghem is een bekent dorp, en behoort aen de Baron van Angelmonster.

Nasareth, een seer groot dorp in Vlaenderen, in drie Casselryen gelegen, namelijck in dat van Audenburgh, Audenaerde, en Kortrijck.

Bossuyt behoort voor sijn minste deel aen Audenaerde, maer het grootste deel onder 't gebiedt van Doornick.

Aultrive, oft *Haulte Rive*, wort dus genoemt, om dat d'oevers van de Schelde daer seer hoogh sijn, 't welck veroorsaeckt dat daer seer weynigh beemden sijn. De heerschappy daer af behoorde aen 't oud geslacht *van Brakle* en *Tangry*, welcker voorouders seer miltdadigh aen de Geestelijcken *van Elseghem* hebben geweest. Hier is een huys, daer de Heeren hun wooning hebben, 't welck aen de Schelde legt, niet soo seer om sijn çierlijckheyt, als om sijn bequame gelegenheyt aenmerckelijck, het welck met weynigh moeyten tegen alle aenvallen der vyanden versterckt kan worden. Het heeft in dese leste beroerten groot ongemack en hinder aen de genen gegeven, tegen de welcken het sich vyant toonde. Want het was nu in de macht van d'een, en dan van d'ander, en neyghde sich nu herwaerts, en dan derwaerts, naer de loop van 't geval, en d'uytgangen des oorlogs.

Caestre: het geslacht van *Waudripont*, 't welck, gelijck blijckt, de naem van S. Waltrudes-brugh draeght, en sijn oorspronck uyt een edele Stam in Henegouwen heeft, besit in dese plaets seer groote erfgoederen.

Vichte wordt ten deel onder dese Casselrye, en ten deel onder die van Cortrijck gerekent. Voorts, de tijtel van Eygen Marschalck van Vlaenderen is aen dese heerlijckheyt gevoeght, ten opsicht van de welcke men oock, tot erkentenis van schatting, jaerlijcks aen hem schuldigh is, op de goederen van de Vorst tien Parijsche ponden by Brugge, en ses Parijsche ponden tien stuyvers op de goederen van de selfde Vorst by Veurne.

Peteghem leght een mijl van Audenaerde: hoewel het hier lest gedacht wordt, soo schijnt het echter in edelheyt en voortreffelijckheyt d'andere dorpen t'overtreffen, alwaer 't slechts hierom, dat verscheyde Schrijvers verhalen, dat het een oude wooning der Koningen heeft geweest. Het dorp is in soodanigh een plaets gelegen, dat de Natuur geen aengenaemer vertoonen kan: want het leght niet verre van de Schelde, en heeft by sich seer aengenaeme beemden, en over de rivier het gesicht van verscheyde bergen, met bosschen beset. Dese heerlijckheyt heeft een der voornaemste van Vlaenderen geweest, en wierd omtrent het jaer 1030 door de Graef verciert met een kasteel, om de bequaemheyt van de jacht, 't welck in de tijden des oorloghs verwoest wierd; en by d'artijckelen van de vrede, die op d'oorlogh volghde, wierdt bedongen dat het niet weder opgebouwt soude worden. Doch het wierdt sedert, te weten in 't jaer 1286, door toelating van Koning Philippus, weder opgemaeckt. Men siet noch heden groote blijcken van 't oud kasteel, oft liever het geheel kasteel self, soo 't niet verwareloost word. Dit dorp is tamelijck groot; want het begrijpt negen hondert bunderen lants. Men siet oock in 't selfde dorp het Paleys van 't geslacht der *Sersanders*, 't welck somtijts van die stam bewoont is.

't Graefschap van Audenaerde.

Men bemerckt dat, terstont na 't vertreck der Noormannen, Pamele, onder de tijtel van Casselry, en Audenaerde, onder de benaming van Graef, verscheyde Heeren hebben gehadt. Men bevind dat *Hildulphus*, Kasteleyn van Pamele, en *Iutte* sijn gemalin, in 't jaer 920, miltdadigh tegen de Geestelijcken van Laube sijn geweest. *Ebroin*, in de jaerboecken van Vranckrijck Heribrandt genoemt, een vermaert Graef, soon van Graef Bavo, kintskint van Barmius van Ansalonien, kintskintskint van Numericus, Graef van Narbonne, en van Ermengards suster geboren, de welcke overgrootmoeder van Bonifacius de Groote, Vorst van Padua, heeft geweest, in de tijt van Lodewijck, onlangs Koning van Vranckrijck, (seght het Walciodorensche Affschrift) heeft onder anderen Audenaerde beseten; maer hy voegt 'er niet by, of hy van

sijn

sijn voorouders dat hadt ontfangen, dan of hy 't met sijn gemalin Elberta, dochter van Wederick, en van Eva, Graef en Gravin van Florine, hadt gekregen. Sijn soon *Gerard*, Graef van Aldenaerde, is hem gevolgt, welcks stam, gelijck de selfde Schrijver seght, sich by de Vlamingen uytgebreydt heeft. Dit afschrift, 't welck voor eenige eeuwen getrouwelijck uytgeschreven is, segt hier niets meer. Dese Gerard, broeder van Graef Elbert, die d'oprechter der Walciodorensen heeft geweest, leefde in 't jaer des Heren 922. Dese, tegen de Koning van Vranckrijck vergramt, uyt oorsaeck van 't verlies, 't welck hy by S. Quintyn ontfangen had van Radulphus, Graef van Kamerijck, door des Konings krijgsvolck geholpen, trouwde een vrouw, vermaeghschapt aen *Raginerius*, Graef van Longcol, daer door hy vader van veel kinderen wierdt. Fulbert, een van sijn nae-neeven, troude Hasuyge van Namen, daer door hy vader van de heylige Arnulphus, Bisschop van Soissons, is geworden. Daer was oock seeker Hugo van Audenaerde, die, d'erfgenaem van Pamele getrout hebbende, wijt en breet aen weêrsijden van de rivier geheerscht, en de burght van Audenaerde veel verheerlijckt heeft. Dit alles, uyt de registers van Walciodore, der Florinen, en Laubiers getrocken, geeft groot licht aen d'oude Historie, gelijck yder aenmercken kan. Maer indien, sal iemant seggen, Hugo soo wel te Pamele als t'Audenaerde machtigh heeft geweest, hoe heeft dan de Graef toegang tot sijn heerschappy gekregen? dit kon niet door een middel of wegh wesen. Het was een geschenck, en dieshalven heeft hy misschien die aen sich getrocken. Sy was hem dienstigh, en dieshalven heeft hy haer veellicht tot sich getogen. Of, indien wy de Rechten aenmercken, onder de kercken, door de Bisschop van Doornick, in 't jaer 1030 gewijdt, heeft hy, de voorrechten voor sich behoudende, de Baron van Pamele (want hy voerde toen dese tytel) op sekere voorwaerde met de heerschappy van Audenaerde vereenight. En hy, vermaeck scheppende in d'aengenaemheyt van de plaets, in de toevloeying van d'Adel daer rontom, en in 't gemack van de rivier; en soo 'er eenige beroerte in 't opperdeel van Vlaenderen ontstondt, in de veyligheyt, na dat hy 't kasteel Eynham in een klooster verandert, en Peteghem tot vermaeck van de jacht bewaert had, besteede alle sijn vlijt in Audenaerde te verçieren. En men sal bevinden, dat 'er niemant der Graven heeft geweest, die dese Koninclijcke stadt, dickwijls sijn wooning, en altijt de wooning van d'Adel, niet heeft met eenigh treffelijck geschenck, of heerlijck werck verheerlijckt. Boudewijn de Gebaerde hield hier, drie jaren na de gift, van hem te Doornick gedaen, dat is in 't jaer 1030, een vermaerde vergadering, tot bevordering van de vrede, daer hy Bisschop Hugo by ontbood, met de Vlaemsche Adel, en de lighamen van eenige Heyligen bybracht, namelijck van Gerulphus, aen de welcke, als een Vlaming sijnde, d'eerste eer wierdt bewesen, van Wandregisilus, en van anderen. Uyt het welck te bemercken is, met hoe groote heerlijckheyt dese vergadering gehouden wierdt.

Sijn soon, dragende de bynaem van Rijssel, waer hy geboren was, sich tegen de Keyser verstercken willende, versterckte onder anderen dese vastigheyt van de Schelde, in 't jaer 1053, en bouwde noch een ander, of een burght, 't welck, gelijck ick acht, het begin van de stadt heeft geweest: en ick twijffel geensins waer die gestaen heeft, dewijl Meyerus verhaelt dat in 't jaer 1110 de L. Vrouwe-kerck in de Nieuwe burght gebouwt is. Hy noemt die de Nieuwe burght, tot onderscheyt van d'oude burght, in de tijt der Gotten begonnen, de welcke door de Baronnen van Pamele, Heeren van Audenaerde, bewoont wierd. De selfde Graef heeft in de groote vergadering, in 't jaer 1063 gehouden, daer in de Gesanten van Hollant de Weduw van Floris d'Eerste ten huwelijck aen Robert sijn soon, haer kinderen in sijn vooghdy, en de regering van Hollant aenboden, Audenaerde voornamelijck geëert, daer hy onlangs sijn Paleys hadt opgerecht, en oock een steen, op de welcke men d'eed van onderdanigheyt aen hem sou sweren, daer op hy wilde dat sijn soon d'eerste d'eed soude doen, over 't besitten van d'eylanden van Zeelandt, het Graefschap van Aelst, en de vier Ambachten. Dese steen was in een open plaets, by een pylaer, met een steene kruys verçiert, niet verre van de marckt, tegen over het Paleys, dat 'er noch de naem af behoudt, en het breede Hof der leengoederen genoemt wordt. Doch dewijl de Graef eenigsins in dese burgt de setel van sijn heerschappy vestte, en achtte dat het bygelegen kasteel Eynham, in 't jaer 1034 verwoest, hem niet tot nut kon wesen, soo heeft hy de steenen naer Audenaerden gevoert, en aen S. Benedictus klooster toegevoegt, dat in 't jaer 1074 gebouwt wierdt, met de selfde vryheyt, gelijck hy 't van Harmen, Graef van den Bergh, ontfangen hadt. De soon van Boudewijn van Rijssel, toegenaemt van Bergen, niet minder tot dese plaets genegen, bouwde, gelijck men segt, twee torens aen de rivier, en bracht hier oock de munt; 't welck veroorsaeckt dat men somtijts, in de registers der giften van Eynham, gewach vindt gemaeckt van de munt van Audenaerde. De volgende Graven Robert, buyten met d'oorlogh van 't heylige Lant, oft binnen met inlantsche beroerten belemmert, hebben geen tijt overigh gehadt, om op de verçiering van Audenaerde te dencken. Ick vind echter dat onder Robert de Vader een brug over de rivier is gelegt; en onder Robert de Soon, in 't jaer 1110, de L. Vrouwe-kerck in de nieuwe burgt door de Vorsten is gebouwt, en van Odo, Bisschop van Kamerijck, gewijd, daer de gront toegaven Machteld, dochter van de jonge Arnulphus van Audenaerde, en seker Lebertus, en Sigillinde sijn gemalin, in de derde Indictie. Daer uyt men sekerlijck kan besluyten, dat de Pamelers oock Graeffelijck Recht in de nieuwe burgt hebben beseten; en dat anderen, die onbeampt waren, hier besittingen hebben gehadt. Wat Machteld aengaet, de dochter van Arnulphus, Advocaet van Eyn-

ham, sy troude aen Gerardus, Heer van Audeburgh, Kamerling van de Graef, en baerde Boudewijn, op 't kerckhof des kloosters van Audeburg. Wijders, de selfde Clementia (de welcke, aen Graef Robert gehuwt, een weynigh te voren, gelijck ick gesegt heb, de stat verçiert had,) overviel in 't volgende jaer van 1119, na de doodt van haer soon, onbarmhartelijck Audenaerde, om Willem van Yperen, met haer vermaeghschapt sijnde, tot de Graeffelijcke waerdigheyt te verheffen, verbrande de stadt, en doodde eenige burgers, daer oock, gelijck men leest, de Schout Iderus op de negen-en-twintighste van November gedoot wierdt. Dit ongeluck quam niet alleen, maer wierdt, in 't jaer 1127, van een ander gevolgt. Want Baudewijn van Bergen, na de doodt van Karel de Negende, Vlaenderen, 't welck de Koning hem geweygert hadt, met de wapenen aentastende, verbrande Audenaerde uyt gramschap, daer in de voornaemste kerck (segt Meyerus uyt Floriacensis) vele, gelijck men seght, verbrant wierden. 't Was niet mogelijck onder de heerschappy van Diederick van Elsas na soo veel qualen weder adem te scheppen; en Philippus, de soon van Diederick, met erbarmenis bewogen, deê alles, dat hem mogelijck was, om dese stadt, een der treffelijckste van sijn Graefschap, tot sijn vorige glans te brengen. Hy ontsloeg dieshalven de burgers van dienstbaerheyt, in 't jaer 1172, en veroorlofde in 't jaer 1189 aen hen, dat sy de selfde wetten, privilegien en instellingen souden genieten, de welcke de Ghentenaers toen genoten. Dit veroorsaeckte dat men de stadt grooter maeckte, dan sy te voren had geweest, dat men haer met torens, en met een brug verçierde, en dat men daer een stadthuys en straten maeckte, gelijck men sulcks, soo veel de brug aengaet, uyt eenige versen in 't Audenburgsch register, en, soo veel de muren aengaet, uyt seker vers in 't register van Eynham bespeurt.

De macht van Gislibert, soon van Heer Arnold de Derde, en van Maria, was ten hooghsten dienstigh tot de vergrooting van dese stadt, die weder nieuwe adem schepte. Want dese, sich Vorst noemende, gelijck hy oock by Guisianus en anderen genoemt wordt, had de heerschappy over Lessine, Flobeke, en over de landen tusschen de Marke en Rosne gelegen; en gemael sijnde van Richilde van Mortaigne, een dochter van Everard, en Richilde, die een dochter uyt Henegouwen was, betoonde sich seer miltdadigh tegen d'inwoonders van Eynham in 't jaer 1186, 1191, en 1199; en was gemael van de dochter van Rogier, en van Aleyda van Namen, de vader van Arnulphus van Audenaerde, de welcke in 't jaer 1225 *aen sijn stadt Pamele de selfde vryheyt gaf, die Graef Philippus aen de stadt Audenaerde had gegeven; op dat sy, in een selfde Schepenschap sijnde, de selfde rechten souden genieten en onderhouden, en een selfde weldaet van vryheyt besitten.*

Marckgraefschap van Audenaerde.

Ick ben ten hooghsten verwondert van dat 'er in de geschriften der bekende Schrijvers, gelijck Meyer, Oudegerst, Olivier van Marcke, Guicciardin, en Espinoy sijn, geen gewach van 't Marckgraefschap wordt gemaeckt, 't welck echter een vermaerde en oude heerschappy heeft geweest. Dit Marckgraefschap is eertijts gekocht door *Gerard de la Temerie* van *François Cruypenninck*, en *Catharine* sijn gemaelin, om daer door *Willem van Rechem* in 't besit der selve te stellen, gelijck blijckt uyt de registers, die voor de Schout en voor de Leenmannen van de Steen van Audenaerde vertoont sijn, tot de welcke de voorgeseyde Heerlijckheyt, of 't Marckgraefschap behoort. De besitting van dese heerlijckheyt wierd aengenomen op de vierde dagh van Februarii, in 't jaer 1422, gelijck de registers aenwijsen, die van dese saeck by de Heer van Mullem te vinden sijn. Sedert die tijdt schijnt dese tijtel verwarelooft geweest te hebben door d'erfgenamen en nasaten van de selfde Gualter, die tot gemalin nam *Catharina van Grammez*, daer by hy twee soonen teelde, van den welcken d'oudste, oock *Gualter* genoemt, Slotvooght van 't kasteel van Audenaerde heeft geweest, daer in hy van Maximilianus en Philippus van Oostenrijck was gestelt, gelijck oock uyt de schriften van 't jaer 1484, noch by de selfde Heer van Mullem berustende, blijckt. Dese had tot gemalin *Margareta*, uyt het geslacht van Lumey, van Marck gebynaemt. De tweede soon was *Richard*, Schiltknaep, Heer van Boulance, die sonder kinderen na te laeten sterf. Doch *Gualter* kreegh een soon, *Iooft* genoemt, Schiltknaep, Heer van Kerckhove, Boulance, &c. dese troude *Barber Stommelins*, uyt welck huwelijck een dochter overbleef, *Florentia* genoemt, die de laetste de naem en wapenen van d'edele stam *van Rechem* heeft gevoert: sy troude aen Philippus, Bastaert *van Lalain*, Ridder, Heer de la Mouillerie, Masle, en door middel van sijn gemalin, van Kerckhove, Boulance, &c. Dese was, terwijl hy bloeyde, voor Keyser Karel de Vijfde Gesant in Vranckrijck, en Huysbesorger van de Hertogin van Savoyen, die voor de Keyser Gouvernante van Nederlandt was. Sy kregen veel kinderen, van de welcke d'een, *Isabella* genoemt, erfgenaem van 't selfde Marckgraefschap was, dewijl sy alle d'andere kinderen, en haer moeder overleefde: sy troude met *Lodewijck le Poyvre*, Schiltknaep, Heer van Hoiffye; uyt welck huwelijck veel kinderen sproten. Wat dese stam *des Poyvres* aengaet, sy heeft haer oorsprong uyt Vranckrijck, van de welcke eenigen al over vier eeuwen te Valenchien sijn gekomen: en *Ioannes de Poyvre*, Schiltknaep, Heer van Helles, nam sijn wooning t'Audenaerde, welckers nakomelingen hun verblijf in de selfde stadt, en daer rontom hebben gehouden. Dese stam heeft groote eer en outheyt verkregen, gelijck uyt verscheyde geheughschriften in de stadt Valenchien, als oock uyt hun graven en grafschriften blijckt. Hier uyt sijn mede veel Ridders gesproten, oock Schouten van Valenchien, en van Audenaerde, en dickwils Burgermeesters. Sy hebben oock treffelijcke huwelijcken gedaen met de deurluchtige geslachten *de la Croix*, *Marchipont*, *Solemmes* geseght *d'Aubenchœul*, *Wadripont* gesegt *van Cordes*, *Dassignies*, *Desprets* geseght *de Cipli*, *Geny*,

Genly, *Crebert*, *Quarouble*, *Lignieres*, *Louchier*, *Hargies Beaufremez*, *de le Walle*, *Chaſtelet*, *Ranlin*, *Spalmire*, *Baron de Bouvignies*, *Huerne*, *Bette*, *Lalaing*, *la Mouillerie*, *Serlin*, *Blaſere*, *Cabelliau*, *Gruttere*, en andere treffelijcke Edelen in Vlaenderen.

Pamele, Baronnye.

In de tijdt van Arnulphus de Vierde, Bere van Vlaenderen, Heer van Pamele, en van de landen tuſſchen Marck en Roſne gelegen, wierd de heerlijckheydt van Pamele met de tijtel van Baronny beſchoncken, en hy ſelf tot d'eerſte Bere van Vlaenderen geſtelt; van welcke ſaeck, gelijck oock van 't kaſteel van Audenaerde, en van Pamele, hy d'eedt aen de Graef dede. De geſeyde Arnulphus heeft aen de ſtadt van Pamele de ſelfde vryheden geſchoncken, die de Graef, in 't jaer 1225, aen Audenaerde gegeven hadt: *Arnulphus van Audenaerde*, ſtaet in ſekere machtbrief, by de tegenwoordige Baron beruſtende, *heeft aen de ſtadt en ſtedelingen van Pamele ſoo groot en ſodanigh een vryheyt toegeſtaen, als Philippus, eertijts Graef van Vlaenderen, aen de ſtadt en ſtedelingen van Audenaerde toegeſtaen heeft.*

Het boeck van de leengoederen der Baronny van Pamele, op 't jaer 1622 vertoont aen Wilhelmus Meynaerts, Schout van 't hooge Hof in Vlaenderen, onder de deurluchtighſte Vorſt en Vorſtin, Albertus en Iſabelle, Graef en Gravin van Vlaenderen, door *Wilhelmus van Locquengien*, Ridder, Edelman van Audenaerde, Beer van Vlaenderen, Heer en Baron van Pamele, en Heer van de heerſchappy tuſſchen Marck en Roſne, begrijpt de voornaemſte rechten van de ſelfde heerſchappy, die ick hier in 't kort verhalen ſal: De Baron bewoont het oudt kaſteel van Audenaerde; en de Baronnye, die ſich nu uytſtreckt over de Parochyen van Edelaer, Leupeghem, Volckeghem, Neerename, Weldere, Riſt, Koekamere, en Elſt, heeft eertijts grooter geweeſt. Hy heeft alderhande uytſpraeck, en uytvoering van recht, de vrye jacht op alderhande wilde beeſten, op vogelvangſt, en viſſchery, van Canaſle af tot aen Gavere. Hy heeft de toeſicht over de rivier de Schelde, ſoo wijdt als de geheele Baronny ſich uytſtreckt, om toe te ſien dat niemant met onbehorelijck gereetſchap ſoude viſſchen. Hy ſtelt in de ſtadt Audenaerde, binnen de grenſen der heerſchappy van Pamele, een Opperſchout en Onderſchout, lijfknechten, en andere diergelijcke bedienaers van 't Gerecht, naer dat het hem belieft, en doet buyten desgelijcks door ſijn achtbaerheyt, en door ſijn opene brieven, met ſijn ſegel beſegelt, om de rechten van de ſelfde heerſchappy te bewaren, en voor de Burgermeeſter en Schepenen van Audenaerde te doen bevorderen, gelijck eertijts gedaen wierd voor de Beſworenen van de Heer van Pamele, voor 't verdrach van 't jaer 1593. Deſen, hun ſitplaets in 't kaſteel hebbende, verhandelen in 't hof, dat daer gebouwt is, de ſaken, die de Leengoederen aengaen, en brengen de gevangenen naer de gevangenis van 't kaſteel. D'armen worden gevoed van de penningen, die in de Parochykerck van Pamele vergadert worden. De Baron heeft verſcheyde privilegien, cynſen en tollen op de Schelde, die yder in 't beſonder in 't voorgedachte boeck opgetelt worden. De Magiſtraet van Audenaerde neemt geen kennis van eenige ſaeck in 't kaſteel, binnen de grachten, en binnen de hoven van 't kaſteel. De Heer ſelf en ſijn geſin ſijn vry van de cynſen en tollen der ſtadt, gelijck oock de Kaſteleyn. D'ouders en magen ſijn mede vry van alle daghvaerding en vonnis van de Raedt van Audenaerde, ſoo in 't gene, dat de goederen, als 't lijf aengaet; in voegen dat men van eerſten af hen voor 't Hof van Vlaenderen moet daghvaerden. De Heer ſtelt oock, uyt ſijn eyge macht, en alleen, in de Parochykerck van Pamele de Kerckmeeſters, de Bedienaers der armen, de Diaken, d'Onderdiaken, de Koſter, en andere dienaers van de Goddelijcke dienſt: uytgeſondert dat in de handelingen, tot de welcken eertijts de Beſworenen geroepen wierden, nu twee Raetsheeren van Audenaerde geroepen moeten worden, en dit in 't Kaſteel ſelf, oft in eenige andere plaets, naer believen van de Heer. Hy heeft noch andere rechten, die door 't verdrach van 't jaer 1594 niet afgeſchaft ſijn; oock veel en verſcheyde manſchappen, en erkenteniſſen, die ſijn Baronny onderworpen ſijn. Hy heeft mede minder Overigheden, met macht van te ſtraffen, en 't Hof der Leengoederen, 't welck van meer belang dan deſe dingen is. Hy is oock, ten opſicht van ſijn Baronny, Advocaet van Eynham, en beſit, onder die tijtel, veel rechten met d'Abt van dat kloo-ſter. Daer ſijn verſcheyde eyge gronden van deſe Baronny in verſcheyde parochyen, als oock 't boſch van Edelaer, dicht by de ſtadt, en in de ſomer ſeer vermakelijck. Onder de verſcheyde leengoederen en heerſchappyen, die onder deſe Baronny behooren, telt men het leen van Hillet, of *trou d'Antoing*, 't welck onlangs onder 't geſlacht van Melun behoorde, aen 't welck veel andere leengoederen, met andere rechten van minder belang, behooren. Het hof en de heerlijckheyt van Avelghem, de welcke onlangs was in 't geſlacht des Barons de Chaux, met de heerlijckheden en parochyen van Waermaerde, Ooteghem, en Heeſtert, die ſich oock tot aen andere parochyen uytſtreckt. De Heerlijckheyt van Roucourt behoort onder 't geſlacht van Melun, Seignœul in Henegouwen onder 't geſlacht de la Croix, Nieuwerborgh in S. Maria Leerde onder 't geſlacht de la Iauce, en der Graven van Maſtaing. Ommelede, een heerlijckheyt in Beveren, en Gheyts by Roeſſelaer, toebehoorende Jakob Theſars, Baron van Tournebus en Praet, en ordinaris Edelman van de Kamer des Konings van Vranckrijck. Van Grametz, behoorende onder 't geſlacht de la Woeſtyne, en by namen aen Joannes, Heer van Grametz, een van d'oude leenen van Vlaenderen, van 't Keyſerrijck in Henegouwen geſloten, tuſſchen Doornick, Lutoſe, Condé en Ticme, 't welck ſich uytſtreckt over de Parochyen van Grametz, Maude, Piaulx, Thieulem, en d'omgelege plaetſen, onder de welcke anderen van minder belang ſijn. Vollandre in de Parochy van Wevelghem, onlangs toebehoorende het geſlacht van Barlaymont, met verſcheyde recht verſien.

Oigmont

Oigmont in Henegouw, beſeten van 't geſlacht van Marnix, in de Parochy van Uleyne. Maldrighem by Audenaerde, aen 't geſlacht van Wijngaerden behoorende. Nokeren, een heerlijckheyt van 't geſlacht van Gras, uyt de ſtam van Vichte, 't welck veel rechten en voordeelen heeft. Het Patroonſchap van Pitthem, onlangs onder het geſlacht van Claeshoute, by welck recht ſy de Paſtoor aen den Biſſchop voordraegt; en verſorgt voorts d'andere ampten in die kerck, die geſtelt ſijn, en noch geſtelt ſullen worden: en heeft noch andere rechten, als het leen, het welck gemenelijck *het Audenaerſche* word genoemt, dat van Cruyshautem tot aen Peteghem by Deynſe ſtreckt: twee derdedeelen van de twee Leenen in Volckeghem, behoorende aen 't geſlacht van Ketulle, en aen de Heer van Ryhove; het ander derde behoort aen de ſelfde ſtam, en by namen onlangs aen Hendrick van Ketulle, die, Adriaens ſoon ſijnde, Heer van Noortſache heeft geweeſt. Daer ſijn noch veel anderen, die daer onder behooren, of toebehoort hebben aen Heeren van de geſlachten Voocht, S. Cenoys, Yedeghem in boſt, Carondelet, Eſpinoy, de Paſtoren van Audenaerde, en aen de geeſtelijcke maeghden van d'Abdye du Val, en aen verſcheyden anderen.

't BIS-

't BISDOM VAN BRUGGE.

Oprechting van 't Bisdom.

DIt Bisdom wierd geſamentlijck met d'andere nieuwe Bisdommen in de Nederlanden opgerecht door Paulus de Vierde, Paus van Romen, in 't jaer 1559, en ſedert onderſcheydelijcker door Pius de Vierde van die naem, in 't jaer 1561, op 't verſoeck en aenhouden van Philippus de Tweede, Koning van Spanjen, en van d'Indien, en Heer van Nederlant. Het is, gelijck Gramajus aengeteekent heeft, vier-en-vijftig duyſent Italiaenſche ſchreden groot in de langte, en vijf-en-twintigh duyſent in de breette, en begrijpt in ſijn omkring veertien ſteden, en hondert ſes-en-dartig dorpen, onder de welcken ſeventien ſijn, die ſtadts privilegien hebben. De Biſſchoppelijcke ſetel te Brugge wierd geſtelt in de kerck van S. Donaes, die te voren een Collegiale kerck had geweeſt. Dit Bisdom wierd verſorgt en begiftight met de goederen der Prooſtdye van de ſelfde kerck, en met de goederen der Bertiniſche Abdy, in de ſtadt Brugge en daer omtrent gelegen; gelijck oock van de Thoſaniſche Abdy, van d'Order der Ciſtercienſen: doch echter ſonder 't klooſter te vernietigen, maer met belaſting van eenige geeſtelijcken te voeden. Welcke laſt d'eerwaerdige Heer Denys Chriſtoffel, met believen van ſijn Kapittel, en met toeſtemming van d'Apoſtoliſche Stoel, op ſich heeft genomen, en ſich ſelf tot het betalen van een jarelijckſche ſomme van penningen verplicht. Maer ſedert heeft d'eerwaerdige Heer Bernhardus Campmans, die d'eerſte ſijn Abdy van Dune te Brugge gebracht heeft, in 't jaer 1628, deſe laſt op ſich genomen, na dat de Thoſaniſche Abdy, een afſetſel van 't klooſter van Dune, met d'Abdy van Dune was vereenigt. Men voeghde oock aen dit Bisdom, uyt kracht van des ſelfs oprechting, een Canonickſchap, en prebende van haer kerck, met de tijtel van eeuwig en erffelijck Cancelier van Vlaenderen, 't welck eertijts de Prooſt van S. Donaes beſat, met groote macht deur geheel Vlaenderen, de welcke noch in verſcheyde plaetſen, met ſeer breede Rechtſpreeking, blijft, voornamelijck in de weſterlijcke grenſen van Vlaenderen, als te Brugge, Ballieul, Veurne, Hondſchote, S. Winoxbergen, en eyndelijck in de ſtadt Ryſſel; in welcke plaetſen hy ſijn Schouten, Schepenen, oft Raetslieden heeft, die gemenelijck *Redenaers* genoemt worden. Welcke Recht-ſpreekingen onmiddelijck van de hooge Raet van Vlaenderen, in ſaken van aenklachte en beſwaerniſſen af hangen, en gemeenlijck de naem van *het Prooſtſche van S. Donaes in Brugge* voeren. Hy heeft macht van 't gene te bevelen, dat tot de policie behoort, ſoo veel ſijn onderſaeten aengaet, die ſy *Prooſtlaeten* noemen. Daer is noch een andere Rechtbanck in de ſtadt Brugge, en in de geburige plaetſen, die ſy *het Canunſche* noemen, daer vier Kanonicken van de Cathedrale kerck, yder op ſijn beurt, alle vrydagen, met hun Choorkleet gekleed, in burgerlijcke ſaken recht ſpreeken, en macht hebben om 't onderſoeck der lijfs-ſaken van grooter belang aen een ander te bevelen. Doch in burgerlijcke ſaken kan men ſich van deſe voorgenoemde Kanonicken op 't Kapittel, en van daer op de Raet van Vlaenderen beroepen. Sy hebben oock macht om order in de Polityke ſaken te ſtellen, ſoo veel hun onderſaten aengaet, die ſy *Kanonicklaten* noemen; ſchoon geen andere Geeſtelijcken in Nederlant dusdanigh een voorrecht in eenige plaetſen hebben. De plaets daer deſe Rechtbanck gehouden word, is by 't Hof van den Biſſchop, en tegen over de Kerck, daer oock de gevangeniſſen ſijn. Sy gebruycken een gemeene Schout, Schrijver, en dienaers, die van de Prooſt, nu Biſſchop, genoemt moeten worden, en d'eedt, ſoo veel de Rechtbanck der Kanonicken aengaet, in 't Kapittel doen.

Grootheyt van 't ſelve.

Gocderen.

Waerdigheyt.

Dit Bisdom wordt verdeelt in acht Dekenſchappen, die deſe volgende ſijn: *Verdeoling in Dekenſchappen.*

Het Dekenſchap van Brugge.

Brugge.	Koolkercke.
S. Andries Parochy.	S. Catharina.
S. Bavo.	Aſſenbroeck.
S. Michiel.	S. Pieter op den
Des H. Kruis.	Dyck.

Het Dekenſchap van Oudenburg.

Oudenburg.	Weſtkercke.
Ooſtende.	Roxem.
S. Catharinaes Pa-	Bekeghem.
rochy.	Serkeghem.
Mariekercke.	Snelleghem.
Steene.	Vaſſenare.
Santvoorde.	Iabbeke.
Snaeskercke.	Ettelghem.

Het Dekenſchap van Thoralt.

Thoralt.	Loppen.
Sueveſelle.	Silleghem.
Winghene.	Aertrijcke.
Poucques.	Ichteghem.
Ruddervoorde.	Vlaerſlo.
Waerdamme.	Werkene.
Ooſtcamp.	Hantſaeme.
Lichtervelde.	Cortemarcke.
S. Joris ten Diſtele.	

EPISCOPATVS
BRVGENSIS.
Ad Illustrissimum & Reverendissimum
NICOLAVM HAVDION
Episcopum Brugensium denominat.
2000 Virgæ Flandr. sive 2 Milliar. Flandr.
Brugge
Oudenburg
Nieuport
Ostende
Sluys
Middelburg
Ghendt
Cortrycke
Iperen
Den Vijver
Deynse
Nieuwenhove
Walcheren
Vlissingen
Swanenburg
Oost Souburg
Niewerve
De Wielinge
De Kute
Inner banck
France Pol
Inner Wielinghe
Binnen Sande
Hart Sandt
Hardt Sandt
Peerdemarckt
Biervliet
Philippine
De Hier
Flimbachten.
Ruderborgh.
Ambacht.
Opren.
De Casselrije van der Ruderborgh.
De Casselrije van Cortrycke
De Casselrije van Audenaerde.
De Casselrije van Oudenburg
De Casselrije van Gistel
De Casselrije van Poele
De Casselrije van Ieper
DECANATUS
AUDENBURGENSIS
DAMMENSIS
GISTELLENSIS
THORALTENSIS
ROLLARIENSIS
GANDAVENSIS
ARDENBURGENSIS
EPISCOPATUS
PARS EPISCOPATUS TORNACENSIS
PRAEPOSITUS
COMITATUS FLANDRIAE
Coude kercke
Hart Sandt
Hardt Sandt
Binnen Sande
Inner Wielinghe
Peerdemarckt
Biervliet
Philippine
De Hier
Flimbachten.
Ruderborgh.
Ambacht.
Opren.
Nieuport
Ostende
Oudenburg
Brugge
Sluys
Middelburg
Ghendt
Cortrycke
Iperen
Den Vijver
Deynse
Nieuwenhove
Walcheren
Vlissingen
Swanenburg
Oost Souburg
Niewerve
De Wielinge
De Kute
Inner banck
France Pol
Inner Wielinghe
Binnen Sande
Hart Sandt
Hardt Sandt
Peerdemarckt
Biervliet
Philippine
De Hier
Flimbachten.
Ruderborgh.
Ambacht.
Opren.
De Casselrije van der Ruderborgh.
De Casselrije van Cortrycke
De Casselrije van Audenaerde.
De Casselrije van Oudenburg
De Casselrije van Gistel
De Casselrije van Poele
De Casselrije van Ieper
DECANATUS
AUDENBURGENSIS
DAMMENSIS
GISTELLENSIS
THORALTENSIS
ROLLARIENSIS
GANDAVENSIS
ARDENBURGENSIS
EPISCOPATUS
PARS EPISCOPATUS TORNACENSIS
PRAEPOSITUS
COMITATUS FLANDRIAE

Het Dekenschap van Ghistele.

Ghistele.
Zevecote.
Moere.
Erneghem.
Cokelare.
Bovekercke.
Beerst.
Stimekenskercke.
Keyhem.
Leke.
Sande.
Schore.
S. Pieters Cappel.
Mammekensvere.
Slype.
Lombaertsijde.
Middelkercke.
Westende.
Willekenskercke.
Leffynghe.

Het Dekenschap van Rousselaer.

Rousselaer.
Rumbeke.
Houckene.
Cachtem.
Bevere.
Pitthem.
Hardoye.
Koolskamp.
Eeghem.
Ghits.
Hoochlede.
Staeden.
Zarne.
Rousbeke.
Nieukercke.

Het Dekenschap van Aerdenburgh.

Aerdenburgh.
Lapschuer.
Maldeghem.
Aedeghem.
S. Laureyns.
S. Cruys.
Eecloo.
Lembeke.
Caprycke.
Watervliet.
Bernem.
Medelem.
Moerkercke.
Syseele.
S. Ian in d'Eremitagie.
S. Margarite.
S. Catelyne.

Het Dekenschap van Sluys.

Sluys.
S. Anne ter Muyen.
Houcke.
Coxie.
Hinckewerve.
Cadsant.
Nievliet.
Wulpen.
Oostburgh.
Groude.
Schoondijcke.
Noortmont capelle.
Nieukercke.
Gaternesse.
Biervliet.
Breskens.
Isendycke.

Het Dekenschap van Damme.

Damme.
Lisseweghe.
Dudzeele.
Meetkercke.
Oostkercke.
Ramscappelle.
Blanckenberghe.
Wenduyne.
Zuwenkercke.
S. Catharine by Damme.
S. Jan op den Dyck.
Heyst.
Cnocke,
Westcappelle.

Queeckschool van 't Bisdom van Brugge.

Het Seminarium des Bisdoms van Brugge heeft een groot en bequaem huys, by S. Walburgs kercke, onder de tweede Bisschop van Brugge, *Remigius Driutius* genoemt, opgerecht. D'eerste gifte en oprechting is genomen uyt de goederen der Refectionalisten (gelijck sy die noemen) van de Cathedrale kerck te Brugge, daer noch tien Cappelaenschappen van eenige kercken, soo buyten als binnen de wallen van Brugge gelegen, bygevoegt sijn. In dit Queeckschool wierden eerst de genen aengenomen, die alleenlijck in de menschelijcke wetenschappen studeerden, en geen anderen, tot aen 't jaer 1611, in 't welck het, door *Karel de Rodoan*, Bisschop van Brugge, gemaeckt wierd tot een queeckschool der gener, die sich tot de studie der Theologie begaven. Men stelde dieshalven daer twee Professoren van S. Dominicus Ordening, die in 't huys van dit Queeckschool dagelijcks twee lessen, in sekere gestelde uren, souden doen. Hier wierden bygevoegt de bysondere oeffeningen der repetitien, der gevallen van de Conscientie, gelijck men 't noemt, de lesing en ondersoeck van de heylige Schrift, die seer nut voor de Studenten sijn, de welcke, sedert het jaer 1617, gehouden heeft *Christiaen van den Berghe*, hooft van dese Queeckschool, en Kanonick in de Cathedrale kerck, een man door sijn geleertheyt en deugt vermaert. Dese saeck, die alle lof en gunst waerdigh is, duurde tot aen 't jaer 1632, in 't welck *Servaes Quinckerus*, goet gevonden heeft, om oorsaecken die my onbekent sijn, de voortgang daer af te stuyten, en d'overste van de Queeckschool, met sijn leerlingen, door een openbaer geschrift, elders te versenden. Doch de gemelde Overste van 't Seminarie oft Queeck-school stelde sich, door middel van recht, daer tegen, soo in sijn eygen naem, als in die van alle sijn leerlingen; en hy wierd door een vonnis van de Raet van Vlaenderen, met alle de synen, verdedight; welck vonnis door de hooge Raet van Mechelen, voor de welcke men dit geding beroepen hadt, in 't jaer 1635 bevestight wierd. De vergadering van alle de giften in dit Queeckschool, die sy beurssen noemen, wierd bevolen aen de Bisschop van Brugge, en aen de Toesienders van 't selfde Queeck-school, die sy versorgers noemen, volgens het algemeen besluyt van 't Concilie van Trenten, uytgesondert drie, welckers versameling aen de magen der Stichters gebleven is. *Karel de Rodoan*, Bisschop van Brugge, een seer oprecht man, heeft hier twee beurssen opgerecht, en *Matthias Lambrecht* oock twee; doch met dese voorwaerde, dat de genen, die van hun maeghschap waren, oock in een andere plaets souden mogen studeeren, en echter dese miltheyt genieten. De godtvruchtige oprechtinge, door Joannes Alby, Bisschop van Cuba, gedaen, heeft tot noch toe het loon der Professoren verschaft: en hoewel de selfde Alby, onder d'andere lessen die daer gedaen worden, een ingestelt had om de menschelijcke wetenschappen te verklaren; soo hebben echter de Dominicanen, met rijpe berading, dese beyde lessen, daer de voesterlingen van dit Queekschool sich byvoeghden, in oeffeningen van de Theologie verandert. Dese Queeck-school heeft oock een heerlijcke Biblioteeck, met een groot getal van alderhande treffelijcke boecken versien.

Petrus Curtius, eerste Bisschop.

D'eerste, die in de Bisschoppelijcke stoel van Brugge gestelt wierd, was *Petrus Curtius*, van een eerlijck geslacht van Brugge gesproten, Doctor der H. Theologie, en Professor in d'Academie van Leuven, daer hy oock de Rhetorica had geleert, en mede Plebaen en Pastoor van S. Pieter was. Hy de Bisschoppelijcke Stoel van Brugge vijf jaren lang bekleet hebbende, verhuysde naer een beter leven, in 't jaer 1567.

Remigius Driutius, tweede Bisschop.

Na Curtius volgde *Remigius Driutius*, te Volkerinchove, een dorp in 't gebiedt van Kassel, geboren,

geboren, Doctor der beyde Rechten, te voren Asseſſor in de Raet van Mechelen, Meeſter der requeſten, en Prooſt van de collegiale kerck der L. Vrouwe te Brugge, en van Philippus de Tweede verkoren tot Biſſchop van Leeuwaerden, daer hy nooit geſeten heeft. Doch hy wierd in 't jaer 1569 tot de kerck van Brugge beroepen, en van Pius de Vijfde beveſtight; en heeft in 't jaer 1571 een Biſſchoppelijck Synodus gehouden. Na dat hy vier-en-twintigh jaren en ſes maenden met ſonderlinge lof deſe Biſſchoppelijcke waerdigheyt bedient had, wierd hy in 't jaer 1594 naer 't onſterffelijck leven der ſaligen gevoert.

Matthias Lambrechts, derde Biſſchop.

De derde Biſſchop van Brugge was *Matthias Lambrechts*, uyt het dorp van S. Laurens, het welck een deel van 't gebiedt van Maldeghem is, geſproten, Licentiaet der heylige Theologie te Leuven: een man, om met weynigh woorden ſijn heerlijck lof uyt te drucken, die in vernuft, godvruchtigheyt, en geleertheyt met recht by de voornaemſten der Geleerden van ſijn tijt vergeleken mach worden: eerſt Kanonick gradual en Penitentiarius van Brugge, ſedert Aertspriester, en Aertsdiaken, en eyndelijck wierd hy, in 't jaer 1596, tot Biſſchop gewijdt, welck ampt hy omtrent ſes jaren heeft bekleedt; en ſturf in 't jaer 1602.

Karel Philips de Rodoan, vierde Biſſchop.

Op Matthias volghde *Karolus Philippus de Rodoan*, van Berleghem, Licentiaet der beyde Rechten te Leuven, een treffelijck man, en van groote oprechtigheyt: eerſt Canonick der Cathedrale kerck van Verdun, ſedert Deken der kercke te Ghent, en Biſſchop van de kerck te Middelburgh in Zeelandt: hy was oock Abt van de Commendarie t'Eynham; en eyndelijck Biſſchop van Brugge. Hy, in de bediening van deſe Kerck een ſonderling lof verkregen hebbende, ſturf t'Eynham in 't jaer 1616.

Antonius van Trieſt, vijfde Biſſchop.

Op Karel de Rodoan volghde *Antonius van Trieſt*, uyt d'oude en edele ſtam der Trieſten by de Ghentenaers geſproten. Hy was d'eerſte der Biſſchoppen van Brugge, die, door Matthias van den Hove, Aertsbiſſchop van Mechelen, de Biſſchoppelijcke myter in ſijn Biſſchoppelijcke kerck opgeſet wierdt: want de voorgaende Biſſchoppen hebben hun ſalving in andere plaetſen ontfangen, uyt oorſaeck van d'ongelegentheden der oorlogen.

Dionyſius Chriſtoffels, ſeſte Biſſchop.

Toen Antonius van Trieſt tot de Biſſchoppelijcke myter van Ghent beroepen was, volghde *Dionyſius Chriſtoffels*, t'Antwerpen geboren, Theologant van Leuven; een man, met treffelijcke gaven des gemoets begaeft. Hy was eerſt Beneficier in de hooftkerck t'Antwerpen; ſedert door de noeming van d'Academie, Canonick en Plebaen van S. Pieters Kerck te Turnhout. Hy dit ampt ſes maenden bedient hebbende, trock in 't gulde jaer 1600 naer Romen, daer hy eenige tijdt Kapellaen en Schrijver van de Kardinael Robertus Bellarminus heeft geweeſt, by de welcke, te Capua Aertsbiſſchop ſijnde, hy gewoont heeft, en door de miltdadigheyt van de Paus een Canonicale prebende, en Scholaſterie in de hooftkerck te Brugge ontfing. En hy van daer weêr tot de ſijnen gekeert, wierdt in 't Provinciael Synodus, door Matthias van den Hove beroepen, van de Vaders tot Secretarius van 't ſelfde Synodus verkoren; en na dat het voleyndight was, is hy van de ſelfde Vaders oock naer Romen geſonden, om de beveſtiging van dit Synodus van de Paus te halen; de welcke hy oock van Paulus de Vijfde verkreegh, die in ſijn open brieven gewach maeckt van Chriſtoffel; en de Kardinael Hieronymus Pamphylius prijſt oock de naerſtigheyt die Chriſtoffel in deſe ſaeck betoont heeft. Hy dan, voor de tweedemael weêr uyt Romen gekeert, wierdt geſtelt tot eerſte Preſident en Profeſſor van de Queeckſchool te Brugge, van de voorgaende Biſſchoppen opgerecht, en door *Karel de Rodoan* herſtelt. Terwijl hy in dit ampt ſijn plicht ſeer wel betrachtte, volghde hy Antonius van Trieſt, te Brugge tot Biſſchop verkoſen, in de waerdigheyt van Deken, en was oock eenige tijt Asseſſor in de vergaderingen der Staten van Vlaenderen. Hy, van Deken tot Biſſchop gemaeckt, wierdt vierighlijck van het volck en van de ſtadt bemindt; en ſterf in 't jaer 1629.

Servatius Quinckerus, ſevende Biſſchop.

Na Dionyſius Chriſtoffels wierdt in deſe Biſſchoppelijcke Stoel geſtelt *Servatius Quinckerus*, te Brugge geboren, Licentiaet der H. Theologie, eerſt Canonick en Aertspriester, daer na Deken van de hooftkerck, en eenige jaren lang Asseſſor in de Vergaderingen der Staeten van Vlaenderen, daer hy ſijn behendigheyt in 't uytvoeren van groote ſaken betoonde, gelijck oock in verſcheyde beeſigheden en bekommerniſſen van groot belang, die de Regulier-monicken betroffen.

Nicolaus de Houdion, achtſte Biſſchop.

Nicolaus de Houdion, oock *Gibercies* genoemt, te Bruſſel geboren, te voren Canonick, Officiael, Deken, en eyndelijck Prooſt der hooftkerck van S. Bavo te Ghent geweeſt hebbende, wierdt tot Biſſchop van Brugge gewijdt den 26 Januarius, 1642. Hy ſterf te Leuven, toen hy van de Spa-wateren weêrkeerde, de 24 van September, 1649; en maeckte ſijn Kerck tot erfgenaem van ſijn goederen, en rechtte in de ſtadt Brugge de Bergh der barmhartigheyt op.

Karel van den Boſſche, negende Biſſchop.

Karel van den Boſſche is te Bruſſel geboren op de 21 van Maert 1597, te Namen en te Roermondt opgevoedt, onder de toeſicht van ſijn Vader François van den Boſſche, een treffelijck man, die te Namen Preſident van de Raet, en te Roermondt Cancelier van Gelderlant heeft geweeſt. Hy, naer Romen getrocken, in het geſelſchap van de treffelijcke Heer Philippus Maes, ſijn Moeders broeder, die van Albertus en Iſabelle tot hun Agent by de Paus verkoren was, heeft daer veel jaren lang geſtudeert; en, weêr in Nederlandt gekeert, wierdt in 't jaer 1621 te Leuven Licentiaet der beyde Rechten gemaeckt, daer na Kapelaen van 't Hof, Canonick te Ghent en te Bergen; eyndelijck op de vijfde van Junius, 1630, tot Deken van S. Donaes Biſſchoppelijcke kerck te Brugge beroepen. Sedert wierdt hy tot Biſſchop van Brugge ingewijdt op de vijfde van Junius, 1651; en daer nae tot Biſſchop van Ghent beroepen, welcks beſitting hy aennam op d'achtſte Iunius, 1660.

HET VRYE.

HEt gebied van 't Vrye, het welck het vierde lidt van Vlaenderen maeckt, behoorde eertijts aen de heerſchappy van Brugge, en was byna de geheele Kaſſelrye van deſe ſtadt, gelijck wy te voren geſeght hebben in de beſchrijving van Vlaems-Vlaenderen, daer wy de oorſaecken en middelen van hare vryheyt in 't kort toonden; doch nu ſullen wy een breeder verhael, nevens de kaert van dit lant, tot voldoening van den naeuw-keurigen, hier by voegen: want tegenwoordigh is het, ſedert de tijt van Lodewijck van Male, oft een weynigh te vooren, dat is over ontrent twee hondert en vijftigh jaren, geheel van de ſtadt Brugge afgeſneden, en, tegen wil van de ſelfde ſtadt, in vryheyt herſtelt, daer af het noch de naem behoudt. Dieshalven ſijn 'er ſomtijdts groote beroerten in 't gebiedt van Brugge geweeſt, voornamentlijck onder Philippus de Goede.

Vruchtbaerheyt van de grondt.

De lucht van 't geweſt is ſeer gematight, doch niet ſeer vruchtbaer van tarwe: maer hier waſt overvloet van rogge, haver, boonen, erweten, wicken, boeckweyt, en eyndelijck vlas en hennep, en oock verſcheyde ſoorten van ſeer treffelijcke vruchten.

't Vrye allengs tot een groot lichaem geworden, heeft Philippus van Elſas, d'eygen Lantheer, op 't verſoeck van de Kaſteleyn van Brugge, een rechts-ordening en wetten voorgeſchreven, door een *Curebref*, dat is, open brieven der verkore wetten, van Lodewijck van Nevers, die oock van Creſſy genoemt word, en van Philippus de Stoute beveſtight, en naer de ſeden van die tijden geſchickt; daer in beſloten is, dat de gene, die lagen beſteeckt, en ſijn huys oft hof daer toe leent, aen doodtſlagh ſchuldigh geacht ſal worden; en dat de gene, die daer toe geholpen heeft, (behoudens 't leven en ſijn leden) de wil van de Vorſt en Kaſteleyn onderworpen ſal ſijn. Een dief wort daer in oock veroordeelt tot wedergeving van de waerde der geſtole goederen, en tot een boete van drie Paryſche ponden. Hy moet oock twee borgen ſtellen, die ſich yder voor deſe ſomme verbinden, op dat hy 't voortaen niet meer ſal doen. De boeten, die hier af quamen, behoorden gelijckelijck aen de Graef, en aen de Kaſteleyn. De goederen van een onhouwbare maeght ſullen bewaert worden, ſoo iemant haer, buyten weten van haer erfgenamen, ten houwelijck heeft verſocht. De breucken en boeten der mannen, die eenige misdaet bedreven hebben, ſullen niet tot laſte van d'onſchuldige gemalinnen en kinderen komen. De ſelfde Philippus rechtte hier een Overigheyt van ſeven-en-twintigh Schepenen op, die het ampt hun geheel leven lang behielden, 't en waer by verandering van Vorſt, oft dat ſy van valsheyt overtuyght waren. Uyt dit getal worden alleenlijck drie Borgemeeſters jaerlijcks verkoſen, d'een van d'ooſtſijde, d'ander van de noordſijde, ende de derde van de weſt-ſijde, volgens het bevel van Lodewijck van Creſſy, in 't jaer 1330; 't welck in 't begin van September, door de Gemachtighden van de Vorſt, gedaen wort, terſtont na de verandering van d'Overigheyt van Brugge. Men voeght hier noch een vierde by uyt de Vrylatenen, (die niet van 't getal der Schepenen ſijn) de welcke de Borgemeeſter van de Gemeente wort genoemt, en in waerdigheyt uytſteeckt, gelijck een Tribun of Oppermeeſter van 't volck. Meyerus, in 't negende ſijner jaer-boecken, op 't jaer 1267, maeckt gewach van een andere form van regeering, door Margareta van Konſtantinopelen aen d'inwoonders van 't Vrye gegeven, in deſe woorden: De Vorſtin Margareta heeft in het landt ontrent Brugge, het Vrye genoemt, drie Rechtbancken opgericht, te Brugge, Rodenburgh, en Aldenburgh, en d'ordening der vonniſſen, en 't onderwijs van procederen, aen hen gegeven. Maer deſe inſtelling duerde niet langer dan twee jaren. Voorts, Ioanna van Conſtantinopelen kocht het Vrye van Ioannes, Kaſteleyn van Brugge, Heer van Neelle in Vranckrijck, die in de koopbrieven, in 't jaer 1224 te Melun gemaeckt, bekent, dat hy aen Ioanna erffelijck verkoft, en opgedragen heeft het Kaſteleynſchap van Brugge, en alles, dat hy daer af te leen hield, en dat de prijs daer af aen hem betaelt is, de welcke was drie-en-twintigh duyſent vyf hondert vijf-en-veertigh ponden, ſes ſtuyvers acht penningen, Paryſche munt. De getuygen, die over deſe koop ſtonden, waren Lodewijck d'Achtſte, Koning van Vranckrijck, Philippus ſijn broeder, Graef van Bolonje, Garinus, Biſſchop van Senlis, Kancelier, Mattheus van Montmorancy, Conneſtabel, en andere Grooten.

Grootheyt.

Dit lant, het Vrye genoemt, is ſeer groot, vruchtbaer en wel gelegen, door de beſproeying van verſcheyde wateren, d'Yſere, Leye, en andere beeken, en oock van de groote zee. De 35 Ambachts-heerlijckheden begrijpen 90 dorpen, die alle te ſamen de vonniſſen van een eenige rechtbanck van 't Vrye, in de ſtadt Brugge opgerecht door Lodewijck van Creſſy in 't jaer 1323, onderworpen ſijn. D'appendenten en Contribuanten beſtaen in 29 dorpen. Onder de ſubſidiarien ſijn aenmerckelijck de Prooſtdye van S. Donaes, een waerdige beſitting voor een Vorſt, de Baronnyen en Heerlijckheden van Winendale, Prat, Maldeghem, en Guiſe met Uytkercke en Hardoge, Lichtervelde, Merkem, en anderen. In deſe onderhoorige dorpen ſijn meer dan hondert Heerlijckheden, die daer aen ſijn gevoeght, ſoo veel het parochyſchap

ſchap aengaet, maer in jurisdictie daer af geſcheyden. Lodewijck van Creſſy heeft ingeſtelt, dât de ballingen van Brugge, en van d'andere ſteden veylighlijck in 't Vrye ſouden mogen blijven: in tegendeel, Joan d'Onverſaeghde verleende, dat de Vrylatenen nergens gevangen gehouden ſouden worden, 't en waer ſy eerſt te recht geroepen, en overwonnen waren, 't welck van ſijn vader afgeſchaft was; en hy verkocht oock aen d'Overigheyt van 't Vrye het griffierſchap van de recht-banck, dat is, de macht van dit ampt aen de gene, die men wilde, te geven, en dit voor de ſomme van ſeven duyſent Franſche kroonen. Maer Philippus de Goede, ſijn ſoon, beval dat het Vrye, als een vierde lidt, by de drie anderen gevoeght ſou worden, ſoo om in de gemeene vergaderingen d'Edelen, die gemeenelijck het hof volghden, en daer d'Overheytsampten bedienden, op ſijn hant te hebben, als om de macht der ſtedelingen van Brugge te breken, vermits het te voren onder de drie ſteden behoorde, daer onder d'anderen, die de Duytſche tael ſpraken, gereeckent wierden. Hy verleende hen oock een krijghs-banier, en het ſegel, niet anders, dan aen d'andere leden, en dit in 't jaer 1437, tegen wil en danck van de Bruggenaers, die daerom vergramden: maer deſe ſpijt barſte ſedert uyt tegen Maria, Philippus ſoons dochter, naemaels aen Maximiliaen gehuwt, als een geſwel; even gelijck de watergoten, die, lang verſtopt oft opgehouden ſijnde, modderigh water uytwerpen: en de ſtedelingen hielden niet op in hun oproer, voor dat ſy verworven hadden, dat het Vrye van 't voor-recht des vierden lidts berooft wierd. Doch Keyſer Karel de Vijfde gaf hen dit voor-recht weder, en beveſtighde hen daer in door een onverbrekelijcke wet. Maer gelijck het geheel geweſt van het Vrye noch heden het landt is, rontom Brugge gelegen, 't welck eertijts de ſtadt van Brugge onderworpen heeft geweeſt, ſoo is 'er oock een gemeene Schout, ſoo van 't Vrye, als van de ſtadt Brugge, die ſomtijts oock Kaſteleyn van Brugge wort geheeten; hoewel 't geſach en de macht der Kaſteleynen eertijts grooter en breeder was, dan heden 't vermogen der gener is, die het Schoutſchap van Brugge en van 't Vrye beſitten.

Dat 'er eertijts een andere form van regeering by d'inwoonders van 't Vrye heeft geweeſt, kan men, gelijck het ſchijnt, uyt die dingen bemercken, de welcken van Meyerus, op het jaer 1330, onder Lodewijck van Nevers, verhaelt worden, als hy van die dingen in deſer voegen ſchrijft: *In 't ſelfde jaer heeft de Vorſt Lodewijck d'inwoonders van het Vrye in drie deelen gedeelt, in noordelijcke, weſtelijcke en ooſterlijcke, ſtellende over yder van hen een Recht-banck, met dartien Schepenen, die hy wilde dat alleenlijck voor een jaer ſouden ſijn.* Want ſy ſijn nu eeuwigh, en behooren alle tot een Recht-banck, die te Brugge is: doch men behoudt echter noch de namen deſer Recht-bancken; en uyt de geheele Overigheyt worden altijdt eenigen gemachtight, met hun Burgermeeſter, die beſonderlijcker de ſaken deſer beſondere geweſten beſorgen. Voorts, men kan uyt de woorden van de ſelfde Schrijver, op 't jaer 1383, onder Lodewijck van Male, bemercken, hoe volckrijck dit geheel geweſt, en voornamelijck het weſter-deel van 't Vrye, eertijts geweeſt heeft, te weten toen de wollewevery in Vlaenderen bloeyde. *De weſterſche inwoonders van 't Vrye*, ſeght hy, *van de welcken wy geſproken hebben, worden door de vloet d'Yſere, die te Nieupoort in zee vloeyt, van de Veurners afgeſcheyden, en ſijn ontrent in deſe vlecken en dorpen begrepen: Aldenburgh, Ooſtende, (welcke twee onder de ſteden getelt worden,) Ghiſtelle, Ouklare, Bredene, Moere, Sevekote, Guiſe, 't welck een Baron heeft, Slype, Weſtende, Wilrafs-Ide, Lombards-Ide, 't welck eertijts een ſtadt heeft geweeſt, en nu byna niets is; Schore, Zantvoorde, Leffinge, Sterie, S. Kruys-ſande, Leke, Keyhem, Vlarelde, Colonie, daer 't kaſteel Heye is, Mannekens-vere, Berſte, Zarne, Werckene, Woemene, Klerchem, Eeſſene, daer de ſtadt Dixmuyde is ter plaets daer de rivieren d'Yſere en de Zarne te ſamen komen. Hier ſtaet aen te mercken, dat deſe vlecken en dorpen toen, uyt oorſaeck van de wolle-wevery, veel meer inwoonders hebben gehadt, dan ſy heden hebben, dewijl deſe wevery van daer verdwenen is.* De ſelfde Schrijver ſchrijft terſtont daer na, op 't jaer 1384, onder Margareta, dochter van Lodewijck, in deſer voegen: *Door 't aenhoudend verſoeck der Bruggenaers, dat d'inwoonders van 't Vrye voortaen niet meer in hun dorpen de wolle-wevery ſouden doen; hebben ſy ſelf eyndelijck meer ſchade dan de dorpen geleden.* Oock met recht; want de welvaert der ſteden ſpruyt gemeenelijck uyt de bloeyende ſtaet der dorpen, die daer rontom gelegen ſijn. De ſelfde Schrijver ſeght oock, op 't jaer 1414, onder Joannes van Borgonje: *De Hartogh bevrijdt d'inwoonders van 't Vrye van alle ſtraffe der verbeurtmakingen van goederen, behalven in misdrijf van verraet, tegen Hem, oft ſijn Gemalin, oft tegen ſijn wettige Kinderen, oft ſijn Kancelier. Gegeven te Ghent, op d'eerſte van October.* En wederom onder Karel van Borgonje, op 't jaer 1468, de mildadigheyt der inwoonders van 't Vrye verhalende, ſeght hy: *Hartogh Karel houdt nu Paeſchen te Brugge, en doet, en ontfangt d'eedt van getrouwheyt op de negentiende van April, in 't hof der Vrylatenen. Zy hebben aen hem gegeven veertigh marck ongemunt ſilver. Een groote menighte van ballingen keeren, door een ſonderling genadebewijs, weêr in hun vaderlandt, die om eenige beroerte oft oploop gebannen waren.* Doch met hoe groote pogingen en gewelt de Bruggenaers meermaels getracht hebben deſe heerſchappy van 't Vrye hun macht t'onderwerpen, gelijck ſy te voren geweeſt had, en te maken dat men 't niet voor een vierde lidt van Vlaenderen ſoude tellen, wort in alle hiſtorien van Vlaenderen, en in 't breede by Meyerus geleſen, en oock klarelijck genoegh uyt het weynige verſtaen, 't welck Marchantius van de beroerten, onder Philippus de Goede ontſtaen, verhaelt: *In 't jaer* 1436, ſeght hy, *braken de Gentenaers, geſamentlijck met de Bruggenaers, de ruſt van den Staet, d'eerſten om dat ſy ſwarelijck verdroegen dat men hen, van Kalis wederkeerende, een nieuw kleet weygerde, gelijck men gewendt was aen de genen te geven, die van d'oorlogh weêrkeerden, en dat d'Overigheyt, vergramt ſijnde, hen met de ſtrop dreyghde. Doch de leſten, om ſich aen de Sluyſenaers te wreecken, die hen de poorten hadden geſloten, toen ſy de zee-kuſt tegen d'Engelſchen hadden willen verdedigen, en hen een oproerigh volck hadden genoemt; en om te beletten dat de Vry-*

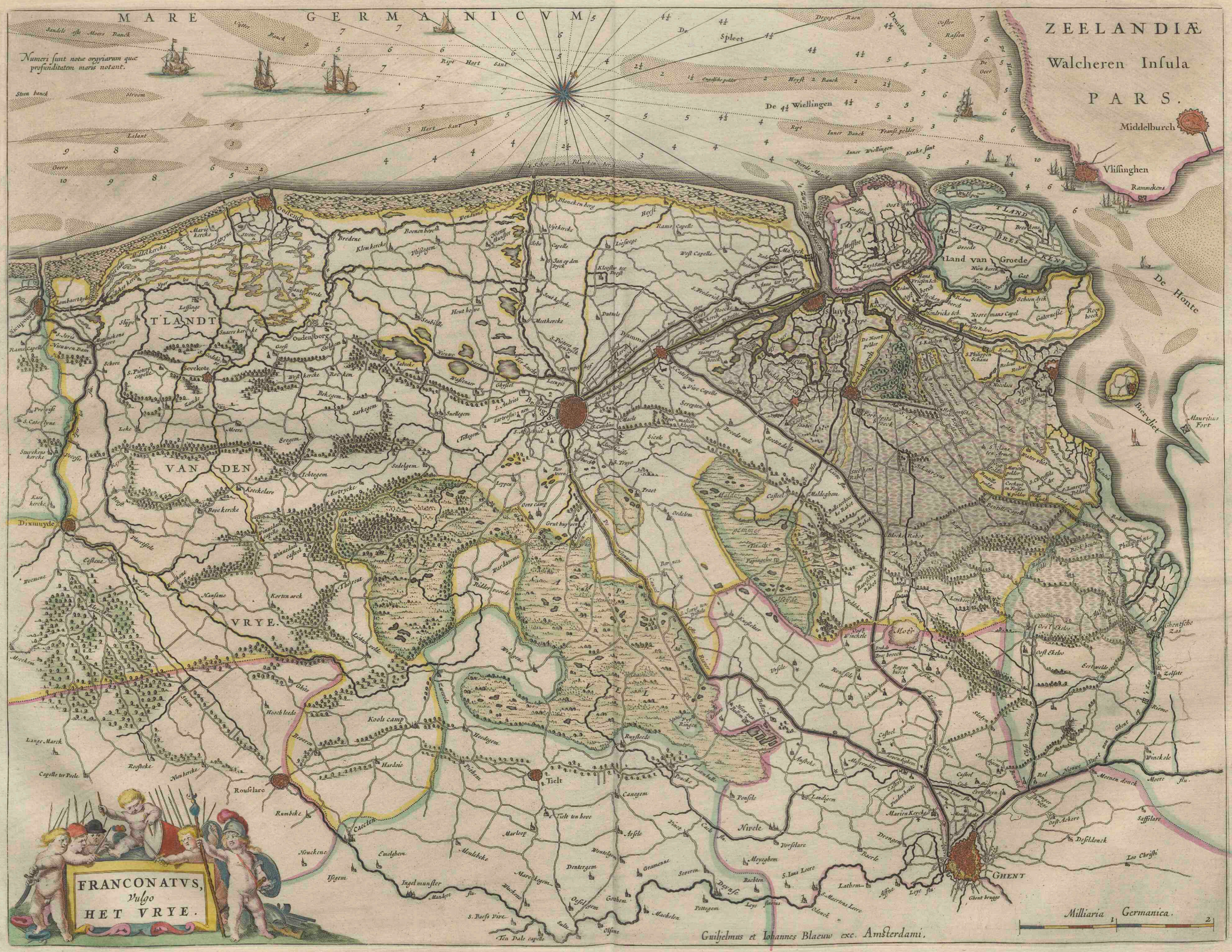
MARE GERMANICVM
Numeri sunt notæ orgyiarum quæ profunditatem maris notant.
ZEELANDIÆ
Walcheren Insula
PARS.
Middelburch
Vlissinghen
Rammekens
De Honte
Biervliet
Mauritius Fort
Land van Groede
De Wiellingen
De Spleet
T'LANDT
VAN DEN
VRYE.
Oudenborg
Sevekote
Dixmuyde
Rouselare
Tielt
Kools camp
Nivele
GHENT
FRANCONATVS,
Vulgo
HET VRYE.
Milliaria Germanica.
Guiljelmus et Iohannes Blaeuw exc. Amsterdami.

latenen het vierde lidt van Vlaenderen, gelijck Philippus beval, ſouden uytmaecken; maer dat ſy hun onderdanen en onderhorigen ſouden blijven. Doch ſy ſouden dit leſte, op de begeerte van hun Vorſt, door d'overreeding der Ghentenaers, toegeſtaen hebben, ſoo Iacob Meſſemaker niet het gemeen volck, dat, gelijck een poel, van ſich ſelf ſtil is, opgerooyt en tegengehouden had. Burgers van Brugge, ſeyde hy, ick ben verwondert van dat ghy ſoo veel naer de raden der Ghentenaers, en naer 't gebiedt van de Vorſt luyſtert, dat ghy het landt van de ſtadt, de lanthuurders van de Lantheeren, d'onderdanen van hun Meeſters, en eyndelijck het lichaem van 't hart wilt afſcheyden. Weet ghy niet, dat ghy door deſe middel van een Gemeente twee, van geburen vyanden, van vrienden mededingers maeckt, en dat ghy beroerten, in plaets van ruſt, ſult hebben? Dieshalven, indien ghy wijs ſijt, ſoo ſcheurt niet het gene van malkander, 't welck de natuur van 't begin af te ſamengevoeght, en de gewoonte beſtendigh gemaeckt heeft: berooft niet de boom van ſijn ſchors, noch de moeder van haer kinderen. In deſer voegen vermeerderde hy in 't graeuw de hartneckigheyt van tegen te ſtaen; en was ſoo veel t'aengenamer by de menighte, om dat hy welſprekende was, en ſich dus opentlijck deelgenoot van misdrijf, oft van de roem, had gemaeckt. Petrus van Oudegerſt gedenckt in ſijn Hiſtorien, die hy in de Franſche tael heeft geſchreven, aen eenigen der voor-rechten, die verſcheyde Vorſten van Vlaenderen aen d'inwoonders van het Vrye toegeſtaen hebben. Ick ſal eenigen uyt de geſchriften van deſe Schrijver, die niet ongeloofwaerdigh is, hier bybrengen. Hy, van het gene ſprekende, dat onder de Graef Ferdinandus en Joanna gebeurt is, ſeght: ſy vergunden oock goedertierentlijck dit aen d'inwoonders van het Vrye, dat niemant van hun Burgermeeſters uyt het Burgermeeſterſchap verdreven, oft verandert mocht worden, 't en waer miſſchien een van deſe beyde gevallen voorviel: namelijck, oft de plechtelijcke eerſte intreê van de Vorſt in de ſtadt, oft als iemant van hen door de wet van valsheyt overtuyght was; 't welck ſy door de volgende woorden beveſtight hebben: *Wy erkennen dat wy de Schepenen van 't ampt te Brugge niet mogen verſtooten, 't en waer ſy, volgens de wet, van valsheyt overtuyght waren, behalven dan, als 'er een nieuw Heer in 't landt komt, die hen ſal mogen verſtooten en verſetten.* Men vint hier af oock geſchrift, geteeckent in de ſtadt Male, op de derde van November, in 't jaer 1200. Sy hebben oock alle d'inwoonders van 't Vrye, ſoo lang ſy in dit landt ſouden woonen, ontſlagen van de dienſt, die ſy in hun eygen tael *het beſte Hooft* noemen, en van de Franſchen *la Meilleure teſte* geheeten wort, en hier toe twee open brieven te S. Mattheus aen hen verleent. Doch ſedert de Gravin weduwe geworden was, heeft ſy, onder veel voor-rechten, aen de Nederlanders verleent, om hen vaſter aen ſich te verbinden, oock dit voor-recht aen d'inwoonders van 't Vrye vergunt, dat men voortaen ſich aen 't woort der Burgermeeſters oft Schepenen, als ſeer ſeker ſijnde, ſoude houden, en niet het believen der ampt-lieden, die ſy geſtelt had, volgen, ſoo ſlechts de Burgermeeſters ſelven van de waerheyt der ſaeck volkomelijck onderricht waren. Het geſchrift van dit voor-recht wierd te Male gegeven, in 't jaer 1235, in Mey-maent. Ja de deurluchtighſte Graef Thomas, en Gravin Joanna, hebben d'inwoonders van 't Vrye ontſlagen van de gelt-ſchatting, die de Graven gewent waren daer jaerlijcks, onder de naem van *Balfaert*, t'eyſſchen: gelijck de brieven getuygen, die in de maent van Ianuarius in het jaer 1240 geſchreven ſijn, in tegenwoordigheyt van Arnold, Kaſteleyn van Audenaerde, Raſſus van Gavere, Willem van Bethune, Heer van Muelebeke, Gillis van Bralençon, Boudewijn van Bailleul, en van Gillis, Kanonick van Brugge. Het gene, 't welck de voorgenoemde Graef en Gravin bewoogh om dit recht, 't welck ſy in deſe heerſchappy hadden, over te geven, was dat d'armen alleen van de voorgedachte ſchatting gedruckt wierden, en om dat de Propheet ſeght, *De Heer eyſcht van de menſch dat hy recht doe, en barmhartigheyt bemin.* De ſelfde Schrijver maekt oock te voren gewach van 't ſelfde Vrye, onder Philippus van Elſas, in deſe woorden: *Hy heeft oock aen de Burgers der Caſſelrye van Brugge, dat is, aen d'inwoonders van 't Vrye,* (want byna 't geheel landt van den Vrye was eertijts de Caſſelrye van Brugge) *d'uytſpraeck der vonniſſen bevolen, dat ſy tuſſchen de pleyters vonnis ſouden ſpreken.* Hy deê deſe vergunning by geſchrift ſtellen, die *Keuren* wierden genoemt, en daer in verſcheyde dingen begrepen ſijn. Doch dit is boven d'anderen aenmerckens-waerdigh, dat geen Burger van 't Vrye van ſijns moeders ſijde baſtaert is; de woorden van dit voor-recht luyden als volght: *Al 't gene, dat een vrouw van wegen haer ouders kan erven, kan oock haer ſoon erven. Al 't gene, dat een menſch aen ſijn baſtaert-ſoon, ſonder voorwaerde, geeft, dat kan, na de doot van de ſelfde ſoon, aen d'ouders van des ſoons moeder komen. Maer indien de vader eenige voorwaerde by deſe gift heeft gegeven, ſoo moet, na de doodt van de voorgenoemde ſoon, de voorwaerde onderhouden worden.* Hier uyt blijckt, dat een inwoonder van 't Vrye ſijn baſtaert-ſoon erfgenaem van alle ſijn goederen mach maken, oft ſonder, oft met voorwaerde, oft op alderhande wijſe. *Indien iemant een rabauwt meer dan een nacht geherberght heeft, en deſe 's uchtens niet vertrecken wil, ſoo mach de meeſter van 't huys, ſonder eenige rechtsvordering, hem in 't water werpen. Desgelijcks van dievery, de gene, die gegrepen is, ſal aen hem, die hy 't ſijne ontſtolen heeft, de waerde der geſtole goederen voldoen, en aen de Graef en Kaſteleyn drie ponden betalen; en twee bekende borgen ſtellen, yder voor drie ponden, dat hy 't voortaen niet meer ſal doen. Doch indien hy ſedert weêr daer toe vervalt, en de borgen hem niet konnen leveren, ſoo ſullen ſy ſweeren, dat ſy hem niet konnen krijgen. En ſoo naderhant de gene, die van dievery aengeklaeght is, verſchijnt, ſoo ſal hy ſich ſuyveren door het oordeel van koudt water alleenlijck in ſijn lichaem.* Het ſchijnt dat dit leſte artijckel den inwoonders van het Vrye vryheyt geeft van te ſtelen, ſonder geſtraft te worden.

De Caſſelrye van Brugge behoorde eertijts aen een beſonder Heer, onder de tijtel van Kaſteleyn van Brugge, die de voorgenoemde Keuren en voor-rechten gunſtelijck van de voorgedachte Graef Philippus verkreegh. Doch ick acht echter dat deſe rechten nu afgeſchaft, en buy-

en buyten gebruyck ſijn, gelijck dienſtigh is.

De ſelfde Schrijver prijſt deſe Republijck, om haer Policie en Overigheyt, onder Guido en Margarita van Konſtantinopolen, in deſer voegen: *De Vryelingen, in de ſtadt Brugge ſelve woonende, vertoonen ons een andere forme van regering: want daer in ſijn d'Overigheyts-ampten voor altijt, en d'Overigheden worden met ſoo groote voorſichtigheyt verkoren, dat'er geen landtſchap is, 't welck oprechtelijcker en loffelijcker bedient wordt dan dit landt van den Vrye, daer men een Raet van weergadeloose achtbaerheyt en heerlijckheydt ſiet, bequaem, ſegh ick, niet alleenlijck om deſe hun jurisdictie te beſtieren, maer oock het grootſte en rijckſte Koninckrijck dat 'er is.*

Een weynigh daer na, onder de ſelfde Guido, voeght de ſelfde Schrijver dit volgende daer by: de voorgenoemde Graef Guido heeft tuſſchen de Bruggenaers en inwoonders van het Vrye, ſoo veel de *Borghſtorm*, dat is, de Rechtbanck der voorkomende pleyten, deſe ordere geſtelt, dat, ſoo daer eenigh geding tuſſchen twee inwoonders van 't Vrye rijſt, de rechtsvordering oock voor de Rechters van 't Vrye gebracht ſal worden. Maer indien ſy beyde burgers ſijn, ſoo ſal het geding door de Schepenen van Brugge gevonniſt worden. Indien ſy beyde vreemdelingen ſijn, dat is, noch uyt de ſtadt Brugge, noch uyt het Vrye geſproten, ſoo ſullen de Bruggenaers onderſoeck op dit geding doen; en desgelijcks, ſoo d'een een vreemdeling was, en d'ander in 't getal der burgers getelt wiert. Doch indien d'een een vreemdeling was, en d'ander een inwoonder van 't Vrye, en de derde een burger genoemt wierdt, en d'inwoonder van het Vrye het geding aengeheven heeft, ſoo ſal dusdanigh vonnis aen de Rechtbanck van 't Vrye behooren: maer indien de burger het geding heeft aengevangen, ſoo ſal d'uytſpraeck daer af aen de ſtad behooren: eyndelijck, indien de ſaeck twijffelachtigh is, ſoo ſal de Baljuw ſelf onderſoeck daer op doen, op dat door deſe middel de genen, die pleyten, voor hun wettige Rechters ſouden verſchijnen. Gelijck breeder blijckt uyt de geſchriften van 't jaer 1289. 't Welck, gelijck men gelooft, noch gebruyckt wordt, als diergelijcke ſaken voorvallen; dewijl de beyde volcken, gelijck billijck is, ſeer hartneckigh ſijn in hunne Privilegien voor te ſtaen, om de welcke te verleenen de Vorſten heden ſeer koel ſijn.

De ſelfde Schrijver gedenckt weder aen d'inwoonders van 't Vrye, onder Lodewijck van Creſſy, met deſe volgende woorden: hy ſtilde de twiſt, die tuſſchen de Bruggenaers, en d'inwoonders van 't Vrye gereſen was om de lakenwevery, en ordonneerde dat men voortaen lakenen in 't landt van den Vrye ſoude mogen maken, daer toe hy ſijn geſchrift gaf, geteeckent in 't jaer 1322. Hy beval oock dat de Rechtbanck van 't Vrye voor eeuwigh binnen Brugge gehouden ſoude worden, gelijck uyt de brieven blijckt, die in 't jaer 1323 gegeven ſijn.

Onder Philippus de Stoute, en Margarita ſijn Gemalin, dochter van Lodewijck van Male, ſeght de ſelve Schrijver, dat ſy de voorrechten, gewoonten en gebruycken van 't Vrye beveſtighden, die ſy voor de leſte beroerten beſaten, doch echter op deſe voorwaerde, dat ſy die behoorlijck ſouden gebruycken. Sy hebben dieshalven oock aen hen verleent brieven van het jaer 1380, met byvoeging van anderen, in het jaer 1389 en 1390 geteeckent, tot beveſtiging van het verdrach, onlangs gemaeckt tuſſchen d'inwoonders van 't Vrye, en de Sluyſenaers, in de dingen, die *de Keure* aengaen, namelijck, d'*Ooſt-keure* en *Zuydt-keure* van 't jaer 1399, de welcke de Sluyſenaers, om hun ſtadt te vergrooten, binnen hun wallen hadden genomen. Eyndelijck, de arbitrale ſententie, van de ſelfde Hertogh Philippus voort-gekomen, verbetert de verkeerde gewoonte der inwoonders van 't Vrye van de toegeving der wetten in eenige gevallen, daer in hy verſorght, hoedanigh ſy ſich voortaen, als diergelijcke ſaken voorquamen, moeſten dragen. Dus verre Oudegerſt.

Recht-huys van de Raet van 't Vrye.

De Raet der inwoonders van 't Vrye heeft ſijn ſetel in de burght van Brugge, die eertijdts een kaſteel heeft geweeſt, daer in voor 't geheel landtſchap gevonniſt wordt, en daer oock de geſchriften van 't Gemeen bewaert worden. In dit huys ſiet men een houte beeldt van Keyſer Karel de Vijfde, ſoo konſtelijck gemaeckt, dat men ſeggen kan, dat 'er in geheel Europa geen beter te vinden is. Men ſiet 'er oock het laetſte oordeel, door de hant van de Schilder Pourbus vertoont, die Apelles achting en pinceel waerdigh is. Eyndelijck, men ſiet 'er noch eenige andere wercken, die van hout ſeer wonderlijck gemaeckt ſijn. Daer is oock een eyge Kapelle, in de welcke een Prieſter voor de Raet dagelijcks de Miſſe celebreert. Buyten dit hof, aen d'ingang, ſiet men noch eenige vergulde en koſtelijcke beelden van eenige heydenſche Goden, die met verborge betekeniſſen de ſtaet en goederen van 't landt van den Vrye aenwijſen. De Sael, in de welcke de gedingen bepleyt worden, is ſeer heerlijck, en verçiert met een koſtelijcke ſchoorſteen, beneden van proef-ſteen gemaeckt, in 't midden van marmer, daer op de hiſtorie van Suſanna wordt vertoont, hoe ſy van d'oude boeven aengeſocht, en voor de Rechters gebracht wordt; en hoe d'oude boeven gevangen, en eyndelijck gedoodt worden; en daer boven op ſtaet het beelt van Keyſer Karel, van 't welcke wy geſproken hebben. Wyders ſiet men hier ('t welck oock niet min verwonderens-waerdigh is) een groote en breede Lantkaert van deſe geheele heerſchappy, door de handt van de voorgenoemde Pourbus meetkonſtelijck geſchildert. Aen d'ooſt-ſijde is het huys van de Griffier van 't Vrye, dat aen dit hof raeckt, en onlangs vergroot is, daer deſe Griffier, door de gunſt van de Regeerders, ſijn wooning heeft. Daer ſijn deurluchtige mannen, en van edele geſlachten geſproten, die niet alleenlijck de waerdigheydt van Schepen, maer oock van Raetsheer van 't Vrye bedient hebben: en onder deſen, in 't jaer 1469, *Willem van Stavele*, Burghgraef van Veurne; op de welcke in 't volgende jaer gevolght is *Iodocus van Lalaing*, Heer van Montigny, ſedert Ridder van 't gulde Vlies, ſoon van *Symon van Lalaing*,

oock Ridder van 't gulde Vlies. In 't jaer 1480 *Daniel van de Praet*, Kamerling en Raetsheer van d'Aerts-hertogh Maximilianus. In 't jaer 1519 *Lodewyck van Vlaenderen*, Heer van Praet, en van de heerlijckheydt van Woestyne, Ridder van 't gulde Vlies. In 't jaer 1540 *Philippus d'Ongnies*, Heer van de selfde plaets. In 't jaer 1550 *Antonius de Sacquespee*, Heer van Dixmuyden. In 't jaer 1561 *Karel van S. Omer, de Moerbu* genoemt, Heer van Dranoultre. Dese waerdigheydt en ampten sijn oock bedient van voortreffelijcke mannen uyt de geslachten *van Liedekercke, Ghistelle, Halewyn, Klaerhout, Bailleveul, Doux-lieu, Poucques, Heule, Lichtemelde, vander Gracht, vander Vichte, Metteneye, van Boonen, Maldeghem, van Zelege, Uytenhove*, en andere geslachten, die in Vlaenderen vermaert sijn; welckers gevolgh men sien kan in de lijst der Overigheden van 't Vrye, die wy hier, om kort te sijn, voorbygaen.

Ick ga nu voort tot het noemen der plaetsen, die Keyser Karel, in 't jaer 1517, na een algemeene oversiening van Vlaenderen, verklaert heeft onder 't gebiedt van 't Vrye te behooren, en die in 't boeck van de keuren en wetten niet by namen uytgedruckt worden.

't Ambacht van Ysendijck.

Gaterneſſe, S. Catelyne,
S. Margriet, S. Jan ten Hermitagie.

't Ambacht van Oostburgh.

S. Eloy, S. Bavo,
Nieukercke, Schoondijck,
Moerkercke, Breskinsant.

't Ambacht van Aerdenburgh.

S. Kruys, S. Laureyns,
S. Maria van Bezuyden, S. Maria benoorden,
Koxide, S. Maria tusschen de Sluys.
Heynkewerve, Heyle.
S. Bavo,

't Ambacht en de Parochy van Moerkercke.

't Ambacht van Oostkercke.

Oostkercke, Damme,
Lapschuere, Waelskappelle.
S. Catelyne buyten

't Ambacht van Dudzeele.

Dudzeele, Ramskapelle.
Koolkercke,

't Ambacht Lissewege.

Lissewege, Knockem.
Heylen,

't Ambacht van Uytkercke.

Uytkercke, S. Jan op den Dijck.
Wendunen.

't Ambacht en de Parochy van Zuwenkercke.

't Ambacht van Meetkercke.

Meetkercke, S. Pieter op den Dijck.
't Ambacht en de Parochy van Houthave,
't Ambacht en de Parochy van Nieuwmunster,
't Ambacht en de Parochy van Vliessghem,
't Ambacht en de Parochy van Klemskercke,
't Ambacht en de Parochy van Bredenehouck,
't Ambacht van Oudenborgh,
In de Parochy van Oudenborgh,
In de Parochy van Ettelghem,

't Ambacht Serwautermans.

Oudenburgh, S. Catelijne,
Bredene, Zantvoorde,
Ettelghem, Mariekercke.

't Kamerlincks Ambacht.

Dit heeft de naem van de Kamerling der Vorsten; en men gelooft dat dit eertijts in het geheel het gebiedt van de selfde Kamerling heeft geweest; onder de welcken Conon geweest is, die sich miltdadigh aen S. Pieters kloosster t'Oudenborgh heeft betoont, gelijck elders breeder geseght sal worden.

Steene, Snellegeestkercke.
Leffinge, Willekenskerke,
Slypen, Mannekens vere,
Middelkercke, Westende.

't Ambacht van Vlaersloo.

Vlaersloo, Schore,
Leecke, Keyghem,
Vest, Noortovere.

't Ambacht van Wommen.

Wommen, Merckem.

't Ambacht van Eessene.

Eessene, Klerckem.

't Ambacht van Zarren.

Zarren, Hantsaeme.

't Ambacht en de Parochy van Bovenkercke,
't Ambacht en de Parochy van Koukelaere,
't Ambacht en de Parochy van Yechteghem,
't Ambacht en de Parochy van Yemeghem,
't Ambacht en de Parochy van Aertrijcke.

't Ambacht van Ghistelle.

Ghistelle, Moere, Westkercke,
Zande, Roxem,
Zevekote, Ettelghem,
Houckewiete, gesegt Capelle, Bekeghem,
Zerkeyghem.

't Ambacht en de Parochy van Zerkeyghem.

't Ambacht van Iabbeke.

Iabbeke, Staelhille.

't Ambacht en de Parochy van Snellegheem,
't Ambacht en de Parochy van Zedelghem,
't Ambacht en de Parochy van Loppem,
't Ambacht en de Parochy van Varsenare,
't Ambacht van Straten in S. Andries Parochy.

Hier staet aen te mercken, dat veel van dese Ambachten eertijts hun eyge Heeren en Meesters hebben gehadt; maer dat eenigen, door d'oorlogen tegen de Graven, en anderen door andere middelen aen de Vorst sijn geraeckt, en sijn macht onderdanigh geworden.

APPENDENTIEN.

't Ambacht van Maldeghem.

Maldeghem, Ayeghem, S. Laurens.
't Nieuwe in Beerem, 't Walsche in Beernem.
't Ambacht Buuskins, Jongers Ambacht in Oostkamp.

De Laeten, gelijck men die hier in 't gemeen noemt, van de Heerlijckheyt van Erckeghem.

De Laeten van de Heerlijckheydt van Rode, Nieuwenhove genaemt.

De Heerlijckheydt van Koolbrouck, genoemt Geersbrouck in Ruddervoorde.

De Laeten van Knesselare.

De Laeten van den Deken in Ruddervoorde.

De Heerlijckheyt van Nieuwen in Oedelhem.
De Heerlijckheyt van Nieuwen in Loppem.
De Laten der Heerlijckheydt van Tilleghem.
De Laten der Heerlijckheydt van S. Ioris ten Diſtele.
De Laten van Ghentbrugge, oock van Wulfsberge.
De Laten van Koolskamp en Hardoye.
De Heerſchappy van 't gemeen in Hardoye.
De Heerlijckheyt van Ayshove in Hardoye.
De Laten van Ayshove in Koolskamp.
De Laten van Huelſelaer in Koolskamp.
De Laten van Pauſchen.
De Laten van Mortaignen in Koolskamp.
De Heerlijckheyt van Lichtervelde, en 't Hof van Koolskamp, de Parochy en Heerlijckheyt van Lichtervelde, Koolskamp onder Lichtervelde.
De Laten van 't Hof, en van de Heerlijckheyt van Ruddervoorde.
De Heerlijckheyt van Viven. De Heerlijckheyt van Urſele.
Beveren by Rouſelare.
De Heerlijckheyt van Onlede in Beveren.
De Heerlijckheyt van Merkem.
De Heerlijckheyt en Laten van Oorskamp.
Oorskamp, Ruddervoorde, Waerdamme onder Oorskamp, Bevere onder Oorskamp, Wingere onder Oorskamp.
Zuevezele.
De Laten der Heerlijckheyt van Praet.
't Gebiedt van Wynendale.
De Parochy van Thoraut, Werkene, Cortemarck, Handſame. De Heerlijckheyt van Ogierlande, de Heerlijckheyt van Peerboom, *de Heerlijckheyt van Gheyts*, de heerlijckheyt van Hagebrouck, de heerlijckheyt van Wychuyſe, Noortovere, de Heerlijckheydt van Viverſchen, de Heerlijckheyt van Pauſchen, de Heerljckheyt van Krincghe, de Heerlijckheyt van Marchove, 't Hof van Ruddervoorde in Zuevezele, de Heerlijckheyt van Heetwale.
De Heerlijckheyt van Guyſen. Zevecote, Zande met Kouckelaere, Middelkercke. In de Parochy van Iabbeke. In de Parochy van Staelhille, in de Parochy van Houthave met Roxem.
De Heerlijckheyt van Zizele. Oedelhem, S. Bavo, en S. Salvator, S. Cruys, Aſſenbrouck, S. Catharine ten ſuyden.
De ſtadt en Heerlijckheyt van Middelburgh met Heyle.
De ſtadt van Middelburgh met Heyle.
In de Parochy van S. Kruys. In de Parochy van S. Maria in Aerdenburgh.
In de Parochy van S. Bavo. In de Parochy van Moerkerke.
De Prooſtelijcke Heerlijckheyt van S. Donaes.
Van S. Kruys buyten Brugge. 't Ambacht van Ooſtburgh in de Parochy van S. Bavo. 't Ambacht van Aerdenburgh in S. Maria Benoorden.
In de Parochy van *Nieuwkercke. Ooſtkercke.* 't Ambacht in de Parochy van S. Catelyne buyten Damme. *Lapſchuere.*
In de Parochy van *Ooſtkercke*, en *Koolkercke.* In de Parochy van *Waelskappelle.*
In 't Ambacht en de Parochy van *Moerskercke.*
In 't Ambacht en de Parochy *van Dudzele*, in de Parochy *van Ramskappelle.*
In 't Ambacht en de Parochy *van Zuvenkercke.*
In 't Ambacht *van Uytkercke*, en de Parochy *van Wendunen*, in de Parochy van Uytkercke.
In 't Ambacht en de Parochy *van Vlieſſeghem.*
In 't Ambacht en de Parochy *van Klemskercke.*
In 't Ambacht en de Parochy *van Iabbeke*, in de Parochy *van Staelhille* in Oudenburg, in de Parochy *van Ettelghem, Zerkeghem.*
In 't Ambacht *van Bredenhouck*, en *Scheerwautermans.*
In Scheerwautermans Ambacht, in de Parochy *van Oudenburg.*
In 't Ambacht van Ghiſtelle in de Parochy *van Oudenburg.* Ghiſtelle buyten 't Schepenſchap in *Roxem.*
In 't Ambacht *Scheerwautermans* in de Parochy *van Santvoorde. Aldaer* in de Parochy van S. Catelyne en *Bredene.*
't Kamerlings Ambacht in de Parochy van Weſthende.
In de Parochy *van Snellegheerskercke;*
In de Parochy *van Leffinge;*
In de Parochy *van Werckene;*
In 't Ambacht en de Parochy *van Vlaertsloo;*
In 't Ambacht en de Parochy *van Eeſſene;*
In 't Ambacht en de Parochy *van Snelleghem;*
In de Parochy *van Handſame;*
In 't Ambacht en de Parochy *van Varſenaere.*
't Ambacht en de Parochy *van Straten.*
In 't Kamerlings Ambacht in de Parochy *van Mannekensveere, Slypen.* In de Parochy *van Willekinskercke* genoemt *Walrauwezyde.* In de Parochy *van Middelkercke*, genoemt Vranx Ambacht.
De Kanonicale Heerlijckheyt in 't Ambacht van Aerdenburgh.
In 't Ambacht *van Moerkercke.*
't Ambacht van Ooſtkerck, namelijck *Ooſtkerck, Lapſchuere*, en S. Catelyne buyten 't huys, *Weſtkappelle.*
't Ambacht van Dudzeele, namelijck, *Dudzeele, Koolkercke*, en *Ramskappelle.*
't Ambacht van Liſſewege. Heys *in Liſſewege.*
't Ambacht van Zuwenkercke, namelijck *Zuwenkercke*, en S. Pieters op den Dijck.
't Ambacht van Uytkercke, Wendunen en *Vlieſſeghem.*
De Kanonicale Heerlijckheyt in Houthave, Bredene, Seerwautermans, 't Ambacht *in Zantvoorde.*
Oudenburgh en *Klemskercke. Middelkercke* in het Kamerlings Ambacht. *Zarren, Eeſſene, Aertrijcke, Bekeghem*, S. Michiels.
Caprick. 't Ambacht, de Heerlijckheyt, en 't Hof van Eecloo. De ſtadt *van Eecloo. Adeghem* met Eecloo, dependerende van S. Laurens. *Ooſt-eecloo*, onder 't Hof van Eecloo.
Lembeke, oft *Aveſchoot. Aveſchoot* in de Parochy *van Lembeke.*
De Heerlijckheyt en 't parck van Male. Sluys, de Parochy *van Wulpen*, eer het van de zee overſtort was.
Daer hebt gy de lijſt der ſteden, parochyen, en der verſcheyde heerlijckheden daer in, de welcken door de leſte opſchrijving van Vlaenderen onder 't gebied van 't Vrye ſijn geſtelt. Maer dewijl wy tot hier toe in verſcheyde plaetſen, doch alleenlijck ter loop, gewach hebben gemaeckt van de opſchrijving van Vlaenderen, die algemeen

meen is, en noch ſtant houdt, die van de Vlamingen *Transport* wort genoemt; ſoo moet men weten, dat ſy door de authoriteyt van Keyſer Karel de Vyfde herhaelt en verandert wiert door de gene die hy gemachtight had, en door de gemachtighden der vier Leden, die geheele twee jaren met dat werck beeſigh waren; en dat ſy in 't jaer 1517, van de ſelfde Vorſt is beveſtight, en naer Ryſſel geſonden, om in de Regiſters der rekeningen van Vlaenderen ingevoeght te worden. Want die opſchrijving, door de Commiſſariſſen van Joan d'Onvertſaeghde en der drie Leden van Vlaenderen, in de tijdt van een maent, t'Oudenburgh, in 't jaer 1408, vernieuwt, ſeght Marchantius, was ſeer ongelijck en verwart geworden, vermits daer ondertuſſchen veel plaetſen door d'overſtorting der oorlogen en zee kleynder geworden, en oock door 't aennemen en afnemen van de koophandel vermeerdert oft vermindert waren. Het gebruyck en de gewoonte van dit tranſport veroorſaeckt ſeker gemack in 't invorderen van de ſchatting, die van 't Hof geeyſcht, en van de Staten toegeſtaen ſijn: in voegen dat yder ſtadt, kaſſelrye, dorp, en heerlijckheyt daer, als in een ſpiegel, aenſchouwt hoe veel elck hooft voor hooft daer toe opbrengen moet. Deſe gemeene ſchatting of tranſport heeft haer begin genomen onder Robert van Bethune. Want toen de Vlamingen, om Philippus, Koning van Vranckrijck, te verſoenen, en om de ſelfde Robert in 't jaer 1305 van een ongerechte gevangenis te verloſſen, twintigh duyſent kroonen Tournois jaerlijcks aen de Franſchen belooft hadden, (daer toe de ſteden Ryſſel, Douay en Orchies, met hun aenhoorige landen tot onderpant gegeven waren) betaelden ſy de helft van de ſomme met Franſch gelt, en d'ander helft, die van de jaerlijckſche inkomſt was vergadert, die ſy op de ſteden en dorpen geſtelt hadden, namelijck jaerlijcks tien duyſent, gaven ſy aen den Koning, tot afloſſing van de voorgenoemde onderpanden, om die weder in hun handen te krijgen. Maer men ſeght dat Robert, bedrogen door de belofte van Marigny, van de welcke Koning Philippus gemenelijck ſijn ſaken deê verrichten, (dewijl dusdanige menſchen dickwijls rijckelijck in 't belooven ſijn) in 't jaer 1312 de macht van dit onderpandt vry te koopen afſtond; en dat hy 't eygendom aen den Koning overdroegh, om 't welck de Koning de tien duyſent kroonen jaerlijckſche rente weêr aen Robert leverde. Daer af deſe ſchatting van geheel Vlaenderen de naem van transport heeft verkregen. Ontrent in deſer voegen ſchrijft Marchantius.

Damme. De ſtadt Damme heeft de naem verkregen van de dijck, die daer geleght is om d'overloop der wateren te beletten. Dit is een werck der Hollanders, die, als in 't water geboren, meer naerſtigheyt betoonen, gelijck men gelooft, om 't gewelt van de golven te breydelen, en te bedwingen, gelijck te voren in de beſchrijving van Vlaems-Vlaenderen geſeght is.

In 't jaer 1238 hebben de ſtedelingen Damme met een ſteene wal beginnen t'omringen, de kooplieden de ſtraeten met koſtelijcke huyſen te vercieren, en de Graef haer met hun privilegien te beſchencken. De form van de Raet is nae de geſtalte van die van Brugge opgerecht, d inſtellingen der boeten en breucken, en diergelijcke andere keuren, ſijn in 't jaer 1241 afgekondight. Sedert die tijdt wordt daer jaerlijcks, door de Geſondenen van de Graef, de Raet vernieuwt met negen perſoonen te verkieſen, die macht hebben om de laſteraers te ſtraffen, en die geheel Vlaenderen deur vry van tollen ſijn. Deſe ſtadt wort heden onder de ſterckſte veſtingen van Nederlant getelt, en is van de Marquis Spinola met nieuwe wercken verſterckt.

Ooſtende. Ooſtende leght oock in 't gebiedt van 't Vrye, aen de zee. 't Was eertijdts een wooning der viſſchers, ten meeſtendeel ſonder muuren, ſelf in 't jaer 1572; maer ſes jaren daer na wierd ſy met wallen omringt. Sy heeft een haven, daer in de ſchepen, ſelfs by 't laegſte water, konnen varen. In 't jaer duyſent vier hondert vier quamen hier acht groote walviſſchen aendrijven, yder vier-en-ſeventigh voeten lang. Hier wierd oock, in 't jaer 1426, een zee-vercken gevangen, 't welck het lant-vercken gelijckt, behalven dat het veel grooter dan 't ander was. Doch in 't jaer 1600, toen d'Aertshertogh Albertus de heerſchappy had, wierdt deſe ſtadt door de Vlamingen rondtom met ſchanſſen beſloten, om d'invallen van de krijghslieden der Hollanders te beletten. Dit kon echter geenſins het ſtroopen van 't oorloghsvolck verhinderen, hoewel deſe veſting met ſeventien ſchanſſen omringt was, onder de welcken die van *S. Catharina*, *Iſabella*, *Albertus*, en *Klara* waren. De Vlamingen parſten dieshalven heftighlijcker aen, dat men deſe ſtadt met belegering overweldigen ſoude. Sy wierdt dan op de vijfde van Julius belegert: het begin van 't belegh was ſchrickelijck en geweldigh, en de geheele belegering deur bloedigh, ja ſedert menſchen geheugenis heeft 'er geen harder noch wreeder geweeſt: in voegen dat in de tijt van dit geheel beleg van wederſijden hondert en tien duyſent menſchen omgekomen ſijn. Men vondt in de kleederen van ſeker Spaens krijghs-overſte oft Commiſſaris, ſeker ſchrijftafeltjen, in de welcken het getal der dooden naeuwkeurighlijck aengeteeckent waren; want daer bleven negen Velt-marſchalcken, vyftien Colonellen, negen-en-twintigh Legermeeſters, vyf hondert vyf-en-ſeſtigh Capiteynen, drie hondert twee-en-twintigh Vaendragers, elf hondert en ſeſtien Luytenanten, ſes duyſent ſeven hondert en elf Sergeanten, negen duyſent een hondert en ſes-en-ſeſtigh Corporaels; ſes hondert Ritmeeſters, vier-en-vyftigh duyſent ſes hondert drie-en-ſeſtigh gemeene ſoldaten en gravers, ſes hondert en elf bootsgeſellen, hondert en negentien vrouwen en jongers: het geheel getal was twee-en-ſeventigh duyſent een hondert en ſes-en-twintigh menſchen. Tuſſchen Ooſtende en Nieuwpoort geſchiede oock die gedenckwaerdige ſlagh van den Aerts-hartogh Albertus van Ooſtenrijck, tegen Prins Maurits, in de welcke van wederſijden ſeven duyſent te voet, en duyſent te paert gedoot wierden,

wierden, en de verwinning by Prins Maurits bleef. Franciſcus de Mendoſa, Admirael van Arragon, wierd gevangen, en beneffens hem veel andere krijghs-overſten: de Prins kreeg van de Spaenſchen hondert en vyf vaendelen, die, in den Haegh opgehangen, aen de nakomelingen tot getuygen van de waerheyt verſtrecken.

Sluys. De Heeren Staten beſitten heden in dit geweſt van Vlaenderen eenige ſteden, en ſtercke veſtingen. En voor eerſt Sluys, by Sigebert *Clauſulæ* genoemt, gelijck Lipſius aenwijſt. Dit is een zee-ſtadt, vyf mijlen van Middelburgh in Zeelant, en drie mijlen van Brugge, eertijdts ruym en weeldrigh, en van groote naem, terwijl de koophandel daer bloeyde. Maer d'overlaſten, die de ſtedelingen den Ooſterlingen aendeden, van de welcken, in 't jaer 1436, veertigh in de raſerny der Burgers ſneuvelden, en inſonderheyt hun verſchillen met de Bruggelingen, hebben deſe plaets geheel ondergedruckt: en noch meeſt van allen hun vyantſchappen, om Ioannes van Namen, Heer van de plaets, tegen de ſelfde Bruggelingen aengenomen, van de welcken ſy de grootſte nederlaegh heeft geleden; want ſy wierdt overweldight, uytgeplundert, en op een elendige wijſe door de brandt bedorven. 't Welck oorſaeck heeft geweeſt dat ſy eyndelijck van haer Vorſt verkocht wierdt. Het kaſteel, aen de ſijde van de ſtadt gelegen, is ſeer treffelijck gebouwt, en was eertijdts door middel van de huyſen, die ſedert van de Bruggelingen met voordacht nedergeworpen wierden, aen de ſtadt gevoeght. Deſe ſtadt heeft verſcheyde gevallen in deſe inlandtſche oorlogen beproeft: want ſy, volſtandigh in 't verbondt blijvende, wierdt in 't jaer 1587 door de Hartogh van Parma ſeer naeuw belegert, ſwaerlijck beſtormt, met mijnen ondergraven, en met duyſent ſcheuten van grof geſchut gebeuckt; 't welck de beſettelingen kloeckmoedighlijck uytſtonden, tot dat ſy, gantſch uytgeput van lijftocht, en van d'andere dingen, die ten oorlogh dienſtigh ſijn, gebreck hebbende, gedwongen wierden ſich op ſekere voorwaerden, die ſy door hun dapperheyt bedongen, aen den vyant over te geven. Sedert die tijdt bleef de ſtadt onder des Konings gebiedt, tot aen 't jaer 1604, in het welck Maurits, Prins van Oranje, haer belegerde, en door gebreck van lijftocht, in de derde maent van de belegering, tot overgeving dwong. Deſe ſtadt leght aen 't uyterſte van haer haven, heeft de geſtalte van een halve maen, en is ſeer ſterck door de gelegenheyt van de plaets, en veel krijghs-wercken, die heden in de gewoonte ſijn. Sy is ſeer groot, want ſy begrijpt byna een mijl in haer omkring; maer is in vele plaetſen leeg van huyſen, in voegen dat ſy velden, om koeyen te weyden, in ſich heeft. De regeering van de ſtadt is by d'Opper-bailjuw, en twee Burgemeeſters (van de welcken d'een de Burgemeeſter der Schepenen, die ſeven in 't getal ſijn, word genaemt) en een Griffier. Deſe Overigheyt verandert hier jaerlijcks in de maent van September, door de ordre der Hooghmogende Staeten Generael, door welcker goetvinding ſy oock een Gouverneur heeft ontfangen, aen de welck de hooghſte ſorgh van de ſtadt vertrouwt is. In de ſelfde ſtadt is een Collegie, het welck recht aen het Vrye ſpreeckt, beſtaende uyt een Bailjuw, Burgermeeſter, ſeven Schepenen, een Penſionaris, en een Griffier.

't Eylandt Cadſant. Niet verre van hier leght het eylant Cadſant, 't welck een dorp van de ſelfde naem, veel buurten, havens en veſtingen heeft, die in deſe leſte oorlogen gemaeckt ſijn. Voorts, dit is een kleyn geweſt, dat ſeer goede tarwe geeft, en vruchtbaer van andere vruchten is. Ooſtwaerts van dit eylant af, ſiet men een kleyn Gebiedt, gemenelijck *het Lant van Breskens* genoemt, met een dorp van de ſelfde naem, en *ter Nieuwer haven*; en noch een ander, gemeenelijck, *het Lant van der Groede* geheeten, met een dorp van de ſelfde naem. Niet verre van daer ſiet men *Nieuwkercken*, *Noormans kapelle*, *Schoondijck*, en *S. Chriſtoffel*. Maer *Wulpen* is naeſt aen de Noordzee, en leght tegen over Vliſſingen, een ſtadt in Zeelandt. Behalven deſe plaetſen ſijn 'er noch verſcheyde andere veſtingen op de grenſen van Cadſant, en tuſſchen Aerdenburgh en Yſendijck, die in deſe leſte oorlogen ten deel door de Hollanders, en ten deel van de Spanjaerden gebouwt ſijn.

Ter Muyden is een vleck, naeſt aen Sluys gelegen, door Graef Lodewijck van Creſſy met een marckt van viſch en peck begiftight: heden een ſeer ſlecht dorp, 't welck, hoewel het ſomtijdts groote rijckdom van de viſſcherye heeft verkregen, echter noyt haer voorrechten, en de vruchten daer af volkomelijck heeft konnen genieten, uyt oorſaeck van de macht ſijner geburen. *Ter Muyden.*

Ooſtburgh. *Ooſtburgh*, een ſeer oude koopſtadt van Vlaenderen, heeft eertijdts de naem gekregen van de gelegenheyt van haer kaſteel. Deſe ſtadt was groot, en bloeyde in rijckdom; maer, van de Hunnen, Wandalen, en eyndelijck van de Noormannen verwoeſt, heeft haer glans geheel verloren. Sy leght nu ſeer bequamelijck in 't midden van een vruchtbaer landt, dat van d'open afloopende golven omringt is. D'inwoonders ſijn ſindelijck, en de lantlieden wel in hun ſchick. Voorts, het Ambacht van Ooſtburgh, dat ſeer vruchtbaer is, heeft een vaert, die in de Noortzee vloeyt, en veel eylanden, daer af een om de ſchoone dijck, Schoondijck is genaemt; een ander van oevers en water-grachten deurgeſneden, om haer nieuwe haven vermaert, en voortreffelijck om haer kercken, die naer de Moerlanden genoemt ſijn, en voornamelijck Breskensſant, dat aen de bootsgeſellen niet onbekent is.

Aerdenburgh. *Aerdenburgh*, een oude ſtadt, was eertijdts, toen Brugge noch ongebouwt was, de koopſtadt van de geheele Vlaemſche kuſt. Heden is 't een kleyne ſtadt, die weynigh van aenſien is. Daer is een kerck, aen de maegt Maria gewijd, eertijdts de ſchoonſte en koſtelijckſte van geheel Vlaenderen, van de welcke heden alleenlijck de muuren en marmere pylaeren, en twee torens overigh ſijn. Sy quam onder de heer-

ſchappy der verbonde Staten van Nederlandt, in 't jaer 1604, in de Mey-maent, van de welcke ſy grootelijcks verſterckt is: en is een mijl van Sluys gelegen.

Middelburgh. *Middelburgh*, naby aen Aerdenburgh gelegen, is niet verder dan derde-half mijl van Brugge. Sy wierdt in de ſelfde tijdt door Prins Maurits gewonnen, met het kaſteel, dat ſwack is. Deſe ſtadt is alleenlijck met wallen, en met een gracht omringt, en van weynigh belang. Sy leght echter in een vermaeckelijcke plaets, rontom in een vruchtbaer landt, dat voor de toevoer op de Leye ſeer wel gelegen is. *Oecke* heeft rechten, wetten, een Raedt en vryheyt van een ſtadt. Naer de ſijde van de Noort-zee leggen de dorpen *Rams-kapelle*, *Heyſt*, *Weſtkapelle* en *Knockem*.

Yſendijck. *Yſendijck* is een groote en ſtercke veſting, aen de hoeck van twee dijcken, die aen malkander komen, gelegen, en alleenlijck met een arm der zee van Biervliet afgeſcheyden, Zeelandt recht tegen ſich over hebbende. Prins Maurits belegerde in 't jaer 1604 deſe plaets ſoo hardt, dat hy haer in de tijdt van acht dagen dwong ſich over te geven, ſchoon ſy ſes hondert mannen tot haer beſetting in had, en van alle oorloghs-ruſting, voornamelijck van grof geſchut, wel voorſien was. Sy wiert ſedert van de Staten vergroot, ſoo dat ſy nu gelijck een ſtadt is, en met ſoo veel en ſoo groote wercken verſterckt, dat ſy geenſins voor de vyant behoeft te vreeſen. Sy heeft een bequame haven, die diep is, en veel ſchepen bevatten kan; in voegen dat ſy ſeer wel tot de koophandel gelegen is, en miſſchien noch eens tot een koopſtadt ſoude konnen worden. In dit geweſt ſijn noch veel andere veſtingen, ten deel den Spanjaerden ontnomen, en ten deel van de Hollanders gebouwt.

Philippyne. *Philippyne* leght tegen over Axel, aen de bocht van de dijck, die 't vaſte landt beſchut, en is ſeer ſterck van gelegenheyt en krijghswercken. *Patientie* leght tuſſchen Philippyne en Yſendijck, ſchuyns over Biervliedt, aen het vaſte landt. De ſchanſſen S. Philippe en S. Catelijne leggen aen den dijck, die tuſſchen Sluys en Yſendijck is, de welcken Prins Maurits, in 't jaer 1604, toen hy 't belegh van Sluys aenving, byna ſonder moeyte won, vermits de Spaenſchen van ſelf de vlucht koſen, uyt oorſaeck van de ſchrick in de nacht.

Blanckenbergh. *Blanckenbergh* is een zee-vleck van dit geweſt, vermaert door ſijn viſſchery, en door ſijn treffelijcke veſting. By dit vleck leght het huys en Heerlijckheyt van Uytkercken, en een weynig verder S. Ians kerck op den Dijck, en tuſſchen de ſelve twee oevers, naer Brugge ſtreckende, ſijn d'Ambachten van S. Demetrius kerck oft *Meetkercke*, en van S. Severinus kerck oft *Sunkercke* genoemt, langs de welcken men deur het dorp van S. Pieters op den Dijck naer Brugge gaet.

Dorpen van het Vrye. Aen d'ander ſijde van d'oever leght *Liſſewege*, eertijts door de Toſaenſche Abdye vermaert.

Wat verder noorderwaerts ſiet men *Ramskapelle*.

Dudzeele heeft een kerck, aen S. Pieter gewijd, onder het patroonſchap van S. Donaes te Brugge. By deſe plaets was eertijdts een groote toeloop van menſchen naer S. Leonaerd, door mirakelen vermaert, ja ſoo, dat oock de poort van Brugge, gemenelijck *de Speypoorte* geheeten, daer deur men naer Dudzeele gaet, S. Leonards poort wiert genoemt. Men ſiet hier oock een ſeer heerlijck Slot, eertijdts van de Schotten gebouwt. Aen dit dorp Dudzeele paelt een ander, *Ooſtkercke* genoemt, het Ambacht van Ooſtkercke toebehoorende.

Nader aen Brugge volght *Koolkercke*, aen het Ambacht van Dudzeele behoorende.

Aen d'ander ſijde van Blanckenburgh, naer Ooſtende, leght het dorp *Wendunen*, daer *Nienmunſter* aenpaelt.

't Ambacht van Bredene, naerder aen Ooſtende, heeft ſijn naem van de breede ſantbergen verkregen.

Santvoorde is een deel der Parochy van Oudenburgh, onder 't patroonſchap van de ſelfde Abt ſtaende, ontrent een half mijl van deſe ſtadt aen de noordſijde. *Klemskercke*, ofte Klemenskerck, is een Ambacht op ſich ſelf.

In 's Kamerlings Ambacht leght het dorp *Weſtende*, in 't welck de heerlijckheyt van Weſtenden-hove is, met verſcheyde rechten en voordeelen van de viſſchery, jacht, vrye brugh over de beeck Vlaerſele, en diergelijcken, die andere leenen van minder belang onder ſich hebben. Maer 't eygendom van de ſelfde Heerlijckheyt behoort onder 't Kaſteel en de Heerlijckheyt van Ghiſtelle, en is de voornaemſte Leen van al de gene die daer onder behooren.

Vlißeghem heeft ſijn naem van een colonie der Zeelanders. Deſe plaets heeft eertijdts by de genen, die naby, en verre afgelegen ſijn, om de vangſt der konynen, een groote naem gekregen.

Houthave wort van Gramayus haven van hout genoemt; en hy ſeght dat het om deſe oorſaeck van oudts vermaert heeft geweeſt.

Staelhille, een dorp, dat bekent is om een kleyn klooſter van S. Franciſcus derde regel, voor twee eeuwen daer gebouwt, en over ontrent vyftigh jaren naer Brugge gevoert, heeft ſijn naem verkregen van een ſtaele ſnuyt eens Elefants. De vaert, die van Brugge naer Ooſtende ſtreckt, ſnijd deſe plaets in twee deelen.

Mariekercke by Ooſtende leght in 't Ambacht *Serwoutermans*.

In 't ſelfde Ambacht is noch een ander kerck, *S. Katelijnen* genoemt.

Mannekensveer, van Gramajus, in ſijn ſchriften, *Trajectum viruli* genoemt, behoort aen 't Kamerlings Ambacht.

Willemskercke, dit dorp behoort oock aen 't Kamerlings Ambacht.

Wilravenſyde, anders Walravensſijde, in de parochy van Willemskercke gelegen, behoort aen 't Kamerlings Ambacht.

Steene; dit dorp behoort oock aen 's Kamerlings Ambacht.

Alle deſe plaetſen leggen naer de Noortzee gekeert. Maer zuydewaerts, en over de beeck Yperlee, ſiet men verſcheyde anderen, die niet

niet onbekent van naem ſijn, en voor eerſt *Bovenkercke*, van de welck ick twijffel oft Gramajus haer *Snaeskercke* noemt.

Ida der Longobarden, gemeenelijck *Lombaerthyde*, is tegenwoordigh een ſlecht dorpje, maer eertijts een vermaerde ſtadt, om haer treffelijcke haven, en om haer bequaemheyt tot de koophandel ter zee. Sy heeft, gelijck Gramajus ſeght, haer naem van de Longobarden, die met andere woeſte volcken in Vlaenderen ingeborſten ſijn, ontrent het jaer onſer Saligheyt 500. D'inwoonders noemen haer *Lombardſijde*; en ick heb ſomtijts oock geacht dat het als de ſijde der Longobarden was geſeght, tot dat ick volkome bericht van de beteeckenis van *Yde* in ſijn eygen tael kreegh; 't welck, hoewel yder acht dat het beteeckent een boerſche ſamenhoping van zeehutten ter viſſchery, gelijck te ſien is duyſent ſchreden van Nieupoort, ontrent Ooſt-Duynkercken, ſoo oordeel ick echter dat het afgeleyd wort van *Ydel*, 't welck ledigh beteeckent, en dat het de plaetſen aenwijſt, naer de ſtrant gelegen, die tamelijck diep, en tot d'inkomſt der ſchepen bequaem gemaeckt ſijn; gelijck noch heden het volck van Nieupoort de mont van de zee ontrent de haven, nieuw *Yde* noemen, om dat de wegh, aen de zee-lieden bekent, geen deurwading heeft, en ſonder ſteenklippige oevers, en blinde bancken is, met een woort, 't welck niet met het geen ongelijck is, dat by de Spanjaerts bekent is, die een diepe plaets aen de ſtrant *Ilas* noemen. 't Geen eertijdts deſe ſtadt vermaert heeft gemaeckt, was de bequaemheyt van de bygelegen zee, de bygelegenheyt van de haven, en de wackere naerſtigheyt van haer Heeren. Maer ſy is ſedert vervallen door de verwijdering der Heeren, en door hun onachtſaemheyt, door 't gewelt van de geburige zee, en door de verduyſterde veyligheyt van de haven. Want door de ſtorm, die in het jaer 1116, op d'avont van de geboorte-dagh van S. Jan de Dooper, rees, ſwolgh de zee deſe ſtadt in, met het geburigh geweſt aen de ſtrant; en ontrent na verloop van een eeuw wierp de zee, door de winden gedreven, ſulck een groote menighte van ſant op tegen Lombartſijde, dat byna de geheele haven daer door geſtopt wierd; en de Vorſt, die de heerlijckheyt van de ſtadt gekocht had, met veel andere ſaken beeſigh ſijnde, kon niet ſoo nauwkeurighlijck op yder ding in 't byſonder mercken. Deſe ongelucken waren oorſaeck van de val der ſtadt, doch echter niet ſoodanigh, of men had noch de koophandel, en de jaer-marckten, die in 't voorjaer gehouden wierden, konnen behouden, ſoo men, na dat de zee weder in haer plaets geweecken was, de haven weêr opgemaeckt had. Maer men bouwde ondertuſſchen een nieuwe ſtadt daer by, Nieupoort genoemt, aen de welcke ſy oock haer haven verkocht; en haer jaer-marckten, die door de tijdt ſeer vervallen waren, overdroegh, en, naer ſchijn, haer geluck overleverde. Men vint noch van deſe ſaeck open brieven van de Graef, om d'oneenigheden, daer uyt ontſtaen, te ſtillen. Men moet echter niet achten, dat deſe ſtadt ſchielijck van 't geval, als haer een wreede ſtiefmoeder ſijnde, ondergedruckt is, dewijl, in 't jaer 1309, in de contributien der ſteden van Vlaenderen, Longobarder Ide, oft, gelijck men daer leeſt, Lombardye, byna ſoo veel als Nieupoort, en in de volgende eeuw, dat is in 't jaer 1408, even veel opgebracht heeft. Men leeſt oock dat Graef Guido, in 't jaer 1274, de tol van de dranck, die ſy *Grute* noemen, aen haer gegeven heeft; en dat Graef Lodewijck in 't jaer 1330, haer privilegien heeft vernieuwt, naer 't voorbeelt der Veurners. Maer haer grootſte ondergang is hier uyt geſproten, dat de ſtadt Nieupoort, met wallen beſloten ſijnde, meer begunſtight wierd by de Graef, die in 't jaer 1413 de heerſchappy van deſe geburige ſtadt verkocht; en in 't volgende jaer wierd beſloten, dat d'ingecorporeerde Burgers van de ſtadt (dit ſijn d'eyge woorden) hun recht van de Raedt van Nieupoort ſouden moeten ontfangen; 't welck noch heden onderhouden wort, hoewel 'er een beſonder Baljuw tot deſe Recht-banck is, maer die echter het vonnis uytſpreeckt, naer dat het de Schepenen van Nieupoort gevelt hebben. In voegen dat deſe ſtadt, die eertijts heerlijck was, heden als in haer puynhoopen begraven blijft, en een gelijcke nootſchicking lijdt als de groote ſteden Babylon, Athenen en Carthago, aen de welcken tot lof verſtreckt dat ſy, oock met verlies van hun naem, daer ontrent hebben konnen weder gebouwt worden.

Middelkercke; dit dorp behoort oock aen 's Kamerlings Ambacht.

't Ambacht van *Leffingen* is oock in dit geweſt gelegen.

Moerkercke; de heerlijckheyt van deſe plaets, de welcke ſeer lang in d'edele en oude ſtam van die naem geweeſt heeft, is by huwelijck aen de Heeren van Praet geraeckt.

Weſtkercke behoort aen 't Ambacht van Ghiſtelle.

Zevecote behoort aen 't ſelve Ambacht.

Bekeghem.

S. Pieters kapelle.

Schore behoort aen 't Ambacht van Vlaerſloo.

Zande behoort aen 't Ambacht van Ghiſtelle.

Moere behoort aen 't ſelve Ambacht.

Leke behoort aen 't Ambacht van Vlaerſloo.

Keyem.

Eereghem.

Cokelaer, een dorp, 't welck, niet tegenſtaende de rampen der tijden, noch een vermaerde plaets is, en by ſoodanige, die ſtadts-rechten hebben, vergeleken mach worden. Hier is een kaſteel, maer dat eertijts heerlijcker heeft geweeſt, gelijck oock een kerck. Dit was 't eygendom des geſlachts van Montmorancy, van het welck het aen de Meroden, en van de Meroden aen 't geſlacht van Ghent, en aen de Graef van Iſeghem, die nu de heerſchappy daer af heeft, is gekomen.

Aertrijcke: men kan in de regiſters en tafelen der Gemeente van Brugge de heerlijcke tijtelen van het geſlacht ſien, dat naer deſe plaets genoemt is.

Men acht dat *Ettelghem* de naem heeft van Attila,

Attila, Koning der Hunnen, die Oudenburgh verwoeſt heeft; en dit niet te onrecht: want in d'oude ſchriften van 't klooſter t'Oudenburgh wort het Attilaghem genoemt. En deſe tyran kon ſijn heyr tegen Oudenburgh in geen bequamer plaets legeren, dan daer men nu dit dorp ſiet.

Waſſenaer is een Ambacht en Parochy uyt ſich ſelve. In dit dorp leght een treffelijck huys, den Heer van Provene, uyt het geſlacht van Ghiſtele, toebehoorende.

Iabbeke.

Snelleghem is ſelf een Ambacht.

Loppen. De Heer van Ethevele in 't gebiedt van Rijſſel heeft hier een heerlijck kaſteel, dat hy bewoont. Het leght een groote mijl van Brugge af, aen de wegh, langs de welck men naer Tielt, Rouſelare, en Kortrijck gaet. Men ſiet in dit dorp oock het heerlijck gebouw van Loo, dat ſeer cierlijck gebouwt is, en de Heer van Maelſtaple toebehoort.

Ooſtkamp. Men leeſt in de ſchriften van Diederick van Elſas, geteeckent in 't jaer 1152, t'Afflighem, getuyge *Arnold van Ooſtkamp*, met *Freold van Cneſlar*, en andere voorname mannen. Het kaſteel van *Gruthuyſe* vertoont noch in dit dorp gedenckwaerdige merckteeckenen van ſijn oude glans.

Zedelghem. De heerſchappy van deſe plaets heeft eertijts in 't geſlacht van Haveskercke geweeſt.

Serkeghem is een Ambacht uyt ſich ſelven.

Roxhem, eertijts *Rechashem*, volgens Meyers meening.

Bovekercke.

Beeſt.

Vlaertzele, anders *Vlaertſlo*, is een Ambacht, ſeght Gramajus, dat vijf dorpen begrijpt, en in de ſelve de goederen van 't klooſter te Blandine, en eertijts der Hoſpitaliers van de pelgrims, om de bygelege Abdy van Werkene, van de Ciſtercienſche ordening. In 't jaer 1352 geburde in deſe parochy een wonderlijck ding, dat de krachten der natuur overtrof: namelijck, dat de dye van een man, die wreet tegen ſijn gemalin was, door de vloeck van ſijn vrouw, die in barens-noodt was, ſwanger wierd; in voegen dat, na verloop van negen maenden, daer een levendigh kint, een knechtje ſijnde, uytgeſneden wierd, 't welck in de doop, naer ſijn vader, Apollonius (anderen ſeggen Leo) genoemt is. Voorts, in de grenſen van deſe parochy leght de heerlijckheyt en 't kaſteel van *Ter Heyden*, 't welck den Baron van Pamele toebehoort. De ſelfde heerlijckheyt ſtreckt ſich uyt over de parochy van Bovekercke, en is met verſcheyde rechten en privilegien verſien; en ſy is in 't beſit van 't kaſteel van Middelburgh in Vlaenderen. Hier toe behooren noch anderen van minder belang, en veel leenen, onder de welcke men 't Ammanſchap van 't Ambacht van Vlaerſloo telt, dat ſich uytſtreckt over de parochyen van Vlaerſloo, Beeſt, Keyghem, Leke, Schore, en Capelle Noort-overe. Het hof van Vlaerſlo, gemeenelijck *Vlaerſlo hof* genoemt, is oock een leengoet van dit kaſteel; en tot dit hof behoort een groot getal van leengoederen, behalven d'eyge gronden, meulens, en andere voordeelen, die aen 't voorgenoemde kaſteel behooren.

Oudenburgh.

Aldenburgh, een ſeer oude plaets in Vlaenderen, heeft eertijts een ſeer bloeyende ſtadt geweeſt, en door d'inval van verſcheyde vyanden ſware rampen geleden, daer door ſy ſeer veel van haer oude glans en heerlijckheyt verloren heeft. Deſe ſtadt wijſt haer ouderdom aen, ſelfs door de naem. Zy was ouder dan Brugge, machtiger dan Yperen, en gelijck met Ghentburgh, ſoo in de naem, als in de tijdt. Ja men kan vermoeden, als men in 't oudt Regiſter leeſt, dat Aldenburgh van de Romeynen bewoont is geweeſt, dewijl men in d'overblijffelen der muren aerde vaten heeft gevonden, met medalien, en kleyne ſchuttels, in gout beſlagen, gelijck d'Autheur van d'Oudenburghſche Chronijck getuyght dat hy geſien heeft. Men ſeght dat deſe ſtadt ſeer ſterck heeft geweeſt, met een ſeer dicke muur beſloten, die van ſwarte en harde ſteenen was, en elders aen de noord-ſijde van vierkante en groote ſteenen, die by oudts met yſer en loot in malkander gegoten waren. En men moet niet verſwijgen dat onſe Chronijck, met die van Bertin over-een-ſtemmende, verſekert, dat by oude tijden *Aldenburgh de koopſtadt van Vlaenderen heeft geweeſt*, en de hooft-ſtadt van 't geweſt, aen de zee gelegen, daer d'oude Houtveſters van Vlaenderen hun hof hebben gehadt, en by namen Liderick; gelijck noch heden de benaming van de ſluys, *Lirinx ſluys* genoemt, ſchijnt te getuygen. Meyerus ſeght, dat hier anderen gewoont hebben. Deſe ſtadt ſtreckte ſich toen ſeer wijdt naer de zee, en naer de moeraſſchen uyt. Maer na dat ſy ten derdemael verwoeſt was, heeft ſy een kleyne omtreck, met haer ſtaet over-een-komende, aengenomen, en ſich met d'aenſpoeling van d'Yperlee, en met haer jaer-marckt des winters, te weten, in Januarius en Februarius, vernoeght. In voegen dat ſy eertijts ſchijnt vijfhoeckigh geweeſt te hebben, hoewel ſy heden ront van geſtalte is. Hier is een klooſter, 't welck van 't begin ſijner ſtichting de naem van Abdy heeft gevoert. De Monicken van Cluny hadden hier eerſt hun wooning, tot dat d'Abt Olivier, in 't jaer 1505 bloeyende, goet gevonden heeft de vereeniging van Bursfeld t'omhelſen.

Thoraut, indien het gene waer is, 't welck het gemeen volck daer af ſeght, heeft over meer dan ſeven hondert jaren voor Chriſtus geboorte ſijn naem gekregen van ſeker Thorald, Koning der Cimbren. De jaer-boecken van Vlaenderen ſpreken daer af, als van een koop-ſtadt, voor duyſent jaren vermaert, en om de jaer-marckt, *die in de ſtadt Thorout gehouden wierd, daer men jarelijcks een groote marckt hield.* Deſe ſtadt had eertijts een Abdy, de welcke by deeling van erffenis, gelijck men ſchrijft, aen Karel de Kale gekomen is. Doch niemant kan lichtelijck ſeggen, waer dit klooſter geſtaen heeft, 't welck door d'invallen der woeſte volcken ſware elenden geleden heeft. Maer na hun vertreck heeft de ſtadt, door de weldadigheyt van haer Vorſten, nieuwe krach-

ten

ten gekregen. Want onder d'oude plaetſen, die van wallen ontbloot waren, is ſy d'eerſte geweeſt, die begiftight wierd met een jaer-marckt in de maenden van Junius en Julius, en met een ſeer vermaerde paerde-marckt over vier hondert jaren. Sy verkreegh oock, onder Boudewijn d'Yſere, de koophandel der wolle lakenen, en was vermaert om haer vryheyt en wetten, die ſy van Diederick van Elſas ontfing, gelijck oock om haer Collegiale kerck, door Robert de Vries aen de Prins der Apoſtelen gewijdt, en om haer gaſt-huys, door de Gravin Margarita opgerecht. By Thoraut is de heerlijckheyt van *Wynendale*, onder de Vlamingen ſeer vermaert, en des ſelfs kaſteel; oft liever Thoraut is in 't gebiedt van Wynendale ſelve gelegen. Dit kaſteel is van Robert de Vries gebouwt, tot de jacht der wilde ſwijnen, die ſich in 't groote boſch daer by onthielden; van Boudewijn met het Bijltje bewoont; van Guido de Dampierre verçiert, en eyndelijck van Graef Jan van Namen verkregen, die het aen ſijn erfgenamen naliet. Doch het is ſedert weêr met het Graefſchap vereenight, en daer na tot een bruytſchat gegeven aen de dochter des Hartoghs van Borgonje, aen de Vorſt van Kleef gehuwt, en heerlijck door Philippus van Raveſteyn geçiert. Het geheel gebiedt van Wynendale, met dit kaſteel was onlangs in het beſit des Hartoghs van Saxen, en heeft nu tot ſijn Heer de deurluchtighſte Vorſt Wolfgang Wilhelmus, Hartogh van Nieuburgh. Onder deſe heerlijckheyt behooren ontrent vier hondert leenen, onder de welcken eenige heerlijckheden van vermaerde naem ſijn, gelijck het Marck-Graefſchap en hof van Rouſſelare, 't hof in Iſeghem, de heerlijckheyt van Heveren by Rouſſelare, Marckhove, Eedwalle, Ogierlande, Hagebroeck, Wychuyſe, &c. onder de welcken, gelijck oock onder andere leenen, noch eenige andere leenen behooren. D'eygendom van deſe gront beſtaet voornamelijck in het voorgemelt kaſteel, en 't boſch van Wynendale, in de ſteden Thoraut, en Rouſſelare, in de groote Rechtbanck van Wynendael, in de Recht-bancken des Ambachts van Kortemarcke, Pauſchen en Viverſchen, Kleven in Langemarcke, en Keſelbergh. De Recht-banck van Wynendael beſtaet uyt een Schout, een Burgermeeſter, en twaelf Schepenen, met een Secretaris. Maer d'andere Recht-bancken hebben yder hun Schout, Burgermeeſter, ſes Schepenen, en een Schrijver. Hier is niet een Recht-banck, oft ſy heeft haer hoogh, middel en laegh recht.

Hantſaeme.

Wercken behoort aen de parochy van Thoraut.

Cortemarcke.

Lichtervelde, een oudt en vermaert dorp, ontrent vier mijlen van Brugge, was eertijts aenſienelijck door het hof ſijner Heeren, en het kaſteel, dat, beneffens veel anderen in Vlaenderen, door de raſerny des oorloghs neêrgeworpen is. Hier ſijn boſſchen en bouwlanden, dicht aen de grootſte heyde van geheel Vlaenderen, die ſy *het Bulscampvelt* noemen. Deſe heerlijckheyt is een leen, die onder de burght of het kaſteel van Brugge behoort, en andere leenen onder ſich heeft, die tot twee-en-ſeventigh getelt worden, onder de welcken de heerlijckheyt van Koolskamp ſelve is. Hier is een hoogh, middel en laegh gerecht, gelijck men dat noemt. Sy ſtelt ſeven Schepenen, aen de welcken veroorloft is van alle ſaken kennis te nemen, en t'oordeelen, van de welcken ſoodanige Overigheyt van gelijcke macht oordeelen mach: en deſe Schepenen moeten uyt de ſelfde plaets genomen worden. Sy ſtelt een Schout, die onder ſich mach ſtellen een Onder-ſchout, Schrijver en Amman, Rooroede, Beſorgers van de lijftocht, en eyndelijck andere bedienaers van 't Gerecht, en amptlieden. De Heer van deſe plaets heeft oock de vrye jacht, vogelvangſt, en viſſchery. De fiſcus behoort oock aen hem. Deſe heerlijckheyt is mede met een weeck-marckt verçiert.

Zweveſele; eenigen achten dat deſe plaets de naem van de Sweven heeft. Dit is een aengenaem dorp, en op een heuvel gelegen, daer af het een ruyme uytſicht rontom heeft. Onder de Vlamingen heeft eertijts een vermaert geſlacht van deſe bynaem geweeſt.

Ruddervoorde.

Koolskamp; Karel de Kale noemt haer in ſijn open brief *Coloſcamp*, en ſeght, dat ſy in 't lant der Menapiers gelegen is, 't welck ſy nu *Mempiſcum* noemen. Hier in de kerck ſijn twee graffteden van Ridders van 't geſlacht der Lichtervelden.

Hardoye.

Laerdamme behoort aen Ooſtkamp.

Klerckem wort onder 't Ambacht van Eeſſene getelt, en heeft een groot boſch.

Ghytz: dit dorp ſtreckt ſich ten deel uyt in de Kaſſelrye van Yperen, en is aen 't ſelve een gedeelte van haer ſchatting verplicht.

Zarne.

Eeſſene. Het geſlacht van Vicq heeft in deſe plaets een heerlijck huys.

Woumen.

Merckem. Ick ſal het voornaemſte cieraet van deſe plaets noemen *Pater Sidronius van Oſche*, Prieſter der Societeyt Jeſus, een man van ſonderlinge oprechtigheyt, en van ſeer uytſteeckende geleertheyt, en wetenſchap, een treffelijck Poëet, en geluckigh boven anderen in klaeghdichten te maken. De heerſchappy van deſe plaets behoorde onlangs aen de Halewijns, nu aen de Meroden, en aen de Graef van Thiane, door huwelijcks-recht.

Maldeghem is een vermaerde vleck in 't gebiedt van 't Vrye, en om veel dingen te prijſen, doch niet om de heyde, die het heeft, gelijck een onvruchtbaer landt, dat gemeenelijck *het Maldeghemvelt* wort genoemt. Men ſiet hier nu oock een heerlijck huys, en een treffelijck kaſteel, 't welck van de nieuwe Heer oft Baron van Maldeghem, *Iacob van Noyelle*, Marck-graef van Lisburgh, en Graef van Croyx, gebouwt, oft herbouwt is, namelijck in die plaets, daer 't oudt kaſteel en de wooning der oude Heeren van Maldeghem waren. Hier hebben Heeren geweeſt, in hun tijdt ſeer vermaert, en machtigh in rijckdommen en achtbaerheyt onder de Vlamingen. Deſe heerlijckheydt is op verſcheyde

tijden aen verſcheyde geſlachten gekomen; en voor eenige jaren by huwelijck aen de ſtam van Noyelle.

Niet verre van Maldeghem aen de heyde ſiet men het dorp en de kerck van *Papinglo*, een oude Prooſtdye van d'Abdy van S. Bavo, en nu het eygendom des Biſſchops van Ghent. *Ecloo*, dat ſijn naem van een eeken-boſch verkregen heeft, is een plaets, die ſeer vermaert is, om het ſijn lijnwaet, dat daer gemaeckt wort, om haer groote koophandel, om de gematightheyt van de lucht, om de vruchtbaerheyt van de gront, om haer breede wegh en herbergen voor de genen, die naer Brugge, Antwerpen en Ghent trecken, om haer grootheyt; gelijck oock om haer vryheyt, ſtadts-rechten, en Raedt, die uyt negen Schepenen, en een Burgermeeſter beſtaet, in 't jaer 1304 door hun Vorſt Guido opgerecht; en om haer marckt, die groote toeloop heeft.

Kaprijcke was eertijts een ſchoon en volckrijck vleck in 't Vrye van Brugge, behoudende de naem en privilegien van een ſtadt, met een weeck-marckt, en oock een jaer-marckt. Hier waren eertijts een groot getal van wolle-wevers en volders. En *Daniel Allaert*, Heer van Kaprijcke, maeckt, in de deeling van ſekere goederen, die hem toebehoorden, aen ſijn kinderen, gewach van ſeker recht, 't welck hy over de ſelfde wercken beſat, en noemt dit vleck een parochy, en vrye heerlijckheyt van Kaprijcke, 't welck hy echter belijdt te leen te beſitten van de Burght van Ghent. Aen 't zuyden van Kaprijcke leght het dorp *Lembeke*. De heerlijckheyt van *Haveſchoot* is hier in 't beſit van 't geſlacht van *Hauwele*. Het dorp behoort onmiddelijck aen de Graef. Het paelt aen Kaprijcke, en ten deel aen Ecloo. Het is ten deel boſch-achtigh, en ſtreckt ſich noordewaerts uyt aen de heyde van Ooſteecloo. Het geſlacht van Lembeke heeft de heerlijckheyt van deſe plaets beſeten.

S. *Godelieve* is een dorp, ontrent een half mijl van Ghiſtelle, en heeft de naem van een Santin, de gemalin van Bertulfus, Heer van Ghiſtelle, oft van een klooſter van Nonnen, aen haer gewijde naem geheylight.

Ghiſtelle heeft haer naem van een geſtel, oft winckel. Haer oorſprong is geſproten van een kaſteel, haer vryheyt van Karel de Goede, haer voor-rechten van Guido de Dampierre, haer glans van haer Heeren, haer eerſte wal van d'Edelen, in 't jaer 1280, haer tweede verſtercking van Lodewijck van Nevers, in 't jaer 1324, d'uytſteeckentheyt van haer grachten van de Raedt, in 't jaer 1434, de bouwing van haer muren, en 't begin daer af van haer burgers, in 't jaer 1511: in voegen dat het ſchijnt dat deſe plaets met d'eeuwen toegenomen, en in yder eeuw een trap van heerlijckheyt opgeklommen heeft; genoemt, geprivilegieert, bewalt, verſterckt, beſloten, en ten deel bemuurt. Sy heeft onlangs de vruchten der burgerlijcke oorlogen gevoelt, en gevoelt die noch, dewijl ſy van ſeer veel deſer dingen ontbloot is, en heeft van haer oude glans niet anders te vertoonen, dan een kaſteel, met eenige huyſen, die dagelijcks veel gebouwt worden, ſchoon ſy over vier eeuwen groot en ruym was, en geen grachten noch wal behoefde, maer een bequame en heerlijcke ſetel van haer Heeren was, die daer driederhande recht plegen, en een Raedt van Schepenen maken, de vrye jacht, en een leen-hof hebben. De heerlijckheyt van Ghiſtelle heeft de vrye jaght, vogelvangſt, viſſchery, en konijnevangſt deur 't geheel *Ambacht van Ghiſtelle*, 't welck tien parochyen begrijpt, namelijck, *Ghiſtelle*, *Zevecote*, *Moere*, *Sande*, *Kapelle*, *Weſt-kercke*, *Roxhem*, *Ettelghem*, *Bekem*, en *Zarkem*. Het is een leen van de Burght van Brugge, en heeft ſelve heerſchappy over meer dan twee hondert andere leenen, ſoo in 't lant van Ghiſtelle, als in andere plaetſen deur Vlaenderen gelegen. D'eerſte is Ghiſtelle ſelve, met die jurisdictie en gerechtigheyt, die eertijts de Graven van Vlaenderen daer in gehadt hebben. De Heer ſtelt daer in de Schout, en d'andere dienaers van 't Gerecht, die de rechten van de plaets, en de privilegien voorſtaen. Hy verkieſt oock, oft ſelf, oft door ſijn Gemachtighden, Burgermeeſters, Schepenen, en Raedts-heeren, en dit jarelijcks, oft als het noodigh is. Deſe doen onderſoeck op de criminele en civile ſaken, verdrijven de ſchuldigen in ballingſchap, ſoo buyten Ghiſtelle, als buyten het geheel Graefſchap van Vlaenderen, en leggen geltboeten op, tot profijt der Heeren van Ghiſtelle. De Heer heeft oock een deel van de Grute, (dit is ſekere ſchattinge op 't bier;) 't ander gedeelte behoorde eertijts aen de Heer van Gruthuyſe, en is nu in handen van de Graef van Vlaenderen. Hy heeft oock het recht van ſchatting op alle dranck, 't welck echter door d'inwoonders, met een jarelijckſche erkentenis, afgekocht wort. En hoewel 'er in 't gebiedt van het Vrye een plaets geſtelt is, daer in de ſchuldigen met de doot geſtraft worden, ſoo mach echter de Heer ſijn recht ongemoeyt plegen. Hy heeft oock een tol-huys in Ghiſtelle, en in ſijn Ambacht, gelijck eertijts, toen het aen de Graef van Vlaenderen behoorde, en eyndelijck alle de rechten en privilegien, die de ſelfde Vorſten eertijts in de ſtadt, en in 't landt gehadt hebben. Hy heeft, oft ſelf, oft door ſijn gemachtighden, de voorſitting in 't aenhooren van de reeckening aller inkomſten van de ſtadt, met volle macht daer over. Het behoort heden aen het geſlacht van *Affaytat*, van Kremona geſproten. Het tweede leen, dat van deſe heerlijckheyt afhangt, is 't kaſteel van Ghiſtelle, met eenige rechten deur de ſtadt, en des ſelfs gebiedt, gelijck de goederen der baſtaerden, de verbeurtmaking der leengoederen, die onder 't voorname leen van Ghiſtelle behooren. Het derde is het Ampt van Schout van Ghiſtelle, ſoo veel de ſtadt en 't Ambacht aengaet, uyt welcke kracht hy een Amptman in Ghiſtelle verordent, en een ander in 't landt, die de partyen daeght om voor de Recht-banck van 't Vrye te verſchijnen. Het vierde is het leen in de parochy van Zande, gemeenelijck *Ruyſſande* genoemt. Het vijfde is de viſſchery in de parochy van *Mannekens-veere* in 's Kamerlings Ambacht.

Deſe viſſchery heeft oock recht om van yder ſchuyt,

ſchuyt, daer deur varende, vijf Parijſche ſtuyvers t'ontfangen, tot aen half Maert.

Nu volgen de plaetſen in 't gebiedt der voorſtadt van Brugge, die 't Vrye onderworpen ſijn; en voor eerſt vertoont ſich

Sizele, het welck eertijts groote heerſchappy voerde, en Heeren van de ſelfde bynaem hadt, die de vleugelen van hun vermogen over veel dorpen van 't Vrye, ja tot aen de ſtadt Brugge toe, uytſpreyden; gelijck noch heden de genen doen, die in hun plaets ſijn gekomen.

Male is een oudt en ſterck kaſteel, ſoo door de wooning en 't vermaeck, als oock om de geboorte van eenige Vorſten van Vlaenderen vermaert; ſedert, met *Sizele*, van Philippus de Tweede tot een edele Baronny opgerecht, gelijck het geſchrift getuyght, dat op de tweede van Junius, in 't jaer 1560, te Toledo gegeven is. De ſelfde Vorſt heeft daer na oock toegeſtaen, dat deſe Baronny het ſelfde wapen ſoude voeren, dat aen 't geſlacht van Lopesgallo behoorde. Boudewijn, Graef van Vlaenderen en Henegouwen, die, gelijck men acht, te Brugge geboren is, heeft in dit kaſteel gewoont, en in de kapelle van Male, gelijck hy ſeght, op 't jaer 1218 verſcheyde brieven uytgegeven. Hier heeft oock gewoont Graef Guido de Dampierre; en Lodewijck van Nevers, vader van die Lodewijck, die van deſe ſijn geboorteplaets *van Male* gebynaemt is. Ter ſijden ſiet men het dorp *Aſſenbrouck*, eertijts *Aſtburgh*, gelijck Jacobus Cruquius wil. De Heer van deſe plaets heeft recht om de Paſtoor, Kappelaen, en de Koſter te noemen, en, behalven veel andere rechten, de vrye maling, viſſchery en vogelvangſt.

Noch voorder (om niet van 't kaſteel *Rabouweburgh* te ſpreken) is het dorp *Odeghem*, om verſcheyde ſaken vermaert. Hier is oock, in 't geſicht van de ſtadt, een treffelijcke heerlijckheyt, overlang met de tijtel van Baronnye beſchoncken, die, met de heerlijckheyt van Guiſe en meer heerlijckheden, aen 't edel geſlacht der Klaerhouten is gekomen. Indien men des ſelfs grootheyt aenmerckt, men ſal bevinden dat haer jurisdictie ſich over vijftien dorpen uytſtreckt; indien haer uytſteeckentheyt, ſy heeft over al de vrye jacht, viſſchery en vogelvangſt, gelijck oock een treffelijck hof der leengoederen, Raedhuys, en jaermarckts-rechten, met recht van toevlucht voor de gene die miſdaen hebben.

Aen d'andere ſijde van de ſtadt Brugge by de voorſtadt ſijn de kercken van S. Bavo, S. Michiel, en daer onder het kaſteel *Tilleghem*, dat, gelijck eenigen achten, haer naem van Attila, Koning der Hunnen, heeft. Doch het kaſteel, dat men heden daer ſiet, is over meer dan vier hondert jaren begonnen te bouwen van ſeker Kanonick van S. Donaes, Pinnocq gebynaemt, Heer van Tilleghem, en S. Joris. Sy is groot, en bequaem om aen een Vorſt tot wooning te verſtrecken, in een ſeer aengename plaets, ontrent een half mijl van de ſtadt, gelegen. Hier by is een boſch, en een ſchaduwrijcke menighte van boomen, die in de ſomer ſeer vermakelijck ſijn. Sy heeft hoogh, middel, en laegh recht, gelijck ſy 't noemen: heeft oock een Schout, Burgermeeſter, met ſeven Schepenen, en een Schrijver, en andere dienaers van 't Gerecht. Van de verkochte leenen is men de tiende, en van andere goederen de vijftiende penning aen den Heer ſchuldigh. Deſe heerlijckheyt ſtreckt ſich uyt tot op ontrent duyſent bunderen lants. Sy heeft de vrye jacht, vogelvangſt en viſſchery, en is oock vry van de bier-tol, *Grute* genoemt, die men gewent is te Ghent oft te Brugge te betalen. Sy heeft mede onder andere rechten een vrye marckt, daer in ſoo veel winckels oft kramen opgerecht mogen worden, als 't den Heer gelieft.

Als men veerder naer Yperlee voortgaet, komt men in de treffelijcke Abdy van S. Andries; en dicht daer aen *in de heerlijckheyt van der Straten*, daer uyt het geſlacht *van der Straten* geſproten is, 't welck eertijts ſeer machtigh en rijck in Vlaenderen heeft geweeſt, gelijck men uyt het gene, dat in de tijdt van Karel de Goede gebeurt is, kan bemercken.

Ontrent de voorſtadt van Brugge ſijn noch andere treffelijcke huyſen van Adelijcke geſlachten, die ick hier ter loop noemen ſal. Vooreerſt Strazeele in de parochy van S. Gilles; het huys van de Heer van Bloemendale, dat ſeer koſtelijck en cierelijck gebouwt is. Voorts, het gebouw des Heers van Noordvelde, uyt het geſlacht van Velar. Eyndelijck het heerlijck gebouw van het geſlacht van Bertolff, onder de ſelfde voorſtadt gelegen.

BISCHDOM VAN YPEREN.

Oprechting van het Biſchdom.

HEt Biſchdom van Yperen is door Paulus de Vierde ingeſteldt, op 't verſoeck van Philippus de Tweede, Koning van Spanjen, en Graef van Vlaenderen, in de ſelfde tijdt daer in d'andere Biſchdommen van Vlaenderen, ja van geheel Nederlant, ingeſtelt wierden, te weten, in 't jaer 1559, en oock om de ſelfde oorſaken; en ſedert is 't beveſtight van Pius de Vierde, naſaet van Paulus de Vierde, door eenige wetten, in 't jaer 1565; en de Biſſchoppelijcke ſtoel wiert t'Yperen opgerecht in S. Martens kerck, die te voren aen de Regulier-Kanonicken van S. Auguſtinus ordening hadt geweeſt. Het Biſchdom, daer af de grenſen door Paulus de Vierde geſtelt waren, en 't welck door Pius in acht Dekenſchappen verdeeldt was, van 't welck yder Dekenſchap in ſijn eyge parochyen onderſcheyden wiert door Martinus Rythovius, eerſte Biſſchop van Yperen, in een Synode, 't welck hy, gelijck hy ſeght, tot verbetering der ſeden, en tot weering der misbruycken, in 't jaer 1577, gehouden heeft. De Dekenſchappen waren, en ſijn noch dat van Bergen, Kaſſel, Veurne, Belle, Waeſten, Poperingen, Dixmuyden, en Nieupoort, behalven een Aertsprieſter, in de Biſſchoppelijcke kerck geſteldt, die de toeſicht over de beſtierders van de parochy-kercken, en van Godts Woordt, en van de Sacramenten in de ſtadt Yperen heeft, en onder de welck de parochy-kercken van S. Marten t'Yperen, S. Pieter, S. Iacob, S. Nicolaes, S. Maria van Briele, en S. Ian by Yperen ſtaen.

Dekenſchap van Bergen.

Onder 't Dekenſchap van Bergen ſijn deſe Parochykercken.

Arembouts Kerck,
S. Pieter van Bergen,
Bambeke,
Biſſezeele,
Chocx,
Duynkercke,
Ghyvelde,
Herzele,
Arembouts Kapelle,
S. Marten van Bergen,
Bierne,
Crochte,
Koudekercke,
Ekelsbeke,
Honſchote,
Killem,
Leffringhouck,
Ooſtkappelle,
Rexpoede,
Teteghem,
Waerhem,
Wildre,
Zoutkote,
Ledringhem,
Quaet-yperen,
Steen,
Uxem,
Weſtkappelle,
Wormhout,
Zegerskappelle.

Dekenſchap van Kaſſel.

Onder het Dekenſchap van Kaſſel.

Bavinckhove,
S. Nicolaes van Kaſſel,
Hardefort,
S. Maria Kapel,
Ochtezeele,
Oudezeele,
Steenvoorde,
Staple,
Walskapelle,
Wynezeele,
Zuytpeene,
S. Marie van Caſſel.
Haſebrouck,
Hondeghem,
Noortpeene,
Oxelaere,
Rubrouck,
S. Silveſters Capelle,
Terdeghem,
Wenemar kapelle.
Zermezeele.

Dekenſchap van Veurne.

Onder het Dekenſchap van Veurne.

Adinckercke,
Avenkapelle,
Coxide,
S. Walburgs Veurne.
S. Nicolaes Veurne,
Hogeſtade,
Iſemberge,
Leyſſele,
Polinchove,
Steenkercke,
Wulpen,
Alveringhem,
Bulscamp,
Effrieds kapelle,
S. Denys Veurne,
Ghyverinckhove,
Houthem,
Loo,
Oeren,
S. Richer,
Winckhem,
Wulveringhem.

Dekenſchap van Belle.

Onder het Dekenſchap van Belle.

Belle,
Borre,
Dranoultre,
S. Ians kapelle,
Lokeren,
Nieukercke,
Pradelle,
Steenwercke,
Berthene,
Caeſtre,
Eecke,
Meires,
Meteren,
Nipkercke,
Strazeele,
Vletere.

Dekenſchap van Waeſten.

Onder het Dekenſchap van Waeſten.

Becelare,
Boeſinge,
Dickebuſche,
Kemmele,
Leghem,
Morſlede,
Paſchendale,
Waeſten,
Wulveghem,
Zantvoorde,
Bixſchote,
Dadizeele,
Gheluwe,
Langemarck,
Meeſſene,
Neerwaeſten,
Wormizeele,
Wytsgate,
Zillebeke,
Zonnebeke.

Dekenſchap van Poperingen.

Onder het Dekenſchap van Poperingen.

Beveren,
Crombeke,
Govaersvelde,
Houtkercke,
Ooſtvletere,
S. Ians Poperingen,
Provene,
Stavele,
Watuwe,
Weſtvletere,
Boeſcepe,
Elverdingen,
Haringen,
Ooſtene,
S. Bertin van Poperingen,
S. Marie Poperingen.
Reuninghelſt,
Vlamertinge,
Weſtoultre.

Dekenſchap van Dixmuyden.

Onder het Dekenſchap van Dixmuyden.

Kaeskercke,
Dixmuyden,
S. Iacobs kapel,
Merckem,
Nieu-kapel,
Perviſe,
Oude-kapel,
Klerckem,
Eeſſene,

Eeſſene,
Lamperneſſe,
Noortſchoten,
Ooſtkercke,
Reningen,
Woemene,
Zuydſchoten.

Dekenſchap van Nieupoort.

Onder het Dekenſchap van Nieupoort.

Boutshoucke,
S. Ioris,
Nieupoort,
Ramskapel,
S. Katelyne kapel,
S. Willems kapel,
Ooſtduynkercke,
Zoutenay.

Ampt der Dekenen.

Het ampt van deſe Dekenen is, dat yder in ſijn wijck, met Biſſchoppelijcke autoriteyt toeſie, dat de geeſtelijcken, tot de Godtsdienſt beroepen, hun leven en ſeden ſoodanig aenſtellen, dat men niets in hen kan bemercken, dan een voorbeeldt van deftigheyt: oock acht te hebben, dat de Paſtoren, in de bediening van hun plicht, in de predicatie van Godts Woordt, en in d'adminiſtratie der Sacramenten, behoorelijcke oprechtigheyt, eerbaerheydt en eerbiedigheydt betoonen; hen oock, als 't noodigh is, vermanen, beſtraffen, beſoecken, vertrooſten, met goede raet te hulp komen, en de plicht van een ware Harder aen hen te plegen. Voorts, d'oorſaeck, om de welcke dit Biſchdom ingeſtelt wiert, was deſe, die de Paus ſelfs in ſijn Bulle of macht-brief bygebracht heeft, welcke dus luydt: Wy, onlangs aenmerckende, dat de kerck van Terrouaen door ſekere middel, die aen ons vertoont wiert, van de trooſt van ſijnen Harder ontbloot, en dat haer Biſſchoppelijcke ſtoel, met alle des ſelfs rechten en waerdigheden van de Biſſchoppelijcke kerck verlaten was, om dat in d'artikelen van Vrede, tuſſchen de voorgenoemde Philippus, en de Koning van Vranckrijck hooghloff. geheugenis, met conſent van de geſeyde Stoel, beſloten is, dat de ſtad Terrouaen, toen tot aen de gront verwoeſt, niet weêr opgebouwt ſoude worden; maer dat desſelfs kerck en Biſchdom, en de middelen en inkomſten daer af in twee deelen gedeelt ſouden worden, van de welcken 't een deel aen Vranckrijck, en 't ander aen Nederlandt ſoude behooren; hebben het Biſchdom van Terrouaen gantſchelijck vernietight en afgeſchaft, en alle de goederen in 't gemeen, en yder daer af in 't beſonder, die in 't voorgenoemde Biſchdom gelegen ſijn, in twee deelen gedeelt, van de welcke 't een deel aen Vranckrijck, en 't ander aen Nederlant ſal komen, volgens de voorwaerden van Vrede, tuſſchen hen gemaeckt. Wyders hebben wy dit gedeelte van 't Biſchdom Terrouaen, in Nederlandt gelegen, met ſijn goederen, cynſen, leenen, tienden en andere inkomſten, daer in begrepen, die, nae de gemeene ſchatting, jaerlijcks tot de waerde van twee duyſent goude ducaten van de Kamer opklimmen, weêr in twee andere Biſchdommen gedeelt en geſcheyden, een voor dat van Yperen, en 't ander deel voor 't Biſchdom van S. Omer, en voor hun Biſſchoppelijcke kercken en tafelen; welcke deelen en Biſchdommen dus weder verdeelt, wy yder voor ſijn Biſchdom en deel voor eeuwigh hebben toegevoeght. Maer als de Paus begint aen de Biſſchop van Yperen ſijn inkomſten en wooning, en andere rechten en privilegien, toe te voegen, en in de kerck van Yperen de Kanoniſyen, Prebenden, en waerdigheden, met hun voorwaerden en uyt-ſtreckingen, en Kappelaenſchappen, en andere ampten in te ſetten, vaert hy voort met dus te ſpreken: Wy vernietigen en ſchaffen af in 't geheel het kloo-ſter van S. Marten, en de voorname prooſtdyen van daer af, en van de kercke van Veurne, die eertijts tot 'et Biſchdom van Terrouaen behoorden, en het Dekenſchap, miſſchien het grootſte van alle, en de waerdigheydt van Penitencier, Sanger, Schoolhouder, Schatbewaerder, en alle d'andere groote waerdigheden na de Biſſchop; gelijck oock de vijf Kanoniſyen, en de vijf Prebenden, behalven veel anderen van de kerck van Terrouaen, van de Koning Philippus hier voor genoemt, die, onder andere dingen, door de voorwaerden van de Vrede nagelaten ſijn, &c. Daer na draeght de Paus aen de Biſſchoppelijcke kerck van Yperen op, uyt de vernietighde kerck van Terrouaen tien Kanoniſyen, en Prebenden, en acht Kappelaen-ſchappen van de kerck van Veurne, oock tien Kanoniſyen en Prebenden, van de welcken d'een ſedert aen het gebouw van de kerck vereenight is; en, na dat hy ſes mindere waerdigheden in de ſelfde kerck, en een Dekenſchap ingeſtelt heeft, recht hy op voor altijt twaelf andere Kanoniſyen, en twaelf andere Prebenden, voor twaelf andere Kanonicken van de ſelfde kerck, en hy vereenight en verbindt een Kanoniſy, en een Prebende, uyt de tien Kanoniſyen en Prebenden, die van de kerck te Terrouaen nae de kerck van Yperen vervoert ſijn, aen de Biſſchoppelijcke tafel, om welcke oorſaeck de Biſchop een perſoon van 't Capittel moet ſijn, en ſtem, autoriteyt, en uytſteeckentheyt in 't Capittel boven de Deken en andere waerdigheden, Kanoniſyen en Prebenden hebben, die daer ſijn. Daer na wijſt hy inkomſten aen de Biſſchoppelijcke tafel toe, namelijck de goederen van drie uyt vijf vernietighde Kanoniſyen en Prebenden van de kerck te Terrouaen, en het recht van de Prebende, van Rijſſel genoemt, 't welck eertijdts aen de Biſſchop van Terrouaen, noch in weſen ſijnde, behoorde, en desgelijcks alle de goederen, ſonder eenige uytſondering, van de vernietighde Prooſtdye der kerck van Veurne, en ſoo veel uyt de goederen en eygendommen van 't kloo-ſter, oft van de Prooſtdy van S. Marten. Hy geeft aen yder der twaelf voorgenoemde Kanoniſyen, en de twaelf Prebenden, ſoo veel goederen uyt d'overige inkomſten van S. Martens kloo-ſter, als noodigh was tot gelijckmaking van d'inkomſten der andere Kanoniſyen en Prebenden van de kerck t'Yperen. Wat de gift der waerdigheden aengaet, die beneden de Biſſchoppelijcke ſtaet ſijn, hy geeft aen 't Dekenſchap de helft der inkomſten van 't Dekenſchap der kerck te Terrouaen, en de Prebende en het huys, 't welck de Deken van S. Marten hadt beſeten; en geeft ſoo aen hem, als aen d'Aerts-Diaken van Vlaenderen, d'een helft der goederen en inkomſten der andere twee Canoniſyen en Prebenden van de kerck van Terrouaen, die vernietight ſijn, en d'andere helft aen d'Aertsprieſter, Penitencier, Sanger, Schoolhouder

OCEANVS GERMANICVS vulgo de Noordzee

IPRENSIS
Episcopatus.

Perillustri et Reᵐᵒ Dño
D. IVDOCO BOVCKAERD
IPRENSIS ECCLESIÆ
EPISCOPO
Tab. hanc ejusdem Episcopatus
D.D. Joh. Blaeu.

2000 Virgæ Flandricæ
sive 2 Milliaria Flandrica

Joh. Blaeu excud.

Pars quadragesima Virgæ Flandricæ.

en Threſorier. Hy geeft oock aen de Biſſchop van Yperen het huys van 't klooſter, of van de Prooſtdy van S. Marten, met des ſelfs hoven en andere toebehoren, die daer omtrent ſijn, tot ſijn wooning; en oock de huyſen, die de Biſſchop van Terrouaen eertijts in de ſelfde kerck, ſtadt en Bisdom van Yperen beſeten hadt, nae dat hem by deeling toevallen ſal. Door deſe Bulle of macht-brief worden oock veel treffelijcke privilegien, rechten, en beſonder vermogen aen de Biſſchop van Yperen verleent. Wyders, wy geven en verleenen voor eeuwigh dat de collatie, proviſie, preſentatie, verkieſing, inſtelling, beveſtiging, en andere diſpoſitie, welcke die oock ſy, van alle en yder der Prieurſchappen, waerdigheden, en perſonaten, (uytgeſondert de genen, die hier na genoemt ſijn, die aen ſekere perſoonen behooren) Kanoniſyen, Prebenden, Adminiſtratien, Officien, en kerckelijcke beneficien niet of ſonder laſt, ſeculiere of van de voorſeyde en andere reguliere ordeningen, die aen de Abten van 't klooſter van S. Marten behoorden, of van de kerck van Veurne, voortaen gediſponeert ſullen worden door de Biſſchop van Yperen, en door ſijn naſaten, of door een andere, of door anderen in hun naem.

Voorts, tot grooter verçiering van de kerck t'Yperen, en op dat de Biſſchop ſijn plicht behoorelijck ſoude konnen uytvoeren in de kerckelijcke Ampten, ſoo heeft de Paus negen Kanoniſyen, uyt de kerck van Terrouaen naer Yperen vervoert, op ſekere voorwaerden, laſten en voorrechten voor eeuwigh daer aen gehecht, op deſe volgende wijſe: en op dat de Biſſchop van Yperen altijt ſijn kerk verſien ſoude hebben met geleerde mannen, bequaem om recht te ſpreken, en tot d'andere kerckelijcke bedieningen, bevelen wy oock voor eeuwig, dat de negen Kanoniſyen en Prebenden, die uyt de kerck van Terrouaen naer die van Yperen ſijn vervoert, verleent en toegeweſen ſullen ſijn aen drie Licentiaten in de Theologie, en aen drie Doctoren of Licentiaten in de Decreten, en aen drie Edelen van dit Biſchdom, die ten minſten gepromoveert ſijn met eenige graden van Licentiature in 't Recht, oft in de Theologie in eenige vermaerde hooge School, in de welcke men alle de wetenſchappen naer de voorgenoemde ordre leert. En een weynigh laeger: en dat ſy alle, en yder van hen, uyt oorſaeck van hun Prebenden, verplicht ſijn raet te geven, en hun vlijt te beſteden in de ſaken van de kerck en religie, en in andere ſwarigheden, die by gelegentheyt ſullen voorkomen, ſoo al te ſamen, als yder in 't beſonder, ſoo dickwils als ſy door hun Biſſchop daer toe verſocht ſullen ſijn. Daer door de Paus ook de ſes waerdigheden, die minder ſijn, dan die van Biſſchop en Deken, reſerveert en aſtringeert, als hy ſeght, dat hy door een eeuwigh gebodt dus ordonneert: dat d'Aerts-Diaken, (ſoo 'er geen Prebende aen ſijn Aerts-Diakenſchap gevoeght is) d'Aerts-prieſter, de Penitencier, de Sanger, de Scholaſter, en de Threſorier, die hier voor genoemt ſijn, en de voorgenoemde negen waerdigheden bedienen, op de noeming van de Biſſchop van Yperen genomen moeten worden, en alle d'eerſten na de Biſſchop tot de negen vacante Kanoniſyen, met hun Prebenden, geraken, volgens de ordre, in de voorverhaelde deſignatie uytdruckelijck waergenomen. Wat de forme en ordre aengaet, nae de welcke de Kanoniſyen van Terrouaen begeven moeten worden, de Paus voegt daer by: En op dat men grooter neerſtigheyt ſoude toonen, om mannen te verkrijgen, die door hun geleertheyt en oprechtigheyt dienſtigh ſijn tot d'opbouwing van Godts kerck, ſoo ſullen voor deſe eerſte mael de negen Kanoniſyen, en negen Prebenden door de Biſſchop alleen begeven worden; en daer na, als ſy vacant ſullen weſen, ſoo ſullen ſy begeven worden door de verkieſing van de Biſſchop, en van d'andere voorgenoemde waerdigheden, die overigh ſijn: en de ſtem van de Biſſchop ſal in deſe verkieſing niet meer vermogen dan van yder der gener, die de waerdigheden beſitten, 't en waer het getal der ſtemmen van weder-ſijden gelijck was: want in ſulck geval ſal hy, met voor de tweedemael te ſtemmen, een ſcheyding onder hen maeken. Daer na vertoont de Paus uytdruckelijcker de dienſten, de welcken de voornoemde Kanonicken van Terrouaen verplicht ſijn aen hun Biſſchop, en aen de kerck van Yperen te bewijſen, als hy ſeght: Dat een uyt de voorgenoemde negen Kanonicken, Magiſter of Licentiaet in de Theologie ſijnde, en d'ander, Doctor of Licentiaet in de Decreten weſende, beyde bedaeght van jaren, macht ſullen hebben, uyt oorſaeck van hun Prebenden, om over al het Biſchdom van Yperen te beſichtigen, ſoo dickwils ſy door de Biſſchop daer toe verſocht ſullen worden; en d'andere voorgenoemde graduale Kanonicken ſullen verplicht ſijn hen t'aſſiſteren, als men hen daer toe verſoeckt. Wat d'andere voorgenoemde oude Kanonicken aengaet, daer ſullen twee gegradueert ſijn in de Theologie, en een in 't Kanonijck recht, met d'Aerts-Diaken, die tot onderſoeck der gener ſullen weſen, de welcken ſich ſullen vertoonen om tot de heylige Ordeningen gevordert, en tot de beſorging der ſielen toegelaten te worden; ſonder iemant aen te nemen, met welcke autoriteyt hy oock verſien is, die niet bequaem is, en die niet met eedt belooft perſonelijck ſijn ampt waer te nemen, &c. Uyt alle dit voorgaende blijckt klaerlijck dat, gelijck de Prebenden van Terrouaen, aen ſekere gegradueerde verleent, meer arbeyt en aengehechte laſten hebben boven alle d'anderen, het oock redelijck is dat ſy eenige eer en uytſteeckentheydt boven d'anderen genieten. 't Welck Paus Pius de Vierde met goede reden aengemerckt heeft, als hy, volgens het goetvinden van deftige mannen, geboden heeft, dat in de kerck van Yperen, gelijck in d'andere Biſchdommen van Nederlandt, nieuwelijcks opgerecht, d'opgeſtelde waerdigheden, met de ſelfde Biſchdommen niet gegeven mogen worden, dan aen iemant der gener, die een deſer negen Prebenden beſit. Welcke inſtelling van de Paus onverbrekelijck onderhouden is van het jaer 1559, oft daer omtrent, tot aen deſe tijdt. Daer ſiet ghy d'oprechting en forme van de Biſ-

ſchop-

ſchoppelijcke kerck van Yperen, uyt een deurluchtigh Collegie van dartigh Kanonicken beſtaende, te weten, negen van Terrouaen, twaelf van S. Marten, en negen van Veurne, die, in drie leden onderſcheyden, tegenwoordighlijck ſeer ongelijcke inkomſten hebben. Wat de Kanonifyen van S. Marten aengaet, daer ſijn ſes, die aengehechte Paſtoorſchappen hebben; en een of twee ſijn verplicht openbare leſſen in de Theologie te doen. Deſe kerck heeft oock haer Kappelanen, Sangers, Vicariſen, Muſijckmeeſter, Muſikanten, en andere gehabitueerden van't koor, gelijck men hen gemenelijck noemt. En men vindt in dit Collegie nu noch ſoo wel als in oude tijden, niet weynigh mannen, die door hun godtvruchtigheyt, wijsheyt, geleertheyt en edelheydt vermaert ſijn.

Queeckſchool van de Biſſchop van Yperen voor de jeucht.

En dewijl het Concilie van Trenten, *Seſſ.* 23, *cap.* 18, *de reformat.* bevolen heeft, dat de Biſſchoppelijcke kercken der nieuwe Biſchdommen Queeckſcholen voor de jeught ſouden oprechten, gelijck 'er oock in Nederlandt, door de naerſtigheydt en miltdadigheydt der Biſſchoppen en der andere Prelaten, opgerecht ſijn; ſoo heeft oock de Biſſchop van Yperen (behalven de gene, die in d'Academie van Douay door de Biſſchop Antonius geſticht is) een in de ſtadt Yperen ſelve opgerecht, daer een ſeker getal van jongelingen niet alleenlijck opgevoedt, godvruchtighlijck onderweſen, en in de goede konſten onderrecht wordt; maer, voorder geraeckt ſijnde, oock in 't ſingen, in de kerckelijcke Calender, en in de andere heylige oeffeningen wordt geoeffent, ja ſelf in de Theologie; tot welck eynde men daer twee Jeſuyten, Prieſters, en Profeſſoren der Theologie heeft geſtelt, behalven een andere Kanonick in de Biſſchoppelijcke kerck, die de naem van Leſer draeght, en met een Prebende lectorale, gelijck ſy 't noemen, begiftight; die oock, volgens ſijn ampt, verplicht is de heylige Schrift uyt te leggen, en de Geeſtelijcken, voornamelijck van deſe kerck, en alle anderen, in de Goddelijcke Schriften t'onderwijſen. Deſe Queeckſchool heeft haer verſorgers, den welcken het toekomt de beurſſen, daer in geſticht, oft de jarelijckſche onderſtant der ſtudien te confereren. Daer is oock een Preſident, dien het toekomt de huys-ſaken te beſorgen, op de ſeden en tucht van 't Collegie toe te ſien, en jarelijcks de rekening van d'ontfangſt en uytgift te maken, met de Threſorier van 't Seminarium, die geſtelt is om de goederen daer af t'ontfangen. Deſe Queeckſchool heeft oock een bequaem huys, dicht aen de publijcke ſcholen der Jeſuiten gelegen. Men doet hier dagelijcks leſſen over de H. Schrift, men diſputeert hier dickwils, en doet onderſoeck en proeven van godtvruchtige Predicatien, en andere ordinare oeffeningen van de Theologie. Drie Biſſchoppen van Yperen ſijn de voornaemſte weldoenders daer af, namelijck Martinus Rythovius, Pieter Symons, en Joan Viſſcher, onder de welcken Pieter, rijcker dan d'anderen, uytſteeckt, welcks miltdadigheyt aen de Queeckſchool van Yperen ſoo groot was, dat hy, haer tot ſijn erfgenaem geſtelt hebbende, ('t welck d'andere twee oock deden, doch die waren niet ſoo rijck,) jarelijcks meer dan vijftien hondert gulden daer aen naliet. De ſelfde Biſſchop was oock ſeer mildadigh tegen de kerck, en het Collegie daer af; op dat het hier voor ſijn ſiel ſoude bidden, en, gelijck Tertullianus ſpreeckt, ondertuſſchen verkoeling voor hem verſoecken, en deel in d'eerſte verrijſenis, en jaerlijcks op de dagh van ſijn overlijden offeren.

Martinus Rythovius, eerſte Biſſchop van Yperen.

D'eerſte, die in de Biſſchoppelijcke Stoel van Yperen geſeten heeft, was *Martinus Balduini Rythovius*, van *Rythoven*, een dorp in Brabandt, ſijn geboorte-plaets, dus genoemt. Hy oeffende ſich in ſijn jeucht te Leuven in de Philoſophie, daer in hy eenigh ampt verkreegh. Van daer wiert hy naer Dillingen in Duytslant, tot d'Academie, nieuwelijcks daer opgerecht, beroepen, in de welcke hy eenige jaren lang de heylige Schrift verklaerde: en, weêr te Leuven gekeert, wiert tot Deken van S. Pieters, en tot Kancelier van d'Academie geſtelt. Terwijl Antonius, Kardinael van Granvelle, Aertsbiſſchop van Mechelen, afweeſigh was, hadt hy met groote lof de voorſitting van 't eerſte Provinciael Synodus van Mechelen, in 't jaer 1570, en ordonneerde daer, volgens ſijn voorſichtigheyt, veel dingen, die gedenckwaerdigh ſijn. Toen hy van Philippus de Tweede, Koning van Spanjen, tot eerſte Biſſchop van Yperen geſtelt was, hadt hy mede ſijn ſitplaets in 't Concilie van Trenten, in het jaer 1562 gehouden. Hy was meê by 't geſpreck te Worms, in 't jaer 1557: maer in 't jaer 1567, drie dagen voor Pingſter, hield hy een Biſſchoppelijck Synodus t'Yperen, 't welck hy in 't licht gaf. Hy ſtorf te S. Omer in 't jaer 1583.

Pieter Symons, tweede Biſſchop van Yperen.

Pieter Symons, een Vlaming, van Thielt, Theologant van Leuven, volghde op Rythovius in 't ampt en waerdigheydt van Biſſchop. Hy wiert van Cornelius Ianſenius, eerſte Biſſchop van Ghent, beroepen, om in de kerck van Ghent Kanonick, en Penitencier, en eyndelijck Aerts-Prieſter te ſijn. Van hier trock hy naer Kamerijck, en Douay, daer hy in d'Academie bleef, tot dat de ſtadt Kortrijck aen de Koning herſtelt wierdt, daer hy het Paſtoorſchap aennam, dat hy vijf jaren bediende, na de welcken hy de tweede Biſſchop van Yperen wiert gemaeckt. Hy ſtorf in 't jaer 1605.

Karolus Maſius, derde Biſſchop van Yperen.

Karolus Maſius, van Bruſſel, broeder van Engelbert Maſius, Preſident van den Secreten Raet, een treffelijck man, Licentiaet der beyde Rechten, Aelmoeſſenier van Albertus en Iſabella, Deken der kercke van Antwerpen, ontfing te Bruſſel, in 't jaer 1607, op de geboortedagh van Ioannes de Dooper, de Biſſchoppelijcke mijter, na 't overlijden van Pieter Symons: en wiert ſedert tot het Biſſchoppelijck ampt van Ghent gevordert.

Ioannes Viſſcherus, vierde Biſſchop van Yperen.

Ioannes Viſſcherus, Theologant van Douay, te Wynoxbergen geboren, was eerſt Paſtoor en Deken van Dixmuyden, daer na van S. Marten t'Yperen: een man, om ſijn welſpreeckentheyt vermaert, 't welck hem voornamelijck tot het hooghſte ampt van Biſſchop in de kerck t'Yperen verhief in 't jaer 1611, op de ſeſte van Fe-

bruarius. Hy ſtorf op de 26 van Majus in 't jaer 1613, en maeckte de Queekſchool van Yperen by teſtament tot ſijn erfgenaem.

Antonius de Hennin, vijfde Biſſchop van Yperen.

Antonius de Hennin, uyt het edel geſlacht der Henninen geſproten, was veel jaren lang Parochiaen van S. Nicolaes kerck in de ſtadt Yperen, en daer na in ordre de vijfde Biſſchop van de ſelfde ſetel. Onder welcks voorname lof dit gerekent moet worden, dat hy in d'Academie van Douay een groot Seminarium van Theologanten heeft geſticht, gemeenelijck *de Hennin* genoemt. Hy ſturf op d'eerſte van December, in 't jaer 1626.

Georgius Chamberlain, ſeſte Biſſchop van Yperen.

Georgius Chamberlain, te Ghent, de voornaemſte ſtadt van Vlaenderen, geboren, was de ſoon van een Engelsman. Hy heeft daer in de Biſſchoppelijcke kerck Kanonick, Aerts-diaken, en Deken geweeſt; en wiert ſedert Biſſchop van Yperen, welck ampt hy eenige jaren met lof bediende. Hy ſtorf op de negentiende van December, in 't jaer 1634.

Cornelius Ianſenius, ſevende Biſſchop van Yperen.

Na Chamberlain wiert van ſijn Catholijcke Majeſteyt tot Biſſchop van Yperen genoemt *Cornelius Ianſenius*, in 't jaer 1585 te Leerdam in Hollant geboren. Hy heeft te Leuven in 't Collegie van Falco de Philoſophie geleerdt, en wierdt in d'Academiſche promotie der vrye konſten boven de anderen geſtelt; en, ſich ſedert uyt alle ſijn vermogen tot d'oeffening der Theologie begevende, ontfing, na dat hy met groote toejuyghing der ſtudenten d'andere tytelen in die faculteyt ontfangen hadt, in de ſelfde Univerſiteyt de Doctorale lauwer. Sedert hadt hy daer in 't Hollantſch Collegie, 't welck de naem van S. Pulcheria voert, de toeſicht over de ſeden en tucht, daer in hy ſich ſtreng betoonde; en was Koningklijck Profeſſor der heylige Schrift in de publijcke School. Hy wierdt oock van de ſelfde Univerſiteyt naer Spanjen geſonden, daer hy voorſpoedigh de ſaken van deſe Academie bevorderde. Sedert wiert hy Biſſchop van Yperen.

Ioan Eouckaert, achtſte Biſſchop van Yperen.

Ioannes Bouckaert, van Brugge, was te voren Deken van de Collegiale kerck van S. Maria te Kortrijck, en, dit ampt verlatende, wierdt hy Paſtoor van Scherpenheuvel gemaeckt, om ſich te beter tot de beſorging der ſielen te begeven. Tot welcken eynde hy daer een Congregatie van 't Oratorium oprechte, naer 't voorſchrift van 't Roomſche van S. Philippus Nerius. Hy wiert tot Biſſchop van Yperen verkoſen na de doot van Cornelius Janſenius, die op de ſeſte van May, 1638, geſtorven is.

Lodewijck de Croy, negende Biſſchop.

Lodewijck de Croy, ſoon van Claudius, Graef van Rœux, van de ſelfde Katholijcke Koning tot de Biſſchoppelijcke Myter beroepen, ſtorf in het jaer 1647, eer hy in de beſitting quam.

Marius Ambroſius Capello, tiende Biſſchop.

Marius Ambroſius Capello, van Antwerpen geboren, Doctor der Theologie van d'Ordere der Preeckheeren, wiert van de Koning tot de ſelfde Biſſchoppelijcke ſtaet beroepen; maer hy, door d'oorlogen belet, heeft nooyt het beſit daer af gehadt. Sedert wiert hy Biſſchop van Antwerpen gemaeckt.

Ioannes Franciſcus de Robles, elfde Biſſchop van Yperen.

Ioannes Franciſcus de Robles, ſoon van Graef Ioan van Hanapes, Baron van Billy, was eerſt Apoſtoliſch Protonotarius, Kanonick van Rijſſel, Prooſt van de Hooft-kerck te Kamerijck, en daer na van S. Pieters Collegiale kerck te Leuven, en onder de ſelfde naem Kancelier van d'Academie: namaels Kapellaen van des Konings kapelle in Nederlandt, Groot-Aelmoeſſenier van d'Aerts-hertogh Leopoldus Wilhelm, Stadthouder van Nederlant, in welcks tegenwoordigheyt hy te Bruſſel, in de kapelle van 't Hof, tot Biſſchop van Yperen gewijdt wierdt in 't jaer 1654, op d'elfde van October, namelijck van Franciſcus van Ghent, Biſſchop van Doornick; Karolus van den Boſſche, Biſſchop van Brugge; en Jacob de la Torre, Aerts-Biſſchop van Epheſen.

KASSELRYE VAN YPEREN.

HEer ick de beſchrijving van de plaetſen der Kaſſelrye van Yperen (de welcke d'uytſtekenſte, en als d'eerſte plaets is onder de ſeven Kaſſelryen van Weſt-Vlaenderen) begin, ſoo ſal 't niet ondienſtigh ſijn de beſondere plaetſen van deſe Kaſſelrye op te tellen, volgens de leſte opſchrijving van dit Landtſchap, in 't jaer 1517, te Dendermonde gedaen; de welcke deſe navolgende ſijn:

Plaetſen deſer Kaſſelrye:

Becelaere,	Langemarck,
Boeſingen,	Roosbeke,
Biſſchote,	Zonnebeke,
Briele,	Hollebeke,
S. Ians Prochie,	Paeſchendale,
S. Iacobs Prochie,	Zillebeke,
Nederwaeſten onder Comine,	Santvoorde,
	Houthem,
Nederwaeſten onder den Buſch,	Comine ten deel,
	Crommen Elſt in Vlamertinge.
Gheluvelt,	

Het Kapittel van Ryſſel in Kemmel, Wytſchate, Hallebaſt, de ſtadt Meſſine. De kamer van Meſſine met Hooflande, Dulſemont, Wormeſele, Dickebuſch, daer Haerlants Laten een groot moraſch is, vander Hagen. Ermentiers. Stade, Ferlingien. Morslede, Hooghlede. Gheyts. Ledeghem, Rolleghem, Houckene en Rumbeke. Nieuwkercke. Yper-Ambacht. De ſtadt van Rollar, Rouſſelaer Ambacht. 't Hof t'Yſeghem. Kleven in Langemarck, De Laeten des Heers van Kaeſtre. En hoewel alle deſe plaetſen niet onmiddelijck de jurisdictie van de Kaſſelrye onderworpen ſijn, ſoo worden ſy echter alle in dit boeck van de opſchrijving getelt, om dat ſy, als 'er gemeene onderſtant verſocht wordt, gewent ſijn met deſe Kaſſelrye hun deel op te brengen. Deſe Kaſſelrye wort geregeert, en de Rechtſpraeck daer in gepleeght in de naem des Graefs van Vlaenderen, door een Schout, die altijdt blijft, op welcks vermaning de Raet van 't geweſt recht ſpreeckt, namentlijck door een Burgemeeſter, en negen Raets-heeren, die jaerlijcks door de Gemachtighden van de ſelfde Vorſt vernieuwt worden. De Kaſteleyn oft Burgh-graef van Yperen had eertijdts recht om drie uyt de negen te noemen, gelijck eenige ſchrijven, en by name Marchantius en Gramajus. Doch in ſaecken van grooter belang, en in die dingen, de welcke de gemeene ſubſidien en ſchattingen aengaen, is niet alleenlijck de raet der vaſallen, maer oock hun ſtemmen noodigh. Deſe vaſallen ſijn ſekere Edelmannen, die Heerlijckheden in de ſelfde Kaſſelrye beſitten, gelijck voornamentlijck de Heer van Becelare, van Boeſingen, van Stade, van Roosbeke, van Koxie, van Biſſchote, van Zonnebeke, van Vellenaere, van Santvoorde, van Wormiſele, van Rumbeke, van Hollebeke, van Buſche, van Gruterzale, van Morſlede, van Paeſchendale, en eenige anderen, aen de welcken geſonden word, om de ſchatting te hebben. Deſe worden gemeenlijck door de Magiſtraet van de Kaſſelrye t'Yperen in 't Raedthuys beroepen, daer ſy de ſaken van de Gemeente overwegen, en beſluyt daer op nemen, oft alle gelijck, oft eenigen uyt hen, naer dat de ſaeck ſchijnt te vereyſchen, oft naer dat de Magiſtraet van de ſelfde Kaſſelrye dat nut oordeelt. De gene, die geroepen ſijn, ontfangen oock hun eer-giften uyt de gemeene ſchatkiſt van de ſelfde Kaſſelrye.

regering van de ſelve;

en ſijn Vaſſallen.

De gewoone ſit-plaets van deſe jurisdictie is in dat huys, 't welck ſy gemenelijck het Hof van de Kaſſelrye noemen, op de marckt van Yperen ſtaende; welck gebouw ſeer heerlijck gemaeckt ſijnde, de gedaenten der ſeven planeten vertoont, die ſeer kunſtelijck oft van harde ſteen geſneden, oft van pleyſterwerck gebacken ſijn. In dit hof worden de gemeene regiſters en boecken van de Kaſſelrye bewaert. Daer is noch een ander Hof, dat ouder is, in de jurisdictie van de Kaſſelrye gelegen, niet verre van de kerck der Dominikanen. Dit was eertijdts de wooning van eenige Vorſten van Vlaenderen, gelijck uyt Meyers jaer-boecken, en uyt eenige andere ſchrijvers blijckt. Dit wort de Sale genoemt, welcker opper-recht ſich uytſtreckt over de geheele Kaſſelrye, en over des ſelfs dorpen, onder de naem van de Graef; ſy heeft oock vryheyt van de vogelvangſt, beneffens eenige andere voorrechten. Het is tegenwoordigh de wooning van de Schout der Kaſſelrye, die ſich daer, met verlof van de Graef, onthoudt: want dit huys is den Vorſt eygen, en wort van de Vorſtelijcke inkomſt onderhouden. De misdadigen worden daer in ondervraeght; want de gevangenis van de Kaſſelrye is daer binnen, gelijck oock de wapenplaets, ten dienſt van 't ſelfde geweſt, als de ſaeck ſulcks vereyſcht. Dit gebouw leght in een aengenaeme plaets, en is in 't ronde met breede grachten omringt.

Het Hof van de Kaſſelrye.

De Sale of 't oude hof.

Het Burgh-graefſchap van Yperen is 't eerſte Leen, die tot deſe Sale behoort.

Boeſingen is een dorp, een mijl van Yperen gelegen,

NOVA ET EXACTA TABVLA GEOGRAPHICA SALÆ ET CASTELLANIÆ IPRENSIS. De Casselrie van Ypre. LA CHASTELENIE D'IPRE. ANNO M D C XXXXI

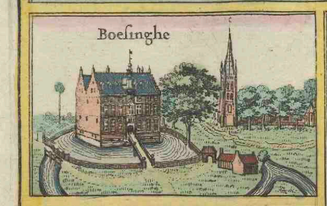

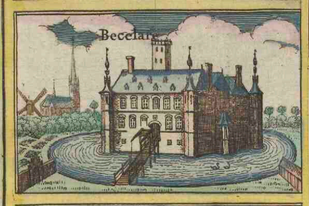

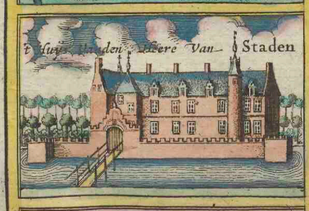

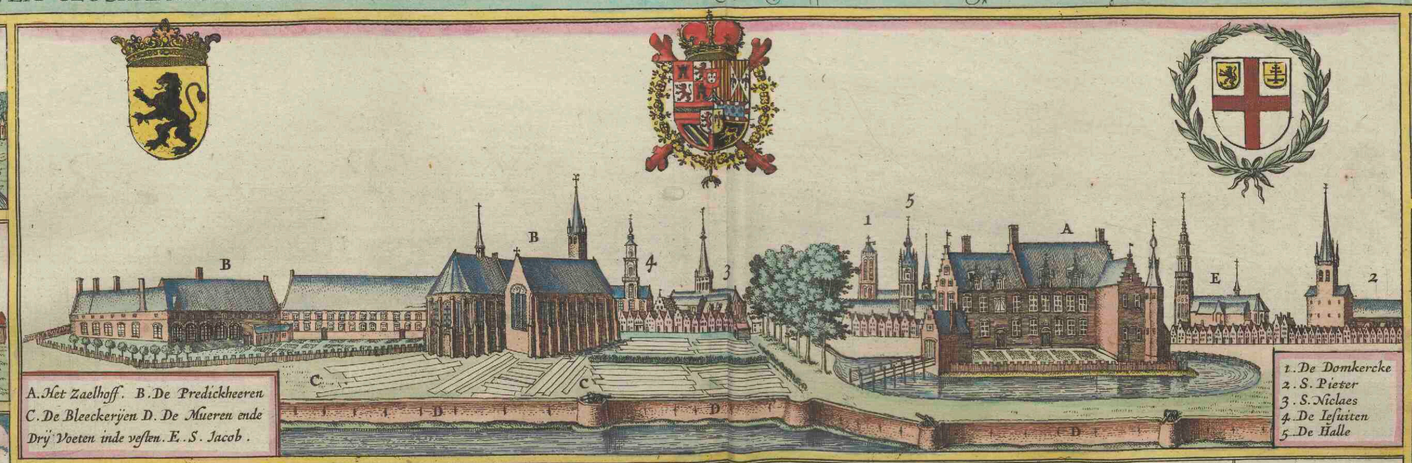

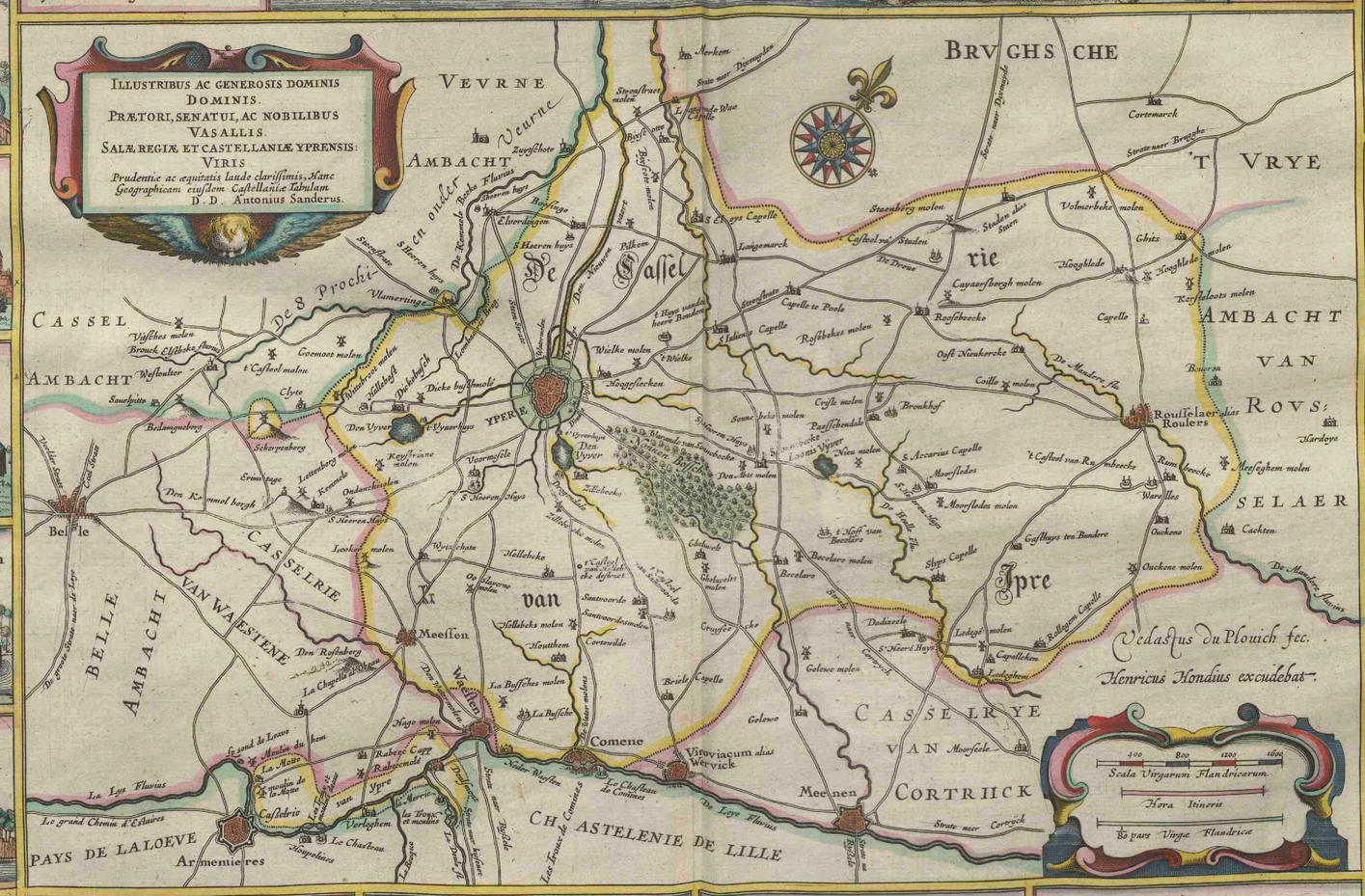

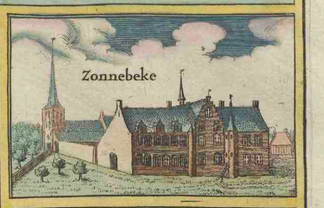

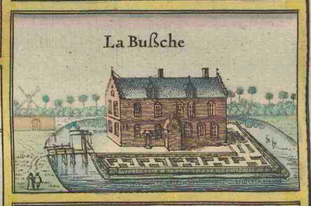

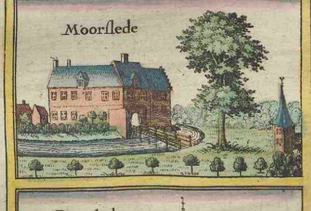

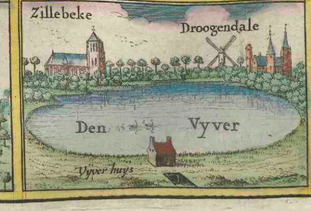

legen, en de wegh is dus verre met ſteenen beleyd. De kerck heeft een toren, die ſeer cierlijck, en voor vier eeuwen gebouwt is, gelijck het geſchrift, op de top daer af gehouwen, aenwijſt. Het Gilt, dat de naem van S. Joris draeght, wiert hier eertijdts vrygemaeckt door de Graef van Vlaenderen, in 't geſlacht van Belle, om ſekere treffelijcke daet, in eenigh gevecht betoont. Het heeft oock gemeenſchap met die Gilden, de welcken met groote privilegien opgerecht ſijn in Elverdingen, Langemarck en Staevele, aen de welcken onder andere dingen toegelaten is dat ſy met pylen, die aen het eynde met ſcherp yſer beſlagen ſijn, mogen ſchieten. Dit dorp heeft bouwlanden en weylanden, en wort gedeelt door de rivier, die van Yperen komt, en door ſekere ſaſſen en tranſporten, gelijck ſy 't noemen, hier opgehouden word. De heerlijckheyt van deſe plaets heeft eertijdts in verſcheyde geſlachten geweeſt, en voor eerſt aen de genen, die de bynaem van deſe plaets voerden, van de welcken ſy aen het geſlacht van *Belle* overgegaen is; van deſen aen de Heeren *van Bride*, en by gebreck van mannelijcke erfgenamen aen 't geſlacht van Dixmuyden, en aen de Heeren van Halewijn by huwelijck; en van daer, door de *Witthems* aen de Heeren van Bergen op den Zoom; en van deſen aen *Cuſance*, Baron van Beauvois, die haer verkoft aen de Ridder *Adolf de Trompes*. En de Heer van deſe plaets wordt onder de outſte vaſſallen van de Kaſſelrye getelt. Hy heeft de vrye jacht en vogelvangſt deur de geheele parochy; en voert hoogh, middel en laegh gerecht. Hier is een Schout, ſeven Schepenen, en een Amman, die de bedienaer van 't gerecht is. Hy heeft oock de rechten der verkoopingen in de allodiale oft oncynsbare goederen, en het recht van de fiſcus, door Ioan, Hertogh van Borgonje, verleent. Deſe plaets was eertijts oock met een treffelijck en ſterck kaſteel verciert, 't welck van ſes duyſent gewapende mannen belegert, en verbrant wierdt, gelijck oock de kerck. Sy is oock onlangs, geduerende de leſte beroerten in Weſt-Vlaenderen, door de ſtedelingen van Yperen neêrgeworpen; maer wort nu dagelijcks, met groote koſten, door de Heer van de plaets, weêr opgebouwt.

In de parochy van Briele, tuſſchen de wegh van Boeſingen en Elverdingen, een half mijl van de ſtadt, leght de Heerlijckheyt *Virlinckhove*, rijck van beemden en weyden, wel beplant met ypen, eycken, en populier-boomen, en aengenaem om haere boomgaerden en tuynen. Sy is tegenwoordigh in 't beſit van de Heer *Philippus Albertus van Quaetjonck*, die deſe plaets van ſijn vader, Bernardus, Ridder van d'Ordre, by erf-recht ontfangen heeft. Nae dat het oudt kaſteel in d'eerſte beroerten van Vlaenderen verbrant was, heeft deſe daer, op een hooger, en miſſchien geſonder plaets, niet verre van daer in een eylant, een heerlijck gebouw opgerecht, dat van drie ſijden met water omringt wordt. Deſe Heerlijckheyt is veel eeuwen lang gebleven in dat geſlacht, 't welck hooger t'achten is om ſijn oudtheyt, dan om ſijn landen en heerlijckheden, die 't door ſijn voorouders verkregen heeft.

Briele. S. Marie kerck, in de voorſtadt gebouwt, is door 't bevel van eenigen verwoeſt, om dat ſy, tegen over de muuren ſtaende, aen de ſtadt hinderlijck ſcheen te weſen. Het landt is vruchtbaer in weyden en granen. Maer het is de laſten van de Kaſſelrye onderworpen, hoewel een deel van de parochy daer af vry is, en onder het Schepenſchap van Yperen, gelijck men 't noemt, ſtaet.

S. Ians Parochy, eertijdts aen de noordſijde van de ſtadt gelegen, in de voorſtadt, en de contributien der Kaſſelrye van Yperen onderworpen, welckers kerck in d'oude grachten van Yperen heeft geweeſt, en aen 't klooſter der Karmeliten heeft gepaelt, daer af de Religieuſen by d'inwoonders van Yperen, tot aen deſen dagh, *S. Ians broeders* worden genoemt. Deſe kerck is, door de rampen der Nederlandtſche oorlogen, tot aen de gront verwoeſt, ſoo dat 'er nauwelijcks eenigh merckteecken van de plaets overgebleven is.

S. Iacobs Parochy heeft oock een acker buyten de ſtadt, die de Kaſſelrye onderworpen is, ſchoon de kerck in de wallen beſloten is. Sy heeft oock vruchtbaere weyden aen de wegh, langs de welcke men van Zinnebeke naer de ſtadt gaet, en naer de ſijde van de oude grachten der ſtadt ſiet men eenige olie-meulens, van daer men een ope uytſicht naer de ſtadt heeft.

Becelaere, oft *Becelaer*, is een dorp, ontrent twee mijlen van Yperen gelegen, aen de wegh, die van deſe ſtadt naer Kortrijck ſtreckt, ten meeſtendeel in 't boſch, en in berghachtigh ſaeylandt gelegen, daer men oock dalen ſiet, die des ſomers ſeer aengenaem ſijn. De vermaerde Heer *Françoys van der Woeſtyne*, Ridder, is heden de beſitter van deſe plaets, en is oock Heer van Flechmel, Pottrie, Lueghens, Caridon, Maete, en van andere plaetſen. Hier is een treffelijcke kerck, met een uytſtekende toren. Voorts wat de weereltlijcke Heerlijckheyt van deſe plaets aengaet, men ſal nauwelijcks in 't gebied van Yperen een vinden, die beter is: want in de geheele omkring van het dorp, die deſe heerlijckheyt bevat, is geen ander Heer, onder wat tijtel het oock ſy, uytgeſondert een kleyne ſtreeck, die de Sale, gelijck men ſeght, en de Kaſſelrye van Yperen beſlaet. Deſe Heerlijckheyt heeft twee Hoven der leengoederen, het eerſte noemen ſy *'t Hof der groote Vierſchare*, het ander *'t Hof der Ooſt-Vierſchare*. Sy voert hoogh, middel en laegh recht: en ontfangt de boeten tot ſeſtigh Parijſche ponden, met alle juriſdictie. Sy heeft een Schout, en ſeven Schepenen, en andere bedienaers van het Gerecht: en oock verſcheyde en rijcke jaerlijckſche inkomſten. Sy houd haer recht onmiddelijck te leen van de Graef van Vlaenderen, onder ſijn Hof oft Sale van Yperen. Oock ſtaen onder haer andere leen-goederen en heerlijckheden, byna van gelijck vermogen, als *Schiervelde*, *Langen*, *Navegeer*, *Heſſele*, en anderen. Sy gebruyckt oock het zegel tot de gedingen, tot de beſittinge der goederen, en eyndelijck

tot

tot alle andere ſaecken, die de pleyt-banck aengaen, welck zegel out en bekent is; behalven noch andere rechten, en privilegien van de Heer. Voorts, de grootſte verciering van deſe plaets is het hof van de Heer, dat voor een Graef waerdigh is.

Gheluvelt is een dorp, op de hooghte gelegen, ontrent twee mijlen van de ſtadt. Hier ſijn boſſchen, heyde, en bouwlanden. De Heerlijckheyt van deſe plaets behoort aen 't geſlacht van *Voocht*.

Hoochlede ſchijnt de naem te hebben van ſijn gelegenheyt, als oft men ſeyde *Hooge gelegen:* want deſe plaets, in de hooghte gelegen, heeft aen alle ſijden een ſeer breede uytſicht. Dit dorp beſtaet meeſtendeel in bouwlanden.

Houckene, een dorp, leght ontrent drie mijlen van Yperen.

Rumbeke: de Baron van Ucclem, uyt het geſlacht *van Thiennes*, heeft hier een treffelijck en welgebouwt huys.

Wormeſele is een dorp, een half mijl van de ſtadt gelegen, aen weêr-ſijden van een wegh, die met ſtraet-ſteen beſtraet is, langs de welcke men naer Waeſtene, Quercy, en Ryſſel gaet. Het is verſien van weyden en bouwlanden, heeft oock boſſchen en boomen, en is in de ſomer ſeer aengenaem. De heerſchappy behoort aen de Doorluchtige Heer *Lodewyck Lopesgallo*, Baron van Male, die het van ſijn vader en grootvader ge-erft heeft, en daer oock een ſeer bequaem hof beſit, en hooge, middele en laege jurisdictie voert. Hier ſijn ſeven Schepenen, en andere bedienaers van 't Gerecht, met een Schout. Hy heeft oock de vrye vogelvangſt en jacht. Men ſiet 'er oock vyvers, viſch-rijcke wateren, voornamelijck ontrent het hof van de Heer, en 't klooſter. Hier ſijn oock boomgaerden, en vruchtdragende boomen, en tuynen, die door de natuur en kunſt verciert ſijn.

Langemarcke is een ſeer groot dorp in 't gebiedt van Yperen, en byna het grootſte van geheel Vlaenderen; want het begrijpt in ſich meer dan vier duyſent bunderen landts, en wordt in verſcheyde landtſtreken gedeelt: behalven de parochy-kerck ſijn 'er noch vier andere gewijde gebouwen, als op de vier hoecken van 't dorp geſticht, gelijckelijck ontrent een half mijl van malkander gelegen. 't Eerſte onder hen voert de naem van *S. Marie ter Poele*, van de welcke de heerlijckheyt aen *Chriſtiaen Boudins* behoort. Het tweede is van S. Iulianus, eertijdts een gaſthuys onder de Hartogh van Kleef. Het derde is van S. Eloy, onder de heerſchappy des Marck-graefs van Lisborgh; en het vierde, 't welck eertijdts een Abdye was, ter eeren van S. Pieters banden, die op d'eerſte van Auguſtus geviert wordt, behoorende onder de Abdy van Corbie in Vranckrijck, behoort nu aen d'Abt van Anchin: het leght in een groot boſch van de Koning, *het Buſch van Outhulſt* genoemt, daer niets is dan een boeren-huys.

De *Heerlijckheyt van Kleef* is oock in dit ſelfde dorp, die men gemenelijck *het Kleefſche Langemarcke* noemt; de welcke, gelijck Gramajus aenwijſt *lib.* 4. *Flandr. Occident.* in 't geſlacht van Maldeghem heeft geweeſt. Men kan uyt het gene, 't welck Meyer gedenckt in ſijn twaelfde jaerboeck, onder Lodewyck van Nevers, op het jaer 1345, bemercken, dat eertijdts in dit dorp oock de wolle-wevery gebloeyt heeft.

Bixſchote, een dorp ontrent twee uren van Yperen, aen de wegh, die naer Dixmuyden ſtreckt, heeft veel weyden en bouwlanden, en is vruchtbaer in geplante boomen. In de winter ſijn de weyden met water bedeckt, daer men over al een groot getal van wilde eenden ſiet, die ſeer ſoet van ſmaeck ſijn: voorts, binnen de grenſen der parochy *van Bixſchote*, ſcheyd ſich de *Baronie van Coucy*, onlangs in het beſit der Klaerhouten, en nu onder de heerſchappy des Marckgraefs van Lisborgh.

Morslede leght ontrent drie mijlen van de ſtadt Yperen, en oock ſoo veel van Kortrijck, op een hooge plaets, van daer het een ruyme uytſicht over 't omgelege landt heeft. De Heer van deſe plaets, die uyt de ſtam Deſpieres is, heeft daer een hof. Voorts, in dit dorp leght de heerlijckheyt *van Watermeulen*, die eertijdts aen 't geſlacht van Hoymil toebehoort heeft, en nu aen dat van Vicq toekomt. Deſe heerlijckheyt heeft noch andere leengoederen, die hier onder behooren, en hooge, middel en laege jurisdictie, gelijck ſy 't noemen, nevens ſeven Schepenen, en andere bedienaers van 't Gerecht.

Paeſchendale, een dorp, in de hooghte gelegen, is boſch-achtigh, en heeft bouwlandt. Hier is een kerck, aen S. Omer gewijdt. Wat de heerlijckheyt van de plaets aengaet, ſy heeft lange tijdt in 't geſlacht, *vander Gracht* genaemt, geweeſt.

Rolleghem is geen Parochy, maer een heerlijckheyt, in verſcheyde parochyen gelegen, met een kapelle, daer ſomtijdts de Godtsdienſt gedaen wordt; en nu onder de heerſchappy van de Heer van Morſlede, met verſcheyde rechten. Een oudt en edel geſlacht heeft de naem van deſe plaets gedragen.

Zonnebeke word in d'oude ſchriften *Sinnebeke* en *Sinnebecke* genoemt. Dit is een dorp, ontrent twee mijlen van Yperen, dat bouw-landen, boſſchen, weyden en vyvers heeft. Hier is een klooſter van Regulier-Kanonicken van S. Auguſtinus Ordre. De Heer van de plaets, uyt het edel en vermaert geſlacht van *de Voocht* geſproten, heeft hier by het klooſter een gemackelijck huys, beneffens de heerſchappy, met veel rechten en privilegien.

Hollebeke is een dorp, tamelijck groot, ruym een mijl van Yperen gelegen, tuſſchen boſſchen en heyden, en geluckigh van ſpring-bronnen. Deſe heerlijckheyt van Hollebeke, in d'eedt der Graven van Vlaenderen onder de Sale van Yperen geſtelt, dewelcke ſich met voortreffelijcke rechten over de parochyen van Santvoorde, Houthem en Zillebeke uytſtreckt, is aen de ſeer oude Brabandtſche ſtam de Glymes gekomen. Hier was oock een oudt en heerlijck hof, de wooning der Heeren, 't welck, door de rampen der oorlogen neder geworpen, nu door *Wynand de Glymes*, ſeer heerlijck in een aengename plaets,

met boſſchen, tuynen, boomgaerden, en weyden omringt, niet alleenelijck vernieuwt, maer uyt de gront opgebouwt is.

Voorby Hollebeke, ontrent twee mijlen van Yperen, is de parochy van *Houthem*, in een vet landt, aen de wegh die van Comines recht naer Yperen ſtreckt. De wereltlijcke heerſchappy van de plaets, uyt oorſaeck van de heerlijckheyt van Comines, behoort aen de Prins van Chimay, geſproten uyt de geſlachten van Ligny, de Croy, en van Egmont.

Neerwaeſten, een dorp, aen de Leye gelegen, twee mijlen van Yperen, van de Franſchen *Baswarneſton* genoemt, is rijck van weyden en bouwlanden. Des ſomers is 't een ſeer aengename plaets, voornamelijck langs deſe beeck, die ſachtelijck vloeyt, en ſeer ſuyver water heeft. De heerſchappy van deſe plaets is in 't dorp *de la Buſche* gelegen; van 't welck oock een oudt geſlacht genoemt heeft geweeſt. Doch de heerlijckheyt, die deſe naem voert, is nu in 't geſlacht *de Maſſiet*, dat ſeer edel en oudt is. Sy behoort onder de heerlijckheyt *van Ooſthove*, by Nipkercke; en voert hooge, middel, en laege jurisdictie. Hier is een banck van ſeven Schepenen; en oock de vogelvangſt en jacht.

Comines ten deel behoort oock onder de contributien van de Kaſſelrye, maer heden is 'er, ſoo het ſchijnt, eenige twiſt tuſſchen deſe Kaſſelrye en die van Rijſſel over de grenſen, de welcke ick de Rechters wil laten beſlechten, die over deſe ſaeck geſtelt ſijn.

De heerlijckheyt des Kapittels van Rijſſel in Kemmele is oock ſubſidiaer, en contribueert in de Kaſſelrye van Yperen, gelijck het boeck der contributien aenwijſt.

Wytſchaete is een groot dorp, op de hooghte gelegen, ontrent een mijl van de ſtadt Yperen, aen de wegh naer Waeſten, en heeft hier en daer heuvels, gelijck oock boſſchen en bouwlanden, en is des ſomers ſeer geneughlijck, om d'uytſicht over d'omleggende plaetſen.

Ledechem, een dorp, leght aen Dadizele, en is niet onvruchtbaer.

Nieukercke is een dorp, ten deel onder deſe Kaſſelrye, en ten deel onder 't gebiedt van het Vrye gelegen, by Roeſelare, in 't Bisdom van Brugge, gemeenelijck *Ooſt-Nieukercke* genoemt. Voor drie hondert jaren was hier niets anders, dan een kleyne kapelle, onder de parochy van Roeſelare. Maer ſy heeft, om de groote menighte van 't volck, dat daer dagelijcks meer en meer toenam, de tijtel en 't voor-recht van parochy verkregen; en de kerck, die men daer gebouwt heeft, is voornamelijck van 't gelt geſticht, dat daer van d'inwoonders opgehaelt wierd.

Het dorp *Staden* leght ontrent drie mijlen van Yperen, aen de wegh, die naer Thoraut en Brugge ſtreckt; ten deel op een bergh, en ten deel in de vlackten, en op d'afgang. Hier ſijn voornamelijck bouwlanden, en groene beemden. In dit dorp leght de heerlijckheyt van Vellenaer, heden beſeten door een Heer uyt de ſtam *van Lichtervelde*, die onder deſe tijtel een erfvaſſael der Kaſſelrye van Yperen is; welcke heerlijckheyt ſich oock in Hoochlede uytſtreckt. De Heer van de plaets heeft een Schout, Amman, Schepenen, ſtrafboeten, en andere rechten. Hy heeft onder ſich acht-en-twintigh andere leenen, *in Hoochlede, Staden, Klerckem, Eeſſene, Zarne, Woemene*, en andere plaetſen gelegen. De Marckgraef van Lisburgh heeft hier een ſeer treffelijck en aengenaem Hof, 't welck aen de gene, die daer in woonen, alderhande gemack geeft, en in een vermakelijcke plaets gelegen is, met een boſch daer by, en andere boomen, op een rijgh ſtaende. De heerlijckheyt van deſe plaets heeft van oudts in een geſlacht van die naem geweeſt.

Roosbeke. Deſe plaets is ſeer vermaert, uyt oorſaeck van d'eer, die men daer aen de Moedermaeght bewijſt. De heerſchappy van 't dorp is nu aen 't geſlacht der Noyellen gekomen.

Zillebeke is een half mijl van de ſtadt Yperen, een geneughlijck dorp, dat verſcheyde boſſchen heeft, oock bouwlanden, en een groote vyver, de welcke, gelijck die van Dickebuſche, door een vloet in de ſtadts-grachten vloeyt, en van daer door loode buyſen, onder d'aerde geleyt, den inwoonders een geſont water verſchaft. Deſe plaets is prijſens-waerdigh om haer oudtheyt. De Heer van Honſchote, uyt het geſlacht de Cerf en Maſſiet geſproten, heeft hier een treffelijck huys, 't welck *Petrus de Cerf* voor weynigh jaren oft vernieuwt heeft, oft begonnen heeft te vernieuwen. De heerlijckheyt van deſe plaets is een leen van de Sale van Yperen.

Santvoorde, een dorp, op een hooge plaets, en aen heyde gelegen, heeft bouwlanden en boſſchen. De kerck voert de naem van S. Bartelmeus. In deſe plaets ſijn verſcheyde heerlijckheden, als onderhoorigh onder de Koninckljcke Sale van Yperen, van Comines, van Hollebeke, en 't Hoofthof in Werwijck. Voorts, de voornaemſte heerlijckheyt van 't dorp behoorde onlangs onder 't geſlacht *de la Vichte*, nu *de Velaere*, 't welck daer een gemackelijck en cierlijck hof heeft.

Het vleck van Roeſelare in de beemden is dus genoemt om de ſeer vermakelijcke beemden, daer het midden in gelegen is, als in 't hart van Vlaenderen, drie mijlen van Yperen, ontrent vier van Kortrijck, en Dixmuyden, in een geſonde plaets en lucht. Het heeft in ſijn omkring groene hoven, boſſchen, beemden, en ackers, die vruchtbaer van byna alderhande vruchten ſijn. Verſcheyde geheughſchriften der kloſters geven te kennen, dat deſe plaets ſeer oudt is. Hier is een weeck-marckt, in de welcke eertijdts een groot getal van lijnwaet te koop gebracht wierd. Want door de beeck Mandere, die daer by haer oorſprong heeft, en die, deur Iſeghem, Ingelmunſter, en Wackene vloeyende, in de Leye ſtroomt, konnen oock de waeren op de Leye vervoert worden. Dit is een vleck van ſeer oude naem, en heeft ſtadts-rechten, met het welck, en onder welcks heerſchappy 't Ambacht van Roeſelare, Cleven in Langemarcke, en 't Hof tot Iſeghem de gewoone en bovengewoone contributien, door de Graef van Vlaenderen verſocht, opbrengen. Hier is oock een Schout, die de Heer van de plaets vertoont, en een

Schout,

Schout, die de Burgh-graef vertoont, en ſeven Schepenen, van de welcken d'eerſte Burgermeeſter wort genoemt, oock een Penſionaris, en Schrijver. Deſe overigheyt heeft authoriteyt over alle ſaecken, ſoo wel die 't lijf, als die de goederen aengaen. De doorluchtighſte Vorſt Wolfgangus Wilhelmus, Palts-graef aen den Rhijn, Hartogh van Opper en Neder-Beyeren, en van Nieuwburgh, beſit tegenwoordigh deſe heerſchappy.

Dickebuſch is een ſeer groot en oudt dorp, met veel vermakelijcke boomgaerden beſet, en voornamelijck rijck van bouwlanden. Daer is oock een groote poel, ontrent een mijl van Yperen gelegen, daer, door middel van een beeck, het water uytvalt, en door loode buyſen, onder d'aerde geleyt, deur de ſelfde ſtadt verſpreyt wordt. In het ſelfde dorp leght de heerlijckheyt van *Hallebaſt*, met een cierlijck huys, nu door de Heeren van 't geſlacht van *Wouters* beſeten, de welcke ſich oock over Vlamertinge, daer by gelegen, uytſtreckt, en hoogh, middel en laeg recht voert, gelijck men het noemt. Daer ſijn ſeven Schepenen, met de Schout, en andere bedienaers van 't Gerecht.

Crommenhelſt in *Vlamertingen* contribueert oock tot de gemeene belaſtingen der Kaſſelrye van Yperen. Het was onlangs, en is noch in 't beſit van 't edel en oudt geſlacht *van Ketulle*.

De Heerlijckheyt van Leger, hoewel ſy ſich over de parochy van Vlamertingen uytſtreckt, ſoo maeckt echter d'opſchrijving van Vlaenderen haer de contributie der Kaſſelrye van Yperen onderworpen. Sy is een leen van de Heer van Vlamertingen, en met verſcheyde rechten verſien, gelijck uyt haer Catalogus blijckt. Den Heer, die haer heden beſit, is *Petrus Immelot*, oock Heer *van Bampoele*, en nu oock van *Vlamertingen*.

Gramayus verhaelt verſcheyde namen van *Meßene*. Volgens een ſchrift van Robbert de Vries noemt hy het *villa Miſenis*; volgens Meyerus, *Meſcina*; volgens Marchantius, *Meeſſena*; volgens Olivier van der Marck *Meſchina*. Maer de gene, die hem het Martelaers-boeck van Terroüaen geeft, ſtaet hem beſt aen, daer het, by gelegentheyt van dat 'er gewach gemaeckt word van de Martelaer Sydronius, die naer deſe plaets gebracht is, *Miſſeniacum* wordt geheeten. D'oorſprong van de naem ſpruyt uyt de jaermarckten, niet ſoo ſeer om hun vermaertheyt, als om hun oudheyt gepreſen, de welcke men ſtelt onder de vier voornaemſte van Champagne in Vranckrijck. Want wy noemen die *Miſſen*, met een woort van de Romeynen ontleent, om dat men waren uyt het geheele Rijck derwaerts te koop ſond, en noch ſend. Eer de ſtadt oft het klooſter gebouwt was, hebben deſe jaermarckten, van de welcken ick nu ſpreeck, *in 't Sartaenſe foreeſt* (want dus wierdt het genoemt) geweeſt, achter het nieuwe kaſteel van de Graef, de welcke ſonder twijffel by de dijck, en 't landt van *Slotlandt* gelegen was, vyf hondert ſchreden van 't klooſter. Wy vinden geen hooger begin van de ſtadt, en van haer vryheyt en wetten, dan van Boudewijn van Rijſſel, en geen andere grenſen, dan de genen, die haer door Paus Alexander gegeven wierden. Want alle de ruymte, die daer in beſloten is, wordt Stadt genoemt, en gehoorſaemt de Raedt die daer binnen is. De heerſchappy daer af, en van een weynigh landts, door de Gravin Adela gegeven, behoort aen d'Abdis van deſe plaets, de welcke, volgens de gewoonte der inwoonders van Yperen, en 't bevel van Graef Guido, de Gemeente en 't Recht bedient, door een Opper-Bailjuw, Onder-Bailjuw, en Schout, die altijdt blijven, door ſeven Schepenen, die jaerlijcks afgaen, en op S. Michiels dagh verkoſen worden. De burgers deden eertijdts ſoo groote winſt met de wevery der wolle lakenen, dat ſy in de ſubſidien van 't Lantſchap, en in 't opbrengen der ſchattingen, ſomtijdts ſoo veel opbrachten, als die van Veurne: ja de jaermarckt, die op de veertiende van October gehouden wierdt, was ſoo vol van vreemde kooplieden, dat men leeſt dat in 't jaer 1528 de ontfangſt van de ſchatting van een jaermarckt een ſomme van ſes hondert ſes-en-veertigh gulden bedroegh, ſchoon men daer niet meer dan een oortje van yder laken vorderde, dat te koop gebracht wierdt. Maer deſe lakenwevers, naer Engelandt en elders vertrocken, hebben deſe plaets als treuriger, en ſonder handel gelaten. Ja de weeckmarckten, die men op vrydagh en ſaterdagh houdt, worden oock weynigh beſocht, uyt oorſaeck van de marckt van Yperen, dat daer ſoo naby gelegen is.

DE KASSELRY VAN KORTRYCK.

KOrtrijck heeft, naer yders gevoelen, d'eerſte plaets onder alle d'andere ſteden van Vlaenderen, uytgeſondert de vier voornaemſte ſteden, die men de vier Leden noemt, ſoo om haer uytſtrecking, (want het heeft ſeven-en-ſeſtigh dorpen onder ſich in Walſch-Vlaenderen,) als om haer bequame gelegenheyt, op de beyde oevers van de rivieren de Leye, en de Mandere, die haer groot voordeel toebrengen; en om haer waerdigheyt, vryheyt, achtbaerheyt en tijtelen, en om haer oudtheyt. Meyerus, Iperius volgende, B. Rhenanus, ſich op de getrouwheyt der Iaerboecken beroepende, en Molanus, *cap. 9. militiæ ſacræ*, daer hy van Pipinus de Tweede ſpreeckt, verhalen eenparighlijck, *dat de Sweven, volcken van Vlaenderen, en de Menapiers, van de Noormannen, te Kortrijck overwinterende, byna geheel verdelght ſijn, gelijck in de Hiſtorien van Vranckrijck verhaeldt ſtaet.* Daer uyt men verſtaen kan, dat deſe woeſte volcken, daer overwinterende, de plaets, oft ſterck ſijnde, ingenomen, oft ingenomen hebbende, verſterckt hebben; en dat, toen ſy vertrocken waren, Boudewijn de Jonge, oft Gebaerde, gelijck Oudegerſt wil, oft Arnulphus, die beyde Graven geweeſt ſijn, 't kaſteel van Kortrijck, gelijck ſeker is, weder opgebouwt hebben, en dat ſy door Boudewijn van Conſtantinopelen met een Collegie van twaelf Kanonicken is verçiert: hoewel Meyer ſchijnt te kennen te geven dat het kaſteel verwoeſt was, toen men *het Kapittel* oprechte, en ſeght, *dat ter plaets, daer 't oudt kaſteel had geſtaen, de kerck gebouwt wierd.* Het regiſter van 't Kapittel toont genoegh ſijn plaets en grootheydt; gelijck oock het vonnis, op d'acht-en-twintighſte van May-maent, 1451, te Doornijck uytgeſproken, van de welcken het leſte verhaelt, dat Joannes van Iſeghem, voor twintigh jaren overleden, voor ſich verkregen had een huys in de ſtadt Kortrijck, ter plaets, te voren *Ouden Kaſteel* genoemt, die nu *onſer Vrouwenſtraet* geheeten wort. En het eerſte, namelijck het regiſter van 't Kapittel, verhaelt dat, in het jaer 1398, de Hartogh van Borgonje een watermeulen had, en wijſt huyſen verre voorby de marckt aen, die alle eenige ſtuyvers betaelden, uyt oorſaeck van gront-pacht, de welcke de Graven by overdracht aen de kerck hadden gemaeckt. Voorts, dat 'er van d'oude bouwing niets overigh is, dan een poort, nu de poort der Kanonicken, en eertijts de Burght-poort genoemt, en groote ſtucken van muren, die dickwijls den gravers voorkomen, en ſoo vaſt aen malkander gehecht ſijn, dat ſy nauwelijcks met handen van malkander gebroken konnen worden. *D'eygendom van de gront* in 't geheel wierd in 't jaer 1411 aen de Kanonicken gegeven, toen Ioannes van Borgonje die afſtond, voor het welck de Kanonicken weder gaven acht hondert maten ſachte haver, die ſy *Honts* noemen, de welcken hen eertijts van Gravin Joanna naegelaten waren. Doch wat het Kanael aengaet, ſy hebben dat van d'eerſte ſtichting af beſeten, en dieshalven beweeren ſy dat het recht over de grachten, en over de poort van het kaſteel aen hen behoort, om 't welck ſy eenige tijdt tegen de Raedt hebben gepleyt; en 't vonnis daer af wierd in 't jaer 1358 uytgeſproken. Dit kaſteel verſtreckte eertijts voor de wooning der Graven, die, het voornaemſte deel daer af tot de gewijde dienſt geſchickt hebbende, en ondertuſſchen vermaeck in Kortrijck ſcheppende, daer hun *Graeffelijck huys* hebben gehad. Wijders, dit voorgenoemt kaſteel heeft haer *Pairs*, dat is, haer vaſſallen, en een treffelijck *Hof der leengoederen*, oock een *Kaſteleyn*, oft Burght-vooght, die eertijts erffelijck was: in voegen dat ſy heden met recht onder de beſte ſteden van 't Graefſchap getelt wort. Sy leght in 't zuyderlijck-deel van Duytſch-Vlaenderen, naer de ſijde van Walſch-Vlaenderen, aen de noord-ſijde van geſtalte als een ovael, en aen de zuyd-ſijde eenighſins bergh-achtigh. Sy wort aen d'ander ſijde van het kaſteel beſproeyt van de rivier de Leye, die ſich daer in twee grachten verdeelt, van de welcken d'een deur de ſtadt vloeyt, en d'ander rontom de wallen ſtroomt, en dit met ſoo groote bequaemheyt, dat de ſchepen met ſtaende maſten deur de ſtadt konnen varen. Deſe rivier, aen d'uytgang van de ſtadt weêr te ſamen komende, loopt deur de voorſteden heen.

't Kaſteel van Kortrijck.

Beſchrijving van de ſtadt.

Het kaſteel, aen de weſt-ſijde gelegen, is vierkant van geſtalte, heeft ſeer diepe grachten, en twee uytgangen, en tien toorens van gehouwe ſteen, die ſoo hoogh ſijn, dat ſy de hemel ſchijnen te dreygen. De ſtadt van binnen is verſien met grachten, met een wal, en met een muur van gebacke ſteen, geſamentlijck met ſeven-en-twintigh toorens, en twee aerde bolwercken, bequaem om alle aenvallen af te weeren. Sy heeft vijf poorten, die op even ſoo veel ruyme ſtraten uytkomen, de welcken alle naer de marckt, die ſeer ſchoon gehouden wort, ſtrecken. Aen de noord- en ooſt-ſijde leggen twee voorſteden, die in grootheyt en ſterckte de ſtadt gelijck ſijn, en beyde twee ſtercke poorten hebben. De voorſtadt over de Leye is met een aerde wal, en vijf punten, en met een gracht, daer overvloedigh water in is, verſien.

Kaſteel.

Voorſteden.

D'ander,

D'ander, over de beeck gelegen, is door de vloet gedeelt, en heeft niet meer dan drie gelijcke punten, een aerde wal, en een gracht, die haer beſluyt. Deſe beyde voorſteden hebben van naby hun uytſicht over ſeer aengename beemden, die in de ſomer dienen om lijnwaet te bleecken.

Verdeeling van de Kaſſelry.

Ick heb, ſeght Gramajus, in mijn beſchrijving van Kortrijck aengeweſen waer 't oudt kaſteel van Kortrijck heeft geſtaen, en in welcke grenſen ſy beſloten was, en van wat vermogen haer Burgh-graven hebben geweeſt. Ick ſal hier alleenlijck byvoegen de groote menighte der leengoederen, die daer onder behooren, en de vier ſteden, die 'er gemeenelijck eerder onder getelt worden, dan in volle jurisdictie daer onder ſijn, beneffens veel dorpen, die deurgaens op de vijf Vooghdyen, oft Roeden, gelijck ſy ſpreken, toegepaſt worden, namelijck van Harlebeke, Thielt, Deynſe, Menen, en de dartien Parochyen, die wy naer ordere beſchrijven ſullen. Voorts, gelijck yder van deſe vooghdyen, ja yder heerlijckheyt ſijn Raedtsheeren, Baljuwen en Officieren heeft, ſoo is 'er inſonderheyt een generael Collegie in de ſtadt, uyt vier *Hooft-puncters* beſtaende, die van de hooftſchatting de naem hebben verkregen, en uyt ſeven Schepenen, voor de welcken de klachten en gedingen der onderdanen van de geheele Kaſſelry, aengaende de ſubſidiare collatien, en andere diergelijcke laſten, gebracht worden. En men verkieſt gewoonelijck jarelijcks, tot het Schepenſchap van dit Collegie, Schouten, Raedtsheeren, oft Secretariſſen der heerlijckheden, oft der ſteden, oft andere mannen, die in wijsheyt uytſteecken; doch tot het *Hooftpuncterſchap* deurgaens Edellieden, Leen-mannen oft Vaſſallen, oft Pairs van 't kaſteel van Kortrijck. Ick heb noch niet konnen verſtaen wanneer deſe forme van regeering ingevoert is; maer ick vermoed alleenlijck dat, toen de macht der Pairs van 't kaſteel, ſoo veel de goederen van de Kaſſelrye vernietight oft afgeſchaft was, in plaets van deſen, die van d'een op d'ander erfden, deſe anderen, die ſlechs een jaer dienen, ingevoert ſijn. Daer

Magiſtraten.

Payries.

ſijn twaelf Payries van de ſtadt en Kaſſelry van Kortrijck; van de welcken d'eerſte is de Graef van Vlaenderen ſelf, volgens 't recht van ſijn kaſteel te Kortrijck. Daer na volgen Meenen, Warwijck, Iſeghem, Gracht, Thombes, Coyghem, Dadizele, Huele, Roosbeke, de heerlijckheyt d'Eſtampes, *Viri*, *des Mans* genoemt, en de Grute van 't Hof te Thielt. Maer de ſteden oft vlecken, de welcke de Kaſſelrye van Kortrijck nu behelſt, ſijn *Harlebeke*, onder 't welck eenige dorpen ſijn, oft eenige buurten, minder dan dorpen, als, Bavinckhove, Bevere, Deerlijck, Deſſelgem, Ingelmunſter, Hulſt, Keurne, Moude, Sweveghem, Vichte, S. Eloys Vive, Wareghem.

Steden, oft vlecken.

Tielt, onder 't welck ſijn Arſeele, S. Baefs Vive, Denterghem, Canighem, Eeghem, Gotthem, Merkeghem, Mulebeke, Oeſſelghem, Pitthem, Poucques, Roesbeke, Ruyslede, Wacken, Wilbeke, Winghene, Wouterghem, Swevezeele, en Catthem.

Deynſe, onder 't welck getelt worden Aſtene, Grammene, ('t en ſy dat dit miſſchien onder Tielt wort gereeckent) Machelen, Olſene, Peteghem, Zulte, en andere heerlijckheden, en leenen, hier in gelegen, van de welcken hier na geſproken ſal worden. Oteghem, Eeſtert.

Meenen, onder 't welck men telt Biſſeghem, Emelghem, Guleghem, de Baronny van Heule, Gheluwe. Desgelijcks Dadizele, ſtadts gerechtigheden hebbende; Lendele; Iſeghem, door de tijtel van Graefſchap vermaert; Morſele, Wevelghem, door d'Abdy der Monicken van de Ciſtercienſche Ordening beroemt.

Eyndelijck de dartien Parochyen, de welcke ſijn Dottingnies, Coyghem, Pont Deſpiere, Mouſcron, Herſeaux, Lungue, Reckem, Lauwe, Aelbeke, Rodelghem, Bellighem, Marcke, en Kortrijck.

Harlebeke noemen d'oude Vorſten in hunne ſchriften *Hallebeke*, en andere *Hallebecca*, beyde naer de beeck, daer uyt de rivier van Gaurebeke ſpruyt, en die by de ſtadt, de welcke ſy in twee deelen ſnijd, in de Leye ſtroomt. D'oude Houtveſters van Vlaenderen hadden wel de ſetel van hun hof te Rijſſel verkoſen; maer de vader van Liederick de Tweede vervoerde ſijn wooning naer Harlebeke, daer af hy, nae ſijn geboorte-plaets, de bynaem van Harlebeke heeft verkregen. Daer was niet meer dan een eenige oorſaeck deſer verplaetſing van wooning, namelijck de gelegenheyt van de plaets, in 't midden van ſijn Graefſchap, aen de rivier de Leye, de welck in ſijn tijdt dit eylandt begon te maken, vermits hy de rivier in twee verdeelde. Het kaſteel, of het Graeffelijck huys, lagh oock op d'oude oever; daer af noch heden de Kaſteleyn van Harlebeke het recht van te viſſchen in d'oude Leye heeft. De Vorſten teeckenen altijdt aen in d'oude regiſters der vernieuwde privilegien, dat Harlebeke d'oudtſte ſtadt van 't geheel Graefſchap van Vlaenderen is, namelijck, van het oudt Vlaenderen, tuſſchen de Schelde en Leye gelegen. De Raedt van de ſtadt, die van alle geheugenis, ſoo van menſchen, als van geſchriften, ſeer vermaert heeft geweeſt, beſtaet uyt een Schout, een Burgermeeſter, en ſes Schepenen; van de welcken de Schout de voorſitting heeft in de kamer der burgerlijcke ſaken, en der dingen, die de vredemakingen aengaen; maer de Burgermeeſter in de ſaken, die 't lijf betreffen. En hoewel wy bemercken, dat byna geheel Vlaenderen van regeering is verandert, dat de Schouten afgeſet ſijn, en d'autoriteyt vermindert is, uyt oorſaeck van hun wederſpannigheden, oft om andere ſaken, ſoo heeft echter Harlebeke alleen ſeer getrouw en genegen tot haer Vorſt geweeſt, en de forme van haer oude regeering behouden, ſelf met verlies van haer middelen.

Harlebeke.

Vooreerſt dan ſtaet t'aenmercken, dat een mijl in 't ronde van deſe ſtadt alle de lantlieden gehouden ſijn op de meulen van de Vorſt te malen; dat 'er in verſcheyde dorpen veel ackers en landen ſijn, die aen de jarelijckſche korenair van de Vorſt behooren, de welcke om deſe oorſaeck, met hun goederen, die geen beſonder Heer onderworpen ſijn, hun Recht-banck in de

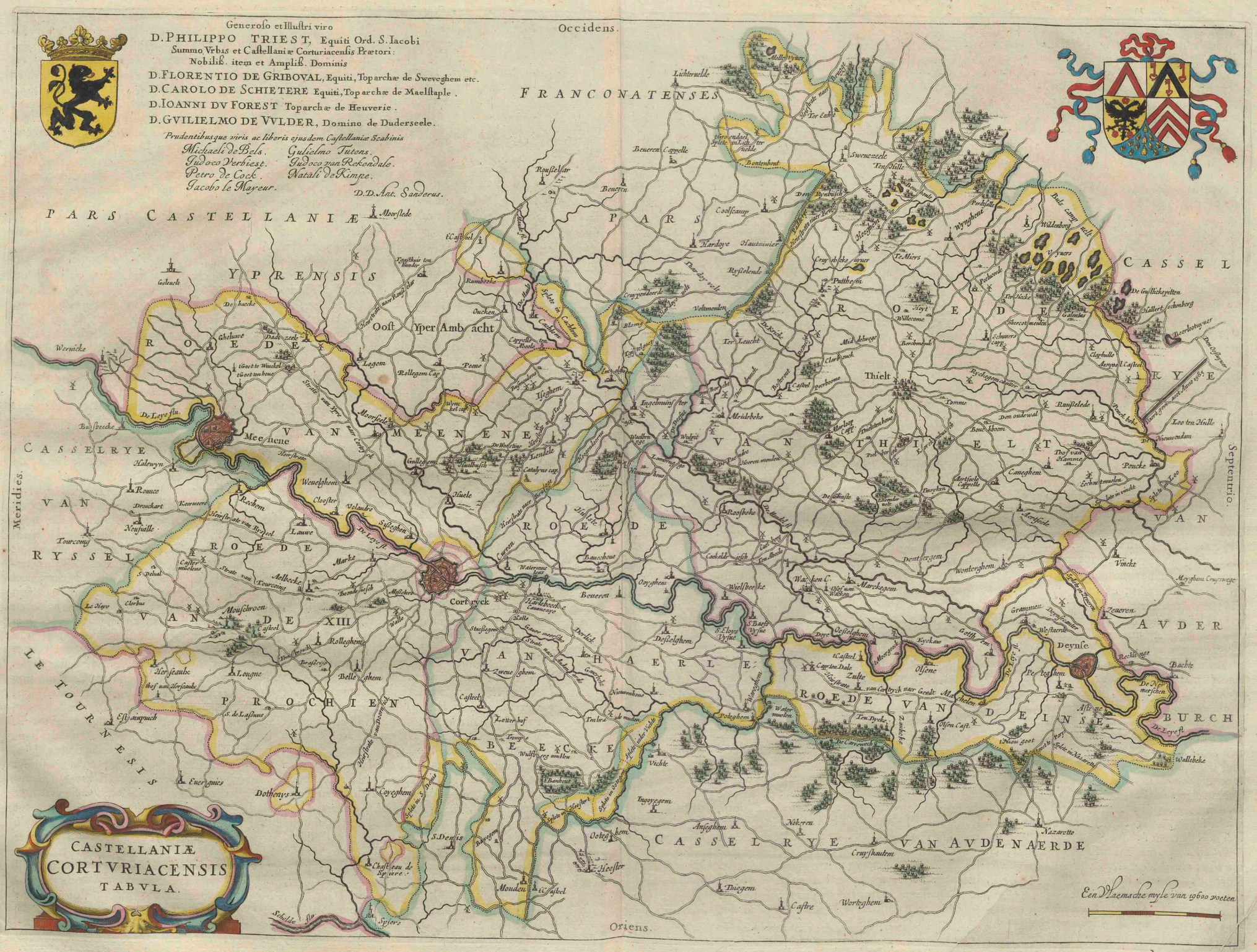
Generoso et Illustri viro
D. PHILIPPO TRIEST, Equiti Ord. S. Iacobi
Summo Vrbis et Castellaniæ Corturiacensis Prætori:
Nobiliss. item et Ampliss. Dominis
D. FLORENTIO DE GRIBOVAL, Equiti, Toparchæ de Sweveghem etc.
D. CAROLO DE SCHIETERE Equiti, Toparchæ de Maelstaple.
D. IOANNI DV FOREST Toparchæ de Heuverie.
D. GVILIELMO DE VVLDER, Domino de Duderseele.
Prudentibusque viris ac liberis ejusdem Castellaniæ Scabinis
Michaeli de Bels. Gulielmo Tutens.
Iudoco Verbiest. Iudoco van Rekendale.
Petro de Cock. Natali de Kimpe.
Iacobo le Mayeur.
D.D. Ant. Sanderus.
Occidens.
FRANCONATENSES
PARS CASTELLANIÆ
YPRENSIS
CASSELRYE VAN RYSSEL
CASSEL RYE VAN AVDER BURCH
CASSELRYE VAN AVDENAERDE
LE TOURNESIS
Meridies.
Septentrio.
Oriens.
Meenene
Cortryck
Thielt
Deynse
Oost Yper Ambacht
Ooteghem
Castre
Worteghem
Nazarette
Wallebeke
Dothenys
Spiere
Mouden
Heester
Ingoyegem
Ansegheim
Nokeren
Cruyshautem
Tuiegem
Castre
Eenvlaemsche myle van 19600 voeten
CASTELLANIÆ CORTVRIACENSIS TABVLA.

ſtadt hebben, daer ſy, in de tijdt der Vorſten van Borgonje, met ſtatuten en coſtumen was begaeft, ſomtijdts het Schepenſchap van de Graef genoemt, en ſomtijts het nieuw Schepenſchap, daer in jarelijcks de Raedt verandert wierd door de gemachtighden van de Vorſt, en welcks getal in een Burgermeeſter en ſes Schepenen beſtont. Sy hebben oock van oudts her een erffelijck Threſorier en Amman gehad, van de welcke het leſte ampt ſeer lange tijdt aen de Burgh-graven van Harlebeke heeft geweeſt, en het voorſte eerſt aen 't geſlacht van Walle, ſedert aen dat van Mortave, en onlangs aen Joannes Jacquelot, Groot-Bailjuw van Harlebeke.

Voor eerſt dan is in 't begrip van de ſtadt Harlebeke de heerlijckheyt van *Halle*, naer de plaets dus genoemt, daer men eertijts de jaer-marckt hield, de welcke een Schepenſchap en twaelf heerlijckheden heeft, gelijck oock een kapelle, en Raedt-huys, en de fondamenten van een kaſteel, door d'oorlogen van Ghent onder Lodewijck van Male verdelght.

Over-acker is een leen, gelijck 't voorgaende, uyt een Raedt en ſeven ſubalternen beſtaende. De groote ſtucken ſteen, onlangs diep onder d'aerde wech gegraven, wijſen aen dat daer een kaſteel heeft geweeſt, dat van oude tijden, gelijck men vermoed, onder 't geſlacht van *Uiterſwaene* heeft geſtaen.

De Venetiaenſche heerlijckheyt des Raedts, en de vier kampen der leengoederen, beſeten door *Iacobus Schaeck*, Geſant der Bruggenaers by de Venetianen; de welck ick vind dat in 't jaer 1442, door een Edelman van de ſelfde naem, en van het ſelfde geſlacht, aen Gerard van Ghiſtelle overgedragen is, in welcks ſtam het gebleven is, en aen de Heeren van Bevere en Deſſelghem d'eer-tijtel heeft gegeven tot aen 't jaer 1461. Men ſiet dat in dit geweſt ſeer veel plaetſen tot heuvels opgehooght, en met grachten vol water, dat men daer geleyd heeft, oft dat daer geregent is, verſterckt ſijn; een ſeer ſeker bewijs van dat daer ontrent eenigh Edelmans huys heeft geſtaen.

Terleecke, het welck men nu met een ſachter naem *Deerlijcke* noemt, was in 't eerſt een heerlijckheyt van die plaets, de welck aen een geſlacht van de ſelfde naem behoorde, en een leen, 't kaſteel van Kortrijck onderworpen.

Francx is oock een heerlijckheyt, twaelf mannen, en ſeven Schepenen begrijpende: eyndelijck *Winghen* en *Buffelt*, over acht leenen heerſchende.

Nu volgen aen de grenſen der Vooghdye van Oudenaerde, (van 't welck ſy oock een gedeelte ſijn,) *Vichte*, 't welck de bynaem van een ſeer edel geſlacht is.

Oeteghem, vermaert om ſijn Raedt-huys, en om *Kouwerburgh*, een leen van 't gaſthuys van Kortrijck, door Philippus de Stoute, Hartogh van Borgonjen, gegeven. Gelijck oock *Heeſtert*, in hooge achting om de heerlijckheyt des Barons van Huele, uyt de Liedekercken geſproten; en *Dienſtvelt*, door de heerlijckheyt der Dananten bekent. Desgelijcks Denys-kapelle, voortreffelijck door de heerlijckheydt van Slawathien, voor weynigh jaren van wegen de Koning geconfiſqueert.

Moude, gemeenelijck *Mouwe* genoemt, leght niet verre van deſe parochyen, die in 't landt van Oudenaerde en daer ontrent verſpreyt ſijn; een heerlijckheyt der Edelen *van Baronaige*, met een cierlijck Raedt-huys, marckt, en jaer-marckt, op de wijſe der ſteden, verçiert.

Doch binnewaerts in de middellanden ſiet men het dorp *Sweveghem*, dat ſonder twijffel ſijn naem van de wooning der Swevers verkregen heeft. Hier is een kerck, met de naem van Sweveghem, geſchoncken aen de Kanonicken van Harlebeke, door Graef Boudewijn, die hun ſtichter had geweeſt. Hier is oock een kaſteel, met breede jurisdictie, en een hof der leengoederen, eertijdts aen 't geſlacht der *Halewijns*, en nu aen de *Gribovallen* behoorende.

Deſſelghem en *Beveren* ſijn dorpen, die aen malkander leggen, en beyde 't eygendom der Abdy van Blandin.

Deerlijcke, naeſt aen Harlebeke, en ontrent een mijl daer af, leght aen de wegh van Oudenaerde. Dit is een ſeer oudt dorp. Hier ſijn twee Vijven, een van *S. Eloy*, van Malebrancus *Kaſteel vive* genoemt, en 't ander van *S. Bavo*; beyde aen de rivier de Leye, beyde aengenaem, met wateren beſproeyt, en des ſomers ſeer groen van weyden. Wat *S. Eloys vive* aengaet, het geſlacht *vander Heede* heeft ſedert twee hondert jaren en meer des ſelfs Burgh-graefſchap en de heerlijckheydt beſeten. Voorts, dit Burgh-graefſchap, door de Heeren van dit geſlacht verkocht, is eyndelijck weder daer aen gekeert. Het is een leen van het kaſteel van Ingelmunſter, en heeft hoogh, middel en laegh gerecht, een Schout, ſeven Schepenen, tolrecht, de vrye viſſchery op de rivier de Leye, met veel andere voor-rechten, en jarelijckſche inkomſten, die de parochyen, daer ontrent gelegen, verſchaffen. Daer ſijn noch andere minder leenen, die aen dit leen behooren.

Niet verre van de kapelle van *Marie ten Dale* naer 't zuyden leght *Wareghem*, een dorp, door ſijn ſcherpe tooren, en heerlijcke kerck vermaert. De heerlijckheyt van deſe plaets behoort aen de Baron van Ingelmunſter, daer, door de gunſt van de geſeyde Baron, eertijts de Heeren van 't geſlacht *de la Vichte*, *Poteghem*, met een Raedt-huys verçiert, en *Nieuwenhove* beſeten hebben. Nu behoort het aen de Heer van Blangerval, uyt het geſlacht *du Chaſtel*.

Aen d'overſijde van de Leye, aen 't uyterſte, ſijn deſe vermaerde heerlijckheden: *Oyghen*, de welcke van niemant afhangt; *Kuerne*, een dorp, ontrent een half mijl van Kortrijck, in een aengename plaets gelegen, en aen de Leye, die oft daer aen vloeyt, oft daer deurſnijd, is by Koninckljcke vergunning een eygendom des geſlachts *van Tollenaer*, by de Vlamingen een edele en oude ſtam. In de parochy van *Kuerne* is noch een andere heerlijckheyt, *Nieuwenhuyſe* genoemt, dat om haer Schepenſchap, en negen leenen vermaert is.

Nu is 'er noch *Ingelmunſter*, een Baronny, de welcke om haer oudtheyt, heerlijcke tijtel, aengename

gename gelegenheyt, en treffelijcke daden, verdient onder de heerlijckheden van een groote naem getelt te worden. Want indien men op de hoedanigheyt van 't landt merckt, het heeft bouwlanden en weylanden, het vermaeck van een aengenaem boſch, en het gerijf van de rivier Mandere, die ſich in de Leye ſtort, en door deſe in de Schelde, en met de Schelde in de groote zee vloeyt, 't welck ſeer dienſtigh voor deſe plaets is. Wat haer ſtant aengaet, ſy leght byna in 't midden van Vlaenderen, in een vaſte en welgelege plaets. Het gebiedt van haer Baronnen ſtreckt ſich uyt over drie-en-twintigh dorpen, met hoogh recht, middel recht, en laegh recht. Hier is oock vrye jaght, vogelvangſt, en viſſchery, die hier niet vergeefs gepleeght wort; beneffens veel andere groote privilegien. Indien men het kaſteel aenſchouwt, het is van een breede en diepe gracht omringt, en ſoo vaſt van gebouw van buyten, dat het t'allen tijden een vyandelijck heyr heeft durven verwachten, en meer dan eens verachten, en de beſtormingen en 't geſchut afweeren: ja noch heden is het van binnen met alle nodige krijghsruſting verſien, en onlangs van ſulck een ſtercke beſetting verſorght, dat het alle de pogingen der gener, die het wilden beſtormen, ſoude hebben konnen tegenſtaen. Hier binnen is oock een tapijtſale, een kapelle, torens, en voorraetkamers in 't vierkant ſoo wel geſchickt, dat ſy aen de grootſte van alle Vorſten voor een herbergh kan verſtrecken, gelijck oock ſomtijts geſchiet is. Deſe dingen ſijn ſeer heerlijck, en echter het minſte deel van d'aeloudtheden, en nauwelijcks de ſchaduw van 't lof, daer af de Hiſtoryſchrijvers, en de memorien van hun regiſters gewach maken. Tegenwoordigh is het in 't beſit van de ſtam van *Edelheer van Plotho*.

Tielt, een vleck van bekende naem in Vlaenderen, heeft voor ſijn tijdelijcke Heer de Vorſt van 't lantſchap ſelf. Voorts, het vleck ſelve heeft in haer ommetreck drie hondert bunderen lants; en daer buyten ſtreckt de parochy ſich uyt tot op acht-en-twintigh hondert bunderen lants. Het leght byna in 't midden van Vlaenderen, en is voornamelijck geſont van lucht. Het heeft een jaer-marckt in September, en oock een weeck-marckt, naer de welcke een groote toeloop der inwoonders is, die daer ontrent woonen. Het leght ſes mijlen van Ghent, en oock ſoo veel van Brugge, en vier mijlen van Kortrijck. Voorts, op 't uyterſte, binnen de grenspalen, en buyten de ſtadt, gelijck oock in de beſondere dorpen, ſijn veel verſcheyde heerlijckheden, gelijck de heerlijckheyt van het Tieltſche Hof, gemeenlijck *Tielt ten Hove* genoemt, een leen van 't kaſteel te Kortrijck. Hier ſijn oock de heerlijckheden van *Tomme* en *Haghe*, eertijts de Heeren van Poucques toebehoorende; maer nu by koop aen de Graef van Wacken gekomen: *Willekom*, eertijts aen het geſlacht van *Hoftade*, en nu by erffenis van moederlijcke ſtam aen 't geſlacht *van Brakle*: *Elſt* en *Lembeke*, eertijts aen de ſtam *van den Heede*, nu by erffenis aen *Willem Wits*, Preſident in de Raedt van Vlaenderen. Eertijts hebben in de parochy van Tielt veel huyſen en ſloten van Edelen geweeſt; maer ſy ſijn alle, door de raſerny van de Ghentenaers, onder Lodewijck van Male, tot aen de gront verdelght.

In Tielt leght oock een heerlijckheydt van oude naem, *van der Merſch* genoemt, de welcke onder Tielt ten Hove behoort. *Tielt ten Hove* is een Adelijck en oudt leen, onder de beſcherming van de Vorſt geſtelt, eertijts beſeten van de ſtam van Gruthuyſen. De Heeren van Gaveren, oft van Egmont, hebben deſe plaets oock in hun beſit gehadt; en ſedert is ſy, by overgang in een andere ſtam, gekomen aen *Willem*, Graef van Gamerage, een ſoon van Joannes Richardot, een vermaert Preſident. De heerlijckheyt van *Klaerhout* is oock onder Tielt ten Hove begrepen, in d'eedt en gehoorſaemheyt des Graefs van Vlaenderen, en wort door het kaſteel van Kortrijck beſeten. *Reſort van Tielt.*

Dit gedeelte van de Kaſſelrye van Kortrijck, 't welck het Reſſort van Tielt wort genoemt, heeft van de Recht-banck van Harlebeke een andere Bailjuw ontfangen, na dat de ſtadt van Tielt ſelve door de Graven met de privilegien van Harlebeke is beſchoncken; en het begrijpt de dorpen, die hier volgen:

Ruyſlede, daer een wooning der Ridders van Malta is, door Graef Boudewijn met inkomſten aen hen gegeven. Deſe plaets begrijpt de heerlijckheden *Maelſtapele* en *Audegoet*.

Wacken is een aengenaem vleck, en door de menighte der inwoonders vermaert, en door de rivier de Mandere, in de Leye vallende, en die grooter makende, beſproeyt. Daer ſijn beemden, boſſchen en boomgaerden, aengenaem om t'aenſchouwen, en vruchtbare ackers, die alderhande vrucht dragen. Hier is oock een heerlijck kaſteel en huys, een weeck-marckt op dingsdagh, daer een groote toevloeying van volck naer toe komt van Tielt, Iſeghem, Kortrijck, Ingelmunſter, en van d'omleggende geweſten. Het is drie mijlen van Kortrijck, en ontrent vijf van Ghent. De heerlijckheyt van deſe plaets, gelijck oock van byna alle anderen in Vlaenderen, is van verſcheyde geſlachten beſeten geweeſt, en behoort nu aen d'afkomelingen van 't Huys van Borgonje.

Muelebeke ſtreckt ſich wijdt uyt aen de beeck de Devere, die uyt de rivier de Mandere gehaelt is. Het heeft lange tijdt Heeren gehadt uyt het geſlacht *de Beer*, die hoogh en laegh recht voeren, en een treffelijck huys beſitten.

Pitthem, een dorp, door ſijn oudtheyt edel, en niet min om ſijn gewijde als ongewijde tijtelen vermaert. Want de Klaerhouten, van een edel geſlacht ſijnde, hebben daer de waerdigheyt van Baronnen, en ſeer groote privilegien beſeten. Sedert is 't aen de ſtam der Noyellen gekomen, die 't noch heden in hun beſit hebben.

Swevezele heeft ſonder twijffel de naem van de Sweven behouden, de welcken d'oude inwoonders van Vlaenderen hebben geweeſt, en door de raſerny der Noormannen byna verdelght wierden, uyt oorſaeck van een neêrlaegh, die ſy elders van deſe Sweven hadden geleden. Dit is een vermaert dorp in 't gebiedt van Kort-

rijck, en heeft eertijts de ſelfde Heeren gehadt, als Winghene, dat daer by gelegen is.

Winghene is een ſeer groot dorp, hoewel overal niet even vruchtbaer van gront; oock vermaert door de tijtel van Baronny, de welcke het geſlacht van *Haveskercke* nu beſit. Deſe heerlijckheyt, die van Tielt ten Hove afhangt, voert driederhande Gerecht, behalven dat het noch verſcheyde jarelijckſche cynſen, en rechten van inkomſten heeft.

Binnen de grenſen van Winghene leght een heerlijckheyt van bekende naem, gemeenelijck *van Poelvoorde* genoemt. Dit is een leen, dat aen het kaſteel van Kortrijck, onder de Roede van Tielt, behoort. Sy is heden in 't beſit van de Edele Heer Petrus Adornius, die hier ſijn Hof en Recht-banck heeft, welcks gebiedt ſich tot twee duyſent bunderen lants uytſtreckt.

Noch leght binnen de grenspalen der parochy van Winghene, en daer buyten, de heerlijckheyt en 't leen van *Bulskamp*, gemeenelijck *Wildenburgh* genoemt, de welcke, onder de Roede van Tielt, van 't kaſteel, oft van 't leen-hof van Kortrijck afhangt, en ſedert twee hondert jaren en meer door de edele ſtam der *Wytſen* beſeten is geweeſt. Sy leght aen de grootſte heyde van Vlaenderen, die *Bulskampvelt* wort genoemt, en heeft rontom ſich boſſchen en vijvers, ſeer bequaem om karpers te voeden. De plaets is aengenaem om haer eenſaemheyt, en hoewel ſy onvruchtbaer is, ſoo ſoude ſy echter vruchtbaer gemaeckt konnen worden, indien 'er onvermoeyde arbeyt, die alles verwint, en menſchelijcke naerſtigheyt aen beſteet wierd. De voorgenoemde heerlijckheyt voert driederhande Gerecht.

Eedeghem heeft ſedert twee hondert jaren en meer in 't adelijck geſlacht *van Griſperre* geweeſt, 't welck by d'inwoonders van Kortrijck in hooge achting wierd gehouden. Het was voor d'oorlogen met een treffelijck Hof verçiert, 't welck onlangs door de Heer van de plaets vernieuwt is.

Caneghem heeft in 't dorp Menape gelegen. Het ſtreckt ſich uyt tot ſes hondert bunderen lants.

Poucques, een heerlijckheyt, door de tijtel van Baronny vermaert; en 't welck eertijts aen een ſeer edel geſlacht de bynaem heeft gegeven. Hier worden onder 't gemeen twee dingen waergenomen, 't een ſoo veel de kerck, en 't ander ſoo veel de Gemeente aengaet. Want dewijl dit dorp, dat ſich wijdt uytſtreckt, van een beeck omringt is, en de wegen eertijts daer gemeenelijck ſeer moeyelijck waren, ſoo wierd, gelijck men ſeght, aen de Heer, die een Officier van het Graeffelijck geſin was, macht gegeven om de landen overal deur te ſnijden, om een rechte wegh naer Ghent, Brugge en Kortrijck te maken: daer af noch heden deſe wegen de naem van Poucques behouden. Desgelijcks, toen d'inwoonders beſloten hadden in 't midden van het dorp een parochy-kerck te bouwen, ſoo wierden, gelijck men ſeght, de ſteenen en kalck by nacht mirakuleuſelijck in die plaets gebracht, daer ſy ſedert, op de Goddelijcke aenwijſing geruſt, de kerck hebben gebouwt, by de welcke onlangs de ſijden van 't koor door de Baron by gebouwt ſijn. En d'eerſte plaets behoudt noch heden de naem van *Kerckvelt*. Hier heeft eertijts een ſterck kaſteel geweeſt, gelijck uyt de Hiſtorien van Vlaenderen blijckt.

Aerzele is een dorp, op een hooge en aengename plaets gelegen, en heeft dieshalven een vermakelijcke uytſicht over de geburige geweſten. Dit is een eygendom der Abdy van Bodelon, door de Heeren van Gruthuyſen tot een gift daer aen gegeven, die echter het ander deel van de heerlijckheyt voor ſich behielden, en dat aen de Graef van Egmont hadden verbonden. Maer de Preſident Richardot heeft dat onlangs weêr aen ſich gebracht, en aen ſijn ſoon, de Baron van Lembeke, gegeven. Dit dorp begrijpt in ſich negen hondert bunderen lants.

Gotthem behoudt ick weet niet wat Gotſch in ſijn naem. Adolf van Pamele, Heer van Gotthem, ſeght dat de Gotten, ontrent het jaer 484 hier een kaſteel gebouwt hebben tegen de Wandalen, die Ghent beſaten. Dit dorp begrijpt vier hondert bunderen lants.

Oeſelghem maeckt drie hondert bunderen lants uyt: het was by oudts een heerlijckheyt der Gruters; en behoort nu aen de Lanckhalſen.

Roosbeecke, een dorp by Tielt aen de Mandere, begrijpt negen hondert bunderen lants.

Wouterghem. De Graef van Vlaenderen beſit de weereltlijcke heerſchappy. Het dorp ſtreckt ſich in 't geheel uyt tot op drie hondert en veertigh bunderen lants. Hier in leght de heerlijckheyt oft 't hof van *Rijckhaghen*, 't welck een leen van het kaſteel van Nivelle is.

Wilsbeecke is een aengenaem dorp, niet verre van de Leye gelegen, onder de weereltlijke heerſchappy des Barons van Ingelmunſter. Het begrijpt vier hondert bunderen lants. Men ſiet daer een heerlijck gebouw, dat de Heer *de la Douvie* toebehoort.

S. Baefs Vive is een ander dorp als S. Eloys Vive. Het leght oock aen de Leye, in een plaets, die des ſomers ſeer aengenaem is. Het is vijf hondert bunderen lants groot, en ſtaet oock onder de heerſchappy des Barons van Ingelmunſter.

Markeghem is een dorp, by Wacken gelegen, oock prijſſelijck om d'aengenaemheyt van ſijn plaets. Het is heden in 't beſit van de ſoon des Barons *de Iumoigne*. Hier leght de heerlijckheyt *de la Hoye*, onder welcke naem een oudt geſlacht by de Vlamingen heeft gebloeyt.

Deynſe: deſe ſtadt wierd eertijdts *Donſa* genoemt, ſonder dat men tot noch toe weet waerom. Sy wort in d'open-brieven van Graef Diederick van Elſas (de voornaemſte bevorderaer der vryheden van Deynſe, immers naer ſommiger oordeel) met onderſcheyde woorden het kaſteel en ſtadt *Donſa* genoemt; daer bygevoeght wort dat, om d'ondienſten van Bertulphus van Straten, Prooſt van S. Donaes, en Kaſteleyn van Petengehem, ſijn ſtadt van Petengehem van alle eer ontbloot, en des ſelfs privilegien naer *Donſa* vervoert ſouden worden; in voegen dat ſy voortaen een gedeelte van *Donſa* ſoude ſijn, die eertijts *Deynſe.*

eertijts over de rivier, en over 't landt geboden had : gegeven in 't jaer 1152. En ſedert deſe tijdt is al 't gene, dat in de vryheyt van 't kaſteel van Petengehem had geweeſt, onder de heerſchappy van Donſa gekomen; en tot aen deſen hedigen dagh is 'er noch een Schepenſchap en Recht-banck van de beyde plaetſen. In het jaer 1316 heeft het opgehouden ſijn eygen Heeren te hebben, en is begonnen de Graven van Vlaenderen onderworpen te worden. Want Robert van Bethune had dit gekocht voor vijf duyſent Parijſche ponden van Waleram van Luxemburgh, Graef van Ligny, en van ſijn gemalin Guyotte, Kaſteleyne van Rijſſel, die voor d'Officier van de kerck plechtelijck haer huwelijcks inkomſte afſtont. En ſedert is door de gewoonte beveſtight, dat daer jarelijcks, door de Gemachtighden van de Vorſt, ſeven mannen met een Threſorier wierden verkoſen, tot bediening der rechtsſaken. Het was eertijts een treffelijck dorp, daer in ten minſten drie hondert huyſen waren, toen het in deſe bedroefde ſcheuring van Nederlant verſcheyde malen ingenomen, uytgeplondert, verbrandt, en eyndelijck byna tot aen de gront verwoeſt wierd, ſonder dat het ſedert weêr het hooft heeft konnen oprechten, ſchoon het grootmoedighlijck tegen de tegenſpoeden beſtaen heeft, en beſtaet het gemeen en eygen goet in ſijn vorige glans te herſtellen. In 't jaer 1625 heeft Philippus de Vierde, Koning van Spanjen, dat geſchoncken aen de groote Helt, Didacus de Mexia, om ſijn treffelijcke daden, aen de Gemeente betoont, en tot een Marckgraefſchap verheven. Doch heden ſtaet het onder de Baron van Duffele, uyt het geſlacht der Meroden, die het by kooprecht beſit.

Reſort van Deynſe.

Tot het reſort, oft, gelijck wy nu ſpreken, tot de Roede van Deynſe behooren ſes dorpen, die by oude tijden onder het kaſteel van Petenghem ſtonden, behalven Grammene, over de Leye gelegen. Deynſe had eertijts over vier eeuwen eenige dorpen onder ſich, aen de ſlincker oever van de rivier gelegen, die heden ſeer aenſienelijck ſijn. Maer ick weet niet door welck geval oft wapenlot aen 't Recht van Tielt gekomen, van welcks Hof noch heden de geſlachten van Beer hun heerlijckheyt en Adelijck huys van Grammene te leen ſchijnen te hebben.

De gene, die van Ghent komen, ontmoeten voor eerſt *Aſtene*, dat weyden en afvloeyingen van waterbeecken heeft, en niet ſonder boſch oft heyde is.

Wallebeke, een heerlijckheyt by Aſtene gelegen, was onlangs in 't beſit van de Heer van Drongene, uyt het geſlacht van Cottrelle, aen de welck het by huwelijcks-recht gekomen was. Daer is een aenſienelijck huys, en aengename boomgaerden. Aen de noord-ſijde van deſe plaets vloeyt de Leye. Daer voorby ſijn bygelegen weyden en het vermaerde kaſteel *Oydonck*, aen de Baron van Nivelle toebehoorende.

Peteghem Buyten, van de Bailjuw ſijn Raedt ontfangende, ſtreckt ſich wijdt en breedt in vruchtbare landen uyt, daer de Geeſtelijcken van Dronghene groote goederen beſitten, door Graef Philippus van Elſas aen hen geſchoncken. Dit dorp begrijpt drie hondert bunderen lants, de welcke, volgens de gewoonlijcke maet van Vlaenderen, negen hondert maten uytbrengen; en yder maet maeckt drie lijnen, en yder lijn hondert roeden, en yder roede veertien voeten. In deſe plaets ſijn bequame herbergen voor de gene, die van Kortrijck naer Ghent reyſen, in welcke ſy, die op de wegh vermoeyt ſijn, ſich konnen verquicken.

Machelen, ſoo veel het geeſtelijcke aengaet, behoort onder de Hoſpitaliers van Oudenaerde. Maer onlangs heeft ſy, ſoo veel het wereltlijck betreft, den Middelburghſche Baron van Frentziac, uyt het geſlacht der Meroden, erkent, van welcke ſtam het aen die van Vilane van Ghent overgegaen is.

Olſene, een dorp, vier mijlen van de ſtadt Ghent gelegen, heeft een kaſteel, en verſcheyde hoven, en plaetſen, die tot de jaght ſeer bequaem ſijn; en is ſedert lange tijdt als een vry allodiael goet, door de Lanckhalſen, van Adelijcke ſtam in Vlaenderen, beſeten.

Zulte heeft een kaſteel, en daer voor ſeer uytgeleſen tuynen. Het dorp begrijpt ſes hondert bunderen lants.

Grammene : de Baron van Poucques beſit de tijdelijcke heerſchappy van deſe plaets. De grootheyt van 't dorp ſtreckt ſich uyt tot op twee hondert en vijftigh bunderen. Hier in is het leen van 't geſlacht van *Grutere*, gemeenelijck *het Hof ter Wiericx* genoemt; 't welck de Heer van Grammene plach te beſitten. Maer nu is het in 't beſit van de Heer van Lendele, uyt het geſlacht de Beer.

De ſcheydpael, daer de inwoonders twee talen gebruycken, van de Leye deurgeſneden, die daer in 't midden deurvloeyt onder een houte brugh, daer de voerlieden gemeenelijck met hun karren overtrecken, die met waeren beladen ſijn, ('t welck *Meenen* by de Vlamingen, en by de Latijnen *minare* is genoemt,) ſchijnen aen deſe plaets de naem te hebben medegedeelt. De *Leye*, in een ruymer gracht hooger vloeyende, beſpoelt de beyde ſijden van de ſtadt, en ſijn water is ſonderling bequaem om goet bier te brouwen. 't Welck de gene beproeven, die, aen deſe oever woonende, en water uyt deſe beeck puttende, een dranck brouwen, de welcke geheel een andere ſmaeck heeft dan 't gene dat in de ſtadt gebrouwen wort. En hier uyt ſpruyt de voornaemſte rijckdom der inwoonders, dewijl dit bier in geheel Vlaenderen, Artoys en Henegouwen van de dronckaerts begeert wort; en de Vorſten, als wyſe huys-vaders, aen yder van hun leden de voordeelen en winſten mededeelen willende, hebben den Menenaers deſe handel beveſtight, en in 't jaer 1590, en daer na, aen hen vryheyt gegeven van hun bier overal te voeren, ſonder eenigh molengelt van 't gene dat ſy uytvoeren, te geven, 't welck echter d'andere ſteden van het bier betalen moeten.

Meenen.

Het landt wijckt oock geenſins in vruchtbaerheyt voor de nuttigheyt van de rivier, en is in hooge achting om de meſting der kapoenen.

Hier

Hier op ſiet dit gedicht, uyt de keuckens opgeſchreven:

Quos ſitis atque fames cruciat, properate Meninas;
Qui capiat capus eſt; Cereris vis, quæ capiatur.

Dat is:

Indien ghy ſijt van dorſt, of hongersnoot geplaeght;
Spoed u naer Meenen, daer ghy vint dat u behaeght.
't Kapoen ontfangt 'er u, en ghy de kracht van 't graen,
Bequaem om drinckluſt en om honger te verſaên.

De wevery, en voornamelijck de ſtapel van garen geeft hier oock groote winſt. Maer dewijl deſe ſtadt, met dartien omleggende dorpen een Roede van Kortrijck maeckt, en daer in, en beneffens contribueert, ſoo ſal het dienſtigh ſijn deſe dorpen hier aen te voegen.

't Reſort van Meenen.

Het voornaemſte daer af is *Iſeghem*, vermaert om ſijn kaſteel, marckten, hallen, lakenwevery, bequaemheyt van de rivier, naerſtigheyt der inwoonders, vruchtbaerheyt van landt, en oock om ſijn leenhof. En de Heer van deſe plaets plagh eertijts ſijn ſitting te hebben onder de Baronnen en Pairs des kaſteels van Kortrijck. De kerck is oock cierlijck, door een koor vermaert, en door een portael dat overwelft is. De Heer van dit Graefſchap is uyt het geſlacht van Villane van Ghent.

Na Iſeghem volght *Heule*, door de tijtel van Baronny vermaert, de welcke met haer landen en gebiedt ſich tot binnen de palen van de ſtadt Warwijck uytſtreckt, uyt oorſaeck van de heerſchappy van *Weſthoven*. Het is oock door het Pairſchap van 't kaſteel van Kortrijck, en door de tijtelen van Heeren vermaert geweeſt. Doch deſe Baronny, met een treffelijck ſlot verçiert, is eyndelijck aen de Liedekercken gekomen, van de welcken ſy heden beſeten wort.

Dadizeele is een ſeer vermaerde plaets deur geheel Vlaenderen, in de Kaſſelry van Kortrijck, en heeft, door de privilegien der Graven, en door de benaming der oude open-brieven ſtadts gerechtigheden verkregen. Sy heeft eertijdts oock met wallen omringt geweeſt, en haer Raedt-huys, en drie poorten gehadt, daer ſy meê geſloten wierd: oock een groote menighte van inwoonders, en veel winckels, daer in ambachten gedaen wierden, en herbergen. Want dewijl ſy dardehalf mijl van Yperen, en oock ſoo veel van Kortrijck, aen de breede wegh is gelegen, die weſtwaerts naer Kortrijck, Ghent, Antwerpen, Bruſſel en Mechelen ſtreckt, ſoo heeft ſy nu noch, en eertijts meer, verſcheyde plaetſen, die bequaem ſijn om reyſigers, van de wegh vermoeyt ſijnde, t'ontfangen. Naer de zuyd-ſijde leght ſy op een mijl na aen Meenen. Sy heeft oock een kaſteel, het welcke aen de Heer van de plaets behoort, niet verre van de kerck gelegen. Haer gebiedt ſtreckt ſich wijdt en breedt uyt; en haer heerſchappy was in het jaer 1364 in de ſtam der Raſſeghems. De Heer van Dadizele is oock een Pair van 't kaſteel van Kortrijck. Doch wat de heerlijckheyt van de plaets aengaet, ſy is een oudt en edel leen, dat van 't kaſteel van Kortrijck, en onder de Graef van Vlaenderen behoort, en ſelve verſcheyde leenen en vaſſaelſchappen onder ſich heeft.

Lendelede is een heerlijckheyt, die aen 't geſlacht *de Beer* behoort, 't welck in Vlaenderen oudt en edel is.

Tempelmar, en *Cathem*.

Gheluwe; in dit dorp leght de heerlijckheyt *van Thrioles*.

Morſele is een groote mijl van Kortrijck. Het heeft vlacke en aengename velden; oock een ſeer oudt kaſteel, dat nu half verwoeſt leght, en eertijts de wooning van't geſlacht *vander Grachten* heeft geweeſt.

Guleghem.

Emelghem: de Graef van Iſeghem, uyt het geſlacht van Ghent geſproten, beſit de heerſchappy van deſe plaets.

Het geweſt, oft de Roede der dartien Parochyen, ſich wijdt en breedt tuſſchen de Leye en Schelde uytſtreckende, omhelſt voor eerſt het landt, onder de voorſtadt van de parochy van Kortrijck gelegen, 't welck met de Groenendaelſche Abdy en erffenis der Ciſtercienſche ordening, en met verſcheyden erfgronden en heerlijckheden verçiert is. Hier ſtaet aen te mercken, dat de jacht en vogelvangſt aen de groote Stedehouder van de Vorſt, en aen de Schout en Kaſteleyn van Kortrijck behoort.

Aen d'oevers van de Leye, een groot ſtuck weeghs uyt naer Halewijn, ſiet men *Marcke*, ſeer vermaert om ſijn Abdy van de Ciſtercienſche ordere, geſticht in 't jaer 1238, door Joanna en Agnes, dochters van Wouter van Rodenburgh; maer in 't jaer 1285 naer de voorſtadt van Kortrijck gevoert.

Lauwe, aen de Leye, nauwelijcks een mijl van Kortrijck gelegen. Deſe heerlijckheyt behoorde eertijdts aen 't geſlacht van de ſelfde naem; en is van deſe Lauwen aen de Ghiſtellen, van deſen aen de Halewijns, en eyndelijck van de Halewijns aen de Croys gekomen.

Rolleghem en *Recken* waren onlangs oock in de heerſchappy der Halewijns, die voor eenigen tijt met groote glans geheerſcht hebben: maer nu behooren ſy aen de *Henninen de la Vallee*.

Innewaerts in de middellanden leght *Aelbeecke*, een heerlijckheyt der *Vlienderbeecken*.

Voorts ſiet men in dit geweſt *Moſcron*, met ſijn kaſteel, en beemden, en kerck, in de tijdt van oorlogh met krijghs-beſetting verſien, en tamelijck ſterck. By oudts was 'er een ſeer ſterck kaſteel, , in 't midden van een boſch, dat noch heden *Bois de la Chaſtelenie* genoemt wort, vierkant van geſtalte, met dubbelde grachten, en met een bolwerck, dat over de boſſchen geboodt. Daer was oock een kapelle, (die in het nieuwe kaſteel gebracht is) van de welcke men noch heden de fondamenten en puynhoopen ſiet. Deſe plaets behoort heden aen 't geſlacht van Liedekercken.

Niet verre van Moſcron leght *Herſeaux*, eertijts een overoude beſitting van 't geſlacht van Kortrijck, met een groote menighte van leenen. Deſe beſitting, aen de Bernaiges geraeckt, is heden, door het huwelijck van *Margareta van Bernaige*, in 't beſit van *Frederick van Marſelaer*, Ridder, en Burgermeeſter van Bruſſel, een man van grooten Adel en geleertheyt. Daer ſijn oock eenige beſondere Heeren, die hier hun heerſchappyen

ſchappyen hebben, gelijck van Moſcron, Leſpinette, Outrepré, Blandin, Buyſe, en anderen.

In dit geweſt ſiet men oock *Ottigny*.

Naer de Schelde leght *Spire*, een Baronny ſijnde, de welcke van 't geſlacht van Ogny beſeten wort.

Belleghem vertoont noch heden de puynhoopen van een oudt kaſteel. Hier is een heerlijck huys, en een oude kerck van S. Amand. Deſe heerſchappy behoorde eertijts aen *de Koſters*, en ſedert eenige jaren aen *de Hartogen*.

Coyghem is een heerlijckheyt, door 't edel geſlacht *d'Eſclaibes* beſeten. Sy behoorde te voren aen *de Hoornen*, van afkomſt *van Gaesbeke*, die onder deſe tijtel Pairs van 't kaſteel van Kortrijck waren. Sy behoorde eertijts aen de Kortrijckers, die, het wapen van hun afkomſt behoudende, deſe bynaem van hun heerlijckheyt aengenomen, en onder de Pairen van de ſtadt Kortrijck vermaert geweeſt hebben. Sy is, behalven de voornaemſte heerſchapy, die groote inkomſten heeft, met veel boomgaerden verçiert, en heeft het recht van Patroonſchap over S. Bartholomeus kerck, en 't gebiedt over acht-en-dartigh leenen. De Baron van Pecques, en de Heer van Scardauwe hebben hier oock hun lanthuyſen. Dit ſijn de dartien Parochyen, die geen ſtadt onderworpen ſijn; hoewel men mach gelooven, dat ſy eertijts onder Warwijck hebben geweeſt, voornamelijck om dat de Heer van Warwijck onder de Pairen van 't kaſteel van Kortrijck wort getelt.

DE KASSELRYE VAN KASSEL.

Hoedanigheyt van de gront.

DEse Kaſſelrye, oft dit gebiedt en Ambacht van Kaſſel ſtreckt ſich in de langte uyt van Stegers, tot aen Watene, en begrijpt in ſich een der beſte landen oft deelen van Vlaenderen. Het geheele lant is aengenaem, en open, met veel heuvels, en met verſcheyde dalen, daer water in ſtaet. Hier ſijn oock, meer dan in eenige andere geweſten van Vlaenderen, veel ſteden en kaſteelen; en dit Ambacht is om ſijn wooning en menighte der Edellieden vermaert. Meyerus ſpreeckt 'er dus af: *Haer grenſen* (verſta die van 't oudt kaſteel der Moriners, 't welck Kaſſel is) *ſtrecken ſich wijdt en breet uyt, en haer jurisdictie begrijpt veel vlecken en dorpen in ſich. Het geheel lant is ſeer vruchtbaer van tarwe, paerden, beeſten en vee. Hier is oock groote overvloet van vlas; en men vind 'er overal boſſchen en boomgaerden, met aengename beecken en ſtroomen, vermaekelijcke beemden, en vol van verſcheyde ſoorten van boomvruchten.* Ia dit geweſt is ſoo ſchoon en aengenaem, dat de genen die 'er op mercken, bekennen dat het alle de geneughten van Tempe, de welluſt van Theſſalien, overtreft. *Het volck is beleeft en gedienſtigh, ſchoon, ſindelijck, godtvruchtigh, rijck, dapper, kloeckmoedigh voor 't vaderlant, ſpaerſaem, voorſienigh, ſorghvuldigh, naerſtigh en ſchrander.* Dus ſpreeckt 'er Meyer af. Deſe heerſchappy heeft eertijts grooter geweeſt. *Men gelooft oock*, ſeght de ſelfde Schrijver, *dat onder het gebiedt van de Kaſteleyns het geheel zee-geweſt heeft geweeſt, te weten, Borborgh, Bergen, Duynkercken, met d'oude haven Mardijck, die verloopen is, daer niet verre af de nieuwe havens van Duynkercken en Grevelingen te voorſchijn ſijn gekomen.* Maer nu is dit geheel geweſt (behalven de ſteden en heerlijckheden) gedeelt in acht Rechtbancken, gemeenelijck *Vierſcharen* genoemt, die, ſchoon eenige Heeren van de plaetſen daer in begrepen ſijn, echter geen volkome recht hebben, 't welck aen de Vorſt behoort. Deſe Rechtbancken hebben in de civile ſaken yder hun Schepenen; maer in ſaken, die 't lijf aengaen, ſtaen ſy onder het Leen-hof van 't kaſteel. Het boeck der bevoorrechte ſteden, door de Vorſt van Vlaenderen goetgekeurt, handelt bredelijck van deſe ſaeck, en van d'andere jurisdictie, en breede macht van 't ſelfde hof van Kaſſel, welcke deurgaens van edele perſoonen bedient wort. Voorts, volgens d'inſtelling der Vorſten Albertus en Iſabelle, in 't jaer 1610 gedaen, is dit by de Kaſſelers een gewoonte geworden, dat jarelijcks, eer d'Overigheyt vernieuwt wordt, door die Overigheyt, de welcke nu het officie bedient, vieren-twintigh mannen worden opgeſtelt, namelijck veertien Edelen, en tien anderen van eerlijcke en vrygebore ſtaet, uyt alle de welcken de Vorſt ſelve twaelf verkieſt, te weten, ſeven van d'Adel, en vijf van de gemeene ſtaet, de welcken hy tot Rechters van 't kaſteel, en van 't gebiedt van Kaſſel ſtelt; daer beneffens een hoogh Officier, oock van de Vorſt geſtelt, altijdt uyt die plaetſen, die hoogh gerecht voeren; gelijck daer ſijn Moerbeecke, Thienes, Steegers, Boeſeghem, Watene, Nieuwerleet, Ochtizele, en Haveskercke. De gene, die met deſe oude tijtel verçiert worden, ſijn de Baljuw, d'Edele vaſſallen, en de leen-mannen van het kaſteel, en van 't Hof van Kaſſel.

Aert der inwoonders.

Verdeeling.

Overigheyt.

Gelijck veel ſteden, kaſteelen, en andere vermaerde plaetſen van Vlaenderen, eertijdts mannen van hooge achtbaerheydt, en van de voornaemſten by de Vorſten tot hun Kaſteleynen hebben gehadt, van de welcken ſommigen in eenige plaetſen erffelijck en eeuwigh ſijn geweeſt; ſoo heeft 'er Kaſſel oock gehadt, die niet alleenlijck over de ſtadt, maer over de geheele heerſchappy het gebiedt hadden, te weten, in de naem van de Vorſt. Guido van Dampierre, Graef van Vlaenderen, heeft deſe Kaſſelrye grootelijcks vermeerdert, toen hy, in het jaer 1286, dit geheel geweſt van de Kaſſelrye van S. Omer, 't welck in de grenſen van Vlaenderen begrepen was, en onder de Graven van Vlaenderen behoorde, van de vermaerde Ridder Wouter van S. Omer, Heer van Moerbeecke, kocht: want door deſe middel quamen by dit gebiedt van Kaſſel de Rechtbancken, gemeenelijck *Vierſcharen* genoemt, van Steenvoorde, Aesbroeck, Stapels, Ruyſchuere, Broxele, van Segers-kapelle, Merreghem, met eenige vrye allodien in Blaringhem, daer Heer Wouter het derdedeelder boeten, en eenige andere voorvallige inkomſten genoot. De Graef ſtelde de jarelijckſche verſekering der prijs van deſe koop op de tol van Kaſſel: in voegen dat, ſoo de bedonge ſomme niet betaelt wierdt, hy d'andere goederen van ſijn Graefſchap tot deſe betaling verplichtte.

Onderhoorige plaetſen.

De plaetſen, die 't Regiſter van 't lantſchap, in 't jaer 1517, onder de Vorſt Karel, in de ſtadt Dendermonde vernieuwt, in 't algemeen onder de Kaſſelrye van Kaſſel telt, ſijn deſe volgende:

De ſtadt Kaſſel. De quade Straete.

De Laeten van de Graef in Oudezele, de Laeten der broeders van Peene.

De Laeten van de Graef in Hillewaertskappelle, gemeenelijck *Silveſterkapelle.*

Hillewaertskapelle, met de heerlijckheyt van Hoorn in de

de ſelfde Parochy van S. Mariekapelle. De Laeten van de Graef, en de Laeten van S. Pieter.

De Laeten des Heeren van Caeſtre.

Oxelare, Ryſſele: Zuytpeene. De Laten van de Graef.

De Laeten van de Prooſt te Brugge.

De Laeten van de Graef in Peene: de Laeten van 't geſlacht van Halewijn in Peene, en Ochtizeele benoorden Peene.

De Laeten van de Prooſt van Watene: de Laeten van d' Abdis in Borburgh, en S. Wael in Ochtizele.

Ochtizele. De Laeten des Heers van Peene, de Laeten des geſlachts van Zuytpeene.

Wenemaerskapelle, nu Blaeukapelle, de Laeten van de Graef, de Laeten van de Prooſt te Watene.

Arneke Kaſſel Ambacht.

Zermizele, de Laeten van de Graef, en der Prooſtdye van Brugge.

Hardefort. Steenvoorde, de Laeten van Rivelde, Harinchove, Ekelsbeecke, en der Laurentien.

Steenvoorde. De Laeten des Heers van Steenvoorde, van 't geſlacht eertijts van den Brijcke genoemt, met de Heerlijckheyt van d Abdy van Meſſine, die eertijdts gemeenelijck met Haesbroeck, Hondeghem, en Waelskapelle plagh te contribueren.

Weſtoultre Caſſel Ambacht.

Winezele, Godevaerts velde.

Boeſcepe Caſſel Ambacht.

Hazebroeck met de Laeten des Heers van Waelskapelle, in de ſelfde Parochy de Laeten van d' Abt van S. Bertin. Desgelijcks de Laeten van 't geſlacht de la Tour des Heers van Briaerde. 't Aenkleven van Haesbroeck.

Hondeghem. De Laten van de Graef in Waelskapelle, de Laeten van het geſlacht van S. Omer des Heers van Waelskapelle, de Laeten des Heers van Caeſtre en Coornhuyſe.

Ebbleghem, Zerkele, Staple, Bavinchove, van Malebrancus in de kaert van 't lant der Terrouaeners *Bavingahova* genaemt.

Lederzele; de Laeten van de Graef. De Laeten van 't geſlacht eertijts van Ongnies, de Laeten der Prooſtdye van S. Omer, Bonigain, Moerkinne, en Nieuwerleedt.

Volkerinckhove, de Laeten van de Graef, de Laeten van de Prooſt van Watene.

Rubroeck, de Laeten van de Graef, de Laeten van de Prooſt van Brugge, de Laeten van de Prooſt van Watene. De Schutters van S. Omer, de Laeten des Heers van Peene. De Laeten van 't geſlacht, eertijts van Pauline geheeten, in Rubroeck.

Zegerskapelle, Bollezele, de Laeten van de Graef, de Laeten van de Prooſt van Brugge.

Buuſchure, Tannay in Buuſchure.

Watene, Wulverdinge, Markinghem, de Laeten van 't geſlacht dat eertijts de naem van Ongnies voerde.

Terdeghem, de Laeten van Montigny, noch van 't geſlacht eertijts van Overbeke geheeten, en van Hove.

Vleteren, de Laeten van S. Ian, eertijts aen de mueren van Terrouaen.

Strazeele, Borre, Pradellen, Noordtberkin, de Laeten des Heers van Berkin, de Laeten van Pleſſiet, de Laeten van Koudeſchuere, de Laeten van Oudenhove, de Laeten eertijts van Hector vander Schage. De Dependentie in de ſelfde Parochy, de Laeten van Droogenhaute, de Laeten van Malleghem, in d'oude ſchatting Salomons Laeten genoemt.

Zuydberkin Stegers, de Laeten van de Heer van Stegers.

Nederlant.

De Laeten van 't geſlacht van Waterleet in Stegers, en van Tarwelande.

Haveskercke, Moerbeeke, 't Aenkleven in Moerbeecke.

Thiennes, Steenbeecke, 't aenkleven in Steenbeecke.

Boeſeghem met Wydebrouck, Blarighem, de Laeten des Heers van Crevecœur, de Laeten van Oudefort in Blarighem. Linde.

De ſtadt Mauront-ville, gemeenelijck Merreghem genoemt. Sart in de Parochy van Merreghem, Robertmez in de ſelfde Parochy. Dus verre het Cynsboeck.

De ſtadt Kaſſel.

Kaſſel light op een hooge bergh van Weſt-Vlaenderen: ſy is de hooft-ſtadt van een ſeer aengenaem en vruchtbaer geweſt. Indien men op haer ſtant merckt, men ſal oordeelen dat het d'aengename velden van Theſſalien ſijn, die Tempe genoemt wierden, en om hun vermaeck ſeer vermaert waren. 't Oudt kaſteel, op de ſelfde bergh geplaetſt, was eertijts de voornaemſte veſting, en 't bolwerck van Vlaenderen, inſonderheyt tegen Vranckrijck, en andere vyanden van 't Lantſchap. De burgers van Kaſſel hebben hier af noch hun naem behouden, en worden in 't Nederlandtſch *Voorvechters* genoemt: want ſy hebben dickwils de voorſte benden van Vlaenderen geleydt, en de Koning van Vranckrijck met ſijn heir verſlagen, als ſy d'eerſten 't gewelt der Franſchen tegenſtonden. Sy ſoude ſonder twijffel een ſeer groote en machtige ſtadt ſijn geworden, ſoo ſy niet dickwils groote en ſware rampen van oorlogh en brandt hadt geleden. Ia in onſe eeuw, op S. Hieronymus dagh, in 't jaer 1631, is een groot deel daer af, door een brandt, by geval ontſtaen, verbrant. Doch deſe ſtadt rijſt weêr grooter en ſchoonder uyt haer aſch. Wat haer kaſteel aengaet, het is oft van de Romeynen gebouwt, oft daer te voren door de Moriniers of Terrouaeners ſelven, om hun grenſen te beſchermen, en van de Romeynen ingenomen, en met hun beſettingen verſterckt, voornamelijck van Iulius Cæſar, die, de Nederlandtſche volckeren overwonnen hebbende, door deſe middel de Moriniers, hier woonende, in plicht kon houden.

Kaſſel Ambacht.

De eerſte Rechtbanck oft Vierſchaer, het onder ſcheyt des naems van de ſtadt nemende, behelſt dertien Parochyen, die men eygentlijck *Kaſſel Ambacht* noemt. Van de welcken d'eerſte, een halve dagh-reyſe van de ſtadt, op de top van een bergh gelegen, *Oxelare* wort genoemt, daer men noch heden de fondamenten van een oudt kaſteel ſiet, en d'eygendom der Abdy van Bertin, of eerder des Graefſchaps van Arke, aen de voorgenoemde Geeſtelijcken van Bertin toebehoorende. Deſe Heerlijckheyt behoort ten deel onder 't Leenhof van Kaſſel, ten deel onder de Heer van Moerbeecke. Naeſt aen Oxelare is *Mariekapel*, en *Silveſterskapel*, eertijts *Weinaertskappel* genoemt, die nu ten deel aen de Graef, ten deel aen 't geſlacht van Hoorn eygen ſijn, dat oock in dit geweſt rijck en machtigh is.

Terdeghem.

Niet verre van hier ſiet men *Terdeghem*, 't welck eertijdts, gelijck Gramayus ſeght, in de heerſchappy der Heeren van Belle was. Maer nu behoort het aen de Hannerons, die 't van 't leenhof te Kaſſel in leen beſitten. D'eyge beſitting van deſe Heerlijckheydt van Terdeghem

DITIO CASLETANA IN COMITATU FLANDRIÆ Vulgò Wassel Ambacht.

Septentrio

Occidens

Oriens

Meridies

BERGEN AMBACHT

BROUCK-BURGH AMBACHT

VUEREN AMBACHT

WAESTEN AMBACHT

BELLE

CHASTELLENIE DE L'ISLE

L'Alloeiie

PARS ARTESIÆ

PARTIE D'ARTOIS

Pays de

thoff van Cassele

Wormhout
Bambeke
Herzeele
Houtkercke
Lederinghem
Roosendal meulen
Wulveringhem
Eecke
Zegers Cappel
Eecke
Rauenberghe
Bollezeele
Marckingen
Lyncke
Abdisse brugge
Milam
S. Mulders
Waeten dam
Waetene
Waeten bosen
Wulverdinghe
Leder zeele
Volckerinckhoue
Broxeele
Rubrouck
Arneke
Zermezeele
Ochtezeele
Balenberghe
Thom meulens
Verbrande Bake
Wemaers cap.
Steen Straete
Busschuere
't Closter
't Casteel
Zuytpeene
Bauinchene
Zuytpeene meulen
Ocelare
Nieuwerlee
Coppe meulen
De Norde van Peene
Rubrouck
S. Iacops capp
Langhe Cruys
Staple
Lyndt meulen
't Casteel
Ebbelghem
Castreel
't Oude Casteel
Wittendriesch
Woestine Abt.
Serans
Campaigne
Arques
S. OMER
Hazebrouck
Do. Morquette
Cochkout
Schaectmolen
Noordberkyn
Pradeels
Noesflande
Borre
Borre meulens
Liebarts brugge
Wals cappelle
Castreel
Walle
Moerbo
Stoenbecke
Hauringhem
Raguinghem
Blarenghem
Wyaterbergh
De Croequet
Eontaine Cast.
Hasebrouckbrugge
Wyntre
Yberghe
Lys flu.
AYRE
Lambres
S. Venant
Robeck
Merghem
Pont de la Gorgue
Steegers
Beaupre Abb
Pont de Merville
Callonne
Strem
La Gorgue
Stieghersbrugge
La Venthie
Sailly
Fleurbais
Armentieres
Arquinghehem
Neepkercke
Nieuwenhoue Heerl.
Steenwercke
Meteren
Belle
S. Anthonis Cappelle
S. Ians Cappelle
Catsberghe
Bertene
Boesschepe
Boesschepeberg
Dranoutre
Lokeren
Eremitage
Scherpenbergh
Poperinge
Watuwe
't Casteel
Abeele meulens
Abeele Capp.
Oudeuhoue
Oudeuhoue oost meulen
Steenvoorde
Rome meulen
Terdeghem
Godeuaertwelde
Meghdeoorne Casteel
Lecke
Vleteren
Caester
De drie Maegden
Oudenem Casteel
Hillewalle cappel
Weecker meulen
Mayers meulens
Cassele
Studaert
De Koye
Eoprenhuse meulen
Noordsfoort
S. Bartholme Cappelle
Calle camps Cappelle
Wouzeele
Oudezeele
Thuys van Catsbergh
Den Berkaert Busch
Hooghegraucken molen
Neer Graucken
Reetyughelst
Vytsches molen
Boesschepe 5 Heeren hoff
Scherpenbergh
Lokeren
Eremitage
Dranoutre
Belle
Nieukercke
Neepkercke
Nieuwenhoue Heerl.
Steenwercke
Armentieres
Arquinghehem
Fleurbais
Sailly
Stieghersbrugge
La Venthie
La Gorgue
Merghem
Pont de la Gorgue
Steegers
Beaupre Abb
Pont de Merville
Callonne
Strem
Bethune
S. Venant
Robeck
S. Floris
Lambres
AYRE
Yberghe
Wyntre
Boeninghem
't Casteel van Thuenes
De Molle fl.
Raguinghem
Hauringhem
Stoenbecke
't Casteel
Moerbo
Walle Castreel
Hazebrouck
Do. Morquette
Cochkout
Schaectmolen
Noordberkyn
Pradeels
Noesflande
Borre
Borre meulens
Liebarts brugge
Wals cappelle
Castreel
Castreel
't Casteel van Rousschuere
Ebbelghem
Ebbelghemberg
Castreel
Lynde
Zerkele
Muschille
Eontaine Cast.
De Croequet
Wyaterbergh
Hasebrouckbrugge
Campaigne
Arques
Serans
Woestine Abt.
Wittendriesch
't Oude Casteel
Rubrouck
S. Iacops capp
Langhe Cruys
Staple
Steen Straete
Coppe meulen
De Norde van Peene
Zuytpeene
Bauinchene
Zuytpeene meulen
Ocelare
Nieuwerlee
Busschuere
't Closter
't Casteel
Balenberghe
Thom meulens
Verbrande Bake
Wemaers cap.
Steen Straete
Ochtezeele
Wulverdinghe
Leder zeele
Volckerinckhoue
Broxeele
Rubrouck
Arneke
Zermezeele
Waeten dam
Waetene
Waeten bosen
Milam
S. Mulders
Abdisse brugge
Lyncke
Eecke
Rauenberghe
Bollezeele
Marckingen
Eecke
Zegers Cappel
Eereghem
Wormhout
Herzeele
Houtkercke
Lederinghem
Roosendal meulen
Wulveringhem
Bambeke
Hekelsdeke
Steen Straete
Cassele
Studaert
De Koye
Eoprenhuse meulen
Noordsfoort
S. Bartholme Cappelle
Calle camps Cappelle
Wouzeele
Oudezeele
Thuys van Catsbergh
Steenvoorde
Rome meulen
Terdeghem
't Casteel
Godeuaertwelde
Meghdeoorne Casteel
Lecke
Vleteren
Caester
De drie Maegden
Oudenem Casteel
Hillewalle cappel
Weecker meulen
Mayers meulens
Ocelare
S. Marie capp.
Zuytpeene
Bauinchene
Zuytpeene meulen
Nondeghem
't Huys van Briarde
Liebarts brugge
Thuys ter Wyssele
Borre meulens
De Borre fl.
Wals cappelle
Castreel
Castreel
Ebbelghem
Ebbelghemberg
Castreel
Lynde meulen
't Casteel
Staple
Capp
Wittendriesch
Woestine Abt.
Serans
't Oude Casteel
Rubrouck
S. Iacops capp
Langhe Cruys
Steen Straete
Coppe meulen
De Norde van Peene
Zuytpeene
Bauinchene
Zuytpeene meulen
Ocelare
Nieuwerlee
Busschuere
't Closter
't Casteel
Balenberghe
Thom meulens
Verbrande Bake
Wemaers cap.
Steen Straete
Ochtezeele
Wulverdinghe
Leder zeele
Volckerinckhoue
Broxeele
Rubrouck
Arneke
Zermezeele
Waeten dam
Waetene
Waeten bosen
Milam
S. Mulders
Abdisse brugge
Lyncke
Eecke
Rauenberghe
Bollezeele
Marckingen
Eecke
Zegers Cappel
Eereghem
Wormhout
Herzeele
Houtkercke
Lederinghem
Roosendal meulen
Wulveringhem
Bambeke
Hekelsdeke
Steen Straete
Watuwe
't Casteel
Abeele meulens
Abeele Capp.
Oudeuhoue
Oudeuhoue oost meulen
Steenvoorde
Rome meulen
Terdeghem
't Casteel
Godeuaertwelde
Meghdeoorne Casteel
Lecke
Vleteren
Caester
De drie Maegden
Oudenem Casteel
Hillewalle cappel
Weecker meulen
Mayers meulens
Cassele
Studaert
De Koye
Eoprenhuse meulen
Noordsfoort
S. Bartholme Cappelle
Calle camps Cappelle
Wouzeele
Oudezeele
Thuys van Catsbergh
Den Berkaert Busch
Hooghegraucken molen
Neer Graucken
Reetyughelst
Vytsches molen
Boesschepe 5 Heeren hoff
Scherpenbergh
Lokeren
Eremitage
Dranoutre
Belle
Nieukercke
Neepkercke
Nieuwenhoue Heerl.
Steenwercke
Armentieres
Arquinghehem
Fleurbais
Sailly
Stieghersbrugge
La Venthie
La Gorgue
Merghem
Pont de la Gorgue
Steegers
Beaupre Abb
Pont de Merville
Callonne
Strem
Bethune
S. Venant
Robeck
S. Floris
Lambres
AYRE
Yberghe
Wyntre
Boeninghem
't Casteel van Thuenes
De Molle fl.
Raguinghem
Hauringhem
Stoenbecke
't Casteel
Moerbo
Walle Castreel
Hazebrouck
Do. Morquette
Cochkout
Schaectmolen
Noordberkyn
Pradeels
Noesflande
Borre
Borre meulens
Liebarts brugge
Wals cappelle
Castreel
Castreel
't Casteel van Rousschuere
Ebbelghem
Ebbelghemberg
Castreel
Lynde
Zerkele
Muschille
Eontaine Cast.
De Croequet
Wyaterbergh
Hasebrouckbrugge
Campaigne
Arques
Serans
Woestine Abt.
Wittendriesch
't Oude Casteel
Rubrouck
S. Iacops capp
Langhe Cruys
Staple
Steen Straete
Coppe meulen
De Norde van Peene
Zuytpeene
Bauinchene
Zuytpeene meulen
Ocelare
Nieuwerlee
Busschuere
't Closter
't Casteel
Balenberghe
Thom meulens
Verbrande Bake
Wemaers cap.
Steen Straete
Ochtezeele
Wulverdinghe
Leder zeele
Volckerinckhoue
Broxeele
Rubrouck
Arneke
Zermezeele
Waeten dam
Waetene
Waeten bosen
Milam
S. Mulders
Abdisse brugge
Lyncke
Eecke
Rauenberghe
Bollezeele
Marckingen
Eecke
Zegers Cappel
Eereghem
Wormhout
Herzeele
Houtkercke
Lederinghem
Roosendal meulen
Wulveringhem
Bambeke
Hekelsdeke
Steen Straete
Watuwe
't Casteel
Abeele meulens
Abeele Capp.
Oudeuhoue
Oudeuhoue oost meulen
Steenvoorde
Rome meulen
Terdeghem
't Casteel
Godeuaertwelde
Meghdeoorne Casteel
Lecke
Vleteren
Caester
De drie Maegden
Oudenem Casteel
Hillewalle cappel
Weecker meulen
Mayers meulens
Cassele
Studaert
De Koye
Eoprenhuse meulen
Noordsfoort
S. Bartholme Cappelle
Calle camps Cappelle
Wouzeele
Oudezeele
Thuys van Catsbergh
Den Berkaert Busch
Hooghegraucken molen
Neer Graucken
Reetyughelst
Vytsches molen
Boesschepe 5 Heeren hoff
Scherpenbergh
Lokeren
Eremitage
Dranoutre
Belle
Nieukercke
Neepkercke
Nieuwenhoue Heerl.
Steenwercke
Armentieres
Arquinghehem
Fleurbais
Sailly
Stieghersbrugge
La Venthie
La Gorgue
Merghem
Pont de la Gorgue
Steegers
Beaupre Abb
Pont de Merville
Callonne
Strem
Bethune
S. Venant
Robeck
S. Floris
Lambres
AYRE
Yberghe
Wyntre
Boeninghem
't Casteel van Thuenes
De Molle fl.
Raguinghem
Hauringhem
Stoenbecke
't Casteel
Moerbo
Walle Castreel
Hazebrouck
Do. Morquette
Cochkout
Schaectmolen
Noordberkyn
Pradeels
Noesflande
Borre
Borre meulens
Liebarts brugge
Wals cappelle
Castreel
Castreel
't Casteel van Rousschuere
Ebbelghem
Ebbelghemberg
Castreel
Lynde
Zerkele
Muschille
Eontaine Cast.
De Croequet
Wyaterbergh
Hasebrouckbrugge
Campaigne
Arques
Serans
Woestine Abt.
Wittendriesch
't Oude Casteel
Rubrouck
S. Iacops capp
Langhe Cruys
Staple
Steen Straete
Coppe meulen
De Norde van Peene
Zuytpeene
Bauinchene
Zuytpeene meulen
Ocelare
Nieuwerlee
Busschuere
't Closter
't Casteel
Balenberghe
Thom meulens
Verbrande Bake
Wemaers cap.
Steen Straete
Ochtezeele
Wulverdinghe
Leder zeele
Volckerinckhoue
Broxeele
Rubrouck
Arneke
Zermezeele
Waeten dam
Waetene
Waeten bosen
Milam
S. Mulders
Abdisse brugge
Lyncke
Eecke
Rauenberghe
Bollezeele
Marckingen
Eecke
Zegers Cappel
Eereghem
Wormhout
Herzeele
Houtkercke
Lederinghem
Roosendal meulen
Wulveringhem
Bambeke
Hekelsdeke
Steen Straete
Watuwe
't Casteel
Abeele meulens
Abeele Capp.
Oudeuhoue
Oudeuhoue oost meulen
Steenvoorde
Rome meulen
Terdeghem
't Casteel
Godeuaertwelde
Meghdeoorne Casteel
Lecke
Vleteren
Caester
De drie Maegden
Oudenem Casteel
Hillewalle cappel
Weecker meulen
Mayers meulens
Cassele
Studaert
De Koye
Eoprenhuse meulen
Noordsfoort
S. Bartholme Cappelle
Calle camps Cappelle
Wouzeele
Oudezeele
Thuys van Catsbergh
Den Berkaert Busch
Hooghegraucken molen
Neer Graucken
Reetyughelst
Vytsches molen
Boesschepe 5 Heeren hoff
Scherpenbergh
Lokeren
Eremitage
Dranoutre
Belle
Nieukercke
Neepkercke
Nieuwenhoue Heerl.
Steenwercke
Armentieres
Arquinghehem
Fleurbais
Sailly
Stieghersbrugge
La Venthie
La Gorgue
Merghem
Pont de la Gorgue
Steegers
Beaupre Abb
Pont de Merville
Callonne
Strem
Bethune
S. Venant
Robeck
S. Floris
Lambres
AYRE
Yberghe
Wyntre
Boeninghem
't Casteel van Thuenes
De Molle fl.
Raguinghem
Hauringhem
Stoenbecke
't Casteel
Moerbo
Walle Castreel
Hazebrouck
Do. Morquette
Cochkout
Schaectmolen
Noordberkyn
Pradeels
Noesflande
Borre
Borre meulens
Liebarts brugge
Wals cappelle
Castreel
Castreel
't Casteel van Rousschuere
Ebbelghem
Ebbelghemberg
Castreel
Lynde
Zerkele
Muschille
Eontaine Cast.
De Croequet
Wyaterbergh
Hasebrouckbrugge
Campaigne
Arques
Serans
Woestine Abt.
Wittendriesch
't Oude Casteel
Rubrouck
S. Iacops capp
Langhe Cruys
Staple
Steen Straete
Coppe meulen
De Norde van Peene
Zuytpeene
Bauinchene
Zuytpeene meulen
Ocelare
Nieuwerlee
Busschuere
't Closter
't Casteel
Balenberghe
Thom meulens
Verbrande Bake
Wemaers cap.
Steen Straete
Ochtezeele
Wulverdinghe
Leder zeele
Volckerinckhoue
Broxeele
Rubrouck
Arneke
Zermezeele
Waeten dam
Waetene
Waeten bosen
Milam
S. Mulders
Abdisse brugge
Lyncke
Eecke
Rauenberghe
Bollezeele
Marckingen
Eecke
Zegers Cappel
Eereghem
Wormhout
Herzeele
Houtkercke
Lederinghem
Roosendal meulen
Wulveringhem
Bambeke
Hekelsdeke
Steen Straete

ILLUSTRISSIMO VIRO
D. LAMORALDO DE HORNES
VICECOMITI FURNENSI
SUMMO CASLETENSIUM PRÆTORI
NOBILISSIMIS ITEM AC AMPLISSIMIS D.D.
VASSALLIS CÆTERISQUE
CURIÆ AC DITIONIS CASLETANÆ
MODERATORIBUS D.D.
Antonius Sanderus.

Vedastus du Plouich invenit et fecit.

Amstelodami
Sumtibus Henrici Hondy.

Scala Virgarum Flandricarum

800 1600 2400 3200

A — B

Linea A.B. comprehendit duarum, hovarum, iter

C — D

Linea C.D. quadragesima pars est virgæ Flandricæ.

beſtaet in hondert en veertien maten landts; welcks macht en achtbaerheydt niet alleenlijck binnen de palen van deſe parochy beſloten blijft; maer, ſich voorby Steenvoorde uytſtreckende, oock tot in de parochy van Winezele uytbreydt, gelijck mede tot in 't dorp van Noortberckin, drie mijlen van Terdeghem. Hier was eertijts een kaſteel, en daer by een vyver met een watermeulen, die in 't begin van de vijftiende eeuw door d'oorlogen verwoeſt ſijn. Doch de gene, die daer heden Heer af is, heeft 'er echter een hof by de kerck doen maken, dat ſeer çierlijck en tot gemack gebouwt is. Binnen de grenſen der parochy van Terdeghem is oock de Heerlijckheyt van Moerbeecke, aen 't geſlacht van Immelot behoorende; ſy was onlangs in het beſit van de Ridder *Georgius Immelot*, en is een leen van het hof en van 't kaſteel van Kaſſel. Daer is een Schout, met vijf Schepenen, een Schrijver, en een dienaer, die het recht bedienen. De gront van de voornaemſte Heerlijckheyt ſtreckt ſich uyt, gelijck men ſeght, tot drie hondert maeten lants, en heeft andere leenen van minder belang onder ſich, en noch twee Heerlijckheden, van de welcken d'eerſte *van der Schagen*, en d'ander *van Montigny* wordt genoemt, die in eygendom de Heer van Terdeghem toebehooren, en alle op verſcheyde wijſen onder de Heer van Moerbeecke ſtaen, en jarelijcks hun laſten betalen; en als daer in iets aen een ander verkocht wordt, ſoo moet men het recht, dat daer toe ſtaet, betalen.

Ick kome nu tot *Arneke*, een dorp, in 't Latijn *Rentica* genoemt, een mijl van Kaſſel, aen de wegh van Brouckburgh. Men ſiet hier een treffelijck lant, dat aengenaem om t'aenſchouwen is, en vruchtbaere ackers, en alle de milde gaven van de Natuur. Dit dorp ſtaet nu onder veel kleyne Meeſters, en onder anderen onder de Kanonicken van S. Pieter te Kaſſel, onder de Heeren van 't gebiedt van Angeſte, ja oock onder de Graeven van Arneke. *Ioannes Laurentius*, Heer van Palfart, heeft in deſe plaets een treffelijck huys.

Hardifort; dit dorp heeft eertijts ſijn naem ontleent van de veſting van Palts-Graef Harduinus, in de tijdt van Prins Karel. Hier is een vruchtbare gront; en men ſiet 'er noch heden de wooning en Heerlijckheydt van *Lacquoy*, aen 't geſlacht van *Briarde* toebehoorende.

Gramayus ſeght, dat *Oudezeele* ſijn naem heeft van d'oude Saliers en Semiers, ſonder dat men weet wat hem daer toe bewogen heeft. De geſeyde plaets van Oudezeele heeft een geſlacht van de ſelfde bynaem gehadt, van 't welck het aen de ſtam van *Plateel* is overgegaen, en van deſe aen de *Briarden*, die deſe plaets aen de Wilhelmitiſche Monicken hebben verkocht, die het weder, een weynigh voor de leſte beroerten, aen *Egidius van Kortewyle*, Gouverneur van Nieupoort, verkochten; en vermits ſijn dochter *Francisca*, aen *Claudius d'Auſque* ten huwelijck wiert gegeven, ſoo is het eyndelijck aen Joannes, Claudius ſoon, een dapper man, gekomen. d'Abdis van Blendecques heeft het Patroonſchap over de kerck van Oudezeele.

Zermezeele was eertijdts een waerdigheydt van de kerck te Terrouaen, en nu van des ſelfs navolgers.

Peene is een oude Heerlijckheyt van 't geſlacht der Halewyns, de welcke met de tijtel van Marck-graefſchap vereert is, om dat de Heeren daer af, door de Koningen van Vranckrijck, tot de waerdigheydt van Marckgraven en Hertogen verheven ſijn. Hier is een kaſteel, het welcke ſterck en welgebouwt is, doch op d'oude wijſe; en de plaets is bequaem genoegh tot de jacht, en tot de vogelvangſt.

Zuydt-peene, dus genoemt tot onderſcheydt van het ander dorp, 't welck noordewaerts van dit afgelegen is, wierdt eertijdts beſeten door een geſlacht van de ſelfde naem, 't welck ſijn oorſprong uyt de Kaſteleynen van S. Omer hadt, van de welcken het by huwelijck aen Jacobus van Maſſiet, Heer de la Buſche, gekomen is.

Wenemaerskapelle is een dorp, het welck ſijn naem heeft van een deurluchtigh man, die de ſtichter daer af heeft geweeſt, gelijck Gramajus wil.

Quadeſtrate ſchijnt de naem te hebben van de moeyelijckheyt der wegen, die daer in de winter byna onbegancklijck ſijn. Daer heeft eertijts een geſlacht geweeſt, 't welck van deſe plaets, of van deſe Heerlijckheyt, de bynaem heeft gedragen.

Godevaertsvelt wordt by verkorting *Godtsvelt* genoemt. Men ſiet hier 't kaſteel des Heeren *van Wames*, d'Aſſignies genoemt, die ten deel Heer van deſe plaets is. Men acht dat dit dorp de naem heeft van ſeker Godoald, Velt-overſte der Katten, die hier een veltſlagh gelevert heeft, waerom ſy 't *Godoaldsvelt* noemen.

Eeke: dit dorp behoort ten deel onder Kaſſel, en ten deel aen Belle.

Weſtoutre behoort oock ten deel onder 't gebiedt van Kaſſel, en ten deel onder Belle. Hier is een treffelijck huys, 't welck, gelijck oock de Heerlijckheyt, in 't beſit is van 't geſlacht *van Polinckhove*.

Winezeele is een groot en aengenaem dorp, en ſeer bequaem tot de jacht; want hier ſijn ope velden, heuvels en dalen. Wat de Heerlijckheydt aengaet, ſy is heden in 't beſit des geſlachts van *Averoult*, welckers verdienſten tot de Gemeente van Vlaenderen groot, en heerlijck ſijn. Dit geſlacht is deurluchtigh om ſijn treffelijcke huwelijcken met andere geſlachten, onder de welcken het huwelijck, eertijts met de dochter des Hertoghs van Bretagne aengegaen, uytſteeckt; 't welck oorſaeck is van dat het wapen des geſlachts van *Averoult* oock met het wapen van Bretagne in Vranckrijck verçiert is. Binnen de palen der Parochy van Winezeele leght de Heerlijckheydt van *Koornhuyſe*, de welcke Schout, en Schepenen heeft, en hoogh en laegh recht voert, en nu in 't beſit is van 't geſlacht van de ſelfde naem van *Koornhuyſe*, 't welck niet verre van daer in Oudezeele een heerlijck gebouw heeft.

Boeſcepe is een dorp, in d'afgang der bergen, op een ſeer vermakelijcke plaets, gelegen.

Vleteren is een dorp, dat oock ten deel onder 't gebiedt van Belle behoort, en nu van 't seer edel geslacht der *Vignacourten* beseten wordt.

Tweede Vierschaer. De tweede Rechtbanck oft Vierschaer, naer 't ooſten ſtreckende, begrijpt *Steenvoorde*, een edele Heerlijckheyt, die een ſtadt gelijckt; de welcke onlangs aen 't geſlacht van Belle behoorde, en nu van 't adelijck geſlacht van *Viesville* beſeten wordt. Binnen des ſelfs omkring is een Prieurſchap, oft liever een dependentie van een Commanderye der Ridders van Malta, onder de benaming van S. Laurens, en een gaſthuys, 't welck door Nonnen bedient wordt.

Binnen de grenſen van Steenvoorde leght d'edele en oude Heerlijckheyt des geſlachts van *Courtewyle*, gemeenelijck *Oudenhoven* genoemt. Deſe Heerlijckheyt leght een quartier mijls van de kerck te Steenvoorde, en ſtreckt ſich breet uyt deur de Parochyen van Steenvoorde, Watene, en Godsvelde, naby aen de breede wegh, die van Poperingen naer S. Omer en Yperen ſtreckt, niet verre van 't boſch van *Beauvoorde*. De voornaemſte beſitting van deſe Heerlijckheyt beſtaet in hondert en vijftigh maeten lants, de welcke beemden, weyden, bouwlanden en boſſchen begrijpt, en veel leenen en vaſſaelſchappen heeft. Voorts, binnen de palen van 't ſelfde Steenvoorde leght de Heerlijckheydt van *Eekebeke*, die aen het geſlacht van Hondeghem behoort, de welcke te leen gehouden wordt van de Graef van Vlaenderen, onder ſijn leen-hof te Belle. Sy heeft vijf Schepenen, en, gelijck men het noemt, hoogh, middel en laegh gerecht, met jarelijckſche inkomſten.

Derde Vierſchaer. Onder de derde Vierſchaer van Kaſſels gebied leght *Hondeghem*, in 't Latijn *Canis villa*, en in 't Franſch *Chienville*; 't welck eertijdts de Heerlijckheyt van een geſlacht, van Kaſſel genoemt, heeft geweeſt. Hier ſijn vruchtbare bouwlanden, en aengename weyden. De heerſchappy van deſe plaets was eerſt in 't geſlacht van de ſelfde naem van Hondeghem, ſedert in 't geſlacht van Yperen, daer af ſy ten deel aen dat van S. Aldegonde overgegaen is, en van daer by huwelijcks-recht aen de Rentys, van de welcken *Philppus van Oroſco*, Ridder, Opperſchout van Bergen, die onlangs ten deel gekocht heeft, en nu beſit.

In Hondeghem leght *de Heerlijckheyt van Briarde*, de welcke nu behoort aen 't geſlacht *de la Tour*. Onder deſe derde Vierſchaer behoort oock *Walskapelle*, daer een adelijck huys is, het welck den Heer van Eechoute, van 't geſlacht *de la Bourre*, toebehoort.

Hazebroeck. Deſe derde Vierſchaer van 't gebied van Kaſſel begrijpt oock de *Hazebroeckſche voorſtadt*, van *Hazebroeck*, een voornaem vleck, dus genoemt. *Hazebroeck* is een ſchoon en volckrijck vleck in Weſt-Vlaenderen, en heeft ſtadts vryheden en gerechtigheden, met een eyge en beſondere jurisdictie. Het leght in een moeraſſige plaets, en is om ſijn wevery van wolle en linnen ſeer vermaert. Het trock eertijts groot gewin van de bequaemheyt van ſijn beek, die door het boſch van Niepen naer de Leye ſtreckt. Behalven alle d'andere ſtadts-rechten heeft het een Raet van ſeven mannen, een beſondere wet, een eyge maet en marckt; oock Schutters en Rederijckers. Het volck is 'er naer ſijn ambachten verdeelt. Indien het niet door d'inlandtſche oorlogen verwoeſt was, ſoo ſoude het met recht by de beſte ſteden vergeleken konnen worden.

Aen Hazebroeck leght het boſch van *Niepen*, het grootſte van geheel Vlaenderen, en oock ſeer aengenaem. Hier ſijn de beeken Niepe en Borre, die viſchrijck ſijn, en in de Leye vallende, des ſelfs ſtroom vergrooten. Hier ſijn rontom beemden en ackers, bequaem om vogelen te vangen. Doch het boſch is ſeer dienſtigh tot de jacht. Hier is een heerlijck, groot en ſterck kaſteel, daer een Koninckljck Threſorier ſijn wooning heeft. Dit kaſteel heeft groote inkomſten, en is eertijts bewoont, en met gebouwen verçiert door Robert van Kaſſel, door Mathilde, weduw van Philippus van Elſas, en Iſabella, weduw van Philippus de Goede; en door d'eerſte is het van buyten met een gracht omgraven, en met een toren, die ſeer oud is, verçiert, en de nakomelingen hebben d'anderen doen ſtichten, die rontom 't kaſteel ſijn. Het uurwerck, dat hier is, daer in de klock het jaer aenwijſt, moet aen Iolente van Vlaenderen, Gravin van Barre, toegeſchreven worden. De Kaſteleyn, oft Gouverneur over deſe plaets, wort van de Vorſt geſtelt, die oock Groot-jager van het geheel geweſt is; en, uyt de naem van de Graef, by d'overgeving der rekeningen is, en by opperrecht het Ontfangerſchap van 't geheel boſch heeft, daer vijf dependentien ſijn, namelijck, Motte, met een kaſteel verſien; Niepe, daer een kerck voor de heremyten is; Pradelles, Borre, en Merreghem. Veel Grooten, ſoo van Nederlant, als van Borgonje, hebben, uyt de naem van de Graef, het gebiedt over het kaſteel, en over 't boſch van Niepen gehadt. *Boſch van Niepen.*

Pradelles, het geſlacht van de ſelfde naem heeft eertijts deſe Heerlijckheydt beſeten; gelijck in de regiſters der kamer van Rijſſel te ſien is. Maer heden beſit het de Heer van *Swylande*, uyt het geſlacht van *Ghiſtelle*.

Borre: 't blijckt dat het edel geſlacht, 't welck eertijts de naem daer af droegh, van deſe ſelfde ſtam was, die 'er noch heden is.

Vleteren is verçiert met een kaſteel, oock de heerlijckheydt van 't geſlacht van Vignacourt: doch men acht dat het geſlacht van *du Boys*, oft *van Houte*, dit ſterck kaſteel, dat men nu hier ſiet, gebouwt heeft. Dit dorp heeft bouwlanden en weylanden, die ten meeſtendeel aen de Heer van de plaets behooren, ſelf by de Katsbergh, daer fonteynen ſijn, gelegen. Het leght drie mijlen van Kaſſel, vier van Yperen, twee van Hazebroeck, en ook ſoo veel van Belle.

Zuydtberkin is een dorp, daer een adelijck huys is, aen de Pliſſis toebehoorende, en op verſcheyde plaetſen d'eyge gronden der Gribovallen, de welcken echter onlangs, met de Baronny van Haveskercke, aen 't Graefſchap van *Minariacum*, gemeenlijck *Stegers* genoemt, ſijn gekomen. Onlangs heeft daer een geſlacht gebloeyt, dat, naer dit dorp, de naem van Berkin heeft gevoert.

Noordt-berkin is misschien het selfde, dat in de registers van Terrouaen *Oudt-berkin* genoemt wordt.

Volckerinckhove.

Dit sijn de Viersscharen, van de welcken eenigen onmiddelijck de souvereyne jurisdictie des Graefs van Vlaenderen erkennen, en anderen gehoorsamen hun Heeren van de plaets, die vassallen van de Vorst sijn. Doch de grootsten onder hen sijn de Iusticiers, en d'eerste Vassallen van de Vorst, namelijck, de Graef, eertijdts Heer van Stegers, die oock Baron van Haveskercke is; een ander Heer van Watene; oock de Graef van Moerbeecke, nu Marck-graef: de Heer van Ochtizeele, nu Heer van Staple, uyt het geslacht van Massiet; eyndelijck de Heer van Thienen. D'anderen behooren aen de Valvassins, die alle, in saken van reformatie der civile en leen-rechten, onder 't Leen-hof van Kassel behooren. Nu is 'er noch overigh, dat wy oock iets van d'andere plaetsen, in dese Kasselrye gelegen, te voorschijn brengen; en voor eerst vertoont sich

Ochtizele.

Aen de west-sijde van 't bosch Niepen siet men *Moerbeeke*, een heerlijckheyt, om haer gewijde en ongewijde tytelen vermaert, en met gebouwen en vestingen, als oock met een heerlijck en cierlijck kasteel versien, by dit kasteel sijn verscheyde tuynen, boomgaerden en andere vermakelijckheden en verçiersels van de plaets; en heeft sijn privilegien, en 't Hof sijner Heeren, die van een adelijcke stam gesproten, en oock seer vermaert sijn, om dat sy by Poictiers Ioannes, Koning van Vranckrijck, in de strijt, daer in d'Engelschen verwinners wierden, gevangen namen. Het is een oudt erfgoet van 't deurluchtigh geslacht van S. Omer, en is door Philippus de Tweede tot een Graefschap, en door Philippus de Vierde tot een Marck-graefschap opgerecht; gelijck het oock by erfrecht van dit geslacht van S. Omer aen dat van Montmorancy overgegaen is. Het landt heeft overvloet van alderhande vruchten, maer voornamelijck van karssen. Men vindt hier oock seer hooghgeachte landen, ja soo, dat de room van de Moerbeeckssche melck, gelijck sy 't noemen, die aen de mondt seer smakelijck is, in vaten besloten, en niet alleenlijck naer de geburige landtschappen, maer oock naer Spanjen self, gevoert wordt. Eenige achten, dat dit dorp de naem van de Moriniers heeft, namelijck *Moerbeecke*, als *Morinenbeecke*, en niet sonder oorsaeck, dewijl de plaetsen, daer nu Terrouaen, Arien, Bologne oft de scheepshaven *Gessoriacum*, *Iccius* haven oft Calis, S. Omer, Ardres, Grevelingen, 't Kasteel der Moriniers, dat is Kassel, en andere diergelijcken hier omtrent, eertijdts in de macht der Moriniers hebben geweest.

Haveskercke, van Marchantius een Baronny, in de Heerlijckheyt van Kassel, genoemt, is een dorp, aen de Leye gelegen, 't welck aengenaem en vermaert is.

Mauronti-ville. Ick stelle *Mauronti-ville* in 't gebied van Kassel, om dat het eertijdts daer onder getelt wierdt: maer, nu daer afgescheurt sijnde, sonder dat men weet of het tot voordeel van dese plaets is, brengt het sijn eyge schattingen tot de lasten van Vlaenderen op. Men noemt het gemeenlijck *Merreghem*, in 't Fransch *Merville*; eertijdts wiert het oock *Menderghem* en *Menreghem* geheeten. Dese plaets wordt oock een vleck, met stadts-rechten versien, genoemt, om dat sy vryheyt, en Raet, jaermarckten, marckten, wetten, en een groote lakenhandel heeft, 't welck groote winst aen d'inwoonders geeft. Aen d'een sijde sijn bosschen; en aen d'ander is de Leye, de welcke groot gerijf aen de stedelingen toebrenght. Niet verre van daer is d'Abdy van Beaupré, daer Nonnen van de Cistercienssche Ordre woonen, tusschen de rivieren de Gorge en de Leye. S. Mauront heeft de Parochykerck van S. Pieter gesticht, en met verscheyde giften beschoncken: want hy gaf al 't gene, dat aen 't landt van Merville behoorde, daer hy Heer af was, tot een gift aen 't kloosster, 't welck hy gebouwt, en aen S. Pieter gewijdt heeft, welcks kerck heden een Parochykerck is. Doch het kloosster is verandert in een Collegie der Kanonicken van S. Amand, in de stadt Douay.

Strazeele: dit dorp hadt onlangs tot Heer Lodewijck Boddens; maer nu is 't in 't besit van sijn soon *Koenraedt*, Burgermeester van Brugge. Onder de Vlaemingen heeft oock eertijdts een adelijck geslacht geweest, dat nae dese plaets genoemt wierdt.

Thienes is een dorp, naer de Leye, en een halve dagh reysens van 't Nieperbosch gelegen, en oock een Heerlijckheyt, van bekende naem, welcks heerschappy oock eertijdts onder 't geslacht van Arien heeft geweest, 't welck uyt het geslacht van Comines is gekomen.

Steenbeecke, een edele en oude Heerlijckheyt by Kassel, heeft een kasteel, dat onlangs aen *de Marck-graef van Bonnivet*, uyt de stam van Cordes en Crevecœur gesproten, toebehoorde; en, sich verre uytstreckende, aengenaem van gelegenheydt, en groot van jurisdictie is. Dese Heerlijckheydt is nu in 't besit *des Graefs van Rexem*, uyt het geslacht *van Linden*. Het kasteel wordt bewoont van *de Heer van Zwylande*, uyt de stam der *Ghistellen*, by de welcke aengename plantagien van boomen en tuynen sijn, niet verre van de kerck afgelegen, die een toren heeft, de welcke met loot gedeckt is. Dit dorp heeft open velden en bouwlanden, in 't welck oock de Heerlijckheyt *van Groenendale* en *Berkin* is, die sich tot aen Thienes uytstreckt, en tegenwoordigh aen de stam van *Breemeersch* behoort. Wy bemercken uyt verscheyde geschriften der Vorsten en kloosters, dat 'er een seer oudt en edel geslacht van dese plaets heeft geweest; en voornamelijck hier uyt, dat in 't jaer 1170 *Symon van Steenbeecke* de brieven van Philippus van Elsas segelde.

Boesinghem is een erffenis en eygendom van Sinte Pieters Abdy op de bergh Blandin te Ghent, van Arnulfus, Marck-graef van Vlaenderen, met *Banne* en *Kambe* geschoncken oft herstelt. Dit is een dorp, op een mijl na aen Arien, dat vlacke en afgaende velden heeft, de welcke

welcke een ruyme en aengename uytsicht over Artoys veroorsaecken. Maer 't is genoegh van eenige heerlijckheden, als buyten ordening, gesproken, hoewel hun gelegentheyt ons daer toe vermaende. Ick keer dieshalven weêr tot de Viersscharen van Kassel.

Vierde Viersschaer. *Stapele* dan, 't welck, gelijck Gramajus seght, de geheugenis van de stapeling der waren schijnt te vertoonen, maeckt de vierde Viersschaer van dit gebiedt. Denys de Massiet, Ridder, een treffelijck man, heeft onlangs dese plaets, en die van Bavinckhove, by sijn tytel gevoeght. Wat de Heerlijckheydt van dese plaets aengaet, sy heeft in een geslacht, dat de selfde naem voerde, geweest.

Bavinckhove heeft, gelijck Gramajus meent, de naem van haer oude besitter. Het heeft eertijdts, gelijck Espinoy getuyght, de Heerlijckheydt van een geslacht geweest, dat de selfde naem voerde, en is sedert aen 't geslacht van Briarde gekomen. Voorts staet aen te mercken dat de Koning van Vranckrijck, in 't jaer 1071, hier voornamelijck sijn leger, en verblijf hadt gevest, toen hy van Robert de Vries verwonnen wierdt.

Vijfde Viersschaer. *Ruysschuere*, gemeenelijck *Ruuschuere* genoemt, maeckt alleen de vyfde Viersschaer, en was onlangs vermaert door de heersschappy en kasteel des geslachts van Moerbeecke, nu door die van Montmorancy. Niet verre van hier is een Abdy van Nonnen, van de Cistercienssche Ordening, die men *Woestyne* noemt, onder Clare Marisque behoorende. Voorts, Adolf van Pamele, in sijn geslacht-reeckening der Graven van Vlaenderen, de welcke in geschrift, niet in druck is, leydt *Ruyschuere*, als *Rutschuere*, en eenige diergelijcke anderen af van de *Ruthenen*, van de welcke men niet twijffelt dat sy by oudts aen de zeekust van Vlaenderen gewoont hebben. Hier is een sterck en machtigh kasteel, eertijdts tegen de Fransschen versterckt.

Seste Viersschaer. De seste Viersschaer bestaet uyt dese volgende dorpen: voor eerst *Zerkle*, een dorp, in de registers van Terrouaen *Sarcus* genoemt: dit was eertijdts een waerdigheydt van de Bisschop; en de kerck behoort aen de presentatie des persoons van de plaets.

Ebbelghem, een Heerlijckheydt en leen, de welcke sedert twee hondert jaren en meer van dit kasteel, of van het Hof van Kassel dependeert. Sy wierdt beseten van d'oude en deurluchtige stam van *Steenbeecke*, met meer andere bessittingen en heerlijckheden in de selfde Kasselrye, en daer by gelegen, gelijck Pradelles, de heerlijckheydt en kasteel van Pane, Nielles in Steenbeeke, en anderen.

Linden heeft sijn naem van Tile, gelijck oock in de registers van Terrouaen, en in andere open brieven blijckt. Dit is een dorp, aen de nieuwe gracht gelegen. De heerschappy daer af was eertijdts in een geslacht, dat de selfde naem voerde, gelijck aen veel plaetsen van Vlaenderen gebeurt is. Maer onlangs was Heer daer af de Heer *Franciscus de Mamez*, Kanonick van de kerck t'Yperen, die hier hoogh, middel, en laegh recht, en een Overigheydt met seven Schepenen, oock een Schout, en andere dienaers van 't Gerecht heeft gestelt. Aen de selfde Heer behoort oock de heerlijckheydt van Balques, in 't selfde dorp gelegen. Niet verre van daer, aen de selfde gracht, en aen de rivier Leye, siet men het dorp de *Wintere*.

Zegerskapelle maeckt de sevende Viersschaer. *Sevende Viersschaer.*

Achtste Viersschaer. D'achtste Viersschaer, gemeenelijck de *Westviersschare* genoemt, begrijpt de dorpen *Rubroeck*, *Broxele*, *Volckerinckhove*, en *Lederzele*.

Bollezele is een dorp, om sijn jaermarckten, die jarelijcks in de maent Julius gehouden worden, seer vermaert. Eenige jaren geleden vont seker landtman, in dit dorp, in 't landt gravende, een groot wit aerde vat, met een enge hals, daer twee duysent penningen in besloten waren, met de beeltenis en 't opschrift van de leste Keyser, die in Vranckrijck hadt geweest, en van Lollianus verwonnen en gedoodt was.

Blareghem: het Collegie der Kanonicken van Terrouaen, ten deel naer de kerck van Yperen vervoert, heeft in dit dorp jarelijckssche inkomsten en tienden.

Oubenfort is een adelijck huys der Vignacourten, en by namen van den Heer de Fonteyne.

Het Graefschap, en de stadt Stegers. Adrianus Schrieck, Raetsheer van Yperen, heeft aengemerckt, dat *Minariacum* niet dat vlek is, 't welck heden Merville wordt genoemt; maer dat het in die plaets heeft geweest, daer nu, aen d'een sijde van de Leye, het Graefschap van Stegers is, en van d'andere sijde de grensen van Atrecht, aen de brugh van de Leye, die nu Stegersbrugh genoemt wordt. Wat de plaets en brugh van Stegers aengaet, alle dingen komen 'er soo wel meê overeen, dat 'er geen reden van te twijffelen is. Maer dewijl alle de geschriften van die tijdt het eenparighlijck *Etera* noemen, beteeckent dan niet *Minariacum*, 't welck van de Romeynen tot een Latijnsche terminatie gewrongen is, sonder twijffel in 't Nederlandtsch *Mijn-rijck*, dat is, mijn Koninckrijck, oft landt? gelijck oock *Kortrijck*, *Camrijck*, *Werurijck*: maer by verloop van tijdt is dit woordt verandert in een Latijnsch woort by de geleerde, naemelijck, in *Meam terram*, *Mijn lant*, daer na *Me-terram*, en eyndelijck *Eterram*, oft *Eterre*; en dus is het onder 't gemeen volck gekomen. Het kasteel is gebouwt van des selfs Heeren op de hooghte van de Leye, doch niet in die plaets, daer het tegenwoordige kasteel gesien wordt; maer in een andere by de stadt, daer dickwils fondamenten van gebouwen opgedolven worden. Hoewel het waerschijnelijck is, en van wel hondert gissingen bevestight wort, dat 'er, behalven het kasteel, oock een stadt heeft geweest, die çierlijk en sterck was; soo hebben echter de rampen der oorlogen, die dit gewest van de Leye dickwils geplaeght hebben, te weeghgebracht, dat men 'er geen gewagh van vint voor 't jaer 1383, in 't welck Eterra, oft Eiterre, soo groot als 't was, door d'Engelschen geheel afgebrandt wierdt. Ja men is gedwongen de beginselen van dese stadt niet hooger, dan van dus verre, op te halen. Sedert het jaer 1400 wierdt sy, in d'oorlogen van Vranckrijck tegen 't Huys van Borgonje, tot aen de

gront

gront verdelght door de Terrouaeners, ſonder dat ſy ſedert weêr opgebouwt wierdt; vermits des ſelfs Heeren ſich liever naer d'innerlijcke deelen wilden vertrecken, en hun vermaeck ſchepten in 't gerijf van een bloeyende ſtadt, dien van Eterre oft Eiterre niet ongelijck. Men bouwde dieshalven dit heerlijck en ſterck kaſteel, op een hooghte aen de rivier, en verſorghde dat met een pleyn, met torens, kamers en ſalen. En in 't jaer 1611 wierdt Eterre oft Eiterre tot een Graefſchap opgerecht, om de verdienſten van *Nicolaes van Montmorancy*, Heer van Vendegies, Raetsheer in de Raet van Staten, en Threſorier der Schatkiſten van d'Aertshertogen, Vorſten van Nederlandt.

Clarus Mariſcus, gemeenelijck *Clairmaretz*, oft *Clommeres* genoemt, is een oudt en vermaert klooſter der Ciſtercienſche Ordre. Hoewel 'er om de gelegenheydt van deſe plaets (namelijck of ſy onder Vlaenderen, of onder Artoys behoort) noch eenigh verſchil is onder de Staten der beyde Provincien, ſonder dat het vonnis daer af uytgeſproken is, ſoo wordt ſy echter van Jacobus Marchantius, in ſijn beſchrijving van Vlaenderen, en in eenige andere plaetſen, onder de Kaſſelrye van Kaſſel geſtelt. Dit klooſter heeft de naem verkregen van de meiren oft moeraſſchen, daer af 't van alle ſijden omringt is. Voorts men ſiet in 't ſelfde klooſter een ſeer treffelijcke kerck, vier hondert voeten lang, en onder 't verwulffel, dat van gehouwe ſteen is, acht hondert voeten hoogh, met drie rijgen van glaeſe venſters, hondert en ſeventigh venſters, en twintigh altaren verçiert; ja ſoo, dat men nauwelijcks ergens eenigh diergelijcke ſal vinden: men ſiet hier een heerlijcke banier van Stephanus, Koning van Engelandt: oock is 'er een fraeye eetſael en ſlaepplaets.

Joannes Jacobus Chiffletius toont ſeer cierlijck en geleerdelijck, dat Watene het voorgeberghte van Iccius haven heeft geweeſt, in ſijn Iccius haven van Iulius Cæſar. Guicciardin heeft aengeteeckent, dat daer veel geheughteeckenen van d'aeloudtheyt uytgedolven worden; en men gelooft dat daer een baecktoren heeft geweeſt, tegen over een ander, op de bergh van Doeveren geſteldt; van het welck men noch heden eenige kleyne overblijffelen vindt. De bergh Watene wierdt aen alle ſijden van d'oude vloet der zee omringt, en men kan van daer by helder weer Engelandt klaer ſien. Grammajus ſtemt met Meyerus overeen, en voeght 'er by, dat de Romeynen, de Batavieren in hun macht gebracht, of weder onderworpen gemaeckt hebbende, deſe Kolonie hier hebben gebracht; 't welck, gelijck hy vermoedt, geen ydele giſſing, oft los geloof is. Want de Romeynen, ſeght hy, waren gewent groote dingen te maken en te lijden, die voor lange tijdt, ja miſſchien eeuwigh ſouden blijven. En het blijckt klarelijck, dat ſy in deſe plaetſen hebben gewoont, als men op de Hiſtorien merckt, oft op d'aftreck der groote wegen, oft op de penningen, die men in de voorgaende eeuw heeft gevonden. En de gene, die ſijn oogen laet gaen op d'onder-aerdtſche holen en gewelffelen van deſe bergh, op de welcke dit klooſter geſticht is, de verborge wegen, en d'aenſienelijcke puynhoopen en fondamenten van 't oudt kaſteel, ſal geenſins daer aen twijffelen. Deſe bergh, daer af ick geſproken heb, is aen d'uyterſte grenſen van Kaſſel, naer de noordſijde: hy is ſeer hoogh; en de beeck Enula vloeyt langs de voet heen, in de welcke de Heeren van Watene twaelf paer Swanen houden, gelijck ſulcks, in 't jaer 1397, aen hen vergunt is door Philippus, de ſoon des Konings van Vranckrijck, Graef van Vlaenderen, die op de ſeſte van October ſijn open brieven hier toe heeft gegeven. Doch het klooſter erkent voor ſijn ſtichter Robert de Vries, Graef van Vlaenderen. Het was eertijts ſeer heerlijck gebouwt, en met het graf van Diederick van Elſas vereert. Des ſelfs wooningen, met een groot deel der inkomſten ſijn aen de Jeſuyten, om hun Godtsdienſt uyt Engelandt vluchtende, en ſich in Nederlant en in andere geweſten van Europa vertreckende, gegeven. Deſe Jeſuyten, die in deſe plaets woonen, bevorderen ſoo veel, als hen mogelijck is, de welſtant van de Catholijcke kerck in Vlaenderen, daer ſy in verſcheyde plaetſen van Watene de jeught in de Chriſtelijcke leering onderwijſen. De Heerlijckheydt van deſe plaets heeft ſedert twee hondert jaren behoort aen 't geſlacht van Eeckhoute. Maer ſedert dat Watene met de ſtam van Oigny vervoeght is geweeſt, is het daer mede overgegaen aen 't doorluchtigh geſlacht van Merode, en onlangs was ſy in de beſitting van Philippus, Graef van Middelburgh, door ſijn pelgrimagie naer Jeruſalem Ridder van 't Heylig Graf geworden; en vermits ſijn eenige ſoon geſtorven is, ſonder kinderen na te laten, ſoo is deſe heerlijckheyt, door 't huwelijck van ſijn oudtſte dochter, aen de Graven van Iſeghem, uyt de ſtam van Ghent geſproten, overgegaen. Voorts, d'eerſte vryheydt van dit vleck is van Graef Robert, en de tweede van Philippus voortgekomen. De wetten, de Raet en de forme van regering is van haer Heeren gekomen, die driederhande recht, en noch andere rechten genieten. Keyſer Karel de Vijfde heeft de jaermarckten en weeckmarckt beveſtight. Ioannes van Oigny heeft goetgekeurt, dat men daer drie benden van ſchutters oft oprechten, oft beveſtigen ſoude. Een ander van de ſelfde naem heeft in 't jaer 1501 de kamers der Redenrijckers beveſtight; en Hertogh Philips heeft de willekeuren en vryheden van de wolle-wevery bekrachtight. Deſe jurisdictie ſtreckt ſich wijt uyt, en 't geweſt is ſeer aengenaem, uyt oorſaeck van de verandering der bergen, heuvels, ackers, beemden, boſſchen, en rivier, die naer de groote zee ſtreckt, en de ſluys, die dienſtigh is om de ſchepen over den dijck te ſetten, met het opſtoppen van de vloet. Hier komt noch by de viſſery, vogelvangſt en jacht. Alle welcke dingen de Heeren van deſe plaets ſoo veel t'overvloediger hebben, als hun heerſchappy ſich wijder buyten Watene uytſtreckt, uyt oorſaeck der heerlijckheden van Merckeghem, Wulverghem, Haveskercke, en 't Ammanſchap van *Noortvierſchare*.

DE

DE KASSELRYE VAN VEURNE.

VEURNE is een treffelijcke en oude ſtadt, in Weſt-vlaenderen gelegen, en heeft haer vermakelijckheden, voornamelijck tuſſchen de zuydſijde en weſtſijde, daer beemden ſijn, gelijck oock een boſch. Doch des winters kan men ſwarelijck daer by komen; en de lucht is daer oock wat ruw. Sy lagh eertijts aen de zee; en derhalven beſit de Burghgraef van Veurne oock d'eerſte plaets onder de Kaſteleynen van Vlaenderen, die aen de ſtrant gelegen ſijn. Niet verre van hier is een, ſtaende water, in 't gemeen *Groote moere* geheeten, een droef overblijffel van de verdreven Oceaen. Deſe moere, aengenamer van landt, dan van lucht, geeft groot gerijf aen de ſtadt, en verſchaft haer een watergracht, die dwers daer deur loopt, en niet verre van de ſtadt in de rivier ſtroomt, de welcke van d'een ſijde naer Nieupoort, en van d'ander naer Duynkercken ſtreckt. De Burghgraef beſit hier de tweede waerdigheyt na de Vorſt, en gebied ſoo wel in oorlogh, als in vrede, over de geheele Kaſſelry. De Heeren van Liedekercken en Stavelen hebben deſe Kaſſelrye beſeten; en heden is ſy in 't gebiedt van die van Hoorne. Hertogh Ioannes ſtelde, in 't jaer 1410, negentien altijt-blijvende Raetsheeren, met twee Burgermeeſters, maer die jarelijcks ſouden veranderen. Doch deſe forme van regeering wierd ſedert, door een beſluyt van 't jaer 1481 verandert, volgens het welck vaſtgeſtelt wierd dat de Raetsheeren oock naer goetvinding ſouden veranderen, oft blijven. Doch hoewel dit in ſekere tijden overgetreden is, ſoo moet men echter gelooven, dat het ſtant gehouden heeft tot aen de vereeniging, van de welcke wy hier na ſullen ſpreken. Daer na volght het ampt en de waerdigheyt van Bailjuw, diens heerſchappy ſich oock nu ſoo wel over de ſtadt, als over 't landt uytſtreckt. Men vind dat hy in 't jaer 1391, in de handelingen van d'eendracht, door de Geſanten der Franſchen met recht Groot-bailjuw word genoemt, behalven dewelck noch een Haven-bailjuw is, volgens de gewoonte, die elders aengenomen is. Deſen Haven-bailjuw wierdt eertijts van de Graef, maer nu van de geſeyde Groot-bailjuw geſtelt. By oude tijden waren 'er twaelf Raetsheeren, met ſoo veel beſworenen uyt het gemeen volck. Graef Lodewijck, deſe afgeſchaft hebbende, bracht hun getal weêr tot negen. Maer door eenige beroerte is deſe forme van Raet verandert, en tot ſes Raetsperſoonen gebracht. Sedert drie hondert jaren hadden twee Burgermeeſters de heerſchappy over alles; van de welcke d'een Burgermeeſter van de Gemeente, en d'ander van de Wet genoemt wierd; de welcke beyde jarelijcks door de Raet verkoſen wierden, gelijck het geſchrift van Hertogh Ioannes, in 't jaer 1411 geſchreven, te kennen geeft. Deſe forme van regeering duerde tot aen 't jaer 1583, dat is, tot aen 't eerſte jaer van dat de Prins van Parma deſe ſtadt weder onder des Konings gehoorſaemheyt bracht, toen men van de vereeniging van de Kaſſelrye met de ſtadt begon te handelen, en in de drie volgende jaren, na de welcke men een Raet van twintigh mannen, ſoo van de burgers, als uyt het landt, onder malkander gemengt, met twee Burgermeeſters, verkoos.

De Kaſſelrye van Veurne wordt de bloem en 't niervet van Vlaenderen genoemt: en indien het geheel Landtſchap in vruchtbaerheyt der weyden, en in d'andere goederen van de natuur daer meê gelijck was, ſoo ſoude Vlaenderen alleen, ſelf nae 't oordeel van Keyſer Karel de Vijfde, by de grootſte geweſten van de weerelt, en by de ſchatten van Indien geleken konnen werden. Men ſal, van dit Lantſchap in 't algemeen ſprekende, met waerheyt ſeggen, dat 'er niets groender is, dan dit geweſt. Dewijl de weyden daer de meeſte nuttigheyt en winſt geven, ſoo word het weynigh tot koren oft ander gewas gebouwt, hoewel het landt oock in veel plaetſen niet onvruchtbaer, en tot de ſaying onbequaem is. Doch men ſal nauwelijcks ergens eenigh geweſt vinden, dat weeldiger in gras is. De landen der beſondere lieden ſijn oock, volgens de gewoonte van 't lant, overal met grachten, en met veel boomen, op de kanten ſtaende, omringt. Wat des ſelfs Overigheden en polityke regeering aengaet, Gramajus heeft iets daer af aengeroert, (gelijck oock wy) in de beſchrijving van de ſtadt: en hy acht met recht deſe ſelfde Kaſſelrye de voornaemſte van 't geheel Wals-Vlaenderen, dat is, van 't geheel Vlaenderen, (uytgeſondert het Keyſerlijck Vlaenderen) over de Schelde gelegen, 't ſy om ſijn groote uytſtrecking, die twee-en-veertigh dorpen begrijpt, en daer in alles neerſtighlijck gebout wort; 't ſy om de heerlijckheyt en rijckdom ſijner inwoonders, (want in de cijns van Vlaenderen brachten de Veurners ſoo veel op, als de Kortrijckers, om welcke oorſaeck ſy oock voor andere Kaſſelryen geſtelt werden; doch deſe cijns vereyſcht heden eenige verandering,) 't ſy oock om haer bequaeme gelegenheyt; want

CASTELLANIA FURNENSIS.

CASSETENSIS

BELLE CASTEL

AMBACHT.

BELLE.

CASTELLANIÆ

YPRENSIS

FRANCONATUS

PARS.

GERMANICI MARIS PARS.

BERGEN

AMBACHT

HONTSCHOTE

Groote Moere

De Cleene Moere

Wijnocxbergen

Poperinghe

Yperen

Veurne

Dixmuyden

Nieupoort

Loo

Killem.

Mate van 1400 Roeden van 14 voeten in een Roede maeckende een Vlaemsche Myle.

sy wordt van d'Oceaen besproeyt, en heeft de toevloeying van eenige rivieren. Sy heeft oock, behalven de kloosters van Eversam en Roesbrugge, in haer omkring gehadt d'Abdy van Dune, de welcke, om sekere redenen onlangs naer Brugge gevoert sijnde, (gelijck oock het klooster Roesbrugge naer Yperen) met recht eenige voetstappen van sich, en een gedeelte van haer geestelijck gesin daer gelaten heeft. De Kasselrye van Veurne heeft veel mannen, in deught en geleertheyt uytsteeckende, voortgebracht, en onder anderen *Adrianus vander Burgh*, Rechtsgeleerde t'Uytrecht, en sedert President van Vlaenderen, met twee soonen verheerlijckt, *Ioannes*, President in den Raet van Mechelen, en sedert President in de geheyme Raet; en *Lambertus*, Deken van S. Marie t'Uytrecht. Uyt dese Kasselrye is oock gesproten *Ioannes de Wilde*, Rechtsgeleerde, Raetsheer des Raets van Veurne: *Carolus Rotcasius*, *Ioannes Boudinius*; en, soo men de stadt daer by voeght, *Petrus Mattardus*, een Poëet, van de Premonstratensche Ordere; *Petrus Wagenerus* van de selfde Ordere, vermaert om dat hy onlangs het leven van S. Norbertus uytgegeven heeft; *Paulus Leopardus*, een seer geleert Letterkundiger; *Ioannes de la Salle*, Theologant en Poëet; dese heeft Pastoor geweest te Tieldonck, een vleck in Brabant, oft onder 't gebiedt van Mechelen, en in Versen geschreven de wederlegging van Pausin Ioanna, oock van't lof van de H. Maget, en van haer rechten en privilegien; oock van de verdiensten der goede wercken, van 't Vagevuur, en van de traditien. Doch meer hier af op sijn plaets. Voorts, dewijl by oude tijden, d'inwoonders van dese Kasselrye, gelijck oock van andere plaetsen, soodanigh aen de Vorst verbonden waren, dat sijn wil byna hun wet was, soo sijn allengskens eenige plaetsen tot een gift aen de kloosters, en eenigen aen sijn leenmannen geschoncken, en oock eenigen van de gemeene dienstbaerheyt uytgesondert en vry gemaeckt; en hebben begonnen, onder de Graven, hun Heeren oft sijn Stadthouders t'erkennen, en van hem recht te eysschen, en gerechtigheyt te vorderen. En op dat dit gevoeghelijcker soude geschieden, soo hebben de Graven Thomas en Ioanna, na d'afscheyding der jurisdictie van de vrye Vassalen, en van de Graef, in het jaer 1240 gewilt, dat dese hun dorpen, en der selfder inwoonders, van dienstbaerheyt bevrijt, wetten en een Raet souden hebben, voorschrijvende hen tot dien eynde statuten, die *Keuren* genoemt sijn, niet van *Cura*, *besorging*, maer van de verkiesing der boeten. Sy stelden oock voor hen Schepenen, die sy *Keuriers*, sedert *Keurheeren* noemden, hoewel sy nu *Lanthouders* sijn genoemt, voornamelijck de Burgermeesters, als meesters der burgerlijcke saken. Graef Lodewijck heeft sedert, te weten in 't jaer 1332, dese keuren vermeerdert, achterlatende de Balfart, en toestaende in de gelegentheden, die sich vertoont hebben, dat men huysen soude mogen stichten by de wallen, die ses voeten hoogh waren, en by de grachten, die veertigh voeten breet souden wesen, tegen allerhande aenvallingen, bevelende oock in't jaer 1323, *Ke les Francqs, & Vasalleries demeureroient francs & quictes de tous cousts, frais, dons, chevanchées, & d'autre chose touchant la Keure*; dat is, *dat die van 't Vrye, en Vassalerien vry souden blijven, en ontslagen van alle kosten, lasten, geschencken, middelen, en andere dingen, de Keur aengaende.* Dieshalven, in d'andere versoecken der Vorsten sijn, in 't gebiedt van Veurne, acht Parochyen vry, met hun dependentien, die sy afgesnede leden noemen, en subsidiaer sijn, en niet minder betalen dan een vierde-part der schattingen, die de Kasselry moet opbrengen; en yder heeft sijn Rechtbanck.

De Heerschappy van de stadt en Kasselrye.

De Katholijcke Koning is heden Heer van de Kasselrye van Veurne, als eyge Graef van Vlaenderen, en Souverain Heer van de stadt en Kasselrye van Veurne, de welcke twee-en-veertigh Parochyen begrijpt, die in acht-en-dartig Ammanschappen verdeelt worden, behalven d'acht Parochyen van de selfde Kasselrye, de welcke, met hun andere aenhangselen, tacken en heerschappyen, en met d'andere heerlijckheden van minder naem, die als aen de Vassallen van dese Kasselrye behooren, met de selfde Kasselrye contribueren, en de gemeene subsidien betalen. Voorts, dese plaets, in de selfde Ammanschappen, wordt door dese volgende Parochyen verdeelt:

Onder de Noordvierschare.

Oostduynkercke.	Isenberge.
Ramskapelle met de parochy.	Wulverghem.
S. Joris.	Houthem.
Peruyse.	Bulskamp.
Eggewaertskapelle.	Adinckercke.
Avenkapelle.	Bewesterpoort.
Steenkercke.	S. Walburgs met Koxye.
Lensele.	

Wulpen met de Prochie van Boytshoecke, Beoostetpoort met 's Heer Willems-kapelle.

Onder de Zuydvierschare.

Haringen.	Lamperneese.
Provene.	Zoutenay.
Stavele.	Alveringhem, met de Heerlijckheyt van S. Omer, die sich oock uytstreckt tot in de Parochyen van Lamperneese, Polinckhove, S. Rychiers of Rijckes, en de stadt van Loo.
Crombeke.	
Westvleteren.	
Oostvleteren.	
Zeninge.	
Beveren.	
Ghiverinkhove.	
Hoogestade.	
Polinckhove.	
Loo.	
Kasekinkercke.	
Stuvekinskercke.	S. Rychiers of Rijckes.
Valkeravenkinderkercke.	Oerem.
Rellemskapelle.	Vinchem.

Doch dese acht parochyen, met hun afgesnede deelen en heerschappyen, die een deel van dese Kasselrye sijn, en daer meê contribueren, worden genoemt:

Elverdinghen.	Poesele, gelijck het cynsboek van Vlaenderen segt.
Vlamertinghe.	
Watou.	
Noortschoten met	Zuytschoten.

Rening-

Reninghelſt.
Lokeren.
Oeſtene.
't Vrye van Ryſſele.
Nieukapelle.
Swijnland, ſich in verſcheyde Parochyen uytſtreckende.
't Vrye van 't Dekenſchap en Kapittel van S. Omer in Alveringhem.
't Hoflandt des Kapittels van Kaſſel, 't welck ſich in Ooſt- en Weſt-vleteren uytſtreckt.
Berkele, anders Herkele.
't Vrye van Mevrou van Meſſine in Elſendam.
De Heerlijckheyt van den Ooſt- en Zuyt-vierſchare in Krombeecke en Stavele.

Koppernolle in de Parochy van S. Ian te Poperingen, de heerlijckheyt der Templiers, de heerlijckheyt van Diepheſele des kloosters van Everſame in Krombeecke, desgelijcks de vrye Allodie, eertijts van Mevrouw van Ronny in Krombeecke. De Heerlijckheyt van Kouthoeve. 't Vrylaetſchap in Reningen, en 't Hoflandt in de ſelve plaets.

De Raet van deſe Caſſelrye wordt jarelijcks door de Gedeputeerden van de Graef vernieut; en men ſtelt twee Burgermeeſters, en twintigh Schepenen, by de welcken d'adminiſtratie der wetten, en rechten is, in alle de grenſen van deſe juriſdictie, ſoo in criminele, als in civile ſaeken. By de ſelfde is oock de macht van keuren te maken, ſoo wel voor de voorverhaelde juriſdictie, als voor de policie, onder behorelijcke boeten en penen, die ſy mogen veranderen, vermeerderen, verminderen, naer vereyſch van de ſaeck, en naer hun believen. By de ſelfde Magiſtraet is oock de macht van de Raetsheeren, Schrijvers, klercken, deurwaerders van de kamer, boden, en anderen, welckers raedt en dienſten ſy gebruyckt, te verkieſen, by te nemen, en weder af te ſetten. Sy mogen oock hun getal vermeerderen en verminderen, naer dat ſy 't voor hun Gemeente noodigh achten, en oock hun loon en vergelding verhoogen en verlaegen: behalven noch veel andere en aenmerckelijcke rechten van de ſelfde overigheyt, die in 't keurboek der koſtumen breeder verhaelt worden. De voorſeyde Burgermeeſters doen hier oock jarelijcks rekening van de ſtadt en Caſſelrye van Veurne voor de voorgenoemde Gedeputeerden van de Graef, als ſy de Magiſtraet vernieuwen. Onder de Rechtbancken der vrye Parochyen vertoont ſich voor eerſt

Watou, 't welck, gelijck Gramajus gelooft, de naem van de Hollanders heeft. Dit is een der grootſte dorpen in geheel Vlaenderen, en ick weet niet of 'er in d'ommekring van dit Lantſchap een grooter is. Hier ſijn, boven d'andere voordeelen van de Natuur, ſeer aengename plantagien van ypenboomen, die in dit geheel geweſt, ja tot in Artois toe, tot verſcheyde gebruycken geſocht worden, maer echter nergens beter, dan in dit landt waſſen. Hier is een Rechtbanck en Hof, 't welck ſijn privilegien en rechten heeft: en deſe Heerlijckheyt hadt eertijts de ſelfde Heeren, als die van Dixmuyden; doch voor en nae hen heeft ſy in verſcheyde geſlachten geweeſt, en onlangs in 't geſlacht *de la Vieſville*, van 't welck het ten deel by huwelijck aen 't geſlacht van Ideghem is geraeckt. De Heeren van deſe plaets genieten het opperſte Recht, hebben de vogelvangſt, jacht, en ſwanen, en andere diergelijcke rechten, die aen de Souveraine Heeren, onder een Vorſt ſtaende, behooren. Daer waeren oock eertijts getelden onder de vier ſcheydsmannen der gevechten en lijfgevechten van 't gebied van Caſſel, gemeenlijck *Krijgwaenders* genoemt. En miſſchien heeft noch heden de Heer van Watou, uyt oorſaeck van dit ampt, de rechte en vrye wegh tot in Caſſel, 't ſy hy te voet of te paert derwaerts wil reyſen. De geen, die onlangs deſe plaets, onder de tijtel van Graef, beſeten heeft, is d'Edele Heer *Ioannes van Ideghem*, van deurluchtige ſtam geſproten, Ridder van S. Iacobs Order, Baron van Busbeecke, Heer van Waſe, Boſt, Meere, Belle, Kortewijle, en in andere plaetſen, de welck oock deſe plaets met een ſeer heerlijck en Vorſtelijck gebouw verçiert heeft. Deſe Heerlijckheyt wierdt tot de tytel van Graefſchap verheven onder *Karel*, onlangs Graef *van Ideghem*, vader van *Ioannes van Ideghem*, een man van uytſteekende dapperheyt en voortreffelijcke verdienſten, aen de Gemeente van Yperen voornamelijck beweſen. In Watou leght oock *de Heerlijckheyt van Dove*. Hier is oock een oude en rijcke Domaine, die naer 't geſlacht van *Kortewyle* is genoemt, of liever van de welcke dit geſlacht ſijn naem heeft verkregen, met groote inkomſten en rechten, die nu van de Graef van Watou beſeten worden. Hier was eertijts een treffelijck gebouw, met een breede gracht omringt, by 't welck men onlangs eenige eycke-boomen heeft geſien, die ſoo dick en groot waren, dat men geen diergelijcken in geheel Vlaenderen vindt. Men heeft van hier een aengenaeme uytſicht naer de bergen, naer d'oude Oromanſaken, naer de bergen der Katten, en naer 't kaſteel der Moriners.

Elverdingen, een mijl van Yperen gelegen, is een oudt dorp in Vlaenderen: want Meyerus gedenckt daer aen in ſijn jaerboecken, op 't jaer 804: *Laudo van Elverdingen*, met Teſtardt van Boeſingen, Hugo van Longemarck, en andere machtige mannen, de welcken van eenigen tot hoofden van roovers geſtelt worden. 't Is niet onwaerſchynelijck, dat deſe de heerſchappy van de plaets beſeten heeft. Doch over twee hondert jaren en meer, en lang daer nae, heeft deſe Heerlijckheyt behoort aen de naturelijcke kinderen des Graefs van Vlaenderen, onder de welcken in 't jaer 1544 uytgeblonken heeft *Lodewijck van Vlaenderen*, Heer van Praet, en Woeſtyne, Ridder van 't Gulde vlies, en in gedruckte ſchriften vermaert. Voorts, de ſelfde Heerſchappy is ſedert weêr aen de Graven van Vlaenderen vervallen; maer echter onlangs tot een onderpant gekomen aen de Heer *Adriaen vander Burgt*. De Prooſt van Wormeſele beſit in deſe parochy oock ſijn recht, desgelijcks de Ridders van Malta, door de gifte van de Gravin Geertruyd: en men ſiet hier d'overblijffelen van een oudt kaſteel, dat men heden het Princen-Hof noemt, met een dubbelde gracht, en met water

Nederlant.

omringt; daer uyt men vermoeden kan dat deſe plaets eertijts van de Vorſt bewoont wierdt. De Heer van de ſelve geniet noch verſcheyde vryheden en privilegien, en houdt die te leen van 't Hof van Vlaenderen.

Niet verre van hier, te weten ooſtwaerts, legt ten deel het dorp Boeſingen en *Noortſchoten*, van Gravin Adela aen d'Abdy van Meeſene toegeweſen, daer ſeer aengename weylanden, en vette bouwlanden ſijn. In het ſelfde geweſt ſiet men het dorp *Zuytſchoten*, 't welck zuydtwaerts van Noortſchoten afgelegen is, met ſijn bouwlanden en weylanden, die in vruchtbaerheyt niet voor 't ander wijcken. De ſelfde Gravin Adela, gemalin van Boudewijn van Ryſſel, heeft dit dorp oock aen d'Abdy van Meeſene toegevoegt. *Reningelſt* heeft in de beſitting van 't geſlacht van *Kortewijle* geweeſt, en onlangs in de heerſchappy der *Longevallen*, van de welcken het aen de *Buttelers* gekomen is. Hoe groot de juriſdictie van deſe Heerlijckheyt heeft geweeſt, blijckt ten minſten hier uyt, dat ſy, behalven de Raedt van 't dorp, twee andere Rechtbancken van 't kaſteel begrijpt, die men hooger en laeger noemt, en daer beneffens de Heerlijckheyt de la Clyte, die van geen minder belang is, de welcke, behalven dat ſy alle recht geniet, noch hondert en twintigh leenen heeft, die onder haer behooren.

Woeſtene is een dorp, een half mijl voorby Elverdingen, tuſſchen bouwlanden en boſſchen gelegen, en heeft nu een ſelfde Heer, als Elverdingen. Deſe ſijn de ſes van d'acht Parochyen, die in vryheyt ſijn geſtelt. Voorts, men voegt hier by eenige heerlijckheden, die oock ſekere beſondere vryheyt genieten, namelijck van 't Kappittel van Ryſſel in Kaeskerke, en in de buurt van de nieuwe kapelle, een parochy, onlangs aen 't geſlacht van Montmorancy toebehoorende: gelijck oock onlangs van S. Omers kerck in Alverghem, van Caſſel in Weſt-Vleteren; *Elſendam* in Ooſt-Vleteren, aen d'Abdy van Meeſene; *Krombeecke* onlangs aen 't geſlacht van Hoorn van Gaesbeecke; *Swijnlandt* aen de Baron van Ingelmunſter; *Coppernolle*, onlangs aen de Baron van Croiſilles; en eyndelijck *Reningen* aen 't geſlacht van Iſeghem van Ghent, en in 't ſelfde dorp *Hoflandt*, onlangs aen Octavianus de Klerck, Schout van Nieupoort, toebehoorende; gelijck oock de Heerlijckheden der Templiers in Weſt-Vleteren, en Everſame in het voorgenoemde Krombeecke.

Lokeren is een Heerlijckheyt van een geſlacht dat eertijts de ſelfde naem voerde. Deſe erffenis is namaels geraeckt aen 't geſlacht van Bethune, van 't welck het aen de Hondt-Schoten, en eyndelijck aen de Hoornen gekomen is, behalven ter plaets, daer ſich de jurisdictie der Heerlijckheyt van Canighem uytſtreckt, met het adelijck huys des Heers van Waterleet by Merville. Dit is een ſeer groot dorp, en heeft bergen, daer boſſchen opſtaen, en open velden, die in de ſomer wonderlijck aengenaem ſijn.

Vlamertinge, een mijl van Yperen gelegen, aen een wegh, met ſtraetſteenen beleyd, langs de welcke men naer Poperingen, en naer meer andere ſteden gaet. Het is aengenaem en volckrijck, en heeft veel weyden en ſaeylanden. Ick gae nu voort tot d'andere dorpen van deſe Kaſſelrye, die tot de Rechtbancken, gemeenlijck *de Vierſcharen* genoemt, van de welcken hier voor gedacht is, behooren.

Onder de gene, die de zuyderlijcke vierſchaer erkennen, ſijn *Beooſter-poort* en *Beweſter-poort*. Daer na volgt *Ooſtduynkercke*, om dat het aen d'ooſtſyde der ſtadt Duynkercken gelegen is. Men ſiet in dit dorp het heerlijck gebouw van *de Heer van Crequy*, 't welck groote cierelijckheyt vertoont. *Oyenkercke* wordt van eenigen *Adinkercke* genoemt.

Ramskapelle.

S. Walburgs grens, by Veurne gelegen, in de welcke een leen is, gemeenlijck *den Tourreul* genoemt, onder de burgt van Veurne behoorende, onlangs van *Georgius Maſin* beſeten.

S. Niclaes heeft de naem van S. Nicolaes verkregen.

Wulpen.

Leyſele is een dorp, niet verre van Hontſchoten gelegen.

Houthem is een dorp, dat naem verkregen heeft van de Blavotien, door de Vorſtin Margareta belegert.

Yſenberg word van Meyerus, in ſekere gedichten, *Mons Iſidis* genoemt. Het is ſeer oudt. In deſe plaets heeft een kamer der Redenrijckers in de Nederlantſche tael geweeſt, de welcke daer noch is.

Bulskamp wordt van Gramajus *Bulſi campus* geheeten. Het is vermaert geworden door de ſtrijt, tuſſchen d'Iſengrins en de boeren, eertijts hier gelevert.

Wulveringhem wordt van de ſelfde Gramajus Wolfarts wooning genoemt, en is om ſijn aengename gelegenheyt niet te verachten. Hier toe behooren oock eenige dorpen, die hun naemen van kercken gekregen hebben. *Kaſekinskercke*; *Stevinskercke*, de welcke ick een ſelfde plaets achte te ſijn als *Steenkercke*. In dit ſelfde geweſt is *Volckeravekinskercke*, en *Rellemskapelle*, de welcke een ſelfde is als *Ramskapelle*.

S. Katelijne kapelle is gelegen in de Heerlijckheyt van Berkele, die aen de Kanonicken van S. Pieter te Caſſel behoort.

Soutenay is een plaets, ſeer verre van alle verkeering der menſchen gelegen.

Willemskapelle legt in een plaets die niet min eenſaem is.

Boytshoucke is aen S. Omer gewijdt. Men gelooft dat ſy eertijts de vloejing en ebbing van de zee, die dus verre inquam, onderworpen heeft geweeſt. En dieshalven willen eenigen, dat ſy Boytshoucke genoemt is, als een hoeck voor de kleyne ſchuyten of booten. Wy konnen niet meer van deſe kleyne plaetſen bybrengen.

S. Ioris kerck beſit het recht van een ſeer oude Parochy, ſchoon het grootſte en voornaemſte deel daer af, naer 't noorden ſtreckende, heden *Nieulandt* wordt genoemt, uyt oorſaeck van een groot gedeelte van 't ſelfde landt, dat van de de zee ingeſwolgen wierd, en nu door dijcken en dammen tegen des ſelfs overvloejing beſchut is.

is. De heerlijckheyt van deſe plaets behoort aen d'Abdis, die over de Benediktijnſche Nonnen by Broeckburg gebied, de welcke hier, behalven de rijcke inkomſten, die ſy jarelijcks ontfangt, een Overigheyt tot de bediening der civile ſaken ſtelt, vermits de criminele ſaken aen de Rechtbanck van Veurne behooren.

S. Richiers is een aengenaem dorp in dit geweſt, en heeft de naem van de Patroon van de kerck. Maer het Paſtoorſchap is met het kloofter van Everſaeme vereenigt, en de Prooſt daer af noemt iemant van de ſijnen tot de bediening van deſe plaets. De jaermarckten, die nu in het dorp Loo gehouden worden, hebben, gelijck men gelooft, oock eertijts hier geweeſt. N. Zanneka, een man, van edel geſlacht geſproten, heeft te S. Richiers een treffelijck huys, 't welck hy rontom met een bogaert van eyckenboomen omringt heeft, die aengenaem om t'aenſchouwen ſijn.

Lamperneſſe heeft deſe Griekſche naem λαμπρὴ νῆσος, 't welck een heerlijck en vruchtbaer eylant beteeckent, gekregen, om dat deſe plaets tegen de golven van de zee verſekert wierdt; gelijck Gramajus ſeght. *Ioannes Malebrancus* acht dat ſy in d'open brief van Koning Dagobert *Lampas*, dat is, een *fackel*, genoemt wordt. Sy overtreft alle de dorpen van deſe Kaſſelrye, en by gevolgh van geheel Vlaenderen. Sy is ſeer rijck van weyden, en vermaert door d'overvloet van fayſanten, ganſen, ſwanen, en wilde eendtvogels, die uyt de noortſche landen derwaerts komen vliegen.

Oerne is een dorp, een mijl van de ſtadt Veurne gelegen.

Vinckem heeft een kerck, die om haer outheyt aenmerckelijck is.

Reningen: deſe Heerlijckheyt is heden in 't beſit van 't geſlacht van Vilane te Ghent.

Alverghem, van d'Ouden *Adelfringahem* genoemt, is een plaets, die vermaert is om de grootheyt van haer kerck, en om haer Heerſchappy, die onlangs aen de Canonicken van S. Omer behoorde, en om de geboorte van Jacobus Marchantius de Vader, die met ſijn geleerde Commentarien Vlaenderen heeft verheerlijckt; en oock de ſoon, die door ſijn kennis in de Rechten, en om ſijn welſpreeckentheyt, in 't ampt van Raetsheer van Brabant ſeer geacht heeft geweeſt. De Kanonicken van S. Omer, die deſe heerſchappy beſaten, hebben haer voor eenige jaren verkocht; en ſy ſtreckte ſich oock over ſommige geburige plaetſen uyt. Men ſiet niet verre van hier de heerlijcke woning van de voorname Heer *Franciscus van Wijckhuys*; en oock een treffelijck gebou van de Heer van Beauvoorde.

Beveren is een dorp van uytſteekende aengenaemheyt, en heeft aen ſijn eene ſijde, die naer 't zuyden ſtreckt, vermakelijcke weyden. Men ſiet daer oock een kaſteel, van ſeer heerlijck gebouw, en daerby een plantagie van boomen, die ſeer vermakelijck om te ſien ſijn, en ſoodanigh in ordere geſchickt, dat 'er in geheel Vlaenderen geen diergelijck is. 't Kaſteel is met grachten omringt, en daer by ſijn tuynen en boomgaerden, en eyndelijck alles, dat d'oogen en geeſt verma-

ken kan. Hier is oock een korenſchuur, die in 't geheel lantſchap ſijns gelijck niet in grootheyt heeft.

Geverinckhove, van Gramajus *Geverici curia* genoemt, heeft eertijts een vermaert geſlacht van de ſelfde naem voortgebracht.

Stavele was eertijts d'erffenis en wooning van een beroemt geſlacht, uyt de Hartogen van Bretanje geſproten, dat by huwelijcken het Burghgraefſchap van Veurne, en de Heerlijckheden van Merville en Haveskercke verkregen heeft, van de welcken het aen de Hoornen is gekomen, en heden beſeten wordt van de deurluchtige Heer Lamorael van Hoorn, Burghgraef van Veurne, die daer een treffelijck gebouw heeft, en die, behalven d'oude rechten, de welcken hy daer beſit, onlangs noch anderen van de Koning van Spanjen by verpanding verkregen heeft, gelijck in Krombeecke en Beveren.

De Prooſtdye van Everſame is een kloofter van Regulier-Kanonicken van S. Auguſtijns Ordening, van gelegenheyt een der ſchoonſte en aengenaemſte die men in geheel Vlaenderen ſiet. Het is binnen de grenſen van Stavele beſloten, en heeft omtrent ſich veel weyden, en is byna van alle ſijden met beecken, tuynen, en plantagien omringt, die wonderlijck aengenaem, en in ordere geſchickt ſijn; daer ick de boſſchen en kreupel-boſſchen byvoege.

Krombeecke heeft geen gebreck van heerlijckheden, die aen de Burghgraven van Veurne behooren. De Prelaten van Everſame beſitten hier oock groote rechten.

Hooghſtade is een waerdigheyt van de kerck t'Everſame, hebbende een Paſtoorſchap, aen 't ſelfde kloofter ingelijft. Dit dorp beſtaet ten meeſtendeel in bouwlanden, en ſchijnt, als men op d'omleggende landen ſiet, ſijn naem van ſijn hooge ſtant te hebben.

Haringen begrijpt in ſijn parochy een wijck, die gemeenlijck *Roesbrugge* wordt genoemt, die om haer aengename wooning en menighte van volck vermaert is. Sy wordt deurgeſneden van een kleyne beeck, die haer oorſprong heeft uyt de rivieren, langs de ſchuynten der bergen afvallende. En hier ſijn oock beemden, die om hun aengenaemheyt en voortreffelijkheyt uytmunten. De heerlijckheyt van deſe plaets heeft eertijts geweeſt in 't geſlacht van Bethune, van de welcken het aen de Kaſteleynen van Rijſſel, en van daer aen 't geſlacht *van Huchin* overgegaen is. Sedert is het geweeſt in 't beſit der *Quirets*; en behoort nu aen de deurluchtige Heer *Wolfang, Edelman van Plothe*, van Saxiſche afkomſt, die daer groote rechten en privilegien beſit.

Ooſt-Vleteren: in deſe plaets, gelijck oock in Weſt-Vleteren ſijn verſcheyde Heerlijckheden, die ſich oock tot in andere dorpen uytſtrecken. Het behoorde eertijts aen 't geſlacht van Oignies, en nu aen de ſtam des Graefs van Iſeghem, van de welck daer noch een heerlijck huys geſien wordt. Berkin behoort aen 't Kapittel van Caſſel; Swylandt aen de Baron van Ingelmunſter; Koppernolle behoorde onlangs aen de Baron van Croiſilles, en nu aen de voornoemde Graef van Iſeghem: de Tempelen van

de Rid-

de Ridders van Malta, of d'erfdeelen, worden nu van d'erfgenaemen der Tempeliers beſeten.

Provene.

Polinckhove.

Weſt-Vleteren is een dorp, aen de beemden van Everſame gelegen. Hier ſijn weylanden en ſaeylanden, en aen de weſtſijde is 't oock boſchachtigh, en met boomen beſet.

Loo is een vleck, van beemden, weyden, en van bouwlanden omringt; aen een breede beeck, Yperlee genoemt, gelegen, die naer Nieupoort, Dixmuyden, Veurne, en Duynkercken loopende, de naem van Loo behoudt; jae oock eertijts een haven heeft gehadt by Lombaertſijde, daer noch een hoeck is die de naem draegt. Sy heeft voortijts oock een kolonie in de geburige landen gebracht, daer noch heden het dorp en de kerck van Loo overgebleven is, genoegh bekent om de kaſen, die daer gemaeckt worden, en in hooge achting en naem ſijn, uyt oorſaeck van hun goede ſmaeck, daer in ſy geenſins voor de Parmeſaenſche kaeſen wijcken. Men kan hier uyt giſſing maken van d'oude achting van deſe plaets, als oock om de drie brede heyrbanen, van de welcken d'een, ſeer breet en recht ſijnde, naer Merreghem ſtreckt, die noch heden de naem daer af behoudt: d'ander naer Kalis oft Iccius haven, en naer de zee, overlang van de Graven van Vlaenderen weghgenomen oft geſtopt. De derde ſtreckt naer Ghent, en wordt dickwijls in de Hiſtorien genoemt. Doch hoe vermaert dit vleck voor drie hondert jaren heeft geweeſt, ſal de geen erkennen, die aenmerckt, dat het de tijtel van Graefſchap, een voornaem Advokaetſchap, een Tol, winckels, Wiſſelbanck, Cenſure, Afrechting, inwoonders van S. Pieter, het recht van 't ſwaert, de munt, en andere groote voorrechten heeft gehadt: gelijck ook een kaſteel met ſijn wercken, een voorſtadt, een Kaſteleyn of Burggraef van de ſtadt, Schepenen, een Generale waerheyt, ban, wetten, muren, Gerechts-oeffening, een marckt, ban van broot en wijn, een Stadthuys, Gemeenſchap, een eeuwige Raet, dienaers van de Graef, keuren, en kaſteel en huys van de Graef, Burghtenaers, een reſort onder Atrecht, en een Raedt met groote vryheyt heeft gehadt. Philippus, de ſoon van Robert de Vries, hadt in 't jaer 1093 het Graefſchap, en de Tol van de ſtadt, en alle ſijn wereltlijck recht, dat hy daer had, behalven het ſwaert en de munt, aen 't Collegie der Canonicken gegeven. Philippus, Graef van Loo, heeft ſijn Graefſchap aen 't klooſter van S. Pieter, nieuwelijcks daer opgerecht, geſchoncken. Maer nu regeeren over de ſtadt ten deel de Vorſt, en ten deel d'Abt, die, Prooſt ſijnde, met een myter verçiert is, hoewel de Vorſt daer de grootſte heerſchappy heeft. Yder van hen heeft ſijn Baljuw, en ſtelt jaerelijcks ſijn Burgermeeſter en Schepenen, d'Abt vier, en de Vorſt vijf, die geſamentlijck aen d'inwoonders van de beyde heerſchappyen recht en gerechtigheyt bedienen.

KASSELRYE VAN BELLE.

Hoedanigheyt van 't landt.

MEn ſal eenighſins het gene doen, dat men verplicht is, ſoo men dit geheel geweſt der Caſſelrye van Belle met d'aengename velden van Theſſalien, die eertijts de vermakelijckſte van geheel Grieken geweeſt hebben, vergelijckt. Men ſal daer in boſſchen vinden, die niet voor de vermaerde boſſchen van Emonien ſullen wijcken; oock kreupelboſſchen, fonteynen, en beeken, groene beemden, en landen tot alle vruchten bequaem, bergen met groen gras bedeckt, niet ſteyl en afgebroken, maer die men van alle ſijden kan beklimmen, en die om hun vruchtbaerheyt te prijſen ſijn: eyndelijck, daer men alle d'andere vercieringen van de natuer kan aenſchouwen. Salvianus heeft eertijdts van Aquitanie geſchreven, *dat daer het geheel Landtſchap met wijngaerden vermengt was, oft van beemden bloeyde, oft met bouwlanden verciert, oft met vruchtboomen en boſſchen beplant, oft van fonteynen beſproeyt, oft door beeken verdeelt, oft met koorn-airen gekruynt was.* Men kan dit met geen minder reden van 't Gebiedt van Belle ſeggen, daer, gelijck de voorgedachte Schrijver van Aquitanie ſpreeckt, de beſitters en Heeren van dat landt waerlijck niet ſoo ſeer een deel van dit land, als wel de gedaente van 't Paradijs ſchijnen te beſitten, ſoo de langdurige elenden der oorlogen hen niet ſoo ſeer troffen; en ſoo ſy, beneffens d'andere Provincien, van de ſware laſt van ſchattingen gedruckt, niet vergeefs, en ſoo veel jaren lang naer vrede hadden geſucht. Dit landt is niet alleenlijck vruchtbaer van gront, maer in ſijn geheele omkeer, en in alle ſijn dorpen aengenaem, luſtigh en geneughelijck om t'aenſchouwen; 't welck ſomtijts boven de vruchtbaerheyt geſtelt wordt. Voorts, deſe Kaſſelrye, oft dit gebiedt, dat ſoo vruchtbaer van gront, en aengenaem voor 't oogh is, wordt onder ſekere Rechtbancken oft vierſcharen, Parochyen en reſſorten vertoont. Onder de gene die volgen, ſijn de drie eerſte, eygendommen van de Graef, te weten, *het Ambacht van Belle*, in de Parochy van Belle, buyten de ſtadt gelegen. In de Pachy van *S. Ians kapelle*, in 't reſort dat aen de Graef behoort. In de Parochy van *Bertene*, met de genen, die 'er aen behooren, als *Meteren* en *Meris*. D'anderen ſijn de goederen van beſondere Heeren, namelijck het reſort en de heerſchappy van de Prooſt van *S. Donaes* te Brugge, *Nieukercke*, *Steenwercke*, met ſijn toebehooren; *Nijkercke* met ſijn dependentien; *Dranoultre*, *Eecke*, *Caeſtre*, het reſſort en *de Heerlijckheyt der Commanderye van de Ridders van Malta*, eertijts der Templiers; *Weſtoutre*, het gebiedt *van Vlerinckhove*, *Eerten*, eyndelijck het reſſort en de heerſchappy *van Angeſt in Arneke*.

Verdeeling.

Wat de gene aengaet, die de Heerlijckheyt van

van Belle hebben gehadt, men moet voor eerſt weten, dat Guido van Namen die beſeten heeft ſoo lang hy leefde, als een gift van ſijn vader, Graef van Vlaenderen, te weten, in 't jaer 1287. Doch toen deſe ſonder kinderen nae te laten ſtorf, is deſe Heerlijckheyt weêr aen 't Graefſchap van Vlaenderen gekomen. Gelijck oock te voren *Margareta van Konſtantinopelen* de ſelfde Heerſchappy hadt gegeven aen *Ioannes*, haer neef van wegen *Ian van Dampierre*, in betaling van twee duyſent Parijſche ponden, hem jarelijcks tot ſijns moeders erfdeel toegeweſen, maer van ſijn Oom Guido weêr afgekocht. En het blijckt dat de ſtadt en 't geweſt van Belle van niemant anders beſeten is geweeſt, als van een ſeer oudt geſlacht van Belle, al overlang uytgeſtorven, ten minſten ſoo veel d'eerſtgeborenen van deſe ſtam aengaet. Veel oude bewijſen verſekeren, dat deſe Bellers, hun geſchriften dus onderteeckent hebben, *de Bellea*, dat is, *van Belle*, en over deſe plaetſen hebben geheerſcht. Immers, ſy hebben de goederen en tienden, in d'alodien, of *Landen van Belle* gelegen, aen de klooſters van Bertene en Klairmarets gegeven. Indien wy, ſeght Gramayus, dit niet ſeggen, ſoo ſie ick niet hoe men eenige juriſdictie aen deſe Kaſſelrye, die ſich tuſſchen Kaſſel en Yperen wanvoeghelijck uytſtreckt, en ſich ſonder ordere en bequaemheyt aen de beyde dorpen voeght, gevonden en toegeweſen ſoude hebben; te meer, om dat deſe Kaſſelrye ſelve eertijts een leen der Heerlijckheyt van Moerbeecke heeft geweeſt, en by verwiſſeling, tuſſchen *Wouter de Revenges* van Moerbeecke, en Graef *Guido* aengegaen, aen de Graven van Vlaenderen overgegaen is. Doch hoe Guido van Dampierre, Graef van Vlaenderen, uyt het geſlacht van Bourbon geſproten, Heer van Belle is geworden, verhaelt Oudegerſt in ſijn Annal. cap. 127. Voorts, in *'t Ambacht van Belle*, onder de Parochy van Belle, ſijn verſcheyde Heerlijckheden, van adelijcke perſoonen, en anderen beſeten: onder welcke Heerlijckheden my bekent ſijn *Bellekin*, *Hagedooren*, *Walhove*, oock de Heerlijckheyt en 't landt van *Niepe*, de welcke eertijts aen een geſlacht van de ſelfde naem heeft geweeſt, en van dat aen de ſtam van *van Houte* is geraeckt, en van deſe by erffenis aen de geſlachten *van Kortewijle*, en *Bulteel*. Deſe laetſte Heerlijckheyt beſit ſouverain oft opper-recht, en is een half mijl van Belle gelegen. Heden is de beſitter daer af *Michael Stephanus Bulteel*, een ſoon van Michiel, Burgermeeſter van Yperen, een man van ſonderlinge deucht, wijsheyt en geleertheyt. Hy is een vaſſael van 't Hof van Belle, als de Graef van Vlaenderen toebehorende, en heeft verſcheyde leenen, die van hem dependeren. Doch hoe groot de juriſdictie en autoriteyt der Overigheyt van de ſtadt en Kaſſelrye van Belle is, kan men ſien in 't keurboeck der Koſtumen, in 't jaer 1632, door de Koning, als Graef van Vlaenderen, beveſtight.

Oorſprong en naem van Belle.

De Schryvers verhalen eenparighlijck, dat *Belliolum*, Belle, oft, gelijck d'Ouden ſeyden, *Belgiolum*, van de Belgen is gebouwt, die daer Koloniers ſijn geweeſt, en ſich daer na Mori-

niers hebben genoemt; dat het van de Noormannen is verwoeſt, van Arnulfus, Marckgraef van Vlaenderen, vernieut, en onder Robert de Vries met wallen omringt, en de gedaente van een ſtadt heeft gekregen, gelijck de groote brocken der muren, en de plaets van 't kaſteel, aen allen bekent, daer af de Kaſſelrye haer waerdigheyt heeft, getuygen. Deſe plaets heeft verſcheyde rampen des oorloghs geleden, namelijck van d'Engelſchen, Franſchen en Ypenaers, en is verſcheyde malen met vuur verbrant. Keyſer Karel heeft haer vryheden en ſtadtsrechten vernieut, gelijck oock haer Raet, en haer een forme van regering voorgeſchreven. Voorts, de erffelijcke waerdigheyt van Kaſteleyn heeft eertijts in verſcheyde en deurluchtige geſlachten geweeſt, gelijck onlangs in 't geſlacht van Liedekercke, en aen de Baron van Heule. Het gemeen volck geneert ſich met de wevery en verwery van wolle-lakenen; en hoewel het onlangs door ſoo ſwaer een laſt van elenden gedruckt heeft geweeſt, ſoo betoont het ſich echter ſoo edelmoedigh, dat het ſijn ſchade en verlies weêr poogt te boven te komen. In deſe ſtadt bloeyt voornamelijck de marckt van gaeren, 't welck, ſeer wit gebleeckt ſijnde, in groote overvloet naer Engelant, en naer andere Lantſchappen des weerelts, met groote winſt der inwoonders, gevoert wordt.

Tuſſchen Kaſſel en Belle is een dorp, dat niet onvermaert is, 't welck van *Caſtrum*, dat is een legerplaets der ſoldaten, de naem van *Caeſtre* heeft verkregen, gelijck Gramayus ſeght. In deſe parochy heeft d'Order van S. Ian van Ieruſalem, nu Ridders van Malta genoemt, een huys, en verſcheyde landen. Men ſiet daer oock een kapelle van de ſelfde Ordere, daer in de Prieſter de Godtsdienſt waerneemt. Voorts, dit dorp ſtreckt ſich wijt uyt, en, ſeer volckrijck ſijnde, wordt voornamelijck om ſijn weyden gepreſen. De *Baron van Vcklem*, uyt het geſlacht van *Thiennes*, die oock Heer van Rumbeeke by Roeſelaer is, heeft het beſit van deſe plaets.

Bertene is het naeſte dorp aen 't voorgenoemde, 't welck oock aen 't geſlacht *van Thiennes* behoort. Hier rontom ſiet men aengename bergen, die niet ſteyl noch onvruchtbaer ſijn.

Eecke is een dorp, ten deel onder het gebiedt van Belle, en ten deel onder dat van Kaſſel ſtaende. Het was eertijts verciert met een heerlijck kaſteel, en is om ſijn jaght en viſſchery aengenaem. Het heeft te voren in 't beſit van het geſlacht van Belle geweeſt. Dit dorp Eecke heeft ſijn naem van ſekere holle boom, in de welcke d'Abt S. Volmar verborgen heeft geweeſt, die daer oock, als patroon van de kerck, aendachtelijck geëert wordt. Ia d'inwoonders meenen noch de plaets, daer deſe eecke-boom eertijts geſtaen heeft, te konnen toonen.

Meteren heeft van een andere ſijde ſijn uytſicht naer Belle. Dit dorp wordt in d'oude ſchriften dickwils *Meternis* genoemt.

Meris wordt in de Regiſters van Terroüaen *Merens*, oft *Mernes*, en van Gramayus *Mariſcum* genoemt. Het heeft eertijts de Graef alleen erkent, tot dat 'er, door de miltdadigheyt van de

Vorſt, de jurisdictie van de Prooſt van Kaſſel bygekomen is; in 't welck, gelijck oock in Meteren, dit eygen, en een regel der oude gedienſtigheden is, dat de gene, die daer geboren is, ja oock de gene, die van ſoodanigh een inwoonder, ſelf in andere landen, geboren ſijn, vry ſijn van de hooftſchatting, die men aen de Vorſt ſchuldigh is. Niemant magh oock ſijn burgerrecht overgeven, oft tot het recht van een ander ſtadt oft Heer over te gaen, 't en ſy hy eerſt de tiende van alle ſijn goederen betaelt heeft.

Nu volght het vermaerde vleck *Nieukercke*, 't welck heden een heerlijckheyt van de Graef van Egmont is. Voor ſijn verwoeſting, in 't jaer 1582 geſchied, was het verciert met een kerck, en toren, die koſtelijck gebouwt was, met een weekmarckt, die groote privilegien genoot, met een vleeſch-hal, met een halle, met ſtraten, en veelderhande hantwercken, met een Hof van ſeven Schepenen, en een Rechtbanck en wetten verſien. De wetten ſijn geſterckt met een zegel in de gedingen, en met een eygen maet van graen. Hier ſijn drie gilden van Schutters, die met het roer, en met de kopere en ſtale boogh ſchieten. Dit volck heeft oock in groote naem geweeſt, om de vermaertheyt van ſijn lakenwevery. Maer dit alles is door de brant der burgerlijcke oorlogen verteert; en ſy ſelven ſouden geheel ondergegaen hebben, ſoo hun moed niet grooter dan hun ramp had geweeſt, en ſoo ſy niet tegen hun ongeval geworſtelt hadden. Doch in 't jaer 1608 heeft men de fondamenten van een nieu Hof oft Halle geleyt, en de toren begonnen uyt ſijn puynhoopen weder op te bouwen, en in de parochy-kerck drie kooren, met een kruyswerck, weder op te rechten. Men heeft oock weder herſtelt de wevery van wollelaekenen, doch van lichter ſtoffe, die men *Bayen* noemt, en het heeft op nieu eenige naem en achting by de vreemdelingen verkregen. Ia de burgers hebben oock hun privilegien, door deſe rampſalige brant verlooren, weder opgeſocht, en gepooght die te vermeerderen, doch onder 't beleyd van Karel, onlangs Graef van Egmont, die, onder andere dingen, oock deſe heerlijckheyt uyt het geſlacht van Lutſenburgh geerft heeft.

Op de grenſen van Nieukercke leght een dorp van groote vermaertheyt, en byna van gelijcke naem, *Nipkercke* genoemt. Dit dorp, en deſe heerſchappy *van Nipkercke* was voor 't jaer 1242 het patrimonie-goet der Graven van Vlaenderen, door *Margareta*, Gravin van 't ſelfde Vlaenderen en van Henegouwen, voor ſich, en voor haer wooning verkoſen; tot dat in het ſelfde jaer *Margareta* ſelve daer mede het oude Prioorſchap der Benedictinen begiftighde, aen 't welck ſy oock alderhande jurisdictie, en groote privilegien gaf, die ſy ſelve en haer Voorſaten hadden beſeten, dat ſtellende onder de macht van de Paus alleen, en van d'Abt van 't grootſte klooſter van Tours, ſoo veel het geeſtelijcke aengaet, en onderwerpende deſe plaets haer ſauvegarde alleen, ſoo veel het weereltlijcke betreft, gelijck haer woorden luyden. Doch eertijts had *de Prieur van Nipkercke* het patroonſchap, en 't recht van noeming tot het Paſtoorſchap, en in 't kort alle jurisdictie, ſoo in 't weereltlijck, als in 't geeſtelijck: doch dit alles, met noch andere rechten, ſijn aen de Heer van de plaets overgegaen. Voorts, deſe heerſchappy was eertijts een leen, dat onmiddelijck van 't Graefſchap, en van het Hof van Vlaenderen afquam. Maer onlangs is ſy, op 't verſoeck van Philippus de Vicq, Kanonick, en Sanger in de Cathedrale kerck van Yperen, en Heer van deſe plaets, onder 't Hof van Belle geraeckt, om welcke reden de Heer van deſe heerlijckheyt een Vaſſael van Belle is, en alderhande Rechtspleging beſit, en oock een Leenhof, en een Schout ſtelt, en Subſtituten, en dienaers. Hier is een Rechtbanck van ſeven Schepenen, welckers autoriteyt ſich oock uytſtreckt in *Formelle*, *Steenwercke* en *Belle*. Binnen d'omkring van de ſelfde parochy leght de heerſchappy van *Ooſthove* en *Warnawe*, de welcke nu drie hondert jaren lang vervolgens in 't geſlacht *de Vicq van Rikaſſes* heeft geweeſt. Wat de heerlijckheyt van Ooſthove aengaet, even te voren genoemt, hier onder behooren eenige andere heerlijckheden en leenen, en voornamelijck de heerlijckheyt *de la Buſche* in *Nederwaeſten*. Onder de heerlijckheyt van Ooſthove behoort oock de heerſchappy *van Bertolf*, in de parochy van Belle gelegen. In de ſelfde parochy leght oock de heerſchappy *de Galeye*; en noch een andere, die men *het Buyſche Goet* noemt, gelijck oock de heerſchappy *de Proye*. Onder Ooſthove behoort oock de heerlijckheyt *van Boyken* in Steenwercke; en eyndelijck noch een ander, die men *Savelput* noemt, in de parochy *van Nieukercke*; behalven andere leenen, tienden en cijnſen, aen de ſelfde heerlijckheyt toegevoeght.

Niet verre van Nipkercke ſiet men een dorp, tamelijck vermaert, 't welck, uyt oorſaeck van ſeker gebouw, dat van ſteen gemaeckt is, *Steenwercke* wort genoemt. Dit was onlangs een heerlijckheyt van *Robert d'Eſtourniel*, die, Baron van Souterſtede ſijnde, dat daer naby gelegen is, uyt oorſaeck van deſe tijtel Erfmaerſchalck van Vlaenderen was. Deſe, van afkomſt, door ſijn deught, en achting vermaert, beſat groot recht, en veel inkomſten in deſe plaetſen.

Vleninckhove was onlangs in 't beſit van Karel van Klaerhout, die oock Heer van Hardoye, en van andere plaetſen heeft geweeſt, en is nu aen ſijn erfgenamen gekomen. Een deel van dit lant, 't welck geen parochykerck heeft, ſtreckt ſich uyt ten deel naer Boeſcepe, en ten deel naer Weſtoutre, parochyen, die daer by gelegen ſijn.

S. Ians Kapelle leght een half mijl van Belle, in vlackten; en is in de Somer ſeer aengenaem, daer door men van Lokeren naer Meteren gaet.

Dranoultre is een dorp, een mijl van Belle gelegen, in een ſoo vermakelijcke plaets, dat men geen aengenamer wenſchen kan. Het heeft ſijn vermaertheydt voornamelijck van de Heeren van S. Omers geſlacht, die 't ſeer langen tijdt hebben beſeten.

DE

DE KASSELRYE VAN BERGEN, EN BROECKBVRGH.

Hoedanigheyt van de gront.

DE Kaſſelrye van Bergen heeft een vruchtbaer landt voor 't vee, en voor butter en kaes, daer in het nauwelijcks voor Hollandt wijckt. Hier is oock overvloet van aert-gewas, en van boomvruchten, ſoo van appelen, als andere vruchten, en oock van hout, tot het gebruyck dienſtigh. Sy heeft groot gerijf van de ſcheepvaert, de welcke haer groote winſt toebrengt, langs de rivieren de Colme, Peene, Leedere, en oock van de groote zee. Voorts, alle d'afleyding der wateren, die ſy gracht noemen, wort in drie waterloopen verdeelt, namelijck in ooſterlijcke, weſterlijcke en zuyderlijcke. Dit wort dus genoemt van de vier voorname monden, om dus te ſpreken, die de golven van d'Oceaen inſwelgen. Sy hadden eertijts drie ſluyſen, van de welcken de weſtelijcke door 't gewelt van de zee gebroken is, toen de Duynkerckers in het jaer 1579 opening aen de golven van d'Oceaen gaven. En over dit werck ſijn mannen geſtelt, die men Water-Graven, en Dijckgraven, en drie anderen, de welcken van deſe dependeren, van de Groot-Bailjuw, van de Burgh-graef, en van de Raedt van Bergen, die op donderdagh in de Paeſchweeck de reeckening doen hooren, daer de voorname leden van yder Watergracht by ontboden en toegelaten worden, de welcken ſijn Prelaten, Edelen, Gemeenten, oft oock onbeampte lieden, die landen en gronden in de grenſen van deſe watergrachten hebben. Voorts, dit geheel gebiedt begrijpt drie-en-dartigh dorpen, de welcken, volgens d'ordere der Veurners, verdeelt ſijn in ſes-en-twintigh dorpen, de Keur onderworpen, en in ſeven anderen, die ſy vaſſallagien, dat is heerlijckheden, noemen, de welcken, hun eygen wetten gebruyckende, en hun Heeren gehoorſamende, alleenlijck in de laſten der publijcke opheven ſubſidiaer aen Bergen ſijn. Deſe vaſſaelſchappen ſijn de Prooſtdye van Brugge, Pitgam, Houtkercke, Ekelsbeecke, Ledringhem, Honſchote, Zuytſchoten, met eenige andere heerlijckheden, de welcken ick in de dorpen, daer in ſy gelegen ſijn, aenteeckenen ſal. En ick ſal de dorpen, op dat niemant met recht ſoude klagen dat hy achter een ander geſtelt is, hier na op d'order van 't A B C beſchrijven. Het ſal echter eerſt de

Verdeeling van de Kaſſelrye.

moeyte waerdigh ſijn, alle de plaetſen die in het cynsboeck van Vlaenderen onder 't gebiedt van Bergen getelt worden, hier op te noemen, en eenige dingen te ſeggen, die tot d'autoriteyt en jurisdictie van de ſtadt, en van des ſelfs Kaſſelrye behooren. Deſe plaetſen dan, volgens d'ordere, die het cynsboeck houdt, ſijn

Ghivelde,
Zoudtkote,
Uxem,
Hondſchote,
Killem,
Rexpoele met S. Nicolaes kapelle,
Waerhem,
Hoymile,
Weſtkapple,
Bambeecke,
Herzeele,
Wormhout,
Quaet-Yperen,
Socx,
Crochte,
Wildre,
Steene,
Bierne,
Broeckercke,
Groot Zinten,
Kleyn Zinten,
Spijckere,
Aernoutskapelle,
Arenboutskapple kapelle,
Koudekercke,
Teteghem,
Lefferinckhoecke,
Pitgam,
Ekelsbeecke,
Ledringhem,
Houtkercke.

By deſe plaetſen worden noch eenige Prooſtdyen getelt, te weten, de Prooſtdye van S. Donaes in 't Ammanſchap van Hontſchote, de Prooſtdye in Waerhemperſeele, Vinckhoeck, Biſſeſeele, de Prooſtdye van Teteghem, de Prooſtdye van Ghivelde, de Prooſtdye van Lokeren in Looberghe, met de Prooſtdye van S. Donaes in de ſelfde plaets.

Kaſteleyns en Burghgraven.

By de Nederlanders (gelijck oock by de Franſchen en Hooghduytſchen) hebben eertijts veel van de treffelijckſte ſteden hun Kaſteleynen gehadt, die heden van de Franſchen *Vicomtes*, en van de Nederlanders *Burgh-graven* worden genoemt. Deſen hadden, als Onder-graven, oft als Stedehouders der Graven, het gebiedt over de ſteden en vlecken, en over d'openbare gevangeniſſen, en oock hun Recht-bancken, om vonniſſen te geven. Sy hadden oock hun eygen tollen, en bedienden andere hooge en eerlijcke officien in 't afweſen van de Vorſt. Doch *Floris vander Haer*, een ſchrander en geleert man, heeft breeder hier af gehandelt in ſijn boeck van de Kaſteleyns van Rijſſel. Soodanigh hebben, ſeght Miræus in ſijn notitie der kercken, in Brabant geweeſt de Kaſteleynen van Bruſſel, Antwerpen, Heldome, Fure, Gennape en Grimbergen: in Vlaenderen, de Kaſteleynen van Ghent, Brugge, Yperen, Doornick, Rijſſel,

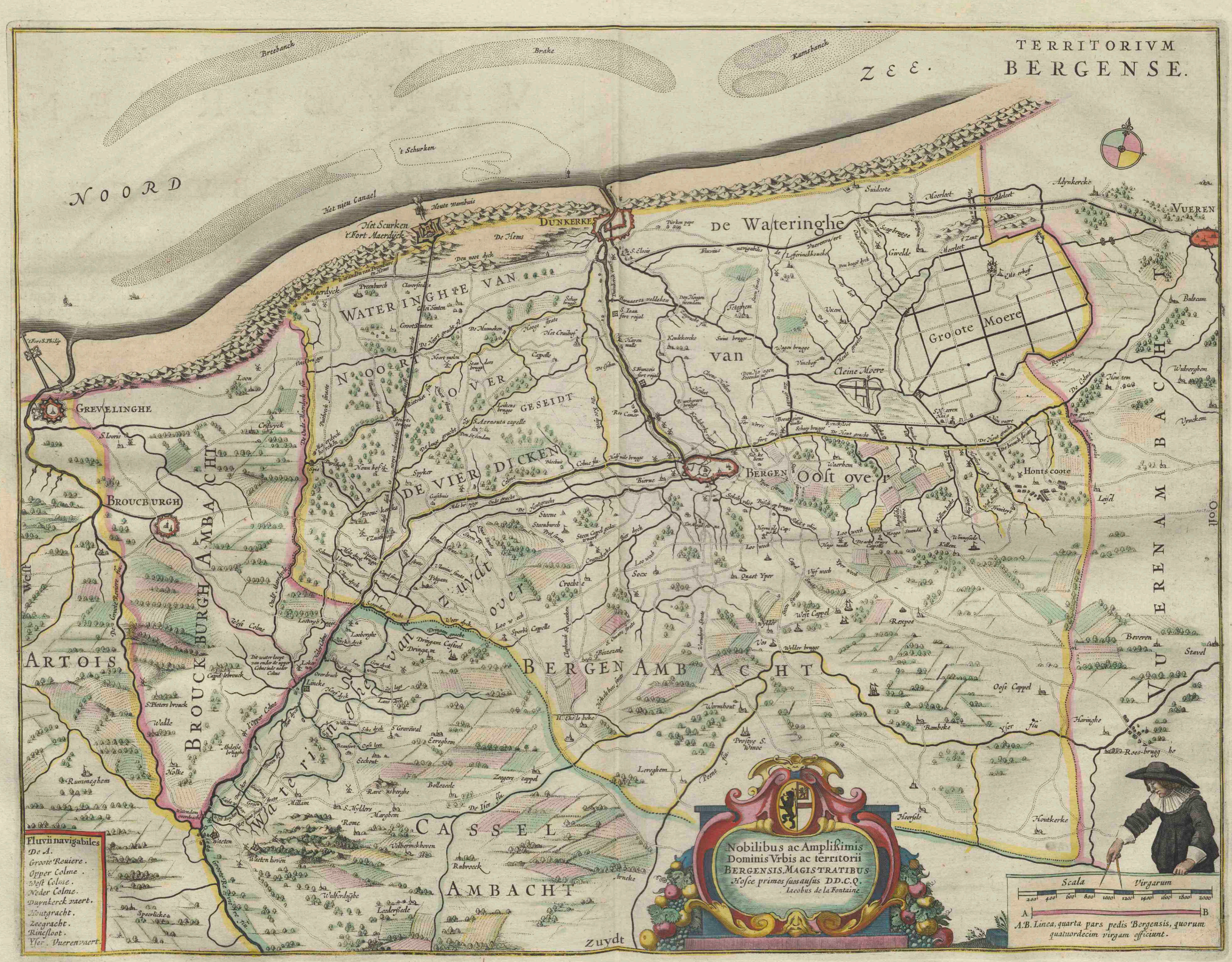
TERRITORIVM
BERGENSE.
ZEE.
NOORD
Breebanck
Brake
Kamsbanck
't Schurken
Het nieu Canael
Het Scurken
't Fort Maerdijck
DUNKERKE
De Hems
De Wateringhe
van
Groote Moere
Cleine Moere
VUEREN
Adynkercke
Suidcote
Moerleet
Veldeleet
Bulscam
Wulverghem
Vynckem
Honts coote
Leisel
Oost over
BERGEN
WATERINGHE VAN
NOORT
OVER
GESEIDT
DE VIER DICKEN
Zuydt over
BERGEN AMBACHT
GREVELINGHE
BROUCBURGH
BROUCKBURGH AMBACHT
ARTOIS
West
Oost
VUERENAMBACHT
Beveren
Stavel
Oost Cappel
Haringhe
Roes-brugghe
Heerfele
Houtkerke
Leereghem
Wormhout
Bambeke
Yser flu
Rummeghem
Holke
Watenhoven
Rubroeck
Arneke
Wulferdyghe
Leederscede
Speerlicke
Zuydt
CASSEL
AMBACHT
Fluvii navigabiles
De A.
Groote Reuiere.
Opper Colme.
West Colme.
Neder Colme.
Duynkerck vaert.
Houtgracht.
Zeegracht.
Rincsloot.
Yser. Vuerenvaert.
Nobilibus ac Amplissimis
Dominis Vrbis ac territorii
BERGENSIS, MAGISTRATIBUS
Hosce primos suos ausus DD.C.Q.
Iacobus de la Fontaine
Scala Virgarum
200 400 600 800 1000 1200 1400 1600 1800 2000
A B
A.B. Linea, quarta pars pedis Bergensis, quorum quatuordecim virgam efficiunt.

Douay, Armentiers, Belle, Broeckburgh, Kortrijck, Dixmuyden, Veurne, Wynoxbergen, Aelſt, Oudenburgh, Harlebeke, Nieupoort, Orchies, Rouſelare, en anderen. In Artoys de Kaſteleynen van Atrecht, S. Omer, Arien, Lens, Bapaulme, en Heſdin. In Henegouwen de Kaſteleynen van Bergen, en Valencien. In Gelderlant, die van Nieumeegen: in Hollant die van Leyden, Heuſden, en Geertruydenbergh. In het Sticht van Uytrecht, de Kaſteleynen van Uytrecht, en van Montfoort. Desgelijcks de Kaſteleynen van Limburgh, Zeelant, Kamerijck, Terrouaen, Lingen, Montjoye, en anderen. Van deſe Kaſteleynen en oock van d'Advocaten oft Voorſtanders der Nederlantſche kercken, hebben veel edele en oude geſlachten in Nederlandt hun oorſprong gehadt.

Wynoxbergen.

Wynoxbergen, eertijts Groenenbergh genoemt, heeft deſe naem van ſekere groene bergh, eertijts buyten de ſtadt gelegen, maer nu al over hondert en vijftigh jaren in de ſtadt beſloten, op de welcke d'Abdy van S. Benedictus gebouwt, en aen S. Wynock, een Engelsman, gewijdt wierd. Dit is een mannen-kloofter, eerſt uyt Wormhout, en daer na uyt de kerck van S. Marten derwaerts gebracht door Boudewijn toegenaemt Schoone baert, met veel inkomſten en heerlijckheden beſchoncken; welcks Prelaet de tweede plaets onder d'Abten van Vlaenderen beſit. Immers, deſe bergh, van de welcke wy ſpreken, vertoont met een geſicht, om ſoo te ſeggen, een aengename vertooning aen d'oogen, namelijck veel beemden en ſaeylanden, en oock de zee, die dickwijls tegen de ſchepen raeſt, en de geburige poelen. Want deſe plaets leght niet veerder dan een mijl van de zee af, en noch minder van ſeker Moere, en een groote mijl van de boſſchen. Deſe ſtadt heeft van haer begin ſelve veel ongemacken en rampen geleden.

De Graef van Vlaenderen is Heer van deſe ſtadt, ten deel om ſijn rechten, ten deel om ſijn Opper-advocaetſchap, en der kloofters van Wormhout en van Bergen, aen de welcke Robert van Kaſſel, uyt oorſaeck van deſe ſtadt, en Kaſſelrye, en om de geburige plaetſen, manſchap heeft moeten ſweeren; en ſedert heeft ſijn dochter Jolante, aen de Heer van Bar getrouwt, ſich eenigh recht op deſe beyde toegeeygent, maer vergeefs; vermits Lodewijck van Male door ſijn vonnis, in de maent Auguſtus, in 't jaer 1350 gegeven, verklaerde, dat Robert geen recht van eygendom, maer van onderpant had gehadt; in voegen dat dit lidt weêr aen het lichaem van Vlaenderen gevoeght, ſedert daer niet afgeſcheyden heeft geweeſt. Hier op dan is de waerdigheydt van Burgh-graef gevolght, de welcke van de ſtam van Stavele aen die van Hoorn, en van die aen Remigius van Hallut, in 't jaer 1567, en van daer by koop aen de Longinen is gekomen, en nu aen de deurluchtige Heer, Philippus Oroſius, Ridder, behoort. Hy ontfangt, behalven andere inkomſten, het derde deel der boeten, en heeft heerſchappy over veel leenen. Wat het leenhof van de Graef aengaet, en oock ſijn Recht-banck van de vaſſaelſchappen, ſy heeft gewoonelijck haer plaetſe in 't ſtadt-huys, op de top van de bergh, die van de borgen haer naem heeft verkregen. De forme van de Raedt is byna de ſelfde, als die van Veurne, en heeft oock by oudts ſoodanigh geweeſt, dat is, na dat de wetten en rechten van de ſtadt, in 't jaer 1297, door Guido beveſtight waren. Hier worden jaerlijcks ſeventien Schepenen verkoſen, met een Burgermeeſter, ſes uyt de burgers, en d'anderen van buyten de ſtadt. De Bailjuw is de ſelfde, als te Veurne, behalven dat de gemeene vooghdy van 't Bailjuwſchap en Burgh-graefſchap deſe waerdigheyt ſchijnt te vergrooten. Voorts, wat het ſlechte volck van Bergen aengaet, het geneert ſich voornamelijck met de handel ter zee, en met de waren, die in overvloet van 't landt voortkomen. De Graef heeft hen, door deſe en andere waeren, een vrye jaer-marckt van negen dagen vereert, die ontrent S. Lucas dagh gehouden wort. Doch behalven deſe hebben ſy, in verſcheyde andere tijden, vier andere marckten, die veel beſocht worden, ſchoon ſy niet de ſelfde voor-rechten hebben, namelijck in 't midden van Auguſtus, op de derde van November, acht dagen voor Paeſſchen, en de derde dagh na Palmſondagh.

Nu volgen de dorpen van de Kaſſelrye van Bergen, naer d'ordere van 't A B C geſchickt.

Aernouts-kapelle is een dorp, daer geſamentlijck bouwlanden en weyden ſijn, ontrent een mijl van de ſtadt Bergen gelegen.

Arenboudskapelle is een vleck, dat ten deel uyt weyden, en ten deel uyt bouwlanden beſtaet, een half mijl van de ſtadt Bergen.

Bambeecke begrijpt in ſijn grenſen een edel Hof, gemeenelijck *Ingelshof* genoemt, over eenige tijdt aen de Heeren van Nieuwerleet behoorende, en onlangs, by huwelijcks-verbont aen de Burgh-vooght van S. Omer, Heer van Souatré, een man, door ſijn voorſichtigheyt en edelheyt van geſlacht vermaert. En over meer dan hondert jaren, by huwelijck aen de Moerbeecken toebehoorende, is het van de kerck te Drinckham aen die van S. Omer overgegaen.

Bierne; Karel de Goede gaf twee deelen der tienden van Bierne aen de Monicken van Wynoxbergen, in 't jaer 1121; van 't welck Miræus d'open-brief verhaelt. In deſe parochy ſiet men een treffelijck gebouw des Heers *van Bavelaer*.

Broeckercke is een kerck, in een moeraſch gebouwt, gelijck Gramajus ſeght.

Biſſezeele is een dorp, over de Peene gelegen, met *Loberghem*, en andere kleyne dorpen. De heerlijckheyt van de plaets behoort aen de kerck van S. Donaes, volgens de gifte, van Graef Karel gedaen. Men gelooft dat deſe plaets eertijts een Graefſchap heeft geweeſt; doch heden heeft ſy een Burgh-graef, daer af de waerdigheyt onder 't geſlacht van Voſſius behoort.

Koudekercke is een dorp, in 't midden tuſſchen Duynkercken en Bergen gelegen.

Krochte.

Socx (eenigen noemen 't *Cochie*) is een buurt, een half mijl van de ſtadt Bergen gelegen, en heeft bergen en dalen, en vruchtbare ſaeylanden.

Ekels-

Ekelsbeecke is een vleck, ontrent twee mijlen van Bergen gelegen, en heeft de tijtel van Baronny. De bouwlanden ſijn vruchtbaer; en daer is een treffelijck kaſteel, met een weeck-marckt, die op dingsdagh gehouden wort, en andere eygendommen van ſteden. De heerlijckheydt behoorde eertijdts aen het geſlacht van Ghiſtelle, van 't welck die aen de Ridder *Valentijn de Pardieu* gekomen is. Voorts, de Heer van Ekelsbeecke wort onder de vaſſallen der Kaſſelrye van Bergen getelt.

Houtkercke: de Heer van deſe plaets is een vaſſael van deſe Kaſſelrye. Dit vleck, ſeght Gramajus, wordt dus genoemt, niet om ſijn hooghte, maer om 't oudt houte gebouw van de kerck, door S. Amand gewijdt. Sy hadt eertijts een jaer-marckt op de feeſtdagh van Mariaes hemelvaert, met vrye koophandel. Sy wort beſeten door de ſtam van Hoorn, met de heerlijcke tijtel van Graef, opgerecht door Keyſer Karel, om de groote verdienſten van de ſelfde ſtam aen 't Gemeene beſte beweſen, en geniet groote jurisdictie.

Ghievelde, Ægidii Campus, dat is, *Gillis velt*, gelijck Gramajus dat noemt. Het heeft beſonderlijck een Amman, die Stedehouder van de Vorſt, en bedienaer van 't Gerecht is.

Ledringhem is een vaſſaelſchap, en leght aen de weſt-ſijde van Bambeecke, tuſſchen de rivier Peene, en des ſelfs affetſel de Ledere, aen veel dorpen, ſedert ſijn oorſprong, ſijn naem mededeelende. Dit is een dorp, door ſijn Burghgraefſchap vermaert.

Leffrinckhoecke is een dorp, dat ten meeſtendeel in bouwlanden beſtaet, en ſeer weynigh weylanden heeft.

Kiellem is een dorp, dat meeſt in bouwlanden bloeyt.

Hoymille.

Herzeele heeft een jaer-marckt verkregen, tot geheugenis der elenden, die ſy van de Franſchen geleden heeft; en deſe jaer-marckt is van Keyſer Karel beveſtight. Gramajus ſeght, dat ſy haer naem heeft van de wooning der Kanonicken, haer Heeren, en van de Biſſchop, die eertijts het gebiedt over Terrouaen had.

Ooſtkappel is bekent om ſijn kaſteel, dat op een ſeldſame wijſe gebouwt is, en om de heerſchappy der Heeren van Ricourt. In 't jaer 1502 gaf d'Aertshartogh Philippus de jurisdictie daer af aen Denys van Moerbeecke, ſijn Raedtsheer en Kamerling. Dit dorp beſtaet ten meeſtendeel in bouwlanden, en leght ontrent dardehalf mijl van de ſtadt Bergen.

Pitgam is een vaſſaelſchap. Deſe heerlijckheyt, aen de beeck de Kolme gelegen, behoorde onlangs aen de Heer *de Werp*, die Gouverneur van Maeſtricht voor de Koning heeft geweeſt. Hier was een kaſteel, dat door d'ouderdom en oorlogen nedergeſtort is. Binnen de grenſen van deſe parochy is noch een andere heerſchappy van Helfelt, onlangs in 't geſlacht van Boddens ſijnde.

Quaet-Yperen is een dorp, dat in dit geheel geweſt wel bekent is.

Rexpoele.

Spijckere leght over de Kolme, naer de zee, en naer Duynkercken. Dit was eertijts een lanthuys, dat de naem van hoeve had, en dus genoemt was. Hier rontom ſijn verſcheyde dorpen, die hun namen van de gewijde plaetſen hebben.

Steene is een dorp, ontrent een mijl van Bergen gelegen.

Groot Sinten en *Kleyn Sinten*, Gramajus noemt het *Sanctum majus ac minus*, en ſeght, dat het eertijts ſeer vermaert heeft geweeſt om d'eerbiedigheyt van 't heyligh hout des kruys, en dat het veeltijts van de Pelgrims wierd beſocht. En dieshalven verhaelt hy, dat, om de vermaertheyt van de geburige ſtadt, de haven Mardijck, en om dat het lant dickwijls beſocht wierd, het gebouw der kercken met de menighte volcks heeft moeten over-een-komen.

Tetighem is een plaets, die eertijts genoemt is, niet van de geburige Thetys, maer van een krijghsknecht, Theodoor genoemt, gelijck Gramajus ſeght.

Vxem; Gramajus noemt het Eudoos wooning. Dit is een dorp, aen een poel gelegen, die aen d'andere ſijde aen het dorp Houthem, in 't gebiedt van Veurne gelegen, reyckt. Deſe poel heeft ſijn oorſprong uyt de ſtroom van de zee, en wort Moere genoemt, in groote en kleyne onderſcheyden, en die ſeven mijlen in ſijn omkring heeft, ſeer rijck van viſſchen; maer die, gelijck Marchantius ſeght, een grondige ſmaeck hebben. Dit water is bevarelijck, ja dickwijls by ſtorm gevaerlijck. Deſe Moer is onlangs, met believen der Vorſten, door Wenceſlaus Cobergius, een wacker man, droogh gemaeckt, doch met ſware koſten. Van deſe, en van andere mindere Moeren ſijn ſonder twijffel in dit geweſt de volcken Moriniers genoemt. Het dorp beſtaet ten meeſtendeel in beemden en weylanden, en leght ontrent een mijl van Wynoxbergen.

Waerhem is een dorp, aen een beeckje, uyt de Moere ſtroomende, by Hontſchoten gelegen.

Weſtkappel: de Heer van Ricourt en Valbacon, uyt de ſtam van Flamine, heeft hier een heerlijck Huys. Maer d'Aertshartogh Philippus heeft in 't jaer 1502, de jurisdictie van deſe heerlijckheyt, die nu aen de Ricourten behoort, aen Denys van Moerbeecke, ſijn Raedtsheer en Kamerling, gegeven. Men ſiet hier in de kerck glaſe venſters, die ſoodanigh met geſchildert werck verçiert ſijn, dat men nauwelijcks in geheel Nederlant diergelijcke ſiet. Sy hebben alreê hondert jaren geduert. De kerck van deſe plaets is in deſe leſte oorlogen van Nederlant onbeſchadight gebleven, en dit door middel van 't kaſteel, dat nae aen de kerck ſtaet, en de ſelfde beſchermt.

Wylra, in 't gemeen *Wyldere* genaemt.

Wormhout is een groot, oudt en vermaert vleck van de Kaſſelrye van Bergen, met ſtadts-rechten verſien. Het heeft eygen wetten, en een eygen Recht-banck, en ſijn jaer-marckt, die in de Pingſter-dagen gehouden wort, ſchoon ſy heden afgeſchaft is. Haer Heer, ja Graef, is d'Abt van Wynoxberge: want men verhaelt dat, door de miltdadigheyt der eerſte Graven

van Vlaenderen, en door de verdienſten van S.Wynox, (die hier d'eerſte celle voor ſich, en voor ſijn medegenoten een klooſter, door S.Bertinus raedt, gebouwt heeft,) deſe plaets tot een Graefſchap verheven is.

Zuytkote: de Heer van deſe plaets is een vaſſael van deſe Kaſſelrye. Hier was eertijts een vermaerde haven, die ſtadts privilegien genoot. Sy is, ſedert haer eerſte bouwing, een leen van het kaſteel van S. Omer. Het dorp leght twee mijlen van Wynoxbergen, en ſeer nae aen de ſtrant, en heeft ten meeſtendeel bouwlanden.

Hontſchote is van bequame gelegenheyt, groot van jurisdictie, en, door de miltheyt der nature met veel andere nuttigheden verſien. Ick verſwijgh het gerijf van de rivier Kolme, die het met d'andere ſteden gemeen heeft, daer door het een open wegh te water naer de beſte ſteden van Vlaenderen heeft. Niet verre hier af is de groote Moere, van de welcke een groot deel haer tijdelijcke en geeſtelijcke jurisdictie onderworpen is, door 't welck het de vryheyt van het gebruyck der zee heeft. Het heeft by ſich boſſchen, weyden, en bouwlanden. Uyt de regiſters der kercke van Brugge (die een heerſchappy heeft de welcke door de rivier afgeſcheyden is, maer echter gemeen, ſoo veel de parochy, en de beſorging der armen aengaet,) kan men bemercken, dat deſe plaets by oudts eenige eer boven de dorpen heeft gehadt, namelijck, de tol, 't recht van de viſſchery, de lakenhandeling, en de Recht-banck. Maer ſy ſchijnt van alle deſe privilegien vervallen in de factie der Iſengrinen, die, toen het gevley toenam, oock Nigerkenben ſijn genoemt, toen Wouter hun Overſte was, gelijck oock van de Blavotiners, en van de Veurneurs tegen de Bergers. Sedert die tijdt wierd dit vleck, gelijck d'anderen, gantſchelijck de Kaſſelry en Rechtbanck van Bergen onderworpen. En hier uyt ſpruyt het dat men in de regiſters van 't klooſter der Triniteyten verſcheyde giften vint, door de Gravinnen Joanna en Margareta aen 't klooſter van *Claro Vivario* gedaen, gelijck het toen genoemt wierd in de brieven van de jaren 1243, 45, 62, en elders, de welcken ſonder twijffel de Gravinnen niet gedaen ſouden hebben, ſoo ſy geen gebiedt daer over hadden gehad, dewijl 'er (gelijck gemeenelijck gebeurt) geen gewach van de Heeren van deſe plaets wort gemaeckt. Voorts, Iperius, in ſijn Kronijck, een weynigh na 't jaer 1300, verhaelt, dat ſeker Wouter het vleck van Hontſchote heeft gekocht, en tot een heerlijckheyt opgerecht, en dat de nakomelingen de naem van het ſelve tot een ſtam-naem hebben verandert. Deſe plaets begon eyndelijck naem te krijgen in 't jaer 1323, voornamelijck door haer hantwercken, dewijl ſy een privilegie van de wollewevery verkreegh, die in 't jaer 1373 beveſtight wierd door Graef Lodewijck, die aen hen verlof gaf van de lakenen of ſaeyen met hun eygen merck te looden, doch aen d'een ſijde; want aen d'andere ſijde wierd het wapen van Vlaenderen geſtelt, en dit door d'ordere van de Raedt, en van de Policie: want de Bailjuw, met negen Schepenen, die voor een jaer verkoſen wierden, ſtelden ſes ſchatters en waerdeerders der ſaeyen, die ſonder andere rechtsvordering, volgens hun ſtijl, de ſaken beſlechten, en de genen, die verbeurt hadden, boeten opleyden. Sy ſtelden oock even ſoo veel packers, en een gelijck getal van toeſienders over de lijftocht, en over d'armen, en gaf oock verlof aen de voorſeyde Aenſienlijcken van de Raedt de ſtatuyten van yder hantwerck, des ſelfs breucken en ordinantien te vinden, en uyt te ſpreken.

De Heer van Hontſchoten beſit drievoudigh recht. Hy had een Hof met dubbelt water omringt, van 't welck men noch de fondamenten en grachten by de marckt ſiet. De ſtraet van het Hof behoudt noch de naem van de grachten, en d'ander van de wal. Hy maeckt oock, naer ſijn believen, een Raedt van twee jaren, verkieſende een altijtblijvende Schout, die een Onderſchout onder ſich heeft. De gene, die in het Collegie voorſit, wort eerſte Schepen genoemt. Hier ſijn oock twee Schrijvers, een voor de Recht-banck, en een ander voor de Weeſen; en ſy hebben een treffelijck Hof, in 't jaer 1557 opgerecht.

DE KASSELRYE VAN BROECKBVRGH.

DE Kaſſelrye van Broekburgh dingt om de vruchtbaerheydt met alle andere Kaſſelryen van dit Landtſchap. Sy heeft d'Overigheyt met de ſtadt Broeckburgh gemeen. De plaetſen, die het cynsboeck van Vlaenderen haer toe-eygent, ſijn vooreerſt *op de Keure*,

De Prochie en Winckele van Loon.

De Prochie en Winckele van Kraeyewijck.

De Prochie en Winckele van S. Ioris, met een deel der Parochie van S. Niclaes.

De Prochie, Ammanſchap, en Limite van Drinckham.

De Prochie en Ammanſchap van S. Pietersbroeck.

Dus verre de plaetſen van de Keure: nu ga ick tot de Vaſſallagien.

De Heerlijckheyt en jurisdictie van Zinneghem, in de welcke begrepen wort het diſtrict van Kappelbroeck, van Watene, van Markeghem, van Millain, en de Heeren van Hoflande.

De

De heerlijckheydt des Abts van Hasnon, in de Parochy van S. Pietersbroeck, met Kappelbroeck contribuerende.

De heerlijckheyt van Holcke, en 't district in Kappelbroeck, Markeghem, en Bullezeele, welck leste aen de Prooft van Watene toebehoort.

De heerlijckheyt van den Gheere in Markeghem, behoorde in die tijdt, toen de cyns gemaeckt wierdt, aen de Heer van Mastaing.

De heerlijckheydt van Hoflande in Millain behoorde in die tijdt aen Claudius de la Viefville.

De heerlijckheyt van Ravesberge in de parochy van Millain.

De heerlijckheyt van Ravesberge in 't Ammanschap van Kalfvlecke, binnen de limiten der Parochy van Kappelbroeck.

De heerlijckheyt van Ravesberge in 't Ammanschap van Gheersmaervelt, in de Parochy van Boberghe, Erighem, en Markeghem.

De Laeten des Heers van Ravesberge in Markeghem, contribuecrende met het voorgenoemde Ammanschap van Gheersmaervelt.

De heerlijckheydt van Sburchgravenbroeck in Millain en Markeghem, toebehoorende aen 't klooster van S. Marie by Broeckburgh, nu binnen de stadt.

De heerlijckheyt en Rechtbanck van Plantgate in Bullezeele, toebehoorende aen 't klooster van S. Maria te Broeckburgh.

De heerlijckheydt en Rechtbanck van der Broeck in Millain, Markeghem en Looberge, toebehoorende aen 't klooster van S. Marie in Broeckburgh.

De heerlijckheyt en jurisdictie van Kappelbroeck, toebehoorende aen de Kanonicken van Arien, die *van Thienen* genoemt wordt.

De heerlijckheyt van Ravesberghe, dewelcke sich deur vier Ammanschappen uytstreckt, onder de Parochyen van Markeghem, Millain, Kappelbroeck, Erighem en Looberghe. In deser voegen heeft het voorgenoemde Cynsboeck van Vlaenderen de Kasselrye van Broeckburgh verdeelt, in 't jaer 1517 op de 29 van November, door Jacob Halewijn, en anderen, door de Graef hier toe gemachtight. Wat de regering van dese Kasselrye aengaet, sy is geregeert, in de naem van de Vorst, door de Heer *van Caestre*, uyt de stam van Thiennen, van 't jaer 1552 tot aen 1572, op de welcke gevolght is Iacob Salet, een Borgonjer, een edelmoedigh man, en den Koning seer getrouw.

De stadt Broeckburgh, seer vermaert om haer outheyt, privilegien, en treffelijcke daden, die sy gedaen en geleden heeft, voert de naem van een broeck-achtigh en moerassigh lant, en leght echter in een plaets, die in de Somer seer vermakelijck is, en in een vlackte, de welcke van alle sijden de vruchtbaerste ackers van geheel Vlaenderen heeft, die tot alle gesaeysel dienstigh sijn, en nochtans niet geheel van bergen, by Watene gelegen, is ontbloot. Het Patrimonie, en de geheele heerschappy van de stadt, behoorde eertijdts aen de Graven van Vlaenderen. Maer toen Robert, Graef van Vlaenderen, gemeenelijck van Bethune genoemt, twee sonen naliet, Lodewijck van Nevers, die sedert Graef van Vlaenderen was, en Robert de jonger broeder, die men van Kassel noemde, viel, by deeling van erffenis, onder anderen aen Robert toe, Broeckburgh met de Kasselrye, Duynkercken, en Waesten, onder de Vassallagie van een leen. Dese Robert, van Vlaenderen gebynaemt, hadt ock een soon, Robert genoemt, die sich van Bare gebynaemt heeft, welcks dochter, Ioanna genoemt, aen Lodewijck van Luxenburgh, Graef van Sint Paul, Connestable van Vranckrijck, ten huwelijck wiert gegeven, door de welcke dese rijcke erffenis, onvoordacht van het Graefschap van Vlaenderen eertijdts afgesneden, tot de Bourbons van Vendosme overgegaen is, en heden door de Koning van Vranckrijck beseten wort. De burgers van Broeckburgh sijn vroom, en van oude oprechtigheyt, in hun kleeding en maeltijden besadight, en in d'andere dingen min overdadigh. De stadt is nu treffelijck versien tegen d'aenloopen der Franschen, en der andere vyanden, en met een stercke besetting versorght. Sy heeft twee poorten, d'een naer 't zuyden, en d'ander, die sy de waterpoort noemen, en naer 't noorden lagh, wierdt onder Keyser Karel de Vijfde gestopt. Hier sijn twee marcktdagen in de weeck, op dingsdagh en vrydagh. En op vrydagh en saterdagh wort hier oock vierschaer gehouden. Men heeft hier twee jaermarckten, d'een op de geboortedagh van S. Jan de Dooper, en d'ander op Kruysverheffings-dagh, op welcke dagh oock, met openbare gebeden, het mirakel ge-eert wordt, 't welck in 't jaer 1383 in de Parochykerck gebeurt is. Daer is een rivier, die de stadt in tweé deelen snijdt, en naer Bergen en S. Omer vloeyt. Daer is noch een andere gegrave vaert, de welcke sedert tien jaren tot de scheepsvaert bequaem is gemaeckt, en in de rivier A vloeyt, van de welcke de helft, of de gracht, naer de grens van Vlaenderen streckende, aen de Kasselrye van Broeckburgh behoort. In de stadt sijn oock Gilden, aen S. Ioris, S. Barber, en S. Sebastiaen gewijdt.

Broeckburgh heeft oock, gelijck veel andere oude steden van Vlaenderen, eertijts sijn Kasteleynen gehadt, de welcke, na de Vorst, de voornaemste Amptlieden van 't Gerecht waren, en als Stedehouders van de Vorst, en oock krijghs-oversten; welck ampt eerst voor eenige jaren, oft voor iemandts leven lang, gegeven wierdt; maer sedert begon het in veel plaetsen aen d'erfgenamen over te gaen, en erffelijck te worden. Dese waerdigheydt was eertijdts in de stam van Broecburgh, sedert aen de Graven van Gisnes, uyt het geslacht van Ghent.

Het eerste dorp van dese Kasselrye, als men van Grevelingen komt, en dat niet verre van daer leght, is S. Ioris. Men seght dat dese kerck van d'Engelschen is gebouwt, een volck, altijt seer yverigh en heerlijck in kercken en Godtshuysen te stichten.

Men siet daer oock *Kraeywijck*, een dorp van dit gebiedt, in het welck de Heer *Eugenius Macmahon*,

mahon, een Yrsman, een treffelijck huys heeft, *Malenburgh* genoemt.

Loon is oock een parochy van dit gebiedt; en hier in leght de heerlijckheydt van *Plancques*, de welcke van de Koning van Vranckrijck te leen gehouden wordt, onder het Hof van Broeckburgh.

S. Pietersbroeck, in 't welck, aen de rivier d'A, d'edele en oude ſtam *van Wees* (die haer oorſprong heeft uyt de Heeren van Gisnes, daer af het oock de naem *van Gisnes* voert) een treffelijck huys beſit. Men ſiet oock in dit geweſt, te weten, in de parochy van S. Nicolaes, naer de ſijde, daer ſy haer uytſicht naer de Kaſſelrye van Broeckburgh heeft, namelijck naer die ſijde, die aen deſe ſijde van de rivier d'A gelegen is, een heerlijck huys, *Broeck* genoemt, 't welck eenige andere leenen heeft, die daer van dependeren, en onlangs van *Willem Page* beſeten wierd.

Looberge, gelijck het in het cynsboeck van Vlaenderen aengeteeckent wordt, behoort aen deſe Kaſſelrye, ſoo veel de heerſchappy *van der Broeck* aengaet. En de heerſchappy, die van Marie kloſter in Broeckburgh, eertijdts buyten de ſtadt ſijnde, beſeten wordt, ſtreckt ſich oock tot in *Marckeghem* en *Millain* uyt. Doch de kerck ſtaet onder de heerſchappy van S. Donaes, in 't gebiedt van Bergen; en oock het huys des Heers van *Boddengien*, 't welck met weyden en boomen beſet is, die door kunſt en van natuur aengenaem ſijn, gemeenelijk *het Hof van Roſendale* genoemt. Iacob van Immeloot, Raetsheer van Yperen, heeft hier oock een vry allodiael goet, en een treffelijck huys, met een gracht omringt.

Drinckham is een vermaert dorp, en by oude tijden heeft 'er een geſlacht van deſe naem in Vlaenderen gebloeyt. In 't jaer 1172 teeckende *Wilhelmus de Drinckham* de brieven van *Boudewijn*, *Caſteleyn van Broburgh*. Sedert wierdt, na verloop van veel jaren, de heerlijckheydt van deſe plaets, door Lodewijck Graef van Vlaenderen, tot een deel der erffenis gegeven aen de baſtaert-ſoon van deſe Vorſt, van welcke ſtam het aen 't geſlacht van Ghiſtelle is gekomen. En onlangs wierd het beſeten van *Nicolaes Cuperius*, die daer oock een treffelijck huys hadt. Dit dorp leght aen de wegh, langs de welck men van Broeckburgh naer 't kaſteel der Moriners gaet. Men ſiet hier oock een treffelijck gebouw, ja een der heerlijckſten, die de Kaſſelrye van Broeckburgh heeft, 't welck de ſetel en wooning van de Heer is.

Holcke is het derde vaſſaelſchap der Kaſſelrye van Broeckburgh, is oock met de tijtel van Graefſchap verçiert, en een ſeer oude plaets.

Kapellebroeck is het tweede vaſſaelſchap der Kaſſelrye. De heerſchappy van deſe plaets wierd door Philippus van Elſas, Graef van Vlaenderen, aen de Kanonicken van Arien gegeven, die het oock noch beſitten, met allerhande rechtspleging. En in deſe plaets hebben ſy verſcheyde gronden en cynſen, en oock d'overvaert van Waetene. Onder de ſelfde contribueert oock de heerſchappy *van Gheer*, aen de Baron van Ekelsbeecke toebehoorende, met d'overvaert van Linck.

Ravesberge is het eerſte vaſſaelſchap van de Kaſſelrye, en is oock een Baronny, aen de Baron de Bovignies toebehoorende, welcks jurisdictie ſich uytſtreckt aen de parochyen van *Markeghem*, *Kapellebroeck*, *Millain*, en elders.

Sinneghem is de plaets, daer af het oudt en edel geſlacht *van Sinneghem*, 't welck noch in weſen is, ſijn bynaem heeft verkregen; welcks Heer, ſchoon hy de vierde vaſſael van deſe Kaſſelrye is, echter niet het hooghſte recht beſit. Deſe heerlijckheyt behoort nu aen de Graef van Reux, en ſtreckt ſich uyt tot in de parochyen van *Millain*, *Kapellebroeck*, en anderen. De heerſchappy, gemeenelijck *de Mevrauwen* genoemt, die aen d'Abdy van Broeckburgh behoort, betaelt de cyns beneffens deſe heerlijckheyt, gelijck oock *Burchgravenbroeck*.

Erighem en *Millain*. In 't eerſte leght het leen *van Nieulandt*, onder de protectie van 't Hof van Broeckburgh, in d'eygen tael *het Ghyſelhuys* genoemt; aen de Hartogh van Havrec toebehoorende. In 't leſte heeft de Heer van Bellincourt, uyt het geſlacht van Sinneghem geſproten, een treffelijck gebouw. Daer ſiet ghy het gene, 't welck ick van dit geweſt heb konnen vernemen.

HET KEYSERLYCK EN EYGEN VLAENDEREN.

ALhoewel wy hier voor de Kaert van Rijcks- en Eygen-Vlaenderen, met een kleyne beſchrijving, vertoont hebben; ſoo heeft ons evenwel goet gedacht, (dewijl wy ſedert vele beſonderheden, tot dit werck dienſtigh, bekomen hebben,) een wijtloopiger en perfecter aenwijſing van alle de ſteden en voornaemſte plaetſen deſer deelen van Vlaenderen hier by te voegen: op dat den goetwilligen Leſer tot een volkomener kennis van dit heerlijckſte Graefſchap ſoude komen; en wy daer door ſijn vernoeging, na ons vermogen, betrachten.

De drie deelen van Vlaenderen, het Franſche, Eygen, en Keyſerlijck.

Vlaenderen was eertijts, uyt oorſaeck van ſijn heerſchappy, gedeelt in dit deel, 't welck *der Franſchen* was, in *Keyſerlijck*, 't welck onder de macht der Keyſers ſtont, en eyndelijck in *Eyge Vlaenderen*, 't welck geen ander, dan de Graef van Vlaenderen, erkende. Dat deel, 't welck onder 't opperſte gebiedt der Franſchen ſtont, wort gedeelt in Duyts-Vlaenderen, dat eygentlijck Vlaenderen wort genoemt, en in Wals-Vlaenderen, door de rivier de Leye, en de verandering van ſpraeck onderſcheyden, en de naem van Graefſchap voerende. Het Eygen-Vlaenderen deê den eedt, nocht aen de Koning van Vranckrijck, nocht aen de Keyſer, maer aen de Graef van Vlaenderen, en begrijpt in ſich *Dendermonde*, *Geersberge*, *Bornhem*, met hun toebehoorige landen. Maer het *Keyſerlijck* Vlaenderen omhelſt in ſich d'inwoonders van Aelſt, van Waes, met de vier Ambachten, en de landen, over de Schelde gelegen, die men gemeenlijck *de Heerſchappy* noemt, ſoo om dat ſy eertijdts onderſcheyde Heeren gehoorſaemden, gelijck het landt van Waes de Hollanders, het landt van Aelſt beſonderlijck ſijn Graven, en de vier Ambachten de Biſſchop van Uytrecht, ſoo 't gene waer is, het welck de regiſters van dit Biſchdom inhouden; als om dat de Graef van Vlaenderen daer ſouvereyne en volle macht over alles hadt: het welck oorſaeck was dat Lodewijck van Male ſich ſchreef Graef en Heer van Vlaenderen. Het wordt Keyſerlijck genoemt, om dat het eertijts de ſouvereyne macht der Keyſers erkende. Het is een kleyn landtſchap, in de rivieren de Schelde en Dender beſloten, en aen 't Hertoghdom van Brabandt palende. Het wierdt voortijdts *Bracantum* geheeten, van 't kaſteel *Bracantum*, door Graef Boudewijn de Godtvruchtige verwoeſt. Heden wort 't genoemt het Graefſchap *Nederlant*.

Waerom Heerſchappy genoemt.

Waerom eertijdts Keyſerlijck.

Grenſen.

van Aelſt, naer de ſtadt Aelſt, die de hooftſtadt van deſe heerſchappy is, die in 't Latijn *Aloſtum*, en in 't Nederlants *Aelſt* wordt geheeten, miſſchien om dat ſy in Ooſt-Vlaenderen, als *Al-ooſt*, gelegen is. Men ſeght, dat ſy van de Gotten is geſticht, voornamelijck in die plaets, daer nu de bergh van playſancie is, achter de kerck en 't gaſthuys, namelijck in 't jaer 489, in die tijt, in de welck de Wandalen, Gotten, Duytſchen, en d'andere woeſte volcken door hun roveryen de landen, tot aen de Pyreneen, Oceaen, en Rhijn, gelijck een hollende rivier, overgeſtroomt hebben. Eenigen achten, dat dit Graefſchap afgeleydt is van de Graven van *'t Nieuwekaſteel* te Ghent, 't welck door Keyſer Otho d'Eerſte in het jaer 948 gebouwt ſijnde, ſedert van Ghent gebynaemt wierdt. Want men eygende aen Othoos officieren van dit kaſteel het landt *Brachantia* toe, 't welck ſedert Aelſt is genoemt, en oock de vier Ambachten, op dat ſy de beſettelingen van ſoldye en lijftocht ſouden verſorgen; welcke autoriteyt de Graven van Aelſt, door behulp der Keyſers, in heerſchappy hebben verandert. Aelſt is verçiert met een Burgh-graefſchap, met de rivier de Dender, en eertijdts met de winckels, tot de munt geſchickt, die ſedert door Graef Guido naer Ghent ſijn gevoert. Sy heeft oock een vermaerde marckt van hoppe, en daer worden kunſtige tapyten gewerckt. Men houdt hier in October een jaermarckt; en hier is oock het Collegie der Kanonicken van S. Gaugericus, uyt Halteren, een dorp daer by gelegen, herwaerts gebracht. Hier ſijn oock de mannekloo-ſters van S. Willem, en der Karmeliten, en dicht daer by is de vrouwen Abdy van S. Bernard te Roſtene, in 't jaer 1228 gebouwt. De burgers genieten hier de ſelfde privilegien, als de vier Leden, en vermogen in een ander landt te gaen woonen, ſonder tienden van hun goederen te betalen. Deſe ſtadt, in 't jaer 1453 door de Ghentenaers belegert, die tegen hun Vorſt opgeſtaen waren, heeft het belegh kloeckmoedighlijck uytgeſtaen; door welcke daet ſy ſich van de neêrlaegh, die ſy te voren in 't jaer 1380 van de ſelfde Ghentenaers geleden hadt, treffelijck heeft gewroken. Sy wierdt in 't jaer 1483 door de deurluchtige vergadering der Geſanten van Maximiliaen van Ooſtenrijck, Roomſch Koning, en der Geſanten van Nederlant, beſocht, daer Margareta ſijn dochter aen Karel d'Achtſte, Koning van Vranckrijck, wierdt verlooft, en geſonden, niet ſoo ſeer met believen van de vader, als van de Ghentenaers. Aelſt leght vijf mijlen van Ghent, vier van Bruſ-

Lof van Aelſt.

Het landt van Aelſt.

ſel, en ſes van Mechelen. Het landt van Aelſt is ſeer vruchtbaer van 't beſte graen, voornamelijck van rogge. Het is gelegen tuſſchen de rivieren de Schelde, en de Dender, gelijck een ander Meſopotamien, oft geweſt tuſſchen rivieren, en ſtreckt ſich ooſtwaerts tot aen de poorten van Ghent, Oudenaerde, en Dendermonde, en langs de rechte ſijde van de Schelde tot aen de bergh der Drie-eenheydt, by Doornick gelegen, en verſpreydt naer Brabandt ſijn heerſchappy uyt tot over de vijf hondert ſchreden. Hier is een Opperſchout, van de Vorſt geſteldt, die vijf Baljuwen onder ſich heeft, gelijck Preſidenten van de gemeene handelingen, in de ſtadt Aelſt ſijn ſitplaets hebbende.

Dorpen.

Men ſeght, dat 'er hondert en twee dorpen in liggen, onder de welcken getelt worden, *Steenhuyſen*, aen 't geſlacht van Gruthuyſen behoorende, een Vorſtendom, meer door de tijtel, en door de toevlucht der ballingen, dan door ſijn rijckdom, vermaert; *Liedekercke*, bekent om het oude kaſteel des geſlachts van Hennart, aen de Dender gelegen; *Lombeecke*, om ſijn Burgh-graefſchap in achting; *Reſſeghem*, en *Maſſeme*, *Herpe*, *Wieſe*, *Denijs-Boekele*, en *Hundelghem*. In dit getal der dorpen, die wy terſtont genoemt hebben, ſijn deſe vijf voornaeme Baronnyen begrepen, namelijck, *van Rode*, die ſeventien dorpen inſluyt; *van Boulare*, die ſeſtien dorpen heeft; *van Gavere*, die elf dorpen beſit; *van Zotteghem*, die tien, en *van Schoriſſe*, die ſeven dorpen heeft. In de kerck van Zotteghem leydt begraven Graef Lamoral van Egmond, voorſpoediger om ſijn edelheydt, Koninckljicke gedaente, verwinningen op de Franſchen verkregen, en om ſijn Stadthouderſchap van Vlaenderen, dan om d'uytgang van ſijn leven.

Nienove.

In dit Graefſchap is begrepen *Nienove*, in het Cynsboeck van Vlaenderen *Nieneven*, gemeenelijck *Nienhoven* genoemt. Dit is een kleyn vleck, twee mijlen van Aelſt gelegen, en aenmerckelijck om dat het in jurisdictie daer van afgeſcheyden is. Het is in hooge achting, om dat het van de Dender beſpoelt wordt, om d'Abdy van S. Cornelius, van d'Ordre der Premonſtratenſen, gebouwt in 't jaer 1137, door de Conneſtabel Gerard, een ſeer aenſienelijck man; om ſijn jaermarckt, die in September wordt gehouden, en om ſijn kaſteel, in de tijdt van Lodewijck van Male, door de Ghentenaers verdelght. Het was eertijdts een eygendom van Hendrick van Vlaenderen, die het met de wapenen gewonnen hadt; maer behoort nu aen de ſtam van Egmond, met ſijn landt, dat ſeer kleyn van begrijp is, en daer Tempelmarſe in leght. Het is vermaert door de Schrijver Joannes Deſpauterius, de Priſcianus van Vlaenderen, en de voorganger van de Letter-kunſtenaers.

De vier Ambachten.

Behalven het Graefſchap van Aelſt voeght men noch by het Keyſerlijck Vlaenderen deſe vier landen, of eerder een landt, in vier geweſten gedeelt, die men gemeenelijck *de vier Ambachten* noemt; en *het landt van Waes*, met eenige dorpen en ackers, over de Schelde gelegen, gemeenelijck *het landt van Over-Schelde* genoemt.

Deſe vier Ambachten ſijn, *van Hulſt*, *van Axel*, *van Aſſenede*, en *van Boeckhaute*, by hun namen bekent. Hulſt heeft twaelf dorpen, Axel tien, Aſſenede oock ſoo veel, en Boeckhaute vier. De naem van *Ambacht* ſpruyt uyt de woorden *Ampt*, by verkorting *Am*, 't welck een gemeen ampt oft bediening beteeckent, en *acht*, dat is, ick houde in acht of achting; in voegen dat *Ambacht* beteeckent een vrywillige vergadering, die waerdigh is gehoorſaemt te worden, en oock de gene, die in ſoodanigh een vergadering genomen is, 't ſy op 't lant, of in de ſtadt; in voegen dat het aen yder ongeoorloft is buyten 't recht van deſe Gilden eenige konſten en handtwercken te plegen. In deſer voegen ſpreeckt Julius Cæſar: *Onder de Gaulen is een andere ſoort van ruyters, die geen andere gunſt en macht erkent, dan dat ſy veel ambachten en onderhoorigen onder ſich heeft.* Voorts, het landt der vier Ambachten, het welck, gelijck ick geſeght heb, over de dertigh dorpen begrijpt, is in hooge achting om ſijn vette en ſchoone tarwe, om ſijn vette weyden, om ſijn beecken, die in de zee ſtroomen, om d'aenſpoeling van de zee, om ſijn poel, om ſijn ſluys, gemeenelijck het Sas genoemt, en om ſijn Abdyen t'Ooſt-eckeloo, en Doriſele. Onder deſe dorpen wordt Honteneſſe getelt.

Het Ambacht van Hulſt is het eerſte van de vier.

Hulſt.

De ſtadt roemt op haer Burgh-graefſchap, en op haer uytwateringen in de geburige zee. Sy is vermaert om het belegh van d'Aerts-hertogh Albertus, van de welcke ſy overweldight, en uyt de handen van de vereenighde Staten geruckt is, die haer echter, in 't jaer 1645, onder het beleydt van Frederick Henrick, Prins van Oranje, met geen minder kloeckmoedigheydt, hoewel ſpade in 't jaer, weder gewonnen, en aen de vereenighde Nederlanden gehecht hebben, daer in ſy ſedert die tijdt gebleven is. Sy roemt oock op de geboorte van *Cornelius Ianſenius*, der Theologie Doctor te Leuven, en eerſte Biſſchop van Ghent. Sy leght vijf mijlen van Dendermonde, en ſeven mijlen van Ghent; en is de hooft-ſtadt van 't landt van Waes, dat ſeer vruchtbaer is.

Axel.

Axel, in 't ſelfde landt van Waes gelegen, het hooft van een der vier Ambachten, gelijck men 't noemt, leght anderhalf mijl van Hulſt, en ruym vier mijlen van Ghent. Dit is een middelmatige ſtadt, die in de voorgaende eeuwen groote veranderingen uytgeſtaen heeft, uyt oorſaeck van de naburigheydt der Ghentenaers, de welcke deſe plaets, te voren ſonder wallen ſijnde, ſterck gemaeckt hebben. Maer ſy wierdt door de krijghslieden van Philippus, die toen tegen de Ghentenaers ſtreden, gewonnen, uytgeplondert, en verbrandt, om datſe beſchuldight wiert dat ſy heymelijck lijftocht en onderſtant naer Ghent had geſonden. Doch ſy wierdt ſedert, op de koſten van d'inwoonders en bywoonders, weêr opgebouwt, en eenighſins met wallen beſloten; in voegen dat ſy meer bevrijdt was voor een ſchielijcke overvalling, dan voor een belegh der vyanden. Prins Maurits van Oranje, noch naeuwelijcks de jaren van een jongeling bereyckt hebbende,

en

en noch niet tot het Stadthouderſchap in de vereenighde Nederlanden gevordert, (na dat ſy Leyceſter afgeſeght hadden, maer een weynigh daer na Stadthouder van Hollandt en Zeelandt geworden,) won, met Philippus Sidney, deſe plaets door verraſſching, in 't jaer 1586, vermits de krijghslieden langs een dam van ſteen, die in de gracht het water ophield, en van malkander ſcheyde, in de ſtadt quamen. De Spanjaerden hadden daer vier Vaendelen in tot beſetting. De ſchrick was grooter, dan de moort. De veſtingen, daer ontrent gelegen, wierden met de ſelfde aenval gewonnen. Men ſtack oock de dijcken deur, en liet het zeewater wijt en breet over 't landt loopen, om de ſtadt te verſekeren. Sedert wiert deſe plaets, ſoo nut voor de vereenighde Nederlanden, met wallen en bolwercken verſterckt; in voegen dat ſy nu machtigh ſchijnt om een ſwaer belegh uyt te ſtaen. In deſe voorgaende jaren ſijn eenige bouwlanden, die willens door de Hollanders ondergeſet waren, weêr droogh gemaeckt, inſonderheyt door het beleyt van de Heer Peron, Gouverneur van de ſtadt, die de vinder en beleyder van d'aenſlagh hadt geweeſt, toen de ſtadt gewonnen wierdt.

Terneuſe. *Terneuſe* is meer dan een gemeene veſting, en heeft van oudts haer Baljuw, Schepenen, en andere bedienaers van 't Gerecht gehadt, en is eerſt van de vereenighde Staten van Nederlandt verſterckt geworden, en met beſetting tegen de Spaenſchen verſien. Sy is ſeer ſterck van natuur en gelegenheydt; want ſy leght byna in het midden van een landt, 't welck yder twaelf uren van 't zeewater overloopen wordt; in voegen dat men ſeer ſwarelijck daer by kan komen.

Rupelmonde. *Rupelmonde* leght oock in 't landt van Waes, en heeft haer naem van de beeck Rupel, die daer recht over haer water in de Schelde loſt. Sy leght aen de ſlincke oever van de Schelde, tegen over de mondt van de Rupel. Hier is een ſeer oudt kaſteel; van 't welck in de jaerboecken van Vlaenderen dickwils gewach wordt gemaeckt. By dit kaſteel is een treffelijck dorp, tamelijck groot, 't welck de geboorte-plaets van Gerardus Mercator, een ſeer vermaert Wereltbeſchrijver, heeft geweeſt.

't Veer. In dit geweſt is oock de veſting, gemeenelijck *'t Veer* genoemt, aen de ſlincke oever van de Schelde, daer de vrye overvaert van de Schelde naer Antwerpen is. D'oorſaken van het bouwen deſer veſting, die door Arenbergh geſticht is, ſijn deſe: in 't jaer 1592, op d'achtiende van Januarius, wierdt deſe plaets, *'t Veer* genoemt, van ſeker ſoldaet, in Lillo en Liefkenshoeck in beſetting ſijnde, ingenomen, en de ſoldaet, die daer binnen was, gedoodt, en al 't gene, dat daer in gevoert was uyt het kaſteel van Antwerpen, uyt oorſaeck van de rebellige ſoldaten, wierdt daer geplondert, en onder andere dingen was 'er oock een kiſtje vol paerelen, dat meê genomen wierdt. In 't volgende jaer overrompelden de Hollandtſche krijghslieden, in een roeyſchuyt ſijnde, by nacht d'uytlegger des Konings, by 't Veer op de Schelde leggende, en, de roof daer uytnemende, laedden daer meê ſeven andere ſchuyten, die ſy, als een rijcke buyt, naer Zeelandt voerden, en meer diergelijcke oorſaken.

EYGEN-VLAENDEREN.

DUs verre hebben wy van dat deel van Vlaenderen gehandelt, 't welck aen de Keyſers van het heyligh Rijck d'eedt van getrouwheyt plagh te doen. Doch in de Kaert te voren vertoont, ſiet men oock 't eygen Vlaenderen, 't welck aen de Graef van Vlaenderen alleen d'eedt van getrouwheydt deê. Tot dit gedeelte behooren Dendermonde, Geersberge, en Bornhem. *Dendermonde.*

Wat *Dendermonde* aengaet, het vertoont aen d'een ſijde ſeer aengename landen en rivieren, en van d'andere ſijde ſeer vruchtbare ſaeylanden. Het light op de grenſen van Brabandt en Vlaenderen, in het zuyderlijck geweſt van de Schelde, op de gront van 't Keyſerrijck, oft op de Roomſche gront, gelijck Dinther ſpreeckt; 't welck de gelegenheydt oock toont, en alle Schrijvers belijden; in ſulck een bequame plaets, dat men naeuwelijcks een beter ſoude konnen bedencken: want het is van de voortreffelijckſte en edelſte ſteden van Nederlandt omringt. Het leght ſes mijlen van Antwerpen, en Mechelen, minder dan vijf van Ghent, Bruſſel en Hulſt, en eyndelijck ſchaers twee mijlen van Aelſt: naer alle welcke plaetſen men niet alleenlijck te landt bequamelijck kan komen; maer de waren worden oock te water herwaerts en derwaerts gevoert. Dit is geen leen van 't Rijck, maer vry eygen gront, gelijck uyt de verdeeling van Vlaenderen blijckt: en dewijl dit, gelijck ick geſeght heb, gedeelt is in Graeffelijck, Keyſerlijck, en Eygen, en nadien Dendermonde onder het Eygen Vlaenderen getelt wordt, ſoo blijckt uyt de naem ſelve, dat deſe ſtadt geen hooger Heer erkent, en dat ſy, voor ſoo veel ſy een Graefſchap is, geen eedt aen de Koning van Vranckrijck behoeft te doen, noch aen de Keyſer, als Keyſerlijck. Het blijckt dat ſy noyt onder Vranckrijck heeft geweeſt; en indien ſy aen de Keyſer verplicht was, ſoo ſou 'er dit derde lidt van de deeling niet behoeven, om dat ſy onder de Keyſerlijcke ſteden, niet onder d'Eygen, getelt ſoude worden. En om deſe naem van Eygen voorby te gaen, hoewel 'er verſcheyde twiſten hebben geweeſt, om dat, ten opſicht van de Keyſerlijcke landen, d'eedt niet gedaen wierdt, ſoo heeft 'er echter noyt eenigh verſchil om d'opperſte heerſchappy in Dendermonde geweeſt. Men moet nochtans gelooven, dat deſe heerlijckheydt, ſchoon ſy niet van de Keyſer beſeten wierdt, echter Keyſerlijck heeft geweeſt; en eertijdts, door een geſchenck van de Keyſer, een vrye heerſchappy is gemaeckt. Doch 't is onſeker wanneer ſy uyt de protectie van 't Keyſerrijck is geraeckt. Seker boeck van Vlaenderen, met de hant geſchreven, noemt Dendermonde een vrye heerlijckheydt, en reſort, dat onder Vlaenderen behoort; doch ſeght echter dat het geen leen van Vlaenderen is.

Geers-

Geersberge. *Geersberge*, van de Franſchen, doch op een verdorve wijſe, *Grandmont* genoemt, leght op de ſelfde Dender, en van Oudenaerde niet meer dan drie, en van Dendermonde vijf mijlen. Deſe plaets is wel kleyn, maer echter ſeer vermakelijck. Men ſeght dat ſy gebouwt is van Boudewijn van Bergen, Graef van Vlaenderen, in 't jaer 1068, in welcke tijdt ſy, gelijck men ſeght, een treffelijcke verwinning behaelde op ſeker deurluchtigh Heer, Gerardus genoemt, van de welck deſe nieuwe ſtadt de naem van Gerardsbergh, oft Geersbergh, verkregen ſoude hebben. *Marcus Nævianus*, een man, in geleertheyt uytſteeckende, en een Schrijver van veel boecken, is in deſe plaets geboren.

HET GEBIEDT VAN DENDERMONDE.

Grenſen. DE heerlijckheydt van Dendermonde heeft aen d'ooſtſijde Brabant, daer het oock door de Schelde van de heerſchappy van Bornhem afgeſcheyden wordt; gelijck noordewaerts door de rivier de Durme van 't lant van Waes; aen de weſtſijde paelt dit gebiedt aen de Kaſſelrye van Ghent, en daer na aen 't landt van Aelſt, dat oock des ſelfs zuytdſijde beſluyt. De Schelde loopt midden daer deur; en de Dender, daer af de ſtadt de naem heeft, deur het Graefſchap van Aelſt afſtroomende, beſproeyt oock een deel van dit geweſt: 't welck, behalven het groot gerijf, oock de landen ſeer vruchtbaer maeckt. In dit landt groeyen alderhande kooren-vruchten: het heeft oock hennip, overvloet van vlas, meer dan eenigh geweſt van Vlaenderen, ja van geheel Nederlant, 't welck de kooplieden uyt de bygelege en afgelege plaetſen alle weecken komen koopen. De beemden worden hier beſproeyt, en ſtaen ſeer çierlijck van 't groen gras. Daer ſijn niet veel, noch groote boſſchen; en echter brengt men daer hout in overvloet uyt Brabandt, dat daer aen paelt. Sy heeft in 't geheel ſeſtien dorpen, van de welcke de volgende aen deſe ſijde van de Schelde gelegen ſijn: *Opwijck*, *Wettere*, *Schellebelle*, *Denderbelle*, *S. Gillis met Swiveke*, *Baſerode*, en *Lebbeke*: maer aen d'overkant, naer de ſijde van Vlaenderen, leggen, *Zele*, *Hamme*, *Uytbergen*, *Overmeere*, *Berlaere*, *Kalckene*, *Laerne*, *Grimberge*, en *Moerſeke*. Uyt deſe alle worden niet meer dan acht getelt, die Rechtbancken van de Vorſt en van de Heer van Dendermonde ſijn, ſelfs oock als men de genen daer by telt, die eenige jaren lang by verpanding te leen beſeten worden, de welcken deſe ſijn: *Zele*, *Hamme*, *Wettere*, *Opwijck*, en *Lebbeke*; *Denderbelle* met *S. Gillis* en *Swiveke*, *Grimberge*, *Berlaere*, en *Baſerode*. D'andere plaetſen worden by erfrecht door de vaſſallen van de Heer beſeten.

Vruchtbaerheyt.

Dorpen.

De dorpen in dit geweſt gehoorſamen onmiddelijck de Heer van Dendermonde; doch twee heerſchappyen worden te leen gehouden.

Zele. *Zele* heeft d'eerſte plaets om ſijn grootheydt; want het begrijpt vijf-en-twintigh hondert bunderen landts, en overtreft d'anderen verre in vruchtbaerheydt, rijckdom, en in andere dingen. Ja hier is oock ſoo groot een getal van inwoonders, dat het by veel ſteden, die niet de minſten ſijn, vergeleken kan worden. Noordewaerts wordt het van de Durme, en ten zuyden van de Schelde, maer niet ſoo lang, beſproeyt. Daer ſijn ſeer aengename beemden, maer hier geen. Hier waſt, behalven d'andere vruchten, een groote menighte vlas, dat daer het geheel jaer deur verhandelt wort. Doch de grootſte verkooping is op de jaermarckt, die jaerlijcks op S. Michiels dagh gehouden wordt.

Hamme. Nu volght *Hamme*, een treffelijck dorp, op de grenspael van de heerlijckheydt, aen de Durme. De Heer van deſe plaets heeft, behalven de ſtelling van een Majeur, Schepenen, en andere ampten, het recht van de jaght en vogelvangſt; het hoogh Recht, de relief der leenen, het recht der tienden, in de verkoopingen het beſte ſtuck, en de boeten die boven de drie ponden ſijn, met de heerſchappy over de vaſſallen, en andere hooge voorrechten, heeft de Vorſt voor ſich behouden. In de kerck van Sint Pieter ſiet men een menſchelijck been, eertijdts in de rivier de Durme gevonden, 't welck klaerblijckelijck de dgie is, ſoo lang, dat, als men het met d'anderen vergelijckt, het meer dan tweemael ſoo groot is: want het begrijpt in de langte vier voeten en anderhalf duym, en in ſijn dickte, ter plaets daer het dunſt is, dertien duymen in 't ront.

Aen de grenſen van dit dorp is een buurt, de welcke, naer haer kerck, S. Anna is genoemt, welcks inwoonders onder de Hammers worden getelt. Sy gehoorſamen een ſelfde Heer, en iemant van hen is altijdt onder de Schepenen van dat dorp.

Wettere. *Wettere* leght ontrent in het midden tuſſchen Ghent en Dendermonde, op een bergh, daer af het een ſeer aengename uytſicht rontom ſich heeft; ja het ſtreckt ſich breet uyt in 't landt van Ghent, en over de rivier, daer het Eertbure omhelſt, en tot aen Lokeren, een dorp in 't lant van Waes, uytloopt. Men ſiet hier het oudt adelijck huys *van der Moſt*, by de Vlamingen en des ſelfs geburen wel bekent, 't welck van 't oudt geſlacht *vander Moſt* de naem heeft. Gelijck Hamme door de Durme welvarend is, ſoo heeft Wettere veel gerijf van de Schelde; en de grootheyt van dit dorp ſtreckt ſich uyt tot over achtien hondert bunderen lants.

Nu

Opwijck. Nu volght *Opwijck*, 't welck gemeenelijck voor de derde plaets getelt wort. Hier komen de grenſen van Brabant, en van deſe heerſchappy te ſamen, ter plaets, die *den Merchtenſchen kauter*, dat is, de vlackte van Merchten, genoemt wort.

Lebbeke. Niet verre van hier is *Lebbeke*;

Denderbelle. Gelijck oock *Belle aen de Dender*, daer af ſy gemeenelijck *Denderbelle* genoemt wort. Men ſiet hier de muren van een oudt kaſteel, aen d'oever van de rivier, de welcke, gelijck d'inwoonders ſeggen, veel eeuwen lang verwoeſt gelegen heeft. Wat dit kaſteel aengaet, het is een heerlijckheyt en leen, die van de Heer van Dendermonde gehouden wort. En dieshalven vermach de beſitter daer af een Majeur te ſtellen, de welck met de Leen-mannen erft en onterft, ſoo veel het gene aengaet, 't welck onder de geſeyde Heer ſtaet. Deſe plaets behoorde eertijts aen de ſtam *van Maſſeme*, en ſedert aen de *Uyterſwaenen*; maer nu wort ſy van de *Tedeghems* beſeten.

S. Gillis. Nader aen de ſtadt is het dorp, 't welck *S. Gillis* wort genoemt, doch eertijdts *Swiveke*, en *Swevike*.

Grimbergen. Aen d'andere ſijde over de Schelde, niet verre van Dendermonde, leght *Grimbergen*, 't welck de naem van d'onbebouwde bergen heeft: want *Grim* beteeckent in d'oude tael nors, ſtuurs, en onbeſchaeft. En ſeker, dit dorp heeft eenige onbebouwde bergen; maer de vruchtbaerheyt van d'andere plaetſen, die van de Schelde beſproeyt worden, vergoeden rijckelijck dit gebreck van deſe gront.

Berlaere. *Berlaere* is niet ongelijck met Grimbergen, voor ſoo veel het ongebouwt is, maer nergens na in overvloet van vruchten daer by te gelijcken. Deſe plaets is van nature ſeer ſterck: want behalven dat ſy aen verſcheyde ſijden, voornamelijck naer 't zuyden, van de bergen beſchut wort, ſoo heeft ſy noch van ter ſijde, voren en achteren de Schelde, welcks aenſpoelingen tuſſchen de dijck aen d'inwoonders behooren, gelijck de Vorſt onlangs gevonniſt heeft. Maer de genen, die nu buyten de dijck ſijn, en die de Schelde voortaen daer aenſpoelen ſal, hebben ſy by koop van *Karel van Steelandt*, Threſorier der Aertshartogen, onder hen gebracht. D'andere ſijde is een lange ſtreeck heen met moeraſſchen beſet, in de welcken een plaets is, herwaerts en derwaerts verſpreyt, wonderbarelijck van natuur, en dieshalven gedenckwaerdigh, ſchoon ſy van weynigh anderen, als van de genen, die daer ontrent woonen, bekent is. De natuur daer af is duſdanigh, dat, hoewel dit geheel moeraſch jarelijcks met water rontom wort bedeckt, deſe plaets echter, ſchoon ſy even laegh is, echter nimmer onderloopt, maer altijdt uytſteeckt, en nooit by menſchen geheugenis ondergeloopen heeft geweeſt, maer altijdt boven alle golven, hoe hoogh ſy oock gevloeyt hebben, uytgeſteecken heeft, en voorts vruchtbaer en geſont is: 't ſy de ſpons-achtige holligheyt van d'aerde dit veroorſaeckt, 't ſy d'overvloet van de lichte ſtoffe dat doet drijven, of het ſy eenige verborge reden d'oorſaeck daer af is. In 't ſelfde dorp, naer 't geweſt dat aen de bergen leght, aen de zuyd-ſijde van de kerck, ſiet men groote poelen, die niet alleenlijck om hun ſchuynte, en om de menighte van verſcheyde viſſchen verwonderlijck ſijn, maer oock om dat in de ſomer, als het water hier en daer laeuw is, het de gene, die 'er ingetreden waren, de leden ſoo kout als ys deê worden; 't is onſeker oft eenige verborge bron dit veroorſaeckt, dan oft het uyt eenige onbekende kracht der nature ſpruyt.

Baſerode. Nu is 'er noch *Baſerode* overigh: want deſe naem verſpreyt ſich wijder, dan de Heer van Dendermonde middelijck oft onmiddelijck beſit, dewijl ſy verſcheyde plaetſen aen d'oever van de Schelde bevat, die aen malkander raecken, en de welcke, tot onderſcheyding, noch andere namen hebben; namelijck *Baſerode Vlaſſenbroeck*, *S. Vrſmars Baſerode*, *S. Amants Baſerode*, en *S. Marie*, oft *Mariekercke Baſerode*. 't Is onſeker, doch echter waerſchijnelijck, dat alle deſe plaetſen onder d'eenige benaming van Baſerode begrepen hebben geweeſt, en dat ſy, toen men, tot gerijf van 't volck, verſcheyde kercken heeft gebouwt, hun naem van de benaming der kercke hebben verkregen. Sy heeft haer Recht-banck, en ſtaet onder de Heer van Dendermonde, die daer de Majeur, en ſeven Schepenen ſtelt. De Baſeroders noemen deſe Recht-banck *de buyten vierſchaer*, tot onderſcheyding van hun Recht-banck, die men *de binnen vierſchaer* noemt. D'oude geheughſchriften geven haer de naem van *Koninckljcke vierſchaer*, om dat ſy onmiddelijck den Koning, Heer van Dendermonde ſijnde, onderworpen was.

Wat *S. Vrſmars Baſerode* aengaet, na dat ſy lange tijdt geſamentlijck met de heerſchappy van Moerſeke beſeten heeft geweeſt, ſoo heeft ſy oock eyndelijck de tijtel van heerlijckheyt aengenomen, en is tot een ander geſlacht overgegaen.

Mariekercke Baſerode, buyten de grenſen der heerſchappy van Dendermonde gelegen, wort onder 't gebiedt van Bornhem getelt. Doch dat de Heer van Dendermonde meer recht over *S. Amands Baſerode* heeft, blijckt niet alleenlijck hier uyt, dat hy hier het derde-deel der boeten, en 't beſte ſtuck huysraet heeft, 't welck ſy alle ſchuldigh ſijn, behalven de burgers van Aelſt en Geersberge, maer oock hier uyt, dat eertijts Robert, d'oudtſte ſoon van Guido, Graef van Vlaenderen, als Heer van Dendermonde, met d'Abt van *S. Amand*, en *Leonius*, *Heer van A*, Ridder, oock Heeren ſijnde, aen d'inwoonders van dit dorp boeten en ſtraffen voorſchreef. Deſe Heer voert alderhande recht, civijl en crimineel, en heeft alle rechtspleeging, die aen ſoodanige Heeren toebehoort, de welcke hoogh gerecht voeren. Hy ontfangt, onder andere dingen, het derde-deel der boeten, en het beſte ſtuck huysraet van alle d'inwoonders, uytgeſondert van de burgers van Aelſt, en van Geersberge; het ander derde-deel behoort aen de Heer van Dendermonde, gelijck ick alreê geſeght heb. De Heer van Grimbergen is het derde Hooft. D'inwoonders van deſe plaets ſijn vry van tollen en impoſitien, en oock van d'oorlogh; doch tot erkentenis van deſe vryheyt ſijn ſy aen de Hee-

ren van Dendermonde en Grimbergen verbonden jarelijcks op een dagh vijf-en-twintigh mannen te ſenden, om de grachten van de ſtadt te graven; gelijck oock aen d'Antwerpenaers, om d'oude gracht van deſe ſtadt, *de Burchtgracht* genoemt, te graven; en om deſe oorſaeck ſijn ſy vry van de tol, daer de burgers van Dendermonde en Grimbergen, en daer d'onderſaten van 't Marckgraefſchap van Antwerpen die vryheydt genieten, uytgeſondert de burgers van Aelſt en Geersberge.

Nieuburgh. *Nieuburgh* is eerder een buurt in de voorſtadt, dan een dorp; want hier ſijn geen Schepenen, noch vierſchaer. Sy wort dieshalven onder de ſtadt getelt, en geniet de ſelfde privilegien. Dit is een bequame plaets tot een veſting, tuſſchen moeraſſchen, (de welcken, naer de naem van een oude kapelle, daer af men nu niets toont dan de plaets, Odulphs Moeren worden genoemt,) en de twee rivieren de Schelde en Dender gelegen. Hier was, niet alleen in oude tijden, maer noch in de leſte oorlogen, een kaſteel, dat echter verwoeſt is.

Dorpen te leen beſeten. De dorpen, die door d'onderſaten van de Heer by erfrecht te leen beſeten worden, hebben yder hun Recht-banck oft vierſchaer, daer de Heeren, door hun Schouten, Majeurs, en Schepenen, die ſy naer hun luſt verkieſen en aſſetten, civijl en crimineel recht voeren. Sy hebben verſcheyde onderhorigen; oock de vrye viſſchery, vogelvangſt, jaght, en ſwanevlucht, daer by van gelt-renten, en het beſte ſtuck huysraet (ſy ſeggen, cateyl) van de genen die in deſe plaetſen ſterven, 't ſy dat ſy ingeboornen, inkomelingen, oft vreemdelingen ſijn, ſoo ſy niet, uyt oorſaeck van hun geboorte, oft by geſchrift het burger-recht van Dendermonde hebben verkregen. Sy hebben oock verſcheyde voordeelen, als de landen van beſitter veranderen, 't ſy by koop, oft by wiſſeling, oft by verſterving, ſoo 't leen-goederen ſijn: daer beneffens de confiſcatie, de goederen der baſtaerden, en daer by die ſonder ſeker beſitter oft nagelaten, oft op d'oevers geworpen ſijn; en oock het recht van arreſteëren, te vangen, en los te laten. Welcke dingen, byna aen allen gemeen ſijnde, ick hier eens voor oogen ſtel, om de leſer niet met herhalen te vermoeyen, en te doen walgen: de gemelde dorpen ſijn, aen deſe ſijde van de Schelde, *Schellebelle*; aen d'overſijde, *Moerſeke*, *Uytberge*, *Overmeere*, *Kalckene*, en *Laere*.

Schellebelle. *Schellebelle* wort dus genoemt, als oft men *Schelde-belle* ſeyde; in 't Latijn *Bella ad Scaldim*, aen welcks dijck ſy gelegen is; tot onderſcheyding van een ander *Belle*, 't welck om de ſelfde reden *Denderbelle* wort genoemt. Hier was eertijts een treffelijck Heeren-huys aen de Schelde gelegen, 't welck, in de leſte oorlogen verwoeſt ſijnde, van nieuws en grooter weêr opgebouwt wort. Hier is oock een groote plaets, die om haer jaer-marckt ſeer vermaert is, en voornamelijck om de paerde-marckt. In dit dorp, ter plaets, die *Tuſſchenbeecke* genoemt wort, is een Nonneklooſter, met een Prooſtdye der Premonſtratenſen, eertijts in Sescamp, een dorp in 't gebiedt van Aelſt, door de weduw van Swaen van Aelſt, in 't jaer 1138 gebouwt. Voorts, de nakomelingen hebben de plaets, die de weduw voor haer klooſter verkoſen had, verandert, voornamelijck om deſe reden, om dat de ſlangen alle de plaetſen daer rontom ſoo bekropen, dat d'altaren ſelven van dit quaet niet veyligh waren. De Prooſt, die ſy van d'Abt van Drongene ontfangen, bedient noch het Paſtoorsampt in Sescamp, op dat de geheughnis van d'eerſte inſetting niet geheel vernietight ſoude ſchijnen. *Wanneſele* behoort onder Schellebelle. Over meer dan twee hondert jaren behoorde een derde-deel van *Schellebelle*, met *Eertbrugge* ('t welck ſeker geweſt van dit dorp is, oock met ſijn privilegien en vryheden verçiert) onder het geſlacht *van Belle*.

Moerſeke. Over de Schelde vertoont ſich voor eerſt *Moerſeke*, nauwelijcks een mijl van de ſtadt, en ſoo gelegen, dat het ſijn grootſte deel aen d'overloping der wateren verplicht is. De Schelde verſterckt deſe plaets een lange ſtreeck heen, van de welcke men hier oock een oude gracht ſiet, die, door dijcken de rivier buyten ſluytende, een nutte viſſchery verſchaft. Niet verre van d'oever ſiet men de puynhoopen van een oudt gebouw, ſonder dat men weet wat het, oft wanneer het geweeſt heeft. D'inwoonders achten, dat het een kaſteel heeft geweeſt, gelijck 'er veel daer ontrent aen d'oevers der rivieren ſijn. Ick heb verſtaen dat het d'oude wooning der Heeren van Moerſeke geweeſt heeft. Hier is een dubbelde banck van Schepenen, van de welcke d'eerſte, met de Schout, de ſaken der ackers en bouwlieden, en van 't geheel dorp beſorgen; en d'ander met de Schout die dingen, de welcken tot de moeraſſchen en beemden behooren. Op de grenſen van deſe heerlijckheyt is een vermaerde reede voor de ſchepen, ter plaets, die *drie Goten* genoemt wort. Onder de veertigh leenen, die door de weldaet van deſe heerlijckheyt beſeten worden, is de Heer van S. Urſmars Baſerode ſijn leen verplicht aen de Dijckgraef van Moerſeke, uyt oorſaeck van ſijn heerſchappy, die van Moerſeke dependeert. Ick acht dat ſy van 't begin af aen Moerſeke gevoeght heeft geweeſt, om dat ſy een leen daer af is, en dat men, oft by erfdeeling, oft anders, haer daer af geſneden heeft. Wat *Baſerode* aengaet, ſy leght aen de Schelde, ontrent een mijl van de ſtadt Dendermonde, en heeft een vermaerde reede voor de ſchepen, die dagelijks met het gety van en naer Antwerpen komen. De Schelde heeft, door ſijn op- en afvloeyen, dit landt ſoodanigh ontbloot, dat ſy in de tijdt van een jaer byna een ongelooffelijcke grootheyt van landt ingeſwolgen heeft, 't welck, aen d'overdijcken van Moerſeke aengeſpoelt, dit dorp met veel bunderen landts heeft vergroot. Hier is een kerck, aen S. Urſmar gewijdt, ſeer geneughlijck aen de rivier gelegen.

Moerſeke begrijpt, behalven Baſerode, noch een andere heerſchappy, die men *Caſtelle* noemt, welcks tijtel, geſamentlijck met die van Moerſeke, de Heeren van oude tijden hebben gebruyckt.

Nu volgen twee andere dorpen, *Uytbergen* en *Uytbergen.*

Overmeere. *Overmeere*, van de welcken het eerſte de naem heeft van de bergen, oft liever heuvels, die by *Berlaere* ſijn, als of men *buyten de bergen* ſeyde. Maer het leſte heeft de naem van de gelegenheyt over de poel, oft Moere, die t'Uytbergen is, daer uyt oock de naem van een ſtraet geſproten is, *de Moerſtraet* genoemt. 't Eerſte dorp leght aen de Schelde, die, jarelijcks de beemden onderſettende, een groote vruchtbaerheyt van gras en vee veroorſaeckt. 't Ander dorp is nae daer by. De Heer ſtelt de tijtel van 't eerſte voor, uyt oorſaeck van des ſelfs oudtheyt; maer hy heeft ſijn Hof in *Overmeere*, 't welck behalven d'oudtheyt van 't gebouw, de grootheyt van de plaets, en het gerijf van de hoeve, noch ſeer vermakelijck is om ſijn waranden, boomgaerden, en tuynen.

Kalckene. Dicht hier aen leght *Kalckene*, even verre van Ghent en Dendermonde gelegen, welcks uyterſte grenſen een lange ſtreeck heen van de Schelde beſproeyt worden, uyt de welcke men in 't jaer 1540 een bevarelijcke beeck, met een bequame reede, gegraven heeft. Hier heeft, gelijck d'inwoonders vertellen, eertijts een veſting geſtaen, in die wijck, die *Rot* genoemt wort, een bequame plaets, aen de Schelde gelegen; en tot bewijs hier af vint men op verſcheyde plaetſen verſcheyde fondamenten, die noch dagelijcks uytgedolven worden. Wijders, hier hebben oock by oudts veel heerlijcke huyſen geweeſt, en onder deſe twee voorname, in de wijcken van Raveſchoot en Gavere; en de Graven van Vlaenderen ſelven hebben daer oock een jaght-huys gehadt; maer hier heeft het oudt geſlacht van Kalckene ſijn wooning gehouden.

Laerne. Aen 't uyterſte der heerſchappy van Dendermonde is een plaets *Laerne* genoemt, aen de grenſen der Kaſſelrye van Ghent, en des gebiedts van Oudenburgh, die oock door de rivier de Schelde groote welvaert geniet. Hier is een oudt kaſteel, aen 't welck de jaer-boecken verſcheydelijck gedencken.

Behalven de Majeurs en Schepenen der geſeyde plaetſen, die oft middelijck oft onmiddelijck de Heer van Dendermonde gehoorſamen, ſijn 'er noch in 't geheel ſeven mannen, die over de voorgaende dorpen, en over al 't landt van Dendermonde gebieden, de welcken, uyt de dorpen van de Heer van Dendermonde verkoſen, Hooft-Schepenen worden genoemt. En ſy hebben nu, gelijck de Schepenen van een ſtadt, een Penſionaris, een Threſorier, en Secretaris. Het ampt deſer mannen is de lieden van dit gebiedt, en de privilegien in 't algemeen en in het beſonder voor te ſtaen, voor de munt te ſorgen, met believen van de Vorſt ſchattingen op te leggen, de verdeelingen aen yder dorp te ſenden, en hier af jarelijcks voor de gemachtighden van de Vorſt reeckening te doen. Wijders, indien 'er in burgerlijcke ſaken eenige twijffeling oft ſtrijdigheyt de Schepenen der geſeyde Rechtbancken in 't oordeelen ophield, ſoo wierd ſy gemeenelijck aen deſen overgebracht; op dat ſy, hun meening daer af geſeght hebbende, hen ſouden bevelen het vonnis, in de naem der Schepenen voor de Recht-banck, daer de ſaeck bepleyt wierd, uyt te ſpreken; en dit noemen ſy, gelijck ick geſeght heb, naer 't Hooft te gaen, en een hooft-vonnis. Deſe gewoonte van hooft-vonnis heeft geduert tot aen de leſte beroerten in Nederlant, ſedert de welcken ſy verdwenen is. Dat 'er deſen geweeſt hebben, en dat het gene, 't welck ick van het hooft-vonnis geſeght heb, in 't gebruyck heeft geweeſt, (ſelfs voor de tijdt van Robert d'Advocaet, dat is ontrent het jaer 1200;) blijckt genoegh uyt ſijn verdrach, met het Kapittel van Kamerijck gemaeckt, daer in deſe woorden ſijn: *En men moet weten, dat de geſeyde Schepenen van Odenghem, van wegen het onderſoeck der queſtien van erffenis, en van het beſte ſtuck, naer de Schepenen van 't landt van Dendermonde moeten gaen, naer de welcken ſy tot noch toe gegaen ſijn: maer wat het onderſoeck der andere klachten, en miſdaden aengaet, ſy ſullen naer de Schepenen van Dendermonde gaen, oft ergens auders beneden de heerſchappy van Dendermonde, naer dat de kerck van Kamerijck nut ſal oordeelen.* Sy ſchijnen dieshalven eerder geweeſt te hebben, dan de ſeven mannen van 't landt van Waes, die, gelijck blijckt, eerſt in 't jaer 1241, door Joanna, Gravin van Vlaenderen, en Thomas van Savoyen, haer gemael, ingeſtelt ſijn: want men bevind, dat ſy hun ſamenkomſt en ſitting in 't kaſteel, oft in 't huys van Dendermonde hebben gehadt: 't welck klarelijck blijckt uyt d'overdracht van Robert, Guidoos eerſte ſoon, met de Kanonicken van Dendermonde, over de breucken en boeten in Moorſele, Wieſe en Gheverghem, daer men deſe woorden vint: *In alle de miſdaden en overtredingen, in de voorgeſeyde plaetſen voorkomende, over de landen en toebehoorten der geſeyde Kanonicken, in de welcken de Heer van Dendermonde deel heeft, moeten de geſeyde Schepenen oordeelen naer de wet, en naer d'inſettingen der mannen van de Heer van Dendermonde, en tot hen komen ter onderſoeck, ſoo 't noodigh is. Maer in d'andere dingen, in de welcken de Heer van Dendermonde geen deel heeft, aen de Hooft-Schepenen des landts van Dendermonde, dat ſy naer 't huys van Dendermonde tot onderſoeck komen, en van de ſelfden naer hun wet en inſettingen oordeelen.* Daer in oock dit aen te mercken ſtaet, dat ſy een wet en inſettingen hebben gehadt, die byna geheel verloren ſijn.

Hooft-Schepenen, en hun ampt.

Maer op dat de leſer, als in een ſchildery, de rijckdommen en grootheyt van Dendermonde, en van haer landt aenſchouw, ſoo dunckt my dat het dienſtigh ſal ſijn, dat ick hier byvoegh de maet van 't vruchtbaer landt van yder dorp, gelijck in 't jaer 1552 is geſchiet, en daer by uyt de cyns oft transport van Vlaenderen, gelijck ſy het noemen, hoe veel deſe heerlijckheydt opbrengt tot de gemeene ſchattingen van Vlaenderen. Wat de ſtadt aengaet, deſe betaelt van hondert Vlaemſche ponden, die geheel Vlaenderen opbrengt, tien ſchellingen, dat is, van twee hondert ponden, een pont. Maer het landt betaelt negen-en-twintigh ſchellingen, en, volgens deſe reeckening, op duyſent Vlaemſche ponden, veertien ponden en tien ſchellingen. Deſe verdeeling, die van de geſeyde Hooft-Schepenen naer yder beſondere plaets geſonden wort, geſchiet in deſer voegen:

Hoe veel deſe heerlijckheyt opbrengt tot de ſchattingen.

Zele begrijpt 1903 bunderen, drie vierendeel, en vier-

en vier-en-twintigh roeden ; en betaelt twee ponden en een ſchelling.

Hamme begrijpt 1439 bunderen lants, drievierendeel, en 22 roeden ; en betaelt een pont en ſeven ſchellingen.

Opwijck begrijpt 1113 bunderen, een vierendeel, en 56 roeden ; en betaelt een pont en acht ſchellingen.

Uytberge en *Overmeere* 983 bunderen, drie vierendeel, en 46 roeden ; en betaelt achtien ſchellingen.

Berlaere begrijpt 934 bunderen, drie vierendeel, en 106 roeden ; en betaelt ſeſtien ſchellingen.

S. Gillis, *Belle*, en *Swiveke* begrijpen 601 bunderen, en een vierendeel ; en betalen geſamentlijck een pont.

Wettere met *Lichtervelde* begrijpt 1273 bunderen.

Schellebelle met *Wanſele* 570 bunderen, een vierendeel, en 64 roeden ; en betalen geſamentlijck met *Wettere* twee ponden en twee ſchellingen.

Laerne begrijpt 940 bunderen ; en betaelt met *Lichtervelde* vijftien ſchellingen.

Kalckene begrijpt 1071 bunderen ; en betaelt een pont en twee ſchellingen.

Grimbergen begrijpt 545 bunderen, en een half, en hondert roeden ; en betaelt twaelf ſchellingen.

Moerſeke begrijpt 381 bunderen en een half, en hondert roeden ; en betaelt negen ſchellingen.

Baſerode en *Vlaſſenbroeck* begrijpen 468 bunderen, en ſeſtien roeden ; en betalen ſeſtien ſchellingen.

Lebbeke begrijpt 951 bunderen, een vierendeel, en 72 roeden ; en betaelt een pont en vier ſchellingen.

Het geheel begrip van deſe verdeeling begrijpt, gelijck ick te voren geſeght heb, veertien Vlaemſche ponden, en tien ſchellingen op yder duyſent Vlaemſche ponden. Het geheel landt is groot dertien duyſent een hondert drie-en-tnegentigh bunderen, drie vierendeel en acht roeden.

De voorſeyde verdeeling is onder Keyſer Karel de Vijfde in deſer voegen beſtelt. Te voren was wel duſdanige beſchrijving van de cyns gedaen, onder Robert van Bethune, en lang daer na onder Joannes van Borgonje, te Aerdenburgh ; maer dewijl 'er in de tijdt van hondert jaren en langer groote verandering in dit landt was voorgevallen, en eenige plaetſen door d'oorlogh oft overvloeying vermindert, en anderen in tegendeel vermeerdert waren, en deſe reeckening om deſe oorſaeck ongelijck was geworden, en tot dit werck een nieuwe waerdeering behoefde, ſoo ſondt Keyſer Karel *Willem de Wael*, Ridder, Heer van Hansbeecke en Axpoele ; *Petrus van den Houte*, en *Adrianus Rokeghem*, naer Dendermonde, die met ſoo groote naerſtigheyt, als hen mogelijck was, aen yder het ſijn toedeelende, een nieuwe cyns van Vlaenderen maeckten, de welcke noch in 't gebruyck is, en ſijn ſal, tot dat 'er, om de geſeyde oorſaecken, weêr een nieuwe verdeeling ſal behoeven. Sy noemen deſe cyns een transport, om dat de Vlamingen, aen Koning Philippus de Schoone belooft hebbende te betalen twintigh duyſent ponden Tourſche munt (Meyer ſeght dertigh duyſent) om Robert van Bethune uyt een ongerechtige gevangenis vry te koopen, en ſelve de ſteden van Rijſſel, Douay, en Orchies verpant, en de helft van de voornoemde ſomme gereet betaelt hebbende, het overige, naer de middelen van yder beſondere ſtadt en dorp op de Koning tranſporteerden : welcke ſomme echter Robert, door de valſche beloften der vyanden bewogen, tot ſich heeft getrocken, aen de Koning het onderpant latende, en de macht van vry te koopen afſeggende. Maer de beyde volcken moeſten dit geſchil met de Franſchen ten duerſte betalen ; en daer wierd nooit vaſte vrede gemaeckt, tot dat Lodewijck van Male, by recht van moederlijcke erffenis, de genoemde ſteden weder in ſijn beſitting kreegh.

Behalven de plaetſen, van de welcken wy geſproken hebben, worden in 't gebiedt van Dendermonde noch drie anderen getelt, de welcken niet even op de ſelfde wijſe, als de voorgenoemden, onder deſe heerſchappy ſtaen, dewijl ſy, al overlang onder het kerckelijck recht geraeckt ſijnde, als doot en verſtorven werden geacht. Men houdt hen echter te leen van 't hof van deſe heerlijckheyt, en hoewel ſy niet met d'andere plaetſen in de cyns van Vlaenderen contribueren, ſoo betalen ſy evenwel hun laſten met deſe ſtadt, en dit volgens ſekere proportie. Deſe plaetſen ſijn *Appels*, *Odenghem* en *Eeghen*, alle aen malkander tuſſchen de Dender en Schelde gelegen.

Wat *Appels* aengaet, het heeft deſe naem van *S. Apollonia*, die in onſe tael (gelijck oock Apollonius) *Appels* wort genoemt, tot welcks geheughnis hier jarelijcks een vermaerde beêvaert is, om dat men vaſtelijck gelooft dat ſy de tantpijn verdrijft. Dit geheel dorp, *behalven de erffenis des Heers van Dendermonde, en de dienaers, die hy daer had*, wierd *door Margareta, Ionckvrouw van Dendermonde*, die de moeders ſuſter was van Robert van Bethune, en Heer van Dendermonde, aen de Abdy van Swiveke, van de Ciſtercienſche ordening, geſchoncken, met alle de jurisdictie, ſoo crimineel, als civijl ; welcke ſchencking ſy deê beveſtigen, op dat ſy ſtant grijpen ſoude.

Op de grenſen van dit dorp is een overvaert over de Schelde, die van de Kanonicken van Dendermonde, onder de beſcherming van de Vorſt, beſeten wort. Voorts, de Vorſt heeft gevonniſt, dat d'aenſpoelingen van landen aen d'inwoonders ſoude behooren, onder ſeker jarelijckſche cyns, niet alleenlijck aen deſe ſijde van de rivier, maer oock aen d'overſijde, ter plaets, die *het Eylandt* genoemt wort, 't welck de Schelde, een nieuwe gracht ſoeckende, van het overige van 't dorp afgeſneden heeft.

Volght *Odenghem*, het welck men nu gemeenelijck *Oudeghem*, en *Auweghem* noemt. Dit is ten deel vry goet van de kerck van Kamerijck, en ten deel een leen van het Hof. Voor ſoo veel het vry goet is, wierd het van Gerard de Tweede,

de drie-

de drie-en-dartighſte Biſſchop van Kamerijck, aen die kerck gegeven. Wat het overig leen van 't Hof van Dendermonde aengaet, de Kanonicken hebben dat met gelt gekocht, dewijl ſy te voren aen Eliſabeth van Blauwere, gemalin van Reginald Boccaert, toebehoorde. Voorts dit leen is een heerſchappy, die omtrent ſeſtigh clientelen, en noch daer boven vier-en-dertigh homagien begrijpt, maer die niet onder 't oordeel der vierſchaer van deſe heerſchapy ſtaen. Sy ſijn in verſcheyde dorpen verſpreyt, gelijck in *Meſpelare*, *Nieukercke*, *Everghem*, en *Leeuwe* in 't gebiedt van Aelſt.

Eeghene. Behalven *Appels* en *Oudeghem*, van de welcken ick geſproken heb, wort ook *Eghene* onder Dendermonde getelt, 't welck door de miltdadigheyt van des ſelfs Heeren al overlang aen d'Abdy van Afflighem is geſchoncken. En hier is een leen, die door de gift des Heers van Dendermonde beſeten werdt. Sy heeft haer Rechtbanck, oft Vierſchaer; maer ſoo veel het geeſtelijck aengaet, werdt ſy onder Wichele, een dorp onder 't gebiedt van Aelſt ſtaende, getelt.

Nu ſijn'er noch overigh *Wieſe*, *Moorſele*, en *Gheverghem*; welcke plaetſen ten deel onder 't geſlacht van Dendermonde ſijn, en nu ook, voor ſoo veel ſy des ſelfs Kanonicken toebehooren, onder de heerſchappy van Dendermonde getelt worden, en gewoonelijck, gelijck d'anderen, naer de geſeyde ſeven mannen, oft Hooft-ſchepenen van 't landt om recht gaen, gelijck uyt verſcheyde vonniſſen, noch in weſen ſijnde, blijckt. Hier ſtaet aen te mercken, dat ſy tuſſchen Dendermonde en Aelſt, over de Dender, liggen.

Wat *Wieſe* aengaet, het wordt in d'oude open brieven *Winſia* genoemt. Het is ten deel vry goet, 't welck de Kanonicken van Dendermonde, door de gift van Ringot en Adelwide, Heeren van deſe ſtadt, beſitten; en dit begrijpt een derde-deel van 't dorp, en is van tollen, impoſitien, en diergelijcke andere laſten vry. Het contribueert echter tot betaling der beſetting van de ſtadt Dendermonde. Het overige van 't dorp is een leen, die onder 't Graefſchap Aelſt behoort, en ſtondt onlangs onder het edel geſlacht van Yedeghem; maer ſedert hebben, met toeſtemming van de Paus, Ioannes van Yedeghem, Heer van Wieſe, en deſe Kanonicken een wiſſeling gedaen; in voegen dat dit vry goet, en deſe leen nu te ſamen gevoeght ſijn, oft moeten worden.

Nu volght *Moorſele*, ten deel onder het gebiedt van Aelſt ſtaende, en ten deel een vry eygendom ſijnde, 't welck oock de Kanonicken van Dendermonde van d'oude Prebenden, gelijck men hen noemt, beſitten, door de miltdadigheyt der geſeyde Heeren Ringot en Adelwide. Het begrijpt twee derde-deelen van het dorp; en ſy hebben hier een Majeur, en ſeven Schepenen, van de welcken drie uyt Wieſe worden gekoſen, en d'anderen uyt dit dorp. Deſen plegen recht, ſoo crimineel, als civijl, in de plaetſen, de welcken de Kanonicken, als hun Heeren, onderworpen ſijn. Doch de Schout van Dendermonde voert de criminele vonniſſen uyt. Hun vryheydt ſtreckt ſich ſoo wijt uyt, als het gebiedt deſer Kanonicken ſich uytbreyt, de welcken oock die inwoonders van Wieſe, die onder de Kanonicken ſijn, genieten. 't Overige wordt onder Aelſt getelt.

Voorts, *Gheverghem*, aen Moorſele gelegen, is oock een vry eygendom, in 't welck deſe Kanonicken alleen recht hebben, door de miltdadigheyt van de geſeyde Ringot en Adelwide.

Na dat deſe geſeyde Kanonicken deſe drie vrye eygendommen, gelijck ick geſeght heb, alreê 153 jaren vry beſeten hadden, heeft eyndelijck Robert, Guidoos oudtſte ſoon, hun recht een weynigh ingetrocken, gelijck blijckt uyt het verdrach, 't welck van deſe ſaeck by geſchrift overigh is, en noch gebruyckt wort, daer af Lindanus oock in deſe plaets de woorden bybrengt op 't jaer 1264, in de maent Iulius, kort na Maria Magdalene feeſtdagh. De Biſſchop van Kamerijck beveſtighde oock dit verdrach op 't verſoeck van Robert, en van de Kanonicken, gelijck oock Philippus de Tweede van Ooſtenrijck; by namen dit artijckel van de bevryding van d'oorlogh, en van de ruytery. Doch op dat ſijn Macht-brief namaels niemant ſoude bedriegen, ſoo heb ick goet gevonden hier de doling t'ontdecken, de welcke ingekropen is door de ſchult der gener, die aen de Koning het verſoeck gedaen hebben. Want hoewel de Kanonicken, door de miltdadigheyt van Remigius, oft van Ringot de Kale, hadden verkregen, gelijck ick hier voor vermaent heb, en gelijck uyt de Macht-brief van de Biſſchop Odardus klaer genoech blijckt, ſoo maken ſy echter uyt onkunde Graef Robert d'auteur van deſe gift. Doch conform het leſte artijckel van dit geſeyde verdrach, ſijn ſeven-en-twintigh inwoonders van deſe dorpen, met het Kapittel van Kamerijck, beneffens eenige anderen, voor de Raet van Dendermonde verſchenen.

De Baronny en Kaſſelry
VAN BORNHEM.

BOrnhem, een treffelijcke heerſchappy, met de tijtel van Graefſchap verçiert, is een der heerlijckheden van Vlaenderen, die men Kaſſelryen noemt; en met deſe naem is 't bekent in 't boeck der Placcaten oft Edicten, daer in de cvns van *Nederlandt.* Vlaenderen geſtelt is op de 14 van April, in het jaer 1517, daer af ſy tot aen deſe hedige dagh de ſelfde autoriteyt en privilegien heeft, die aen d'andere Kaſſelryen van Vlaenderen toegeſtaen ſijn. En dit is afgekondight by vonnis van de Koninckljcke Raedt van Mechelen, op de 15 van Iulius, in 't jaer 1633, tegen d'inwoon-

DE BARONNY EN KASSELRY

ders van 't dorp Hinghene, de welcken poogh-
den ſich daer af te ontlaſten. Bornhem dan is
die heerſchappy, de welcke, gelijck Dender-
monde, en Geersberge, in de verdeeling van
Vlaenderen het derde lidt uytmaeckt, en die,
gelijck men acht, haer eygen recht heeft, oft,
gelijck Meyerus ſeght, *dat ſy gronden van ſeer goet recht beſit, die aen niemant verbonden ſijn.* 't Welck
men, ſoo veel Bornhem aengaet, van d'oude
Heeren, de Graven van Vlaenderen, verſtaen
moet, de welcken daerom noch aen de Keyſer,
noch aen de Koning van Vranckrijck, ver-
plicht waren. Doch heden is 't anders met des
ſelfs Heeren: want na dat het eens aen de Gra-
ven van Vlaenderen is gekomen, ſoo is het niet
daer af geruckt, dan op deſe voorwaerde, dat
het onder hun protectie beſeten ſoude worden.
Aen d'ooſtſijde heeft het tot grenſen 't riviertje
Grenſen. *de Rupel*, die dat byna tot een eylandt maeckt,
(dit ſijn, ſeght Lindanus, de rivier Nethe en
Dile, die, in de plaets te ſamen gekomen, de
welcke gemeenelijck *Tongsken* wordt genoemt,
deſe naem aennemen, miſſchien van de bochten
en kronckelen, naer de wijſe der rupſen. Want
de Rupel is een weynigh geſwollen, en heeft in
een korte plaets veel bochten en keeren, en de
Vlaemingen noemen de rupſen, die op gelijcke
wijſe kruypen, oock *Rupen*, of *Rijpen*,) naer 't zuy-
den heeft het tot grenspalen de heerlijckheden
van Puers en Oppuers, in 't Hertoghdom van Bra-
bant gelegen, en het dorp S. Amand, met ſekere
beeck, Koninckſbeecke genoemt. Aen de noort-
ſijde wort het van de Schelde beſloten, gelijck
oock aen de weſtſijde, en van het dorp Sint
Amand. Het begrijpt in de palen van ſijn heer-
ſchappy *Bornhem*, *Hinghene*, *Haesdonck*, *Wintam*,
Eycke, *Luypeghem*, en *S. Marie Baſerode*, *Marie-kercke*
genoemt: want wat de heerlijckheyt van *Opdorp*
aengaet, hoewel het een lidt van de ſelfde Kaſ-
ſelrye is, ſoo is het echter door ſijn ſtant en ge-
legenheyt daer van afgeſcheyden, en paelt aen
de landen van *Maldere*, *Buggenhout*, en *S. Amand*. In *Parochy-kercken.*
dit gebiedt ſijn vier parochykercken, te *Bornhem*,
die aen S. Ludger gewijdt is; te *Marie-kercke*, die
de naem van de Moeder-maeght heeft, on-
der 't patroonſchap van S. Jacobs kapittel te Leu-
ven; te *Hingene*, welcks wereltlijcke heerſchappy
nu behoort onder de Baron van Hoboke, uyt het
geſlacht van Schets, en het patroonſchap van de
kerck, door de tijtel van d'eerſte Martelaer
S. Steven bekent, onder d'Aertsbiſſchop van
Mechelen; gelijck *Haesdonck* onder d'Abt van
Afflighem. Dit ſijn de parochykercken. D'an-
dere twee, namelijck *Opdorp* en *Eycke*, worden
door Kapellanen bedient.

In deſe heerlijckheyt ſijn oock vier Recht- *Vierſcha-ren.*
bancken, oft Vierſcharen opgerecht, die al-
derhande rechtſpraeck hebben; namelijck, in
Bornhem, *Hinghene*, *Marie-kercke* en *Opdorp*; onder
de welcken de vierſchaer van Bornhem d'eerſte
plaets beſit, daer Opper-bedienaer van 't Ge-
recht ſich oock Schout noemt, en, de Raet
van Bornhem by ſich genomen hebbende, naer
d'oude rekening van Vlaenderen, de laſten, ſoo
gewoon, als ongewoon, verdeelt, gelijck d'inle-
geringen der krijghslieden, en andere dingen,
die gemeenelijck in deſe heerſchappy voorko-
men. Binnen de grenſen van 't vleck Bornhem is
't Prieurſchap van S. Benedictus Ordening, met
de Parochykerck vereenight, 't welck, eertijts
door d'oude Heeren van Bornhem opgerecht,
eerſt een Abdy van Regulier-Kanonicken heeft
geweeſt, de welcken, door d'oorlogen, en an-
dere ongelegentheden der tijden, byna gedempt
en on-

en ondergegaen ſijnde, begeert hebben ſich met het klooster van Afflighem te vereenigen; en in deſer voegen wiert de voorgenoemde Abdy in een Prieurſchap van S. Benedictus Ordening verandert, daer in ſy tot aen deſe hedige dagh gebleven is. Men ſeght dat Wenemar Kasteleyn van Ghent, en ſtichter van deſe Abdy, daer in begraven is; en oock dat (doch het ſteunt op geen goedt fondament, ſchoon Lindanus het verſekert) dit ſijn graf heeft geweeſt, het welck men voor de beeltſtormery van 't jaer 1566 by een kelder, aen de noortſijde van de kerck, ſagh, gelijck Lindanus verhaelt uyt de geſchriften van Gaillard; die mede acht dat Felkard, Kasteleyn van Ghent, grootvader van Wenemar, de ſtichter van deſe Abdy heeft geweeſt. Men ſiet daer noch een ander graf van het ſelfde geſlacht, en een oudt beelt, met een borſtharnas, helm en ſchilt gewapent, (op het welck, naer de wijſe der Kasteleynen van dit geſlacht, het wapen ſtaet) en met een ſwaert in de handt, 't welck met de punt om hoogh geheven is. Men leeſt noch heden op een ſteen dit opſchrift, *Sigerus Caſtellanus*, dat is, *Siger de Kasteleyn*. Niemant twijffelt dat hy Kasteleyn van Ghent geweeſt heeft, ſoo om dat deſe heerſchappy eertijts in 't geſlacht van Ghent was, als oock om dat de Kasteleynen van Ghent gewoonelijck dus ſchreven. Voorts, hoewel het ſchijnt dat het recht van de Paſtoren te noemen, ſoo in Bornhem, als te Hinghene en Haesdonck, aen deſe Prieur, en aen deſe Geeſtelijcken toekomt, ſoo ſiet men echter dat ſy van de beſitting van dit recht vervallen ſijn, ſoo veel Hinghene en Haesdonck aengaet, daer ſy niets hebben, behalven d'offerhanden op defeeſt dagen, die aen de Prieur van Bornhem komen.

't Kaſteel. Aen d'oever van d'oude Schelde, die hier plagh voorby te loopen, ſiet men een oudt en ſterck kaſteel, met een toren, in 't midden van 't Hof ſtaende, het welcke, ſonder twijffel op d'oever van de rivier geſticht, om de plaets te beſchutten, wy met recht een ſeer oudt werck achten, dewijl d'andere dingen, daer by ſtaende, nieuwer ſijn. Uyt ſekere Macht-brief van 't jaer 1223 blijckt oock, dat de Heer van Bornhem een watermeulen deê bouwen, ter plaets, die gemeenelijck *Kortlanden* genoemt wierdt, 't welck anderſins niet geſchiet kan weſen, ſoo de rivier niet daer voorby geloopen was, van de welck noch het overblijffel d'oude Schelde wort genoemt, die ſich een groote mijl uytſtreckt, en, onder de heerſchappy van de Baron geſtelt, een rijcke viſſchery, en vangſt van eenden geeft.

Guido, Graef van Vlaenderen, gaf eertijts aen d'inwoonders van Bornhem een privilegie, het welck Lindanus, uyt de regiſters van 't geſlacht van Kolome, nu Bornhem beſittende, in 't licht gebracht heeft.

Ick ſoude oock d'aeloutheyt ongelijck aendoen, ſoo ick hier niet de wetten en vryheydt vertoonde, die Hugo van Ghent, Kasteleyn van Ghent, aen d'inwoonders van Marie-kercke gaf, de welcke deſe ſijn:

In de naem van de Heylige en ondeelbare Drie-eenigheyt, ſaligheyt tot in eeuwigheyt. Dewijl het leven van de menſch brooſch is, en ſijn geheugenis lichtelijck kan miſſen, en de dingen, die in de werelt gebeuren, haeſt uyt de ſinnen der menſchen verdwijnen, ſoo is nootſakelijck dat de ſaken, die tot kennis der nakomelingen moeten komen, met groote naerſtigheydt ſchriftelijck geſtelt worden. En dieshalven ick Hugo, Kaſteleyn van Ghent, en mijn gemalin Oda, en mijn oudtſte ſoon Hugo, maken bekent aen alle, ſoo tegenwoordigen, als toekomenden, die dit tegenwoordigh geſchrift ſullen ſien, dat wy het vleck van S. Marie Baſerode in vryheyt ſtellen op deſe volgende wijſe:

Dat de genen, die in dit vrye vleck woonen, de maet van vijftigh voeten breet, en hondert voeten lang ſullen hebben, en dat yder maet jarelijcks twee Vlaemſche ſchellingen, en twee kapoenen aen ons, en aen onſe nakomelingen, ſullen betalen.

Wy hebben oock aen hen vergunt, dat ſy twintigh bunderen veenlandt ſullen hebben, tot hun brandt, in deſer voegen, dat ſy van vijftigh wagens, door twee paerden getrocken, gehouden ſullen ſijn twee Vlaemſche ſchellingen aen ons te betalen; en indien iemandt meer wagenen ontfangt, ſoo ſal hy meer geven, en ſoo hy min ontfangt, minder betalen.

Maer indien men bevindt, dat iemandt meer turf tot overtolligheydt aen ſich getrocken heeft, ſoo ſal hy tot een boete van vijf Vlaemſche ſchellingen verweſen worden; en indien hy die aen een ander verkocht heeft, ſoo ſal hy twintigh ſchellingen van de voorgenoemde munt aen ons ſchuldigh ſijn.

Indien oock iemant van de burgers oock ſoo verre quam te misdoen, dat hy niet voor de Rechters en Schepenen dorſte verſchijnen, ſoo ſal hy tien ponden Vlaemſche munt aen ons betalen, en daerenboven een jaer lang buyten de vryheyt van dit vleck blijven, en niet weder daer in mogen keeren, dan met believen van de Kaſteleyn, en van de Schepenen.

Indien eenigh burger eens anders burgers bloet ſtort, ſoo ſal hy gehouden ſijn drie Vlaemſche ponden aen ons te betalen.

Indien iemant een ander geſlagen heeft, ſonder bloet te laten, ſoo ſal hy twintigh Vlaemſche ſchellingen, en vijf ſchellingen voor ſcheldt-woorden, aen ons betalen.

Indien oock iemant van buyten, volgens het voorverhaelde, een burger, binnen de vryheyt van dit vrye vleck, aengetaſt heeft, ſoo ſal hy met een dubbelde ſtraffe geſtraft worden.

Wy ordonneren oock, dat een burger van dit geſeyde vleck niet gehouden is noch de Kaſteleyn, noch ſijn nakomelingen by te ſtaen, dan in 't eyge landt, en daer men Duyts ſpreeckt.

Maer indien de Kaſteleyn, of ſijn naſaet in een gemeen heyr gevangen wierdt, ſoo moeten de burgers in de Raet der Schepenen, tot ſijn verloſsing de helpende handt, en tot de krijghs-ordening van ſijn eerſtgeboren ſoon, en tot het huwelijck van ſijn eerſtgeboren dochter, aen hem uytreycken.

En indien 't gebeurde, dat iemant van buyten in 't geſeyde vleck quam, om daer te woonen, ſoo ſal hy binnen een jaer ſelf daer in komen, en het ſijne meê brengen, en voortaen aen niemant gehouden ſijn te recht te ſtaen.

En indien iemant der burgers, 't ſy man of wijf, binnen deſe vryheyt overlijdt, ſoo ſal ſijn naeſte mage, van buyten komende, niet vermogen de handt aen ſijn huys te ſlaen, 't en ſy hy in de ſelfde vryheyt woont, en 't en ſy dit met overlegh van de Kaſtleyn en van de Schepenen geſchiet.

Wy

Wy ordonneren oock, ſoo veel de tol aengaet, dat, ſoo iemant van buyten een paert verkoopt, of koopt binnen de palen van de vryheydt, de verkooper en de kooper yder twee penningen ſullen geven; en dat, ſoo iemant van buyten eenig beeſt verkoopt, oft dat koopt, dat boven de tien ſchellingen waerdigh is, de kooper twee penningen ſal geven, en de verkooper een. Maer geen burger ſal eenige tol betalen, die binnen de omkring der vryheydt van de nieuwe ſtadt gekocht of verkocht ſal hebben.

Wyders, de dienaers van de Kaſteleyn, in de vrye ſtadt woonende, ſullen van de vryheyt der voorgenoemde ſtadt berooft worden.

Wy ordonneren oock, tot welſtant van de vrede, dat, als de Kaſteleyn om eens anders ſmaet tien ponden ontfangt, de gene, die 't ongelijck geleden heeft, vijftigh ſchellingen daer af ſal ontfangen; en dat, als de Kaſteleyn drie ponden ontfangt, aen de verongelijckte vijftien ſchellingen betaelt ſullen worden; en dat, als de Kaſteleyn twintigh ſchellingen ontfangt, vijf ſchellingen Vlaemſche munt aen de verongelijckte ſal worden gegeven.

Maer indien het gebeurt dat iemant van buyten dit vrye vleck komt bewoonen, ſoo ſal hy aen de Kaſteleyn twee ſchellingen, aen ſijn Officier vier penningen, en aen yder Schepen twee penningen, alles Vlaemſche munt, betalen.

Indien een verongelijckt burger verſuymt te klagen, ſoo ſal hy 't ſelfde lijden als de gene die verongelijckt heeft.

De burgers van dit vrye vleck ſijn gehouden de cyns op S. Andries dagh te betalen; en indien ſy op die dagh niet betaelt ſullen hebben, ſoo ſullen ſy die met een boete van twee Vlaemſche ſchellingen betalen.

En indien eenig burger ergens vaſtgehouden wordt, 't ſy met recht oft onrecht, ſoo ſijn ſijne mede-burgers gehouden hem vry te maken op ſoodanige voorwaerde, dat, ſoo hy met recht vaſtgehouden wierdt, ſy hem, vaſtgehouden ſijnde, op ſijn koſten moeten vrymaken; maer indien t'onrecht, ſoo ſal hy op de koſten van de vrye ſtadt weêr roepen worden.

Voorts ſtaet aen te mercken, dat wy het gene, 't welck niet in dit tegenwoordigh geſchrift begrepen is, aen 't oordeel van de Schepenen laten, om dat te beſlechten.

En op dat dit geſchrift vaſt en bondigh ſoude blijven, en niet overtreden worden, ſoo hebben wy dat door onſe eedt bekrachtight, met ons zegel daer aen te hangen. Gedaen in 't jaer onſes Heeren 1528, in de maent Maert.

Hier is een toevlucht-plaets, daer de ſchuldigen dagelijcks heen vluchten, om d'onverbrekelijcke vryheyt van de plaets.

De Hiſtorie-ſchrijvers van Vlaenderen ſchrijven oock eendrachtighlijck, dat Keyſer Otto, de grenſen van 't Rijck tegen de Franſchen verſtercken willende, te Ghent, aen d'oever van de Leye, een kaſteel deê bouwen, dat ſy, tot onderſcheyt van 't oude kaſteel van Ghent, of van het gene, dat te voren van Boudewijn d'Yſere gebouwt was, het nieuwe kaſteel genoemt hebben. De vooghdy van dit kaſteel werdt aen voorname mannen bevolen, de welcken Graven ſijn genoemt, onder welcker macht en recht de vier Ambachten, met hun ſteden geſtelt wierden, namelijck, Aſſenede, Boeckhout, Axel en Hulſt, daer het landt van Waes, en 't gebiedt van Aelſt bygevoeght wierdt, voornamelijck, op dat de beſettelingen van daer hun lijftocht ſouden konnen hebben. Het begin van deſe ſaeck, gelijck ſy geſchiet is, te verhalen, is geen kleyne arbeydt. En echter blijckt, dat

Heeren van Bornhem.

Wychman, een van deſe eerſte Graven, geleeft heeft in het jaer 961, en Lutgaerde, de dochter van Arnulfus, Graef oft Marckgraef van Vlaenderen, tot gemalin heeft gehadt. Veel achten dat deſe Wychman uyt een adelijck geſlacht der Saxen, Bilingen genoemt, geſproten was. Na Wychman volgden andere Graven, met gelijcke macht en heerſchappy, tot dat de Vorſten van Vlaenderen den Keyſers dit kaſteel afnamen, en de Graven andere Burghtvooghden, met de tijtel van Kaſteleynen, daer in geſtelt hebbende, vertrocken ſich in 't gebiedt van Aelſt. D'eerſte van de Kaſteleynen was Lambertus, die dit ampt met dit voorrecht ontfing, dat het by erfrecht op ſijn nakomelingen ſoude komen; 't welck hy van Boudewijn de Gebaerde, Graef van Vlaenderen, verkreegh, die, voornamelijck met Lamberts hulp, in 't jaer 1007, het nieuwe kaſteel Keyſer Hendrick de Tweede afgewonnen hadt. Doch of d'oude Graven van Ghent dit gebiedt van Bornhem, met des ſelfs andere heerſchappyen, die hier voor genoemt ſijn, beſeten hebben, blijckt tot noch toe niet, gelijck oock niet door ſekere tytelen, of andere autentijcke ſchriften, of deſe Lambert uyt de ſtam van die Graven heeft geweeſt, hoewel eenigen ſulcks verſekeren. Doch dit is waerſchijnelijck, dat, beneffens het kaſteel van Ghent, een deel van 't landt van Waes, en de vier Ambachten, oock het kaſteel van Bornhem aen deſe Lambert gegeven wierdt. Want Wenemar de vierde Kaſteleyn van Ghent, de ſtichter van d'Abdy der Regulier-Kanonicken van Bornhem, wilde dat deſe Kanonicken twee wereltlijcke Prieſters ſouden ſtellen, d'een in Haesdonck, en d'ander in Bornhem, gelijck, ſeght hy, ſijn groot-vader Volckard, Lamberts ſoon, als men acht, en nakomer in de Kaſſelrye van Ghent, bevolen hadt.

Van deſe Lambert dan, in 't jaer 1007 tot Kaſteleyn van Ghent geſtelt, wordt de rijgh der Heeren van Bornhem afgeleyt, van 't welck men naſien kan *Andreas du Cheſne*, een Franſchman, te Tours geboren, die van de ſtam van Ghent een boeck, met ſonderlinge naerſtigheyt toegeſtelt, uytgegeven heeft.

Voorts, *Margareta Paleologe*, Marckgravin van Montferrat, en Hertogin van Mantua, in 't jaer 1567 geſtorven, onder de levendigen eenige deeling gedaen hebbende, hadt de heerſchappy van Bornhem nagelaten aen haer dochter, *Iſabella Gonſaga*, welcke ſaeck door haer ſoon, de Hertogh van Nevers, in 't jaer 1569, goet-gekeurt wiert; in voegen dat Iſabella in de beſitting van de ſelfde heerſchappy tradt, en haer beſat tot in 't jaer 1582. Sy was gemalin van de Marckgraef *van Peſcaire*, en *del Vaſto*, Lindanus noemt hem Alfonſus. Haer oudtſte ſoon, *Alfonſus Felix Davalos de Aquio*, oock Marckgraef *van Peſcaire* en *del Vaſto*, ſijn vaderlijcke goederen ervende, verkocht deſe heerſchappy aen de Heer *Petrus Kolome*, Superintendent der Rekeningen van de krijghsheiren des Konings van Spanjen in Nederlandt, Heer *van Bobadille*: deſe hadt tot ſijn gemalin *Ioanna l'Eſcuyer*, Roberts dochter, Burghgravin van *Doullens*, Vrou van *Breſtel*, *Tene*, *Aleſnes*, *Seroux*,

Seroux, en *Morienſart*, by de welcke hy veel kinderen kreegh. Hy beſchonck het gebiedt van Bornhem met veel weldaden, en bouwde beſonderlijck op de fondamenten van d'oude ſluys, tegen over Teemſche, een nieuwe ſluys, daer alleenlijck met verlof van de Heer, en anders niet, de ſchepen konden deurvaren; welcke ſaeck groot gerijf en voordeel toebrengt, ſoo aen 't kaſteel van Bornhem, als aen d'andere landen, aen d'oude Schelde gelegen. Deſe, in 't jaer 1621 overleden, liet tot ſijn erfgenaem een jonger ſoon na, *Don Alexander Kolome* genoemt, die oock in 't jaer 1625 ſtorf, ſonder kinderen na te laten. *Petrus Kolome*, een man van uytſteeckende deucht en moet, was de navolger in deſe heerlijckheydt en Baronny.

Wat *Opdorp* aengaet, van 't welck wy te voren geſproken hebben, dit is een dorp, oft liever een buurt, als een ſlip van 't Dendermondiſch Vlaenderen, van daer het, naer de ſijde van S. Amand en Baſerode, ſijn uytſicht naer de dorpen van Brabant, *Maldere*, Hippelo, en Buggenhout, heeft. De genen, die in Opdorp geboren worden, oft ſterven, werden in de kerck van Maldere gedoopt en begraven, dewelcke hun parochie is: in voegen dat d'inwoonders van Opdorp by hun Vlamingen, en na hun doot Brabanders genoemt worden. Deſe inwoonders genieten oock bevryding van alle gemeene koſten, en ſchattingen, die de perſoonen, goederen, oft beeſten der inwoonders aengaen; en dit by recht van een ſeer oude beſitting, en geſchrift, 't welck de Graef van Vlaenderen, als een oude privilegie, aen de Heer van Grimbergen, en aen ſijn erfgenamen, in 't jaer 1258 toegeſtaen en geſchoncken heeft. Ick ſal het geſchrift hier byvoegen: *Guido, Graef van Vlaenderen, aen alle de genen, die dit tegenwoordigh geſchrift ſullen ſien, ſaligheyt. Dat alle en yder van d'onſen weten, dat wy aen onſe geliefde en getrouwe Wilhelmus van Grimbergen, Heer van Aſche, en aen ſijn erfgenamen na hem, om ſijn getrouwe dienſten, die hy dickwijls aen ons beweſen heeft, tot vermeerdering van 't leen, 't welck hy van ons houdt, gegeven hebben al 't geen, dat wy by Hupdorpe hebben, ſoo over de menſchen, als over de laeten, renten, tienden, oft eenige andere dingen, met alle hoogh en laegh recht, om dat vry van ons, en van onſe erfgenamen, Graven van Vlaenderen, voor eeuwigh te houden, en te beſitten. Tot welcks getuygenis wy dit tegenwoordigh geſchrift met ons ſegel hebben doen ſegelen. Gegeven te Waeſtene, in het jaer onſes Heeren 1258, op donderdagh na Pingſter, in May-maent.* Dieshalven, door deſe privilegie, en door de gelegenheyt van de plaets, als in het midden tuſſchen Vlaenderen en Brabant, hebben d'Opdorpers tot noch toe ſich van de laſten en ſchattingen der Pachters beſchermt. Opdorp heeft oock altijdt geweeſt, en wort gehouden een veylige toevlucht voor de genen, die by eenigh ongeval iets miſdreven, oft door ſchulden gedruckt werden. Hier is mede een vermaerde jaer-marckt, daer in, op de negen-en-twintighſte Junius, alderhande waeren, en een groote menighte van paerden, van alle ſijden in alle vryheyt, te koop gebracht worden. Deſe heerlijckheyt van Opdorp heeft ſeker kaſteel, gelijck een Heeren-huys, van de Marſelaren geſticht, en oock een kapel. In het ſelfde dorp van Maldere is noch een ander kaſteel, oock van water en een dubbelde gracht, en van een wal omringt, *het Hof van Marſelaer* genoemt; 't ſy deſe plaets de naem van d'adelijcke ſtam, oft de ſtam ſelve de naem van de plaets ontleent heeft. Immers, dit geweſt en hof heeft over meer dan drie hondert jaren met deſe naem bekent, en in d'oude boecken van die eeuwen vermaert geweeſt; en de Marſelaren, met de Grimbergen vermaeghſchapt, hebben oock ſoo veel eeuwen deſe heerlijckheyt van Opdorp, en de beyde kaſteelen beſeten. Maer gelijck de woeſte tijden van de voorgaende eeuw tegen veel beſittingen en geſlachten gewoedt hebben, ſoo wierd oock het een der beyde voorgenoemde hoven van Marſelaer in Maldere te koop geveylt, en van *Marchantius*, Raedts-heer van Brabant, gekocht en beſeten. Wat de heerlijckheyt van Opdorp aengaet, de welcke de Liesvelden by wettige koop verkregen hadden, ſy is weder by nieuw verdrach geraeckt in haer oudt geſlacht, door d'edele en geleerde Heer *Frederick van Marſelaer*, Ridder, Heer van Perck, Elewijt, S. Hubert, Herſeaux, Oycke, Loppem, en Neder-Ockerſele, in de ſevende graet een nae-neef van de Ridder *Gerard van Marſelaer*, die tot gemalin heeft gehadt Eliſabeth, een dochter van Willem van Grimbergen, Heer van Aſche.

HET LANDT VAN GEERSBERGE.

HEt landt van Geersberge beſtaet in vijf-en-veertigh dorpen, de welcken alle, gelijk de ſtadt, onder Rijcks-Vlaenderen behooren, en van Keyſerlijcke gront ſijn, en eertijts, gelijck het overige geweſt van 't Graefſchap Aelſt, onder de naem van *Brachanten*, *Bracbaten*, *Burbanten*, *Brachbanten* en *Brachbanciſen* begrepen. Welcke leſte naem, gelijck men leeſt, is te vinden in het leven van S. Levinus, (een Apoſtel, niet min van dit gebiedt, dan van de Ghentenaers,) door een Monick van Geersberge over meer dan twee hondert jaren geſchreven, daer in dit volgende ſtaet: *S. Lieven, in Brachbenciſia, dat is, de heerſchappy van Aelſt*, (van de welcke het landt van Geersberge niet het geringſte deel is) *getreden, was ten hooghſten verwondert over het ſeer aengenaem, ruym, en gants vermaeckelijck landt, dat door Godts goedertierenheyt van melck en honigh overvloeyt,*

gelijck oock van veelderhande aert-gewas, boom-vruchten, en van d'overvloet van alle goederen, daer d'inwoonders in lichamelijcke geſtalte uytſtaecken, beſadight in hun kleeding en ſpraeck waren, ſich in hun tael en ſeden deftigh betoonden, en in grootmoedigheyt uytbloncken, ſijnde treffelijcke krijghslieden, tot de Koninclijcke krijghs-ordening, en tot alle oeffeningen bequaem, en waerdigh om in deſe eeuw te leven.

Brachatum, oft *Brachantum*, in 't landt van Aelſt gelegen (daer af het Hartoghdom van Brabant ſijn naem verkregen heeft, gelijck d'Aenteeckeningen van Petrus Louwy op Molanum aenwijſen) ſchijnt *Brakel*, een dorp van dit gebiedt, te ſijn. Want de Schrijvers noemen *S. Lietbert*, Biſſchop van Kamerijck, in *Brakel* geboren, een Brabantyn, oft Brabander. Meyerus, op het jaer 1077, ſpreeckt in deſer voegen: *Lietbert, Biſſchop van Kamerijck, is geſtorven, en om ſijn Godtvruchtigheyt met de hemel beſchoncken. Men ſeght dat hy een Vlaming van geboorte was, om dat hy van d'edele ſtam van Brachatum was, en om dat Brachatum, oft Brachantum, Brakel, in 't landt van Aelſt is. Hy is de ſtichter van 't klooſter van 't heyligh Graf te Kamerijck: heeft oock het klooſter van d'Apoſtel S. Andries volbouwt, en te S. Auberts, en op de bergh van S. Eloy Regulier Monicken ingeſtelt.*

Baronny van Boelare.

Boelare is een vermaerde Baronny van 't Keyſerlijck Vlaenderen, en ſtreckt, volgens een oude verdeeling, haer heerſchappy uyt over twaelf dorpen, *Over-* en *Neder-Boelare*, *Onkerſeele*, *Waerbeecke*, *Goefferdinghem*, *Nieuwenhove*, *Aſpelare*, *Nederhaſſelt*, *Tedeghem*, *Deftinghen*, *Vluſſeghem*, en *Smerebbe*. De genen, die het cyns-boeck meer telt, ſijn niet eygentlijck van deſe Baronny, maer behooren aen de Baron, onder een andere tijtel, oft ſijn leenen, die onder hem ſtaen. De geheele Baronny is vruchtbaer van gront, aengenaem van lucht, en rijck van vette koren-ackers en weylanden. Sy wort van de rivier de Dender beſproeyt, is cierlijck van boſſchen, en vol gepropt van inwoonders, die onder 't beleydt van hun Heeren verſcheyde proeven van getrouwheydt tot de Godtsdienſt en tot hun Vorſt hebben betoont. De macht der Heeren heeft altijdt ſouverayn geweeſt; en Marchantius verhaelt dat ſy, uyt kracht van hun heerſchappy, gemeenelijck de vooghden en opſienders van de jonge Graven van Vlaenderen hebben geweeſt, die, door d'ontijdige doot van hun ouders, weeſen waren geworden, en, om hun jeught, onbequaem tot de bediening van de heerſchappy waren. Sy ſijn Heeren van de rivier de Dender, voor ſoo veel die niet deur Geersberge vloeyt, en van het landt dat daer aen paelt; om welcke oorſaeck, en om meer andere dingen, ſoo veel hartneckige twiſten van alle tijden tuſſchen de Heeren van Boelare en Geersberge ſijn ontſtaen, die ſomtijts tot vuur en ſwaert uytgeborſten ſijn. De Heeren van Boelare dragen in d'oorlogh het vierde vaendel der Beeren van Vlaenderen, daerom ſy krijghs-tribuns van vele worden genoemt, en oock *Baverones*, die men *Barones*, in de Vlaemſche tael *Baenderheeren*, by de Schrijvers vint genoemt. Procopius ſeght, dat deſe van de Romeynen *Bandophores* wierden genoemt; en dieshalven was het gebiedt van de *Banderus*, oft ſijn Baronny verplicht dat vaendel te volgen, 't welck de Beleyder van de bende bevolen had. Boelare heeft in verſcheyde geſlachten geweeſt; en in 't begin onder die ſtam, welcke de bynaem van *Boelare* droegh. Aen Nicolaes van Boelare, Ridder, gemael van *Ida de Rœulx*, broeders dochter van Boudewijn de Stoute, die ſonder mannelijcke erve na te laten ſtorf: in voegen dat door Alceide van Boelare, ſtichtſter van d'Abdy van Beaupré, Boelare aen een ander geſlacht quam, dewijl ſy driemael gehuwt heeft geweeſt, namelijck aen deurluchtige mannen uyt de ſtammen van *Traſegnies*, *Gavere*, en *Wauryn*. Doch deſe Baronny is langſt van alle gebleven in 't geſlacht *van Liedekercke*, oft *van Gavere*, dat deurluchtigh en vermaert was, van 't welcke ſy aen de *Reynghaertsvlieten* overgegaen is, van de *Reynghaertsvlieten* aen de *Bochouten*, Ridders van Brabant, en Burgh-graven van Bruſſel. Van Maria Bochout, Vrouw van Boelare, is het ſelve geraeckt aen de Naſſouwers, nakomelingen van Keyſer Adolf van Naſſou. Eyndelijck heeft Philippus Wilhelmus van Naſſou, Prins van Oranjen, Boelare verkocht aen Franciſcus Bernardinus *de Caſſine*.

Dorpen van de Baronnye.

Doch om van de twaelf dorpen van deſe Baronny iets te ſeggen: *Boelare* beſit hier d'eerſte plaets, namelijck dat, het welck *Over-Boelare* genoemt wort, tuſſchen Geersberge en Leſſines gelegen, met vette weylanden verſien, en door de naem van S. Aldegonde, onder het Patroonſchap der Abdye van 't heyligh Graf, bekent. *Neder-Boelare* geniet deſe beſondere eer van haer Heeren, dat ſy daer hun wooning houden, en een koſtelijck Hof hebben, het welck, na de verwoeſting van 't oudt kaſteel, Franciſcus Bernardinus *de Caſſine* weder opgebouwt, en met water omringt heeft, 't welck de Dender, die 'er voorby loopt, daer in ſtort. Hier aen leght een tuyn, die ſeer treffelijck toegeſtelt is, ja ſoo, dat men ſeggen ſoude dat het een werck van Dedalus vernuft is. Gelijck *Goefferdighem* aen Overboelare leght, ſoo leght *Onkerſeele* aen Neder-Boelare. Hier is een treffelijck Slot, welcks Opper-Bailjuw en Schepenen boven Geersberge poogen te ſijn. Aen de wegh naer Bruſſel leggen *Nieuwenhove* en *Waerbeecke*, achter *Raeſpale*. 't Eerſte heeft, naer de ſijde van *Santbergen*, een boſch, eertijts *Angerelle* genoemt, van d'Eeckhouten, Heeren van Angerelle, die in de voorgaende eeuwen het gebiedt over dit boſch hebben gehadt. *Nederhaſſelt* is vermaert om 't recht van ſijn toevlucht. *Vluſſeghem* en *Smerebbe* ſijn dorpen van bekende naem, daer, op de beyde plaetſen, d'Opper-Schout van Boelare een Onder-ſchout ſtelt. *Aſpelare*, op de wegh van Aelſt gelegen, is een vleck, dat ſoo wel in ſchoonheyt, als in menighte van inwoonders, d'andere dorpen overtreft. *Tedeghem* is ſeer aengenaem door de voorby-ſtrooming van de rivier, als door ſijn vette weyden, en om de bygelegenheyt van *Beaupré* en *Raeſpale*, aen de wegh van Nienove; en ſtreckt ſich tot over de twee duyſent ſchreden in een byna vlack landt uyt. Het brengt koren voort, dat om ſijn goetheyt en overvloet boven d'anderen uytſteeckt; en om deſe oor-

ſaeck

ſaeck wort het van de Schrijvers, by namen van Gramajus, gepreſen. Het geſlacht van *Yedeghem* heeft hier een treffelijck huys, en hof, met een Majeur en Schepenen.

Deſtinghen.

Leenen van deſe Baronny.

Laet ons nu van de dorpen, die aen de Baronny eygen ſijn, tot anderen overgaen, de welcken van het cyns-boeck by Boelare getelt worden, en leenen van de Baron ſijn, en weder hun Heeren, vaſſaelen van de Baron ſijnde, gehoorſamen. Deſe ſijn *Santbergen*, *Oultre*, *Parick*, *Uphaſſelt*, *Oomberghe*, en *S. Lievens Eſche*. *Santbergen*, in een ſeer aengename plaets aen de Dender gelegen, heeft een kaſteel, met water omringt, behalven ſijn weyden, boſſchen, waranden, en vruchtbare ackers. Het behoort nu aen de Heeren *van Lalaing*, en eertijdts aen de Heeren *vander Aa*, *Oultre*, *Liedekercke*, *Enghien*, en te voren aen lieden van deurluchtige naem. *Oultre* heeft oock aen de geſlachten *vander Aa* en *Enghien* geweeſt, en heeft een Schout, Onder-Schout, Majeur, en Schepenen. *Uphaſſelt*, eertijts in Latijn *Haſlutum* genoemt, is een groot vleck, d'adelijcke ſtam *van Haſſelt* toebehoorende, een bynaem, onder d'Adel van de ſtadt Geersberge bekent. Dit vleck heeft onder ſich *Mounenbroeck*, eertijts *Moorenbroeck*, met een Majeur en Schepenen, 't welck uyt het geſlacht *van Walle* overlang in dat van *Steenlant*, en eyndelijck in 't geſlacht *du Faing*, Baron van Jamoigne, verhuyſt is.

Oomberghe is een eygendom van d'adelijcke ſtam der Dammannen, Burgermeeſters van Ghent, in de geſchriften van Meyer, Marchantius, Guicciardyn, en andere Hiſtory-ſchrijvers bekent. *Parick*, oft *Parikle* begrijpt in ſijn omtreck verſcheyde heerlijckheden, als *Hombroeck*. In Parikle is noch een andere heerlijckheyt, *Herimez* genoemt, met een Bailjuw en Schepenen, eertijts onder het geſlacht *van Lewerghem* behoorende.

S. Lievens Eſche wort oock te leen van Boelare beſeten, en is vermaert door de marteling van S. Levinus, Aertsbiſſchop van Schotlant, Apoſtel der Ghentenaers en inwoonders van Aelſt. Tuſſchen Nederboelare en Yedeghem aen de Dender leght het dorp *Schendelbeke*, niet minder dan Boelare, maer echter eygen aen de Heer van Boelare, die het te leen van de Graef van Aelſt beſit.

Baronnye van Schoriſſe.

D'andere onderhoorige Baronny, die onder Geersberge getelt wort, is *Schornacum*, in het Frans *Eſcornaix*, in 't Nederlants *Schoriſſe*, eerſt aen het geſlacht van de ſelfde bynaem, en daer na aen de Princen van Gavere toebehoorende, aen de welcken Schoriſſe, om hun dapperheyt, en daer by om de glans van hun Edeldom, de waerdigheyt van Baronnye verplicht is, die ſy, in het jaer 1378 van Lodewijck van Male, Graef van Vlaenderen, t'Oudenaerde ontfing. Want de ſelve Lodewijck vond in dit jaer dienſtigh, behalven de Ridderlijcke halsbant, oock de tijtel van Baron aen Arnulfus van Gavere, Heer van *Schoriſſe* en van *Croiſilles*, op te dragen, om ſijn dapperheyt, die hy t'Oudenaerde tegen de Ghentenaers had betoont. Schoriſſe behoort heden onder het geſlacht *van Lalaing*; en d'oude optelling der Baronnen eygent ſeven dorpen daer aen toe, namelijck *Schoriſſe*, de hooftplaets van de Baronnye, en de bynaem van d'eerſte ſtam der beſitters, daer men een gaſthuys voor de ſiecke armen ſiet, 't welck in 't jaer 1420 van de Heer van Schoriſſe gebouwt, en met veel goederen beſchoncken, en van de Biſſchop van Kamerijck beveſtight is, over 't welck eertijts vier, nu ſeven Nonnen van de Ciſtercienſche ordening het gebiedt hebben, onder de toeſicht, en andere Vorſtelijcke wetten van de Groot-Bailjuw, en van de Schepenen, de welcken vermogen een Toeſiender te ſtellen over de Nonnen, die d'inkomſten qualijck beſtieren. Te Schoriſſe was geboren Matheus, Kanonick van S. Martensbergh, ſedert, namelijck in het jaer 1190, de vijfde Abt van Nienove, Preeckheer, en een geleert geeſtelijck perſoon, gelijck het regiſter der Abten van Nienove verhaelt.

Materen, van 't welck eertijts Vrouw geweeſt heeft de ſeer heylige maeght Amelberge.

D'andere dorpen ſijn *Seghelſem*, *S. Cornelis Hoorenbeke*, *Roosbeecke*, *Blaesboeckle*, en *Weldene*. Het cynsboeck van Vlaenderen telt even ſoo veel, maer laet echter *Weldene* achter, en ſtelt *Marie-Hoorenbeke* in de plaets, en het dorp *Weldene* onder de dorpen van verſcheyde vaſſaelen. 't Is beter dat men d'optelling van de Baron gelooft, de welcke men eertijts gevonden heeft in de regiſters van Petrus, Graef van Aelſt, oft in de beſondere optelling van 't leen-hof der heerlijckheyt van Marie-Horenbeke, daer door de Heer van Schoriſſe erkent, dat hy deſe heerlijckheyt afgeſcheyden van Schoriſſe te leen van de Vorſt van Aelſt beſit. Deſe dorpen hebben noch meer andere heerlijckheden, gelijck te *Roosbeecke*, eertijts de heerlijckheyt der Lummeniers; te *Schoriſſe*, *Ryſt*, een eygendom der Queſnoyen; te *Materen* de beſittingen van de Prieurinne van 't gaſthuys t'Oudenaerde, hebbende een Majeur, en Schepenen, over de goederen recht ſprekende. In verſcheyde plaetſen hebben de dorpen van de Baronny recht om met de doodt te ſtraffen, *Seghelſem*, *Loby*, *Blaesboeckle*, *Roosbeecke*, die ſijn van *Veltſeke*; *Schoriſſe*, *Materen*, maer deſe van Aelſt.

Andere dorpen.

Behalven de Baronnyen van *Boelare* en *Schoriſſe* ſijn 'er noch ſes-en-dertigh dorpen tot onderſtant van de ſtadt, onder de welcken *Steenhuyſen*, eertijts een Vorſtendom van 't ſeer machtigh geſlacht *van Gruthuyſen*, en *Haſſelt ter Vryen*, vry ſijn van alle cyns en jurisdictie des Graefs van Vlaenderen, en van Aelſt; *Elſt*, *Edelare*, *Leupeghem*, *Volckeghem*, *Etichove*, *Meldene*, en *Nieukercke*, eygendommen van de Baron van Pamele; *Quareſmont*, *Orroir* en *Sulſeke* behooren aen de Vorſt van Ligne; *Marcke* en *Kerckem* uyt het geſlacht van *Limmene* aen dat van *Adorne* overgebracht; *Amongies* en *Rooſenaken* aen de Princen van Montmorancy; *Marie-Lierde* een oudt Graefſchap, en *Hemelveerdighem*, daer een treffelijck kaſteel is, met een kerck, door de naem en mirakelen van des Heeren Voorloper vermaert, om welcke oorſaeck het van een groote menighte van menſchen beſichtight wort. Deſe

beyde

beyde heerlijckheden behooren nu aen de Graef van Maſtaigne, en eertijts aen de Heeren van Maſmine, uyt welcke ſtam Robert, Ridder van het Gulde Vlies, een groot yveraer was voor de Kathuſers *ten Boſſche* by *Hemelveerdighem*, in *S. Martens Lierde*, welck dorp, met *Munninx-Swalme* een der gener is, die men eygentlijck *'s Graven* noemt, en met Geersberge contribueert.

Laet ons nu d'overige dorpen van dit gebiedt optellen; gelijck *Nysboeckle*, 't welck aen 't geſlacht van Borlut behoort, dat in hooge achting te Ghent is.

Viane en *Moerbeecke* ſijn vlecken van 't geſlacht van Egmont; het eerſte is vermaert om ſijn oudt kaſteel, en voortreffelick recht van toevlucht, en oock om ſijn jaer-marckt, die in September, drie dagen na S. Michiel, gehouden wort, en om ſijn klooſter van Graeuwe Suſters van S. Franciſcus ordening. Dicht hier aen leght Raeſpale, een aengenaem en groot boſch, welcks fonteyn, die ſeer ſuyver is, van Daniel Heinſius gepreſen wort, *Carmine Elegiaco, lib. 5, eleg. 7.*

Wy ſullen de rey der heerlijckheden van dit gebiedt ſluyten met *Hundelghem*, 't welck met *Hunneghem* iets van de tael der Hunnen ſchijnt te houden. Het behoort aen 't oudt en edel geſlacht der Rymiers, 't welck, gelijck men ſeght, uyt Saxen is geſproten; oock ſeght men, dat Boudewijn Rijm eerſt van daer is gekomen, na dat dit geſlacht, van Karel de Groote verwonnen, herwaerts en derwaerts is verſtroyt, om weêrſpannigheyt voor te komen.

HET GEBIEDT VAN NIENOVE.

Nienove. DE ſtadt Nienove heeft geen landt, over het welck ſy eenige jurisdictie heeft, behalven over 't gene, dat onder de ſtadt gelegen is, daer op eenige hoeven en boere wooningen gebouwt ſijn. Het heeft echter eenige dorpen onder ſich, van de welcken ſommigen by leen-recht aen haer verbonden ſijn. Het landt onder de ſtadt gelegen, is in verſcheyde geweſten gedeelt, onder de welcken Nederwijck, dicht aen de ſtadt leggende, getelt wort, Riedeve, oft Riedehove, oft Ryhove, Baeckergem, Schoore, en Puybroeck.

Herlinckhove. Het eerſte dorp, 't welck, uyt oorſaeck van ſijn Stadts-Schoutſchap, oft Meyery, by leenrecht onder de ſtadt Nienove behoort, is Herlinckhove, naer 't weſten dicht onder de wallen van Nienove gelegen. Baptiſta Gramajus heeft de naem van deſe plaets afgeleyd van ſeker Herlingus, een der Krijghs-overſten van de Gotten; en miſſchien niet qualijck, ſoo men vaſt ſtelt dat Nienove van de Gotten gebouwt is. Het is verplicht, neffens de ſtadt Nienove, onderſtant te doen in de belaſtingen der krijghslieden te verdragen, en niets anders. Het heeft een ſelfde Heer en Schout in de ſaken, die 't lijf aengaen, als Nienove.

Riddershoven. *Riddershoven* wort onder Nienove getelt, uyt oorſaeck van ſijn leen-tijtel, en verplichting van ſubſidie. Het leght binnen de grenſen der heerlijckheyt van Velſike, om ſijn Roomſche aeloudtheyt vermaert, en om d'oude penningen, die daer gevonden ſijn.

Tempelmars. Onder de ſelfde tijtel wort getelt *Tempel-mars*, in 't geweſt van Rijſſel, tuſſchen Sikle en Rijſſel; daer men, onder de tijtel van leen-recht, byvoeght Vendoville, oft *Vindorum-villa*. De Heer van Ligniac is beſitter van Tempel-mars. De voorgenoemde plaetſen, te weten, Tempel-mars en Vendoville, brengen in de ſubſidien een derde op, en Riddershoven een vier-en-twintighſte, gelijck d'oude keuren der Nienovers, in de Vlaemſche tael geſchreven, aenwijſen.

Heerlijckheyt van Rotſelaer. De heerlijckheyt van *Rotzelaer*, de welcke deſe dorpen begrijpt, Hauthem, Nunckerxken oft Kesken, en Vleckgem, leght in 't gebiedt van Aelſt. Sy behoorde eertijdts aen de Baronnen van Rotzelaer, in Brabant, ſoo dat miſſchien deſe heerſchappy daer af de naem heeft, dewijl binnen des ſelfs palen geen plaets is, die Rotzelaer wort genoemt. Deſe heerſchappy is ſedert gekomen aen de Hartogen van Brabant, en wierd door Hartogh Joannes verkocht aen Henderick, ſoon van Guido de Dampierre, Graef van Loo, oock Heer van Nienove, in 't jaer 1331: en vermits hy ſturf ſonder kinderen na te laten, ſoo wierd deſe heerſchappy, met noch een andere erffenis van hem, een eygendom van het Graefſchap van Vlaenderen. Sedert die tijdt hebben de Bailjuwen van Ninive oock d'adminiſtratie van deſe heerſchappy gehadt.

Wedergraet. De heerlijckheyt van *Wedergraet*, oft *Contrecueur*, heeft eertijts eenige dependentie gehadt met de ſtadt Nienove, uyt oorſaeck van 't leen, dat Dender-Windeke had, een der machtighſte dorpen in 't gebiedt van Aelſt, en in 't landt van Wedergraet. Sy begrijpt deſe dorpen, Dender-Windeke, Alodium oft Neyghen, Apeltere met Eychem en Pollare. De Ridder Oſto van Wedergraet heeft eertijts deſe heerlijckheyt beſeten, die wel-eer de naem van Wedergraet ſchijnt verkregen te hebben van een kaſteel, Wedergraet genoemt, het welck op een heuvel aen de Dender by Apeltere gebouwt wierd, maer nu geheel woeſt leght.

Okeghem. Niet verre van Nienove, aen d'ooſt-ſijde, leght een ander dorp, *Okeghem* genoemt, 't welck in 't jaer 1399 aen de heerſchappy van Nienove behoorde, aen de welcke de Majeur van 't dorp noch eenige dienſtbaerheyt verplicht is, als hy de miſdadigen naer de ſtrafplaets voert. Voorts, de Heer van Nienove begeeft het geſeyde ampt van Nienove. Dit dorp is ſeer kleyn, aen de Dender gelegen, en vruchtbaer van hoppe. Het heeft tot noch toe het eygendom van de Graef geweeſt in 't gebiedt van Aelſt. Binnen de grenſen van het dorp Okeghem leght de heerlijckheyt van Idevoede.

Ronſe. *Ronſe* is een vleck in Brachbant over de Schelde gelegen, twee mijlen van Oudenaerde, en vier van Geersberge. Hier by ſijn boſch-achtige bergen, in welcker aenſchouwing d'oogen des ſomers groot vermaeck ſcheppen. Deſe plaets wort in 't Nederlantſch *Ronſe* genoemt, in 't Franſch *Reneſſe*, en van de Latijnen *Rotornacum*, en by verkor-

verkorting *Rotnacum*. Dit is een eygendom van de Graef van Naſſou, die daer een Heeren-huys gebouwt heeft, ick durf ſeggen het heerlijckſte van geheel Nederlant. Het heeft eertijts groote achting verkregen, en oock groote rijckdom, door de winſt van 't lakenwercken, en van andere hantwercken, ſoo dat het in de generale cijns van Vlaenderen, in de contributie alle d'andere ſteden van Vlaenderen overtrof, behalven de drie voornaemſte. Tuſſchen Ronſe en Leſſines licht het boſch Podsbergen, dat groot en vermaert is. Sy heeft oock hooge achting en toeloop verkregen door de kerck en 't collegie der Kanonicken, met hun Prooſt van S. Hermes de Martelaer, die om de beſwering der booſe geeſten vermaert was.

Leſſines en Flobeecke.

Flobeecke en Leſſines wierden oock eertijdts aen 't lant van Vlaenderen en Oudenaerde toegevoeght, en ſijn, om de gedurige verſchillen daer over tuſſchen de Vorſten van Vlaenderen en Henegouwen, (als in 't midden en tuſſchen beyde gelaten,) twiſt-landen genoemt, en aen de hooge Raet toegevoeght. Leſſines, 't ſy het aen Vlaenderen, oft aen Henegouwen, oft aen geen van beyde toebehoort, is een ſtadt, ontrent vier mijlen van Engien, ſes van Bergen, en twee van Ath gelegen, deur welcke de Dender vloeyt. Voorts, 't kaſteel van Flobeecke, dat eertijts ſterck en machtigh was, maer door de rampen der oorlogen en tijden nedergeworpen is, wordt voornamelijck om deſe oorſaeck niet weêr opgebouwt; op dat ſy, gelijck ſy eertijts oorſaeck tot twiſt en tweedracht gaf, miſſchien nu oock niet gelijcke ſwarigheden tuſſchen de beyde Provincien veroorſaken ſoude.

Het Gebiedt en Graeffchap

VAN AELST.

DEſe Heerſchappy ſtrekt ſich uyt van d'een oever der Schelde, die nu oock Keyſerlijk Vlaenderen genoemt wordt, naer Brabant en Henegouwen, en van Ghent, Oudenaerde en Dendermonde van d'ooſtſijde af langs de rechte oever van de rivier weſtwaerts tot aen den berg der Drie-eenigheyt by Doornick, en leght, als een ander Meſopotamien, oft tuſſchen-vloedigh geweſt, tuſſchen de Schelde en Dender, en ſtreckt haer gebiedt oock uyt over de Dender tot over de vyf hondert ſchreden in Brabandt. Dit landt is hoogh van bergen, aengenaem van dalen, van bronnen beſproeyt, vruchtbaer van ſmakelijck koren, en voornamentlijck van rogge, ſonder echter gebreck van ander ſoorten te hebben, oock niet van hoppe, die men inſonderheydt tot bier-brouwen gebruyckt, en die in overvloedt by de hooft-ſtadt van dit gebiedt waſt; om welckers voorname marckt deſe plaets oock veel beſocht wordt. Het heeft eertijdts ſijn eygen Graven gehadt, en tot een leen der Vlamingen beſeten geweeſt, ten deel door de gunſt van de kerck van Kamerijck, ten deel des Hertoghs van Lotteringen, en ten deel onmiddelijck door de gunſt van 't Keyſerrijck. Dieshalven wierden, by gelegentheyt van dit Graeffchap, de Graven van Vlaenderen Vorſten van 't heyligh Rijck genoemt, en waren in 't getal der vier Krijghs-graven van 't Rijck, en van de Keyſers tot eeuwige voorſtanders der kerck van Kamerijck geſtelt. Eenige achten, dat dit Graeffchap ſijn oorſprong heeft uyt de Graven van de nieuwe burght te Ghent, (want dus wierden ſy genoemt,) door Keyſer Otto d'Eerſte, in die ſtadt gebouwt, in 't jaer 948, en beheerſcht door een vermaert geſlacht uyt Duytslandt, dat ſedert de naem van Ghent aengenomen en behouden heeft. Want aen de beſettelingen van het kaſteel, door Otto gebouwt, wiert het landt Brachantia, ſedert van Aelſt genoemt, toegevoeght, met de vier Ambachten; op dat ſy de ſoldy en lijftocht, die den beſettelingen noodigh was, ſouden opbrengen; welcke authoriteyt ſy, ſedert Graven van Aelſt genoemt, door de gunſt der Keyſers, in heerſchappy hebben verandert. Immers, de jaerboecken van Vlaenderen maken gewach van Wichman, Graef van de nieuwe burght te Ghendt, de welcke, Keyſer Otto tegenſtrevende, in 't jaer 967 door Miſach een Slavonier gedoodt wierdt; en oock van Diederick, Graef van Aelſt, welckers ſoons ſoon Diederick, van Ghent gebynaemt, gelijck Sigebert verhaelt, in 't jaer 1018 heen getrocken is om ſich aen de Vrieſen te wreken, die ſijn vader gedoot hadden. Men ſeght dat deſe heerſchappy hondert en twee-en-ſeventigh dorpen onder ſich heeft, de welcken, ſeght Marchantius, daer aen toegeſchreven worden, eerder naer de gemeene rekening, dan naer het cynsboeck van Vlaenderen. Sy heeft een Opper-Schout, van de Vorſt geſtelt, die vyf andere mannen tot ſijn byſitters heeft, deur dit landt over vyf heerlijckheden geſtelt, om ſorge voor de gemeente te dragen, en die, als het noodigh is, in de ſtadt Aelſt te ſamen komen. Veel doorluchtige mannen, en uyt de treffelijckſte geſlachten geſproten, en naeuwelijcks geen anderen, hebben deſe ampten bedient. En voornamelijck hebben veel uyt de ſtam van Montmorancy in deſe waerdigheyt uytgebloncken, gelijck oock uyt de ſtam van Villain van Ghent. Onlangs wierdt dit ampt bedient door Claudius, Graef van Rœux, uyt het geſlacht der Croyen, die voor geen der Grooten van Nederlandt weeck. De Schout van Aelſt hadt oock eertijdts juriſdictie over Leſſines en Flobeecke, welcke twee plaetſen nu nocht onder de Henegouwers, nocht onder de Vlamingen ſtaen. Hy ontfangt echter om deſe oorſaeck een jaerlijcks loon, het welck in de Koninckſijcke rekening komt, om dat ſy (gelijck eenigen willen) eertijdts onder 't leen-hof van Aelſt ſtonden: hoewel de Heer van Oudenaerde oock in ſekere tijdt Heer van deſe plaetſen heeft geweeſt, en de leenen ſelver onder de Baronny van Oudenaerde behoorden. Men telt de vyf heerlijckheden in deſe ordening: *Rode*, *Gavere*, *Sotteghem*, *Boelare*, en *Schoriſſe*; behalven eenige andere dorpen, en parochyen, die men *diverſche Prochien* noemt, en van de welcken als kleyne Kaſſelryen van de beyde ſteden Aelſt en Geersberge gemaeckt worden. D'Aelſtenaers verſekeren oock dat Bornhem, en 't aenleggende landtſchapje, als dat van S. Amand, en anderen, nu daer af geſcheurt, eertijdts onder deſe diverſche Parochien hebben behoort. Eſpinoy telt alle de Schouten op een ry; en de gene, die hun namen begeeren te weten, beſie wat hy daer af geſchreven heeft.

De plaetſen, onder het gebiedt van Aelſt ſtaende, worden door de leſte Graef van Vlaenderen dus opgetelt:

Aelſt, en Geersberge, hooftſteden van 't Keyſerlijck Vlaenderen.

't Lant van Rode.

Schelde Rode,	De beſitters van het landt, gemeenelijck *den Teerlinck.*
Botelare,	
Ghentbrugge,	
Munte,	Lanſcautere,
Melle,	Baleghem,
Gonterode,	Morſele,
Scheldewindeke,	Ooſterzeele,

Berle-

Berleghem,
Melsene,
Ghysele,
Baveghem,
Lettelhautem,
Vliersеele.

't Lant van Sotteghem.

Zotteghem,
Eerteghem,
Strype,
S. Goris Oudenhove,
Grootverdeghem,
Grootenberge, Wassenhove en Leene,
S. Marien Oudenhove,
Borst, Migelbeke,
Velseke.

't Lant van Gavere.

Gavere,
Semmersake,
Vurste,
Wassene,
Bayeghem,
Dickelverme,
Paulathem,
Marielathem,
Meyleghem,
Ermelghem,
Nederzwalmen.

't Lant van Boulaere.

Onkerzeele,
Overboelare,
Deftinghen,
Schendelbeecke,
Yeghem,
Waerbeecke en Nieuwenhove,
Vloesеghem,
Smeribbe,
Aspelare,
Nederhasselt,
Santbergen,
Outre,
Parick,
Uphasselt,
Oomberghe,
S. Lievens Esche.

't Landt van Schorisse.

Schorisse,
Materen,
Zeghelsem,
S. Marien Horenbeecke,
S. Cornelis Horenbeecke,
Roosbeecke,
S. Blaes Boucle,
Weldene, een dorp,
hier niet onder de cyns getelt, hoewel het afgescheyden van Schorisse, eertijdts van de Graef van Aelst te leen wiert gehouden door de Heer van Schorisse.

Diversche Prochien.

Ayeghem en Vlackem,
Rasseghem en Borstbeecke,
Bost, Bambrugge, Zonneghem ende Cotthem,
Scheerskamp,
Denderhoutem,
Herpe,
Ermbodeghem, Welleyderghem, en ter Alphene,
Grondeghem en Otterghem,
Ghysеghem,
Helderghem,
Hilleghem,
Hardessem,
Lede,
Lemberghe,
Liedekercke,
Meere,
Massene van den Westren,
Morsele, oft anders Mansele,
Okeghem,
Woubrechteghem,
Amognies,
Orroir,
S. Denys bouckle, oft Nys bouckle,
Elst,
Hofstade,
Hallertkerckem,
Herzeele,
Ympe,
Leeuwe,
Lombeecke,
S. Lievens hauten,
Meerelbeke,
Mespelaere,
Oordeghem en Smettelede,
Wychlen,
Wiese,
Rosenake,
Appeltren en Eychem onder de Baronny van Wedergraet,
Dickele,
Edelaer,
Eenam en Neder-Eenam,
Grymeghem,
Hundelghem,
Luepeghem,
Mourbeecke,
S. Marie Lierde,
Opbrakele,
Sententelins,
Volkeghem,
Voorde,
Denderwindeke onder de Baronny van Wedergraet,
Nederbrakele,
Berchem,
Etichove,
Marcke, en Berchem,
Steenhuyse,
Neyghene onder de Baronny van Wedergraet,
Hemelverdighem,
Leeuwerghem,
Liefferinghe,
S. Martens Liere,
Muenicx Zwalmen,
Pollare, onder de Baronny van Wedergraet,
Viane,
Weldene, onder 't gebiedt van Schorisse te tellen,
Wileghem,
Ronse,
Salardighem,
Zulzeke en Quarmont,
Meldene,
Nukercke.

Nu is 'er noch overigh, dat wy iets van yder in 't bysonder, oft van 't meeste deel daer af, oft ten minsten van de voornaemste heerschappyen, te voorschijn brengen.

Onder de heerschappyen, in 't gebiedt van Aelst gelegen, vertoont sich voor eerst *het landt van Rode*, het welck, soo Espinoy meent, een oude Baronny van Vlaenderen is, gelijck hy dat met de brieven der Vorsten verseкert. In dit landt van Rode komt eerst, volgens de ordening, in de cyns van Vlaenderen gehouden, het dorp Schelderode, dus genoemt, om dat het aen de rivier de Schelde gelegen is. *'t Lant van Rode.*

In 't landt van Aelst leght oock de vermaerde heerschappy van *Oyenberge.*

De heerschappy van *Poppenrode* is oock in het gebiedt van Aelst gelegen, en behoort onder des selfs Leenhof. In de selfde jurisdictie leggen noch verscheyde andere heerlijckheden, van alle de welcken de macht en lasten besonderlijck ingeschreven sijn in de registers der voorname leenen, die onmiddelijck onder de burght van Aelst behooren. Hier sijn oock *Botelaere*, en *Gentbrugge.*

Melle. Franciscus de Rodrigues Debora heeft hier de wereltlijcke heerschappy, uyt oorsaeck van sijn heerlijckheyt van Rode. De Parochy streckt sich uyt over de Schelde, en is in een seer aengename plaets gelegen. In het dorp selve sijn verscheyde schoone gebouwen van verscheyde Heeren. Men siet hier oock, by de koren-meulen, een water-meulen op de rivier, die geel en root koper slaet, het welck selsaem in geheel Vlaenderen is. Hier sijn noch eenige overblijfselen van het hof, dat heden aen de Graef van Iseghem behoort, en eertijdts bewoont wierdt van Seger van Kortrijck, een geacht en machtigh man onder de Grooten van Vlaenderen, die, door bevel van de Graef, in het kasteel van Rupelmonde onthooft wierdt. Men seght dat 'er een wegh onder de aerde is van dit hof af, tot aen 't bygelegen kasteel van de Vorst, Vauleghem genoemt, in de parochie van Wetteren gelegen.

Munte is een dorp, ontrent twee mijlen van Ghendt gelegen.

Schoorisse
Rode
Boelare
Gauere
Sotteghem
Illustrißimo Domino
D. PRÆTORI
Cæterisque Amplißimis ac Nobilißimis
MAGISTRATIBVS
Comitatus et Ditionis Alostanæ
Prudentißimis Æquißimisque
IMPERIALIS FLANDRIÆ
MODERATORIBVS
Geographicam hanc eiusdem Ditionis
Tabulam honoris et obseruantiæ ergo
D.D.
Antonius Sanderus Gandauensis.
Ghendt
Dendermonde
Aelst
Audenaerde
Nienove
Geerdtsberghe
DENDERMONDE PARS
HANNONIÆ PARS
O Landt behoorende onder Aelst.
A Is het lant van Rode.
B tLant van Gauere.
C tLant van Zottegem.
D tLant van Boulare.
E tLant van Schorisse.
NOVA ET ACCVRATA
COMITATVS ET DITIONIS
ALOSTANÆ
in Flandria Imperiali
TABVLA.
Een Vlaemsche myle van 1000 Roeden

Gonterode.

Scheldewindeke, dus genoemt, om dat het aen de Schelde leght.

Hier volght *Baleghem* en *Lanscoutere.*

In Baleghem leght het Hof, en de heerlijckheyt *van Bottele.* In dit ſelfde dorp ſiet men oock het vermakelijck boſch des Marckgraefs van Lede, uyt het geſlacht der Bettiers, in een hooge en open plaets gelegen; deſgelijcks het heerlijck gebouw van de ſelfde Heer, het welck eertijdts prachtigh heeft geweeſt, gemeenlijck *Eeſſeghem* genoemt, noch in achting, al waer 't om ſijn puynhoopen.

Baveghem is een dorp, by de genen gelegen, welckers weereltlijcke heerſchappy en patroonſchap van de kerck aen de Biſſchop van Ghent behoort.

Morſele. Hier ſiet men het boſch van de Heer van Waſſenhout, in de hooghte geſtelt.

Ooſterzeele; de weereltlijcke heerſchappy behoort aen de Baron van Rode, maer het patroonſchap van de kerck aen de Prelaet van Eynham.

Berleghem is nu een eygendom van 't geſlacht van Rode. *Melſene*, en *Lettelhoutem.*

Ghyſele is een heerlijckheyt, aen de Biſſchop van Ghent toebehoorende.

't Lant van Sotteghem.

De tweede heerlijckheyt onder het Graefſchap van Aelſt wordt genoemt *het Landt van Sotteghem*, van de hooftplaets van dit gebiedt, 't welck een treffelijck vleck is, vol van volck; hoewel het op verſcheyde plaetſen ſwaerlijck van de brandt en van d'oorlogh getroffen is. Hier is een treffelijck kaſteel, onlangs de wooning van eenige Graven van Egmont. Deſe plaets voert heden het ſelfde wapen, als het geſlacht van Enghien, hoewel ſy eertijdts een ander heeft gehadt. Dit vleck leght vier mijlen van de ſtadt Ghendt, in een aengename plaets, en is ſeer volckrijck. Het wiert ſeer deerlijck uytgeplondert en verbrandt in 't jaer 1452, onder Philippus de Goede, van Stampanus, en van de baſtaert van Borgonje; gelijck Meyer, onder de ſelfde Vorſt, verhaelt. Het is in de leſte oorlogen oock gantſchelijck nedergevelt, en begint nu weder adem te ſcheppen. Men ſiet daer in een heerlijck Hof van de Graef van Egmont. Hier ſijn oock verſcheyde vierſcharen opgerecht, om recht te ſpreken. D'eerſte is van het vleck, 't welck, beneffens d'Amman, ſeven Schepenen heeft, daer af de eerſte Burgermeeſter is genoemt; daer hooge, middel en lage recht-ſpraeck wordt gepleeght. De tweede vierſchaer wordt *het Eygendom* genoemt, en heeft ſeven Schepenen, en hun juriſdictie ſtreckt ſich uyt tot aen de parochyen, *Sotteghem buyten met Wijnhuyſe*, *Eertweteghem*, *Strijpen*, *S. Goris Oudenhoven*, *Godtverdeghem*, en *Grootenberghe.* Eyndelijck, de derde is genoemt *het Landt van Sotteghem*, en behelſt het dorp van *Veltzeke*, daer in twee vierſcharen ſijn, een van de genen, die *Poortſchepenen*, en 't ander van de genen, die *Landtſchepenen* worden genoemt. Doch d'Opperſchout van Sotteghem heeft het opper-gebiedt over de geheele juriſdictie, *S. Marie Oudenhove*, *Migelbeecke*, en *Borſt.*

Geiteghem, Strijpe, S. Goris Oudenhove, Grootverdeghem, Grootenberghe, Waſſenhove, Leene, Borſt, Migelbeke.

Marien Oudenhove. De Graef van Egmont beſit d'opperſte heerlijckheyt van dit dorp, de welcke onder 't landt van Sotteghem behoort. In het ſelfde dorp leght oock de heerſchappy *van Silaers*, met een bequaem kaſteel, en wordt voor een onder de vyf voorname Leenen van 't landt van Sotteghem getelt. Niet verre van dit kaſteel *van Silaers* vloeyt ſekere beeck, die haer oorſprong uyt Overbrakel heeft; welck dorp, bergh-achtigh ſijnde, veel bronnen heeft, daer de geſeyde beeck uytvloeyt. In dit dorp, by het genoemde kaſteel, begint deſe beeck de naem van *Swalme* te hebben, en dus naer *Muenicx Swalme* toevloeyende, valt eyndelijck met een ſnelle loop in de Schelde, by Alderheyligen Swalm. Van dit kaſteel af tot aen de Schelde ſiet men op de voorgenoemde beeck ſes watermeulens, in eenigen van de welcken men onlangs oock papier heeft beginnen te maken. In Marien Oudenhove ſijn verſcheyde heuvelen en aengename fonteynen. Deſe plaets leght van Ghent vyf, van Aelſt vier, en van Nienove drie mijlen, en oock ſoo veel van Oudenaerde, en van Geersberge ander-half mijl.

Veltzike. Alle de Hiſtorie-ſchrijvers, die van Vlaenderen hebben geſchreven, ſijn hier in eenſtemmigh, dat deſe plaets de naem heeft van Ciceroos leger, als of men ſeyde *'t Velt* (het welck leger beteeckent) *van Cic.* dat is, van Cicero. Het ſchijnt, ſeght Marchantius, in ſijn beſchrijving van Aelſt, dat Veltcike, volgens de naem, gelegenheyt, en reys, die van Ceſar beſchreven is, Ciceroos velt oft leger beteeckent: want by de Vlamingen is ſeer gemeen met affnijding van de letteren de namen te verkorten. Voorts, het is klaerblijckelijck dat Quintus Cicero, Julius Ceſars Stedehouder by de Nerviers heeft geweeſt, niet min dan dat de gelegenheyt van Veltcike ſeer bequaem tot legering is, om d'overvloet van de fonteynen, weyden en ackers, en om het gerief van 't hout. Gramajus is van het ſelfde gevoelen, gelijck oock Marcus Warnewijck, in ſijn Nederlandtſche Aeloutheden, de welcken ſchrijven dat 'er dagelijcks uyt dit, en uyt het geburigh lant veel geheughteeckenen van de Roomſche aeloutheden uytgedolven worden.

't Lant van Gavere.

Het derde van deſe geweſten, onder Aelſt behoorende, is 't landt van Gavere, het welck de tijtel van Vorſtendom heeft, die de Graef van Egmont by ſijn andere tijtels voeght. De Parochy leght aen de Schelde, gelijck oock het oudt kaſteel, door de nederlaegh der Ghentenaers, onder Philippus de Goede, vermaert. De heerſchappy van de plaets heeft meer jaren in 't edel geſlacht van de ſelfde naem geweeſt, dan d'oude Neſtor beleeft heeft. Eyndelijck is ſy aen de ſtam *de Laval*, van Montmorancy geſproten, gekomen, namelijck door ſijn houwelijck met Beatrix van Gavere. Na dat ſy veel jaren lang in de ſtam der Lavallen had geweeſt, heeft Guido de Laval haer, met veel andere landen, verkocht aen Jacob van Luxemburgh,

Heer

Heer van Frennes, in 't jaer 1515, tot welckers eere Keyſer Karel de Vyfde deſe plaets met de tijtel van Graeffchap heeft verheerlijckt, in het jaer 1519. Doch door Philippus de Tweede verkreegh ſy de tijtel van Vorſtendom, ter eere van Graef Ian van Egmont, die met Franciſca van Luxemburg, oudtſte ſuſter van de Heer van Frennes, erfgenaem van Gavere, door het houwelijck was verbonden.

Zemmerzake, Vuſte, Waſſene, Bayeghem, Pauwelslathem, Marielathem, Meyleghem, Nederzwalmen, hebben niets beſonders, dat ſchrijvens-waerdigh is.

Onder het vierde geweſt van 't Graeffchap Aelſt wort *het landt van Boulaere* getelt, in 't welck deſe volgende dorpen ſijn:

Onckerzele, Overboelare, de Ainge, Yeghem, Waertbeecke, Nieuwenhove, Vloeſeghem, Smeribbe, Parick oft Parikle.

Schendelbeecke is een dorp, dat wel niet onder Boelare, maer echter onder de Heer van Boelare, behoort tot een leen van de Graef van Aelſt.

Aſpelare.

Zandbergen.

Outre: het edel geſlacht *van Aa*, gelijck Eſpinoy getuyght, wiert in 't eerſt dus genoemt, het welck door ſijn verſcheyde beſittingen in Brabandt en Vlaenderen ſeer rijck heeft geweeſt. Wat de heerſchappy *van Aa* aengaet, ſy leght by Bruſſel, in 't vleck van Anderlecht, 't welck oock van de ſelfde ſtam beſeten wierd, beneffens veel rechten in de ſtadt Bruſſel ſelve, en het geheel gebiedt van Gaesbeecke.

Uphaſſelt. Hier was eertijdts een treffelijck kaſteel, maer dat door de ramp der oorlogen geheel verwoeſt is.

S. Lievens Eſche. Hier wierdt Levinus, d'Apoſtel der Ghentenaers, gedoot, en ſedert in Holthem begraven. Deſe plaets is aengenaem, en van fonteynen beſproeyt: ja by traditie der ouden wort verſekert, dat in de tijdt van Levinus hier wonderbaerlijck ter plaets, daer hy ſijn ſtock geſet hadt, een fonteyn ontſprongen is.

Zegelſem, S. Marie Horenbeecke, S. Cornelis Hoornbeecke, Roosbeecke, S. Blaes Boukle.

Dus verre hebben wy van de dorpen, en wijcken geſproken, die onder de vyf geweſten van het landt van Aelſt, gemeenlijck *de vyf Roeden van het landt van Aelſt* genoemt, behooren. Wy ſullen nu tot de verſcheyde Parochyen overgaen, en hen in die ordening verhandelen, gelijck ſy in het cyns-boeck van Vlaenderen opgetelt worden.

Aeyeghem en *Vlackem.*

Raſſeghem. Deſe plaets, die de tijtel van Baronny voert, is heden in 't beſit van 't doorluchtigh geſlacht van Vilaine van Ghent, als hun erfenis en eygendom. Borſtbeecke. Boſt behoort nu aen 't geſlacht van Ydeghem. Bambrugge, Sonneghem, Cotthem, Scheerskamp, en Denderhoven.

Herpe is een dorp, aen de breede wegh, die naer Ghent ſtreckt, gelegen. Hier ſijn goede weylanden, en korenlanden, die tot heuvels rijſen.

D'andere dorpen ſijn Ermbodeghem, Welleyderghem, Otterghem, ter Alfene, Grondeghem, Ghyſeghem, Hofſtade, Hardeghem, Halterkerckem, Hilleghem, Leeuwe, Meere, Meſpelare, Morſele anders Meuſele, Amognies, Roſenake, Ornie, Appeltrem, Eychem, Dickele, Elſt, Smettelede, Ockeghem, Woubrechteghem, Nedereenam, Neyghene, Grimeghem, en oock

Hardeſſem, het welck lange tijdt 't eygendom van 't geſlacht Uyterzwane heeft geweeſt, en ſedert by houwelijck in de ſtam *van Cottreau* is gekomen; en beſit nu, door de weldaet van d'Aerts-hertogh Albertus, de tijtel van Baronny.

Lede, een Baronny, door Albertus de Godtvruchtige, Vorſt der Nederlanden, opgerecht, is nu met de tijtel van Marck-graef vereert door Philippus de Vierde, Koning van Spanjen, om de verdienſten en dapperheyt van de Marckgraef van Lede, uyt het *Bettiſch* geſlacht. Dit dorp leght op een hooge plaets, van daer het rontom een aengename uytſicht heeft.

Lemberghe. De heerſchappy van deſe plaets behoort aen de Baron van Rodes.

Lombeecke heeft een Burgh-graef, gelijck Marchantius getuyght, en wordt van Eſpinoy oock een Burgh-graeffchap genoemt. Het is lange tijdt beſeten geweeſt door 't geſlacht van Gavere: en *Margareta van Gavere*, Arnulphus dochter, heeft het, met de heerſchappy van Liedekercke, en anderen, by houwelijck toegebracht aen Ioannes de Vilain van Ghent, van welck geſlacht van Ghent de voorgenoemde heerlijckheyt oock afgeraeckt is door 't houwelijck van een dochter, die erfgenaem was.

Liedekercke, een oude en vermaerde heerlijckheyt, behoort nu aen het geſlacht, *Hennin Lietard* genoemt, in 't welck de Graef van Boſſu die onder de tijtel van Baron beſit. Hier is een oudt kaſteel, aen d'oever van de Dender gelegen; en hier was eertijdts een klooſter, welcker lieden nu elders woonen.

Meerlebeecke. Deſe heerlijckheyt behoort aen het geſlacht van Trieſt.

Maſſeme, een dorp van vermaerde naem, behoort nu aen de Heeren van het geſlacht van Ghendt, en by name aen de Graef van Iſeghem, die mede onder deſe ſtam behoort. Hier was eertijdts een doorluchtigh hof, van 't welck men noch eenige puynhoopen ſiet.

Weſtrem: dit is een eygendom van 't geſlacht van Ghent, aen de breede wegh, ontrent even verre van Aelſt, als van Ghent, gelegen. Het dorp beſtaet ten meeſten-deel in bouwlanden, gelijck deurgaens d'andere plaetſen van Aelſt.

S. Denys Boekle, anders *Nysboekle*, heeft de naem van de patroon van de kerck, gelijck gemeenlijck andere plaetſen, door de namen der Heyligen bekent. Dit is nu een eygendom van 't geſlacht van Borlut, en behoorde eertijdts onder een oude ſtam van de ſelfde naem.

Oordeghem, een aengenaem dorp, en in een hooge plaets gelegen, over lange een ey-

gendom van het geslacht van Ghendt.

Wychelen. De Advocaten van Wychelen waren eertijdts uyt het geslacht van Uyterzwane, in vrede en oorlogh vermaert.

Wiese is een eygendom des geslachts van Ideghem. Het wiert eertijdts *Winsia* genoemt, en is in de brieven van Robert van Bethune, op het jaer 1264, onder de naem van *Wiense* bekent.

Edelaer: dit dorp is met recht by yder in hooge achting, uyt oorsaeck van een kapelle, aen de Allerheylighste Maeght gewijdt, om sekere kerssboom, die daer staet, gemeenelijck *Onse lieve Vrouwe van Kersselaer* genoemt. Het leght ontrent een half mijl van Oudenaerde, en heeft een bosch, dat seer aengenaem is, in 't gebuurschap des Barons van Pamele, op de top van een berg, daer het van de stedelingen gesien kan worden.

Eynham: dese plaets is om sijn oudtheyt en waerdigheyt aenmerckelijck, en aen de Schelde by Oudenaerde gelegen. Eynham was eertijdts een stadt, en seer vast kasteel, en de voorname wooning van 't Koninckrijck van Lotharicus, oft van de Provintie van Brabandt. En niet verre van 't klooster Eyname sijn noch eenige puynhoopen overigh, en een hoeck muers van de oude kapelle, die men gemeenlijck Lothrijcks kapelle noemt, gelijck de plaets selve *Lothrijck*, dat is, het Rijck van Lotharius; ick acht van het kasteel, oft van 't hof, door Lotharius daer gesticht: welcke saeck in sommige het vermoeden bevestight, niet dat Eynham een Hartoghdom heeft geweest, 't welck nergens blijckt, maer dat dese plaets boven andederen van de Vorsten is bemint, en eertijdts de voornaemste setel van 't gebiedt van Lotheringen was, en dat dieshalven de naem van Eynham voor de geheele heerschappy wort gestelt. Eename leght ontrent een mijl van de stadt Oudenaerde, en heeft aen d'oost- en suydsijde seer aengename bosschen en bergen, naer 't west en noorden de rivier, en beemden, die om hun aengenaemheyt seer vermakelijck sijn. Hier gebreecken oock geen fonteynen, noch vruchtbare bouwlanden. De parochy-kerck is aen S. Laurens gewijdt, op welckers feestdagh hier oock jaermarckt gehouden wordt. Dese plaets heeft mede door d'oorlogen verscheyde rampen en elenden geleden.

Steenhuysen heeft de tijtel van Vorstendom, het welck eertijdts aen 't geslacht van Gruthuysen behoorde, en by houwelijck overgegaen is aen de stam de la Baulme der Graven van S. Amour. Het is een toevlucht der ballingen en misdadigen, en met veel rechten en privilegien begiftight.

Hemelveerdighem. Gelijck veel plaetsen van het gebiedt van Aelst eertijdts door hun adelijcke geslachten hebben gebloeyt, soo heeft aen dese plaets oock geen adel ontbroken.

Hundelghem: de heerlijckheyt van dese plaets heeft lange tijdt in 't geslacht van Rijm geweest.

Leeuwerghem, Helene, Leupeghem, Liefferinghe, Moerbeecke, en S. Marie Lierde.

S. Martens Lierde, Muenincxzwalmen, Over- of Op-brakele, Sententelins, Volkeghem, Weldene, Voorde, Wileghem, Denderwindeke, Salardighem, Meldene, Quaremont, Marcke, Nieuwkercke, Zulseke, Etichove, en Pollaer.

Viane: Espinoy noemt dese plaets niet alleenlijck een Baronny, maer oock een Graefschap, en seght dat het uyt oude brieven beweesen kan worden.

Brakele, gemeenelijck *Neder Brakele*. Men wil dat van dese plaets *Brachantum*, en van *Brachantum* Brabant genoemt is.

Berchem is een dorp, aen de Schelde, twee mijlen van Oudenaerde, gelegen.

DE

30, 11

DE VIER AMBACHTEN VAN VLAENDEREN.

BY de vier Ambachten wordt niets anders verſtaen, dan dit geheel geweſt, het welck eertijts onder de Biſſchop van Uytrecht heeft geweeſt, en in 't geheel dartigh dorpen in Vlaenderen begrijpt. Dit landt wordt in vier geweſten, oft Ambachten gedeelt, aen de vier hooftplaetſen, oft ſteden, van de welcken twee met wallen beſloten ſijn, als Hulſt en Axl, en twee ſonder wallen, te weten, Bockhoute en Aſſenede, behoorende. Het landt van de vier Ambachten is ſeer vruchtbaer van de beſte en witſte tarwe, heeft veel weylanden, en watergrachten, aenvloeying van de zee, een binnen-zee, en een ſluys, het Sas genoemt. Ick ſal met het voornaemſte deſer vier Ambachten beginnen.

't Ambacht van Hulſt.

Het Ambacht van Hulſt verdient de eerſte plaets onder alle, om de vruchtbaerheyt van ſijn grondt, (want het landt is ſeer mildt en vruchtbaer van ſchoone tarwe,) en om de groote uytſtrecking van ſijn begrijp; doch het lijdt ſomtijdts ongelooffelijcke ſchade door 't gewelt van d'inbreeckende zee. Het beſte deel daer af leght heden onder water, door d'inſtortinge van 't jaer 1506, en 1570, en in andere tijden, en ſal miſſchien in tijdt van vrede weder droogh gemaeckt konnen worden. Wy ſullen echter verhalen wat dorpen daer in ſijn, en de groote beſittingen die de klooſters daer hebben. Voor eerſt hebben de Cambronſche Geeſtelijcken in Henegouwen een Prieurſchap in *Stoppeldijck*, en een rechtbanck in *Absdael*, voornamelijck door de mildtdadigheyt der Kaſteleynen van Ghent. Die van Dune hebben een Monnickshof, gemenelijck *het Hof ten Sande* genoemt, in Houteneſſe, het welck ſich wijdt uytſtreckt; want het begrijpt 3500 maeten landts onder de heerſchappy van de Graef van Vlaenderen; en ſoo veel de kerck aengaet, onder het patroonſchap des Heers van Heule, die de tijtel van S. Marten heeft. Sy hebben by *Oſſeneſſe* oock vette ackers, en weylanden, geſchoncken door de Graven van Vlaenderen, die hun Heeren ſijn, ſchoon de Heer van Heule het patroonſchap van de kerck beſit De Baudeleurs, die naer Ghent verhuyſt ſijn, hebben een Gaſthuys in Wendelzee, tienden in *Pauwels-polder*, die hondert maten landts begrijpt, en een kerck aen S. Gerulf gewijdt, en tot patroon d'Abt van Drongene: een kapelle in Lanswede, aen S. Maria gewijdt, en eertijdts door mirakelen vermaert, tot welckers eere de Biſſchop van Uytrecht, in 't jaer 1495 een jaerlijckſche ommegang oft biddagh inſtelde. De Doeſters, gemeenelijck *Ter-Doeſt*, hebben by Klinge een klooſter van de Ciſtercienſche Ordening by Brugge, nu met het Biſdom vereenight. De Drongenaers by *Heyndijck*, daer het dorp achttien hondert maeten begrijpt, en een kerck heeft, aen S. Catharina gewijdt, van de welcke d'Abt van Drongene patroon is, onder de heerſchappy van de Graef van Vlaenderen. Het huys der Ridders van Malta by *Groude*. Het Kapittel van Kortrijck by *Vranxdal*, het welck ſijn heerſchappy wijdt uytſtreckt. Hier ſtaet aen te mercken, dat Joannes, ſoon van Graef Guido van Vlaenderen, Heer van Namen, weder droogh gemaeckt heeft de Polder, gemeenelijck *de Polder van Namen* genoemt, met vyftien hondert bunderen landts, daer by gelegen, die eertijdts van de zee ingeſwolgen waren; en dat aen dit Ambacht leggen, oft eerder daer in beſloten ſijn, de ſeer treffelijcke heerlijckheden van *Maelſtede*, en *S. Ians Steen*, van de welcken het eerſte overlang aen het Huys van *vander Gracht*, en het leſte over vijf-hondert jaren herwaerts aen de Burgh-graven van Ghent heeft geweeſt, en tot op heden in de ſelfde ſtam, van Ghent genoemt, is gebleven, ſtaende onder de Graef van Yſeghem, uyt dat geſlacht, en nu onder ſijn broeder Willem, met de tijtel van Baron, en Heer van Weldere. Het begrijpt drie duyſent maten landts, daer af de zee eenigh gedeelte ingeſwolgen heeft. Hier ſijn jaermarckten, en een treffelijcke paerde-marckt, privilegien, en vrye heerſchappy, oock een tiende, de welcke in 't jaer 1262 aen de Baudeloers toegevoeght en beveſtight is. Het oudt geſlacht der *Maelſteden* heeft eertijdts machtigh in dit geweſt geweeſt. Wulfard, Heer van *Maelſtede*, en Gerard ſijn ſoon, hebben in 't jaer 1248 d'eedt van getrouwigheyt gedaen aen Margarita, Gravin van Vlaenderen. In 't jaer 1280 beſat Ioannes van Maelſtede, volgens een byſonder recht, alle de meulens en waranden in het landt van Hulſt, gelijck men in de regiſters van Rupelmonde leeſt.

Axel Ambacht.

Axel, van Malebrancus, *Axla*, en van Vredius *Axela* genoemt, daer door, gelijck oock door Hulſt, Malebrancus de breede wegh van Ordborgh tot aen Antwerpen leyd. Dit heeft de tweede plaets onder de Ambachten van Vlaenderen, en was eertijdts de hooftplaets van een vruchtbaer landt, aen Vlaenderen vaſt ſijnde. Maer nu is het geheel van de zee, oft

KAERTE VAN DE VIER AMBACHTEN.

ZVYT BE- -VER

De Hont

Oost Wester Schelde.

't Landt vander LANDT.

Hansweert

Kinckel

Werde

Goes.

Bakendorp

Stuvesandt-

De Dollaert

Verdroncken Zuydt Bever landt.

Schorre van 't Badt

Rat landt.

Baths

De Duyst

Crom Vliet

Meulen Polder

Ouhof Polder

Ouseneese Kuf Polder

Parck gold.

Zaute land

Maria Polder

Heyndyck

Hof ten Eende

Gruys Polder

Fort Kuytbergen

S. Paulus

Oost Vlect

Roosenburg

Sprenen Polder

Middel gold

Polder van Namen

Fort van Sassingen

Dyncken Dyck

Duyvelsbeeck

Sassinger Gat

Sandbergh

Moer Schans

Gheule van Sassingen

't Verdroncken Landt van Grouwe

Hulst

Cleyntgens Fort

Polder van 't Berchems Red.

Absdale

Berchems broeck

Schorre van St. Geldyck

Reygers bosch

't Gat van Cappelle

Cappelle Polder

Groote hut

Axel

Fort de Roosschuyte

Schorre

Zeve huser

Zevenaer Polder

Loovens Polder

Coulen Polder

Ter Neuse

Wolfersyn Pold.

Mors pold.

Witte deren Pold.

Mauritsfort

Schorre van Wolfenwyck

Watervliet

Watervliets schorre

Klenbyck

Oranjen Polder

Bierviet

Philippine

Philippine Polder

Albertus Polder

Bockhaute

Baßenvelde

Aßeneede

Casteel

Cloester t' Sas

Oost Eecheloo

Crayenbosch

Ter Loonen

Cloester

Heye

Stoupe

Eertvelde

't Fort St. Antonis

Sluys

Selfate

St. Bernard

Out Borough

Den Ecker

Aleyfort ofte St. Francois

De Woestine

Cluyse

Rieme

Wal dendonk

Riemsche Heye

Roobrugge

Dries

Ter Donckt

Winckele

Wachbeecke

Calvo

St. Anna

Canael van Moerbeke

Langen brugge

't Roothuys

Deßeldonck

Witte walle

Saffelare

De Zuyder

Oostackere

Hest

Loo Christi

Ghendt

't Casteel Loo

Loo Cappel

Zevenbeecke

Deßelberghe

Beervelde Capp.

Scheldt fl.

Neer Scheldt A.

Geraerd Coeck sculp.

De Moerspeye

Caeruscht

Peereboom

Drongen hoff

Moerbeke

Cauwenberghster Meulen

Exaerder brugge

't Hof

Exaerde

Dackenam

Bendeloo clooft.

Stekensche waert

St. Jans steen

De waesche Clingge

Geuhensberg

Stoken

Komfeke

S. Pauwels

't Hof te Voorde

S. Iobs Cappel

Sinay

't Hof van Vareke

't hof van Paddeshoek

S. Nicolaes

Walburch

Bele ele

Nieukercken

Vrasenen

Beveren

Melchen

't Fort Spinole

Rode

Halsterloo

Kieldrecht

Keeck van Kieldrecht

De Turf bancke

't Fort Verrebroeck

De Kruys dyck

Verre broeck

Polder van 't Bevers broeck

't Huys te Beveren

't Fort Callo

Callo

Lillo

Fort Lillo

Schelde fl.

St. Maria

St. Philippe

Tsandvliet

Stuyvken

't Landt van Doel

Doel

St. Annae Polder

't Landt van Kete

Liefkens hoec

nes.

Schale van een Vlaemsche myle, 15 maken een Graedt en houden in 2000 Rynlandsche Roeden

van de armen der zee beſloten; 't welck men echter, ſeght Gramajus, 't ſy men op d'oude, oft hedendaeghſche gelegentheyt van Axel ſiet, behoorlijck en gevoegelijcker verſtaen moet. Want hoewel de Moer naer 't noord-ooſten aen het Ambacht van Axel raeckt, ſoo is ſy echter verre van de ſtadt af, daer de landen van de dorpen *Beooſtenvliedt*, in 't welck een kerck is, aen S. Marten gewijdt, en daer de Heer van *Heule* en *Zuydtdorp* het patroonſchap heeft, tuſſchen leggen. En hoewel de zee, het grootſte deel van Weſtdorp, en van de heerſchappy van Steelandt ingeſwolgen hebbende, haer palen wijder uytgeſtreckt ſchijnt te hebben, nochtans, na dat, in 't jaer 813 na Chriſtus geboorte, de Heer Gobert, niet vernoeght met drie-en-dertigh dorpen de Bertiniaenſche Geeſtelijcken verrijckt te hebben, oock het klooſter van onſe Salighmaecker gewijdt heeft, ſoo moet men niet achten dat de ſtadt in deſer voegen eenigh verlies heeft geleden, om dat ſy, langhs een rechte vaert naer de haven, die, om ſijn bochtige geſtalte, *Ter Neus* genoemt wordt, haer goederen en ſchepen naer de zee voert, volgens de privilegien van Graef Guido. De Abdy, die van de vlackte, met hagen beſet, de naem verkregen heeft, en gemeenelijck *Ter Hagen* genoemt wordt, heeft in het jaer 1230 haer begin genomen onder de tijtel van 't Huys der Blijdtſchap. En men bevindt dat Iutte *van Bryen* de Monicken, om het gewelt van de zee, en om de vrees van het gevaer, ſekere grondt binnen de palen der parochy van Meckelbeke aengeboden heeft, om daer een klooſter te bouwen; en dat ſy, op 't aenſtaen van de Vorſtin Margareta, die de gift vergrootte, in 't jaer 1278 weder naer hun eerſte wooning in de voorſtadt van Axel ſijn gekeert, en daer gebleven, tot dat ſy, door de verſlindende oorlogen, felder dan de grootſte zee-buyen, naer Ghendt gevlucht, en daer een klooſter gebouwt hebben. De jaer-marckten, door Keyſer Karel de Vyfde beveſtight, wierden eertijdts verciert met een merckelijcke toevloet van zee-waren; in voegen dat een groote menighte van viſſchen gemeenelijck Axele wierdt genoemt. Behalven de voorgenoemde dorpen (om van Ertingen onder het water bedolven, en Urendijck, binnen *Willemskercke*, mede onder de golven verborgen, te ſwijgen) begrijpt dit Ambacht noch *Notene*, het vaderlandt van Pieter van Houte, Admirael onder Philippus de Stoute: oock *Andijck* en *Saemſlacht*, van de Salm, gelijck blijckt, dus genoemt, aenmerckelijck om ſijn oudt kaſteel onder Hartogh Philippus, in 't jaer 1452, het welcke in de leſte oorlogen veel geleden heeft, en om de commanderye der Ridders van Malta, eertijdts der Tempeliers, de welcke in 't jaer 1282 een Prieur heeft gehadt. Want men bevindt dat Geerard van Maelſtede, Ridder, ſekere beſittingen, aen de Tempel-heeren gegeven heeft, om de kerck van *Saemſlacht* te bouwen. Deſe heerſchappy was eertijdts in een oude en edele ſtam van de ſelfde naem, en is aen het geſlacht *van den Schoutete* overgegaen. Axel heeft oock, in 't jaer 1452, de rampen van de burgerlijcke oorlogen geleden, toen het, van de Ghentenaers verſterckt ſijnde, door de krijghslieden van Philippus de Goede, Ghent belegert hebbende, uytgeplondert en verbrandt wierdt, om dat men het beſchuldighde, dat het den Ghentenaers, in hun noot, heymelijck onderſtant hadt gedaen. Maer het wierdt ſedert op de koſten der inwoonders en bywoonders weder opgebouwt; en in deſe leſte oorlogen met wallen en beſettingen ſoo verſien, dat het machtigh is om de pogingen van groote legers tegen te ſtaen. Het was eertijdts de bynaem, en ten deel het krijghs-eygendom van een doorluchtige ſtam, die overlang overgegaen is tot het geſlacht van *vander Gracht*, welcke ſtam het patroonſchap van de kerck, en Liedekercke beſat. Het is veel jaren lang de beſitting van de ſtam van Ghiſtelle geweeſt, en is eyndelijck, by verraſſching, aen de vereenighde Staten der vrye Nederlanden overgegaen, die het ſeer ſterck hebben gemaeckt, en noch heden beſitten.

Aſſenede Ambacht.

Aſſenede wordt van Malebrancus in de kaert *Haſnethe*, en van Vredius, in ſijn geſchreve Kronijck van S. Bavo, *Aſnetha* genoemt. Dit Graefſchap, namelijck van de Burght van Ghent, welckers eerſte Graef Wichman in het jaer 949 van Otho geſtelt wierdt, hadt onder ſich vier ſteden, met hun appendentien, Aſſenede, Bockhout, Axel, en Hulſt, met het geheele landt van Waes, gelijck de Kronijck ſeght. Deſe ſteden worden gemeenelijck de vier Ambachten genoemt, die onder het Biſdom van Uytrecht waren, tot aen het jaer 1559, in het welcke ſy te ſamen, door de vermeerdering der Biſdommen van Nederlandt, onder de Biſſchop van Ghent geſtelt wierden. Aſſenede is het hooft van de ſeven dorpen, en in ſeer hooge achting, om een oudt kaſteel, en om een ander treffelijck gebouw, het welck daer gebouwt is door Andreas Andreæ, Ridder, en Threſorier van de Keyſer, en dat in die tijdt gekoſt heeft negentigh duyſent gulden, hoewel de opperbaes, niet meer dan drie ſtuyvers, jae noch minder, des daeghs verdiende. Hier is een bequame vaert, die van hier naer Philippyne, en van daer naer het Sas van Ghent ſtreckt. Niet verre van hier leggen oock de landen, die van de zee ingeſwolgen ſijn; doch echter ten deel, onder het beleydt der doorluchtighſte Vorſten van Nederlandt, Albertus en Iſabella, weder droogh gemaeckt, en tegen het gewelt van de zee beſchut ſijn, en dieshalven oock hun namen voeren. Sy heeft ſtadts privilegien, en heeft door haer weeck-marckt, en jaer-marckt, en oock door haer wollewevery, en handel ter zee gebloeyt. Sy heeft oock een Gaſthuys gehadt. Haer kerck wierdt gebouwt in het jaer 1142, onder de tijtel van het heyligh Kruys. De dorpen, die ſy behelſt, leggen aen weder-ſijden van de nieuwe vaert van Ghent, tuſſchen de rivieren, die uyt het boſch van Waerſchoten

ten en Axel naer ſekere poel vloeyen, gemeenelijck het *Moerwater* genoemt. Onder deſe dorpen vertoont ſich eerſt *Wachtbeecke*, een aengenaem en volckrijck dorp, en by de kerck, aen S. Catharina, maeght en martelares, gewijdt, gelijck een ſtadt met een treffelijcke ry van huyſen beſet, daer de voornaemſte inwoonders van het Ambacht Aſſenede gemeenelijck hun wooning hadden. De Graef van Yſeghem heeft het patroonſchap van de kerck, en de Graef van Vlaenderen beſit de weereltlijcke heerſchappy van deſe plaets, gelijck oock van 't geheel Ambacht.

Eertvelde is een boſch-achtigh en bouwlandigh dorp, van het welcke de Burgh-graef van Ghent ten deel de weereltlijcke heerſchappy heeft. Hy heeft oock het patroonſchap van de kerck, die met de tijtel van de H. Maget Maria verheerlijckt is. De plaets begrijpt vijftien hondert maten landts. Binnen d'omkring van deſe Parochye is een kapelle, gemeenlijck de *Stoupe* genoemt, aen de ſelfde Maeght gewijdt.

Kluyſe: deſe plaets is des ſomers ſeer aengenaem, en van een beeck en nutte gracht beſproeyt, die in de rivier van 't Sas, by Langenbrugh vloeyt, langs de welcke men veel hout naer Ghent voert. De weereldtlijcke heerſchappy behoort ten deel aen de Graef van Vlaenderen, ten deel aen d'Abt van Eynham by Oudenaerde, die daer de Schout en Overigheyt ſtelt. De ſelfde Abt heeft oock het patroonſchap van de kerck, die onder de naem van de Maget Maria bekent is.

Winckele leght van de ſuyd-ſijde aen het dorp Wachtbeecke, en raeckt van de noordt-ſijde aen de gracht, die naer het Sas van Ghent ſtreckt. Sy heeft aen de ooſtſijde een andere rivier, die de beemden van Moerbeecke deurſnijdt, van de weſt-ſijde de landen van Zelſaten; en de Graef van Vlaenderen tot haer Heer. Van de kerck, het H. kruys genoemt, heeft het patroonſchap de Heer van Yſeghem, uyt het geſlacht van Ghendt geſproten.

Zelſaten heeft vette bouwlanden. Men heeft hier, in de leſte oorlogen, tot bevrijding der grenſen, verſcheyde ſchanſſen en reduyten geleyt, die met des Koninckx ſoldaten beſet ſijn. Desſelfs kerck is aen de maget en martelares S. Catharina gewijdt, onder het patroonſchap van de Graef van Yſeghem, en onder de heerſchappy van de Graef van Vlaenderen.

't Ambacht van Bockhout.

Bocholt, gemenelijck *Bockhout* genoemt, by Malebrancus *Bocholt*, by Vredius *Bocholtum*, oft oock *Bochauta*, gelijck 't geſchrift van S. Bavoos kloſter ſchrijft, heeft tot haer burger gehadt Ioannes Siſidevindius, monick van Dune, by de ſijnen, dicht by 't graf van Thomas, Abt van Dune, begraven, van de welck Meyer, in ſijn jaerboecken, op 't jaer 1312 ſpreeckt. Hy was een Theologant van Parijs, om ſijn geleertheyt vermaert. Sy was eertijts verſien met een Raedthuys, wetten, vryheden, haven, marcktten, en Raedt, gelijck een ſtadt. Sy heeft de naem verkregen van een boecke-boſch, en heeft die aen 't landt mede gedeelt, 't welck ſich in de langte uytſtreckt, en wonderlijck grooter geworden is, vermits de zee eenige dorpen ingeſwolgen heeft. Het ſtreckt ſich aen d'eene ſijde uyt tot aen de Schans, Philippyne genoemt, en aen d'andere ſijde tot aen een buert, die *Peerboom* genoemt wort, en voorts tot aen het boſch van Waerſchoten. In dit geweſt is een dijck, *de Waterdijck* genaemt, die dat, beneffens eenige dorpen daer ontrent, en polders, tegen het gewelt van de golven beſchut; en ſtont eertijts onder 't beleyt van de Ridder Hieronymus Laurinus, Threſorier van de Koninclijcke ſchatten in Nederlandt, en over meer dan hondert jaren Raedts-heer en Hofmeeſter van Koninck Philippus, die deſe heerſchappy aen hem overgaf: want deſe niet vernoeght met de dorpen tegen de watervloeden verſekert te hebben, verkreegh oock by koop de polders van 't Ambacht van Yſendijck, tegen over het dorp van S. Ian ter herimitagie, S. Ioris polder, tuſſchen de haven van Boeckhout, en de weſterlijcke deelen, en oock Biervliet, namelijck van de Baenſten, te weten, van Guido, Raedtsheer, en Requeſtmeeſter, en van Paulus, eertijts Preſident van de Raedt, en anderen van anderen: alle welcke landen hy van 't gewelt der golven bevrijde, en tot ſayen en weyden bequaem maeckte: daer in hy ſeer voorſpoedigh was, tot dat, in 't jaer 1570, met ſware ſchade, de zee, over de dijcken heen loopende, een groot deel deſer droogh gemaeckte landen weêr inſwolgh, tot welcker drooghmaking men toen weêr alle vlijt beſteede, gelijck Gramajus in die tijdt ſchreef. Bockhout hadt tot ſijn weereltlijck Heer de Graef van Vlaenderen; en van de kerck, naer het H. Kruys genoemt, heeft de Baron van Nevele het patronaetſchap. Onder het Ambacht van Bockhout ſijn voor eerſt

Baſſevelde, een dorp, vier mijlen van Ghent gelegen, daer boſſchen en bouwlanden ſijn, 't welk, gelijck Gramajus ſeght, oock op ſijn mannengaſthuys van de Ciſtercienſe ordening roemt. Het hadt eertijdts een geſlacht, dat des ſelfs bynaem voerde, onder 't welck oock Diederijck van *Baſſevelde* wort gedacht, die met andere edelen van Vlaenderen, Philippus van Elſas, Graef van Vlaenderen, naer d'oorlogh van 't Heyligh landt gevolgt heeft. Het dorp Baſſevelde heeft nu tot wereltlijcke Heer de Graef van Vlaenderen, en van de kerck, S. Maria genoemt, heeft de Biſſchop van Ghent het patronaetſchap. De grootheyt van 't dorp ſtreckt ſich uyt tot vyf duyſent maten lants, daer onder veel boſſchen, en eenige onvruchtbare geweſten ſijn.

Hier onder behoort oock *Ooſt-eeklo*, een dorp, met boſſchen beplant, en daer heyde is, daer eertijdts oock een Abdye van Ciſtercienſe nonnen was, die nu te Ghent ſijn. Deſe Abdye was ſeer oudt, ja ſoo, dat men geen ſekere kennis van haer eerſte inſtelling heeft. De Graef van Vlaenderen beſit de heerſchappy van *Ooſteekelo*. Het dorp begrijpt negen hondert bunderen lants, gelijck men 't noemt; doch daer onder is ſeer weynigh dat tot vruchten bequaem is, ten ſy het met veel arbeyts bebouwt wordt. De kerck voert de naem van 't H. Kruys, en de Biſſchop van Ghent beſit het patronaetſchap.

HET LANDT
VAN WAES.

Gelegenheyt.

HEt edelſte gedeelte van Vlaenderen ('t ſy men het liever een heerſchappy wil noemen) is het landt van Waes, aen de noord-ſijde van het ſelfde lantſchap gelegen. Het wort geheel beſloten van de rivieren de Schelde, de Durme, en van de ſtadt Hulſt. Haer naem ſchijnt geſproten van *Waſe*, 't welck in de Duytſche tael kley oft ſlijck beteeckent: want het is ten meeſtendeel gantſch kley-achtigh, en tegen d'overvloeying van de zee en rivieren met dijcken verſien. Schrieck, Becanus, Emmanuel Sueyro, en anderen die na hen gevolght ſijn, ſtellen in deſe en in de geburige plaetſen de genen, die van Julius Ceſar, in ſijn vierde en vijfde boeck van de Franſche oorlogh, *Levaci* genoemt worden, de welcken met de Pleumoſiers, Grudiers, en Gonduniers onder de vaſſaelen der Nerviers waren; en ſy leyden de naem af van *Leeg* en *Wack*, anderen van *Leege-wake*, miſſchien Leege Waes, met onſe W in een V te veranderen, volgens een gewoonte, die by de Latijnen en Franſchen gemeen is; in voegen dat wy noch heden de ſelfde naem van Vaſii oft Waſii, Waes bemercken, met de ſilb *Lee* wech te nemen, de welcke ſeer gemeen by de Vlamingen is. Doch dit ſy ſoo 't is, het ſou overtolligh ſijn uyt de

Naem.

Oudtheyt.

Hiſtorien te willen toonen, dat dit gedeelte van Vlaenderen onder anderen ſeer oudt, en meê van d'eerſten gebouwt en bewoont is, dewijl des ſelfs gelegenheyt ſulcks genoegh aenwijſt. Want het wort byna geheel door de vermaerde rivier de Schelde omringt, en heeft tot geburen eenige machtige en oude ſteden, en oock kaſteelen; gelijck Ghent, Antwerpen, Dendermonde, Hulſt, Axel, het kaſteel van Rupelmonde, Beveren, Saftingen, welck leſte geheel van de golven ingeſwolgen is. Dewijl dan gemeenelijck d'eerſte bewooningen der plaetſen uyt het gerijf der rivieren, en uyt de beſcherming der omleggende kaſteelen ſpruyten, ja dewijl veel kaſteelen d'oorſprong van hun ſteden hebben geweeſt, gelijck uyt d'oude namen van het kaſteel van Ghent, van Antwerpen, en diergelijcke anderen blijckt; ſoo kan men niet twijffelen, oft dit landt, ſoo oudt als deſe oude ſteden en kaſteelen, van alle oudtheyt herwaerts ſeer bewoont heeft geweeſt. Haer inwoonders ſijn, boven d'andere Vlamingen, naerſtigh en kloeck, vriendelijck en beleeft, van d'oude oprechtigheyt, en naerſtige betrachters van 't oudt geloof; yverigh in het boere-werck, ſchrander in de koophandel, en hun Vorſten getrouw; hoewel ſy, meer dan d'anderen, ſeer ſware laſten des oorloghs gele-

Aert van d'inwoonders.

den hebben, vermits de ſoldaten gedurighlijck in d'ingewanden van hun landt ſijn geweeſt. Het was eertijts een oorloghs-beſitting der Graven van Hollant, namelijck door de gift der Keyſers. Want Vlaenderen wort ſedert eenige eeuwen herwaerts gedeelt in Graefſchap, Heerſchappy, en Eygendom. Het Graefſchap wort door de Schelde van de Heerſchappy afgeſcheyden, en het ſelfde Graefſchap is het Koninckrijck onderworpen, en de Heerſchappy ſtaet onder het Keyſerrijck. Doch de vier Ambachten, het lant van Waes, en het landt, dat de bynaem van Overſchelde draeght, met een deel van 't landt van Dendermonde, ſchoon aen deſe ſijde van de Schelde gelegen, behooren onder de Heerſchappy, en ſtaen van oudts onder het Keyſerrijck. Doch de Graef van Hollant heeft byna dit alles ſeer lange tijdt beſeten onder de protectie der Graven van Vlaenderen, gelijck Meyer aenwijſt. Lodewijck, Koning van Duytslant, noemt dit landt het Foreſt Waes, in de gift, die hy aen Graef Diederick doet, in 't jaer 868, aen 't welck, in 't ſelfde jaer, Aubertus Miræus gedenckt in ſijn jaer-boecken van Nederlant, en hy verhaelt des ſelfs macht-brief, (hoewel die niet ſeker genoegh by hem is) in 't XXIII Kapittel van 't boeck der Godtvruchtige geſchencken. Voorts, Janus Douza, in ſijn vijfde der jaer-boecken van Hollant, vermoed dat deſe Graef Diederick, die dus van Lodewijck, Koning van Duytslant, beſchoncken wierd, grootvader heeft geweeſt van Diederick d'Eerſte, Graef van Hollant, en vader van Gerolf, die vader geweeſt ſoude hebben van de ſelfde Diederick d'Eerſte. En het ſchijnt dat men dit uyt Rhegino kan bemercken, de welcke ſchrijft dat in 't jaer 885 Gerolf en Gardolf, Graven der Vrieſen, van Godefrid, Koning der Noormannen, tot Geſanten aen de Keyſer wierden geſonden; en dat Hartogh Eberhard door Walgarius, oft Walger de Vries, Gerolfs ſoon, op de jaght in het jaer 898 verradelijck wierd gedoot. De ſelfde Douza acht oock, dat deſe de ſelfde is, als Walger, de broeder van Diederick d'Eerſte, Graef van Hollant. Wat Diederick aengaet, de vader van Gerolf, hy was, ſoo ick niet in mijn meening bedrogen ben, Kamerling van Lodewijck *Balbus*, oft de Stamelaer, ſoon van Karel de Kale; en de ſelfde Balbus maeckte hem by Teſtament het Graefſchap van Autun, in 't jaer 879, gelijck by Aimonius, lib. 5, cap. 39, geleſen wort. Ontrent in deſer voegen ſchrijft Miræus in ſijn aenteeckeningen op de ſelfde macht-brief. Doch Arnulfus de Groot, Graef van Vlaenderen, in het jaer 937, in ſekere macht-brief, daer in hy verſcheyde landen aen de Geeſtelijcken van Blandin geeft, die onder Tranſmar, Biſſchop van Noyon en Doornick, ſtonden, ſpreeckt dus:

Heeren.

Oock

Oock in het dorp Waes, over de rivier de Schelde, de hofſteê, Temſeke genoemt, in de welcke lange tijdt het lichaem van de heylige maeght Amelberge geruſt heeft, &c. Maer hoe het lant van Waes, onder de Hollanders ſtaende, weêr aen de Vlamingen is gekomen, dit verhaelt Meyerus, in 't vijfde ſijner jaer-boecken, onder Diederick van Elſas, op 't jaer 1168. Floris, ſeght hy, Graef van Hollant, die, gelijck wy getoont hebben, gevangen te Brugge wierd bewaert, heeft men van ſijn gevangenis ontſlagen, en tuſſchen hem en de Graef van Vlaenderen wierd vrede gemaeckt, op deſe voorwaerde, dat de gijſſelaers, die de Vlaming had, van d'eylanden tuſſchen de Schelde en Edinſee te Brugge ſouden blijven, ſoo lang den Vlaming ſoude believen. Dat nergens eenige ſtrijt oft lijfgevecht ſoude geſchieden om de geſeyde eylanden, dan in de ſtadt Brugge. Dat de Graven alle d'inkomſten, winningen en goederen, en alles, dat in de ſelfde eylanden tot de Vorſtelijcke ſchatkiſt behoorde, onder malkander ſouden deelen. Dat de ballingen en dootſlagers van Hollant geen toevlucht en vryheyt in Vlaenderen ſouden hebben. Dat geen van de beyde Graven in de geſeyde eylanden eenige veſtingen ſoude bouwen. Indien de Graef van Hollant deſe voorwaerden van vrede overtradt, ſoo ſal hy alle de landen, die hy onder de protectie van de Vlaming beſit, overgeven, tot dat het ongelijck en de ſchade vergoed is. Deſgelijcks, indien eenigh Vlaemſch koopman in Hollant afgeſet wort, ſoo ſal de ſtadt, of 't lant, daer in hy afgeſet is, de ſchade vergoeden op 't ſeggen van ſes mannen. De Vlaemſche kooplieden ſullen in geheel Hollant vry van tollen ſijn. Indien hen iets onder de deckmantel van tol oft ſchatting afgenomen wort, ſoo ſal de Graef van Hollandt gehouden ſijn dat weder te geven. De Vlaemſche kooplieden, deur Hollandt reyſende, ſullen ſich van alle ſchulden, die van hen geeyſcht worden, met d'eedt alleen konnen ſuyveren, om niet in hun reys verlet te worden. Indien eenigh koopman, ſijn eedt gedaen hebbende, echter verlet en opgehouden wort, ſoo ſal de Graef van Hollandt ſijn ſchade en koſten betalen. Gedaen te Brugge, in de Prooſtdye van S. Donaes, op de derde dagh na de Sondagh van *Reminiſcere* in 't jaer 1157. Dus wort de tijdt in de regiſters aengeweſen. Maer dewijl Floris deſe vrede niet onderhielt, ſoo benam hem, niet lang daer na, Philippus al 't gene, dat hy in de geſeyde eylanden had. Hy benam hem oock het landt van Waes, 't welck de Graven van Hollandt beſaten onder de protectie der Graven van Vlaenderen. Hy eygende ſich dit alles toe, en voeghde het by de heerſchappy van Vlaenderen.

De ſelfde Schrijver verhaelt oock, in het tiende ſijner jaer-boecken, onder Guido van Dampierre, dat in 't jaer 1280 Keyſer Rudolfus by Keyſerlijck vonnis verklaerde, dat d'inwoonders van Aelſt, het landt van Waes, de vier Ambachten, en d'eylanden van Zeelandt weêr tot de Keyſerlijcke ſchatkiſt vervallen waren, om dat Guido niet in tijts d'eedt daer af gedaen had, dat de Keyſer alle deſe landen aen Joannes van Aveſnes, Graef van Henegouwen, ſchonck, hoewel Guido, in 't jaer 1262, in ſijns moeders naem d'eedt daer af had gedaen in de ſtadt Ghent, volgens de woorden van Keyſer Richard; dat Guido, dit bemerckende, en ſich ten hooghſten verongelijckt achtende, ſich daer af op de Paus beriep; en dat hy, vermits Keyſer Rudolphus eenige jaren daer na ſtorf, aen Keyſer Albertus, Rudolphus vonnis wederroepende, d'eedt van getrouwheyt t'Aken deê. Dus verre Meyer. Voorts, dat dit landt van Waes oock lange tijdt onder de Graven van Aelſt, uyt het geſlacht van Ghent geſproten, geweeſt heeft, kan men ſien by Andreas du Cheſne, in ſijn vierde boeck van 't ſelfde geſlacht. Deſe heerſchappy heeft veel elenden en rampen geleden, ſoo in deſe leſte oorlogen, als in die van de voorgaende eeuwen. Doch deſe nederlaegh is aenmerckelijck, de welcke in 't jaer 1452 het landt van Waes toeviel onder Philippus van Borgonje. Want hoewel de voorgenoemde Vorſt op de 16 van Junius, in 't ſelfde jaer, geluckighlijck by Waſeele, een dorp in 't landt van Waes, *Bazeele* genoemt, tegen de Ghentenaers hadt geſtreden, ſoo verloor hy echter in deſe ſtrijdt ſijn ſoon, Cornelis genoemt, een deurluchtigh Vorſt, en van alle d'Adel bemint, gelijck Meyer verhaelt, en verbrande voor eerſt Waesmonſter, daer een groot deel der Ghentenaers gevlucht was, die de genen, de welcken de vaendelen van de Vorſt volghden, Pikarden noemden, en, om 't verlies van ſijn ſoon ten hooghſten bedroeft, en tot wraeck aengeport, trock op de 20 van Junius in 't landt van Waes, in 't geſelſchap van Venenſis en Alnetanus, Procureur van Hollandt, met drie duyſent Hollanders, daer af het grootſte getal boogh-ſchutters was, en verbrande byna, ſonder eenige barmhertigheyt, alle de dorpen en veſtingen, en ſoude alle d'inwoonders, tot een toe, verdelght hebben, ſoo niet een groote menighte van ongewapende en ſmekende boeren blootsvoets toegeloopen waren, en met luyde ſtem vergiffenis en barmhertigheyt van hem verſocht hadden: in voegen dat de Hartogh, door hun gebeden bewogen, beval dat men ophouden ſoude van brandt te ſtichten. Te Moerbeecke wierden veel van weêrſijden gedoodt, maer veel meer van de Ghentenaers; en het geheel dorp verbrant. Twee duyſent mannen ſneuvelden by Engerre. Tornacenſis verhaelt, dat in deſe tocht meer dan vier duyſent dorplieden bleven; dat Philippus een geheele weeck met deſe ſaeck beſigh was, en dat hy t'elckens des avonts, met d'ondergang van de ſon, naer 't kaſteel van Rupelmonde, dat ſterck en vaſt was, ſich vertrock, en ſijn heyr in 't velt liet. En een weynigh daer na ſeght de ſelfde Schrijver: de ramp en elende, die toen Ooſt-Vlaenderen geleden heeft, ſoude niemant konnen uytdrucken. Doch evenwel wierd dit geweſt niet geheel verdelght, maer heeft allengs weêr ſijn vorige glans gekregen, gelijck oock het landt van Waes, dat vet van gront is, doch ergens onvruchtbaer en mager, 't welck echter door de naerſtigheyt en onvermoeyde arbeyt van d'inwoonders wonderlijck

Rampen.

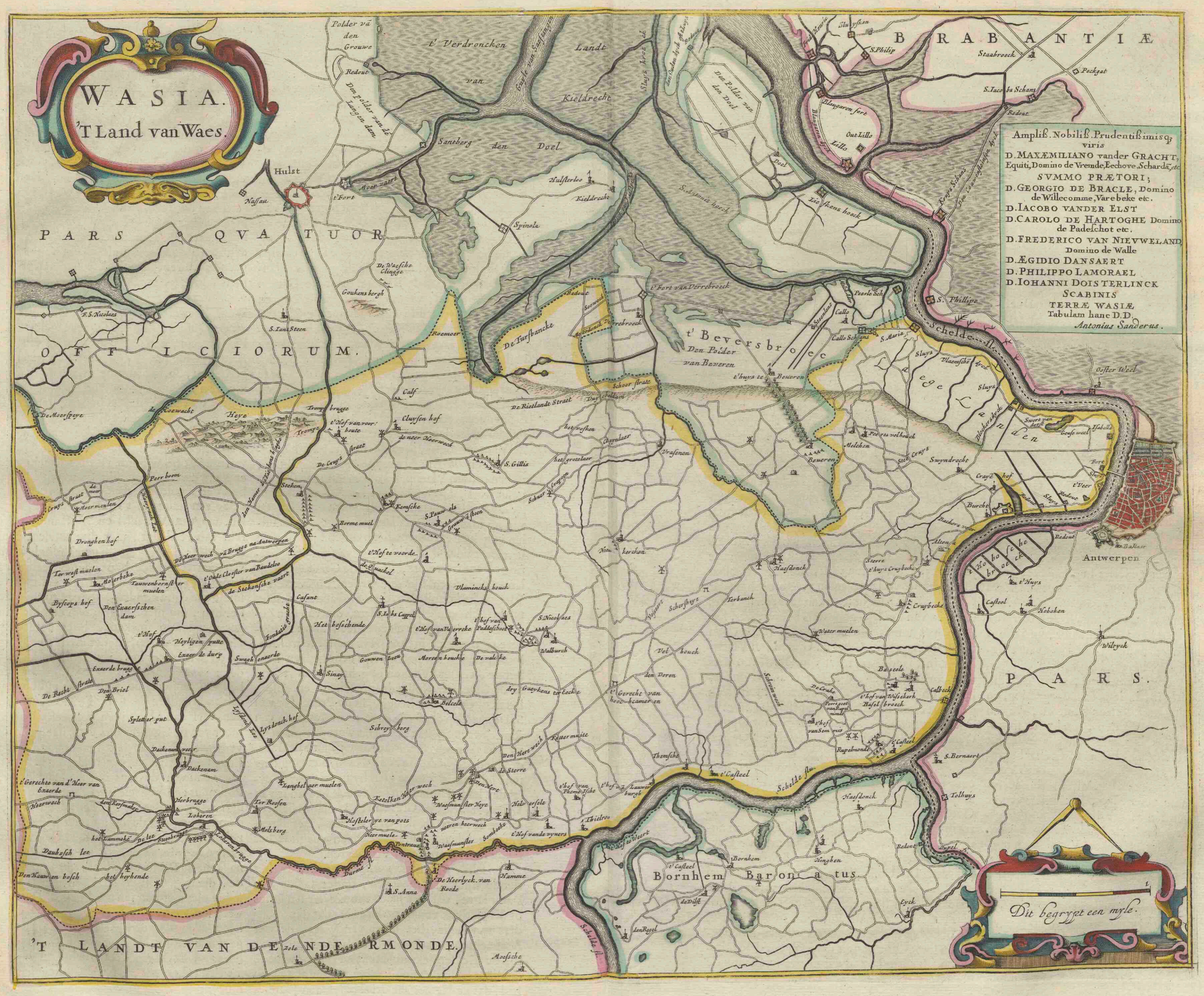
WASIA.
'T Land van Waes.
Ampliß. Nobiliß. Prudentißimisq; viris
D. MAXÆMILIANO vander GRACHT, Equiti, Domino de Vremde, Eechove, Schardã, etc.
SVMMO PRÆTORI;
D. GEORGIO DE BRACLE, Domino de Willecomme, Varebeke etc.
D. IACOBO VANDER ELST
D. CAROLO DE HARTOGHE Domino de Padeschot etc.
D. FREDERICO VAN NIEVWELAND, Domino de Walle
D. ÆGIDIO DANSAERT
D. PHILIPPO LAMORAEL
D. IOHANNI DOISTERLINCK
SCABINIS
TERRÆ WASIÆ
Tabulam hanc D.D.
Antonius Sanderus.
BRABANTIÆ
PARS QVATUOR OFFICIORUM.
PARS.
'T LANDT VAN DE NDERMONDE.
Bornhem Baronatus.
Antwerpen
Hulst
Dit begrypt een myle.

verbetert wort. De voornaemſte inkomſt beſtaet in vlas, en aen de zeekant en moeren in ſeer goede tarwe, gelijck deurgaens in de vier Ambachten groeyt. Het vlas geeft groote winſt aen dit geweſt, daer toe byna de geheele weeck deur in de dorpen weeck-marckten worden gehouden; nu in 't een, dan in 't ander dorp: want op woenſdagh is de marckt te Lokeren, op donderdagh te S. Nicolaes, daer na te Temſche, in de volgende dagh, te weten op ſaterdagh, te Steeckene, op dingsdagh te Beveren, en dan vervolgens te Rupelmonde, en in andere plaetſen, daer deſe weeck-marckt gehouden wort. Veel hebben oock tot een gewoonte dat ſy, die, om hun koophandel te doen, heden in d'een plaets ſijn geweeſt, morgen om de ſelfde ſaeck in een ander verſchijnen, daer uyt d'onderlinge winſt der inwoonders van dit geweſt ſpruyt, 't welck ook hier uyt groote winſt en gemack treckt, dat 'er verſcheyde rivieren deurloopen, voornamelijck de Durme, en de Schelde. De Durme is een rivier, die by 't dorp Winckele haer oorſprong heeft, en ſich by Temſche in de Schelde ontlaſt, door de welcke dit landt niet minder beſproeyt wort, dan door de Schelde ſelve. Sy heeft oock een moer, oft poel.

Rivieren.

Dorpen. Het landt van Waes begrijpt heden deſe volgende dorpen: *S. Nicolaes*, *Lokeren*, *Waesmunſter*, *Stekene*, *S. Gillis*, *Baſeele*, *Moerbeecke*, *Nieukercke*, *Vraſene*, *Sinay*, *Belſeele*, *S. Pauwels*, *Melſene*, *Tielroode*, *Helverſele*, *Kemſeke*, *Dackenam*, en *Haeſdonck*. Al 't welck *de Keure* van Waes genoemt wort. Sy heeft geen beſondere Heeren, dan de Graef van Vlaenderen; en ſtaet oock niet onder de jurisdictie van eenige ſtadt. Onder het landt van Waes worden oock deſe volgende dorpen en heerlijckheden begrepen, namelijck, *het landt van Beveren*, begrijpende het dorp *Beveren*, *Verrebroeck*, *Kieldrecht*, en een gedeelte in *Haeſdonck*, en in eenige andere parochyen. Het landt van Waes beſluyt oock in ſich *Temſche*, *Exaerde*, *Kruybeecke*, *Swijndrecht*, en *Burght*. En hoewel de Heer van Beveren, en d'andere Heeren, door hun Schouten, vaſſaelen en andere bedienaers van 't Gerecht, yder in ſijn heerlijckheyt, het recht bedienen, ſoo wel in 't crimineel, als in 't civijl, ſoo ſtaen ſy echter, in de politijke regeering, en in de verdeeling der laſten en ſubſidien, die van de Vorſt geeyſcht worden, onder d'Opper-Schout, en onder d'andere Schepenen van dit gebiedt, als in des ſelfs kreyts en circkel begrepen. *Rupelmonde* erkent het gebiedt van ſijn Vorſt alleen. Het cyns-boeck van Vlaenderen accordeert met deſe verdeeling, het welck eenige heerſchappyen aen eenige dorpen knoopt; gelijck *Kauweburch*, *Pumbeecke*, *Paddeſchoot*, en *Aerſchoot*. Het ſeght oock dat, als geheel Vlaenderen hondert Vlaemſche ponden betaelt, d'inwoonders van 't landt van Waes twee ponden, achtien ſchellingen en twee grooten opbrengen. By vergunning van Keyſer Karel de Vijfde is oock, in het jaer 1531, aen des ſelfs inwoonders toegeſtaen by ſijdlijn t'erven van vaderlijcke en moederlijcke oomen en moejen, ſchoon de gewoonte van 't lant de voorſeyde erffeniſſen, die van ter ſijden quamen, uytſloot. Dit gebiedt is een gedeelte van dat Vlaenderen, het welck de Schrijvers Keyſerlijck noemen; en hoewel het, gelijck wy te voren geſien hebben, in verſcheyde tijden, en onder verſcheyde tijtelen van de Graven van Hollandt beſeten wierd, ſoo hielden ſy 't echter onder d'eedt en protectie der Graven van Vlaenderen. Des ſelfs eerſte afſcheuring van dit Graefſchap is geſchiet in 't jaer 1062, toen Boudewijn de Godtvruchtige, Graef van Vlaenderen, het landt van Waes, beneffens eenige andere heerſchappyen, aen Robert de Vries, ſijn tweede ſoon, met Geertruyd, dochter van Graef Floris van Hollandt trouwende, tot een huwelijcks-gift gaf. Dit lant wierd echter in 't jaer 1070 aen 't Graefſchap van Vlaenderen herſtelt; doch keerde ſedert weder aen de Hollanders. Maer toen, in 't jaer 1165, Graef Floris van Hollandt, met ſijn bontgenoten in Vlaenderen, tot aen Armentiers ingeborſten was, wierd 'er, onder 't beleyd van Philippus, ſoon van Diederick van Elſas, die om ſijn hooge ouderdom niet ſeer bequaem ſcheen om ſaken uyt te voeren, een heftige veltſlagh gelevert, daer in Graef Floris gevangen, en tot in het jaer 1167 te Brugge in bewarenis gehouden, daer in 't ſelfde jaer vrede tuſſchen de Vorſten gemaeckt wierd, op deſe voorwaerde, dat, ſoo Floris het verdragh niet onderhield, hy alles ſoude verlieſen 't welck hy onder de protectie des Graefs van Vlaenderen beſat. Doch toen Floris het verdragh overtradt, benam Philippus hem het landt van Waes, dat hy aen 't Graefſchap van Vlaenderen voeghde; hoewel veel jaren daer na de Graven van Hollandt niet ophielden van eenigh recht op dit landt t'eyſſchen, tot dat Graef Willem van Hollandt, in de vrede tuſſchen hem en Graef Lodewijck van Nevers gemaeckt, dat onwederroepelijck afſtont in het jaer 1323. De Vorſten van Vlaenderen hebben dit landt met veel privilegien verçiert; en na dat het lange tijdt naer onſekere wetten, en naer het believen van des ſelfs gebieders beſtiert was, ſoo hebben Thomas van Savoyen en Joanna van Conſtantinopelen, Graef en Gravin van Vlaenderen, in 't jaer 1241, ſeker voorſchrift van wetten voorgeſchreven, die voor eeuwigh onderhouden ſouden worden, 't welck in 't Latijnſch geſchrift *Chore*, en in 't Nederlantſch *de Keure van Waes* wort genoemt. Hier in wierd voor Opper-Overigheyt van dit lantſchap geſtelt een Opper-Schout, en ſeven Schepenen, de welcken daer in de voornaemſten worden genoemt, en die, eens verkoſen ſijnde, hun geheel leven lang dit ampt behouden, tot de welcken de mindere Overigheden, oft Onder-Schepenen der Parochyen, in twijffelachtige geſchillen, en in andere politijke ſaken, ſich keeren, en van de welcken men oock tot de voorname Schepenen appelleert. Dit Collegie beſtaet ten meeſtendeel uyt Adelijcke en voortreffelijcke mannen. Deſe inſtelling wierd beveſtight door Guido en Robert, Graven van Vlaenderen, in 't jaer 1277, en oock vermeerdert. Dit Collegie der Schepenen ſprack hun vonnis uyt, volgens deſe privilegien, by arreſt, ſoo dat 'er van hun ſententie geen hooger beroep was, en niet buyten hun gebiedt overſien kon worden: in welcke ge-

Privilegien.

woonte

woonte sy gebleven sijn tot in het jaer 1452. Maer toen, in die tijden, de Ghentenaers tegen Philippus de Goede de wapenen aengenomen hadden, en van d'inwoonders in het landt van Waes geholpen wierden, die voorraet van lijftocht en andere dingen aen hen verschaften, deê Philippus, onder 't beleydt van sijn soon Karel, Graef van Charolois, een inval in 't lant van Waes, en, daer na tot vier duysent huysen verbrandt hebbende, bracht hen weêr in gehoorsaemheyt. Doch sy, te Lokeren by de Vorst vergiffenis verkregen hebbende, wierden weêr in hun oude wetten en privilegien herstelt,uytgesondert echter, gelijck de machtbrief van de Vorst spreeckt, dat de Burgermeesters, of voorname Schepenen, en de leen-mannen van 't hooge Hof d'appellatien der sententien onderworpen sullen sijn,en dat men hun vonnissen sal mogen nasien en verbeteren, soo dickwijls de pleyters hun geschillen voor ons brengen, te weten, voor de Raetsheeren van ons Hof, in Vlaenderen gestelt, aen de welcken wy oock belasten dusdanige geschillen te beslechten: hoewel in de brieven, aen Graef Thomas gegeven, geen gewach wordt gemaeckt van de voorseyde oversiening en verbetering, en geen der voorgenoemde Opper-burgermeesteren, volgens d'inhout deser brieven, uyt het landt van Waes gevoert mach worden. Voorts, dit Collegie, daer in van oude tijden veel vermaerde mannen en Ridders sijn geweest, komt gewoonelijck, volgens de regel van hun instelling, alle twee maenden eens by malkander in de parochy van S. Nicolaes, die in dit gewest d'eerste plaets heeft, en daer het Hof van 't geheel landt van Waes is, tot beslechting van alle twisten en geschillen, soo dickwils als de stant van de Gemeente sulcks vereyscht. Voorts, tot aen 't jaer 1518 stondt op de marckt van S. Nicolaes een Lindeboom, onder de welck de Schepenen, op 't vermaen van d'Opperschout, de civile geschillen volkomentlijck, en in d'ope lucht beslechtten, volgens d'eenvoudigheydt van die eeuw, en het kleyn getal der geschillen. Onder de selfde Lindeboom deden oock eertijdts de Graven van Vlaenderen d'eedt, soo veel dit Gebiedt aengaet, gelijck oock onderling d'amptlieden en overigheden van 't selfde gewest. Dit wierdt by namen gedaen van Philippus de Goede, Karel de Strijdtbare, en Philippus de Schoone, daer af noch blijcken sijn.

Criminele justitie. Het crimineel gerecht van dit landt wordt bedient van soodanigen, die in d'oprechting der politie van Waes gemeenelijck *'s Graven Mannen van den Hove van Waes* worden genoemt, de welcken eenige leenen, onder 't Hof van Waes behoorende, in dit Gebiedt besitten. Uyt desen, welcker getal groot is, stelt men jarelijcks een Collegie van seven mannen, die op 't versoeck van d'Opperschout de criminele saken verhandelen, en te S.Nicolaes uytvoeren. Wat de hoedanigheyt van de gront aengaet, sy is middelmatigh vruchtbaer, en wordt, daer sy minst vruchtbaer is, door de naerstigheyt en wackerheydt van d'inwoonders, gelijck ick hier voor geseght heb, verbetert, die in ervarentheydt van 't boerewerck voor geen andere inwoonders van Vlaenderen beswijcken. Hun voornaemste gewin bestaet in vlas, dat hier in overvloet wast, en nergens beter, en over al in groote menighte verkocht wordt. Ja het is byna d'eenige vrucht van dit landt, soo men het koren, en de rogge uytsondert, die hier en daer wassen. Sy sijn van oude tijden af in de wapenen geoeffent, gelijck hun geburen de Brabanders en Zeelanders, tegen de welcken sy somtijdts geoorloght hebben. Hun krijghs-ordening bestont onlangs in negen duysent gewapende mannen, behalven noch duysent anderen, met lange vuerroers gewapent, die sy Voluntarisen noemen, de welcken, schoon sy met eedt verplicht sijn, echter geen soldy ontfangen, dan als sy al werckende op de dijcken, en aen andere grensen van het lant, waken: tot welcke saeck sy altijdt bereyt moeten sijn, gelijck de genen die in de minste voorval gebruyckt worden. Van de marck- *Marcktен.* ten van Waes hebben wy te voren iets gesproken; doch ick voege hier daer by, dat de voornaemste te S. Nicolaes is, ja misschien geen vermaerder in geheel Nederlant, die op 't lant gehouden wordt. Sy wordt besocht van de buyten-kooplieden, die daer in groote menighte van alle sijden, en uyt de geburige gewesten komen, voornamelijck om de handel van vlas en koren. Dese parochy leght in 't midden van 't landt, en in soodanigh een plaets, dat ieder lichtelijck daer by kan komen; en is talrijck van inwoonders. Onder de parochyen van het landt van Waes sijn de voornaemsten Lokeren, en Waesmunster, aen de rivier de Durme gelegen, Temsche aen de Schelde, Beveren en Steeckene, van de welcken wy terstont in 't be- *Heerenhuysen.* sonder sullen spreken. In 't landt van Waes siet men oock veel treffelijcke gebouwen van adelijcke mannen, behalven de kasteelen van Rupelmonde en Beveren, en 't heerlijck kasteel van Temsche; in Baseele dat van de Baron van Wissekercke,en des Heers van Logenhage; in Temsche het Hof van Kouderburgh; by S. Nicolaes het huys van de Heer van Paddeschoot, en des Heers van Walburgh; by Exaerde het Hof van de Heer; in Moerbeecke het huys van Wulpsdonck; in Waesmunster het Hof van Ponterave; in Beveren het huys van Sisele, en het huys van Welle, 't welck nu bewoont wordt door de Heer Ioannes del Plane, Schout van Beveren; in Tielroode het Hof van Appelsvoorde; te S. Pauwels het huys van Voorde; in Kemseke het huys van Voorhaute; te S. Gillis het huys van Kluse; en in Burght het Hof van de Heer. Voor de burgerlijcke oorlogen van Nederlant sagh men oock in dit gewest het klooster van Bodelo,van de Cistercienssche ordening,in de parochie van Sinay; maer dewijl 't,door de ramp der tijden, in dese plaets verdelght wiert, soo is het te Ghent weder opgebouwt. Eertijdts wierden de registers en geschriften van 't landt van Waes daer in bewaert, en d'Abt was de bewaerder daer af, gelijck oock van hun privilegien.

Hoedanigheyt van de gront.

Nederlandt.

S. Nicolaes, een voortreffelijck en volckrijck *Vlecken en dorpen van Waes.* vleck, gelijck wy hier voor verstaen hebben, heeft de naem van de patroon van de kerck,

S. Nicolaes. Sy heeft een jaermarckt op Sint Nicolaes dagh, behalven noch haer weeckmarckt, die op ieder donderdagh gehouden wordt. Haer heerſchappy ſtreckt ſich tot vier duyſent maten landts uyt. Sy beſit d'eerſte plaets onder de landen van Waes, en daer is het Raethuys van dat lant, en de gewoone vergaderinge der Raetsheeren. De Graven van Vlaenderen, Heeren van Waes ſijnde, wierden eertijdts hier be-eedight, en ingewijdt. d'Aertshertogh Philippus heeft dit hier gedaen in het jaer 1497, op de 7 van Iunius, gelijck de regiſters te kennen geven, en oock het glas, van deſe Vorſt aen de kerck geſchoncken. Karel de Strijtbare, en Philippus ſijn Vader, hebben desgelijcks gedaen. De Raets-heeren vergaderen hier alle drie maenden, om recht te ſpreecken, en op andere tijden, als de noodt ſulcks vereyſcht. Hier verſamelen oock de leen-mannen, *'s Graven mannen* genoemt, voornamelijck om criminele ſaken te vonniſſen. Sy hebben de privilegie en vryheydt van hun weeckmarckt van Keyſer Maximilianus, die in 't jaer 1513 deſe plaets daer meê beſchonck. De jaermarckt, die op S. Nicolaes dagh in December gehouden wordt, heeft haer vryheydt van de ſelfde Maximiliaen.

Waesmunſter is een vermaert dorp, voornamelijck om de wooning der Edellieden. Het wordt van de rivier de Durme beſproeyt, en heeft oock aengename en vette weyden, doch aen de noordtſijde onvruchtbare en ſandige plaetſen, die tot heuvelen rijſen. De Graef van Vlaenderen heeft de wereltlijcke heerſchappy van de plaets. By de kerck ſiet men een rijgh van huyſen, onder de welcken veel ſeer groot en treffelijck ſijn. Eenigen noemen niet t'onrecht deſe plaets het Hof van Waes. Men ſiet hier oock een klooſter van Nonnen, van d'Ordere der Regulier Kanonicken, van S. Victors vergadering, onder de regel van S. Auguſtinus, 't welck, om deſe leſte beroerten, eenige tijdt te Dendermonde heeft geweeſt.

Voorts, in dit dorp van Waesmunſter leght de heerlijckheyt van *Ponterave* en *Rye*, die ſeer oudt is, en onder het leen-hof van Waes behoort. Deſe heerlijckheydt heeft het viſchrecht in de Durme, van 't dorp Lokeren, tot aen Temſche.

Waesbeveren is een dorp, dat om ſijn grootheydt en jurisdictie aenmerckelijck is, en heeft dicht by ſich 't kaſteel van de heerlijckheydt, die boven anderen in 't landt van Waes uytſteeckt. De heerſchappy van deſe plaets, die heerlijck en machtigh is, heeft eertijdts in verſcheyde eſlachten geweeſt, en is ſeer lange tijdt in 't geſlacht van Dixmuyden gebleven. De Baron van Auweghem, uyt de ſtam der Trieſten geſproten, heeft oock een heerlijck huys in Beveren, in een aengename plaets gelegen.

Temſche is een vleck, aen de kant van de Schelde gelegen, dat in heerlijckheyt en aengename uytſicht voor geen andere plaets wijckt. De deurluchtige Heer *Alexander van Bournonville*, Ridder van 't gulde Vlies, Hertogh van Bournonville, Graef van Hennin-Lietard, Burghgraef van Barlin, Baron van Ranchy, &c. oock Heer van deſe plaets, heeft hier een heerlijck en voortreffelijck Hof.

Sinay, in welcks begrijp eertijdts d'Abdy van Bodelo was, is een ſeer groot dorp, want het begrijpt vier duyſent maten lants.

Stekene, een vleck, was eertijdts volckrijck, en met een treffelijcke rijgh van huyſen verçiert, de gedaente van een ſtadt vertoonende. De Graef van Vlaenderen beſit de wereltlijcke heerſchappy van deſe plaets. Sy heeft een weeckmarckt, die door de groote toeloop eertijdts ſeer vermaert was, gelijck de jaerboecken ſchrijven, die oock van d'oude gunſt der Graven tot deſe plaets getuygen. Hier is een gracht, die naer Hulſt en Ghent ſtreckt, ſeer gerijffelijck voor de ſchepen en waren, de welcke door de gunſt der inwoonders nu groote vordering verkregen heeft.

Aesdonck oft *Haesdonck* is een dorp, aen de rechte wegh naer Antwerpen gelegen. De Hertogh van Aerſchot eygent ſich daer in een deel van de heerlijckheydt toe, uyt oorſaeck van de heerlijckheydt van Beveren, die ſich dus wijt uytſtreckt. Doch het gene, 't welck het Hof van Haesdonck genoemt wordt, ſtaet onder de Vorſt, en onder de jurisdictie der Overigheydt van 't landt van Waes, daer het, met Zotteghem, de cijns betaelt. Het dorp ſtreckt ſich tot achtien hondert maten lants uyt.

Burght is een dorp, op een hooge en aengename plaets aen de Schelde gelegen, van daer men, langs de rivier, in een half uur t'Antwerpen vaert. Deſe plaets ſtreckt ſich niet boven de ſes hondert maten landts uyt. Buyten dit dorp, naer Antwerpen toe, op de dijck, als aen d'elleboogh van 't lant van Waes, is het vermaerde hooft van d'overvaert over de Schelde, tegen over Antwerpen, gemeenelijck het *Veer* genoemt, van *Vaeren* afgeleydt. Want deſe plaets is met een veſting, en met beſetting verſterckt, en de wegh van Burght tot hier toe met ſtraetſteenen beleydt, ſeer bequaem om de waren naer en van Antwerpen te voeren. Onder de jurisdictie van Borght ſiet men ſeker ſlot, *Kraeyenhof* genoemt, aen de heerlijckheydt behoorende. Hier is een dubbelde gevangenis, van crimineel en civijl, dat is, van ſaken, die het lijf, en die alleen de goederen aengaen.

Rupelmonde is een vermaert vleck, van ſeer oude naem in 't landt van Waes, aen de mondt van de Rupel gelegen, die ſich in de Schelde vermengt. De wereltlijcke heerſchappy van de plaets behoort aen de Graef van Vlaenderen, die hier een heerlijck en ſeer oudt kaſteel heeft, en daer in ſchrickelijcke gevangeniſſen voor de misdadigen, (gelijck de Hertogh van Brabandt in 't kaſteel van Vilvorden,) voornamelijck om d'Adel, tegen de Vorſt oft Gemeente geſondight hebbende, te ſtraffen.

Rupelmonde heeft haer naem van de rivier de Rupel, hier voor gedacht, die, door het water van de Nethe en Dyle in Brabandt grooter geworden, haer golven krachtelijck tegen de dijck

dijck van Rupelmonde, daer over gelegen, uytſpuwt, en in de Schelde ſtort. Haer kaſteel, van 't welck ick hier voor geſproken heb, is ſterck en ontſaghelijk, van Margareta gebouwt, (doch het is veel ouder) gelijck uyt d'oude regiſters der Vorſten van Vlaenderen blijckt; 't welck eertijdts (gelijck ick oock te voren geſeght heb) een vermaerde gevangenis voor de deurbrengende jongelingen heeft geweeſt, op dat ſy niet ongeneeſſelijck ſouden worden; gelijck oock voor de Grooten, die verdacht waren van iets tegen de Vorſt aengevangen te hebben. Veel, van treffelijcke ſtam geſproten, ſijn in deſe plaets heymelijck, en in de binnenſte deelen van deſe gevangenis gedoodt, ſchoon ſy niets dusdanigh verwachten. Rupelmonde was in de voorgaende eeuw eenige tijdt lang onder de heerſchappy der vereenigde Staten, maer wierdt, in het jaer 1583, door de dapperheydt van Alexander Prins van Parma, Gouverneur van Nederlandt, weêr onder de macht des Konings van Spanjen gebracht.

Baſeele, in een hooge en aengename plaets gelegen, heeft een treffelijck Hof, en aen de zuytſijde de Schelde, die van hier met groot ontſach naer Antwerpen ſtroomt. De Graef van Vlaenderen is de wereltlijcke Heer daer af. Het begrijpt in ſijn grootheydt vier duyſent maten landts.

Lokeren is een der grootſte dorpen van geheel Vlaenderen; want het begrijpt acht-en-twintigh hondert bunderen lants, gelijck men 't noemt, en heeft een treffelijcke weeckmarckt. Het heeft nu de Graef van Vlaenderen tot ſijn Heer, en de Biſſchop van Ghent tot patroon van de kerck. De rivier de Durme, ſeer bequaem tot de ſcheepvaert, behalven dat ſy in de ſomerſche drooge dagen wat t'ondiep is, loopt deur Lokeren heen, dat twee mijlen van Dendermonde, en drie van Ghent afgelegen is. De weeckmarckt is hier niet minder, dan tot S. Nicolaes, en door de toevloeying der vreemdelingen vermaert. Hier wordt oock een groote menighte van vlas verkocht, dat in de geburige en verregelege geweſten gevoert wordt.

Exaerde, een heerſchappy van bekende naem, en groote macht, behoort nu aen Philippus Lanckhals, een man, die door ſijn voorſichtigheydt en deuchden bekent en vermaert is.

Belſele wordt in de macht-brief van Doornick Belle-celle genoemt, en is een dorp, byna in 't midden van 't landt van Waes gelegen. Des ſelfs grootheyt ſtreckt ſich uyt tot drie duyſent maten lants, en kent geen andere Heer, dan de Graef van Vlaenderen. Doch de heerlijckheyt van *Padde-ſchoot* ſtreckt ſich tot in deſe plaets uyt, gelijck oock in Waesmunſter, en S. Nicolaes; de welcke nu te leen, en onder de protectie van de Heer van Beveren beſeten wordt door 't geſlacht *de Hertoge*, en die hoogh, middel en laegh gerecht voert, en de vrye jacht, en andere uytſteeckentheden heeft. Binnen de grenſen van deſe parochye leght oock de heerſchappy van *Voorde*.

Kemſeke: dit dorp begrijpt twee duyſent maten lants. De Graef van Vlaenderen beſit des ſelfs wereltlijcke heerſchappy.

Tielroode is een dorp, dat met ſijn een eynde aen de Schelde raeckt, en beſlaet in ſijn grootheyt duyſent maten landts. De heerſchappy daer af behoort aen de Graef van Vlaenderen.

Dackenam is niet groot, maer vruchtbaer, en wordt overal van de rivier de Durme beſproeyt. Het heeft tot ſijn wereltlijcke Heer de Graef van Vlaenderen, legt dicht aen Loockeren, begrijpt negen hondert maten lants, en beſtaet ten meeſtendeel in weylanden.

Vraſene.

Moerbeecke, in welck dorp de kerck van Ghent vele goederen beſit, is grooter dan de dorpen daer omtrent gelegen: want het begrijpt twee-en-twintigh hondert bunderen lants, en beſtaet oock ten meeſtendeel in weylanden. Het is een heerlijckheydt, die de Graef van Vlaenderen toebehoort, en vermaert om haer Hof, dat onder de Biſſchop van Ghent ſtaet.

Nieukercke. De Graef van Vlaenderen heeft hier de wereltlijcke heerſchappy. Het dorp ſtreckt ſich uyt tot ſeſtien hondert maten lants.

Melſene is een dorp, ten meeſtendeel in weylanden beſtaende. De Graef van Vlaenderen beſit hier de wereltlijcke heerſchappy.

Helverſele erkent tot ſijn Heer de ſelfde Graef van Vlaenderen, en begrijpt 1000 maten lants.

Kruybeecke, aen d'oever van de Schelde in een hooge plaets gelegen, heeft een ruyme uytſicht over Brabant. De wereltlijcke heerſchappy behoort aen de Graef van Vlaenderen. Het begrijpt twee-en-twintigh hondert maten lants.

S. Gillis, een dorp van hooge achting in het lant van Waes, voert ſijn naem van S. Gillis, aen de welck de kerck gewijdt is. De Graef van Vlaenderen is Heer hier af, gelijck oock van byna alle d'andere plaetſen in 't landt van Waes. Des ſelfs grootheyt ſtreckt ſich uyt tot twee-en-dertigh hondert maten lants. Dit is een vermaerde plaets in 't lant van Waes, de welcke door veel adel van 't ſelfde lant bewoont wordt.

Kieldrecht. Niet verre van hier light *Kalloo*, daer een Paſtoorſchap is, met rijcke inkomſten begiftight; en oock het lant, *den Doel* genoemt, over eenigen tijt uyt het water droogh gemaekt, en ſeer vruchtbaer, aen de Schelde gelegen, daer men rontom op de dijcken veel veſtingen ſiet, die van de Koningſchen tegen de Staten, en van de Staten tegen de Koningſchen gebouwt, en met krijghs-beſetting verſien ſijn. Deſe plaetſen, aen 't lant van Waes gelegen, mogen voor een deel van dit gebied getelt worden.

Swijndrecht. De wereltlijcke heerſchappy hier af behoorde over eenige jaren aen *Ioannes van Hove*, Raets-heer van Antwerpen, die de ſelfde by verpanding beſat. Maer dewijl dit gelt weêr opgebracht is, ſoo is deſe heerlijckheyt, met die van Burcht, weder aen de Staten van Vlaenderen gekeert. Des ſelfs grootheydt beſlaet vier duyſent maten landts.

Verrebroeck leght by d'inwijcken van 't water. De heerlijckheydt behoort aen de Graef van Vlaenderen.

HET LANDEKEN
VAN LALEVE.

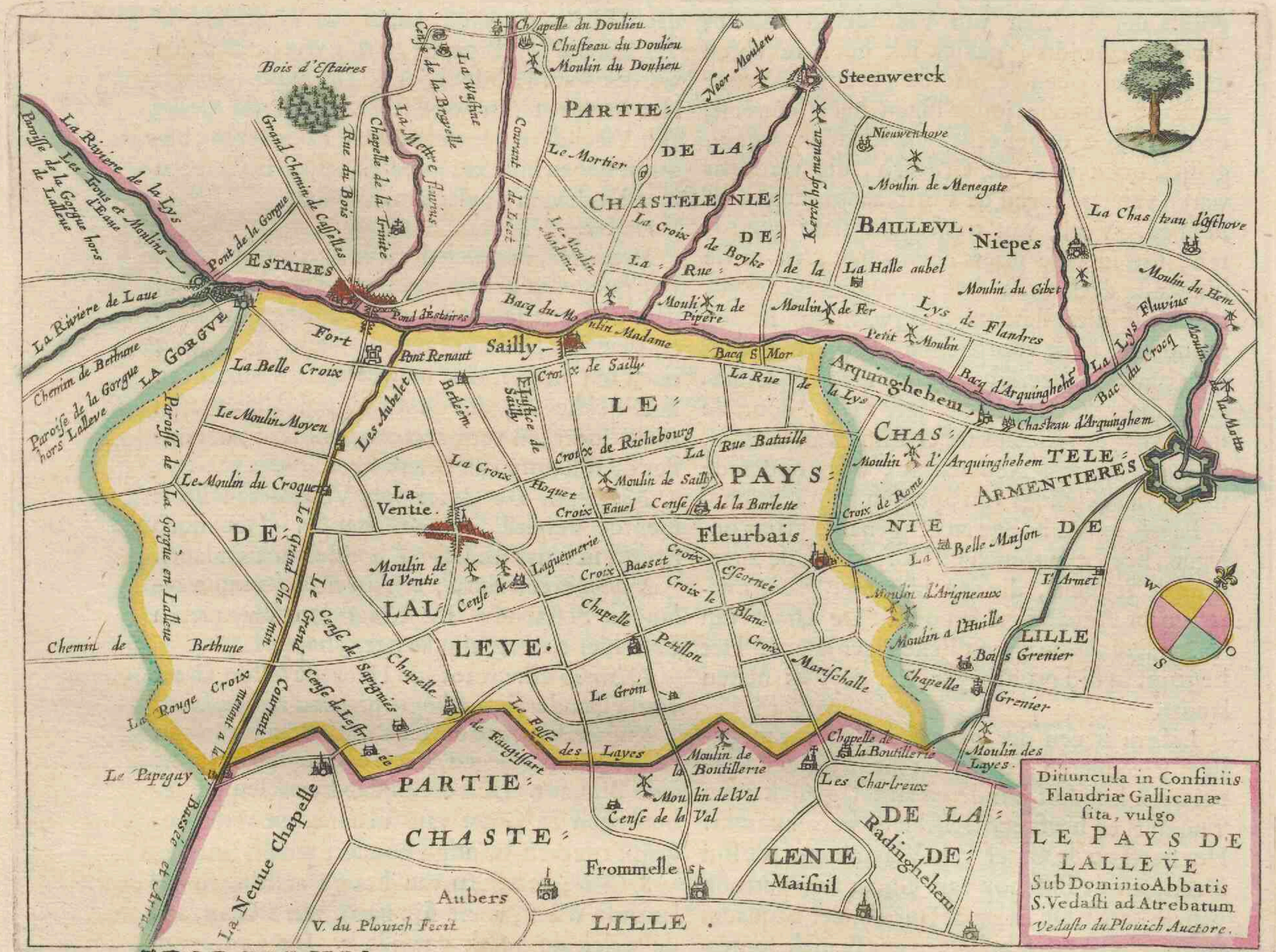

Tusschen Armentiers, en Stegers, 't welck *Minariacum* is, gelijck wy elders aengewesen hebben, in de reys van Antoninus bekent, is een aengenaem gewest, dat seer vruchtbaer van alderhande dingen, en voornamelijck van tarwe en andere aert-vruchten is, gemeenelijck het landt van *Laleuë* genoemt, daer in vier dorpen sijn, van de welcken *La Ventie* het hooft is, 't welck de selfde rechten en privilegien heeft als verscheyde steden, met muren en wallen besloten. Het is oock vermaert om sijn Proostdye, en vry van alle gewoone subsidien, die gemeenelijck aen de Vorst betaelt worden. Dit lantschapje was eertijts, men weet niet door welcke Graef van Vlaenderen aen de Roomsche Paus geschoncken: doch het is sedert, 't is onbekent hoe, weêr onder des Konings heerschappy geraeckt. D'Abt van S. Vaest in Atrecht besit daer in groote rechten en goederen. Het wort niet voor een gedeelte van Artoys, nocht van Vlaenderen gehouden, maer bestaet op sich selve, als een middelplaetse, tusschen beyde gelaten. Het leght echter van alle sijden meer aen en in Vlaenderen; en heeft aen de noord-sijde de rivier de Leye, en de Duytsche Vlamingen; naer het oosten en zuyden Walsch-Vlaenderen; naer het westen de stadt en parochy van Gorge, doch buyten dit gebiedt gelegen. Het staet onder de jurisdictie van Atrecht, niet onder de Raedt van Vlaenderen, die te Ghent opgerecht is. Wy hebben 't om dese oorsaeck by onse beschrijving van Vlaenderen gevoeght, om dat het daer naby gelegen is.

De Heer-

De Heerlijckheydt
M E C H E L E N.

Oudtſte Heeren.

DE Heerlijckheyt van de ſtadt en de vryheyt van Mechelen heeft eertijts toebehoort den doorluchtigen huyſe der Bertholdts, waer van ſy, by gebreecke van wettelijcke erfgenamen, nae veel oorlogen en on-eenigheden, gekomen is voor d'een helft aen den Biſſchop van Luyck, en voor d'ander aen den Hertog van Gelre, dieſe, lange tijdt t'ſamen gehouden en beſeten hebbende, eyndelijck in den jare 1333, ſoo Iacob Meyer verhaelt, verkocht en opgedragen hebben aen Lodewijck van Nevers, Grave van Vlaenderen. Waer door wederom veel twiſten en oorlogen ſijn gereſen, overmits de ſelve Grave die niet en wilde bekennen te weſen een leen van Brabant, noch den Hertoge manſchap daer van plegen, gelijck andere (ſoo men ſeyde) voor hem gedaen hadden. Maer ten langen leſten wert 'er een houwelijck gemaeckt tuſſchen Lodewijck van Male, des voorſchreven Lodewijcks ſone, en Margriete Hertogh Ians dochter van Brabant, waer door de landen van Brabant en Vlaenderen, vredelijck met malkanderen vereenight ſijn geworden. Doch naemaels heeft Hertogh Philips van Burgondien, toegenaemt de Goedertieren, overgroot-vader van Koning Philips de eerſte van Spanjen, den ſtaet van Mechelen wederom afgeſcheyden van Brabant, willende dat hy gantſchelijck een Heerlijckheyt op ſich ſelven weſen ſoude, alhoewel hy gelegen is in het midden en als in het herte van Brabant: gelijck dan deſe ſijne wille tot op den dagh van heden toe vaſt blijft, en Mechelen een beſondere Heerſchappye maeckt, waer van de Koning van Spanjen noch een beſonderen tytel voert. Ende hierom is 't oock, dat vele vrouwen, omtrent haren tijdt van baren, uyt Mechelen vertrecken, en in Brabant haer kinder-bedde gaen houden, om dat hare kinderen de privilegien der Brabanders ſouden mogen genieten.

Streckinge van des Heerlijckheyts jurisdictie.

Wat aengaet de juriſdictie ofte het rechts-gebiedt deſer Heerlijckheyt, die ſtreckt niet verder dan over de ſtadt van Mechelen en haer vryheyt, te weten, de navolgende dorpen en hunne gehuchten, als Hever, Muyſen, Hombeke, Leeſt, en Heffene, met de Buytenien van Neckerſpel, Nieulant, en ſommige andere met hare toebehoorten, de welcke alteſamen ſtaen onder het Schependom der ſtadt Mechelen. 't Is wel waer dat het groote en ſchoone dorp van Heyſt, gelegen op eenen hoogen heuvel, twee mylen van Mechelen, en onder hem hebbende ſeven gehuchten, die te ſamen een goede Heerlijckheyt maecken, mede gebruyckt de coſtumen der ſelver ſtadt, en begrepen is binnen de palen van hare juriſdictie: maer het ſelve en ſtaet ſoo immediatelijck niet onder 't voorſchreven Schependom, maer heeft ſijnen Schout en ſeven Schepenen op ſich ſelven: van welcker vonniſſe men nochtans aen die van Mechelen vermach te appelleren. Gelijck dan die van Heyſt oock met de ſtadt contribueren in alle hunne beden, blijckende by ſeecker vrywilligh accoort tuſſchen hun gepaſſeert den 10 Martii 1552, behalven alleenlijck dat ſy geen accijs betalen. De reſte van 't lant van Mechelen en heeft met de ſtadt niet gemeyns, maer wort van Brabant gehouden, en by beſondere Officieren bedient. Daer en tegen ſijnder vijf dorpen gelegen in Brabant, waer van de twee, namelijck Doorne by Antwerpen, en Haecht, beyde by hooft-advyſe en by appellatie voor Schepenen van Mechelen komen: wel verſtaende dat ſy keure hebben hunne appellen te verheffen voor de voornoemde Schepenen, oft in de Cancellerye van Brabant. De andere drie, namelijck Weſpelaer, Boortmeerbeke, en Hombeke, komen voor Schepenen van Mechelen, alleenlijck om leeringe oft hooft-advijs, maer hunne appellen en verheffenſe nergens als in Brabant. Alles

achtervolgende ſeker Concordaet tuſſchen die van Brabant en de ſtadt van Mechelen gemaeckt den achtſten Novembris 1533.

De ſtadt Mechelen.

De ſtadt Mechelen, een van de oudtſte en voornaemſte ſteden der Nederlanden, heeft haren naem gekregen, ſoo de geleerde Wereldt-beſchrijver Abrahamus Ortelius verhaelt, van eenen Michiel, oft (na de Brabantſche uytſprake) Machiel, die ter plaetſe daer eertijdts S. Rombouts Kapelle plach te ſtaen, namelijck midden wege tuſſchen Antwerpen en Bruſſel, herbergh hieldt voor de reyſende man. Tot deſe uyt-ſpanninge ſijn allenskens meer huyſen by-gekomen, en is de plaetſe eerſt tot een dorpken, en naderhant, by lanckheyt van tijde, tot ſoo heerlijcken ſtadt geworden als men tegenwoordelijck ſien mach. Sy is wonderlijck wel gelegen van wegen de locht, en alle goede menſchelijcke gerieflijckheden, in 't herte van Brabant, tuſſchen Leuven, Bruſſel, en Antwerpen, welcke drie ſteden van haer by-naeſt gelijcke verre, te weten vier Brabantſche mylen, verſcheyden ſijn. De watervloedt Dele, van hem ſelven tamelijck groot ſijnde, en door de zee-vloedt (welcke men tot een myl boven Mechelen toe gewaer wort) vermeerdert, loopt 'er midden door, en deelt ſich voor in veel armen oft vlieten, die met een groot getal van bruggen overleyt ſijn, maeckende binnen de ſtadt verſcheyden eylandekens met veel ſchoone gebouwen van huyſen en kercken betimmert. Al het welcke ſoo luſtigh is om ſien, en daer-en-boven ſoo gerieflijck en bequaem, dat men te rechte mach twijffelen of de riviere met aldus veel vlieten en verſcheyden loopen ſich geſchickt heeft nae de ſtadt, dan of deſe van 't beginſel af geſtelt en gemaeckt is na den loop der riviere: de welcke, behalven 't gene boven verhaelt is, de ſtadt oock ſeer verſterckt, als waer door men de ſelve meeſtendeels kan bewateren. Mechelen is gedeelt in ſeven Parochien, elck hebbende een heerlijcke en wel gebouwde kercke: onder welcke uytmunt de hooft-kercke, een uytnement ſchoon geſticht, gewyt ter eeren van S. Rombout, en met een dicken hoogen, en treffelijcken, alhoewel noch onvolmaeckten toren, van waer men verſcheyden omliggende ſteden beſchouwen kan, verciert. De ſelfde kercke is, by Koning Philips de II van Spanjen, gemaeckt tot een Dom-kercke, en de ſtadt Mechelen verheven tot een Aertsbiſdom, onder 't welck reſſorteren alle de Biſſchoppen van Brabant en Vlaenderen, hebbende de eerſte Aerts-Biſſchop geweeſt de Cardinael van Granvelle.

Parochien.

Aertsbiſdom.

Klooſters.

Te Mechelen ſijn oock klooſters en conventen by-kans van alle Ordenen, onder de welcke placht uyt te munten dat van de Minnebroeders, gehouden voor het grootſte, ſchoonſte, en volmaeckſte (ſoo veel die Orden aengaet) van alle de Nederlanden. Deſgelijcks was der Clariſſen klooſter alhier ſoo groot en ſchoon als eenigh andere van de ſelve orden. Binnen Mechelen ſijn oock veel heerlijcke paleyſen en beſondere huyſingen, met ſchoone en luſtige hoven, en met name het Huys van Pitzenborgh, een wooninge van de Edele Heeren des Duytſchen Ordens, die oock in verſcheyden ander plaetſen van de Nederlanden hare conventen en groote jaerlijckſche inkomſten hebben.

Ambachten.

In de ſtadt van Mechelen ſijn ſeventhien Ambachten, die alle in den Raedt komen, alſſer iet ſonderlings en gewichtighs verhandelt wort. De ſes voornaemſte van deſe ſijn die van de backers, viſch-koopers, verwers, huyde-vetters, brouwers, en vleeſch-houwers, de welcke van ſulcker waerde en achtbaerheyt ſijn, dat uyt elck van de ſelve een Schepen gekoren wort, beſtaende 't Schependom van Mechelen uyt ſes Edelmannen, en ſes ambachts-luyden, en hare Staten uyt de Magiſtraet en gemeynte. Maer boven al is het huyde-vetters Ambacht wel het treffelijckſte en voornaemſte, als welcke bynae begrijpt het eene vierendeel van de ſtadt: hebbende de Gildebroeders een groote ruymte op haer ſelven alleen, ſeer gerieffelijck, met vele water-vlieten, werck-huyſen, en andere noodelijcke gereetſchappen verſien,

Staten.

Variæ hujus Tabulæ Mensuræ.
Milliaria Germanica
Milliaria Brabantica
Milliaria Italica
MECHLINIA
DOMINIVM,
et
AERSCHOT
DVCATVS
Auctore Michaele Flor: a Langren
Regis Catholici Mathematico.
Pagi litteris M.B. notati, et in agro Brabantino siti, duplicis sunt differentiæ, nam Wespelaer, Noortmeerbeeck, et Hombeeck, in litibus Senatum Mechliniensem consulunt et Cancellariam Brabantiæ appellant: Episcopalis vero Vicus pagi Doernensis, et pagus Haecht, pro libitu, ad Senatum Mechliniensem aut Brabantiæ Cancellariam provocant. Reliqui, M. Signati, sunt quidem in terra Mechliniensi, tenentur tamen à Brabantia, sed proprios habent Officiales, et Feudorum Vicarium.
FLANDRIÆ
PARS.
Antwerpen
TERRITORII
ANTVERPIENSIS
PARS.
Herentals
Liere
MECHLINIENSIS DOMINII.
MECHLINIA
DOMINIVM.
DVCATVS AERSCHOT.
Moer
Comitatus
Rivieren
AERSCHOT
Sichen
BAR Diest
Luyeksche
Kempe.
Halen
Herck
LEODIENSIS
DIŒCESIS
PARS.
Vilvorden
PARS
TERRITORII
TERRITORII LOVANIENSIS
PARS.
Loeven
BRVXELLENSIS.
Brussel
Tienen
Leewe
S. Truyen
PAGES
PAGES
PAGES

ſien, en daer beneffens begaeft ſijnde met veele ſchoone en heerlijcke privilegien; onder andere, dat ſy als Edelluyden mogen jagen en vliegen naer allerley wilt en gevogelte. Het ambacht van de laecken-bereyders, wolle-wevers, en diergelijcke, plach te Mechelen mede ſeer vermaert te weſen; en hoewel het namaels door dertelheyt en moetwille ſeer vervallen is, ſoo wort het nochtans oock nu tegenwoordelijck het groote ambacht geheeten. Maer eertijdts, als men te Mechelen de beſte en fijnſte laeckenen maeckte van alle de Nederlanden, warender over de 3000 winckels van deſen handel. Daer worden oock noch veel goede en uytnemende linnen-laeckenen gemaeckt, en men heefter veel ſchoone verweryen. Inſgelijcks giet men'er veel geſchuts, en dat ſoo konſtelijck en wel als ergens ter wereldt. En wort binnen deſe ſtadt bewaert al het grof geſchut, en ander amunitie van oorloge des Princen, in een ſeer groot en ruym wapen-huys, te dien eynde gemaeckt.

Amunitie-huys.

Inwoonderen aert.

Mechelen heeft wel ſoo veel Edeldoms als eenige ſtadt van de Nederlanden, en ſijn de Mechelaers ſeer vriendelijcke en beleefde luyden, hebbende, behalven haren eygen aerdt, een ſekere hoflijcke ſedigheyt, die ſy ſchijnen behouden te hebben van 't Hoff, welck hier langen tijdt ſijn reſidentie gehadt heeft, zijnde in deſe ſtadt, geduyrende hare jonckheyt, opgevoedt de Eerts-Hertoge Philips van Ooſtenrijck, namaels Koning van Spanjen, de eerſte dies naems, en Karel ſijn ſone, naderhant Keyſer van Roomen; de welcke de ſtadt Mechelen gegeven heeft aen Vrou Margriete ſijn moeye, regente der Nederlanden, haer leven lang te beſitten: gelijck ſy dan ſtede-vaſt hier gewoont heeft, en eyndelijck oock geſtorven is in 't jaer 1530.

Privilegie.

Onder veel andere, heeft Mechelen twee voorneme ſchoone privilegien. Het eene, dat hare borgers vry ſijn de gantſche Nederlanden door, van alle tollen die herwaerts en derwaerts gegeven worden op koopmanſchappen en andere goederen. Het andere, dat hare roerlijcke goederen, ſoo in Brabant als elders in de Nederlanden, los en vry ſijn van alle beden en ſchattingen, die andere landen den Prince moeten geven. Deſe twee privilegien hebben ſy verkregen van Karel, toegenaemt de Stoute, den leſten Hertoge van Burgundien, overmits den getrouwen dienſt hem perſoonlijck beweſen in verſcheyden oorlogen en andere gelegentheden, derhalven hy oock de Mechelaers boven alle ſijne onderſaten beminde en vertroude.

De ſelve Hertogh Karel heeft in den jare 1473, te Mechelen oock ingeſtelt den grooten Vorſtelijcken Raedt van de Nederlanden, toen ter tijdt beſtaende uyt 34 perſoonen, waer van hy ſelve 't Hooft was, en naeſt hem ſijn Cancellier. De andere waren twee Preſidenten, vier Ridders, ſes Requeſtmeeſters, acht Geeſtelijcke Raedts-heeren, en twaelf wereltlijcke Doctoren ofte Licentiaten in de Rechten. Maer de voorgemelde Koning Philips de eerſte van Spanjen, den ſelven Raedt beveſtigende, in den jare 1503, heeft de ordre, het getal en d'autoriteyt van dien wat verandert, ſoo dat hy nu beſtaet uyt eenen Preſident, 16 Raedts-heeren, twee Griffieren, acht Secretariſen, en andere mindere Officieren. Ende behooren tot den ſelven de appellatien van de Heerlijckheyt van Mechelen, van de Graefſchappen van Vlaenderen, Artois, Namen, het Hertoghdom Lutzenburgh, Valencijn, en ſommige andere kleyne ſteden gelegen op de frontieren van Vlaenderen en Henegouwen, en gemeenlijck geheeten de twiſt-ſteden, door dien'er tuſſchen de Vlamingen en de Henegouwers getwiſt wort om de juriſdictie van dien. Daer en boven komen de ſaecken van de Ridders des Gulden-vlies ter eerſter inſtantie voor deſen Raedt. En wort in den ſelven geweſen diffinitivelijck, en ſonder voorder appel, ſoo in borgerlijcke als in criminele ſaken, behoudens alleenlijck de reviſie, welck toegaet in manieren hier vooren in de generale beſchrijvinge der Nederlanden verhaelt.

Parlement.

Dicht aen de ſtadt van Mechelen, ter zijde van S. Katharynen poorte, op den wegh naer Antwerpen, plach voor de leſte troubelen te weſen, maer is geduyrende de ſelve gedeſtrueert, een weerdigh en treffelijck Begijn-hoff, gelijck een kaſteel rondtom in ſijn muuren ſtaende, en met een ſchoone kercke verçiert, die gewyt was ter eere van S. Alexius, patroon der ſelver orden. In dit klooſter bevonden ſich meer dan 1500 Begyntjens, al van eender profeſſie, die ſich met eerlijcke oeffeningen en goede exempelen en ceremonien weerdelijck onderhielden, ſtaende onder 't regiment en gebiet van viere uyt haer eygen getal verkoren vrouwen.

Begijn-hoff.

't ROERMONDSCHE VIERENDEEL VAN GELDERLANDT.

GHeel Gelderlandt is in vier Tetrarchien oft Vorſtelijcke Quartieren afgeſondert, te weten, in dat van Nieumegen, Roermond, Zutphen, en Arnhem, dus genoemt na hare vier hooftſteden: drie der ſelve, namentlijck, 't eerſte en de twee laetſte, ſullen hier na volgen in de beſchrijving der Vereenighde Nederlanden, dewijl ſy tot die Republijck behooren. Dit deel alleen ſtaet onder de Catholijcke Majeſteyt van Spanje, en erkent hem voor haren Opperheer: derhalven hebben wy dienſtigh geoordeelt, 't ſelve vierendeel hier plaets te geven.

Steden. Dit Quartier van Roermonde begrijpt de ſteden Roermond, Venlo, Gelder, Stralen, Wachtendonck, en Erckelens; de vrye plaetſen ofte vlecken Montfort, Echt, en Nieuſtadt; 't gebiedt der gemelde ſteden; en de Ampten van *Ampten* Keſſel, Middelaer, en Krieckenbeeck; de mindere Ampten van Vierſen, Horſt, Lenth, Well, Afferden, Blyenbeeck, Walbeeck, Aerlen, Gribenforſt, Blitterswijck, Myrloo, Elmpt, Steffensweert, Hillenrade, Swalmen, Aſſel, en Geiſteren.

Aertrijck oft gront. 't Aertrijck van dit geweſt is laegh en moeraſſigh; doch evenwel vruchtbaer, verſchaffende alle dingen tot onderhout van 't menſchelijck leven noodigh.

Roermond. Roermond, de tweede hooftſtadt van Gelderlandt, en de voornaemſte van dit gantſche gedeelte, aen welcke ſy haer naem verleent, is een vermakelijcke en rijcke plaets, met ſchoone gebouwen, ſoo gemeene als beſondere, verciert: ſy leght op de Maes, die hier twee mindere rivieren, te weten, de Swalme en de Roer, in haren ſchoot ontfangt. Philips de Tweede, koning van Spanje, heeft in deſe ſtadt, in 't jaer 1559, een Bisdom opgerecht, dat een kleen gebiedt heeft: d'eerſte Biſſchop was *Guilielmus Lindanus*, een ſeer geleert man, en namaels Biſſchop te Gent. Hier reſideert oock het Leenhof en de Rekenkamer, de Stadthouder van de Koning, de Cancelier, en Raetsheeren, aen welcke d'appellatien gedaen worden. Deſe ſtadt heeft vele ſwarigheden uytgeſtaen, door 't vuur, en den oorlogh: ſy is verſcheyde malen gewonnen en verloren, gevoelende 't vermogen der overwinnaers: eyndelijck is ſy, door de Cardinael Infant, in 't jaer 1637 weder onder de gehoorſaemheyt van ſijn broeder, de Koning van Spanjen, gebracht, na dat ſy te voren in 't jaer 1632, door Frederick Henrick, Prins van Oranje, was ingenomen, en den Veltmaerſchalck Graef Erneſt Caſimir van Naſſou, daer voor van een kogel gedoot. Niet wijt van de Roer ſiet men den bergh van S. Odilia oft van S. Petrus, daer men de woonplaetſen toont van d'eerwaerde mannen Wiro, Plechelmus en Otherus, die eerſt het H. Euangelium aen deſe volckeren verkondight hebben. Deſe ſtadt heeft haren naem van hare gelegenheyt, want ſy leght aen de mont van de Roer, die ſich hier, als boven aengeroert is, met de Maes vermengt. Men vint in Duytslant en Nederlandt verſcheyde andere plaetſen, welcker namen om de ſelve reden op ſoodanige wijſe eyndigen, als Angermond, Dortmond, Dendermond, Tramond, Rupelmond, Egmond, &c. De Koning als Opperheer, geniet jaerlijcks groote inkomſten van den tol, die men, te water reyſende, hier betaelt. Sy is als de wegh naer Luyck en Namen, ja ſelf naer Vranckrijck; want ſy leght byna aen 't uyterſte eyndt van Gelderlandt ten ooſten. De hooftkerck, oft Biſſchoppelijcken ſtoel, is aen den H. Geeſt gewijdt. Behalven d'andere kloosters is 'er een voor de Karthuſers, 't welck groote eer ontfangen heeft van twee uytſtekende perſoonen in haer tijdt, en ſeer vermaert door hare ſchriften, te weten, *Bartholomæus Carthuſianus*, ofte *Ruræmundanus*, en *Henricus Richelius*, van welcke Trithemius in 't breede gewagh maeckt.

Onder de ſteden en vooghdyen van dit deel *Venlo.* ontmoet men eerſt Venlo, ontrent drie mijlen van Roermond op de Maes gelegen, vermaert om ſijnen handel in tarwe, en de menighte der aenkomende ſchepen die hier langs varen. De Brabanders, Hollanders, en andere naburen, komen hier om te handelen met d'inwoonders, inſonderheyt om de ſteenwercken, koper, aerd, en ſmits-kolen, die in 't landt van Luyck en daer ontrent uyt d'aerde worden gegraven. Als deſe ſtadt noch hare beſondere Hertogen, uyt het Huys van Egmont, toebehoorde, weder-ſtont ſy in 't jaer 1511 een belegering van Margarita van Ooſtenrijck, moeye van Keyſer Karel de Vijfde, die de Nederlanden voor deſen haren Neve, toen noch ſeer jong, beſtierde: ja hiel, in 't jaer 1543, hare poorten voor den hooghgemelden Keyſer ſelf, met ſoo vele laurieren van overwinningen gekroont, geſloten, hoewel hy met een groot leger was genadert, tot datſe een vrede voor haer en d'andere gebuerſteden, op ſeer goede voorwaerden, had verworven: ſoo dat de burgers niet te vergeefs geroemt worden voor dappere mannen in den

TETRARCHIA
Ducatus Gelriæ
RVRÆMVNDENSIS
VENLO.
ROERMOND.
GELDER.
WACHTENDONCK.
STRALEN.
ERKELENS.
ECHT.
NIEVSTADT.
COMITATVS MEVRS.
STIFT IVLACENSIS
DVCATVS PARS.
CLIVIÆ
DVCATVS PARS.
TLANDT VAN CVYCK.
TLANDT VAN KESSEL.
ROERMOND.
MONTFOORT.
COMITATVS HOORN.
TLAND VAN LVYCK.
BRABANTIÆ PARS.
PEEL LANDT.
Rhynberck
Alphen
Santen
Sonsbeeck
Kervcheim
Uyden
Goch
Gennep
Kempen
Vyerssen
Dulcken
Bruggen
Kruchten
Erckelens
Wassenberg
Heinsberg
Vucht
Nieustadt
Hoorn
Weert
Maseyck
Straelen
Wachtendonck
Veert ende Pont.
Walbeeck
Venlo
Well.
Boxmeer.
Notarum Explicatio
Steden. Oppida
Dorpen. Pagi
Edelhuysen. Nobilium ædes
Cloosters. Monasteria
Buertschappen. Vici
Water-molens.
Wint-molens. Molendina
Forten. Fortalitia
Geruineerde Sloten.
2. Horæ itineris.
Scale van twee Uren Gaens.

oorlogh. Sy heeft haer naem, ſoo men gelooft, van de *Veenen* en *Loo*, 't welck lage velden beteeckent, als oft men *Veenloo* ſeyde: en verworf in 't jaer 1343 de privilegien en vryheden van een ſtadt, door de gunſt van Reynoud, eerſte Hertogh van Gelderlandt, gelijck men in 't leven van die Vorſt kan leſen. In 't jaer 1632 wierd ſy van Frederick Henrick, Prins van Oranje, voor de Vereenighde Staten ingenomen; maer is daer na, door de gemelde Cardinael Infant, weder onder de Koning van Spanje gebracht. Deſe ſtadt is moedigh op 't verſtant en de ſchriften van haren ingeboren *Hubertus Goltzius*, die uyt de duyſtere penningen veel lichts, tot kennis der geſchiedeniſſen van d'oude Romeynen dienſtigh, heeft weten te trecken. Doch nooit is 'er beroemder man geboren, dan de hooghgeleerde *Erycius Puteanus*, ofte *van Putten*, voor eenige jaren Profeſſor, Raetsheer en Hiſtoryſchrijver van ſijn Majeſteyt van Spanje te Leuven, wiens onuytſprekelijcke welſprekentheyt en diepſinnige boecken al de werelt doen verwonderen.

Gelder. Gelder, aen 't rivierken de Niers gelegen, heeft grooter naem doch kleynder begrijp dan Venlo: ſy heeft een ſeer out kaſteel, de woonplaets van de Gouverneurs deſer ſtadt, 't welck ſoo wel als de moeraſſchen, die hier rontom ſijn, deſe ſtadt ſeer ſterck maken. Behalven verſcheyde teeckenen van hare outheyt, is ſy oock aenmerckelijck, om dat, ſoo men gelooft, 't geheele Vorſtendom Gelderlandt ſijn naem van haer heeft ontfangen.

Stralen. Na Gelder volgt het ſtedeken Stralen, 't welck groote luyſter verkreegh van *Ioannes van Stralen*, waer van Trithemius een breet verhael doet onder andere perſoonen, vermaert door hunne deughden en wetenſchappen. Sy is oock vereert met de naem van Vooghdyſchap, doch heeft geen andere plaetſen onder haer gebiedt. Niet wijt van hier ſiet men het dorp, 't Sant genaemt; miſſchien het ſelve waer van Antoninus in ſijn Reysboeck ſpreeckt, dat hy *Sablones* oft *Sabulones* in 't Latijn noemt, gelijck eenige giſſen.

Wachtendonck. Anderhalve mijl van daer ſiet men Wachtendonck, dus genaemt na een adelijck geſlacht, oock op de Niers, en twee mijlen van Gelder gelegen. Het Droſt-ampt van Wachtendonck wordt onder de ſteden getelt.

Erckelens. Naeſt aen de vorige leght Erckelens, wiens gebiedt de Vooghdye van Erckelens wordt geheeten. Eenige meenen dat hier de legerplaets van Hercules was, ſoo vermaert onder den naem van *Herculis Caſtra* by Ammianus Marcellinus, en anderen: hoewel ſommige van de ſtadt Arckel, tuſſchen de rivieren de Wael, Leck en Linge gelegen, 't ſelve gevoelen hebben; doch t'onrecht. De ſtadt Erckelens is byna omringt van 't Hertoghdom Gulick, en ſtaet onder de jurisdictie van Gelderlandt: gelijck oock het vermaekelijcke Nieuſtadt, mede onder de ſteden van dit geweeſt gerekent. Die meer van alle de gemelde ſteden van dit Quartier begeert te weten, kan hare breedere beſchrijvingen, nevens hare afbeeldingen, beſien in ons Tooneel der Steden van de Nederlanden, in dat deel 't welck met den naem van 't Koninckliijcke wordt onderſcheyden. *Nieuſtadt.*

Onder de dorp-ampten van dit Quartier is oock die van Keſſel begrepen: het is nu een ſchoon dorp, met een ſterck kaſteel, ontrent een mijl van Roermond gelegen: 't was eertijts een vleck, oft een kleyne ſtadt, 't welck uyt Ptolemeus blijckt, die het een kaſteel en vleck der Menapiers noemt. Deſe plaets leght op de Maes, 't welck Ammianus ſchijnt toe te ſtaen, als hy 't een vleck noemt, en ſeght, *als Iulianus de ſoldaten by ſich gehouden had, maeckte hy ſich gereet, om het kaſteel en vleck, waer de Maſe voorby ſtroomt, met legerwallen te beſluyten.* Het wort nu *het Droſt-ampt van Keſſel* geheeten. *Keſſel.*

In 't opperſte deel van deſe Tetrarchie oft vierendeel is een ſeer vermakelijck boſch, dat men het Echterwald noemt. Sommige ſtellen 't ſelve onder het Quartier van Arnhem, maer met misverſtant, ſoo andere gevoelen. Het heeft ſijn naem van 't kaſteel en voornaem dorp Echt, 't welck onder het Droſt-ampt van Montfort behoort. Henrick, Biſſchop van Luyck, broeder van Otto de Derde, Graef van Gelder, heeft ontrent het jaer 1251, het kaſteel van Montfort beginnen te bouwen; maer 't wierdt in 't jaer 1267 volmaeckt van de verwoeſte ſteenhoopen van 't Fort oft kaſteel Vic, 't welck de ſelve Henrick had doen afwerpen in den oorlogh tegen de Brabanders. *Echterwald.* *Montfort.*

In dit geweſt ſijn oock de Ampten Krieckenbeeck en Middelaer. Sommige meenen, dat Middelaer de ſelve is die Antoninus in ſijn Reysboeck *Mededacum* noemt; de klanck van 't woort en de gelegenheyt der plaetſe, maken dit niet onwaerſchijnlijck; hoewel dat andere, waer onder Cluverius getelt wort, ſeggen, dat het Sualem, een dorp in Gelderlandt, ſoude weſen: doch deſe Schrijvers konnen geen ſeker bewijs bybrengen. In 't kort, hier ſijn noch eenige andere plaetſen, die haer eygen Heeren hebben, welcke ten deel aen de rechte, ten deel aen de ſlincker ſijde van de Maſe leggen. Oock was hier een ſeer ſterck kaſteel, Puderoyen genaemt, waer van de Hiſtorien gewagh maken.

Fossa S. Mariæ, sive Eugeniana,

Dat is,

S. MARIE-GRIFT.

Grafien van de Ouden.

ONder de wonderlijcke en miraculeuse wercken der Ouden, plegen gemeenlijck seer verheven te worden de bergh Athos van Xerxes vaerbaer gemaekt; de enghte tusschen Morea en Achaja, *Isthmus Peloponnesiacus* genaemt, van verscheyden aengevangen te doorgraven, maer nimmermeer volvoert; de Alpen doorsneden van Annibal met asijn; de Lucrinermeir in elf jaren tijdts gedrooght door drie duysent mannen; de lusthof van Lucullus, in de welcke, door het doorgraven van een bergh, de zee wierdt ingelaten. In dit ons Nederlant hebben de Romeynen eertijdts seer vreemde en groote graften en canalen gegraven. Siet de graft van Drusus Germanicus, die den Rhijn met den Yssel vereenighde, tien mijlen in de lengte, van het dorp Yseloort af tot Doesburgh toe. Aenmerckt dien anderen, die Corbulon dede graven tusschen den Rhijn en de Mase, soo Tacitus getuyght in het tweede boeck van sijn Annales, twee-en-twintigh mijlen in de lengte, om te vermijden de onsekere plaetsen der zee. De graft ofte vaert van Claudius Civilis is oock vermaert, in de welcke hy den Rhijn leyde, (op dat hy in sulcker manieren mochte hebben dubbele wallen ofte dubbele graften tegens Vranckrijck, van waer hy vreesde de macht en de wapenen der Romeynen) te weten, de Wael. Diergelijck een sake heeft oock onderstaen in onse tijdt de Aertz-Hertoginne Isabella, de welcke een vaert oft graft heeft begonnen te graven, door een langen streeck landts, om den Rhijn met de Mase te vereenigen, en dat op die plaetse daer de Rhijn noch in sijn geheel is, tusschen de steden Venlo en Rhijnberck, door 't over-quartier van Gelder, en 't gebiet van 't Stift Keulen; wel verstaende, 't neemt sijn beginsel van de stadt Rhijnberk, en loopt met eenige keeren naer de stadt Gelder, en van daer hem wederom herwaerts en derwaerts drayende, gaet tot neven de muuren van Venlo in de Mase, hebbende, aen de noordtzijde van de Rhijn, Burick, omtrent anderhalf mijle van daer, Alpen een mijle, en Zonsbeeck oock een mijle. Aen de zuyd-zijde, op een half mijle daer van, leydt Stralen, Wachtendonck twee mijlen, Meurs twee mijlen, Orsoy een mijle.

Nieuwe grift.

Redenen waerom.

Sy was oock van meeninge, soo de saeck haer hadde geluckt, dese selve graft te leyden van de Mase in den Demer, en van daer in de Schelde; op dat het yser, hout, en andere waeren, die uyt Duytslant komen, en anders den Rhijn afgevoert worden in Hollandt, met groot naedeel van de Vereenighde landen, recht toe recht aen in Brabant souden mogen gebracht worden. Dese graft soude oock dienen om te beletten het uytloopen der ruyteren van de Vereenighde Nederlanden op de frontieren van haer landt, en op dat men niet meer tot een roof en liet de landen van Gulick en andere, op die zijde van den Rhijn gelegen. De tocht van de Graef van Mansveldt door Brabant, ten deele oorsaeck van het opbreken van 't swaer belegh voor Bergen-op-Zoom, en diergelijcke raedtslagen by de Franschen en Engelschen uytgeworpen, hadden haer gewaerschouwt en als vermaent om het vreemde secours voor de Vereenighde landen, in soodanige gelegentheyt, te lande den wegh op te delven. Maer, dat het water van de Rhijn, gelijck oock de geruchten liepen, boven Schenckeschans, konde geleyt worden in de Mase, en door dien middel die rivieren, in de welcke hy hem daer na verdeelt, als de Wael en Yssel, &c. (welcke zijn de voornaemste krachten van de Vereenighde Landen) souden droogh loopen, is soo onmogelijck door de ongelegenheyt en hoogte des landts, dat sy om dese graft te vullen, hebben moeten ontleenen het water van het rivierken de Niersse, dat daer dwars door loopt; en voorts by een halen en trecken, wat meer vochtigheyt sy daer omtrent hebben konnen vinden, en dat selvige met drie sluysen (op dat het water niet weder wegh liepe, en de graft droogh wierde) moeten ophouden.

Begin.

Dit groote werck begonnen de Spanjaerden den 21 September, in 't jaer 1626, en de graft wierde gemaeckt van veertien voeten breedt, oock soo veel diep, en tien uren lang: en, tot defensie en bewaring des selfs en der werckluyden, veertien kleyne Schansen, behalven noch alle de redouten en kleyne wercken. De Graef van 's Heeren-Bergh was de eerste van alle, die (in naem van de Koning van Spanjen en de Aertz-Hertoginne Isabella, als oock van de Marquis Spinola) de schop in de handt nam en spitte tot drie reysen, makende alsoo een beginsel; nae hem volghde de Graef van Isenburgh, en de reste van de Hoofden des legers, en daer nae alle de soldaten.

Naem.

Dese Grift wierd genaemt Eugeniana, om dat sy onder de regeeringe van Isabella Clara Eugenia begonnen was. En op dat dit groot werck van den Hemel begenadight mochte worden, wierd de selve oock geheeten de Grift van Sint Maria.

De Staten van de Vereenighde landen en de Prince van Oranjen, overdenckende dat hare voornaemste sorge en naerstigheyt behoorde te zijn,

Nederlandt.

FOSSA SANCTÆ MARIÆ,
quæ et EVGENIANA dicitur *Vulgo* De Nieuwe Grift.

CLIVIÆ

DVCATVS GELDRIÆ PARS.

COLONIENSIS DIŒCESIS PARS.

TERRA COLONIENSIS PARS.

Comitatus Moers.

VETERA Romanis, nunc Santen

VESALIA v. Wesel

RHENVS FLVVIVS

MOSA FL.

LVPPIA FL.

Campi Walbecensis vulgo De Gelderse Heyde van Walbeeck

Campi Venlonenses vulgo De Heyde van Venlo

Quid miscere Deos, sossor, conaris et amnes?
Mutua se spectant brachia, non coëunt.

Tabula hæc 143000ma pars est veræ magnitudinis terræ hic dimensæ, omnesq; et singulæ distantiæ totidem spatijs reapse longiores sunt quam repræsentantur.

Milliare Germanicum, cuiusmodi quindecim gradum conficiunt.

Iter Horæ.

Mille mensuræ Singulæ viginti pedum.

Palma sive quarta pars pedis Geometrici, quo opus hoc dimensum est.

EXPLICATIO NVMERORVM.

1 Statio Comitis Henrici vanden Berge.
2 Statio Marchionis S. Angel.
3 Statio equitum Cratz.
4 Statio Commissarij General.
5 Turmæ Sylvæ-Ducenses.
6 Statio Palatinorum.
7 Receptus vulgo Redout.

FOSSA hæc a Rheno ad Mosam ducì cœpta est Anno CIↃ IↃC XXVII. Auspiciis Serenissimæ Principis ISABELLÆ CLARÆ EVGENIÆ, Hispaniarum Infantis Belgicæ Gubernatricis.

Excudit Guilj. Janssonius Blaeuw.

zijn, dit begonnen werck te verhinderen, en, waer 't mogelijck, gantsch onder te houden, deden vergaderen, in de maent van Iunius in 't volgende jaer, onder het beleyt van Stakenbroeck, dichte by Nimmegen, eenige cornetten ruyters, en vier hondert ofte meer vuurroers, gelight uyt de frontier-steden, als Arnhem, Doesburgh, Zutphen, Deventer, Swol, Grave, Heusden, Geertruydenbergh en Bergen-op-Zoom. Alle dese wel voorsien van lijftocht voor eenige dagen, en vier kleyne stucxkens geschut, quamen in groter snelheydt op de plaetse daer men aen dese grift groef, en namen met den tweeden aenval de grootste Schanse, in de selve doodende veertigh mannen, en hondert soldaten gevangen nemende, brekende en vernielende hier en daer de sluysen en water-molens, om verre werpende de dijcken, verbrandende alle het hout, staken, schoppen, en ander gereedschap diese daer vonden, weghvoerende het metalen geschut datse van den Graef van Mansvelt hadden genomen, ja oock eenige Schansjens en redouten geslecht hebbende, keerden weder te huys, wel te vreden wesende, datse aen haren vyant gewesen hadden, dat dit werck ter ongeluckiger ure begonnen was. Nochtans, om dit ongeluck in het begin, en lieten de Spanjaerden niet voort te varen, maer hebben met meerder courage haer werck vermaeckt, en het getal van de gravers tot drie duysent vermeerdert. Waerom de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden gepubliceert hebben een Placaet in het Hertoghdom van Gelder, dreygende met sware straffe, alle die gene die hielpen aen 't selve werk, en overgevende alle de werckers tot discretie van de soldaten: Sy, van dese dreygementen niet veel wercks makende, gingen even dapper voort met het gene dat sy begonnen hadden. Op het eynde van de maent Iunius, quamen daer de Aertz-Hertoginne Isabella, de Cardinael de la Queva, en de Marquis Spinola, om de plaetse te besichtigen, vergeselschapt met dertigh cornetten ruyters en twee hondert vuurroers. In de maent van Augustus heeft Capiteyn Wolff, vergadert hebbende van hier en van daer duysent vuurroers, een aenslagh op het Fort royal gemaeckt, het selve genomen, alle die haer niet wilden overgeven gedoodt, het vuur in de hutten van de gravers geworpen, veertigh gevangenen en twee stucken geschuts wegh gevoert, en keerde weder in triomfe voor de tweede reyse. Maer nae datse voor een weynigh tijdts het werck hadden gestaeckt, begonnen sy het wederom te hervatten tusschen Berck en Gelder, in de maent van Ianuarius 1628; en was de graft alreede gebracht in sulcken staet, dat het scheen datse eenigh profijt en voordeel soude aenbrengen: Waerom desen arbeyt voor de derdemael wierd verhindert, door den inval der Staten ruyteren.

Wort verstoort.

Wort hervat.

Wort weder verstoort.

Wort weder hervat.

Van toen voortaen, voornamentlijck nae het veroveren van Wesel en Burick aen d'ander zijde van de Rhijn, zijnde de selve grift geopent voor het uytloopen van onse soldaten, wierde het werck t'eenemael verlaten, en die groote concepten zijn verdwenen als een roock.

Blijft steken.

En of schoon dese vaert tot sulcken volkomentheyt gebracht ware geweest, dat men ten minsten, door behulp van de sluysen, de goederen van de Rhijn in de Mase, en soo voort in den Demer hadde konnen voeren, soo soude sulcks nu voor haer onnut zijn, door het veroveren der stadt Rhijnberck.

Het Aertz-Bisdom

C A M E R Y C K.

Camerijck.

CAmerijck leyt tusschen de Seine en de Rhijn, in *Gallia Belgica*, een stadt met wallen en een kasteel soo versterckt, dat men se houdt voor een van de principaelste der selver Provincie. Eerse tot dese heerlijckheydt gekomen is, heeftse groote swarigheden uytgestaen. De oorsaecke is, om dat de vermaerde en treffelijcke Nederlanden van over veel eeuwen altijdt hoogh geacht zijn; soo dat veel Princen, Koningen, en volckeren getracht hebben de selve onder haer gebiedt te brengen. Men meent dat het der Ouden *Samarobrina* is, daer Cæsar placht te leggen de macht van 't Roomsch leger, om als in een stercke en sekere plaetse te bewaren de gyselaers der steden, publijcke bescheeden, kooren, en andere saken daer hem veel aen gelegen was. Goropius Becanus, in sijn aerdige vonden, die hy uytleyt in sijn boecken *Originum*, dat is, van de oorsprongen, is, nae sijn gewoonte, tegen 't gemeen gevoelen van die seggen, dat Camerijck is de stadt die Cæsar en de oude Schrijvers *Samarobrina* heeten, gemerckt *Bellovacum* oft Beauvais, driemael verder daer van leyt als 20000 treden. Tot noch toe worden van Beauvois tot *Ambianum* oft Amiens 25000 treden gerekent, dat is soo veel als Cæsar geteeckent heeft; soo dat ick niet twijfele (seyt Becanus) oft Amiens is *Samarobrina Ambianorum*. Die van contrarie opinie zijn, verdedigen haer met de authoriteyt van Hubertus Leodius, een goet schrijver, die aldus seydt: Om dat ick hoor dat 'er sommige twijfelen, en meenen dat *Samarobrina* niet en is die Keyserlijcke en lustige stadt Camerijck, segge ick dat sulcke grootelijcks dwalen, en dat het geen ander stadt is. En hoewel Ptolemæus *Samarobrina* een stadt der *Ambianorum* stelt, daer uyt volght niet, dat *Samarobina* het *Ambrianum* selfs is: want de volckeren van Amiens mogen toen noch andere steden gehadt hebben, daer Ptolemæus niet van vermaent: en Amiens was in die tijdt soo groot niet, als 't nu is, gelijck de oude muuren te kennen geven. De selve Ptolemæus heet de stadt Rheims een stadt der *Durocotorum*, en *Cæsaromagum* een stadt der Beauvaisins, al is 't dat in die tijdt Rheims en Beauvais de hooftsteden van die volckeren waren. *Suessones* oft Soisons, is oock de naem van een volck en stadt. *Bratuspantium* was een stadt van de Beauvaisins: daerom arbeydense te vergeefs, die van *Samarobrina* Amiens maecken.

Dat ouden Samarobrina is Camerijck;

niet Amiens.

Als Cæsar te *Samarobrina*, dat is, soo men 't nu heet, te Camerijck was, en verwittight dat het leger-quartier van Cicero in *Nerviis*, dat is, in Wals-Vlaenderen, bevochten wiert, heeft hy terstont aen M. Crassus in *Bellovacos*, oft in 't lant van Beauvais een bode gesonden, wiens winter-quartier 25000 treden van hem was. Hier moet men bemercken, dat de stadt Beauvais wat verder van Camerijck leydt, doch dat het winter-quartier van Crassus niet geweest is in de stadt Beauvais, maer ten deel in haer frontieren; soo dat dese verscheydenheyt van de mijlen onse opinie niet tegen is. Hy heeft oock eenen anderen bode gesonden aen C. Fabius, in het lant van de Æssuen, dat hy een regiment in de frontieren der *Atrebatum*, ofte die van Atrecht, soude brengen, waer langs hy Cæsar moest komen. De *Æssui* waren die ontrent Aets woonen, welcke de Hoogduytsche Aes noemen. Fabius bleef niet lange onder wege, maer quam Cæsar met een regiment, so hem bevolen was, in 't gemoet, 't welck nootsakelijck doen moeten, die van de *Æssuis* oft Aetz naer Atrecht willen gaen. Hy had oock aen Labienus geschreven, dat hy in de frontieren van Wals-Vlaenderen soude komen, soo verre het selve konde geschieden met profijt van het gemeyne best. Marcus Crassus heeft hy te Camerijck tot Gouverneur gestelt. Nae dat hy Cicero verlost hadde, heeft hy die regimenten ontrent Camerijck gehouden, want hy konde geen bequamer plaetse hebben. Niemant moet meenen, dat Camerijck een nieuwe stadt is, oft binnen weynigh jaren tot sulcken heerlijckheyt gekomen: want het is dat edele *Samarobrina*, waer van Cicero vermaent, als hy aldus aen Trebatius schrijft: Een t'samenspreeckinge van ons sal van meerder waerde wesen, als alle die van *Samarobrina*. Den naem selfs beneemt alle twijfelinge. De Franschen heeten Camerijck, *Cambray*; de Italianen *Samberey*; merckt hoe lichtelijck dat men hier van *Samarobrina* kan maecken. Want maeckt men van Amiens *Ambianum*, van Beauvais *Bellovacum*; waerom soude men van Samberey niet *Samarobrina* konnen maecken?

Een oude stadt.

Camerijck light 7 mijlen van Valencijn, aen de Schelde, die midden door de stadt loopt. Sy is verciert met schoone gebouwen, soo publijcke als particuliere, heerlijcke kercken en kloosteren, waer onder de voornaemste is, de hooftkercke van de H. Maget Maria, daer de Aertzbisschop sijn palleys naest heeft, wiens gebiedt soo in 't wereltlijck als in 't geestelijck verre streckt. Het is een rijcke stadt, vol koopmans en ambachts-lieden. Daer worden alle jaer ten minsten 60000 stucken sijn lijnen doeck geweven, dat men gemeenlijck Camerijcx-doeck noemt, waer van elck stuck geschat wordt op 40 guldens, soo dat de heele somme beloopt 240000 guldens.

Haer gelegenheyt.

Gebouwen.

Handel; bysonder in linnen.

Onder Camerijck is een castellanie met een grooten streeck, gemeenlijck Cambresis, in het Latijn *Camerasium* geheeten, daer veel dorpen en voorname vlecken in liggen, onder andere, ses mijlen van de stadt, dat beroemde kasteel, daer de

Cambresis.

ARCHIEPISCOPATVS CAMERACENSIS.

Archeveſché de CAMBRAY.

Septentrio

Meridies

Oriens

Occidens

Milliaria Gallica

Milliaria Germanica

FLANDRIÆ PARS

HANNONIÆ PARS

ARTESIÆ PARS

CAMBRESIS

PICARDIÆ PARS

Illuſtriſſimo ac Reverendiſſimo Domino D. FRANCISCO VANDER BVRCH Archiepiſcopo ac Duci Cameracenſi, Comiti Cameracoſii, etc. Principi Sacri Romani Imperii Tabulam hanc D.D.D. Johannes Blaeu.

Notarum Explicatio.

F. Franciæ
H. Hannoniæ
C. Cambreſii
A. Arteſiæ
} denotat.

AMSTERDAMI Apud Guiljelmum Blaeuw.

de vrede besloten is tusschen de Christelijcke Princen Henrick de II, Koning van Vranckrijck, en Philips de II, Koning van Spanjen, den 3 April 1559. In dit kasteel is geboren Michael Esnæus, Heer van Betencourt, een goedt edelman en wel geleert, principael in de poësy, dat is, konst van veers-dichten.

Bisdom. Camerijck is een oudt Bisdom; want men vint in de historien, dat in de tijden der Wenden hier Bisschop geweest is de deughtsame en godvruchtige martelaer Diogenes. Daer nae in 't jaer 595 de H. Gaugericus, en nae hem veel andere lofwaerdige mannen, onder welcke is geweest de geleerde Petrus Aliacensis, die om sijne groote geleertheydt eerst geworden is Cancellier der Vniversiteyt van Parijs, Tresorier van de H. Capelle, Groot Aelmoessenier van Vranckrijck, daer nae Bisschop van Camerijck, en Cardinael: hy is gestorven in Augusto in 't jaer 1425. Als de nieuwe Bisdommen in Nederlant, ter begeerte van Philips de II, Koning van Spanjen, van Paus Paulus de IV opgerecht wierden, is Camerijck *Aertzbisdom.* tot een Aertzbisdom verheven, en de eerste Aertzbisschop geweest Ludovicus Barlamontius; de tweede, Ioannes Sarracenus, Abt van S. Vedast binnen Atrecht; de derde, Guilielmus de Bergis, te voren Bisschop van Antwerpen; de vierde, Franciscus Richardot, te voren Bisschop van Atrecht; de vijfde, Franciscus Buisseret, te voren Bisschop van Namen; de seste, Henricus Franciscus vander Burght, die hier Aertz-bisschop geworden is in 't jaer 1616, en te voren Bisschop van Gent was. Onlangs was hier Aertz-Bisschop Joseph de Bregagne, die, na dat hy met grooten yver in de vrede te Munster gearbeyt had, overleden is. Onder dit Aertzbisdom staen de Bisdommen Doornick, Atrecht, Sint Omer, en Namen. Haren tijtel is dese: Aerts-Bisschop en Hertogh van Camerijck, Prince van het heylige Roomsche Rijck, Grave van Cambresis.

Dit is de eerste stadt geweest van *Gallia Belgica*, welcke in 't jaer 445 Clodius Capillatus, Prince der Franschen, ingenomen heeft, lange nae dat de Denen de selve met de kercke en het klooster van S. Gaugeric berooft hadden. Naderhant isse *Eertijdts onder Henegouw.* weder opgekomen, en onder het Graefschap Henegou gerekent, van welk sy daer nae ontnomen is met de castellanie van Cambresis, en van de Keysers onder de vrye Rijcx-steden gestelt. Sy is oock gewonnen van den manhaftigen Balduwijn de Godtvruchtige, Grave van Vlaenderen, in de oorloge die hy en Godefrid, Hertogh van Lorreynen, voerden tegen Keyser Henrick de III: maer als de vrede gemaeckt was, isse de Keyser weder gegeven. Ten laetsten heeft Keyser Henrick de V daer van erf-bescherm-heer gemaeckt Robert van Ierusalem, Grave van Vlaenderen en *Onder den Graef van Vlaenderen als beschermheer.* Prince van Aelst, die eerst beschermer van dese heerlijckheyt geweest is; welcken tijtel Keyser Frederick de I daer nae in eygendom gegeven heeft de Graven van Vlaenderen, ten tijde Theodori van Elsas, ontrent het jaer 1164. Al dit niet tegenstaende, hebben de Franschen altijdt gemeent, datse daer recht op hadden, diese oock dickmaels ingenomen en manlijck beschermt hebben, principael ten tijde van Koning Philips de VI, als Camerijck met twee stercke legers omringt was, te weten, van Keyser Lodewijck van Beyeren, en Eduard de III, Koning van Engelandt, de welcke tegen Vranckrijck een verbont gemaeckt hadden, doch Camerijck niet konden winnen. Dese oorloge tusschen de Keysers en Koningen van Vranckrijck, heeft lange tijt geduurt, in welcke nu dese nu die de overhant hadden. Als Keyser Maximiliaen de I met Lodowijck de XI, Koning van Vranckrijck, hardt oorloghde, hebben de burgers van Camerijck het Fransche guarnisoen, waer van sy qualijck gehandelt wierden, uyt-gedreven, en des Keysers soldaten ingenomen, 't welck die van Bouchain oock gedaen hebben. Op de selve tijt heeft de Keyser hem dapper gehouden, en de stadt Querci, met andere naburige plaetsen, den Françoysen genomen. Hoewel die van Camerijck onder de beschermínge van Vlaenderen stonden, hebbense nochtans altijt hare oude wetten en privilegien gehouden, en hadden geen schade oft ongemack van wegen de oorlogen tusschen de Franschen en Burgoignons, maer handelden met beyde partyen vriendelijck en beleefdelijck, soo dat in dese stadt dickwils gehandelt is van vrede; namentlijck, van die gemaeckt is in 't jaer 1508 tot der Venetianen, en 1526, tot der Florentinen schade. Daer nae is Keyser Karel de V, niet betrouwende de Franschen, die in 't jaer 1543 te Landreci vergadert waren en raedt hielden, terstont na haer vertreck met een goet deel van sijn leger binnen Camerijck gekomen, en heeft daer een sterck kasteel doen bouwen, om *Kasteel gebouwt.* de stadt en de Nederlanden tegen sijn vyanden beter te bevrijden, latende de stadt ongequetst, en in haer vorige stand. Hier na isse in de Nederlantsche oorloge van de Hertogh van Alençon ingenomen; maer korts daer nae, van de Grave van Fuentes belegert, weder onder de Koning van Spanjen gekomen.

CONCORDIA RES PARVÆ CRESCVNT.

GELDRIA

HOLLANDIA

DERDE STVCKS

TWEEDE DEEL

DER

AERDRYCKS-

BESCHRYVING,

WELCK VERVAT

't VEREENIGHDE

NEDERLANDT.

ZVTPHANIA.

WESTFRISIA.

TRANSISALANIA.

TRAIECTVM.

ZEELANDIA.

FRISIA.

GRONINGA & OMLANDIÆ.

DE VEREENIGHDE NEDERLANDEN.

IN de algemeene beschrijvinge der Nederlanden hebbe ick deselve gedeelt in Koningse en Vrye, de eerste sijn tien, die nu noch den Koningk van Spanjen erkennen voor haren Heere; dese sijnde maer seeven in getal, overtreffen niet te min verre de overige tien in rijckdommen, macht, gelegenheyt, koophandel en scheepvaert; ende werden meestendeel de Vereenighde, ten opsichte van het onderlinge aengegaene verbondt, genoemt, doch somtijts oock de Vrye Nederlanden geheeten, om dat sy haere oude voorrechten, tegen de onderdruckers derselver, rustich verdedight hebbende, ten laetsten, naer een langduurigen oorlogh van tachtigh jaeren, een volkomene vryheyt loffelijck, uyt den mond self van die gene, die uyt haere oude Heeren gesproten, sich toeschreef de heerschappye der selver, hebben verkregen. Deese sijn het Hartoghdom Gelderlandt, vervattende mede het Graefschap Zutphen; Hollandt en Zeelandt, voor desen Graefschappen; Uytrecht, Vriesland, Overyssel, en Groeningen met de Ommelanden, Heerlijckheden. Wat oorsaeken de inwoonders deser landen bewogen hebben om haeren ouden Heere te verlaten, als mede de verscheyde en wonderlijcke voorvallen, vindt men ten oovervloedt van uytheemsche ende ingeboorene pennen beschreven; waerom ick onnoodigh geacht hebbe deselve alhier op te haelen. Doch eer ick my begeve tot het beschrijven der selver landen in het bysonder, heeft het my goedt gedacht te verhalen by wat gelegentheyt, en op wat voorwaerden dese seven Landen, een verbondt aengegaen hebben tot algemeene bescherminge, het welcke haer bequaem gemaeckt heeft, van niet alleen den machtighsten Heere des Christenrijcks te wederstaen, maer oock tegen den selven aenvechtende oorlogh te voeren, ende sijne Staeten wijdt en sijdts met haere krijgsmachten te bestoocken, en overal afbreuck te doen.

Oorsaecken van het aengegane Verbont.

Naer dat de Nederlantsche gewesten, Lutzenburgh alleen uytgesondert, in het jaer 1576 tot Gendt een verbont, tot gemeene bescherminge tegen de Spanjaerts, aengegaen hadden, en het selve korts daer aen tot Brussel met een algemeenen eedt van alle de Staeten der landtschappen bevestight was; scheen het oft men ten laetsten eens een uytkomste soude sien van alle de ellenden ende oorlogen, de landen sedert eenige jaeren overgekomen, te meer, terwijle den Koning selve, de tijdt toegevende, de voorwaerden des verbonts toestemde, en Don Joan van Oostenrijck, sijnen natuerlijcken Broeder, herwaerts aen sondt, tot sijnen algemeenen Steedehouder, met uytterlijcken last om self het Gentsche verbont te doen onderhouden; die oock ten eersten, met de Staeten overkomen sijnde, en tot Stadthouder aengenomen, het Spaensch krijghsvolck uyt de Steeden en Sterckten, en voorts uyt het geheele landt dede vertrecken. Maer korts daer aen bleeck dat Philips alleen toegegeven hadde, om tijdt ende gelegentheyt te verbeyden, om het aengegaene verbont te doen aen duygen vallen: want naer het gelucken des aensiaghs van Don Joan op Namen, en het aensoecken der selve op de Duytsche krijghsknechten, saghmen klaerlijck wat hy in sijn schilt voerde. Ondertusschen wierdt de Prince van Oranje, met groote gunste des volcks, verkooren tot Ruwaerdt van Brabant; 't welck eenige van den grootsten Adel onder de Nederlanders euvel opnamen, als oft al het gesach hem alleen stont toe te vloeyen; 't welck de eerste beginselen van scheuringe veroorsaeckte: men seght niettemin gesamentlijck Don Ioan den oorlogh aen; maer ondertusschen begonden de voornaemste der Nederlanders oneenigh te werden, uyt yver en sucht tot eer-ampten, elck den ander hooger gesagh benijdende. Waer op de Staet in het jaer 1578 weder verviel in een ellendigen en bijster verwarden toestandt, terwijl een yder van de Grooten de genoegsaem openstaende regeeringe sich socht aen te matigen, en dat door verscheyde wegen; self ontsaegen haer niet eenigen onder haer de wetten en de Vorstelijcke regeeringe opentlijck ende volmondigh uyt te prijsen; terwijle men vast besich was de selve met kracht van wapenen te wederstaen; meenende op die wijse sich de wegh tot grootheyt te baenen; andere, sich behelpende met den dommen yver der gemeente, sochten de regeringe tot haer te trecken onder de naem van de uytstekenste des volcks: ondertusschen oock vertrouwden de Roomsgesinden, en die vande hervormde Godsdienst elckanderen soo weynigh, ende vervielen in soodanige onderlingen haet, dat men althans sach dat sy de wapenen, onlangs tot gemeene bescherminge tegen de Spanjaerden aengenomen, nu tot elckanders onderganck gebruyckten. Dese erbarmelijcke toestant der saecken, benevens het spade bybrengen van heel-middelen, ende voornementlijck de staetsucht der Grooten, belettede op dat pas, dat de vryheyt, die de Nederlanden met het Gentsche verbont scheenen meester geworden te sijn, haer als een damp en schaduwe

BELGICA
FŒDERATA.
Noord Zee
MARE
GERMANI-
CUM.
ZUYDER ZEE.
EMDER LANT.
Sticht van Munster.
STICHT MUNSTER.
FLANDRIÆ
PARS.
Milliaria Germanica Communia
Milliaria Gallica Communia

duwe weder ontſlipte. Daer mede grootelijcks toe hielp de Prince van Parma, dien de Lantvooghdy nae het overlijden van Don Ioan aenbevolen was, die ſoo wel op Staetkunde als den oorlogh afgericht, door ſtraffen en vergeven naer de gelegentheyt des tijdts, de genegentheyt der gemeente tot ſich trock, ende in 't heymelijck voedde de oneenigheden die alreede onder de Nederlanders in ſwang gingen. Daer tegens ſtondt de Prince van Oranje aen de andere ſyde oock niet ſtil, maer ſtelde alle konſten in 't werck, die een Staetkundige kan bybrengen, tot het heelen vande voorſeyde quaden; wetende ſeer behendighlijck den aengevangenen vredehandel tot Keulen om verre te ſtooten; terwijl het Parma eensdeels door ſchrick ſijner wapenen, ten anderen door ſijne aenmaningen geluckte de geweſten van Arthois en Henegouwen, benevens de ſteden Douay, Ryſſel, en Orchies in Wals-Vlaenderen gelegen, van het aengegaene verbont te doen afwijcken, en alſoo de gront te leggen tot het ſcheuren van 't ſelve: het welcke door onvoorſichtigheyt ſcheen te ſullen geſchieden, terwijle alle gemoederen naer de aengebodene vreede verlangden; ende ſulcks aengemerckt door den Prince van Oranje, wiſt hy ſoo veel te wege te brengen, dat de Staeten van Gelderlandt, Hollandt, Zeelandt, Uytrecht, en de Vrieſche Ommelanden tuſſchen d'Eems en de Lauwers, tot Uytrecht te ſamen quamen, en ſich op de volgende voorwaerden naerder aen elckanderen verknochten, onder verklaringe van geenſins het Gentſche verbont te willen kreucken, maer 't ſelve eer ſtercken, en dat ſy ſich van het heylige Roomſche Rijck niet en wilden ſcheyden:

Voorwaerden van de Vytrechtſche vereeninge.

Inden eerſten, dat die voorſchreven Provincien ſich metten anderen verbinden, confedereren ende vereenigen ſullen, gelijck ſy hun verbinden, confedereren en vereenigen midts-deſen ten eeuwigen dage by den anderen te blijven, in alle forme en manieren als oft ſy-luyden maer een Provintie waren, ſonder dat de ſelve hun t'eeniger tijde van den anderen ſullen ſcheyden, laten ſcheyden oft ſepareren by Teſtamente, Codicille, Donatie, Ceſſie, Wiſſelinge, Verkoopinge, Tractaten van Peys, van Huwelijck, noch om geen andere oorſaecken hoe dattet gebeuren ſoude mogen, onvermindert nochtans een yegelijcke Provintie ende die particuliere Steden, Leden en Ingeſetenen van dien, haer-luyder ſpeciale ende particuliere Privilegien, Vryheden, Exemptien, Rechten, Statuten, Loffelijcke ende wel her-gebrachte Coſtumen, Vſantien, ende allen anderen haer-luyder gerechtigheden, waer inne ſy-luyden den anderen niet alleen geen prejudicie, hinder, ofte letſel doen ſullen, maer ſullen den anderen daer inne met alle behoorlijcke en mogelijcke middelen, ja met lijf en goet (is 't noot) helpen handthouden, ſtijven ende ſtercken, beſchutten ende oock beſchermen tegens allen ende een yegelijcken wie ende hoedanich die ſoude mogen weſen, die hun daer inne eenigh datelijcke in-breke ſoude willen doen: Wel-verſtaende, dat die queſtie die eenige van de voorſchreven Provintien, Leden ofte Steden van deſe Vnie weſende, metten anderen hebben ofte namaels ſoude mogen krijgen, nopende haer-luyder particuliere ende ſpeciale Privilegien, Vryheden, Exemptien, Rechten, Statuten, loffelijcke ende welhergebrachte Coſtumen, Vſantien, ende andere haer-lieder gerechtigheden, dat deſelve by ordinaris Iuſtitie, Arbiters, of minnelijcke Accoort beſlecht ſullen worden, ſonder dat de andere Landen ofte Provintien, Steden ofte Leden van dien (ſo lange ſich beyde partyen 't Recht ſubmitteren) hun des ſullen hebben te bemoeyen, ten ware hun geliefde te intercederen tot Accoort.

II. *Item, dat die voorſchreven Provintien, in conformiteyt ende tot voltreckinge van de voorſchreven eenigheyt ende verbant, gehouden ſullen weſen malkanderen met lijf, goet ende bloet by te ſtaen, tegens alle fortſen ende gewelden die hun iemandt ſoude mogen aendoen, uyt ende onder 't dexel van den naem van de Koninckſlijcke Majeſteyt, oft van ſijnen 't wegen, het ware ter cauſe van 't Tractaet van de Peys tot Gent gemaeckt, van dat ſy die wapenen tegen* Don Johan d'Auſtrie *aen-genomen, den Ertz-Hertoge Matthias tot Gouverneur ontfangen hebben, met alle 't gene datter aenkleeft, van dependeert ofte uytgevolght is, ofte uyt volgen ſal mogen, alwaert oock onder coleur alleene van de Catholijcke Roomſche Religie, met wapenen te willen reſtabliſſeren, reſtaureren oft invoeren, oft oock van eenige nieuwigheden ofte alteratien die binnen eenige van de voorſchreven Provincien, Steden, ofte Leden van dien ſedert den jare 1558 gebeurt ſijn, oft oock ter cauſe van deſer tegenwoordiger Vnie en confederatie, ofte andere diergelijcke oorſaecken, ende dit ſoo wel in gevalle men die voorſchreven fortſen ende gewelden ſouden willen gebruycken op een van de voorſchreven Provincien, Staten, Steden ofte Leden van dien alleen, als op allen in 't generael.*

III. *Dat die voorſchreven Provincien oock gehouden ſullen weſen in gelijcke maniere malkanderen te aſſiſteren ende helpen defenderen tegens alle Vytheemſche ende Inheemſche Heeren, Furſten ofte Princen, Landen, Provincien, Steden ofte Leden van dien, die hun in 't generael ofte particulier eenige fortſen, gewelden ofte ongelijck ſouden willen aendoen, ofte oorloge maecken: Behoudelijk dat die aſſiſtentie by de Generaliteyt van deſe Vnie gedecerneert ſal worden met kenniſſe ende na gelegentheyt vander ſake.*

IV. *Item, ende omme die voorſchreven Provincien, Steden ende Leden van dien beter tegens alle macht te mogen verſekeren, dat die Frontier-Steden ende oock andere daer men des van noode vinden ſal, 't ſy van wat Provincien die ſijn, by advijs ende ter ordonnantie van deſe Geunieerde Provincien ſullen vaſt gemaeckt ende geſterckt worden, tot koſten van de Steden ende Provincien daer inne die gelegen ſijn, midts hebbende daer toe aſſiſtentie vande Generaliteyt voor d'een helft: Behoudelijck dat ſoo verre by de voorſchreven Provincien raetſaem bevonden wordt, eenige nieuwe Forten ofte Sterckten in eenige van de voorſchreven Provincien, in 't generael gedragen ſullen worden.*

V. *Ende omme te verſien tot die koſten die men van noode hebben ſal (in gevalle als boven) tot defenſie van de voorſchreven Provincien, is overkomen dat in alle die voorſchreven Geunieerde Provincien eenpaerlijck ende op eenen voet, tot gemeene defenſie der ſelver Provincien, opgeſtelt, geheven en openbaerlijck den meeſt daer voor biedende, van drie Maenden tot drie Maenden, ofte eenige andere bequame tijden, verpacht ofte gecollecteert ſullen worden al-omme binnen die voorſchreven Geunieerde Provincien, Steden ende Leden van dien, ſeeckere Impoſten op alderhande Wijnen, binnen ende buyten gebrouwen Bieren, op 't gemael van Kooren ende Graen, op 't Sout, Gouden, Silveren, Zijden ende Wolle-Lakenen, op de Hoorn-Beeſten ende bezaeyde Landen, op de Beeſten die geſlacht*

geſlacht worden, Peerden, Oſſen die verkoft ofte vermangelt worden, op de goeden ter Wage komende, ende alſulcke andere alſmen naermaels by gemeyn advijs ende conſent goet vinden ſal, ende dat achtervolgende de Ordonnantie diemen daer op concipieren ende maken ſal, datmen oock hier toe imploveren ſal de in-komen van de Domeynen van de Koninckljcke Majeſteyt, die laſten daer op ſtaende af-getogen.

VI. Welcke middelen by gemeen advijſe verhooght ende verleegt ſullen worden na dat die noot ende gelegentheyt van der ſaecke vereyſſchen ſal, ende alleenlijck verſtreckt tot die gemeene defenſie ende tot 't gene die Generaliteyt gehouden ſal weſen te dragen, ſonder dat de ſelve middelen tot eenige andere ſaecken ſullen mogen worden gekeert.

VII. Dat die voorſchreven Frontier-Steden, ende oock andere als die noot vereyſſchen ſal, t'allen tijden gehouden ſullen weſen te ontfangen alſulcke Guarniſoenen als die ſelve Geunieerde Provincien goet vinden, ende henluyden by advijs van de Gouverneur van de Provincie daer 't Guarniſoen geleyt ſal worden, ordonneren ſullen, ſonder dat ſy des ſullen mogen weygeren: Welverſtaende, dat die voorſchreven Guarniſoenen by de voorſchreven Geunieerde Provincien betaelt ſullen worden van haer luyder ſoldije, ende dat die Capiteynen ende Soldaten, boven den generalen Eedt particulierlijck die Stadt ofte Stede ende Provincie daer inne die geleydt ſullen worden, Eedt doen ſullen, ende dat 't ſelve te dien eynde in haerlieder Artijckel-brief geſtelt ſal worden, datmen oock alſulcke ordre ſtellen ende diſcipline onder den Soldaten houden ſal, dat die Borgers ende Inwoonders van de Steden ende platten Landen, ſoo wel Geeſtelijck als Wereltlijck, daer by boven die redenen niet beſwaert worden, noch eenige overlaſt lijden ſullen, ende en ſullen die voorſchreven Guarniſoenen van geenen Excijs ofte Impoſt meerder exempt weſen, als die Borgers ende Inwoonders van de plaetſe daer die geleyt ſullen worden, mits dat oock den ſelven Borgers ende Inwoonders by de Generaliteyt logijs-gelt verſtreckt ſal worden, gelijck tot noch toe in Hollandt gebruyckt is.

VIII. Ende ten eynde men t'allen tijden ſal mogen geaſſiſteert weſen van de Inwoonders van den Landen, ſullen de Ingeſetenen van elcke van deſe Geunieerde Provincien, Steden ende platten Landen binnen den tijdt van een Maent na date van deſen, ten langſten gemonſtert ende opgeſchreven worden, te weten, die gene die ſijn tuſſchen achtien ende ſeſtich jaren, om die hoofden ende 't getal van die geweten ſijnde, daer na ter eerſter t'ſamenkomſte van deſe Bont-genooten vorder geordonneert te worden, als tot die meeſte beſcherminge ende verſeeckertheyt van deſe Geunieerde Landen bevonden ſal worden te dienen.

IX. Item, ſalmen geen Accoort van Beſtant ofte Pays maecken, noch Oorloge aenveerden, noch eenige Impoſten of Contributie inſtellen, die Generaliteyt van deſen verbande aengaende, dan met gemeen advijs ende conſent vande voorſchreven Provintien, maer in andere ſaecken 't beleyt van deſer confederatie ende 't gene daer van dependeert ende uyt volgen ſal aengaende, ſalmen hem reguleren na 't gene geadviſeert ende geſlooten ſal worden by meeſte ſtemmen van de Provintien in deſen Verbonde begrepen, die gecolligeert ſullen worden ſulcx alsmen tot noch toe inde Generaliteyt van de Staten heeft gebruyckt, ende dit by proviſie tot dat anders ſal worden geordonneert by gemeen advijs van de Bondt-genooten, behoudelijck dat oft gebeurden dat die Provintien in ſaken van Beſtant, Pays, Oorloge, ofte Contributie met den anderen niet accorderen en konden, ſal 't geſchil gerefereert ende geſubmitteert werden by proviſie aen de Heeren Stadthouders van de voorſchreven Geunieerde Provintien nu ter tijdt weſende, die 't voorſchreven geſchil tuſſchen parthijen ſullen vergelijcken oft daer van uytſpreecken, ſulcx als ſy-luyden bevinden ſullen inder billijckheyt te behooren. Wel verſtaende, indien de ſelve Heeren Stadt-houders daer inne niet en ſoude konnen verdragen, ſullen tot henluyden nemen ende verkieſen alſulcke onpartijdige Aſſeſſeurs ofte Adjoncten, als hen luyden goet duncken ſal, ende ſullen parthyen gehouden weſen na te komen 't gene by de voorſchreven Heeren Stadt-houders, in manieren als boven, uytgeſproocken ſal weſen.

X. Dat geen van deſe voorſchreven Provintien, Steden ofte Landen van dien, eenige confederatien ofte verbonden met eenige Nabuer-Heeren ofte Landen ſullen mogen maecken, ſonder conſent van de Geunieerde Provintien ende Bont-genooten.

XI. Des is overkomen dat ſoo verre eenige Nabuer-Furſten, Heeren, Landen ofte Steden, ſich met deſe voorſchreven Provintien begeerden te Vnieren, ende hun in deſe confederatie te begeven, dat ſy daer toe by gemeen advijs ende conſent van deſe Provintien ontfangen ſullen mogen worden.

XII. Dat die voorſchreven Provintien gehouden ſullen ſijn, ſich metten anderen te conformeren in 't ſtuck vander Munte, te weten, in den cours van den Gelde, naer uytwijſen ſulcke Ordonnantie als men daer op metten alder eerſten maecken ſal, dewelcke d'een ſonder d'ander niet en ſal mogen veranderen.

XIII. Ende ſoo veel 't point vande Religie aengaet, ſullen hen die van Hollant ende Zeelant dragen na haerlieder goetduncken, ende de andere Provintien van deſer Vnie ſullen hun mogen reguleren na inhout van de Religions vrede by den Eertz-Hertoge Matthias, Gouverneur ende Capiteyn Generael van deſe Landen, met die van ſijnen Rade by advijs van de Generale Staten alreede geconcipieert, ofte daer inne generalijck ofte particulierlijck ordre ſtellen als ſy tot ruſt ende welvaert van de Provintien, Steden ende particuliere Leden van dien, ende conſervatie van een yegelijck, Geeſtelijck, ende Wereltlijck, ſijn goet ende gerechtigheyt dienelijck vinden ſullen, ſonder dat hen hier inne by eenige andere Provintien eenigh hinder oft belet gedaen ſal mogen worden, mits dat een yeder particulier in ſijn Religie vry ſal mogen blijven, en dat men niemant ter cauſe van de Religie ſal mogen achterhalen ofte onderſoecken, volgende die voorſchreven Pacificatie tot Gent gemaeckt.

XIV. Item, ſalmen alle Conventualen ende die van de Geeſtelijckheyt, volgende de Pacificatie, laten volgen hun goeden die ſy in eenige van deſe Geunieerde Provintien reciproquelijck hebben leggende, midts dat indien eenige Geeſtelijcke perſoonen uytten Provintien die geduyrende de oorloge tuſſchen die Landen van Hollandt ende Zeelandt, tegens die Spangiaerden, ſtonden onder 't gebiedt van de ſelve Spangiaerden, hen begeven hadden uyt hunne Kloſteren oft Collegien, onder 't gebiedt van die van Hollandt ofte Zeelandt, datmen die by hun Conventen, ofte Collegien ſoo doen verſien van behoorlijcke Alimentatie ende onderhout hun leven geduyrende, als oock gedaen ſal worden die gene, die uyt Hollandt ende Zeelandt in eenige van den anderen Provincien van deſe Vnie vertoogen ende hun onthoudende ſijn.

XV. Dat mede den genen die in eenige Kloſteren ofte Geeſtelijcke Collegien van deſe Geunieerde Landen ſijn ofte geweeſt hebben, ende die ſelve uyt ſaecken van die

Religie ofte andere redelijcke oorſaecken begeeren te verlaten, ofte verlaten hebben, uyt den Inkomſt van haren Conventen ofte Collegien haer leven lang geduyrende behoorlijcke Alimentatie ſal worden verſtreckt na gelegentheyt van de goederen: Wel verſtaende, dat die naer date van deſen hun in eenige kloosteren ſullen begeven, ende de ſelve wederom verlaten, geen Alimentatie verſtreckt ſal worden, maer ſullen tot haren behoeve naer hen mogen nemen 't gene ſy daer inne gebracht hebben. Dat oock die gene, die jegenwoordelijcken in die Conventen ofte Collegien ſijn, ofte komen ſullen, vryheydt ende liberteyt van Religie, ende oock van kleeren ende habijt hebben ſullen. Behoudelijcken dat ſy luyden den Overſten van den Conventen in allen anderen ſaecken onderdanigh ſullen ſijn.

XVI. *Ende oft gebeurden (dat Godt verhoeden moet) dat tuſſchen die voorſchreven Provincien eenigh onverſtant, twiſt ofte tweedracht geviele, daer inne ſy luyden den anderen niet en konde verſtaen, dat het ſelve (ſoo verre het eenige van de Provincien in 't particulier aengaet) ter neder geleyt ende beſlecht ſal worden by de anderen Provincien, of den genen die ſy daer toe deputeren ſullen. Ende ſoo verre die ſaecke alle die Provincien in 't generael aengaet, by de Heeren Stadt-houders van de Provincien in manieren als boven in 't negende Artijckel verhaelt, de welcke gehouden ſullen ſijn parthyen recht te doen, ofte te vergelijcken binnen een maent (ofte korter, ſo verre den noot vander ſaecke ſulcx uyt eyſcht) naer interpellatie ofte verſoeck by d'een oft d'ander parthye daer toe gedaen, ende wes by de voorſchreven andere Provincien ofte haer-luyden Gedeputeerden ofte die voorſchreven Heeren Stadt-houders, alſoo uytgeſproocken wort, ſal na gelaten ende achtervolght worden, ſonder dat daer van wijder beroep ofte ander proviſie van rechten, 't ſy van appel, relief, reviſie, nulliteyt, ofte eenige andere querelen, hoedanigh die ſouden mogen weſen, verſocht ofte gebruyckt ſullen mogen worden.*

XVII. *Dat die voorſchreve Provincien, Steden ende Leden van dien, hun wachten ſullen van Uytheemſche Furſten, Heeren, Landen ofte Steden eenige occaſie te geven van oorlogen, ende ſulcx om alle alſulcke occaſien te vermijden, ſullen die voorſchreven Provincien, Steden ende Leden van dien gehouden weſen, ſoo wel den Vytheemſchen als Ingeſetenen van de voorſchreven Provincien t'adminiſtreren goet recht ende Iuſtitie: Ende ſoo verre yemandt van hen daer van in gebreken blijft, ſullen die andere Bontgenooten die handt houden by alle behoorlijcke wegen ende middelen dat ſulcx gedaen ſal worden, ende dat alle abuyſen, daer door ſulcx belet en de Iuſtitie door verachtert ſoude mogen worden, gecorrigeert en gereformeert ſullen worden, als na rechten ende vermogens een yeder ſijn Privilegien, loffelijcke ende wel her-gebrachte Coſtumen.*

XVIII. *Item, en ſal d'eene vande Geunieerde Provintien, Steden, ofte Leden van dien tot laſte ende prejuditie van de ander, ende ſonder gemeen conſent geen Impoſten, Convoy-gelden, noch andere diergelijcke laſten mogen op ſtellen, noch eenige van deſe Bondtgenooten hooger mogen beſwaren, dan hun eygen Ingeſetenen.*

XIX. *Item, omme tegens alle op-komende ſaecken ende ſwaricheden te verſien, ſullen die Bondtgenooten gehouden weſen, op het beſchrijven van den genen die daer toe geautoriſeert ſullen ſijn, binnen Vytrecht te compareren, tot ſulcken dage als aengeſchreven ſal weſen, omme op de voorſz. ſaecken ende ſwaricheden diemen inde Brieven van beſchrijvinge ſal exprimeren, ſoo verre des mogelijck is, ende die ſaecke niet ſecreet en dient gehouden te weſen, by gemeen advijs ende conſent, ofte by de meeſte ſtemmen in manieren voorſz. gedelibereert ende gereſolveert te worden, alwaer 't oock dat eenige niet en compareerden, in welcken gevalle ſullen de andere, die verſchijnen ſullen evenwel mogen procederen tot ſluytinge van 't gene ſy bevinden ſullen tot het gemeene beſte van de Geunieerde Landen ende Provintien te dienen, ende ſal 't gene alſoo beſloten is, onderhouden worden oock by de genen die niet gecompareert ſullen weſen, ten ware die ſaecken ſeer wichtich waren, ende eenich vertreck mochten lijden, in welcken gevalle men den genen die niet gecompareert en ſullen ſijn, andermael beſchrijven ſal omme te compareren op ſeeckere andere dage, op 't verbeuren van haerlieder ſtemme voor die reyſe, ende wes als dan by de genen die preſent ſijn geſloten wort, ſal bondich en van weerde ſijn, niet tegenſtaende de abſentie van eenige van de andere Provintien, behoudelijck dat die niet gelegen en ſal ſijn te compareren, haerlieder opinie ſchriftelijck over ſullen mogen ſenden, omme daer op in 't collecteren vander ſtemmen ſulcken regart genomen te worden als 't behoort.*

XX. *Item, ten eynde voorſz. ſullen allen ende een yeder van de voorſchreven Bontgenoten gehouden ſijn alle ſaecken die hen opkommen ende voorvallen, ende daer aen ſy hen ſullen laten duncken 't gemeen wel of qualijck-varen van deſe Geunieerde Landen ende Bondtgenoten gelegen te ſijn, den genen die tot die beſchrijvinge geauthoriſeert ſullen ſijn over te ſchrijven, omme by den ſelven daer op de andere Provintien beſchreven te worden, in manieren voorſz.*

XXI. *Ende ſoo verre eenige donckerheyt ofte twijffellachtigheyt in deſen bevonden worden, daer uyt eenige queſtien ofte diſputen mochte verrijſen, ſal de interpretatie van dien ſtaen in 't ſeggen van deſe Bondt-genoten, die daer op by gemeen advijs ende conſent ordonneren ſullen, ſulcks ſy bevinden ſullen te behooren. Ende ſoo verre ſy luyden daer inne niet en konden accorderen, ſullen haer recours nemen tot die Heeren Stadt-houders van de Provintien, inde forme boven verhaelt.*

XXII. *Inſgelijcks, ſoo verre bevonden wort van noode te ſijn de Articulen van deſe Vnie, Confederatie ofte Verbondt in eenige Poincten of Articulen te vermeerderen ofte veranderen, ſal 't ſelve oock gedaen worden by gemeen advijs ende conſent van de voorſz. Bondtgenoten, ende anders niet.*

XXIII. *Alle welcke Poincten ende Articulen, ende een yeder van dien byſonder die voorſz. Geunieerde Provintien belooft hebben, ende beloven mits deſen na te gaen ende te achtervolgen, doen naegaen ende achtervolgen, ſonder daer jegens te doen, doen doen, noch gedogen gedaen te worden, directelijck, ofte indirectelijck in eenige wijſe ofte manieren: Ende ſoo verre yetwes by yemandt ter contrarie gedaen ofte geattenteert ſal worden, 't ſelve verklaren ſy luyden van nu als dan nul, egeen ende van onweerden, daer onder ſy verbinden haer-lieder ende alle de Ingeſeten van haer luyder reſpective Provintien, Steden ende Leden van dien, perſoonen ende goederen, omme de ſelve, in gevalle van contraventie voor 't onderhout van deſe, met 't gene daer van dependeert, gearreſteert, gehouden, ende bekommert mogen worden t'allen plaetſen, ende by allen Heeren Rechteren ende Gerechten daer men die ſal konnen ofte mogen bekomen: Ende vertyen te dien eynde van allen exceptien, gratien, Privilegien, relevamenten, ende generalijck van alle anderen Beneficien van Rechten, die hunluyden eenighſins ter contrarie van deſen ſouden mogen dienen, ende byſonder den rechten ſeggende, generale renunciatie, geen plaets te hebben, daer en ſy eerſt ſpeciale voorgegaen.*

XXIV. *Ende*

XXIV. *Ende tot meerder vaſtigheyt, ſullen die Heeren Stadt-Houderen van de voorſchreven Provintien die nu ſijn, ofte namaels komen ſullen, midtſgaders alle die Magiſtraten ende Hooft-Officiers van ygelijck Provintie, Stadt ofte Leden van dien deſe Vnie, Confederatie, ende een yeder Artijckel van dien in 't byſonder, by Eede moeten belooven naer te ſullen gaen ende onderhouden, doen na gaen ende onderhouden.*

XXV. *Inſgelijcks ſullen de ſelve by den Eede moeten belooven te onderhouden alle Schutteryen, Broederſchappen ende Collegien die in eenige Steden ofte Vlecken van de Vnie ſijn.*

XXVI. *Ende ſullen hier van gemaeckt worden Brieven in behoorlijcke forme, die by de Heeren Stadt-houders ende die voornaemſte Leden, Steden van de Provintien daer toe ſpecialijck by de andere gerequireert ende verſocht ſijnde, bezegelt ende by haer-luyder reſpective Secretariſen onderteeckent ſullen worden.*

Geſtelteniſſe der Regeeringe, ende der Opperheerſchappye.

Op deſe voorwaerden ſijn de voorgenoemde Provincien te ſamen verbonden, tot gemeene beſcherminge, ſonder nochtans aengegaen te hebben, eenige gemeenſchap van opperheerſchappye ofte Souveraineteyt, dewelcke niet en beſtaet by de Gedeputeerden van de geſamentlijcke Provincien ter Generaliteyt, die gemeenelijck de Staeten Generael genoemt werden, maer by de Staeten van elcke Provincie in 't byſonder: ſulcks dat door het voorbeſchrevene verbont niet en is opgerecht, eene geſamentlijke Republijcke ofte Opper-regeringe der voorſeyde Provincien; maer alleen geſtelt voorwaerden, op welcke ſeeven Vrye, ende van elckander geenſints dependerende Republijcken, ſich aen elckander gevlecht hebben, tot gemeene beſcherminge, onvermindert nochtans yeders Lantſchap, Steden, Leden ende ingeſetenen, voorrechten, vryheden, rechten, ende loffelijcke gewoonten (gelijck de woorden van 't verbondt luyden,) daer onder de Opper-regeeringe wel uytdruckelijck begrepen werdt. Even gelijck in oude tyden de Grieckſche Steeden, elck Souverain ſijnde, ſich te ſamen tegen het gewelt der Perſianen verbonden hadden; ende tot beſtieringe van de ſaecken het algemeene verbondt rakende, ingeſtelt de algemeene vergadering diemen de Amphictyones noemde, daer de Heer de Groot, in ſijne verantwoordinge ende elders, de vergaderinge der Staeten Generael ſeer eygentlijck by vergelijckt. Ende tot op deſen huydigen dagh ſijn de Switſerſche Cantons mede door een vaſt verbondt aen elckanderen gehecht; maer hebben niettemin elck van haer ſijne Souveraineteyt behouden, ſonder deſelve aen de andere, met haer verbondene Cantons, mede te deylen. Sulcks dat, gelijck ick reets geſeyt hebbe, de Hoogheyt ende Souveraineteyt ten vollen beſtaet by de Staeten van de reſpective Provincien; uyt welcks kracht deſelve, elck in haer Provincie over alle ſaecken, hoe groot van gewicht deſelve ſoude mogen ſijn, by hun ſelven reſolveren, diſponeren ende decreteren, ofte daer in doen ende laten 't gene ſy voor den dienſt van haer Provintie goedtvinden; oock Wetten en Plackaeten maecken op deſelve, ſonder de Generaliteyt in deſen eenighſins te erkennen; ten ſy het ſaecken waren, die wel uytdruckelijck by het voorſchreven verbont, ofte wel by byſondere toeſtemminge van de Provincien aen deſelve waren gedefereert. Selfs in de Algemeyne Vergaderinge heeft geene der Provincien eenigh recht oft macht op de ſtemme van een andere, maer wert alleen opſicht genomen op de meeſte ſtemmen. Voorts oock, alhoewel by de Algemeyne Vergaderinge iets beſloten werdt, ſtaet het niettemin noch de Staeten vande byſondere Provincien vry, yeder in de ſijne, van de ſelve ſaecken te ſtatueren naer haer welgevallen. Waer uyt oock ſpruyt, dat elck van de Vereenighde Provincien aen haer behouden hebben, de macht van in 't beſonder, oock ſonder kenniſſe en voorweten der andere, met vreemde Koningen en Potentaten handelingen aen te gaen, als deſelve maer niet ſijn ſtreckende tot naedeel van het onderling aengegaene verbondt.

De Staeten Generael.

De ſaecken het algemeene Verbondt aengaende, werden beſtiert by de Gedeputeerde der Provincien, dewelcke te ſamen vergadert ſijnde, genaemt werden de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, ende geëert met de tijtel van Doorluchtige, Hooge ende Mogende; doch niet met ſoodanige macht, ofte ſy konnen niet verder ofte meerder beſluyten, als de laſt, die elck van ſijne Heeren Principalen heeft ontfangen, is medebrengende; ende ſijn gehouden, ſoo daer eenige ſaecken van gewicht komen voor te vallen, elck de Staten van ſijne Provincie haer gevoelen te vragen, ende haere laſt af te wachten. Den oorlogh, als ſijnde een ſake raeckende het algemeene Verbondt, wert op haeren naem gevoert, ende de krijghsſaecken by haer beſtiert, ende aen haer den eedt van het krijghsvolck gedaen; ende, om in weynigh woorden alles te vervatten, alle ſaecken het gemeene Verbondt raeckende, werden van haer beſtiert, ende anders oock geene, ten ſy deſelve wel uytdruckelijck door byſondere toeſtemminge der Provincien aen haer geſtelt ſijn. Voorts hooren ende beantwoorden ſy de Geſanten van de vremde Princen; ende die van de geſamentlijcke Provincien aen vremde Potentaten, werden geſonden op de naeme van de Staten Generael; en doorgaens aen Koningen en Princen ofte Staetſche regeeringen in haere naem geſchreven; 't welck de oorſaecke is dat veele Uytheemſche niet alleen, maer ſelfs oock het gemeene volck deſer Provincien, tot noch, den rechten toeſtandt der regeeringe niet kundigh, gemeent hebben, ende noch meenen, dat de Vereenighde Provincien van de Staten Generael ſouverainelijck geregeert wierden, het welck wy boven aengeweſen hebben een grove misſlagh te ſijn: terwijle alle de ſaecken, welckers beſtier door het Verbondt uytdruckelijck, ofte door byſondere toeſtemminge der Provincien aen de Staten Generael niet geſtelt ſijn, ſtaen ter beſtieringe der Staten van de reſpective Provincien, elck in ſijn diſtrict; daerenboven hebben de Wetten en Placcaten by de Staten Generael verſtaen, in de reſpective Provincien geen kracht, ten ſy voor ſoo veel als het de reſpective Staten der ſelver Provincien elck in ſijn

Landt-

Lantſchap goet vint, dat die van waerden ſullen ſijn; ende ſy plegen van alle tijden te dier oorſaecke aen de Staten van de byſondere landen geſonden te werden, by maniere van verſoeck, geenſins van gebodt, om de ſelve in haer gebiedt te doen verkondigen. Het getal der Gemachtighden, om in deſe hoogh-aenſienelijcke Vergaderinge te verſchijnen, is wel onbepaelt, doch daer wert niet by yder der Gemachtighde, maer by elcks Provincie geſtemt. Welcke alle, alhoewel ſy in rijckdommen, ſterckte ende waerdigheyt ſeer ongelijck ſijn, en tot de laſten der Algemeenheyt de eene ongelijck meer, als de andere toebrengt, in deſe Vergaderinge evenveel rechts ſoo wel in het ſtemmen, als anders ſijn hebbende. De Voorſittende Heer in deſe Vergaderinge wert weeckelijcks verandert, ſijnde ſulcks dat de Provincien, door hare Gemachtighden uytgebeelt, elckanderen in het voorſitten volgen. De voorſittende Heer de ſtemmen vergadert ende kortelijck herhaelt hebbende, beſluyt naer de meerderheyt der ſelver; ten ſy het de reſpective Gemachtighde goet dachte, ter oorſaecke van het gewicht der verhandelde ſaecke, ofte om andere redenen, eerſtmael noch, voor het beſluyten, de reſpective Staten der Landen haere Principalen te conſuleren. Het beſlotene daerop by den Griffier in ſchrift gebracht ſijnde, werdt van den Voorſittenden Heer, en lager by den Griffier onderteeckent.

De groote Vergaderinge.

Maer als het gebeurt, dat de ſaecken ter geſeyde Vergaderinge te verhandelen, van ſoo grooten gewicht ofte luyſter ſijn, dat geoordeelt wert by de reſpective Staten der Provincien, dat de gewoonelijcke Gemachtighden, verſchijnende ter geſeyde Vergaderinge, niet genoegh waren, om de ſelve, ter oorſaecke van haer gewicht ofte luyſter, af te handelen, ſoo wert naer byſondere toeſtemminge vande reſpective Vereenighde Provincien te ſamen geroepen de Groote Vergaderinge. Tot de welcke de Staten van yder der Provincien, naer dat ſy in haere byſondere Vergaderingen de ſaecken, van welcken in de gemelte Groote Vergaderinge gehandelt ſal werden, onderſocht hebben; ſenden een aenſienlijck getal Gemachtighden, met behoorlijcken en ſeeckeren laſt voorſien. Doch alhoewel deſe doorluchtige Vergaderinge in der daet van ongelijck meerder aenſien en macht is, als de gewoonelijcke der Staten Generael, terwijle ſy te dier tijdt alles, dat by de gemelte Staten Generael gewoon is te geſchieden, afhandelt; ſoo ſtaen nochtans alle de ſaecken niet t'eenemael alleen tot haere beſtieringe; maer de Gemachtighde der reſpective Provincien, uyt welcke deſe Vergaderinge beſtaet, ſijn dickmaels en meeſten tijdt genootſaeckt te ſchrijven, oft wel ſelf in perſoon te gaen halen by de Heeren Staten van de reſpective Provincien haere Principalen, laſt en bevel waer naer ſy haer hebben te richten. Wat aengaet het voorſitten, werdt in deſe groote Vergaderinge de ſelven voet gehouden, als by de Heeren Staten Generael gemeenlijck gebruyckt werdt.

De Raedt van Staten.

De Raedt van Staten placht voor deſen alle die dingen te beſtieren, welcker ſorge alsnu de Staten Generael aenbevoolen is; maer alſoo, ten tijde van den Grave van Leyceſter, verſcheyde Nederlandtſche Raedsheeren met den ſelven heulden; vergaderden de Generale Staten ſoo dickmaels dat ſy ten laetſten kregen de ſchijn van een geduerigh Amptgenootſchap, onttreckende aldus wel, tot merckelijcke behoudeniſſe der vryheyt, den Raedt van Staten die opperbeſtieringe; maer oock tot groote ſchade der machtighſte Provincien; want deſelve hadden in den Raedt van Staten eenigermaten naer gelang der middelen die ſy opbrachten, meerder ofte minder ſtemmen; daer in de Staten Generael, het ſeggen van een der ſwackſte ſoo veel gelt als van heel Hollandt, 't welck nochtans alleen in de oorloghslaſten acht-en-vijftigh ten hondert betaelt. Niet tegenſtaende is de Raedt van Staten in weſen gebleven, om in de veelvoudigheyt der voorvallende ſaecken, de Staten Generael tot behulp te verſtrecken; want deſelve werden even by den Raedt van Staten beſtiert, te weten alle ſaecken van oorloge, en raeckende 't volck van oorloge in dienſt van de Landen weſende, (doch ſijnde van minder gewicht; dewijle de grootere by de Staten Generael, op advijs van den Raedt van Staten, werden afgedaen;) voorts oock de ſaecken raeckende de tributen, de veroverde ſteden, landen en veſtingen, en diergelijcken. En van aller deſer toeſtant doen ſy van tijdt tot tijdt bericht aen de gewoonelijcke Gemachtighde ter Generaliteyt. Voorts beſorght de Raedt van Staten mede, dat de algemeene middelen, tot beſcherminge der landen, eenpaerlijck over de ſelve en de geaſſocieerde leden en landen van dien, als mede over de quartieren gehoorende, onder de Generaliteyt toegeſtaen, wel ende eenpaerlijck werden geheven; daerenboven is de Raedt van Staten gehouden over te leveren aen de Algemeene, en oock de Staten van yder Provincie, een juyſte ſtaet van drie maenden tot drie maenden van alle laſten van oorloge, ende van het inkomen ende aenleggen der toegeſtaene middelen, ende voorts alles naer te komen het welck haere inſtructie, diens-aengaende gemaeckt, medebrengt. Deſen Raedt beſtaet uyt Gemachtighde der Provincien, te weten uyt twee van wegen Gelderlant, drie van wegen Hollandt, twee uyt Zeelandt, twee uyt Frieſlandt, ende uyt de drie overige, Uytrecht, Overyſſel, Groeningen ende Ommelanden, yder een. Deſe Heeren ſitten by beurten voor, ende ſtemmen hooft voor hooft, niet by Provincien; beſluytende by meerderheyt der ſelver. Boven de gewoonelijcke ſaecken haer raeckende, werden haere ſorge, by ſonderlinge laſt der Staeten Generael, bywijlen eenige andere aenbevoolen; ende het gebeurt ſomtijts dat van de gewoonlijcke, haer eenige voorkomen van ſodanigen gewichte, dat ſy in de ſelve niet konnen beſluyten, ſonder deſelve alvorens aen de Staeten Generael gebracht te hebben, ende alsdan werdt het Decreet door byſondere laſt der ſelver gemaeckt. Den Raedt is gewoon dagelijcks te vergaderen, ende ſomtijts oock wel nevens de Vergaderinge der Staeten Generael.

rael. Als den Raedt op gewoonelijcke wijſe vergaedert, komen mede in de ſelve de Reecken-meeſter, ende de Ontfanger generael, die niet tegenſtaende beyde maer radende, ende geen beſluytende ſtemmen hebben. De Reecken-meeſter houdt reeckeninge van alle het gelt, ende koſten de Algemeynheyt raeckende: Den Ontfanger ontfangt het geldt des Algemeynheyts, ende keert het ſelve, op laſt van de Algemeyne Staeten, ofte de gemelde Raedt van Staeten, weder uyt; ſijnde van alles gehouden te doen oprechte rekeninge.

Raden ter Admiraliteyt.

Tot ontlaſtinge mede van de Algemeene Staeten, ſijnder eenige Gemachtighde die opſicht hebben over ſaecken de Zeen betreffende, en terwijlen de ſelve, om dit haer ampt te bedienen, gevoeghlijcker haere vergaderplaetſen inde zeehavenen als elders behooren te hebben; ſoo heeftmen goet gevonden in plaetſe van een, verſcheyde Vergaderingen te maecken, die haer ſitplaetſe en byeenkomſte ſouden houden in die Provintien, welcke aen de Zee gelegen waren. Te weten in Hollandt drie; een tot Amſterdam, een tot Rotterdam, en het derde tot Hoorn, ofte tot Enckhuyſen, by driejarige beurten. Een in Zeelandt tot Middelburgh, en een in Vrieslandt tot Harlingen. Elcke van deſe Vergaderingen beſtaet uyt ſeven Heeren, dewelcke gekoren ſijnde uyt de Leden van ieder Lantſchap, haere laſt en beſtellinge krijgen van de Algemeene Staten, en aen de ſelve haeren eedt doen; van deſe ſeven, ſijn altijdt vier uyt die Provintie, in de welcke de Vergaderinge haer ſitplaetſe is houdende, de overige drie werden haer uyt de andere Provintien bygevoeght. Elck Genootſchap heeft ſijnen Geheymſchrijver, en Voorſpraeck van de ſchatkiſt. Haer ampt is de Zeën te bevrijden, en ſchoon te houden van roovers, door middel van haere krijgsvlooten, die ſy ten dien eynde uytruſten, en wapenen; oock de ſtroomen der Provintien met oorloghsſchepen, die men Uytleggers noemt, te doen bewaken; en aen der kooplieden en andere ſchepen, oorloghsſchepen van geley tot haerder verſekertheyt te vergunnen: welcke ſaecken ſy alle gewoon ſijn te beſorgen als een Souveraine byeenkomſte, ſonder aenſpraeck van iemant; ten ſy het van ſeer groot gewichte ware, en de Staet oorlogh ter zee voert; want alsdan komen de Afgeſondenen uyt alle deſe Vergaderingen in 's Gravenhage te ſamen, om aldaer met de Algemeyne Staten, over het bevrijden der Zee, te beraetſlagen. Voorders hebben ſy een beſondere Schatkiſt; daer voor eerſt die gelden ingebracht werden, die de kooplieden voor de beſcherminge haerer ſchepen en koopmanſchappen gehouden ſijn te betalen; ende gewoonlijck *Convoygelden* genaemt werden; oock die, welcke gemeenelijck betaelt werden in de havenen, van de inkomende en uytgaende goederen, gemeenlijck geſeyt *Havengelden*; daerenboven oock de tollen, die geſet ſijn op de Waren en koopmanſchappen, die naer vyanden landen vervoert werden, die men noemt *Licentgelden*. Welcke te ſaemen jaerlijcks tot een ongelooflijcke ſomme oploopen, door den grooten koophandel die in deſe Provintien gedreven wert, en de menighte van goederen die dagelijcks van alle landen inkomen en uytgevoert werden. Van den ontfang en uytgift van deſe en andere gelden, moeten de Afgeſondene van deſe genootſchappen, alle drie maenden rekeninge doen aen de Gemachtighde van de Algemeene Staten.

Kamer van Rekeninge der Generaliteyt.

De Kamer van Rekeninge der Generaliteyt beſtaet uyt ſeven Heeren, van de ſeven Provintien geſtelt; deſen is aenbevolen, het inkomen, en de ſchatten, nevens het gelt van beſondere perſoonen de Algemeenheyt op fret of intereſt gegeven, en (alleen uytgenomen het gene komt uyt de jaerlijckſe quote der Provintien) het uytgeven der ſelve op laſt van de Staten Generael.

Stadthouders ampt.

Ten tijden van Maximiliaen de I, en Karel de Vijfde, Roomſche Keyſers, ſijn eerſt Landtvooghden in Nederlandt geſtelt, ſoo algemeene die geheel Nederlandt, als beſondere, die een, ofte wel twee, drie oft vier byeengelegene Provintien beſtierden; alleenlijck om dat deſelve Keyſers, om ſaeken van ſeer grooten gewichte, en ſware oorlogen, genootſaeckt waren buyten de Nederlanden ſich te onthouden; en voorts naer deſe tijden is het ſelve in gewoonte gebleven, alhoewel den Prince ſich in de Nederlanden ſelfs in perſoon bevond. In het beginſel van den borgerlijcken oorlogh, wierdt Hollandt, Zeelandt en Uytrecht, beſtierd door Willem Prince van Oranje, die het bewindt der Rechten en wapenen in de ſelve Provintien aenbevolen was: welcke macht hy tot ſijn doot toe onder de Staten oock beſeten heeft, met overgroot geſach; en is hem naer ſijne doot in de ſelve waerdigheyt gevolght Maurits ſijnen ſoone, deſen Frederick Hendrick, en op de ſelve is gevolght Willem de Tweede. Het ampt des Landtvooghds, ofte Stedehouders is ſeer aenſienelijck, dewijle hem deſe volgende teeckenen van een Oppermacht toegevoeght werden; te weten, dat hy vergiffeniſſe van halsſaecken kon verleenen; ten tweeden, dat hy in de Hooge Rechtbancken der Provintien voorſat; dat hy de Regeerders der Steden, ofte naer ſijn welgevallen onbepaelt, ofte uyt een ſeker hem voorgeſtelt getal, gewoon was te verkieſen; macht hadde daerenboven Geſanten in ſijne eygene ſaecken aen Uytheemſche Princen ofte Staetſche regeringen te ſenden; en ſoo daer eenige, ofte algemeene, ofte beſondere geſchillen tuſſchen eenige Provintien, ofte tuſſchen eeniger Leden der Provintien, ofte oock tuſſchen de Staten en eenige der onderdanen gereſen mochte ſijn, was den Stadthouder als ſcheytsman, om deſelve geſchillen wegh te nemen. Naer dat nu in het jaer 1650, Willem de II overleden was, hebben de Staten van Hollandt en Weſt-Vrieslandt, gelijck mede die van Uytrecht, geenen anderen in ſijne plaetſe aengenomen; en ſijn alſoo de voorſchrevene teeckenen van overgroot geſach, dewelcke uyt de gemelte Staten haeren oorſprong genomen hebben, weder t'ſamen gekomen met de macht van de ſelve Staten. Vrieslandt, Groeningen en Omlanden, erkennen voor haren Stadthouder den Prince Wil-

lem Frederick van Naſſau; Zeelandt en Over-Yſſel den Prince Willem Hendrick van Oranje.

Opper-veltheer en Admirael.

Het Opper-veldtheerſchap, ende Admiraelſchap ter zee, is van het begin af dat de Staeten de Landen beſtiert hebben, bedient geweeſt by de Princen van Oranje; ende is een ampt t'eenemael van het Stadthouderſchap verſcheyden; dewijle den Opper-veldtheer over het krijgsvolck van alle de ſeven Provincien geſamentlijck gebood, ende in eenige van de ſelve maer Stadthouder was; naer dat hy tot die waerdicheyt van de een ofte d'andere der Provincien geroepen was. Naer de doodt van den Prince Willem de II, voorgevallen in het jaer 1650, hebben de Staeten der Provincien geen Algemeyne Veldtheer in ſijne plaetſe gekoren.

Het gebiet der Vereenighde Provincien,

Het gebiedt van de vereenighde Provintien, ſtreckt ſich aen alle kanten buyten de palen van de ſeven Vrye Provincien; maer de Steeden buyten deſelve leggende, die naer het gemaeckte verbondt, door middel van wapenen onder de gehoorſaemheyt der Staeten gebracht ſijn, werden onder het verbont niet gerekent, maer even, gelijck by de Romeynen de ondergebrachte volckeren, by de Staeten gehouden. In

in Brabant.

het naebuerige Brabandt, het welck ſtaet onder den Koninck van Hiſpanjen, beſitten de Staeten 's Hertogenboſſche met haere Meyerye, uytmakende een van de vier deelen van dat aenſienelijcke Hartoghdom; daerenboven noch Breda, Bergen-op-Zoom, Maeſtricht, de Grave, Steenbergen, Eyndhoven, Helmondt, en ten platten lande een overgroot getal dorpen. Deſe Steeden, ſijnde door de wapenen den Koninck ontrocken, en onder het gebiedt der Staeten gebracht, hebben eenigen tijt verſocht tot de Opper-regeeringe en maetſchappye toegelaten te werden, 't welck haer geweygert is, eensdeels om dat men haer tegen haere danck, met ongelooflijcke koſten, door gewelt van wapenen, heeft moeten onderbrengen; anderdeels oock om haer onmacht om in de laſten tot de algemeyne beſcherminge naer behooren te dragen; als oock om de eendrachticheyts wille, die qualijck ſtant houden kan, daer men

De Raedt van Brabant.

te veele ſtemmen toelaet. Zy hebben in 's Gravenhage niettemin eene byſondere hooge Rechtbanck, genaemt de Raedt van Brabant, aen de welcke het uytterſte beroep is. Deſe beſtaet uyt ſeven Raedsheeren, een Greffier, Voorſpraeck der ſchadtkiſt, en een Algemeyn beſorger; en oordeelt niet alleen van ſaecken tot haer door beroep toegekomen, maer al de Brabantſche leenen werden voor haer verliedt, en de geſchillen de ſelve raeckende afgedaen.

In Vlaenderen.

In Vlaenderen beſitten de Vereenighde Provincien bynaer het geheele landt van Waes, het eylandt van Cadſand, Sluys en Hulſt, ſteden, en daerenbooven veele Vryheden, Stercken, en een groot getal dorpen; deſe hebben even als die van Brabant een Hooge Recht-

De Raedt van Vlaenderen.

banck, genaemt de Raedt van Vlaenderen, die oock oordeelt over geſchillen door beroep voor haer gekomen, als mede die het ſtuck van de Leenen ſijn raeckende. Dit beſtaet uyt eenen Voorſitter, ſeven Raedsheeren, een Voorſpraeck van de Schadtkiſt, een Superintendent van de leenen, een Algemeyn beſorger, en den Greffier.

Het Landtſchap Drenthe.

Het Landtſchap Drenthe beſit het recht van een byſonderen Stadthouder te mogen kieſen, en draegt in de laſten der Algemeynheyt nevens de andere Provincien, heeft daer en booven een Hooge Rechtbanck, van waer geen verder beroep vergunt werdt, en Gemachtighde geſteldt over de Schatkiſt en de Juſtitie; maer heeft ſijne Gemachtighde tot heden in de vergaderinge der Algemeyne Staeten noch noyt gehadt, uyt oorſaecke dat het van den beginne niet mede in 't verbondt begrepen is geweeſt, waerom het oock vervolgens altijdt van de nabuerige landen verſcheyden is gebleven.

Steeden op vreemden bodem gelegen.

Daer en boven ſijnder noch verſcheyde Steeden op vreemden boodem gelegen, die door kracht van wapenen onder het gebiedt der Vereenighde Provincien gebracht ſijn; in deſe blijven aen de Heeren het gebiedt, tollen, rechtspleginge, en voorrechten in haer geheel; maer de Staeten houden deſelve met haer krijgsvolck beſet: ſoodanige ſijn in Ooſt-Vrieslandt Emden; en op den Rijcksboodem Emrick en Rees, in het Hartoghdom Cleef, Weſel en Orſoy; en Rhijnberck in het Stift Cölln.

In Ooſt-en Weſt-Indien.

Buyten deſe ſtreckt het gebiedt der Vereenighde Provincien ſelfs tot in de Indien, daer ſy verſcheyde Rijcken en Landen onder haer hebben gebracht; want toen de Koninck van Hiſpanjen, Heer ſijnde van beyde de Indien, aen de Nederlanders, ſtaende onder het gebiedt van hare Hooge Moogende, de vaert en koophandel op ſijne Rijcken van Spanjen hadde verbooden, hebben eenige Hollandtſche Koop-

Ooſt-Indiſche Maetſchappye.

lieden voorgenomen, om winſt te ſoecken, ſcheepen naer de Ooſt-Indien uytteruſten; het welck haer verſcheyde malen wel geluckt ſijnde, verweckte de luſt van vele anderen, om op de Ooſterſche Indien te handelen; ſulcks dat nu verſcheyde Maetſchappyen onder byſondere Kooplieden opgericht, haere ſcheepen derwaerts ſonden, door welcker naer-yver de prijſen der Indiaenſche koopmanſchappen tot ſchade des handels reeſen, en in tegendeel van de onſe ſeer verſlapten, behalven dat ſy van malkanderen geſcheyden, en ſwack ſijnde, ſich tegen de macht des Konings van Hiſpanjen qualijck konden beſchermen; waer door de Staeten van de vereenighde Provincien bewogen ſijn geweeſt, om uyt die verſcheyde lichamen, eene Maatſchappye op te rechten, welcke het alleen toegelaten ſoude ſijn, op de Indien te handelen, en oorlogh te voeren; en van die tijt af is de geſeyde Maetſchappye aengeſien geweeſt, als een ſeer aenſienlijck deel van de Vereenighden, terwijle ſy onder d'autoriteyt van de Algemeyne Staeten niet alleen ongelooflijcke rijckdommen 's jaerlijcks in de vereenichde Provintien brengen, maer oock met haere wapenen den Koninck van Spanjen en ſijn onderdanen grooten afbreuck en ſchaden aengedaen heeft. In deſe Maatſchappye was het in het begin yder geoorlooft een ſekere ſomme

van

van penningen in te leggen; om alsoo (yder naer proportie van het ingeleyde) deel aen de winsten te hebben; dese noemdemen Participanten, en die gene die over de duysent ponden Vlaems, ofte wel in West-Vriesland over de drie duysent guldens ingeleyt hadden, wierden Hooftparticipanten geheeten. Uyt dese laetste alleen op haere benoeminge werden uyt een driedubbel getal elders door de Staeten des Lantschaps,ofte wel door de Magistraet der stadt,gekoren de Bewinthebbers, sijnde die gene welcke de saecken der Maetschappye met seer grote, en bynaer onbepaelde macht, bestieren. Dese Bewinthebberen hebben haere vergaderplaetsen, diemen Kameren noemt,op plaetsen gelegen en bequaem ter Zeevaert, in welcke een seker getal van Bewinthebberen de saecken der Maetschappye waernemen. De Kamer tot Amsterdam wert door twintigh, de Kamer van Zeelandt door twaelf, die aen de Maes, en de West-Vriesche, elck door veertien Bewinthebberen bestiert. Maer als het gevalt, dat de nootsakelijckheyt,ofte het gewicht der saecken buyten de gewoonte het komt te vereyschen, senden de Kameren hare Gemachtighden tot een buytengewoonelijcke en Opper-byeenkomste, om deselve saecken alsdan gesamentlijck af te handelen; ende dese vergaderinge wert genaemt de vergaderinge van de Seventiene; om dat deselve bestaet uyt seventien Bewinthebberen, waer van acht komen van de Kamer tot Amsterdam, vier van Middelburgh, en een ofte twee uyt elck van de andere Kameren. En dit is de regeeringe der Maetschappye in het Vaderlandt. In Indien heeft den Gouverneur Generael sijne woonplaets in Batavia, Colonie der Nederlanders, en hooftstadt van het Nederlants gebied in Indien;gebruyckende aldaer bynaer de selve macht,die in't Vereenicht Nederlandt den Stadthouder en Kapiteyn Generael pleegh toe te komen; en wert van drie jaren tot drie jaeren verandert; daerenbooven sijn aldaer twee Opper-Raeden; in welker eene alle de saken, die oorlogh, vrede, verbinteniſſe en de koopmanschap betreffen, in tegenwoordigheyt van den Gouverneur Generael verhandelt werden; den andere is den Raedt van Justitie, in welcke de twisten en dingtalen der burgeren gehoort, en geoordeelt werden. Maer in yder Landtschap, ofte eylandt, onder de gehoorsaemheyt staende van dese Maetschappye, sijn gelijck als twee Opper-Magistraten, een over de oorloghsaken, de andere over de koopmanschappen het gesagh hebbende; en dese laetste werden opsienders toegevoegt, die op alles wat 'er gehandelt wert gade slaen, en 't selve aengeteeckent hebbende, alle drie maenden den Gouverneur Generael, en den Raedt overschrijven; uyt welcke alle door de Raden beſorgt werdt, dat in een geschrift de gantsche Staet der Maetschappye in Indien gestelt wert, en in Nederlant aen de Bewinthebberen overgesonden; op dat sy van tijt tot tijt van de toestant der saecken van de Maetschappye volkomene onderrichtinge souden konnen hebben.

West-Indische Compagnie.

De West-Indische Maetschappye werdt even op de selve wijse in't Vaderlandt bestiert, als die van Oost-Indien, behalven dat in de Opperste byeenkomste van de negentien Bewinthebberen, altijts Gemachtighde van de Staeten Generael voorsitten, ten opsichte dat de Algemeynheyt een seer aensienlijcke somme van penningen, tot het oprichten van dese Maetschappye ingeleyt heeft. Dese was voor dese seer machtigh, en besat bynaer gantsch Brasilien, 't welck door verraderye der inwoonderen, en quaede bestieringe verloren sijnde, streckt haer gebied alleen uyt over eenige sterckten en handelplaetsen op de kuste van Guinea in Africa, waer de hooft-en woonplaets des Gouverneurs, genaemt 't Kasteel de Mina, gelegen is; en eenige Colonien in Nieu-Nederlandt, mitsgaders eenige weynige der West-Indische eylanden.

Middelen en inkomsten der Vereenighde Provintien.

De middelen en inkomsten der Algemeynheyt bestaen in verscheyde lasten, soo de Provincien, als de inwoonderen opgeleyt; en eerstelijck brengen de Provincien jaerlijx elck haere *quote* op, die naer de nootwendicheyt, en gelegentheyt der saacken vande Algemeynheyt, vermeerdert en vermindert wert; en terwijle het tegen de reden soude strijden, dat de swackste in macht en rijckdom onder de Provincien, gehouden souden sijn soo veel tot het dragen der algemeyne lasten op te brengen, als de rijker en machtiger; soo brengt Hollant, die de andere in rijckdom seer verre overtreft,wanneer sy alle te samen hondert guldens sullen opbrengen, alleen seven-en-vijstich guldens in; Frieslant elf; Zeelandt negen; het welcke te samen opgerekent seven-en-seventich uytmaeckt: de overige drie-en-twintich,wert by de overige vier Provincien toegebracht uyt de tribuyten, imposten,ende diergelijcke. Daerenboven komt'er een aensienelijcke somme gelts, uyt de lasten op de koopmanschappen, dewelcke in tijden van oorlogh naer vyants bodem gevoert werden: tot invoeren van dese lasten, diemen gemeynelijck *Licenten* noemt, sijn in alle steden en havenen der Vereenichde Provincien, persoonen toe gestelt, die Licentmeesters en Cherchers geheeten werden, die nevens het voorseyde invorderen oock opsicht hebben, dat geen wapenen ofte andere waren van contrebande uytgevoert werden; daerenboven was, in tijt van oorloge, geen gering onderstant het gedeelte van de buyt, by bysondere persoonen op den vyant gehaelt,welck sy aende Staet moesten betalen. Als mede de jaerlijckse contributien, die de dorpen op de frontieren gelegen moesten opbrengen, tot den ontfang van de welcken in de frontiersteden Ontfangers en Comptoiren gestelt waren. De paspoorten ofte vrygeleybrieven brachten oock groot gelt in, door de nootsakelijckheyt van de koopmanschap, dese pleeghmen voor dertigh guldens te vergunnen, aen lieden die uyt de Konings landen, en weder derwaerts uyt het gebied der Vereenichde reysen wilden, tot gerief van hare bysondere saecken; mits dat deselve geen burgerlijcke ofte krijgsdiensten waren bekledende, en alleen voor de tijt van ses maenden. Daer benevens quam oock het geldt, het welck de Bontgenooten

ten

ten, te weten, de Koningen van Vranckrijck en Engelandt, 's jaerlijcks, ſoo lang den oorlogh met den Koning van Spanje duerde, te betalen verbonden waren. De overheerde en de vyant afgenomene Steden, betalen mede aen de Algemeynheyt een groote ſomme gelts, voortkomende uyt de laſten aldaer op wijn, bier, ſout, huyſingen, gronden, en landen geſtelt. Boven het voorſeyde heeft de Algemeynheyt groot gelt op fret tegen vier ten hondert in 't jaer van byſondere perſoonen, ingeſetenen van de Provintien, die oock de ſchuldtbrieven ten laſten van de ſelve, met opgelt malkanderen afkoopen, om de verſekertheyt van haere hooftſomme. En by aldien de noot het vereyſchte, ſoude de Algemeynheyt op deſelve voorwaerde, in ſeer weynigh dagen met een ongelooflijck gelt geholpen konnen werden. Alle deſe gelden, uytgenomen die uyt de jaerlijckſche quote der Provintien herkomen, werden aengeleyt en beſtiert door de Kamer van Rekeninge der Generaliteyt, van de welcke wy hier vooren geſproken hebben.

Laſten en Impoſten.

De nu verhaelde ſijn de inkomſten die van buyten, en recht aen de Generaliteyt komen tot onderſtant van de algemeyne laſten; maer daerenboven ſijn d'er verſcheyde en veelvoudige, die in elcke Provintie, tot voordeel der ſelver, ontfangen werden; deſe ſijn van twee ſoorten: de gewoonelijcke, die 't allen tijde betaelt werden; en de ongewoonlijcke, die by tijden van noodt opgeſtelt werden; de buytengewoonlijcke ſijn deſe: het *Hooftgelt*, 't welck maer eens gevordert is, om de klachten der burgeren: het *ſchoorſteen-gelt*, als de beſitters van huyſen oft in ſteden, oft op het landt gelegen, voor yder ſchoorſteen uyt het dack ſtaende iets moeten opbrengen: *de Tweehondertſte penning*, welcke yder van alle ſijne goederen, door de Magiſtraet der ſteden geſchat, betalen moet: doch van deſe ſijn heden geen in gebruyck. De gewoonlijcke ſijn veelderley: *de impoſt van de huyſen*, gewoonlijck genoemt *de achtſte penning*: het *knechts, en meyden gelt, ſchuyten en wagengelt, morgengelden, van de verkofte vaſte goederen; van de Collaterale ſucceſſien; van 't kleyn en groot ſegel; van de ongefondeerde proceſſen, den impoſt van het zout, bier, wijn, brandewijn en aſijn excijs; impoſt op oly, en traen, boter, granen, fruyten, hoornbeeſten, beeſten, haring, ſoute vis, ſalm, ſteur, kaerſſen, turf, koolen, hout, taback, ſeep, pick, teer, grove waren, loodt, ſteenen, laeckenen, en meer andere*; die men genootſaeckt is geweeſt op te ſtellen, tot onderſtant van ſoo ſwaere en langduerige oorlogen, die de Staet gevoert heeft; en van de ingeſetenen der landen gewillighlijck en gemackelijck gedragen werden, ter oorſaecke van de welvaert in neringen en koopmanſchappen, vryheydt der conſcientien, en liefde van de diergekofte Vryheydt, en Vrede; dewelcke blyvende door Godes genadigen ſegen, de bovenſtaende, en waerlijck ſwaere laſten, door goede voorſicht van de Overheden der Provincien, van tijt tot tijt, tot ontlaſtinge van haere goede Gemeente, ſullen werden vermindert; gelijck alreedts de Ed. Gr. Mog. Heeren Staeten van Hollandt de impoſten van olye, traen, haring en ſoute viſch hebben afgedaen.

Sterckte en macht der Vereenigde Nederlanden.

De ſterckte en kracht der Vereenighde Landtſchappen beſtaet eerſtelijck in de gelegenheyt, ſijnde omringht en genoeghſaem omwalt, met groote rivieren, en wateren; ten anderen, in de onwinnelijcke ſteden en ſterckten, die haer als bolwercken omringen, van welcker eenige ſelfs op den Rijcksbodem leggende, den Staet voor alle gewelt van die kant beſchutten. Ten derden, een welgeoeffende krijgsmacht te lande, die uyt ingeboornen, Hooghduytſche, Franſe, Engelſche, en Schotten beſtaende, en verdeelt ſijnde onder compagnien, en regimenten, door langduerige oeffeninge vermaert, en van de vyanden gevreeſt werdt. Daerenboven houden deſe Landen een voortreffelijcke ſcheepsvloot, met geoeffende matroſen, en ſoldaten, en alderhande krijgsgereetſchap wel voorſien.

Godsdienſt.

In de Vereenighde Nederlanden wert in het openbaer geoeffent die Godsdienſt, die men gemeenlijck de Gereformeerde noemt; ſoo dat niemant tot eenige publijcke dienſt van den Staet gevordert wert, als die de ſelve omhelſt. Doch evenwel geſchiet hier geen gewelt aen het geweten, en niemant behoeft ſich van ander gevoelen te veynſen als hy in der daet is; voornaementlijck in Hollandt, daer niet alleen de Roomsgeſinden, en andere van verſcheydene gevoelen toegelaten werden, en of in 't openbaer, ofte in burgers huyſen vergaderplaetſen te hebben om haere Godtsdienſt te oeffenen; maer oock met malkanderen dagelijcks omgaen, en verkeeren, met de ſelve vriendelijckheyt, als oft ſy te ſamen geloofsgenoten waren. Tot Amſterdam hebben de Joden oock haere Synagogen, om op haere wijſe de Godtsdienſt te oeffenen.

En dit is ſoo veel de Algemeynheyt, en de Vereenighde Landen te ſamen aengaet; wy ſullen vorder ons begeven tot de beſchrijvinge der Provintien, deſelve naer haere ordre volgende.

Het

Het Hertoghdom
G E L R E.

Naem.

Heerlijckheyt.

IAn van Reygersberge, Chronijck-schrijver van Zeelant, seght dat het landtschap nu ter tijdt Gelderlandt oft Gelre genaemt, eertijdts Ponthis geheeten heeft, en van Keyser Karel, toegenaemt de Caluwe, eerst tot een Heerlijckheyt gemaeckt is, in den jare 878. Sijn eerste Heere is geweest eenen Wichard van Pont, die met sijn broeder Leopoldus gesticht heeft het kasteel Ponte-Gelre, dat nu is de stadt van Gelre, die het geheele landtschap den naem geeft: den welcken nochtans andere Schrijvers willen afbrengen van Gelduba, een stadt wel-eer (nae 't getuygenisse van Cornelius Tacitus) gelegen aen den Rhijn; maer nu ter tijdt soo geheel vergaen, dat 'er geen gedachtenisse meer af en is. Sommige vertellen, dat by des voorsz Keysers tijden, een seker groot, wreedt, en venijnigh beest in dit landt soude geschuylt hebben, onder een sekeren boom, dat noch menschen noch vee en verschoonde, maer alles verslondt wat hem ontmoete, soo dat de inwoonders 't landt moesten ruymen, en sich verstaken in holen en speloncken. Dit merckende twee sonen van den Heere van Pont, hebben 't beest met listen ondergaen, en nae lange worstelinge overwonnen. Tot gedachtenisse van welcke victorie de selve Heere een kasteel gebouwt heeft, niet wijdt van de Mase aen den watervloedt Niers, en 't selve geheeten Gelre, om dat het beest dickmaels alsoo plach te roepen. Wat hier van te houden zy, laten wy den verstandigen leser oordeelen.

Oude volckeren.

Marlianus en Munsterus schrijven, dat dit landtschap ten tijde van Iulius Cæsar, soude bewoont geweest sijn by de *Menapios*; andere, by de *Sicambros*: dat de sevende en laetste Heere van Gelderlandt, mede genoemt Wichard, als hy quam te sterven, maer een eenige dochter achterliet, getrouwt met Graef Otto van Nassou, die in 't jaer 1079 by Keyser Henrick de derde vereert wierdt met den tijtel van Grave van Gelre. Twee hondert vijftigh jaren daer na, te weten, in 't jaer 1329, (andere stellen tien jaer later) werdt Grave Reynout van Nassou, de II van dien naem, overmidts sijne vromigheydt, mogentheydt, en getrouwigheydt tot den Heyligen Roomschen Rijcke, by Keyser Lodewijck van Beyeren, te Franckfurt op den Rijcks-dagh, ten by-wesen niet alleen van de Keurvorsten, maer oock van de Koningen van Vranckrijck en Engelandt, gemaeckt den eersten Hertogh van Gelre. Hoe nu dit Hertoghdom naemaels gekomen zy aen den Keyserlijcken huyse van Oostenrijck, en den selven wederom afgenomen is; voorts wat het, in dese laetste oorlogen, gedaen en geleden heeft, eer het geheel, uytgeseydt de stadt Gelder, gekomen is onder de regeeringe van de Heeren Staten Generael der vereenighde Nederlanden, daer van mach men lesen by Pieter Bor, Emanuel van Meteren, en andere Schrijvers van onse tijden.

Graefschap.

Hertoghdom.

Grensen.

Gelderlandt is in 't noorden bepaelt met het landt van Over-Yssel, en de Zuyder-zee; in 't zuyden ten deele met de Mase, die het affscheyt van Brabant, ten deele met het Vorstendom Gulich; in 't westen heeft het den Rhijn en een deel van Cleve; en in 't oosten Hollandt met het Bisdom van Uitrecht.

Lands aert. Bosschen.

Het is een vlack en effen landt, hebbende weynigh bergen; maer veel lustige en niet min profijtelijcke bosschagien, onder andere dat van Echterwald, leggende ten noordwesten van Arnhem. De gront is 'er doorgaens seer vruchtbaer, sonderlinge van koren, en op sommige plaetsen, met name ontrent den Rhijn, Maes, en Wael, uytnemende grasrijck en bequaem voor het vee, dat aldaer met menighte wordt geweydet.

Vruchtbaerheyt.

Steden.

In dit Hertoghdom telt men, behalven Zutphen, en de seven steden daer onder staende, (die te samen een besonder Graefschap maken, en daerom oock besonderlijck van ons beschreven) men telt 'er, segh ick, veertien bemuurde steden, als Nimmegen, Aernhem en Ruermonde, dat de drie Hooft-steden des landts zijn, daer na Tiel, Bommel, Harderwijck, Wageningen, Hattem, Elburgh, Gelder, Venlo, Wachtendonck, Stralen, en Erckelens. Daer zijn oock noch eenige plaetsen, soo in 't Vorstendom Gelre, als in 't Graefschap Zutphen, die wel-eer bemuurt geweest zijn; maer by verscheyden ongevallen hare muuren, oft geheel oft ten deele quijt geworden zijn, sonder dat sy nochtans daerom laten te genieten hare oude stadts privilegien en vryheden; sulcke sijn Batenburgh, Gent, Montfort, Echt, Burgh, Kappel, en meer andere, die wy (als buyten ons voornemen wesende) niet en sullen beschrijven; en voorts sijnder in alles over de drie hondert dorpen, met klock-torens en parochie-kercken.

Staten.

De Staten des Vorstendoms Gelder, en Graefschaps Zutphen in 't gemeyn, bestaen uyt Baroenen, Edelen, en de vier Hooft-steden, namelijck Nimmegen, Aernhem, Ruermonde, en Zutphen.

Nimmegen.

Nimmegen, soo Gerardus Geldenhaurius, burger van de selve stadt getuyght, is eerstmael gesticht geworden by Magus Koning van Gallien, die het nae sijnen name genoemt heeft Magus: maer Bato Koning der Katten, komende namaels in 't landt, en groote genoeghte nemende, soo in de goede gelegenheyt als in de outheyt van de plaetse, heeft de selve, die nu vervallen was, weder opgerecht, vergroot, en met drie dobbele muuren gesterckt, waer over sy van toen af gedragen heeft, en tot noch toe draeght den naem Noviomagus, dat soo veel te seggen is, als nieuw Magen, oft Megen. De selve Geldenhaurius vertelt wijders, dat de Betuwers (die hy Bataviers noemt) dese stadt verkoren hebben tot een Hooft-stadt en stoel hares Rijcks, waerom oock het landt daer ontrent gelegen, noch huyden ten dage genoemt wordt het Rijck van Nimmegen. Hoewel dit schrijven van Geldenhaurius by velen voor versiert en sonder fondament gehouden wordt, hebben wy het niet te min hier willen by-voegen; doch het wordt het Rijck van Nimmegen genoemt, om dat de stadt een Rijcks-stadt is. Gelijck dan de stadt selve mede genoemt is de voet des Rijcks, in 't Latijn *Pes Imperii*, om dat (gelijck sommige schrijven) Carolus Magnus die verheven heeft tot de waerdigheyt van een van de drie voornaemste Rijcks-steden in dese landen, wesende Aken de eerste, en Theonville in 't landt van Lutzenburg de derde. Nimmegen light aen dien arm des Rhijns, die men gemeenlijck de Wael noemt, en daer ter plaetse seer wijdt en diep is. Is een stercke, groote, machtige, en volck-rijcke stadt, wiens inwoonders, nae dat sy onder de Princen van Oostenrijck gekomen zijn, haer sterck begeven hebben tot den koophandel, en geleertheydt, daer sy te voren niet veel anders en handelden als de wapenen. De Hooft-kercke is gewijdt ter eeren van Sint Steven, Aertz-martelaer, uyt welckers kerckhof men voor weynigh jaren gegraven heeft een seeckeren grooten steen, daer met letteren nae de oude wet dese naevolgende Latijnsche veerskens in gesneden stonden:

Anno milleno postquam salus est data sæclo,
Centeno juncto, quinquageno quoque quinto,
Cæsar in orbe situs Fridericus, pacis amicus,
Lapsum, confractum, vetus, in nihil ante redactum
Arte, nitore pari reparavit opus Novimagi.
Iulius in primo tamen extitit ejus origo,
Impar pacifico reparatori Friderico.

Dat is:

Elf hondert en daer toe noch vijf-en-vijftigh jaren,
Na 't heyl dat Godes Soon ons bracht, verloopen waren,

GELDRIA
DVCATVS,
et
ZVTFANIA
COMITATVS.

Miliaria Germanica
1 2 3

Amsterd.
Apud Guil. Blaeuw.

Als Keyſer Frederick, een vrient des vredes ſterck,
Het oud, vervallen, ja ſchier gantſch vernietigt werck
Van Nimmegen gebracht heeft tot ſijn oude klaerheyt,
Dat Iulius weleer geſticht hadd' in eerwaerheyt:
Die (al beſat hy ſchoon veel grooter Keyſerrijck)
Den Vrede-vorſt nochtans was nergens nae gelijck.

Gebouwen. Onder de oude gebouwen van deſe ſtadt, is wel het beſonderſte, dat ſeer ſchoon en oudt kaſteel, gelegen op den top van een hoogen bergh, van waer men de gantſche ſtadt ontdeckt. Dit houd men geſticht te weſen van Iulius Cæſar, die de omliggende landen daer door ſoude geſocht hebben in den toom te houden: en om de waerheyt te ſeggen, men ſoude geen plaetſe konnen vinden in alle deſe quartieren, die ſoo ſchoonen en genoeghlijcken uytſien hadde, ofte van de welcke men ſoo veel landen, ſteden, vlecken en dorpen ontdecken konde, als deſe fortreſſe. Men heeft *Antiquiteyten.* in deſe ſtadt, en daer rontom voor ettelijcke jaren gevonden veel antiquiteyten, en gedenck-teeckenen van de oude Romeynen, als medalien, ſchoone ſteenen van trotſe gebouwen, en heerlijcke graven: Gelijck men oock aen den oever van de Wael verſcheyden overblijffelen, en ruinen van de Roomſche wercken, gemaeckt (ſoo men meynt) ten tyde dat ſich de garniſoenen van Romen aldaer onthielden, waer van de plaetſe noch huyden ten dage den naem draeght van den Roomſchen voet. Doch, nae mijn bedencken, moeten deſe woorden, in eenen uytgehouwen ſteen gevonden, *Hic pes Romani imperii, hucuſque jus Stavriæ*, vry wat anders ſeggen. Want dat men dit ſoude trecken op de Romeynſche tyden, kan niet ſijn, alſoo Staveren toen ter tijdt noch niet en was. Daerom geloove ick, dat deſe ſteen gehouwen is, ten tyden dat de Franſche het Rijck beſaten, als tot een merck-teecken en onderſcheyt der frontieren van de Vrieſen en der Duytſchen. Alſoo daer mede te kennen gevende, dat der Keyſeren gebiedt niet verder dan tot Nimmegen toe ſtreckte. Want dat men hier Staveren vindt geſchreven, niet Vrieslandt, is een manier van ſchrijven veel by de oude gebruyckt, de hooftſtadt noemende voor het geheele landt. Nimmegen is een Burgh-graefſchap, vrye ſtadt, en leen *Burgh-graefſchap. & Rijcksſtadt.* des Rijcks, geldt ſlaende op haer eygen handt en autoriteyt, gelijck de Rijcks-ſteden plegen, ende en gaen daerom de appellen van deſe ſtadt niet aen de Cancellerye van Gelderlant; maer ter eerſter inſtantie recht naer Aken. Alwaer oock die van der ſtadt, tot een erkenteniſſe van de opper-hoogheyt des Rijcks, jaerlijcks ſenden een handtſchoen vol pepers, 't welck al de laſt is die ſy van 't Rijcks wegen hebben te dragen. Des niettemin heeft 'er het Vorſtendom Gelre ſijn juriſdictie en ſouverainiteyt, ſoo dat 'er de Staten des landts mede geldt doen munten op haren naem, en voorts even ſoo grooten gebiedt hebben, als in andere Gelderſche Steden. Onder het quartier van Nimmegen, dat de Hooft-ſtadt is van dit Hertoghdom, reſſorteeren voor eerſt het Borgh-graefſchap van Nimmegen, daer nae de ſteden Tiel en Bommel, met de Bommelerweert, de vryheyt van Gent, en dan de Overe en Neder-Betuwe, een uytnemende vruchtbaer eylandt, beſloten tuſſchen de Maes en Wael, 't welcke ſommige Latijnſche *Batavia.* ſchrijvers *Batavia*, andere wederom *Bethaſia* willen genoemt hebben. Dat Nimmegen in den jare 1228 onder het gebiedt en heerſchappye der Hertogen van Gelre gekomen is, is om deſe oorſaecke geſchiedt: Graef Otto de tweede van Gelre, leende aen Willem Grave van Hollant, en Koning van Romen 21 duyſent Marck ſilvers, met conditie ſoo 't ſelve geldt niet wederom gegeven en werde, binnen eenen ſeeckeren en daer toe beſtemden tijdt, dat dan deſe ſtadt, met haer reſſort en juriſdictie, hem in eygendomme ſoude toekomen: dit beveſtighde mede Keyſer Rodolphus de eerſte: en, alſoo 't geldt niet gereſtitueert en wierdt, is Nimmegen op ſekere conditien den Vorſtendomme van Gelderlant ingelijft.

Zutphen. Zutphen is de Hooft-ſtadt van het Graefſchap, en van het tweede quartier van Gelderlant; maer alſo wy hier volgens daer van een byſondere kaerte geven, ſullen oock de beſchrijvinge daer neffens voegen.

Roermund. Aen de mondt van den water-vloedt Ruer oft Roer, die ſich vermengt met de Maſe, is gelegen, en ontleent oock daer van haren naem, de ſtadt van Ruermonde, die men verkortender wyſe gemeenlijck noemt Remundt, een wel-bevolckte, rijcke, ſchoone, en ſoo van natuure en gelegenheyts halven, als oock van wegen het toedoen der menſchen, redelijck ſterck, en een verſorghde ſtadt: heeft eerſt even als Arnhem ſtadts Recht en muuren verkregen, van Otho den III van die naem, Hertogh in Gelderlant, wiens ooghmerck heel en al ſchijnt geweeſt te hebben, om Gelderlant te verſtercken. Want onder hem, is niet alleen Nimmegen aen Gelderlant gehecht, maer bynae alle de ſteden, die men in Gelderlant telt, met muuren verſien, daer het van te vooren opene vlecken waren. De Hooft-kercke, ſijnde gewydt ter eeren van den H. Geeſt, is voor eenige jaren, ten verſoecke des Koninckx van Spanjen, by den Paus tot den Biſſchoplijcken ſtaet verheven, hebbende tot haren eerſten Biſſchop gehadt Guilielmus Lindanus, gebooren van Dordrecht, en namaels Biſſchop van Gent. Ruermonde is de Hooft-ſtadt des derden quartiers van Gelderlant, en reſſorteeren daer onder de ſteden van Venlo, Gelder, Stralen, Wachtendonck, en Erckelens, met de vryheden van Montfort, Echt en Nieuwerſtadt, liggende elcks een groote mijl van malkanderen, als oock die van Keſſel, Midler, en Krieckenbeke. Dit Keſſel, gelegen een groote mijl van Remundt, is een ſchoon dorp met een goedt en ſterck kaſteel, gefondeert op een bergh, en toekomende ſijnen beſonderen Heere. Van dit dorp leent ſijn naem het kleyne omliggende landeken Keſſel, 't welck behoort tot het Vorſtendom. Hubertus Thomas ſchrijft, dat het ſelve dorp in ouden tijden een heerlijcke ſtadt geweeſt is, by Ptolomæus genoemt *Caſtellum*. Maer om weder te keeren tot Remundt; het landt in die ſtreke gelegen is uytnemende vruchtbaer, en overvloedigh van allerley lijftocht, 't welck een oorſaeck is, dat men aldaer in tyden van oorloge gemeenlijck vergadert, en onderhout het krijghs-volck der Princen, en is te dien eynde de Koningen van Spaengien dienſtigh.

Arnhem. Arnhem, by Cornelius Tacitus en andere oude Schrijvers *Arenacum* genoemt, light aen de rechter ſijde van den Rhijn, ontrent een half mijle van daer de ſelve vloedt hem verdeelt in twee tacken; tuſſchen Nimmegen en Doesburgh, die elck twee mijlen van daer liggen. Het is een goede, redelijck groote, en wel betimmerde ſtadt, hebbende ſchoone en çierlijcke kercken, waer onder de principaelſte geſticht is ter eere van Euſebius, in de welcke begraven leydt Carel de eerſte Hertogh van Gelderlandt, geſtorven in den jare 1538, door wiens doodt, alſoo hy geen kinderen van ſijnen lijve quam achter te laten, het ſelve Hertoghdom en Graefſchap Zutphen, volgens het verdragh tuſſchen hem en Keyſer Karel de V gemaeckt, gekomen is op den ſelven Keyſer, en ſijne wettige erfgenamen, als Hertogen van Brabant en Graven van Hollandt, gelijck breeder te leſen is by den gemelden Guicciardin. Aernhem is eerſt met muuren omringt, en met ſtadts recht verſien van Ottho van Naſſou, de derde van dien naem Hertogh van Gelderlandt, de welcke heeft begonnen te regeeren in 't jaer 1229, en is geſtorven anno 1271, in het 42 jaer ſijner regeeringe.

Het Hof. Arnhem placht in oude tijden te weſen de ordinare woonplaets der Hertogen van Gelre. Daer reſideert oock het Hof Provinciael ofte Cancellarye der ſelver twee landtſchappen, beſtaende uyt een Cancellier, en tien Raedtsheeren, van welcke de vier ſijn van de voornaemſte Edelluyden des landts, te weten uyt ieder quartier een, de andere ſes ſijn Rechts-geleerden. Van de vonniſſen in deſe Cancellarye geweſen, en valt geen vorder appel, maer wel wordt 'er vergunt reviſie, en dat op ſulcken voet, als men in de voorgaende generale beſchrijvinge van de Nederlanden breeder mach leſen. Daer-en-boven heeft Koning Philips *Kamer van rekening.* de II van Spaenjen, als Hertoge van Gelre, binnen Arnhem opgerecht een kamer van rekeninge, beſtaende uyt twee Reken-meeſters, een Auditeur, en een Secretaris. Voor deſe Reken-kamer moeſten alle de Officieren des Vorſtendoms Gelre en Graefſchap Zutphen, ſoo die van der juſtitie, als die van de financien, rekenſchap geven van haren dienſt en handelinge: het welcke oock noch ter tijdt wordt onderhouden.

Hooftſtadt van 't vierde quartier. Arnhem is de Hooft-ſtadt van 't vierde quartier des lands van Gelre, wel verſtaende als men Zutphen mede telt; en reſorteren daer onder Wageningen, Hattem, Harderwijck,

wijck, en Elburgh, alle beſloten ſteden, gelegen in dat geweſte van Gelderlandt, dat men gemeenlijck noemt de Veluwe, daer oock verſcheyden dorpen in liggen, hebbende wel elck hare beſondere Rechters en Officieren; maer alſoo nochtans dat ſy altemael ſtaen onder den Droſt generael van de voorſchreve Veluwe, het welck een kleyn landeken is, aen drie ſijden beſloten met de Zuyder-zee, en voorts met den Rhijn en Yſſel, waer door 't een ſchoone en ſeer profijtelijcke viſſcherye heeft; behalven dat het noch tamelijck wel verſien is van boſſchen en hagen, die vol wildt zijn, en ſeer genoeghlijck om in te jagen. By Arnhem leydt noch een andere hoeck landts, die men noemt de Veluwe-zoom, en ſtreckt aen d'een ſijde tot by Zutphen, aen d'ander tot ontrent Wageningen. Dit ſijn altemael enckel weyen en gras-rijcke beemden, daer veel beeſten op gehouden worden, tot groot vernoegen en gewin des landtmans.

Andere ſteden.

Hattem.

De mindere ſteden in Gelderlandt, ſullen wy kort overloopen. Hattem is een kleyne, maer ſeer ſtercke ſtadt, gelegen aen de ſlincker-ſijde van de Yſſel, twee groote mijlen van Elburgh, met een borcht oft kaſteel, welckers muuren wel 24 voeten dick ſijn.

Elburgh.

Aen d'ooſt-zijde van de Zuyder-zee, van welcke wy breeder ſullen ſpreken in de beſchrijvinge des Graefſchaps van Hollandt, light het voorſz Elburgh, mede een kleyn ſtedeken, twee groote mijlen van Harderwijck.

Harderwijck.

Aen de ſelve Zuyder-zee, vijf mijlen van Wageningen, light Harderwijck, wel-eer een dorp, maer in den jare 1229 tot een ſtadt gemaeckt, by Graef Otto de III van Gelderlandt, geſproten uyt den Vorſtelijcken Huyſe van Naſſou, die oock Arnhem, Ruermonde, Bommel, Goch (in't lant van Kleef gelegen) en Wageningen, te voren altemael dorpen, tot bemuurde ſteden gemaeckt heeft. Tot Harderwijk hebben de Heeren Staten des Vorſtendoms Gelre en Graefſchaps Zutphen, voor weynigh jaren een doorluchtige Schole doen oprechten, daer men niet alleenlijck leſſen doet in de Philoſophie, en Theologie, maer oock in de Rechten en Medicijne.

Doorluchtige Schole.

Wageningen.

Wageningen is een ſeer oude plaetſe, indien 't anders de ſelve is, ſoo men houdt, die Cornelius Tacitus in ſijn tijden genoemt heeft *Vada*. Sy light twee mijlen van Arnhem, en ſoo veel van Nimmegen, op de rechte ſijde van de loop des Rhijns, aen de rechterhant; ſijnde nu ter tijdt een kleyn ſtedeken, maer goedt en ſterck.

Tiel.

Tiel light op de rechter-ſijde van de Wael, twee mijlen van Bommel, en is een goede ſtercke ſtadt, wiens macht en juriſdictie ſtreckt over het gantſche eylandeken daer ſy inne gelegen is, heetende nae haren naem de Tielerweerdt.

Bommel.

Aen de ſlincker-zijde van de Wael is gelegen de ſtercke ſtadt Bommel, twee mijlen van de ſtadt Bueren, het hooft van het landt dat nae haren naem genoemt wordt de Bommeler-weerdt. Dit eylandeken wordt gemaeckt van de Rhijn en de Maſe, die het te ſamen omringen, en is (nae Guicciardins gevoelen) het ſelve dat Cæſar (de Maſe beſchrijvende) genoemt heeft het eylandt der Batavieren, daer verſcheyden ſchoone dorpen in liggen, en met name Roſſem, het vaderlandt van den vermaerden krijghs-overſten Marten van Roſſem. By onſe tijden is Bommel geworden een van de beſte en ſterckſte frontier-ſteden der Vereenighde Nederlanden, altijdt beſet liggende met goede en vertroude garniſoenen; gelijk mede doet de geweldige ſchanſſe van S. Andries, welcke leyt boven het voorſz Roſſem, (daer het eylandt een engte heeft) en kan met hare bolwercken bereycken en beſchieten ſoo wel de vaert van de Wale, als die van de Maſe.

Gelder.

Gelder (ſoo wy alreede geſeydt hebben) is de plaetſe die aen 't gantſche Hertoghdom den naem gegeven heeft; een ſtercke ſtadt, hoe-wel niet groot, gelegen twee groote mijlen van Stralen: nu ter tijdt is het de ſterckſte, welcke de Koningh van Spaenjen in geheel Gelderlandt beſit.

Stralen.

Stralen is van Wachtendonck anderhalf mijle, een kleyn, maer ſterck ſtedeken.

Venlo.

Anderhalf mijle van Stralen, op de rechte-handt van de Maſe, is gelegen Venlo, dat nochtans als men recht ſchrijven wil, *Veenlo* moet geſchreven worden, daer in het jaer 1543 de Hertogh van Kleve hem ſelven quam overgeven aen den Keyſer Karel de V; een verdragh met hem makende, by het welcke hy al het recht, dat hy op het Vorſtendom Gelre en 't Graefſchap Zutphen pretendeerde, den Keyſer opdroegh, waer in oock de Staten van de ſelve landen conſenteerden en bewillighden. Is in't jaer 1632, met Stralen en Ruermonde, van de Prins van Oraenjen ingenomen. Doch is in 't jaer 1637 wederom gekomen onder de Koning van Spaenjen.

Wachtendonck.

Wachtendonck is gelegen op den water-vloedt Niers, twee mijlen van Gelre, placht eertijdts redelijck ſterck te weſen, doch is nu gedemanteleert.

Erckelens.

Erckelens wil men ſeggen dat dien naem heeft van den Duytſchen Hercules, light op de frontieren des Hertoghdoms van Gulick, ontrent vier mijlen van Ruermonde. De byvang, oft landouwe rondom de ſtadt, is ſeer vruchtbaer van ſchoone tarwe, en andere granen, ſoo dat de inwoonders haer meeſt geneeren by de landtbouwerye. En dit ſijn nu alle de bemuurde ſteden van Gelderlant. Van de onbeſlotene, welcker eenige by ons hier voren genoemt ſijn, hebben wy, kortheyts halven, voorgenomen niet breeder te ſpreken, maer moeten alleenlijck dit noch ſeggen, te weten, dat Batenburgh een ſeer oude plaets is, als ſijnde de eerſte burght by Bato (van welcke hier voren geſproken is) geſticht, en na ſijnen naem genoemt.

Wy ſouden alhier de beſchrijving van Gelderlandt eyndigen; maer alſoo in 't ſelve Vorſtendom mede gelegen ſijn, oft immers gerekent worden, de Graefſchappen van Kuylenburgh en Bueren, ſoo en kunnen wy niet wel naelaten de ſelve kortelijck aen te roeren. Kuylenburgh dan is een goede ſtadt, met een wijt-ſtreckend gebiedt ofte heerlijckheyt, gelegen op de ſlincker-ſijde van den water-vloedt Lecke, een mijle van Bueren. Men twijffelt wel of het onder 't Land-gebied van Gelre moet gerekent worden, maer is evenwel een leen van het ſelve, en overſulcks, by Koning Philips de II van Spaenjen, verheven tot een Graefſchap, hebbende ſeer groote privilegien en vryheden; waer onder, als van de voornaemſte wel mach gerekent worden, dat binnen de ſelve alle delinquanten vry konnen woonen.

Kuylenburgh.

Bueren.

Bueren en is noch leen, noch lidt van Gelre, gelijck ſommige ſchrijven, maer een landt op hem ſelven alleen, en nochtans binnen de palen des ſelven Vorſtendoms, hier voren by ons geſtelt, beſloten. De ſtadt light by den vloet Linge, op een waterken geheeten de Meulen-gracht, een goede mijle van Tiel. Is een proper ſtedeken, en heeft een ſeer ſterck kaſteel, groot 1360 treden in 't ronde, verſien met vier ſtercke torens en driedubbele graften. Draeght mede den naem van een Graefſchap, juriſdictie hebbende over veel dorpen, en een goeden byvang landts; en is door Philippus Wilhelm Prince van Oraenjen, als erfgenaem van den laetſten Grave van Bueren Maximiliaen van Egmont, ſijn grootvader van 's moeders ſijde, aen den Huyſe van Naſſou gekomen. Nu beſit het ſelvige Frederick Henrick van Naſſou, Prince van Oraenjen, &c.

BATAVIA.

Alſoo by verſcheyde autheuren, en oock hier voren gewagh gemaeckt wordt van Batavia, oft, om eygentlijcker te ſpreken, van het eylandt der Batavieren, heeft ons goedt gedacht iets daer van te deſer ſtede te ſeggen, ten minſten van het boven-deel, nu ter tijdt onder Gelderlandt ſtaende, en in deſe bygevoeghde kaerte af-gebeeldt: ſullen het dan van wat hooger nemen, en boven het eylandt beginnen van Rijnberck, in deſe Nederlandtſche oorlogen verſcheyde reyſen van beyde partyen gewonnen en verloren, en nu jongſt ingenomen in 't jaer 1633, van Frederick Henrick Prince van Oraenjen, &c. Van daer neemt den Rhijn ſijn cours noordwaerts op, naer Onder-Weſel, en van daer weder naer den weſten keerende, loopt hy met verſcheyde groote bochten voorby Rees, Griet, en Emmerick (welcke ſteden beſchreven ſijn in den lande van Kleef) tot aen 's Graven-waert, voor aen de punt van de Betuwe liggende, welck den Rhijn dwingt ſich in tween te deelen, waer van 't eene deel aen de rechter-ſijde den ouden naem behoudt, het ander de Wael genoemt wordt. Op die punt heeft dien onvertſaeghde Overſten Marten Schenck, in het jaer 1586 een groote geweldige ſchanſſe gebout, inſiende de bequaemheyt om daer mede de Betuwe te bevrijden, en meeſter van de riviere te blijven, en is nae hem oock genoemt de Schencken-ſchanſſe, by yder, eenighſins in onſe

Schencken-ſchans.

Nederlandt.

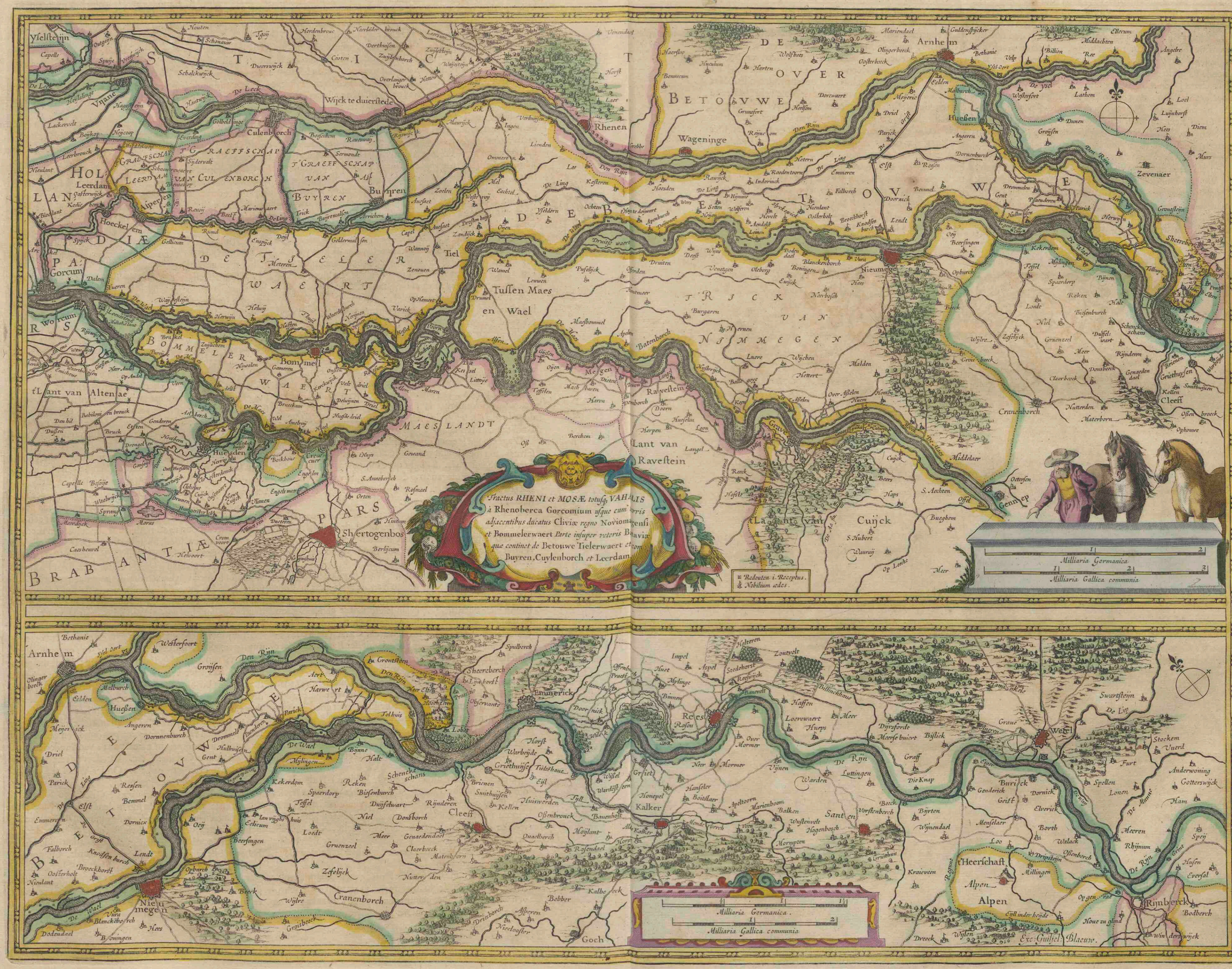
Tractus RHENI et MOSÆ totusq; VAHALIS
à Rhenoberca Gorcomium usque cum
adjacentibus ducatus Cliviæ regno Noviomagensi
et Bommelerwaert Parte insuper veteris Batavia
quæ continet de Betouwe Tielerwaert et
Buyren, Cuylenborch et Leerdam.
Redouten i. Receptus.
Nobilium ædes.
Milliaria Germanica
Milliaria Gallica communia
Arnhem
Rhenen
Wageninge
Wijck te duierstede
Culenborch
Buyren
Tiel
Tussen Maes en Wael
Bommel
Huesden
Shertogenbos
Lant van Altenae
Lant van Ravestein
Ravestein
Nieumegen
Cranenborch
Cleeff
Cuijck
Gennep
Zevenaer
Huessen
Hoeckelem
Gorcum
Leerdam
Wesel
Rees
Emmerick
Kalker
Santen
Heerschaft
Alpen
Rijnberck
Goch
Exc: Guilfel: Blaeuw.

Nederlantſche geſchiedeniſſen ervaren, wel bekent. Hier in komen meeſt alle auteuren over een, dat dit 't begin is van het Eylandt der Batavieren, en brengen tot bewijs by, dat dit gedeelt van hier af tot aen de Tielerwaert, en het Graefſchap Bueren, als noch ten naeſten by den ouden naem behouden heeft, in het woort de Betauwe; en de oude ſchrijvers ſeggen, dat daer het begin van 't Eylant is,
Rhijn. daer de Rhijn in tween gedeylt wort, dat is, aen de Schencken-ſchans, van waer hy langs de rechter-ſijde voorts drijft naer het Tolhuys, en voorby het Kleefſe ſtedeken Huyſen, naer Arnhem. Weynigh beneden Huyſen, aen de ander ſijde, heeft Druſus, om ſijn volck te ſchepe in 't Vlie te brengen, een graft uyt de Rhijn in de oude Yſſel doen graven, dieſe nae hem *Foſſa Druſiana* noemden, nu heet het nae de riviere daer in het geleyt is, dat is de Yſſel. Van Arnhem loopt de Rhijn voort naer Wageningen, Rhenen, en Wijck te Duerſtede, daer hy wel eer, toen te Katwijck ſijnen uytgang geſtopt wierdt, een anderen cours genomen heeft, naer Kuylenburgh en Vyanen met de naem Leck, als oft die uyt de Rhijn geleckt waer. Aen de ſlincker ſijde van de Betouwe, wort hy de Wael genoemt, by
Wael. de ouden *Vahalis*, en loopt veel ſtercker en met meer macht van water naer Nimmegen, daer de Betouwe voor eenige jaren dwers door gegraven is, met een lange vaert op Arnhem. De Wael afdryvende komt men op Tiel, en niet wijdt van daer aen de ſtercke Schanſſen de Voorn, en S. Andries, daer de Maſe en Wael haer even vermengen, en terſtont weder van malkanderen ſcheyden, en maken het Eylandt de Bommeler-weert, daer ſy ten laeſten haer weder verſamelen, by het huys te Loeveſteyn, latende aldaer de Wael ſijnen naem, te vrede met de Maſe voort in Zee te dryven; de reſt ſullen wy breeder in Hollant verhalen.

Gelijck de Wael een der palen van Vranckrijck eertijts was, ſoo is de Rhijn van Duytſch-landt geweeſt, en hier uyt komt dat eenige ſeggen, dat de Batavieren Franſche, andere datſe Duytſen waren, om datſe tuſſchen beyde gelegen, beyden even nae ſijn geweeſt. Hoe het toen daer mede gelegen was, willen wy nu niet diſputeeren; maer ſeggen alleen, dat maer een kleyn gedeelte van dat Eylant nu onder Gelderlant is, de reſte onder Hollant: voorts dat het eertijdts een ſtrijdtbaer volck geweeſt is, ſoo wel by de Romeynen als Duytſchen ontſien.

't NIEUMEEGHSE VIERENDEEL VAN GELDERLANDT.

Grenſen.

HEt Nieumeegſche Vierendeel van Gelderlandt is voor een gedeelte gelegen op de Franſche, en voor een gedeelte op den Duytſchen boodem; ende grenſt tegen het Ooſten aen het Hertoghdom Cleve, tegen het Noorden wert het door den Rhijn van de Veluwe, tegen 't Zuyden door de Maſe van Brabant geſcheyden; maer tegen 't Weſten verre uytgeſtreckt, raeckt het de Heerlijckheyt Uytrecht en 't Graefſchap Hollandt.

Het grootſte gedeelte van dit Vierendeel pleegh eerſt nevens de ſtadt Nieumeegen onder Hollant te gehooren, maer door Graef Willem van Hollant, Roomſch Koning, aen Graef Otto de tweede, voor een ſekere ſomme gelts verpant, en verſuymt ſijnde te loſſen, is het op ſekere voorwaerden, in 't jaer 1248, aen het Hertoghdom van Gelder gehecht; welcke naerderhandt door Rudolph Roomſch Keyſer is beveſtight.

Verdeelinge.

Het wert gedeelt in het *Rijck van Nieumeegen*, en *vier Ampten*, te weten, *de over en onder Betuwe, Maes en Wael, de Tieler en Bommeler-Waerden*, met *Beeſden en Reſnoy*.

't Rijck van Nieumeegen.

Het *Rijck van Nieumeegen* wert beſtiert van ſijnen Burghgraef en Rechter, en beſlooten tegen 't noorden tuſſchen de Waelſtroom, en het Schepen-ampt van Nieumeegen; tegen 't ooſten paelt het aen Cleef, tegen 't zuyden aen Maes en Wael; en vervat de volgende dorpen en Ampten, *Groesbeeck, Maurick, Hoemen, Malden, Ewijck, Wichen*, verciert met een aenſienlijck ſlot, *Boeningen*, en eenige anderen.

Ampt van de Over-Betuwe.

Het Ampt van de Over-Betuwe ſtreckt ſich uyt van de Schenckenſchans tot den Nieuwendijck toe, vervattende wat tuſſchen den Rhijn en Waelſtroomen is gelegen: op het begin van dit Ampt leyt de Schanſe begonnen in 't jaer 1580 van den vermaerden Marten Schenck, en naderhandt door de Staten der Vereenighde Provintien in diervoegen verbetert, dat men de ſelve niet t'onrecht voor een der ſterckſte veſtingen des gantſchen Nederlants achtet, ſijnde door haere gelegenheyt het bolwerck en de ſleutel der Vereenighde Provintien. De dorpen in dit ſelve ampt gelegen ſijn: *Herwen, Aert-Dorenburg, Angeren*, daer jaerlijcks een ongeloofflijcke menichte karſſen waſſen; *Bemmel, Reeſſen, Doornick, Leut, Elſt*, 't welck heeft een kerck verciert met een ſeer ſchoone tooren, en vergaderinge van Domheeren; in de kerck ruſten de H. Willebrord ſtichter der ſelve, en de H. Werefridus; *Elden, Ooſterholt, Valburgh, Hervelt, Andelſt, Setten, Randwijck, Driel*, en *Hetteren*.

De Neder-Betuwe.

Het Ampt van de Neder-Betuwe ſtreckt ſich uyt van den Nieuwendijck tot den Tielerwaert, en het Graefſchap Buren; en begrijpt de volgende Kerſpelen en dorpen: *Doywaert*, het outſte van de omleggende Kerſpelen; *Yſendoorn*, heerlijckheyt gehoorende aen het adelijck geſlachte van Vygh; *Keſteren, Echtelt, Maurick, Rijswijck, Soelen, Ochten, Avezaet, Lyenden, Ingen* en *Raveſwaey*.

Maes en Wael.

Het Ampt tuſſchen Maes en Wael begrijpt al wat tuſſchen het Rijck van Nieumeegen, en het eylandt Voorn gelegen is: en de volgende dorpen, *Drumel, Wamel, Alfen, Leeuwen, Maesbommel, Puffelick, Druyten, Aefferden, Burgharen*, en onder en boven *Aſſelt*.

De Tielerwaert.

In de Tielerwaert ſijn de dorpen, *Hemert, Varick, Opynen, Heſel, Nerynen, Meteren, Eſt, Thuyl, Haeften, Herwynen, Veuren, Geldermalſſen, Deyl, Gellekom, Reumen*, en *Wadenoyen*.

De Bommelerwaert.

In de Bommelerwaert, het welck een Eylandt op ſijn ſelven is, tuſſchen de Maes- en Waelſtroomen beſlooten, ſijn de dorpen, *Zuylichem, Aelſt, Nyewael, Gameren, Delwijnen, Kerckwijck, Bruykom, Dryel, Roſſum*, vaderlandt van den ſeer vermaerden Marten van Roſſum, dewelcke oock in de kercke tot Roſſum, in een ſeer heerlijcke grafſtede, begraven is; de kercke ſelfs is een ſchoon en uytmuntent gebouw; en *Herwaerden*.

Beeſden en Reſnoy.

Beeſden en *Reſnoy* ſijn twee dorpen, over de Linge naer de Graefſchappen Buren en Culenborgh toe gelegen, te ſamen een van de Ampten van het Nieumeeghſche vierendeel uytmakende: in dit Ampt leyt de Abdye Marienweerdt, voor deſen ſeer vermaert; maer nu vervallen, en verwoeſt.

Heerlijckheden en Sloten.

Buyten de bovenverhaelde dorpen ſijn in dit Quartier van Gelderlandt veele heerlijckheden, met hooge rechtspleginge begaeft, en Edellieden Sloten, welcker voornaemſte wel ſijn: *Perſingen, Vbbergen, Groesbeeck, Doddendael, Batenburgh, Horſſum, Luyr, Oyen, Dieden, Balgoy, Gent, Hemert, Bylant, Millingen, Pannerden, Meynertswijck, Roſſem, Linden, Oudeweert, Mors, Wolfsweerdt, Iudermitte, Dalem, Pouderoye, Neder-Hemert, Ameroy, Aelſt, Hedel*, en meer andere.

De Stadt Nieumeegen.

Nieumeegen, de hooftſtadt van gantſch Gelderlandt, en byſonderlijck van dit Vierendeel, leyt aen den oever van de Wael, vermaekelijck van gelegenheyt, gelt- en volckrijck. Binnen ſijne mueren ſiet men veele overblijfſelen van de oude Romeynen; en de bane by de ſtadt

TETRARCHIA
Ducatus Gelriæ
NEOMAGENSIS.

CVYLENBVRG. TIEL. NIMMEGEN. SALT-BOEMEL. BVREN.

VLT RAIECTI PARS.

VELAVIÆ PARS.

ZVTPHANIÆ PARS.

CLIVIÆ PARS.

HOLLANDIÆ PARS.

COMITATVS CVILENBVRG.

BVREN.

NEDER BETVWE.

OVER BETVWE.

MAESWAERD.

TYELERWAERT.

BOEMELERWAERT.

TRYCKNIMMEGEN.

Maes-landt.

Ravesteyn.

't Landt van Cuyck.

Meyery van den Bos.

Vyanen, Culenburg, Leerdam, Hockelum, Heusden, Wyck te Duerstede, Rhenen, Wageningen, Arnhem, Huessen, Zevenaer, Doesburgh, Duffel, Cranenburgh, Gennep, Goch, Cleeff, Nimmegen, Tiel, Buren, Schalckwyck, Langebroeck, Natvis, Rodesteyn, Culemborg, Beschoom, Buren, Tiel, Wadenoyen, Zoelen, Aspesen, Loenen, Leyenburg, Wayenstein, Brakel, Woudenberg, Asperen, Gellicum, Heusden, Engelen, Empel, Knotschans, Alemse Sluys, Macharen, Dyden, Loon, Velp, Catwyck, Cuyck, S. Achten, Linden, Oeffel, Bergen, Boxmeer, Mergena, Nieu Cloester, Drysberg, Alfteren, Hees, Millingen, Byland, Haelt, Kekem, Spaldorp, Donsburg, Nitterdam, Genadendael, Beeck, Heerlerheyde, Malden, Cleefsch Wald, Stroberg, Grafwegh, Krayenoord, Grafsbeek, Germesfeel, Zeelem, Niel, Lisetum, Doesburgh, Rhoden, Wesselwoort, Dieren, Dieren Rhem, Dieren Ley, Dieren Duyven, Dieren Grevenbergh, Grevenbergh Oudekerck, Grevenbergh Halsof, Grevenbergh Gevensteyn, Elden, Elden Stuys, Elden Landen, Elden Dreyl, Elden Dreyl Stuys, Elden Dreyl Stuys Dyem, Elden Dreyl Stuys Dyem Lisetum, Elden Dreyl Stuys Dyem Lisetum Ysselstroom, Elden Dreyl Stuys Dyem Lisetum Ysselstroom Doesburgh, Elden Dreyl Stuys Dyem Lisetum Ysselstroom Doesburgh Zutphaniæ Pars, Elden Dreyl Stuys Dyem Lisetum Ysselstroom Doesburgh Zutphaniæ Pars Clivie Pars, Elden Dreyl Stuys Dyem Lisetum Ysselstroom Doesburgh Zutphaniæ Pars Clivie Pars Hollandiæ Pars, Elden Dreyl Stuys Dyem Lisetum Ysselstroom Doesburgh Zutphaniæ Pars Clivie Pars Hollandiæ Pars Velaviæ Pars, Elden Dreyl Stuys Dyem Lisetum Ysselstroom Doesburgh Zutphaniæ Pars Clivie Pars Hollandiæ Pars Velaviæ Pars Vlt Raiecti Pars, Elden Dreyl Stuys Dyem Lisetum Ysselstroom Doesburgh Zutphaniæ Pars Clivie Pars Hollandiæ Pars Velaviæ Pars Vlt Raiecti Pars Tetrarchia Ducatus Gelriæ Neomagensis.

Notarum Explicatio
- Steden. Oppida
- Forten. Fortalitia
- Dorpen. Pagi
- Edelhuysen. Nobilium ædes
- Cloosters. Monasteria
- Buerschappen. Vici
- Wint-molens. Molendina
- Reduyten.
- Kercken onder 't water of verdroncken. Ecclesiæ submersæ.

2. Horæ itineris.

Scala van twee Uren gaens.

werdt tot deſe ure noch de Roomſche voet geheeten ; waer van in de Heeſen-poort een oude ſteen, alhier gevonden, met deſe ingehouwe woorden, HIC PES ROMANI IMPERII, ingemetſelt is. Uyt het welcke, ende meer andere outheden die noch hedensdaeghs aldaer gevonden werden, men ſekerlijck gelooft, dat de Romeynen hier haer leger, en gewoonelijcke beſettingen gehadt hebben. De oudtſte gedachteniſſe die men van deſe Stadt vindt, is in de Reystafelen van Antoninus, dewelcke door Peutingerus in het licht ſijn gebracht, en van de Geleerden geacht werden gemaeckt te ſijn, ontrent de tijdt, als Conſtantijn het Roomſche Rijck beſtierde, dat is, driehondert jaren naer de geboorte onſes Salighmaeckers ; alhoewel anderen meenen dat Tacitus oock deſer ſtede, onder de naem van *Oppidum Batavorum*, gedenckt. In de naervolgende tijden heeft, naer het getuygeniſſe van Rhegino, Keyſer Karel de Groote, een van ſijn drie voornaemſte plaetſen, ofte, gelijck menſe noemt, Keyſers-ſtoelen, hier gehadt ; waer van de twee overige, een tot Aken, en de andere tot Diedenhoven ſouden geweeſt ſijn. Het kaſteel ofte ſlot, 't welck men gemeenlijck *het Valckenhof* noemt, en miſſchien *Vahalenhof*, naer de voorby-loopende rivier, geheeten moet werden, acht men van Iulius Cæſar hier geſticht te ſijn ; en naer dat het van de Deenen en Noormannen omverre geſmeten was, weder herbouwt door Frederick Barbaroſſa in 't jaer 1155. Waer van een ſeer groote ſteen, voor eenige jaren onder de aerde op S. Stephens kerckhof gevonden, met deſe Veerſen getuygeniſſe geeft :

Anno milleno, poſtquam ſalus eſt data ſæclo,
Centeno juncto, quinquageno quoque quinto,
Cæſar in Orbe ſitus Fridericus pacis amicus,
Lapſum, confractum, vetus, in nihil ante redactum,
Arte, nitore pari, reparavit opus Novimagi,
Iulius in primo tamen extitit ejus origo,
Impar pacifico, reparatori Friderico.

Het geſeyde ſlot leyt op eenen bergh, en heeft een ſeer aengenaeme uytſicht over de ſtadt, voorby-loopende riviere, en omleggende landeryen. De Hooftkercke, den eerſten Martelaer S. Stephanus toegewijt, is aenſienlijck van wegen ſijne grootte, konſtich gebouw, en ryen pilaeren ; in het koor derſelver is de graffſtede van Catharine van Bourbon, Huysvrouwe van Adolph van Egmondt, de achtſte Hertogh van Gelderlant, en Moeder van desſelfs naevolger Karel. En niet wijdt vande ſelve, en mede in het koor, ruſt Joris Schenk, ſonder eenige uytterlijcke eer-tombe, alhoewel ſijne oorlogsdapperheyt en deucht de ſelve wel verdient hebben. Niet verre van de kerck ſijn de Stadts ſchoolen met geen minder konſt gebouwt, en van buyten met beelden en andere vercierſelen der bouwkonſte opgetoyt. 't Stadthuys is oock een net en aenſienlijck ſtuck wercks, hebbende de voorgevel verciert met de beelden van eenige Keyſers ; voornaementlijck van de gene, welcke door haere mildadicheyt en gonſt deſe Stadt begenadicht hebben ; daerenboven ſijnder noch verſcheyde kercken, en andere gebouwen waerdigh om beſien te werden ; en de Stadt is van buyten tegen vyandtlijck gewelt ſeer wel geſterckt, en heeft het recht van munte, als een vrye Rijcks-Stadt. Haere inwoonders waren voor deſen uytermaten genegen tot den Oorlogh, en haere Vorſten, uyt den huyſe van Egmondt geſproten, ſeer toegedaen ; gelijck ſulcks de ellenden en moeyelijckheden, op verſcheyde tijden hen daer over op den hals gekomen, genoegſaem getuygen konnen ; terwijle naulijcks een huys binnen de ſtadt gevonden wiert, dat niet iemant in het verdedigen van het recht harer Vorſten verlooren hadde : naderhandt hebben ſy haer mede tot koopmanſchappen en de konſten begeven. Buyten de Stadt is een Boſch, 't welck men voor deſen het Keyſers, ofte Nieumeegſche Boſch pleegh te noemen, en welcker verſcheyde maelen in de Hiſtorien gedacht werdt, en was in voorige tijden ſeer dicht met opgaende boomen en ſtruycken beſet, welcke naederhandt van tijt tot tijt door de Gelderſche en Kleefſche Hertogen afgehackt ſijnde, tegenwoordigh overal opene wegen en plaetſen heeft. Berchemius getuygt, dat die van Nieumegen een byſonder recht gehadt hebben, van in dit boſch te mogen houthacken, en haere beeſten en verckens te weyden. Die meer begeert van deſe ſtadt en de volgende te weten, kan naeſien het gene wy van deſelve in ons Nederlants Stedeboeck geſchreven hebben.

Vier mijlen ontrent van Nieumeegen leyt *Tiel.* Tiel, op de rechte ſijde van de Wael ; ſijnde veel ouder ſtadt als vele meenen, terwijl Gemblacenſis van de ſelve gewach maeckt ontrent het jaer 451 ; ſy was voor deſe de hooftſtadt van 't Graefſchap Teyſterbandt, waer uyt hare waerdigheyt genoeghſaem blijckt. De loffelijcke daden van hare inwoonderen werden ſeer gepreſen, en voornamentlijck die ſy in den jaere 1472 en de volgende hebben uytgerecht, ter welcker tijde ſy geſeyt werden, altijdts het meeſte bygebracht te hebben, om de ſegen te verwerven voor die gene in wiens dienſt ſy waren. Geen geringe eer hebben ſy oock ingeleyt met het uytſtaen van een ſeer ſware belegeringe der Burgundiſche krijghsmacht in den jaere 1528, van dewelcke ſy met groote eere en achtbaerheyt verloſt ſijn : van deſe belegeringe draeght de poort diemen naer Bueren uytgaet een heerlijcke getuygeniſſe in een ſteen gehouwen, ſijnde deſe volgende veerſen :

Aſpice qui tranſis hanc portam, mœnia, turres,
Tormentis, jaculis quam lacerata feris ?
Fortius exurgam Batavorum gentis Aſylum,
Pro quibus ut vici, prælia dura mihi.

De Stadt is gelegen in een vermakelijcke landtsdouwe, en is het hooft van de Tielerwaert, die van haer de naem ontleent ; is op de hedensdaeghſche wijſe ſeer wel geſterckt ; en heeft alleen dat ongemack dat de nauwigheyt, wan-ordre, en kromte der ſtraten, beletten de doortocht van de windt, 't welck de locht ongeſont, en de ſtadt aen vele beſmettelijcke ſieckten onderworpen maeckt.

Bommel leyt op de ſlincke kant van de Maſe, *Bommel.* twee mijlen van Bueren, en wordt gemeenlijck in de

in de oude brieven Salt-boemel genoemt, tot onderſcheyt van een andere plaetſe niet verre van haer gelegen, die Maesboemel geheeten werdt. Ottho van Naſſau, ſevende Grave van Gelder, heeft de eerſte ontrent het jaer 1229, mueren, en ſtadts voorrechten, aen deſe Stadt gegeven; maer tegenwoordigh is deſelve ſeer wel voorſien met wallen en graften naer de hedendaeghſche manier; ſoo dat ſy met recht een van de voornaemſte Sterckten der Vereenighde Nederlanden geacht werdt: daerenboven is ſy het hooft van het Eylandt, 't welck naer haer de Bommeler-Waert geheeten werdt, en gaet Tiel in grootte, en wijdte der ſtraten, als oock geſonde lucht, verre te boven. Het is aenmerckens-waerdigh dat deſe ſtadt, onder de aldereerſte geweeſt is, die het juck van Spanjen, ten tijde van den Hertogh van Alba, afgeſmeten, en met de Hollanders ſich verbonden heeft. Op dit ſelve Eylandt, niet verre van deſe ſtadt, tuſſchen Roſſum en Herwaerden, leyt een geweldige Sterckte op een engte, welckers buytenwercken van de Maſe aen de eene, en de Wael aen de andere ſijde beſpoelt werdende, over beyde de ſelve ſtroomen heerſchen. Deſe is aldaer gemaeckt in 't jaer 1599 door den Admirant van Arragon, als hy op de Bommeler-Waert overgekomen ſijnde, de ſtadt Bommel te vergeefs belegert hadde; en nae den naem van den Cardinael Andreas, die in afweſen van den Aerts-Hertoge, het Stadthouderſchap bekleedde, genaemt S. Andries. Maer deſelve is in den jaere 1600 gevallen in de macht der Vereenighde Nederlanden, die deſelve als noch beſitten.

S. Andries.

De Schans Vooren.

Op het Eylandt Vooren, liggende tuſſchen de Bommeler- en Tieler-Waerden, en 't Ampt Waes en Wael, leyt oock een groote ſterckte, deſelve naem van het Eylandeken ontleenende, en is geſticht van Prins Maurits van Oranje, in het ſelve jaer 1599.

't Graefſchap Bueren.

Terwijle de Graefſchappen Bueren en Culenburgh op den Gelderſchen boodem, en onder het begrijp van het Nieumeeghſche Vierendeel gelegen ſijn, kan ick de ſelve, ſonder aenroeren niet voorbygaen. Bueren is een ſtedeken, leggende op een kleyne watervliet, die de Muelengraft geheeten werdt; tuſſchen Cuylenburgh, Wijck te Duerſtede, en Tiel, van elck ontrent een mijle weeghs verſcheyden; het heeft een aenſienlijck en groot Slot, 't welck in voorgaende tijden ſeer ſterck gehouden wierdt, in het welck Adolph van Egmondt, Hertogh van Gelder, ſijnen Vader Hertogh Aernout gevangen gehouden heeft. Het heeft de weerdigheyt van een Graefſchap, en wordt onder dien naem beſeten van den jegenwoordigen Prince van Oranje. Voor deſen was het maer een enckele Heerlijckheyt, maer in het jaer 1491 heeft Maximiliaen, Roomſch Koning, deſelve tot de bovengeſeyde waerdigheyt verhooght, ten gevalle van Frederick van Egmondt, haeren Heere: uyt deſen ſijnen ſoone Floris, is geſproten Maximiliaen, wiens dochter en erfgenaem Anna van Egmondt, trouwende aen Willem van Naſſou, dit Graefſchap in het doorluchtige Huys Naſſau-Oranje overbracht. Het heeft buyten de ſtadt noch groote jurisdictie, en goet getal van dorpen, onder dewelcke wel het voornaemſte is *Boeſichem*, daer een jaerlijckſche Paerdemarckt gehouden wert, en een Slot is, 't welck weleer een verblijfplaetſe der Heeren van Cuylenburgh plach te weſen, ſijnde naerderhandt, door middel van een huwelijck, aen de Heeren van Bueren gekomen. De andere dorpen onder dit Graefſchap gehoorende ſijn, *Tricht*, *Burenmalſen*, *Sermond*, *Aſt* en *Arrichem*.

't Graefſchap Culenburgh.

Het Graefſchap Cuylenburgh leyt op het uytterſte van Gelderlandt, tegen 't landt van Vianen, en het Graefſchap Leerdam, beyde in Hollandt gelegen, aenpalende, tegen 't ooſten, aen 't Graefſchap Bueren, en voorts tuſſchen de Leck en Linge beſlooten; de hooftplaetſe van dit Graefſchap is de ſtadt Cuylenburgh, leggende op de ſlincke ſijde van de Leck, van Bueren, Wijck te Duerſtede, en Vianen bynae even verre gelegen; ſy heeft ſeer groote voorrechten en vryheden, waer onder wel de voornaemſte is, dat die gene die om eenige miſdaden, ofte ſchulden voorvluchtigh ſijn, alhier voor eenigen tijdt haer ſekere toevlucht hebben; daerenboven ſtreckt de jurisdictie van den Grave noch over vier dorpen, te weten, *Suyrding*, *Sydervelt*, *Goberding*, en *Redishen*. Keyſer Karel de V heeft het, ſijnde maer een Heerlijckheyt, tot de waerdigheyt van een Graefſchap verheven, ten gevalle van Florens van Pallant haer Heere; die in den jaere 1566, een van de voornaemſte Edellieden was, die, te ſamen verbonden, het requeſt aen de Hertoginne van Parma overleverde; doch naerderhandt heeft hy geduerende den oorlogh ſtille geleeft, tot in den jaere 1598, wanneer hy tot Culenburgh geſtorven is, naerlatende tot ſijn erfgenaem ſijnen ſoon Florens: welcke ſonder kinderen overleden ſijnde, is dit Graefſchap gekomen aen Philips Theodoor, Grave van Waldeck en Pyrmont, van wiens nakomelingen het tot op heden wert beſeten.

't GRAEFSCHAP ZUTPHEN,

OFTE HET ZUTPHENSCHE VIERENDEEL VAN GELDERLANT.

HEt derde Vierendeel van Gelderlandt is het Graefſchap Zutphen, het welcke door het huwelijck van Otto van Naſſau den Eerſten, Grave van Gelder, aen Gelderlandt gevoeght is, alhoewel het onder de Seventien Nederlandtſche, als mede onder de Seven Vereenigde Provintien, een landtſchap op ſijn ſelven uytmaeckt. Het paelt in 't Ooſten aen Weſtphalen, in het Noorden aen Over-Yſſel, in het Zuyden aen Cleef, en in 't Weſten wert het door den Yſſel van het deel van Gelderlandt, het welck men de Veluwe noemt, afgeſcheyden. Dit geweſt werdt alſoo genoemt van de leege en broeckachtige landen, welcke het vele heeft, en in onſe tale Veenen geheeten werden, als of men ſeggen wilde Zuydtveen, als veenen gelegen in het zuyden ten opſichte van Vrieslandt, daer het eertijdts onder gerekent was, waer uyt daer nae de naem van Zutphen afgekomen is. Pontus Heuterus meent dat het ſijnen naem gekregen heeft van de aengename weyden, en Suetveen genoemt moet werden: maer als men aenmerckt dat naer 't noorden van de Stadt een ſtreeke landts gelegen is diemen Noort-Veen noemt, kan men klaerlijck mercken dat hy in ſijne meeninge dwaelt, gelijck mede die gene, welcke meynen dat de naem gekomen is van de *Vſipetes*, volckeren by de Romeynen eertijdts ſoo genoemt, die men houdt dat deſe landtſtreek bewoont hebben.

Grenſen.

Naem.

Stadt Zutphen. De Stadt Zutphen is een goede, vermaerde, rijcke, welbetimmerde en ſtercke ſtadt, ſijnde omringt met geweldige veſten en bolwercken aen de eene, en aen de andere kant met moeraſſchen; leggende aen de rechte ſijde des Yſſels, en door haer vloeyt het rivierken de Berckel in den voornoemden Yſſel, ſcheydende de Stadt in twee delen, waer van het eene de oude, het andere de nieuwe ſtadt geheeten werdt, en doende tot gerief der burgers, binnen de ſtadt ſelve, verſcheyde molens omgaen. Van Doesburgh is ſy anderhalf mijle, van Aernhem vier, en van Nieumeegen ſes verſcheyden. Hare Hooftkercke, gewijt ter eeren van S. Walburgh, is een out en ſchoon gebou, maer nae de manière der oude en eerſte tijden des Chriſtelijcken geloofs, wat donckerachtigh, ſy heeft gehadt een ſeer hoogen tooren, die tweemael door den blixem in brant geraeckt is, de eerſte reys in 't jaer 1446, de tweede in 't jaer 1600, gelijck de twee byſchriften, boven de deuren des toorens geſtelt, getuygen. De kercke is met een Proosdye verſien, eertijdts van ſoodanigen waerde, dat Graven verſcheyde maelen deſelve bedient hebben; als mede met een Collegie van Canonicken, ingeſtelt, ſoo men meent, door Otto van Naſſau de Eerſte van dien name, Grave van Gelder en Sutphen; wiens grafplaetſe, als mede die van ſijn Huysvrouwe, gelijck het gemeyne gevoelen is, in het midden van de kercke getoont werdt. Men ſiet in de ſelve kercke een kopere vonte ofte doopvat, ſeer konſtigh gewerckt, 't welck van ieder ſoo ten opſichte van ſijn groote ſtoffe als konſt, met verwondering beſchouwt werdt. Aen de ooſtſijde der kercke is de publijcke Bibliotheeck, van boecken redelijck wel voorſien, die altijdt door de prijſſelijcke miltheyt der Overheyt is toenemende; en hier dichte by was eertijdts de Schole, dewelcke nu door laſt der Overheyt verplaetſt is in het Predickheeren Klooſter, in het midden van de Stadt gelegen. Onder andere ſtadts gebouwen ſiet men ontrent de Vispoorte de overblijfſelen van een groot gebouw, het welcke men houdt de wooning van de oude Graven van Zutphen geweeſt te ſijn; waerom die plaetſe tot op heden noch, *Op des Graven Hof*, gemeenelijck genoemt werdt. Niet verre van de ſelve is een hoogen tooren, dewelcke voor deſen, naer het gemeen gevoelen, voor een poorte verſtreckt heeft, gebouwt in gedaente van een vierkante naelde, van gebacken ſteen, en gemeynelijck, naer iemant die 'er eertijdts op gewoont heeft, *den Droogenaps tooren* geheeten; van deſe tooren, die geen kleyn cieraet der ſtede is, ſiet men wijdt en ſijts over de omleggende landtsdouwen. Ontrent S. Walburghs-kerck is het Stadthuys, ſijnde een groot en deftigh gebouw; by het ſelve is de verſamelplaets der Gecommitteerden van 't gantſche Graefſchap. Daerenboven is mede alhier het huys van de Graven van Bronckhorſt, voor veele jaren ten dienſte van haer geſlacht gebouwt; en het wijnhuys, ſijnde een oudt gebouw.

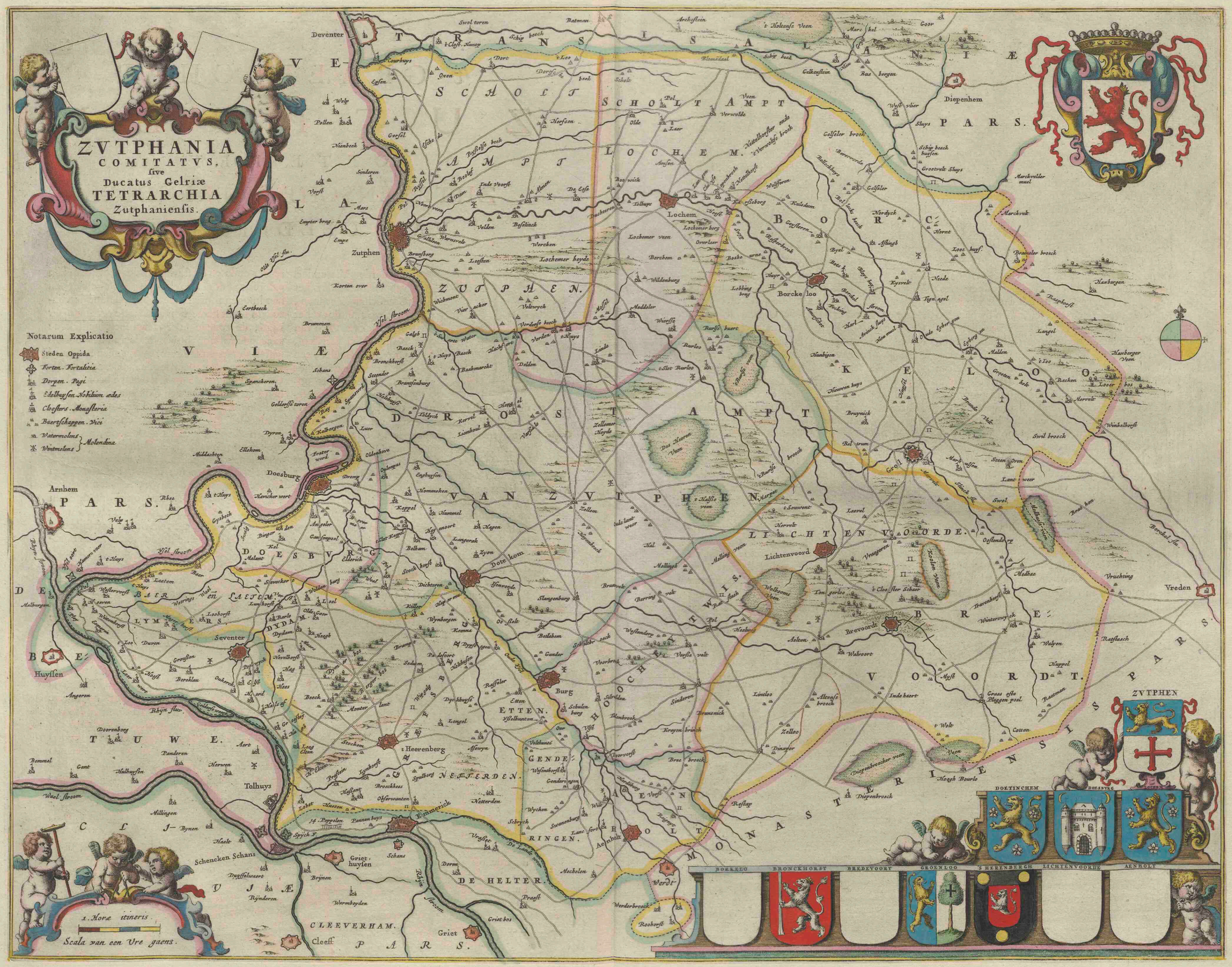
ZVTPHANIA
COMITATVS,
sive
Ducatus Gelriæ
TETRARCHIA
Zutphaniensis.
Notarum Explicatio
Steden Oppida
Forten. Fortalitia
Dorpen. Pagi
Edelhuysen Nobilium ædes
Cloosters. Monasteria
Buertschappen. Vici
Watermolens
Wintmolens
Molendina
1. Horæ itineris.
Scala van een Vre gaens.
TRANSISALANIÆ
VELA
VIÆ
PARS.
SCHOLT AMPT
SCHOLT AMPT LOCHEM.
ZUTPHEN.
DROST AMPT VAN ZVTPHEN.
BORC
KELOO
LICHTENVOORDE.
BREVOORDT.
MONASTERIENSIS PARS.
DOESBVRG
DYDAM
LYMERS
BAER en LAETEM
GREFSBERG
ETTEN.
GENDERINGEN.
NETTERDEN.
HOOCHEYTWIS.
AENHOLT
DE HELTER.
CLEEVERHAM.
TUWE.
CLIVIÆ
Deventer
Zutphen
Lochem
Borckeloo
Diepenhem
Doesburg
Arnhem
Seventer
Huyssen
Tolhuys
Schencken Schans
Griet huysen
Cleeff
Griet
Burg
s Heerenberg
Emmerick
Dotekom
Lichtenvoord
Brevoordt
Vreden
Grol
Werdt
Aenholt
ZVTPHEN
DOETINCHEM
DOESBVRG
LOCHEM
BORKELO
BRONCKHORST
BREDEVOORT
GROENLOO
'S HERENBERGH
LICHTENVOORDE
AENHOLT

De Regeeringe beſtaet by Burgermeeſteren en twaelf Schepenen, dewelcke uyt kracht van het oude gebruyck, en haer recht, ſonder iemants ſtemminge, ofte kenniſſe van hooger macht, 's jaerlijcks ontrent het feeſt van S. Pieters Stoel, met gemeene ſtemmen haere mede-amptenaeren verkieſen, en nieuwen in der overledenen plaetſen aennemen. Deſe waerdigheyt beſitten ſy voor haer leven, ten ſy iemant die van ſich ſelve afſtont, oft om eenigh ſwaer feyt van ſijne mede-amptenaeren afgeſet wierde. Alle deſe te ſamen doen recht, en oordeelen de geſchillen naer de handtveſten, en ſtatuten haerder ſtede, ende van haere vonniſſen valt geen appel tot eenige Rechtbancken. Involgens de ſelve Zutphenſche ſtatuten, wert niet alleen in de kleender ſteden deſes Graeffſchaps, maer oock buyten het ſelve in vele andere ſteden op de Veluwe, en in het landt van Cleef leggende, recht gedaen, en indien by haer ſoo ſwaere en verwarde rechtſaeken voorvallen, dat ſy deſelve niet konnen ontwarren, ſijn ſy gewoon deſelve met eenige plichtigheden aen deſe Regeeringe (*ter Hoffart* ſeggen ſy) te brengen, om van deſelve geoordeelt te werden: die alsdan van deſelve, volgens de handveſten, geoordeelt werden, en afgedaen, ſonder dat hare vonniſſen eenigh appel onderworpen ſijn. En ick bevinde deſe Rechtbanck van outs ſoo vermaert geweeſt te ſijn, dat men oock uyt ſeer vergelegene geweſten van haer raedt gevraeght heeft. Boven dit heeft deſe Stadt, onder andere, een voorrecht, haer vergunt van Arnout van Egmondt, Hertogh van Gelder, en van de andere volgende naermaels beveſtight, dat ſy niet kan geroepen werden tot eenige buytenhoven; en ſy is gewoon ſich van dit voorrecht te dienen, ſoo dickmaels als 'er over iets gewichtighs, het Graeffſchap betreffende, ſal beraetſlaeght werden; want alsdan roept de Overigheydt de Graven, Baenderheeren, en Edelen, gelijck mede de Gemachtighde der kleender ſteden, te ſamen; haer noodende door brieven, te willen op ſekeren dagh, die ſy bekent maken, haer ten dien eynde inſtellen. In deſe Vergaderinge ſitten de Rechters van die tijdt voor, en brengen de ſaecken daer men over raetſlagen ſal te berde, ſamelen de ſtemmen, het welcke alles door de ſtadts Geheymſchrijver aengeteeckent, en ter Geheymſchrijverye bewaert wert. Het andere voorrecht, daer van in de Hiſtorien gewach gemaeckt wert, van naer het Hofgericht van Spiers niet te mogen betrocken werden, raeckt de Stadt en het Graeffſchap Zutphen niet alleen, maer geheel Gelderlandt in 't algemeen. Over de geſchillen van Leengoederen, werden alhier onder den blaeuwen hemel, en op een ſekere daer toe beſtemde plaetſe, te weten onder een eyckenboom, ontrent de overblijffelen van het oude Stadthuys, daer ick hier boven van geſproken hebbe, geoordeelt, naer het voorſchrift der Zutphenſche Leenwetten, die niet minder by vremde volckeren, als der Françoyſen Saliſche-wetten, vermaert ſijn: en ter gedachteniſſe van deſe oude gewoonte, wert de ſtoel, daer de Rechter, recht ſullende doen, op ſit, ſorghvuldighlijck bewaert. Daerenboven heeft de Stadt oock het recht van te mogen munt ſlaen; daer genoeghſame getuygeniſſe van geeft het gelt, dat noch wel te vinden is, en de jaerlijckſe erkenteniſſe, die van de Algemeyne Staten aen haer betaelt wert, voor dat ſy ophouden van munten, en aengetekent ſtaet in de gemeene reeckenboecken der Provintien. De Palen van de Stadts rechtspleginge ſtrecken ſich oock over den Yſſel een ſtuck weeghs in de Veluwe, en tot deſelve behoort oock de lantſtreeke gelegen over den Ouden-Yſſel.

De outheyt deſer Stede kan men afmeten, dat het geheele Graeffſchap van haer den naem ontleent; dat die waerdigheyt al gehadt heeft ten tijde, dat Gelderlandt maer voor een Vooghdye ofte Ampt bekent was. Berchemius verhaelt, dat in aeloude tijden, en alvoor dat Zutphen gebouwt was, de Graven als toen, Graeven van Zelhem genoemt wierden, met de volgende woorden: *Priſtinis temporibus Comites Zutphanienſes, ante ædificationem civitatis & collegii Zutphanienſis, Comites de Zelhem dicebantur; de quorum genere quidam dictus Baldericus Comes inſtituit caſtrum Zelhem inter Niel & Meer Dufflie: de cujus proſapia certos Comites de Zelhem, videlicet Theodoricum Comitem ejuſque fratres Alardum & Gerhardum, cum eorum poſteritate ſexus utriuſque, cuidam antiquiſſimo Miſſali eccleſiæ de Meer in eorum memoriam vidi inſcriptos. Dictus vero Comes Baldericus, Comes de Zelhem, tandem dejecto dicto ſuo caſtro de Zelhem, cum ipſius lapidibus erexit monaſterium monachorum Ordinis Sancti Benedicti, nunc vero Canonicorum ſecularium, Zeſlicenſis, quod ampliſſimis fundavit & donavit reditibus. Sicque Dufflia cum Zeſlicâ ditione Comitis Zutphanienſis fuiſſe videntur: licet nunc Dufflia ad Gelriæ, & Zeſlica ad Cliviæ acceſſerint Principatus.* dat is: In oude tijden en aleer de ſtadt Zutphen, ofte het Zutphenſche Collegie gebouwt was, wierden de Graven van Zutphen, geheeten Graven van Zelhem; uyt welcker geſlacht ſekeren Graef Balderick een ſlot gebouwt heeft tuſſchen Niel en Duyffel-Meer: ick hebbe oock in een ſeer out Misboeck van de kercke van Meer, ingeſchreven geſien ſekere Graven van Zelhem uyt het ſelve geſlacht, te weten, Graef Diederick, nevens ſijne broeders Alard, en Gerhard, met hare naekomelingen van beyder kunne. Maer den geſeyde Graef Balderick heeft naerderhandt ſijn ſlot van Zelhem doen afbreecken, en van die ſteenen opgebouwt het Kloofter toen van Benedictiner Munnicken, nu van de wereltlijcke Kanonnicken van Zeffelijck, 't welck hy oock met rijckelijck inkomen ingeſtelt en begaeft heeft. Waeruyt ſchijnt te volgen, dat den Duyffel nevens Zeffelijck aen het Graeffſchap Zutphen gehoort hebben; niet tegenſtaende Duyffel jegenwoordigh aen Gelderlandt, en Zeffelijck aen het Cleefſche Vorſtendom gehecht is. Dus verre Berchemius.

BAENDERHEERLYCKHEDEN.

De plaetſen in het Graeffſchap Zutphen gelegen, ſijn niet van een en de ſelve eygenſchap: eenige ſijn bekent voor Baenderheerlijckheden, andere Steden, de derde Ampten, ofte oock heerlijckheden. Onder de Baenderheer-

't Graefschap Bronckhorst.

heerlijckheden bekleet Bronckhorst de eerste plaetse in de Staten van dit Graefschap, sijnde selfs mede met die waerdigheyt verheerlijckt, alhoewel in de vergaderinge der Staten den Heere alleen Vryheer genoemt wert. Het leyt een mijle van Zutphen, aen de rechter boort des Yssels, en wert beseten van Otto Grave van Limburgh, Heer in Styrum.

Graefschap van den Bergh.

De tweede Baenderheerlijckheyt is het Graefschap van den Bergh, tamelijck groot van begrijp: de eerste plaetse van dit Graefschap is 's Heerenbergh, een Stadt van Deutecom anderhalf mijl afgelegen, in een seer aengename landsdouwe, omringt met bergen, weyden, en bosschen: het heeft een aensienlijk slot, woonplaetse en Stamhuys der Graven. Daerenboven sijn in 't selve Graefschap de volgende dorpen en kerspelen: *Gendingen, Esten, Zedden, Netterden, Didam, Westervoordt*, en *Dieren*. De Graven van den Berge reeckenen haere afkomst van Henrick, Heere van den Berge, tweede zoon van Otto van Nassau, eerste Grave van Gelder en Zutphen, en van het over-eedel geslacht van der Leck, Heeren van Breda. Sy sijn voorders seer vermaert in de Historien der Nederlantsche oorlogen, voornaementlijck Willem, en beyde sijn soonen Herman en Frederick, Ridderen des Gulden-Vlies, en de laetste oock Landtvooght van Vrieslandt, Artoys, Vlaenderen, en naermaels van Gelderlandt; hebbende sich beyde seer getrouw in dienst des Konings van Hispanjen gequeten. Maer Hendrick haer broeder, en naesaet in het Graefschap, verscheyde maelen Veldtheer der Koninglijcke legers en Landtvooght van Gelderlandt, heeft daer na, uyt misnoegen de Spaensche dienst verlatende, sich aen der Staten sijde begeven. Heden wert dit Graefschap beseten van Albert Grave van den Bergh, Marckgrave van Bergen-op-Zoom.

Baer en Lathem.

De derde Baenderheerlijckheyt is die van Baer en Lathem, gelegen in aengename beemden en weyden aen het begin des Yssels, en wert beseten van den Heere van Anholt.

Wissen.

De vierde is die van Wissen, in de welcke gelegen is het stedeken Burg niet verre van den ouden Yssel, hebbende poorten en grachten, doch geene vesten. Dese Baenderheerlijckheyt wert in 't gemeen en onverdeelt, ten opsichte van de rechtspleginge, beseten van de Graven van Limburgh en van den Berge, en begrijpt boven het genoemde stedeken, noch de kerspelen *Sillewoldt*, en *Verssevelt*.

STEDEN.

Naer de Baenderheerlijckheden volgen de Steeden, welcker hooft is *Zutphen*, daer wy reedts van gesproocken hebben. Naer Zutphen volgen *Doesborgh*, *Deutecom*, *Lochem*, en *Grol*. Breevoort, alhoewel in 't Graefschap gelegen, wert niettemin onder de Ampten gereekent, niet onder de Steden; maer tot deselve werden oock gestelt *Bronckhorst*, *Burgh*, en 's *Heerenberg*, om dat sy in het Graefschap gelegen sijn, hoewel sy onder haere bysondere Heeren staen.

Doesburgh.

Doesburgh ontleent haer naem van Drusus, stiefsoon van Augustus, die haer, nae dat hy de Grift uyt den Rhijn in den ouden Yssel hadde doen graven, gesticht heeft, sijnde voor desen buyten alle twijffel Drususburg oft Droesburgh geheeten geweest. Van de voorverhaelde Grift spreeckt Tacitus in het tweede van sijne Jaerboecken: *Iamque classis advenerat ad principium agri Batavi*, (ubi nunc Schenkianum propugnaculum) *cum præmisso commeatu, & distributis in legiones ac socios navibus*, Fossam *cui* Drusianæ *nomen, ingressus* (Germanicus) *precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum, libens placatusque exemplo ac memoria consiliorum atque operum juvaret: lacus inde & Oceanum usque ad Amisiam flumen secunda navigatione pervehitur*: dat is; En nu was de vloot gekomen aen het begin van 't Eylandt der Batavieren, als Germanicus, nae dat hy de voorraet vooruytgesonden, en de legioenen en bontgenoten op de schepen verdeelt hadde, de Grift, die men nae Drusus noemt, in gevaren, sijn vader Drusus badt, dat hy hem, het selve dervende beginnen, versoent en willighlijck met de gedachteniste sijner aenslagen en wercken wilde bystaen; en voer voorts geluckelijck tot de meyren en den Eemsstroom: dus verre Tacitus. Uyt welcke woorden men klaerlijck de redenen kan sien, waerom Drusus dese Grift heeft doen graven, te weten, niet alleen op dat sy soude strecken tot een borstweeringe tegen de Duytschen, maer oock op dat hy aldus met dese nieuwe waterleydinge de kracht en het gewelt der wateren soude verleyden: maer wel ten voornaemsten, om door dien wegh sijn scheepsvloot in de Noortzee en den Eemsstroom te konnen brengen, op de tocht die hy tegen de Cherusen voor hadde: gelijck Germanicus naerderhandt, sijns vaders voetstappen naevolgende, gedaen heeft, als Tacitus getuygt. Voorts is Doesburgh een goede en volckrijcke stadt, streckende, vermits sijne sterckte en gelegenheyt, een schanse en bolwerck voor 't Quartier van de Veluwe.

Doetecom.

Doetecom leght op den Ouden-Yssel een mijle van Doesburgh, is een tamelijck stedeken, omcingelt met een dubbelde steene muer, doch onbequaem om gewelt te wederstaen. Dicht by dit stedeken heeft gelegen het vermaerde klooster Bethlehem, gesticht van Graef Hendrick van Gelder, het welck in de laetste troubelen meest geslecht is.

Locchem.

Locchem leght op den watervloet Berckel twee mijlen van Zutphen, sijnde een sterck en welgelegen stedeken.

Grolle.

Twee mijlen van Breevoort leght de vaste en stercke stadt Grolle, sijn naem ontleenende van de groente en laeghte van 't gewest; want men het selve in openbaere schriften niet anders als Groenloo genoemt siet.

Breevoort.

Bredevoort leght twee mijlen van Anholt, is een seer sterck stedeken, soo van plaets, gelegenheyt, als konst halven; is verdeelt in Stadt en Kasteel, tot het welcke door de moerasschen maer twee toegangen sijn. De Prince van Oranje besit het in pandschap, sijnde daer af Pandheer: doch wert onder de Ampten, niet onder de Steden, des Graefschaps gerekent.

AMPTEN.

Landt-Drostschap des Graefschaps.

Nae de Steden volgen de Ampten: en onder de selven is het eerste, het Landtdrost-Ampt des Graefschaps Zutphen, het welcke in twee Gerichtsplaetsen verdeelt is, welcker eene tot

Doetecom, het andere tot Doesborgh geplaetſt is. Onder de Rechtbanck van Doetecom behooren de kerſpelen *Ruerloe*, *Hengel*, *Zelhem*, *Hummel*, *Deutechem*: onder die van Doesburg hoort *Steenre*. Het tweede Ampt is *het Scholt-Ampt van Zutphen*, 't welck ſich uytſtreckt over *Warnsfeldt*, *Wichmondt*, *Vorden*, *Almen*, *Gorſſel*. Het derde is *het Droſt-Ampt van Bredevoort*, 't welck gedeelt wert in het *Veſt van Bredevoort*, en de dorpen *Wenterswijck*, *Alten*, *Dinxperloe*. Het vierde is *het Richter-Ampt van Doesburgh*, waer onder ſijn *Angerloe*, *Drempt*, en *Keppel*: alhoewel andere meenen dat dit onder ſijnen eygen Heere ſtaet. Het vijfde en laetſte is *het Scholt-Ampt van Locchem*, daer *den kring van Werwolde* onder behoort.

Scholt-Ampt van Zutphen.

Droſt-Ampt van Brevoort.

Richter-Ampt van Doesburgh.

Scholt-Ampt van Locchem.

Op de Ampten volgen de Heerlijckheden, *Borckeloo*, *Anholt*, en *Wiſch*. Onder deſe wert Anholt als een leen des H. R. Rijcks geſtelt, het welck niemant als alleen den Keyſer ſoude erkennen; niettemin wert ſulcks van de Staten van Gelderlandt tegengeſproken. De Hoogheyt Wiſch wert van twee Droſſaerts beſtiert, die over drie karſpelen recht ſpreken, te weten, *ter Borgt*, *Silvelt*, en *Varſevelt*.

HEERLYCKHEDEN.

DE

DE VELUWE,
OFTE HET
AERNHEMSCHE
VIERENDEEL
VAN GELDERLANDT.

Naem. DE Veluwe, van den Duytſchen boodem door de Grift van Druſus afgeſneden, is het minſte deel niet van Gelderlant, en het laetſte Vierendeel desſelfs. Wat aengaet den oorſprong des naems, daer in komen de Schrijvers niet overeen, ſijnde van ſeer verſcheyde gevoelen. Eenige meenen, dat het ten opſichte vande naebuurige Betouwe, 't welcke vette en aengename landen heeft, Vaelouwe genoemt wert, 't welck in oude tael ſoude beteekenen een ſchrael onbebouwt landt: anderen houden dat het Veelouwe geheten ſijnde, ſoude betekenen wel een groote ſtreeke landts, en menichte van ackers, maer van minder waerdye, en onvruchtbaerder als de Betouwe. Anderen weer meenen dat het van de menighte der veenachtige en moeraſſige gronden, die het heeft, Veenouwe geheeten ſy.

Palen. De Veluwe raeckt tegen 't Ooſten den Yſſel en het Graefſchap Zutphen, tegen 't Noordooſten Over-Yſſel, tegen 't Noorden de Zuyder-zee, tegen 't Weſten de Provintie van Uytrecht, en de Rheenſche veenen.

Hoe onder Gelderlandt geraeckt. Het grootſte deel van de Veluwe, toen ter tijdt ſijnde onder den Hertogh van Brabant, heeft Henderick van Naſſau de Eerſte, en derde Graef van Gelder, ten huwelijck gekregen met Sinarda, dochter van Godefroy Hertoge van Lotheringen, en aen Gelderlandt gehecht. Maer Gerard, Hendricks ſoone en naevolger, heeft het als een leen van Hendrick den Eerſten, Hertoge van Brabant, beſeten; alhoewel den ſelven Hertogh het maer als een leen van den Biſſchop van Uytrecht beſat; daer tweedracht en oorlogh uyt ontſtaen ſijnde, een accoort tuſſchen partyen getroffen is in 't jaer 1196 op deſe voorwaerden: dat den Biſſchop op nieuw het Graefſchap van de Veluwe van den Keyſer, de Lothringer van den Biſſchop, en de Graef van Gelder weder van den Lothringer te leen ſoude ontfangen. In welck geſchrift aen te mercken ſtaet, dat de Veluwe een Graefſchap genoemt werdt.

Hoedanigheyt. Voorts is de Veluwe, gelijck ick geſeyt hebbe, een ſchrale, onvruchtbare, en meeſtendeel onbebouwde ſtreeke landts, waerom het in een oude handtveſt van Vorſt Aernoudt genoemdt werdt *een wilt en byſter landt*; ten ware langs den oever van den Rhijn en Yſſel, en naer het ſtrandt van de Zuyderzee, daer vruchtbare ackers, en vette weyden ſijn. Overal is de Veluwe met opgaende boomen, meeſt met kreupel-boſch beſet, en heeft op vele plaetſen moeraſſchen, waer uyt de inwoonders turven graven tot haren brandt. De Boſſchen, meeſt kleyn hout, eycken en boecken-boomen, ſijn de *Putter*, *Eedſſe*, *Gorteler*, *Speulder*, *Boerloeſſe*, *Coerder*, *Vcheler* en *Wekrommer Wolden*. Oock werdt de Veluwe binnewaerts door geen ſtroomen, maer alleen door groote beeken beſproeyt, daer de voornaemſte onder ſijn *de Grift*, een weynigh boven Hattem in den Yſſel loopende, *de Dorefaert* loopt in den ſelven Yſſel tuſſchen Deventer en Zutphen, een weynigh beneden het dorp Tzinderen, en noch eenige anderen, op welcke men veele papier- en kopermolens ſiet omgaen. In het midden van de Velouwe is maer een meirtje oft ſtilleſtaende water, niet groot van begrijp, het welck de *Vdlermeer* genoemt werdt. In de kreupelboſſchen, voornamentlijck ontrent Harderwijck, waſt een ongelooflijcke menichte van blaeuwe beſien, die naer Amſterdam en andere Hollandtſche ſteden, niet ſonder groot profijt, vervoert werden, naedemael de vracht derſelver, naer het ſeggen der Schippers, 's jaerlijcks over de vierhondert guldens beloopt; daer werdt oock, meeſt ontrent Aernhem, een ſoorte van diamanten gevonden, gelijck de Franſche ofte Beemſche, welcke ſchoon van water ſijnde, dickwils qualijck uyt oprechte diamanten konnen gekent werden.

Boſſchen. *Wateren.*

STEDEN. De ſteden die in het Aernhemſche Vierendeel gerekent werden, ſijn *Aernhem*, *Harderwijck*, *Wageningen*, *Hattem*, en *Elburg*.

Aernhem. Aernhem, van Tacitus en andere oude ſchrijvers *Arenacum* genoemt, is de hooftſtadt van het Veluwſche quartier, en ſitplaetſe der Staten, en 's Hofs van het geheele Hertoghdom, een ſchoone, rijcke en ſtercke Stadt, liggende op de rechte ſijde des Rhijns, ontrent een half uure gaens van de plaetſe daer de Yſſel uyt den Rhijn vloeyt. Naer de ſijde van de Veluwe ſpruyt een beek uyt de naeſte heuvels, welcke in veele plaetſen, onder de ſtadt gelegen, verſcheyde molens doet omgaen; en ten laetſte door

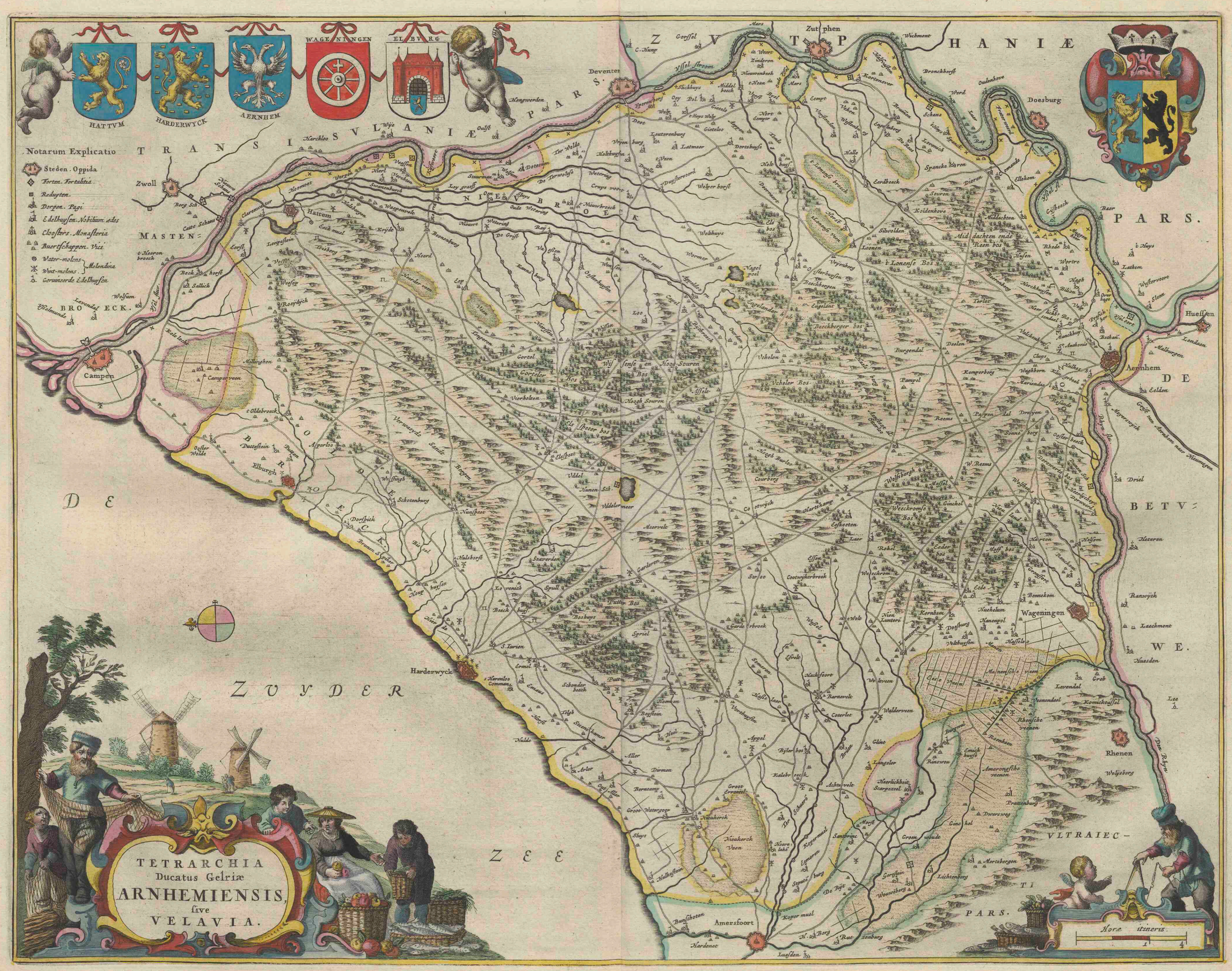
TETRARCHIA
Ducatus Gelriæ
ARNHEMIENSIS,
sive
VELAVIA.
Notarum Explicatio
Steden. Oppida
Forten. Fortalitia.
Reduyten.
Dorpen. Pagi
Edelhuysen. Nobilium ædes
Cloosters. Monasteria
Buertschappen. Vici
Water-molens
Wint-molens
Molendina
Geruineerde Edelhuysen
HATTVM
HARDERWYCK
AERNHEM
WAGENINGEN
ELBVRG
TRANSISVLANIÆ PARS.
ZVTPHANIÆ PARS.
NIEVBROECK
MASTENBROECK.
BROECK.
DE ZVYDER ZEE
DE BETVWE.
VLTRAIECTI PARS.
Zwoll
Campen
Hattem
Elburgh
Harderwyck
Deventer
Zutphen
Doesburg
Huessen
Aernhem
Wageningen
Rhenen
Amersfoort
Horæ itineris.

door de ſtadt vloeyende, draeyt binnen deſelve, tot groot gerief der burgerye, een watermolen, en vloeyt endelijck in den Rhijn. De Stadt leyt op de middelwegh tuſſchen Nieumeegen en Doesburgh, leggende van elck ontrent twee mijlen; aen de ſijde van de Veluwe, op den wegh diemen naer Uytrecht gaet, rijſt een heuvel, van waer het vermaekelijckſte geſicht ſich over de Betouwe uytſtreckt, dat men ſoude konnen ſien; van die ſelve kant naer het noord-ooſten doen ſich de heuvelen van de Veluwe op, met hare luſtige boſſchen vol menigerley wilt: naer het zuyden en den Rhijn heeft men de vruchtbare velden van de Betouwe, ſoo dat deſe ſtadt met recht een der vermakelijckſte van ganſch Nederlandt gehouden werdt. Aernhem is eerſt met muuren omringt, en met ſtadts voorrechten verſien van Otto van Naſſau, de Derde van dien naem, Hertogh van Gelderlandt; en naederhant heeft Reynout de eerſte van die naem, van den Keyſer Rodolf verkregen een munte tot Aernhem; waer naer eenigen langen tijt de kooplieden met Aernhemſche guldens plegen te rekenen, gelijck uyt de Hiſtorien,en voornaementlijck de geſchiedeniſſen en Tijtboecken der Frieſen, genoegſaem blijcken kan: ſy plach in oude tijden te weſen de woonplaetſe der Hertogen van Gelre; daer heeft oock ſijne ſitplaetſe het Hof-Provintiael ofte Cancellarye des Hertoghdoms, beſtaende uyt een Cancelier en tien Raedtsluyden, van dewelcke vier ſijn voorname Edellieden, te weten, uyt ieder Vierendeel een, en de andere ſes ſijn Rechtsgeleerden: de Rekenkamer van Gelderlandt werdt oock tot Aernhem gehouden; en ten tijde van de Romeynen, volgens de getuygeniſſe van Tacitus,pleegh alhier haer winterleger te houden het tiende legioen ſoldaten, 't welck van haere gekamde helmetten *Alauda* genoemt wiert, gelijck Ceſar getuygt; en naerderhant de namen *Veterana*, en *Germanica*, 't welck ſoo veel is oft men ſeyde, het oude, oft Duytſche Regiment, gekregen heeft. Dit Regiment heeft Ceſar oock geheel met het burgerrecht van Romen begiftight; om dat het op de Roomſche wijſe geoeffent was: en hier uyt is de outheyt deſer ſtede wel af te meten. Eenige eeuwen naer die tijdt,te weten in het jaer 1504,heeft haer Philips Aerts-Hertogh van Ooſtenrijck, en Koninck van Spanjen, naer een ſwaer belegh, in ſijn gewelt gebracht; doch naer ſes jaren heeft Karel, Hertogh van Gelder, door hulpe van de ballingen en ſijne bontgenooten, de wallen door krijgsliſt vermeeſtert hebbende,de Bourgondiers met meer geluck als kracht de ſtadt weder uytgedreven, en van deſelve ſich weder meeſter gemaeckt. In welckers gebiedt ſy ſtandtvaſtigh gebleven is tot het jaer 1538, wanneer ſy, naer de doodt van Hertogh Karel, volgende het voorbeelt van vele ſteden, haer begeven heeft onder de gehoorſaemheyt van Willem, Hertogh van Kleve en Gulick; maer is naerderhandt, door de onoverwinnelijcke deucht van Keyſer Karel de Vijfde, nevens de andere ſteden en plaetſen van Gelderlandt, gedwongen geweeſt het gebiedt van Burgundien te erkennen, en haer het ſelve te onderwerpen. Voor dat deſe laetſte oorlogen in Nederlandt opquamen, was tot Aernhem een vergader- ofte woonplaetſe van Canonicken,geſticht tot Tiel van Walger Prince van Teyſterbant, en alhier in 't jaer 1328, als in een verſekerder plaetſe, overgebracht: als mede een Klooſter van Minnebroeders, in welckers kercke het ingewandt en het herte van Hertogh Karel light: doch het lichaem ruſt in het koor van de Hooftkercke, dewelcke treffelijck gebouwt, en den H. Euſebius gewijdt is,onder een marmore grafſtede, op de welcke de beeldeniſſe van den ſelven Prince konſtich gemaeckt te ſien is. Daerenboven waeren hier noch verſcheyde andere Klooſters, als van de Ridders van Rhodus, en van eenige Nonnen orderen: buyten de Stadt waren mede, behalven het Klooſter tot Redichem, drie andere op ſeer aengenaeme en vermakelijcke plaetſen, ontrent even verre van de ſtadt afgelegen. Het eerſte was geheeten Mariendael, en den H. Auguſtinus gewijdt; welcker liefde tot den armen ſeer gepreſen wiert. Het tweede,Munnickhuyſen, geſticht van Reynoudt de Tweede, Hertogh van Gelder, en zijn huysvrouwe Leonore, dochter des Koninck van Engelandt, is ſeer vermaert om de grafſteden van vele Princen en Groote Heeren. Het derde wierdt genoemt Betanien, en was een woonplaetſe van Nonnen, doch tegenwoordigh werden van de ſelve maer eenige muuren en overblijffelen geſien, alhoewel de plaetſen de ſelve naem noch behouden. Ontrent een uur gaens van de Stadt leydt een kleyn dorp Ooſterbeeck genaemt, 't welck vermaert is, om dat het d'eer heeft, van de geboort-plaets te ſijn van Keyſer Hendrick de Derde.

Harderwijck.

Naer Aernhem volght Harderwijck,vijf groote mijlen van Wageningen op den boeſem der Zuyderzee gelegen; 't was eertijts een dorp, maer is bemuert ontrent het jaer 1229 door Grave Otto Kromvoet, waerom het ſijn oudt waepen (ſijnde een ſoort van een ſchip, 't welck een kogge genoemt wert,) in de Naſſauſche Leeuw verandert heeft. De Zuyder-zee neemt ontrent deſe ſtadt ſeer toe, want voor eenige jaeren waeren, voornaementlijck aen de ooſtzijde van de ſtadt, veel ſchoone weyden, welcke de zee nu opgeſlockt en wechgeſpoelt heeft, ſoo dat de muuren van de ſtadt, niet alleen aen de zeeſijde, maer oock aen de ſijden naer het Ooſten, ende Weſten hoe langer hoe meer door de baren der ſelve zee beſpoelt ſouden werden; ten ſy men het gewelt van 't water dagelijcks door nieuwe dammen, en beletſelen, met groote onkoſten gemaekt, ſocht te ſtutten. Deſe ſtadt is al over veel jaeren beroemt geweeſt door haere Univerſiteyt, dewelcke voor deſen geſticht, door die van het Veluwſche Vierendeel heerlijck vermeerdert is, door de openbaere Leerplaets, en Profeſſoren, die de jeught, de talen, Godtgeleertheyt, Rechten, en Geneeskunſt voorleſen; tot deſelve brengt mede geen geringen luyſter toe de Boeckerye met alle ſoorten van boecken, beſchreven in de Latijnſche,Grieckſche,Hebreeuſche en andere vreem-

de

de, ſelfs inde Chineeſche, talen. Daerenboven is deſe ſtadt begiftight van Aernoudt, Hertogh van Gelder, met den Afflach van de viſch in het jaer 1433. Van binnen zijn de huyſen heerlijck gebouwt op de wijſe van de Hanzeſteeden Lubeck en Hamburgh, met hooge verdiepingen, en groote vertrecken; waer van voornaemelijck de Donckerſtraet getuygen kan. Onder de publijcke gebouwen munt uyt de Hooftkercke, aen de H. Maget toegewijdt; verciert met een hoogen en cierelijcken tooren, die de varende ſchepen in de Zuyder-zee ſeer verre voor een baecken verſtreckt; als mede een ſeer konſtige bouwinge zoo van buyten, als van binnen, welcke van de reyſende lieden waerdich is om beſien te werden: daer aen volgen het Armen-Gaſthuys, ende ſes Kloofters, welcker drie van Mannen, ende drie van Vrouwen bewoont geweeſt ſijn; en nu verandert tot huyſen der burgeren, ofte ander gebruyck; als tot de Univerſiteyt en de Boeckerye. Van deſe ſes Kloofters was 'er een buyten de ſtadt gelegen, ſijnde een Commandeurye, 't welck 's Heerenloo geheeten wiert, en nu geheel tot der aerde toe geſlecht is. Daerenboven was 'er noch even buyten de poort een Kercke van S. Nicolaes, geſticht van Hertoch Reynoudt, die uyt het kerckhof en de andere overblijffelen ſeer groot ſchijnt geweeſt te ſijn.

Wageningen. Wageningen is de derde vande Veluwſche ſteden, 't welck, naer het getuygen van Merula, in ſommige ſchriften *Wageneyndt* genoemt wert, en by Heda in ſekere gifte *Wagenurwega*. Tacitus ſchijnt het *Vada* geheeten te hebben, daer hy op deſe ſtreeck des Rhijns *Arenacum*, *Vada* en *Grinnes* op ordre naer malkander ſtelt, en taemelijcke plaetſen ſeydt de zijn; hy verhaelt oock op een andere plaetſe dat Claudius Civilis, Vada belegert hebbende, deſelve plaetſe door Julius Briganticus zijn ſuſters ſoone, die uyt haet tot ſijnen oom de Romeynen diende, dapperlijck verdedight is. Tegenwoordich is ſy niet recht op den oever van den Rhijn, maer een weynich landewaerts in gelegen; ſijnde ſoo van wegen haere moeraſſige, ende veenachtige gelegenheyt uyt de natuure, als door konſt ſterck gemaeckte plaetſe. Daer ſijn vele van gevoelen, dat Petrus Apherdianus, voor eenige jaeren een ſeer vermaert onderwijſer der Gelderſche en Hollantſche jeught, in deſe ſtadt gebooren ſy geweeſt.

Hattem. Hier op volgt Hattem, 't welck leyt op de ſlincke ſijde des Yſſels, twee mijlen van Elburgh; veele meenen dat het ſijnen naem gekregen heeft van de Attuarii, ſijnde een volck dat deſe plaetſen, naer het gevoelen der Schrijvers, bewoonden, en buuren waeren van de Camavi en de Bructeri: het is een redelijcke en ſtercke ſtadt, en heeft voor deſen een ſeer ſterck kaſteel gehadt, van Hertogh Reynoudt eerſt geſticht, en naederhandt, door Karel, den laetſten Hertogh, met grooter en ſwaerder wercken en wallen verſterckt; Joris Schenck heeft het ſelve met ſeer groot gewelt, doch te vergeefs, eens bevochten; de muur was 24 voeten dick, maer nu, hoewel geſlecht ſijnde, toont het niettemin uyt de overblijffelen, wat een geweldigen werck het geweeſt ſy.

Elburg. Elburgh, ſijnde het laetſte in order en tijdt van de Veluwſche ſteden, leydt ooſtwaerts op den boeſem van de Zuyder-zee, ontrent twee groote mijlen van Harderwijck. Ick weet niet dat men ergens geſchreven vindt, van wie ofte wanneer het gebouwt is; maer men kan klaerlijck afmeten, uyt de bouwinge der huyſen en wallen, dat het jonger is als een vande andere Veluwſche ſteden; en de hiſtorie leert ons dat het eerſt onder Willem den Eerſten, Hertogh van Gelder, met een muur omringt, en in weſen van een Stadt gebracht is; alhoewel ick bevinde dat het nevens Aernhem, Harderwijck, en eenige andere Gelderſche ſteden, onder de Hanzeſteeden getelt werdt. Het leydt ſeer vermakelijck dicht by den oever van de Zuyder-zee, tuſſchen Harderwijck en Kampen; is vierkant, hebbende drie poorten, van de welcke twee recht over malkander ſtaen; en de derde gaet men uyt naer de zee, en de haven, die men voor eenige jaeren heeft begonnen te maecken. Midden door het ſtedeken loopt een beeck, met vijf ſteene bruggen; de middelſte wert gebruyckt tot de vismarckt, en heeft ſijn geſicht recht op alle drie de poorten.

Nykerk. Niet verre vande Grenſen van het ſticht Uytrecht, en de ſtadt Amersfoort leyt Nykerck in de aldervermaekelijckſte, en vruchtbaerſte landsdouwe vande gantſche Veluwe; begiftight ſijnde van Hertogh Reynoudt in 't jaer 1413 met de ſelve voorrechten, die Zutphen, Hattem, en Wageningen te dier tijdt gebruyckten; doch men vindt niet dat de inwoonders haer oyt van die voorrechten gedient hebben; alhoewel ſy het ſeer qualijck plegen te nemen, als men Nykerck een dorp ofte vleck noemt.

AMPTEN. De Veluwe werdt gemeenlijck gedeelt in groote en kleynder Ampten. De groote ſijn de *Veluwe*, en de *Veluwenzoom*: de Veluwe wert weder gedeelt in *Onder* en *Opper-Veluwe*. De *Opper-Veluwe*, ſijnde het ooſtelijckſte deel der ſelve, leyt tegen de Yſſel, en ten deele tegen de Zuyder-zee aen, en behelſt vijf Schout-ampten; te weten, *Doornspijck*, daer *Ooſterwolde* onder begrepen werdt: *Heerden*, waer onder *Veſſen* en *Vorchten* ſtaen: *Eep* met *Vaeſſen* en *Oen*: *Appeldoorn* met *Beekbergen*: *Voorſt*, waer onder ſijn *Wilp*, *Twelp*, en *Terwolde*. De *Onder-Veluwe*, ſijnde het weſtelijcke deel, leyt tuſſchen de Opper-Veluwe, het Sticht Uytrecht en de Zuyder-zee, en werdt mede verdeelt in vijf Schout-Ampten: *Eede*, waer onder gehooren *'t Veen*, *Bernecum*, *Lunteren*, en *Otterloe*: *Barneveldt*, waer onder ſtaen *Voorhuyſen*, *Kootwijck*, en *Garder*: *Nykerck*: *Putten*; en *Ermelen*, onder 't welcke *Nunspeet* ſtaet.

Veluwe.

Veluwen-Zoom. De Veluwenzoom ſtreckt ſich uyt van Wageningen tot Zutphen toe, en werdt van de Opper-veluwe tegen 't Weſten en Noorden beſlooten, tegen 't Ooſten wertſe beſproeyt van den Yſſel, tegen 't Zuyden van den Rhijn. Dit is de vruchtbaerſte hoeck van de gantſche Veluwe, waer uyt een gemeen ſpreekwoort ontſtaen is, dat de rock van de Veluwe met een koſtelijcken ſoom geboordt is; tot dit Ampt behooren de volgende Schout-ampten: *Brummun*,

men, daer *Hal* onder ſtaet: *Rheden* met *Velp*: *Ellechum*: *Dieren* en *Spenkeren*: *Renkum* en *Ooſterbeeck*.

MINDER-AMPTEN. De kleynder ofte Minder-Ampten ſijn 't *Richter-ampt van Oldenbroeck*, by Elburg, *'t Richter-ampt van Nybroeck* tuſſchen Deventer en Hattem; en *'t Schout-ampt van Hoevelaken en Scherpenzeel*. Van de vonniſſen van alle deſe Ampten, mach men ſich beroepen naer de Richtbanck die men gemeenlijck *'t Enggelander Holt* noemt, gelegen ſijnde bynaer in het midden van de Veluwe; alhoewel men nu gewoon is, tot het ſpannen van deſe Rechtbanck, een andere daer toe bequamer plaets uyt te kieſen.

HALS-HEER-LYCK-HEDEN. De Veluwe begrijpt boven de voorſeyde noch twee Halsheerlijckheden, als *Doorewaert* en *Rooſendael*. Doorewaert leyt tuſſchen Aernhem en Wageningen, in een aengenaeme en ſeer vruchtbare landsdouwe, hebbende bergen die een ſeer vermakelijcken uytſicht op de voorbyſtroomenden Rhijn, en de vruchtbare Betuwe hebben, boſſchen voorſien met veelderleye wilt, en een ſchoon ſlot, woonplaetſe des Heers, die tegenwoordigh is de Wel-Ed. Heer Johan Schelaert van Oppendorp, Baron van Doorewaert, en Heer van verſcheyde andere plaetſen onder verſcheyde eernaemen. Rooſendael leyt maer een uur gaens van Aernhem in een buyten gemeen aengenaeme plaets; hebbende een boſch, en een beeke die verſcheyde papier-molens om doet gaen, en een treffelijck ſlot; deſe Heerlijckheyt, met haere groote jurisdictie, ſtreckt tot aen Ginkel, een dorp in de Veluwe; en behoort tegenwoordigh aen het Adelijcke geſlacht van Aernhem.

Het Graeffschap
HOLLANDT.

Een gedeelt van Hollandt in Batavia.

HOllandt, een kleyn landtschap vol treffelijcke dingen, is meestendeel gelegen in dat eylandt, welck voortijdts genoemt werdt *Batavia*, na de *Batavi* een over-Rhijnsch volck, die, om inlandtschen twist gedwongen haer vaderlandt te verlaten, en andere woonplaetsen te soecken, over den Rhijn gekomen zijn, en hebben 't voornoemde eylandt, dat op de zee-kant, wild, woest, en onbewoont lagh, met de armen des Rhijns omvangen, ingenomen. Dese Batavi waren een deel van de Catten, 't welcke nu de Hessen zijn; want van die volckeren noch in Hessen klare teekenen zijn overgebleven, namentlijck Catzenelleboge, Catsenfort, Catwinckel, en mogelijck Katers en Katerbergh. Van de Batavi getuygen aldaer 't slot Batobergh, en Batenhausen. Maer in wat tijden de Batavi ofte Catti in dit landt gekomen zijn, kan men op het naeuste niet weten. Dese Catten dan ofte Batavi, de landen omtrent den Rhijn by de zee besittende, hebben, als wel te gelooven is, allenxkens huysen beginnen te bouwen, en haer met sterckten te versien, om de opkomende vyanden te wederstaen: hebben oock Koningen onder haer gekoren, als genoegh kan bewesen worden uyt de schriften van Tacitus, welcke seydt, dat Claudius Civilis, en Iulius Paulus, twee Batavierssche gebroeders, van Koninglijcken stamme waren. Hoe sy nu lange daer nae met de Romeynen een verbont maeckten, diese altijdt in grooter waerde gehouden, en vrienden, jae broeders des Roomschen Rijcks genoemt hebben, mach men by de Histori-schrijvers lesen. Wat belangt de fabel van Bato, ick en weet niet of de waerheydt-lievende leser het gedult soude hebben die te hooren: immers die daer lust toe hebben mogense soecken in 't boeck uytgegaen op den tijtel van Beschrijvinge van oudt-Batavien, daerse kortelijck overloopen en verworpen wordt.

Van waer de Batavi en Catti.

Heel Hollandt niet in Batavia:

Op dat het niemandt vreemt geve, dat Hollandt hier voren geseyt wordt meestendeels en niet geheel gelegen te zijn geweest in 't eylandt Batavia, moet men weten dat Plinius (die geleeft heeft ten tijde des Keysers Vespasiani) het selve eylandt verdeelt in seven volckeren, namentlijck Batavieren, Caninefaten, Vriesen, Cauchen, Frisiabonen, Tussiers, en Marsakers. Soo dat het aen de eene zijde, behalven het gene wy tegenwoordelijck Hollandt noemen, oock begrepen heeft een goet deel van Vrieslandt, en aen de ander zijde het Sticht Utrecht, met een deel des Hertoghdoms Gelre. Daer-en-tegen staen nu onder 't Graefschap Hollandt Goylandt, daer in drie steden dicht by den anderen leggen, namentlijck Muyden, Weesp, en Naerden, die onder den naem van Batavia noyt begrepen zijn geweest.

Necht heel Batavia in Hollandt.

Naem, van Holt en Landt.

't Is al over hondert jaren een gevoelen by den geleerden geweest, dat men Holtlandt behoorde te schrijven, en niet Hollandt: welck gevoelen oock nieuwelijcks uyt den grave gehaelt is van Iacobus Brassica. De eerste was Martinus Dorpius, welcke verklaert in de Abdye van Egmont gesien te hebben eenige Chronijcken, in welcke dese naem niet anders geschreven was. Oock getuygen het Cornelius Aurelius van der Goude, schoolmeester van den grooten Erasmus, en de auteur van de Hollandtsche Chronijcke, dat men noch in sommige oude brieven en handtvesten, by de Graven gegeven, bescheydelijck Holtlandt geschreven vindt. Lambertus Hortensius beweert het selve wijdtluftiger als andere voor hem gedaen hebben, seggende dat dit landt van Utrecht af tot de zee toe eertijdts woest en vol bosschagien was, en daerom eerst Holtlant genaemt, welcke naem daerna versacht en in Hollant verandert is. Dese in voortijden boomige 's landts gestalteniss en kan men niet wel wederspreken: want, behalven andere redenen, mach men de selve noch speuren uyt de boomen, die men over al, voornamentlijck in de Veenen en Zuyd-Hollandt, met spitten en delven ophaelt, soo uyt de aerde als uyt het water. Wanneer, en door wat oorsake dese boomen aldus nedergevelt, en met aerde bedeckt zijn, kan men niet sekerlijck weten, doch houdt men voor ongetwijffelt, datse of door het gewelt van den overloopenden Rhijn, en 't slijck dat hy mede brocht, oft door groot onweder uyt den noordwesten (want men vindtse altemael nedergeslagen naer 't zuydoosten) ter aerden geworpen zijn.

Boom-stortinge.

Guicciardin houd het met die, die seggen, dat Hollandt is gemaeckt van Hol en landt, om dat het een ydel en uytgeholt landt is, gelijck men dan, te wagen of te paerde daer over rijdende, de aerde tot veel plaetsen merckelijck siet beven en dreunen, als of sy op 't water dreve. Men vindt 'er oock die seggen dat de naem Hollandt soo veel beteeckent als Hoylandt, om dat het quansuys een gras- en hoy-rijck landt is. Welcke onder alle dese opinien de sekerste zy, weten wy niet; laten derhalven yder kiesen die hem best gevalt.

Van Hol en Landt.

Van Hoy en Landt.

Als de Denen en Noormannen (ten tijde van Carolus Magnus, Roomsch Keyser, en Koning van Vranckrijck,) de Nederlanden, en meer andere plaetsen, bestaen hebben met oorlogh aen te tasten, en te plunderen; en onder andere, in 't jaer 810, onder 't beleyt van Gotricus of Godefridus Koning van Denemarcken, met een vloot van tweehondert schepen in Vrieslandt vielen, en, na drie strijden en verscheyden landgangen, de inwoonders van leven en goed berooft hadden, wederom naer hun landt trocken, heeft de voorgenoemde grootdadige Keyser, hier af verwittight, in het naestvolgende jaer een machtige scheeps-vloot doen toemaken, om dit geweldt der Noormannen te wederstaen: maer, de voorsz Koning van Denemarcken by eene sijner vassalen vermoort zijnde, heeft Hemming sijn soon met de Keyser vrede gemaeckt: soo dat die oorlogh toen voor een tijdt gestaeckt wierd. Maer in 't jaer 835, en voorts tot op 863, hebben sy in verscheyden tochten hier te lande veel steden geplundert en verwoest, het platte landt jammerlijck afgeloopen, de inwoonders deerlijck mishandelt en vermoort, welck ongeval Karel de Caluwe, (soo de Hollandtsche Chronijck-schrijver seydt) ten laetsten beweeght heeft over dese sijne landen een Graef te stellen, die der verdruckter luyden halsen van het jock der Denen en Noormannen soude ontlasten, en voor alle toekomende schade behoeden.

Waerom Hollandt tot een Graefschap gemaeckt.

Wanneer.

Van wie.

De eerste Grave is geweest Diederick, de jongste sone van Sigebert Prince van Aquitanien, wiens oudtste broeder Walgerus toen ter tijdt was Grave van Teysterbant, dat is, Tiel, Bommel, Arckel, Heusden, Altena, Vianen, Culenburgh, Bueren, Leerdam, Asperen, Heuckelom, tot de oude Mase toe. Dese Diederick (nae 't getuygenis des voorsz Chronijck-schrijvers, werdt van de Keyser beleent met het geheele landt van Hollandt, en een deel van West-Vrieslant tot de Lauwers toe, loopende tot Dockum; op dat hy het landt soude beschermen van den aenloop der ongeloovige Denen en Noormannen, die toen noch binnen Utrecht woonden, en deden den Christenen groote schade en veel verdriets. Dit seggen wordt met vele bondige redenen by den autheur van Oudt-Batavia wedersproken, en de instellinge des Graefschaps wel vijftigh jaer jonger gemaeckt.

Eerste Grave.

Oude paelen.

Hollant is in 't noorden en westen besloten met de groote wilde zee; in 't zuyden met de Mase en Brabant; in 't oosten eensdeels met den inham oft boesem der Zuyder-zee, en eensdeels met het Sticht Utrecht, en 't Hertoghdom Gelre. De voornaemste rivieren daer 't mede doorregen is, zijn de Rhijn en de Mase, welcke met veel tacken en armen, somtijts ook haren naem veranderende, te veel plaetsen vlieten.

Grensen ten ter tijdt.

Rivieren.

HOLLANDIA
COMITATVS.
PARS
MARIS
GERMANICI
INSVLÆ
Texel Vlielandt
et der Schelling.
Der Schelling
Vlielandt
Eyerlandt
Texel
Harlingen
FRISIÆ
PARS.
Wieringen
Breesandt
Texel
De Waert
Wieringen
Medenblick
Hoorn
Enckhuysen
Breesandt
Vlie Stroom
Hindelopen
Worcum
FRISIÆ
PARS
Het Haerlemmer Meer
Het Leytsche Meer
Amsterdam
Naerden
Amersfoort
Harderwyck
BRABANTIÆ
PARS.
BIESBOS
Geertrudenbergh
DE
ZVYDER ZEE.
Milliaria Hollandica, quorum singula continent
2000 virgas Rhynlandicas.
Apud Guilielmum Blaeu.

ten. Waer mede d'inwoonders noch niet te vreden zijnde, hebben t'allen kanten soo veel graften en waterloopen gemaeckt, dat men niet alleen van de een stadt tot de andere, maer oock van het een dorp tot het andere soo gerieflijck als te lande kan reysen. De gront van Hollandt is laegh, weeck, en broeckachtigh, jae tot sommige plaetsen verdroncken, en met groote meiren doorscheurt, die met verscheyden armen der zee en des Rhijns seer veel eylandekens maken met besondere namen, maer worden niet te min altemael onder den eenigen naem van Hollandt begrepen. *Landts gestalte.*

Dese laeghte en broeckachtigheyt des landts is oorsake, dat bynae alle de stroomen en groote water-graften met dijcken versien zijn, op dat het landt van al het water niet en verdrincke; want men siet op veel plaetsen met verwonderinge, dat het water veel hooger staet dan 't landt; daerom men oock genootsaeckt is 't selve doorgaens met watermeulens droogh te houden, en 't water door sluysen en verlaten van de zee te doen verswelgen. Dit is oock oorsake dat 'er in Hollandt weynigh bouwlandt, en geboomte is. Maer daer tegens is de goetheyt en vettigheyt van de Hollandtsche weyden naeulijcks met woorden uyt te drucken. Guicciardin schrijft, dat in sijnen tijdt de jaerlijcksche waerde van de Hollandtsche kaes en boter soo veel bedroegh als de speceryen uyt Portugael in de Nederlanden aenkomende, die nochtans meer dan een millioen gouts beliepen. Het welcke (seydt hy) niemandt sal wonder geven, die wil aenmercken, dat een dorp in Hollandt, genaemt Assendelft, een mijl van Beverwijck, en twee van Haerlem, vier duysent koeyen heeft, die, het heel jaer deur, de winter met de somer gerekent, ten minsten geven alle dage acht duysent stopen melcks. En de menighte van melck, die men seght dat oock gaven vier andere dorpen, namentlijck Oostsane, Westsane, Crommenye, en Crommenyer-dijck, niet verre van Assendelft leggende, was soo groot, dat hy verklaert het selve niet te durven schrijven. Doch soo veel is 'er van, (seght hy voorders) dat onlangs geleden een weddinge geschiet is tusschen treffelijcke luyden, onder welcke een was Jan Benning, Raetsheer des Hofs van Hollant, waer door bevonden werdt, dat de voorseyde vijf dorpen, Assendelft mede daer onder gerekent, jaerlijcks meer melcks gaven, als 'er Rhijnsche wijn te Dordrecht ingebracht wert; daer nochtans de stapel is van alle de Rhijnsche wijnen die hier te lande gebracht worden. De boter en kaes, die van dese melck gemaeckt wordt, sendt men niet alleen met groote menighte door al de landen van herwaerts over, maer oock in Hooghduyslandt, Engelandt, Spanjen, en meer andere quartieren. *Geen boulandt, maer vette weyden.*

Hollandt heeft niet veel bosschen oft wildernissen, daer men hout uyt halen magh om te branden, veel min om te bouwen: maer doorgaens een sekere myne van aerde, die uyt de Veen-landen gedolven, en by de sonne en windt gedrooght, bequaem is om te branden. Dese aerde oft kluyten worden turven genoemt, en met sulcken menighte gedolven, dat de Impost, die ter Goude betaelt wordt, al by Guicciardins tijden, verpacht wierd voor meer dan drie duysent ducaten jaerlijcks; hoe wel men toen (soo hy schrijft) voor een groote mate seer weynigh te betalen hadde, soo dat 'er, na advenant van die somme gelts, jaerlijcks moesten uytgevoert worden over de tien mael hondert duysent tonnen, sonder noch al het gene dat langs andere plaetsen uytgevoert, en in Hollandt selve gesleten wierd. *Weynigh bosschen, maer Veenen.*

Dit zijn wel de twee voornaemste binnen-lantsche mynen deses Graefschaps, maer behalven dat is 'er (gelijck Nicolaus Nicolai, een seer geleert Hollander, niet min waerachtelijck als vernuftelijck seyde) geen soo kleynen gedeelte van water oft landt in gantsch Hollant, dat niet seer groote vruchten in brengt. Selfs de dorre onvruchtbare sant-duynen (bynae een derde deel van het landt) dienen als een voorschans tegen de zee, en geven ontallijcke menighte konijnen. De wateren zijnder vol visch en watervogelen, welcke de kanten van de sloten vervullen met hare eyeren; en sulcken gewin geven, dat veel Edellieden en andere een goet jaerlijcks inkomen daer van maken. In somma, seght Guicciardin, die men als een vreemdeling en onpartijdigh mach gelooven, wel aenmerckende de groote menighte van soo veel goeds, als kase, boter, vleesch, visch, vogelen, en eyeren, voorts oock beesten, turven, linnen en wolle lakenen, die uyt dit vruchtbaer landt overal gevoert wort, soo mach men Hollandt wel te rechte heeten den Hoorn des overvloets van de seventien Nederlanden. *Andere binnenlantsche nuttigheden.* *Hollandt den Hoorn des overvloets.*

Maer alle dese gewassen, hoe vruchtbaer en profijtelijck sy oock zijn, en zijn nochtans niet te vergelijcken by den rijcken visch-vangst en koophandel, die in Hollandt alleen ongelijck stercker gedreven worden, als in alle de andere Nederlanden te samen; van de welcke wy breeder sullen spreken, in de beschrijvinge der hoogh-beroemde koopstadt Amsterdam, en andere zee-steden. Om kortelijck af te beelden 't gerief en overvloedt van verscheyden dingen, die in Hollandt niet wassen, en nochtans door de schipvaert in meerder menighte daer gebracht worden, als in de landen selve daer sy vallen, sal ick hier stellen een Latijnsch gedicht van Iosephus Scaliger, aen wijlen den Edelen Heere van Noortwijck: *Visscherye, Koophandel.*

Ignorata tuæ referam miracula terræ,
Dousa, peregrinis vix habitura fidem.
Omnia lanitium hic lassat textrina Minervæ:
Lanigeros tamen hinc scimus abesse greges.
Non capiunt operas fabriles oppida vestra:
Nulla fabris tamen hæc ligna ministrat humus.
Horrea triticeæ rumpunt hic frugis acervi:
Pascuus hic tamen est, non Cerealis ager.
Hic numerosa meri stipantur dolia cellis:
Quæ vineta colat nulla putator habet.
Hic nulla, aut certe seges est rarissima lini:
Linifici tamen est copia major ubi?
Hic mediis habitamus aquis (quis credere possit?)
Et tamen hic nullæ, Dousa, bibuntur aquæ.

Dat is:

De wond're en onbekent, ô Noortwijck! van dijn landt
Verhael ick, alhoewel dat menigh uytlandtsch quant,
Als hy te lesen komt dit dicht by my geschreven,
My nauwelijcks en sal geloove willen geven.
Minervaes naerstigh volck werckt hem hier moe en mat
Op 't wollen weef-getou in yder dorp en stadt;
En nochtans weten wy dat hier seer weynig' kudden
Van 't wolle-dragend' vee haer rijcke vliesen schudden.
De steden in dit landt en zijn niet groot genoegh,
Om al het timmerwerck te vatten met gevoegh;
Daer 't aerderijk nochtans geen hout draeght om te bouwen,
Veel min om soo veel volcks altijdt in 't werck te houwen.
De schueren bersten schier van 't koren dick getast;
Dat in dit grasrijck landt nochans heel weynigh wast.
De kelders overal gestouwet zijn van wijnen,
Daer doch de snoeyer hier geen werck en weet te vijnen.
Geen of seer weynigh vlas brengt desen acker voort;
En wie heeft immermeer gelesen oft gehoort,
Dat in soo kleynen landt soo nyverigh gesponnen,
Soo fijnen lijnwaet, en soo vele werdt gewonnen?
Wy woonen (is 't niet vreemt?) plat in het water schier,
En niemant set de mondt aen enckel water hier.

De lucht, niet tegenstaende soo vele wateren en vochtigheden, is in Hollandt soet en goet, overmits de gesonde winden, de soutigheyt van de zee, en de groote menighte der inwoonderen, den selven zuyveren. De Hollanders, soo wel mans als vrouwen, zijn door de bant groot, lang, wel gemaeckt, vast op haer leden, beleeft, geschickt, en burgerlijck van zeden, in alderhande konsten en hantwercken seer kloeck, en van verstande nergens na soo bot, als het oude spreeckwoort * *Auris Batava* haer plagh na te geven. Dit getuygen soo veel hoogh-geleerde mannen, konstige schilders, glas-schrijvers, en plaetsnyders uyt Hollandt voortgekomen: maer voornamentlijck het voorsichtigh en van Godt gezegent beleydt, waer mede sy tot allen tijden hare vaderlandtsche vryheyt soo mannelijck hebben voorgestaen. Emanuel van Meteren noemtse een eenvoudigh en goetdadigh volck, tot elckeens gerief en tot eerlijcken arbeyt genegen. Sy sorgen seer om de keucken tegen de winter wel te versien. Lijden haer met oude kost, speck, erweten, gesouten vleesch, boter, kaes, &c. maer op kermissen en andere feesten zijn sy gewoon sich met hare vrienden wat te verlustigen. 't Is wel waer, dat door de groote weelde, veroorsaeckt door den overtolligen rijckdom, de Hollandtsche zeden allengskens meer veranderen dan verbeteren. De Hollandtsche vrouwen zijn van natuur schoon, eerbaer, kloeck in 't huyshouden, en seer vruchtbaer, dragende een sonderlinge liefde tot hare kinderen. Haer puntigheyt *Lucht.*

* *Auris Batava, beteken een Hollandts oor, en wierd geseydt van iemandt die wat dick after sijn oor, en de sneeghste niet en was, maer van 't bot end afgesneden.*

tigheyt die is soo groot, dat men met de geleerde Hollander bykans twijfelen mach, of menſe onder de deughden sal tellen, oft onder de gebreken. Het lijnwaet dat sy spinnen wordt overal seer gepreſen; en is aenmerckens-waerdigh, dat 'er een webbe van vijf-en-seventigh ellen Hollandtsch lijnwaet naer Spaenjen gevoert is, dat maer drie pondt en woegh: als oock dat 'er in 't jaer 1598 een stuck lijnwaets tot Haerlem voor veertien gulden de Vlaemsche elle verkoft werdt, om in Vranckrijck te verschencken. Tot een besluyt van dese Hollandtsche huyshoudinge en geschicktheyt, sullen wy hier stellen de eygen woorden van Guicciardin. Soo haest (seght hy) als ghy in hare steden komt, en het volck met de gemeente en besondere huysen aensiet, soo en siet ghy anders niet voor oogen dan beleestheyt en burgerlijcke zedigheyt. Maer voorts gaende tot in de huysen, en allerley huysraet, have, geschicktheyt, en fraeyheyt van alle dingen beschouwende, suldy u sonder twijffel niet min vermaken als verwonderen. Want voorwaer wat dese dingen aengaet, die en zijn desgelijcks niet veel in de gantsche werelt. Dit heb ick Keyser Karels des Vijfden foriers selve hooren seggen, de welcke met sijne Majesteyt bynae door gantsch Europa gereyst hadden, en in alle landen en steden (soo elck wel weet) gelegentheyt hebben om alles beter en vryelijcker te mogen besien, dan andere. Gaet dan voorts tot in de winckelen, besiet haere gemeene werck-plaetsen, gaet op hare schepen, aensiet hare dijcken, dammen, water-molens, hoofden, en andere wercken, die sy maken niet alleen tot behoudenisse des geheelen landts, maer oock tot bewaringe van veel steden en plaetsen: aenschouwt over al soo veel slooten en graften met menschen handen gemaekt, niet alleen tot nootsakelijckheyt, maer oock tot gerief: aenmerkt mede haer manier van beemden en weyden te onderhouden, en hoe het water, dat aen alle zyden, overmits den vloet en de laeghte des landts overvloedigh is, van de een sloot in de ander geleydt wordt tot in de zee: ghy sult moeten bekennen dat alle dingen met een seer wonderlijcke en ongelooflijcke konste en behendigheyt van gereedschap en handen toegaen, en dat men hier te lande duysenderley fraye konsten kan leeren.

Regeeringe. De regeeringe van Hollandt, en West-vrieslandt (welcken laetsten naem wy namaels breeder sullen verhalen) bestaet by de Ridderschap, Edelen, en Steden: De Ridderschap en Edelen, die met de steden de Staten van 't geheele Graefschap repreſenteren, en op alle vergaderingen beschreven worden, zijn dese: de Heeren van Brederode, van Aſperen, van Schagen, van Duyvenvoorde, van Assendelft, van Wijngaerden, van Matheneſſe, van Poelgeest, van Warmont, van Renenburgh, van Noortwijck, van Besoyen, en van Arentsberge. De steden, die beschreven worden, en hare Gedeputeerden op den Landtsdagh senden, zijn voor eerst de ses hooftsteden, namentlijck Dordrecht, Haerlem, Delft, Leyden, Amsterdam, en Goude. Daer nae Rotterdam, Gorichom, Schiedam, Schoonhoven, en Briele uyt Zuyt-Hollandt; en uyt het Noorder-quartier oft West-vrieslandt, Alckmaer, Hoorn, Enckhuysen, Edam, Munnickedam, Medenblick, en Purmerent.

Edelen.

Steden.

Hoe sy vergaderen. De beschrijvinge van de Ridderschap, Edelen, en steden van Hollandt en West-Vrieslandt wordt beleyt by den Advocaet der selver landen, die oock in de vergaderinge alle de propositien doet, de stemmen versamelt, nae de meesten 't besluyt maeckt, en de Staten gescheyden zijnde, met hare gecommitteerde Raden (ordinaerlijck residerende binnen 's Gravenhage) besoigneert in de Staten Generael. Dese beschryvinge geschiet gemeenlijck vijf of ses mael 's jaers, maer extraordinaerlijck soo dickmaels als het de noodt vereyscht: en wort in de vergaderinge geset en gereſolveert op al het gene tot welvaert en verſekeringe der landen dienstlijck is.

Gecommitteerde Raden. De voorsz Staten committeren, tot de uytvoeringe van de genomen reſolutien, als oock tot de bestieringe van alle dagelijcks voorvallende saken, den welstant der landen betreffende, eenige persoonen uyt den Edeldom en Regeerders van de steden, als hunne Raden, de welcke hun oock by eede verplicht zijn.

Gelijck zy oock andere hare Gecommitteerden uyt den Edelen en Steden stellen tot afvorderinge, hooringe, en sluytinge van des gemeene landts rekeningen, en andere besondere saken, alle met bepaelde last en instructie. En zijn de selve reſpective Raden en Gecommitteerde schuldigh en gehouden haer gehandelde te verantwoorden voor de Staten van Hollandt en West-Vrieslandt, gelijck de Raet van Staten het sijne gehouden is te doen voor de Staten der Geunieerde Provincien.

Rechtbancken. Wat belangt de ordinaris proceſſen, soo in civile als criminele saken, mitsgaders de regeeringe van de steden en dorpen der voorsz landen, daer van hebben wy hier vooren in de generale beschryvinge soo veel geseyt, als ons docht tot onderrechtinge des lesers van noode was; en sullen derhalven nu voortvaren tot de afdeelinge des Graefschaps van Hollant, doch voor eerst dit stuck van de regeeringe besluyten met de aenmerckens-waerdige woorden des arbeytsamen en vernuftigen Hiſtory-schryvers Emanuels van Meteren, die, hoewel hy aen weder-zyde somtijdts niet veel dancks behaelt en heeft, nochtans in desen deele van niemant, die onpartijdigh is, bestraft of gewraekt en sal konnen worden. Dese dan, in zijn twintighste boeck, spreeckt aldus: Sulcks dat de saken, soo wel rakende den staet en financien der landen, als de politie en justitie der steden en platte landen, mitsgaders alle saken in 't generael in de voorsz landen passerende, niet tegenstaende de oorloge en de groote lasten van dien, met soo goeden ordre, geregeltheyt, en rechtvaerdigheyt beleyt worden, als of de selve landen waren in volkomen vrede, waer door oock alle vreemde volckeren, de landen voornoemt by trafijcke oft anderſins frequenterende, bekennen, dat sy in alle de selfde soo goeden ordre en administratie van justitie vinden, als men in eenigh Koningrijck ofte wel gepoliceert landt soude mogen vinden. En is sonderling te noteeren, dat alle uytheemsche natien in 't stuck van de trafijcke, handelinge en navigatie eer en meer gefavoriseert, en min belast worden, dan de ingesetenen van de landen selfs. Daerom oock de selve landen te meer by alle vreemde natien besocht en bewoont worden.

Deeling. Het deel van dit Graefschap dat naer den zuyden toe leyt, streckende van de middel-Rhijn (die door Leyden loopt) af tot de Maes-kant toe, wort Zuyt-Hollant genoemt, daer de eylanden van Voorne, en die van 't Graefschap Zeelandt ten westen af leggen. Van de middel-Rhijn ooſtwaerts volgen terstont de Kennemers, en West-Vriesen, nu gemeenlijck Noort-Hollanders genoemt, die dan met hun beyden als in een schoot besluyten de *Frisiabones* ofte Waterlanders, mitsgaders de Goyers. En wordt al dit begrijp met de eylanden van Texel, Wieringe, Vlielandt, Urck, en Ens, aen de eene, en die van Ooſt- en Westvoorne, Korendijck, Piershil, en ettelijcke meer aen de andere zijde, met eenen name het Graefschap van Hollandt genoemt, waer over het gantsche corpus oft lichaem des vasten lants van Hollandt by de Werelt-beschrijvers gedeelt wort in Zuyt-Hollandt, Rhijnlandt, Kennemer ofte Kermerlant, West-Vrieslandt, Waterlant, en Goylant, groot wesende in sijnen ommegang omtrent tseſtigh mijlen. De breete en is soo groot niet, of een man soude die in twaelf of dertien uren tijdts konnen over gaen, daer het landt op sijn alderbreetste is; ja op sommige plaetsen, tusschen de Zuyder-zee en den Oceaen, en is Hollandt niet boven vijf ofte vier mylen breet, en begrijpt niet te min in desen sijnen soo kleynen ommeloop, als men Muyden en Medenblick (die nu ter tijdt beyde bewalt zijn) mede rekent, een-en-dertigh besloten steden; by de welcke voegende die van den Briel en Goeree, gelegen in de eylanden van Ooſt- en West-Voorne, zijnder in 't gantsche Graefschap drie-en-dertigh, namentlijck, Dordrecht, Haerlem, Delft, Leyden, Amsterdam, Goude, Rotterdam, Gorichom, Schiedam, Schoonhoven, Briele, Weesp, Naerden, Muyden, Woerden, Oudewater, Yselsteyn, Vianen, Leerdam, Aſperen, Heuckelom, Worckum, Heusden, Geertruydenbergh, Sevenberge, en Goe-ree, al te samen begrepen onder den naem van Zuyt-Hollandt, nae de deelinge van 't gantsche Graefschap in twee deelen, namentlijck Zuyt- en Noort-Hollant, vervatende onder 't eerste deel het gene men eygentlijck noemt Zuyt-Hollant, mitsgaders een gedeelte van Kermerlant, Goylant, met de waterschappen Rhijnlant, Delflant, en Schielant, met de eylanden Over-Maes: en onder het tweede deel, West-Vrieslant, Waterlant, en het resterende van Kermerlant, in welck laetste deel de steden Enckhuysen, Hoorn, Alckmaer, Edam, Monickedam, Purmerent, en Medenblick gelegen zijn.

Steden.

Vryheden. zijn. Behalven deſe beſloten ſteden heeft Hollandt noch ſommige andere plaetſen, by de Brabanders genaemt Vryheden, die wel eer geheel bemuert oft bewalt zijn geweeſt, maer namaels door inlantſche twiſten, oft andere ongelucken, geheel of ten deele ontmuert zijn geworden, genietende niet te min de ſelve privilegien en vryheden, die ſy hadden toenſe noch beſloten waren. Soodanige zijn in Zuyt-Hollant, Nieuwpoort, Vlaerdingen, en Graveſande. In Noort-Hollandt Beverwijck. Wijders zijn in gantſch Hollandt over de vier hondert dorpen, onder welcke mede gerekent wort 's Gravenhage, een open vlecke, die weynigh Hollantſche ſteden heeft te wijcken, gelijck te ſijner plaetſe breeder geſeyt ſal worden.

Nu ſouden wy voortvaren tot de deelen van Hollandt, maer dewijle wy gewagh gemaeckt hebben van Kermerlant, en Goylandt, ſal het niet buyten propooſte zijn den oorſprong van die namen kortelijck aen te wijſen. Aengaende den naem van Weſt-Vrieslant en Waterlant, daer af ſullen wy ſpreken in de beſchryvinge van Noort-Hollandt. De Kennemers dan (by de Latijnen *Caninefates*, na 't gevoelen van de hooghgeleerde Hadrianus Junius, genoemt, van het woort Conyne-Fretters, gelijck men meent, om dat ſy haer met dat gedierte wel eer plegen te onderhouden) hebben

Naem van Kennemers,

haren naem van de riviere Kinheym, die by de plaetſe nu ter tijt Krabbendam genoemt, plagh in zee te vallen. Haerlem is wel haer hooftſtadt, maer dat ſommige meenen, dat ſy niet verder geſtreckt en ſouden hebben als van Katwijck af tot aen de beeck die onder door 't kerckhof van Haerlem loopt, dat houd de geleerde Hadrianus Junius voor onwaerachtigh, en beweert dat Kinheymeria ofte Kermerlant tot Alckmaer toe heeft geloopen, aengemerckt dat by Heemskerck, leggende midden in het ſelve landt, noch huyden ten dage een heuvel getoont wort, daer de Graven van Hollant op plachten gehult te worden, als Heeren van Kermerlant.

De naem Goylant willen eenige af brengen van de *Cauchis*, volcken hier omtrent, eertijdts alſoo geheeten, als of men ſeggen wilde *Chauchlandt*, en namaels den naem verſachtende, Goylant. Maer Junius, en meer andere houden met hem, dat Keyſer Otho de Eerſte deſe ſtreeck lants eertijdts geſchoncken hebbe aen Godela, ofte Goele, Abdiſſe van 't klooſter Altena, die 't ſelve met haren name, als met een goet kenteecken, ſoude verçiert hebben; en meenen dat het Klooſter namaels, tot erkenteniſſe van eenige weldaden, gekomen is aen de Graven van Hollant. Wat hier van zy, laten wy den verſtandigen leſer oordeelen.

Van Goylandt.

NOORT-HOLLANT.

Grenſen.

ONder Noort-Hollandt wort nu eygentlijck gerekent dat deel van Hollandt welck in 't zuyden bepaelt is met het Ye, en voorts met een engte ontrent Beverwijck aen de reſte van Hollandt vaſt, begrijpende de twee Hollandtſche quartieren die men gemeenlijck Weſt-Vrieſlant en Waterlandt noemt, oft (ſoo de Staten der ſelve Landen in hare placaten ſchrijven) Weſt-Vrieſlandt en het Noorder-quartier. Dit Landtſchap, behalven daer 't aen Zuyt-Hollandt verknocht is, wort rontom beſpoelt met de Zee,

Steden.

en telt in alles ſeven ſteden, namelijck Alckmaer, Enckhuyſen, Hoorn, Edam, Monickedam, Medenblick, en Purmerent, met een groot getal van dorpen, en eenige heerlijcke open vlecken, met ſtadts privilegien begaeft, als Beverwijck, en Schagen. De oude ſchrijvers hebben deſe volckeren gerekent onder de Vrieſen, en Iunius noemtſe nae ſijn ſin, tot onderſcheyt van de Vrieſen over de Zuyderzee gelegen, *Friſios Cis-rhenanos*, dat is, Vrieſen aen dees ſijde van den Rhijn; de andere daer-en-tegen *Friſios Trans-rhenanos*, oft Over-rhijnſche Vrieſen, om dat de Rhijn, komende voorby Doesburgh, Zutphen, en Kampen, plagh door 't landt te loopen daer nu de Zuyder-zee is, en by't Vlie uytvallende, deſe twee natien, namelijck de Minder en Meerder Vrieſen van malkanderen te ſcheyden.

Enckhuyſen.

Enckhuyſen meent men (nae 't ſchrijven van Iunius) dat dien naem gekregen heeft van de enckelde en alleen ſtaende huyſen, de welcke allengskens dichter en tot een ſchoone ſtadt ſijn geworden; is gelegen op de uyterſte palen van Hollandt, aen den boeſem oft inham der Zuyder-zee, drie mylen van Hoorn, en recht tegen over Staveren in Vrieslandt. 't Is een vermaerde en wel betimmerde Zee-ſtadt, rondom met muuren en toorens omcingelt, uytgenomen aen de Zee-kant naer Vrieſlandt, al waer met onuytſprekelijcke koſten een dijck door de Zee geleyt ſijnde, haer tegen 't gewelt der ſelve beſchermt. Heeft meeſt ſteenen, oft immers ſeer weynigh houte huyſen, om 't perijckel des brandts te ſchouwen, waer van ſy meer dan eens is beſchadight geworden, maer voornamelijck in den jare 1297, als het vuur van de vyandt, dieſe ſocht t' overrompelen, daer in was geworpen. De voorſz. dijck, die van wier oft meergras (dat de Zee opwerpt) gemaeckt is, beſluyt een ſeer ſchoone haven, bequaem om veel ſchepen te bergen, behalven de welcke daer noch een tweede haven is, met een ſteenen Tooren daer by. Voor ſommige jaren hebben die van Enckhuyſen eenige ſtallen gemaeckt, voor de magere Oſſen, die uyt Iutlandt en Holſteyn jaerlijcks daer gebracht worden in groote menighte, en voorts door 't heele landt vervoert. De inwoonders geneeren haer by de ſcheepvaert, ſout-neeringe, en haring-vangſt. Enckhuyſen is uyt der natuuren een ſeer ſtercke ſtadt, overmidts hare gelegenheyt, en de droochten in de Zee, als bolwercken tegen het aenkomen van de ſchepen der vyanden, die de ſtadt eenigh hinder ſouden willen doen; want de diepte tuſſchen de ſanden niet dan met groote behendigheyt te beſeylen is. Binnen de ſelve ſijn twee Parochie-kercken, de eene gewydt ter eeren van S. Pancraes, de andere van S. Gommer: en light niet verre daer buyten het wel-betimmerde en volckrijcke dorp van Broeck, dat ſeer veel boots-geſellen uytlevert.

Hoorn.

Hoorn is twee groote mylen van Enckhuyſen, op den ſelven boeſem der Zuyder-zee. Den oorſprong hares naems verklaert Hadrianus Iunius (die van Hoorn geboren was) niet heel klaerlijck te weten; doch meent nochtans dat ſy die genomen heeft van haer lange haven, welcke krom liep gelijck een hoorn. Andere (ſeydt hy) meenen datſe den naem gekregen heeft van ſekere drie herbergen niet verre van het Verlaet ſtaende (het welck ſy den kuyl noemen) waer van de principaelſte een hoorn hadde uythangen, welck huys ongewoonlijck dick van muuren ſijnde, tot op den huydigen dagh toe midden op de marckt noch te ſien is. Wat hier van zy ofte niet, de ſtadt voert een kromhooren in haer wapen, en het is kennelijck datſe eerſt in den jare 1300 begon gebouwt en bewoont te worden, uyt oorſake dat, ter plaetſe daer ſy geſticht is, overmits de grasrijcke weyden daer rondtom gelegen, veel Deenſche ſchepen uyt Holſtein en andere quartieren op het voor-jaer aenquamen met magere oſſen, die ſy daer verkoften; welck nu te Enckhuyſen geſchiet. Behalven het welcke ſy oock ſeer vermaert is door hare jaer-marckten, op de welcke groote handelinge geſchiet van Noordt-Hollandtſche kaes, die van veel uyt-heemſche koop-lieden opgekoft, en naer verſcheyden geweſten vervoert wordt. Hoe overvloedelijck dat de ſelve kaes ter marckt komt, kan hier uyt afgenomen worden, dat 'er op een weeck-marckt ſomtijdts over de hondert vijftigh duyſent ponden ter wage gebracht worden, waer over oock het Marck-velt en de Wage ſedert eenige jaren herwaerts noodtſaeckelijck grooter gemaeckt hebben moeten worden. Hoorn is een ſchoone, luſtige, ſtercke, redelijck groote, en uytnemende lijſtochtige ſtadt, aen de eene zyde met de Zuyder-zee beſpoelt, en voorts met ſchoone en vette Landen omringt. Heeft breede ſtraten, en een goede wel-bevryde haven. De poſch (een viſch kleyn als een ſpieringh, maer beſonderlijck goedt van ſmake) valt ontrent Hoorn alderbeſt, en wordt op den diſch meeſt begeert. De Hoornſche wortelen ſijn oock ſeer geacht, daer de Keyſer Tiberius (als Plinius getuyght) ſulcken ſmaeck in hadde, dat hy die jaerlijcks van Gelduba, een kaſteelken op den Rhijn, tot Romen voor ſijn eten dede brengen. In de hooft-kercke van de ſtadt, weſende een tamelijck ſchoon gebouw, hangen tot een gedachteniſſe de vlaggen oft wimpels, die de Noordt-Hollanders in den ſlagh op de Zuyder-zee veroverden op den Grave van Boſſu. De toren der ſelver kercke is ſeer net en çierlijck van hout gemaeckt, en met loot bekleedt, meeſt van een maeckſel, doch wat kleynder, als die van Haerlem. Binnen Hoorn reſideeren de Gecommitteerde Raden der Staten van Weſt-Vrieſlandt en het Noorder-quartier, als oock de Admiraliteyt van den ſelven Lande; doch deſe verandert by gebeurte haer reſidentie, en een tijdt-lang te Hoorn geweeſt hebbende, vertreckt naer Enckhuyſen. Hoorn heeft oock het voordeel van de Weſt-Vrieſlandtſche munte, en wordt om alle deſe oorſaecken gehouden voor de Hooft-ſtadt des ſelven Landts, ſijnde ſeer welvarende door de ſchipvaert, en reederye, gelijck mede door den grooten handel die de inwoonders, onder welcke veel treffelijcke kooplieden ſijn, ſoo ten ooſten als ten weſten, en noorden, dryven. Waer door oock de ſtadt, ſtaende de laetſte oorlogen, ſeer vermeerdert, en met eenige nieuwe poorten verçiert, en verſterckt is. Nu hebben ſy oock een nieuwe en ſeer groote haven gemaeckt, over de 1800 voeten t'zeewaert in, langs de gantſche ſtadt henen, ſoo verre zy aen de Zee leght.

Alckmaer.

Alckmaer, oft (ſoo Iunius en andere geleerde ſchrijven) Al-meer, ſijnde het eynde van de heerſchappye der Kennemerlanders, liggende drie mylen van Hoorn, heeft ſijn naem van de menighte der groote meeren daer het mede omvangen is, welcke men vindt dat eertijdts vijfthien in getale geweeſt ſijn, namentlijck de Bergh-meer, de Daelmeer, de Vroon-meer, de Swijn-meer, de Boeckelermeer, de Heyloer-meer, de Grebbe-meer, de Tempelmeer, de Kley-meer, de After-meer, de Voor-meer, de Diepen-meer, de Beemſter, de Waert, die nu alteſamen bedijckt, uyt-gemalen, en tot landt gemaeckt ſijn, en voorts de Scher-meer, die nu oock bedijckt, en droogh gemalen is. Deſe naemen worden by ons aengetrocken, om den oorſprong des naems Al-meer te beveſtigen, waer toe noch dit komt, dat de ſelve naem in de oude handt-ſchriften der Biſſchoppen van Utrecht anders niet geſchreven en wordt.

De ſtichtinge van Alckmaer wordt toegeſchreven Agillus, een Godtvruchtigh man, die niet gemeens en heeft gehadt met de raſerye van ſijn vader Radtbout Koning der Vrieſen, de welcke als hy gedoopt ſoude worden, vraegde

MARIS GERMANICI PARS NOORD ZEE

HOLLANDIÆ
PARS SEPTENTRIONALIS,
Vulgo
WESTVRIESLAND en
'TNOORDER QVARTIER.

Amsterdami
Apud Guilielmum et Ioannem Blaeu.

waer het meeſte deel ſijner voor-ouders gevaren was, in den hemel oft in de helle? en, als hem geantwoordt werdt, in de helle, ſijn voet uyt de vonte wederom tot hem trock, ſeggende, hy wilde by den meeſten hoop weſen. De voornoemde Agillus, ſeght men, dat in 't jaer onſer ſaligheydt 720 Vrieſlandt beheerſcht, en de ſtadt Alckmaer gebouwt heeft; maer indien dat waer is, ſoo is Alckmaer een van de oudtſte ſteden in Hollandt. En nademael in de Chronijcken geen gewagh gemaeckt wordt wanneer ſy met veſten omcingelt is, en vele (onder welcke oock de hooghgeleerde Petrus Nannius, van Alckmaer geboren) ſeggen, dat ſy, in 't opgraven van de fondamenten des kaſteels by den voorſchreve Agillus geſticht, voor weynigh jaren, te weten als men de ſtadt tegen den vyandt bewalde, groote ſteenen geſien hebben, uyt de ſelve fondamenten gehaelt, ſoo ſoude men oock mogen ſeggen dat ſy van de ſelve haren ſtichter den naem heeft. Wat hier van zy, laten wy den verſtandigen oordeelen, ons te vreden houdende met te ſeggen, dat Alckmaer een ſchoone, genoeghlijcke, rijcke, wel bewoonde, en van allerley lijftocht overvloedige ſtadt is, wiens omliggende landt en byvang, van wegen ſijn uytnemende vettigheydt, meer kaes en boter geeft, als eenigh ander geweſt in gantſch Hollandt. Sy heeft een ſchoone parochie-kercke, die, overmidts de vergrootinge van de ſtadt, nu ſtaet op het een eynde der ſelve. Daer beneffens is 'er een çierlijck Raed-huys, en voorts een bequame viſch-marckt, op het water dat uyt de Schermeer komt, en tot veel plaetſen door de ſtadt loopt, ſijnde uytnemende klaer en ſoet, en ſeer bequaem voor de huys-lieden om met hare kaes, boter, en andere waren, uyt de omliggende dorpen, die ſeer veel in getale zijn, tot Alckmaer ter marckt te komen, waer door de ſtadt goede profijten geniet, en het waegh-geldt een groote ſomme van penningen jaerlijcks bedraeght, daerom dat 'er oock een heerlijcke Wage gemaeckt is, en de ſtadt mede ſeer vergroot, de wallen en poorten verder uytgeſet, en de oude veſte tot een çierlijcke graft geworden. Daer-en-boven is 'er een groote wateringe met ſant gevult, en daer op, ſonder den grondt te heyen, veel ſchoone ſout-keeten gebouwt; want men hier mede veel grof ſout raffineert. De haven van de ſtadt is ſeer gerieflijck voor de ſchepen, die met ſtaende maſten daer in komen door de heerlijcke nieuwe brugge, meeſt gemaeckt van de ruïnen der Abdye van Egmond.

Verona, Een weynigh buyten Alckmaer, ſeydt men, dat gelegen is geweeſt Verona, eertijdts een overvloedige en volckrijcke ſtadt, jae de eenige koopſtadt, en gelijck als de moeder van gantſch Weſt-Vrieſlandt, ſoo dit halve veersken te kennen geeft, mede-brengende het jaer van hare deſtructie:

ECCe CadIt Mater FrIsIæ,

Dat is:

Siet de moeder van Vrieſlandt valt.

Maer van ſoo groote macht en rijckdom worden nu ſeer kleyne overblijſſelen geſien, namelijck, een omgeworpen hoop ſteenen, en ſommige nu geboude en ſeer vruchtbare heuvelen, welcke den naem van de plaetſe tot noch toe behouden, en geheeten worden de Vroonlanden oft velden van Verona. Het is te gelooven dat deſe ſtadt den Graven van Hollant dickwijls veel ſpels moet gemaekt hebben, overmidts hare gelegenheydt om in Hollandt te vallen. En eyndlijck van Grave Ian van Hollandt, ſone van Floris, in den jare 1298, (ſoo dat 'et getal in 't veersken boven verhaelt valſch is,) overmits gebroken trouwe en vernieuwde wederſpannigheyt verdorven, en tot den gront toe *uytgeroeyt.* uytgeroeyt en verdelght, met verbodt van de ſelve immermeer weder op te timmeren, en beval dat men ſelfs de gedachteniſſe hares naems ſoude te niet doen. Iae de haet, die hy haer toedroegh, was ſoo onverſoenlijck, dat men ſeydt, dat hy oock de Engelſche heyr-krachten tot het verderf van deſe bloeyende ſtadt verweckte, en de ſelve ten beſten gaf, na dat ſy door haren Burgermeeſter Fop verraden was, die tot ſijn belooninge kreegh een laerſe vol geldt, maer namaels overvallen en met aerde overſtolpt is, ter plaetſe daer noch ter tijdt ſeeckere toren ſtaet, die na ſijnen naem genoemt is. De laetſte geheugeniſſe deſer ſtadt is een kopere klocksken, hangende in de kercke van een dorp genaemt Valck-ooge, het welcke te kennen geeft dat het te Verona gegoten is; en noch een ander van gelijcke ſtoffe naer Londen in Engelandt overgevoert.

De ſtadt die wy nu Edam heeten, is van onſe voor-oude- *Edam.* ren Ydam genoemt geweeſt, van een waterken Y, die de voornaemſte kercke tot noch toe omringt, en de ſtadt van de menighte der ſtaende wateren door haren dam oft verlaat ontleedight. Het naeſte dorp, Middel-Y geheeten, om dat het in 't midden van de Y gelegen is, betuyght oock den oorſprong des naems. Edam is met een muur en graft beſloten, een proper, net, en tamelijck rijck ſtedeken, dat een lange haven heeft, maer inſonderheyt met een heerlijcke ſcheeps-timmer-werf, daer geduurigh veel groote ſchepen getimmert en toe-gemaeckt worden, verçiert. Het is oock vermaerdt door de uytnemende goede kaeſen die het met groote menighten uyt-levert; en light van Amſterdam drie, van Hoorn, ſoo te water als te lande, twee groote mijlen verſcheyden, in een grooten inwijck van de Zuyder-zee.

Ontrent een mijle weeghs van Edam light het ſtedeken *Monickendam.* Monickendam, en daer tegen over aen de ooſt-zyde het eylandeken Marcken. Dit is mede een kleyn net ſtedeken, eensdeels met een muur, eensdeels met een wal omvangen. De oorſprong des naems komt ſonder twijffel van het naeſtliggende Monicke-meer, het welcke met veel andere Meeren verſlonden ſijnde van de Zuyder-zee, ſoo ontfanght nu deſe, beſchermt ſijnde van 't voornoemde eylant, de marckt en koren-ſchepen in een vrye en veylige haven. Men bevint dat Monickendam, oft (ſoo 't Iunius noemt) Monick-meerdam, al geweeſt is in 't jaer 1297, als de Weſt-Vrieſen, willende den Biſſchop van Uitrecht ter hulpe trecken, aldaer met haer ſcheeps-heyr aengekomen zijn.

Het ſtedeken Purmer-endt brengt ſijn naem ſelfs mede, *Purmer-* als liggende op het endt van de Purmer; een meer voor de- *endt.* ſen vermaert door de goede poſch die daer in gevangen wierd; maer is voor weynige jaren bedijckt en tot landt gemaeckt. Het plach een open vlecke te weſen onder ſtadts vryheden, doch is, geduurende de laetſte oorlogen, tot een Sterckte bewalt. Sijn eerſte fondateur is geweeſt Willem Eggert, een rijck machtigh koopman, geboren van Gent, wiens graf-ſchrift men t'Amſterdam in de Nieuwe kerck plach te ſien. Deſe, vermidts hy Graef Willem de VI van dien name grooten byſtant dede van geld, werdt van hem vereert met het Threſorierſchap van Hollandt en met de Heerlijckheyt van Purmer-landt, voor hem en ſijn erven, waer over hy daer terſtont een treffelijck kaſteel heeft doen maken, het welcke geſamentlijck met het ſtedeken door verſterfte naemaels geraeckt is aen den Graeflijcken Huyſe van Egmont. Purmer-endt is tamelijck wel bewoont, en rijck; het kaſteel, ſtaende op 't een eynd van de ſtadt, komt uyt aen de Beemſter, die ſoo groot is, dat menſe qualijck overſien kan.

Ten tijde van Haron, Hertoge van Vrieſlandt, ſoude *Meden-* een van ſijne Edelen, met name Diderick, ontrent twee *blick.* mijlen van Staveren in het weſten, begonnen hebben te bouwen een ſterckte, en die nae ſijn afgodinne Medea genoemt; want ſy ſchoon vergult was, en als de ſonne daer op ſcheen, ſeyde men, Medea blinckt, waer van de ſterckte eerſt Medea-blinckt, en daer nae Medenblick genoemt wierd. Fabelkens, die ons hier niet ſtaen te wederleggen. 't Is genoegh dat Medenblick een goedt en redelijck groot ſtedeken is, aen de Zuyder-zee gelegen, twee mijlen van Hoorn, met een haven en ſcheeps-timmer-werf verſien. De dijcken, daer mede ſy de zee aen de ooſt-zijde tegenhoud en van haer uytſluyt, ſijn uytnemende ſterck, gemaeckt van wier ofte meer-gras, een materie, als ſy dick op een ſit, ſoo vaſt en ſterck, dat men nauwelijcks van ſteen harder fondament ſoude konnen leggen tegen het water. Medenblick is, in 't eerſte van de troublen, by den Staten van Holland met bolwercken en ſtercke wallen, tegen allen aenſtoot en gewelt des vyants, alſoo geſterckt, dat men 't voor onwinbaer houdt.

Bever-wijck, dat ſoo veel te ſeggen is als de Wijck, dat *Beverwijk.* is, de loop-plaets en toevlucht der Beveren, gelijck Hadrianus Iunius verhaelt, is een groote en wel-betimmerde open vlecke, twee mijlen van Haerlem, op een bequame plaetſe aen het Y gelegen, en rondom met veel vermakelijcke hoven en vruchtbare landen omgeven. Men houd 'er

jaerlijcks

jaerlijcks twee leer-marckten, die van veel huyvetters en ſchoenmakers uyt Hollandt, Vrieſlandt, en Over-Yſſel beſocht worden, gelijck dan oock de jaerlijckſche verckens-marckt deſer plaetſe in de omliggende quartieren ſeer vermaert is.

Schagen. Schagen, oock een edele en overvloedige vlecke, huys aen huys gelijcker-wijs een Stadt bewoont, daer van de marckt als in drie gebuurten is gedeelt, ſoo datſe te dien aenſien drie-hoeckigh genoemt mach worden; maer de reſte daer buyten is dorps-gewijſe betimmert, ſtaende de huyſen ſoo hier en daer van malkanderen verſcheyden, gelijck eertijdts die van Lacedemon. Sy is met een fraey kaſteel verçiert, waer op ſich onthouden de Heeren der ſelver plaetſe, die haren oorſprong afbrengen van Hertogh Albrecht van Beyeren, Grave van Hollandt; en daerom naeſt de drie geſlachten, van Brederode, Egmont, en Waſſenaer, gerekent worden onder de edelſte huyſen des landts, hebbende altijdt een van de eerſte ſtemmen onder de Ridderſchap in de vergaderingen der Staten. Schagen light in 't uyterſte noorder geweſte van Hollandt, van Alckmaer en van Medenblick even verre, namelijck drie mijlen verſcheyden, en wordt geſeydt te hebben het vruchtbaerſte en kruydt-rijckſte landt van gantſch Hollandt, ſijnde vol wel-geſtelde en geldt-rijcke luyden.

Egmont. Onder de dorpen en kaſteelen van Noord-Hollant zijnder vele treffelijcke; maer alſoo onſe kortheyt niet en lijdt die alle te beſchrijven, ſullen wy ons te vreden houden met een kort verhael van de oude en ſeer vermaerde plaetſe van Egmont, wiens Heeren, die men plach te rekenen voor de rijckſte van gantſch Hollandt, ten laetſten verçiert ſijn geworden met den tijtel en waerdigheyt van Graven; ſoo dat deſe Vlecke geweeſt is een Graefſchap in een Graefſchap, en onder haer heeft gehadt veel goede Hollandſche plaetſen, als het ſtedeken Purmerent en Purmerlandt, de heerlijckheden van Neck, Ilpendam, Hooghwoude, Aertz-woude, en meer andere; behalven noch dat de laetſte Graven beſeten hebben het Prinsdom van Gavere in Vlaenderen, en verſcheyden andere heerlijcke goederen geheel Nederlandt door, ſijnde voorts geweeſt Ridderen van den Gulden Vlieſe, en Gouverneurs van de voornaemſte Landtſchappen onder den Koning Philips de II van Spaenjen. Egmont dan liggende by de zee, weſtwaerts van Alckmaer anderhalf mijle, en van Beverwijck twee, is een ſchoon en luſtigh dorp, oft, om beter te ſpreken, twee dorpen, 't een genaemt Egmont binnen, ofte op de Hoeve, het ander Egmont op de zee. Doch is Egmont binnen vêr het principaelſte, verçiert ſijnde met een treffelijck oudt kaſteel, geſticht by Radtbout der Vrieſen Koning, en eertijdts gehad hebbende een heerlijcke Abdye, welcke was de eenige mannen Abdye van Hollandt, eerſt gebouwt, ſoo Irenicus ſchrijft, van Adelbertus, eerſte Aertz-diaken van Uitrecht, die te deſer plaetſe, toen ter tijdt Halam genoemt, in de Chriſtelijcke religie onderweſen heeft den voorſchreve Radtbout, ſoon van Adgillus der Vrieſen Koning. Andere ſchrijven de eerſte ſtichtinge des kloosters toe Grave Diderick d'eerſte van Hollandt, de welcke Iunius ſtelt geſtorven te ſijn ontrent den jare 878. En wederom andere maken de grontlegginge van 't kaſteel tot Egmont veel jonger, de ſelve treckende tot den jare 1140 ofte daer ontrent, als Beroldus, een van der oude Vrieſche Koningen afkomſt, overmits ſijn ſonderlinge trouwigheyt, van de Abt des kloosters met ſes hoeven Landts begiftight ſijnde, de eerſte gront-veſten des kaſteels geleydt, en ſijnen nakomelingen den naem en tijtel van Egmont achter-gelaten ſoude hebben. Doch en duncken deſe beuſelingen den geleerden Iunio niet wel t'ſamen te hangen, die derhalven ſich vergenoeght te ſeggen, dat het wapen van dit oude geſlachte is een ſchilt met ſes vergulde, en ſes roode winckel-haken, beduydende de ſes voornaemſte deughden die in een vroom en dapper krijghs-heldt vereyſcht worden, als gerechtigheyt, dapperheyt, matigheyt, ſterckheyt, beraetſaemheyt, en ſachtmoedigheyt. Het klooſter t'Egmont is, ſtaende de voorleden beroerten, tot den gront toe gedeſtrueert, hebbende in voorleden tijden uytnemende rijck geweeſt, en wekelijks veel aelmoeſſen uytgedeelt aen de arme menſchen, die van eenige mijlen weeghs met wijf en kindt derwaerts aen gingen, om onderhoudt en byſtant te genieten; een ſake die men met recht in twijffel treckt oft ſy den ar-

men oock voorderlijck, dan eerder ſchadelijck en nadeeligh gehouden behoort te worden. Want dit gaet vaſt, dat de huysluyden in en ontrent Egmont woonachtigh, ten tijde dat men in 't kloofter ſoo mildelijck deelde, door de bedelrye verleckert, arm en berooyt waren, daer ſy by onſen tijden, ſich tot arbeyden en neerſtigheydt begeven hebbende, meeſtendeels rijcke en wel-geſtelde luyden geworden zijn.

Eylanden van Noort-Hollandt. Onder de Eylanden van Noordt-Hollandt is Texel het voornaemſte van lijftocht, ten deele van de natuure met Duynen, ten deele door menſchen toedoen met goede ſtercke dijcken tegen het gewelt der Zee beſchermt. 't Landt is meeſtendeel weylandt, en met een ontallijcke menigte van Schapen beſlagen, van welcker melck gewrongen worden die goede en vermaerde Texelſche kaeſen, ſoo groene als witte, die in ſcherpheyt en aengenaemheyt van ſmaken den Parmeſaen mogelijck niet en wijcken. *Texel.* Texel en heeft geen beſloten Steden, maer wel een Heerlijcke groote open Vlecke, geregeert by haer eygen Magiſtraet en met Stadts privilegien verçiert, behalven welcke daer noch eenige Dorpen zijn, en een treffelijcke Sterckte, waer op de Staten des Landts haer Garniſoenen gedueriglijck hebben liggen. De Eylanders geneeren haer met de Landt-neeringe en Viſſcherye.

Vlielandt. Vlielandt, alſoo genaemt nae den ouden mondt oft uytgang des Rhijns, by den Latiniſten *Flevus*, oft *Oſtium Flevi* geheeten, is een lang ſmal Eylandt met twee Dorpen, 't welck aen de eene zyde met Zandt-bergen, aen de andere met dijcken beſet is.

Wieringen. Wieringen heeft zijn naem van het kruydt ofte Meergras, by den Hollanders Wier geheeten, het welcke aldaer met ſoo grooten menigte aen komt, dat ſy geheele dijcken daer mede onderhouden, en tegen het woeden der Zee beſchutten. Dit Eylandt is mede ſeer vruchtbaer, en met eenige dorpen betimmert, gevende voornamelijck veel vette hamels oft weeren, die de Eylanders aen de omliggende Steden, en inſonderheyt aen die van Amſterdam, overvloedelijck mede deelen. Tuſſchen het Eylandt van Wieringen, het verdroncken Tuyſen-landt, en 't vaſte Landt van Noordt-Hollandt, is in den jare 1608 begonnen bedijckt te worden de Polder die men noemt de Wieringer-waert, palende aen het Zijp-landt, alleen met de Slijcker-dijck van het ſelve geſcheyden. Deſe Waert is met groote menigte van kleyne ſchuytjens tuſſchen ebbe en vloedt, noch dat ſelve jaer tot Zee-weer gebracht; en daer na in de volgende jaren, ſoo met ſlijcker-werck en ſchuyten als kruyt-werck, zijn de dijcken, mitsgaders de binnen-wercken ſoo verre gebracht, dat de Landen daer inne bedijckt, ten getale van 1895 morgens toe, by de bedijckers den 12 Iulii 1611, by lootinge gedeelt zijn geworden. Alſoo de bedijckinge in deſe Waert ſeer geluckig is uytgevallen, wordt nu ter tijdt by ſommige voor-geſlagen, om te bedijcken alle 't gene gelegen is tuſſchen de Waert, het Eylandt Wieringen en Huys-duynen, welck ontrent de 20000 mergen landts ſoude bedragen.

Vrck en Ens. Midden uyt de baren der Zuyder-zee verheffen ſich de Eylandekens Urck en Ens, die voorwaer, door een ſonderlinge weldaedt Godes, het hooft boven water houden. De Eylanders, meeſt van eenen tronck geſproten en afgekomen ſijnde, ſluyten ſich haeſt van alle ander menſchelijck geſelſchap uyt, en onder malkanderen trouwende, en ſien ſchier nimmermeer eenigen vreemdeling, dan in de voorby-varende Hollandtſche en Vrieſche ſchepen.

Hondts-boſch. Gelijck Sicilien heeft de twee monſters Scylla en Charybdis, die de Poëten ſchrijven met vervaerlijcke en altijdt baſſende honden rondom 't lichaem beſet, en door veel ſchip-breucken berucht te weſen; gelijck het Eylandt Eubœa, nu ter tijdt Negroponte geheeten, den vreeſſelijcken bergh ofte ſteen-klip Caphareus heeft; en Barbaryen ofte Lybia ſijne Syrtes ofte droochten; alſoo heeft Hollandt ſijn ontſachelijck Monſter-dier gehadt, het welck de inwoonders, van wegen het raſende gebrul der Zee-baren, die aldaer nacht noch dagh van ſmyten, ſtooten, ſcheuren, en vernielen ruſteden, als oock van wegen het pael-werck, tegen het woeden des ſelven monſters met onuytſprekelijcke koſten op-gerecht, 't Honts-boſch noemden. Dit gewelt van palen en ſteenen, hoewel groot en hoogh, ſoude nochtans van

kleyne tegenweer geweeſt hebben, 't en waer het door geſtadigen arbeydt en koſten dagelijcks onderhouden en vermeerdert ware geweeſt, daer toe eenige treffelijcke mannen geſtelt waren, die op alles goede toeſicht hadden, en verſorghden.

Dit Hondts-boſch is by wijlen in-gebroken, tot groote ſchade van Hollandt; nu is het ſoo met dijcken verſien, dat men het pael-werck heeft laten vergaen, en aen de zee tot een roof gegeven, en in plaets van pael-werck, tot meerder ſekerheyt, een zant-dijck gemaeckt, geheeten de nieuwe Slaper, gelijck 'er tuſſchen Groed en Kamp een andere is, de oude Slaper, om dat Hollandt als op ſulcken achter-dijck ſchijnt te ſlapen. Van Petten, daer 't voorſz pael-werck ophield, begint het Zijp-landt, dat is, een aenwas en voor-landt uyt 'er zee, welck de Hollanders ſomtijds heeft aen-gelockt die met dijcken te becingelen, en als een erfgoedt, tegen allen aenſtoot der baren, aen den vaſten grondt van Noord-Hollandt te hechten; dan het is verſcheyde reyſen qualijck afgeloopen, tot datſe ten laetſten, door hulpe van ſommige treffelijcke lieden, en de voorſichtigheyt van de Staten des Lants, een nieuwe dijckagie geleyt hebben, die tot noch toe het gewelt en kracht der zee heeft wederſtaen, en het te hopen ſtaet datſe voortaen lichtelijck ſullen konnen het zee-water uytſluyten; wat aengaet de gront, die is uytnemende vruchtbaer. Naderhandt ſijn verſcheyden andere meiren in Hollandt bedijckt, waer van de voornaemſte en grootſte ſijn, de Beemſter, H. Huygen-Waert, de Wormer, en Purmer, die alle geluckelijck ſijn uytgemalen: gelijck oock daer nae de Schermer, welcke in grootte de grootſte niet veel en wijckt.

BERGEN IN KENNEMERLANT.

DE Heerlijckheydt van Bergen in Kennemerlant, gelegen in Noort-Hollandt, beweſten de ſtadt Alckmaer, is van alle oude tijden onderhoorigh geweeſt aen de Graven en Gravinnen van Hollandt, die 't inkomen van de ſelve plaetſe, onder andere goederen, tot apanage en lijfsgebruyck hebben gelaten aen hare jonger ſoonen en dochteren, uyt dewelcke is geſproten het oudt Adelijck geſlachte, dat de naem van Bergen, na de Ambachts-heerlijckheyt, heeft gevoert, ſijnde Heer Huygh van Bergen in Kennemerlandt, (Raedt van Hertogh Philips van Bourgondien, voerende het wapen van Hollandt in ſijn geheel, gequarteleert met drie blaeuwe balcken, op een ſilver velt, 't welck het wapen is van Montigny,) getrouwt geweeſt met Ionckvrouwe Catharina van Cats, die t'ſamen hebben geteelt Ionckvrouwe Cornelia van Bergen, getrouwt met Heer Pieter van Seroos-kercke, Ambaſſadeur van hooghgedachten Hertogh Philips van Bourgondien aen den Koning van Engelandt. Uyt den huyſe en geſlachte van Bergen is de Ambachts-heerlijckheyt, by alliantie, gekomen aen het huys van Haemſtede, ſijnde Heer Floris van Haemſtede in den jare 1428, van Vrouw Iacoba Gravinne van Hollandt begenadight en verlijt geworden met de hooge Heerlijckheyt van den dorpe van Bergen in Kennemerlandt, met 'er wilderniſſe en met anders allen haren toebehooren, niets uytgeſondert, daer hem de Ambachts-heerlijckheyt met andere renten en vervallen af toebehoorden, te houden tot een onſterffelijck erfleen volgens den verly-brief.

Heeren.

En uyt den huyſe van Haemſtede ſijn de bovengemelde Heerlijckheden in hooge, middele en lage juriſdictie gekomen aen den huyſe van Borſſelen, Marquiſen vander Veere, en door Marguerite van Borſſelen, getrouwt met Heer Walrave van Brederode, in den jare 1507, aen den huyſe van Brederode; en by gifte en makinge van Heer Henrick van Brederode, van den jare 1568, aen Heere Henrick, Grave van Holſteyn-Schauwenburgh en Sterrenbergh, Heere tot Gemen, Bergen, &c. welcke manlijcke linie van Holſteyn-Schauwenburgh ſijnde komen te eyndigen met Heere Otto, Grave van Schauwenburgh, in den jaere 1637, is in den jare 1641 met de reſpective Heerlijckheden by overgifte verlijt Heer Anthonis Studler van Surck, Ridder, Heer van Bergen in Kennemerlandt, van Swyburgh, &c. die deſelve noch tegenwoordigh beſit.

De Ban van Bergen is bepaelt, ten Ooſten met de Stadt Alckmaer, ten Zuyden met de Egmonder-Meer en Zuydt-Wimmenum, ten Weſten met de Noort-zee, ten Noorden en Noordt-Ooſten met Schorel, Warmenhuyſen, Out-Kaſpel en Koedijck: wegen de Limijt-ſcheydinge van de Duynen tuſſchen Bergen en Wimmenum is eertijts diſpuyt geweeſt, 't welck in der minne is bygeleyt in den jare 1464, na uytwijſen van het beſchreven verdragh. *Grenſen.*

Deſelve ban beſtaet uyt vier verſcheyde plaetſen en Schependommen, als namentlijck, Oudtburg, Sanegeeſt, Ooſtdorp en Weſtdorp, onder welcke laetſte plaets mede begreepen is Noordt-Wimmenum, alle welcke plaetſen en Schependommen, met eenen naem beteyckent en genaemt worden Bergen in Kennemerlant, 't welck in ſijnen omtreck behelſt over de 4000 morgen en vier uren omgangs. De landen beſtaen ten deele uyt wey- en ten deele uyt bouwlanden, ten deele oock uyt wilderniſſe en duynen. De thienden over deſelve landen ſijn in den jare 1094 van Biſſchop Conradus van Uytrecht gegeven aen het Capittel van S^t. Jan aldaer, volgens den ouden brief van uytgifte. *Ban van Bergen.* *Thienden.*

Welcke thienden naderhandt ſijn geredimeert en afgekoft geworden, ſulcks dat de Landen jegenwoordigh vry ſijn van thienden; doch ſijn alle chijnsbaer aen den Heere, en moeten op jaersdach binnen ſonneſchijn verchijnſt werden, op verſuym, daer alleen vry van ſijn de eygenaers die binnen den banne woonen, en aldaer ſchot en lot betalen, tot een ſeeker bewys dat de gront van outs aen den Heer eygen is geweeſt.

De Regeeringe is beſtaende uyt Bailjuw, Schout, twee Burgemeeſteren en acht Scheepenen, die t'elcken jare op vrydagh voor Paeſchen by den Heere werden geſtelt. De Burgemeeſteren aſſumeeren tot haer twee Achtsluyden, als Raden over de adminiſtratie van 's dorps ſaecken. Den Hooft-Officier ofte Bailjuw ſpant banck met Leen-mannen in 't crimineel en in hals-ſaken, en met Meeſters-knapen over de ſaken van de wilderniſſe betreffende de Houtveſterye: heeft oock van alle oude tijden het bewint gehadt over onbeheerde en geſtrande goederen, daer van in den jare 1581 limijt-ſcheydinge is gemaeckt, tuſſchen de Graeflijckheyt van Egmont en deſe Heerlijckheyt. *Regeeringe.*

De Schout, die mede Dijck-graef is over Bergen en Bergermeer, ſit, keurt, en ſchouwt met Scheepenen.

TERRITORII BERGENSIS ACCVRATISSIMA DESCRIPTIO.

Kerck.

De Kerck is eertijts groot en ſchoon geweeſt, en heeft eenen hoogen toorn gehadt, die de zeevaerende luyden tot een baecke diende, is afgebrandt gedurende de troublen in den jare 1574, en ten deele weder opgebouwt in den jare 1597. Nevens de Kerck ſijn noch geweeſt twee Kapellen, de eene in het Zuyden, daer van de overblijffelen tot een ſchoole ſijn gemaeckt, de andere in het Noorden, die t'eenemael is verwoeſt, doch daer van de gront noch in groote achtinge is by de Roomsgeſinde, weegen een Miraeckel dat daer geſchiet is, gelijck men ſegt, 't welck by haer het heylige bloet van Bergen genoemt, en uyt devotie beſocht wert, daer de oude Chronijcke van Hollandt, tot Delft gedruckt in den jare 1591, een breet verhael van heeft, tot welck wy den begeerigen Leſer ſenden.

Tot Oudtburgh beſuyden de kerck heeft eertijts een Slot ofte Tolhuys geſtaen, genaemt Haelkeſteyn, (daer van de overblijffelen van de grachten noch te ſien ſijn, en de grondt van de Graeflijckheyt van Hollandt te leen wert gehouden,) 't welck aen de riviere was gelegen die van de Stadt Verona door Bergen tot Pettem in zee heeft geloopen, en in den bovengemelden ouden brief van den jare 1094, met den naem van Sichera is bekent, daer van de gronden jegenwoordigh noch de Reeckers werden genoemt, die nu in diverſe Polderkens ſijn verdeelt, alwaer bywijlen noch verſcheyden vaertuygh van roers, anckers, en diergelijcke wert uytgedolven.

En alſoo Bergen alomme een vermaeckelijcke landouwe heeft, is by de voorige Heeren daer oock gebouwt geweeſt een luſt- en jachthuys, daer ſy haer vermaeck met de uytſpanning van jacht en anders plachten te nemen, 't welck mede in 't begin der laetſte oorlogen is ter neder geworpen, en nu oock ten deele onder de duynen leydt. Doch daer wert weder geplant en getimmert by den tegenwoordigen Heere, waer door deſe plaets wel weder ſijn vorige luyſter en aenſien ſoude konnen bekomen.

Bergen is mede nevens andere dorpen in Kennemerlandt, by de vorige Graven en Gravinnen van Hollandt, met voortreffelijcke Privilegien en vryheden begunſtight geweeſt, alſoo de ingeſeetenen haer in verſcheyde gelegentheden ſeer vroom en getrouw voor hare Graven en Heeren hebben gedragen, en namentlijck mede in de oorlogen tegens de Frieſen tot Winckel, daer ſy ſeer mannelijck vochten, en meeſt alle in den ſtrijdt omquamen, ten tijde van Floris de Derde van die name, de dertiende Graef van Hollandt, die van den jare 1163 tot den jare 1190 het Graefſchap beſtiert heeft. De krijgstocht van den gemelden Grave wort aldus in de oude Chronijcke verhaelt: In den jare 1166, als de Weſt-Vrieſen vernomen hadden dat Graef Floris met veele ſaken bekommert was, quamen ſy met ſwaer volck van wapenen over de Beeck Ockenvoort tot Alckmaer in, na dat ſy ontrent 80 poorteren hadden verſlaegen, en verbranden de geheele Stadt, uytgenomen de Kercke, die ongeſchent is gebleven. Graef Floris, om de Vrieſen dit te vergelden, is in 't jaer 1168 met een groot heir van volck op een harde vorſt in de winter tot Schorel gekomen. Daer ſijn eenige ſtoute Ridderen opgeſeeten, (dat hen nochtans de Grave ontriet,) en hebben dat dorp van Schagen verbrant, brengende van daer een grooten roof van menigerley goederen en huysraet; maer de Vrieſen, leggende in hunne lagen en rietboſſen, namenſe waer in 't wederom-keeren, en ſloegenſe byna alle doodt. Onder de voornaemſte, die gebleven waren, wert gedacht Symon van Antwerpen, een uytermaten ſchoon jongeling. En in 't navolgende jaer 1169 hebben de Vrieſen op Hippolytus dagh, die by haer geviert wert, vergadert een groot heir van volck, en quamen anderwerf by Alckmaer, om alles te vernielen; maer de Hollanders hebben 't belet, en haerder 30 dootgeſlaegen, en de reſt verjaeght. Onlangs daer nae is Graef Floris met een groot heir voort in Vrieslant gekomen, en heeft twee dorpen als Winckel en Niedorp verbrandt, en met geweldiger handt drie Eylanden, als Texel, Wieringen en 't Vlie, onder ſijne ſubjectie gebracht, en nam van hen alle dier in woonden, onder de conditie des vredes, vier duyſent marck ſilvers, en quam met grooter victorie weder in Hollandt.

Waer over deſe getrouwe luyden veer boven hare gebueren ſijn begunſtigt en verſchoont geworden, voornamentlijck oock in 't onderhout van den zeedijck, dat te dier tijdt een ſeer ſwaren laſt was, ſijnde haer veel min roeden toegeleyt, als aen hare nabueren van Schorel, welck voordeel ſy jegenwoordigh noch genieten. En is aen die van Bergen, ter eeuwiger gedachteniſſe van hare getrouwigheyt en vromigheyt, van hooghgedachten Grave van Hollandt gegeven het wapen dat ſy hedensdaeghs noch voeren, ſijnde ſes witte meerlen met een doorgaenden balck op een root velt, ſoo het op de kaerte wert vertoont.

De trouwe dapperheyt van Bergen heeft gebleecken
Tot Winckel in het Velt,
Daer ſy al ſtrijdende, doen haer gebueren weecken,
Meeſt ſijn ter neêr gevelt,
Daer van is haer de naem van Trouw gemeent gebleven;
En 't haeren roem en eer,
Is aen die vrome luy' dit wapen eerſt gegeven,
Van haren Graef en Heer.

Voorrechten.

Onder andere voorrechten en vrydommen, na uytwijſen van de Privilegien, ſijn de Ingeſetenen van Bergen oock verklaert tol-vry door gantſch Hollandt, ſoo te water als te lande, van alle des Graeflijckheyts tollen: welck recht door ongebruyck eeniger maten vervallen ſijnde, nu onlangs in den jare 1655, by de Heeren en Meeſters van de Domeynen der Ed. Gr. Mog. Heeren Staeten van Hollandt en Weſt-Vrieslandt weder is herſtelt, daer van de goede Ingeſetenen van Bergen jegenwoordigh in vredigen gebruyck ſijn.

RHYN-LANDT,
KENNEMER-LANDT, AMSTEL-LANDT en GOY-LANDT, &c.

Zuyd-Hollandt.

HOllandt wordt gemeenlijck gedeelt in Zuyd en Noordt-Hollandt; en sommighe scheyden het door den Rhijn van malkanderen; andere door het Ye, alsoo het deel van West-Vrieslandt en het Noorder-quartier, sijne bysondere regeringe en Collegie van Staten heeft. Dit deel is hier voren beschreven. Zuydt-Hollant sullen wy vervolgens beschrijven, nae de grootste Bailjuwschappen, Heerlijckheden, en Waterschappen, met de landen van Over-Maes. Waterschappen zijn sommige landen, die op sekere voorwaerden, wetten, en rechten, aen malkanderen verbonden zijn, dijcken te maken en onderhouden, om wateren te schutten, en lossen; alwaer tot opsicht en goede onderhouding, uyt dat gemeene corpus van die landen, gestelt is een Raedt, bestaende uyt een Dijck-grave, representerende het hooft van sulcken Collegie, en uyt seker getal van Heemraden. Onder de Bailjuwschappen van Hollandt zijn wel de voornaemste die van Zuyd-Hollandt, Kennemer-landt, en Goylandt.

KENNEMER-LANDT.

Van Kennemer-landt is Haerlem de hooft-stadt, welcke oock bekleedt de tweede sit-plaetse onder de Hollandsche steden, in de vergaderinge van de Staten des selven landts. Nae het gemeen gevoelen, heeft het den naem van een Heer Lem, oft Heer Willem. Dese stadt light drie mijlen van Amsterdam, en ontrent 5000 treden van de zee, aen het Sparen, 't welck hoewel afgeleyt uyt den Rhijn, schijnt nochtans sijnen oorsprong te hebben uyt de Haerlemmer meyr. In grootheydt gaet Haerlem het meesten-deel van de Hollandtsche steden te boven. In heerlijckheyt van wooningen en is het geensins de laetste. In genoeghlijckheydt en gesondtheyt van locht mach het met recht gerekent worden onder de eerste. Want de stadt is omringt met vruchtbare velden en hoven, schaduwachtige bosschagien, schoone dorpen en hooge landen. Hare hooft-kerck, gewyt ter eeren van S. Baef, en recht voor de laetste oorlogen verheven tot Bisschoppelijcke waerdigheyt, is, nae't oordeel van ervare Bou-meesters, een schoon en voortreffelijck werck, staende op seer grove en vaste pilaren, dicht by een ruym en vier-kant merckt-velt. Sy wierdt vol-maeckt in 't jaer 1372, door hulpe van Hertogh Albrecht van Beyeren, Grave van Hollandt en Zeelandt, en in 't jaer 1487 heerlijck overwelst. Behalven dese Kerck warender voor de beroerten binnen Haerlem 10 gasthuysen, 20 kloosters, waer onder de vier biddende Ordenen, en 11 Kapellen.

Haerlemmer hout.

Voor de stadt light een lustigh bosch tot wandelinge en vermaeckelijckheydt van de burgerye, welck dies te gedenckweerdiger is, om dat in het selve gevonden is de loflijcke konste der Boeck-druckerye, by dusdanigen gelegentheyt. Voor 128, en soo veel jaren meer als 't geleden is dat Hadrianus Iunius zijn Batavie eerst in 't licht gaf, heeft te Haerlem gewoont eenen Laurens Ianſz, toegenaemt Koster. Dese, soo hy eens by gevalle in 't bosch ging wandelen, heeft voor tijdt-verdrijf sommige basten van boeckebomen beginnen te snijden tot een gedaente van letteren, de welcke hy omkeerde, en elck besonder op een papierken druckte, en bracht alsoo een versken oft twee by een, dat sijn dochters kinderen soude mogen dienen tot een exemplaer ofte voorschrift. Dit aldus wel geluckt zijnde, heeft hy eerst met sijns dochters man Thomas Pietersz een dicker en tayer inckt gevonden, memorie-boexkens gedruckt met figuren, daer hy letteren en characteren by dede: van de welcke (seght Iunius) ick een kladde gesien hebbe van hem selfs gedruckt, tot een proeve voor sijn werck-

Vindinge van de Boeck-druckerye.

lieden. De bladeren waren alleenlijck aen een, en niet aen beyde zijden gedruckt. Het boeck was in onse moederlijcke tale geschreven, van een autheur die zijn naem verswegen heeft; de tytel was *De spiegel van onse saligheyt*: en waren de ledige sijden, op dat het niet leelijck staen soude, met lijm aen malkanderen vast gemaeckt. Naderhandt heeft hy, in plaetse van boeckboomen basten, loot gebruyckt, en ten lesten tin, op dat de letteren te vaster souden zijn, en niet lichtelijck omleggen. Hare knechten namen sy wel aen onder eed van niemandt de konste te openbaren: maer hebben onder dese gekregen eenen Ioannes Faustus, die in alles wel onderwesen zijnde; op een Kersnacht, als sijn meester met al sijn huys-gesin te kercke was, al 't gereetschap by een packte, en liep naer Amsterdam, van daer naer Ceulen, en voorts op Mentz, alwaer hy de ontstolen konste in't werk stelde. Dit is d'oorsaeck, dat die van Mentz, de eere van de Druckerye eerst gevonden te hebben, haer selven soecken toe te schrijven, en den Haerlemmers t'onrechte te benemen.

Inneminge van Damiaten.

Haerlem heeft oock den lof en eere, dat hare borgers, door een nieuwe vondt, Damiaten, gelegen in 't landt van Egypten, ingenomen hebben. Want alsoo die stadt aen weder-sijden van de haven met stercke toornen beset was, daer seer sware yserе en metale ketenen onder 't water gingen van den eenen tot den anderen, heeft Willem, Graef Floris soon, die als toen selfs Grave van Hollandt was, met die van Haerlem onder aen de kiel van een schip doen maken een stalen zage met scherpe tanden, waer met sy voor wint voor stroom quamen zeylen op de kettingen, die door den last in stucken borsten, soo dat de schepen der Christenen door dien middel in de haven geraeckten, en de stadt vermeesterden. Waer over die van Haerlem by den Keyser vereert wierden, en tot een wapen kregen een silveren sweert in een roodt veldt, 't welck de Patriarch van Ierusalem vercierde met een roodt kruys, beneffens die vier sterren die sy te voren voerden. Hebben oock tot een heugenisse van daer gebracht twee klocxkens van sijne spijse, die als noch den naem van Damiaten behouden.

Haerlemmer wapen.

Dese stadt is van oudts seer vermaert geweest, en noch is door den koophandel, en verscheyden handwercken, maer voornemelijck door het maken soo van wolle, als linne lakenen, welcke laetste insonderheyt uytnemende wit en fijn vallen. Door de lest-vergangen belegeringe was sy seer vervallen, maer is korts daer na wederom veel rijcker en machtiger geworden als oyt te voren.

De sloten, Heeren-huysen, en schoone dorpen ontrent Haerlem, als Brederode, Heem-stede, en meer andere, soude hier te lang zijn te beschrijven.

RHYN-LANDT.

Van de Water-schappen is wel het grootste, en aensienlijckste, dat van Rhijn-landt, welckers hooft-stadt is Leyden, de vierde onder de groote steden van Hollant, waer onder staen 49 dorpen, die meestendeel hier marckten, derhalven dese stadt van alle lijftocht vol op versien is; en aengesien sy maer een myle van de zee leydt, heeft sy, gelijck Haerlem, overvloet van alderley visch, en water-vogelen. Het is een schoone stadt, light drie mylen van Delft, en drie van 's Graven-hage, in een vlacke en laege landouwe, vol grachten en water-loopen, met seer lustige beemden, hoven, en gaerden rontom, van binnen wel betimmert en vol prachtige soo gemeene als besondere huysingen en gebouwen, waer onder zijn drie Parochie-kercken. In die van S. Pieter placht men een steen te toonen, die men seyde dat broodt geweest hadde, en werdt in een yseren kistjen bewaert, om den nakomers een mirakel te herinneren, 't welck aldus was toegegaen. In 't jaer 1316, als 't een dieren tijdt was, heeft een arme vrouwe, die veel kinderen hadde, haer suster, welcke seer rijck was, gebeden om wat

Leyden.

RHENOLANDIÆ
et
AMSTELLANDIÆ
exactißima Tabula.
MARE
GERMANI
CVM
Milliare Hollandicum, sive 2000 Virgæ Rijnladicæ.
500
1000
1500
2000
Exc. Guilj. Blaeuw.
Haerlemmer Meer
Leytsche Meer
Ouwe Meer
Spierincx Meer
Helle Meer
Kager Meer
Amsterdam
Haerlem
Leyden
Muyden
Gouda
Schiedam
Delft
Rotterdam
Het Ambacht van Soeter-meer
Nomen eeniger Plaetsen in dese Kaert met cijfers aengeteyckent.
1. Aelsdelwer wech
2. Aelberts bergh
3. Pijls Laen
4. Sijm Knelis Laen
5. Aerdenhouts Laen
6. Gast-huys Laen
7. Kamp Laen
8. Munneke Laen
9. Hoff Laen
10. Man-pat Laen
11. Margriete Laen
12. Willighen-dam en Klijs Laen
13. Langhevelder Laen
14. Breeckelser wech
15. Lange wech
16. Klincken-burger brugh
17. Molegat
18. Wijs Sloot
19. Jan Swanne brugh

broodts, op dat haer kinderen niet ſouden vergaen van honger. De ſuſter, by Godt ſweerende, wenſchte, ſoo zy eenigh broodt in huys hadde, dat het in een ſteen mocht veranderen. Waer op dit mirakel ſoude gevolght zijn. *Belegh.* Leyden heeft in't jaer 1574 geleden en wederſtaen een ſeer ſware belegeringe, maer is nae het ontſet by de Staten des landts, en den Prince van Oranjen, gerecompenſeert met de op- *Academie.* rechtinge van een Vniverſiteyt oft Hooge Schole, verſien met geleerde en vermaerde mannen, in alderhande faculteyten, wetenſchappen, en talen: Sy hebben aldaer noch gefondeert, en begiftight een *Collegium Theologicum*, daer inne, ten koſte des ſelven landts, gehouden worden een Regent, Onder-regent, Schaf-meeſter, en tuſſchen de 30 en 40 ſtudenten: daerenboven een heerlijcke en rijckelijcke Librye ofte Boeck-kamer: Als oock een Kruydt-hof, met allerhande vreemde kruyden verſien: mitsgaders een kamer daer de Anatomie, oft ontledinge van menſchen en andere dieren lichamen, geoeffent wordt tot onderrechtinge van de Studenten in de Medicine.

Oorſprong. Haer oorſprong is onſeker; Ptolemæus kent in Neder-Duytſlandt een ſtadt die hy noemt *Lugodunum Batavorum*, welck ſommige meynen dat Looſdunen is, andere Leyden, en beveſtigen ſulcks met den Autheur des Reys-boecks tot de ſteden des Rijcks (welcke ſommige meynen dat geweeſt zy de Keyſer Marcus Aurelius Antoninus) die ſtelt *Lugdunum* het begin van Duytſchlandt, en vervolght ſijn reyſe van *Lugdunum* op *Caſtra Albiniana*, dat is Alphen, en wijſt aen dat Alphen (alwaer de Romeyn Albinius oft Albinovanus met ſijn leger heeft gelegen, en het dorp den naem gegeven) 10000 ſchreden is van *Lugdunum*, het welcke ſeer wel met de diſtantie tuſſchen Alphen en Leyden over een komt.

Oudtheyt. Dat men van 't begin oft oudtheydt van Leyden, niet ſekers ſchrijven kan, komt daer uyt, dat veel oude munimenten en brieven hier van verongeluckt zijn in't jaer 1512, door 't vallen van S. Pieters tooren, onder welcke in een kamer neffens't groote Segel bewaert wierden alle des ſtadts privilegien van Leyden, die door dien val meeſt verplettert zijn. Niettemin is 't gevoelen van eenige, dat het ouder ſy dan de Graven. Namentlijck, dat weſende deſe landen weynigh bewoont, en de laeghten met hooge vloeden onderloopende, (als den Rhijn noch by Katwijck in zee liep,) eenige viſſchers, ſoeckende aen de Burgh-graven in die tyden, ('t ſy dat het waren de Heeren van Waſſenaer oft andere,) hooft en trooſt, onder de vleugelen en beſcherminge van de ſelve begonnen hebben te ſchuylen, en (hebbende alvoren den grondt, namentlijck ter plaetſe daer nu de blaeuwe ſteen leydt, hooger gemaeckt dan eenige vloeden beloopen mochten) hare hutten oft huyskens by den anderen dicht ontrent den Burgh te bouwen: niet alleen om malkanderen tegens de opkomende roovers, 't ſy gebuuren oft vreemden, te hulp te ſtaen, maer oock om de macht van de Burgh-graef, en de ſterckte van den Burgh, te hebben tot een ſchilt en bewaerniſſe; in voegen dat de Burgh-Graef over ſoodanige, als ſijne Burghſaten, allengskens rechts-gebiet heeft verkregen: maer dat naderhant, de Graven met meerder macht de regeeringe van 't geheele landt aengetaſt hebbende, het ſelve begrijp met bewilliginge van hen beyden, te weten den Grave en Burgh-Grave, vaſt, en tot een kleyn ſtedeken gemaeckt hebben, en over ſulcks onder ſtadts rechten gekomen ſy. In den jare 1121 is geſticht de Leydtſche Hooft-kercke, en gewydt in den name van de Apoſtelen S. Pieter en Paulus.

Burgh. Deſe Burgh is weynigh meer als 500 vierkante roeden landts, waer van de benedenſte pleyne hooger gelegen is als de gemeyne grondt van de ſtadt, zijnde rondtom in der hooghte ſchuyns opgaende, en met een bequame ſteenen ſteyger, waer op met een ſeer dicke muur van 21 voeten hoogh, een circkel beſloten is, inhoudende binnen 't muurwerck 65 roeden: ſoo dat men buyten een bequame gangpat blijſt, en binnen aen dit muurwerck is mede een verheven gewelfde gang-pat, waer op gaende men niet alleen de ſtadt, maer oock de dorpen, ſloten, ſoo naeby als verre gelegen, beſcheydelijck mach aenſchouwen. In dit opperſte binnen-perck ſtaet een ſeer diepe put. Deſen Burgh acht men dat geſticht heeft Druſus, en een uyt de Kaſteelen te weſen, de welcke van hem tegens der Hooghduytſchen aenloop op den Rhijn, gelijck de oude Schryvers verhalen, geſticht wierden. Andere wederom ſeggen dat ſy gebout is door Engiſtus, der Anglen en Sachſen hooftman, oft Koning der Vrieſen, ſoo ſommige ſeggen, oft (als andere) van Koninglijcken ſtamme uyt Vrieſlandt geſproten. Welcke Engiſtus ontrent den jare 450, met ſijn broeder Horſa, Groot-Britannien met gewelt veroverde, en na de victorie herwaerts overkomende, ſeydt men dat hy den Burgh ſoude geſticht hebben. Het Burgh-Graefſchap van Leyden, ſoo men ergens leeſt, is geſproten en gekomen van eenen geheeten Burgh-Graef Iacob, Vryheere tot Leyden, en van alle de Ambachten die daer toe behoorden.

Reomburg. Rondtom Leyden leggen vele voorname Heerlijckheden, ſchoone Heeren-huyſen, en treffelijcke dorpen. Daer placht dicht by de ſtadt buyten de Hoogh-woerdſe poort te leggen een oudt kaſteel geheeten Roomburgh, van het Roomſche garniſoen dat ſich eertijdts aldaer onthouden heeft, als langs den Rhijn veel ſloten en kaſteelen gebout waren, die meeſt alle den name droegen van Burgen, gelijck Wiltenburgh boven Vtrecht, dit Roomburgh daer wy af ſpreken, de Burgh van Leyden, Rhijnsburgh, Valckenburgh, en meer andere. Lucius Florus getuyght dat Druſus, ſchoon-ſone van Keyſer Auguſtus, meer dan 50 kaſteelen op de voorſz oever heeft getimmert. Roomburgh is vermaerdt door verſcheyden antiquiteyten, welcke met menighte daer gevonden zijn, ten tijde de fundamenten der ſelve wierden opgegraven, ontrent 60 jaren eer Doctor Iunius ſijn Batavia in 't licht gaf.

Waſſenaer. Waſſenaer, een ſeer ſchoon dorp, en oude Baenderheerlijckheyt, want men ſeydt in Hollandt als met een gemeyn ſpreeckwoordt, Waſſenaer het oudtſte, Brederode het edelſte, en Egmondt het rijckſte. De Heeren van deſe plaetſe hebben eertijts Burgh-Graven van Leyden geweeſt, en ſchijnen haren tijtel en wapen genomen te hebben van de voorſz put te onderhouden. Men meynt dat ſy geſproten zijn van de oude Bataefſche Koningen, en van oudts de meeſte heerſchappye in deſe Landen gehad hebben, alſoo genaemt zijnde, om dat ſy 't Waſſer, ofte Water (ſoo men nu ſpreeckt) in haer gewelt hadden, en daer over heerſchten, dat is, om dat ſy tol eyſchten en ontfingen van de goederen die de Rhijn op en af voeren. Het mannelijck oir voor veel jaren uyt-geſtorven zijnde, is de Heerlijckheyt gekomen op den Prince van Ligne, getrouwt met de eenige erfgename van 't ſelve Huys.

Rhijnsburgh. Een kleyn ure gaens buyten Leyden light het dorp Rhijnsburgh, daer de groote en heerlijcke vrouwen-Abdye van S. Benedictus orden voor de leſte beroerten plagh te ſtaen, geſticht van twee Graven van Hollant, Diederick en Floris, de Gravinne Petronelle, een ander Edel-vrouwe uyt den huyſe van Saxen, welcke op een rye geſchildert ſtonden in een glaſen venſter van de kercke. De Abdiſſe hadde geeſtelijck en wereldtlijck rechts-gebiedt over die plaetſe en haren byvang, en was dit Klooſter uytnemende rijck en machtigh, in het welcke niet en wierden aengenomen dan Edele jonckvrouwen. Daer wierden drie dagen ter weke ſulcke aelmoeſſen gedaen, dat 'er van de naeſte rontom-liggende plaetſen meer dan 2000 perſoonen haer onderhoudt hadden. In de kercke lagen begraven de voornoemde vier eerſte Stichters, en veel andere Graven, Gravinnen, en groote Heeren van Hollandt, Zeelandt, en andere byliggende Landen; welcker tomben en begraffeniſſen met hare wapenen en opſchriften door de oorlogen zijn gedeſtrueert.

't Huys te Britten. Ontrent 1600 ſchreden van Katwijck, een dorp liggende anderhalf ure gaens van Leyden, effen daer de Rhijn, (als ſommige ſchrijven) van Utrecht komende, gewelde-lijck plach in zee te vallen, heeft in voortijden geſtaen het huys te Britten oft Britten-burgh, alſoo genaemt (na 't gemeen gevoelen) om dat het tegen Britannien over lagh. Dit huys ſeydt men geſticht te zijn van Cajus Caligula, de vierde Rooms Keyſer, die in 't jaer 40 nae Chriſti geboorte begon te heerſchen. Van deſen ſchrijft Suetonius in ſijn vierde boeck, dat hy oorſaeck ſoeckende om te oorlogen, liet alle ſijn krijghs-gereetſchap op den oever van de zee brengen, gebiedende dat het krijghs-volck de moſſelſchelpen en hoorntjens van de ſtrandt ſouden oprapen, en die vergaderen, tot een vereeringe van Iupiters tempel tot Romen. Hy noemde deſe beuſelingen te weſen een buyt van

de

de zee, die hy, nae sijn meyninge, overwonnen hadde. Ende tot een teecken van dese veroveringe liet hy een hoogen tooren oprechten, die verstrecken mochte tot een vierboete ende baken in zee. Sulck een sot (seydt de schrijver van het boecxken genaemt Oudt Batavien) was dese Cajus Caligula, en nae hem worden misschien noch huyden de sotten Cajen geheeten. Dit gaet vast, dat het een wapen-huys genoemt wordt in een marmorsteen aldaer (soo men seght) gevonden. In 't jaer 1520 ontrent Kersmisse, als de overblijfselen van de muuren van dit huys bynae acht voeten hoogh boven 't sandt ontdeckt waren, door een seer stercke storm uyt den westen ende zuydtwesten, doen is de gront van dese Roomsche timmeragie bevonden groot te wesen 80 roeden in 't vierkant, te weten aen elcke sijde 20. Doen sach men oock klaerlijck dat de fondamenten ten zuyden onder de duynen liepen: want de Edele Heere Ian van Wassenaer, Ridder van den gulden Vliese, heeft op de selfde tijdt doen delven, ende bevonden dat de muuren op twee plaetsen duynwaerts in gingen, in maniere van een canael, ende als of daer een water tusschen beyden heen geloopen hadde; welcke muuren de voor-noemde Heer dede vervolgen, maer als hy sach die seer diep inwaerts te loopen ende de duynen seer hoogh te wesen, soo dat 'er weynig hope was om tot het eynde te komen, liet hy 't alsoo leggen, en daer tot een teecken een seer groote pael setten. In die ontdeckinge des jaers 1520 werdender veel vreemdigheden, ende antiquiteyten van goude, silvere, ende kopere penningen, ofte medalien gevonden. Naderhandt is het noch verscheyden malen door groote stormen ontbloot geweest.

Catwijck. De Catti sijn de oudtste inwoonders van Hollandt; schijnen, behalven Catwijck, haer principaelste woonplaetse, oock twee bescherm-plaetsen daer ontrent gebout te hebben, beyde vaste en vrye toevluchten tegen het geweldt der vyanden, te weten Zuyd-wijck by het dorp Wassenaer, op welcke plaetse nu een meulen gesien wordt, welcke den ouden naem, doch in een getrocken, schijnt behouden te hebben, namelijck Zuyck. Het ander is Noord-wijck, naer 't noorden gelegen, waer van noch voor weynigh jaren Heer was Ir. Iohan van der Does, een uytnemendt man in allerhande geleertheyt, maer voornamelijck in Poësie, en by sijn leven Raedts-heer in den Hoogen Raedt, en Regiftermeester van Hollandt.

Valckenborgh. Een mijl van Leyden light Valckenborgh, een oude en by den Roomschen schrijvers bekende plaetse, de welcke nu niet seer groot is, doch seer vermaerdt door de wijdt-besochte peerde-marckt, die daer alle jaer ontrent half September gehouden wordt. Behoort nu ter tijdt toe den voornoemden Prince van Ligne, als Heere van Wassenaer.

Meer andere plaetsen souden wy konnen voortbrengen; maer alsoo die voorverhaelde (onses beduncken) genoegh sijn, om de oudtheyt soo van Leyden als van Hollandt te bewijsen, willen wy voortvaren tot de beschrijvinge van Amstel-landt.

AMSTEL-LANDT. Amstel-landt, eertijdts een deel van de noorderschе *Menapii*, heeft aen de eene sijde Rhijn-landt en Kennemerlandt, aen de andere sijde het sticht Utrecht, en Goylandt; het is een broeckigh en waterigh landt, daer veel turfs gemaeckt wordt, waer van oock het voornaemste dorp des selven geheeten is Amstel-veen, want veen noemen de Hollanders soodanige weke en turfachtige gronden. Het heeft eertijdts gestaen onder de besondere heerschappye der Heeren van Amstel, die oock gevoert hebben den tijtel van Ysselstein, en seer machtigh en van grooten aensien geweest sijn. In dit broeckachtige Landt is Amsterdam gelegen, aen een arm van de Zuyder-zee, genaemt het Ye, waer uyt verscheyde groote graften en waterloopen, door veel wegen, in de Stadt geleydt worden, daer af de middelste, die men nu noemt het Damrack, verre de grootste en schoonste is. De wateren en broeckachtige Landen beschermense in soodaniger wijse tegen alle onder-aerdtsche mijnen en belegeringen, dat sy, nae menschelijck oordeel, onwinbaer is, jae het omliggende Landt soude konnen geheel onder water setten, en haren vyandt beletten te naerderen. Haren naem heeft sy buyten twijffel van den Amstel, welcke van bezuyden daer in komt, en van den Dam tusschen den selven Amstel en Damrack.

Amsterdam.

De eerste stichters sijn visschers geweest, die gelockt door de gelegentheyt van de visch-rijcke rivieren, hier allensgkens eenige huyskens, met stroy gedeckt, hebben begonnen op te mijten, en is in korten tijdt geworden tot een groot dorp. In wat jaer sy eygentlijck begon betimmert te worden, kan men soo nauwe niet seggen: maer dit gaet vast, dat hare eerste inwoonders, van wegen sekere schade haer onversiens aengedaen by het volck van Floris de vijfde, Grave van Hollandt, van den selven Grave tot een vergeldinge gekregen heeft de vryheydt en exemptie van alle tollen in Hollandt, Zeelandt, en Vrieslandt, in den jare 1275, als Amsterdam en Aemstellandt noch stondt onder 't gebiedt van de Heeren van Aemstel, die 't eer absolutelijck besseten hadden, maer op die tijdt te leen hielden van de Kercke van Utrecht. Maer naderhandt is het aen Hollandt gehecht, als in 't jaer 1277 tusschen Iohan van Zierich, Bisschop van Utrecht, ter eenre, en de Heeren Gijsbrecht van Aemstel en Herman van Woerden ter andere sijden, om 't slot Vreedelandt en 't slot Montfoort geschil geresen was, soo datse tot de wapenen waren gekomen: Graef Floris de vijfde, des versocht van den Bisschop, die de nederlage gehadt hadde, heeft de Heeren van Aemstel en Woerden ontseydt, en soo verre gebracht, dat 'er een vrede gemaeckt wiert; in voegen, dat Aemstel en Woerden, op de verbeurte van hare goederen, en borgen daer voor te setten, beloofden dat sy hen voortaen tegen den Bisschop van Utrecht, noch tegen den Graef van Hollandt, nict souden versetten, den Grave manschap doen, en bekennen hare Heerlijckheden van hem te leene te houden: Waer van de brieven als noch in de Archiven van Hollandt bewaert worden. Desen soen heeft de Heer van Aemstel doen bewilligen in de verraderye aen den Grave van Hollandt begaen. Waer over hy verdreven wierdt, en is, als Grave Ian sonder kinderen gestorven was, weder in Amsterdam gekomen, en heeft sijn Kasteel begonnen te sterecken: Maer door toeloop van de Haerlemmers en Waterlanders, weder de vlucht moeten nemen; en is het Kasteel tot de grondt toe afgeworpen, het stedeken in brandt gesteken, en vernielt. Maer de uytgevluchte burgers weder by een komende, hebben 't van nieuws herbout, en met houte borst-weeringen en torens gesterckt.

Leen van Vtrecht.

Van Hollandt.

Lidt van Hollandt.

Amsterdam vernielt,

In dese staet is de Stadt gebleven tot in den jare 1342, als Willem de vierde allereerst die van Amsterdam de privilegien en rechten gegeven heeft, daer by sy hoch geregeert worden. Hier uyt kan men lichtelijck afnemen het kleyn begrijp der Stadt toen ter tijdt, als daer nauwelijcks iets, dan ontrent den Dam en het Damrack, bewoont was. Maer Hertogh Albrecht van Beyeren, de 23 Grave van Hollandt, heeft de palen der Stadt doen uytbreyden, en daer by gevoeght hondert roeden. Sijn sone Graef Willem heeft gewilt, dat haer vryheydt over het Ye tot aen de Voolwijck soude strecken.

herbouwt,

Van die tijdt af heeft Amsterdam allengskens toegenomen in neeringe en welvaert, en is bemuurt geworden. Dese muuren van kareel-steenen, en onder meest van witte gehouwen, sijn voor weynigh jaren afgebroken, en maer eene poort met eenige oude torens in wesen gebleven.

Bemuurt.

De omvang der Stadt, in den jare 1585, begreep 4920 passen, 715 passen minder als die van de Stadt en 't kasteel van Antwerpen. Naderhandt is sy soo vermeerdert, en besonder in den jare 1612, welck nu meest betimmert is, dat haren ommegang begrijpt ontrent 9100 passen.

Grootte.

De Stadt Amsterdam is, bynа gelijck Venetien, uyt morassen met groote kosten opgehaelt, en heeft den grondt soo weeck, dat oock alle de particuliere huysen, op houte palen in de aerde geslagen, gefondeert moeten worden.

Op palen gebouwt.

De Aemstel, langs de zuydtsijde in de Stadt komende, loopt recht naer den Dam, daerse door een sluys valt in het Damrack, en vermengt sich met het Ye, scheydende de Stadt in twee deelen, waer van het westersche genoemt wort de Nieuwe sijde, en het oosterssche de Oude sijde. Die hebben elck haer bysondere Parochie.

Aemstel.

Het Ye, sijnen oorsprong hebbende ontrent Beverwijck, loopt voorby het noorder-deel van de Stadt Amsterdam, sijnde aldaer een bequame en veylige reede, in de welcke meer als 1000 schepen konnen liggen, en vermengt sich een mijle weeghs beneden de Stadt met de Zuyder-zee. De sijde van de Stadt tegen het Ye

Het Ye.

is met een dobbelde reke van diep ingeheyde palen, dienende in plaets van een bolwerck, beset.

Ondekerck. Aen de oude sijde is de Parochie-kerck van S. Ian Baptist en den heyligen Bisschop Nicolaes, met een spitse weerdigh om sien, en konstelijck gearbeydt: men seght, dat sy eertijts gehadt heeft 33 altaren, en vele kerckelijcke cieraden van grooten prijse, onder andere een ciborie oft Sacraments huys van 70 marck silvers, hoogh seven voeten. Behalven de Parochie is 'er S. Olofs Kapelle, en S. Pieters Kercke ofte Kapelle.

Nieuwe-kerck. De Parochie-kerck van de Nieuwe sijde is in schoonheyt en konste van werck onder de voornaemste kercken van Europa met recht te tellen; heeft 34 altaren gehadt, en veel kostelijckheden; was gewijt ter eere van de Maget Marie en S. Katharine. Dese Kerck is in 't jaer 1645 den elfden Ianuarii in drie uren tijdts verbrant; doch nu veel heerlijcker herbouwt, en wort met een Toren verciert. De andere is genoemt de Heylige stede, nu genaemt de Nieuwe-sijdts-Kapelle.

Daer zijn in dese Parochie geweest vier vrouwen kloosters, en de Carthuysers, van welcke alleen de gebroken muuren en kerckhof overigh is.

Reguliers-hof. Buyten de Reguliers-poorte is het Reguliers-hof, ofte Kanoniken klooster van de orden van S. Augustijn, met de Carthuysers in den jare 1506 verbrant, waer nae de Reguliers een nieuw getimmert hebben te Heilo buyten Alckmaer.

Zuyder, Noorder, en Wester-kerck. Naderhandt zijn noch gebout de Zuyder-Kerck, begonnen in 't jaer 1603; en na de laetste vergrootinge in de nieuwe Stadt de Noorder en de Wester-Kerck, welcke laetste met een heerlijcken toren verciert is, op wiens top een schoone Keysers kroon verheven staet.

Weeshuys. Het Wees-huys is eertijdts S. Lucien klooster geweest, en tot desen gebruycke geschickt omtrent den jare 1580; en waren, in 't begin van 't jaer 1635, over de 900 sterck, soo knechtjes als meyskens. Al het inkomen van dit huys bestaet uyt de goederen des voorsz kloosters van S. Lucie, en voornemelijck uyt die van het Carthuysers klooster.

Leprosen huys. In 't Leprosen huys woonen die besmet zijn met de ackersieckte oft melaetsheydt. Dese hebben elck hare besondere wooninge, en de vreemde mogen in 't huys over de drie dagen niet blijven, wesende af-gescheyden van d'andere die haer vaste woon-plaetse aldaer hebben.

S. Ioris hof. In het huys genoemt S. Ioris Hof, versien haer de veroude borgers om een seeckere somme geldts, die sy eens tellen voor kost en andere noodelijcke dingen soo lange sy leven.

Gast-huys. Het Gasthuys is het vermaertste hospitael van heel Hollandt. Hier worden niet alleen gehouden de af-gescheyden sieck-huysen van mannen en vrouwen; maer daer is oock een nieu gebouw bygevoeght voor de soldaten in den krijgh gequetst, oft anderssins sieck geworden, item den Beyaert.

Beyaert. De Beyaert wordt geopent ontrent November, en gesloten tegen May. In den selven worden de arme passagiers drie dagen geherberght en gespijst.

Pesthuys. Het Pest-huys is voor desen in 't Gast-huys geweest, maer door een water afgescheyden; nu is 't buyten de Heylige weghs poort een groot heerlijck gebouw daer toe gemaeckt, desgelijcks in alle de Nederlanden, ja in verscheyde Koningrijcken niet is.

Oude mannen en vrouwen gasthuys. Het oude Mannen en Vrouwen Gast-huys is, met groote kosten, seer cierlijck gebouwt, en geschickt. Het heeft een bornput, die 232 voeten diep door den slijckigen gront geboort zijnde, een ader van geheel suyver en versch water geeft; een sake die in dese Stadt selsaem is, en verwonderens weerdigh.

Dol-huys. Het Dol-huys is gesticht voor de kranck-sinnige, van Henrick Pauwelsz uyt den geslachte van de Boelensen.

Behalven dese Godts-huysen, heeft men, soo te Amsterdam als in meest alle de andere Nederlandtsche steden, oock besondere opsicht op de huys-armen, oft huysittende armen. Waer by verstaen worden die selve huys houden, en door quade tijden en ellendigheyt onderdruckt, haer huysgesin niet geheel konnen onderhouden. Dat dit meest vreemdelingen zijn, blijckt, dat voor ettelijcke jaren op sekere tijden aen de nieuwe sijde 1600 huys-gesinnen alsoo onderhouden wierden, daer onder maer twee Hollandtsche waren.

Huys-sitten-huys.

De menighte van landtloopers en bedelaers in Hollandt, heeft occasie gegeven van de tucht-huysen, voor mannen en vrouwen, op te rechten. Om voorts alle bedelery te weeren, wordt aen de rechte armen, en behoeftigen, geboren binnen de stadt en de jurisdictie van dien, oft alreede drie jaren continuelijck aldaer gewoont hebbende, soodanige wekelijck onderstandt gedaen, als de Armenvaders daer toe gestelt, bevinden te behooren, welcke eens ter maent voor alsulcke arme luyden ommegaen. *Tucht- en Spin-huys.*

Onder de wereldtlijcke en borgerlijcke hooft-gestichten is eerst het Raedt-huys aen de marckt ofte den Dam gelegen. Dit gebouw is nu over de twee hondert jaren oudt, en daerom soo fraey niet als wel in andere steden. Binnen zijn twee heerlijcke salen; langs de eene gaet men in de kameren van Schepenen en Commissarisen van kleyne saken; de ander staet boven, waer van worden afgelesen de placcaten en publijcke geboden soo van de Staten des landts, als van de Magistraten; voorts verscheyde vertrecken, dienende tot de vergaderinge der Schepenen, oft tot het Raedthuys der Borger-meesteren, oft voor de Thresorieren, en andere Officieren. Voorts zijnder de Wees-kamer, de Asseurantie-kamer, de Wissel-banck, waer van hier na breeder gesproken sal worden, en de Vierschare. *Raedthuys.*

Op den selven Dam ofte marckt is de Wage, daer men aen alle sijden kan rondtom gaen; een konstigh en wel-gemaeckt stuck wercks, geheel van witten gehouwen steen, vierkant, van behoorlijcke grootte, en seer schoone proportie. Doch alsoo met het aenwassen van alle neringen, en koopmanschappen, alle goederen, door de groote menighte, niet gevoeghlijck in dese wage konden gewegen worden, hebben de Magistraten voor eenige jaren de oude S. Anthonis poorte tot een tweede Wage geordonneert. *De Wage.*

De Schutters-hoven zijn drie in getale, eene van de Handt-boge, de andere van de Voet-boge, de derde van de Handt-busschе, ofte (soomense gemeynlijck noemt) de Kloveniers, die nochtans beter souden mogen Coleuvriers geheeten worden, van het Fransche woordt *Coleuvre*, 't welck by onse voor-ouders betekent heeft een busschе ofte roer, gelijck blijckt uyt de oude Chronijcke van Hollant, daer men dese woorden leest: Sy versagen haer van bussen, bogen, coleuvren en andere instrumenten. *Doelen ofte Schutters hoven.*

Het huys van de Oost-Indische Compagnie, noemt men gemeenlijck het Boshuys, om dat het plach te wesen des stadts Wapen-huys, en is voor eenige jaren met een heerlijck gebouw vermeerdert, wordt van de stadt aen die Compagnie verhuert, gelijck oock een ander aen de West-Indische Compagnie. *Oost- en West-Indisch huys.*

Dat men 't Princen Hof noemt, is eertijdts geweest het klooster van S. Cecilie, nu geschickt om de vreemde Princen, Gesanten, en voornemelijck den Stadt-houder van Hollandt te logeeren. De Heeren van 't collegie ter Admiraliteyt hebben in dit huys geduriglijck hare vergaderingen, op de welcke oock verschijnen de Gedeputeerde van Zeelant, Vrieslant, Utrecht, en Over-Yssel, daer toe geautoriseert by de Staten Generael. *Princen Hof.*

Amsterdam is een lijftochtige stadt, daer alles wat tot onderhoudt des levens, tot wellust, pracht, en leckernye vereyscht wordt, overvloedigh te koop is. En zijn te dien eynde by den Magistraet sekere marckten tot verhandelinge van verscheyden eet-waren, en andere nootdruftigheden, gedestineert, als de visch-marckt, vlees-hallen, pens-marckt, hoender-marckt, vogel-marckt, beschuyt-marckt, appel-marckt, groensel-marckt, wortel-marckt, melck-marckt, de Vriesche koorn-marckt, de koorn-marckt op het Water by de Oude brugge, osse-marckt, vercke-marckt, turf-marckt, vier hout-marckten, S. Anthonis-marckt, en meer andere, hier te lang om te verhalen. *Overvloedigheyt.* *Marckten.*

De plaetsen daer de schepen getimmert worden, die men gemeynlijck werven noemt, zijn verscheyden. Eene is voor die van de Admiraliteyt. De tweede voor d'Oost-Indische Compagnie. De andere zijn van particuliere borgeren, die voor alle schippers, borgers, en vreemdelingen schepen bouwen. *Timmer-werven.*

Tegen de winter, als de Noordt-zee door het gedurige stormen begint ongestuymigh te worden, en de Oost-zee toe te vriesen, soo worden de schepen die 's somers derwaerts varen opgeleydt, in sekere plaetse genaemt de Wael, die met palen besloten is, en tot den naesten voorsomer bewaert. Dese Wael is aen de Oude-sijde der stadt, *Wael.*

van

van soo grooten wijdte en lengte, dat 'er een groote menighte schepen in besloten kan liggen. En is over de selve gestelt een Wael-ridder oft waker, met eede aen den Magistraet verplicht sijnde, om over alle schepen, hier als in een winter-leger gebracht, sorge te dragen, dat sy elck op haer plaetse geleyt, het schips-gereetschap wel bewaert, en voorts alle dingen, sijn officie betreffende, wel bestelt mogen worden. Een tweede Wael, niet veel minder als dese, is 'er tegenwoordigh gemaeckt, in de nieuwe stadt, naer de Haerlemmer Poorte.

Sluysen en bruggen. In de stadt sijn twaelf sluysen, altemael op sonderlinge manieren opgetimmert. Bruggen in alles 214, waer onder over de 50 van steen gemaeckt sijn, de reste van hout.

Poorten. De stadt en heeft aen d'Oude sijde maer een eenige Poorte; aen de Nieuwe zijde drie.

Schut-gietery. Aen de Nieuwe sijde is een Smitse gesticht, alwaer 't metalen geschut gegoten wordt.

Beurse. De Beurse is een nieuw en heerlijck gebouw, rust op ontrent veertigh columnen van graeuwe gehouwen steen; en is onderstut met vijf gewelfsels, waer van 't middelste soo ruym ende hoogh verheven is, dat 'er de schepen met gevelde masten door konnen varen. Onder aen den voet is'se met ses-en-twintigh wooningen versien, en boven over de gaelderyen met meer dan hondert winckelen.

Regeringe. De borgerlijcke regeeringe deser wijdt-beroemder stadt, sullen wy kortelijck voor-stellen als tot een exempel, waer uyt men de forme der politie van meest alle d'andere steden der Vereenighde Nederlanden ten naesten by kan af-nemen. Voor ettelijcke hondert jaren, als de stadt noch stont onder de eerste Graven, wierden alle saken uytgerecht van de Schout en weynige Raden. Maer ten tijde van Maria van

Raden. Borgondien, Gravinne van Hollandt, is de Raedt gemaeckt uyt ses-en-dertigh mannen, de rijckste, eerbaerste, notabelste, redelijckste, en reckelijckste onder de borgerye. Dit Collegie is alleen geduerigh en onveranderlijck. Sonder welck in gewichtige saken, soo in vrede als oorloge, niet be-

Kiesen van Schepenen. sloten wordt. By haer-lieden worden de Schepenen, die eertijts bestaen hebben uyt seven; maer van den jare 1560, uyt negen personen, jaerlijcks gekoren; doch by den Hove van Hollandt, oft den Stadthouder Generael in der tijdt, uyt dubbel getal bevestight. Gelijck oock by haer-luyden, en

Borgermeesteren. alle die ooit Schepenen sijn geweest, staet de verkiesinge van de Borgermeesters. Van welcke dan eensdeels alleene, en eensdeels met advijs van de Ses-en-dertigen, alle subalterne ofte mindere Magistraten gekoren en gestelt worden.

Den Schout komt eygentlijck toe de vonnissen, by die van den Gerechte ofte Schepenen, soo in civile als criminele saken gewesen, te executeren, oft te doen executeren by sijne Substituten, en andere mindere dienaers. Hem komt toe de eerste sit-plaetse by de voorsz Schepenen, als representerende den Graef. En sijn hem alhier, behalven sijnen Onder-schout, in den jare 1614 noch twee Substituten toegevoegt. Namaels is 'er noch een by verordineert.

Schepenen. De Schepenen beslechten de civile oft borgerlijcke geschillen, voor hare bancke gebracht: sijn oock by 't examineren en pijnigen der misdadigen, en strijckender vonnis over, 't sy van leven ofte doodt; maer niet sonder des beklaeghden volkomen verantwoording gehoort te hebben. Haer ampt duert een jaer.

Borgermeesters. De Borgermeesters sijn t'Amsterdam twaelf in getale, en worden alle jaer uyt dit getal drie gekoren, die uyt de drie nieuwe van 't voorgaende jaer, eenen tot den vierden kiesen, die 't eerste vierendeel-jaers presideert: soo dat 'er vier regerende Borgermeesters sijn. Haer ampt is 't gemeyne geldt tot nootsakelijcke gebruycken te schicken en besteden, acht te hebben op de gemeyne gestichten, en straten, de mindere officien en stadts diensten aen bequame personen uyt te deelen, en generalijck in alle stadts saken te gebieden, en te besluyten, oock partyen voor haer te roepen, en in geschillen der selve vonnis te strijcken, doch als Arbiters oft scheyds-luyden en vredemakers, niet als Rechters; want sulcks alleen de Schepenen toekomt, aen de welcke men van der Borgermeesteren vonnisse mach appelleren, gelijck oock van de hare aen den Hove Provinciael van Hollandt.

Commissarisen van de mindere saken. Tot mindere questien worden jaerlijcks, door de Magistraten, eenige Commissarissen geordineert, gedient by een Secretaris en d'ordinaris Stadts-boden, en moeten voor hun ter eerster instantie dienen alle saken tot ses hondert gulden en daer onder, arresten uytgesondert, oock alle actien van injurien, &c. Doch mach men aen Schepenen appelleren.

Thresoriers. De Thresoriers houden de plaetse naest de Borgermeesters, dragen sorge voor al 't geldt, rekening van alle ontfang en uytgeef, en bewaren alle instrumenten den staet der Stadt makende.

Wees-meesters. De Wees-meesters bedienen de vooghdye van sulcke weesen, die noch onderjarigh zijn, van een oft van beyde ouders berooft. Dese sijn tweederley: De eerste sijn, die van hare ouders niet, oft seer weynigh tot onderhoudt des levens is naegelaten, en worden, indien 't Borgers kinderen sijn, in 't Wees-huys (waer van wy hier voren gesproken hebben) in-genomen, opgebrocht, en op een ambacht bestelt. De andere die goedts genoegh, om daer van te leven, be-erven, hoewel sy by Testamente versorgt sijn van Vooghden, sijn nochtans door sekere wetten, en ordonnantien, gehouden de Meesters van de Wees-kamer te erkennen.

Asseurantie kamer. De handelingen der stadt dagelijks wassende, is de Asseurantie-kamer ingestelt in 't jaer 1598. En worden daer over, behalven Secretaris en gesworen Klerck, drie aensienlijcke mannen uyt den Rade gestelt, en alle jaer vernieuwt, somtijdts een oft meer van de voorgaende gecontinueert, nae Borgermeesteren goedt-duncken. Desen is toegelaten de saken en geschillen uyt den geheelen handel van Asseurantie ofte versekeringe op schepen en anders geresen, nae het voorschrift der wetten daer van gemaeckt, te examineren en af te leggen, gemerckt oock alle soodanige contracten in hare tegenwoordigheyt met versegelde brieven gemaeckt moeten wesen. Dat meer is, de selve Commissarisen mogen oock beslechten de saken uyt desen handel selfs buyten der stadt geresen, soo sy slechts haer tot dese Beurse oft kamer gedragen, en daer onder behooren, oft anders van de partye tot dese Vierschare betrocken worden. En worden op dese kamer alleenlijck sulcke Asseurantien besloten en van waerde gehouden, die gemaeckt sijn op 't over en weder voeren van eenige koopmanschappen te lande ofte ter zee, en niet op 't leven van eenige persoonen, oft reysen in verre landen. Wat Asseurantie zy, is yder, eenighsins in koopmanschap bedreven, genoegh bekent.

Wisselbanck. Naest de Asseurantie-meesters volgen de drie Commissarisen van de Wissel-banck. De ordonnantie op dese banck is gemaeckt in den jare 1602; sulcks verboden sijnde aen alle andere persoonen, die onder den koopman en borgerye met dese sake hier en daer besigh waren. 't Is seker, dat dese maniere heden niet weynigh profijts en voordeels de gemeyne handelinge by-brengt.

Commissarisen van de houwelijckssche saken. De Commissarisen van de houwelijckssche saken sijn gemeynlijck vier oft vijf, by Borgermeesters uyt desen Raedt gekoren.

Banck van Leeninge. In den jare 1614 hebben de Heeren een Huys oft Banck van Leeninge opgerecht, om alle panden daer gebracht te beleenen, tot een redelijcken prijs.

Pensionarissen. Amsterdam heeft twee Pensionarisen, als Orateurs en Advocaten van de stadt, seven Secretarissen, een Fabrijck, een Wacht-meester ofte Major, en eyndlijck een Krijghsraedt, de welcke bestaet uyt twee Colonellen en vier-en-vijftigh Kapiteynen met hare Lieutenanten. Andere mindere officieren, als de Roy-meesters, Brant-meesters, Waerdeyns van lakenen; de Keur-meesters op 't broodt en andere eet-waren; de Yck-meesters die de maten yck en op haer behoorlijcke grootte brengen, en diergelijcke meer, sullen wy te vreden sijn hier genoemt te hebben, sonder den leser met het besonder verhael, van wat hare diensten aengaet, verdrietigh te vallen.

Dit sijn meest alle de voornaemste officien en bedieningen binnen der stadt. Behalven welcke de Staten van Hollandt en West-vriesland daer oock een Rent-meester, tot

Rent-meester. den ontfang en uytgeef van de gemeyne middelen, stellen.

En dewijle de Scholen sijn als *Seminaria* ofte Queeckeryen, in welcke de jonge jeught tot dienst des landts wordt op-getogen en bequaem gemaeckt, soo heeft men alhier twee publijcke Latijnsche Scholen, en in yder een Rector *Scholen.* en Conrector, met eenige Onder-meesters, nae gelegentheyt en ordre der classen. Soo dat 'er in alles achtien meesters sijn, om de jeught in de Latijnsche en Grieckssche spraken te onderwijsen, by de Magistraet gegageert en onderhouden. En op dat alles in goede ordre onderhouden wer-

de, ſijnder als opſienders van beyde de Scholen, by den Raedt, beneffens eenen Profeſſor, en eenen Predikant, oock uyt de Magiſtraet ſelve, ſekere bequame perſoonen geordonneert. Deſe Scholarchen ſien toe dat alle dingen, ſoo wel wat de meeſters als de jeught belangt, nae behooren beſtelt werden; 't welck op dat het te bequamelijcker geſchiede, ſijnder alle half jaer beſtemt ſekere *Examina* oft onderſoeckingen der jongers, waer by de Scholarchen tegenwoordigh ſijnde, vernemen wat voortgang yder in ſijne ſtudien gedaen heeft.

Illuſtre Schole. In 't jaer 1632 hebben de Heeren opgerecht een publijcke Schole, en beroepen tot het leſen der hiſtorien, Gerardum Ioh. Voſſium, een man in alle wetenſchappen ervaren, en byſonder in de Oude en Kerckelijcke hiſtorien ſonder weerga. In de Philoſophie C. Barlæum, der Medicinen Doctor, wiens Latijnſche Poëſien alle andere van deſe tijdt verre overtreffen. En naderhandt oock Martinum Hortenſium, om Matheſin ofte de wis-konſten te doceeren; welcker plaetſen, alſoo ſy alle overleden ſijn, van andere geleerde mannen bekleedt worden.

Der Goude. Der Goude is de laetſte onder de ſes groote ſteden van gantſch Hollandt. Deſe ſtadt heeft haren naem van 't oude woordeken Gouw, 't welck beteeckent een Dijck langs den oever van eenigen water-loop ofte gracht geleydt, oft oock wel den water-loop ſelve. Gelijcker dan noch ter tijdt een water, dat den ſelven naem voert, niet wijdt van Alphen uyt den Rhijn gebracht ſijnde, loopt door Boskoop, en vliedt daer na by der Goude met een ſeer kronckeligen loop, waer van het oock den naem heeft van de kromme Gouwe, en voorts door de ſtadt Goude vloeyende, valt aldaer in de Yſſel, aen welcken vloedt de ſelve ſtadt gelegen is. En dit is, na 't ſchrijven van Hadrianus Iunius, de ſekerſten oorſprong van deſen naem. Wat nu aengaet den eerſten ſtichter van de ſtadt, daer van is door de naelatigheyt der Hiſtorieſchrijvers niet ſekers te ſeggen; doch getuygen de jaer-boecken, dat de fondamenten der ſtadt ter plaetſe voorſz begonnen ſijn geleyt te worden ontrent 't jaer onſes Heeren 1272. 't Welck beveſtight wordt uyt ſeker privilegie van Floris de V, Grave van Hollandt, gegeven in 't jaer voorſz, daeghs nae S. Margrieten, waer in den voorſchreven Grave eenen Niclaes van Catz Ridder vergunt 350 gaerden landts in de lengde, en ſoo veel in de breedte, te rekenen van de Yſſel innewaerts. Om 't welcke te bewijſen, oock bygebracht wordt dit naevolgende jaer-dicht:

Fundabat, Cattos Florente regente, notato
Poſteritas, Goudæ mœnia Cattus Eques.

Dat is:

Doen FLorIs hoogh VerMaert de Catten bats regeerde,
De Veſten Van der GoV de RIdder Cats fondeerde.

De welgeleerde Iunius beſluyt datſe geleydt ſijn ontrent het jaer 1262. Maer Goude is lange te voren geweeſt, en vele hebben den tijtel daer van gevoert, onder welcke geweeſt is de Ridder Willem van Gouda, Raedts-heer van State des Konings Wilhelms van Roomen, van den welcken ter eere gewagh gemaeckt wordt in de handt-veſten dien van Uitrecht by den ſelven Koning verleent in 't jaer 1252. En 't voorſz privilegie van Graef Floris en ſeght niet, dat Goude toen eerſt begonnen was, maer alleen dat de palen ſijnes byvangs uytgebreydt ſijn geworden; waer uyt ſchijnt dat de ſtichtinge der ſtadt veel ouder gehouden moet worden. Men toont oock huyden ten dage ſeker plaetſe, ontrent een vierendeel mijls buyten der ſtadt, alwaer eertijdts een kercke getimmert was, die alsnoch genoemt wordt het Goude kerckhof, en hier voormaels vermaerdt plach te weſen door de proceſſie die aldaer jaerlijcks ontrent de Meymaent gehouden wierdt. Oock is 'er een Heerbane, die genoemt wordt Oudt ter Gouw. En 't en ſchijnt niet vreemt te weſen van de waerheyt, dat de inwoonders deſer ſtadt, overmits ſy wat verre van d'Yſſel af lagh, om de bequaemheyt van de neeringe, die de luyden ſomtijdts van plaetſe doet veranderen, hare woonſtede genomen hebben aen den oever van de voorſz Yſſel, alwaer de ſchepen gemackelijck af en aen konden varen. Ontrent een half mijle van de ſtadt ſijn voor eenige jaren gevonden ſekere oude ſilvere penningen, die aen de een ſijde hadden dit opſchrijft, L H VDOVIC. IMP. en aen de ander ſijde, XPIANA RELIGIO, welcke penningen ſchenen gemunt te ſijn onder Keyſer Lodewijck de Goedertieren, ſone van Karel de Groote, en vader van Karel de Caluwe, die Hollandt allereerſt, na 't gemeyne gevoelen, tot een Graefſchap gemaeckt, en te beſitten gegeven heeft aen Graef Diderick. De ſtadt heeft wijde en diepe graften, en is wel-eer met wallen omringt geweeſt, maer nu met muuren beſloten. Sy is geſticht op een vochtige en poelachtige plaetſe, konnende in vieren-twintigh uuren tijdts, door hare ſluyſen, rondtom in het water geſet worden, ſoo datſe van geenen kant eenige belegering oft gewelt van geſchut en heeft te vreeſen, dan van de dijcken, daer d'Yſſel aen weder-ſijde mede beſloten is, tegen de welcke derhalven ſeer ſtercke bolwercken geleydt ſijn, om den aenval des vyandts te keeren. Neffens de ſtadt is, geduerende de laetſte bloedige oorlogen, ten koſte van de Staten des landts, een nieuwe ſluys gemaeckt, op een gront eerſt met palen wel vaſt geheyt, en voorts met een mantel van blaeuwe ſteen geſterckt, waer door de ſchepen, die in 's lands dienſt ter oorlogh gebruyckt worden, met ſtaende maſten paſſerende ('t welck door de ſtadt niet en konde geſchieden) te eerder ſouden konnen door komen, en ſonder lang belet voort geraken. Een weynigh boven de ſtadt is een opgaende brugge over de voorſz Yſſel. Dat hare eerſte Heeren en eygenaers geweeſt ſijn de Heere van Cats, en naderhandt de Graven van Bloys, (welcker marmoren graven, met yſere tralien beſet, men noch voor ſommige jaren in ſeker Kapelle van de groote kercke geſien heeft) is ſeker. En is de eerſte uyt den Huyſe van Bloys Iohan van Henegouwe, Grave Ians ſone van Henegouwe en van Hollant, Heere van Beaumont, en jongſte broeder van Graef Willem van Hollandt, toegenaemt de Goede. Deſen waren ſekere goederen toe-gevallen uyt den Graefſchappe van Hollandt, en onder andere Goude en Schoon-hoven met hare aenhangſels: gelijck hy dan by wege van houwelijck ook Grave geworden is van Bloys in Vranckrijck. De laetſte van deſe Bloyſen is geweeſt Guido, die geſtorven is in 't jaer 1397, en door ſijn doodt (aengeſien hy geen wettelijcke erfgenamen achter en liet) ſijn de heerlijckheden van der Goude en Schoon-hoven, weder gekeert aen den Graefſchappe van Hollandt, onder de regeeringe van Hertogh Albrecht van Beyeren. De voorſchreven Iohan van Henegouwe hadde binnen der Goude een ſeer ſchoon en ſterck Kaſteel gebouwt, 't welcke de Staten van Hollandt namaels geſchickt hebben tot de bewaringe van de Chartres en privilegien den lande van Hollant by ſijne Graven verleent: maer 't ſelve is, ſtaende de voorſz oorlogen, tot der aerden toe afgebroken, en niets daer van over-gebleven dan alleen een hooghachtige tooren, die als noch de memorie en naem des Kaſteels behoudt. In 't jaer 1438, op den negentienden Auguſti, is de ſtadt Goude door eenen ongeluckigen en deerlijcken brandt ſoo nae geheel verteert geworden, dat 'er niet meer dan vijf huyſen en bleven ſtaen, waer van men de drie met hare oude voor-gevels noch huydensdaeghs op de Haven toont. Sy heeft nu ter tijdt eenige ſchoone gebouwen, en met namen een kercke, die in groote haers gelijck niet en heeft; want ſy ſelfs den Dom van Keulen daer in overtreft. Neffens de ſelve heeft noch geſtaen een ſchoonen tooren van uytnemender hoogte: maer die is geſamentlijck met de kercke op den twaelfden Iunii 1552 door den blickſem af-gebrandt, en ſedert niet weder hermaeckt. Doch is de kercke ſelfs veel ſchoonder en heerlijcker opgebouwt, als ſy te voren geweeſt hadde; en worden hare glaſen-venſters met verwonderinge van alle volckeren aengeſien. De Marckt is ſeer groot en heerlijck, hebbende bynae het fatſoen van een drie-hoeck: in 't midden van den welcken ſtaet het ſchoone ſtadthuys, een gebouw dat Vrou Iacoba Gravinne van Hollandt, doen ſy byna van alle Hollandſche ſteden (die aen Hertogh Philips van Bourgondien waren over-gegaen) verlaten ſijnde, haer woonplaetſe op 't Kaſteel van deſe ſtadt verkoos, der ſelve geſchoncken heeft; hoewel 't eerſt nae haer doot in 't jaer 1440 voltoyt is geworden. Behalven de voor-beſchreven Hooft-kercke ſijnder in deſe ſtadt verſcheyden andere kercken, Klooſters en Godts-huyſen. De beſondere gebouwen oft burgers wooningen, ſijn çierlijck, reyn, bequaem en gerieffelijck, maer niet prachtigh noch overdadigh. De ſtadt, overmidts de goede gelegentheydt van hare haven, is ſeer lijftochtigh, en

van

van alle noodelijcke waren wel verſien. De locht is 'er ſonderlinge geſont, ſoo om dat de ſtadt vêr genoegh van de zee light, en is derhalven bevrijt van de ſware dampen daer uyt ontſtaende, als oock om 't geduurigh vloeyen en ebben des Yſſels, welcke vloedt, door afgeleyde water-loopen, onderaerdtſche goten, en anderſins, alſoo over de ſtadt verſpreyt ſijnde, dat 'er naeuwelijcks een eenigh huys en is ſonder gerief van water, waer langs alle vuyligheyt en andere onnuttigheden bequamelijck gelooſt en wech-gedreven worden, de locht alſoo van alle beſmettinge ſuyvert. Daer ſijn eertijdts 350 brouweryen binnen der Goude getelt geweeſt, en plach het bier in de ſelve gebrouwen, van wegen ſijn goedtheyt, niet alleen in Hollandt en Zeelandt, maer tot in Vlaenderen, en noch verder, met menighte vervoert te worden: doch die neeringe is allengskens vervallen, en als overgegaen aen de ſtadt van Delft. Langs den Yſſel ſijn oock veel ſteen-ovens, die de ſtadt en hare burgers geen kleyn profijt toe en brengen. De inwoonderen van der Goude ſijn ſedigh, geſchickt, vriendelijck, en eendrachtigh onder malkanderen. Van der Goude ſijn geboren geweeſt Cornelis en Frederick Houtmans, de eerſte die uyt de Vereenighde Nederlanden, en van wegen de ſelve in de quartieren van Ooſt-Indien gevaren zijn, en aldaer, niet ſonder merckelijck voordeel des Vaderlandts, veel jaren verkeert en gehandelt hebben. Dient oock niet verſwegen, dat ſelfs die hoogh-vermaerde Deſiderius Eraſmus, in ſijn eygen tale Gerrit Gerritſz. genaemt, uyt deſe ſtadt ſijnen oorſprong heeft; want ter Goude is hy gewonnen en gedragen geweeſt, hoewel de moeder, om ſeker oorſake, toen haer tijdt naeby was, naer Rotterdam gaende, hem aldaer is komen te baren. En dit zy tot onſen propooſte genoegh geſeydt van der Goude.

Schoonhoven. Het ſchijnt dat de luſtigheyt en wel-gebouwde ſchoonheyt van hoven der ſtadt Schoon-hoven haren naem gegeven heeft, overmits ſy gelegen is in een ſtreecke oft contreye, daer veel uytnemende ſchoone boomgaerden en tuynen zijn, die in 't voortbrengen van menigerhande goede vruchten, de vermaerde hoven van Alcinous niet en wijcken. Men gelooft dat deſe ſtadt, liggende aen de ſlincker-ſijde van de water-vloet Leck, en ſeer vermaert door den overvloedigen vangſt der zalmen, ontſtaen is uyt de ruïnen *Nieupoort.* van Nieupoort, 't welcke recht daer tegen over aen d'ander zijde van de riviere light. Behalven de welcke door de ſtadt Schoon-hoven noch een overvloedigh en rijck water loopt, afgeleyt uyt den Yſſel.

Woerden. Woerden light aen den Rhijn, van Leyden vijf, en van Uitrecht drie mijlen verſcheyden, een tamelijck ſtedeken, met een ſterck kaſteel verſien, op het welcke onder andere een tijdt lang gevangen heeft geſeten Don Franciſco de Mendoza, Admirant van Arragon, die gekregen werdt in den ſlagh by Nieupoort in Vlaenderen, in 't jaer Chriſti duyſent ſes hondert.

Oude-water light aen den Yſſel, ontrent een mijl van Woerden, en wordt in de byvangen van beyde deſe ſtedekens veel goede kennip gewonnen, daer af meeſt alle de touwen, netten, en diergelijcke gereetſchap, tot den grooten viſch-vangſt der Hollanderen en Zeeuwen van noode zijnde, gedraeyt worden; een neeringe, daer aen ſoo veel hangt, dat de meeſte welvaert en rijckdom van beyde de ſtedekens voornemelijck daer in beſtaet. *Oude-water.*

Wat Goylandt is, en van waer 't den naem heeft, hebben wy voor in de generale beſchrijvinge geſeydt. Hier ſullen wy alleen de ſteden daer van beſchrijven. GOYLANDT.

Naerden is de Hooft-ſtadt van Goylandt, en light drie mylen van Amſterdam, een van Weeſp, en een van Muyden. Is een tamelijck ſtedeken, daer veel lijnwaets geweven wordt, generende ſich de reſte van de inwoonders meeſt met de landtbouwerye. Dit ſtedeken is voor eenige jaren door een deerlijcken brandt ſeer beſchadight geworden, verloren hebbende over de 100 huyſen en ontrent 40 koorn-ſchuren, die alt'ſamen tot de gront toe ſijn afgebrandt, ſoo dat 'er vier gantſche ſtraten ledigh geworden zijn. Maer de borgers, geholpen ſijnde van de mildigheyt der omliggende ſteden, en voornamelijck by die van Amſterdam, hebben het meeſt weder van nieuws herbouwt. *Naerden.*

Weeſp is gelegen in Goylandt, twee mijlen van Amſterdam, 't welck aen de eene zijde met een muur omcingelt is, en aen d'ander zijde de Vecht heeft loopen, een riviere die haren oorſprong heeft uyt den Rhijn by Uitrecht. De burgers geneeren haer veel met brouwen. De huyſen, nae gelegentheyt van de plaetſe, ſijnder koſtelijck, voornamelijck aen den oever van de voorby-loopende riviere. *Weeſp.*

Muyden, aen de mondt van de voorſz. Vecht gelegen, is de derde en laetſte ſtadt van Goylandt; ſijnde met eenige poorten, en een aerden wal, doch ſeer laegh, en op ſommige plaetſen vervallen en afgebroken, omvangen; beſtaet maer uyt twee gebuurten van huyſen, tuſſchen de welcke, met een brugge vereenight ſijnde, loopt de voorſz riviere. De inwoonders ſijn meeſtendeel viſſchers. Dicht by de ſtadt is gelegen een ſeer bequaem en vaſt kaſteel, dat men gemeenlijck noemt het Huys te Muyden, bewoont by den Droſt aldaer, die d'opperſte Bailjou is van heel Goylandt, 't welck voor weynigh jaren was P. C. Hooft, Ridder der ordre van S. Michiel, wiens kloeck vernuft, ſoo in policie en hiſtorien als poëſie, genoeghſaem getuygen de dingen by hem uyt-gegeven. Tegenwoordigh wordt dit aenſienlijck ampt bekleet by den Heer Geeraert Bicker, ſoon van den Heer Andries Bicker, Heer van Engelenburg, Burgermeeſter t'Amſterdam, &c. Op dit voorſz kaſteel wiert Floris de V, Grave van Hollandt, gevangen gebracht, die, als de Naerders en andere omliggende volckeren waren gekomen, om hem te ontſetten en verloſſen, door Gerrit van Velſen deerlijck vermoort wierdt. *Muyden.*

DELFLANDT,
SCHIELANDT,
En de eylanden over de Maſe.

Delflandt. *Palen.* *Delft.*

DElflandt is ſoo genoemt nae de hooftſtadt Delft, en wort in 't noordt-weſten beſpoelt van de Noort-zee, in't zuydweſten van de Maſe, in 't noord-ooſten paelt het aen Rhijnlandt, en in 't zuydooſten aen Schielandt.

Delf, ofte, ſoo andere ſchrijven, Delft, heeft de derde ſtemme van de Hollandtſche Steden, in de vergaderinge van de Staten van den Lande: ſy heeft haren naem van het water, welck loopt naer de haven, een ſchoone en rijcke open vlecke, die nae den naem van hare Moeder-Stadt Delfshaven genoemt is, alwaer het ſelve water door een ſluys ſich in de Maſe looſt. Het is ſeker dat deſe Stadt een werck is van Godefroy van Lothringen, toegenaemt met den Bult, die, door gewelt en tyrannye Hollandt byna vier jaren lang beſeten hebbende, door ingevinge van Robert de Vrieſe is vermoort, waer door 't Landt weder aen den rechten erfgenaem, Didrick de vijſde van dien naem, quam. Deſe, gelijck hy een dapper krijghsman was, en kloeck van rade, doorſien hebbende de gelegenheydt van de plaetſe, begon aldaer de fondamenten der Stadt, voor weynigh meer als vijf hondert jaren, te leggen. Deſe Stadt, om dat ſy in 't jaer 1359 haer gevoeght hadde met de Cabeljauſche partye, tegen Hertogh Albrecht van Beyeren, Ruwart van Hollandt, en Polanen en Binckhorſt vernielende, en in den Hage uyt des Hertogen gevanckeniſſe, de gevangenen met geweldiger handt verloſſende; is ſy van den ſelve Hertoge belegert, beſchoten en gedwongen geweeſt ſich op te geven, behoudende lijf en goedt, met conditie, dat de burgerye den Hertogh ſoude geven veertigh duyſent oude ſchilden, en daer beneffens gedoogen het af breecken van des Stadts poorten en muuren. Langen tijt daer na, als ſy weder bemuurt, en tot veel meerder voorſpoet als voor henen gekomen was, te weten in 't jaer 1536 op den derden May, is ſy door een deerlijcken brandt, die by gevalle, uyt heete aſſchen van de windt verſtroyt zijnde, opgekomen was, jammerlijck vernielt, en in groot perijckel geweeſt van gantſch af te branden: maer is uyt deſen brandt veel heerlijcker verreſen, en alle de huyſen met hart dack gedeckt, behalven het huysken daer uyt den ongeluckigen brant gekomen was; 't welck tot een memorie noch gedeckt is met riedt. In de ſelve brandt geſchiede een aenmerckens-waerdige ſaecke: een oyevaer, ſoo hy weder quam uyt het veldt, en ſagh de vlamme ontrent ſijn neſt, en ſijne jongen niet konnende vliegen, ſocht die midden uyt den viere wegh te voeren, maer geen hulpe aen haer ſiende, heeft met uyt-geſpreyde vleugelen en ſijn lichaem de jongen bedeckt, willende met haer ſterven, dewijl hy aen haer leven wanhoopte.

Gelijck Delft wel eer vermaert is geweeſt door de groote draperye ofte laecken-neeringe, daerom men de goede lakenen Delfs puyck plach te noemen: alſoo is ſy naderhant vermaert geworden door de goede bieren aldaer gebrouwen, en met groote menighte vervoert naer Zeelandt, Over-yſſel, en andere quartieren, maer voornemelijck naer meeſt alle de Steden en plaetſen van Hollant. Waer over de ſelve Stadt oock rijck en machtigh geworden is boven haer gebuuren. Dan ſedert ettelijcke jaren herwaerts heeft de neeringe ſeer afgenomen, en is door andere Hollandtſche Steden verſpreyt, voornemelijck te Dordrecht, Rotterdam en Haerlem.

Delft is een lijftochtige Stadt, liggende in 't botter-lant, en krijgende grooten overvloet van ſchoone tarwe, en andere granen, die van Over-Maſe, uyt Zeelandt, en andere quartieren, aldaer ter marckt gebracht worden. Sy ligt ook heel dicht by de Veenen, waer door ſy altijt wel verſien is van turf. Is voorts wel bemuurt en bewalt, hebbende rontom ſeer bequame grachten, en ſchoone poorten. Daer ſijn twee heerlijcke kercken, in welcke eene, namelijck die men de Nieuwe noemt, begraven is de Prince van Oranjen Wilhelm van Naſſou, van eenen Borgonjon Balthaſar Geeraerts, op den tienden Iulii 1584, vermoort; en hebben de Staten ſijn graf-ſteede voor eenige jaren met een heerlijck gebouw verciert: In 't jaer 1625 is daer oock gebracht het lichaem van ſijn ſoon Prins Maurits, en in 't jaer 1647 ſijn jongſte ſoon Fredrick Hendrick: wiens eenigh ſoon, Prins Willem, in 't bloeyenſt van ſijn jaren, den 6 November 1650 onverwacht overleden zijnde, is hier by ſijne doorluchtige Voorvaderen in Martius 1651 begraven. De huyſen zijn binnen Delft uytnemende cierlijck en net, daer is oock ſoo ſchoonen Marckt-veldt als ergens in Hollandt, gelegen neffens de Nieuwekerck, welckers hoogen en ſchoonen tooren in Hollandt zijns gelijck niet en heeft. Ontrent een vierendeel mijls buyten de poorte van Delft plag voor de leſte beroerten een groot Convent, genoemt Koninckx-veldt, te ſtaen, van der Premonſtreyten Orden, geſticht in't jaer 1255 door Richardis, moeye van Wilhelm de tweede van dien naem, Grave van Hollandt, en daer na Roomſch Koning, en begiftight met geeſtelijck en wereldtlijck gebiet, als oock met veel jaerlijckſche renten en proeven, tot onderhout van ſommige Edele Iong-vrouwen, de welcke, ſoo lang ſy geen profeſſi gedaen en hadden, mochten trouwen na haer beliefte: maer dit Convent, om de Stadt des te beter te verſekeren, is terſtondt, na dat ſy haer in de Unie van de andere Hollandſche ſteden begeven hadde, afgebroken en geſlecht.

Graf der Princen van Oranje.

Van Delft is geſproten de hoogh-geleerde Heere Hugo de Groot, eertijdts Advocaet Fiſcael van Hollandt, naderhandt Penſionaris der Stadt Rotterdam, en daer na Ambaſſadeur ordinaris van wegen de Kroon Sweden aen den Koning van Vranckrijck. Op wiens beelteniſſe, geſchildert van de konſt-rijcke conterfeytſchilder Michiel Miereveldt te Delft, I. van den Vondel aldus geſchreven heeft:

H. Grotius.

Het Hollandtſch licht werd dus van Miereveldts pinceel
Gevolleght, toen het gaf zijn ſchijnſel op 't panneel;
Doch niet gelijck het blinckt op 't helderſt voor elcks oogen,
Maer met eendunne wolck van ſterflijckheydt betogen.
Om Duytſch te ſpreken, dit's die fenix, HUIGH DE GROOT,
Wiens groote geeſt verlicht den gantſen wereltkloot.
Wat vraegh ick wat Ceſis of Delfis eertijdts ſeide?
Een Delfſch orakel ſpreeckt meer wijsheidts als die beide.

Vlaerdingen wort by vele gehoudenv oor de oudtſte bemuurde Stadt van Hollandt, maer is allencxkens door 't geduurige knagen van de Maſe, daer toe de zee niet weynigh geholpen heeft, van haer muuren geheel berooft, en tot een open vlecke geworden; light twee mijlen van Delft, en oock ſoo veel van Rotterdam.

Vlaerdingen.

Graveſant is in voorleden tijden een rijcke ſtadt, en met veſten om-vangen geweeſt, hebbende een fraeye haven gehadt aen de Maſe, van welcke vloet ſy nu by de 3000 ſchreden verſcheyden is, en met een middel-acker vermeerdert. Heeft een hooge ſpitſen tooren, welcke dient tot een baken in zee, en plach hier voormaels verciert te weſen met het paleys en hooge hof van de Graven van Hollandt, welcke Koning Willem naderhandt over-gedragen heeft in 's Gravenhage. De gedenck-tekenen van haer voorige grootheyt ſpeurt men noch aen de Koninex-ſtraet, Hof-laen, en 't Hof-landt, welcker namen oorſprong een iegelijck licht kan mercken. Deſe plaetſe is noch ter tijdt ſeer vermaert door

Graveſant.

door de goede kasen, gelijck oock het omliggende landt uytnemende vruchtbaer is van schoone tarwe, en andere granen.

's Graven-hage.

's Graven-hage, self oock nae de meeninge van Guicciardijn, is de schoonste, rijckste, en grootste open vlecke van gantsch Europa; heeft veel groote en schoone Palleysen oft Heeren-huysen, die in kostelijckheyt en aensienlijckheyt alle Hollandtsche gebouwen verre te boven gaen. Maer voornamelijck is 'er het Hof oft Paleys der oude Graven van Hollandt, nu de woon-plaetse van de Gouverneur generael des selven landts. Dit is een seer groot en voortreffelijck gebouw, eerst gesticht by Willem de II van dien naem, Roomsch Koning, en Grave van Hollandt, die sijn Hof van Gravesandt in den Hage gebracht heeft, in 't jaer 1250. Het houtwerck van binnen is van Yerlants hout gemaeckt, 't welck men acht bevrijdt te sijn voor alle gewormte en spinne-koppen. Voorts sijnder veel schoone ruyme kamers, voor de Heeren Staten, Raden, Reken-meesters, en andere Officieren des landts, met een seer lange wijde zale, en twee groote pleynen tot wandel-plaetsen, een binnen, en een buyten voor 't Hof. Geheel het palleys is met graften omgraven, en heeft in 't noorden een schoone ruyme vyver van klaer en soet water, rondom met een steenen muur beset; waer neffens gelegen is de vyver-bergh, een verheven plaetse met veel hooge dicke boomen beplant, aen d'een sijde vol schoone huysen, achter welcke gelegen is het voor-hout, een seer genoeghlijcke wandel-plaetse, daer 't lieflijck gesang der vogelkens, die by somer-tijdt op de ordentlijck en çierlijck geplante linde-boomen sitten en queelen, selfs de allerswaermoedighste geesten verlustight. Daer-en-boven streckter tot dicht aen de huysen toe een uytnemend vermakelijck bosch, met vele oude eycken, boecken, en esschenboomen beschaduwt, in 't selve sijn vele rheebocxkens, hindekens, en meer ander wildt: gelijck dan maer een kleyn half mijlken ten noorden af van den Hage de duynen beginnen, die tot groot vernoegen van den Edeldom, en andere lief hebbers der jacht, vol konijnen loopen. In somma den Haegh is de lust-hof en 't rechte Tempe van Hollandt. De Parochie-kercke is behangen met de wapenen van vele groote Heeren en Ridderen, en vol geschilderde glasen; beneffens de welcke rijst een tamelijcke hooge tooren: en aen d'andere zijde is 't Raedt-huys van de Magistraten der plaetse, daer alle borgerlijcke twisten beslecht worden. De neeringe en wel-vaert der inwoonderen van den Hage bestaet meest by 't Hof: want in dese plaetse resideren, beneffens de Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, oft hare Gecommitteerde Raden, en sijn Hoogheyt Wilhelm van Nassouw, Prince van Oranje, als Gouverneur generael der selver landen, met den Raedt van State, oock de Gecommitteerde Raden der Staten van Hollandt en West-Vriesland, de Presidenten en Raedts-heeren van den Hoogen en Provincialen Rade, de kamer van Rekeninge, de Raedt van Brabant, en meer andere officieren en regeerders des landts. Voorts de Gesanten uyt vreemde Koningrijcken en Republijcken, en de Gedeputeerde uyt alle provincien en steden, die op de vergaderingen van de Staten, soo generael als particulier, afgesonden worden en verschijnen.

Rijswijck.

Niet wijdt van 's Graven-hage heeft Frederick Henrick Prince van Oranjen, onlangs Gouverneur van Hollant, &c. een treflijck paleys gebouwt in 't dorp Rijswijck, tusschen Delft en den Hage; en noch een ander dicht aen Naeldwijck, nae 't by-gelegen dorp Honselaer-dijck genoemt, welck niet veel sijns gelijck heeft, soo ten aensien van 't gebouw, de menighte van kameren, kunstige schilderyen, als oock van den lustigen hof en uytnemende nettigheyt, en andere dingen hier te lang om te verhalen.

Honselaer-dijck.

SCHIELANDT.

Schielandt heeft die naem van de Schie, wordt in 't zuydwest van de Mase en Yssel bespoelt, paelt in 't noordwesten aen Delflandt, en in 't zuydoosten aen Gouwerack, en in 't noordoosten aen Rhijnlandt.

Rotterdam.

De voornaemste stadt aldaer is Rotterdam, die buyten twijffel haren naem ontleent van de Rotte, een waterloop uyt de veen-landen boven Bent-huysen door een sluys in den Rhijn vallende. Wanneer en van wiense eerst gesticht zy, is onseker, dan groote oudheyt kan mense niet toeschrijven; want dit, seyt Iunius, gaet vast, dat, ter plaetse daer nu Rotterdam staet, de Mase eertijdts op en afgeloopen heeft, gelijck sy noch de stadt bespoelt, en een goedt deel van den grondt, daer naemaels de huysen op gebouwt sijn, uyt de selve is opgehaelt. 't Is een goede, stercke, en wel-betimmerde stadt, en nu ter tijdt een van de meeste steden van Hollandt, en naest Amsterdam en Middelburgh de vermaertste koopstadt van alle de Vereenighde Nederlanden. Sy is uytnemende lijftochtigh, en levert met name een groote menighte van haring uyt, waer mede vele van hare inwoonders sich geneeren. Haer hooft-kercke is gesticht ter eere van S. Laurens, een schoon en prachtigh gebouw, met een dicken doch onvolmaeckten tooren verçiert. Onder de nieuwe gebouwen munten voornemelijck uyt het Raedt-huys en der koop-lieden Borse. Doch het gene niet alleen Rotterdam, maer oock geheel Hollandt, en alle de Nederlanden in 't gemeen tot een onverganckelijcke eere streckt, is, dat dese stadt de geboorts-plaets is van dien grooten en hoogh-geleerden Desiderius Erasmus, welcke, tot een teecken van danckbaerheyt, de selve in alle sijne schriften kent en roemt voor sijn vaderlandt. Gelijck dan het huys, daer hy ter werelt gekomen is, niet wijdt van de hooftkercke, met dit opschrift voor op de gevel verçiert is:

Erasmus.

Ædibus his ortus, mundum decoravit Erasmus
Artibus ingenuis, religione, fide.

Dat is:

Erasmus, in dit huys geboren, heeft verçiert
De gantsche wereldt-kloot met konsten veelerhande,
Den Godts-dienst en 't Geloof, bynaest alom verdiert,
Flux weder op-gericht in sijnen Vaderlande.

En heeft daer-en-boven den achtbaren Raedt van Rotterdam, desen haren grooten Burger ter eere, op 't marcktvelt eertijdts doen op-rechten een beeldt van gehouwen steen; maer nu voor eenige jaren, in plaetse van 't steene, een van metael gegoten gestelt, mede-brengende 't jaer van sijne geboorte en sterf-dagh, bewarende voorts op 't Raedt-huys sijn figuere nae 't leven gedaen, en hun ontrent vier jaren voor sijn over-lijden by den Raet van Basel (in welcke stadt hy gestorven en begraven is) over-gesonden, wiens lof wy hier besluyten: alleenlijck sullen wy stellen de veerskens by den wijdt-beroemden en hoog-geleerden Theodorus Beza op sijn beeldt, maer tot den riem toe geschildert, seer aerdighlijck gedicht, die aldus luyden:

Ingens ingentem quem personat orbis Erasmum,
Hæc tibi dimidium picta tabella refert.
At cur non totum? mirari desine, Lector;
Integra nam totum terra nec ipsa capit.

Dat is:

Hier wordt Erasmus u maer half, gelijck ghy siet,
Vertoont, die groote man, vermaert by alle Staten:
Maer waerom niet geheel? verwondert u des niet,
De wereldt is te kleen om hem geheel te vaten.

Schiedam.

Den oorsprong van de naem van Schiedam kan den genen niet onbekent wesen, die maer onthouden hebben wat het woordt Dam by de Hollanders betekent; want sy heeft haren naem van den dam oft sluys des water-vloedts Schie, welcke met de riviere de Gouwe, het omleggende landt der stadt (gemeenlijck Schielandt genoemt) omringt, alsoo dat 'et selve landt wel een eylandt geheeten mach worden, nademael oock 't gemeene seggen der inwoonders standtvastelijck is, dat het kasteel Riviere, byna dicht aen Schiedam gelegen, en by de Graven van Hollandt eertijdts tot een eer-gifte geschoncken aen den Huyse van Mathenes, die 't als noch besitten, in 't eylandt van de Mase gelegen was; het welck oock versterckt wordt door seker privilegie der voorsz Graven, waer in de Schiedammers inwoonders van de Riviere geheeten worden. De borgers deser stadt zijn meest besigh en gestelt op 't visschen, varende met een groote menighte Buysen jaerlijcks ten haring, by welcke neeringe sy haer meest onderhouden.

LANDEN OVER-MAES.

De eylanden van Zuyd-Hollandt, om datse aen gene sijde van de Mase leggen, worden in 't gemeen genoemt de Landen van Over-Maes, ofte oock wel 't Landt van Voorn, om dat sy aen die sijde als voor 't vaste landt van Hollandt gelegen zijn; maer hebben niet te min daer beneffens noch

DELFLANDIA, SCHIELANDIA, et Insulæ trans Mosam illis objacentes ut sunt VOORNA, OVERFLACKEA, GOEREA, YSELMONDA, etc.
Milliare Hollandicu sive 2000 Virgæ Rhijnlandicæ
500 1000 1500 2000
MARE GERMANICVM
T'LANT VAN GOEREE
Goeree
Outdorp
Keetwerff
ZEELANDIÆ PARS
HOLLAND
Bommene
De Hals
FLACKEE
OVERFLACKEE
Dircxland
Nieuw land
Nieutonge
Oudetonge
Sommersdijck
Middelharnis
SLACCK
VOLCKERACK
Hollands diep
Harinck vliet
De Roo vaert
PRINCELAND
Dinteloort
KRUYS LANDSCHE POLDER
Willemstat
Groote Appeler
Finart
Heyninge
Exc. Guilj Blaeuw.
T'LAND VAN VOORN
De Briel
Helvoeten
Oostvoorn
Schapegors
Zuyderland
Oudehoorn
Heenvliet
Abbenbroeck
Geervliet
De Maes
Roosenburch
Blanckenburg
West plaet
Honden plaet
De Beer
Ter Hey
Scheveling
T'LAND VAN PUTTE
Spyckenis
Hekelinge
Biert
Symonshave
Piershil
Nieuw Beyerland
Beyerland
OUT BEYERLAND
West Maesse Nieuwland
KROMSTRYEN
OUDE LAND VAN STRYEN
Moerkercke land
Killershoeck
Pietershoeck
BONAVONTURE
D'Oude Maes
T'LAND VAN ROON
POORTEGAEL
T'LAND VAN YSELMONDE
Barendrecht
Ridderkerck
DE MERWE
De Noord
Rotterdam
Schiedam
Vlaerdingen
Maesland
Maeslandsluys
DELFLAND
Delft
Monster
's Gravenhage
Naeldwyck
Honselaerdyck
Schipluy
Pynacker
HET AMBACHT VAN BERCKEL
SCHIELAND
Hoeck-entse polder
Zevenhuysen
Moordrecht
Gouda
KRIMPENERWAERT
Krimpen
BLOEMENDAEL
Soetermeer
HET AMBACHT VAN SOETERMEER
Segwaert
RYNLAND
Waddinxveen

elck haren besonderen naem, als 't landt van Yſſelmonde, Beyerlandt, Putten, Ooſt-Voorn, Weſt-Voorn, en Overflackee. Alle deſe eylanden zijn uytnemende vruchtbaer van koorn, en met ſchoone gras-rijcke weyden overvloedelijck verſien.

Yſſelmonde. Het landt van Yſſelmonde leydt tuſſchen de oude en nieuwe Maſe, recht tegen over de mondt van d'Yſſel, heeft *Beyerland.* veel ſchoone dorpen. Beyerlandt wordt van Yſſelmonde door de oude Maſe afgeſcheyden, en heeft een heerlijcke vlecke van de ſelve naem, daer-en-boven noch vele fraeye dorpen. Het Spuye loopt tuſſchen Beyerlandt en 't landt van Putten, in welck gelegen is het ſtedeken Gheervliedt. *Putten.* Putten wordt van 't landt Ooſt-Voorn (welck meerendeel alleenlijck het landt van Voorn genoemt is) door een ſmal *Voorn.* waterken afgeſondert. Op 't landt van Ooſt-Voorn is gele- *Den Briel.* gen den Briel, die mede haer ſtemme heeft in de vergaderinge van de Staten des landts, en ſchijnt haren naem te hebben van de wijde en vryen loop der rivieren, daer de Rhijn en de Maſe vermengt. Deſen mondt der rivieren noemen d'oude *Oſtium Helium*, mogelijck van 't Duytſche woordt Hiel oft Hil, en vermits de groote wijdte der ſelven machſe by onſe voor-ouders geheeten hebben de Bre-hiel oft Brehil, welcke naem voorts verdorven en allengskens in Briel verandert ſchijnt te weſen. De inwoonders geneeren haer meeſt met de viſſcherye en landtbouwinge; want het ſelve eylandt geeft doorgaens veel korens, en dat ſeer goedt, hoewel dat 'er de lucht, van wegen de dompen der zee, gemeenlijck ſeer ſwaer en ongeſont is, waer door de eylanders veel met koortſen en andere ſieckten gequelt zijn. 't Selve eylandt heeft veel ſchoone dorpen, en is van d'eene ſijde met duynen oft landt-bergen, tegen 't gewelt der zee, beſchermt; van d'andere ſijde met hooge dijcken tegen 't over-loopen der binnenlandſche wateren beſet.

Den Briel is in 't begin van de Nederlandtſche oorlogen, neffens andere plaetſen, voor ſekere ſomme geldts aen de Koninginne Elizabeth verpant, en met haer garniſoen beſet geweeſt; maer naderhandt, onder de regeeringe van Koning Iacob, ten tijde van het twaelf-jarige beſtandt tuſſchen den Koning van Spanjen en de Staten van de Vereenighde Nederlanden, weder geloſt, en, 't Vaderlandt ten beſten, 't Engelſch krijghs-volck daer uyt gelicht, door beleydt en wijſen raedt van Ioh. van Oldenbarnevelt, in ſijn leven Advocaet van Hollandt, &c.

Weſt-Voorn, 't weſtelijckſte eylandt van Hollandt, rondom met de zee beſpoelt, noemt men nu gemeenlijck Goe- *Goeree.* ree, nae het ſtedeken dat daer leydt, welck ſchijnt den naem te hebben van de goede reede die daer is voor alle ſchepen, dat oock de oorloghs-ſchepen van de Staten, en de ſchepen van d'Ooſt- en Weſt-Indiſche Compagnie, en andere groote ſchepen van de Maſe, daer ordinaris leggen op de windt wachten, gelijck die van Amſterdam en andere ſteden van Noord-Hollandt in Texel.

't Eylandt van Over-flackee, is alſoo genoemt nae ſeke- *Over-* ren water-ſtroom, vloeyende tuſſchen 't ſelve eylandt en dat *flackee.* van Ooſt-Voorn. In dit Over-flackee is gelegen de treffelijcke vlecke van Sommelsdijck, ſtaende onder 't Graefſchap van Zeelandt, daer nochtans 't geheele eylandt onder Hollandt te huys hoort. Maer daer tegen beſitten de Hollanders, op den Zeeuſchen bodem, de Polder van Bomenede, verknocht aen den lande van Schouwen. Van waer nu deſe verſcheydenheyt van juriſdictie haren oorſprong mach hebben, ſtaet ons niet te onderſoecken. Guicciardijn ſeydt wel, dat al deſe eylanden, omtrent vijftigh jaren voor ſijnen tijdt, onder 't Graefſchap van Zeelandt geſtaen, en ſich, uyt oorſake van ſekere ſchattinge, onder Hollandt begeven hebben: maer of ſijn ſeggen in deſen deele autenthijck en geloofwaerdigh is, dewijl hy geen redenen by en brengt, laten wy den genen oordeelen die in duſdanige ſaken beter ervaren zijn. Daer liggen in dit eylandt noch veel andere ſchoone dorpen, als Ooltjens plaet, Middel-harnis, d'oude en nieuwe Tonge, Dircx-landt, Meliſſant, &c.

ZVYD-HOLLANDT.

Zuydt-Hollandt eygentlijck.

HEt woordt Zuydt-Hollandt heeft tweederley beteeckeniſſe; by de eene wort verſtaen dat deel van Hollandt welck is bezuyden het Ye; by de andere verſtaet men een deel van dit voorgaende, te weten dat, in welcke het Zuyd-Hollandſe recht, ſoo men 't noch noemt, al van oude tijden in gebruyck is geweeſt, en van waer het ſich tot in de omliggende plaetſen verſpreydt heeft; dat is, om met een woort te ſeggen, het Bailjuwſchap van Zuyd-Hollandt, welckers hooftſtadt is Dordrecht.

Dordrecht. Dordrecht, dat men verkortender wijſe Dort noemt, heeft in de vergaderinge der Staten van Hollandt en Weſt-vrieslandt de eerſte ſit-plaetſe en ſtemme onder de Hollandſche ſteden, en is een ſeer oude ſtadt, haren naem hebbende, ſoo Iunius meent, van 't oude Duytſche woordeken Drecht, 't welck hy ſeght ſoo veel beteeckent te hebben als Merckt, en van eenen Ioncker Duretus oft Durt, van treffelijcke afkomſte; ſoo dat men ſoude behooren te ſchrijven Durdrecht, het welck hy bewijſt met der ſelver ſtadts-zegel, wiens opſchrift is, *Sigillum Oppidanorum in Dur-drecht.* Andere wederom zijn van opinie, dat deſen naem haren oorſprong neemt van een waterken de Dort genoemt, 't welck daer omtrent plach te vloeyen, als noch een dorp, omtrent Dort gelegen, te kennen geeft, welck de naem voert van Dortsmondt, 't geen ſoo veel te ſeggen is als de mond van Dort, even als Yſſelmond, de mond van de Yſſel. En deſe opinie is veel waerſchijnelijcker als dat den oorſprong ſoude weſen van den verſierden Duretus. Doch Dordrecht is gelegen op de water-vloedt Merwe, maer aengeſien de ſelfde vloedt ſijnen oorſprong neemt van de Wael, Maſe, en Linge, die hier door loopen, ſoo ſeggen ſommige dat de ſtadt op vier rivieren leydt, en werdt ſulcx in 't jaer 1549, als Koning Philips de II te Dordrecht ſijn blijde inkomſt dede, beveſtight met dit nae-volgende koppel-dicht:

Me Moſa, me Vahalis, cum Linga, Mervaque cingunt,
Æternam Batavæ Virginis ecce Fidem.

Dat is:

De Maes, de Wael, de Ling en Merwe my omvangen,
Van een Bataefſche Maeght wilt d'eeuw'ge trou ontfangen.

Immers Dordrecht is tuſſchen deſe wateren een eylandt geworden, en van 't vaſte landt afgeſneden gelijck Venetien, in 't jaer 1421 op Sinte Eliſabeths avondt, als de Maſe, Wael, en de zee ingenomen hebben den gantſchen boeſem oft Weert, die te voren vaſt landt was, palende aen Brabandt, waer door twee-en-tſeventigh ſchoone dorpen, met groote menighte van Heeren huyſen, en over de hondert duyſent menſchen met alle haer have en goederen jammerlijck ondergegaen en verdroncken zijn. 't Welck (gelijck men ſeyt) door eenen boer bygekomen is, die ſijns buermans landt, door de overſpoelende zee oft zoute wateren, willende bederven, een gat gemaeckt hadde, daer de kracht van 't water ſoo geweldigh op aen-gekomen is, dat daer door veroorſaeckt werdt de voorſchreven ſchade. Doch my ſtaet beter aen de opinie van Gouthoven, welcke ſeydt deſe ſchade veroorſaeckt te hebben, de privilegie van Hertogh Wilhelm van Beyeren, de V I van dien naem, in 't jaer 1414 verleent aen den Heere van Zevenberge, welcke mede Ambachts-heer was van Wielsdrecht, waer in hem toegelaten wierdt, dat hy de ſluyſen op den Zijl gelegen, openen ſoude ſoo dickmaels als 't hem luſte, ſonder der Heemraden conſent. Nu was 't ſoo met deſe ſluyſe gelegen, dat de ſelvige om ſijne periculeusheydt ſelden wierde geopent: waer door, de Heere van Wielsdrecht dit verkregen hebbende, de Heemraden ſloffiger wierden om de ſelvige waer te nemen, door dien 't haer moeyde in hare jurisdictie verkort te weſen, meenende dat de ſorge van dien te bewaren den genen toequam, die daer ſijn nut van ſchepte; en ſonder vooroordeel daer van te ſpreken, hadden ſy groote redenen daer toe, door dien ſy in 't uyt-ſluyten van 't water, daer 't meeſt aenhingh, hare macht verloren hadden, dat, of ſy daer al wel op gelet hadden, even veel ſoude geweeſt hebben, wanneer 't die van Sevenbergen niet en behaeghde. Nu deſe opinie, dat het ſelvige ſoude gekomen zijn uyt dit privilegie, werd beveſtight met een gedichtjen op die van Wielsdrecht gemaeckt, 't welck luydt aldus:

WIeLdreCht MaCh't Water beCLagen.

Doch is van dit verloren landt een deel allencxkens wederom gewonnen en in-gedijckt, 't welck noch vervolght wordt. Door deſe gelegentheden wordt hier in de Merwe, behalven veel andere goede viſſchen, groote menighte van ſteur en ſalm gevangen: en een ongelooflijck getal van vogelen. Soo dat deſe ſtadt van wegen hare goede gelegenheydt is als een overvloedige ſpijs-kamer van al 't gene dat tot de onderhoudinge der menſchen noodigh is. Om dit te beter den leſer te kennen te geven, willen wy hier verhalen, 't welck ongelooflijck ſchijnt, dat in 't jaer 1620 meer dan tachtentigh ſteuren aldaer gevangen ſijn geweeſt, en 8921 ſalmen, alles in deſe ſtadt verkocht. Naeuwelijcks eenige ſtadt in Hollandt heeft prachtiger huyſen, en die de timmeringe van Keulen naerder komen, als Dordrecht. Wiens prachtige Hooft-kercke gefondeert is ter eere van onſer Vrouwe, en ſeer konſtighlijck overwelft. Dordrecht heeft de ſtapel van de Rhijnſche wijnen, en oock van 't koren dat uyt Gelderlandt, Cleef, Gulick, en andere middellandtſche quartieren den Rhijn, Wael, en Maſe afgebracht wort, om in Hollandt en elders vertiert te worden; deſe privilegie ſchijnt haer eerſtmael gegeven te ſijn by Graef Ian, Florens ſone, in 't jaer 1299; doch dat ſelvige ſpreeckt niet verder als van de goederen die de Leck en de Merwe afquamen. Maer nader-handt is 't van de volgende Graven en Gravinnen, als voornementlijck van Margariet, in 't jaer 1346 en 1350, ſeer vermeert geworden, en der Dordrechtenaers recht oock over Maes, Wael, en Rhijn uyt-geſtreckt.

Wat Stapelrecht is. Maer om dat veele mogelijck niet en weten wat dit ſtapelrecht te ſeggen is, ſullen wy het ſelve wat breeder verklaren. Het woordt Stapel (ſoo Guicciardijn ſeydt) komt af van 't Françoyſche woort *Eſtape*, oft liever van 't Latijnſche woort *Stabulum*, en wort in deſen ſin genomen voor een beſondere plaetſe oft ſtadt, daer wijn, koren, oft andere waren uyt andere landen toe-gevoert en ter merckt gebracht worden, na 't privilegie der ſelver plaetſe van haren landsheere vergunt. Gelijck Atrecht in Artoys heeft de ſtapel van de Franſche wijnen, die over landt in de Nederlanden aenkomen: ſoo dat de kooplieden de wijnen aldaer eerſt moeten aenbrengen, en een tijdt lang houden voor de burgers oft vreemdelingen dieſe begeeren te koopen, welcken tijdt verſtreecken ſijnde, ſy de ſelve dan voorts mogen vervoeren en verkoopen daer 't haer belieft. Alſoo heeft oock Middelburgh de ſtapel van de Franſche en de Spaenſche wijnen over zee in Zeelandt aenkomende. De profijten, die Dordrecht met ſijne inwoonders hier door geniet, ſijn, dat alle de gene die langs den Rhijn en Maſe, koorn, wijn, hout, oft ander goet aen-brengen, ſchuldigh ſijn in deſe haven hare ſchepen te ontladen, de tollen daer op geſtelt te betalen, en hare koopmanſchappen in andere ſchepen van de ſtadt te laden, oft die van de ingeſetene te laten voeren: oft met de tollenaers anderſins te overkomen. Iunius ſeyd, dat met het woordeken ſtapel te kennen gegeven wordt een privilegie aen eenige ſtadt gegeven, om te mogen ophouden, en van de voor-genomen reyſe weder te trecken alle vreemde waren, die de koopman in ſulcken ſtadt brengt; op dat ſy aldaer geſtapelt (waer van 't woordeken ſtapel miſſchien gekomen is) en opgeleydt mogen worden, tot den tijdt der verkoopinge toe, 't zy dan hoedanigh de merckt oock ſoude mogen weſen, ten ware dat de ſchipper oft koopman, ſiende dat hy tot ſchade ſoude moeten verkoopen, oft elders meerder winſt wiſt te doen, liever hadde wederom te reyſen van waer hy gekomen ware, 't welck hem t'aller tijdt vry ſtaet, oock ſonder den tol daer toe geſtelt te betalen.

Munte. Beneffens deſen heeft Dordrecht, door privilegie der oude Graven, het recht dat ſy alleene in Hollandt mach munte ſlaen, en dat ſy is een Aſylum oft vrye plaetſe voor den

ZVYDHOLLANDIA
stricte sumta.
TRAIECTENSIS PARS.
TRAIECTENSIS PARS.
TRAIECTENSIS PARS.
TRAIECTENSIS PARS.
T'LANT VAN MONTFOORT.
T'LANT VAN YSELSTEYN.
T'LANT VAN VYANE.
T'LANT VAN ALTENA.
T'LANT VAN LIESVELT.
T'LANT VAN ALBLASSER WAERT.
T'LANT VAN GORCUM.
T'LANT VAN ALTENA.
T'GRAEFSCHAP
KULENBORGH.
GELDRIÆ
BOMMELER PARS.
TIELLER WAERT.
DRIÆ
BRABANTIAE
PARS.
T'BIES BOS
Amsterdami
Guilielmus Blaen
excudit.
Miliare Hollandicum, sive 2000 Virgæ Rijnlandicæ.
500
1000
1500
2000

genen die overlaſt ſijnde van hare crediteuren, tot geen reddinge van hare ſchulden en konnen geraken, en derhalven voor ſtrickte gevanckeniſſe hebben tevreeſen. Deſe, haren toevlucht tot Dordrecht nemende, mogen aldaer hare crediteuren beproeven om met haer te accordeeren: 't en ware dat de ſchulden binnen Dordrecht gemaeckt waren; want alsdan deſe privilegie niet en geldt.

Binnen de ſelve ſtadt placht oock te geſchieden de huldinge der Graven van Hollandt. Waer uyt ſoo hare oudtheydt, als oock hare treffelijcke verdienſten aen de Princen afgenomen mogen werden.

Goricum. Goricum, een overvloedige en rijcke ſtadt, geenſins de minſte onder die van Hollandt, is (gelijck meeſt alle de andere ſteden) van kleyne beginſelen opgekomen. Want ſy den oorſprong haers naems heeft van een deel arme viſſchers, welcker eenige rijckdommen waren de viſch-houwer, de dobber, en de beſlijckte netten. Deſe hadden haer hutten aen de Linge, een langſaem-loopende rivierken, ter plaetſe daer de Maes en Wael in malkanderen vloeyen, en haer dorpjen was geheeten Wolfort. Sy ſelve wierden van wegen haer armoede ſpots-gewijs Gorekens genoemt, en zijn ten leſten gedwongen geweeſt van Ian haren Over-heer, de ſevende van dien naem, geſproten uyt den geſlachte van Arckel, de ſelve hare huttekens te verlaten, en te komen woonen op de plaetſe daer nu Goricom ſtaet, welcke hy nieuwelijcx tot een ſtadt gemaeckt en met muuren omçingelt hadde, ten tijde van Floris de IV, Grave van Hollandt, omtrent het jaer 1230. De ſelve Heer Iohan heeft als doen mede geſticht dat ſchoone en ſtercke kaſteel, dat men noch huyden ten dage te Goricum ſiet. In welcke ſtadt dagelijcks wordt gehouden een wijdt-beſochte marckt van allerley eetwaren, als boter, kaes, veelerhande vogelen en diergelijcke, het welck wel 't meeſte fondament is van der inwoonderen rijckdom, die de ſelve waren niet alleen voor haer ſelven opkoopen, maer oock met groote menighte, ſelve veeltijdts ſchippers zijnde, naer verſcheyden quartieren vervoeren. Men kan van den tooren deſer ſtadt by ſchoon weder beſcheydelijk ſien en tellen twee-en-twintig bemuurde ſteden.

Oudewater. Oudewater light aen den Yſel, omtrent een myl van Woerden, en wordt in de byvangen van deſe ſtadt en Woerden veel goede kennip gewonnen, daer af meeſt alle de touwen, netten, en diergelijcke gereetſchap, tot den grooten viſch-vangſt der Hollanders en Zeeuwen van noode zijnde, gedraeyt worden: een neeringe daer ſoo veel aenhangt, dat de meeſte welvaert en rijckdom van beyde die ſtedekens voornemelijck daer in beſtaet.

Yſelſteyn. Yſelſteyn, alſoo genoemt na een engen waterloop uyt de Yſel getrocken, is een kleyn ſtedeken, maer ſterck van timmeragie, gelegen twee mylen van Vianen, heeft rechts-gebiedt over veel groote omliggende dorpen, en ſtaet by proviſie onder 't Graefſchap van Hollandt, hoewel het lange tijdt in proces geſtaen heeft, en noch niet beſlecht is, of 't oock onder 't ſelve Graefſchap, dan of het onder het Sticht Vtrecht te huys hoort. Komt in eygendomme toe ſijn Hoogheydt den Prince van Oranjen, als gekomen zijnde van de dochter des laetſten Graefs van Bueren, geſproten uyt den huyſe van Egmont.

Vianen. Vianen light aen de ſlincker-kandt van de Leck, twee mylen van Schoon-hoven, een vierkant ſtedeken, het welcke ſtaet onder het gebiedt van de Heeren van Brederode, die onder andere tijtelen haer ſelven ſchryven Vry-heeren tot Vianen, dryvende dat het ſtedeken vry zy van de Hollandtſche en alle andere ſouvereyniteyt. Waer over lange tijdt gepleyt is geweeſt tuſſchen wylen den Koning van Spanjen, als toen ter tijdt Grave van Hollandt, en de voor-genoemde Heeren. Het wordt nu vredelijck beſeten by den Heere Iohan Wolfaert van Brederode, doch midtsdien het onder de Hollandtſche palen begrepen is, wordender oock de gemene middelen, op de conſumptien en anders, by de Staten des Landts verpacht.

Leerdam. Leerdam, liggende op de watervloet Linge, omtrent een half myle van Aſperen, heeft ſijn landt-winninge en bedrijf over 't ſelve water. De muuren van 't ſtedeken zijn ſeer oudt en vervallen, ſoo dat het veel meer een hoop aerde ſchijnt, als iet anders, en ſtaet onder den hoogh-gemelden Heer Prince van Oranjen, als Grave van Bueren.

Aſperen. Aſperen is gelegen op den voorſeyden watervloet Linge, die met een ſoet en ſtil gedommel door 't ſtedeken loopende, aldaer genoemt wordt de Minne: het landt rondom is ſeer gras-rijck en vruchtbaer.

Heucklom. Heucklom leydt op den voorſz. vloet Linge, een half myl van Leerdam, en vierdehalf van Schoon-hoven. Heeft een ſeer oudt Slot. Het huys van Heucklom is eertijdts ſeer machtigh geweeſt in 't Graefſchap van Teyſterbant, tuſſchen de Wael en de Leck, daer 't onder hem hadde Gorichom, Leerdam, Heuckelen, Haeſtrecht, Aſperen, Everſteyn en Hagenſteyn; maer is naemaels ſeer gepluckt geworden van verſcheyden kanten, en eyndelijck t'eenemael vergaen.

Worcum. Worcum leydt op de andere ſijde van de Wael, bykans tegen over Gorchom, aen den Brabandtſchen oever, buyten de palen van Hollandt, maer nochtans het rechts-gebiedt des ſelven Graefſchaps onderworpen. Dit is een redelijck ſtedeken, 't welck eertijdts toegekomen heeft den Graef van Hoorn; maer is naemaels verbeurt geworden voor den Koning van Spangien.

Heuſden. Twee mylen van Worcum leydt Heuſden, een ſtadt met fraye huyſen verçiert en tamelijck rijck, die over veele dorpen gebiedt, en verçiert is met een ſchoon en ſterck kaſteel, ſoo dat ſy is een van de voornaemſte frontier-plaetſen van Hollandt.

S. Geertruyden-bergh. Sinte Geertruyden-bergh leydt op de ſlincker ſijde van de Merwe, gelijcke verre (te weten drie mylen) van Dordrecht, Heuſden, en Breda. Is een tamelijck ſtedeken, toebehoorende ſijn Hoogheydt den Prince van Oranjen Frederick Henrick van Naſſou, jonghſte ſone van Wilhelm van Naſſou Prince van Oranjen, tegenwoordig Gouverneur der Vereenighde Nederlanden. Het is, geduerende de Nederlandtſche oorlogen, ſoo ſterck gemaeckt, dat het bynae gehouden wordt voor onwinbaer. Omtrent deſe ſtadt wordt meeſt alle de elft gevangen, die men in de Nederlanden ter marckt brengt, en dat met ſulcke menighte, dat'er op eenen dagh alleen meer dan achtien duyſendt netten getelt zijn. Men vangt hier oock in de Merwe overvloedigh veel ſteur en ſalm, die mede naer verſcheyden quartieren vervoert wordt. Om de beſittinge van dit ſtedeken is eertijdts grooten twiſt geweeſt tuſſchen de Hollanders en de Brabanders, elck het rechts-gebiedt daer over pretenderende: ja ſoo verre dat de Staten van Hollandt hare Princen de behoudinge, en die van Brabandt de hare het weder-krijgen van deſe plaetſe plachten te doen beſweeren: en men vindt in de Chronijcken, dat den Hollandtſchen Edeldom haren Prince, als hy naer Henegou reyſde, tot hier toe gewoon waren uytgeley te doen, om hare poſſeſſie des te meer te verſeeckeren.

Sevenbergen. Sevenbergen is meer nederwaerts op de ſelve Merwe gelegen, drie mylen van Geertruydenbergh, en drie van Breda. Die van Braband hadden dit ſtedeken, ſtaende de dickmaels gemelde oorlogen, tot een roof-neſt gemaeckt, om de ſchepen van Hollandt naer Zeelandt varende te plunderen, waer door 't de Hollanders ingenomen, en een ſtercke ſchanſſe op de haven doen bouwen hebben; het komt toe den Grave van Arenberge, en derhalven hy onder andere tijtels hem ſelven oock ſchrijft Baroen oft Baenderheere van Sevenbergen. Beneffens dit ſtedeken, op den Ruygenhil, tot verſeeckeringe van de ſchipvaert tuſſchen Hollandt en Zeelandt, is een ſtercke plaetſe gebouwt, die na wijlen den Prince van Oranjen Wilhelm van Naſſou, *Willem-ſtadt.* Willem-ſtadt is genoemt geworden, zijnde nu ter tijdt een ſtercke, welgelegene, en tamelijcke goede ſtadt.

Nieupoort. Onder de ſteden van Zuydt-Hollandt, die eertijdts bemuurt geweeſt hebben, is wel de eerſte Nieupoort, liggende tegen over Schoon-hoven, aen de ander ſijde van de Leck. Dit ſeydt men wel eer een tamelijcke, rijcke, en overvloedige ſtadt geweeſt te hebben; maer gelijck alle menſchelijcke dingen ongeſtadigh zijn, en de grootſte ſteden dickwils in ſteen-hoopen veranderen, alſoo is 't oock hier geſchiedt; en Nieupoort is nu maer een vlecke van kleene middelen, doch heeft ſtadts privilegien, gelijck Vlaerdingen, Graveſande, den Hage, en andere.

DE ZYPE.

DE besondere naerstigheyt onser voorvaderen heeft den lof der Hollanders een nieuwen luyster gegeven; want door de selve hebben sy met een stantvastigen yver tegen 't schrickelijck gewelt van den verwoeden Oceaen soo dapper gestreden, dat sy verscheyden heerlijcke overwinningen op hem behaelt hebben, waer van de Zype, de Beemster, Purmer, en soo veel andere droogh-gemaeckte meiren d'onfeylbare blijcken verstrecken, welcke wy nu sullen vertoonen, en, soo veel doenlijck is, beschrijven.

De Nature, een moeder der dingen, oft, om beter te spreken, de Vader en Schepper der Nature, d'almachtige Godt, heeft in d'engte der zee die 't eylant Sicilien van 't vaste landt van Italien afscheydt, gesteldt de klippen Scylla en Charybdis, waer van de Poëten als de vreesselijckste monsters, rontom met schrickelijcke en altijdt-bassende honden beset, gewagh maken, dewijl sy soo vermaert sijn wegens de menighte der schipbreucken; soo heeft oock het eylandt Eubea, nu Negroponte geheeten, den steylen bergh oft steenklip Caphareus, soo seer van de Schippers gevreest; en Barbaryen oft Lybien sijne Syrtes oft drooghten, daer soo veel schepen op gebleven sijn; alsoo heeft oock Hollandt sijn ontsachelijck monsterdier, 't welck d'inwoonders, om 't rasende gebrul der zeebaren, (die daer gedurigh slaen, stooten, scheuren en vernielen, en om het paelwerck, tegen de woedende uytsinnigheyt van 't selve monster met onuytsprekelijcke kosten opgerecht,) in 't gemeen het *Hontsbosch* noemen. Dit gewelt van palen en steenen, hoewel het in grootte en hooghte de toppen der duynen te boven gaet, soude evenwel de kracht der zee niet konnen tegenstaen, indien het niet door gestadigen arbeydt en kosten onderhouden en vermeerdert wierd tegen het onophoudende knagen van den verslindenden Oceaen. Ick heb gesien, segt Junius, dat de golven geheele steenen van twee hondert ponden als een kaetsbal opgenomen, en op strant, daer dit wonderlijck werck aengelegen is, geworpen hebben. De palen van 't selve sijn met heyblocken wel diep en vast in d'aerde gedreven, en de tusschenplaetse is met groote en sware steenen gevult. Den jaerlijckschen arbeydt van timmerlieden en andere houdt dit werck staende: oock sijn eenige treffelijcke mannen gestelt, die op 't selve letten, en dit Hontsbosch voor gantsch Hollandt (wiens welvaren daer aen hangt,) besorgen: want het gemelde paelwerck streckt sich drie mijlen uyt langs den oever der zee, als een strant der selve, alsoo Hollandt daer met een hoeck uytsteeckt, en oversulcks den noordwesten windt onderworpen sijnde, de bescherming van de santduynen en stranden tegen den Oceaen (een nabuer hun immers soo schadelijck als voordeeligh) begint te verliesen.

Monsterdier in Hollandt.

Hontsbosch.

Dit Hontsbosch is somtijts ingebroken, tot seer groot nadeel van geheel Hollandt, ten trots van al de macht van palen en steenen, om dat te behouden gebruyckt: derhalven heeft men daer na achter 't paelwerck, tot meerder sekerheyt, een santdijck gemaeckt, de Nieuwe slaper geheeten, tot onderscheydt van den Ouden slaper, een andere santdijck tusschen Groed en Kamp gelegen, om dat Hollandt op sulcke dijcken schijnt te slapen en te rusten: welcke slaep, als sommige seggen, nu te gerusten kan wesen, dewijl het Hontsbosch nu minder gevaer heeft, nadien de zee, die soo naeuw niet wil besloten wesen, en wat ruymte begeert, allengs haer selven met santbergen beschanst.

Slaper.

By Petten, een dorp drie mijlen van Alckmaer gelegen daer 't voorseyde paelwerck ophoudt, begint de Zype, ofte het Zyperlandt, dus genaemt na een kanael de Zype geheeten, dat door de strant by de zee gemaeckt sijnde, in 't wassen des waters dese streeck, eer die bedijckt was, plach met sijne stroomen te bedecken: dit canael is in het ebben te voet en met de wagen wel te gebruycken; maer als de vloet hoogh gaet, wort het niet sonder gevaer besocht; want het is wel gebeurt, dat de wagen driftigh, en met menschen en beesten in de zee gesleept wierd. Dit Zyplandt is een aenwas en voorlandt uyt de zee, die elders landtgierigh, hier nochtans haer miltheyt betoonde. Het leght tusschen de zee aen 't westen, en de zeedijck, die van Medenblick afkomende tot Petten uytloopt, aen 't oosten: in 't noorden heeft het oock de zee, het verdroncken Tuysenlandt, en d'eylanden Wieringen, en Texel, &c.

Naems oorsprong.

De grootte van 't Zyplandt van de Slickerdijck af, die in 't noorden legt, tot den eynde toe, is 9378 morgens, tot 600 roeden van 12 voeten yder morgen; en den gantschen omloop is ontrent negen mijlen.

Grootte.

Desen heerlijcken aenwas, sijnde als een vergeldinge der voorgaende schade by de zee gedaen, heeft de Hollanders somtijts aengelockt om die met dijcken t'omringen, en als een erfgoet, tegen allen aenstoot der brieschende baren, aen 't vaste landt van Noordt-Hollandt te hechten, dan 't is t'elckens qualijck geluckt, en door de felle wreetheyt der tempeesten verhindert. Men leest in de Duytsche Chronijck van Hollandt, dat Willem, d'eerste Heer van Schagen, by de Zype ontrent S. Martens-dorp een groot stuck lants dede bedijcken, dat hy het Nye-landt noemde, 't welck men sonder twijfel verstaen moet van dit Zyplandt,

Eerste bedijcking.

DE NOORDT ZEE.
Het Hondsbosch.
nu verlaten en van de Zee vermelt
Schale van 600 Roeden
Zuyder Schinckel
Swaren dyck
Noord Schinckel
Den ouden dyck
Nieuwen Noorder Sandyck
Groten Wiel
De Waecker
Soutwaterhalers
Sout Gote
Nieu Petten
Den Zyp Dyck
De Hase Polder
De Hase Sloot
Het Pettemer ofte t Zypsche gadt
De 20 roeden
De Wester Egalement Sloot
De Bosch Wegh
De Oosten Egalement Sloot
De Middel Egalement Sloot
De Belckner Wech
Gemeene lants hofstede
Groote Sloot
Leechdyck
Den ouden Vrieschen Zee-dyck
S. Marten
Keyns
De Vrieschen Zedyck
Den Slycker Dyck
Crabben
Vaert na Alcmaer
Enigenburgh
De Zyp door storm en hooge vloet van de Zee overloopen in t'jaer 1570, is wederom bedyckt int jaer 1597. en omvanght binnen syne Dyckaje 9060 Morgen Lants ider morgen tot 600 Roeden van 12 voeten.
AGRI ZYPANI Nova Descript.
SeVen en tWIntICh Iaer door de Zeebaren kLaer Was t'ZIIpLant beLast, geLt en handen te gaer MaeCten Weder daer een LangedIICk Vast.

tweede, dat wy hier vertoonen en beſchrijven. In de jaren 1552 en 1553 is 't ſelve landt weder van 't ſout-water verloſt door den Heer Nicolaes Nicolai, een man met een hemelſchen geeſt beſchoncken, en broeder van den vermaerden Poëet Joannes Secundus. Als het nu bedijckt was, wierd het terſtont van vele menſchen, tot lantbouwery genegen, bewoont, en met vele fraeye huyſen betimmert, onder welcke oock de Jonckheer van Bucholt, een vermaert man door ſijn deught en afkomſt, eenige ſoutkeeten hadde laten oprechten, om ſout te maken in ſekere graften tot dien eynde gegraven. Dan helaes! een grouwelijcken ſtorm, den eerſten Noyember 1570 opgereſen, die de zee ſchrickelijck hoogh tegen deſe kuſten dede opſteygeren (in 't gemeen d'Allerheyligen vloet genaemt, ſoo vermaert in de hiſtorien, om d'onwaerdeerlijcke ſchade die ſy langs alle deſe geweſten, aen de zee gelegen, veroorſaeckte) heeft dit geheele landt en heerlijcken aenwas weder met de golven bedeckt, en in dit woedende element als begraven; want de dijcken ſijn op vele plaetſen doorgebroken, vele menſchen en beeſten van de baren ingeſwolgen, en vele huyſen en goederen vernielt en bedurven. Deſe ſchade ſcheen onherſtelbaer, en vele konden niet gelooven, dat deſe landtſtreke ooit meer bedijckt, en in die bloeyende ſtaet, daer het voor dit ongeval in geweeſt was, ſoude konnen geſtelt worden: evenwel heeft men in 't jaer 1597, door hulpe van eenige treffelijcke lieden, en de goede ſorge en voorſichtigheyt der Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Hollandt en Weſt-Vrieslandt, een nieuwe dijckagie begonnen, die in korten tijdt ſoo verre gebracht wierdt, dat men hoopte dat de dijcken voortaen de kracht der zee ſullen wederſtaen. Wat de gront belangt, die is ſoo uytnemende vruchtbaer, datſe voor geene Hollandtſche landouwe behoeft te wijcken: ſoo dat de Zype nu een treffelijck ſtuck landts is, 't welck veel voordeel aen ſijne beſitters, en nuttigheden aen d'omgelegen plaetſen jaerlijcks toebrengt.

derde, en laetſte bedijcking.

Vruchtbaerheyt.

DE BEEMSTER.

Namen.

EEn ander wonderwerck van Hollandt is de bedijcking en drooghmaking van de Beemster, van Haemrodius *Bohemstria*, en van de Latijnsche Schrijvers *Beemstra* en *Bamestra* genaemt. Dit was een groot en woest meir, ofte binnenlants water, tot het jaer 1608, (wanneer de bedijcking wierd aengevangen,) 't welck allengskens, na 't verloop van eenige eeuwen, door afspoeling van d'omliggende landen, tot over de twaelf duysent Rhijnlandtsche roeden in sijn omring was gegroeyt, en met vijf, ses, seven, en op 't diepste met acht en negen voeten waters vervult; soo dat het een bequame deurvaert was van vele schepen, soo buysen als andere, selfs van 70 en 80 lasten, die, daer ontrent gebouwt sijnde, door dit meir in zee gebracht wierden: in voegen dat de bedijcking van de Beemster, ten aensien van hare grootte, van een yder byna onmogelijck wierd geoordeelt. Evenwel is dit gewichtigh werck in 't voorseyde jaer, door eenige roemwaerde beminnaers van 't gemeen en bysonder welvaren, aengevangen, onder welcke d'eerste plaetse verdienen Diedrick en Henrick van Os; want na dat d'eerste deser twee broeders kennisse genomen had van de hoedanigheyt der gront van de Beemster, heeft hy met andere aensienlijcke lieden een Compagnie gemaeckt, en van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Hollant en West-Vrieslandt in 't jaer 1607 octroy, om dese meir te mogen bedijcken, verworven: de hoofden en aenvangers van dit loflijck werck, nevens de gemelde broeders van Os, sijn geweest (want hare namen sijn een eeuwige gedachtenisse waerdigh) de E. E. Heeren en Meesters Rombout Hoogerbeets, en Joan van Santen, Raetsheeren in den Hoogen Raet; Meesters Nicolaes Kromhout, Joan Buyes, en Adriaen Teding Berckhout, Raetsheeren in 't Hof van Hollandt; Meesters Joan Basius, Raedt en Rekenmeester van Hollandt, en Elias van Olden-barnevelt, Raedt en Pensionaris der stadt Rotterdam; de Heeren Pieter Boom, (in wiens plaetse namaels gevolght is sijn soon den Heer Schepen Abraham Boom,) en Barthold Kromhout, Burgermeesteren der stadt Amsterdam; den Heer Nicolaes Veen, Burgermeester der stadt Hoorn; de Heeren Joan ten Grootenhuys, en Jacob Poppen, Raden en Schepenen der voorseyde stadt Amsterdam; Arent ten Grootenhuys, Kapiteyn, en Bewinthebber der Oost-Indische Compagnie, en Jan Claesz. Kroock: dese persoonen sijn eerst geaccordeert met Lambert Wingaertsz. van Vollenhove, welcke 't recht en actie van de Gravinne van Arenberg in de gemelde Beemster verklaerde te besitten; en hebben (na dat eenige van hen sommige stucken van haer gedeelte aen andere inwoonders deser Landen verkocht hadden,) tot Dijckgraef over dese bedijckinge gekoren den voorseyde L. van Vollenhove, en tot Heemraden negen persoonen, te weten, de voornoemde Jan Klaesz. Kroock, Jan Hermansz. (in wiens plaets M^r. Thomas Blommaert, van Haerlem, namaels is gevolght) Nicolaes van Bambeeck, en Kornelis Arentsz. van Amsterdam; Jacob Rijpersz. en Frans Iansz. Molenwerf, van Hoorn; Philips Lantschot, van Leyden; Kornelis Iansz. Melcknap, van Alckmaer; en Dirck Fransz. van Monickedam: tot Secretaris wierd gestelt Rieuwert Klaesz. Allen, Secretaris te Purmerent, en na sijn doot Symon Pietersz. van Ilpendam: tot Penningmeester was in 't begin van de bedijcking Dirck Beugel, van Alckmaer, en, nae 't inbreken van 't water, Michiel Poppe, van Amsterdam, geordineert: tot Lantmeter was aengenomen Lucas Sinck, van Amsterdam, die daer na meest alle de wercken met Augustyn Bas, Lantmeter t'Alckmaer, heeft geroeyt en afgesteken, by welcke eyndelijck Jan Pietersz. Douw is gevoegt, die t'samen alle de landen (als in de kaert gesien kan worden) in Heeren-wegen, slooten, en kavelen, verdeelt hebben.

Eerste Bedyckers.

Dijckgraef en Heemraden:

en andere Ampteraers.

Dit alles verordent sijnde, hebben de Hooft-Ingelanden, met advijs van haren voorseyden Dijckgraef en Heemraden, en verscheyden Molenmeesters, voor eerst 26 watermolens besteet, en die op sulcke plaetsen gestelt, als men tot de uytwatering bequaemst oordeelde te wesen: en daer na met de naburige steden, dorpen, eygenaers van landen, en andere geinteresseerde, gehandelt wegens de vergoedinge van hare landeryen die in 't deurgraven schade leden; en met de selve geaccordeert sijnde, rontom de gaten en aenkomsten van de wateren, in dese meir vallende, beginnen te stoppen, en het opmaken van den ringdyck aengevangen; 't welck in de jaren 1608 en 1609 soo verre gebracht wierd, dat de dijcken rontom genoeghsaem voltrocken waren, doch niet in sulck een hooghte als men die, nae 't drooghmaken, uyt den gront van de Beemster meynde te verswaren: daer op quam in Ianuarii, 1610, soodanigen hoogen vloet, dat de buyten-dijcken deurgebroken sijnde, dese nieuwe en onlangs opgemaeckte dijcken mede tot verscheyden plaetsen deurbraken; en de Beemster, die nu alreede tusschen de drie en vier voeten was uytgemalen, wederom vol waters liep, en meest al de dijcken, insonderheyt de stoppingen die deur 't water gemaeckt waren, deur 't binnen-water wegh gespoelt wierden.

Aenvang van 't werck.

Deurbreken der dijcken.

Door dit ongeval quam dit treffelijck werck eenighsins in wan-ordre, en weynigh aensien: maer de kloeckmoedigheyt der Hooft-Ingelanden, en der gemeene Participanten onderling opgeweckt

Hervatting.

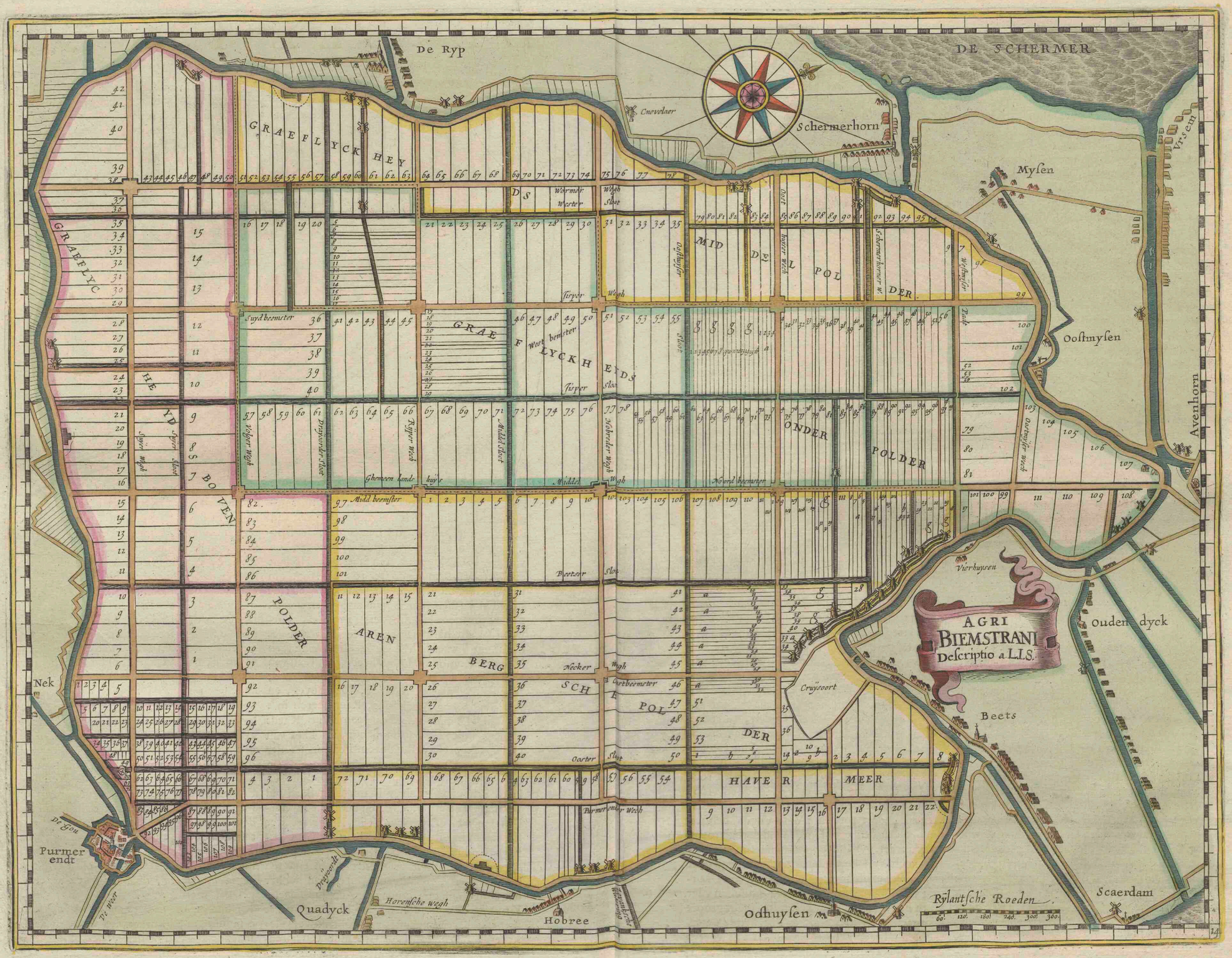

AGRI
BIEMSTRANI
Descriptio a L.I.S.
De Ryp
DE SCHERMER
Schermerhorn
Cnevelaer
Mysen
Vrsem
Oostmysen
Avenhorn
Ouden dyck
Vierhuysen
Beets
Cruysoort
Scaerdam
Rylantsche Roeden
Odhuysen
Hobree
Quadyck
Horensche wegh
Purmerendt
De Gou
Nek
GRAEFLYCKHEYDS
GRAEFLYCKHEYDS BOVEN
MIDDEL POLDER
ONDER POLDER
POLDER
AREN
BERGSCHE POLDER
HAVER MEER
Suydbeemster
Midd beemster
Ghemeen landshuys
Middel Sloot
Beetser Sloot
Necker Wegh
Oostbeemster
Oostersloot
Purmerender Wech
Tisper Wegh
Tisper Sloot
Volger Wegh
Drayoorder Sloot
Ryper Wech
Hobreder Wegh
Noord beemster
Oostmyser Wech
Schermerhorner W.
Westmyser
Oost huyser Wech
Oostmyser
Wormer Wegh
Wester Sloot
Wester Wegh
Sloot

opgeweckt ſijnde, hebben ſy met een nieuwen luſt en naerſtigheyt de ſaeck weder aengevangen: waer toe van nieuws, tot meerder bevordering van 't werck, noch ſommige Hooft-Ingelanden, benevens d'eerſte feſtien, ſijn verkoren, te weten, Laurens Ianſz. Spiegel, Raedt en Schepen der ſtadt Amſterdam; den Advocaet Tobias de Koene, daer na Dijckgraef van de Beemſter; Wybrant van Warwijck, Ioan Hellinx, Nicolaes van Bambeeck, en Auguſtijn van Peyn, kooplieden der gemelde ſtadt; Dirck Gerritſz. Meerman, Schepen der ſtadt Delf; Ioan Binnenblijf, Burgermeeſter te Hoorn, (in wiens plaets daer na de Burgermeeſter Willem Pieterſz. Haſes volghde,) een van de Burgermeeſteren van Purmer-endt; Thomas Blommaert, van Haerlem; en Ioan Pellicorn, van Leyden: de welcke, nevens den laetſtgenoemden Dijckgraef tot Heemraden hebben verwillight de voorſeyde Kornelis Arentſz. Frans Ianſz. Molenwerf, Dirck Franſz. en Kornelis Kanter van Amſterdam.

Nieuwe amptlieden.

Vordering,

De gemelde Heemraden hebben, door hare gedurige naerſtigheydt, en voorſichtigheyt, ſomtijts geſterckt met eenige van de Hooft-Ingelanden, en inſonderheyt met de meergenoemde Dirck van Os (wiens ſoon van een ſelve naem noch heden 't ampt van Dijckgraef met grooten lof bedient) en Jan Klaeſz. Kroock, ſoo vele gevordert, dat alle de ringdijcken, tot over de twaelf duyſent Rhijnlantſche roeden, in vier maenden meeſt volmaeckt en in behoorlijcke ordre ſijn gebracht; en in elf maenden, namelijck van den 24 Iunii 1610 (wanneer men eerſt begon te malen,) tot in 't eynde van Mey, of 't begin van Iunius 1611, al het water genoeghſaem wegh was; ſoo dat noch in 't ſelve jaer (buyten hope en meening van een yder, ſelf van de naburige huyslieden,) vele ſlooten gemaeckt wierden; ja men had het werck konnen voltrecken, indien de weeckheyt van de gront, en d'overkomenden herfſt en winter 't ſelve niet belet hadden: derhalven is de laeghſte gront weder met meer dan twee voeten waters bedeckt, doch de buytenwercken ondertuſſchen meer verſwaert en verbetert ſijnde, is al het water in 't voorjaer 1612 door de molens (die men in een merckelijck getal had vermeerdert) uytgemalen, en de gantſche Beemſter den 19 Mey van 't ſelve jaer geheel droogh bevonden.

en voltrecking.

Ondertuſſchen ſijn de binnen-wercken, die deur 't water meeſt weder toegeſpoelt waren, van nieuws begonnen, en in min dan vier maenden opgemaeckt; en al de landen nauwkeurigh in hare ſlooten, wegen, wateren, en kavelen geleyt; ſoo dat op den 30 Julii van 't gemelde jaer (van welcken dagh jaerlijcks, met danckſegging tot Godt, in de Beemſter gedachteniſſe wordt gehouden,) de kavelingen en verdeelingen op 't Huys te Purmer-endt tuſſchen alle d'Ingelanden ſijn gedaen, en een yder ſijn landt in de kaert ſekerlijck aengeweſen. Toen heeft yder ſijn gedeelte aenvaert, huyſen daer op geſtelt, en na ſijn eygen goetduncken beplant, gebouwt en verbetert; door welcken nutten arbeydt de Beemſter in ſulcken ſtaet en aenſien is gekomen, datſe voor een der beſte en vruchtbaerſte deelen van geheel Hollandt wort gehouden; ſoo dat 'er jaerlijcks vele vruchten op de landen en in de boomgaerden gewonnen worden, en vele duyſenden beeſten geweydet, tot groot voordeel van de beſitters der landeryen en hofſteden, en een beſondere nuttigheyt en gerief der naburen, die, in plaetſe van ſoo een vervaerlijcken vyandt, die hare landen jaerlijcks afknaeghde en in ſijn holle kaken joegh, nu ſoo een ſchoone landouwe, waer in ſy haer dagelijcks konnen verluſtigen, beſchouwen, en des ſelfs ſegeningen deelachtigh ſijn.

Verdeelingen der landen.

Vruchtbaerheyt.

Dit heerlijck geweſt bevat in ſijnen omring meer dan ſeven duyſent en vijf hondert morgen lants, behalven de dijcken, ſlooten en wegen, die te ſamen over de duyſent morgen bedragen.

Grootte.

Dit drooghgemaeckte meir is nu als tot een eylandt geworden; want het rontom een gracht heeft van vier, vijf, ſes, ſeven, en op ſommige plaetſen van acht en tien roeden wijdt, en vijf, ſes, en ſeven voeten diep, tot een boeſem en uytwateringe ſoo wel van ſijn eygen water, welcker molens daer op malen, als oock van 't water der buytelanden, en tot een deurvaert van alle ſchepen en ſchuyten, die te voren deur deſe meir plegen te varen.

Een eylandt.

De Beemſter legt in een ſeer bequame en rontom volckrijcke plaetſe, en als in 't midden van ſeer veel groote en treffelijcke dorpen; want in 't zuyden heeftſe de ſtadt Purmer-ent, aen welcke ſy nu met een brugge is gehecht; en niet wijdt van daer de twee rijcke en vermaerde dorpen Wormer en Jiſp, en het gehucht van Neck; in 't ooſten is Ooſthuyſen, Quadijck en Hobrede; in 't noorden de Beets, Somerdijck, 't gehucht van Vierhuyſen, Audendijck en Avenhorn; in 't weſten de twee groote en machtige dorpen Rijp en Graft, zuydt en noordt Schermer, ooſt en weſt Myſen, met het gehucht van de Volgers en Vuyle Gracht.

Gelegenheyt.

Den toeleg ofte gront van den ringdijck is op de breette van acht Rhijnlandtſche roeden gemaeckt, daer op een dijck legt van twee roeden gloyens, anderhalf roede kruyns, en twee, doch op ſommige plaetſen derdehalf en drie roeden druypens, en ſeven Zypſche voeten hoogh; hebbende een binnen ofte notſloot, tot afſcheyding van den dijck en landen, van twee roeden, oock derdehalf, en drie roeden breet. Binnens-dijcks ſijn tien groote en linie-rechtgaende wegen, op evengelijcke wijdte van elckanderen afgelegen, gemaeckt, yder drie roeden breet, en lang 1900, eenige 2000, en 2100, doch de middelwegh meer dan twee duyſent en negen hondert roeden: deſe wegen hebben aen wederſijden een ſloot van anderhalf roede wijdt, waer uyt die opgemaeckt ſijn; behalven noch verſcheyde bywegen, tot bequamer aenkomſt van de naburige dorpen, en verkorting van andere wegen, geleyt. Tuſſchen yder wegh ſijn, op een gelijcke wijdte, acht groote deurgaende en den anderen kruyſſende watertochten, breet twee roeden, en vijf voeten diep, gegraven: oock ſijn 'er noch eenige andere

Dijck.

Binne-wegen.

Watertochten.

dere wateringen en molen-tochten, ſoo tot gerief van de vaert, en om bequamelijck met ſchuyten aen alle de landen te konnen varen, als oock inſonderheyt om het regenwater uyt de kavelſloten in de molentochten, en ſoo voort aen de molens te brengen.

Afdeeling. Tuſſchen deſe wateringen en wegen ſijn alle de landen in vierkante blocken van hondert morgen geleyt, en weder in ſtucken van twintigh morgen, op de lengte van twee hondert en vijftigh, en de breette van vijftigh roeden afgedeelt, en met ſcheyd-ſlooten van twaelf voeten breet van elckander geſcheyden, op ſulck een wijſe, dat de hoofden ofte de voorſte deelen van alle de landen aen eenigen wegh, en d'achterlanden aen een der voorſeyde watertochten ofte vaerten uytkomen. Dewijl oock alle deſe landen niet van een hooghte ſijn, ſoo is de gantſche Beemſter in vier Polders afgedeelt, en yder Polder met ſoo vele molens voorſien, dat die ſijn water bequamelijck en by tijdts in 't voorjaer kan looſen, waer toe de molens ten getale van 55 ſijn vermeerdert. d'Arenberghſche Polder, groot ontrent twee duyſent morgen, wort door twaelf molens; de Boven-polder, die 1900 morgens vervat, door tien; en de Middel-polder met de Onder-polder door drie-en-dertigh molens droogh gehouden. Om de gemelde afpoldering bequamer te verrichten, is de gront van de Beemſter, als die noch onder 't water lagh, tot tweemael nauwkeurigh over 't ys gepeylt, gediept en geboort; en als die nu droogh en afgeroeyt was, in alle de ſtucken tot verſcheyde plaetſen geſpit en geproeft, om de landen, ſoo na als doenlijck was, met elckanderen te vergelijcken, en de ſlechtſte by de beſte te voegen.

Polders.

Indien ick nu in 't beſonder alle de deelen van deſe heerlijcke landouwe wilde vertoonen, het ſoude te lang vallen: en wie kan na waerde ſoo veel treffelijcke hofſteden en luſthoven, als de Beemſter (die men met recht het Noort-Hollandtſche Tempe magh noemen,) in haren ſchoot omhelſt, beſchrijven? daer ſommige van d'aenſienlijckſte des Landts hare ſinnen, door Staets en Stadtsſaken vermoeyt, komen verluſtigen, en een geoorloft vermaeck genieten in 't beſchouwen der Natuure op haer ſchoonſte en in haer kracht, om daer door opgeweckt te worden tot lof van den Schepper der ſelve Nature, die, uyt d'onuytputtelijcke fonteyne van ſijne goedertierentheyt, den menſchen ſoo vele ſchoone, rijcke en milde gaven ſchenckt, dat hy die niet genoegh kan bemercken, verhalen, nochte prijſen.

DE SCHERM-MEER.

DE Ed. Gr. Mog. Heeren Staten van Hollandt en Weſt-Vrieslandt hebben aen de Heeren Burgermeeſteren en Regeerders der ſtadt Alckmaer Octroy gegeven, dat ſy mochten bedijcken, en van water tot landt maken een goet gedeelte van het water genaemt de Schermeer, aen de voorſeyde ſtadt Alckmaer gelegen, en dat binnen den tijdt van vier eerſtkomende jaren in 't geheel, tot de Ster-Meer en Lange-Meer toe, en de geſeyde twee Meiren uytgeſloten; op conditie nochtans, dat de gemelde Heeren Burgermeeſteren gehouden waren, voor en aleer in 't werck tot de voornoemde dijckagie te treden, alle de gene die eenige pretenſie hadden, ofte verklaerden daer by geintereſſeert te weſen, behoorlijcke voldoening en contentement te geven; en in 't beſonder, dat het contract, den 19 September van 't jaer 1631 tuſſchen Burgermeeſteren en Regeerders der ſtadt Alckmaer, en de Heeren Hooft-Ingelanden, Dijckgraef en Heemraden van de uytwaterende ſluyſen van Kennemerlandt en Weſt-Vrieslandt gemaeckt, ſoude nagekomen en volbracht werden. In 't gemelde Octroy wierd den voorſeyden Heeren Burgermeeſteren en Regeerders der ſtadt Alckmaer oock toegeſtaen, gelijck d'eyge woorden van 't ſelve meêbrengen, *de gronden van de voorſz. Schermeer te mogen houden, ende te beſitten eeuwighlijck ende erffelijcken, voor hen, heuren erven ende nakomelingen, ofte actie van hen verkrijgende, mits aen Ons, ten behoeve van de Graeflijckheyt, betalende, tot een erffelijcke recognitie, drie ponden, te veertigh grooten 't pont, jaerlijcks op yder morgen, innegaende nae ſeven jaren, te reeckenen van de tijdt af dat de kavelinge van de bedijckte landen ſal weſen gedaen, ende losbaer tegens den penning vijf-en-twintig, latende de vertoonders* (verſtaet van 't requeſt, 't welck ſijn de welgemelte Heeren Burgermeeſteren) *vry de hondertſte morgen van alle de landen, binnen den ring van de Schermeer, uyt den water te bedijcken, tot onderhout van de Kercke ende Kerckelijcke dienſten, mitsgaders aen de Graeflijckheyt de Viſſcherye over ringſlooten van de voorſz. bedijckinge. Hebben voorts de Vertoonders vergunt ende vergunnen mits deſen vrydomme van alle contributien ordinaris ende extraordinaris, als van verpondingen, hondertſte, vijftighſte, ende veertighſte penningen van en over de gronden van de voorſz. bedijckinge, ende van de oude landen tot de bedijckinge te breecken ende te gebruycken, mitsgaders vrydom ende exemtie van de beſaeyde landen, hoorngelden, ende diergelijcke laſten, die over de platte landen alreede geſtelt ſijn, ofte noch geſtelt ſouden mogen werden niet uytgeſondert, ende van alderley tienden, voor den tijt van vijftien jaren eerſtkomende, alles ingaende na de kavelinge als voren, ende mits dat de bedijckers, ofte actie van de ſelve hebbende, ter exſpiratie van de voorſz. jaren aen de Graeflijckheyt ſullen laten volgen den elfden ſchoof van de beſaeyde landen der voorſz. bedijckinge. Gelijck Wy de Vertoonders oock vergunnen vrydom van de middelen van conſumptie tot den tijdt van de voorſz. kavelinge der gronden, ende een jaer daer na; mitsgaders voor altijt vrydomme van de tollen de Graeflijckheyt van oudts altijt toegekomen hebbende, van alle 't gene ſy ſullen voeren na de voorſz. landen, ofte van daer uytvoeren in Hollandt. Octroyerende mede de Vertoonders, omme te nomineren drie perſoonen, daer uyt by Ons, ofte Onſe Kamere van de Reeckeninge, een ſal werden verkoſen tot Dijckgraef. Ende ſullen voorder de Vertoonders ſelfs mogen ſtellen ende committeeren, Hooft-Ingelanden, Heemraden, Penning-meeſter, ende andere Officieren de dijckagie concernerende, met macht om allerley Keuren ende Ordonnantien, tot vorderinge ende onderhout van de voorſz. dijckagie dienende, te maken, ende het gunt met goetvinden van de Hooft-Ingelanden ofte meerder ſtemmen van dien, tot makinge ende onderhoudinge van de voorſz. voorgenomen dijckagie ende appendentien van dien omgeſlagen ſal worden, 't ſelfde hebben ſal parate executie, ende geinnet werden met dubbel gewin, niet jegenſtaende oppoſitie ofte appellatie, &c.* Dus verre de woorden van 't gemelde Octroy, het welck is gegeven in den Hage, onder 't groot Segel van den Lande, den 26 September, in 't jaer 1631.

Daer na ſijn de welgemelte Heeren Burgermeeſteren en Regeerders der Stadt Alckmaer, volgens den inhout van 't Octroy, voortgevaren om dit loffelijck voornemen uyt te voeren, en alle verhinderingen wegh te nemen: waer op het drooghmaecken aengevangen en geluckelijck volbracht is, en alles in ſulcken ſtant geſtelt, om de landen by lot ofte kavelinge uyt te deelen; deshalven hebben de Hooft-Ingelanden, Dijckgraef ende Heemraden, mitsgaders gemeene Ingelanden van de Scher-Meer, om 't ſelve te bequamer te verrichten, t'ſamen geaccordeert en gearreſteert eenige Poincten ende conditien, waer van de voornaemſte ſijn, en tot ons beſonder voornemen dienſtigh: Eerſtelijck, dat alle de kavels, afgeſteken ſijnde in vijftien Morgen Schermer-meers lantmate, van ſes hondert roeden in de morgen, hardt landt, (de ſlooten daer inne niet gemeten,) ende met nomberpalen van den anderen gediſtingueert, t'elckens twee alſulcke kavels naeſt den anderen gelegen, ofte ſoo de ſelve in de looten geſtelt ſijn, ſullen werden gecombineert, ofte t'ſamengevoeght. 't Gene ſommige kavels, by neutrale luyden, oock nae rijpe examinatie, ſlechter of beter bevonden werden, als de gemeene anderen, ſullen nae advenant de mindere of meerdere deucht, met penningen werden geegaleert ende vergoet. Op deſe en vele andere conditien, hier te lang te verhalen, is de gemelde kaveling en loting voltrocken op het Stadthuys t'Alckmaer den 25 October in 't jaer 1635, ter preſentie van verſcheyde aenſienlijcke Heeren des

CAERTE VAN DE
SCHER-MEER,
Alsoo de selve is Bedyckt, ende by Cavels van 15 Morgen suyver landt door lotinge uytgedolt, op den 25 October Anno 1635. ende aldus met groote verbeteringe int licht gegeuen
De Beemster met 40 Molens drooch gemalen synde, is in syne Weghen Wateringen Polders ende Cavelen van Morgen afgeleyt, op den 30 Iuly 1612, derhalven Iaerlyx in de selve eē generale Danck ofte Bede dach wert gehouden op den selven dach, ende de 2 volgende dagen een trefelycken Iaermarckt.
De Heerhuygenwaert Bedyckt ende drooch gemalen synde is in syne Weghen, Wateringhen ende Cavelen van 15 Morgen suyver landt, afgedeylt, ende by lotinge den Ingelanden toe geleyt op den 20 Iuny Anno 1631.
Dit Schermer Eyland is wel in sich selven kleyn van omvangh; maer eyssen wel een ryck en seer gesogent Eylandt vervatende vyff treffelycke en (door der Inwoonderen Handel) vermaerde dorpen, als Graft Ryp Graftdyck, Schermer ende Schermer horn Behalven noch enige voorneme Buerten, de Inwoonderen generen haer wel ten dele met de landt bouwerye maer aldermeest met de Rederye ter zee insonderheyt met de Buys ofte Haringh vangst.
Schermeer Lant Roeden.
Schermeer Dyck Roeden.
EERSEM
MYSER COOGHE
Mysen
Ursem
Schermer horn
Schermer
Oude Schermer kerck
Rustenburch
Otterlyck
HUYGEN
WAERDT
Oudorp
St. Panckras
GEESTMER
ALCKMAER
Boeckel
Aeckersloot
Kerckbuere
Lamoor
Hongeest
Sluysbuert
Stierp
De Wouden
LANGHE
MEER
Volger
Graft
Ryp
Noordteyndt
DE NOORDER MEER
POLDER VAN MENICHWEER
De Wout-huysen
De Laen
Driehuysen
De Blockers
DE MATTEN
Eylandt
WESTER OFTE GROOTE MEER
Vinchuysen
Graftdyck
Oosterbuert
t'Kamer Hop
DE BEEMSTER Polder
West
Suydt
Middel Vaert
Wester Tocht
Wester Middel Wegh
Oester Middel Wegh
Oester Tocht
Wester Molen Tocht
Alcmaer Noorder Wegh
Alcmaer Suyder Wegh
Molen Wegh
Noorder Wegh
Oester Not Wegh
Rustenburger Wegh
Otterlycker Wegh
Menichweer Wegh
Blokkers Wegh
De Gouw
De Beemster Dyck
De Noordt Dyck
De Huygen Dyck
De Oosser Dyck
De Nieuwe Otter
Koe Bos
Butterhuysen
Beve cooch
t'Landt van de Kerck van Oudorp
t'Groote Bos van Otterlyck
Halvemaens Brugh
Munke Brugh
Swyn meer
Middel burgh
Nieuburch
Overtoom
Schermeer Lant Roeden.
Schermeer Dyck Roeden.

Landts en der gemelde ſtadt Alckmaer, nevens meeſt alle d'Ingelanden van de Scher-meer.

Men kan oock de naerſtigheyt der Hollanders, behalven alle 't voorſeyde, beſpeuren aen het drooghmaken van verſcheyde andere meiren, als den Heer Huygen-waert, (niet wijdt van Alckmaer gelegen, en ten deel in deſe kaert van de Scher-meer begrepen,) welcke in 't jaer 1631 is uytgemalen, en met ſijne dijcken beſloten, vervattende binnen de ſelve meer dan drie duyſent en drie hondert Hollandtſche morgens: doch de gront is niet ſoo vruchtbaer, nochte de weyden ſoo vet, als men gehoopt hadde.

Heer Huygenwaert.

Purmer.

Tuſſchen de ſteden Edam, Purmerend, en Munnekendam, leght de Purmer (waer van de Kaert, nevens eenige andere, terſtont hier op volgt,) in 't jaer 1622 droogh gemaekt; het welcke ſeer aengename, en, als ſommige meenen, byna de beſte weyden van Hollandt heeft; en begrijpt in ſijnen omring twee duyſent negen hondert en twee-en-tachtigh Hollandtſche morgens.

Broecker-Buyckſlooter- en Belmer-meir.

In de gemelde volgende kaert ſiet men noch drie andere droogh-gemaeckte meiren, die niet ſoo groot ſijn als de vorige, tuſſchen Amſterdam en Purmerend, te weten, de Broecker- Buyckſlooter- en Belmer-meir geheeten; als oock de Bylemer-meir, niet wijdt van Amſterdam, en ontrent de Diemer-meir, gelegen; welcke Bylemer niet ſeer geluckigh is voor eenige van de bedijckers, dewijl ſy op vele plaetſen niet wel droogh gehouden kan werden. Alle deſe meiren, met hare afdeelingen, wegen, en andere beſonderheden, konnen genoegh in de Kaerte geſien werden, dies ſal ick den Leſer met geen langer beſchrijving ophouden; en alleen aenroeren d'overige meiren, die van tijt tot tijt droogh gemaeckt ſijn; als de Wormer, tuſſchen de riviere de Sane en Purmerent gelegen, welcke vervat een duyſent ſeven hondert en twee-en-negentigh morgens: d'andere ſijn, de Stermeer, niet wijdt van de Beemſter; d'Egmonder-meer, en Berger-meer, dus genaemt nae de dorpen daer ſy naeſt aengelegen ſijn; de Boeckeler-meer, dicht by Alckmaer; de Geeſtmeer, Dieps-meer, 't Iaerlinger-meer, Wogmeer, Wognummer-meer, Binnebroeckermeer, en eenige andere, die men hier voor in de kaert van Weſt-Vrieslandt, oock 't Noorderquartier geheeten, kan beſchouwen: dies wy beſluyten, en ſeggen, dat alle deſe gemelde meiren nu ſtrecken tot grooten dienſt en nut der Provintie van Hollandt en Weſt-Vrieslandt in 't gemeen, en van vele perſoonen in 't beſonder.

Bylemermeir.

Wormer, en andere meiren.

't GE-

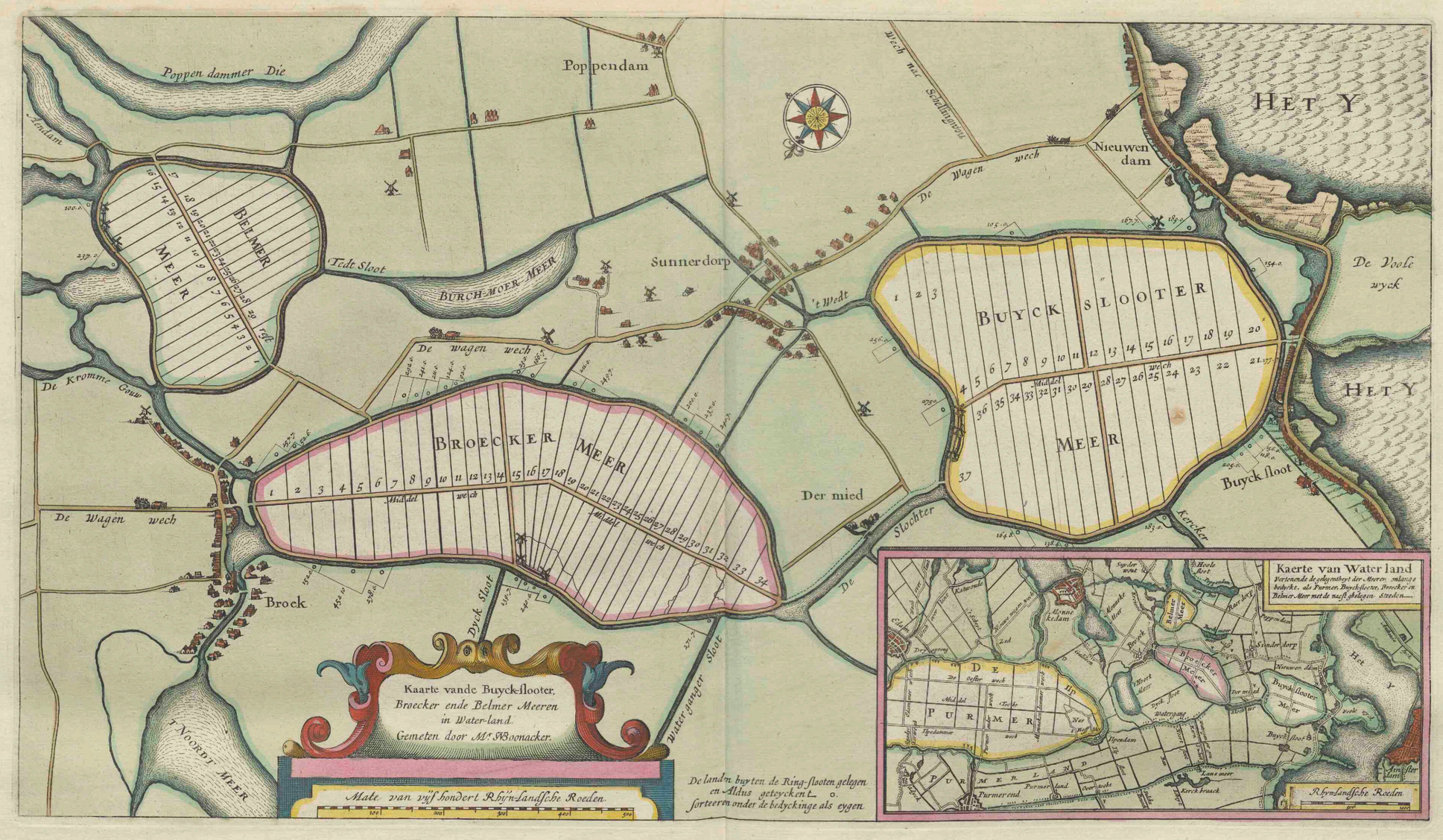
Poppen dammer Die
Poppendam
Aendam
BELMER MEER
Tedt Sloot
BURCH-MOER-MEER
Sunnerdorp
De Wagen wech
Nieuwen dam
HET Y
De Voole wyck
't Wedt
BUYCK SLOOTER MEER
De Kromme Gouw
BROECKER MEER
Middel wech
Der mied
Buyck sloot
Kercker
De Slochter
Brock
Dyck Sloot
Watergangen Sloot
T NOORDT MEER
Kaarte vande Buyck-slooter, Broecker ende Belmer Meeren in Water-land. Gemeten door Mr. Boonacker.
Mate van vijf hondert Rhijn-landsche Roeden.
De landen buyten de Ring-slooten gelegen en Aldus geteyckent o. sorteeren onder de bedyckinge als eygen
Kaerte van Water land
Vertonende de gelegentheyt der Meeren onlangs bedyckt, als Purmer, Buyck-slooter, Broecker en Belmer Meer met de naest gelegen Steeden.
Rhynlandsche Roeden

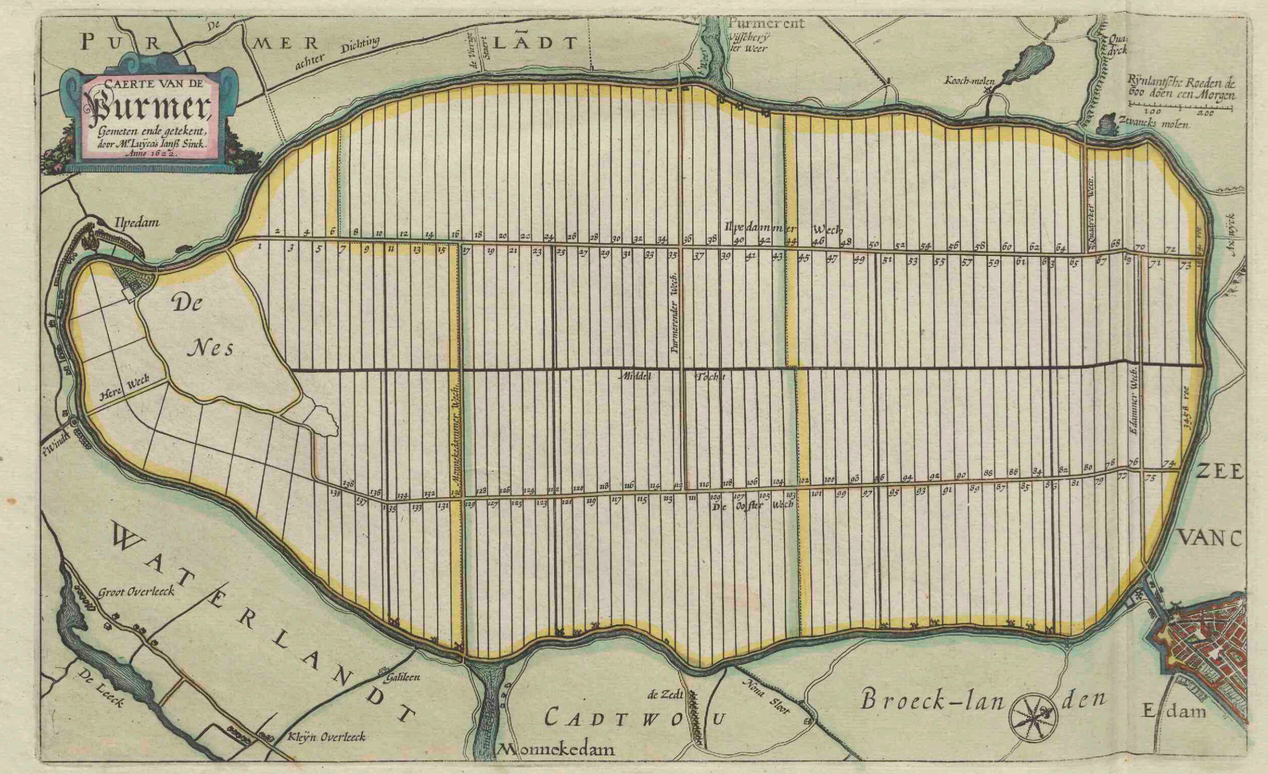
PURMER LADT
Purmerent
Kooch-molen
Rijnlantsche Roeden de 600 doen een Morgen
Zwancks molen
Ilpedam
De Nes
Ilpedammer Wech
Middel Tocht
De Ooster Wech
ZEE VANC
WATERLANDT
Groot Overleeck
De Leeck
Kleyn Overleeck
Galileen
CADTWOU
Monnekedam
Broeck-landen
Edam

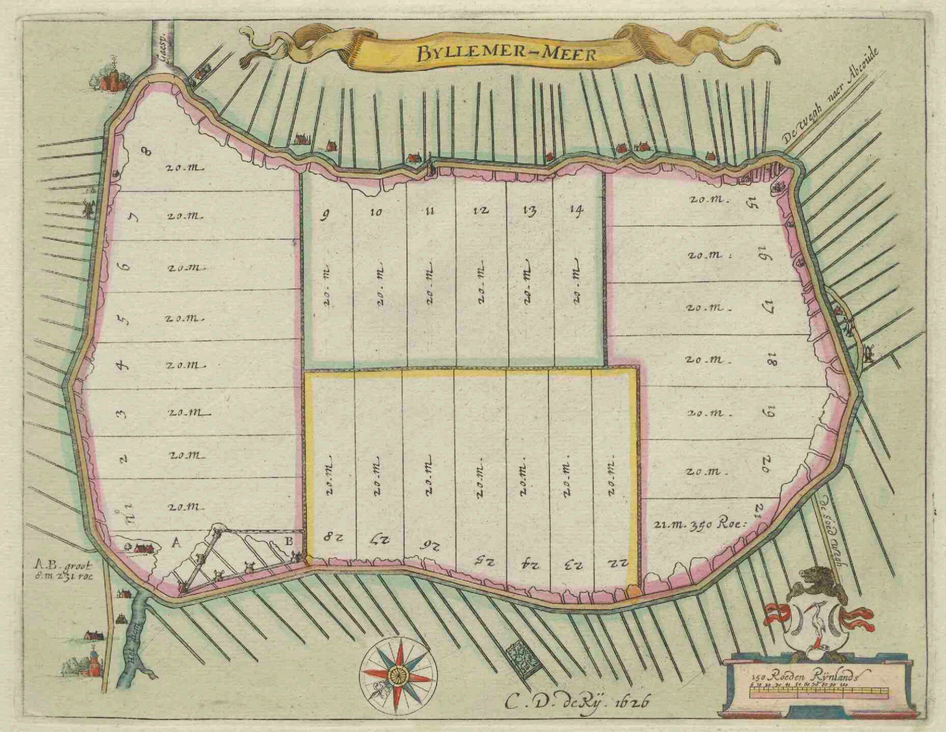
BYLLEMER-MEER
De Wegh naer Abcoude
A.B. groot 8.m 231 roe
21.m. 350 Roe
C. D. de Rij. 1626
150 Roeden Rijnlands

't GEDEELTE VAN NOORDTHOLLANDT, in 't gemeen genoemt HET KOEGRAS.

HEt uyterſte deel van Hollandt, dat meeſt naer het noorden ſtreckt, en tegen over 't eylandt Texel gelegen, is van 't ſelve eylandt door een arm der zee, 't Marsdiep genaemt, geſcheyden; maer ten weſten wort het beſpoelt door de golven van den Oceaen: dit hooft ofte hoeck lants, 't welck ſich ſeer hoogh boven de zeebaren verheft, vervat de dorpen Huysduynen en Helder, die voor 't gewelt der zee door de duynen, van de voorſichtige Natuur geſtelt, beſchermt worden: al het overige van deſe ſtreeck, welcke ſich verre naer 't vaſte landt deſer Provintie uytſtreckt, ſijnde allengs verſamelt en opgehoopt door 't hoogh vloeyen der zee, hoewel datſe boven de baren uytſteeckt, ſoo wortſe van de ſelve dickmaels aengevochten, ja ſomtijts, als de zee vergramt is, gelijck als onder de golven begraven; tot dat de vernuftige Batavieren, met een kloeckmoedigh voornemen, een ſantdijck maeckten, die ſy van de gemelde duynen tot aen 't vaſte landt brachten; en alſoo door dit middel het krachtigh gewelt van den verwoeden Oceaen gebreydelt, en alle deſe landeryen, die d'inwoonders het Koegras noemen, van de felle zeebaren bevrijt hebben. Toen dit dus geluckt was, kregen de Hollanders, na gewoonte, een nieuwen moedt; want ten eerſten begonnen ſy dat deel, dat men le Mairs Polder noemt, en niet ſeer groot is, te voorſien, en een dijck tuſſchen de kromten van de duynen te leggen. Daer na heeft men verſcheyde reyſen in beraet genomen deſe geheele ſtreeck lants, die ſich wijt en breet uytſtreckt, nevens het eylandt Wieringen (dus genoemt naer 't wier, dat de zee daer veel opwerpt, niet wijt van de Zuyder-zee gelegen, en alleen van dit lant door een arm der zee, dieſe de Wieringer Balg noemen, afgeſcheyden,) met dijcken te beſluyten en aen 't vaſte landt te hechten: want den Oceaen, hier vele ſanthoopen tegen deſen dijck opwerpende, ſchijnt het voornemen der Hollanders te begunſtigen, en als vrywilligh afſtant te doen van ſijn recht dat hy op dit gedeelte, dat hem afgenomen is, heeft: en men ſoude overlang 't gemelde voornemen te werck geſtelt hebben, indien niet d'onvruchtbaerheyt van eenige deelen 't ſelve belet hadden, om dat de beſitters van deſe gronden weynigh voordeel hoopten en vele ſchade vreeſden; te meer, nadien het deel, dat naeſt aen de zee leght, geheel met ſant bedeckt is, en ſchijnt ſeer weynigh vruchten aen ſijne meeſters te beloven, in vergelijcking van 't gene dat dicht by de Zuyderzee is gelegen, 't welck vol grachten en holen is, daer de zee haer water in brengt. Doch hoewel d'eygenaers dit werck, om de voorverhaelde redenen, tot nu toe uytgeſtelt hebben, ſoo heb ick evenwel goetgevonden de nakomelingen niet te berooven van dusdanige voorbeelden, welcke het verſtant en kloeckmoedigheyt der Hollanders, die 't gewelt der Nature durven tegenſtaen, klaerlijck vertoonen.

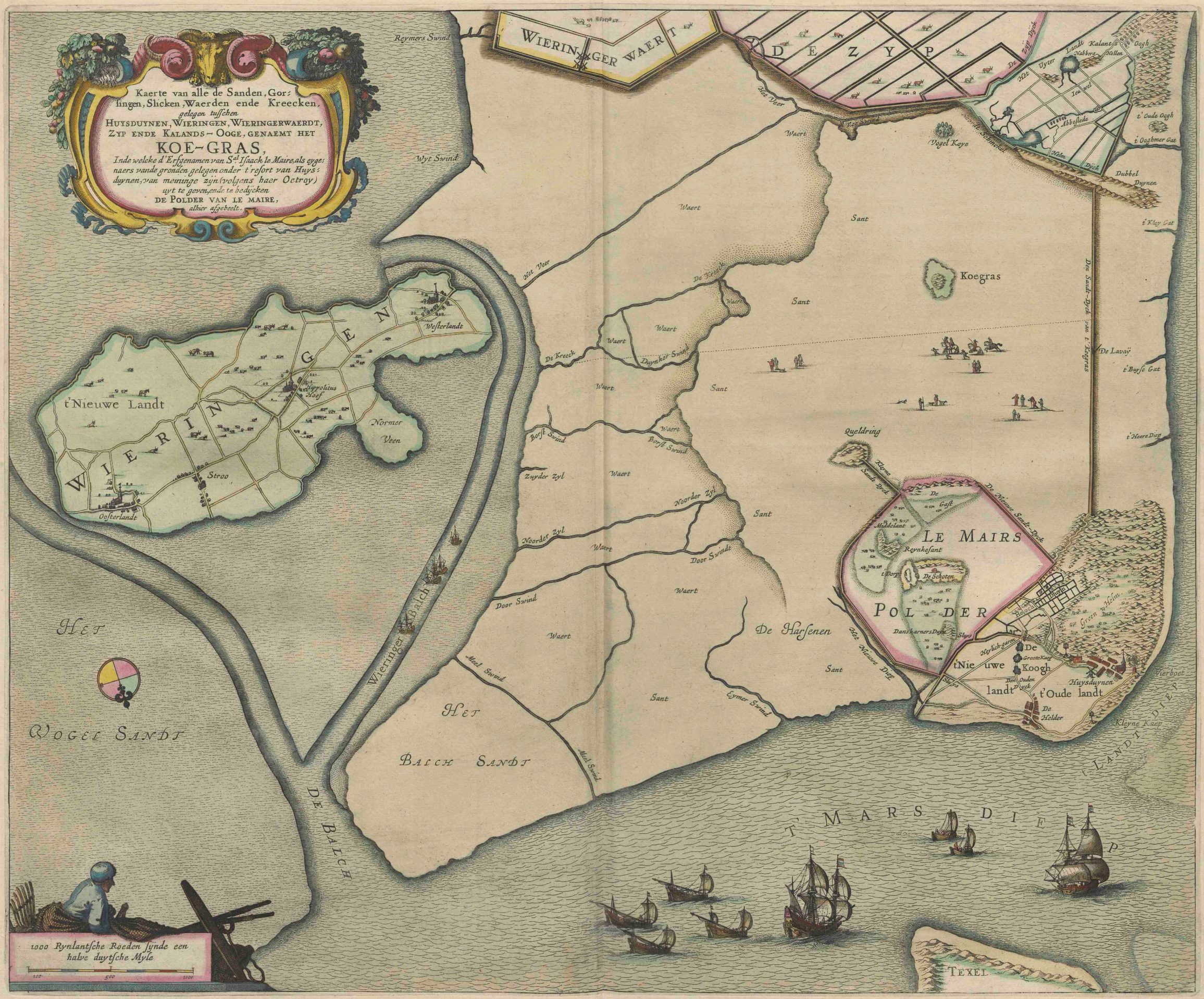
Kaerte van alle de Sanden, Gorsingen, Slicken, Waerden ende Kreecken, gelegen tusschen
HUYSDUYNEN, WIERINGEN, WIERINGERWAERDT, ZYP ENDE KALANDS-OOGE, GENAEMT HET
KOE-GRAS,
Inde welcke d'Erfgenamen van S.al Isaack le Maire, als eygenaers vande gronden gelegen onder t'resort van Huysduynen, van meininge zyn (volgens haer Octroy) uyt te geven, ende te bedycken
DE POLDER VAN LE MAIRE,
alhier afgebeelt.
WIERINGERWAERT
DE ZYP
Reymers Swind
Wyt Swind
Het Veer
Waert
Sant
Koegras
De Kreeck
Duynker Swind
Borst Swind
Zuyder Zyl
Noorder Zyl
Door Swind
Meel Swind
Eymer Swind
Queldring
Klyne Sandt Dyck
De Nieuwe Sandt-Dyck
De Gast
Middelant
Reynkesant
LE MAIRS
POLDER
De Schoten
Danskarners Duyn
Sluys
Groen Helm
Heylich-garen
De Groote Kaep
t'Nieuwe Koogh
landt
Den Ouden Dyck
t'Oude landt
Huysduynen
De Helder
Vierboet
Kleyne Kaep
t'Oude Oogh
t'Ooghmer Gat
Dubbel Duynen
t'Kley Gat
De Lavaÿ
t'Buyse Gat
t'Heere Diep
Den Sandt-Dyck van t'Koegras
Vogel Koye
Koe Swind
Kalants Oogh
Nabbers Nollen
Abbestede
Helm Dyck
De Zyp Dyck
Het Nieuwe Diep
De Harsenen
Wieringer Balch
Het Balch Sandt
Het Vogel Sandt
De Balch
t'Nieuwe Landt
WIERINGEN
Westerlandt
Hippolitus Hoef
Normer Veen
Stroo
Oosterlandt
t'Mars Diep
Texel
1000 Rynlantsche Roeden synde een halve duytsche Myle
100
500
1000

Het Graeffchap
ZEELANDT.

Naem.

HEt Graeffchap Zeelant, (gelijck ſommige ſeggen) begrijpt de eylanden die binnen de ſtroomen van de Scheld gelegen zijn, en heeft ſijnen tegenwoordigen naem, na veler gevoelen, gekregen van de Denen, de welke eerſt ingenomen hebbende het eylandt van Walcheren, 't ſelve Zeelandt geheeten hebben, nae den naem van het voornaemſte eylandt van Denemarcken, waer af alle d'andere omleggende eylanden alſoo genaemt zijn geworden. Levinus Lemnius, een vermaert Medicijn-meeſter geboren van Zierickzee, brengt den naem af van Zee en Landt, om dat het een landt is rondom met de zee beçingelt: wiens gevoelen veel waerachtiger is, als wel de voorgaende, want der Denen eylanden alſoo niet genoemt worden in hare tale, als wy de ſelvige noemen. En in deſe opinie wort hy gevolgt by Louys Guicciardin, die hem nochtans niet toe en ſtaet, gelijck het niet heel vreemt en is, dat de Zeeuſche eylanden eertijdts ſouden bewoont geweeſt hebben by de volckeren, die Cornelius Tacitus, in ſijn boeck van de zeden der Duytſchen, *Mattiacos* noemt. Overmits (ſegt hy,) de Mattiaci in Hoogduytslandt en over den Rhijn gewoont hebben, gelijck de voorſz Tacitus ſelve mede getuyght. Andere willen ſeggen, dat deſe eylanden eerſt by de *Toxandros* ſouden bewoont zijn, doch dit is even onſeker. Mijns bedunckens, ſeght Joannes Iſacius Pontanus veel beter als alle de reſt, de welke meent dat de Zeelanders, ofte te minſten een deel van de ſelvige, mede zijn oorſpronckelijck van de Catten gekomen, gelijck hy breeder bewijſt in ſijn boecksken van de drie monden des Rhijns. Doch wat hier in der waerheydt van zy, laten wy de geleerde onder malkanderen diſputeren, ons genoegende, in 't gros te ſeggen, dat de Denen en Noormans niet alleen deſe Zeeuſche eylanden noyt beſeten en hebben, als voor een weeck drie, vier, en Hollant mede voor een korten tijdt, alſoo ſy daer weder uytgeſmeten wierden. Oft nu de Grave Diederick de Zeeuſche eylanden geſamentlijck met Hollant verkregen heeft, en op een ſelvige tijdt tot een Graeffchap verheven zijn geworden, dan oft Zeelandt te voren ſijne beſondere Graven gehad hebbe, en wanneer het eygentlijck met Hollandt vereenight zy geworden, konnen wy niet vaſtelijck ſeggen. Het is te gelooven, ſoo Jan Reygersberge Chronijck-ſchrijver van Zeelandt, en andere autheuren bewijſen, dat een deel van deſe eylanden, als Walcheren en Zuyt-Bevelandt, eertijdts vaſt geweeſt zijn aen Vlaenderen, en dat by geval en tempeeſt der zee, de watervloet-Schelde een nieuwen ſtroom ofte loop tuſſchen beyden genomen, en die van Vlaenderen afgeſcheyden heeft. Gelijck oock Cornelius Battus ſchrijft, een oudt geſchrift geſien te hebben, waer in ſtont, dat, omtrent den tijdt van de geboorte Chriſti, deſe eylanden niet dan met ſekere enge ſlooten en waterloopen van malkanderen afgeſcheyden waren. Andere gelooven, dat omtrent de ſelve tijdt de Schelde deſe eylanden niet alleen van Vlaenderen, maer oock van malkander affcheydende, aldaer in de Maſe geloopen is, en dat het, immers ten deele, die eylanden zijn, die (nae Cæſars ſchrijven) den Rhijn maeckt, loopende te veel plaetſen in de groote zee. Het is bynae onmogelijck alle de Zeeuſche eylanden, ſoo groote als kleyne, eygentlijck en volkomentlijck te beſchrijven; want een deel der ſelve zijn dickwils door onweêr, en overvloet der zee verandert, en nu kleynder en dan wederom grooter geworden, nu vergaen en dan wederom opgekomen. Daerom ſullen wy alleenlijck beſchrijven de gene die bedijckt zijn, namentlijck, Schouwen, Duyvelandt, Tolen, en Oreſant (welcke, ten aenſien van de Schelde, ooſtwaerts gelegen zijnde, daerom genoemt worden Zeelandt beooſterſcheld)

Oude inwoonderen.

Deelinge.

Nederlandt.

mitsgaders Walcheren, Zuyd-Bevelandt, Noort-Bevelandt en Wolfersdijck, die onder den naem van Zeelandt beweſter-ſcheld gerekent en begrepen worden. Zeelandt is in 't weſten en zuyd-weſten, maer voornamentlijck in 't noord-weſten en noorden, beſpoelt met de woeſte zee, doch tegen de ſelve wel verſien en bewaert met berghskens en heuvelkens van wit zant, door de natuure ofte zee opgeworpen, en gemeenlijck geheeten duynen, welcke alleen in Walcheren en Schouwen, als weſende de twee uytterſte eylanden, zijn. In 't ooſten en noord-ooſten ſcheyden het ſekere ſtroomen (als het Goereeſche gat, Flackee, en Volckerack,) van het Graeffchap Hollant; zuydwaerts heeft het de ſlincker, en zuyd-ooſtwaert den rechter arm van de Schelde, die het van Vlaenderen en Brabant ſcheyt, en voort (ſoo geſeyt is) in twee voorname deelen van malkanderen deelt. *Grenſen.*

Van daer de duynen ophouden, zijn Walcheren en Schouwen, en d'andere eylanden rondom, met vaſte ſtercke dijcken beſet, van ſulcker hooghte, dat de zee daer niet overvloeyen kan; en boven gemeenlijck ſoo breet, dat 'er twee wagens neffens den anderen konnen op rijden, maer beneden aen den voet wel vijf-en-twintigh ellen breet. Deſe dijcken worden gemaeckt van goede kley oft pot-aerde. Van buyten loopenſe allengskens vlacker af, en zijn boven op, ſoo verre als 't water gewoonlijck daer tegen ſpoelt, meer dan twee vingeren dick met ſtroo ofte gluy wel dicht doorwrocht, het welckſe wonderlijck ſterck en geduurigh maeckt. De koſten die dagelijcks aen de vermakinge, onderhoudinge, en verſekeringe van deſe dijcken gedaen worden, zijn ſeer groot, de arbeyt en moeyte niet minder. *Emanuel* van *Meteren* in het 16 boeck ſijner Commentarien verhaelt, uyt het getuygeniſſe der Zeeuſche Dijck-graven, dat de omvang der landen van Zeelandt, ſoo verre die met dijcken beſet en beſchermt zijn, wel gemeten weſende, bedraeght veertigh mijlen weeghs, elcke mijle van veertien hondert roeden, en dat elcke roede dijcks, d'een door d'ander, wel gekoſt heeft tien pont Vlaems, ſoo dat alle buytendijcken, te ſamen komen te ſtaen by de vier-en-dertigh tonnen gouts. De gemeene koſten tot onderhoudinge der ſelver kan hier uyt ten deele afgenomen worden, dat, in 't landt van Schouwen, yder gemeet, ofte halve morgen Hollants, alle jaers te gelden heeft, ſoo aen ſchot- als dijck-gelt, tuſſchen de drie en vier guldens, welcke penningen eenighlijck beſteet worden tot de reparatie der dijcken. Maer alle deſe overgroote koſten worden overvloedelijck vergoedet, door de uytnemende vruchtbaerheyt des landts; het welcke, op dat ick andere granen, als gerſte, haver, en wat des meer is, voorby gae, inſonderheydt geeft groote menighte van ſeer ſchoone en uytgeleſen tarwe, die in de omleggende landen wel bekent en grootelijcks begeert is. Daer beneffens waſt 'er veel kool-zaets, waer van olie wordt geſlagen, die men beſight om in de lampe te branden, zeep af te zieden, en tot meer andere dingen. Mede oft krappe, die de verwers gebruycken, valt 'er uytnemende veel en goet. Daer waſſen oock, met name in 't landt van Schouwen, eenige Laurier-boomen met hare rijpe en volkomen beſſen, oft Bakelaer, een ſake (ſeght *Guicciardijn)* die in d'andere Nederlanden niet en gebeurt. Gelijck mede verſcheyden ſoorten van medicijnale kruyden, die elders niet te vinden zijn. De Zeeuſche weyden zijn wonderlijck goet en vet voor het vee; en ſelfs op de buyten-dijckſche ſchorren, ofte voorlanden, die nochtans alle getyden met de ſoute zee-baren overloopen worden, dwalen ontelbare kudden ſchapen, de vetſte en ſmakelijckſte van alle de Nederlanden. De duynen zijnder gelijck in Hollant vol konynen, en op de koornackers onthoud ſich een groote menighte haſen, velt-hoenderen en patrijſen. Wat aengaet de Zeeuſche lucht, daer van ſullen wy *Lemnium* hooren ſpreken, wiens woorden, na den ſin vertaelt, aldus luyden: Van de ſoetigheyt des Zeeuſchen luchts en derf ick niet veel toeſeggen, als die op ſommige plaetſen wat ſtrafachtigh is, en ongeſonder dan in de

Vruchtbaerheyt.

Lucht.

ZEELANDIA Comitatus.

MARE GERMANICVM.

Milliaria Germanica communia.

Magnifico Amplißimo
Doctißimoq; Viro
D. SIMONI
BELLIMONTIO
Reipub. Middelburgenſis
Syndico, et in Potent.orum
Ord. Gener. Belg. Fœderatæ
Conſeßu nomine Ordinum
Zeelandiæ Aßeßori, nuper
ad Poloniæ et Sueciæ Re-
ges Legato D.D.
Guilielmus Blaeu.

HOLLANDIÆ PARS.

BRABANTIÆ PARS.

FLANDRIÆ PARS.

naeſtgelegene landen, voornamentlijck des ſomers, en dat door de ſtercke dampen der poelen en moraſſchen, als oock door dien het landt weynigh met boomen beplant is. Doch heeft dit voordeel, dat ſy niet haeſt van peſte beſmet wordt; maer de beſmettinge eens ontfangen hebbende, valt den menſchen ſeer wreet, en is niet haeſt te verſoeten of te ſtillen. Deſe hardigheyt van de lucht heeft het ſpreeckwoort veroorſaeckt, waer mede men gemeenlijck wenſcht om Brabantſche lucht en Zeeuſche renten, hoewel nochtans het eylandt van Schouwen een tamelijck wel getemperden hemel heeft, en in dien deele alle d'andere Zeeuſche eylanden te boven gaet. De Zeelanders zijn ſeer ſcherpſinnigh, en vernuftig: in haer huyshouden ſoo net en puntigh, dat de Koning van Spanjen Philippus II, en ſijne Hovelingen, in Zeelant aengekomen zijnde, ſich daer grootelijcks in verwonderden. Men vint 'er kloecke zee-luyden, en geneeren ſich de Zeeuwen in 't gemeen meeſt by de lantwinninge en viſſcherye, op welcke ſy haer beſonderlijck wel verſtaen. Door de bant en zijn de inwoonders hier niet ſoo grof en groot van geſtalte als in Hollant. Doch verhaelt de Zeeuſche Chronijcke, dat Graef Willem, de vierde van die name, van Hollant en Zeelant, toegenaemt de Goede, op de Bruyloft van Karel de Schoone, Koning van Vranckrijck, een Zeelantſche vrouwe gebrocht heeft, die ſoo groot van lichaem was, dat ſelfs de allergrootſte mannen maer dwerghskens by haer ſchenen te weſen. Haer krachten waren ſoodanigh, dat ſy in elcke handt een volle tonne biers konde dragen, en een balck, die acht mannen niet konden optillen, haelde en ſleepte waer ſy begeerde.

Invoonderen aert.

Zeeuſche Reuſinne.

In Zeelant zijn maer ſes bemuurde ſteden, die hare Gedeputeerden en ſtemmen hebben ter vergaderinge van de Staten des ſelven lants, namentlijck, Middelburgh, Zierickzee, Goes, Tolen, Vliſſingen, en Vere. Daer-en-boven zijnder noch S. Martens-dijck, Armuyden, en Brouwershaven, welcke mede wel goede beſloten vlecken zijn, en ſtadts privilegien hebben, maer eygentlijck onder de ſteden niet getelt worden. Roemers of Reymers-wale leght nu meeſtendeel ontmantelt, hoewel het mede ſijn Burgermeeſters heeft. Dorpen oft open vlecken telt men in Zeelandt over de hondert, waer onder ſommige uytnemende groot zijn, als Domburgh, eertijdts een ſtadt, en als noch ſtadts privilegien hebbende: Haemſtede, een oude Baronnye, Scherpeniſſe, Cruningen, Baerlandt, en meer andere. De Staten des landts en de Graeflijckheyt van Zeelants beſtaen uyt de eerſte Edele, welcke den gantſchen Adel repreſenteert, namentlijck, de Marquis van der Vere en Vliſſingen, plaetſen tegenwoordelijck toebehoorende den Prince van Oranjen Willem Henrick van Naſſou, en de ſes voorgenoemde ſteden.

Steden.

Vlecken.

Dorpen.

Staten.

Schouwen is het grootſte eylandt beooſter-Scheld, de Latiniſten noemen het *Scaldia*, nae de Schelde, die 't ſelve met de andere ooſterſche eylanden van beweſter-Scheld onderſcheyt. Het is eertijdts grooter geweeſt, en placht Noord-Bevelant ſoo na te leggen, dat de inwoonders van 't een en 't ander eylant te ſamen konden ſprake houden, daer ſy nu met een wijdt water van den anderen geſcheyden zijn. De oorſake van deſe afbreucke is geweeſt het gewelt van de zee, en de onachtſaemheydt, of liever onervarentheydt der inwoonders, die niet gewoon waren hare dijcken ſoo hoogh en geweldigh te maken, als men naderhant uyt hooghdringende noodt heeft moeten doen. Nu begrijpt het in ſijne omloop, behalven de aengehechte polders van Dreyſſchor, Sonnemaer, Noordgouwen, en meer andere, tuſſchen de ſeven en acht Zeeuſche mijlen: maer die de zee-ſtrant volgen wilde, en den ring van de annexe polders, moeſt al wel te beene weſen, als hy 't in een ſomerſchen dagh ſoude omgaen. Men houdt het, ſonder de polders, binnendijcks groot te weſen over de achtien duyſent gemeten, oft negen duyſent morgen, waer onder veel moeren oft half verdroncken landen zijn, die nochtans door de naerſtigheydt der Noort-Hollanders, aldaer ſedert eenige jaren herwaerts nedergeſlagen, nu al mede gebruyckt worden, en met menighte van melck-rijcke koeyen beſlagen zijn; behalven dat ſy uyt de poelen en ſloten overvloedigh veel palings trecken, die uytnemende goet en vet zijn, gelijck de watervogelen daer mede in grooten getale gevangen worden. Al het welcke geen kleyne vervullinge en neeringe veroorſaeckt in Zierixzee.

Schouwen.

Zierixzee, de hooftſtadt van beooſter-Scheld, en naeſt Middelburgh, van heel Zeelandt, is, na het gevoelen der fabuleuſe Hiſtorie-ſchrijvers, geſticht in 't jaer onſes Heeren 849, by eenen Zyrigus, oft Zierick, van welcke ſy haren naem heeft, ofte van Ceres, ofte van Circe. Sy wordt gehouden voor de oudtſte ſtadt van Zeelandt, en plach wel eer vermaert te zijn door den grooten handel die daer geſchiede: maer naderhandt het diep verloopen zijnde, is ſy de zee-vaert allengskens quijt geworden, en beſtaet nu meeſt by de viſſcherye, en landtbouwinge, doch wordt 'er noch tamelijcken handel gedreven van zout, dat hier uytnemende wit en fijn gemaeckt wort; en van meede, die in 't eylant Schouwen overvloedigh en ſeer goet is. De ſtadt is rondom met ſteenen muuren beſloten, uytgenomen in 't aenkomen van de nieuwe haven, een heerlijck werck, dat de Magiſtraet voor weynige jaren met groote koſten hebben doen maken, op hope van den handel weder te locken, dan tot noch toe met kleyne vrucht. Deſe haven is omtrent een half mijl lang, en valt op 't eynde in dien arm van de Schelde, die Zeelandt (ſoo geſeyt is) in tweên deelt: Sy is een van de drie treffelijcke en (om ſoo te ſpreken) royale wercken, by die van Zeelandt, ſtaende den oorlogh tegen Spanjen, gemaeckt; maer geen van drie wel geluckt, nae de voorgenomen hope. Onder andere gemeene gebouwen, daer de ſtadt van Zierixzee mede verçiert is, munt voornamentlijck uyt hare Hooftkercke, genoemt S. Lievens Monſter, overmits ſy eerſtmael gewijd is ter eeren van den ſelven Zeeuſchen Apoſtel; in heel Zeelandt en heeft deſe Kercke haers gelijcke niet, ſoo in grootheyt als ſchoonheyt van gebouw, nochtans meent men datſe noch veel ſchoonder geweeſt zy, eerſe jammerlijck van de blixem aengeſteken en verbrandt wierd, in 't jaer dat dit vaersken mede brengt, 't welck noch te leſen is boven aen ſekere yſere tralie voor de glaſen venſters van de Kerckmeeſters kamer, luydende als volght:

Zierixzee.

Cras Cane TERRIBILIS. non poſsVM. CVr?
Cadit Ignis.

Om dit te verſtaen, moet men weten dat de brant (daer wy van ſpreken) geviel op een kerck-mis-avont. Nu ſoo is men in de Roomſche kercke, op den dagh der kerck-wyinge, onder andere gewoon te ſingen de woorden die de Patriarch Iacob ſprack, als hy, uyt ſijnen droom oft geſichte ontſprigende, ſeyde, deſe plaetſe is ſchrickelijck, en in 't Latijn *Terribilis eſt locus iſte.* Het vaersken dan is een t'ſamenſprekinge, tuſſchen iemant uyt den volcke en een Prieſter: Singt (ſeght d'eerſte) morgen, *Terribilis.* Ick en kan niet, antwoort de Prieſter. Waerom? om dat 'er vuur valt, te weten uyt den Hemel. Nu komen wy weder ten propooſte, en ſeggen dat aen 't weſt-eynde van deſe Kercke gebout is een uytnemende ſchoone toren, van ſonderlinge dickte, maer niet hoogh nae advenant, overmits hy maer een derdendeel is opgemaeckt; waer hy voltrocken volgende 't model, dat noch te ſien is, ſoude buyten twijffel alle Nederlantſche torens overtreffen, en een ſonderling baken zijn voor de ſchepen in zee.

De ſtadt van Zierixzee heeft een wijdtſtreckende jurisdictie, niet alleen over het platte landt van Schouwen, wiens dorpen altemael voor hare vuurſchaer te rechte ſtaen, hebbende voorts hare Gemeente-Burgermeeſter, met ſijn ſeven Heem-Raden, en het volkomen geſegh in ſaken van dijckage; maer oock over Duyvelandt, voor weynigh jaren aen Schouwen gehecht, alwaer hare Regeerders by recht van koope Ambachts-heeren zijn van de vier bannen. Sy is ook van haer oude Lands-heeren begaeft met veel ſchoone privilegien, en met name, dat haer burgers het ongeluck hebbende van iemant nedergeleyt te hebben, uyt haer goederen niet meer mogen verbeuren als vijf pondt vlaems; en dat ſy en haer goederen tolvry zijn in Hollant, Zeelant, Vrieslant, en Henegouw, met meer andere.

Rechten en privilegien.

In het ſelve eylandt van Schouwen is oock gelegen de ſtadt Brouwers-haven, te voren een open vlecke, maer geduerende den oorlogh met aerde wallen beſchanſt. Hier geneeren ſich de burgers, behalven de landtwinninge, veel met den haring-vaert, en reeden jaerlijcks ettelijcke buyſſchen uyt ter zee. De naem van die plaetſe ſchijnt daer uyt ſijn oorſprong genomen te hebben, dat eertijdts aldaer aenquamen de bier-ſchepen uyt Hollant, van waer dan het bier met ſchuyten gehaelt, en naer andere Zeeuſche quartieren vervoert plach te worden.

Brouwershaven.

De

Dorpen, &c. De dorpen in den lande van Schouwen gelegen, waer onder sommige seer goet en groot zijn: met namen Haemstede, Burg, Noort-welle en meer andere, noch oock de annexe polders van Dreyschor, Sonne-maer, en Noortgouw, en sullen wy kortheyts halven hier niet beschrijven, maer voortvaren tot het tweede eylandt van beooster-Scheldt, 't welck, na sijn hooftstadt, genoemt is 't lant van der Tolen.

Der Tolen. Dit eylandt is soo groot niet als Schouwen, hoewel het nochtans vermeerdert is met dat van S. Martens-dijck, waer van het wel eer plach afgescheyden te wesen met een tusschen-beyden loopende water, maer niet te min seer nae van gelijcker aert en vruchtbaerheyt. Het oude Graeflijcke stedeken Tolen heeft zijn naem van de Tol, die men aldaer den Graven van Zeelant plach te betalen. Leght maer twee mijlen weeghs van Bergen-op-Zoom, en is onlangs seer sterck gemaeckt, zijnde voorts in tamelijck goeden doen, en hebbende de vierde stemme in de vergaderinge van de Staten des selven Graefschaps.

S. Martens-dijck. S. Martens-dijck, het tweede bemuurde stedeken in dit eylant, is een seer genoeghlijcke en lustige plaetse, toebehoorende, met de bygelegen Heerlijckheydt van Scherpenisse, den Prince van Oranjen, als erfgenaem van den huyse van Bueren, die derhalven aldaer heeft sijnen Drost en andere Officieren.

Poortvliet. Vossemaer. Stavenisse. Aen het selve eylandt zijn metter tijdt oock aengedijckt geworden, de polders van Poortvliet, Vossemaer, en Stavenisse, elcks met een goet dorp van gelijcken name beset.

Duyvelant. Duyvelandt, alsoo geheeten nae de groote menighte der duyven sich aldaer onthoudende, is het derde eylant van de beooster-Scheldtsche, groot vier goede mijlen in 't ronde, maer sonder eenige stadt oft besloten plaetse. De dorpen daer in gelegen zijn seven in getale, waer van de vier, namentlijck, Nieuwe-kercke, Ouwer-kercke, Vyanen, en Capelle, die men gemeenlijck noemt de vier bannen, in eygendom toebehooren de stede Zierixzee, diese by koope verkregen heeft van den sterf-huyse des laetsten Heers van Beveren, gesproten uyt den Doorluchtigen huyse van Borgondien, en sonder wettelijck oir gestorven. De voorseyde stadt heeft heel onlangs dit eylant met een middeldijck aen den lande van Schouwen vast gemaeckt.

Orefandt. Het vierde en laetste eylandeken van de beooster-Scheldsche is Orezandt, oft (soo andere schrijven) Moorezant, gelegen tusschen Schouwen en Noort-Bevelant. Dese gorsinge (want te voren en hadde het noyt landt geweest, maer altijdt met de zee gemeen gelegen) is voor weynige jaren ten meesten deele bedijckt geworden by de burgers van Zierixzee. Was met den eersten over de seven hondert gemeten, dat is vierdehalf hondert morgen groot, maer neemt, door het gewelt van de stroomen, allengskens wederom af, en schijnt tot sijn vorigen staet te willen keeren. Ondertusschen is de gront uytnemende vruchtbaer, en heeft haer bedijkers hunne uytgeleyde penningen over lange vergoedet.

Beweester-scheld. In Zeelandt beweester-Scheld, zijn de eylanden Walcheren, Zuyt-Bevelant, Noort-Bevelant, en Wolferts-dijck.

Walcheren. Walcheren is de voornaemste, en als het hooft van heel Zeelant, niet soo seer om sijn grootheyt, (want Zuyt-Bevelant is van meerderen omloop) als van wegen sijne bequame gelegenheyt, rijckdommen, menighte van inwoonderen, schoonheyt, getal van steden, en meer andere qualiteyten. Het begrijpt in 't ronde tien mijlen, en telt vier besloten steden, namentlijck, Middelburgh, Vlissingen, Vere, en Armuyden. Behalven noch de oude steden van Domburg, Soutelande, en Westcappele, de welcke, hoewel sy nu open vlecken zijn, genieten nochtans hare vorige privilegien en stadts rechten. De naem Walcheren brengen sommige af van de Walen, andere van de walvisschen, welcker meeninge schijnt bevestight te worden met het wapen des eylants, welck is een walvisch.

Middelburgh. Middelburgh, dat de hooftstadt is niet alleen van Beweester-Scheldt, maer oock van gantsch Zeelant, wordt alsoo genoemt van Midden en Burgh, om dat sy is als een burgh gelegen in 't midden van Walcheren. Diese in 't Latijn *Metello-Burgum* noemen, en den naem afbrengen van den Roomschen Metellus, makense veel hondert jaren ouder dan sy is; want men weet dat sy omtrent den jare 1120, (als Bisschop Godebald van Utrecht de Premonstreyte Monicken aldaer invoerde, in plaetse van de Regulieren, die hy, vermits de ongeschicktheydt hares levens, uytdreef) maer een dorp was, en hare voornaemste stadts-rechten en privilegien verkregen heeft van Koning Willem van Roomen, Grave van Hollant en Zeelant, de welcke oock met de Koninginne Isabelle sijn huysvrouwe te Middelburgh in d'Abdye begraven is. Sy leyt, omtrent een derdendeel mijls van Armuyden, een mijl van Vlissingen, en soo veel van Ter-Vere, zijnde een groote, schoone, machtige, en stercke stadt, met lustige straten, fraye huysen, en veel treffelijcke publijcke gebouwen verçiert. Waer onder voornamentlijck uytmunt de heerlijcke Abdye van S. Niclaes, eertijdts besseten by monicken van der Premonstreyten orden; maer nu gedestineert tot een woonplaetse van eenige uyt de Gecommitteerde Raden der Staten van Zeelandt, die daer mede hare vergaderinge houden. *De Abdye.* In d'Abdye hebben oock haer byeenkomste de Rekenmeesters van Zeelandt, mitsgaders de Raden gecommitteert ter Admiraliteyt: en selfs Prince Frederick Henrick, wanneer hy in Zeelandt is, houd aldaer sijn residentie. Daer is mede de Munte van Zeelandt, en een groot besloten pleyn, met oude en lustige boomen beplant, tot vermakinge niet alleen van die daer binnen woonen, maer oock van de gantsche burgerye. Het Stadt- ofte Raedthuys van Middelburgh is mede een seer heerlijck gebouw, staende neffens soo schoonen Marckt-velt, als 'er in de Nederlanden niet veel te vinden zijn, rondom vry van alle huysen, en voor aen de geevel met eenige van der ouder Graven gehouwen beelden verçiert. De toren daer neffens rysende met het çierlijcke uurwerck, verheerlijcken het werck niet weynigh. Gelijck mede de nieuwe spits voor weynig jaren op den stompen toren van d'Abdye gebracht. Dit werck met sijn aenhangsels en byvoeghsels acht men gekost te hebben over de anderhalve tonne gouts, hoewel het by faute van seker knecht, niet na wensch gevallen is, en de voorseyde spits aen d'een zijde wat overhangt.

Rijckdom. De stadt Middelburgh heeft seer in volck, rijckdom en neeringe toegenomen, sedert Antwerpen aen de zijde van Spanjen gekomen is; soo datse met rechte onder de treffelijckste koopsteden van Europa gerekent mocht worden, hebbende de machtighste koopluyden van Brabant en Vlaenderen aldaer haer residentie genomen. Tot de welcke namaels is bygevallen de Engelsche natie, die van de stadt vereert zijn geweest met een schoone en bequame huysinge, als oock met vrydom van alle burgerlijcke lasten: dese zijn nu te Rotterdam. 't Hof van Zeelandt veroorsaeckt alhier mede geen kleynen toeloop van menschen uyt de omgelegen quartieren, gelijck oock het stapel-recht van de Fransche, Spaensche, Canarische, en andere Westersche wijnen, die ter zee in dese Nederlanden gebracht worden, de stadt goede profijten aenbrengt. Al het welcke gemaeckt heeft, dat men de oude stadts-muuren heeft moeten slechten, hare palen rondom wyder uytsetten, en die met nieuwe aerde wallen, bolwercken, en poorten omringen.

Aensienlijckheyt. Dese stadt is soo niet vervallen, of sy is naest Amsterdam de voornaemste koopstadt van de Vereenighde Nederlanden, hebbende noch ter tijdt de tweede kamer van d'Oost-Indische Compagnie, haer oudt stapel-recht van de Westersche wijnen, en de waerdigheydt van de residentie des Hofs van Zeelant. *Het Hof.* Hare hooftkercke is eertijdts gewijdt geweest ter eeren van S. Pieter, behalven welcke daer noch zijn de twee kercken in d'Abdye, de gasthuys-kercke, en meer andere.

Vlissingen. Vlissingen, dat men gemeenlijck houdt sijnen naem te hebben van de Vlessche of Flessche, eertijdts aldaer vergeten by S. Willeboort, een van de eerste en vermaertste Apostelen van Zeelandt, is een zee-stadt, ja de Koninginne en sleutel van de Nederlandtsche Noort-zee, gelijckse Keyser Karel de Vijfde placht te noemen, die derhalven sijnen sone Philippus, onder andere verholentheden, belaste, dese stadt insonderheyt wel te bewaren. Sy is gelegen aen de zuydweest-zijde van Walcheren, een goede ure gaens van Middelburgh, en twee van Ter-Vere. Plach, in 't jaer 1400 of daer omtrent, niet veel anders te wesen als een Veer oft passagie van Zeelandt op Vlaenderen, gelijck de Chronijcken melden: maer is namaels vermeerdert, en nu omtrent hondert vijf-en-twintigh jaer geleden met muuren en poorten gesterckt by Adolph van Burgundien, in sijn leven Heere van Ter Vere en Vlissingen, en Admirael van der zee. *Een stadt geworden.*

zee. Doch heeft lange te voren geweeſt, en ſtadts privilegien gehad. Want daer wort gewach van haer gemaeckt in de Chronijcken, onder Floris de III dies naems, Grave van Hollandt en Zeelandt, omtrent den jare 1227; en men leeſt datſe Graef Willem de III in 't jaer 1215 met ſchoone ſtadts-rechten begaeft heeft. In het beginſel ſtont ſy onder de Heerlijckheyt der Graven van Zeelant, maer is namaels, het zy by koope, geſchencke, oft anders, gekomen aen den huyſe van Borſele, dieſe geſamentlijck met Ter Vere wat meer dan hondert jaren beſeten hebben, tot dat eyndlijck Willem van Naſſou, Prince van Oranjen, de ſelve twee ſteden en het Marck-graefſchap van dien, met conſent der Staten van Zeelandt, gekoft heeft voor de ſomme van hondert ſes-en-veertigh duyſent Carolus guldens, wiens ſone, Prince Maurits van Naſſou, de ſelvige nae hem, en daer na Prince Frederick Hendrick ge-erft hebben, de welcke de ſelvige als noch beſit; en over ſulcks is de eerſte edele, repreſenterende, ter vergaderinge der voorgenoemde Staten, den gantſchen Edeldom des landts en Graefſlijckheyts van Zeelandt. De ſtadt Vliſſingen is in korte jaren herwaerts ſeer vermeerdert en geſterckt, zijnde in de nieuwe ſtadt oock gebouwt een kercke voor de Engelſche natie (die ſedert den jare 1585 hare garniſoenen aldaer, en in ſommige andere ſteden, hebben gehadt, tot den tijde toe dat de ſelve plaetſen weder geloſt zijn voor alſulcken ſomme gelts, als ſy verpant waren aen de Koninginne Elizabeth, door goede voorſicht van Johan van Olden-Barnevelt, in ſijn leven Advocaet van 't Graefſchap Hollandt,) en een ſchoon Princen Hof. Gelijck dan op het Marck-velt, ter plaetſe daer het Preeck-heeren klooſter te ſtaen plach, geſticht is het heerlijck nieuw Stadthuys, na het model van dat van Antwerpen, doch niet ſoo groot; een van de drie royale werken, by die van Zeelandt (ſoo voren geroert is) ſtaende d'oorloge gemaeckt, maer noch niet heel voltrocken. De oude Parochie-kercke van de ſtadt is, na gelegenheyt van de ſelve, een groot en ſchoon gebouw, met een tamelijck hoogen tooren en goet uurwerck verçiert. De inwoonders van de ſtadt zijn veel zee-varende luyden, dryvende grooten handel op Engelant, Vranckrijck, Spanjen, en de eylanden; ſoo dat deſe ſtadt nae haren doen is de neeringachtighſte en volckrijckſte van geheel Zeelant.

Vermeerdert en geſterckt.

Vere.

Vere, anderſins Camp-vere geheeten, om dat men van daer plagh over te varen op Campen, eertijdts een vermaert dorp in Noort-bevelant, maer nu door de zee vergaen, is de derde bemuurde ſtadt des eylandts Walcheren, gelegen in 't noord-ooſten op den oever der zee, een groote mijle van Middelburgh; welcker ſteden inwoonderen, gelijck oock die van Middelburgh en Vliſſingen, malkanderen konnen beſoecken langs een goede beſtrate wegh, ſtreckende van de eene ſtadt tot aen de andere. Deſe ſtadt is in den jare 1358 bemuurt geworden door den Heere van Borſſele, en, naderhandt vermeerdert zijnde, met veel ſchoone privilegien begiftight, en eyndlijck, ten tijde van Maximiliaen van Borgondien, verheven tot de waerdigheydt van een Marckgraefſchap. Overmits hare goede gelegenheyt, en, de bequaemheyt van de haven, plagh ſy gefrequenteert te worden van verſcheyde landen en ſteden, als Spanjen, en de eylanden van Canarien; van waer de eerſte Nederlandtſche ſchepen in den jare 1508 met ſuycker alhier aengekomen zijn, die ſy t'Antwerpen ter markt voerden, maer en konden geen twee blanken maken van 't pont: Vrankrijk, tot welcken eynde de ſtadt verkregen heeft het recht tot een vrye krane: Ooſtlandt, aen welcke natie, alhier frequenterende, zijn gegeven verſcheyden privilegien, en vryheden van handelinge, ſelfs al eer de ſteden van Antwerpen en Amſterdam hare neeringe, en traffijcke aldaer hadden: en ten laetſten Schotlant, die van over vele jaren haren ſtapel van verſcheyden koopmanſchappen Ter Vere gehad, en noch hebben. Zijnde de ſelve ſtadt oock vermaert door hare viſſcherye, waer mede de burgers, onder andere koopmanſchappen, ſich meeſt geneeren. In voorleden tyden heeft Ter Vere geweeſt de reſidentie van de Admiralen, en Raden ter Admiraliteyt der gemeene Nederlanden; en is over ſulcks in den jare 1564, van wegen den Koning van Spanjen, als toen ter tijdt Prince en Heere van de Nederlanden, aldaer geſticht een gemeen Arſenael en Amunitie-huys van alle de amunitie en gereedſchap tot de Nederlandtſche zee behoorende. De oude Heeren van Ter Vere plachten hare woonſtede te hebben buyten de ſtadt, op een ſeer ſchoon en wel gebouwt huys, genaemt het hof van Sandenburgh, nu door den oorloge geheel vergaen.

De plaetſe daer 't oude Armuyden geſtaen heeft, en is niet verre gelegen van daer nu 't nieuwe ſtaet. Het was een ſchoon dorp met een kaſteel, met rijcke inwoonders, ſoo koopluyden als andere, mitsgaders een ſchoone reede en haven, alwaer groote menighte van ſchepen, uyt verſcheyden landen met koopmanſchappen geladen, plachten aen te komen, en van daer wederom t'ſeyl te gaen naer andere landen. Daer was oock ter ſelver tijdt grooten handel, jae meer als tot Middelburgh, 't welcke toen geen bequame haven hadde. *Oudt Armuyden.*

Het voorſz oudt Armuyden, tuſſchen de oude haven van Middelburgh en het nieuwe Armuyden, op de zant-plate leggende, tuſſchen S. Ioos-polder, en de rechte diepte ofte kanael van 't voorſz Armuyden, door het gewelt der waterſtroomen geheel onder geworpen zijnde, met namen in den jare 1438, ten tijde van Heer Gillis, ſijnen laetſten, waren, en natuurlijcken Heere, ſoo heeft de ſelve ſijne inwoonderen doen verhuyſen, en hare wooninge ſtellen op den dijck daer nu het nieuw Armuyden ſtaet. Welcke dijck hoewel ſy eygentlijck en meeſt Ooſt-hoeck genoemt wort, ſoo behouden nochtans de huyſen, daer op en onder ſtaende, den naem van Armuyden. Nieuw Armuyden heeft ſedert, door de bequaemheyt van ſijne diepe reede en goede gelegenheyt op de zee, langen tijdt behouden goeden handel en vaert van groote ſchepen, de welcke daer, met geheele vloten t'effens, uyt de gantſche Chriſtenheyt aen plegen te komen met alderley ſoorten van koopmanſchap, van de welcke een deel aldaer geconſumeert en geſleten wierden, en de reſte gevoert naer andere ſteden van de Nederlanden, blyvende alsnoch daer ter plaetſen een goede menighte van grof ſout, dat van Spanjen, Vranckrijck, Weſt-Indien en andere quartieren gebracht wordt. Gelijck dan ten ſelven eynde, ſedert dat men in Zeelandt begonnen heeft ſout te ſieden en raffineren, verſcheyden Sout-keeten aldaer opgerecht zijn, in de welcke het grove ſout wit gemaeckt wordt, tot dienſt en nuttigheyt van de omleggende landen. *Nieuw Armuyden.*

En hoewel het voorſeyde nieuw Armuyden voor den jare 1572 een open plaetſe was, heeft het nochtans van eerſten af ſeer vermaert geweeſt, en voor een ſtadt bekent, in Spanjen, Portugael, Vranckrijck, Italien, ja door de heele Chriſtenheyt, uyt oorſake van den grooten handel die daer gedreven wierd, en vermits de navigatie van alle geweſten. Waerom, en voornamentlijck om ſijne goede gelegenheydt ter zee, de Grave van Zeelandt, alhier eertijdts opgerecht heeft het Tolhuys ſijnes Graefſchaps, het welcke noch tegenwoordelijck ſtaet, als hebbende geweeſt en noch zijnde de voornaemſte macht van den tol van Zeelandt. Het was oock ſeer wel bebouwt en volckrijck, ſoo van burgers als vreemdelingen, dewelcke in alle dingen genoten de privilegien en vryheden der ſtadt Middelburgh, als burgers der ſelve, en als hangende aen de juriſdictie van dien, tot den jare 1572 voornoemt. Op welcken tijdt de burgers en inwoonders van Armuyden, ter oorſake van de troubelen en oorlogen als toen opgeſtaen, haer begeven hebben onder 't Gouvernement van de Prince van Oranjen, zijnde weynigh dagen daer na ſubytelijck overvallen van de Spanjaerden, de welcke vele der ſelver van hare goederen beroofden, vele oock om 't leven brachten. Dan, Middelburgh in den jare 1574 overgegaen zijnde aen den Prince, heeft ſy, ſiende den jammerlijcken ſtaet der burgeren van Armuyden, om haer te meer tot het opbouwen van hare huyſen te animeren, en voornamentlijk ten aenſien van de goede en getrouwe dienſten, by haer te water en te lande gedaen, de plaetſe van Armuyden en hare inwoonders, het contract, met die van Middelburgh gemaeckt, ſulcks toelatende, ontſlagen en vry gemaeckt van de ſubjectie der ſelver ſtadt Middelburgh, haer verleenende ſtadts-rechten en privilegien, en de plaetſe vaſt makende met block-huyſen, wallen, veſten en poorten.

Waer door ſy, moed grijpende, hare vervallen huyſen herbouwden, ſoo dat Armuyden ſedert een ſtad is gebleven, onder haer eygene Overheden en Rechters, gehad hebbende, noch voor weynige jaren, een haven die door gantſch Europa vermaert was, overmits het oneyndelijck getal der ſche-

pen

pen van alle natien, die daer dagelijks aenquamen en afvoeren; soo dat men 'er dickwils vier ofte vijf hondert groote schepen teffens sagh leggen. Maer het diep allengskens verloopen zijnde, is tegenwoordigh in soo soberen staet geraeckt, dat 'er de huysen vervallen, en de plaetse nauwelijcks de waerdigheyt van een dorp kan beschermen.

Vlecken. Westwaerts en noord-westwaerts van Vlissingen, langs den oever der zee naer Ter Vere gaende, siet men, onder de duynen van dit eylandt, sommige groote vlecken ofte onbe-

Soutelande. Weſt-cappele. sloten steden, met namen Soutelande en West-kappele, welcke laetste plaetse noch haren besonderen Schout en andere stadts-vryheden heeft: maer de oude stadt, die seer schoon was, en de beste haven van gantsch Walcheren plach te hebben, is al over hondert vijstigh jaren verdroncken, en leght nu, gelijck de zee-luyden seggen, meer dan een kenning in zee.

Domburgh. Daer nae komt Domburgh, mede voortijdts een stadt, en nu noch stadts privilegien genietende, hoewel niet besloten; waer by leght de seer lustige plaetse van West-hoven, eertijdts toebehoorende den Abt van Middelburgh.

Rammekens. Tusschen Vlissingen en Armuyden leght de hoeck ofte punt van Rammekens, op welcken, by Keyser Karel de V, getimmert is het slot Zeeborgh, om den ingang van de riviere op de zijde te bevryden.

Dorpen. Daer-en-boven heeft dit eylandt veel schoone dorpen, onder welcke is Zuydborg, oft, soo men gemeenlijk schrijft, Souborg, gelegen by naest ter halver wegen tusschen Middelburgh en Vlissingen; een seer lustige plaetse met een heerlijck Paleys, daer de hoogh-gedachte Keyser, leggende op sijn laetste reyse naer Spanjen, in den jare 1556, langen tijdt nae de wint heeft moeten wachten.

Zuyd-bevelandt. Zuyd-bevelandt is het naeste Bewester-scheltsche eylant aen Walcheren, hebbende ten zuyden het Graefschap Vlaenderen, waer van het gescheyden is door den tusschen beyden loopenden slincker arm van de Schelde, gemeenlijck genaemt de Honte. Sommige brengen den naem des eylants af van de woordekens zuyd en beven, om dat het, eer 't ingedijckt was, beefde als of het niet vast gegront oft onderset en hadde geweest. Maer de welgeleerde Petrus Bertius seght, dat de naem van de Beyersche komt, welcker baniere oft velt-teecken in des lants wapen gesien wort. Dit eylandt is het grootste van alle de Zeeusche, en heeft voortijdts twintigh mijlen in 't ronde gehad; maer nu, mits de groote tempeesten der zee, als oock de geduerige vloet en ebbe van de Schelde, die tusschen Romers-walen en Bergen op den Zoom geweldighlijck en doorgaens loopt, is het bynae de helft gemindert. Heeft eertijts drie steden gehad, waer af de voornaemste, Borsele genaemt, in 't jaer 1532 met alle de omleggende landen, geheeten de Heerlijckheyt van Borsele, verdroncken is, en sedert noyt weder bedijckt.

Romers-wale. Romers-wale, wiens naem sommige, doch sonder fondement, van de Romeynen willen af brengen, hoewel het door den selven vloet van 't jaer 1532, van het ander landt afgespoelt, en gelijck een eylandt op hem selven gebleven is, heeft nochtans tot Guicciardijns tijden toe, en sommige jaren daer na, de eerste plaetse gehouden onder de zuyd-bevelantsche steden; maer is, staende de laetste troubles, en met name in den jare 1574, by die van Zeelandt, om den Spaenschen te beletten aldaer te nestelen, in brandt gesteken, soo dat het tegenwoordigh een arme desolate plaetse is, daer niet en woonen dan sommige schamele mossel-haelders. Het plach gehouden te worden voor de oudtste stadt van Zeelandt, en heeft over sulcks de Koning van Spanjen Philips de II, als Grave des selven landts, aldaer den eedt gedaen, en wederom van de Staten des lants ontfangen.

Ter Goes. Goes, oft, soo men gemeenlijck spreeckt, Ter Goes, is alleen van de Zuyd bevelantsche steden geheel gebleven, in de lage morasachtige plaetse, aen de noord-zijde van het eylant, op een arm van de Schelde genaemt Schenge. Dese stadt is soo groot niet, als lustigh, vermakelijck, en vol rijckdoms. Sy wert eerst met muuren omringt, en met poorten besloten, omtrent den jare 1350. Niet verre van daer leght het schoone dorp Baerlandt, behalven 't welcke dit eylandt noch veel andere heerlijcke dorpen en vlecken telt, waer onder voornamentlijck uytmunten Cruningen, Heyntjenssant, Elfsdijck, Biesselingen en Persickedamme.

Noord-bevelandt. Het derde eylant van de Bewester-scheldsche wort geheeten Noord-bevelant, en is eertijts soo vruchtbaer en lustigh geweest, dat men 't plach te houden voor den lust-hof van Zeelant. Maer de voorsz hooge vloet van 't jaer 1532 heeft het gantschelijck verdorven, waer nae het wel sestigh jaren met de zee gemeen heeft gelegen; doch met 'er tijdt weder aengewassen wesende, zijn 'er voor eenige jaren omtrent vier duysent gemeten van bedijckt, en twee nieuwe dorpen daer op gebouwt, 't voornaemste geheeten Colijns-plate, en het ander Cats-hoeck. 't Landt gaf de eerste jaren overvloedigh veel vruchten, doch heeft namaels wel ses of acht jaren niet veel gedragen, maer vele huysluyden bijster gemaeckt; is nu vele ten besten verandert.

Wolfers-dijck. Wolfers-dijck, het vierde en laetste eylant van Bewester-scheld, is oock 't kleynste van alle, en begrijpt niet meer dan drie mijlen in 't ronde, beset zijnde met twee dorpen. Het plach aen de west-zijde naer Walcheren, tegen over Armuyden, wel noch soo veel voor-landts te hebben als het nu groot is; en daer stont een stedeken op genaemt Piet, met twee dorpen, te weten Tarmuyen en Zabbinge, maer zijn over lang wegh gespoelt. Aen de oost-zijde heeft Hertogh Jan van Beyeren een groote aengegroeyde schoor doen bedijcken; doch die lijdt weder veel af breucks, en is te vreesen, dat men dit geheele landeken qualijck sal konnen houden, uyt oorsake dat het de twee wateringen, Zuyd-vliet en Schenge geduerighlijck af knagen; waer van gemaeckt zijn dese gemeene rijmkens:

Zuyd-vliedt en Schenge
Loopen beyde om strenge:
En hebben haer vermeten
Wolfers-dijck op te eten.

Regeeringe. Aengaende de regeeringe van alle dese voorbeschreven Zeeusche eylanden; daer zijn, behalven de Staten des lants, en de besondere Magistraten der steden en vlecken, twee Graeflijcke officieren, genoemt Rentmeesters, de welcke, elcks na gelijke portie, een groot aensien en bewint hebben, residerende d'een voor Beooster-schelt binnen Zierixzee, en d'ander voor Bewester-schelt te Middelburgh. Dese zijn als stadthouders van de Graeflijckheyt in saken van de leenen, en ontfangen daer beneffens alle de Domeynen en gemeene inkomsten des gantschen Graefschaps, daer sy rekeninge en bewijs van doen ter rekenkamer van Zeelandt. Hebben voorts macht, op alle dorpen, en ten platten lande, alle quaetdoenders en landtloopers te doen vangen, die sy dan in de twee voorseyde Hooftsteden te rechte moeten stellen.

WALCHEREN.

WAlcheren is van outs, en noch hedensdaeghs het geachtſte der Zeeuwſche eylanden, (alhoewel Zuyd-Bevelandt 't ſelve in grootte overtreft,) door dien het Hof alhier gehouden werdt; en dit eylandt in gelegenheyt, getal van ſteeden, rijckdommen, en koopmanſchappen de andere verre te boven gaet.

Naem. Van den oorſpronck des naems werdt verſcheydelijck geoordeelt: Levinus Lemnius meent dat het van de Walen, die haer op dit eylandt eertijts nedergeſlagen hebben, ſoo genoemt is; andere van de Walviſſchen, 't welck niet vreemt ſchijnt te ſijn, om dat dit eylandt een walviſch in haer wapen voert. Boxhornius oordeelt, dat de menigvuldige wateren, ſtaelen, moeraſſchen, en poelen (die veel in dit eylandt, voor dat het volkomen bedijckt was, waren, en in de oude Nederduytſche tale Waelen genoemt wierden) oorſaecke tot de naem gegeven hebben. Wat 'er van ſy, laet ick den Leſer oordeelen, altijdt dit is ſeker, dat de naem van Walcheren al ontrent het jaer 836 bekent ſtaet, terwijle men by geloofwaerdige Schrijvers vint, dat in die tijdt het ſelvige eylandt van de Noormannen ingenomen, en de Grave van het ſelve, genaemt Eggihardt, om 't leven gebracht is. Waer uyt men de waerdigheydt oock van het eylandt kan afmeten, ſijnde al op dien tijdt een ſonderlingh Graefſchap geweeſt, daer de Hollanders eerſt van het jaer 863 haeren eerſten Grave afhalen.

Buuren. Dit eylant heeft tegen het ooſten Zuyd-Bevelant, mede een der Zeeuwſche eylanden, het welck tuſſchen Walcheren, en het Hertoghdom Brabant in leyt; tegen het zuyden wert het van het Graefſchap Vlaenderen door de Honte geſcheyden, tegen 't noorden loopt de Weſter-Schelde tuſſchen Noort-Bevelandt, en Schouwen, en Walcheren door; en tegen het weſten werdt het van de groote Noort-zee beſpoelt.

Grootte en hoedanigheyt. Men acht den omganck van dit eylandt groot te ſijn ontrent tien mijlen, en het ſelve in het geheel te vervatten 43243 gemeten, en 128½ roeden lants; ſijnde alles ſeer ſchoon, vet en vruchtbaer landt, voornamentlijck van ſeer goede en witte terwe; voorts doorgaens beplant met boomen, en overal bynaer vol hofſteden en luſtplaetſen; heel anders als het in ouder tijden pleegh te weſen. De gedaente van dit eylandt is rondt, ofte ovaels gewijs, en het werdt eensdeels omringt met duynen tegen de Noort-zee, vol ſijnde van konynen, die niet alleen de inwoonders van dit eylant tot ſpijſe verſtrecken, maer oock in groote menighte naer Brabandt verſonden werden; eensdeels oock met dijcken, met grooten arbeyt, en bynaer ongelooflijcke koſten gemaeckt: deſe ſtuyten te ſamen het gewelt des waters, het welcke Walcheren tot verſcheyde tijden geleden heeft, tot groote ſchade en verderf van haer inwoonderen; voornamentlijck in het jaer 1526, wanneer de zee, door kracht van haere baren, de duynen, ontrent Weſt-Cappelle door de voorſichtige Natuure geplaetſt tot bewaringe van het eylant, t'eenemael heeft weghgenomen; welcke ſchade de inwoonderen genootſaeckt ſijn geweeſt, door het opbouwen van een ſwaren en ſeer koſtelijcken dijck om te onderhouden, te boeten. In 't ſelve jaer heeft het eylandt immers ſoo grooten gevaer geloopen ontrent de kercke van Welſingen in de Zuytwateringe; tot verbeteringe van welcke ſchade het oock geen minder koſten heeft moeten dragen. In het jaer 1530 in den hoogen vloedt, liep den wegh tuſſchen Middelburgh en Arnemuyden ſeer vol gaten, die op eenige plaetſen 10, 12, ja 20 roeden wijdt waeren, tot groote ſchade van de arme inwoonderen; 't welck oock ſeer veel gekoſt heeft om te hermaecken, op dat het gantſche eylandt door de woedende zeebaren niet overdeckt ſoude werden. In de jaren 1558 en 1559 perſte de zee ſoo ſterck tegens Zoutelande en benoorden Vliſſingen aen, dat het geheele eylandt, niet ſonder reden, in vreeſe was van overloopen te werden. Maer tegenwoordigh mach Walcheren wel onder de verſekertſte eylanden van Zeelandt geſtelt werden, door de goede ſorge van d'Opper-hoofden, en de geweldige zeewercken.

Steeden. In Walcheren telt men drie groote vaſte ſteden, Middelburgh, Vliſſingen en ter Veere, ſoo dicht by malkanderen gelegen, dat menſe alle drie in minder dan drie uuren tijdts begaen kan door een beſtraete, en aen beyde de ſijden met boomen beplante en vermaeckelijcke wegh: boven de voorverhaelde is 'er noch Arnemuyden, een bewalde, en voortijdts een welvarende ſtadt; en twee opene ſteeden Weſtkappel en Domburgh, en een goet getal welbewoonde en dicht aen den anderen gelegene dorpen.

Middelburgh. Middelburgh is niet alleen de voornaemſte Stadt van dit eylandt, en van Zeelandt Beweſter-Schelde, maer oock van de geheele Provintie, hebbende in de vergaderinge der Staeten van de ſelve onder de ſteden de eerſte ſitplaetſe. Daerenboven roemt ſy met recht van hare outheyt; want alhoewel ick oordeele, dat ſommige Schrijvers ſeer beuſelachtig haeren naem van den befaemden Metellus afhalen, daer het in tegendeel genoeghſaem blijckt dat het de naem gekregen heeft, om dat het was een burgh oft beſlotene plaetſe, in het midden van dit eylant gelegen; ſoo is het niet te min onwederſprekelijck, dat hare beginſelen onbekent ſijnde, ſeer hoogh en verre te halen ſijn; terwijle het ſeker is, dat ſy voor den jare 1223 al ſtadts-rechten heeft verkregen; en van Boxhornius en andere geleerde mannen geoordeelt werdt,

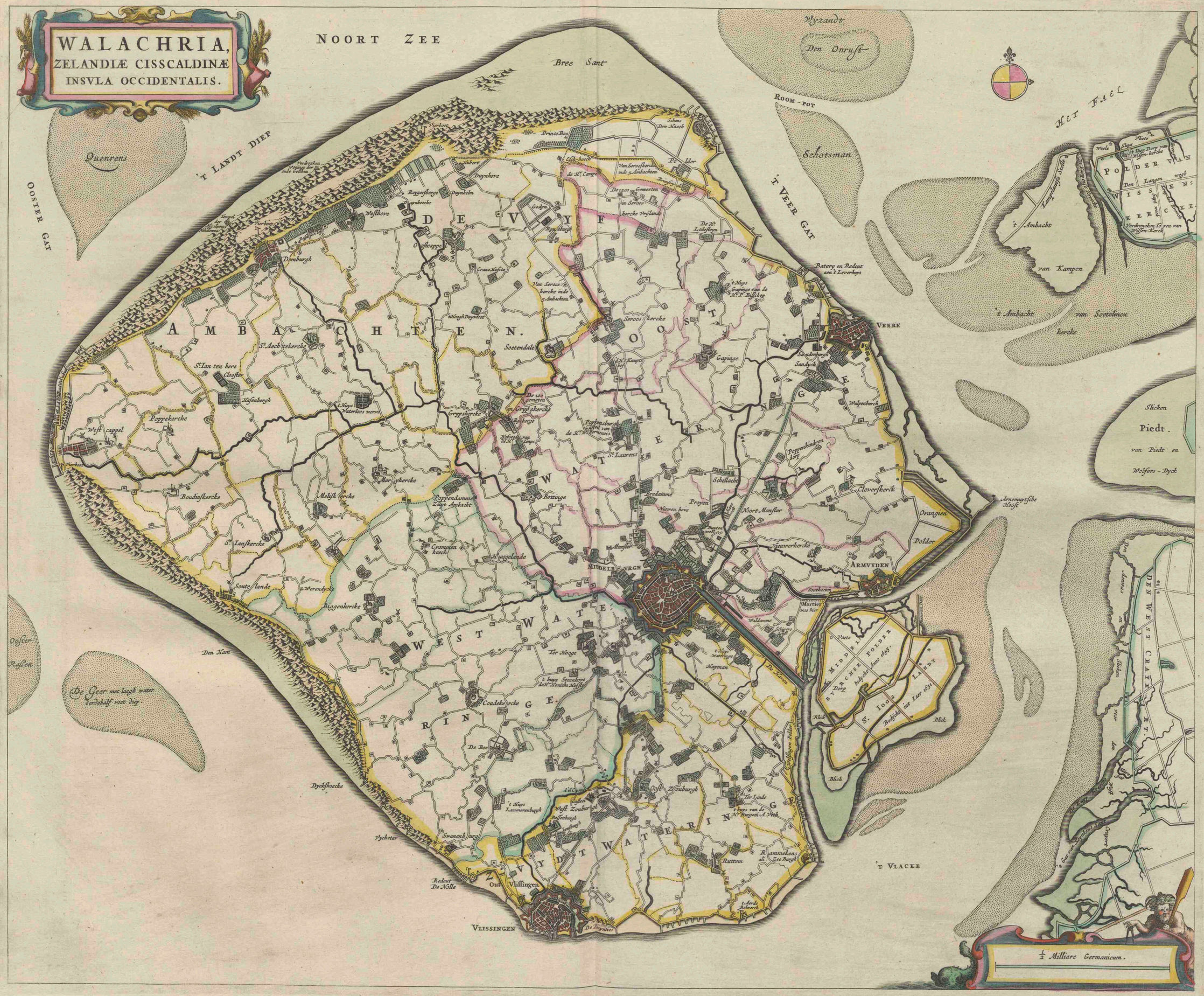
WALACHRIA,
ZELANDIÆ CISSCALDINÆ
INSVLA OCCIDENTALIS.
NOORT ZEE
Bree Sant
Wyzandt
Den Onrust
ROOM-POT
Schotsman
HET FAEL
Quenrens
'T LANDT DIEP
OOSTER GAT
'T VEER GAT
DE VYF
AMBACHTEN.
OOST
WATERINGE
WEST WATERINGE
ZVYDT WATERINGE
Domburgh
Westhove
Soetendale
Gapinge
Sandyck
Wulpenburch
Poppekercke
West cappel
Boudinskercke
Melisk ercke
Poppendamme
Bottinge
Schellacht
Cleverskerck
Orangien
Polder
Nieuwerkercke
ARMVYDEN
MIDDELBVRGH
Soutelande
Werendycke
Biggenkercke
Ter Hooge
Coudekercke
De Boe
Oost Zouburgh
Ter Linde
Rammekens
Ruttem
Swanenburg
Vlissingen
Out Vlissingen
Redout De Nolle
Vycheter
Dyckshoecke
Den Ham
Oosterrassen
De Geer met laegh water derdehalf voet diep.
VEERE
Batery en Redout aen 't Leverhuys
't Ambacht van Kampen
't Ambacht van Soetelinex kercke
Slicken Piedt.
van Piedt en Wolfers-Dyck
Arnemuytsche Hooft
'T VLACKE
DEN WEST CRAYERT.
½ Milliare Germanicum.

werdt, ontrent den jare 836, ofte ten minſten 1000, geſticht te ſijn. Sy leyt tuſſchen Vliſſingen en Veere ontrent van elck een mijle weegs verſcheyden, en van Arnemuyden een halve mijle, en pleeg te hebben een enge en kromme haven, ontrent Arnemuyden in zee loopende, de welcke 't ſedert het jaer 1532 door de Magiſtraet ſoodanigh vernieuwt en verbreet is van de Dampoorte tot de zee toe, dat met hoog water groote ſchepen tot 600 laſten toe, daer bequamelijck konnen inkomen. Het is een ſeer ſchoone ſtadt, op de hedensdaeghſe wijſe treffelijck geſterckt, hebbende vermakelijcke ſtraeten en ſchoone huyſen; en rontomme geciert met ontallijcke luſthoven en boomgaerden; daerenboven ſeer rijck en neeringachtigh, ſijnde ſoodanigh van kooplieden, op alle plaetſen des werelts handelende, bewoont, dat ſy naer Amſterdam met reden de eerſte koopſtadt van de Vereenigde Provincien genaemt werdt; en ſoo volckrijck, dat ſy in ſeſtigh jaren tijts genootſaeckt geweeſt is tot tweemaelen haere wallen verder uyt te ſetten. Waer toe niet weynigh bygebracht heeft het ſtapel-recht van alle natte koopmanſchappen, uyt weſten ter zee in de Nederlanden gebracht werdende, haer door de Graven van Hollandt en Zeelandt vergundt, en noch in gebruyck ſijnde: daerenboven plegen alhier, boven de Staeten van dit eylant, oock de Staeten van de geheele Provincie te vergaderen.

Vliſſingen. Vliſſingen is de tweede Stadt van Walcheren, en houdt in de Vergaderinge der Staten van Zeelandt de ſeſte plaetſe; ſy heeft haren naem gekregen, gelijck Boxhornius meent, van het ebben en vloeyen der zee, terwijle *Vles* in de oude Deenſche tale de veranderinge van het waſſende en afnemende water beduyt; en niet van de Vleſſche by S. Willeboordt daer vergeten; ofte Ulyſſes, die noyt de Noort-zee bevaren heeft. Deſe ſtadt leyt ſoo wel gelegen aen de geſeyde zee, dat ſy met recht de ſleutel der ſelve genoemt mach werden, en is dieshalven ſeer dicht bewoont van kooplieden, ſchippers, en andere lieden die aen de zeevaert vaſt ſijn, 't welck haer neering- en volckrijck maeckt. Sy pleegh voor 't jaer 1452 onmiddelijck onder de Graven van Zeelandt te ſtaen, maer is van die tijdt af beſeten van het Adelijcke geſlacht van Borſſele, tot den jare 1489, als wanneer Anna van Borſſele, dochter en erfgenaeme van Wolfaert van Borſſele, trouwde aen Philips van Burgundien, ſoon van Anthonis, gemeenlijck genaemt den Grooten baſtaerdt, onder wiens nakomelingen het langen tijdt gebleven is; doch namaels in 't jaer 1581 gekoft by Willem van Naſſau, Prince van Oranje, wiens na-neef Willem Henrick van Naſſau het heden onder den tijtel van Marckgraef beſit.

Veere. Veere is de derde ſtadt van dit eylant, gelegen op de zeekant een uure van Middelburg, en twee van Vliſſingen. Het heeft ſijnen naem gekregen van het veer 't welck hier was van Walcheren op Kampen, eertijts een vermaert dorp op Noort-Bevelant; waer van deſe ſtadt oock veeltijts Kampveer genoemt werdt. Om de bequame gelegenheyt heeft deſelve ſeer gebloeyt in ſchipvaert, en koophandel, voornamentlijck door de Schotten die hier ſeer veel plegen te verkeeren, en de ſtapel der Schotſe waren, die tot heden toe hier gehouden werdt. Deſe ſtadt heeft eertijdts geſtaen onder het gebiedt van de Heeren van Borſſelen, en de ſelve Heeren gehadt met Vliſſingen, ten welcken opſichte het van Maximiliaen van Ooſtenrijck de naem en waerdigheyt van een Marckgraefſchap gekregen heeft, onder welcken tijtel het heden beſeten werdt van den voorgemelde Prince van Oranje, ſijnde aen dat beroemde geſlacht nevens Vliſſingen in 't jaer 1581 door koop gekomen.

Arnemuyden. Arnemuyde was voor deſen een vlecke, ofte onbemuerde plaetſe, hebbende niettemin een haven door geheel Europa vermaert, ende ſeer bevaren van alle natien; die tegenwoordigh, door de bancken en ſanden, al dien ouden glans t'eenemael verlooren heeft; ſoo dat de ſtadt nauwelijcks met eenige ſchepen te bevaren ſijnde, tot erbarmelijcken ſtaet vervallen leyt. Tot het jaer 1572 behoorde deſe plaetſe onder het gebiedt van die van Middelburg, die ſiende de neeringen, koophandel en ſchipvaert ſodanigh alhier toenemen, deſelve door middel van koope in 't jaer 1493 onder haere heerſchappye gebracht hebben. In 't jaer 1574 is deſe plaetſe, door laſt van Prins Willem van Oranje, met veſten rondom geſterckt, en daerbenevens tot de waerdigheyt van een ſtadt verheven; als mede ontſlagen ende vrygemaeckt van de ſubjectie van de ſtadt Middelburgh; alhoewel die haer tot deſe tijt toe noch daer tegen ſtellen, hebbende de ſelve twiſt gebracht voor den Hove Provinciael van Hollandt en Zeelant in cas van reivindicatie. Naer die tijdt heeft ſy wederom beginnen in koophandel te bloeyen, maer daer na de diepten verloopen ſijnde, is tot dien ſoberen ſtaet vervallen, in welcken ſy heden geſien werdt.

Weſt-Cappelle. Weſt-Cappelle is voor deſen een ſtadt geweeſt, ſoo bequaem ende gelegen ter zeevaert, dat de ſelve in neringe en ſcheepvaert ſeer toegenomen hadde, waer toe oock niet weynigh bybracht de vredige regeringe ende billijcke zeerechten, die om haere redelijckheyt, in veele andere ſteden, niet alleen in Zeelandt, maer oock elders gelegen, onderhouden wierden. Maer voor eerſt de inlantſche oorlogen, en daer naer het gewelt der zee, die haer duynen en dijcken geheel wech nam, heeft veroorſaekt dat de inwoonders van hier haer elders, en voornamentlijck tot Vliſſingen nedergeſet hebben; en deſe plaetſe in ſodanigen toeſtant gebracht, dat ſy geen weſen meer van een ſtadt hebbende, alleen den naem en de voorrechten heeft behouden; en noch tot op heden vreeſen de inwoonders van Walcheren nergens meer van de zee overvallen te werden, als hier, waeromme ſy deſe plaetſe met ſeer ſware zeedijcken en groote koſten dagelijcks verſien en verſterken. De ingeſetenen erneeren ſich hedensdaeghs met de lantbouw, en het hermaecken der dijcken, en de ſtadt ſtaet onder de heerſchappy van den jegenwoordigen Prince van Oranje.

Oranje. Het Stadthuys is een redelijck gebouw, gelijck mede de kercke, met een tamelijck hoogen tooren verciert. In de kercke werdt een ouden ſteen, hier in 't jaer 1514 gevonden, bewaert, hebbende het volgende opſchrift:

HERCVLI. MACVSANO
VIPRIMINIS. TETIVS
V. S. L. M.

Domburgh. Domburgh, ſijnde een open onbegraven ſtadt, leyt van Middelburg derdehalve uure afgelegen; haeren naem heeft ſy gekregen van hare gelegenheyt, eerſt genoemt ſijnde geweeſt Duynburgh, 't welcke daer naer in Domburgh verandert is. Sy werdt gerekent te ſijn een van de outſte ſteden van Walcheren; want hoewel men niet ſekerlijck weet wanneer ſy met Stadts waerdigheyt begiftight is geweeſt, ſoo is het nochtans ſeker, dat het al over de vijfhondert jaeren geſchiet ſy. Tegenwoordigh is het een tamelijck ſtedeken, gelegen in een ſeer aengenamen en vermakelijcken oort, en rontomme met dreven, boomgaerden en tuynen omcingelt, waeromme die van Middelburgh, en andere omgelegene plaetſen, hier den meeſten ſoomer ſijn gewoon over te brengen. Domburgh is eertijts by den Grave tot een leen verkoft ofte uytgegeven aen het huys van Borſelen, maer werdt heden beſeten van den hooghgemelden Prince van Oranje. Een vierendeel uurs van hier leyt het huys te Weſthooven, ſijnde een ſeer luſtige plaetſe, toebehoort hebbende de Abten van Middelburgh, maer tegenwoordigh is het in 't geſlachte der Boreels.

Rammekens, Tuſſchen Vliſſingen en Arnemuyden op Blanckershoeck leyt de ſterckte Rammekens ofte Zeeburgh genaemt; de welcke, tot bevrydinge van de haven die naer Middelburgh en Arnemuyden ſtreckt, door laſt van de Koninginne van Hungarien, alsdoen Gouvernante van de landen van herwaerts over, uyt den name van Keyſer Karel de Vijfde, ontrent het jaer 1547 gebouwtis. *ofte Zeeburgh.*

De Leenen, van verſcheyde Heeren van de Graeflijckheyt van Zeelandt te leen gehouden, in Walcheren gelegen, ſijn de volgende: *Vliſſingen* en *der Veere*, Marckgraeffſchappen; *Domburgh* en *Weſt-Cappelle*, ſteden, mitsgaders *Sandijck* en *Polder*, beſit de Prince van Oranje. *Brigdamme*, *S. Laurens*, *Schelach*, *Ritthem*, *Nieuwerkercke*, *Kleverskercke*, *Ooſter-Souburg*, *Abeele*, *Ooſt-Cappel* en *Weſter-Souburgh*, behooren aen de ſtadt Middelburgh. *Soutelande* en *Koudekercke*, komen aen de ſtadt Vliſſingen. *Serooskercke* hoort aen het geſlachte van Tuyl. *Grijpskercke* komt aen de Reneſſen en Grijpskercken, elck de helft. *Bekercke*, *Meliskercke*, *Mariekercke*, ſijn dorpen van de Heeren de Vrieſe. *S. Aechtekercke* behoort aen de Erfgenaemen van Iuffrouw Porrenaer. *Buyenskercke* aen den Raetsheer Tenijs. *Gaepinge* aen den Heer van Citer-Weeſen. *Hooghgelande*, *Bottinge*, *Crommenhoucke*. *Poppenkercke* en *S. Ianskercke* hooren aen Iuffrouw Canoy. *Leenen in Walcheren.*

Boven de genoemde Heerlijckheden, ſijn in dit eylant noch deſe Ridderhofſteeden: *'t Huys te Souburgh*, 't welcke de ſtadt Middelburgh van de Vrouwe van S. Aldegonde by koope gekregen heeft. *'t Huys te Popkensburgh* behoorende aen den Heere Fourmenoys. *Sandenburgh*, ſijnde een geheel vervallen ſlot, beſit de Prince van Oranje; *Weſthoven* de Heeren Boreels. *Ridderhofſteden.*

DE OOSTELYCKE EYLANDEN VAN ZEELANDT BEWESTER-SCHELD.

ZUYT-BEVELANDT.

Naem. HEt tweede eylandt van Zeelandt Beweſter-Scheld is Zuyt-Bevelandt : van waer het ſijn naem gekregen heeft,komen de Schrijvers niet overeen : eenige gevoelen dat het ſoo genoemt ſy van het beven, om dat het, voor de voltrocken bedijckinge, door de vochtigheyt een onvaſten en beweeghelijcken grondt ſcheen te hebben. Andere meenen, dat het eygentlijck Beyerlandt genoemt moet werden, en dat het misſpreken des gemeenen mans dien naem in Bevelandt verandert heeft; daer toe ſy bybrengen dat die naem het eylant toegekomen ſoude ſijn van de Graven en Heeren uyt den Huyſe van Beyeren,die het met veel vryheden en voorrechten voorſien hebben; waer uyt het wapen van het geheele eylandt, immers van de ſtadt vander Goes noch het wapen van Beyeren ſoude vervatten, doch dit is alles onſeker. Het werdt genaemt Zuyt-Bevelandt, tot onderſcheyt van Noort-Bevelandt, een ander eylandt van Zeelandt Beweſter-Scheldt, tuſſchen welcke twee Wolfaertsdijck in gelegen is.

Bueren. Dit eylandt werdt rontom omringt van de Schelde, die het tegen het weſten van Walcheren, tegen 't ooſten van Brabandt, tegen het zuyden van Vlaenderen afſcheyt; tegen het noorden leggen Wolfersdijck, en het landt van ter Toolen.

Grootte. De grootte pleegh eertijdts twintigh uuren gaens in het ronde te ſijn; maer is allengskens door de zee, en voornamentlijck de geduurige vloet en ebbe van de Schelde tuſſchen Romerswael en Bergen op Zoom bynaer tot op de helft maer gebracht. Soo dat het nu ontrent 60000 gemeten roeden landts bevat. Het beſtaet in verſcheyde Polders, waer van de dijckagie beweſten Yerſike, die men de breede watering noemt, de grootſte is, vervattende tuſſchen de drie ofte vier-en-twintigh duyſent gemeten.

Hoedanigheyt. Het is een ſeer ſchoon en noyt-volpreſen eylandt, genietende de aengenaemſte en ſoetſte locht van al de Zeeuwſche eylanden, ongemeen vruchtbaer van ſeer goede en witte terwe, en andere granen, fruyten en moeskruyden; voedende veel haſen en patrijſen, ſoo dat uyt dit eylant groote menighte van alderhande lijftocht wekelijcks op de marckt-dagh van der Goes gehaelt, en naer de andere Zeeuwſche en Brabantſche ſteden vervoert werdt; en op *Steden.* vele plaetſen beſet met ſchoone boomgaerden, en vermakelijcke plantagien. Boven een ſeer groot getal dorpen,telde men eertijts alhier drie ſteeden : Borſelen, 't welck al van den jare 1532 met het omleggende landt van de zee ingeſlockt is. Rommerswael, 't welck voor eenige jaeren van de wateren verſlonden is; en ter Goes, 't welck alleen in weſen gebleven is. Behalven de welcke in 't eylandt tegenwoordigh noch een-en-dartigh dorpen getelt werden, hebbende het meeſtendeel ſchoone kercken, en hooge torens, eenige oock Heeren-huyſen, en ſoo weekelijcke als jaerlijckſe marckten, die haer by de buuren vermaert maecken.

Der Goes. De ſtadt van der Goes heeft,nae het gevoelen van Boxhornius, haren naem gekregen van de vruchtbare en welluſtige landsdouwe, welcke in de oude Deenſche en Nederduytſche taelen Goes geheeten werdt, daer ſy in gelegen leyt; hoewel anderen meenen, dat de naem herkomt, om dat ter plaetſe daer de ſtadt nu gelegen is een ſchorre was, waer op veele ganſen (die men Goeſen in 't oudt Duyts noemden) haer lieten vinden; 't welck oock het wapen van der Goes ſchijnt te beveſtigen, door dien het ſelve een ganſe uytbeeldt. Het is de eenighſte overgeblevene Stadt van Zuydt-Bevelandt, hebbende in de vergaderinge der H. Staten van Zeelandt onder de ſteeden de derde plaetſe : 't is oock een fraeye ſtadt,met veele ſchoone gebouwen verciert, doch niet overgroot, op de hedendaegſe wijſe tegen alle vyandtlijck gewelt geſterckt; hebbende een haven die in 't Nieuwe diep, ofte 't Schengen, 't welck een arm is van de Schelde, uytloopt, op 't eynde verſekert ſijnde met twee royale forten. De lucht boven deſe ſtadt ſwevende, is boven alle andere ſteeden ſeer ſoet en geſont, de welcke, nevens de veelvoudige planteryen van boomgaerden en cingels, de ſelve ſeer vermakelijck maecken; de inwoonders geneeren ſich meeſt met landtbouwerye, mee en ſoutneringe, mitsgaders koophandel in granen; 't welcke veroorſaeckt dat het tegenwoordigh een ſeer welvarende ſtadt is.

Rommerswale. De ſtadt Rommerswale pleegh voor deſen te ſijn

sijn de derde Stadt van den Lande; maer is heden heel vervallen, hebbende selfs verlooren de plaetse daer sy gestaen heeft, en niet overigh als den naem alleen. Het is geweest een van de outste plaetsen van Zeelandt; en sommige sijn van gevoelen dat het gebouwt soude sijn, en sijnen naem ontleent hebben van de Romeynen: hebbende altijt boven alle geheugenisse gehadt, sijne bysondere Heeren, als Leenmannen van de Graeflijckheyt van Zeelandt, en pleegh een soo welvarende en neringrijcke plaets te sijn, dat Karel de Vijfde in 't jaer 1528, tot gerief van de koopluyden, haer heeft moeten vergunnen, dat Schepenen alle dagen voor middach mochten recht houden, 't welck anders maer driemael 's weecks pleech te geschieden; in 't jaer 1532 is het van het ander landt afgespoelt, en gelijck een eylandt op sijn selven gebleven, en alleen door de soutneringe staende gehouden; maer naederhandt hoe langer hoe meerder door de wateren bevochten sijnde, die niet alleen het voorlandt, maer oock de Stadt selfs aentasteden, waren de inwoonderen in het jaer 1547, genootsaeckt aen haren Prince te verklaren, dat van alle haer voorige rijckdommen alleen de arme overblijfselen bestonden in tien ofte twaelf soutketens, waer van de beste geen tweehondert Carolus guldens mocht gelden: sedert het jaer 1574 is sy t'eenemael ontmantelt, soo dat sy nae die tijt qualijck een dorp geleeck, alhoewel 'er noch eenige arme overblyfselen van een Stadt in wesen waren; doch heeft tot het jaer 1631 noch haer Bailjuw en Schepenen gehadt: maer nae die tijt is sy t'eenemael van alle haere inwoonderen verlaten geweest; waerop in den jaere 1634, door last van de H. Staten van Zeelant, alle de overblijfselen van dese eertijts bloeyende Stadt, voor negentigh ponden Vlaems en drie schellingen verkoft sijn.

De Heerlijckheyt van Borsselen.

In dit Eylandt is mede de Heerlijckheyt van Borsselen, eensdeels door de wateren opgeslockt, en eensdeels weder op nieuws bedijckt; het was in oude tijden een seer vermaerde en treffelijcke Heerlijckheyt, moedigh op haere Heeren, gesproten uyt de doorluchtige Stamme van Borsselen: onder welcke voornamentlijck in de Historien vermaert is Heere Franck van Borsselen, Graef van Oostervant, Heere van Zuydt-Bevelandt, Ridder des Gulden vlies, en vierde Man van Vrouwe Jacoba van Beyeren, Gravinne van Hollandt en Zeelandt. De Stadt vander Goes heeft dese heerlijckheyt gekoft van Charles van Lalaing, Grave van Hoogstraten, in het jaer 1615, en heeft over de selve hooge, middele, en laege jurisdictie; die geoeffent werdt by Bailjuw, en seven Leenmannen, die by de Heeren van der Goes gestelt werden; en valt van de selve appel aen de H. Burgermeesteren en Schepenen derselver Stede.

Dorpen.

Daerenboven teltmen in Zuyt-Bevelandt een-en-dartigh treflijcke Dorpen, van de welcke veel seer schoone kercken hebben met hooge torens verciert, eenige schoone Sloten rondsom in 't water leggende, en soo jaerlijckssche als weekelijcke marckten, in welcke men groo-

ten toeloop van menschen siet, om den handel in granen en andere lijftocht.

Graeflijcke Leenen.

De Graeflijcke Leenen en Heerlijckheden sijn dese: *Borsselen*, behoort aen de Stadt vander Goes. *Ellewoutsdijk*, *Everinge*, *Drijwege*, *Coudorpe* en *Sereynskinderen*, behooren aen de Heeren Watervliet. *Serarenskercke*, *Heynkensant*, *Oresant*, onder welcke oock gehooren de uytpolders, en het eylandt van *S. Iooslant*, komen te samen aen verscheyde Ambachts-Heeren. *Nisse* hoort aen de Heer vander Nisse. *Wiskercke* aen die van Wiskercke. *Baersdorp*, en *Synoutskercke*.

Hoedenskercke en *Ostende* behooren aen de Erfgenaemen van H. Albert Ioachimi, in sijn leven Ambassadeur by den Koninck van Groot-Brittannien van wegen de Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden. *'s Graven-Polder* komt aen de Bommen en de Watervlieten, elck voor de helft. *Cloetinge*, aen sijne Excellentie de Grave van Brederode.

Capelle, *Biesinge*, daer eertijts een kloosster van Jonckvrouwen gestaen heeft; en *Eversdijck* behoort aen den Heer van Maelstede, uyt het geslachte van Tuyl van Serooskerke. *Cattendijcke* aen den Heer van Wellant uyt het selve geslacht. *Wemeldinge*, daer, voor de veranderinge, een Commandeurye van de S^t. Ians Heeren, ofte Ridders van Malta, geweest is, hoort nu aen de Baerlanden, die 't met den Heere van Maelstede elck voor de helft besitten; *Schorre* en *Vlaecke*. *Cruningen* hoort aen den Baron de Licques: *Weerde* en *Valckenisse* aen het geslachte de la Torre: *Yrseken* aen die van Kats, en van der Gracht.

Crabbendijcke, *Baerlandt*, *Ouderkercke*, *Serabskercke*.

Ridderlijcke Hofsteden.

De Ridderlijcke Hofsteden in Zuydt-Bevelandt sijn de volgende:

Het huys te *Cruningen*, gelegen in het dorp van deselve naem, gebouwt in 't jaer 1361, behoort aen den Baron de Licques.

In het selve Dorp leyt mede het huys te *Voorhout*, toekomende de erfgenaemen van den Heere Ryhoven, in sijn leven Gouverneur van Bergen op Zoom.

In het Dorp Capelle sijn gelegen het slot te *Maelstede*, behoorende aen den Heere van Maelstede, uyt den stam van Tuyl van Serooskercke: het slot *Gistellis* aen den Heere van Wellandt uyt het selve geslacht; en Bruwelis aen den geslachte van Kats.

Het huys te *Ellewoutsdijck* behoort aen de Watervliets.

Het huys te *Schengen*, 't welck heel vervallen is, gelegen tot Serarenskercke, komt toe den Heere van Schagen.

In het Dorp Sereynskercke is het huys *te Nerf*, toekomende aen de Heeren van de Werve en van Schuylen.

Verdroncke Dorpen.

De verdroncke Dorpen in het jaer 1532, sijn de naervolgende: *Talseynde*, *Nieulande*, *Kouwerve*, *Bat*, *Agger*, *Inkenoort*, *Lodijcke*, *Duvenee*, *Kouwerve*, *Kreecke*, *Steenvliet*, *Everswaert*, *Schondie*, *Vinckenis*, *Brouke*, *Maire*, *Rillant*, *Swaenshill*, *S. Ioos-landt*, *Guwaerdinge*, *Nieukercke*.

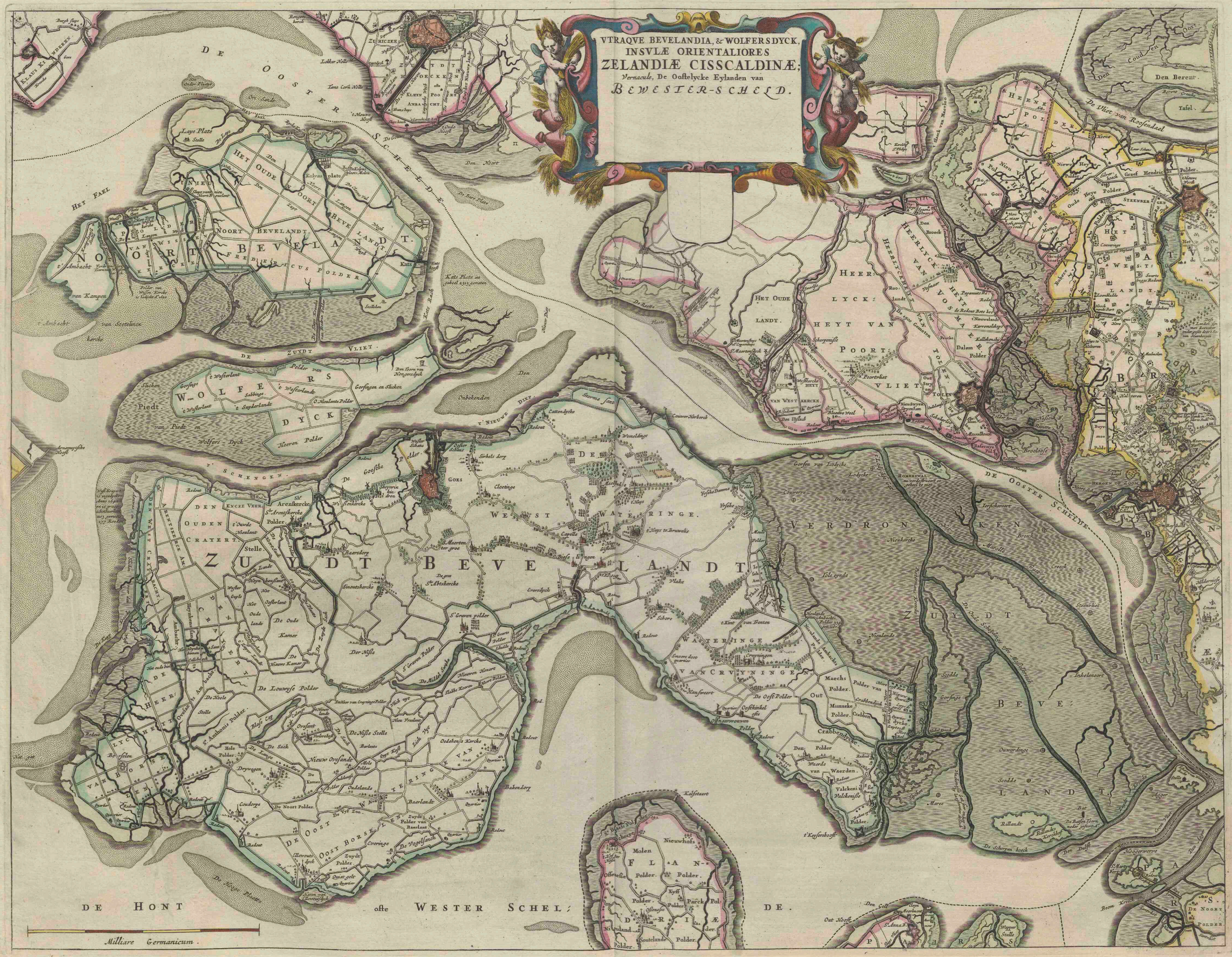
VTRAQVE BEVELANDIA, & WOLFERSDYCK,
INSVLÆ ORIENTALIORES
ZELANDIÆ CISSCALDINÆ;
Vernacule, De Oostelycke Eylanden van
BEWESTER-SCHELD.
DE OOSTER SCHELDE
HET FAEL
NOORT BEVELANDT
HET OUDE NOORT BEVELANDT
FREDERICUS POLDER
DE ZUYDT VLIET
WOLFERS DYCK
Heeren Polder
Piedt
Wolfers-Dyck
DE ZUYDT BEVELANDT
DEN OUDEN CRAYERT
WEST WATERINGE
HEERLYCK HEYT VAN POORT VLIET
HET OUDE LANDT
HEERLYCK HEYT VAN VOSMAER
VERDRONKEN
ZUYDT BEVELANDT
WATERINGE VAN CRUYNINGEN
DE OOSTER SCHELDE
DE HONT
ofte WESTER SCHELDE.
Milliare Germanicum.

NOORT-BEVELANT.

NOort-Bevelandt is het derde Eylant van Zeelandt Beweſter-Schelde, en leyt tuſſchen Schouwen, Walcheren, en Wolfersdijck in; het was eertijts ſoo vermaeckelijck, dat het met recht geſeyt wierde te ſijn den luſthof van Zeelandt, en hadde veel heerlijcke dorpen, als *Wiſſekercke, Emeliſſe, Hoecke, Liſſe, Welle, Koninckhem*, en andere, ſijnde alle Graeflijcke Leenen, en Heerlijckheden aen verſcheyde Heeren behoorende, en Sloten, benevens de ſtadt van Cortgene, die, als men ſeyt, in 't jaer 1413 door Heer Philips van Borſſelen bemuert is, en altijts geweeſt een heerlijckheyt aen dat edel geſlacht gehoorende. Dit Eylandt is in 't jaer 1530 geheel ondergeloopen; en daer nae begon het in 't jaer 1540 aen de noortſijde tegens Oreſant en Coelensplate, weder ſeer aentewaſſen, en verhooght lant te krijgen, waer door eenige de luſt kregen om het ſelve weder by gedeelten te bedijcken: en daer op is in den jaere 1598 het gedeelte 't welck oudt Noort-Bevelandt genoemt wert, weder met dijcken omringt, en de Heerſchappye der wateren onttogen geworden; aen dit nieuwe eylandt is in het jaer 1616 door bedijckinge weder geen kleyn gedeelte bygevoegt, 't welcke nieu Noort-Bevelant genoemt werdt; en in 't jaer 1642 heeftmen voltrocken noch een ander nieuw gedeelte, genaemt Fredericks Polder, ſoo dat Noort-Bevelant als toen weder groot was 6603 gemeten, 127 roeden; maer heden begrijpt het vry meerder grootte door dien de Polder van Wiſſenkercke, in den jaere 1652 bedijckt, en tot het Eylant gevoegt is geworden.

Tegenwoordigh ſijn in dit Eylandt drie dorpen, *Kolijnsplate* toebehoorende den tegenwoordigen Prince van Oranje; *Kats* behoorende aen verſcheyde Heeren; en het nieuwe dorp van *Wiſſenkercke*.

WOLFERSDYCK.

WOlfersdijck is het laetſte eylant van Zeelant Beweſter-Schelde, en ſeer kleyn van begrijp; want het in het jaer 1550 naulijcks drie mijlen in de ronte bevatte. Het is ſeer oudt, en al in 't jaer 1388 in de Hollantſche Chronijcken bekent; ſommige ſijn van gevoelen dat het wel de helft grooter pleegh te weſen, ſtreckende naer de weſtſijde van Walcheren tegen over Arnemuyden, op welck gedeelte een ſtedeken Piet genaemt pleegh te leggen, daer van de tooren noch in 't jaer 1512 geſtaen heeft, ſijnde alsdoen door een groote ſtorm omgevallen, nevens twee ſchoone dorpen, met twee ſloten, waer van het eene Termuyen, en 't andere Sabbinge genaemt was. Het breeckt aen de eene ſyde ſeer af, ſoo dat te beduchten is, dat het noch eens geheelijck ſal weghſpoelen, terwijle al van outs geſeyt werdt:

Zuytvliet en Schengen,
Loopen beyde om ſtrengen,
Hebben haer vermeten
Willen Wolfersdijck noch op eten.

ZEELANDT
BEOOSTER-SCHELD.

DIt deel van Zeelandt wert Beooster-Scheld genoemt, om dat het over de Oosterschelde, die het van Zeelant Bewesterscheldt afscheyt, naer Hollant toe gelegen is, en begrijpt de Eylanden Schouwen, Ter Tolen, met het aengedijckte nieuw Vossemaer, Somersdijck, en S. Philips Landt.

SCHOUWEN.

Naem. HEt Eylant Schouwen ontleent sijnen naem van de riviere de Schelde die in de oude Duytsche taele Schoude genaemt pleegh te werden; het leyt tegen 't westen vlack aen de groote Noortzee; tegen 't zuyden wert het door de Oosterschelde van de eylanden van Zeelant Bewesterschelde afgescheyden; tegen 't noorden heeft het de Hollandtsche Eylanden tot bueren; en tegen het oosten Duyvelant, daer het maer door een kleyn Canael van afgesondert is. Dit eylandt lijdt wel den meesten aenstoot, van al de Zeeusche eylanden, door het gewelt der wateren; en heeft van tijden tot tijden seer groote schaden geleden, soo dat van ses sestendeelen, daer het in pleegh gedeelt te sijn, nu alleen vier overigh sijn: waerom oock de dijckagien met seer groote sorgvuldigheyt en kosten hier onderhouden werden, en nergens beter keuren en ordre, aengaende de versorginge en handthavinge der dijcken, gevonden werden. En alhoewel door de selfde voorsichticheyt, en Godts genadige voorsorge in sestich en meer jaren herwaerts geen lant in Schouwen, maer wel veel voorlandt is verloren; soo is nochtans het eylant verscheydemael in gevaer geweest; 't welck evenwel in den prijs der landen geen vermindering maeckt, door dien de vruchtbaerheyt der selver het gevaer der wateren, soo veele den prijs aengaet, schijnt op te wegen. Tegen het westen en de openbare Noort-zee wert het eylandt beschermt door hooge duynen, die seer rijck van wilt en konynen sijn. Tegenwoordich is het groot 21753 gemeten, 56 roeden, begrijpende de steden van Zierick-zee, en Brouwershaven, en een aensienlijck getal schoone dorpen en sloten, naer soo verscheyde en afgrijsselijck gewelt des waters in de laetste voorgaende eeuwe bysonder uytgestaen te hebben.

Bueren.

Hoedanigheyt.

Grootte.

Zirick-zee. Zirickzee, en de hooftstadt van dit Eylandt, heeft de tweede plaetse in de vergaderinge der Staten deser Provincie onder de steden, en de naem van de outste te sijn van de selve, terwijl men haere beginselen rekent van het jaer 840. Zy pleegh in oude tijden seer in koophandel te bloeyen, ter oorsaecke van haere schoone haven; doch naederhandt deselve door de zee gestopt sijnde, is de zeevaert haer onttrocken: niettemin is zy heden noch seer welvarende; terwijle de burgeren uyt de landtbouw, en soutneringe, als oock van het mede ofte krappe reeden, visch, en beesten, geen kleyne winsten trecken. Zy is seer net en cierlijck gebouwt, en bynaer geheel met een steenen muer omcingelt. Onder de gebouwen steeckt voornamentlijck uyt haere hooftkercke S. Lieven toegewijt, die buyten alle twijffel noch veel schoonder geweest is eer die in den jare 1466 door de blixem getroffen, en jammerlijck verbrande, alhoewel het noch tegenwoordigh soo schoonen stuck wercks is, dat in geheel Zeelant diergelijcke kercke niet te sien sy: nevens dese kerck staet een tooren, die maer tot een derde part van sijne voorgenomen hoogte getimmert is, en soude in hoogte en treffelijckheyt alle Nederlantsche gebouwen verre te boven gegaen hebben, ten sy het Godt de Heere gelieft hadde de Stadt met seer groote schade te slaen, dat op eene nacht door storm soo veel schepen bleven, dat 'er binnen dese stadt over de vijf hondert weduwen gemaeckt wierden; waer door de koophandel soo vergaen is, dat 'er naerderhand noch lust, noch macht geweest is om dit voortreffelijck gebouw te voltoyen: 't welcke nu op het derdendeel getimmert, met een kappe gedeckt staet. Dese Stadt is van ouds her met veele voorrechten van de Graven van Zeelandt begiftight geworden; voornamentlijck met overgroot gesach over de dijckagien van het eylant, terwijlen dien van Zierick-zee aen de behoudenisse van 't landt wel het meest gelegen was: want die van dese stadt kiesen en stellen seven Heemraden die met de gemeente Burgermeester in der tijt opsicht hebben op alle saecken de dijckagie, wegen en wateringen raeckende. Daerenboven is de Bailjuw van de stadt oock Bailjuw van het gantsche Eylandt, en stelt in alle dorpen sijne Substituyt-Schouten; en Schepenen sijn gedelegeerde Rechters over geheel Schouwen, als oock over S. Annen-landt en Staveniss, dorpen in het eylant van Ter Tolen, mitsgaders over Somersdijck in crimineele saecken; en over Duyvelant, in dootslagen, vredebreeckinge, en vrouwen-schaecken. Voort houdt hier sijne sitplaetse en wooninge de Rentmeester van Zeelandt Beoosterschelde.

Brouwershaven. Brouwershaven leyt maer twee mijlen van Zierickzee, sijnde voor de inlantsche oorlogen noch onbewalt geweest, alhoewel het toen ter tijt al met stadts voorrechten voorsien was; maer naerderhandt met wallen en graften tegens

ZELANDIÆ
PARS TRANSSCALDINA
Vulgo
BEOOSTER-SCHELD.

T' GOEREESCHE GAT.
t' West Hoofd
Kevitsen
De Laechte
DE SPRINGER
meest altijt boven Water
GOEREE.
Den Hals
T LANDT VAN VOORN.
HARINCK VLIET.
FLACKE.
T' BROUWERS HAVENSE GAT.
DE BIENINGEN ofte GREVELINGE.
De Kille
De Keel.
t Nieuwe Sandt
OVERFLAKKEE.
Nieuw Dircks Landt.
Alte Heen.
Gouwert Polder.
Sommerdyckse Plate.
Stavers
Tippendams
Dam
Duyve Waert.
MELIS SANDT.
KLINCKERLANDT.
Nieuw Hekkinge Polder.
Out Hekkinge Polder.
St Lysbets Polder.
De Noorder Gorsen.
Den Zee Dyck
De Moer.
De Aen-Wassen van Battan-Oort.
T' LANDT VAN D' OU' TONGE.
Molen Polder.
De Tille Polder
Magdalena Polder.
Den Groot van den Plaet.
HEEREN POLDER.
SUYSEN POLDER.
T' SUYDER LANDT.
DE CRAMMER.
SCHOUWEN DENHOUTWEN.
De Weester Ban
De Polder
't Zeepe
't Broe Voordal
DUBCH AMBACHT.
Ambachts Heerlyckheyt van Bommene
Polder van Kyck uyt.
Nat-aers Polder.
Heerlyck Hooge Heerlyckheyt van Dreys cher
Sonne: meer.
Dreye
Scharpoor
Brouwershaven
Oosterviermeden van 't Landt van Scouwen
Claeskercke
Capelle
Elkemee
Ellemeet is vergaen
Zuyde Schoore
Noorde Welle
Zuyde Welle vergaen
Stamvlee
Ingabouts Weel
Hoogtgouwe 1396 Gem. 225 roede
Nieuwerkerck
Poort - Ambacht.
Zuydt Beveland
Lodder Molle
Lange Cork-Molle
Ooster Schelde
De Roche Plaete
Oude Plaetge
Ort - Sant
Laye Plaete
HET OUDE NOORT BEVELANDT.
Kolyns plate
Kats
Kats Plaete uit gebeel 2313 gemeeten
Zuyd Plate
Den Onbekenden
Stormes Sant
Cattendycke
ZUYDT BEVELANDT
WEST WATERINGE.
Wenseldinge
Sirbels dorp
GOES
Cloetinge
Maelstede
Couwer Kerberch
Wester Schans
Oosser Schans
't Veer Gat.
Room-Pot
Schotman
Wyzandt
Den Quryst
Den Roompot een voornaem Casteel by de Romeynen gebouwt plegh alhier te leggen.
Battery en Redoute van 't Loverhoys
WALCHEREN
OOST
WATERINGE
HERREN
PARS
VEERE
Sandyck
Grypinge
Grendenbergh
Clevereskerck
Schellach
Nieuwe haven
Poort Monster
Oranjen
Polder
Nieuwerkerck
Spyckenisse
MIDDELBURGH
Arnemuydsche Hoofd
Nobiliß. Prudentiß.
D. IODOCO DE HVYBERT,
Syndico Civitatis Zirizeæ,
AD CHRISTIANISS. GALLIARVM REGEM
NOMINE ORDD. BELG. FŒDERATÆ
LEGATO EXTRAORDINARIO
Tabulam hanc D.D. I. BLAEV.
¾ Milliaris Germanici.
¼ ¼ ¼ ¼
1500 Bloyse roeden.
't Slick
HEERLYCKHEYT VAN S.t ANNELANT.
HEERLYCK HEYT
VAN S.t MAERTENSDYCK.
HEERLYCKHEYT VAN VOSMAER
HEERLYCK HEYT VAN POORT
Dalem Polder.
Den Broeck
't Nieuwelandt
Rode landt.
Het Oude Middellandt
Schorpense Poort-diet
Oude Stryen
Nieu Stryen
Stryenhoeck
Mosselbanck
Raserwe Polder
HEENE POLDER
Nieu Yorp Polder
Ten Gorp
Rumoirt
Rumoirt Stelle
Dyck Stoof Polder
Maerloo
DE SYPPE.
Blocken tot aen de Sluysse by Yacht water dronck bygaende
Ten Isse
Romerswal
Voesen van Lodycke
Todycke
Douwense
Tiendeschouw
DE OOSTER-SCHELDE.

vyantlijck gewelt gesterckt. Het is voor desen een Heerlijckheyt geweest, staende onder haer bysondere Heeren, de Marckgraven van ter Veer en Vlissingen, Beveren, &c. maer Heer Maximiliaen van Bourgonje gestorven sijnde, is dese stadt, by decreet van den Hoogen Raedt van Mechelen, nevens desselfs andere Heerlijckheden, verkoft tot voldoeninge van sijne schulden; en is kooper geworden den Koninck van Hispanien als Grave van Zeelandt; die in vergeldinge van een merckelijcke somme van penningen, daer mede die van dese stadt hem in dese koop geholpen hadden, belooft heeft, nevens andere voorrechten, dat de stadt van Brouwershaven in het toekomende noyt van het Graefschap Zeelant in eeniger maniere, ofte om eenige oorsaecke, soude gescheyden werden. En is sedert altijt onmiddelijck onder de Graeffelijckheyt gebleven, doch wert niet gekent in de regeringe des Graefschaps, ofte geroepen ter vergaderinge der Heeren Staten. De inwoonders geneeren sich met de haringvangst, en landtbouwinge, en varen redelijck wel.

Dorpen en Heerlijckheden.

Onder de dorpen in Schouwen sijn eenige seer groot en volckrijck, maer voornaementlijck steeckt onder de selve uyt, de Baenderheerlijckheyt van *Haemstede*, sijnde een treffelijck dorp, met een schoon kasteel, gelegen in een seer aengename en vruchtbare landsdouwe, een lusthof voor de Burgers van Zierickzee. Dese heeft lange jaren geweest aen het oude en edel geslachte van Haemstede, 't welck sijn oorsprong genomen heeft van Heer Witte van Haemstede, natuerlijcken Soon van Florens de Vijfde, Grave van Hollandt en Zeelandt; en uytgestorven is in 't jaer 1604, in Aernoudt van Haemstede, den laetste van het geslachte, als toen overleden. Nu komt de Heerlijckheyt aen de erfgenamen van Heer Jacob de Witte. *Renisse*, sijnde een goedt Zeeusch leen, komt voor negen sestiende deelen de Graeflijckheyt van Zeelandt toe; en voor de resterende seven deelen aen de Zuytlanden, die in het selve besitten *het Huys te Moermondt*, van Jeman van Zuydtlandt weder herbouwt, sijnde mede een goet Zeeusch Leen. *Burgh* leyt niet verre van Haemstede, hebbende een haven, die men gemeenlijck *Burghsluys* noemt; verlijdt de Heeren de Witte, gelijck mede *Westenschouwen*, 't welck voor desen een vermaert open vleck was van wegen haere Buysvaert, en koophandel over Zee, daerenboven met veele voorrechten en vryheden van haere eyge Heeren en uytheemsche Princen begiftight; doch nu sijnder naulijcks eenige huyskens over, sijnde de rest t'eenemael bynaer vergaen.

Wellandt, begrijpende Zuydt en Noortwelle, is in den jaere 1639 verlijt Joffrouw Catharina van Zuytlandt. *Serooskercke* leggende onder het West-ambacht van Wellandt, daer onder begreepen Zeghambacht, aen 't geslacht van Tuyl van Serooskercke. *Brydorpe*; *Klaeskinderkercke* met het gehuchte *den Ossche*, *Capelle*, *Elker-zee* met het gehuchte *Scharendijcke*, *Elle-meer*, met *Oudendijcke*. *Duyvendijcke*; *Kerckwerve*, daer dicht by gelegen is het kasteelken Werve. *Rengerskercke*, *Nieukercke*, sijn alle dorpen en Heerlijckheden, behoorende sommige aen de Graeffelijckheyt, doch meest aen bysondere Heeren.

De hooge Heerlijckheyt van *Dryschor*, met het kasteel *Windenburgh*, eertijts gebouwt van Vrouw Anna van Bourgundien, en de Heerlijckheyt *Sonnemaer*, komen de Graeflijckheyt van Zeelant toe.

Noortgouwe Beoostensteene aen de Graeflijckheyt voor een gedeelte, en voor het ander aen de Berendrechten, die *Noortgouwe Bewestensteene* mede gehoort.

Daer en boven is in dit selve eylandt noch de Stadt van Bommenee, en de Ambachtsheerlijckheyt van Beloys, doch behooren onder het Graefschap Hollandt, waerom ick naerlate deselve op dese plaetse te beschrijven.

HET EYLANDT TER THOLEN.

TEr Tholen is het tweede eylandt van Zeelandt Beoosten-Schelde, leggende van Brabant alleen door de riviere, de Eendracht genaemt, afgescheyden: is wel kleynder van begrijp als Schouwen, maer even aengenaem, en vruchtbaer, brengende jaerlijcks overvloet van kooren en andere schoone vruchten voort. Het plach eertijts van het landt van S. Martensdijck afgescheyden te sijn, maer is daer heden mede vereenight en vermeerdert. Het heeft twee steden, ter Tholen een groote, en S^t. Martensdijck een smalle stadt.

Ter Tolen.

Ter Tholen is een van de groote Steden van Zeelant, houdende onder de selve de vierde plaetse in de vergaderinge der Heeren Staten: sy schijnt haeren naem ontleent te hebben van den Tol diemen alhier aen de Graven van Zeelant moeste betalen: en pleegh te sijn onder haere bysondere Heeren, doch is sedert den jaere 1397 weder aen de Graeffelijckheyt gekomen, en gebleven, tot het jaer 1516; wanneer sy aen Heer Ian van Bergen, voor een merckelijcke somme penningen, verpant is door Karel Koninck van Castilien; welcke Heere daer door sitplaetse in de Vergaderinge der Staeten van Zeelandt onder de Edelen verkregen heeft; blijvende de stadt ondertusschen uyt deselve vergaderinge tot naer haere ontlastinge, in 't jaer 1524, sijnde sedert weder aldaer nevens de andere Steden verscheenen. Het is een seer vermaekelijcke stadt, tegen alle vyandtlijck gewelt treffelijck gesterckt, op de hedendaeghsche wijse.

S. Maertensdijck.

In dit selve eylandt leyt oock S^t. *Maertensdijck*, sijnde een smalle stadt, hebbende haere eerste beginselen van het heerlijck Slot, het welck als noch daer by gelegen is, met dubbelde graften versien; daer ontrent een kleyn dorp vergadert en naederhandt grooter geworden sijnde, ten laetste met aerde wallen omringt is. Het is een Heerlijckheyt die al van over lange tijden onder haere bysondere Heeren gehoort heeft; sijnde eerst geweest aen die van Borsselen, van die gekomen op 't huys van Bueren; en van dese door huwelijck van Willem van Nassau, Prince van

van Oranje, met Anna van Egmondt, Gravinne van Bueren, &c. op de Princen van Oranje.

Dorpen, Leenen, en Heerlijckheden.

Boven deſe twee ſteden leggen in het landt van Ter Tholen noch verſcheyde ſchoone Dorpen en Heerlijckheden, als *Schakerloo*. *Poortvliet*, Heerlijckheyt gehoorende aen de Graeflijckheyt van Zeelant. *Scherpeniſſe*, Heerlijckheyt van de Prince van Oranje. *Weſtkercke*, Heerlijckheyt gelijckelijck van de Wervens en Lyens. *Voſmaer* aen de erfgenaemen van den Heere Knuyt. S. *Annelandt* en *Hannevoſdijck*, aen de Heeren Doublet. *Staveniſſe* was voor de vloet van het jaer 1509 een eylandt met vier dorpen, en een kaſteel, genaemt het huys ter Doeſt, en is langen tijt verdroncken gebleven; maer naederhant met *Zuydtmoer* bedijckt, en nevens *Kempenshofſtede* aen het eylant Ter Tholen gehecht; gehooren te ſamen aen de geſlachten van Tuyl, Hanneman, en de la Torre.

DUYVELANDT.

DUyvelandt is het derde eylandt van Zeelant Beooſter-Scheldt, ſoo genoemt van de menighte der Duyven, die haer alhier onthouden, en tegenwoordigh aen het eylandt Schouwen vaſt gehecht, alhoewel 'er noch het ſelve Canael, doch ſeer ſmal ſijnde, 't welck deſe twee eylanden pleegh te ſcheyden, tuſſchen beyde doorloopt. Den ommeganck is ontrent vier mijlen, en begrijpt byna 13465 gemeten, 138½ roeden lants. Het heeft geen ſteden, maer verſcheyde dorpen, en gehuchten. Het voornaemſte deel van 't eylandt, genaemt de vier Bannen, vervattende vier dorpen, te weten *Ouderkerck*, *Nieuwerkerck*, *Vianen*, en *Capelle*, is voor eenige jaeren door koop aen de ſtadt van Zierickzee gekomen; de andere dorpen ſijn *Ooſterlandt*, *S. Ianslandt*, *Beooſten Duyvelandt* ofte *Bruyniſſe*. De Sloten ſijn *Swanenburgh* in het dorp Capelle, en *Ooſterſteyn* in 't dorp Ooſterlandt, beyde vervallen; gehoorende de voorſeyde dorpen en Sloten onder verſcheyde Heeren.

ANDERE EYLANDEN onder Zeelandt behoorende.

Nieuw Voſſemaer.

NIeuw Voſſemaer reekent men gemeenlijck onder het lant van Ter Tholen, maer om dat het door de riviere de Eendracht van het ſelve afgeſcheyden leyt, en aen Brabant vaſt, ſoo noem ick het een eylandt op ſijn ſelve; het is een Heerlijckheyt, ſoo ick wel hebbe, gehoorende nevens out Voſſemaer aen de erfgenaemen van den Heere Knuyt, beſtaende uyt verſcheyde nieuw bedijckte en vruchtbare polders, te ſamen groot ſijnde 2475 gemeten, en 36½ roeden; en eenige ondergeloopene landen.

Somersdijck.

Somersdijck is een uytnement vermakelijck dorp, en Heerlijckheyt, leggende in 't hollantſche eylandt, genaemt Over-Flackee; ſijnde dies niet tegenſtaende onder Zeelandt; even gelijck Bommenee nevens de Heerlijckheyt van Beloys in Schouwen gelegen, evenwel onder Hollandt behooren: van deſe Heerlijckheyt, die groot is 3100 gemeten, 109 roeden Zeeuſche mate, is Heere, Cornelis van Aertſen, Ridder, Heer van Spijck.

S^t. Philipsland.

S. Philipsland is een eylandt bynaer vierkant gelegen tuſſchen Duyvelandt, 't lant van Ter Tholen en Nieuw Voſſemaer in, eertijts bedijckt door Philips baſtaert van Burgundien, doch naemaels weder ondergeloopen ſijnde, is ten laetſte in 't jaer 1645 op nieuw met dijcken omringt geworden, en is ſeer vruchtbaer van tarwe, garſt, haver en andere vruchten; 't is groot 1360 gemeten, 183½ roeden: het heeft maer een, doch groot dorp, S. Philips, en is een goet Zeeuſch leen, behoorende aen verſcheyde Heeren.

D

De Heerlijckheydt
VTRECHT.

VDt Batavia, eertijdts onder zijne byſondere en eygen Heeren machtigh geweeſt hebbende, is metter tijdt in vele deelen geſcheyden, en onder de aen-woonders van de Yſſel, de Biſſchoppen van Utrecht, de Graven van Hollandt, en de Hertogen van Gelderlandt verdeelt. Het deel den Biſſchoppen van Vtrecht toegevallen, wierd het Sticht oft Biſdom van Vtrecht geheeten, en heeft tot ſijnen eerſten Aertz-biſſchop gehadt S. Willeboordt, toegenaemt Clemens, een Engels Saſſenaer, in deſe quartieren overgekomen omtrent den jare 690. Deſe in Vrieſlandt geſonden zijnde, om den Koning Radbodt en ſijn onderſaten tot den Geloove te bekeeren, en aldaer niet konnende voorderen, uyt oorſake van des ſelven Konings hartneckigheyt, keerde weder naer Ooſt-Franckenlandt, (van welck het Sticht van Vtrecht toen een gedeelte, en van waer Radbot verdreven was,) welck landt hy geheel tot het Chriſten geloove bracht, en boude weder van nieus de kercke van S. Thomas, die Dagobert Koning van Vranckrijck gefondeert hadde, daer hy een vonte liet ſtellen om te doopen. Daer nae te Romen komende by den Paus Sergius, wert, van wegen den grooten yver die hy hadde tot de verbreydinge des H. Euangeliums, Aertz-biſſchop van Vtrecht gemaeckt, en vereert met den naem van Clemens, 't welck geſchiede in 't jaer 697. t'Vtrecht in 't beſit van zijn Biſdom komende, heeft aldaer doen bouwen een Kercke ter eere van S. Marten, Aertz-biſſchop van Tours, en in deſelve ſijnen Biſſchoplijcken ſtoel geſet voor hem en ſijne nakomelingen. Nae hem volghde S. Bonifacius, die tot Dockum in Vrieſlandt met 52 medegeſellen omgebracht wert, waer door de Aertz-biſſchoplijcke hoogheyt, midts verwilginge der kercken ſelve (toen ter tijdt van de Noormans ſeer verdruckt en verdorven zijnde) tot Keulen is overgedragen. Doch naderhandt hebben de Koningen Pepijn en Karel de Groote de ſtadt van Vtrecht niet alleenlijck de Biſſchoplijcke weerdigheyt weder gegeven, maer den Biſſchop oock verleent de wereldtlijcke macht en heerſchappye over 't gantſche Sticht, het welck toen veel wijder ſtreckte, dan nu tegenwoordigh, en bynae geheel Oud Batavien, immers ſoo eenige ſchrijven, begreep. Maer wat hier van zy, oft niet, dit gaet vaſt, dat niet alleen 't landt dat men nu de Heerlijckheyt ofte het Sticht van Vtrecht noemt, maer oock Over-Yſſel en Groeningen, maeckende t'ſamen drie Landſchappen van de ſeventhiene, ſoo in 't geeſtelijck als wereldtlijck, onder de Biſſchoppen van Vtrecht geſtaen hebben tot den jare 1527 toe, wanneer de Biſſchop Henrick van Beyeren, daer toe beweeght, jae genootſaeckt zijnde door de groote oproerigheyt en moetwilligheyt van de burgers van Vtrecht, die hem veel ſpijts en leedts gedaen hadden, in den arm genomen heeft Keyſer Karel de vijfde, en ſijner Majeſteyt overgegeven het gantſche wereldtlijcke regiment van de landen en ſteden van Vtrecht en Over-Yſſel, (Groeningen, ſoo wy hier na ſullen hooren, was al eenige jaren te vooren van 't Biſdom vervreemt) om door ſulcken behulp de geeſtelijcke juriſdictie weder te krijgen. Welcke opdracht met vele ceremonien toegegaen zijnde, is de Grave van Hoogh-ſtraten, als Ruwaert van Hollandt, by ordonnantie van vrou Margriete, des Keyſers moeye, en toen Regente van de Nederlanden, getrocken naer Vtrecht, alwaer hy in den name des hoogh-gemelten Keyſers, als Hertogh van Brabant en Grave van Hollandt, genomen heeft het beſit van de voorſz twee landtſchappen en hare ſteden; mitsgaders van de rechten en pretenſien den ſtoel van Vtrecht competerende in den lande van Groeningen. Hier op is in den jare 1534 gevolgt een tractaet van vereeninginge tuſſchen de ſteden en landen van Vtrecht en Over-Yſſel, met alle hare toebehoorten ter eenre, en die van Hollandt ter andere zijden, waer by de ſelve van Vtrecht onder andere met die van Hollant geunieert, geannexeert, en vereenight worden; ſoo dat ſy voortaen geregeert ſouden worden by een ſelvige Stadthouder, en op de ſelvige gagie die een Stadthouder van Hollant plach te genieten: Oock dat die van Hollandt en de Staten van Vtrecht altijdt gelijckelijck ſouden vergaderen: Dat de Stadthouder jaerlijcks in alle de ſteden van beyde landen de Magiſtraet ſoude vernieuwen: Dat alle ballingen uyt Hollandt t'Vtrecht niet vry en ſouden zijn, en ter contrarien, dat civile ſententien in Vtrecht geweſen by letteren requiſitoir, in Vtrecht geexecuteert ſouden worden: Dat alle beleeningen en inveſtituren geſchieden ſouden met deſe ſubſtantiale woorden, te houden van den Grave van Hollandt, en Heer van Vtrecht; en dat de voorſz Unie by beyde partyen ſoude beſworen worden, blijvende de treyn der juſtitie in Hollant en Vtrecht op den ouden voet. Aengaende nu de Geeſtelijcke hoogheyt en juriſdictie, die is den Biſſchop van Vtrecht gebleven tot de tijdt toe van Frederick van Tautenbergh, leſte Biſſchop, oft (om beter te ſpreken) Aertz-biſſchop der ſelver ſtadt; want by ſijnen tijt is Vtrecht tot een Aertz-biſdom geworden, commanderende over de Biſdommen van Hollandt, Zeelandt, en Vrieſlandt. Maer deſe in den jare 1580 geſtorven zijnde, hebben de Staten des landts van Vtrecht het gantſche regiment en gebiet van dien aen haer getrocken, boven haer geen Over-heer kennende, in verbondt ſtaende met d'andere vereenighde Nederlanden.

Eerſte Biſſchop.

Nederlandt.

De Heerlijckheyt Vtrecht is, in 't zuyden, noorden, en weſten rondtom beçingelt met het Graefſchap van Hollant, in 't ooſten met het Vorſtendom Gelre. De landouwe iſſer goedt en vruchtbaer, als meer gebouwt en bezaeyt, oock hooger en drooger, dan die van Hollandt. Behalven de hooft-ſtadt Vtrecht telt men in dit Landtſchap noch vier bemuurde ſteden, namelijck Amersfort, Wijck te Duurſtede, Rhenen, en Montfort. Welcke vijf ſteden, beneffens de vijf Capittelen der ſtadt Vtrecht, en den Edeldom te ſamen maken de Staten des ſelven landts.

Grenſen.

Steden.

Vtrecht, de hooft-ſtadt deſes Landtſchaps, meent Hadrianus Iunius dat haren name gekregen heeft van ſeker opſchrift by den Romeynen gebruyckt, om hare garniſoenen, dieſe langs den Rhijn hadden liggende, te onderſcheyden. Want ter plaetſe daer nu de ſtadt ligt, was gelegert het vijf-en-dertighſte legioen, 't welck met deſe verkorte Latijnſche woorden te kennen gegeven wordt, namelijck *V. TRIG. LEG. STAT.* beduydende in 't lange, *quintæ triceſimæ legionis ſtatio*, dat is: de leger-plaetſe van het vijf-en-dertighſte legioen. Maer door onervarentheydt in de Latijnſche ſprake hebben ſommige leſers deſe halve woorden voor heele geleſen, en aen malkanderen gekoppelt, meenende datſe ſoo veel te ſeggen waren als *Vtricſtat*, de drie letteren *LEG.* allengskens vergleden en uytgegaen zijnde; en van dit *Vtricſtat* is namaels de naem Vtrecht gekomen. Het welck niemandt vreemt moet geven, dewijl oock ſommige meenen dat de ſtadt Cantſtadt in Swabenlandt, ſoo veel den naem belangt, anders geen oorſprong en heeft als uyt dit oude opſchrift, *LEG. ANT. STAT.* 't welck in 't lange te ſeggen is, *Legionis Antonianæ ſtatio*, de legerplaets van Antonius legioen. Andere ſchrijven dat de ſtadt Vtrecht in het begin genaemt is geweeſt *Antonina*, van eenen Antonius Raedts-heer van Romen, de welcke, overmidts de tyrannye van Keyſer Nero uyt Romen vluchtende, herwaerts overgekomen zy, en deſe ſtadt gefondeert hebbe; die daer nae verwoeſt geworden is van de Wilten, de welcke ter ſelver plaetſe een ſterck ſlot gemaeckt, en na haren name Wiltenburgh geheeten hebben. Dit ſlot heeft Koning Dagobert van Vranckrijck met gewelt ingenomen, en veel ſtercker dan te voren opgebouwt, het ſelve met eenen gevende den

Vtrecht.

Naem.

VLTRAIECTVM DOMINIVM.
Excudit Guiljelmus Blaeuw.
Septentrio
Meridies
Occidens
Oriens
DE ZUYDER ZEE
GELDRIÆ PARS
GELDRIÆ PARS.
Milliare Hollandicum sive 2000. Virgæ Rhynlandicæ.
HAERLEMER MEER
AEMSTEL
PROOSDY
PROOSDY VAN S. IAN
DENMARCKE.
Vinckeveen.
Horster meer.
Naerder meer.
NAERDEN.
Bussum
Blaricum
Laren
Hilversum
Huysen
LANDT GOOYLANDIÆ PARS
BRUECKELE VEEN.
TIEN OVEN.
MAERSE VEEN.
WEST BROUCK.
Loesdrecht
Loenen.
WESEPPER LANT.
Spakenborch
Bunschooten
Hulckesteyn
'T HOOCH LANT.
AMERSFOORT.
Hoefflaecken
Nieuwer kerck
AMERSFOORDER BERCH
Leusden
Lockhorst
Stoutenburch
Scharpezeel
STICHT
Renswoude
Emickhuysen
Veenendael
Amerongen
Amerongher Bos
Rheenen
Wyck.
DVIERSTEDE
Doorn.
Zeyst.
Drybergen.
Rysenburch.
VTRECHT
Houten.
Vreeswyck.
YSELSTEYN.
MONTFOORT.
WOERDEN.
OUDEWATER
SCHOONHOVEN.
TLANT VAN YSELSTEYN.
TLANT VAN MONTFOORT.
TLANT VAN VYANEN.
VYANEN.
Benscoop.
Polsbrouck.
Cameryck.
Graefsloot.
Gerwers coop.
BODEGRAEVE.
Nieuwveen
Mydrecht
Abcoude
Tlant van Liesvelt.
Langerack
Nieuwpoort
ALBLASSER WAERT.
Goudriaen.
Noordeloos.
LEERDAM.
TGRAEFSCHAP VAN LEERDAM.
CVILENBORCH
TGRAEFSCHAP VAN CULENBORCH.
Tgraefschap van Bueren.
GORCUM.
Den Ryn.
De Leck.

naem van *Trajectum*, 't welck te seggen is, passagie of doorgang, overmits hier van alle kanten een groote door-tocht van volck was.

Met muuren omvangen. De Bisschop Balde-rijck, die Vtreeht omvangen heeft met de muuren diese tegenwoordigh heeft, was toegenaemt van Cleve, en heeft oock de Domkercke grootelijcks verbetert: voor welcke zijne wercken men leeft dat hy van Keyser Karel de Caluwe vereert is geworden met de steden Deventer en Thiel, en de jurisdictien der selve.

Oude naem. Dat de stadt, na haer meeninge, van oudts Antonina geheeten hebbe, seggen sy te blijcken uyt de getuygenissen van veel oude Schrijvers, en verscheyden oude Medalien oft gemunte penningen hier ter plaetse gevonden: doch daer zijnder die houden datse eerst gesticht, en alsoo genaemt is van Marcus Antonius, de stadthouder van Iulius Cæsar in Vranckrijck. Andere schrijven datse den naem heeft van Keyser Marcus Antoninus Pius, diese, verdorven zijnde, weder opgebouwt soude hebben. Doch alle dese opinien hebben evenveel waerschijnlijckheyt. Ick soude my liefst by die gene voegen, die meynen dese stadt, tot onderscheydt van Maestricht, genaemt te zijn Outtricht, na dien sy de selvige in oudtheyt overwon.

Gelegenheyt. Dit zy evenwel soo 't wil, de stadt Vtrecht is gelegen aen een ouden arm van de Rhijn, welcke, eer hy sijnen loop in de Leck nam, alhier passeerde, en voorts naer de zee liep. Soo dat noch de wateren, die den selven wech loopen die den Rhijn plach te houden, den naem van den Rhijn dragen. Maer dat de gelegenheyt van dese stadt boven al recommandeert en verwonderens-waerdigh maeckt, is, dat men van daer in eenen dach kan reysen tot welcke men wil van 50 besloten steden, rondtom gelijcke verre van hier liggende. Daer beneffens is 't seker, dat een man 's morgens van Vtrecht uytgaende, mach gaen wandelen tot een van 26 steden die 't hem belieft, en aldaer sijn noen-mael gehouden hebbende, des avondts wederom t'huys sijn avont-mael komen eeten.

Kasteel Vredenburgh. Vtrecht is een groote, schoone, en machtige stadt, hebbende heerlijcke kercken, huysen, en straten. Voor de beroerten heeft sy oock een sterck kasteel gehadt, genaemt Vredenburgh, gesticht by Keyser Karel de V; maer het is namaels afgebroken met consent van Don Iohan van Oostenrijck, welcke vreesde dat de Prince van Oranjen daer in soude mogen nestelen. Onder de Kercken, die veel in getale zijn, munten besonderlijck uyt de vijf *Collegiatæ* ofte

Kercken. Capittel-kercken, die elck hare besondere Kanoniken hebben, namelijck S. Salvators, eertijdts S. Bonifaes geheeten, S. Pieters, S. Ians, onser Vrouwen, en, die de principaelste van allen is, S. Martens Dom. Dese Kercke heeft eer-

De Dom. tijts Adelboldt, Bisschop van Vtrecht, doen af-werpen, om datse hem veel te kleyn dacht te wesen, en daer nae seer groot en uyt-nemende schoon doen opmaken, in sulcker voegen als men die nu noch siet. Sy werdt gewijd van twaelf Bisschoppen, in tegenwoordigheyt van Keyser Henrick de eerste, in 't jaer 1023.

Marien kerck. De Collegiate kercke van onser Vrouwen is mede een sonderling schoon gebouw, gesticht van Keyser Frederick Barbarossa, tot boete hem opgeleyt by den Paus, om dat hy Milanen met alle hare kercken en heylige plaetsen verwoest hadde. In 't fondeeren der selve vernam men in de grondt een seecker wel-zandt, het welck men met geen steen oft anders konde stoppen, soo dat men 't werck soude hebben moeten staken, het en hadde geweest een seecker werck-man, die raedt gaf dat men 't met ossen-huyden beleggen soude, 't welck gedaen zijnde, wert de grond vast, en 't begonnen gebouw allengskens voltoyt.

Residentie van 't Hof Provinciael. De rest van de Kercken, Abdyen, Kloosters en andere Gods-huysen gaen wy om kortheyts wille voorby, en seggen, dat binnen Vtrecht resideert het Hof Provinciael van 't geheele Sticht, bestaende uyt een President, negen Raedtsheeren, en meer andere officieren. Wat belangt de burgers van Vtrecht, die sijn beleefde, en scherpsinnige luyden; maer wat wrevelig en hooghmoedigh, uyt al te groote weelde en voorspoedt: gelijck dan dese stadt, als de Geestelijckheyt in haren fleur was, een van de bloeyenste steden geweest is van de Nederlanden.

Inwoonderen aert.

Academie. In 't jaer 1636 hebben de Staten van Vtrecht hier een Academie, versien met Professoren in alderley faculteyten, opgerecht.

Amersfort. Amersfort is de tweede hooft-stadt des Stichts; want hare Gedeputeerde nevens die van Vtrecht, in alle vergaderinge van Staten, presideeren. Is gelegen op de Eem, waer van het oock sijn naem heeft, want men Emersfort plach te seggen, het welck soo veel is als de marckt aen den Eem. De stadt is redelijck groot, placht eertijdts, hoewel kleynder, van meerder respect te sijn, uyt oorsaeck dat hare naebuuren meerder in kracht en grootheydt hebben toegenomen. De inwoonders hebben den naem in oude tijden van dappere krijghs-luyden gehadt. De landouwe rondtom dese stadt is soo vermaecklijck, dat men gelooft in de Nederlanden naulijcks beter te konnen gevonden worden.

Wijck te Duerstede. Wijck te Duerstede, het welcke by de Romeynen *Batavodurum* genoemt wordt, is een van de oudtste steden van gantsch Batavien, eertijdts (soo men seydt) soo groot en machtigh, datse wel 500 tempelen hadde; maer naemaels van de Noormans tot meermalen gedestrueert: is nu noch een tamelijck wel gestelt en rijck stedeken, gelegen op de Leck, eenen arm van de Rhijn, een mijle van Kuylenburg, en drie van Vtrecht.

Rhenen. Op den selven arm van de Rhijn, twee mijlen van Wijck te Duerstede, en vijf van Vtrecht, light Rhenen, het welck mede een seer oude stadt is, by Cornelius Tacitus (soo het schijnt) *Grinnes* geheeten.

Montfort. Montfort is gefondeert op den Water-vloed Yssel, liggende van Woerden, Oude-water, en Yfselsteyn een mijle weeghs; een fraey en sterck stedeken, eertijdts gesticht tot een frontier-stadt tegen Hollandt, met wiens Graven de Bisschoppen van Vtrecht veel oorlogen gevoert hebben. De stadt van Vtrecht was in oude tijden soo groot en machtigh, dat Paus Pius de tweede, geleeft hebbende omtrent den jare duysent vier-hondert en vijstigh, schrijft, dat de Bisschop t'eener reyse kon op-brengen 40000 gewapende mannen van sijn eygen volck.

De Heerlijckheydt
VRIESLANDT.

Naem.

VRieslandt, oft (soo de inwoonders spreecken) Frieslandt, het welck met het Latijnsche woort *Frisia* naest over een komt, meenen sommige dat sijnen naem heeft gekregen van *Phrygia*, een landtschap in Asien, daer eertijdts de stadt Troyen gestaen heeft, en dat de Troyaen Grunius, nae de destructie der selver stadt, alhier neder-geslagen sijnde, niet alleen het geheele landtschap den naem sijns vaderlandts gegeven, maer oock de stadt Groeningen gesticht, en na hem selven genoemt soude hebben. Andere schrijven dat het landt desen naem heeft van Frisius, sone van Alanus, broeder van Mesa en van Sem, en dat dese Friesen haren naem niet van Phrygia ontleent, maer aen Phrygia selfs gegeven hebben. Daer sijnder oock die den selven naem af-brengen van het Duytsche woort Vriesen / overmits het in dit landtschap door de bittere koude sterck en langduurigh vriest. De Abt van Spanheym, daer in volgende Hunibaldus, verdicht dat hy komt van eenen Frisius, sone des Konings Clouis van Vranckrijck. Doch alle dese opinien sijn niet dan ydele droomen, niet waerdigh om het papier daer mede te vullen. Veel beter seght Hadrianus Iunius, dat men de oorsprong deses naems moet toeschrijven de vryheydt, die de inwoonders deses landtschaps altijdt seer bemint en voor-gestaen hebben. Wat 'er van sy oft niet, de naem is seer oudt; en de Presidենt Viglius, een geboren Fries, overeen komende met veel goede Schrijvers, seght dat de Vriesen haren naem langer behouden hebben, dan meest alle andere volckeren van Duytslant; want onder dit landtschap worden sy by de oude Romeynsche Autheuren gerekent; so dat, na dit seggen, de Vriesen *Aborigines* souden sijn, dat is, volck die van aenbegin haren oorspronckelijcken naem sonder verandering behouden hebben, en soo oudt sijn, dat men haren eersten oorspronck niet en weet.

Oude deeling.

Cornelius Tacitus, in sijn boecxken van de zeden der Duytschen, deelt de Vriesen in *majores* en *minores*, dat is, meerdere en mindere. De meerdere bewoonden 't landt daer nu in gelegen sijn de steden van Staveren, Sneeck, Franiker, Harlingen, en Leeuwaerden. De mindre, die (ten aensien van d'andere) West-Friesen genoemt worden, oft oock *Cis-rhenani*, dat is, Dees-sijds-rhijnsche, sijn hier voren by ons beschreven onder 't Graefschap van Hollandt, en besitten de steden Hoorn, Enchuysen, Edam, en andere daer ontrent. Plinius noemt een deel van dese Vriesche volckeren groote en kleyne *Cauchos*; maer Ptolemæus geeftse in 't gemeen den naem van Vriesen. En dese landen wierden, ten tijde dat het Romeynsche rijck in fleur was, voor Friesen erkent; doch als naderhant het Romeynsche rijck van de Duytsche verwoest wierdt, hebben sy mede allengskens hare palen verbreyt; soo dat men in de jaren ses, seven, acht, negen, en thien hondert, uyt de oude hantvesten en historien sal bevinden, dat het volck van de heele zeekant naer 't ooslen, tot de Eyder toe, Vriesen genoemt wierden. Wederom naer 't westen niet alleen Hollant, na dat de selve in een eeuwigh verbont met de Vriesen getreden waren, maer oock Utrecht, ja geheel oudt Batavia, en dat deel van Zeelandt, het welck aen dese sijde van de Schelde gelegen is, waren onder den naem van Vrieslandt bekent. Doch naderhandt, de vrede gebroken sijnde, heeft bynae elck lant weder eenen besonderen naem aengenomen, so dat alleen die genen den naem van Vriesen behouden hebben, die van de Iaden af, tot Waterlandt in Hollandt toe, de tusschen-gelegene landen bewoonen.

Palen.

Het deel van Vrieslandt, dat wy nu voornemens sijn te beschrijven, hoewel het, ten aensien van de boven-verhaelde West-Vriesen, den naem van Oost-Vrieslandt behoort te dragen, en dien het Graefschap van Emden, als onder Vrieslandt begrepen sijnde, met recht soude mogen ontnemen, wordt nochtans gemenelijck West-Frieslandt geheeten, en het rechte West-Frieslandt draeght den naem van Noordt-Hollandt. Immers dit Vrieslandt is in 't noorden en westen bepaelt met de groote zee; in zuyden ten deel met de zuyder-zee, en voorts met het landt van Over-Yssel; in het oosten met de riviere Eems en 't Graefschap van Emden. Voor Vrieslandt, als een beschut tegen de groote zee, leggen de eylanden Vlielandt, Schelling, en Amelandt, waer van de twee eerste staen onder het Graefschap Hollandt. Amelandt heeft sijnen eygenen vryen en Erf-heere, gesproten uyt den wel-edelen huyse van Camminga.

Tegenwoordige deeling.

De Heerlijckheydt van Vrieslandt (dewijl Groeningen met de Ommelanden een landtschap besonder is) wordt gedeelt in drie Staten, namelijck Oostergoe, Westergoe, en de seven Wolden. Welcke elck onder haer hebben verscheyden steden, dorpen, en landt-gebieden; soo dat in heel Vrieslandt getelt worden elf beslote steden, namelijck, Leeuwaerden, Dockum, Franiker, Bolswaert, Sneeck, Ylst, Sloten, Harlingen, Worcum, Hindeloopen, en Staveren, met ontrent vijf hondert dorpen, (doch die van Groeningerlandt mede daer onder gerekent) eenige van de welcke seer volckrijck, groot, en machtigh sijn, en daerom met verscheyde goede privilegien en vryheden verciert.

Steden.

Dorpen.

Staten.

Het collegie der Staten van Vrieslandt bestaet uyt negen persoonen, waer van datter twee gekoren worden uyt Oostergoe, twee uyt Westergoe,

MARIS GERMANICI PARS

FRISIA
OCCIDENTALIS
Adriano Metio et Gerardo Freitag
Auctoribus.

Amstelodami. Guilielm. Blaeuw. excudit

NOTARVM
EXPLICATIO.
Pagi
Monasteria
Nobilium ædes

GRONINGÆ PARS.

DRENTIÆ PARS.

Miliaria Germanica communia
Milliaria Gallica communia

goe, twee uyt de seven Wolden, en drie uyt de steden. En verschijnt in dit Collegie mede de besondere Gouverneur van Vriesland, welcke tegenwoordigh is Graef Willem van Nassou, &c.

Wateren. Men heeft hier te lande geen andere levende water-vloeden, als de Eems en Lauwers: maer uyt de selve en uyt andere binnen-wateren sijn over al seer groote graften en sloten afgeleydt, soo om de koopmanschappen van de eene plaetse tot den anderen te brengen, als oock om het overtollige water van het landt te doen afloopen; want het selve is doorgaens poelachtigh en seer broeckigh, en derhalven onbequaem om iet sonderlings op te zaeyen, overmits de overvloedige wateren, die gemenelijck vroegh beginnen aen te komen, en spade vertrecken, het gezaeyde meest over al souden verderven. Maer daer tegens is 't boven maten gras-rijck, en vol schoone beemden om beesten op te weyden; sijnde 't selve een neeringe waer in de meeste rijckdom van dit landt bestaet. Want de Vriessche Offen sijn niet alleenlijck de grootste, maer oock de beste van alle de Nederlanden. De koeyen geven hier niet alleenlijck overvloedigh veel melcks, maer sijnder oock uytnemende vruchtbaer, soo datse dickwils twee kalveren werpen t'eender dracht, en de schapen twee, ja dickmaels drie ofte vier lammeren. De paerden sijn hier oock besonderlijck goedt en schoon, gelijck hier voren in de gemeene beschrijvinge der Nederlanden verhaelt is. En benevens al dit, heeft Vriesland menighte van Venen oft gronden, om turf uyt te graven, welcke redelijck goet valt, maer nochtans by den Hollandtschen niet en is te vergelijcken. Het land isser soo laegh, voornemelijck ontrent de zee-kant, dat men van 't beginsel des herfts af tot de lenten oft voorsomer toe, het selve niet bereysen en kan dan te water. Daerom oock de steden en dorpen, door een sonderlinge behendigheydt der inwoonderen, soo wat hooge en verheven liggen; in voegen dat men wel seggen mach, dat men het een deel van 't jaer het landt alhier bouwt, en het andere met schepen daer over vaert. Behalven dat het den vreemden man wonder geeft, in den voor-somer soo veel landts onder water te sien, dat het schijnt een arm van de zee te wesen, en daerentusschen de steden en dorpen droogh liggen, en 't hooft uyt de wateren opsteken. Maer laet ons nu komen tot de besondere beschrijvinge van de steden in dit Vriesland, het welcke men voor de grootste en beste Heerlijckheydt van Christenrijck rekent, gelegen.

Leeuwaerden. De hooftstadt van heel Vriesland is Leeuwaerden, alhoewel niet de oudtste, alsoo men meent dat de selve eerst een stadt geworden is in den jare 1190. Sy is gelegen twee mijlen van Dockum, in den lande van Oostergoe, een goede, reyne en tamelijck groote stadt, met een sterck kasteel, in de welcke resideert de Raedt oft Cancelrye van Vriesland, van welckers vonnissen geen voorder appel oft betreck en valt. Gelijck dan oock hier hof houden de Staten des landts, en de Gouverneur. Den oorsprong des naems van dese stadt willen sommige hier uyt halen, als dat aldaer eerst soude een waerdt gewoont hebben, die den leeuw uything, waer van (nae dat de plaets groeyde) de selve Leeuwert genoemt soude sijn. Dese herbergier hadde sijne wooning staende dicht aen de middel-zee, en gemeenlijck logeerden de kooplieden aldaer, die over de selve zee quamen gevaren. Dese middel-zee was een af-scheydtsel tusschen Wester en Oostergoe, en hadde haren oorsprong uyt een ader van de Yssel ontrent Tierckweert, loopende dicht onder Weedom, naderhandt Monicken-huys genaemt, ter tijdt toe dat de Noordt-zee, door behulp van storm en onweder, de zuyder-zee plaetse maeckte, de welcke voort soo geweldigh werdt, datter veel landen uytkolckten en af-spoelden, die dan, weder naer de middel-zee toe drijvende, allengskens eenige ondiepten maeckten, en tot schoone landen wierden; Natuure wonderlijck speelende. Andere brengen den naem der stadt Leeuwerden af van een oudt huys, Leeuwaerden Stins, oft Leeuwen-burgh geheeten. Maer de gene die van beter oordeel sijn, halen den selven met meerder verstandt van eene Leeuwius, Heere der selver plaetse, en het woordeken Weert, het welcke een hooghte beteeckent, ofte, nae sommiger opinie, die niet vreemt en is, een eylandt tusschen de armen van eenige stroomen. En men vindt oock veel plaetsen in Vriesland, die, dit woordeken behoudende, het eerste deel hares naems van hare meesters hebben: en by aldien iemandt lustigh sy het selve te onderzoecken, die wil ick tot Vbbo Emmius wijsen, in sijne beschrijvinge van Leeuwaerden.

Dockum. Dockum, een van de oudtste plaetsen van Vriesland, alsoo men der selver naem al gespelt vint in den jare 755, wanneer aldaer S. Bonifaes met sijn mackers vermoort wierde, als uyt sijn leven blijckt, is gelegen in den staet Oostergoe, vijf groote mijlen van Groeningen, en acht van Franiker, doch maer een van de zuyder-zee. Is rontom met gras-rijcke weyden omringt.

Franiker. Omtrent het jaer 1190, byna op den selven tijt met Leeuwaerden, sijn de gebuurten van Fraen-acker en Gods-acker seer vermeerdert, en tot een besloten stadt geworden, die na den eersten acker Fraen-acker, en namaels Franiker genoemt is geworden, alhoewel de ander acker mede noch op den huydigen dagh sijnen ouden naem behoudt. Franiker is een kleyn, maer reyn en lustigh stedeken, gelegen in Westergoe, twee mijlen van Leeuwaerden, en plach wel bewoont te worden by den Adel van Vriesland. Nu ter tijdt is 't verçiert met een vermaerde Vniversiteyt oft Academie, op-gerecht by de Staten van Vriesland in den jare 1585.

Academie.

Bolswaert. Bolswaert, een redelijcke stadt, met de Duytsche Hanse ofte Aen-zee-steden in verbondt staende, light een mijle van Sneeck, en drie van Leeuwaerden.

Sneeck. Drie mijlen van Leeuwaerden, en maer een halve van Ylst, in de staet van Westergoe, light Sneeck, een gantsch nieuwe stadt, als die maer over ontrent twee hondert jaren besloten is geworden, maer metter tijdt soo aengewassen, dat sy nu voor geene steden van heel Vriesland en wijckt.

Ylst. Ylst, liggende van Sloten een mijle, en is met

geen

geen ſtadts muuren oft veſten, maer alleenlijck met diepe graften omringt. Heeft den naem van een oude Stins oft Burght, genaemt Ileſtins.

Sloten. Sloten, liggende aen de zuyder-zee, is van Staveren anderhalf mijle.

Harlingen. In den jare 1234 werdt de gebuurte van Almenum tot een ſtadt gemaeckt, en, na de Stins Harlinga, Harlingen genoemt, overmits veel huyſen aldaer gemaeckt wierden van des ſelven Stins oude ruinen, als oock van die van de Stins Harnſaes, die mede daer ontrent gelegen hadde, en door den inlantſchen twiſt geruineert was geworden. Waerom eenige de ſtadt van name wilden doen veranderen, en Harns geheeten hebben, gelijckſe oock noch in de Frieſſche tale ſoo genoemt wordt; hoewel ſy den eerſten naem van Harlingen behouden heeft: het is een goede zeeſtadt, met een bequame haven en ſterck kaſteel oft blockhuys verſien, liggende aen de ſtrandt van de zuyder-zee, een mijle van Franiker.

Worckum. Worckum light mede op de zuyder-zee, een mijle van Bolſwaert.

Hindeloopen. En een half mijle van daer, op de ſelve ſtrandt, light Hindeloopen, 't welck ſijn naem ſchijnt te hebben van den loop der Hinden uyt het boſch van Kreyl: ſijnde uyt een open vlecke tot een ſtadt geworden in den jare 1254.

Staveren. Staveren wort gehouden voor de alleroudtſte ſtadt van Vrieſlandt, de welcke ſommige meenen geſticht te ſijn in 't jaer der wereldt 3970, dat is een jaer nae de geboorte onſes Heeren Ieſu Chriſti. Doch dit en ſullen ſy niet licht ſtaende konnen houden, alſoo het ſelve onwaerſchijnlijck is: want by aldien de ſelve plaets van alſulcken ouderdom waer, ſoude immers iemant onder de Romeynſche Schrijvers gevonden worden, die van de ſelve plaets eenige mentie maeckte. En nae dien ſulcks niet geſchiedt is, houden wy deſe opinie voor fabuleus. Sy ſullen eere genoegh in-geleydt hebben, konnen ſy haren oorſprong van den jare 600 nae Chriſti geboorte bewijſen. Den oorſprong van haren naem wort toe-geſchreven by ſommige Stavo, een Afgod der inwoonders te dier tijdt: het welck ick even onſeker houde, als dat de ſtadt een jaer nae Chriſti geboorte ſoude gebouwt weſen. Metter tijdt is ſy van veele zeevarende luyden bewoont, en daer door ſeer vermaert ſijnde, onder de Hanſe-ſteden getelt geworden; ſijnde hare inwoonders de eerſte geweeſt, die met ſchepen door de Zondt in de Ooſt-zee gevaren ſijn: waer door hun by de Denen dit privilegie gegunt is geworden, dat de ſchepen van Staveren van dien tijdt af daer ter plaetſe aller eerſt mogen vertollen. Sy heeft een ſchoone, vermaerde, en wijdtbeſochte koopſtad geweeſt tot den jare 1200 toe, oft daer ontrent; en leefden overſulcks haer inwoonders in alle weelde en dertelheydt, ſelfs tot hare ſtoepen en leenen voor de deuren te doen vergulden, daeromme ſy oock by vele genoemt wierden de weeldige oft verweende kinderen van Staveren. Maer als ſy nu tot den opperſten graed gekomen waren, ſijn ſy oock haeſt gevallen, het welcke toegeſchreven wordt de brootdronckenheydt van een rijcke weduwe, de welcke een ſchip op Dantzick bevracht hadde, met bevel, dat de ſchipper tot ſijn laſt aldaer in nemen ſoude de beſte ware die hy konde bekomen. Als nu de ſchipper geen beter ware en wiſt mede te brengen als tarwe, heeft ſulcks deſe weduwe ten hooghſten mishaeght, die derhalven tot hem geſeydt heeft; hadde hy 't koren te back-boort ingenomen, hy ſoud het ſtracks voor haer oogen weder te ſtuerboort uyt-werpen. Het welcke geſchiet zijnde, iſſer terſtont miraculeuſelijck een hoogh ſandt voor het diep der ſtadt opgeweldt, ſoo datter nae dien tijdt geen geladen ſchepen meer met volle vracht aen konden komen. En aldus is des ſtadts koophandel en ſchipvaert ſeer vervallen, (het voorſchreven ſandt noch ter tijdt den naem dragende van het Vrouwen-ſandt,) doch heeft noch een redelijck welvaren behouden, en is met de voorſchreven Hanſe-ſteden als noch in verbont, gelegen ſijnde op den ingang van den boeſem der zuyder-zee, een half mijle van Hindeloopen, en ontrent drie van Enchuyſen in Noordt-Hollandt.

Hoewel dit verhael van de voorſchreven weduwe, &c. my een praetjen ſchijnt, heb het niettemin hier willen invoegen, yder ſijn oordeel vry latende, daer van te gelooven ſoo veel hem gelieft.

Aert en zeden der Vrieſen. Heel Vrieſlandt, ſoo wel 't gene wy nu beſchreven hebben, als oock Groeninger-landt, is ſeer volckrijck, en de inwoonders ſijn van oude tijden wonderlijck ſtrijdtbaer, ſtraf, en altijdt dappere voorſtanders van hare vryheyt geweeſt. Begeven haer nu ter tijdt veel tot den koophandel en zeevaert, waer toe ſy een groote menighte ſchepen uyt-reeden; ſijn behalven dien groote viſſchers, daer by ſy mede veel geldts verdienen. Dit volck heeft een geweldigen af-keer en grouwel van overſpel en allerhande onkuyſheydt. Derhalven ſy oock den geeſtelijcken perſoonen lange tijdt niet en hebben willen toelaten ongehouwt te blijven, op datſe haer te beter daer van onthielden; want hun docht, dat ſy ſonder vrouwen niet wel en konden leven. En heeft deſe wet by haer geduurt tot den tijd toe van Paus Pius de tweede, die (gelijck hy ſchrijft) ſelfs in perſoon aldaer geweeſt is, en 't gene wy hier ſeggen, geſien heeft. Sy beminnen ſeer hare vryheydt, en om die te beſchermen, achtenſe ſelfs haer leven kleyn. In voegen dat als ſy van eenige nieuwe Heeren t'ondergebracht, oft van haer eygene qualijck getracteert ſijn geweeſt, hebbenſe t'allen tijden het hooft opgeſteken, en met gewelt van wapenen haer van de dienſtbaerheyt ontſlagen. De eerſte dieſe onder 't jock der Romeynen gebracht heeft, is geweeſt Druſus Germanicus; en metten afgang des Roomſchen Rijcks, ſijnſe niet gekomen onder de heerſchappye der Françoyſen; maer maeckten ſich eenen Landtvorſt van haer eygen volck, die ſy ſomtijdts Koning, ſomtijdts Hertoge noemden.

Daerna begonnen ſy te komen tot de kenniſſe des Chriſtelijcken geloofs, door de predicatie van Sint Clement, te voren genaemt Sint Willebrordt, ten tijde van Karel Martel: en door verloop des tijdts is het gebeurt, dat de ſelve met de Hollanders (al-hoe-wel die naem toen noch in

geen gebruyck en was, maer mede Vrieſen geheeten wierden) t'ſamen-ſpannende, eenen Vorſt koren, onder den tijtel van Graef, dien ſy alſulcken macht gaven, als vrye volckeren lijden konnen. Soo dat de Vrieſen van dien tijdt af wel geſtaen hebben onder een gebiedt met de Hollanders, maer ſijn dickwijls wederſpannigh geweeſt; en hebben ſelfs haren Landts-heere, den Roomſchen Koning Willem, de tweede dies naems, als hy haer overwonnen hebbende, en weder-keerde, in het ys gevallen was, verſlagen, in 't jaer duyſent twee hondert vijf-en-vijftigh. Doch eyndelijck ſijn ſy met Henegouw, Hollant, en Zeelandt geraeckt onder Hertogh Philips van Borgondien, toegenaemt de Goedertieren. Van wiens huyſe ſy by houlijck overgegaen ſijn aen dat van Ooſtenrijck. Nu ter tijdt levenſe, benevens de andere Vereenighde Nederlanden, in volkomen vryheydt.

De Heerlijckheydt GROENINGEN, En de OMLANDEN.

Naem.

GRoeningen heeft dien naem oft van de groene weyden, die rondtom deſe ſtadt gelegen ſijn, oft van de genoeglijcke ſituatie. Hoewel deſe ſtadt, met hare omgelegen dorpen en landen, een deel van Vrieſlandt ſchijnt te ſijn, nochtans maecktſe op haer ſelven een van de ſeventhien Nederlanden, en voert den tijtel van Heerlijckheydt. Sy heeft langen tijt hare vryheydt nae haer eygen ſtatuyten en wetten beſchermt; dan aen den Biſſchop van Wtrecht, dan aen den Grave van Hollandt, als hare Schermheeren, een jaerlijcks penſioen oft vereeringe gevende. Eyndtlijcken, als de factien der Schieringers en Vet-koopers in Vrieſlandt opreſen, heeft Keyſer Maximiliaen de I, den ſtaet van Groeningen en Vrieſlandt, het welck over de Eems gelegen is, aen Hertogh Albert van Saxen, als een Vicario des Rijcks (onder welcks gebiedt deſe Provincien ſtonden,) tot een erf-leen gegeven. Waer toe als de Vrieſen niet en wilden verſtaen, heeft hy de Edelen van de Schieringſche factie op ſijn handt gekregen, door wiens hulpe hy een ſware oorlog tegens de Vetkoopers (met welcke die van Groeningen haer gevoeght hadden) door ſijnen Overſten Fuchs gevoert heeft; ſoo dat die van Groeningen moeſten renuncieren alle hare actien die ſy hadden aen Ooſtergou, Weſtergou, en de Sevenwolden, en jaerlijcks aen den Hertogh betalen dertigh duyſendt kroonen. De andere ſteden, onder welcke Leeuwaerden het hooft was, onderſchreven eerſt oock deſe conditien, doch naemaels berouw krijgende, vielen van hem af, tot dat de Sax wederom met gewapender handt haer daer toe gedwongen heeft. De Groeningers, vreeſende in gelijcker voegen getracteert te worden, hebben, door tuſſchen-ſpreken des Biſſchops van Vtrecht, een beſtant gemaeckt. Als de Vrieſen niet lang daer na ten derdemael opſtonden, is men wederom in den oorlogh geraeckt, tot op het overlijden des Hertoghs Alberti, die ſijn ſone tot een erf-genaem naliet. Als toen meenden de Vrieſen van alle gevaerlijckheyd en perijckel verloſt te ſijn, grepen derhalven eenen moet, en belegerden de ſtadt Damme, die Grave Edſard van Embden, van wegen den Sax in hadde, daer-en-tegen belegerde Hugo van Lauſnitz de ſtadt Groeningen; doch, door interceſſie des Biſſchops van Vtrecht, wierde een beſtandt van vier jaren gemaeckt, welck verſtreken ſijnde, als die van Groeningen des Keyſers bevelen niet wilden gehoorſamen, hebben Graef Edſardt van Embden, en Vijt van Draeckdorf, als Opper-veldtheeren van Hertogh Henrick van Saxen, de ſtadt Groeningen wederom belegert, twee forten opgeworpen, en den geheelen winter benauwt. De ſtadt, de toegeſeyde hulpe van de Over-Yſſelſche ſteden ontbreeckende, ſtonde om in accoort te treden met de Saxenſche, 't en ware de Overſte Vijt van Drakendorf eenige gevangene borgers, die haer rantſoen niet konden op-brengen, neus en ooren hadde doen af-ſnyden, en wederom naer Groeningen geſonden; waer door de borgers verſtoort, met hem en de Saxenſche gantſch niet te doen wilden hebben, boden derhalven de ſtadt aen den Grave van Embden, met conditie, dat hy die nimmermeer ſoude laten komen in handen van de Saxens. Nae dit accoort is de Grave in de ſtad gekomen, met volle macht en authoriteyt, anno 1506, en nae dat de borgers hem den eedt van getrouwigheyd gedaen hadden, heeft hy daer een kaſteel gebout. Hertogh Georg van Saxen, broeder van Hertogh Henrick, heeft ſulcks ſeer qualijck genomen, en is door hulp van Hertogh Eric van Brunſwijck, met een groote macht in Ooſt-Vrieſlandt gevallen, ſoo dat de Grave gedwongen wierde uyt Groeningen te vertrecken, en ſijn eygen erfeniſſe te beſchermen; en door dien hy van het Rijck in de Acht gedaen wierde, daer door hy oock de ſtadt Damme verloor, moeſte hy de beſcherminge van Groeningen t'eenemael verlaten. Die van Groeningen haer alſoo verlaten ſiende, ſonden Geſanten aen den Hertoge van Saxen, om met hem te accordeeren, behoudens hare Privilegien, en dat ſy ſouden het kaſteel mogen af breecken. Hertogh Georgh van Saxen deſe conditien niet willende accepteeren, als komende van hoovaerdige en hoogh-hertige luyden, die t'elcke mael tot den afval geneyght waren, begeerde ſonder eenige reſerve en exceptie, de ſtadt in ſijn handen te hebben. De Geſanten ſeyden hem, dat noch hy, noch iemand van ſijne nakomelingen, nu, ofte nimmermeer der ſtadt Heer ſoude worden: en ſoo haeſt ſy weder gekeert waren, begonde men te raedtſlagen van eenen anderen Beſcherm-heer te kieſen, en wierde goedt ghevonden de ſtadt te preſenteeren aen Karel van Egmont, Hertoge van Gelder, die haer in ſijne beſcherminge ontfingh, en terſtond de poſſeſſie daer van nam door Wilhelm van Oyen, en Werner Spiegel. Het kaſteel wierd terſtont afgebroken, en deden de borgers den eed aen den Hertogh, en de Kroone van Vranckrijck, nae

Oude Heeren.

GRONINGA DOMINIVM.
Auctore Bartholdo Wicheringe.
AMSTELODAMI Guiljelmus Blaeuw excudit.
Milliaria Germanica communia
Milliaria Gallica communia
NOTARVM EXPLICATIO.
Pagi
Monasteria
Nobilium ædes
MARIS GERMANICI PARS
FRISIÆ TRANSAMASANÆ PARS
TRANS LAVI CANÆ PARS
Anno 1277 Maris inundatione triginta tres pagi hoc in loco periere.
DOLLERT
REIDERLANDT
WESTERWOLDIÆ PARS
DRENTIÆ PARS
Gronninger Watt
Watt
Amasius Fluuius
GRONNINGEN
EMDEN
NORDEN
Schiermonk oogh
Busch
Rottumer oogh
Borcum
Vbbega
Innerfdijken
Duurswoldij
Langewoldij
Fredewoldij
Marnenses
Halueampt
Oosterampt
Hummerzij
Ruigewaert
Medachij
Delf Zyl
Appinge DAM

dien de voorſeyde Hertogh altijd de partije van de Franſchen gehouden hadde, om ſich te mainteneeren tegens 't gewelt der Bourgoignons. Uyt deſe oorſake is langen tijdt oorloge gevoert tuſſchen beyde de Hertogen, ſoo dat ten laetſten, de Hertoge van Saxen, des oorlooghs moede, al ſijn recht, dat hy aen Vrieſlandt hadde, verkoft, en opgedragen heeft aen Karolus Prince van Spanjen, voor twee hondert duyſent kroonen. Van die tijdt af rees de oorlogh tuſſchen de Gelderſche en Bourgoenſche; Floris van Yſſelſteyn de Ooſtenrijckſche, en de Grave van Embden de Gelderſche partije voorſtaende. Doch ten laetſten, als de Groeningers by de twintigh jaren onder de gehoorſaemheydt der Gelderſchen geweeſt waren, en jaerlijcks dertigh duyſent guldens aen den Hertogh tot een tribuyt betaelt hadden, ſiende geen uytkomſte van deſe oorlogh, nae dien des Keyſers macht dagelijcks meer en meer toenam, hebbenſe des Hertogen van Gelders ſwacke protectie verlaten, en haren toevlucht genomen tot de Gouvernante der Nederlanden, Vrouw Margarita, 's Keyſers moeye; die terſtont derwaerts geſonden heeft Georg Schenck van Tautenbergh, ſoo dat den eedt van getrouwigheydt in 't jaer 1536 den 8 Iunii, gedaen wierde aen haren neve den Keyſer. In dier voegen is deſe ſtadt eyndtlijcken onder het huys van Bourgoignen ofte Ooſtenrijck geraeckt. In 't jaer 1594, in de maent van Iulius, heeft Prince Mauritz deſe ſtadt ſeer hardt belegert, en tot overgevinge gedwongen, en gevoeght in de Unie der geconfedereerde Nederlanden.

Stadt Groeningen.

Groeningen, het hooft des ſelvigen landts, is een ſeer oude ſtadt, en, gelijck Munſterus ſchrijft, 378 jaren voor Chriſtus geboorte, van den Trojaner Grunnio gebouwt. Van binnen heeftſe veel vloeyende en ſtaende wateren, eensdeels van natuuren, eensdeels met menſchen handen gemaeckt, mits het leyden van ſeer groote graften. Sy is groot en wel bebouwt, met heerlijcke huyſen, en van rijcke borgers bewoont. Sy light ſes mijlen van Leeuwaerden. De Hooft-kercke is gewijdt ter eeren van S. Martin, en hoorde eertijdts onder den Biſſchop van Munſter, maer is ten tijde van Philippus de II, Koning van Spanjen, verheven tot een Biſdom. In de ſelve is noch een ſchoon orgel, gemaeckt met de eygen handt van Rudolphus Agricola, een borger van Groeningen. Anno 1614 hebben de Staten van het ſelve landt in deſe ſtadt een Univerſiteyt opgericht, welcke *Academie.* van dagh tot dagh ſeer vermeerdert. Het is een volckrijcke en mogende ſtadt, hebbende een treffelijcke heerſchappye ſoo binnen als buyten. Ooſtwaerts ſtreckt haer gebiedt ſeer verre, heeft veel vruchtbare ackeren, en groote menighte van dorpen. Noortwaerts heeft ſy bont-genootſchap met alle het landt dat ſich lang en breedt uytſtreckt, tot aen de Zee toe, vol van goede dorpen, met een vruchtbare land-douwe en ſchoone weyden. Dien ſtreecke landts noemt men gemeynlijcken de Ommelanden, en heeft oock ſijne Edelen, welcke maecken het tweede lidt des landts van Groeningen; want de ſtadt ſelfs met de Magiſtraet aldaer voor het eerſte lidt gerekent wordt. Sy heeft groote privilegien en vrydommen van hare Vorſten verkregen, ſoo dat ſy ſelve civilijck en criminelijck recht doet, nae haer eygen wille-keuren en ſtadts rechten, ſonder eenige vordere appellatie. *Omlanden*

Omtrent twee mijlen van Groeningen legt *Damme.* Damme, welck eertijdts een goet ſtedeken geweeſt is; maer hare muuren en veſten ſijn afgeworpen in 't jaer 1536, als ſy van de Gelderſche beſchermt, en van des Keyſers volck met gewelt ingenomen was; op welcke tijdt beſloten wierde, datſe niet meer mochte bemuurt worden, ſoo datſe tot eenen armen en ſoberen ſtaet gebracht is.

Een mijle boven Damme aen den oever der *Delfzijl.* zee, leght Delfzijl, een fraey dorp, van Groeningen en van Embden byna even verre, te weten drie mijlen, gelegen, daer een ſtercke Schanſſe is, dickwijls gemaeckt en gebroken, doch nu noch in weſen. Geduurende deſe inlandtſche beroerten, heeft deſe plaetſe niet weynigh uyt-geſtaen.

De Heerlijckheydt
OVER-YSEL.

Naem. OVER-YSEL heeft deſen naem, om dat het over de riviere de Yſel light, hoewel dat een deel daer van, door het overloopen van de rivier, zijn plaetſe verandert heeft. In 't zuyden

Grenzen. grenſt Over-yſel aen Gelderlandt, en het Graefſchap Zutphen: in het noorden aen Weſt-Vrieſlandt, en de Heerlijckheydt Groeningen: in 't ooſt aen Weſtphalen: in 't weſt aen de Zuyderzee, daer de Yſel in loopt, een weynigh beneden de ſtadt Campen, en de Vecht, beneden Geelmuyen.

Vruchtbaerheydt. De landouw van deſe provincie is meeſt vlack en laegh, nochtans vruchtbaer, principael van koorn en goede tarwe; daerenboven ſijnder vette weyen. Doch is 'er een groot deel, byſonder in Twenten, vol moeraſſen en heyden. Maer heel Drenten is ſandigh en moeraſſigh, doch vruchtbaer in koorn, daer geen moeraſſen ofte heyden ſijn; ſoo dat 'et een korenſchuur van de nabuurige volcken, en namelijck voor die van Groeningen is: maer hier ſijn weinig weyden.

Deylinge. Hedensdaeghs wort dit lant in dryen gedeylt: waer van het deel, dat naeſt de Yſel light, *Iſellandt* heet; dat over de Vecht, *Drent*; en dat Weſtphalen naeſt is, *Twent*. Van de Drent volght een byſondere kaerte met haer beſchrijvinge.

Steden en vryheden. In 't lant van Overyſel ſijn acht bemuurde ſteden, *Deventer, Campen, Swol, Vollenhoven, Steenwijck, Haſſelt, Otmarſen*, en *Oldenſeel*. Hier ſijn oock vele andere ſteden ofte vryheden, hoewel eenige onbemuurt, die ſchoone privilegien hebben, te weten, Meppelen, Geelmuyen, Coevorden, door de Nederlandtſe oorloge vermaert, Aerdenbergh, Omma, Almelo, Gore, Diepenheym, Delden, Enſchede, Ryſſen, Wilſen, en Grafhorſt.

Regeering, De regeeringe der Over-yſelſe ſteden is niet ſeer verſcheyden: daerom ſullen wy die van de drie grootſte beſchrijven.

der ſtadt Deventer, De ſtadt Deventer wort van 24 mannen geregeert, item van andere 96, die van de voornaemſte ſtraten haren naem hebben. De 24 mannen ſijn Borgemeeſteren, Schepenen en Raedts-heeren, die daegelijcks byeen komen, en de borgers recht doen. Deſe dienen maer een jaer. De 96 mannen vertoonen de geheele borgerye, en vergaderen vier oft vijf mael des jaers, of ſoo dickmaels het de Magiſtraet noodig dunckt. Sy handelen van gewichtige ſaken, als oorlogh, vrede, ſchattingen, wetten, en diergelijcke. De ſelve kieſen alle jaer de Magiſtraet, op den dagh van S. Pieters ſtoel, nae datſe met de oude Heeren in de predicatie geweeſt ſijn, en, in een plaetſe daer toe geſtelt, den eedt gedaen hebben, datſe de wijſte, profijtelijkſte en bequaemſte van de Gemeynte ſullen kieſen. Welcke keur aldus geſchiet: In een groote ſael, die aen 't Stadthuys vaſt is, ſijn 8 geſtoelten, voor 12 mannen, die daer ſijn uyt de 8 principaelſte ſtraten der ſtadt. Deſe acht collegien loten elck uyt eenen hoet, daer 9 witte en drie ſwarte boonen in ſijn. Die de ſwarte krijgen, mogen voor die tijdt niet kieſen, konnen nochtans tot de Magiſtraet verkoren worden. De anderen 9 kieſen eerſt twee *Weydegreven*, dat is, Overſten van de weyde, die de ſtadt heeft, te weten, twee aen deſe zijde, en twee aen gene zijde van de Yſel; in welcke elck, die 't volle borgers recht heeft, eenen ſtier, drie koeyen, en een paert om niet mogen weyden. Hier nae kieſenſe drie Schepenen en Raedts-heeren voor elcke wijcke, maekende te ſamen 24. Is 't dat deſe acht collegien, die elck maer een ſtem hebben, in de keur niet overeen komen, maer in vier ſtemmen aen beyde de ſijden verſchillen, ſoo vergelijckt de Magiſtraet van 't voorgaende jaer, die in de naeſte kamer ſit, dit geſchil, en heeft de negende ſtem. Nae dat de wet aldus gekoſen is, gaenſe weder in de kerck, om Godt te bidden, dat hy de nieuwe Heeren zijnen ſegen gelieve te geven, om wel te regeeren. Ten laetſten ſweert de Magiſtraet op 't Stadthuys, in de tegenwoordigheyt van alle de borgeren, die daer willen komen, datſe haer ampt getrouwelijck ſal bedienen. Acht dagen daer nae worden d'andere ſtadts dienſten begeven. Hier ſijn vier Secretariſſen, wiens officie haer leven lang duurt, ten zy datſe iet miſdoen. Deſe manier van kieſen was in vorige tijden, maer voor eenige jaren is 'er wat in verandert. Want eerſt is 't getal van 96 op 64, en daer nae op 48 gekomen. De Magiſtraet is oock van 24 perſoonen tot 16 gebracht, nae dat de ſtadt van de Heeren Staten der vereenighde Nederlanden wederom gewonnen is. Uyt het getal der kieſers wort 'er oock maer een, door lotinge der boonen, in elck collegie afgeſchaft.

Campen, De ſtadt Campen wordt nu ter tijdt van 10 Schepenen geregeert, waer van 2 alle 10 weken preſideeren als Borgemeeſters, en worden voor dien tijdt ſoo geheeten; vier Raedts-heeren, en 28 mannen van de gemeynte. Eertijts warender meer Raedts-heeren en mannen uyt de gemeynte, te weten voor veel jaren, 24 Raedts-heeren, en 48 van de gemeynte oft *Gemeynes-luyden*; maer in 't jaer 1581 is 't getal der Raeds-heeren tot 14, en der gemeyne geſworene tot 36 gebracht. Dit getal der Raets-heeren blijft noch ter tijt, maer de gemeyne mannen ſijn eerſt tot 20, en daer nae tot 28 gekomen. Deſe geſworen mannen, oft *de geſworen gemeynte*, ſijn in vier benden oft banieren gedeelt, dieſe *Eſpelen* noemen, en worden alleen in den Raedt geroepen, als men van groote ſaecken handelt, te weten, ſchattingen, oorlogh, vrede, en diergelijcke. Hier ſijn twee rechtbancken, de laege, en de hooge. In de laege worden de kleyne ſaecken voor de twee Burgemeeſters van dien tijdt afgedaen en geweſen. De hooge banck

TRANSISELANIA
DOMINIVM
vernaculè
OVER-YSSEL.
Nobiliss. Ampliss. Consultissimoq; viro,
D. BARTOLDO WICHERINGE
Toparchæ in Noorthorn, nuper in senatu Ordinum fœderati Belgij assessori prudentmo nunc verò alternis patriæ reip. in urbe Groninga Consuli, ac cameræ provincialis iudicij Hovetmanno gravmo ut et societat. Indicæ ad Occidentem pariter negotiant. atq; militantis curatori spectatmo
Joh. et Corn. Blaeu.
Milliar. Germanica comm.
Septen trio
Meri dies
Occidens
Oriens
ZVYDER ZEE.
FRISIÆ PARS
FRISIÆ ORIENTALIS PARS
GRONINGÆ DOMINII PARS
DRENTE
SALLANDT
TWENTE
BENTHEIM COMITATVS
LINGE COMITATVS
MONASTERIENSIS EPISCOPATVS PARS
DVC. GELDRIÆ PARS
ZVTPHANIÆ COMIT.
STEINFVRT COMIT.
Dollaert.
Smilder Veenen.
Bourtange
een groote moerassige heyde.
Bourtangh; loca, ob paludes continuas, deserta et invia.
Moeras.
Ommer moer. Paludes.
Moeras. Locus paludosus et invius
Moeras. Paludes.
Staveren
Slooten
Steenwijck
Vollenhove
Geelmuyen
Hasselt
Campen
Zwol
Meppel
Coevorden
Ommen
Hattem
Elburg
Harderwijck
Deventer
Zutphen
Lochem
Almeloo
Rysen
Otmarsch
Oldenzeel
Delden
Enschede
Ghoer
Diepenhem
Borkeloo
Grolle
Nienhus
Northorn
Benthem
Scuttorp
Ochtrup
Gronowe
Nienborg
Linge
Meppen
Rhene
Borch Steenford

beſtaet in de geheele wet, te weten, de twee Borgemeeſters voor dien tijdt, d'andere Schepenen en vier Raedts-heeren, van welcke de groote en ſware ſaecken geweſen worden, en van wiens vonniſſen geen beroep aen andere Rechters is.

en Swol. De regeeringe van de ſtadt Swol beſtaet in twee deelen. Van deſe is de jaerlijckſe Magiſtraet het een, welck de politique ſaecken beſorgt, en recht doet in borgerlijcke en hals-ſaecken. Het andere beſtaet in 48 mannen, dieſe *de geſworen gemeynte* noemen, ſonder de welcke men niet vermagh te doen, in ſaecken van ſchattingen, privilegien, gemeyne laſten, en diergelijcke. In de jaerlijckſe Magiſtraet ſijn 16 mannen, waer onder acht Schepenen ſijn, voor de welcke alle ſtrijdige ſaken komen. Deſe ſijn in vieren gedeelt, nae de vier wijcken van de ſtadt, in elck deel ſijnder twee. Van deſe acht preſiderender alle maend twee, en worden voor die tijdt Borgemeeſters genoemt. De acht andere ſijn Raedts-heeren, die de Schepenen in de regeeringe helpen, en worden in alle vergaderingen, vonniſſen, en ſaecken, van de Schepenen geroepen, en hebben met haer de ſelfde macht en geſach. Voorts wordt de Magiſtraet alle jaer verandert in Ianuario, op den feeſtdagh van S. Paulus bekeeringe; en 't is hier 't gebruyck, dat de afgaende Schepenen, Raedts-heeren, en de Raedts-heeren Schepenen worden. De keur van de Magiſtraet geſchiet van twaelf mannen, uyt de acht-en-veertigh met lotingen van boonen genomen, die de Magiſtraet ſtellen en affetten, als 't noodigh is.

De Over-yſelſe provincie is een Heerlijkheyt, die veel jaren onder den Biſſchop van Vtrecht geſtaen heeft, doch als een vry landt: want zy is altijdt van hare Staten geregeert geweeſt, te weten van den Adel, en de dry voornaemſte ſteden, Deventer, Campen en Swol: in welcke Staten de Biſſchop preſideerde, en nae dat de vergaderinge ge-eyndight was, ſtelde hy in 't werck dat 'er beſloten was: ſoo dat hy geen gebied meer in deſe drie ſteden hadde. Maer als dit landt onder de Biſſchoppen langen tijt gequelt en bedorven was, eensdeels door inlandtſche geſchillen, andersſins door de eerſucht van haer machtige nabuuren, die de Biſſchoppen niet konden wederſtaen, heeft het ten laetſten ſich ſoecken van deſe ellenden te ontſlaen, en eenen rijcken en machtigen Prince te nemen, te weten Keyſer Karel de V, die 't meeſte deel van de Nederlanden beſat. Soo hebben dan de Staten van Overyſel, met wel-believen des Biſſchops Henricus van Beyeren, den ſelven en zijn erfgenaemen voor haren Heer op ſommige voorwaerden aengenomen in 't jaer 1528.

Nae dat Karolus voorſchreven de Heerſchappye aenveert hadde, is Georgius Schenck, Baron van Tautenbergh, en Gouverneur van Vrieſlant, Stadthouder van Overyſel gemaeckt, en over al in den naem des Keyſers gehuldt. Onder Karel en zijn ſoon Philippus heeft deſe provincie het ſelfde geluck en ongeluck gehad, als de andere van Nederlant, tot datſe ſich oock vry maeckte. Van dien tijdt af iſſe van hare Staten alleen geregeert, gelijck oock de andere.

Staten. De Staten van deſe Heerlijckheyd beſtaen nu in twee litmaten: de Edelen oft Ridderſchap, en de Steden. De Ridderſchap ſijn vijf *Droſten*, drie groote, en twee kleyne: de groote ſijn, die van Salland, Twenten, en Vollenhoven: de kleyne, die van Haexbergen en Iſſelmondt: welcke, al is het datſe haer byſonder gebiet hebben, ſoo kan nochtans d'eerſte onder die van Twente, en de tweede onder die van Iſſelmondt begrepen worden. By deſe Droſten voeght men de andere Ridders, die van oudts, oft onlangs haer ſtem in de vergaderinge hebben. De ſteden ſijn Deventer, Campen en Swol: wiens Magiſtraten in den naem van de Gemeynten in de vergaderinge der Staten geroepen worden. In een van deſe drie vergaderen jaerlijcks de Staten, nu in d'een, dan in d'ander, met beurte. Voorts hebben de Staten van deſe Provincie de ſelve macht, als d'andere.

Deſe Staten hebben oock haer Gedeputeerde oft gemachtighde, gelijck de andere Provincien, welcke genomen worden uyt de ſtadt, daer dat jaer de vergaderinge der Staten gehouden word. Deſe ſijn ſes, te weten, uyt elk van de drie groote Droſtſchappen een, en uyt elck van de drie voornoemde ſteden een; die gemeynelijck drie jaren in haren dienſt blijven.

Gemeyne vuurſchaer. In de drie voorſchreven groote ſteden, gelijck geſeyt is, worden alle borgerlijcke en hals-ſaken geweſen door arreſt: en niemandt vermagh van ſulcken vonnis te appelleeren, oft de ſaeck elders beroepen. Van de vuurſcharen in de kleyne ſteden en dorpen treckt men de ſaecken tot een algemeyne vuurſchaer van 't geheele landt, dieſe *Claronge* noemen, die alle acht oft tien jaren maer eens gehouden wordt, oft ſoo het de Staten in de gemeyne vergaderingen goedt vinden. Dit geſchiet van oudts te Deventer: de rechters ſijn, de Stadthouder van de Provincie als Preſident, oft de Rentmeeſter van Sallandt, van hem daer toe geſtelt, ſoo hy belet is; eenige uyt de Ridderſchap; vier Schepenen van Deventer; twee van Campen, en twee van Swol; die alle de proceſſen van de kleyne ſteden, dorpen, en vlecken eyndigen.

't Graeffchap

D R E N T E,

en de Heerlijckheydt

W E S T E R W O L D T.

Grenzen. IN 't ooſt paelt Drente aen Weſt-Vrieſlandt, en is bynae even ſoo groot, maer in rijckdom en goede manieren veel minder. In 't zuyden, aen Sallandt, en 't ander deel van Overyſel. In 't noorden, aen 't Graeffchap Benthem; en in 't weſten, aen 't Sticht Munſter.

Hoedanigheydt. Deſe landouwe is ſandigh en moeraſſigh, nochtans koornrijck, daer geen poelen oft heyden ſijn, en is daerom als een ſchuur voor Groeningen en de nabuuren: heeft weynige weyden. De heyden, die men *Similderveenen*, en *Echterveenen* noemt, geven ſoo veel torf, datſe de inwoonderen, in Hollandt, en de omliggende plaetſen, met groot profijt verkoopen. De eerſte veenen liggen tuſſchen Groeningen en Steenwijck, de andere tuſſchen Coevoerden en Meppelen.

Coevoerden. In 't zuyden, niet verre van de riviere de Vecht, is Coevoerden, een kleyn ſtedeken, maer ſterck en wel gelegen, en 't hooft van Drente; 't light ſeven mylen van Groeningen, ſes van Steenwijck, vijf van Swol, negen van Deventer, van Oldenſeel vijf, en ſoo veel van Lingen. Daer is een ſterck kaſteel. Hier is veel aen gelegen, want het belet 't inkomen van den vyant in Ooſt- en Weſt-Vrieſlandt; gemerckt, dat het veel moeraſſen en poelen heeft, tot by Wedden: eenen grooten poel, die tot voorby Haſſelt ſtreckt; 't dorp Dalem, en een moeraſſige heyde tot by Groeningen; in 't ooſt 't Graefſchap Lingen; in 't zuyden 't Graefſchap Benthem, en in 't noorden de ſtadt Hardenbergh, aen de Vecht. Soo dat het heele landt met moeraſſen beſet is, en daerom over al enge en quade wegen ſijn, om een leger daer in te brengen, behalven daer men naer Groeningen gaet. In voegen, dat Coevoerden dient om den vyandt binnen uyt het landt te houden, en de koopmanſchappen daer in te brengen.

Schanſen. De *Valter-Schans*, niet verre van de heerlijckheydt Weſterwoldt gelegen, is ſoo ſterck, datſe alle geweldt kan uytſtaen; tuſſchen de welcke en Coevoerden, een andere kleynder is, *de Schans ten Hole* genoemt.

Dorpen. Voorts ſijn 't meeſt dorpen, waer onder ſommige groot en ſchoon ſijn; als *Meppelen* dat meer een ſtadt als een dorp gelijckt: *Runen*, het adelijcke en treffelijcke geſlacht Munſter toehoorende: *Eelden*, ontrent Groeningen, daer eertijdts veel adel woonde. *Rolden*, *Diveren*, en *Andlo*. Hier waren ook de kloſters *Aſſena*, *Diclingen*, *Schoonbeeck*, en andere.

Oude Heeren. Drente heeft langen tijdt den Biſſchop van Vtrecht onderworpen geweeſt, eensdeels door des Keyſers gifte, en eensdeels door dwang der wapenen; die daer oock eenen Stadthouder ſtelde.

Aerdt des volcks. Dit landt is overlang van der Vrieſen Republijck geſcheyden, niet alleen in den Biſſchop te gehoorſamen, maer oock in de tael, kleedinge, manieren en wetten, en heeft bynae den naem met de daedt verloren. Niet te min, daer ſijn noch eenige overblijffelen van de oude afkomſte, en maegſchap: te weten, dat de huyſlieden hier grooter vryheydt hebben, als in d'andere landen, dat'et lant geene oft weynigh ſchattingen geeft, en dat de manier van vonniſſen te wijſen de Vrieſſe eenighſins gelijck is; als mede het volle en vrye recht van jagen voor die daer vaſte goederen hebben.

Groote ſteenen. Het dunckt my hier weerdigh te verhalen, het gene andere oock geſchreven hebben, dat in dit landt veel ſteenen ſijn, de autaren niet ongelijck, en ſoo groot, dat het onmogelijck ſchijnt, datſe daer gevoert, oft van menſchen gebracht ſijn. Sommige liggen om laegh, daer andere platte opgeleyt ſijn, en een eng gat in 't midden gelaten, daer een menſch alleen kan doorkruypen. Sy verſieren dat de heydenen hier gewent waren hare afgoden menſchen te offeren, dieſe eerſt door deſe gaten dwongen te gaen, en daer en tuſſchen met modder en dreck wierpen, en ſoo aen de autaren doodt ſloegen; en ſeggen dat deſe manier tot den tijdt van Sint Bonifacius, Biſſchop van Vtrecht, onderhouden is. Soo dat ſommige meynen, dat om deſe oorſaeck noch hedensdaeghs de voornoemde gaten den vuylen naem behouden.

Deylinge, en regeringe. Drente is in ſes deelen verdeylt: te weten, *Dingſpil Suydeveldt*, *Beyler Dingſpil*, *Diverder Dingſpil*, *Rolder Dingſpil*, *Dingſpil Nordeveldt*, en *Dingſpil Ooſtermoer*: elck Dinghſpil heeft vier rechters, die men uyt den adel en huyſlieden alle jaer kieſt, deſe noemenſe *Ettas*. Wiens officie is, niet alleen in haer gebiedt alle weecke recht te doen, maer oock drymael 's jaers al te mael byeen te komen, om van ſware ſaecken, en daer men van beroepen heeft, vonnis te ſtrijcken. Dit geſchiet acht dagen nae Paeſſchen, en acht dagen nae Pinxteren tot Rolden; en tot Andlo den 19 dagh van Auguſtus. Deſe vuurſchaer wordt in een open plaetſe gehouden, in de tegenwoordigheydt van een iegelijck, in welcke de Stadthouder van 't landt Preſident is. Van 't gene hier geweſen wordt magh men niet appelleren, oft ſich aen andere rechters beroepen. Behalven deſe, is in elck dorp noch een Schout, en die in elck Ding-

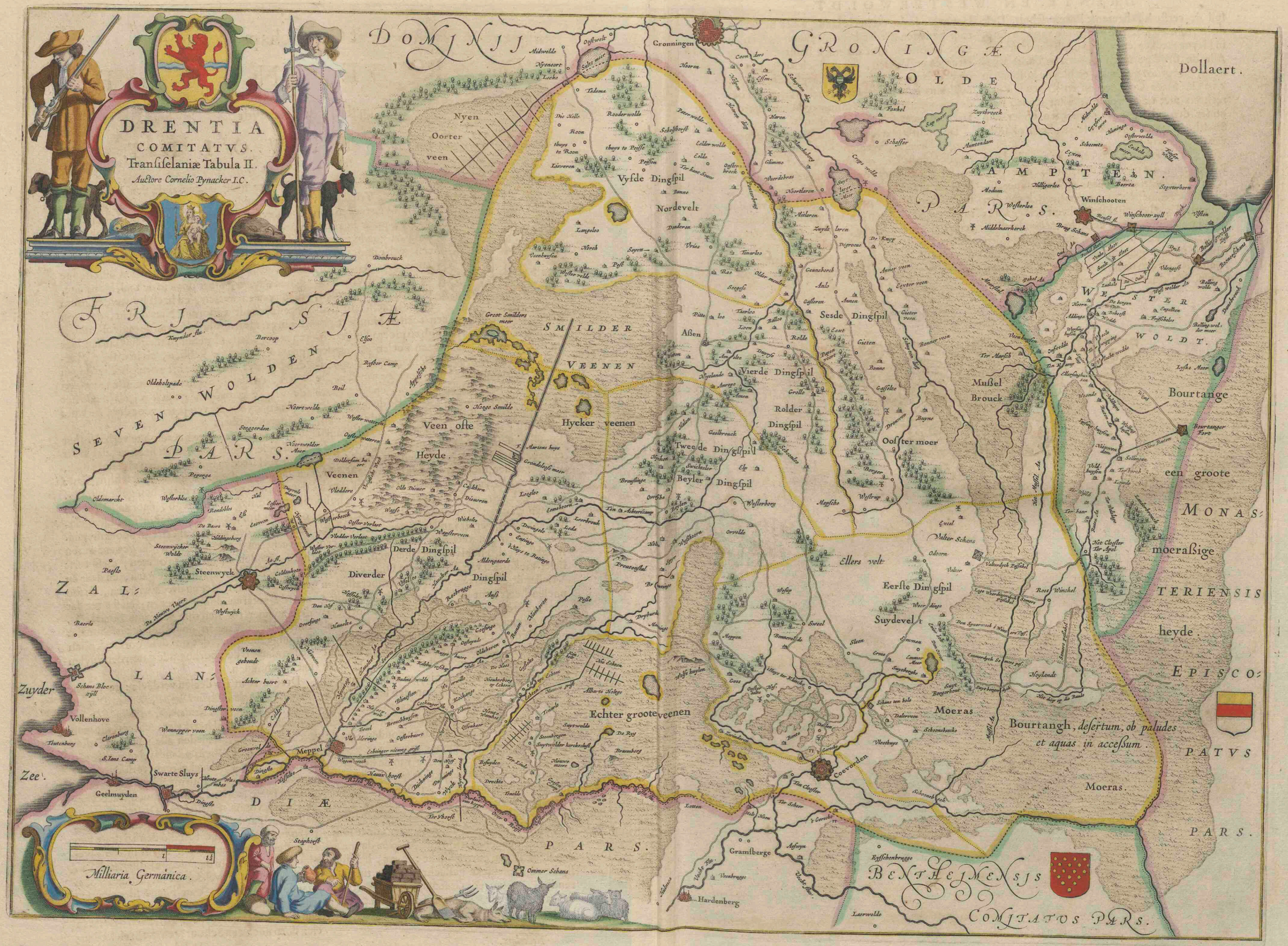
DRENTIA
COMITATVS.
Transiselaniæ Tabula II.
Auctore Cornelio Pynacker I.C.
DOMINII GRONINGÆ
OLDE AMPTEN.
PARS.
Dollaert.
Gronningen
Nyen Oorter veen
Vyfde Dingspil
Nordevelt
Winschooten
WESTER WOLDT.
FRISIÆ
SEVEN WOLDEN
PARS.
SMILDER VEENEN
Hycker veenen
Veen ofte Heyde.
Veenen
Sesde Dingspil
Vierde Dingspil
Rolder Dingspil
Twee de Dingspil
Beyler Dingspil
Oosterm oer
Mußel Brouck
Bourtange
een groote
MONASTERIENSIS
moeraßige heyde.
EPISCOPATVS PARS.
Ellers velt
Eerste Dingspil
Suydevelt
Moeras
Bourtangh, desertum, ob paludes et aquas in accessum.
Moeras.
Coevorden
Derde Dingspil
Diverder
Steenwyck
ZALLANDIÆ PARS.
Zuyder Zee.
Vollenhove
Swarte Sluys
Geelmuyden
Meppel
Echter groote veenen
Hardenberg
Gramsberge
BENTHEIMENSIS COMITATVS PARS.
Milliaria Germanica.

spil de eerste is, heetense Barmerschult. Dese doen recht elck aen de gemeynte van zyn dorp, in kleyne saecken, en mogen oock pandt nemen. Alle de strijdige saken worden in 't kort afgedaen, met groot gemack, en kleyne kosten van 't volck. Maer Coevoerden en Runen sijn dese rechters niet onderworpen; want Runen staet onder den adel, en Coevoerden onder den Stadthouder van 't geheele landt, die in 't kasteel van de stadt woont.

De Heerlijckheydt Westerwoldt.

WESTERWOLDT was eertijdts een deel van Reiderlandt, dat tusschen den inham en de riviere de Eems light. Dit is een slechte en moerassige landouwe, behalven aen den inwijck van den Dullart. Dese Heerlijckheydt heeft eenige hondert jaren het adelijck geslacht *Addingen* toebehoort, als mede 't oude slot *Wedde*, in den selfden streeck: welck geslacht de naekomelingen bekender is met den naem *Westerwoldt*, als met den eygen. Nu staet het onder die van Arenbergh. Het gebiedt van dit heele landt, welck sich verre naer 't zuyden streckt, begrijpt twaelf dorpen, en twee kloosters. Om dit stuck landts twisten de Drenten en Vriesen, soo datse elck daer van eenige deelen nemen, en by haer landt voegen: nochtans is 'et in manieren, tael, wetten, en oude gewoonten, van over sommige hondert jaren, Drenten meer gelijck als Vriesland.

Oude Heeren.

De oudste Heeren hier van sijn de Groenenbergen geweest; van dese is 't op de Selwerden: nae de Selwerden, op die van Vtrecht, Geldren en Burgundien gekomen. Die van Burgundien hebben 't ten laetsten aen den Raedt en gemeynte van Groeningen gegeven, sonder iet van der ingesetenen rechten en vryheden te verminderen. In dese landouwe, daer 't landt vetter en vruchtbaerder is, light de stadt GROENINGEN, de grootste en machtighste van Vriesland, waer van wy te voren hebben gesproken.

Het vierde quartier van
BRABANT,
welckers Hooftſtadt is
'sHERTOGENBOSCH.

Majeurye. DE Majeurye van 's Hertogenboſſche is het vierde quartier van Brabant, waer onder dat contribueren deſe naevolgende vier leden, Kempelandt, Peelandt, Maesland, en het landt van Ooſterwijck; in welcke gelegen ſijn de ſteden van Helmont, Eyndhoven, Megem, en de Grave; doch om de ſtadt Grave is groot verſchil tuſſchen de Brabanders en die van Gelderlandt; wien de ſelve toekomt, is noch niet gedecideert. In deſe Majeurye leggen over de hondert en negen dorpen.

Deelen.

Steden.

Hooftſtadt. De hooftſtadt 's Hertogenboſſche voert dien naem, om dat ſy geſticht is op een plaetſe, daer te voren een ſchoon en genoeghlijck boſch geſtaen hadde, toebehoorende den Hertoge van Brabant. De laſt om daer een ſtadt te bouwen hadde Godefroy de derde, Hertogh in Brabant, gegeven, maer het werck is eerſt in het jaer 1185 volbracht, onder de regeeringe van Hertogh Henrick den I van die naem, Godefroys ſoon. Sy light op den Dommel en de Aa, alwaer ſy, ſich mengende, in de Dieſe vallen, ontrent twee mijlen van de Maſe, en twaelf van Antwerpen. Is een groote, ſchoone, ſtercke, wel bevolckte, rijcke, en bequamelijck getimmerde ſtadt, die tot verſcheyden malen uytgeſet en vergroot is, begrijpende in haren ommeloop ſtijf ſoo veel als een voetganger in anderhalf ure ſoude konnen ommegaen. Heeft ſeven poorten, en ſo veel bolwercken, ſtercke muuren, een-en-vijftigh publijcke ſteene bruggen, en acht-en-dertig van hout: veel ſchoone kercken, klooſters, en andere plaetſen van devotie. De Domkercke (want ſedert den jare 1559 herwaerts heeft 's Hertogenboſch een Biſdom geweeſt) is geſticht ter eere van Sint Ian, waer van de eerſte ſteen geleyt is in 't jaer 1280. Onſe lieve Vrouwe kercke is geſticht in 't jaer 1318.

Een Biſdom.

Onder wien eertijdts. Eertijdts waſſe onder de geeſtelijcke juriſdictie van de Biſſchoppen van Luyck, maer de Paus Paulus de IV heeftſe tot een Biſdom verheven; en geſtelt onder 't Aertsbiſdom van Mechelen. Doctor Franciſcus Sonnius is hier de eerſte Biſſchop geweeſt, en ingehaelt den 18 Novembris 1562.

Inwoonderen aerdt. De ingeſetenen van den Boſch ſijn dappere krijghsluyden, ſoo te voet als te paerde; in dien deele, mogelijck meer dan hare nagebuuren, behouden hebbende den ſtraffen aerdt van de oude *Nederlandt*. Belgen: uyt oorſaeck dat ſy, liggende op de frontieren van Gelderlant, met der ſelven inwoonders dickmaels in oorlogen ſijnde, geoeffent wierden; ſijn oock goede meeſters van veelerley handwercken en konſten, als van ſpellen, meſſen, lakenen, en lijnwaet te maken. Waer van het laetſte in groote quantiteyt aldaer geweven wordt, door dien de wateren daer ontrent beter als op andere plaetſen bevonden wierden, om het lijnwaet te ſuyveren.

Aenſlagen op de ſtadt. De Staten van de Vereenighde Nederlanden hebben dickmaels getracht om deſe ſtadt te bemachtigen. In 't jaer 1585, den 19 Ianuarii, heeft

van Hohenloo; de Grave van Hohenloo die met een ſtratagema oft aenſlagh ingenomen; maer mitsdien de bewaerder van 't ſchot, oft de val-poorten, die ſeer gequetſt was, maer noch leefde, 't ſchot liet vallen, ſoo datter niemant meer in oft uyt konde, en de borgeren in de wapenen quamen, is hy daer uyt geſmeten, achterlatende over de 300 dooden.

van Maurits van Naſſau. In 't jaer 1594 in Februario maeckte Graef Maurits van Naſſau oock een aenſlagh daer op, maer miſluckte.

In 't jaer 1601, den 1 Novembris, is deſe ſtadt van den voorſchreven Grave belegert, doch heeftſe moeten verlaten den 27 van de ſelve maent, eenſdeels door dien de Aertzhertogh Albertus ſterck aenquam om de ſtadt t'ontſetten, eenſdeels door de groote koude, waer door de ſoldaten op de wacht doot vroſen.

Gewonnen van Prince Fr. Henrick. Ten laetſten heeftſe ſijn Hoogheyt Frederick Henrick, Prince van Orangien, op Mey-avont, in 't jaer 1629, ſterck belegert, en den 17 September verovert.

Megem. Megem is al van over lange vereert geweeſt met den tijtel eens Graefſchaps, liggende aen de ſlincker handt van de Maſe, drie mijlen van 's Hertogenboſſche, een tamelijck goede ſtadt, wiens laetſte Gravens nichte getrout is geweeſt met den Prince van Chimay, namaels Hertogh van Aerſchot.

Eyndhoven Eyndhoven is de hooftſtadt van Kempelandt, liggende aen het waterken Dommele, vier mijlen van 's Hertogenboſch, een goedt kleyn ſtedeken, toebehoorende den Prince van Orangien, als Grave van Bueren.

Helmont. Helmont light op den vloet Ade, drie mijlen van Eyndhoven, en heeft een ſchoon kaſteel, daer by Guicciardins tijden een Edelman op placht te woonen van den huyſe van Cortenbach, die oock Heere was van de ſtadt Helmont.

Grave. Grave is een kleyn ſtedeken, liggende aen de ſlincker handt van de Maſe, twee kleyne mijlkens

QVARTA PARS
BRABANTIÆ
cujus caput
SYLVADVCIS.

Insignia Civitatum sub ditione

SILVÆDVCIS.

HELMONDT.

EYNDHOVEN.

MEGEN.

RAVESTEYN.

GRAVE.

BOMMELER WAERT.

Hollandiæ pars.

Crevecoeur

MAES LANDT.

't Landt van Ravesteyn.

OOSTERWYCK.

's Hertogenbosch

Heusden

Bommel

S. Andries

Batenborch

Graeff

Raves teyn

Eyndhoven

KEMPE LANDT.

PEEL LANDT.

Abdije van Poitel

't Landt van Luyck.

't Landt van Hoorn

Apud Guilielmum Blaeu.

Scala milliarium Germanicorum quorum 15 unum gradui respondent.

Scala virgarum quarum singulæ viginti pedes continent.

van Ravesteyn, en vier groote van 's Hertogenbosch; is de hooftstadt des landts van Kuyck, en, staende de inlandtsche oorlogen, soo wel versien geworden met bolwercken, ravelijns, en contre-scarpen, dat men 't houd voor een van de sterckste steden van Nederlandt. Nu staet de stadt onder de Staten van de Vereenighde Nederlanden, maer komt in eygendom toe sijn Hoogheyt Wilhelm van Nassau, als sone en erfgenaem van Frederick Henrick, Prince van Orangien, wiens vader het voor de Nederlandtsche beroerten te leene gekoft heeft van den Koning van Spanjen, met consent van de Staten van Brabant; want anders vermagh de Hertogh niet sijne domainen te vervreemden. Placht wel eertijts een redelijck stedeken te wesen, doch is door de inlantsche oorloge in geringen staet gekomen; maer men hoopt, datse door de vrede weder toenemen, en tot haer oude welvaert geraken sal.

Oorschot. Oorschot, liggende drie mijlen van 's Hertogenbosch, en soo veel van Eyndhoven, is een schoone vlecke, hebbende een treffelijck Collegie van Canoniken van S. Pieter.

S. Oidenroy. S. Oidenroye is gelegen op het waterken de Dommel, drie mijlen van 's Hertogenbosch. Dit dorp heeft een heerlijck Collegie van Canoniken, begaeft met veel jaerlijcks inkomen; ja men houd den Deken soo wel besorght en versien te sijn van renten, als eenigen Deken in Brabandt.

Boxtel. Boxtel, gelegen op 't selfde rivierken, twee mijlen van 's Hertogenbosch, is een treffelijcke Baronye, met een machtigh Collegie van Canoniken verçiert.

Hilverembeke. Hilverembeke, tusschen Turnhoudt en 's Hertogenbosch, is een seer fraeye vlecke, die men houd de oudtste te wesen van gantsch Brabant.

Waelwijck. Waelwijck in Brabant, en Besoyen in Hollant, sijn twee dorpen, hoewel 't eerste sonder vergelijckinge veel grooter is dan het andere, gescheyden alleenlijck met een lange achter malkanderen volgende strate, die de selve twee, en noch meer andere dorpen bevangt, soo dat het een stadt schijnt te wesen, en wort gemeynlijck genoemt de Langestrate, daer tweemael 's jaers groote en vermaerde paerdemarckten plegen gehouden te worden.

Het Graefschap
HOORN.

HOewel 't Graefschap Hoorn een leen van 't Rijck is, doch subaltern, om dat het onder de oude Graven van Lotz staet, gelegen in het Graefschap Liege, nochtans hebben wy hier wat van het selve willen seggen, om dat het soo na Brabant gelegen, en haer Graef een vasal des Konings van Spanjen is, van wegen andere Heerlijckheden die hy in dit landt heeft. Hoorn dan is een kasteel gelegen ontrent de Mase, dicht by Roermonde, en heeft een schoone jurisdictie, die nae dit kasteel het Graefschap Hoorn heet.

Weert. Hier by light het stedeken Weert, met een kasteel versterckt, daer de Graef meest sijn residentie houd, en is een besondere Heerlijckheydt, ontrent drie mijlen van Roermonde. Daer loopt een kleyn rivierken door, welck niet verre van daer ontspringt, en boven Hoorn by Neer in de Mase loopt. Dit Graefschap begrijpt de dorpen Wesen, Neer, en meer andere.

De Graven van Hoorn sijn gesproten uyt het out en edele geslacht Montmorancy in Vranckrijck.

REGISTER en ORDRE
DER
LANDTKAERTEN
VAN HET
DERDE STVCK.

't KONINCKLYCKE NEDERLANDT.

Nederlandt. 1
Brabandt. 5
Leuven. 6
Bruſſel. 7
Antwerpen. 8
Bergen-op-Zoom. 11
Santvliet. 13
Limburg. 15
Lutzenburg. 16
Namen. 19
Henegouw. 20
Artois. 22
Vlaenderen. 24
Ooſterdeel van Vlaems-Vlaenderen. 25
Weſterdeel van Vlaems-Vlaenderen. 26
Duynkercken. 27
Wals-Vlaenderen. 28
Keyſer-rijcks Vlaenderen, en Eygen Vlaenderen. 30
't Bisdom van Ghent. 30, *b*
De Caſſelrye van Audenburgh te Ghent. 30, *d*
De Caſſelrye van Audenaerde. 30, *e*
't Bisdom van Brugge. 30, *g*
Het Vrye. 30, *i*
't Bisdom van Yperen. 30, *n*
Kaſſelrye van Yperen. 30, *p*
Kaſſelrye van Kortrijck. 30, *r*
De Kaſſelrye van Kaſſel. 30, *u*
De Kaſſelryen van Veurne, en Belle. 30, *v*
De Kaſſelrye van Bergen, en Broeckburgh. 30, *bb*
De Baronny van Bornhem, 't landt van Geersberge, en Nienove. 30, *ff*
Het Gebiedt van Aelſt. 30, *ii*
De Vier Ambachten. 30, *ll*
Het Landt van Waes. 30, *nn*
Het Landeken van Laleuë. 30, *oo*
Mechelen, en Aerſchot. 31
't Roermondſche Vierendeel van Gelderlandt. 31, *b*
S. Marie-Grift. 31, *c*
't Aerts-Bisdom Camerijck. 31, *d*

't VEREENIGHDE NEDERLANDT.

DE Vereenighde Nederlanden. j
Gelderlandt. 32
Een deel van den Rhijn en Maſe, van Rhijnberck tot Gorcum, met de geheele Wael. 33
't Nieumeeghſche Vierendeel van Gelderlandt. 33, *b*
't Zutphenſche Vierendeel. 33, *d*
De Veluwe, ofte het Aernhemſche Vierendeel. 34
Hollandt. 36
Noort-Hollandt. 38
Bergen in Kennemerlandt. 39, *b*
Rhijnlandt, Kennemerlandt, Aemſtellandt, en Goylandt, &c. 40
Delflandt, Schielandt, en de Eylanden over Maes. 45
Zuyd-Hollandt. 46
De Zijpe. 46, *b*
De Beemſter. 46, *c*
De Scherm-meer. 46, *e*
De Purmer, Bijlemer- Buyckflooter- Broecker- en Belmer-meeren. *ibid.*
Het Koegras. 46, *f*
Zeelandt. 47
Walcheren. 49, *b*
De ooſtelijcke Eylanden van Zeelandt Beweſter-Scheld. 49, *d*
Zeelandt Beooſter-Scheld. 49, *e*
Utrecht. 50
Vrieslandt. 51
Groeningen. 53
Over-Yſſel. 54
Drent. 55
's Hartogenboſch. 56

DE ZWARTE RUITER